ONLINE

Eurasian Conference on Language & Social Sciences XIII

February 5 - 6, 2022 | Daugavpils, Latvia

https://www.eclss.org/daugavpils

Daugavpils University

ECLSS International

Proceedings
Tam Metin Book
Bildiriler

Программа Конференции
CONFERENCE PROGRAM
Konferans Programı
attached

by an internationally joint consortium

hosted by

Daugavpils University, Latvia

CSU Cyprus Science University

Universiteti·University FEHMI AGANI GJAKOVË

ABAI UNIVERSITY

University of Roehampton London

Ural Federal University named after the first President of Russia B.N.Yeltsin

Tosh Davlat Iqtisodiyot Universiteti Samarqand filiali

Laboratorium Wiedzy Artur Borcuch

Vytautas Magnus University

Kolegji Universum

Editors

Maija BURIMA, Ph. D.

Hasan KARACAN, Ph. D.

Bildiri özetleri kitabı içeriğinin
tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

The contents of this Abstract Book
are solely those of the authors.

© All rights reserved.

E-printed in March 2022

e-ISBN 978-605-71031-4-7

No part of this book may be reprinted or reproduced
or utilized in any form or by any electronic, mechanical
or any other means, now known or hereafter invented,
including photocopying and recording, or in any form
of information storage or retrieval systems, without
permission from the publishers.

Web: https://www.eclss.org

Contact: contacts@eclss.org

ECLSS2022a

13th Eurasian Conferences on Language and Social Sciences

hosted by

Daugavpils University, LATVIA

February 5 - 6, 2022

ORGANIZING COMMITTEE

Maija BURIMA, Ph. D., LATVIA [Chair]

Hasan KARACAN, Ph.D., TRNC [Co-Chair]

Eva EPPLER, Ph. D., UK

Ali KORKUT, Ph.D., TURKEY

Kalbike Omirbaikyzy ESENOVA, Ph. D, KAZAKHSTAN

Giedrė KVIESKIENE, Ph.D., LITHUANIA

Nadejda AÇAN, Ph. D., RUSSIA

Mehmet Necati CİZRELİOĞULLARI, Ph.D., TRNC

Artur BORCUCH, Ph.D., POLAND

Nazli TYFEKCI, Ph.D., KOSOVO

Fakhra AZIZ, Ph.D., PAKISTAN

Rukiye KILILI, Ph.D., TRNC

Rafał ŚPIEWAK, Ph.D., POLAND

Bobur SOBIROV, Ph.D., UZBEKISTAN

Michał MROZEK, MSc., POLAND

Wiktoria PASZYŃSKA, MSc., POLAND

ECLSS2022a

13th Eurasian Conferences on Language and Social Sciences

hosted by

Daugavpils University, LATVIA

February 5 - 6, 2022

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Mark SZYMANSKI
Pacific University, USA

Prof. Dr. Maija BURIMA
Daugavpils University, LATVIA

Prof. Dr. Giedrė KVIESKIENE
Vytautas Magnus University, LATVIA

Prof. Dr. Rustam KHALMURADOV, UZBEKISTAN
Samarkand State University, UZBEKISTAN

Prof. Dr. Giuli ALASANIA
University of Georgia, GEORGIA

Prof. Dr. Baltabay ABDIGAZIEV
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Prof. Dr. Janalik BALTABAEVA
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Prof. Dr. Georgi GAGANIDZE
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, GEORGIA

Prof. Dr. Vadim KUZMIN
Ural Federal University, RUSSIA

Prof. Dr. Sema ETIKAN
Ahi Evran University, TURKEY

Prof. Dr. Mehmet DEMIREZEN
Ufuk University, TURKEY

Prof. Dr. Kalbike Omirbaikyzy ESSENOVA
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Prof. Dr. Olga Nosova VALENTYNOVNA
Kharkiv National University, UKRAINE

Prof. Dr. Abdullah KIZILCIK
Istanbul University, TURKEY

Prof. Dr. Ramazan ERTURGUT
Akdeniz University, TURKEY

Prof. Dr. Rıza SAM
Uludag University, TURKEY

Prof. Dr. Hossein Khoshbaten
Sarab University, IRAN

Prof. Dr. Kondratyuk Oksana Ivanivna
Kiev National University of Trade and Economics, UKRAINE

Assoc. Prof. Dr. Nadejda AÇAN
Ural Federal University, RUSSIA

Assoc.Prof. Dr. Eva EPPLER
University of Roehampton, UK

Assoc.Prof. Dr. Semiha ŞAHİN
Dokuz Eylul University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Sholpan Myrzakasymovna SHUINSHINA
Institute of Secondary Education Altynsarin National Academy, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Giovanni BORRIELLO
Università degli Studi della Tuscia / ITALY

Assoc. Prof. Dr. Zaharah HUSSIN
University of Malaya, MALAYSIA

Assoc. Prof. Dr. Nagima Abzelbekovna ILIYASOVA
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Raygul RAHMETOVA
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Gulnur SMAGULOVA
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Beata BOROWSKA-BESZTA
Nicolaus Copernicus University, Toruń, POLAND

Assoc. Prof. Dr. Hajjah Jariah Mohd JAN
University of Malaya, MALAYSIA

Assoc. Prof. Dr. Tornike SHURGULAIA
Georgian National University, GEORGIA

Assoc. Prof. Dr. Mashitoh MAHAMOOD
University of Malaya, MALAYSIA

Assoc. Prof. Dr. Izabela A. DAHL
Örebro University, SWEDEN

Assoc. Prof. Dr. Raihanah Binti Hj AZAHARI
University of Malaya, MALAYSIA

Assoc. Prof. Dr. Rouslan JALIL
University of Kentucky, USA

Assoc. Prof. Dr. Rukiye KILILI
Cyprus Science University, TRNC

Assoc. Prof. Dr. Muhammet ÖZDEMİR
Mersin University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU
Tokat Gaziosmanpasa University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Necati CİZRELİOĞULLARI
Cyprus Science University, TRNC

Assist. Prof. Dr. Rita Ilgūnė MARTINĖLIENĖ
Vilniaus University of aplied sciences, LITHUANIA

Assist. Prof. Dr. Nino CHIABRISHVILI
Ilia State University, GEORGIA

Assist. Prof. Dr. Ekin KAYNAK ILTAR
Akdeniz University, TURKEY

Dr. Katya DUNAJEVA
Eotvos Lorand University, HUNGARY

Dr. Mani Man Singh RAJBHANDARI
University of Johannesburg, Republic of SOUTH AFRICA

Ph.D. Krzysztof MIZERA
University of Engineering and Health in Warsaw, POLAND

Dr. Alessandro PORROVECCHIO
Université du littoral Côte d'Opale, FRANCE

Ph.D. Agnieszka Wójcik-CZERNIAWSKA
SGH Warsaw School of Economics, POLAND

Dr. Rina Manuela CONTINI
Università degli Studi G. d'Annunzio Chieti e Pescara, ITALY

Ph.D. Rafał R. WASILEWSKI
University of Szczecin, POLAND

Dr. Paige WILLIAMS
University of Melbourne, AUSTRALIA

Ph.D. Magdalena ŚCIGAŁA
Warsaw University of Life Sciences, POLAND

Dr. Wilkinson Daniel Wong GONZALES
National University of Singapore, SINGAPORE

Ph.D. Agnieszka NOWOCIEŃ
Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Dr. Marek LUKÁČ
University of Presov, SLOVAKIA

Ph.D. Krystyna Szałkowska-KOZYRA
Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Dr. Ljiljana Kaliterna LIPOVČAN
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, CROATIA

Ph.D. Dorota STOKOWSKA
Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Dr. Bruno SURDEL
Renmin University, Beijing, CHINA

Ph.D. Justyna ŻYLIŃSKA
Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Dr. Salma HALIOUI
Brandenburgische Technische Universität Cottbus, GERMANY

Ph.D. Karina Górska-ROŻEJ
War Studies University, POLAND

Dr. Anantha Raj A. AROKIASAMY
Quest International University Perak (QIUP), MALAYSIA

Ph.D. Marlena NIEMIEC
War Studies University, POLAND

Dr. Lazlo MARACZ
Universiteit van Amsterdam, The NETHERLANDS

Ph.D. Joanna Wojciechowska-KUCIĘBA
The John Paul II Catholic University of Lublin, POLAND

Dr. Faizal AYOB
Victoria University, AUSTRALIA

Ph.D. Adam LASKA
Rzeszow University of Technology, POLAND

Ph.D. Renata Piętowska–LASKA
Rzeszow University of Technology, POLAND

Dr. Cosmin Tudor CIOCAN
Ovidius University Constanta, ROMANIA

Dr. Almaz Rafisovich GAPSALAMOV
Kazan Federal University, RUSSIA

Dr. Aizan Binti Ali Mat ZIN
Universiti Malaya, MALAYSIA

Dr. Kardo Karim Rached MOHAMMAD
University of Human Development, IRAQ

Dr. Adesanya Ibiyinka OLUSOLA
Ekiti State University, NIGERIA

MSc. Michał MROZEK
University of Szczecin, POLAND

MSc. Mariusz TOMCZYK
War Studies University, POLAND

MSc. Sylwia CIEŚLIK
University of Lodz, POLAND

MSc. Sławomir JASIŃSKI
University of Warsaw, POLAND

MSc. Magdalena KROPIWNICKA
University of Bialystok, POLAND

MSc. Weronika Woźna-BURDZIAK
University of Szczecin, POLAND

MSc. Monika NIEDŹWIECKA
University of Szczecin, POLAND

MSc. Paulina MACIĄG
Medical University of Silesia, POLAND

CONTENTS

CONFERENCE PROGRAM…….. I - XVIII

STATISTICS ABOUT THE CONFERENCE, ECLSS2022 ..... *1*

Öğretmen Adaylarının Matematik Tarihçilerine Yönelik Tasarladıkları Dijital Öykülerin Değerlendirilmesi *2*

Muhammed KÜÇÜKOKKA, Burçin GÖKKURT ÖZDEMİR, Muhammed Emre AÇAR, İbrahim YILMAZ, Kerem YILMAZ, TURKEY

An Ergonomics Approach To The Integration Of Physically Disabled Children in Public Primary School Settings: A Case Study *9*

Burcu TOKER, TRNC

The right to die or the duty to live? Standards of jurisprudence of the European Court of Human Rights *11*

MSc Dawid Krzysztof NIEMCZYCKI, POLAND

„Ochrona Prawna Funkcjonariuszy Publicznych na Przykładzie Policji” *12*

Krzysztof KONOPKA, POLAND

Matematiksel Üstün Yetenekli Öğrenciler Kimdir? *24*

Fatma ERDOĞAN, TURKEY

Uzaktan Eğitimde Altyapı Sorunları ve Öğrencilere Yansıması *34*

Tuğay YAZGAN, TRNC

The Effects of Using Short Stories in English Language Teaching on Speaking Anxiety of Secondary School Students *35*

Süleyman KASAP, Çetin KARAKAYA, Rojev Ağıt SARİ, Kadir TURĞAY, TURKEY

Ethnic Claims in Iran in Terms of Justice and Development *44*

Kameel AHMADY, UK

The Characteristics of Journals Quoting the Publications of Department of Nutrition and Dietetics Academic Staff Between 2017-2021 ..... *72*

Ceren GEZER, Mesut YALVAÇ, TRNC

Application of Microlearning in Adult Education *82*

Fethi KAYALAr, TURKEY

İki Şair İki Yönelim: Necip Fazıl-Yunus Emre ve Nâzım Hikmet-Şeyh Bedreddin *89*

Cafer GARİPER, TURKEY

Impact of Organizational Climate on Job Satisfaction *100*

Ilir MORİNA, SERBIA

Bezpieczeństwo Informacyjne Państwa *116*

Krzysztof WĄSIK, POLAND

Ryzyko na rynku walutowym Forex *123*

Dr hab. Łukasz FURMAN, Anna HAŃCZYK, POLAND

Information society in times of digital revolution *131*

WÓJCIK-CZERNIAWSKA Agnieszka, PhD, POLAND

14. yüzyıl Azerbaycan Şiirinin ve Hurufilik Mezhebi Ustadı İmadeddin Nesimi'nin Mirası Avrupa Çalışmaları'nda *132*

Xatire GULİYEVA, AZERBAIJAN

The Characteristics of Department of Nutrition and Dietetics Academic Staff's Publications which are Cited Between 2017-2021 ..... *138*

Ceren GEZER, Mesut YALVAÇ, TRNC

Application of information technology in social work practice: Lithuanian experience *152*

Diana MAČIUKIENĖ, Rita ILGŪNĖ MARTINĖLIENĖ, LITHUANIA

Memleketimden İnsan Manzaraları'nda Değişen Şiirsel Metin ve Halk Edebiyatı Söylemi *153*

Kağan GARİPER, TURKEY

Co Wpływa na Jakość Kompresji Klatki Piersiowej? Jak Udoskonalić Algorytm Zabiegów Rko? Analiza Aktualnych Doniesień *159*

Mgr Paulina MACIĄG, POLAND

Küresel İnovasyon Endeksi Göstergelerinin Bilgi ve Teknoloji Çıktıları Üzerindeki Etkileri: Gelişen Piyasa Ekonomileri için Panel Veri Analizi *160*

Ömer YILMAZ, Taner AKÇACI, TURKEY

Precarious Work and Social Rights: Legal Perspective *176*

Michał MATUSZAK, Phd, POLAND

The role of social competences in increasing the level of resilience to threats in communities at the local level *182*

Ph.D. Karina GÓRSKA-ROŻEJ, Ph.D. Marlena NIEMIEC, POLAND

A victim in a criminal trial from perspective of victimology *186*

Dr Justyna ŻYLIŃSKA, POLAND

Importance of Research and Development Activities for Industrial Businesses *187*

Adnan CELİK, TURKEY

The Regional development in the context of New International Economy - in-deeply analise *196*

Dr Dorota STOKOWSKA, POLAND

Gazetecilik Metninde Soru Yapıların Uygulanması *200*

Kalbike ESSENOVA, KAZAKHSTAN

How to enhance brand recall -provocative advertisements *205*

Aleksandra KILIJANEK, Wioletta Karina OZGA, POLAND

Okul Öncesi Öğrencilerinin Temel Beceri Düzeyleri *216*

Aysel ARSLAN, Sebahattin KARTAL, TURKEY

Instytucja dozwolonego użytku w polskim prawie autorskim *226*

Aldona PLOCH, POLAND

Physical work environment as a cultural artifact that influences an employee motivation *227*

Dr Magdalena ŚCIGAŁA, POLAND

Özel Eğitim Meslek Okullarına; Mesleki Öğrenme Topluluklarının Uyarlanabilirliği *237*

Zübeyde ÇELİK, Süleyman GÖKSOY, TURKEY

Bezpieczeństwo w inteligentnym świecie *282*

Dr Krzysztof GAWKOWSKI, POLAND

Formy zrzeszania oraz łączenia i współdziałania banków *291*

MSc Sławomir JASIŃSKI, POLAND

The Reducing Effect of Using Poetry in ELT Classrooms on Writing Anxiety of High School Students *298*

Süleyman KASAP, ROJEV AĞIT SARİ, ÇETİN KARAKAYA, KADİR TURĞAY, TURKEY

Tożsamość Internetowa – Charakterystyka Zjawiska w Oparciu o Kreowanie Swojego Wizerunku w Sieci *309*

Sandra PALAR, POLAND

Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Yayınlanan Bilişsel Talep Araştırmalarının Analizi *310*

Fatma ERDOĞAN, Sude AY, TURKEY

Inteligjenca artificiale në frymën e dokumenteve ndërkombëtare për të drejtat e njeriut *319*

Safet KRASNIQI, Mirvete UKA, KOSOVO

Different ways of passing variables to and from functions in C language *326*

Dr Grzegorz SŁOWIŃSKI, POLAND

The Effect of Green Logistics Practices on Firms' Performance *339*

Orhan ÇOBAN, Ayşe ÇOBAN, TURKEY

Challenges in Developing TVET Leadership in Malaysia *346*

Norhaidi NORDIN, Muhammad Faizal A. GHANI, MALAYSIA

Antep Fıstığının Ekonomik Değeri ve Üretim Sorunları *347*

Ayşe ÇOBAN, Seda ÖZTAŞ AKFIRAT, Orhan ÇOBAN, TURKEY

EKODİLBİLİM *359*

Süleyman KASAP, TURKEY

Evolution of shaping the lubricating wedge by taking into account the microflows of liquid on broken curves defining the microgeometry of the sliding surfaces in the aspect of modeling the parameters of the oil film and friction losses of the components of ultralight aircraft engines *367*

Dr inż. Piotr WRÓBLEWSKI, POLAND

Zdrowie seksualne i reprodukcyjne osób z wyłonioną stomią jelitową *368*

MSc Wiktoria PASZYŃSKA, POLAND

Ortaçağ Kıpçak - Osmanlı - Arap (Mısır lehçesi) Kültürel ve Dilsel İlişkileri *374*

Gulbakhram KULNAZAROVA, KAZAKHSTAN

Genişletilmiş İndirgeyici Çizelge *375*

Fikret OSMAN, TURKEY

Media freedom in Albania: Challenges and perspectives under the new regulation *399*

Sofjana VELIU, Sokol BANA, ALBANIA

The Effect of Globalization on Organizational Learning *401*

Adnan CELİK, Mehmet Bozkurt ATAMAN, TURKEY

Acute pancreatitis *411*

MIRZALIYEVA Nilufar, UZBEKISTAN

Codes of ethics as a tool for organisations' socially responsible behaviours *414*

Magdalena WYSOCKA, POLAND

Metatextual Devices in Informed Consent Templates for Dental Treatment *421*

Viktoriia KOSTENKO, Iryna SOLOHOR, Ksenia HAVRYLIEVA, Svitlana EFENDIIEVA, UKRAINE

Prace adaptacyjne w obiekcie wpisanym do rejestru zabytków w świetle przepisów prawnych *423*

Izabela OLSZEWSKA, Katarzyna LENART, POLAND

Variable Interest Entity structure as an investment strategy used by Chinese companies to issue securities on foreign stock exchanges *434*

MA Sylwia CIEŚLIK, POLAND

Bussiness Information Offices in Poland and legal aspects of their activity *436*

Nicole DENEKA, POLAND

Mobbing affecting among young employees with relation to the size of the organization in Poland . *441*

Szymon JAROSZ,Karol GOZDECKİ, Michał GROSSE, POLAND

Problems and Challenges for Vocational Education and Training: European Trends and National Priorities..... *450*

Diana MITOVA, Krassimir MITREV, BULGARIA

The paradigm of nationalism ideas in the novels of Latvian 19th/20th century writers Augusts Deglavs and Andrievs Niedra..... *458*

nta GENESE-PLAUDE, Linda ZULMANE, LATVIA

Brain Drain Towards West and Overseas Countries: Case of Albania *466*

Ylvije Boriçi KRAJA, ALBANIA

Human Capital versus Online Education during Pandemic in Poland..... *467*

Maria PARLIŃSKA, Agnieszka PARLIŃSKA, POLAND

System utrzymania zdatności w logistyce transportu *468*

Prof. Bogdan ŻÓŁTOWSKI, POLAND

AVIATION (Ground Handling system) *479*

Mikołaj WRABEC, POLAND

Etkili Öğretmen-Öğrenci Etkileşiminde Beden Dili *480*

Murat KAPLAN, TURKEY

Zarządzanie ryzykiem kursowym (Na przykładzie spółek giełdowych z branży chemicznej i górniczej) *497*

Agnieszka WIKARCZYK, POLAND

Security Policy of Eastern Partnership States *512*

MSc Ohanyan Tigran, POLAND

Vasıf Öngören'in Zengin Mutfağı Oyununa Metinlerarası İlişkiler Çerçevesinde Bir Bakış *519*

E. Candan İRİ, TURKEY

Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies *531*

Renata PIĘTOWSKA-LASKA, Adam LASKA, POLAND

Nazım Hikmet'in "Putları Yıkıyoruz" Yazı Dizisi ile Necip Fazıl'ın "Edebiyat Mahkemeleri"ne Bir Bakış *540*

Cafer GARİPER, TURKEY

New Technologies in English Language Teaching In Primary Schools *546*

Nigina MISIROVA, POLAND

İnovasyon ve Lojistik Performans İlişkisi: Gelişen Piyasa Ekonomileri Analizi *547*

Taner AKÇACI, Ömer YILMAZ, TURKEY

The Mechanisms of Escape as a Component of the Psychological Characteristics of Social and Environmental Behavior of Society *558*

Jeyhun MAMMADOV, Sevar MIRZAYEVA, AZERBAIJAN

Exploitation and Exclusion: A Socio-Cultural Analysis of Child Labour in Iran *561*

Kameel AHMADY, UK

Sexuality of women in the postpartum period *584*

MSc Maria FLORKIEWICZ, POLAND

The Impact of Politicians on the Emerging English Loanwords in Kosovo *590*

Rezarta RAMADANI, KOSOVO

A Peace-Oriented Investigation of the Ethnic Identity Challenge in Iran (A Study of Five Iranian Ethnic Groups with the GT Method) *591*

Kameel AHMADY, UK

Simültane Tercüme ve Metafor *625*

Dilshoda MUBARAKOVA, UZBEKISTAN

Coaching kryzysowy jako szczególna metoda wsparcia lidera organizacji *627*

Dr Agnieszka NOWOCIEŃ, POLAND

İbn Haldun'un Kentleşme Teorisi: Doğu Roma ve İslam Ortaçağı'ndaki Kent Örnekleri *639*

Ekin KAYNAK ILTAR, Berkhan KARAGÖZ, TURKEY

Sports Nutrition *650*

Ph.D. Krzysztof MIZERA, POLAND

Some Reasons for Low-Level Academic Achievement in Mathematics *658*

Yousef Methkal ABD ALGANI, ISRAEL

Yükseköğretimde Örgütsel Değişim Yönetimi: Kıbrıs İlim Üniversitesi Örneği *659*

Selman ARSLANBAŞ, Mehmet Necati CİZRELİOĞULLARI, TRNC

The impact of the COVID-19 pandemic on lifestyle behaviors *661*

MSc Marek ZBOROWSKI, Ph.D. Anna MIKULEC, POLAND

A Comparative Analysis of The Adventure of the German Student by Washington Irwing and Unutulan by Oğuz Atay from the Perspective of Gothic Elements *671*

Gizem Merve KARAKAYA, Öykü ŞENEL, TURKEY

Inwentaryzacja jako narzędzie wspomagające zarządzanie podmiotem gospodarczym *679*

Aleksandra JASTRZĘBSKA, POLAND

Nowe trendy - nowe wyzwania dla świata marketingu i ekonomii *680*

Agnieszka ORŁOWSKA, Anna CIOSEK, POLAND

Public liability of "managing persons" for violation of competition and consumer law in Polish law - legal regulations and practice *691*

Dr Rafał R. WASILEWSKI, POLAND

The role of the idealisation method in genopolitical research *694*

Ph.D. Matusz WAJZER, POLAND

Interaction of Scientific Knowledge and Socio-Economic Development *698*

Adnan CELİK, TURKEY

Osoba pełniąca funkcję publiczną jako podmiot przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu w świetle art. 296 k.k. oraz 296a k.k. *706*

MSc Monika NIEDŹWIECKA, POLAND

Motivations and expectations of English language learning among high schools students and parents in Kosovo *713*

Donjete LATIFAJ, KOSOVO

The problematic of financial integration in the European Union *742*

Dr Mariusz TOMCZYK, POLAND

Enerji Tüketimi İle Ekonomi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği *746*

Mehmet Ali POLAT, TURKEY

Assessment criteria of individual character of industrial designs *755*

MSc Magdalena KROPIWNICKA, POLAND

Kazak Halk Biliminin İkinci Dünya Savaşından Sonra Gelişmesi *761*

Nazym Shuinshina META, Svetlana SHUINSHINA, KAZAKHSTAN

The expectations and experiences of preschool education students in maintaining pedagogical practice *762*

Nazlije LATIFAJ, NORTH MACEDONIA

Zrównoważony rozwój gospodarczy a prawo spółek *763*

Mateusz ZWOLIŃSKI, POLAND

Psychological Factors Influencing the Choice of Profession of Young People *771*

SALAMOVA Kamala Bahazar, AZERBAIJAN

Teaching During the Covid-19 Pandemic, A General Reflection *773*

Natalina HOTI, Erisa GJOKEJA, ALBANIA

Sygnalizoweanie Nieprawidłowości i Kanały Zgłoszeń Nieprawidłowości Oraz Ochrona Sygnalistów na Gruncie Prawa Zatrudnienia *781*

Dr. Krystyna SZAŁKOWSKA-KOZYRA, Marta KOWALSKA, POLAND

Frequently to get information? Generation Z and receiving content of Polish horizontal portals *789*

Bartłomiej WOJNOWSKI, BA, THE NETHERLANDS

Evolution of shaping the lubricating wedge by taking into account the microflows of liquid on broken curves defining the microgeometry of the sliding surfaces in the aspect of modeling the parameters of the oil film and friction losses of the components of ultralight aircraft engines *792*

Dr inż. Piotr WRÓBLEWSKI, POLAND

Consumer perception of eco-labels and their level of environmental awareness *800*

Klaudia CICHALSKA, Weronika GRALAK, POLAND

Principles for building a portfolio of investment wines and characteristics of its investment process805

MSc Patrycja BEŁTOWSKA, POLAND

Reklama Suplementów Diety a Ochrona Konsumentów *820*

MSc Weronika WOŹNA-BURDZIAK, POLAND

The Tools of Corporate Social Responsibility in Aviation Industry *827*

Prof. Piotr MAKOWSKI, PhD Agnieszka WILCZYŃSKA-STRAWA, POLAND

The importance of NGOs in the prevention of selected social pathologies at the local level *832*

Ph.D. Marlena NIEMIEC, Ph.D. Karina GÓRSKA-ROŻEJ, POLAND

ONLINE

Eurasian Conference on Language & Social Sciences

XIII

February 5 - 6, 2022 | Daugavpils, Latvia

https://www.eclss.org/daugavpils

Daugavpils University

ECLSS International

Программа Конференции

CONFERENCE PROGRAM

Konferans Programı

This page was intentionally left blank.

DAY 1 – February 5, 2022

Saturday

Pleanary Sessions on Day 1 are planned to be online, as active participation and presentations through ZOOM.
Each session will last for one hour (60min.).

10:00 – 11:00 (Istanbul)	**Plenary Session 1**
11:00 – 12:00 (Istanbul)	**Plenary Session 2**
12:00 – 13:00 (Istanbul)	**Opening Remarks** COFFEE BREAK
13:00 – 14:00 (Istanbul)	**Plenary Session 3**
14:00 – 15:00 (Istanbul)	**Plenary Session 4**
15:00 – 16:00 (Istanbul)	**Plenary Session 5**
16:00 – 17:00 (Istanbul)	**Plenary Session 6**
17:00 – 18:00 (Istanbul)	**Plenary Session 7**

DAY 2 – February 6, 2022

Sunday

Pleanary Sessions on Day 2 are planned to be online, as active participation and presentations through ZOOM.
Each session will last for one hour (60min.).

10:00 – 11:00 (Istanbul)	**Plenary Session 8**
11:00 – 12:00 (Istanbul)	**Plenary Session 9**
12:00 – 13:00 (Istanbul)	**Plenary Session 10**
13:00 – 14:00 (Istanbul)	**Plenary Session 11**
14:00 – 15:00 (Istanbul)	**Plenary Session 12**
15:00 – 16:00 (Istanbul)	**Plenary Session 13**
16:00 – 17:00 (Istanbul)	**Plenary Session 14**
17:00 – 18:00 (Istanbul)	**Plenary Session 15**

plenary
sessions
Day I
ONLINE
Eurasian Conference on
Language & Social Sciences
February 5 - 6, 2022
Daugavpils, Latvia
https://www.eclss.org/daugavpils
XIII
Daugavpils University
ECLSS
International

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 1 HALL A Language: **English**

10:00 – 11:00 (Istanbul)

Join session

https://us05web.zoom.us/j/89126972479?pwd=b1ViWnRpemp2eGk2cFU3U2NTbXF2UT09

ID: 891 2697 2479 Password: 463277

Gizem Merve KARAKAYA *Öykü ŞENEL*	A Comparative Analysis of *The Adventure of the German Student* by Washington Irwing and Unutulan by Oğuz Atay from the Perspective of Gothic Elements
Büşra DENİZ	A Comparison of Albert Camus's Existentialism in Ralph Ellison's Invisible Man and Alfred Bruno Döplin's Berlin Alexanderplatz
Donjete LATIFAJ	Motivations and expectations of English language learning among high schools students and parents in Kosovo
Yousef Methkal Abd ALGANI	Some Reasons for Low-Level Academic Achievement in Mathematics

Session Chair: *Yousef Methkal Abd ALGANI*

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 1 HALL B Language: **Turkish**

10:00 – 11:00 (Istanbul)

Join session

https://us02web.zoom.us/j/89159856302?pwd=QktPOFZObktXcEZJYzg1V3pkYjJJUT09

Meeting ID: 891 5985 6302 Passcode: 482105

Abdurrahman KENDİRCİ Büşra Merve ÖZTÜRK	Uzaktan Eğitim Sürecinde Öğretmenlerin Psikolojik İyi Olma Durumları Ve Bilinçli Farkındalık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi
Zişan ERMEKİ Tamer KUTLUCA	Çarpanlar ve Katlar Konusunda Çoklu Zekâ Kuramına Göre Hazırlanmış Etkinlikler
Zübeyde ÇELİK *Süleyman GÖKSOY*	Özel Eğitim Meslek Okullarına; Mesleki Öğrenme Topluluklarının Uyarlanabilirliği
Murat KAPLAN	Etkili Öğretmen-Öğrenci Etkileşiminde Beden Dili

Session Chair: Murat KAPLAN

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 2 HALL A Language: **English**

11:00 – 12:00 (Istanbul)

Join session
https://us05web.zoom.us/j/89126972479?pwd=b1ViWnRpemp2eGk2cFU3U2NTbXF2UT09

ID: 891 2697 2479 Password: 463277

Krassimir MITREV Diana MITOVA	Problems and Challenges for Vocational Education and Training: European Trends and National Priorities
Nilufar MIRZALIYEVA	Acute pancreatitis
Safet KRASNIQI Mirvete UKA	Inteligjenca artificiale në frymën e dokumenteve ndërkombëtare për të drejtat e njeriut
Ilir MORINA	Impact of Organizational Climate on Job Satisfaction
Viktoriia KOSTENKO Iryna SOLOHOR Ksenia HAVRYLIEVA Svitlana EFENDIIEVA	Metatextual Devices in Informed Consent Templates for Dental Treatment

Session Chair: Viktoriia KOSTENKO

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 2 HALL B Language: **Turkish**

11:00 – 12:00 (Istanbul)

Join session
https://us02web.zoom.us/j/89159856302?pwd=QktPOFZObktXcEZJYzg1V3pkYjJJUT09

Meeting ID: 891 5985 6302 Passcode: 482105

Adnan ÇELİK Mehmet Bozkurt ATAMAN	Organizational Learning in Globalization
Adnan ÇELİK	Interaction of Scientific Knowledge and Socio-Economic Development
Adnan ÇELİK	Importance of Research and Development Activities for Industrial Businesses
Necdet SEZAL	Stratejik Yönetim Seviyesinde Muhasebe ve Finansman Verilerinin Önemi
Mehmet Ali POLAT	Enerji Tüketimi ile Ekonomi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği

Session Chair: Adnan ÇELİK

Hasan KARACAN, Ph.D.
Cyprus Science University
ECLSS Coordinator

Maija BURIMA, Ph.D.
Daugavpils University
Vice Rector

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 3 HALL A Language: **Turkish**

13:00 – 14:00 (Istanbul)

Join session
https://us05web.zoom.us/j/89126972479?pwd=b1ViWnRpemp2eGk2cFU3U2NTbXF2UT09

ID: 891 2697 2479 Password: 463277

Serdar ÖZÖZEN	Analysis of Turkish Technical Textile sector with product mapping method
Gulbakhram KULNAZAROVA Zhuldyz SARTAYEVA	Ortaçağ Kıpçak - Osmanlı - Arap (Mısır lehçesi) Kültürel ve Dilsel İlişkileri
Mazhar YILDIZ	Gençlerde Değerler ve Oy Verme Davranışı Arasındaki İlişki
Kalender YILDZ	İmgeden dağ kurmak

Session Chair: Serdar ÖZÖZEN

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 3 HALL B Language: **Turkish**

13:00 – 14:00 (Istanbul)

Join session
https://us02web.zoom.us/j/89159856302?pwd=QktPOFZObktXcEZJYzg1V3pkYjJJUT09

Meeting ID: 891 5985 6302 Passcode: 482105

Mahire ASLAN	Ortaokul Öğretmenlerinin Etkili Okul Algıları
Tugay YAZGAN	Uzaktan eğitimde altyapı sorunları ve öğrencilere yansımaları
Selman ARSLANBAŞ Mehmet Necati CİZRELİOĞULLARI	Organizational Change Management in Higher Education: The Case of Cyprus Science University
Nazym Shuinshina META Svetlana SHUINSHINA	Kazak Halk Biliminin İkinci Dünya Savaşından Sonra Gelişmesi
Muhammed Ahmet PEKYEN	Matematiğin Metaverse Evrenine Entegre Edilmesinin Öğrencilerin Tutumlarına Etkisi

Session Chair: Mahire ASLAN

DAY 1 – February 5, 2022
SESSIONS 4 HALL A Language: **English**
14:00 – 15:00 (Istanbul)

Join session
https://us05web.zoom.us/j/89126972479?pwd=b1ViWnRpemp2eGk2cFU3U2NTbXF2UT09

ID: 891 2697 2479 Password: 463277

Süleyman KASAP Rojev Ağıt SARI Çetin KARAKAYA Kadir TURĞAY	The Reducing Effect of Using Poetry in ELT Classrooms on Writing Anxiety of High School Students
Rezarta RAMADANI	The Impact of Politicians on the Emerging English Loanwords in Kosovo
Norhaidi NORDI Muhammad Faizal Bin A. GHANI	Challenges in developing TVET Leadership in Malaysia
Wajiha RAHEEQ, Syeda Farhana SARFARAZ	Covid-19 and Mental Illness: A Survey About University Students and Their Socio-Psychological Issues During Lock Down in Karachi, Pakistan
Sofjana VELIU Sokol BANA	Media Freedom in Albania

Session Chair: Muhammad Faizal Bin A. GHANI

DAY 1 – February 5, 2022
SESSIONS 4 HALL B Language: **English**
14:00 – 15:00 (Istanbul)

Join session
https://us02web.zoom.us/j/89159856302?pwd=QktPOFZObktXcEZJYzg1V3pkYjJJUT09

Meeting ID: 891 5985 6302 Passcode: 482105

Dilshoda MUBARAKOVA	Simultaneous Translation and Metaphor
İrfan Cenk YAY	A Fresh Pedagogical Consciousness Towards Tolerating Ambiguities for Children: Gloria Anzaldúa's Prietita and the Ghost Woman (1995)
Nazlije LATIFAJ	The expectations and experiences of preschool education students in maintaining pedagogical practice
Ali KORKUT	Happiness in Words: An Etymological lens in various languages

Session Chair: Ali KORKUT

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 5 HALL A Language: **English**

15:00 – 16:00 (Istanbul)

Join session
https://us05web.zoom.us/j/89126972479?pwd=b1ViWnRpemp2eGk2cFU3U2NTbXF2UT09

ID: 891 2697 2479 Password: 463277

Natalina HOTI Erisa GJOKEJA	Teaching During the Covid-19 Pandemic, A General Reflection
Burcu TOKER	An Ergonomics Approach to the Integration of Physically Disabled Children in Public Primary School Settings: A Case Study
Nazime TUNCAY Burcu TOKER	Students' Technology- Related Preferences: An Ergonomics Approach
Leyla SIRÇA	Elimination of misconceptions in secondary school 8th grade students
Fethi KAYALAR	Application of Microlearning in Adult Education

Session Chair: Burcu TOKER

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 5 HALL B Language: **English**

15:00 – 16:00 (Istanbul)

Join session
https://us02web.zoom.us/j/89159856302?pwd=QktPOFZObktXcEZJYzg1V3pkYjJJUT09

Meeting ID: 891 5985 6302 Passcode: 482105

Dafina ABDULLAHU	Challenges faced by auditors during the exercise of their profession in Kosovo
Ph.D. Karina GÓRSKA-ROŻEJ Ph.D. Marlena NIEMIEC	The role of social competences in increasing the level of resilience to threats in communities at the local level
Ph.D. Marlena NIEMIEC Ph.D. Karina GÓRSKA-ROŻEJ	The importance of NGOs in the prevention of selected social pathologies at the local level
Süleyman KASAP Rojev Ağıt SARI Çetin KARAKAYA Kadir TURĞAY	The Effects of Using Short Stories in English Language Teaching on Speaking Anxiety of Secondary School Students

Session Chair: Süleyman KASAP

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 6 HALL A Language: **English / Polish**

16:00 – 17:00 (Istanbul)

Join session
https://us05web.zoom.us/j/89126972479?pwd=b1ViWnRpemp2eGk2cFU3U2NTbXF2UT09

ID: 891 2697 2479 Password: 463277

MSc Mikołaj Choroszyński	Zasada 80/20 w dietetyce, czy faktycznie ma zastosowanie?
Ph.D. Michał Matuszak	Precarious work and social rights: legal perspective
MSc Michał Mrozek	The Impact of COVID-19 in Bolivia- Support to the National Response and Recovery to Contain the Consequences of Pandemic

Session Chair: MSc Michał MROZEK

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 6 HALL B Language: **English / Polish**

16:00 – 17:00 (Istanbul)

Join session
https://us02web.zoom.us/j/89159856302?pwd=QktPOFZObktXcEZJYzg1V3pkYjJJUT09

Meeting ID: 891 5985 6302 Passcode: 482105

Wioletta Karina Ozga MA	How to enhance brand recall – provocative advertisements
MSc Marlena Bodo	Contemporary perception of the Judenrat
Ph.D. Artur Lis	Security as a Legal Category
Ph.D. Matusz Wajzer	The role of the idealisation method in genopolitical research

Session Chair: Ali KORKUT

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 7 HALL A Language: **English**

17:00 – 18:00 (Istanbul)

Join session
https://us05web.zoom.us/j/89126972479?pwd=b1ViWnRpemp2eGk2cFU3U2NTbXF2UT09

ID: 891 2697 2479 Password: 463277

Inta Genese-PLAUDE Linda ZULMANE	The paradigm of nationalism ideas in the novels of Latvian 19th/20th century writers Augusts Deglavs and Andrievs Niedra
PhD Can. Nigina MISIROVA	New Technologies in English Language Teaching in Primary Schools
Ceren GEZER Mesut YALVAÇ	The Characteristics of Department of Nutrition and Dietetics Academic Staff's Publications which are Cited Between 2017-2021
Ceren GEZER Mesut YALVAÇ	The Characteristics of Journals Quoting the Publications of Department of Nutrition and Dietetics Academic Staff Between 2017-2021

Session Chair: Mesut YALVAÇ

DAY 1 – February 5, 2022

SESSIONS 7 HALL B Language: **Turkish**

17:00 – 18:00 (Istanbul)

Join session
https://us02web.zoom.us/j/89159856302?pwd=QktPOFZObktXcEZJYzg1V3pkYjJJUT09

Meeting ID: 891 5985 6302 Passcode: 482105

Ayşe ÇOBAN Seda ÖZTAŞ AKFIRAT Orhan ÇOBAN	Antep Fıstığının Ekonomik Değeri ve Üretim Sorunları
Orhan ÇOBAN Ayşe ÇOBAN	The Effect of Green Logistics Practices on Firms' Performance
Ebru ÇELİK	Öğretmenlik Uygulaması Dersinin Öğretmen Adayları Üzerindeki Etkisi

Session Chair: Orhan ÇOBAN

plenary sessions
Day 2

ONLINE
Eurasian Conference on Language & Social Sciences
XIII
February 5 - 6, 2022 Daugavpils, Latvia
https://www.eclss.org/daugavpils

Daugavpils University
ECLSS International

DAY 2 – February 6, 2022
SESSIONS 8 HALL A Language: **Turkish**
10:00 – 11:00 (Istanbul)

Join session
https://us02web.zoom.us/j/83446340687?pwd=TWVtMVJRR05PS1VoOXpMcGN3eFJsZz09

ID : 834 4634 0687 Password : 671534

Aysel ARSLAN Sebahattin KARTAL	Okul Öncesi Öğrencilerinin Temel Beceri Düzeyleri
Ömer YILMAZ Taner AKÇACI	Küresel İnovasyon Endeksi Göstergelerinin Bilgi ve Teknoloji Çıktıları Üzerinde Ki Etkileri: Gelişen Piyasa Ekonomileri İçin Panel Veri Analizi
Taner AKÇACI Ömer YILMAZ	İnovasyon ve Lojistik Performans İlişkisi: Gelişen Piyasa Ekonomileri Analizi
Fikret OSMAN	Extended Reduced Truth Tree

Session Chair: Aysel ARSLAN

DAY 2 – February 6, 2022
SESSIONS 8 HALL B Language: **English / Turkish**
10:00 – 11:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/84452470810?pwd=WUNuQktHblIOZnJaUzNyci9MMG5xQT09

Meeting ID: 844 5247 0810 Passcode: 176039

Ekin KAYNAK ILTAR Berkhan KARAGÖZ	İbn Haldun'un Kentleşme Teorisi: Doğu Roma ve İslam Ortaçağı'ndaki Kent Örnekleri
Süleyman KASAP	ECOLINGUISTICS
Ümit CAN	Matematik Tarihinin Derslerde Anlatılmasının Öğrencilerin Tutumları Üzerine Etkisi
Khatira GULIYEVA	The legacy of XIV century Azerbaijani poetry and Hurufism Master Imadeddin Nesimi in European Studies

Session Chair: Khatira GULIYEVA

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 9 HALL A Language: **Turkish**

11:00 – 12:00 (Istanbul)

Join session

https://us02web.zoom.us/j/83446340687?pwd=TWVtMVJRR05PS1VoOXpMcGN3eFJsZz09

ID : 834 4634 0687 Password : 671534

Fatma ERDOĞAN Sude AY	Descriptive Analysis of Cognitive Demand Research Published in the Field of Mathematics Education in Turkey
Fatma ERDOĞAN	Who Are Mathematically Gifted Students?
Beşir UÇAR	Matematik Okuryazarlığı Eğitiminin Öğrencilerin Matematik Okuryazarlığı Başarısına ve Tutumlarına Etkisi
Muhammed KÜÇÜKOKKA Burçin GÖKKURT ÖZDEMİR Muhammed Emre AÇAR İbrahim YILMAZ Kerem YILMAZ	Öğretmen Adaylarının Matematik Tarihçilerine Yönelik Tasarladıkları Dijital Öykülerin Değerlendirilmesi

Session Chair: Fatma ERDOĞAN

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 9 HALL B Language: **English / Polish**

11:00 – 12:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting

https://us02web.zoom.us/j/84452470810?pwd=WUNuQktHbllOZnJaUzNyci9MMG5xQT09

Meeting ID: 844 5247 0810 Passcode: 176039

Süleyman KASAP Rojev Ağıt SARI Çetin KARAKAYA Kadir TURĞAY	The Effect of Using Drama to Teach English on Speaking Anxiety and Achievement Level of High School Students
Diana MAČIUKIENĖ Rita Ilgūnė MARTINĖLIENĖ	Application of information technology in social work practice: Lithuanian experience
Sylwia CIEŚLIK	Variable Interest Entity structure as an investment strategy used by Chinese companies to issue securities on foreign stock exchanges
Professor Anna Zielińska-Chmielewska	Examples of circular economy solutions in chosen food processing enterprises in Poland
MSc Magdalena Kropiwnicka	Assessment criteria of individual character of industrial designs

Session Chair: Ali KORKUT

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 10 HALL A Language: **English / Polish**

12:00 – 13:00 (Istanbul)

Join session

https://us02web.zoom.us/j/83446340687?pwd=TWVtMVJRR05PS1VoOXpMcGN3eFJsZz09

ID : 834 4634 0687 Password : 671534

Izabela Turkowska Magda Wasilewska Sylwia Bagińska Emilia Ramatowska	Innovative biosensors in biomedical applications
Szymon Jarosz Karol Gozdecki Michał Grosse	Mobbing affecting among young employees with relation to the size of the organization in Poland
Ph.D. Magdalena Wysocka	Codes of ethics as a tool for organisations' socially responsible behaviours
Ph.D. Krzysztof Mizera	Sports Nutrition / Żywienie w sporcie
Aldona Ploch	Instytucja dozwolonego użytku w polskim prawie autorskim

Session Chair: Hasan KARACAN

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 10 HALL B Language: **English / Polish**

12:00 – 13:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting

https://us02web.zoom.us/j/84452470810?pwd=WUNuQktHblIOZnJaUzNyci9MMG5xQT09

Meeting ID: 844 5247 0810 Passcode: 176039

MSc Sławomir Jasiński	Formy zrzeszania oraz łączenia i współdziałania banków
MSc Ohanyan Tigran	Security Policy of Eastern Partnership States
Ph.D. Agnieszka Wójcik-Czerniawska	Information society in times of digital revolution
MSc Malwina Tkacz	Filozofia prawa wobec wyzwań XXI wieku: pozytywizm prawniczy czy powrót do prawa natury?
Mikołaj Wrabec	AVIATION (Ground Handling system)

Session Chair: Ali KORKUT

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 11 HALL A Language: **English / Polish**

13:00 – 14:00 (Istanbul)

Join session

https://us02web.zoom.us/j/83446340687?pwd=TWVtMVJRR05PS1VoOXpMcGN3eFJsZz09

ID : 834 4634 0687 Password : 671534

Ph.D. Adam Laska, Ph.D. Renata Piętowska-Laska	Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies
MSc Wiktoria Paszyńska	Zdrowie seksualne i reprodukcyjne osób z wyłonioną stomią jelitową
Bachelor degree Bartłomiej Wojnowski	Frequently to get information? Generation Z and receiving content of Polish horizontal portals
Sandra Palar	Internet identity - characteristics of the phenomenon based on creating one's own image on the Internet
Ph.D. Agnieszka Wikarczyk	Zarządzanie ryzykiem kursowym (na przykładzie spółek giełdowych z branży chemicznej i górniczej)

Session Chair: Hasan KARACAN

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 11 HALL B Language: **English**

13:00 – 14:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting

https://us02web.zoom.us/j/84452470810?pwd=WUNuQktHbllOZnJaUzNyci9MMG5xQT09

Meeting ID: 844 5247 0810 Passcode: 176039

Kameel AHMADY	Exploitation and Exclusion: A Socio-Cultural Analysis of Child Labour in Iran
Kameel AHMADY	Ethnic Claims in Iran in Terms of Justice and Development
Ylvije Boriçi KRAJA	Brain Drain Towards West and Overseas Countries: Case of Albania
Halim BAJRAKTARI	Role of the Special Court for Kosovo Scope and it's Jurisdiction
SALAMOVA Kamala Bahazar	Psychological Factors Influencing the Choice of Profession of Young People

Session Chair: Kameel AHMADY

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 12 HALL A Language: **English / Polish**

14:00 – 15:00 (Istanbul)

Join session

https://us02web.zoom.us/j/83446340687?pwd=TWVtMVJRR05PS1VoOXpMcGN3eFJsZz09

ID : 834 4634 0687 Password : 671534

Ph.D. Magdalena Ścigała	Physical work environment as a cultural artifact that influences an employee motivation.
Ph.D. Piotr Wróblewski	Evolution of shaping the lubricating wedge by taking into account the microflows of liquid on broken curves defining the microgeometry of the sliding surfaces in the aspect of modeling the parameters of the oil film and friction losses of the components of ultralight aircraft engines
Ph.D. Krzysztof Gawkowski	Bezpieczeństwo w inteligentnym świecie. Security in an intelligent world
Kalbike ESSENOVA	Gazetecilik Metninde Soru Yapıların Uygulanması

Session Chair: Hasan KARACAN

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 12 HALL B Language: **English / Polish**

14:00 – 15:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting

https://us02web.zoom.us/j/84452470810?pwd=WUNuQktHbllOZnJaUzNyci9MMG5xQT09

Meeting ID: 844 5247 0810 Passcode: 176039

MSc Marek Zborowski Ph.D. Anna Mikulec	The impact of the COVID-19 pandemic on lifestyle behaviors PWSZ students in Nowy Sącz
MSc Dawid Krzysztof Niemczycki	The right to die or the duty to live? Standards of jurisprudence of the European Court of Human Rights
Ph.D. Rafał R. Wasilewski	Public liability of "managing persons" for violation of competition and consumer law in Polish law - legal regulations and practice
Ph.D. Grzegorz Słowiński	Different ways of passing variables to and from functions in C language

Session Chair: Ali KORKUT

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 13 HALL A Language: **Turkish**

15:00 – 16:00 (Istanbul)

Join session

https://us02web.zoom.us/j/83446340687?pwd=TWVtMVJRR05PS1VoOXpMcGN3eFJsZz09

ID : 834 4634 0687 Password : 671534

Cafer GARİPER	Nazım Hikmet'in "Putları Yıkıyoruz" Yazı Dizisi ile Necip Fazıl'ın "Edebiyat Mahkemeleri"ne Bir Bakış
Cafer GARİPER	İki Şair İki Yönelim: Necip Fazıl-Yunus Emre Nâzım Hikmet-Şeyh Bedreddin
Kağan GARİPER	Memleketimden İnsan Manzaraları'nda Değişen Şiirsel Metin ve Halk Edebiyatı Söylemi
E. Candan İRİ	Vasıf Öngören'in Zengin Mutfağı Oyununa Metinlerarası İlişkiler Çerçevesinde Bir Bakış
Jeyhun MAMMADOV Sevar MIRZAYEVA	The Mechanisms of Escape as a Component of the Psychological Characteristics of Social and Environmental Behavior of Society

Session Chair: Cafer GARİPER

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 13 HALL B Language: **English / Polish**

15:00 – 16:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting

https://us02web.zoom.us/j/84452470810?pwd=WUNuQktHbllOZnJaUzNyci9MMG5xQT09

Meeting ID: 844 5247 0810 Passcode: 176039

Krzysztof Wąsik	State information security
Ph.D. Agnieszka Nowocień	Coaching kryzysowy jako szczególna metoda wsparcia lidera organizacji
Ph.D. Krystyna Szałkowska-Kozyra, Marta Kowalska	Sygnalizowanie nieprawidłowości i kanały zgłoszeń nieprawidłowości, ochrona sygnalistów na gruncie prawa zatrudnienia
Aleksandra Jastrzębska	Inwentaryzacja jako narzędzie wspomagające zarządzanie podmiotem gospodarczym
Ph.D. Rafał Śpiewak	

Session Chair: Ali KORKUT

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 14 HALL A Language: **English / Polish**

16:00 – 17:00 (Istanbul)

Join session

https://us02web.zoom.us/j/83446340687?pwd=TWVtMVJRR05PS1VoOXpMcGN3eFJsZz09

ID : 834 4634 0687 Password : 671534

Ph.D. Anna Ciosek Agnieszka Orłowska	Nowe trendy - nowe wyzwania dla świata ekonomii i marketingu
Professor Maria Parlinska Ph.D. Agnieszka Parlińska	Human Capital Versus Online Education During Pandemic in Poland
Professor Bogdan Żółtowski	System utrzymania zdatności w logistyce transportu
Izabela Olszewska Katarzyna Lenart	Prace adaptacyjne w obiekcie wpisanym do rejestru zabytków w świetle przepisów prawnych
Taner SIĞINDI	Positive and Negative Brand Engagement in Social Media: A Case Study of an Airline Company

Session Chair: Hasan KARACAN

DAY 2 – February 6, 2022

SESSIONS 14 HALL B Language: **English / Polish**

16:00 – 17:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting

https://us02web.zoom.us/j/84452470810?pwd=WUNuQktHbllOZnJaUzNyci9MMG5xQT09

Meeting ID: 844 5247 0810 Passcode: 176039

Krzysztof Konopka	Ochrona prawna służb mundurowych na podstawie funkcjonariuszy policji
Professor Łukasz Furman Anna Hańczyk	Ryzyko na rynku walutowym Forex
Ph.D. Dorota Stokowska Michał Stokowski	The Regional development in the context of New International Economy - in-deeply analise
Ph.D. Justyna Żylińska	A victim in a criminal trial from the perspective of victimology
Ph.D. Mariusz Tomczyk	The problematic of financial integration in the European Union
MSc Ewelina Lopata	The role of smart solutions in shaping strong cities during a pandemic

Session Chair: Ali KORKUT

DAY 2 – February 6, 2022
SESSIONS 15 HALL A Language: **English / Polish**
17:00 – 18:00 (Istanbul)

Join session
https://us02web.zoom.us/j/83446340687?pwd=TWVtMVJRR05PS1VoOXpMcGN3eFJsZz09

ID : 834 4634 0687 Password : 671534

Gralak Weronika Cichalska Klaudia	Postrzeganie znaków ekologicznych przez konsumentów oraz poziom świadomości ekologicznej
MSc Weronika Woźna-Burdziak	Reklama Suplementów Diety a Ochrona Konsumentów
MSc Maria Florkiewicz	Sexuality of women in the postpartum period
Professor Piotr Makowski Ph.D. Agnieszka Wilczyńska-Strawa	The tools of CSR in aviation industry
Ph.D. Joanna Wojciechowska-Kucięba	

Session Chair: Hasan KARACAN

DAY 2 – February 6, 2022
SESSIONS 15 HALL B Language: **English / Polish**
17:00 – 18:00 (Istanbul)

Join Zoom Meeting
https://us02web.zoom.us/j/84452470810?pwd=WUNuQktHbllOZnJaUzNyci9MMG5xQT09

Meeting ID: 844 5247 0810 Passcode: 176039

MSc Monika Niedźwiecka	Osoba pełniąca funkcję publiczną jako podmiot przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu w świetle art. 296 k.k. oraz 296a k.k.
MSc Patrycja Bełtowska	Principles for building a portfolio of investment wines and characteristics of its investment process
Std. Mateusz Zwoliński	Zrównoważony rozwój gospodarczy a prawo spółek
Nicole Deneka	Bussiness Information Offices in Poland and legal aspects of their activity'
MSc Paulina Maciąg	Co Wpływa na Jakość Kompresji Klatki Piersiowej? Jak Udoskonalić Algorytm Zabiegów Rko? Analiza Aktualnych Doniesień

Session Chair: Ali KORKUT

For more information, please visit
https://www.eclss.org/kyrenia

International
Online Conference on
Economics & Social Sciences

Kyrenia, TRNC | May 7 - 8, 2022

7

CSU
Cyprus Science University

ECLSS International

For further information

https://eclss.org/kyrenia/

STATISTICS ABOUT THE CONFERENCE, ECLSS2022

February 5 - 6, 2022, Daugavpils, LATVIA

Countries	Number of proceedings	Countries	Number of proceedings
Albania	**3**	**Lithuania**	**1**
Turkey	**43**	**Kosovo**	**5**
The Netherlands	1	**Kazakhstan**	**3**
Ukraine	**1**	**Israel**	**1**
Poland	**57**	**Serbia**	1
Pakistan	1	**UK**	2
North Macedonia	**1**	**Latvia**	**1**
TRNC	6	**Uzbekistan**	2
Malaysia	**1**	**Bulgaria**	**1**
		Azerbaijan	**3**
Total		**135 papers**	

Participants from 19 Countries

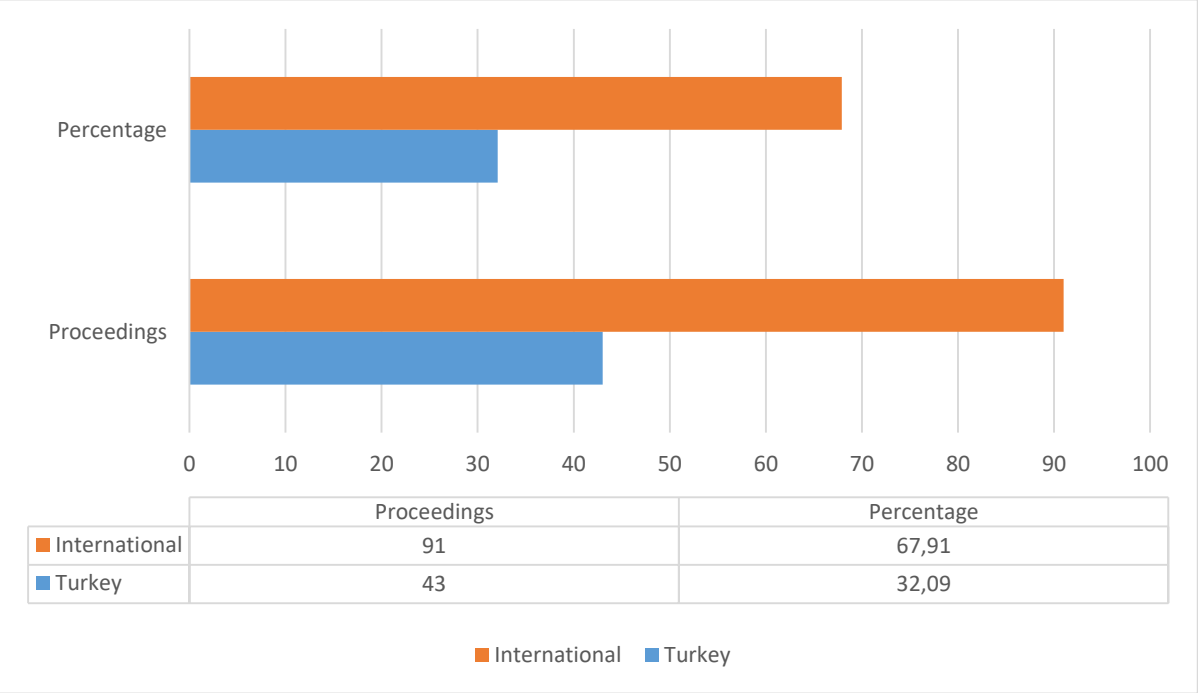

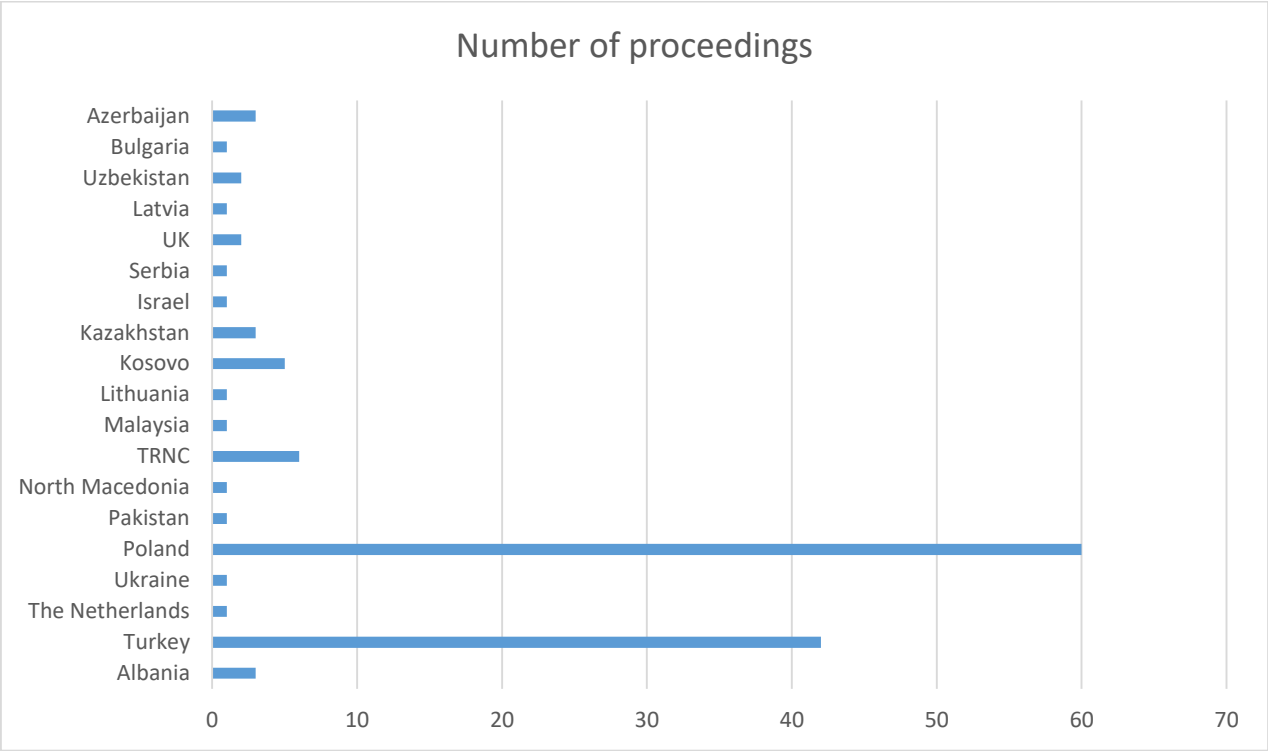

The 13th edition of **Eurasian Conference on Language and Social Sciences (ECLSS2022a),** hosted by Daugavpils University, Latvia, February 5 – 6, 2022, was a great, fruitful and exciting experience with all our distinguished guests, participants and listeners. There were 136 papers presented during the plenary sessions (43 from Turkey, 91 from International participants; **32,09 % Turkish, 67,91% International participants**).

We had participants from 19 countries, displayed in the graph above. 87 % of the Participants held PhD while 13% were MA, MSc or Bachelor students.

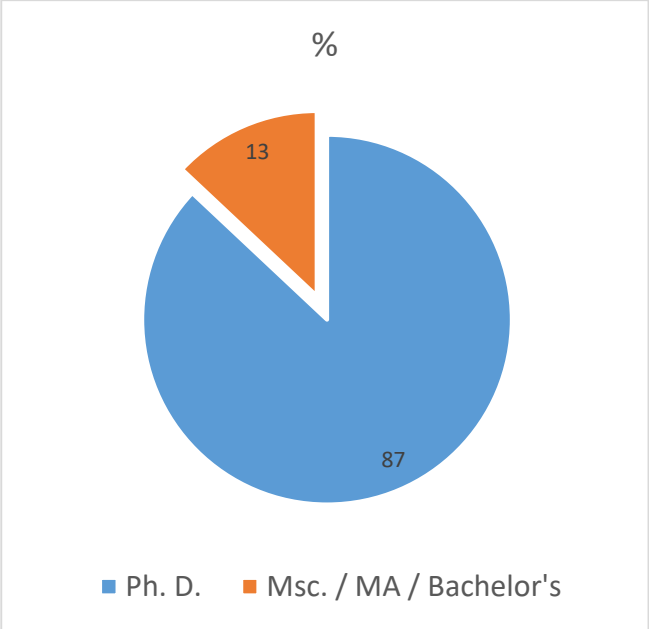

Hope to meet you again in our upcoming conferences!

Thank you for your support and collaboration.

Organizing Committee

proceedings tam metin bildiriler proceedings proceedings tam metin bildiriler

eedings tam metin bildiriler proceedings tam metin bil

netin bildiriler proceedings tam metin bildiriler proceedi

ONLINE

Eurasian Conference on Language & Social Sciences

XIII

February 5 - 6, 2022 | Daugavpils, Latvia

https://www.eclss.org/daugavpils

Daugavpils University

ECLSS International

proceedings tam metin bildiriler proceedings proceedings tam metin bildiriler proc

lings tam metin bildiriler proceedings tam metin bildiri

n bildiriler proceedings tam metin bildiriler proceedings

abstracts

proceedings

tam metin bildiriler

oceedings tam metin bildiriler proceedings proceedings tam metin bildiriler procee

ngs tam metin bildiriler proceedings tam metin bildiriler

ildiriler proceedings tam metin bildiriler proceedings

Öğretmen Adaylarının Matematik Tarihçilerine Yönelik Tasarladıkları Dijital Öykülerin Değerlendirilmesi[1]

Muhammed KÜÇÜKOKKA

Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, TÜRKİYE. E-mail: kucukokka9@gmail.com

Burçin GÖKKURT ÖZDEMİR

Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, TÜRKİYE. E-mail: gokkurtburcin@gmail.com

Muhammed Emre AÇAR

Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, TÜRKİYE. E-mail:

İbrahim YILMAZ

Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, TÜRKİYE. E-mail: ibrahim.yilmazz1071@gmail.com

Kerem YILMAZ

İstanbul Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, TÜRKİYE. E-mail: keremyilmaaz53@gmail.com

Öz

Matematik yapısı gereği soyut terimlerin öğretildiği bir ders olması sebebiyle öğrencilerin zorluk çektiği bir ders olarak bilinmektedir. Matematik dersinde başarılı olmanın birinci şartı matematiği sevmeye bağlı olduğundan öğretmenler ilkokulun ilk yıllarından itibaren öncelikle öğrencilere matematiği sevdirmeye ve öğrencilerdeki matematik korkusunu gidermeye çalışmalıdır. Bilim ve teknolojinin etkin olduğu günümüzde bilginin geleneksel biçimde aktarımı ve ezberlenmesinin eğitim-öğretim etkinlikleri açısından verimli olamayacağı düşünülmektedir. Teknolojiden yararlanılarak geliştirilen farklı uygulamaların ve bilgisayar destekli eğitim programlarının çocukların farklı gelişim alanlarına yönelik etkileri bulunmaktadır. Teknolojinin desteği ile öğretim ortamlarını daha nitelikli kılmak ve farklı öğrenme tarzlarına sahip öğrencilerin beklentilerini karşılayan öğretim ortamları yaratmak,

[1] Bu çalışma, 1919B012001185 nolu TUBİTAK 2209-A projesi kapsamında desteklenmiştir.

öğrenmenin kalıcılığının sağlanmasında ve öğrenci başarısının artmasında önemli rol oynayacaktır. Eğitim-öğretim sürecinde teknolojinin etkin bir şekilde kullanılmasına dayalı yöntemlerden birinin, son yıllarda üzerinde sıklıkla durulmaya başlanan "dijital öyküleme" olduğu söylenebilir. Son yıllarda kullanılan dijital öyküler, yeni medya olanakları ile geçmişi yüzyıllara dayanan hikâye anlatımını birleştirerek sınıf ortamında teknoloji kullanımını desteklemektedir. Bu kapsamda araştırmada öğretmen adaylarına matematik tarihçilerine yönelik dijital öykü tasarlatılarak, tasarladıkları dijital öyküler değerlendirilmiştir. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırmanın katılımcılarını Batı Karadeniz Bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinin İlköğretim Matematik Öğretmenliği Programının ikinci sınıfında öğrenim gören gönüllü 30 öğretmen adayı (24 Kız, 6 Erkek) oluşturmaktadır. Öğretmen adaylarının seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın birinci aşamasında, öğretmen adaylarına altı haftalık dijital öykü tasarlama eğitimi verilmiştir. İkinci aşamada, öğretmen adaylarına tasarlayacakları dijital öykülerin içeriği hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü aşamada öğretmen adaylarından kendilerine verilen matematik tarihçisine yönelik dijital öykü tasarlamaları istenmiştir. Son aşamada, öğretmen adaylarının tasarladıkları dijital öyküler değerlendirilmiştir. Öğretmen adayları tarafından tasarlanan dijital öykülerin değerlendirilmesinde, Çıralı-Sarıca ve Koçak-Usluel (2016) tarafından geliştirilen rubrik kullanılmıştır. Araştırmacılar arasındaki puanlamanın uyum düzeyi için de SPSS programında Fleiss Kappa katsayıları hesaplanmıştır Araştırmanın sonunda, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun tasarladıkları dijital öykülerin kısmen yeterli olduğu görülmüştür. Bu dijital öyküler arasında özellikle Pisagor ve Gauss'la ilgili dijital öyküyü tasarlayan adayların dijital öykü tasarlama konusunda oldukça yeterli oldukları belirlenmiştir. Kısmen yeterli olarak değerlendirilen dijital öykülerin bazı temalarda eksikliklerin (örn. Dil ve dil bilgisi kullanımı, ses hızı gibi) olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar neticesinde öğretmen adaylarının tasarladıkları dijital öykülerdeki eksikliklerin giderilmesine yönelik gelişimsel çalışmaların yapılması önerilmektedir. Benzer çalışmanın öğretmenlerle yürütülerek, öğretmenlerin dijital öykü tasarlamaları ve tasarladıkları dijital öyküleri derslerinde kullanmalarına ilişkin çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijital öykü, matematik tarihçileri, öğretmen adayı

1.GİRİŞ

Matematiğin, bilimsel ve teknik bakımdan, sosyal bilimlerde ve iş dünyasında önemi giderek artmaktadır (İlhan & Öner Sünkür, 2013). Gürhan ve Osmanoğlu (2013) çalışmasında, öğrencilere matematiğin günlük yaşamla bağlantısının yapılmadığı takdirde öğrencilerin matematiği idrak etmede zorlandıklarını tespit etmiştir. Matematiği anlama, günlük hayatta ve iş hayatında kullanma ihtiyacı, hiçbir zaman günümüzdeki kadar fazla olmamıştır (Gökmen, Budak, & Ertekin 2016).

Matematik yapısı gereği soyut terimlerin öğretildiği bir ders olması sebebiyle öğrencilerin zorluk çektiği bir ders olarak bilinmektedir (Öztop & Toptaş, 2017). Bilim ve teknolojinin etkin olduğu dönemde

bilginin geleneksel biçimde aktarımı ve ezberlenmesinin eğitim-öğretim etkinlikleri açısından verimli olamayacağı düşünülmektedir (Aslan, 2014). Teknolojiden yararlanılarak geliştirilen farklı uygulamaların ve bilgisayar destekli eğitim programlarının çocukların farklı gelişim alanlarına yönelik etkileri bulunmaktadır (Yüceyiğit & Aral, 2016). Teknolojinin desteği ile öğretim ortamlarını daha nitelikli kılmak ve farklı öğrenme tarzlarına sahip öğrencilerin beklentilerini karşılayan öğretim ortamları yaratmak, öğrenmenin kalıcılığının sağlanmasında ve öğrenci başarısının artmasında önemli rol oynayacaktır. Eğitim-öğretim sürecinde teknolojinin etkin bir şekilde kullanılmasına dayalı yöntemlerden birinin, son yıllarda üzerinde sıklıkla durulmaya başlanan "dijital öyküleme" olduğu söylenebilir. Alanyazın incelendiğinde, pek çok araştırmacının bu konuyu çalıştığı görülmektedir (Baki & Feyzioğlu, 2017; Balaman, 2016; Bedir Erişti, 2016; Ciğerci, 2015; Çalışkan ve diğ., 2017; Duman & Göçen, 2015; Göçen, 2014; Holotescu, Grosseck & Danciu, 2014;Kahraman, 2013; LaFrance & Blizzard, 2013; Özer, 2016; Yamaç, 2015; Yang & Wu, 2012). Eğitimin hemen hemen her alanında ve her kademesinde kullanılabilecek nitelikte olduğu öne sürülen dijital öykülerin eğitim ortamında etkin ve verimli bir şekilde uygulanabilmesi için oluşturulma sürecinin doğru bir planlamaya tabi tutulması gerekmektedir (Uslupehlivan, Kurtoğlu Erden, & Cebesoy, 2017). Dijital öykülerin eğitim ortamında kullanılabileceği disiplinlerden biri de matematiktir.

Matematik, öğrencilerin birçoğu tarafından zor bir ders olarak görülmektedir. Bu durum da öğrencilerin matematikten uzaklaşmasına ve korkmasına neden olmaktadır. (Dursun & Dede, 2004). Matematikte başarılı olmanın birinci şartı matematiği sevmeye bağlı olduğundan öğretmenler ilkokulun ilk yıllarından itibaren öncelikle öğrencilere matematiği sevdirmeye ve matematik korkusunu gidermeye çalışmalıdır (Söylemez & Kinay, 2010). Matematiği sevdirmenin yolu matematik eğitiminden geçmektedir. Matematik eğitimindeki zorluklar dikkate alındığında, öğretmenlerin, öğrencilerine matematiği sunarken öğrencilerin matematik üzerindeki olumsuz düşüncelerini gidermeleri oldukça önemlidir (Aydoğdu & Yüksel, 2013). Bolinger-Horton (2011), matematiğin, insanlık tarihinin en eski bilimlerinden biri olduğunu ve bugünkü matematiksel bilgilerin geçmişteki matematiğin bilinmesiyle desteklendiğini açıklamıştır. Gürsoy'un (2010) çalışmasında, öğrenciye matematiği sevdirecek, ona matematiğin tabiatını tanıtabilecek, matematiğin hangi adımları geçerek bugüne geldiğini gösterecek, özetle matematiğe karşı olan olumsuz bakış açısını değiştirecek olan etkenlerden birinin matematik tarihinin öğretimi olduğu belirtilmiştir.

Öğretim programında yer alan açıklamalar, tarihsel içerik olarak derslerde, matematikçilerin yaşam öykülerinin, eserlerinin, matematiğe olan katkılarının, anektodların kullanılabileceğini göstermektedir. (Baki & Bütüner, 2018). Ancak, Alparslan ve Işıksal Bostan'ın (2016) çalışmasının bulguları ortaokul öğrencilerinin ilgili öğretim programı ve ders kitapları çerçevesinde oluşturulan matematik tarihi bilgilerinin genel olarak yeterli olmadığı düşüncesini vermiştir. Ders kitaplarında ortalama üç tarihsel öğenin bulunması ders kitaplarının matematik tarihine yer verme bakımından oldukça yeterli olmadığını göstermektedir (Mersin & Durmuş, 2018). Ders kitaplarında matematik tarihi ile ilgili öğelerin sayısının yeterli olmadığından dolayı, matematik derslerinde matematik tarihine uygun materyallerin sayısının çoğaltılması gerektiği söylenebilir.

Öğretmenlerin kullanacağı materyallerin, öğretime zemin hazırladığı ve öğrencilerin başarısında önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir (Demir & Durmaz, 2018).Tzanakis ve Arcavi'nin (2000) çalışmasında matematik derslerinde, matematik tarihi ile ilgili çalışmalardan, matematik tarihi ile ilgili

öykülerden, sanat ve görsel sanatlardan yararlanılması gerektiği önerilmiştir. Matematik tarihinin yer verildiği matematik derslerinde teknolojiden yararlanılabilir.

Schubring (2000), matematik tarihi dersinin programlara yerleştirilmesi ve öğretim programlarında matematiğin tarihine yer verilmesiyle öğrencilerin tarihsel problemleri kullanarak matematiksel akıl yürütme becerilerinin geliştiğini ifade etmiştir. Umay (2004), teknolojinin hızla geliştiği bilgi çağında "çabuk düşünen, yaratıcı, neyi öğrenmesi gerektiğini ayırt edebilen, çok şey ile bilgisi olan değil, ama gereksinim duyduğu bilgiye kolayca ulaşabilen, teknolojiyi kullanabilen bireyler" olarak nitelendirerek değişen bu insan profiline uygun eğitim yaklaşımlarının gerekliliğine değinmiştir. Teknolojik gelişmeler ve beraberinde getirdiği yeni teknolojik ürünlerin yaşamımıza girmesi ile 1990'lı yıllarda öykü anlatma sanatı dijital öykü anlatma hareketine dönüşmüş ve dijital öyküler ortaya çıkmıştır (Garrety, 2008). Bu kapsamda, hem öğretmenlerin hem de hizmet öncesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının teknolojiyi kullanan bireyler olmaları önem arz etmektedir. Bu kapsamda araştırmada hizmet öncesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının teknolojiyi kullanabilecekleri matematik tarihçilerine yönelik tasarladıkları dijital öyküler değerlendirilmiştir. Dolayısıyla öğretmen adaylarının dijital öykü tasarlama becerileri incelenmiştir.

2. METODOLOJİ

Bu araştırmanın çalışma gurubunu Batı Karadeniz Bölgesinde yer alan bir devlet üniversitesinin İlköğretim Matematik Öğretmenliği Programının ikinci sınıfında öğrenim gören 30 (24 Kız, 6 Kız) öğretmen adayı oluşturmaktadır. Öğretmen adaylarının seçiminde amaçlı örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında, öğretmen adaylarına 6 haftalık dijital öykü tasarlama eğitimi verilmiştir. İkinci aşamasında, öğretmen adaylarına araştırmacılar tarafından verilen matematik tarihçisine yönelik dijital öykü tasarlamaları istenmiştir. Üçüncü aşamada, öğretmen adaylarının tasarladıkları dijital öyküler incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

Öğretmen adayları tarafından tasarlanan dijital öyküler, Çıralı-Sarıca ve Koçak-Usluel (2016) tarafından geliştirilen rubriğe göre puanlandırılmıştır. Bu rubrikte toplamda üç başlık olup her başlıkta belli temalar vardır. Bunlar: 1. *Hikâye:* Amaç, Açıklık, Dil ve Dilbilgisi Kullanımı, Özgünlük, Duygu/His, İçtenlik/Doğallık, Duruluk/Özlülük, Akıcılık; 2. *Hikâye Tahtası:* Organizasyon, İçerik, Bütünlük, Akıcılık; 3. *Hikâye Dijital Hikâye:* Amaç, Dil ve Dilbilgisi Kullanımı, Açıklık, Uzunluk, Özgünlük, Duygu/His, Duruluk/Özlülük, Görsellerin/Videoların Uygunluğu, Görsellerin/Videoların Etkililiği, Sesin Uygunluğu, Ses hızı, Ses kalitesi, Müziğin uygunluğu, Müzik hızı, Müzik-Ses Yüksekliği Uygunluğu, Bütüncülük, Akıcılık, Telif hakkıdır. Rubrikte her tema için 1-3 puan aralığı belirlenmiştir. Üç araştırmacı, her öğretmen adayının tasarladığı dijital öyküyü bu rubriğe göre puanlandırmışlardır. Araştırmacılar arasındaki puanlamanın uyum düzeyi için SPSS programında Fleiss Kappa katsayıları hesaplanmıştır. Kappa katsayısı 0.20'ye eşit veya küçük ise "zayıf uyum", 0.21-0.40 arasında ise "ortanın altında uyum", 0.41- 0.60 arasında ise "orta düzeyde uyum", 0.61-0.80 arasında ise "iyi düzeyde uyum" ve 0.81-1.00 arasında ise "çok iyi düzeyde uyum" olarak yorumlanmaktadır (Landis & Koch, 1977). Analiz sonucunda hesaplanan Fleiss Kappa katsayıları Landis ve Koch'a (1977) göre yorumlanmıştır.

3. BULGULAR

Bu araştırmada yapılan değerlendirme sonucunda 28 dijital öykünün rubrikten aldığı toplam puanın aritmetik ortalamasının 60'ın üzerinde olduğu görülmektedir. Sadece Ahmes ve Riemann'a ait dijital öyküler bu puanın altındadır. Rubrikte 30 tema olduğu ve puanlamanın 1-3 puan arasında olduğu dikkate alındığında dijital öykülerin nerdeyse tamamının kısmen yeterli olduğu söylenebilir. Çünkü rubrikte 2 puanlamanın karşılık geldiği ölçütün açıklamalarında kısmen ifadesi yer almaktadır. Buradan öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun dijital öykü tasarlama beceri düzeylerinin kısmen yeterli olduğu söylenebilir. Bu dijital öyküler arasında özellikle Pisagor ve Gauss'la ilgili dijital öyküyü tasarlayan adayların dijital öykü tasarlama konusunda oldukça yeterli oldukları dikkat çekmektedir.

4. SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Araştırmanın sonunda, öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun tasarladıkları dijital öykülerin kısmen yeterli olduğu görülmüştür. Bu dijital öyküler arasında özellikle Pisagor ve Gauss'la ilgili dijital öyküyü tasarlayan adayların dijital öykü tasarlama konusunda oldukça yeterli oldukları belirlenmiştir. Kısmen yeterli olarak değerlendirilen dijital öykülerin bazı temalarda eksikliklerin (örn. Dil ve dil bilgisi kullanımı, ses hızı gibi) olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar neticesinde öğretmen adaylarının tasarladıkları dijital öykülerdeki eksikliklerin giderilmesine yönelik gelişimsel çalışmaların yapılması önerilmektedir. Benzer çalışmanın öğretmenlerle yürütülerek, öğretmenlerin dijital öykü tasarlamaları ve tasarladıkları dijital öyküleri derslerinde kullanmalarına ilişkin çalışmaların yapılması önerilmektedir. Özellikle de Covid 19 sebebiyle öğretmenlerin dijital becerilerinin önem kazandığı son yıllarda, öğretmenlerin teknolojiyi etkin kullanarak materyal oluşturmaları gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Alparslan, M. & Işıksal Bostan, M. (2016). Ortaokul öğrencilerinin matematik tarihi bilgileri ile okul matematiğinde tarih kullanılmasına ilişkin tutum ve inanışları. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 31*, 142-162.

Aslan, S. (2014). *Bilgisayar destekli öğretimin fen bilgisi öğretmen adaylarının tutum ve akademik başarılarına etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.

Aydoğdu, N. & Yüksel İ. (2013). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının matematik tarihi inanç ve tutumları ile yaratıcılık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 2*(4), 186-194.

Baki, A. & Bütüner, S. (2018). Matematik tarihinin matematik eğitiminde kullanımı üzerine yapılan çalışmaların analizi: bir meta-sentez çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 33*(4) , 824-845.

Baki, Y. & Feyzioğlu, N. (2017). Dijital öykülerin 6. sınıf öğrencilerinin öykü yazma becerilerine etkisi. *International Online Journal of Educational Sciences, 9*(3), 686-704.

Balaman, F. (2016). Dijital öyküleme yönteminin öğrencilerin öğretim teknolojilerine yönelik tutumlarına etkisi. *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi, 6*(2), 147-168.

Bedir Erişti, S. D. (2016). Katılımcı tasarım temelli dijital öyküleme sürecinde ilköğretim öğrencilerinin yaratıcılık göstergeleri, *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry, 7*(4), 462-492.

Bolinger-Horton, L. (2011). *High school teachers' perceptions of the inclusion of history of mathematics in the classroom.* (Unpublished doctoral dissertation). Retrieved from Proquest Dissertations and Thesis data base (UMI No: 3479616).

Ciğerci, F. M. (2015). *İlkokul dördüncü sınıf Türkçe dersinde dinleme becerilerinin geliştirilmesinde dijital hikâyelerin kullanılması.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Çalışkan, G., Güneş, E., Üstündağ, M.T., & Yılmaz, Y. (2017). Dijital hikâyeleme yöntemi ile etkili Türkçe öğretimi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi, 7*(2), 254-275.

Çıralı Sarıca, H. & Koçak Usluel, Y. (2016). Eğitsel bağlamda dijital hikâye anlatımı: Bir rubrik geliştirme çalışması. *Eğitim Teknolojisi: Kuram ve Uygulama, 6*(2), 65-84.

Demir, S. & Durmaz, M. (2018). İlköğretim matematik öğretmenlerinin matematik kaygısı hakkındaki görüşleri ve müdahale yöntemleri. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi, 3*(1) , 17-27

Duman, B. & Göçen, G. (2015) The effect of the digital storytelling method on pre-service techers' creative writing skills. *Anthropologist, 20*(1-2). 215-222.

Dursun, Ş. & Dede, Y. (2004). Öğrencilerin matematikte başarısını etkileyen faktörler: matematik öğretmenlerinin görüşleri bakımından. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*(2), 217-230.

Garrety, C. M. (2008). *Digital Storytelling: An emerging tool for student and teacher learning.* (Unpublished doktorate thesis). Lowa State University, Ames, Lowa.

Göçen, G. (2014). *Dijital öyküleme yönteminin öğrencilerin akademik başarı ile öğrenme ve ders çalışma stratejilerine etkisi.* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Muğla.

Gökmen A., Budak, A., & Ertekin, E. (2016). İlköğretim öğretmenlerinin matematik öğretiminde somut materyal kullanmaya yönelik inançları ve sonuç beklentileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 24*(3),1213-12-28.

Gürhan, S. & Tapan-Broutin, M. S. (2017). Matematiğin gerçek hayatla ilişkilendirilmesi: ortaokul matematik öğretmeni adaylarının nasıl ilişkilendirme kurduklarına yönelik bir inceleme. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi, 8*(3), 438-458.

Gürsoy, K. (2010). *İlköğretim matematik öğretmen adaylarının matematik tarihinin matematik öğretiminde kullanılmasına ilişkin inanç ve tutumlarının incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Holotescu, C., Grosseck, G., & Danciu, E. (2014). Educational digital stories in 140 characters: Towards a typology of micro-blog storytelling in academic courses. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 116,* 2301-2305.

İlhan, M. & Öner Sünkür, M. (2013). Matematik kaygısının matematik başarısını yordama gücünün cinsiyet ve sınıf değişkeni açısından incelenmesi. *Gaziantep UniversityJournal of Sciences, 2*(3), 427-441.

Kahraman, Ö. (2013). *Dijital hikâyecilik metoduyla hazırlanan öğretim materyallerinin öğrenme döngüsü giriş aşamasında kullanılmasının fizik dersi başarısı ve motivasyonu düzeyine etkisi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Balıkesir.

LaFrance, J. & Blizzard, J. (2013). Student perceptions of digital storytelling as a learning-tool for educational leaders. *International Journal of Educational Leadership Preparation, 8*(2), 25-43.

Landis, J. R. & Koch, G. G. (1977). The measurement of observer agreement for categorical data. *Biometrics, 33*, 1159-1174.

Mersin N. & Durmuş S. (2018). Matematik tarihinin ortaokul matematik ders kitaplarındaki yeri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18*(2), 997-1019.

Özer, M.(2016). *Dijital hikâye anlatımının kelime öğrenme ve akılda tutmadaki rolü: Harran Üniversitesi'nde bir durum çalışması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi) Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.

Öztop, F. & Toptaş, V. (2017). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin matematik dersine yönelik korkusu ve altında yatan sebepler. *International Journal of EducationTechnology and Scientific Researches, 3*, 162- 173.

Schubring, G. (2000). History of mathematics for trainee teachers. In J. Fauvel & J. v. Maanen (Eds.), *History in mathematics education, The ICMI study* (pp. 91-142). Boston MA: Kluwer.

Söylemez, M. & Kinay, İ.(2012). İlköğretim ikinci kademe öğrencilerinin matematik dersine yönelik korkularının bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Elektronik Eğitim Bilimleri Dergisi, 1*(1), 76-86.

Tzanakis, C. & Arcavi, A. (2000). Integrating history of mathematics in the classroom. In J. Fauvel & J. V. Maanen (Eds.), *History in mathematics education: The ICMI study* (pp. 201-240). Dordrecht: Kluwer.

Umay, A. (2004). İlköğretim matematik öğretmenleri ve öğretmen adaylarının öğretimde bilişim teknolojilerinin kullanımına ilişkin görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 26*, 176-181.

Uslupehlivan, E., Kurtoğlu Erden, M., & Cebesoy, Ü . (2017). Öğretmen adaylarının dijital öykü oluşturma deneyimleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10* (-ERTE Özel Sayısı) , 1-22.

Yamaç, A. (2015). *İlkokul üçüncü sınıf öğrencilerinin yazma becerilerinin gelişiminde dijital hikâyelerin etkisi.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yang, Y. T. C. & Wu, W. C. I. (2012). Digital storytelling for enhancing student academic achievement, critical thinking, and learning motivation: A year-long experimental study. *Computers & Education, 59*(2), 339-352.

Yüceyiğit S. & Aral, N. (2016). Üç boyutlu (3D) animasyon filmler ve etkileşimli uygulamaların okul öncesi dönem çocuklarının görsel algı gelişimi üzerine etkileri. *Eğitim ve Bilim, 41*(188), 255-271.

An Ergonomics Approach To The Integration Of Physically Disabled Children in Public Primary School Settings: A Case Study

Prof.Dr. Burcu TOKER

Faculty of Design, ARUCAD, Arkin University of Creative Arts and Design, Kyrenia, TRNC
burcu.toker@arucad.edu.tr

Abstract

Recent studies show that, the integration of physically disabled children at the early ages in the education sytem has gained great importance.

The Salamanca Statement (1994) and the Luxembourg Declaration (1996) emphasize the notion of 'inclusive education' and 'schools for all and every one', in order to ensure access for all to education. Integration represents a new challenge and creating new ways forward to transform schools and perceptions of difference. Considering integration as a process of construction, and not something which can be simply 'delivered' or brought about, this study aims to prepare guidelines for transforming public primary schools to 'physically disabled friendly schools' from the perspective of cognitive and physical ergonomics.

In North Cyprus, there is no availability of any public primary school setting that can allow the pysically disabled children to get integrated freely with their non-disabled peers. In other words, public primary schools do not have facilities that are built according to the physical requirements of physically disabled children. Currently schools for children with special educational needs exist. As there is no facility to integrate the physically disabled children in public primary schools, those children have no opportunity other than attending schools for children with special needs. This situation has many disadvantages in the sense of educational, psychological and social needs of those children, one of the most important disadvantages being curricula differences.

This research is part of a four-phase study including the phases of; raising awareness and establishing positive perception among the disabled and non-disabled students for the integration process; raising awareness and establishing positive perception among the administrative staff, teachers and parents for the integration process; preparation of the required existing system analysis and design guidelines for the physical transformation of schools according to ergonomics principles and standards; and modification of curricula to enhance awareness of disability among children.

In this study, the third phase is explained. After extensive literature review, a set of guidelines for the analysis of the existing situation of the public primary schools is prepared according to ergonomics standards. After the evaluation of the existing situation of each school, one pilot school is to be selected for transformation to a 'disabled friendly school'.

Another set of guidelines is prepared for the physical transformation of the schools for accommodating physically disabled and non-disabled students in the same setting.

As a result of this study, it is aimed that, by the help of these two sets of guidelines, public schools can be transformed into schools without any physical constraints and accessibility problem for physically disabled students.

Keywords: ergonomics, physically disabled students, integration, design, guidelines.

The right to die or the duty to live? Standards of jurisprudence of the European Court of Human Rights

MSc Dawid Krzysztof NIEMCZYCKI

Maria Curie-Sklodowska University, Doctoral School of Social Sciences, POLAND

The subject of my lecture will be an analysis of the jurisprudence of the European Court of Human Rights regarding the right to death and medically assisted suicide.

The judgment in *Pretty v. United Kingdom* will be analysed in the first part of my presentation. The fundamental issue raised in this decision is the negative aspect of the right to live, i.e. a situation in which an individual does not want to exercise this right. Therefore, the question arises whether we can then speak of the "right to death"? Moreover, the judgment raises key questions about the protection of the interest in self-destruction, and in a broader perspective – about the limits of legally protected autonomy.

The second part of the lecture will be devoted to subsequent rulings of the European Court of Human Rights: *Haas v. Switzerland*, *Koch v. Germany*, *Gross v. Switzerland*, which indicate that the right of an individual to decide how and when his/her life is to end is one of aspects of the right to respect for private life within the meaning of Art. 8. of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Therefore, is there a positive obligation on the state to provide a lethal dose of a medical substance in order to commit suicide?

My address will end with conclusions in the form of an attempt to answer the question posed in the title of the paper and an indication of the importance of the jurisprudence of the European Court of Human Rights for Polish law, in particular with regard to Art. 150. and 151. of the Criminal Code, art. 31. of the Code of Medical Ethics and Art. 20. paragraph 2. of the Act on Patient's Rights and the Patient's Rights Ombudsman.

„Ochrona Prawna Funkcjonariuszy Publicznych na Przykładzie Policji"

Krzysztof KONOPKA

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Streszczenie
Artykuł przedstawia analizę regulacji prawnych zapewniających ochronę prawną służbom mundurowym na przykładzie funkcjonariuszy Policji. Zagadnienia omówione zostały na podstawie różnych gałęzi prawa, w szczególności prawa karnego i cywilnego. Zapewnienie bezpieczeństwa i porządku publicznego jest jednym z głównych zadań państwa, umożliwiającym jego funkcjonowanie. Działania podejmowane przez państwo są bardzo złożone i wielokierunkowe. Ich realizacją zajmuje się administracja publiczna odnosząca się zakresem swojego funkcjonowania do bezpieczeństwa i porządku publicznego. W jej skład wchodzą między innymi służby mundurowe sprawujące bezpośrednie wykonawstwo określonych kierunków działań, przy wykorzystania szerokiego zakresu ustawowych zadań i uprawnień uwzględniających obszar chroniony. Autor wyraża nadzieję, że niniejszy artykuł przyczyni się do zwiększenia zainteresowania ochroną prawną służb mundurowych, a zawarte w nim wnioski będą inspirowały do dalszych badań i przemyśleń.

Słowa kluczowe: prawo, bezpieczeństwo, funkcjonariusz publiczny, ochrona

Wstęp

Celem artykułu jest przedstawienia regulacji prawnych zapewniających ochronę prawną funkcjonariuszom służb mundurowym na przykładzie funkcjonariuszy Policji. Zagadnienia omówione na podstawie różnych gałęzi prawa, w szczególności prawa karnego i cywilnego przedstawiają aspekty ochrony prawnej zagwarantowane w polskim ustawodawstwie, które pozwalają funkcjonariuszom publicznych profesjonalnie i sprawnie wykonywać zdania oraz obowiązki na rzecz bezpieczeństwa i porządku publicznego.

1. Ochrona prawna i organy ochrony prawnej

Ochrona prawna definiowana jest przez S. Włodykę jako stała i zorganizowana działalność podejmowana w celu ochrony porządku prawnego oraz praw podmiotowych.
Zgodnie z klasyfikacją S. Włodyki organy ochrony prawnej dzielą się na:
1) organy rozstrzygające/orzekające/jurysdykcyjne/judykacyjne:

a) organy sądowe,
b) organy quasi-sądowe,
c) organy pozasądowe;

2) organy pojednawcze;
3) organy kontroli legalności;
4) organy pomocy prawnej.

Zgodnie z poglądem doktryny organy orzekające zajmują się rozstrzyganiem sytuacji konfliktowej na drodze wiążących orzeczeń wydawanych przez organy państwowe lub społeczne.
Natomiast organy rozstrzygające dzielą się na organy sądowe – będące organami państwowymi powołanymi w celu sprawowania wymiaru sprawiedliwości i specjalnie pod tym kątem zorganizowane i uprawnione do orzekania w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.
Organami sądowymi są sądy (powszechne, szczególne, Sąd Najwyższy) i trybunały (Trybunał Stanu, Trybunał Konstytucyjny), a także trybunały i sądy międzynarodowe.
Organy quasi-sądowe definiowane są w doktrynie jako powołane i zorganizowane do orzekania, którym brakuje przynajmniej jednego z atrybutów sądu (np. niezależności). Do organów tych zalicza się: izby morskie, sądy polubowne, międzynarodowy arbitraż handlowy, arbitraż społeczny, samorządowe kolegia odwoławcze, Urząd Patentowy Rzeczypospolitej Polskiej, Komisję Prawa Autorskiego, komisję do spraw ustalania okoliczności faktycznych wypadków lub katastrof.
Natomiast organy pozasądowe definiowane są jako organy powołane do innych, niż orzekanie, celów (np. kontroli legalności), a funkcja orzecznicza jest ich funkcją dodatkową Organami pozasądowymi są np. Policja, straż miejska.
Organy pojednawcze określane są jako organy, których celem jest ugodowe rozwiązanie sytuacji konfliktowej na drodze porozumienia samych stron lub za pośrednictwem osoby uprawnionej (mediatora).
Za organy kontroli legalności uznawane są organy, których zadaniem jest badanie zachowania się określonych podmiotów pod kątem zgodności ich zachowania z obowiązującym prawem i występowanie z wnioskami o zastosowanie odpowiednich środków w przypadku naruszenia lub zagrożenia prawa. Kontrola legalności występuje jako kontrola niesamoistna[1] lub kontrola samoistna[2] oraz jako kontrola *sensu stricto* i *sensu largo*.
Do organów kontroli legalności *sensu stricte* zalicza się prokuraturę, a do organów kontroli legalności *sensu largo*: Najwyższą Izbę Kontroli, Urząd Ochrony Danych Osobowych, Krajową Radę Radiofonii i Telewizji, Policję, Centralne Biuro Antykorupcyjne, Agencję Bezpieczeństwa Wewnętrznego i Agencję Wywiadu, Straż Graniczną, straż gminną (miejską), Prezesa Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów, Państwową Inspekcję Pracy, społeczną inspekcję pracy, Inspekcję Handlową, Państwową Inspekcję Sanitarną oraz organy kontroli skarbowej.
Do organów pomocy prawnej zalicza się: adwokatów, radców prawnych, rzeczników patentowych, doradców podatkowych, notariuszy, komorników sądowych, Prokuratorię Generalną, Rzecznika Praw Obywatelskich, Rzecznika Praw Dziecka, powiatowego (miejskiego) rzecznika konsumentów,

[1] Kontrola niesamoistna – gdy stanowi dodatkowy rodzaj działalności określonego organu.
[2] Kontrola samoistna – gdy kontrola przestrzegania prawa jest wyłączną funkcją danego organu).

Rzecznika Finansowego, Rzecznika Praw Pacjenta i Rzecznika Praw Pacjenta Szpitala Psychiatrycznego oraz inne organy pomocy prawnej[1].

2. Ochrona prawna funkcjonariuszy publicznych w świetle przepisów karnych

Ochrona prawnosądowa funkcjonariuszy publicznych zostanie omówiona w świetle zarówno materialnego, jak i procesowego prawa karnego oraz prawa cywilnego.
Zakres ochrony prawnej przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych określono w następujących przepisach karnych określających, że czynami karalnymi ściganymi na mocy ustawy są:

- zabójstwo (art. 148 k.k.),
- groźba karalna (art. 190 k.k.),
- uporczywe nękanie (art. 190a k.k.),
- zniesławienie (art. 212 k.k.),
- znieważenie (art. 216 k.k.),
- naruszenie nietykalności cielesnej funkcjonariusza (art. 222 k.k.),
- czynna napaść (art. 223 k.k.),
- wymuszenie – rozumiane jako zmuszenie funkcjonariusza do podjęcia albo zaniechania prawnej czynności służbowej (art.224 k.k.),
- znieważenie funkcjonariusza (art. 226 k.k.).
- bezprawny zamach na funkcjonariusza (art. 231a k.k.)
- składanie fałszywych zeznań (art. 233 k.k.),
- fałszywe oskarżenie (art. 234 k.k.),
- fałszywe zawiadomienie o popełnieniu przestępstwa (art. 238 k.k.)[2].

Przepisy te pełnią więc funkcję „ochronną" funkcjonariusza publicznego, który pracuje często w trudnych środowiskach. Dlatego też należy każdy z nich dokładnie przenalizować.
Pierwszy typ czynu zabronionego, którego ofiarą może paść tylko funkcjonariusz publiczny, jest określony w art. 148 § 3 k.k., zgodnie z którym „Karze podlega, ten kto jednym czynem zabija więcej niż jedną osobę lub był wcześniej prawomocnie skazany za zabójstwo oraz sprawca zabójstwa funkcjonariusza publicznego popełnionego podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi lub ochroną bezpieczeństwa porządku publicznego[3]". Statuuje on kwalifikowany typ zabójstwa, gdy pokrzywdzonym jest funkcjonariusz publiczny, a czyn popełniony został podczas lub w związku z pełnieniem przez niego obowiązków służbowych związanych z ochroną bezpieczeństwa ludzi albo ochroną bezpieczeństwa lub porządku publicznego. Nie jest jednak

[1] J. Bodio, G. Borkowski, T. Demendecki, Ustrój organów ochrony prawnej. Część Szczegółowa, Wolter Kluwer, Warszawa 2016, s. 23-24.
[2] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
[3] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).

wymagane, aby funkcjonariusz w momencie czynu zabójstwa interweniował, wystarczy, że czuwa on i chociażby obserwuje teren, na którym pełni służbę[1].

Art. 190 k.k. wskazuje, że ten kto grozi innej osobie popełnieniem przestępstwa na jej szkodę lub szkodę osoby najbliższej, jeżeli groźba wzbudza w zagrożonym uzasadnioną obawę, że będzie spełniona, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2[2]. Przedmiotem ochrony w przypadku przestępstwa groźby karalnej jest wolność człowieka przed obawą popełnienia przestępstwa na jego szkodę lub szkodę osoby mu najbliższej. Chodzi o poczucie bezpieczeństwa jednostki: wolność w sferze psychicznej od strachu, zastraszenia obawy przed popełnieniem przestępstwa[3]. Sąd Najwyższy przyjął, że groźba może być wrażona słowami, gestem, wyrazem twarzy, w ogóle zachowaniem się grożącego, byle tylko w sposób zrozumiały dla pokrzywdzonego dawała mu znać swoją treść. Groźba może być także zakomunikowana za pomocą pisma, tym SMS-em, e-mailem, listownie, telegraficznie, czy też za pomocą rysunku, kolażu lub fotomontażu[4].

Art. 190a k.k. podkreśla, że ten kto przez uporczywe nękanie innej osoby lub osoby jej najbliższej wzbudza u niej uzasadnione okolicznościami poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia lub istotnie narusza jej prywatność, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8[5]. Przedmiotem ochrony typu czynu zabronionego określonego w przedmiotowym artykule jest wolność od poczucia zagrożenia, a także wolność od wkraczania innych, bez zgody zainteresowanego, w chronioną konstytucyjnie sferę prywatności.

Zachowanie realizujące znamiona typu z art. 190a § 1 k.k. ma polegać na uporczywym nękaniu innej osoby. Nękanie może przybrać bardzo różne formy. Mogą to być rozmowy telefoniczne, połączenia SMS, kontakty e-mailowe, nachodzenie w miejscu pracy, zaczepianie na ulicy, nagabywanie w domu, obserwowanie i śledzenie, narzucanie się z upominkami[6].

Art. 212 k.k. wskazuje, że ten kto pomawia inną osobę, grupę osób, instytucję, osobę prawną lub jednostkę organizacyjną niemającą osobowości prawnej o takie postępowanie lub właściwości, które mogą poniżyć ją w opinii publicznej lub narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności[7]. Przepis ten zawiera jurydyczny opis znamion typów czynów zabronionych określanych w literaturze i orzecznictwie mianem zniesławienia bądź pomówienia. W uproszczeniu – istota czynu karalnego sprowadza się do zachowania, przez które sprawca przypisuje innemu podmiotowi negatywnie oceniane właściwości lub postępowanie, co może doprowadzić do poniżenia tego ostatniego w opinii publicznej bądź też narazić na utratę zaufania potrzebnego dla danego stanowiska, zawodu lub rodzaju działalności. Dobrem chronionym przez treść art. 212 k.k. jest cześć, pojmowana jako godność, dobre imię, dobra sława, świadomość własnej wartości, szacunek dla samego siebie, honor, reputacja i duma. Cześć stanowi moralną wartość, z której jednostka zdaje sobie sprawę i której poszanowania ma prawo

[1] P. Czarnecki, A. Światłowski, *Funkcjonariusz publiczny…*op.cit, s. 4.
[2] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
[3] R. A. Stefański, *Kodeks karny. Komentarz*, 3 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2017, s. 1124.
[4] R. A. Stefański, *Kodeks karny*..., op. cit., s. 1124.
[5] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
[6] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
[7] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).

wymagać od innych. Przepis ten zapewnia prawnokarną ochronę czci i dobrego imienia którą deklaruje Konstytucja RP[1] w art. 47, jako jedną z wolności i praw osobistych[2].

Art. 216 k.k. odnosi się do tematu znieważenia zaznaczając, że ten kto znieważa inną osobę w jej obecności albo choćby pod jej nieobecność, lecz publicznie lub w zamiarze, aby zniewaga do osoby tej dotarła, podlega grzywnie albo karze ograniczenia wolności. Zaś ten kto znieważa inną osobę za pomocą środków masowego komunikowania, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku[3]. Regulacja prawna dotycząca przestępstwa zniewagi chroni godność człowieka (cześć wewnętrzną) przed takimi naruszeniami, które według zdeterminowanych kulturowo i powszechnie przyjętych ocen stanowią wyraz pogardy dla człowieka niezależnie od jego uczuć samego pokrzywdzonego[4]. Przestępstwo to określane jest także w doktrynie jako obraza, polegająca na ubliżeniu komuś, obraźliwym zachowaniu się wobec kogoś[5]. Artykuł ten stoi na straży gwarantowanego treścią art. 47 Konstytucji RP prawa do czci i dobrego imienia[6].

Art. 222 k.k. traktuje, że ten kto narusza nietykalność cielesną funkcjonariusza publicznego lub osoby do pomocy mu przybranej podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3[7]. Przedmiotem ochrony tego przepisu jest działalność instytucji państwowych i samorządowych (główny przedmiot ochrony) oraz nietykalność cielesna funkcjonariusza publicznego i osoby przybranej mu do pomocy (dodatkowy przedmiot ochrony). Regulacja ta chroniąc sprawność działania i autorytet tych instytucji, gwarantuje także nietykalność samego funkcjonariusza i osoby przybranej mu do pomocy. Przepis ten zapewnia funkcjonariuszom publicznym sprawne wykonywanie obowiązków służbowych przez zapewnienie im ochrony przed zamachami na ich nietykalność. Chroni nietykalność osobista funkcjonariuszy publicznych i osób przybranych do czynności przed agresywnymi działaniami, mającymi charakter zniewagi czynnej[8]. Naruszenie nietykalności cielesnej jest to fizyczne oddziaływanie na ciało człowieka, niepowodujące uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia, mogące jednak pozostawić nieznaczne ślady[9].

Następnie pochylić się należy nad art. 223 k.k., który reguluje zagadnienie czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego wskazując, że ten kto, działając wspólnie i w porozumieniu z inną osobą lub używając broni palnej, noża lub innego podobnie niebezpiecznego przedmiotu albo środka obezwładniającego, dopuszcza się czynnej napaści na funkcjonariusza publicznego lub osobę do pomocy mu przybraną podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10[10]. Przedmiotem ochrony tego przepisu jest prawidłowa działalność instytucji państwowych i samorządowych (główny przedmiot ochrony) oraz nietykalność cielesna, życie lub zdrowie

[1] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483).
[2] R. A. Stefański, *Kodeks karny*…, op. cit., s. 1349.
[3] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
[4] R. A. Stefański, *Kodeks karny*…, op. cit., s. 1125.
[5] Ibidem, s. 1125.
[6] Ibidem, s. 1426.
[7] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
[8] R. A. Stefański, *Kodeks karny…*, op. cit., s. 1475.
[9] Ibidem, s. 1476.
[10] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).

funkcjonariusza publicznego i osoby przybranej mu do pomocy. (dodatkowy przedmiot ochrony)[1]. Zaś w § 2 tego przepisu znajduje się typ kwalifikowany dla sytuacji, gdy na skutek czynnej napaści pokrzywdzony doznał ciężkiego uszczerbku na zdrowiu. W doktrynie przyjmuje się, że za czynną napaść należy rozumieć działanie motywowane zamiarem wyrządzenia krzywdy fizycznej funkcjonariuszowi, choćby ten cel nie został osiągnięty. Czynna napaść to pojęcie szersze od naruszenia nietykalności cielesnej, albowiem swym zakresem obejmuje także działania będące usiłowaniem tego naruszenia. Jednakże możliwa jest sytuacja, że naruszona zostanie nietykalność cielesna mimo, że nie zostanie zrealizowane przestępstwo czynnej napaści, gdyż sprawca działał w zamiarze ewentualnym[2].
Art. 224 k.k. odnosi się do wymuszenia wskazując na to, że ten kto przemocą lub groźbą bezprawną wywiera wpływ na czynności urzędowe organu administracji rządowej, innego organu państwowego lub samorządu terytorialnego, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3 przy czym tej samej karze podlega, kto stosuje przemoc lub groźbę bezprawną w celu zmuszenia funkcjonariusza publicznego albo osoby do pomocy mu przybranej do przedsięwzięcia lub zaniechania prawnej czynności służbowej[3]. Przedmiotem ochrony tego przepisu jest funkcjonowanie administracji rządowej, organu państwowego oraz samorządu terytorialnego. Natomiast art. 224 § 2 k.k. dodatkowo chroni życie i zdrowie funkcjonariusza publicznego albo osoby do pomocy mu przybranej (dodatkowy przedmiot ochrony). Czynnością sprawcza w tym artykule jest zmuszenie przy użyciu przemocy lub groźby bezprawnej funkcjonariusza publicznego lub osoby do pomocy mu przybranej, do przedsięwzięcia lub zaniechania prawnej czynności służbowej.
Kolejnym przestępstwem, najbardziej chyba znamiennym dla podkreślenia wzmożonej ochrony funkcjonariuszy publicznych, jest znieważenie. Art. 226 k.k. stanowi, że ten kto znieważa funkcjonariusza publicznego albo osobę do pomocy mu przybraną podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych, podlega grzywnie, karzy ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do roku[4]. Przepis ten obejmuje ochroną dwa dobra prawne. Głównym jest poszanowanie dla osób realizujących pełnieniem swych obowiązków działalność instytucji państwowych lub samorządu terytorialnego jako niezbędny warunek prawidłowego funkcjonowania tej działalności. Dodatkowym przedmiotem ochrony jest dobro jednostkowe – godność osób pełniących obowiązki służbowe, tj. funkcjonariusza publicznego i osoby przybranej mu do pomocy[5].

Można wyróżnić następujące rodzaje zniewagi:

- dokonana w obecności osoby znieważonej – tzw. zniewaga bezpośrednia,
- zniewaga, która nastąpiła pod nieobecność znieważonego, ale publicznie, czyli w warunkach, gdy może ona łatwo dotrzeć do konkretnej osoby – tzw. zniewaga zaoczna,
- dokonana niepublicznie i pod nieobecność znieważonego, ale z zamiarem, by zniewaga dotarła do tej osoby[6].

---

[1] R. A. Stefański, *Kodeks karny*…, op. cit., s. 1480.
[2] P. Czarnecki, A. Światłowski, *Funkcjonariusz publiczny*…, op. cit., s. 5.
[3] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
[4] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
[5] O. Górniok (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, LexisNexis, Warszawa 2006, s. 41.
[6] M. Mozgawa, w: Mozgawa, *Praktyczny komentarz KK*, wyd. I, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Warszawa 2006, s. 418.

Wykładnia treści art. 226 § 1 k.k. odnosi się w zasadniczej części do znamienia „znieważa". Słownik języka polskiego wskazuje, iż zniewaga to „naruszenie czyjejś godności[1]". J. Raglewski uznał, iż zniewagą są „rozmaitego rodzaju zachowania, których wspólną cechą jest to, że wyrażają pogardę dla godności drugiego człowieka[2]".
J. Wojciechowski stwierdził, iż „znieważenie polega na ubliżeniu komuś, zachowaniu się wobec niego w sposób obraźliwy, ubliżeniu mu. Znieważenie może być wyrażone różnymi zachowaniami sprawcy, obrażającymi innego człowieka, np. przez wypowiedź ustną, na piśmie, przez określony okrzyk, gest, znak, wizerunek".
Znieważenie polega na uwłaczaniu czci drugiego człowieka przez okazywanie mu pogardy, ubliżanie, obraźliwe zachowanie w stosunku do niego. Chodzi o naruszenie godności człowieka. Istotą znieważenia jest okazanie pogardy, która głębiej wyraża ujemny stosunek do wartości jaką reprezentuje człowiek niż lekceważenie[3]. Znieważanie jest tożsame z tym określeniem użytym w art. 216 k.k. Chodzi o ubliżanie, naruszające godność osobistą oraz obrażanie, obejmujące uchybienie godności poprzez wypowiadanie niepochlebnych opinii, naruszających dobre imię[4]. Znieważenie może nastąpić słowem, pismem, wizerunkiem lub gestem. Znieważenie organu może przejawiać się w ostentacyjnym podarciu lub podeptaniu dokumentu wystawionego przez dany organ, w znieważającej wypowiedzi na sali sądowej lub w piśmie przesłanym do organu konstytucyjnego RP[5].
Art. 231a k.k. odnosi się do zamachu na funkcjonariusza publicznego wskazując, że z ochrony prawnej przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych podczas lub w związku z pełnieniem obowiązków służbowych funkcjonariusz publiczny korzysta również wtedy, jeżeli bezprawny zamach na jego osobę został podjęty z powodu wykonywanego przez niego zawodu lub zajmowanego stanowiska[6]". Na mocy tego przepisu ze szczególnej ochrony prawnokarnej przewidzianej dla funkcjonariuszy publicznych korzystają także funkcjonariusze, mimo że czyn nie został popełniony podczas lub w związku z popełnieniem czynności służbowych. Wymagane jest jednak, aby zamach bezprawny pozostał w związku przyczynowym z wykonywanym zawodem lub pełniona funkcją. Określony zawód lub stanowisko funkcjonariusza publicznego mają być źródłem zamachu, albowiem w interpretacji przedmiotowego przepisu istotnym jest, aby przyczyną zamachu był wykonywany zawód lub zajmowane stanowisko[7].
Art. 233 k.k. reguluje temat składania fałszywych zeznań wskazując, że kto, składając zeznanie mające służyć za dowód w postępowaniu sądowym lub w innym postępowaniu prowadzonym na podstawie ustawy, zeznaje nieprawdę lub zataja prawdę, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8[8]. Przepis ten reguluje odpowiedzialność karną za przestępstwo złożenia fałszywych zeznań, nieumyślnego przedstawienia fałszywej opinii lub ekspertyzy, co zwiększa stopień ochrony wymiaru

[1] www.sjp.pwn.pl (dostęp: 27.12.2021).
[2] J. Raglewski, [w:] W. Wróbel, A. Zoll, *Kodeks Karny. Część szczególna. Tom* II, Wolters Kluwer, Warszawa 2017, s. 786.
[3] W. Kulesza, *Zniesławienie i zniewaga. Ochrona czci i godności osobistej człowieka w polskim prawie karnym – zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1984, s. 174.
[4] R. A. Stefański, *Zniewaga: pojęcie i kryteri*a, [w:] M. Mozgawa (red.), *Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej*, Warszawa 2013, s. 148.
[5] R. Góral, *Kodeks karny*, Wydaw. Zrzesz. Prawników Polskich, Warszawa 2007, s. 376.
[6] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
[7] R. A. Stefański, *Kodeks karny*…, op. cit., s. 1516.
[8] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).

sprawiedliwości przed wprowadzeniem w błąd organów procesowych w wyniku składania fałszywych zeznań lub fałszywych opinii. Poprzez ten artykuł ustawodawca spenalizował zachowanie uczestnika postępowania, polegające na składaniu fałszywych zeznań w obawie przed odpowiedzialnością karną grożącą jemu lub jego najbliższym, gdy zeznający został pouczony o prawie do odmowy składania zeznań lub odpowiedzi na pytania. Warunkiem odpowiedzialności karnej za złożenie fałszywych zeznań i oświadczeń jest uprzedzenie o odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznania lub odebranie przyrzeczenia. Brak takiego uprzedzenia w każdym wypadku wyłącza odpowiedzialność karną.

Przestępstwo określone w art. 233 k.k. może być popełnione w trzech postaciach:

- złożenie fałszywego zeznania (art. 233 § 1 k.k. – typ podstawowy, art. 233 § 1a k.k. – typ uprzywilejowany),
- przedstawienie fałszywej opinii lub tłumaczenia (typ przestępstwa umyślnego – art. 233 § 4 k.k., typ przestępstwa nieumyślnego – art. 233 § 4a k.k.),
- złożenie fałszywego oświadczenia (art. 233 § 6 k.k.)[1].

Art. 234 k.k. odnosi się do tematu fałszywego oskarżenia podkreślając, że ten kto, przed organem powołanym do ścigania lub orzekania w sprawach o przestępstwo, w tym i przestępstwo skarbowe, wykroczenie, wykroczenie skarbowe lub przewinienie dyscyplinarne, fałszywie oskarża inną osobę o popełnienie tych czynów zabronionych lub przewinienia dyscyplinarnego, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2[2]. Znamieniem, a tym samym sposobem popełnienia występku z tego przepisu jest oskarżenie, przez co rozumieć należy każde działanie podjęte przed organem powołanym do ścigania lub orzekania w sprawach o przestępstw, w tym przestępstwo skarbowe, wykroczenie, wykroczenie skarbowe lub przewinienie dyscyplinarne, zmierzające do ścigania lub oskarżenia innej osoby za przestępstwo, wykroczenie czy przewinienie dyscyplinarne. Oskarżony, który składając wyjaśnienia w związku z toczącym się przeciwko niemu postępowaniem karnym fałszywie pomawia inną osobę o współudział w tym przestępstwie w celu ukrycia tożsamości i rzeczywistych współuczestników tego przestępstwa, a nie w celu własnej obrony, wykracza poza granice przysługującego mu prawa do obroni i może ponosić odpowiedzialność karna z art. 234 k.k. (Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 stycznia 2006 r.[3].
Art. 238 k.k. reguluje zagadnienie związane z fałszywym zawiadomieniem o popełnieniu przestępstwa, wskazując, że ten kto zawiadamia o przestępstwie, lub o przestępstwie skarbowym organ powołany do ścigania wiedząc, że przestępstwa nie popełniono, podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2[4]". Przepis ten dotyczy indywidualnego przedmiotu ochrony, którym jest prawidłowe działanie organów ścigania, które mają być chronione przed podejmowaniem zbędnych czynności dochodzeniowych i wykrywczych, co wiąże się z interesem społecznym, aby organy te koncentrowały się na wykrywaniu i ściganiu rzeczywistych przestępstw, a nie pozorowanych[5].

[1] R. A. Stefański, *Kodeks karny*…, op. cit., s. 1523-1527.
[2] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
[3] Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 stycznia 2006 r. (I KZP 49/05).
[4] Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
[5] R. A. Stefański, *Kodeks karny*…, op. cit., s. 1532.

3. Ochrona prawna funkcjonariuszy publicznych w prawie cywilnym

Ochrona prawnosądowa funkcjonariuszy publicznych występuje także w regulacjach prawa cywilnego, które chronią życie, zdrowie i inne dobra osobiste:

- Art. 23 i art. 24 k.c. – ochrona dóbr osobistych,
- Art. 444 k.c. – uszkodzenie ciała, wywołanie rozstroju zdrowia,
- Art. 448 k.c. – naruszenie dobra osobistego[1].

W pierwszej kolejności należy omówić temat ochrony dóbr osobistych, która została uregulowana w art. 23 k.c.[2], który stanowi, że dobra osobiste człowieka, jak w szczególności zdrowie, wolność, cześć, swoboda sumienia, nazwisko lub pseudonim, wizerunek, tajemnica korespondencji, nietykalność mieszkania, twórczość naukowa, artystyczna, wynalazcza i racjonalizatorska, pozostają pod ochroną prawa cywilnego niezależnie od ochrony przewidzianej w innych przepisach[3].

W nauce polskiej prezentowane są różne definicje dobra osobistego, których wspólną cechą jest to, że zaliczają one dobra osobiste do kategorii wartości. Praktycznym jest takie ujęcie tematu, w myśl którego dobrami osobistymi są powszechnie uznane w społeczeństwie wartości niemajątkowe związane ściśle z osobą człowieka i będące przejawami godności osoby ludzkiej, obejmujące przede wszystkim integralność fizyczną i psychiczną oraz indywidualność człowieka[4]. Dobra osobiste są ściśle związane z człowiekiem. Są jego atrybutami, nie istnieją w oderwaniu od podmiotu, któremu przysługują. Powstają wraz z powstaniem człowieka i praktycznie wygasają w chwili jego śmierci. Istotne znaczenie ma powiązanie dóbr osobistych z godnością człowieka. Status dobra osobistego i związaną z nim szczególną ochronę prawną ma nie każda wartość odnosząca się do osoby ludzkiej, ale tylko taka, która jest przejawem godności człowieka w jej osobowym ujęciu[5]. Kolejną ochronę prawnosądową dla funkcjonariuszy publicznych stanowi art. 24 k.c. w świetle którego ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków,w szczególności ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w kodeksie może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny[6]. Istotnym jest fakt, że z żądaniem ochrony dóbr osobistych może wystąpić jedynie osoba bezpośrednio dotknięta naruszeniem – ta, której dobra zostały bezpośrednio naruszone działaniem sprawcy[7].

---

[1] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. z 2020 r. Dz. U. poz. 1740 z późn. zm.).
[2] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. z 2020 r. Dz. U. poz. 1740 z późn. zm.).
[3] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. z 2020 r. Dz. U. poz. 1740 z późn. zm.).
[4] E. Gniewek, P. Machnikowski, *Kodeks cywilny. Komentarz*, 8. Wydanie, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017, s. 57.
[5] Ibidem, s. 57.
[6] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. z 2020 r. Dz. U. poz. 1740 z późn. zm.).
[7] E. Gniewek, P. Machnikowski, *Kodeks cywilny*…, op. cit., s. 63.

Dodatkowo należy zwrócić uwagę na możliwość wniesienia na podstawie art. 444 § 1 k.c. przez policjanta jako powoda roszczeń w sytuacji odniesienia uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia. Regulacja ta stanowi, że w razie uszkodzenia ciała lub wywołania rozstroju zdrowia naprawienie szkody obejmuje wszelkie wynikłe z tego powodu koszty. Na żądanie poszkodowanego zobowiązany do naprawienia szkody powinien wyłożyć z góry sumę potrzebną na koszty leczenia, a jeżeli poszkodowany stał się inwalidą, także sumę potrzebną na koszty przygotowania do innego zawodu. Jeżeli poszkodowany utracił całkowicie lub częściowo zdolność do pracy zarobkowej albo jeżeli zwiększyły się jego potrzeby lub zmniejszyły widoki powodzenia na przyszłość, może on żądać od zobowiązanego do naprawienia szkody odpowiedniej renty. Jeżeli w chwili wydania wyroku szkody nie da się dokładnie ustalić, poszkodowanemu może być przyznana renta tymczasowa[1]. Przepis ten zawiera regulację dotycząca naprawienia szkody na osobie, obejmującą tylko elementy majątkowe tej szkody. Ustawodawca w tym artykule reguluje reperkusje odszkodowawcze związane z naruszeniem określonych dóbr osobistych, a mianowicie uszkodzeniem ciała lub wywołaniem rozstroju zdrowia (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 marca 1975 r.[2]). Jeżeli chodzi o koszty leczenia to powinny być uwzględnione wszelkie koszty, które biorąc po uwagę aktualny stan wiedzy medycznej, dają realne szanse na poprawę stanu zdrowia poszkodowanego, a nie tylko koszty uwzględnione w ramach powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego (Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2002 r.[3]).

Kolejnym przepisem stanowiącym ochronę prawnosądową jest art. 448 k.c. według którego w razie naruszenia dobra osobistego sąd może przyznać temu, czyje dobro osobiste zostało naruszone, odpowiednią sumę tytułem zadośćuczynienia pieniężnego za doznaną krzywdę lub na jego żądanie zasądzić odpowiednią sumę pieniężną na wskazany przez niego cel społeczny, niezależnie od innych środków potrzebnych do usunięcia skutków naruszenia[4]". Przepis ten daje możliwość żądania zadośćuczynienia pieniężnego za doznana krzywdę w razie naruszenia jakiegokolwiek dobra osobistego. Pozwala on na przyznanie roszczeń w nim przewidzianych w każdym przypadku naruszenia dóbr osobistych, niezależnie od rodzaju naruszonego dobra osobistego[5]. Przy ocenie, jaka jest suma roszczenia odpowiednia tytułem zadośćuczynienia za doznaną krzywdę spowodowaną naruszeniem dóbr osobistych, należy mieć na uwadze rodzaj dobra, które zostało naruszone oraz charakter, stopień nasilenia i czas trwania doznawania przez osobę, której dobro zostało naruszone, ujemnych przeżyć psychicznych spowodowanych naruszeniem. Dla tej oceny istotny jest także stopień winy osoby naruszającej dobra osobiste, cel, który zamierzała ona osiągnąć, podejmując działalnie naruszające te dobra i korzyść majątkowa, jaką w związku z tym działaniem uzyskała lub spodziewała się uzyskać (Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 28 marca 2012 r.[6]).

[1] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. z 2020 r. Dz. U. poz. 1740 z późn. zm.).
[2] Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 marca 1975 r. (II CR 18/75).
[3] Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2002 r. (II CKN 1018/00).
[4] Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. z 2020 r. Dz. U. poz. 1740 z późn. zm.).
[5] E. Gniewek, P. Machnikowski, *Kodeks cywilny*…, op. cit., s. 951.
[6] Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 28 marca 2012 r. (I ACa 162/12).

Zakończenie

Reasumując, funkcjonariusze publiczni stanowią wysublimowaną grupę wśród wszystkich pokrzywdzonych, przestępstwa skierowane przeciwko ich dobrom są zasadniczo karane surowszymi sankcjami i ścigane z oskarżenia publicznego. Większość przestępstw skierowanych przeciwko tej grupie pokrzywdzonych posiada swoje odpowiedniki czynów, w których pokrzywdzonymi są inne podmioty. Uprzywilejowana pozycja spowodowana jest przede wszystkim tym, że funkcjonariusze zwłaszcza policjanci są bardziej narażeni na stanie się ofiarami pewnych czynów zabronionych, ponieważ charakter ich pracy implikuje okoliczności temu sprzyjające. Co do zasady zachowanie wobec funkcjonariusza publicznego pośrednio wskazuje także przejawianie szacunku lub jego brak w stosunku do państwa. Wydaje się, że uzasadnieniem takiego zabiegu legislacyjnego jest przede wszystkim podkreślenie szczególnej roli funkcjonariuszy publicznych w wykonywaniu codziennych czynności swojej pracy zawodowej.

BIBLIOGRAFIA

- Bodio J., Borkowski G., Demendecki T., *Ustrój organów ochrony prawnej. Część Szczegółowa*, Wolter Kluwer, Warszawa 2016.
- Czarnecki P., Światłowski A., *Funkcjonariusz publiczny jako pokrzywdzony przestępstwem*, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2021.
- Gniewek E., Machnikowski P., *Kodeks cywilny. Komentarz*, 8. Wydanie, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2017.
- Góral R., *Kodeks karny*, Wydaw. Zrzesz. Prawników Polskich, Warszawa 2007.
- Górniok O. (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, wyd. II, LexisNexis, Warszawa 2006.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483).
- Kulesza W., *Zniesławienie i zniewaga. Ochrona czci i godności osobistej człowieka w polskim prawie karnym – zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1984.
- Mozgawa M., *Praktyczny komentarz KK*, wyd. I, Kantor Wydawniczy Zakamycze, Warszawa 2006.
- Raglewski J., [w:] Wróbel W., Zoll A., *Kodeks Karny. Część szczególna*. Tom II, Wolters Kluwer, Warszawa 2017.
- Słownik Języka Polskiego, PWN, www.sjp.pwn.pl (dostęp: 19.01.2022).
- Stefański R. A., *Kodeks karny. Komentarz*, 3 wydanie, Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 2017.
- Stefański R. A., *Zniewaga: pojęcie i kryteria*, [w:] M. Mozgawa (red.), *Przestępstwa przeciwko czci i nietykalności cielesnej*, Warszawa 2013.
- Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 11 stycznia 2006 r. (I KZP 49/05).
- Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (tekst jedn. z 2020 r. Dz. U. poz. 1740 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1950 z późn. zm.).
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 marca 1975 r. (II CR 18/75).

- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2002 r. (II CKN 1018/00).
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 13 lutego 2008 r. (II K 1356/37).
- Wyrok Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu z dnia 28 marca 2012 r. (I ACa 162/12).

„ LEGAL PROTECTION OF PUBLIC OFFICERS ON THE EXAMPLE OF THE POLICE"

Summary

The article presents an analysis of legal regulations providing legal protection to uniformed services on the example of Police officers. The issues were discussed on the basis of various branches of law, in particular, criminal and civil law. Ensuring security and public order is one from the main tasks of the state, enabling its functioning. Actions taken by the state are very complex and multi-directional. Their implementation is carried out by public administration, which relates to the scope of its operation to safety and public order. It includes, among others, uniformed services that directly execute specific directions of activities, with the use of a wide range of statutory tasks and powers, taking into account the protected area. The author hopes that this article will contribute to increasing the interest in the legal protection of uniformed services, and the conclusions contained in it will inspire further research and reflection.

Keywords: law, safety, public official, security

Matematiksel Üstün Yetenekli Öğrenciler Kimdir?

Who Are Mathematically Gifted Students?

Fatma ERDOĞAN
https://orcid.org/0000- 0002-4498-8634
Fırat University, Faculty of Education, Elazığ, Turkey
f.erdogan@firat.edu.tr

Abstract

In recent years, the concept of giftedness and meeting the academic needs of gifted students is one of the remarkable issues in the world. In addition to general giftedness, mathematical giftedness, which is a domain-specific concept, is one of the issues that researchers have emphasized in the last twenty years in the world. In this study, first of all, the concept of giftedness was examined based on the literature and the theoretical framework of giftedness was mentioned. Afterwards, the studies conducted in Turkey and in the world on the concept of mathematical giftedness are examined. As a result of this review, the results were presented and supported by the researcher's suggestions. In this direction, the aim of the study is to provide a critical perspective by examining the literature based on mathematical giftedness, which has been frequently emphasized in both giftedness and mathematics education in recent years. This study can shed light on mathematical giftedness studies, which will be structured in a domain-specific structure in mathematics education. According to the findings of the study, it has been seen that some models have been developed to explain giftedness in the literature. Although there is no common definition accepted in the models presented, the point where the models come together in explaining giftedness is the concept of creativity. The focus of the studies in the field of mathematical giftedness started without defining mathematical giftedness, however, the focus of the studies has shifted towards the exploration of the mentality of the mathematically gifted students. In this context, it has been determined that some characteristic features come to the fore in mathematically gifted students: approaching problems from different perspectives, logical reasoning and deduction, creativity and flexibility, and generalization skills. In addition, it has been observed that studies dealing with mathematical giftedness are quite limited in Turkey. It is recommended to carry out studies to determine and meet the educational needs of mathematically gifted students.

Keywords: Giftedness, mathematical giftedness, mathematically gifted students, mathematics education

Öz

Dünyada son yıllarda, üstün yeteneklilik kavramı ve üstün yetenekli öğrencilerin akademik ihtiyaçlarının karşılanması dikkat çekici konulardan biridir. Genel üstün yetenekliliğin yanı sıra alana özgü bir kavram olan matematiksel üstün yeteneklilik, dünyada son yirmi yılda araştırmacıların üzerinde önemle durduğu konulardan biridir. Çünkü, dünyada gelişen teknolojiye bağlılığın giderek artması, matematik, fen ve teknoloji alanında yaratıcı ve yetenekli öğrencilerin yetiştirilmesini önemli kılmaktadır. Bu çalışmada, öncelikle üstün yeteneklilik kavramı literatür tabanlı incelenmiş ve üstün yetenekliliğe ilişkin teorik çerçeveden bahsedilmiştir. Sonrasında ise alan özgü bir kavram olan matematiksel üstün yeteneklilik kavramıyla ilgili literatürde yapılan çalışmalar irdelenmiştir. Bu inceleme sonucunda elde edilen sonuçlar araştırmacının önerileri ile desteklenerek sunulmuştur. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, son yıllarda hem üstün yeteneklilik hem de matematik eğitiminde sıklıkla vurgulanan matematiksel üstün yeteneklilik kavramını literatür tabanlı inceleyerek eleştirel bir bakış açısı sağlamaktır. Dolayısıyla, bu çalışma matematik eğitiminde alana özgü bir yapıda kurgulanacak olan matematiksel üstün yeteneklilik çalışmalarına ışık tutabilir. Çalışma bulgularına göre, literatürde üstün yetenekliliği açıklamak amacıyla bazı modeller geliştirildiği görülmüştür. Ortaya konulan modellerde kabul edilmiş ortak bir tanım olmamakla birlikte, modellerin üstün yetenekliliği açıklamada birleştiği nokta yaratıcılık kavramıdır. Matematiksel üstün yeteneklilik alanında yapılan çalışmaların odak noktası ise matematiksel üstün yetenekliliği tanımlamadan başlamıştır. Ancak, çalışmaların odağı matematiksel üstün yetenekli bireyin düşünce yapısının keşfine doğru değişmiştir. Bu bağlamda, çalışmalarda matematiksel özel yetenekli öğrencilerde bazı karakteristik özelliklerin ön plana çıktığı belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Üstün yetenek, matematiksel üstün yetenek, matematik eğitimi.

GİRİŞ

Son yıllarda, üstün yeteneklilik ve üstün yetenekli öğrencilerin akademik ihtiyaçlarının ele alınması dikkat çekici konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır (Smedsrud, 2018). Ayrıca, gelişen teknolojiye yönelik bağlılık, matematik, fen ve teknoloji alanında yaratıcı ve yetenekli öğrencilerin yetiştirilmesini önemli kılmakta; bu nedenle, matematiksel üstün yeteneklilik araştırmacıların üzerinde önemle durduğu konulardan biri olarak güncelliğini korumaktadır (Sheffield, 2018). Bu bağlamda, bu çalışmada, öncelikle üstün yeteneklilik kavramı literatür tabanlı incelenmiş ve üstün yetenekliliğe ilişkin teorik çerçeveden bahsedilmiştir. Sonrasında ise alan özgü bir kavram olan matematiksel üstün yeteneklilik kavramıyla ilgili Türkiye'de ve dünyada yapılan çalışmalar irdelenmiştir. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, son yıllarda hem üstün yeteneklilik hem de matematik eğitiminde sıklıkla vurgulanan matematiksel üstün yeteneklilik kavramını literatür tabanlı inceleyerek eleştirel bir bakış açısı sağlamaktır. Dolayısıyla, bu çalışma matematik eğitiminde alana özgü bir yapıda kurgulanacak olan matematiksel üstün yeteneklilik çalışmalarına ışık tutabilir.

Genel üstünlük

Literatürde "üstünlük" kavramı tanımları geleneksel (konservatif) ve çağdaş (liberal) bakış açılarıyla analiz edilebilir. Buna göre, geleneksel yaklaşımlar, genel zeka performansının (IQ) üstün zekayı yordadığını belirtirken, çağdaş yaklaşımlar daha kapsamlı betimleme ve modeller ortaya koymaktadır (Freeman, 2005; Renzulli, 2005). Ancak, literatürde üstün yetenek üzerinde hemfikir olunan tek bir tanım yoktur.

Üstün yetenek alanında yapılan ilk bilimsel çalışmalardan biri Terman'a (1924) aittir. Terman, çalışmasının temelini zihinsel performansı etkilediği düşünülen bir genel faktöre ve zeka bölümü kavramları üzerine kurmuştur. Terman (1924) çalışmasına göre üstün yetenekli bireyler, zeka testinde ilk yüzdelik dilimde kalan zeka performansına sahip bireylerdir (Akt., Feldhusen, 1998).

Torrance'ın (1962) çalışmalarıyla birlikte, yaratıcılık kavramı ön plana çıkmıştır. Bu dönemden sonra, yaratıcılık ile zeka ilişkisi araştırılmıştır. Guilford (1966) üstün yetenek ve yaratıcılık bağlamında önemli çalışmalara imza atmıştır. Guilford'a (1966) göre zekanın en temel işlemlerinden biri bir probleme olabildiğince farklı yollarla çözüm üretmektir (Akt., Starko, 1999).

Marland Raporu (1972) üstün yetenek çalışmalarında alana özgü yeteneklere odaklanma anlayışının temeli kabul edilmektedir. Bu raporda üstün yetenek kavramı "ileri düzeyde performans dahilinde olağanüstü yetenek gösterme" olarak ifade edilmiştir (Matthews, 2006). Bu raporda, genel zihinsel yetenek, belirgin akademik yetenek, yaratıcı/üretici düşünme, liderlik yeteneği, görsel ve performans sanatlarında yetenek, psiko-motor yetenek şeklinde üstün yetenek alanları belirtilmiştir (Van-Tassel Baska,1998). Genel üstünlük kavramının zeka testleriyle belirlenen anlayışı yerine alana özgü yaklaşımların son yıllarda benimsendiği görülmektedir (Matthews ve Foster, 2005). Ayrıca, üstün yeteneklilik tanımlamalarının, alanın önde gelen araştırmacıları tarafından modeller yoluyla betimlendiği görülmüştür.

Gagné nin (2005) kuramına göre, bireyin sahip olduğu, entelektüel, yaratıcı, sosyal ve psiko-motor beceriler çevre, şans ve bireyin kişisel özellikleriyle gelişerek özel bir alanda toplum normlarının üzerinde özel bir yeteneğe dönüşmektedir. Renzulli (2003) Üçlü Halka Modelinde (Three ring definition of giftedness) üstün yetenekliliği, ortalama üzeri genel yetenek, göreve bağlılık (motivasyon) ve yaratıcılık alanlarının bir etkileşimi olduğunu belirtmiştir. Sternberg ve Zhang (1995), beşgen kuramında üstün yeteneğin beş bileşenden (üstünlük, nadirlik, yaratıcılık, kanıt, değer) oluştuğunu ifade etmektedirler. Uzmanlık (mastery) modeline göre ise üstünlük, bireyin belli bir alandaki uzmanlığının o yaş seviyesinin oldukça üstünde olmasını ifade eder (Matthews, 2006).

Üstün yeteneklilik modellerinin ortak noktalarına bakıldığında yetenek ve yaratıcılık vurgusu göze çarpmaktadır. Diğer bir unusr ise, çevre faktörünün üstün yeteneğin gelişimi veya gerilemesi açısından etkili olduğudur. Ayrıca, motivasyon üstün yetenekli bireylerdeki performansın ortaya çıkmasında önemli faktörlerden biri olarak ele alınmaktadır. Bunun yanı sıra, üstün yetenek kavramının tarihsel süreçte anlam değiştirdiği ve alana özgü yetenek kavramının ön plana çıktığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temelinde yer alan matematiksel üstün yeteneğin ne olduğuyla ilgili literatür sunmak yerinde olacaktır.

Matematiksel üstün yetenek

Matematik eğitimi araştırmalarında giderek artan bir ilgi olsa da matematiksel üstün yeteneklilik konusu, bu konudaki farklı görüşler, kültürel bakış açıları ve konuya yönelik farklı pedagojik yaklaşımlardan dolayı oldukça hassas ve kompleks bir konudur (Freiman, 2011). Ayrıca, matematiksel yeteneğin genel yetenekten ayırt edilmemiş olması matematiksel üstün yetenekli öğrencilerin eğitiminin nispeten yakın geçmişte dikkat çekmiş olmasının en temel sebeplerinden biridir (Karp, 2017). Önceki bölümde de belirtildiği gibi genel olarak literatürde kabul edilen bir üstün yeteneklilik tanımı yoktur (Renzulli, 2005). Herhangi bir tanım üzerindeki bu uzlaşmazlık literatürde yüksek matematik yeteneğini tanımlamada da ortaya çıkmaktadır (Sowell, 1993).

Matematiksel yetenek, matematiksel işlemleri yapma, matematiksel bilgiyi etkili ve yararlı bir şekilde kullanabilme yeteneği olarak tanımlanabilir (Koshy vd., 2009). Matematiksel yetenek genellikle çocuğun okula başlamasından itibaren, çocuğun öğrenme hızının, problem çözme becerisinin, matematiğe ilgisinin, soyut düşünme yeteneğinin, zihinsel esnekliğinin, mantıksal düşünmeye yönelik eylemlerinin farklılaşmasıyla gözlemlenebilir (Singer vd., 2016).

Matematiksel üstün yeteneklilik kavramı literatürde bilinen ilk tanımlarda matematik başarı testlerinde başarılı olma şeklinde karşımıza çıkmaktadır. (Broody ve Stanley, 2005). Ulusal Amerikan Matematik Öğretmenleri Konseyi de (NCTM-National Council of Teachers of Mathematics) matematiksel üstün yetenekli öğrencileri "standart başarı testlerinde %95 ya da üzerinde performans gösterenler" olarak tanımlamıştır (Sheffield, 1994). Dolayısıyla, matematiksel üstün yetenekli öğrencileri tanılamak için öncelikle matematikte başarı ölçütü göz önüne alınmıştır.

Matematiksel üstün yeteneklilikle ilgili gerçekleştirilmiş sistematik çalışmaların en önemlilerinden birisi Krutetskii'nin (1976) matematiksel yetenekli okul çağındaki çocuklarla yaptığı çalışmadır (Leikin, 2014). Krutetskii matematikte üstün yeteneklilik tanımından önce matematiksel yeteneğin ne olduğunu tanımlaya çalışmıştır. Yeteneklerin ilişkisi üzerine yapılan ilişkisel çalışmaları da inceleyen Krutetskii (1976) analizlerinden yola çıkarak tek tek yetenekler bağlamında matematiksel üstün yetenekliliğin belirlenmesinin uygun olmadığını vurgulamıştır.

Krutetskii (1976) matematiksel yeteneklerin doğuştan olmadığını, yaşamda kazanılabilen nitelikler olduğunu ve bu yeteneklerin belirli doğal eğilimlerin temeli üzerine şekillendiğini belirtmiştir. Buna göre, çevreye matematiksel bir yorum getirme eğilimi, matematiksel üstün yetenekli çocukların, derslerde veya ev ortamlarında, günlük rutinleri içerisinde, kendileri için sıklıkla problem kurmaya devam etmeleri durumuyla ifade edilebilir. Örneğin, oldukça büyük bir binanın hacmini tahmin etmek, bir stadyum alanını/kaç kişi oturabileceğini hesaplamak, Moskova Nehri'nde ilerleyen bir savaş gemisinin hızını hesaplamak, vb. (Krutetskii, 1976).

Krutetskii okul çağındaki çocukların matematiksel yeteneklerinin yapısını aşağıdaki çerçeve bağlamında açıklamaktadır:

- Matematiksel bilgiyi üretme:

a) Matematiksel yapıyı genelleyerek, bir problemin formal yapısını kavrama

- Matematiksel bilgiyi işleme:

a) Niceliksel ve uzamsal ilişkiler alanında mantıksal akıl yürütme; matematiksel sembollerle düşünme

b) Matematiksel uzayı, ilişkileri ve işlemleri hızlı ve kapsamlı olarak genelleme

c) Matematiksel akıl yürütme sürecini ve işlemsel yapıları basite indirgeyerek, bu basite indirgenmiş yapılar üzerine düşünme

d) Matematiksel etkinlikteki zihinsel süreçlerde esneklik

e) Basit, anlaşılır, pratik, rasyonel çözüm bulmaya çalışma

f) Matematiksel düşünme sürecini hızlı şekilde düzenleme ve tersine çevirebilme

- Matematiksel bilgiyi akılda tutma:

a) Matematiksel hafıza

- Genel sentetik boyut:

a) Dünyaya matematiksel gözle bakma ve matematiksel düşünme şekli

Krutetskii (1976) matematiksel yeteneklerin spesifik içeriğinin okul eğitim-öğretim sürecinde kullanılan öğretim yöntemlerine bağlı olduğu belirtilmiştir. Krutetskii'ye benzer şekilde, Polya (1962), matematik yeteneğini analoji kurabilme ve matematiksel problemleri akıl yürütme bağlamında özgün ve yaratıcı çözebilme şeklinde betimlemiştir (Akt., Mann, 2006). Bazı araştırmacılar ise, matematiksel üstün yetenekliliği birtakım özellikler üzerinden açıklamışlardır. Aşağıdaki bölümde matematiksel üstün yetenekli bireylerin özelliklerine yönelik açıklamalara yer verilmiştir.

Matematiksel üstün yetenekli bireyin özellikleri

Matematiksel üstün yeteneği, matematiksel üstün yetenekli bireylerin özellikleri bağlamında açıklayan araştırmacılardan biri Greenes'dir (1981). Greenes'e (1981) göre matematiksel üstün yetenekli öğrencilerin karakteristik özellikleri şöyledir:

- Problemleri formüle etme,
- Veri kullanmada esneklik,
- Fikirlerin akıcılığı,
- Yorumlamada yaratıcılık,
- Düşünceleri aktarma,
- Verileri düzenleme,
- Genelleme.

Ernest (1985) matematiksel üstün yetenekli bireylerin karakteristik özelliklerini açıklarken motivasyon ve tutum değişkenlerini dikkate almış ve özellikleri şu şekilde sıralamıştır:

- Matematiğe karşı olumlu tutum ve motivasyona sahip olma
- Matematiksel olarak zorlayıcı işlemlere karşı sabır, ilgi ve gayret gösterme
- Matematiksel başarı (Akt., Koshy vd., 2009).

Wagner ve Zimmermann (1986) ise matematiksel üstün yetenekliliği ölçülebilir yetenekler kümesi şeklinde ele almışlardır. Ölçülebilir bu yetenekler şunlardır:

- Materyalleri düzenleme,
- Matematiksel örüntü ve kuralları farketme,
- Problem temsilini değiştirme ve yeni şeklinde matematiksel ilişkileri keşfetme,
- Karmaşık matematiksel yapıları çalışma ve bu yapıları kavrama,
- Süreçleri tersine çevirme,
- İlişkili problem çözme-kurma.

Miller'a (1990) göre, matematiksel üstün yetenek;

- Matematiksel bilgiye olağandışı merak,
- Matematiksel yapıları öğrenmede, kavramada ve uygulamada olağandışı çabukluk,
- Analoji kurma, soyut düşünme ve matematiksel ilişkileri keşfetme,
- Problemlere özgün çözüm yolları bulma,
- Matematiksel bilgiyi yeni durumlara transfer edebilme becerisidir.

Mingus ve Grassl (1999) matematiksel üstün yetenekli öğrencilerin, matematiksel durumlar üzerine çalışmaya istekli ve yüksek yaratıcılığa sahip bireyler olduklarını belirtmişlerdir. Sriraman (2005) ise matematiksel üstün yeteneğin ne tür alt beceriler içerdiğini literatürü derleyerek ortaya koymuştur. Buna göre, matematiksel üstün yetenekli bireylerin becerileri şu şekilde özetlenebilir:

- Matematiksel yapıları fark etme, genelleme ve soyutlama,
- Verileri düzenleme,
- Mantıksal düşünme ve çıkarım yapma,
- Analitik ve holistik düşünme ve problem kurma,
- Matematiksel düşüncede esneklik ve düşünceyi gözden geçirme,
- Matematiksel ispat süreçlerini sezgisel olarak fark etme,
- Matematiksel prensipleri keşfetme,
- Problem çözme süreçlerinde karar verebilme,
- Matematiksel yapıları zihinde canlandırabilme,
- Bir yapının doğruluğunu veya yanlışlığını test edebilme,
- Teorik ve deneysel prensipleri ayırt edebilme,
- Tekrar tekrar düşünebilme becerisidir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bireylerin kişisel ve gelişimsel özelliklerinin önem kazandığı yeni eğitim yaklaşımlarında özel eğitim farklı bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Gittikçe önemi artan özel eğitim yaklaşımlarında yer alan üstün yetenekli öğrenciler, bireysel eğitim gereksinimleri doğrultusunda özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler içerisinde önemli bir grubu oluşturmaktadırlar. Bu bağlamda, üstün yeteneklilik üzerine yapılan araştırmalar son yüzyılda önemi artan bir konu olarak gündemdedir (Van Tassel-Baska,1998). Literatürde üstün yetenek kavramıyla ilgili ilk çalışmalarda genel zeka kavramı karşımıza çıkmakta, genel zeka performansının üstün zekayı yordadığı belirtilmektedir (Feldhusen, 1998; Renzulli, 2005). Ancak, Torrance'ın (1962) çalışmalarıyla birlikte, yaratıcılık ile zeka ilişkisi araştırılmaya başlanmıştır.

Üstün yeteneklilik çalışmalarında bir mihenk taşı olan Marland Raporu (1972) alana özgü yeteneklere odaklanma anlayışının temeli kabul edilmektedir. Bu süreçten sonra, genel üstünlük kavramının zeka testleriyle belirlenen anlayışı yerine alana özgü yaklaşımların benimsenmeye başlamıştır (Matthews ve Foster, 2005). Üstün yeteneklilik tanımlamalarının yanı sıra araştırmacılar çeşitli modeller yoluyla üstün yeteneklilik kavramını betimlemişlerdir. Üstün yeteneklilik modellerinin ortak noktalarının, yetenek, yaratıcılık ve çevre faktörleri olduğu görülmektedir (Gagné, 2005; Renzulli, 2003; Sternberg ve Zhang, 1995; Akt., Matthews, 2006).

Üstün yetenek kavramının tarihsel süreçte anlam değiştirdiği ve alana özgü yetenek kavramının ön plana çıktığı göze çarpmaktadır. Matematik eğitimi araştırmalarında gittikçe ilgiyi üstüne çeken matematiksel üstün yeteneklilik kavramı üzerinde uzlaşmaya varılan ortak bir tanım yoktur. Bu bağlamda, matematiksel üstün kavramını açıklamak için matematiksel yeteneğin ne olduğu üzerine çalışmalar ve sınıflamalar gerçekleştirilmiştir (Karp, 2017; Koshy vd., 2009; Singer vd., 2016)

Matematiksel üstün yeteneklilik kavramı literatürde bilinen ilk tanımlarda matematik başarı testlerinde başarılı olma şeklinde ele alınırken (Broody ve Stanley, 2005) daha sonraki süreçte Polya (1962) ve Krutetskii (1976) gibi literatürde çalışmaları kabul görmüş araştırmacılar matematiksel yeteneği ve matematikte üstün yeteneği tanımlarken, öğrencilerin matematik testlerinden aldıkları sonuçlardan çok, psikolojik etmenlere odaklanmışlardır. Bu çalışmalar matematiksel üstün yeteneklilik çalışmalarında hala güncelliğini korumaktadır.

Bazı araştırmacılar ise, matematiksel üstün yetenekliliği birtakım özellikler üzerinden açıklamışlardır (Ernest, 1985; Akt. Koshy vd., 2009; Greenes, 1981; Miller, 1990; Mingus ve Grassl (1999; Sriraman, 2005; Wagner ve Zimmermann, 1986). Dolayısıyla, matematiksel üstün yeteneklilik çalışmalarında odak noktanın; matematiksel üstün yetenekliliği tanımlamadan başlayarak, üstün yetenekli bireyin düşünce yapısının keşfine doğru değiştiği görülmektedir. Matematiksel stün yetenekli bireylerin karakteristik özelliklerine bakıldığında ise; matematiksel bilgiye alışılmadık merak ve matematikle uğraşma isteği; matematiksel yapıları, ilişkileri ve örüntüleri; genelleme, soyutlama ve fark etme; problemleri farklı stratejilerle çözme, matematiksel yaratıcılık, verileri işleme ve organize etme, mantıksal düşünme ve çıkarım yapma gibi beceriler vurgulanmıştır.

Matematiksel yeteneğin doğasının ve yapısının derinlemesine anlaşılabilmesi ve geleceğin üstün yetenekli matematikçilerinin potansiyellerinin tam olarak açığa çıkarılabilmesi için gereksinim duyulan

öğretim yollarının belirlenmesi gereklidir (Leikin, 2014). Bu bağlamda, matematik eğitimi ve üstün yeteneklilik alanlarını birlikte içeren araştırmaların yapılması ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Brody, L. E., & Stanley, J. C. (2005). Youths who reason exceptionally well mathematically and/or verbally: Using the MVT:D4 model to develop their talents. In R. Sternberg & J. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness (pp. 20-37).* Cambridge: Cambridge University press.

Freiman, V. (2011). Mathematically gifted students in inclusive settings. In B. Sriraman, & K. H. Lee (Eds.), *The Elements of creativity and giftedness in mathematics: Advances in creativity and giftedness* (pp. 161-191). Boston, MA: Sense Publishers.

Gagné, F. (2005). From gifts to talents: The DMGT as a developmental model. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (pp. 98–120). Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Feldhusen, J. (1998) Conceptions of Giftedness. In Van Tassel-Baska (Ed.), *Excellence in educating the gifted* (pp. 15–28). Denver: Love Publishing Company.

Freeman, J. (2005). Permission to be gifted: How conceptions of giftedness can change lives. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (pp. 80-97). New York: Cambridge University Press.

Karp, A. (2017). Some thoughts on gifted education and creativity. *ZDM Mathematics Education, 49*(1), 159-168.

Koshy, V., Ernest, P., & Casey, R. (2009). Mathematically gifted and talented learners: theory and practice. *International Journal of Mathematical Education in Science and Technology, 40*(2), 213-228.

Krutetskii, V. A. (1976). *The psychology of mathematical abilities in schoolchildren.* Chicago: University of Chicago Press.

Leikin, R. (2014). Giftedness and high ability in mathematics. In S. Lerman (Ed.), *Encyclopedia of mathematics education* (pp. 247-251). London: Springer, Cham.

Mann, E. L. (2006). Creativity: The essence of mathematics. *Journal for the Education of the Gifted, 30*(2), 236-260.

Matthews, D. J. (2006). Refinements, bridges, and themes in our conceptual foundations. mystery to mastery: Shifting paradigms in gifted education. *Roeper Review, 28*(2), 64-69.

Matthews, D. J., & Foster, J. F. (2005). A dynamic scaffolding model of teacher development: The gifted education consultant as catalyst for change. *Gifted Child Quarterly, 49*(3), 222-230.

Miller, R. C. (1990). *Discovering mathematical talent*. Reston, VA: Council for Exceptional Children, ERIC Clearinghouse on Disabilities and Gifted Education. ERIC Document Reproduction Service No: ED 321 487.

Mingus, T., & Grassl, R. (1999). What constitutes a nurturing environment for the growth of mathematically gifted students? *School Sciences and Mathematics, 99*(6), 286-293.

Renzulli, J. S. (2003). Conception of Giftedness and Its Relationship to the Development of Social Capital. In N. Colangelo & G. A. Davis (Eds.), *Handbook of Gifted Education* (pp. 75-87). Boston MA: Allyn and Bacon, Inc.

Renzulli, J. S. (2005). The three-ring conception of giftedness: A developmental model for creative productivity. In R. J. Sternberg & J. E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (pp. 246-275). New York: Cambridge University Press.

Sheffield, L. J. (1994). *The development of gifted and talented mathematics students and the National Council of Teachers of Mathematics Standards* (Re p o rt No. RBDM 9404). Storrs: National Research Center on the Gifted and Talented, University of Connecticut. (ERIC Document Reproduction Se rvice No. ED388011).

Sheffield, L. J. (2018). Commentary paper: A reflection on mathematical creativity and giftedness. In F. M. Singer (Ed.), *Mathematical creativity and mathematical giftedness* (pp. 405-428). Cham, Switzerland: Springer International Publishing.

Singer, F. M., Sheffield, L. J., Freiman, V., & Brandl M. (2016*). Research on and activities for mathematically gifted students.* Icme-13 Topical Surveys. Hamburg, Germany: Springer.

Smedsrud, J. (2018) Mathematically gifted accelerated students participating in an ability group: A qualitative interview study. *Front. Psychol., 9,* 1-12.

Sowell, E. J. (1993). Programs for mathematically gifted students: A review of empirical research. *Gifted Child Quarterly, 37,* 124-132.

Sriraman, B. (2005). Are giftedness and creativity synonyms in mathematics. *The Journal of Secondary Education, 17*(1), 20–36.

Starko, A. J. (1999). Problem finding: A key to creative productivity. In A. S. Fishkin, B. Cramond, & P. Olszewski-Kubilius (Eds.), *Investigating creativity in youth* (pp. 75–96). Cresskill, NJ: Hampton.

Sternberg, R. J., & Zhang, L. (1995). What Do We Mean by Giftedness? A Pentagonal Implicit Theory. *Gifted Child Quarterly, 39*(2), 88-94.

Torrance, E. P. (1962). *Guiding creative talent. Englewoods Cliffs*. New Jersey: Prentice-Hall.

Van Tassel-Baska, J. (1998) (Eds). *Excellence in educating gifted & talented learners*. Denver: Love Publishing Company.

Wagner, H., & Zimmermann, B. (1986). Identification and fostering of mathematically gifted students. In A. Cropley, K. Urban, H. Wagner, & W. Wieczerkowski (Eds.), *Giftedness: A continuing world-wide challenge* (pp.273-287). New York: Trillium Pres.

Uzaktan Eğitimde Altyapı Sorunları ve Öğrencilere Yansıması

Öğr. Gör. Tuğay YAZGAN

Kıbrıs İlim Üniversitesi, Eğitim Yönetimi Anabilim Dalı, Girne, KKTC, tugayyazgan@csu.edu.tr

Öz

Bu çalışmada, Covid 19 sürecinde eğitim kurumları, öğrenciler, eğiticiler ile öğrencilerin ailelerinin uzaktan eğitim faaliyetlerine hazırlanması, bu süreçte yaşadıkları alt yapı sorunlarının literatür taraması yöntemi ile incelenmesi amaçlanmaktadır. Yaklaşık iki yıldır dünyamızı etkileyen Covid-19 pandemisinden en fazla etkilenen sektör eğitim sektörü oldu desek sanırım yanlış söylemiş olmayız. İlkokula ya da okul öncesi eğitim kurumlarına başlaması gereken öğrencilerin bu süreci yaşayamaması uyum sorunlarını beraberinde getirmiş görünüyor. Eğitim kurumlarının bina ya da kampüslerinin teknolojik olarak yetersiz kalması, birden fazla öğrenci olan evlerde elektronik aletlerin yetersizliği, kendisine ait odası olmayan öğrencilerin toplu olarak oturulan ev ortamlarından derslere bağlanması derslerin etkililiğini düşürmüştür. Bunun yanında çalışan velilerin çocuklarını emanet edebileceği yakınlarının olmaması gibi sorunlar da sürecin sosyolojik sorunları olarak karşımıza çıkmaktadır. Tüm bu yaşananalar öğrencilerin öğrenme davranışı anlamında motivasyonlarına da olumsuz yönde etki edebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Eğitim Kurumları, Teknoloji

The Effects of Using Short Stories in English Language Teaching on Speaking Anxiety of Secondary School Students

Asst. Prof. Süleyman KASAP

Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Education, Department of Foreign Language Education, TURKEY, E-mail: kasap_hakan@hotmail.com , ORCID ID: 0000-0001-8367-8789

Postgraduate Student ÇETİN KARAKAYA

Van Yuzuncu Yil Unversity, Social Sciences Institute, Department of English Language and Literature, TURKEY, E-mail: cetinkarakaya56@gmail.com ,ORCID ID: 0000-0001-6757-8518

Postgraduate Student ROJEV AĞIT SARİ

Corresponding author, Van Yuzuncu Yil Unversity, Social Sciences Institute, Department of English Language and Literature, TURKEY, E-mail: rojevagitsari@hotmail.com , ORCID ID: 0000-0003-2458-7435

Postgraduate Student KADİR TURĞAY

Van Yuzuncu Yil Unversity, Social Sciences Institute, Department of English Language and Literature, TURKEY, E-mail: kadir.trgay@gmail.com , ORCID ID: 0000-0002-7634-9407

Abstract

There exist particular methods and procedures used in foreign language teaching. Several ways have been followed to teach English effectively and efficiently up to this point. Using literature in language teaching is of utmost significance for a permanent and authentic learning process at this juncture. This study was carried out to investigate the effects of short stories on young learners in English language teaching. 7th grade students of a public school in Van, Turkey took part in this study as participants. Nine girls and eleven boys with a mean age of thirteen were the participants. It was done as a quasi-experimental study. A speaking anxiety scale was applied to measure the anxiety levels of students towards learning speaking skill. So as to find out whether there is a direct connection between the development of speaking skills and the level of anxiety the aforementioned speaking scale was implemented to the students. In order to assess the participant's current speaking level and its connection with anxiety, a pre-test was performed. Speaking skill was taught by using short stories for four weeks to see to what extent it affects speaking anxiety and the progress of speaking skill in language teaching in young learners. The subject of wild animals and daily routines were taught to the

students at the same time by using short stories. Required lesson plans were prepared to teach the targeted words and subjects at the desired level. A short story was chosen each week on the subject, the story was read aloud by the students, the words in the story were studied and questions were asked to make the students speak on the topic. At the end of the four weeks, when the children were asked about their thoughts about the lesson, almost all of the students were of the opinion that the lesson was more efficient and fun with this method. After the process of using short stories in the class was completed, the students were given a post-test and the same scale that was applied at the beginning. The result of the speaking scale and pre-test and post-test were evaluated with SPSS. Considering the statistical results obtained, a significant decrease was observed in students' speaking anxiety as well as a significant increase in their success. Taking into consideration this four-week quasi-experimental study, it is concluded that the use of short stories in English language teaching has a positive effect on the development of speaking skills and the reduction of speaking anxiety in young learners. In the meantime, it was determined that there is a substantial relationship between speaking anxiety and the development of speaking skill.

Keywords: Speaking Anxiety, Decrease, Short Stories, Speaking skill, Development

INTRODUCTION

Some educators have constantly been trying different ways and methods to teach English permanently and effectively. They are persuaded that one of the most effective methods in language teaching is using literature because the role of literature in the authentic language learning is undeniable. Hişmanoğlu (2005, p. 54) expresses the following crucial statements in this regard as:

> Literature is authentic material. Most works of literature are not created for the primary purpose of teaching a language. Many authentic samples of language in real-life contexts (i.e. travel timetables, city plans, forms, pamphlets, cartoons, advertisements, newspaper or magazine articles) are included within recently developed course materials.

The fact that the literary themes are generally close to the learners' lives, reflecting their feelings and thoughts, using literature in the classroom keep the students high-powered during the lesson and learning process becomes more meaningful. Keshavarzi (2012, p. 557) uses these expressions on the relationship of literature with real life and its effect on learning process as; “Literary texts are meaningful, authentic, and relevant to learners’ lives. They yield greatest opportunity for engagement, reflection, and hence, learning exists in them.” There have been educators like (Krsteva & Kukubajska, 2013, p. 3605) who argue that the role of literature at all levels of language teaching is overwhelming by stating; “Literature plays essential role in foreign language acquisition. Each level of foreign language study requires inclusion of literary texts. Together with factual facts it develops a deeper awareness of the language use.” The use of literature in language teaching is effective both in the improvement of basic skills and in the progress of vocabulary and grammar as (Hişmanoğlu, 2005, p. 54) states; “The use of literature as a technique for teaching both basic language skills (i.e. reading, writing, listening and speaking) and

language areas (i.e. vocabulary, grammar and pronunciation) is very popular within the field of foreign language learning and teaching nowadays." Since there have been some studies on the affirmatory effects of the literature in language teaching, as far as I am concerned, literature should be used in language teaching more than before with qualified and proper methods. Nonetheless, it should also be stated that there have always been discussions about how to use literature in language teaching. In this connection (Hişmanoğlu, 2005, p. 53) states; "In recent years, the role of literature as a basic component and source of authentic texts of the language curriculum rather than an ultimate aim of English instruction has been gaining momentum. Among language educators, there has been a hot debate as to how, when, where, and why literature should be incorporated in ESL / EFL curriculum."

Teaching English by using literature is especially crucial in young learners because, it is a fact that, exposure to language, especially in childhood, leads to more natural and permanent learning than adults. The effects of language exposure at an early age is stated by (Krashen, Long, & Scarcella, 1979, p. 574) as; "Acquirers who begin natural exposure to second languages during childhood generally achieve higher second language proficiency than those beginning as adult." Motivation in young learners is much more essential than adults, to create a desirable classroom atmosphere for English acquisition, using the gripping and envisioned aspects of literature, such as using short stories in the classroom, plays a very notable role in increasing the motivation of children and realizing self-learning. As indicated in the article (Prosic & Santovac, 2017, p. 568);

> "When teaching foreign languages to very young learners, motivation is an issue that needs to be taken into account even more than in the case of any other age group. Teaching materials and students' textbooks used in schools and preschools, however carefully crafted, often fail to cater for the genuine interests of children and to invoke intrinsic motivation for learning."

Research on the relationship between anxiety and foreign language learning has yielded important results for researchers (Kasap & Power, 2019). This link between anxiety and foreign language learning has been the subject of a great deal of debate since the early 20th century. While some studies (Backman, 1976) have revealed insufficient or insignificant correlations between anxiety and foreign language proficiency, some other studies (Gardner, 1989, Kasap, 2021) have found higher and significant correlations between these two phenomena. Horwitz et al. (1986) reported that 38% of the participants experienced more anxiety in foreign language lessons compared to other lessons. Foreign language anxiety plays an important role in foreign language learning (Kasap, 2021) and it must be taken into account while teaching a foreign language in order to lessen its impact on proficiency and performance of learners.

This study was carried out in a secondary public school , with the aim of encouraging children to use basic skills in language learning, especially speaking and reading, more efficiently through using short stories and to encourage them to speak English and get rid of anxiety of speaking English. It is a very significant issue in language learning to overcome the prejudices of young learners towards English and to enable them to have a positive view of English at the early ages. Using short stories appeals to stimulating student's interest, so it keeps them more alive in the lesson and prevents them from getting bored. In this respect it is pointed out by (Nazar, Farukh, Ahmad, & Mansha, 2019, p. 287) that; "By

the use of AV media in learning procedure, learners' energy increases. They listen to the details and thus they involve themselves more in the lesson."

Literature Review

One of the most significant literature genre, short stories, have great impact on language teaching because they are short and focus on a single subject and develop students' basic language skills. In this regard, Pardede (2011, p. 14) points out that;

> Among literary genres, short stories seem to be the most suitable choice for this due to its potential to help students enhance the four skills—listening, speaking, reading and writing—more effectively because of the motivational benefit embedded in the stories.

The role of short stories, especially in improving speaking and reading skills, is undeniable because the stories appeal to students' emotions and feeling, being short and on a single subject attracts the attention of the learners and helps them express themselves more comfortably and make them more willing. What is more, that different cultures are taught in the short stories is a substantial reason for educators to use them in the classroom. Related to these ideas, in one of the studies carried out by Ceylan (Ceylan, 2016, p. 314). In this study, a questionnaire on the benefits of short stories was conducted to the participants at the end of the 2015- 2016 fall term. The data was analysed via SPSS, using frequency tests. As the results presented in Table 1 indicates, the students reported that studying short stories broadens their perspectives for the events they have never experienced before. They provide them with a better understanding for different behaviour. Moreover, it helps them develop empathy with and a better understanding for the people in different situations and behaviours. As the results suggest, studying short stories enables them to think about the reasons rather than the result. They show them different life styles and provide them with a comparison between their own culture and other cultures while teaching them ethical and moral values of other culture and making them more tolerant. The results also demonstrate that short stories increase their understanding about the personal relations. The students reported that stories have increased their appreciation for literature, thus they wish to read more short stories.

Comprehending what someone read and improving his/her reading skills are common matters faced among secondary school students in Turkey and it is hard to overcome these issues, in this regard, we need to get support from short stories to solve this problem, because short stories are useful genres of literature in this respect. Fatma Özlem Saka (2014, p. 282) made a research on the effectiveness of short stories about providing a better understanding and she got this conclusion; "They are asked if reading short story provides readers with a better understanding as the 2nd question. The first group with the ratio 51.4% believes that it provides with a better understanding and the second group that follows it with the ratio 37.8% supports this idea with the answer 'partly agree'.

In another study carried out by Mustafa Mubarak Pathan (2012, pp. 35-38) to measure the Libyan EFL learners' attitudes and perceptions towards the use of short-stories for developing reading comprehension skill, various methods were adopted to suit the purpose of this study. Reading skill was taught before and after using short stories, and the difference is as follows:

Analysis and discussion of the data of the questionnaires offered prior to the use of short-stories

1. Most of the Libyan EFL learners regard reading comprehension skill as a difficult and boring course.

2. Literature, in general, and short-stories in particular, do not form the part of teaching and learning material of reading comprehension skill.

3. Most of the Libyan EFL learners like reading stories but in their mother tongue Arabic only as they assume that stories in English are very difficult and require great proficiency on the part of learners to read them.

The selected students were offered another questionnaire after they had been taught reading comprehension skill by using short-stories.

The discussion of the data, about the perceptions of the Libyan EFL learners towards the use of short-stories for developing reading comprehension skill, offers the following results:

1. The Libyan EFL learners develop liking for reading comprehension skill with the use of short-stories in the classroom.

2. They experienced and enjoy various linguistic, personal and emotional benefits with the use of short-stories which significantly contributed in their learning and mastering of English as a foreign language.

3. They prefer the use of short-stories in their classroom from their course teachers for developing reading comprehension skill.

4. They prefer various types of short-stories, written by both English writers and any other writer in English around the world, to be taught in their reading comprehension skill class.

4. They believe that short-stories not only make their learning English, in general, and reading comprehension in particular, a fun but also contribute in developing them into ‘a complete person’.

Another problem faced in secondary schools about learning English in Secondary Schools in Turkey is that students have a high level of speaking anxiety (Kasap, 2019). English teachers should show more effort in this particular. Teachers should use the useful aspects of short stories like their being authentic and interesting to make students have the required motivation for speaking in English; they ought to make sure that the short stories they choose are suitable for the age group, level and interests of the students. To get the most out of short stories, teachers also need to take into consideration students’ perspectives individually in English. In his studies on the significance of this subject (Pardede, 2011, p. 23) obtained the following results that may enlighten English teachers:

Since the objective of EFL teaching is to help students to communicate fluently in the target language, teachers should provide an authentic model of language use. To do it, she/he should focus not only on linguistic but also on literary and cultural elements. Since short stories offer these elements, they are highly beneficial to use in ESL/EFL teaching programs. However, the selection of short stories should be done in reference to the course objective, the learners' profile, and the story content in order to make the best of it.

METHODOLOGY

1) Participants

This study was carried out with 7th grade students of a public school named Erdem Beyazıt Secondary school in Van, Turkey. The success ranking of the class was in line with the average of Turkey. The average age of students was 13. The number of participants was 20. Nine of the participants were girls and eleven were boys. The participants were students who took the standard classes of a secondary school, so there were not many students who had a special interest in English. It was tried to increase the interest of the participants in English by using short stories in the lessons.

2) Instruments

A speech anxiety scale consisting of twelve questions measuring students' speaking anxiety was used at the beginning and the end of the process in this study. This scale consisted of a scoring system from 1 to 5 and 1 meant the least anxious and 5 meant the most anxious. In the scale, students were asked about their anxiety relevant to speaking during the classes. Each week, students were given worksheets consisting of short stories related to wild animals and the theme simple present tense. At the end of each worksheet there were questions to encourage students to speak English about daily routines. At the end of each lesson, the children were asked about their attitudes towards speaking English and it was observed whether there was a change or not every week. So as see the effect of short stories on language teaching, a pre-test was applied at the beginning and a post-test was applied at the end of this four-week period.

3) Procedure

The study continued for a total of four weeks. When I did this study, the students were on the subject of wild animals, which is the 4th unit of the 7th grade. The grammar of the wild animals was present simple tense that we use when talking daily routines and the usage of basic question words. The average time it takes to study a unit in a secondary school is 4 weeks and during this four-week period, by using short stories, the unit's vocabulary, wild animals, and the unit's grammatical topic, daily routines were tried to be taught. Short stories on the subject were selected and these stories were started to be taught in the class every week. Each week, each student was given a worksheet on the topic of wild animals. The names of wild animals were written in bold in the stories, and the students were first asked if they knew the words written in bold. The students were asked to write the words they knew on a blank part of the page and write the ones they did not know on another part of the page. Unknown words were taught

using various images and videos. Then, one of the students read the story aloud and the others followed. 10 questions about the story were asked and the teacher encouraged students to answer the questions.

4) Data Analysis

At the end of each lesson, in order to measure the attitudes of the students' attitudes towards speaking English, it was tried to find out whether it was more efficient and fun by using short stories in the lesson or by using classical methods. It was determined in these personal questions that the use of short stories in the lesson had a positive effect on speaking English and reading comprehension. A speech anxiety scale consisting of 12 questions and a pretest consisting of 20 questions was applied at the beginning of the process. The same speech anxiety scale and post-test were implemented four weeks later.

RESULTS

After a period of 4 weeks, the results of the effect of speaking anxiety on learning speaking skill in English by using short stories are demonstrated in the following tables. The speech anxiety scale and the pre-test and post-test results applied at the beginning and end of the process are indicated in detail in the tables.

Table 1

One-Sample Statistics

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pretest	20	33,9000	9,66763	2,16175
Posttest	20	28,0500	10,57044	2,36362

Taking into consideration whether this difference is significant or not (Table 2), it has come into focus that the application significantly reduced the speaking anxiety.

Table 2

One-Sample Test

	Test Value = 0					
					95% Confidence Interval of the Difference	
	T	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Lower	Upper
Pretest	15,682	19	,000	33,90000	29,3754	38,4246
Posttest	11,867	19	,000	28,05000	23,1029	32,9971

As can be clearly seen from Table 2, the difference between pre-test and post-test is statistically meaningful.

Table 3

One-Sample Statistics

	N	Mean	Std. Deviation	Std. Error Mean
Exam1	20	56,30	18,149	4,058
Exam2	20	64,05	18,277	4,087

It is quite obvious that there exist a difference in the averages of the first success exam and the second success exam, and it has been revealed by the analysis that the class average has increases 56 from 64. This difference appears to be statistically significant when the T test analysis is applied.

Table 4.

One-Sample Test

	Test Value = 0					
					95% Confidence Interval of the Difference	
	T	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	Lower	Upper
Exam1	13,873	19	,000	56,300	47,81	64,79
Exam2	15,672	19	,000	64,050	55,50	72,60

Table 4 concludes that the difference between the first examination and second examination is (≤ 0.05) is statistically significant.

CONCLUSION

So as to understand the impact of short stories on English speaking and reading comprehension a study was carried out in a secondary school in Van Province in Turkey. A research has been done from various articles to demonstrate the effectiveness of short stories in Language teaching. Literature review was carried through in order to analyse the studies on the effectiveness of short stories and to obtain more realistic results based on the topic. It was carried out in the form of a semi-experimental study on middle school students with an average age of 13. English speaking skill and reading comprehension skill were taught by using short stories in a 4-week period. The same speech anxiety scale was applied to the students at the beginning and end of the process. In order to understand the effect of short stories on speaking and reading comprehension in English, a pre-test test was done at the beginning of the process and a post-test was done at the end of the process. At the end of the 4-week period, the difference between results of the scales and the difference between the results of the pre-test and post-test were revealed through Taking into consideration the results obtained from SPSS, the statistics demonstrate that the use of short stories in English language teaching on young learners both decreased the speaking anxiety and increased the average success rate of the students significantly. While the anxiety level of the students decreased significantly, their success average increased from 56 to 64. Considering these

statistics, this fact turns out that a short stories help middle school students to have a positive attitude towards English and increase their speaking ability.

REFERENCES

Ceylan, N. O. (2016). Using short Stories in Reading Skills Class. *International Conference on Teaching and Learning English as an Additional Language,*, 313.

Hişmanoğlu, M. (2005). Teaching English Through Literature. *Journal of Language and Linguistic Studies Vol.1, No.1, April 2005*, 53-66.

Kasap, S. & Power, K. M. (2019). Anxiety in the EFL Speaking Classrooms. *The Journal of Language Teaching and Learning*, 9(2), 23-36.

Kasap, S. (2021). Mental Well-Being and Foreign Language Anxiety. *Multicultural Education.* 7(4), 226-2230.

Kasap, S. (2019). Akademisyenlerin gözünden Türkiye'de ki ingilizce eğitimi. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 1032-1053.

Keshavarzi, A. (2012). Use of literature in teaching English. *Procedia - Social and Behavioral Sciences 46 (2012) 554 – 559*, 554-559.

Krashen, S. D., Long, M. A., & Scarcella, R. C. (1979). Age, Rate and Eventual Attainment in Second Language Acquisition. *TESOL Quarterly Vol. 13, No. 4* , 573-582.

Krsteva, M., & Kukubajska, M. E. (2013). The role of literature in foreign language acquisition. *Procedia - Social and Behavioral Sciences 116 (2014) 3605 – 3608*, 3605-3608.

Nazar, N., Farukh, A., Ahmad, M., & Mansha, M. (2019). THE EFFECTIVENESS OF THE USE OF CARTOONS IN TEACHING ENGLISH TO THE CHILDREN OF GRADE 5: AN EXPERIMENTAL STUDY. *Al-Qalam* , 287-292.

Pardede, P. (2011). Using Short Stories to Teach Language Skills. *A triannual Publication On The Study Of English Language Teaching*, 14-27.

Pathan, M. M. (2012). Advantages of Using Short-stories in. *Arab World English Journal, Volume,4 Number.1*, 35-38.

Prosic, D., & Santovac. (2017). Popular video cartoons and associated branded toys in teaching English to very young learners: A case study. *Vol 21, Issue 5, 2017*, 568-588.

Saka, F. Ö. (2014). SHORT STORIES IN ENGLISH IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET),1(4), 278-288.*, 282.

Ethnic Claims in Iran in Terms of Justice and Development

Kameel AHMADY[1]

Social Anthropologist, University of Kent, MA in social Anthropology, UK

Abstract

The identity/ethnic diversity in Contemporary Iran has co-occurred with the development of globalization processes and brought about interethnic conflict, oriented toward identity- and justice-seeking in order to eradicate discrimination and inequality in line with achievement of social development. This is the issue that the present research has sought to investigate among the Persian, Azeri, Kurd, Arab, and Baloch in Iran. The Iranian social identities are dissatisfied with the dominance of the Persian identity elements over their fundamentals, and do not find the reduced status of Iranian historical identity in accordance with justice and development of the collective identities.

The present article is an extract from author's recently published book[2] which has adopted a hybrid qualitative approach (GT), in-depth interview surveys and tools, library documentation, and an open questionnaire in thirteen provinces to extract and classify data in the following areas: religious identity and national identity (interaction or opposition), interethnic cultural borders, ethnic and national movement dead-end, elimination of cultures, and a peace-oriented approach to resolving the crisis. Thus, a conceptual model has been obtained, shaping basic factors (economic and ideological), intervening factors (media and lifestyle), grounded factors (legal and cultural parameters and resource mismanagement), and phenomenal orientation (claim for justice and socio-political gap) and presenting strategic action (peaceful action, acceptance of the present conditions, and state-nation interaction) and its outcomes (stability and decline of social capital).

Keywords: Iran, Ethnic Identity, Iranian National Identity, Persian, Azeri, Kurd, Arab, Baloch, Development, Justice.

---

[1] Anthropologist and researcher

kameel.ahmady@gmail.com; http://kameelahmady.com

Introduction and problem statement

Iran is a country with multiple identities, and the contemporary governments' failure to provide social development and justly apply social policies has highlighted ethnic convergence or divergence with respect to the social integrity and social consensus of the country as a whole. This has assumed new aspects after the 1979 Revolution and brought about several conflicts.

Conflicts occurring among the collective identities that are there in contemporary Iran revolve around respect for the distinctions and differences in identity. Since the second half of the twentieth century, in fact, globalization processes (the ever-increasing development of media, enhancement of identity awareness, and their capability of manifestation) have sought to be acknowledged, along with the traditional sources of social identity (ethnicity, religion, and nationality), modern gender-based identity-seeking, sexual orientation, lifestyle, pseudo-religious groups, and other factors.

Despite the above multiplicity of identities, the contemporary dominant identity discourse is directed toward unification of the identities, having lost the capability of approving of the present diversity. Justified as an attempt to maintain national unity and the security and political integrity of the country, this approach itself has led to wider gaps among the ethnic groups and between them and the government and to emergence of identity-seeking political movements and groups. Focused on five major Iranian identities, this research has addressed the different aspects of the issue by applying qualitative and hybrid methods to the elite and the public from the ethnic groups. Moreover, the cultural mosaic in the Iranian society, along with the constant, ever-increasing significance of ethnic communities in development and enhancement of social integrity, has highlighted the concern for the basic notions in this research, *i.e.* justice and development. This is closely connected to the quality of the collective identities of the Iranian ethnic groups and the underlying reasons.

The spirit dominating contemporary human societies demands democracy and development, more prominently observed in multicultural societies, where emphasis has been made on interethnic issues and relations between the participating social groups and the government besides the global requirements.

Research scope

A branch of the Aryan ethnic group that immigrated toward Iran, originally from Southern Russia, gradually entered the Iranian Plateau in the late second and early first millennia BC (Sanie Ejlal, 2005, p. 55). Ever since then, the plateau has always been invaded by various ethnic groups. A number of nationalist thinkers[1] have blamed the Arab for the destruction they have brought about in Iran upon their invasion (Bigdelo, 2001). According to some researchers and historians, however, the components of Iranian identity have been so culturally powerful that it has managed to remain alive and dynamic despite the domestic diversity and multiplicity in terms of identity and culture and the invasions made by foreign

[1] such as Akhundzade, Mirza Aqa Khan Kermani, Sadegh Hedayat, and Malek al-Sho'ara Bahar

identities, and Iranian identity still involves diversity and multiplicity belonging to its variety of constituent discourses. The present identity conditions in modern Iran have been compared appropriately with pieces of cloth of various colors sewn together (Shayegan, 2002, 1999). The historical notion of Iranian identity took shape during the ethnic, political, and religious movements in the Sassanid Era, persisted with ups and downs through the Islamic Era, was reborn in the Safavid Era, was manifested as the national identity of Iran in the modern era (Ashraf, 1999), and can be said to have been influenced to date by the three Iranian, Islamic, and Western areas of civilization (Kachooyan, 2008).

Different ethnic groups, including the Lur, Baloch, Turkmen, Azeri, Arab, Kurd, and Persian, live in Iran today, most of whom can be claimed to reside in regions near the borders, culturally linked to groups in the neighbouring countries. This has turned Iran into a heterogeneous country in terms of social structure, where different ethnic, racial, linguistic, and religious identities live, with similar groups residing in the neighbouring countries, sometimes turning the borders into sources of crisis. These groups, including the Arab and Kurd in Iraq, the Azeri in the Republic of Azerbaijan, and the Baloch in Pakistan, can be considered as origins of conflict and crisis (Fuller,1993).

Despite the status of Persian as the official language, each of the Iranian collective identities has its own language(s), dialect(s), and accent(s). There also exist various religions and religious branches among the ethnic groups along with their similarities from different aspects as well as the official status granted to Shia (Yousofi, 2001, p. 17)[1]. On that basis, the legislator has included articles in the Constitution to acknowledge cultural differences in order to facilitate constant intercultural life. For instance, Article 15 of the Constitution[2] assets that local and ethnic languages can be used besides Persian, and Articles 7 and 64 to 160 directly or indirectly address ethnic groups' and minorities' rights. Moreover, mentions have been made in Articles 24 and 26 of the freedom to establish "parties" and "societies" and that of publications and the press[3].

The social groups in Iran have usually lived next to each other in peace and with little conflict throughout history. However, conflicts have appeared between them following the emergence of nation-states and extension of identity-seeking movements around the world, on the one hand, and the formation of marginalized ethnic groups and ethnic discrimination on the part of the dominant groups, on the other.

This research has investigated five collective identities: the Persian, the Azeri, the Kurd, the Arab, and the Baloch.

[1] The following articles of the Constitution can be referred to in that regard: 1, 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 20, 22, 23, 24, 26, 37, and 38.

[2] "The Official Language and script of Iran, the lingua franca of its people, is Persian. Official documents, correspondence, and texts, as well as textbooks, must be in this language and script. However, the use of regional and tribal languages in the press and mass media, as well as for teaching of their literature in schools, is allowed in addition to Persian."

[3] "The Official Language and script of Iran, the lingua franca of its people, is Persian. Official documents, correspondence, and texts, as well as textbooks, must be in this language and script. However, the use of regional and tribal languages in the press and mass media, as well as for teaching of their literature in schools, is allowed in addition to Persian."

Baloch

The Baloch reside in South eastern Iran, and have Aryan roots. As the competition between England and Russia has intensified, they have adopted settlements in different countries including Iran, India, Pakistan, and Afghanistan[1] (Abdollahi *et al.*, 2002, p. 104).

The relations between the Baloch and central governments have always been accompanied by conflict. In fact, the adopted policies have marginalized this group. A source of conflict is their cultural similarity to the residents of the neighbouring country, which has caused them to prefer foreign television channels to domestic ones. This has also been effective in the enhancement of ethnic identity versus national identity and of the sense of belonging to the collective identity beyond the borders, leading to the potentials to seek autonomy (Mozafari, 2012).

Since Balochi is spoken in different countries, there has always been little consensus among linguists on its classification, hence the multiple proposals in that regard. Some, for instance, have discussed "Northern and Southern Balochi," while others have identified "Eastern and Western Balochi." There are also recent views that have classified the language into three groups: Eastern, Western, and Southern. Ignoring these somewhat complicated divisions to mention the most important, in fact the best-known varieties of Balochi, we should name the Rakhshani variety, with one of the largest numbers of speakers, in Iran, Pakistan, Afghanistan, and Turkmenistan (Tameh,2017).

All the Muslim Baloch belong either to the Hanafi Sunni majority or to the Twelver Shia minority, and there is no other sect or branch among them. Some of the characteristics that distinguish the Baloch from other ethnic groups are listed below. Clothing made with a particular embroidery technique known as *suzanduzi* is a very popular cultural work and artistic product by Baloch women.

Azeri

Neighboring the Republic of Azerbaijan, this group has the same linguistic origin as the Turk. The ambition to unite the Republic and the Iranian Azerbaijan and to integrate the territories at the two sides of Aras River has been common as a national dream for pan-Turkism since the Soviet era. Most Azeri speakers reside in South western Iran, in East and West Azerbaijan, Ardabil, Zanjan, and Qazvin Provinces, and there are of course speakers of Khorasani Turkic in Iran. Most of the Iranian Azeri are Shia Muslims, while there is also a group among them known as *Ahle Haqq*.

While adhering to national and religious rites, the Azeri have preserved their own customs in many areas of culture, and the rituals common among them have gained national popularity in some cases. Thus, the mourning processions of the Great Hussainiya of Zanjan, Tabriz, Urmia, and Ardabil are among the best-known groups mourning the Islamic Prophet's family in the month of Muharram. They also

[1] More than 1.3 million of the Iranian Baloch live in Sistan and Baluchistan and other Iranian provinces today.

commonly practice rituals such as *tashtgozari*, *ta'zieh*, *Shah Hussain guyan*, chest-beating, and self-flagellation, where lamentation is carried out in Azeri. The mourning rituals held at Tabriz Historical Bazaar have also been registered nationally. Moreover, Azerbaijani music is considered as an important part of this people's cultural identity, and Azerbaijani artists have presented unique, creative music, where those who sing their own poems in Azeri are known as the Ashiq. To describe Azerbaijan and its heroes, they sing beautiful poetry accompanied by Azerbaijani music in celebrations and mourning ceremonies, thereby appealing to people. Traditional Azerbaijani clothing is a particular symbol of the Azeri, which has come into existence following long cultural, religious, and other processes involving the ethnic group.

Persian (Persian/Farsi speaker)

The Persian constitute Iran's greatest ethnic group, mainly residing in central cities. They are politically dominant; that is, they have gained control over the other ethnic groups as a result of the elements of their identity, including language (Persian), religion (Shia), and other components. Most of the Persian-speakers in Iran are Twelver Shia Muslims, while there are also Persian- speaking Sunni Muslims residing in certain regions near the borders.

The Persian live mainly in large Iranian cities, and culturally dominate areas far beyond Iran. Persian is an Indo-European language spoken in Iran, Afghanistan, Tajikistan, and Uzbekistan. In fact, it is the official language in Iran and Tajikistan and one of the two official languages in Afghanistan (alongside Pashto), and it has been the official language of India (before the English colonization).

Kurd

Following the Arab, Persian, and Turkic, the Kurd constitute the fourth largest ethnic block in the Middle East (Olson, 2003, p. 6). They mainly reside in regions close to the borders of four countries: Iran, Iraq, Syria, and Turkey.

Kurdish is a sub-branch of the Indo-European family of languages, related to Ossetian, Dari, Persian, Tajiki, Tati, Talysh, ancient languages such as Avestan, Sogdian, Khwarezmian, and Scythian, and many others (Diakonoff, 2004, p. 439). It is an Iranian language belonging to the Northwestern or Southwestern group of the family (Bruinessen, 2004, p. 35). The Northern Kurdish (Kurmanji); Central Kurdish, Southern Kurdish, Gorani, and Zaza varieties can be seen within the geographic range. Kurdish, as do other world languages, resolves into dialects (Karacan, 2020).

According to Vali *et al.* (2019), Kurdish identity is manifested in differences by which the dominant identity is defined. It signifies by not signifying, and is present by being absent. He regards this identity as a kind of subjectivity without the requirements for representation/signification in history and politics. There are both Shia and Sunni Muslims among the Kurd. If the Iranian Kurdish settlements are divided to two religious partitions, most of the Sunni Kurd can be said to reside in the northern half. There is of

course another group of the Kurd, known as the Yarsani (Kaka'i/Ahle Haqq), mostly living in certain cities and villages in Kermanshah Province.

The Kurd adhere to the practice of national and religious rituals. They celebrate Nowruz with utmost glory, and highly value religious customs and feasts such as *Eid al-Adha*, *Eid al-Fitr*, and, particularly, the Islamic Prophet's birthday. In some regions, food is made and distributed for free for celebration of religious feasts, including a particular type of soup-like dish known as *âsh*. There are also ceremonies involving *daf*-playing, prayers, and particular utterances made by the *dervish* or in praise of the Islamic Prophet and celebration of his birthday. In the Kurd's settlements, various types of Kurdish clothing can be observed, each in a unique beautiful form, slightly different from the others. Traditional Kurdish men's and women's clothing includes headwear and footwear as well as ordinary clothes. The design and application of each of these components vary by season, type of occupation, lifestyle, and ceremony. Although different types of clothing are common in different parts of Kurdistan, such as Hawraman, Saqqez, Baneh, Gogulawa, Gerrus, Sanandaj, Mariwan, and Mahabad, they are all the same in that they cover the entire body.

Arab

The Arabic-speaking community is scattered over a vast territory in Asia and Africa, including Southern and south western Iran and parts of Khuzestan Province (Amirahmadi, 1998, p. 32). It should be noted that the Iranian Arab mainly follow the same religion as the centre, like the Azeri, not in favor of the ethnic group beyond the borders.

The Arab residing in Iran mostly speak Khuzestani Arabic, a dialect of Mesopotamia Arabic. They are scattered over four provinces, including Khuzestan, Hormozgan, Bushehr, and the southern parts of Ilam, while most of them live in Khuzestan, and are mostly Twelver Shia Muslims. Of course, there is also a Sunni Arab minority in Iran, which makes up a very low percentage.

Like any other Iranian people, the Arab in Khuzestan have their own culture. Following the Arab in the neighbouring countries, they find *Eid al-Fitr* of much greater significance in their public culture, celebrated with a large number of norms, behaviours, and customs. Another ancient tradition common among the Khuzestani Arab is the *Gargee'an* ceremony, held in Ahvaz on the 15th of Ramadan every year. Another highly important ritual commonly practiced by the Arab is the coffee-drinking ceremony involving pots known as *dallah*, which is held with a great deal of formality.

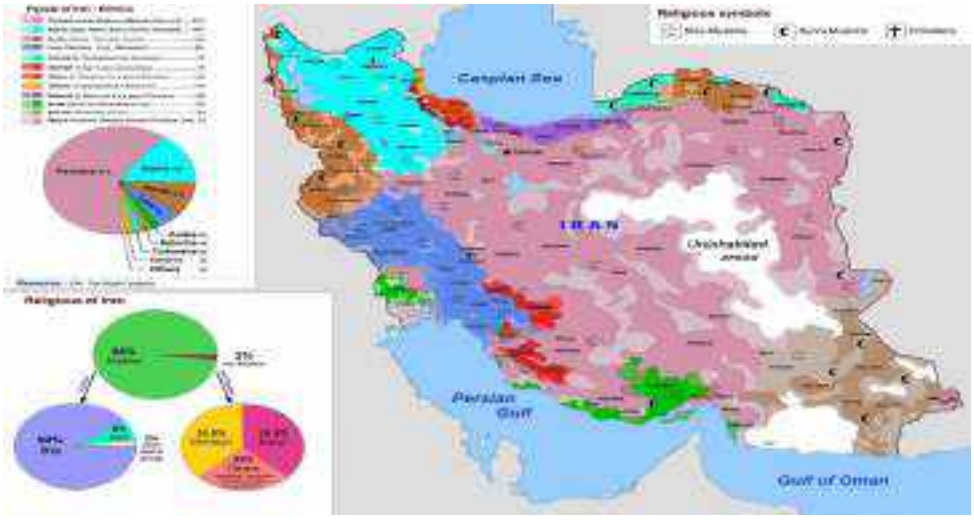

Figure 1. Distribution map of ethnic groups and religions in Iran

The data available on the ethnic groups are insufficiently transparent. For instance, their true populations are inaccessible in censuses, and the Statistical Center of Iran has simply publicized the provincial populations and features.

Province	**Capital**	**2006 population**	**2011 population**	**2016 population**
Tehran	Tehran	11228625	12183391	13267637
Razavi Khorasan	Mashhad	5515980	5994402	6434501
Isfahan	Isfahan	2399327	4879312	5120850
Fars	Shiraz	4220721	4596658	4851274
Khuzestan	Ahvaz	4192598	4531720	4710509
East Azerbaijan	Tabriz	3527267	3724620	3909652
Mazandaran	Sari	2893087	3073943	3283682
West Azerbaijan	Urmia	2831779	3080576	3265219
Kerman	Kerman	2584834	2938988	3164718
Sistan and Baluchistan	Zahedan	2349049	2534327	2775014
Alborz	Karaj	2053233	2412513	2712400
Gilan	Rasht	2381063	2480874	2530696
Kermanshah	Kermanshah	1842457	1945227	1952434
Golestan	Gorgan	1593055	1777014	1868619
Kurdistan	Sanandaj	1416334	1493645	1603011

Table 1. Populations of some the Iranian provinces based on the 2006, 2011, and 2016 consensuses

Aims and significance of the research

The Iranian society has long been based upon multi-ethnic, multi-identity life. Some experts argue that any generalizing explanation on a multi-ethnic society will be inadequate if it disregards the ethnicity factor. Given the ever-increasing importance of ethnic communities in formation and enhancement of social consensus, scientific investigation of ethnic groups has received greater attention than before. Along the same lines, many experts maintain that national integrity and identity are rooted in ethnic communities and very old ethnic emotions as primitive nationalism. Ethnic integrity and identity consensus in a multi-ethnic, multicultural society can bring about peace and fill in ethnic gaps. The main problem here, which makes the investigation significant, involves a description and an explanation of the Iranian ethnic groups' collective identity.The efficiency of present-day governments depends on their capability of providing development. In societies with multiple identities, the notion of interethnic justice, as well as development, is of great significance, and this is what the present research is focused on. Thus, formation and extension of a comprehensive understanding of other ethnicities and identities contributes to social solidarity and national integrity. This contrasts the variety of distinctions made among identities, and invites the civil society, open minds, identity and cultural activists, and all who care about peace onto a dynamic field, and attempts to enhance the multiplicity of cultures rather than to eliminate them.

The identity of an individual or a group requires *another identity* to be distinct from. In that case, identity results from distinction, while *distinction* and its denotation are artificial just as identity itself is. Therefore, it is the *other identity* that that is there in the first place, and is responsible for formation or development (Grossberg, 1996, p. 93-96).

In this research, *identity* has been employed to mean an awareness of who an individual is and of their social belongings, which assumes an external, collective aspect, turning into a basis for sociopolitical relation and action (Jenkins, 2014, p. 6-20), but is realized mainly through comparison and differentiation between the in-group and the out-group (Brown, 1996, p. 9).

Given the trend in societies toward systems of participative management and the considerations required for observance of citizenship principles and establishment of civic institutions (Faulks, 2000, p. 197), it can be asserted that the significance of the transformation of societies into participative systems observing the above principles is highlighted for two reasons. Firstly, it indicates the individual's self-perception and others' perception thereof in the society. Secondly, it results from the dynamic identity relation between the state and the nation (Oldfield, 1990).

Ethnicity versus Nationality

Ethnicity is a dynamic combination of a real or hypothetical common descent (common historical memory), common ethnic awareness, symbolic elements, and political-territorial belongings within a social group on which ethnic experience is based (Tiffin, Griffths & Ashcreft, 1998, p. 84). Anthony Smith enumerates the following components for ethnic identity:

human population

common ancestors

historical memory

common culture

specific territory

correlation and integration of interests.

The words *national* and *nationality* have entered the lexicon of social science following the Industrial Revolution and spread of nationalist feelings. National identity results from an identified unit of land and a state (military-political), characterized as follows by Ernest Renan.

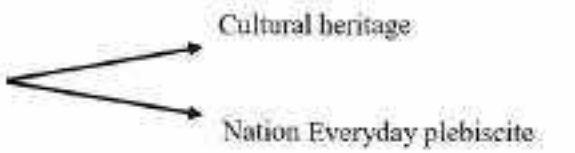

Some scholars have mentioned two groups of elements as the components of a nation, *i.e.* objective elements (territorial) and subjective elements (mythical, memories, beliefs, and cultures), and have named two basic characteristics and aspects[1] for it (Alamdari, 2004, p. 27-30). Ahmad Ashraf also lists a number of factors[2] for the formation of national identity (Ashraf, 2004, p. 139-140).

Giddens (2006, p. 41) has expressed the conditions of present-day global and local identity as follows.

Type of identity	Level of	Time	Place	Effective factors	Place-space
Local identity	Local	Pre-modernity	Place	Local customs	Place-space
Global identity	Global	Post-modernity	Super-local	Thoughts resulting from modernity	Place-space separation

Table 2. Types of identity according to Giddens

The relations between the levels of collective identity are controversial today against the attitude of ethnic particularism, and media manifestations have turned them into routine facts (Hall, 1997, p. 2002). Numerous studies have verified the claim that negative images from ethnic groups contribute to promotion of discriminative attitudes, stereotypes, and myths of distinction and superiority (See, for

instance, Entman & Rojecki, 2000; Graves, 1999). The major alternative for meaning (identity) construction in the society involves cultural communities, with religious, national, or regional bases, perhaps leading ethnicity to be influenced by religion, nationality, and locality (Castells, 2010, p. 87).

Investigation of ethnicity and ethnic relations has not appealed to classic theoreticians, and no explicit concern for these relations can be found in the thoughts of sociologists such as Karl Marx, Émile Durkheim, Max Weber, and Georg Simmel.

Three competitive theoretical perspectives on the formation of ethnic and national identity follow.

Firmly associated with Anthony Smith, the first approach, known as primordialism, regards national identity as a natural phenomenon, and believes in ethnic cores for nations (Barrington, 2006, p. 13). According to primordialists, evolutionary psychology demonstrates man's successful accordance with the conditions that have taken shape during the prehistoric period (Kaufmann, 2015, p. 194). A fixed cultural formation is assumed there, which has been established by ethnic activists, enabling constant sense-making for generations.

Instrumentalism is the second approach, based on which ethnicity is a resource that is used by the elite for definition of group identity, regulation of group membership and boundaries for making claims, and extraction of resources (Brown & Langer, 2010, p. 413).

The last approach is constructivism. Unlike primordialism, constructivism is focused on processes that help ethnic groups to emerge, containing elements from both the primordialist and the instrumentalist approaches (Brown & Langet, 2010, p. 413). Constructivism argues that national identity is a social construction, like other group identities, including those listed by primordialists as indicators of national identity.

Issues that have been addressed in regard to ethnic groups include political ethnocentrism (Matil, 2004), ethnic identity-seeking, ethnicity politicization with respect to internal colonialism, cultural division of labor (Hechter, 1975), and the role of communication in the development of ethnic awareness (Seyed-Emami, 2000). Theoreticians such as Hans Kuhn and, more regularly, Anthony Smith have analyzed the role of the elite in nationalist movements, considering the extension of the government's control domain and greater tendency toward centralization as a source of appropriate conditions for ideological mobility provided by "scientific intellectuals." John Viruili also regards nationalism as a particular, successful form of modern policy adopted by the elite to divest the dominant class of the power of government (Ahmadi, 2018).

Development

The diversity of theorization about contemporary human, social, and economic changes allowed notions such as the quality of life, participative development, and alternative development to enter the literature on the humanities, where social development can be used as a cover term in terms of quality and content. Sen (1983, 2003) defines development as the process of developing real freedom, and regards it as the aim and means of freedom. Michael Todaro (1987) considers development as a multidimensional trend that requires fundamental changes in the social structure, public perception and that of national institutions, acceleration of economic growth, reduction of inequality, and eradication of absolute

poverty (Azkia, 2000). According to Peter Donaldson, development involves fundamental political changes made in the social structure, orientations, and institutions for complete realization of the society's objectives (Ghaffari & Niazi, 2007, p. 8). Misera also emphasizes the cultural aspects in his definition of development (Azkia & Ghaffari, 2010). Bernestein argues that the objectives of development include the keenness to overcome malnutrition, poverty, and disease. According to Eisenstadt, development involves activities concerning the transformation from nondemocratic to democratic governance. Huntington maintains that the political development of a system increases as it switches from simplicity to complexity, from dependence to independence, from inflexibility to flexibility, from multiplicity to unity (Ghavam, 2000, p. 86). Thus, the neglected aspects of development are considered, and the conceptual quality that it involves is highlighted, on which basis progress, improvement, and synonymous notions are taken into account, and local culture is emphasized (Habermas, 2001; Bauman, 2001; Mahrooyan, 2006). Furthermore, development denotes decrease in inequality, poverty, and unemployment and increase in participation and democracy, which requires appropriate conditions and improvement in the quality of life.

Social justice

It can be asserted that man's most important ideal throughout history is social justice. Injustice has brought about numerous inequalities and intensified wealth gaps and social problems. On that basis, different aspects of social justice have been investigated in the humanities, and several theories have been developed. These include liberalist, neoliberalist, socialist, communitarianist, and religious (Islamic, Christian, *etc.*) discourses, as summarized in the following discourse analysis by Akhtari and Zolfaghari (2017, p. 116-119).

When a just action is discussed, an action is meant that is not unjust. When *justice* is modified by the *social* attribute in *social justice*, methods should naturally be sought of establishing social laws and regulations that provide justice rather than lead to injustice. In other words, social justice denotes the observance of equality in legislation and law enforcement. That is, the law should provide all with equal means of progress and welfare. It is the government's responsibility to enforce and practice social justice. Therefore, the government should practice no discrimination against individuals and make it possible for them to make progress and acquire social welfare (Motahhari, 2003, p. 253). Variables effective on social justice include reduction of poverty and deprivation, employment, supply of basic needs (such as accommodation, health, and education), stabilization of prices in accordance with payments, just distribution of income and wealth, establishment of security and discipline, observance of all people's rights, and provision of social security and welfare service.

The following aspects can be considered for social justice: equality, political partipation, and economic, cultural, legal, and distributive justice (Poursaeed *et al.*, 2012, p. 61). Thus, the principles of social justice include 1. supply of the primary needs of all members of the society, 2. observence of everyone's right for equal freedom, 3. provision of everyone with equal access to economic opportunities, and 4. establishment of economic inequality where the poorest classes can maximize their wealth (Hemmati, 2007).

John Rawls' Theory of Justice involves two key principles. The first concerns every individual's equal rights with respect to the broadest freedom in a social institution or participation, and the second principle pertains to exclusion of inequality, unless it eventually benefits all.

Results and findings

The results of the research demonstrate that the notion of justice-oriented, development-based identity/ethnicity suggests conditions of performance gap on the government's part. The results often find national consensus dependent on achievement of interethnic justice, the aspects of which are examined below.

Ethnic groups' local economy

Most Iranians have long made livings through pastoralism and agriculture, until trade and commerce also thrived as jobs in Iranian cities on the passage of the Silk Road through the country.

The central parts of Iran, where the Persian reside, contribute most to the industrial sector1. Besides the industrial sector, the agricultural sector involves crops gaining high income such as the pistachio and saffron commonly grown in Central Iran, which therefore owns a large share of the gross domestic product.

The economy of the Kurd settlements of Iran is based on agriculture, pastoralism, and horticulture. Due to their location close to the borders, however, border trade (in its legal form) and occupation as *kolbars* (in the illegal form) have gained popularity there.

The economy of the Azeri settlements is based upon agriculture, pastoralism, and factories and industries such as tractor manufacturing, the petrochemical industry, machinery manufacturing, and the steel industry.

The settlements of the Arab are characterized by communication opportunities and maritime boundaries, on which international commerce and trade and maritime transit have thrived in these parts including the port cities. having a major share of the country's. Moreover, there are a large number of abundant oil resources in these parts.

In the Baluchistan region, equatorial and tropical fruits are grown, such as dates, bananas, citrus fruits, mangos, papayas, sapodillas, pistachios, and grapes, with their own particular markets. Moreover, the nomads raise camels as an occupation, and alternant industries have also taken shape in some parts.

According to the data obtained in this research, the majority of the political claims made by the Iranian ethnic groups concern the centralized economic policies that have led to the formation of core-periphery relations. A kind of objection has been made in the interviews to the economic and livelihood gaps

[1] The industrial shares of the central parts belong to the provinces of Alborz (44%), Chaharmahal and Bakhtiari (39.6%), Isfahan (41.4%), Markazi (40.3%), Qom (43.4%), Tehran (37.3%), and Yazd (47.8%).

arising from the core economic policies, where the periphery (Iranian ethnic groups) is believed to have an unjust share of the economy.

Identity (national-religious) justice

Although there are two traces, *i.e.* national and religious, the justice-oriented approach is focused on different ethnic groups' senses of belonging to the notion of nation and the framework of Iranian national identity.

Religious orientations are not opposed to national issues. In case of a conflict, however, religious issues are more vulnerable than those pertaining to ethnicity and identity (Javadi Hesar, journalist and sociopolitical

As shown in the following charts, the researcher has investigated the amount of interethnic communication. According to the interview results, 53.9% of the elite have stated that they had frequently communicated with other ethnic groups, and 28.9% had experienced less communication. Among the general public, there had been a smaller amount of ethnic communication, where 55.4% have stated a lack of communication, and 37.3% had experienced little.

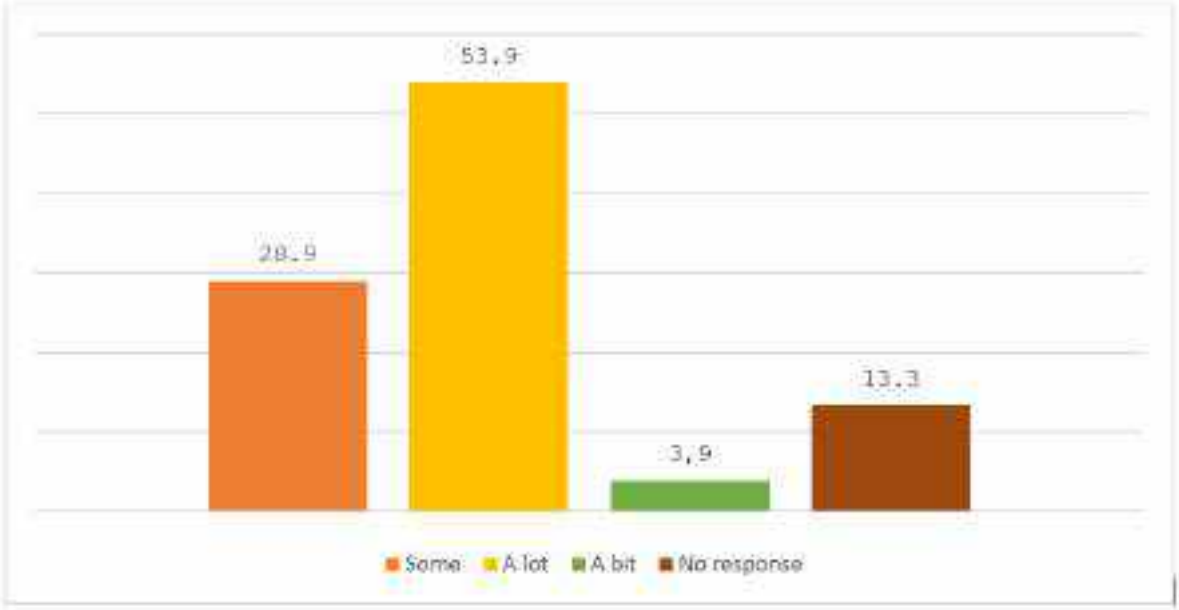

Chart 1. Interethnic communications - Elite

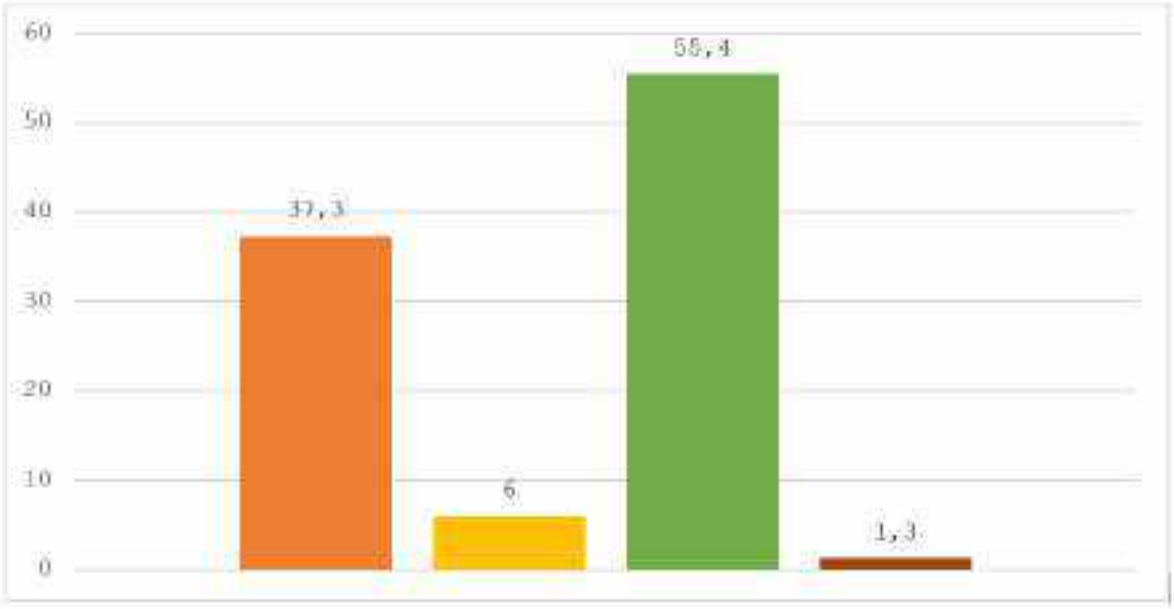

Chart 2. Interethnic communication – public

As commented by many of the participants, national identity involves two basic aspects in Iran: the Iranian aspect and the spiritual (religious) aspect. According to an interviewee, “.”

Part of the research results concerns the identity symbols. There are three groups of interethnic Iranian symbols that contribute to integrity. Symbols such as *Nowruz*, *Chaharshanbe Suri*, *Mehregan*, and *Yalda* are ancient. The second group involves religious symbols, including *Eid al-Fitr*, *Eid al-Adha*, *Eid al-Ghadir*, the Islamic Prophet’s birthday, and the anniversaries of the Shia Imams’ martyrdom. The third group includes government symbols concerning the Islamic Republic Era, exemplified by the ten-day *Fajr* celebration, anniversary of the Islamic Revolution, 13th of Aban (3rd of November), Quds Day, and flag and anthem of the Islamic Republic.

The data suggest that the ancient Iranian ceremonies, festivals, and rituals (Cyrus’ birthday, the *Mehregan* and *Sadeh* feasts, *etc.*) and those of the non-Shia religions and Islamic branches need to be celebrated, as emphasized by the interviewees. Thus, feasibility of these celebrations along the same lines as the Shia religious ceremonies (*Muharram*, *Safar*, *Sha'ban* feasts, *etc.*) could eliminate the conception that politics is ideological, or that the religious (Shia) view is dominant, and can remove the religious minorities from the society.

Charts 3 and 4 show religious gap (Elite and Public) and discrimination from the perspectives of the participants categorized as the elite and as the general public.

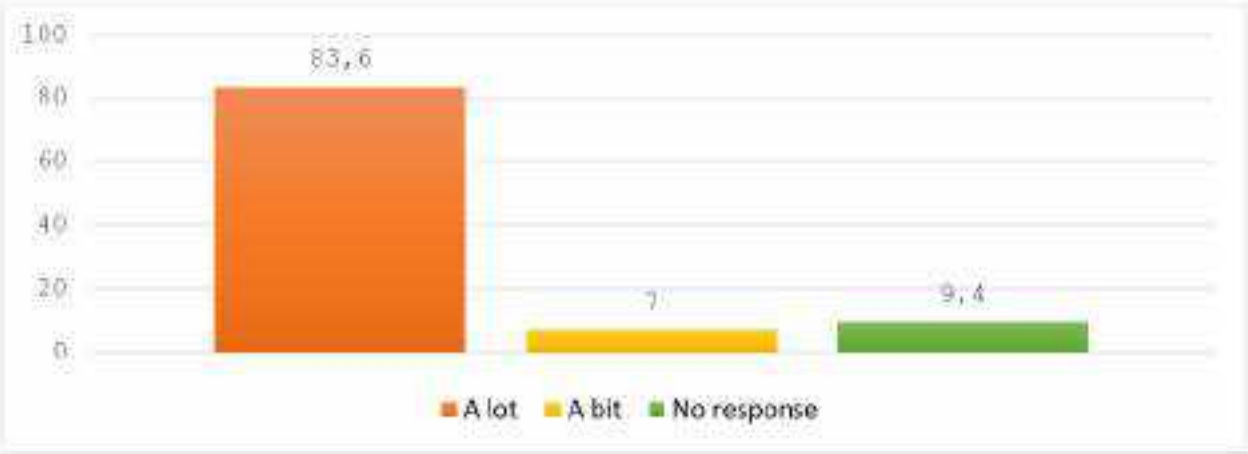

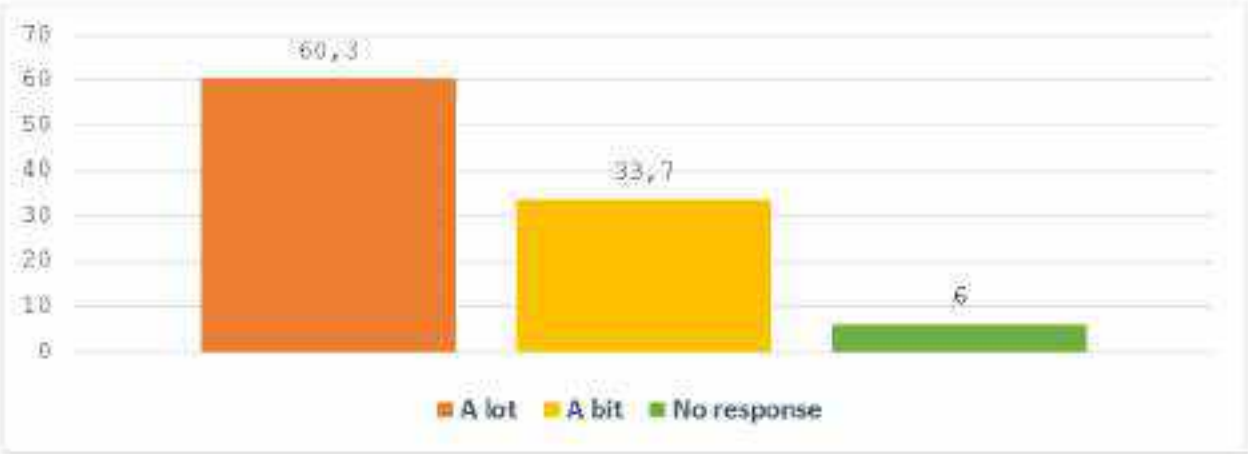

Cultural aspects of interethnic justice

According to the research findings, Persian-speakers typically adopt global and super-local attitudes to define their identity bases, and have reconstructed and even changed most of their conventional characteristics, while the other ethnic groups under investigation, *i.e.* the Kurd, Azeri, Baloch, and Arab, exhibit greater acceptance in that regard.

The interviewees from the ethnic groups other than Persian have argued that the Iranian central governments following the Constitutional Revolution have not adopted a just approach to the issue of ethnic mother tongues, causing the deprivation of education in the mother tongue by recognizing Persian as the official language.

On that basis in chart no 5 (Elite) and 6 (Public), 85.9% of the elite and 63.9% of the general public who had participated in the study have argued that education in the mother tongue is a legitimate, legal right. On the other hand, 14.1% of the elite and 15.7% of the general public had disagreed on its legitimation.

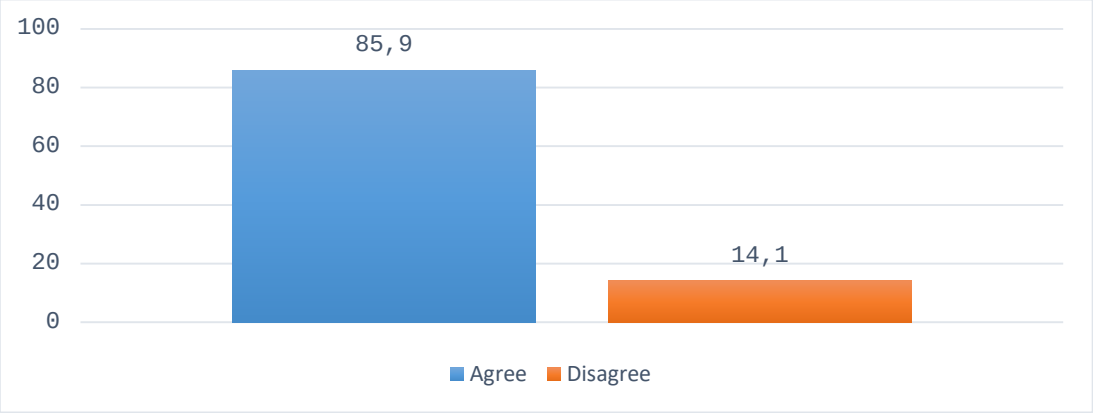

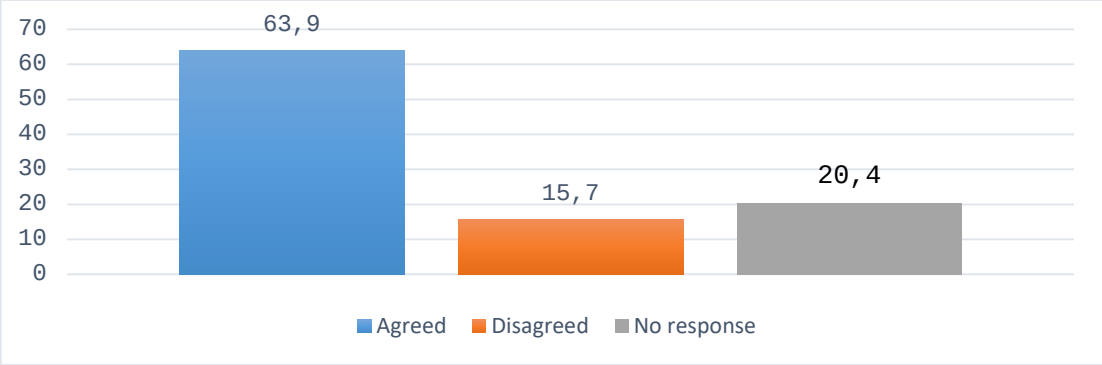

However, if a variety of ethnic groups and religious minorities reside in the most important strategic parts of a country and those close to the borders, with people with the same social and cultural backgrounds located across the borders without national governance and influence, any external issue or crisis will easily spread into the country due to their communication and connection with people there, dramatically reducing the government's capability of monitoring the region. The results obtained from this research also demonstrate that ethnic groups have a constant look at the borders and at the same ethnic groups across them.

Iranian rulers' coercive, suppressive approach to confrontation of the ethnic groups' identity-seeking movements has always caused social rebellions. On the basis of the above, it would make sense for the rulers to consider the identity groups' claims, naturally rising up from the heart of the society, upon the end of a protestant process and to resolve many of the claims through negotiation and interaction, which could be the key to national consensus and integrity if practiced.

Media justice

The reality of the national media involves activity in line with cultural monopoly, which is why they can be referred to as the media of governance. The results obtained in this section indicate inappropriate relationships between the government and the ethnic groups. An objection made by these groups,

particularly by the Sunni community, the largest religious minority in the country, concerns the lack of religious centers in province capitals, especially in Tehran; however, media programs have approved of the government's performance in that regard.

An analysis of the contents of the media programs from the interviewees' perspective indicates the ethnic groups' overt and covert dissatisfaction with the performance of the media active in the country. According to the participants, the domestic audiovisual media are directed toward assimilation of the Iranian ethnic groups, while the Persian respondents have exhibited somewhat greater satisfaction with the performance of the Islamic Republic of Iran Broadcasting. Of course, the interviewees have also argued that the provincial audiovisual channels do not perform better than the national broadcasting.

Charts 7 (Elite) and 8 (Public) show satisfaction with the provincial and national channel programs of the Islamic Republic of Iran Broadcasting.

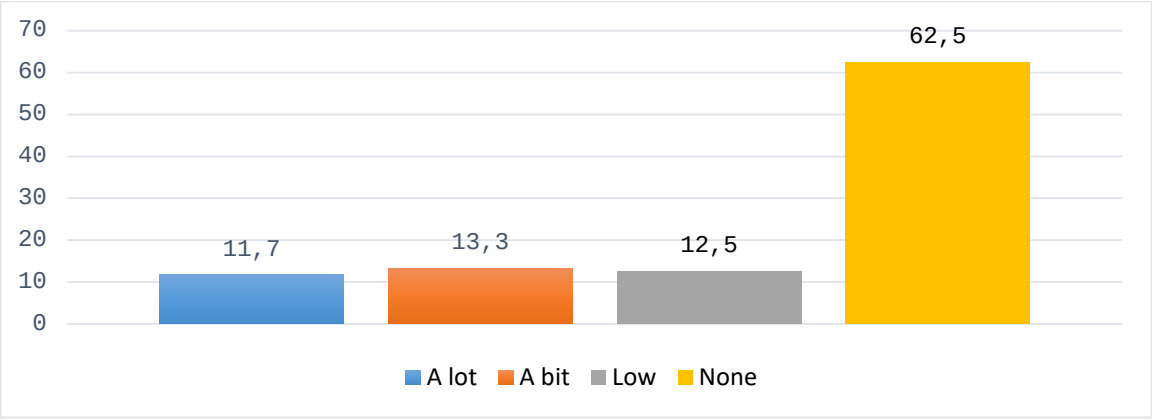

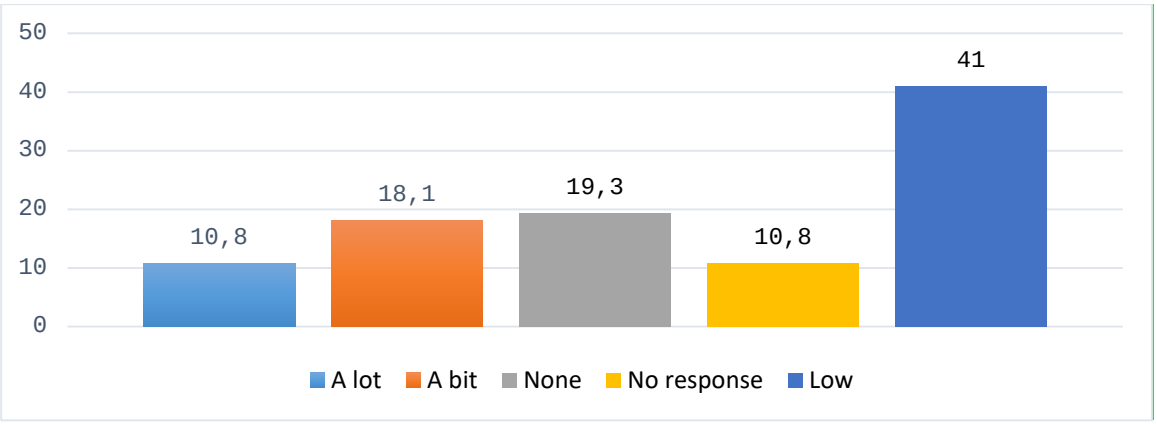

.

In the conditions of censorship and control of the media, the audience definitely functions as a group of activists, seeking an alternative by searching media with similar orientations. This has been confirmed by the results obtained from the interviews made with the different ethnic groups.

Exclusion of cultures

Under conditions of ethnic and cultural diversity, it is the quality of management that specifies whether it should be considered as a threat, or it can be regarded as an opportunity. However, the interests of a particular group within the governments and their inability to manage ethnic-cultural diversity usually direct it toward exclusion.

Part of the data obtained from the research participants has revealed the cultural monopoly that is there with respect to the Persian ethnic group, which has led to the deterioration of the rich Iranian culture and cultural diversity. This is severely imposed by the Azeri on the Kurd and other social groups in West Azerbaijan Province, to the extent that some participants in this study have used the term "colonization in colonization" to refer to it.

According to Dr. As'ad Ardalan (researcher, university instructor, and social activist from Sanandaj), "," and the cultural dominance of the Persian along with the attenuation of other cultures has officially continued ever since then. Thus, the policy was officially promoted in magazines including *Iranshahr*, *Farhangestan*, and *Ayande*[1], as *Iranshahr* reads in an article on religion and nationality, "."

In 1928, the parliament declared the Iranian ethnic groups' old costumes illegal, and forced all men except registered clergies to wear Western clothes including "Pahlavi hats." Eight years later, these hats were replaced by European chapeaus. Reza Shah prescribed the latter hats not only to exclude ethnic identities but also to interfere with the ritual of saying prayers in Islam, which requires the forehead to be rested on the ground. He also changed the names of many cities.

After the 1979 Revolution, the article in the Constitution that grants the ethnic groups the right to read and write in their mother tongues at all levels of education has never been practiced as expected and desired by these groups due to the relevant authorities' subjective behaviour.

A result of the present research in this area is that there have been three dominant issues over most of the Iranian history: confrontation, exclusion, and ridicule of the ethnic groups' cultural manifestations. A type of this exclusion is applied by the national media. For instance, radio and television programs fail to reflect the above diversity, and clearly represent one culture as more prominent and honorable. Another type of exclusion is revealed in the failure to allow implementation of ethnic and religious rituals. In fact, the ethnic groups have been encouraged to imagine that there is an attempt to ridicule them culturally and prevent their cultural intergenerational continuity and to value a specific culture instead and apply cultural assimilation for reasons such as easier management and incapability in intercultural acceptance.

Charts 9 and 10 show the perspectives about the restriction on ethnic and religious ceremonies.

[1] www.fa.wikipedia.org

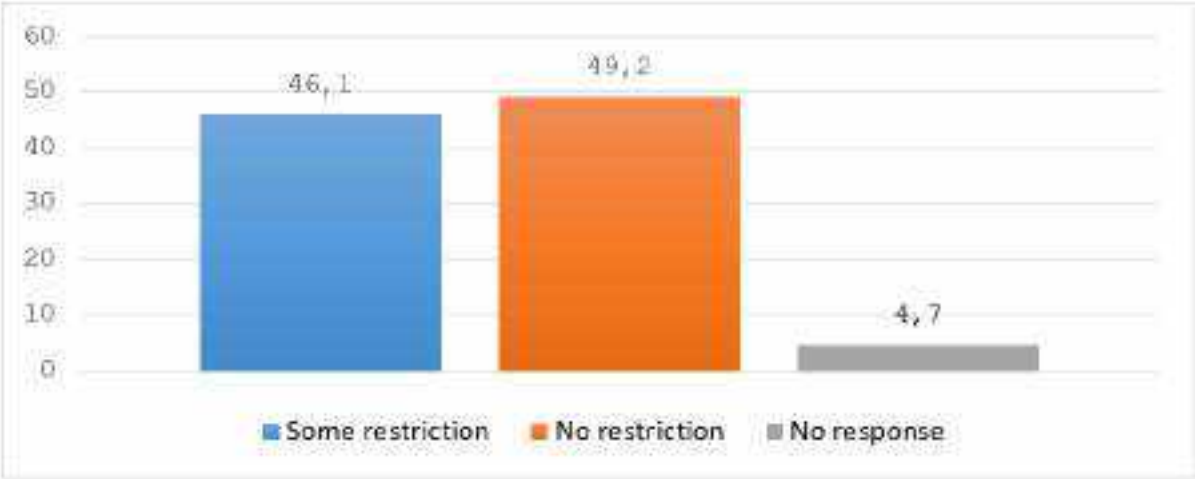

Chart11. Restriction on ceremonies - Elite

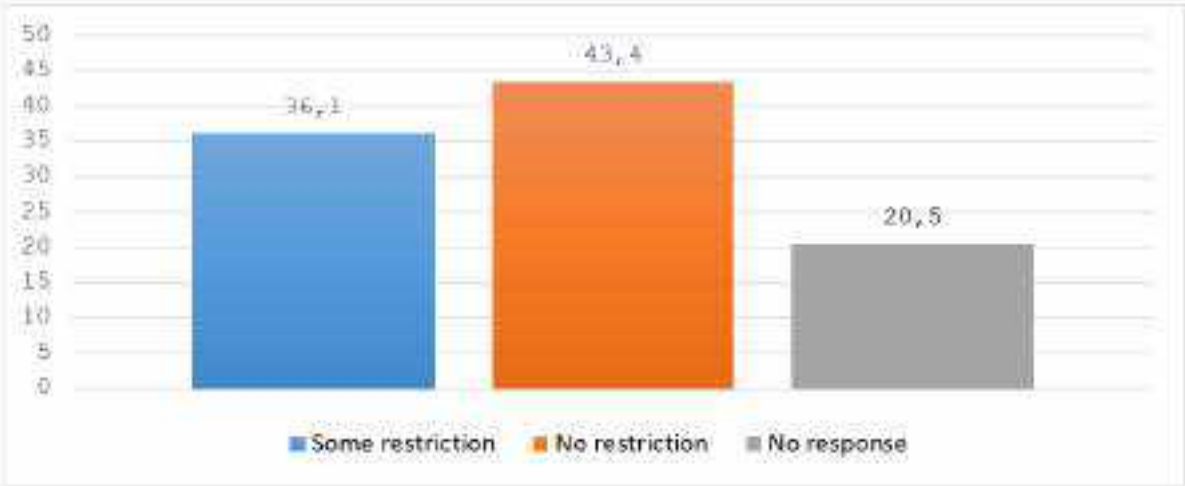

Chart 12. Restriction on ceremonies - Public

Many scholars and experts in social science maintain that the current conditions in the country is anomic, discussing attenuations of social order and integrity (Abazari, 2014). Abbas Abdi (2006) was first to seriously raise the problem of social collapse in the Iranian society. Mahmoud Ahmadinejad[1] and his associates are among others who have recently addressed the issue. They argue that collapse has already occurred in economic, social, political, cultural, environmental, and various other fields. Activists in various fields find the current conditions as improper, which could pose a risk to the future of the country. The results obtained from the present study also confirm the existence of these crises.

[1] Resalat Newspaper, Issue 9187, Dated 8/4/2018

According to Dr. Mehdi Feizi (faculty member from Mashhad), “.”

Since the Pahlavi Era, the central governments have hardly been concerned with measures to earn public trust in such areas, adopting the simplest solution, *i.e.* confrontation and coercion. Committees have been dispatched in certain cases to regions such as Kurdistan, and there have been negotiations soon after the Revolution with the Democratic Party of Iranian Kurdistan and popular Sunni figures as the Central Sunni Council (Shams). However, such attempts have failed due to the dominant center-based, power-oriented, non-pluralist spirit, and the negotiators from the ethnic and religious groups have been imprisoned or exiled in most of the cases.

Charts 11 and 12 show the political conditions of the country from the elite’s and the general public’s perspectives.

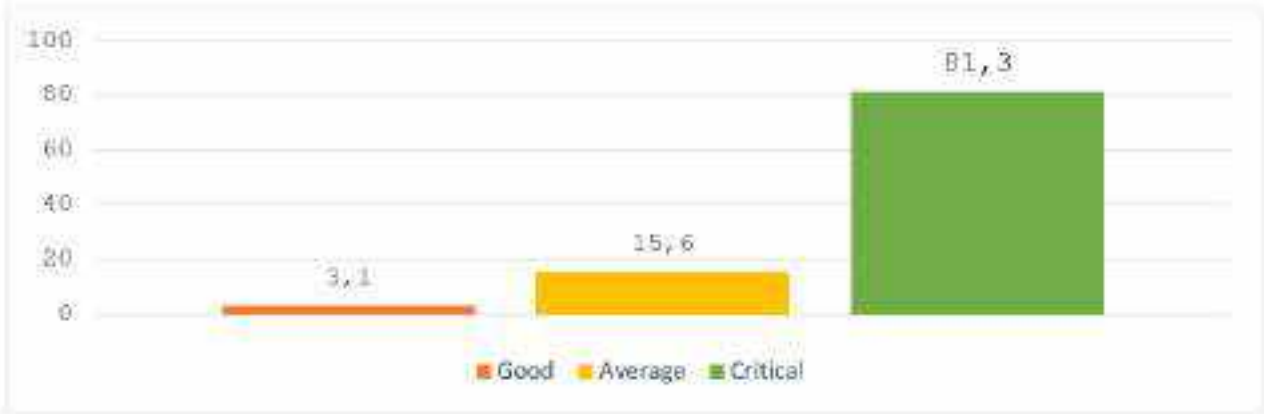

Chart 11. Iran’s political conditions - Elite

Chart 12. Iran’s political conditions - Public

It can be found based on the research data that ethnic issues have been the most complicated, at the same time the most influential, socio-political issues in Iran. Enhancement of ethnic identities and movements

seems to be one of the most prominent manifestations of socio-political dynamism in Iran in the near future. The involved factors include wider gaps between national and ethnic identity, more serious social, dignity, economic, political, and cultural claims, progressively more developed ethnic organizations, institutions, associations, and centers, severer extremist ethnocentric feelings among some of the elite and intellectual and some political parties, more intense political alienation and separation of the ethnic groups from the political system, and more explicit identity claims upon opportunities for political expansion such as national and local elections (Karimi Maleh, 2009, p. 23).

Conclusion

The major social issue concerning the topic under investigation here is the sociopolitical gap that has caused justice-based claim to take shape among the ethnic and social groups in the Iranian society. The changes in Iran's living and economic conditions, arising from the dominant ideological management, can be regarded as a pivotal issue, on which the ethnic groups' other claims have been based. Furthermore, these conditions result from the type of management applied to the country's social capital, which has been confronted with decline for decades, and other challenges have originated from.

Given the above model, unequal economy has taken shape based on the ethnic, center-periphery, and religious variables in the Iranian society, and accounts for the conditions of development, which has realized most of the claims made by the ethnic groups under investigation in regard to the phenomenal orientation of the study. A major part of the heavy industry, including steel and car companies, is located in Persian-speaking provinces such as Alborz, Isfahan, Markazi, and Semnan, to which the largest amounts of economic revenue belong.

The Azeri (particularly those residing in East Azerbaijan Province) are the second most affluent ethnic group following the Persian in terms of gained economic revenue. Despite these conditions, the Azeri are no more satisfied with the government than the other groups. Their feelings of inequality have been expressed in the following two terms. Firstly, they compare their economic conditions to that of Persian-speakers, arguing that the Azeri-speaking provinces hold a very insignificant share as compared to the central provinces, such as Isfahan, Semnan, Markazi, Qom, Alborz, and Tehran. The second point involved in this ethnic group's dissatisfaction with the government is the belief in the covert fact that most of the industries available in the region have been established in the previous system of government.

In Iran's Kurd settlements, from the cities in southern West Azerbaijan Province to Kurdistan, Kermanshah, and Ilam, factories, workshops, and industrial towns have developed very little in the industrial sector. There is a high unemployment rate in the region in spite of the young, educated human resources, who have to immigrate to Persian-speaking provinces, Tehran in particular, in order to earn a living or to work at bricklaying workshops in East Azerbaijan Province and other regions. Moreover, occupation as a kolbar has spread dramatically in the absence of official employment in the region, involving even unemployed youngsters with high academic degrees.

The Iranian Arab are scattered in the Khuzestan, Bushehr, and Hormozgan provinces. International commerce and business has thrived in the region on the oil-richness of their settlements and the presence

of important port cities in the Southwest and South. Therefore, labor force from other regions is admitted besides the local workforce. The occupation of the non-Arab there has caused a feeling of inequality and dissatisfaction with the government among the residents.

It can be concluded that the feeling of inequality and dissatisfaction has taken shape among the ethnic groups in the past, along with an assumption of the government's role in its development and persistence, and it has risen every day. The relevant research data suggest that the Baloch suffer the worst economic conditions and the severest dissatisfaction, and regard this mainly as a consequence of their dual ethnic-religious difference from the government. Other reasons for the inequality and dissatisfaction include the underdevelopment of the industrial sector, drought and water scarcity, illiteracy and lack of education, little possession of managerial occupations and provincial and national administrative positions, and remote, marginal geographic location. The consequences include increase in occupation as smugglers, social harm, religious and ethnic extremism, *etc*.

Two major scenarios have been presented for Iran in this study: social stability and social capital decline. If the current conditions persist, social capital will decline in various aspects, leading to social, economic, political, and cultural collapse. In the second scenario, however, social stability will be achieved, and it can therefore be referred to as the favorable scenario, depending on fundamental reforms in the economic, political, social, cultural, educational, medical, and other infrastructures and superstructures in association with the country's governmental institutions and ethnic groups.

Upon acceptance of the current conditions, the inequality and dissatisfaction will persist, and the interethnic gaps will continue to expand. The wider social, ethnic, and religious gaps in this scenario will cause the social system to collapse and enmity and conflict to occur among the social groups. As a consequence, the young generation will leave the country, particularly the elite, and the human resource crisis will persist.

In the second scenario, *i.e.* the favorable, futurist scenario, Iran will be in stable, sustainable cultural, social, economic, and political conditions. According to the obtained results, the country's eventual future trend will be known within the three years to come, specifying which of the above scenarios will be realized. Iran's overall prospect in the favorable conditions can be shown as follows.

Iran will be a country characterized by ethnic and religious diversity, from which national unity and solidarity originate. Political and cultural decisions will be made so as to develop interethnic relations based on national reconciliation. The political system will abandon the hierarchical social system and citizen-ranking in domestic policy-making by accepting ethnic identity as parallel to national identity. Moreover, national determination will take shape to fill the gaps and resolve the dominant discrimination.

To realize the above prospect, operating strategies have been formulated and proposed in various social, cultural, political, and legal fields based on the results of the interviews with the research participants.

Suggestions and practical solutions

Under the present conditions, involving feelings of interethnic discrimination and inequality, enhancement of social trust and social capital in accordance with political loyalty to pluralist national integrity favoring multiplicity has taken precedence over any sort of planning. Moreover, where most of the human resources have been organized based on unspecialized criteria, unable to manage different crises, and national integrity and ethnic solidarity have been reduced to theoretical mottos, void of social reality, continuous peaceful coexistence no longer makes sense, which implies a more military-like atmosphere dominating the society, particularly the ethnic regions. Evidence suggests that this is being replaced by a spirit of applying rights such as citizenship rights and the rights to social and economic security. In this research, the following suggestions are made in that regard.

Realization of economic justice

In the industrial sector, the industrial centralization established at the central provinces can be reduced through foundation of relevant centers such as firms and factories. In the next step, comprehensive laws should be formulated in regard to ban on occupation as a smuggler or a kolbar and social issues rooted in economic difficulties arising from long-lasting centralization, and their enforcement needs to be ensured. In such conditions, there would be less efficient human resource and foreign currency leaving the country's economic market. Moreover, all Iranians could be employed, and their scientific and practical power could be utilized.

Realization of sociocultural justice

Today's research in various fields of science indicates the inefficiency of the dominant top-down, centralized policies and perspectives, and the government should contribute less to the management of many local affairs and leave it to the people themselves. This could be realized through independent parties and freedom of thought and action; otherwise, any activity is destined to be inefficient, like the local Islamic Councils, which have turned weaker, more corrupt, and less efficient every day over five terms.

It is suggested that concern for meritocracy be enhanced, different social, cultural, and political activities not be monitored as in a military setting, and local leaders and people be provided freedom to manage their own cultural, social, and religious affairs. Measures that can be taken for realization of social justice include foundation of centers and places of worship particular to the Sunni and each of the present religious branches in Tehran and acknowledgement and encouragement of education in the mother tongue. These both meet the people's innate need and provide them with mental-social health and peace. They also allow the energy of the ethnic elite, local languages, artists, and other ethnic activists to contribute to national production and effort.

Another important issue involves gender discrimination at the governmental level as well as at the heart of the society, pertaining largely to social norms and rules, apart from legal restrictions. Undoubtedly, movement toward balanced, sustainable development requires that the entire potential capacity available in the society be utilized, and it would denote a reduction of the power of national human and non-human resources to neglect part of the population (women). Many of the participants in the interviews have pointed out the issue. According to them, girls and women in the Iranian society are affected by

orientations arising from the above sexist attitudes upon equal competition against men in nationwide examinations, recruitment procedures, and appointments for administrative positions (at the levels of ministry, province, and county).

The notion of a second-order citizen or lower has been there among the topics discussed by the interviewees, used by people from the ethnic group societies to express their feelings, and should be regarded as a warning to cultural policy-makers. The following solutions are emphasized in that regard:
1. comprehensive development of deprived regions with priority given to the ethnic groups and religious minorities
2. development of participatory planning through utilization of the ethnic groups' diverse cultural capacities
3. reduction of centralization and redistribution of economic and social opportunities
4. bottom-up planning and reverse development so that the distribution of resources starts at the border, and leads to the center
5. reformation of the country's administrative system and managerial hierarchy through delegation of greater power to local managers.

Realization of political justice

According to the research participants, Iranian political parties mainly emerge in masses for no longer than two weeks upon elections, and fade away once the procedure is completed. Since they are rooted in particular groups' or individuals' plans for possession of presidential or parliament seats and the like, there is no party in the ethnic regions expressing the people's ethnic claims. Perhaps the most significant reason for the isolation and withdrawal of Iranian parties is the dominant atmosphere focused on security, monitoring, and control imposed by various institutions largely out of the control of the government and the numerous filtering networks active in the country. The most important possible function of a party can be to express the claims of those with affiliated thoughts through democratic principles and the process of dialogue. When there is no such a procedure in the society, these strategies are replaced by strife and violence, and formation of such an atmosphere can jeopardize the legitimacy of the system. The suggestions made in this research have been made by the participants. On that basis, the government needs to spread the atmosphere involving parties to the ethnic groups as well as activating licensed parties besides abandoning the militaristic atmosphere. Thus, the ethnic groups' claims could be expressed and met in a fully democratic manner simply through the process of dialogue.

All the four ethnic groups under investigation other than the Persian have exhibited dissatisfaction in that regard. The Kurd, Arab, and Baloch have stated that there had been no case of election of those speaking their languages for top political ranks, such as the heads of the executive, legislative, and judicial branches, government ministers, governors, and ambassadors throughout the over forty years of the Islamic Republic Era.

Realization of social welfare

Definitions provided of social welfare cover both material and spiritual aspects of meeting human needs. According to the data collected in this research, access to hospitals, medical centers, and other necessary services in the field of healthcare in the ethnic regions under investigation has been distributed highly

disproportionately and unfairly. In parts of Kurdistan, hospitals are incapable of performing the simplest surgeries and healthcare services, where the patient has to visit the province capitals (Urmia, Tabriz, Hamadan, *etc.*) for treatment. Of course, a monitoring of patients visiting Tehran hospitals well indicates the conditions of patients who have taken refuge there despite their poverty due to the deprivation in their own regions.

No access to natural gas has yet been provided in regions near the borders, particularly in the villages. Significant disasters have occurred in recent years in schools in Kurdistan and Baluchistan due to the use of oil heaters in the absence of natural gas, which has killed several students and teachers, and the burns will remain forever on many of the students' bodies.

Movie theatres, parks, and leisure time do not make sense near the Iranian borders. Development, industry, and road infrastructures among the minorities and near the borders are extremely horrible, and the roads in those regions have turned into places of murder of the youngsters. It is suggested that the indicators of social welfare be seriously revised with proper management and without ethno-religious discrimination, particularly in the fields of health and education given at least the regional scopes and road infrastructures. Then, the troubles need to be shot and appropriate measures taken to prevent irreparable damage.

Role of mass media in national solidarity and interethnic media justice

The Iranian national, official media are clearly monopolized by the government, engaged in a particular form of religious and political promotion and manifestation. There is a huge amount of censorship in these media, which disables free flow of information. This is an issue criticized by the ethnic groups under investigation, who consider it as a source of discrimination in contrast to ethnic convergence and national integrity and solidarity. According to the research interviewees, this type of ideological manifestation censors Iranians' cultural richness and common historical and social background, pursuing assimilation policies that lead to the politicization of cultural issues, and undervalue the ethnic groups' cultural behavior. This discriminative perspective has caused an increasing tendency to use Western and online media, playing a fundamental role in that regard. It is suggested that the issue be addressed openly to help admit the private sector into the field and allow each political party to possess different media. Provision of such access will lead to healthy competition and return of public trust to the national media.

Provision made for proximity of religions in Iran

Part of the research findings suggest that religious thought could be left out of the official political system, replaced by an adoption of the conditions of secular government. Thus, any identity preference or privilege could be eliminated, causing the feeling of oppression against different religious identities to fade away and making provision for utilization of human talents with a multiplicity of knowledge and expertise.

Utilization of the legal democratic capacity and enforcement of the pending articles of the Constitution

The pending articles of the Constitution, also emphasized by the research participants, address the issue of religious and human freedom in accordance with different ethnic and racial groups' equality, as in

education in the mother tongue (Articles 12, 13, 14, 15, and 19). They provide the democratic capacity of the country's laws, making it possible to realize the ethnic and religious minorities' rights, also resolving part of the dissatisfaction observed among the groups under investigation here. It should be stated that social realities have made notifications of the probability, sometimes different but high, that crises will occur in each of the above areas. As suggested by the participants, it is establishment of a government with the power to ensure enforcement of the pending Constitution articles that can provide a way out of the above dead ends and crises.

About the Author:

A social anthropologist and scholar, **Kameel Ahmady** received the IKWR 2017 Truth Honour Award from London Law University and placed first in the literary category at the 2017 Global Woman P.E.A.C.E. Foundation ceremony hosted by George Washington University. Dual British-Iranian national, Kameel Ahmady studied economic environment and publishing at the University of Communications in London, earned an M.A. in Social Anthropology from the University of Kent, and pursued additional courses on research methods and Middle East Studies at the London School of Economics and Birkbeck, University of London. Kameel has worked mainly on international and social development focusing on gender and minority issues. Published in English, Farsi, Turkish and Kurdish, his previous pioneering research has garnered international attention. In 2011, Etkin in Istanbul brought out ***Another look at east and south-east Turkey***, and his ground-breaking research, **I*n the Name of Tradition***. *Female Genital Mutilation in Iran, appeared* in 2015 with UnCUT/VOICES Press. Nova Science Publisher added ***An Echo of Silence*** – the study of Early Child Marriage (ECM) in Iran -- to its program in 2017, a work that Shiraze publishing made available in Farsi. In 2020, ***A House on Water***, investigating temporary marriage in Iran, was brought out by Shiraze in Tehran and Mehri in London, as well as, in 2019, ***Childhood Plunder*** (scavenging—i.e. waste picking—in Tehran), printed by IRSPRC. In the last few years he has focused on LGBT and ethnicity in such works as ***Forbidden Tale***, a comprehensive study of LGB individuals in Iran, printed in English and Farsi by Mehri publishing in 2020 along with *The* ***House with an Open Door***, a comprehensive look at temporary marriage in Iran, and, in 2021, ***From Border to Border***, *an analysis of Iranian identity and ethnicity*, based on research with five major Turkish (Azari), Kurdish, Baloch, Arab and Fars (Persian speaking) ethnic groups also published by Mehri in Farsi and English. His new book on child labour ***Traces of Exploitation in Childhood,*** *A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran* in June 2021published by Avaye Buf publishing. His latest research on **Male Circumcision** (MGM) will appear soon.

REFERENCES

Azkia, Mostafa. (2000). *Sociology of Development*. Second Printing, Tehran: Hekmat.

Azkia, Mostafa and Ghaffari, Gholamreza. (2010). *Contemporary Social Theories with a Developmental Approach*. Tehran: Elmi.

Ashraf, Ahmad. (1999). *Iranian Identity among Iranians Abroad* (Volume II of *Tradition and Modernity*). Cultural Bulletin of the Deputy of Financial Affairs of the Ministry of Culture and Islamic Guidance, Tehran.

Amirahmadi, Hooshang. (1998). *Ethnicity and Security* (Translated by Hasan Shafi'i). *Strategic Studies Quarterly*, 2.

Bauman, Zygmunt. (2001). *Modernity and Modernism* (Translated by Hosseinali Nozari). Tehran: Naghshe Jahan..63-60 ص ،(8) 7

Habermas, Jürgen. (2001). Modernity: An Incomplete Project (Translated by Hosseinali Nozari). Second Printing. Tehran: Naghshe Jahan.

Hemmati, Mojtaba. (2007). Socioeconomic rights and their relationship with citizenship rights as inspired by Rawls' Theory of Justice. Judiciary Law Journal, 58, p. 65-92.

Poursaeed, Ramin and Zahiri, Ma'sume. (2012). Rawlsian social justice. *Ettela'ate Hekmat Va Ma'refat*. 7 (8), p. 60-63.

Todaro, Michael. (1987). *Economic Development in the Third World* (Translated by Gholamali Farjadi). First Printing. Ministry of Planning and Budget.

Tavassoli, Gholam-Abbas. (2019). *Sociological Theories*. Tehran: Samt.

Diakonoff, Mikhailovich. (2004). *The Ancient History of Iran* (Translated by Ruhi Arbab). Tehran: Elmi Va Farhandi.

Zokaei, Mohammad Saeid. (2001). Citizenship ethics: The relationship between collective identity-seeking and altruistic values. *Bulletin of the Iranian Sociological Association*, 3 (5), p. 61-80.

Rashidi, Hasan. (2008). *Investigation of the Relationship between Social Factors and Collective Identity (Ethnic, National, and Global) among Students at Islamic Azad University of Mahabad* (Master's Thesis). Islamic Azad University of Tabriz.

Ramezanzadeh, Abdollah. (1997). *Development and ethnic challenges, development and public security* (Volume II). Tehran: Conference on Public Development and Security.

Sen, Amartya. (2003). Development as Freedom (Translated by Vahid Mahmoudi). Tehran: University of Tehran Faculty of Management.

Shayegan, Dariush. (2005). *Modern Fascination: Multifold Identity and Mobile Thought* (Translated by Fateme Valiyani). Fourth Printing, Tehran: Farzan Ruz.

Shafiainia, Abbas and Ahmadi, Yaghoub. (2018). Process of sociopolitical discrimination and ethnic identity-seeking. *Islamic Azad University of Shushtar Quarterly of Social Sciences*, 12 (2).

Sanie Ejlal, Maryam. (2005). *An Introduction to Iranian Culture and Identity*. Tehran: Tamaddone Irani.

Tameh, Majid. (2017). Sobh Be Kheyr Iran program on Channel 1 of Islamic Republic of Iran Broadcasting, 12 March 2018.

Abdollahi, Mohammad and Hosseinbor, Mohammad Osman. (2002). Baloch students' tendency toward national identity in Iran. *Iranian Journal of Sociology*, 4 (4), p. 101-126.

Alamdari, Kazem. (2004). *Why has Iran Fallen Behind and the West Progressed?* Tenth Printing, Tehran: Towse'e.

Ghaffari, Gholamreza and Niazi, Mohsen. (2007). *Sociology of Participation*. Tehran: Nazdik.

Fuller, Graham. (1993). *The Center of the Universe* (Translated by Abbas Mokhber). Tehran: Markaz.

Ghavam, Abdolali. (2000). *Challenges in Political Development*. Tehran: Qumis.

Castells, Manuel. (2010). *The Information Age: Economy, Society and Culture* (Translated by Ahad Aligholiyan and Afshin Khakbaz). Tehran: Tarhe No.

Kachooyan, Hossein. (2008). *Evolutions of Identity Discourses in Iran*. Tehran: Ney.

Karacan, H. (2020). Kurmanji and Zazaki Dialects: Comparative Study on their Phonetics. International Journal of Kurdish Studies 6 (1), 35 – 51
DOI: https://doi.org/10.21600/ijoks. 653812

Karimi Maleh, Ali. (2009). *Futurology of Collective Identities in Tehran*. Tehran: Institute for National Studies.

Giddens, Anthony. (2019). *Modernity and Self-identity* (Translated by Naser Movaffaghiyan). Tehran: Ney.

-----. (2006). *Sociology* (Translated by Manuchehr Saburi). Tehran: Ney.

Mahrooyan, Hooshang. (2006). *Modernity and Identity Crisis*. Second Printing. Tehran: Akhtaran.

Motahhari, Morteza. (2004). *Selection of Notes*. Qom: Sadra.

Mozafari, Arezu. (2012). Ethnicity and social security: A case study of the Baloch residing in Sistan and Baluchistan Province. *National Congress on Border Cities and Security; Challenges and Strategies*.

The Characteristics of Journals Quoting the Publications of Department of Nutrition and Dietetics Academic Staff Between 2017-2021

Bir Üniversitenin Beslenme ve Diyetetik Bölümü Öğretim Elemanlarının Yayınlarına 2017-2021 Yıllarında Atıf Yapan Dergilerin Özellikleri

Assoc. Prof. Dr. Ceren GEZER*

Department of Nutrition and Dietetics, Faculty of Health Sciences, Eastern Mediterranean University, Famagusta-North Cyprus via Mersin 10 Turkey, ceren.gezer@emu.edu.tr

Prof. Dr. Mesut YALVAÇ

Business Administration Department (English), Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Cyprus Science University, Kyrenia-North Cyprus via Mersin 10 Turkey, mesutyalvac@csu.edu.tr

Abstract

Aim: It has been aimed to evaluate the characteristics of journals which citing the Department of Nutrition and Dietetics academic staff's publications indexed in Science Citation Index-Expanded (SCI-E), Social Science Citation Index (SSCI) and Arts and Humanities Citation Index (AHCI) between 2017-2021. This is a pilot study and important to guide new studies in this area.

Method: The sample of the study is consist of journals which quoting Eastern Mediterranean University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics academic staff publications indexed in SCI-E, SSCI and AHCI between 2017-2021. The documentary source analysis and citation analysis method from qualitative research methods have been used. The collecting information via documents/publications technique was used to gather data. The publications analysed via the publication classification form created by the researchers. This form included origin, quartile and Journal Citation Reports (JCR) categories of journals.

Results: While quoting journals includes in 50 different JCR categories, 14.5% in Nutrition Dietetics, %8.8 in Endocrinology and Metabolism, 8.0% in Biochemisty and Molecular Biology, 6.4% in Enviromental Sciences and 4.8% in Pharmacology-Pharmacy categories. Out of 39.1% of quoting journals are in Q1, 32.2% are in Q2, 17.2% are in Q3 and 11.5% are in Q4. The origins of quoting journals

are 30.0% England, 26.5% United States of America, 16.2% Switzerland, 5.9% Netherland, 4.5% Germany and 3.5% Italy.

Conclusion: Publications on Nutrition and Dietetics can be used in many different science area publications. Thus, Nutrition and Dietetics science is related with many science areas and it has been shown the importance of a multi-interdiscipliner studies. According to this study the multidiscipliner science map can be composed as similar to other science areas. In addition, can show the way to designing, carrying out and publication processes of scientific studies publication.

Keywords: nutrition and dietetics, research, citation analysis

Öz

Amaç: Bu çalışmada bir üniversitedeki Beslenme ve Diyetetik Bölümü öğretim elemanlarının Science Citation Index-Expanded (SCI-E), Social Science Citation Index (SSCI) and Arts and Humanities Citation Index (AHCI) atıf dizininde 2017-2021 yılları arasında atıf alan yayınlarına atıf yapan dergilerin özelliklerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu çalışma, bu alanda örnek pilot çalışma olarak gelecekte bu tarz çalışmalara yol göstermesi bakımından önemlidir.

Yöntem: Çalışmanın örneklemini Doğu Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü öğretim elemanlarının SCI-E, SSCI ve AHCI atıf dizininde 2017-2021 yılları arasında atıf alan yayınları oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden belgesel kaynak analizi ve atıf analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında, belgeler/yayınlar yoluyla bilgi toplama tekniği kullanılmıştır. Yayınlar araştırmacılar tarafından oluşturulan veri sınıflama formu kullanılarak incelenmiştir. Veri sınıflama formu atıf yapan dergilerin menşei, çeyreklik dilimleri (quartile) ve dergi atıf raporları (Journal Citation Reports-JCR) kategorisini kapsamaktadır.

Bulgular: Atıf yapan dergiler 50 farklı JCR kategorisinde yer almakta olup en fazla sırasıyla %14.5'u Beslenme ve Diyetetik, %8.8'i Endekrinoloji ve Metabolizma, %8.0'i Biyokimya ve Moleküler Biyoloji, %6.4'ü Çevre Bilimleri ve %4.8'i Farmakoloji, Eczacılık kategorisindedir. Atıf yapan dergilerin %39.1'i Q1, %32.2'si Q2, %17.2'si Q3 ve %11.5'i Q4 diliminde yer almaktadır. En fazla atıf yapan dergilerin %30.0'unun menşeii İngiltere, %26.5'inin Amerika Birleşik Devletleri ve %16.2'si İsviçre olup bunları %5.9 ile Hollanda, %4.7 ile Almanya ve %3.5 ile İtalya takip etmektedir.

Sonuç: Beslenme ve Diyetetik alanındaki yayınlar birçok farklı alandaki yayınlarda kullanılabilmektedir. Bu da Beslenme ve Diyetetik bilim alanının birçok bilim dalı ile ilgili olduğunu ve multi-inter disipliner araştırmaların önemini ön plana çıkarmaktadır. Bu araştırma ile atıf analizi çalışmalarıyla tüm bilim alanlarında olduğu gibi Beslenme ve Diyetetik Bilim Alanın da multidisipliner bilim haritasının çıkartılabileceği ve bilimsel araştırmaların planlanması, yürütülmesi ve yayımlanma süreçlerine yol gösterebileceği söylenebilir.

Anahtar kelimeler: beslenme ve diyetetik, araştırma, atıf analizi

INTRODUCTION

Citation analysis shows most effective researchers, mostly used publications and using duration of publications (Al and Tonta, 2004). Citation analysis for assesing past research performance of academics, departments and institutions is important to support evaluation and create research policy. Bibliometric data can examining universal relationships among variables within a theoretical framework (Moed, 2005). Bibliometric analysis also measuring interdisciplinarity. Assesment of characteristics of journals quoting the publications show who are interested in those studies and can trigger the international co-operation (van Raan and van Leeuwen, 2002). In addition, citation analysis can give a chance for social and scientific interactions between scholarly community members from anywhere in the world (Moed, 2005). Nutrition and Dietetics is related with many scientific research areas, hence there are many scientific publications, and citation analysis can show the way to increase those inter-multidisciplinar scientific publications. Citation analysis in Nutrition and Dietetics are very limited in the literature. We can not meet any bibliometric study on Nutrition and Dietetics in Turkey and Cyprus by literature search. It has been aimed to evaluate the characteristics of journals which citing the Department of Nutrition and Dietetics academic staff's publications indexed in Science Citation Index-Expanded (SCI-E), Social Science Citation Index (SSCI) and Arts and Humanities Citation Index (AHCI) between 2017-2021. This is a pilot study and important to guide new studies in this area.

METHODS

The sample of the study is consist of Eastern Mediterranean University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics academic staff's publications indexed and cited in SCI-E, SSCI and AHCI between 2017-2021. The documentary source analysis and citation analysis method from qualitative research methods have been used. The collecting information via documents/publications technique was used to gather data. The publications analysed via the publication classification form created by the researchers. This form included type (research/review), publication year, characteristics of published journal (origin, quartile and Journal Citation Reports (JCR) categories) and research areas (classified via keywords) of cited publications.

RESULTS

While quoting journals includes in 50 different JCR categories, 14.5% in Nutrition Dietetics, %8.8 in Endocrinology and Metabolism, 8.0% in Biochemisty and Molecular Biology, 6.4% in Enviromental Sciences and 4.8% in Pharmacology-Pharmacy categories (Table 1). Out of 39.1% of quoting journals are in Q1, 32.2% are in Q2, 17.2% are in Q3 and 11.5% are in Q4 (Table 2). The origins of quoting journals are 30.0% England, 26.5% United States of America, 16.2% Switzerland, 5.9% Netherland, 4.-7% Germany and 3.5% Italy (Table 3). The list and characteristics of quoting journals have been shown in table 4, and there are 87 different quoting journals.

DISCUSSION

Nutrition and Dietetics is related with many scientific research areas and top 10 research areas of worldwide published documents on nutrition and dietetics are food science and technology, chemistry, endocrinology and metabolism, biochemistry and molecular biology, pediatrics, agriculture, gastroenterology hepatology, pharmacology-pharmacy, psycology, psychiatry from 1st to 10th in order (Sweileh et al, 2014). The quoting journals are included in 50 different JCR categories in this study. In addition, journals mostly included in Nutrition Dietetics (14.5%), Endocrinology and Metabolism (%8.8), Biochemisty and Molecular Biology (8.0%), Enviromental Sciences (6.4%) and Pharmacology-Pharmacy (4.8%), respectively. While food science and technology, chemistry almost one fourth of worldwide published nutrition and dietetics publications, in this study there is not any cited and citing publications in these top research areas. This can be explained as related with lack of laboratory substructure and financial support because studies in these areas need good substructure and financial support.

It has been shown in previous study which were evaluated the characteristics of Department of Nutrition and Dietetics academic staff's publications indexed and cited in Science Citation Index-Expanded (SCI-E), Social Science Citation Index (SSCI) and Arts and Humanities Citation Index (AHCI) between 2017-2021. Half of the quartiles of journals which are cited are Q4 (Gezer and Yalvaç, 2022). Even half of the cited journals in Q4, more than half of the quoting journals are in Q1 (39.1%), are in Q2 (32.2%). This is showed that the potential of the researchers for designing and presenting scientific data and quality of publications. On the other hand, it is underlined that quartile is not only one quality indicator, for evaluating the quality of publications a holistic view thus considering all related factors is important.

Moreover, there are 87 different quoting journals in this study includes Journal of Nutrition, British Journal of Nutrition, International Journal of Obesity which are top 10 journals of worldwide published documents in nutrition and dietetics category. The order of these journals are 1st, 4th and 7th, respectively (Sweileh et al, 2014). The interdisciplinary and international co-operation is increased visibility and citation of the common publication. The origins of first three quoting journals are England (30.0%), United States of America (26.5%), Switzerland (16.2%) in this study. Another study on bibliometric analysis of Nutrition and Food Research Institute publicaitons indicated that origins of first two citing journals are United States of America and United Kingdom, respectively (van Raan and van Leeuwen, 2002). So, citation analysis not only create a road map for researchers but also for scientific publishers. If the publishers take an attention to bibliometric analysing results they can expand their publication areas.

CONCLUSION

Publications on Nutrition and Dietetics can be used in many different science area publications. Thus, Nutrition and Dietetics science is related with many science areas and it has been shown the importance of a multi-interdiscipliner studies. According to this study the multidiscipliner science map can be composed as similar to other science areas. In addition, can show the way to designing, carrying out and publication processes of scientific studies publication.

REFERENCES

Al, U. and Tonta, Y. (2004). Atıf Analizi: Hacettepe Üniversitesi Kütüphanecilik Bölümü Tezlerinde Atıf Yapılan Kaynaklar = Citation Analysis: Cited Sources in Hacettepe University Library Department Theses. *Bilgi Dünyası* = Information World, 5(1), 19-47.

Gezer, C. and Yalvaç, M. (2022). The characteristics of Department of Nutrition and Dietetics academic staff's publications which are cited between 2017-2021. *XIII. Eurasian Conference on Language and Social Sciences* 5-6th February 2022, Daugavpils, Latvia. Abstract Book p.32.

Moed, H. F. (2005). *Citation Analysis in Research Evaluation*. Dordrecht: Springer.

Sweileh, W.M., Al-Jabi, S. M., Sawalha, A. F. and Zyoud, S. H. (2014). Bibliometric analysis nutrition and dietetics research activity in Arab countries using ISI Web of Science database. *Springer Plus*, 3:718-724.

Van Raan, A. F. C. and van Leeuwen, Th. N. (2002). Assesment of the scientific basis of interdisciplinary applied search Application of bibliometric methods in Nutrition and Food Research. *Research Policy*, 31, 611-632.

TABLES

Table 1. JCR category of quoting journals

JCR category	n	%
1. Nutrition & Dietetics	18	14.5
2. Public, Environmental & Occupational Health	3	2.4
3. Immunology	2	1.7
4. Surgery	1	0.8
5.Transplantation	1	0.8
6. Gastroenterology & Hepatology	1	0.8
7. Biology	1	0.8
8. Psychiatry	5	4.0
9. Environmental Sciences	8	6.4
10. Biochemistry & Molecular Biology	10	8.0
11. Genetics & Heredity	4	3.3
12. Medicine, General & Internal	2	1.7
13. Veterinary Sciences	2	1.7
14. Endocrinology And Metabolism	11	8.8
15. Urology And Nephrology	3	2.4
16. Peripheral Vascular Disease	1	0.8
17. Food Science And Technology	4	3.3
18. Chemistry, Multidisciplinary	3	2.4
19. Cell Biology	1	0.8
20. Social Work	1	0.8
21. Dentistry, Oral Surgercy, Medicine	1	0.8
22. Agronomy	1	0.8
23. Horticulture	1	0.8
24. Pharmacology, Pharmacy	6	4.8
25. Materials Science, Biomaterials	1	0.8
26. Plant-Sciences	1	0.8
27. Neurosciences	1	0.8
28. Psychology Clinical	1	0.8
29. Medicine, Research And Experimental	5	4.0
30. Multidisciplinary Sciences	1	0.8
31. Cell Biology	3	2.4
32. Psychology	1	0.8
33. Medical Laboratory Medicine	1	0.8
34. Obstetrics & Gynaecology	1	0.8
35. Zoology	1	0.8
36. Physiology	1	0.8
37. Chemistry Analytical	2	1.7
38. Agriculture, Dairy & Animal Science	1	0.8

39. Engeneering Enviromental	1	0.8
40. Toxicology	2	1.7
41. Biotechnology & Applied Microbiology	1	0.8
42. Psychology Multidisciplinary	1	0.8
43. Cardiac & Cardiovascular Systems	1	0.8
44. Geriatrics & Gerontology	1	0.8
45. Neurosciences	1	0.8
46. Hematology	1	0.8
47. Rheumatology	1	0.8
48. Allergy	1	0.8
49. Oncology	1	0.8
50. Pediatrics	1	0.8
Total	**125**	**100.0**

*One journal can be included more than one JCR category.

Table 2. Quartile of quoting journals

Quartile	**n**	**%**
Q1	34	39.1
Q2	28	32.2
Q3	15	17.2
Q4	10	11.5
Total	**87**	**100.0**

Table 3. Origins of quoting journals

Origins	n	%
Turkey	1	1.1
Italy	3	3.5
England	26	30.0
USA	23	26.5
Switzerland	14	16.2
Germany	4	4.7
Scotland	1	1.1
Poland	1	1.1
Netherlands	5	5.9
Canada	1	1.1
Iran	1	1.1
France	1	1.1
United Arab Emirates	1	1.1
South Korea	2	2.2
Ireland	1	1.1
Hungary	1	1.1
Mexico	1	1.1
Total	**87**	**100.0**

Table 4. Characteristics of quoting journals

	Journal names	Quartile	Origin
1.	Progress in Nutrition	Q4	Italy
2.	Public Health Nutrition	Q2	England
3.	Obesity Facts	Q2	Switzerland
4.	Nutrients	Q1	Switzerland
5.	Urology	Q3	USA
6.	Transplantation Proceedings	Q4	USA
7.	Current Opinion in Nephrology and Hypertension	Q2	USA
8.	Journal of Renal Nutrition	Q2	USA
9.	Food & Function	Q1	England
10.	Comprehensive Reviews In Food Science And Food Safety	Q1	USA

11. International Journal of Molecular Science	Q1	Switzerland
12. Cells	Q2	Switzerland
13. British Journal of Nutrition	Q3	England
14. Journal of Social Service Research	Q4	England
15. Archives of Oral Biology	Q2	England
16. Clinical Nutrition	Q1	Scotland
17. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition	Q2	USA
18. Kafkas Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi	Q4	Turkey
19. Biological Agriculture & Horticulture	Q3	England
20. Acta Poloniae Pharmaceutica	Q4	Poland
21. Journal of Clinical Medicine	Q1	Switzerland
22. Materials Science & Engineering C-Materials for Biological Application	Q1	Netherlands
23. Plants-Basel	Q1	Switzerland
24. Annual Review Of Food Science And Technology	Q1	USA
25. Journal Of Behavioral Addictions	Q1	Hungary
26. Nature Reviews Gastroenterology & Hepatology	Q1	Germany
27. Frontiers In Psychiatry	Q2	Switzerland
28. Frontiers In Neuroendocrinology	Q1	USA
29. Journal Of Eating Disorders	Q2	England
30. Metabolic Syndrome And Related Disorders	Q4	USA
31. Scientific Reports	Q1	Germany
32. Neurotrophins	Q3	USA
33. International Journal of Obesity	Q2	England
34. Journal of Nutrition	Q2	England
35. Nutrition & Metabolism	Q2	England
36. Prostaglandins Leukotrienes and Essential Fatty Acids	Q2	England
37. Iranian Journal of Basic Medical Sciences	Q3	Iran
38. Frontiers In Nutrition	Q1	Switzerland
39. Psychosomatics	Q3	Switzerland
40. Endocrinology	Q2	USA
41. Advances in Clinical Chemistry	Q1	USA
42. Journal of Obstetrics and Gynaecology	Q4	USA
43. Animal Cells and Systems	Q2	England
44. Canadian Journal of Physiology And Pharmacology	Q3	Canada
45. Analytical Chemistry	Q1	USA
46. Biomedicine & Pharmacotherapy	Q1	France
47. Molecular and Cellular Biochemistry	Q3	Netherlands
48. Journal of Nutritional Biochemistry	Q	USA
49. Animals	Q1	Switzerland
50. Current Genomics	Q3	United Arab Emirates
51. Environmental Science & Technology	Q1	USA
52. Journal of Translational Medicine	Q2	England
53. Lipids In Health and Disease	Q3	England
54. Trends in Endocrinology and Metabolism	Q1	England
55. Obesity Reviews	Q1	USA
56. Genes	Q2	Switzerland

Journal names	Quartile	Origin
57. International Journal of Environmental Research and Public Health	Q1	Switzerland
58. Journal of Developmental Origins of Health and Disease	Q3	England
59. Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism	Q1	USA
60. Environmental Pollution	Q1	England
61. European Journal of Clinical Investigation	Q1	USA
62. International Journal of Molecular Sciences	Q1	Switzerland
63. Mutation Research-Genetic Toxicology and Environmental Mutagenesis	Q3	Netherlands
64. Biopsychosocial Medicine	Q2	England
65. European Review for Medical and Pharmacological Sciences	Q2	Italy
66. Nutrition Metabolism and Cardiovascular Diseases	Q2	England
67. Journal of the Academy of Nutrition and Dietetics	Q2	USA
68. Nutrition Research and Practice	Q4	South korea
69. International Journal of Environmental Health Research	Q2	England
70. Food Control	Q1	England
71. International Journal of Environmental Analytical Chemistry	Q3	England
72. Human and Ecological Risk Assessment	Q1	USA
73. Annals of Human Biology	Q2	England
74. Fresenius Environmental Bulletin	Q4	Germany
75. Diabetes Research and Clinical Practice	Q1	Ireland
76. Neurobiology of Aging	Q2	USA
77. Bmc Medical Genetics	Q4	England
78. Environmental Toxicology and Pharmacology	Q1	Netherlands
79. Blood Transfusion	Q2	Italy
80. Redox Biology	Q1	Netherlands
81. Clinical Rheumatology	Q3	England
82. Molecules	Q2	Switzerland
83. Allergy Asthma & Immunology Research	Q2	South korea
84. Nature Reviews Clinical Oncology	Q1	Germany
85. Revista Mexicana De Ciencias Pecuarias	Q3	Mexico
86. American Journal of Physiology-Endocrinology and Metabolism	Q1	USA
87. Journal of Perinatology	Q2	England

Application of Microlearning in Adult Education

Assoc. Prof. Dr. Fethi KAYALAR
Faculty of Education, Erzincan Binali Yıldırım University, TURKEY
E-mail: fkayalar@erzincan.edu.tr

Abstract

Every adult has knowledge and experiences from the past, perspective on life, interests and attitudes, and stereotyped behaviours. Compared to children, this situation of adults also manifests itself in their learning processes. These previously acquired situations necessitated the application of different approaches in the process of training adults. In the study, it is aimed to present the application of Microlearning in Adult Education. With easier access to information, change is inevitable in the methods used in the e-learning world for adults. One of the attempts to provide learners with a more effective, goal-oriented learning environment and to prevent them from constantly repeating the concepts they already know is Microlearning. Today, adult education programs are used in many fields to meet the interests and needs of individuals, and in this context, there are applications in line with the understanding of interdisciplinary approach in accordance with the requirements of our age. In this context, microlearning seems to be very important for adults to access necessary knowledge for lifelong learning or other types of learning. It is concluded that through microlearning adults have great opportunities to get knowledge with short period of learning sessions.

Keywords: Microlearning, Adult Education, Lifelong Learning, Educational Management

1. INTRODUCTION

An important aspect of education that needs attention today is the concept of adult education. Adults are people who have a lot of experience, knowledge, skills and abilities to cope with life problems independently (Sujarwo, 2015). Adult participation in learning has a positive effect on making life better. Learning orientation is life-centered, so adults not only learn to get good grades, but adults also learn to improve their lives. Throughout the learning process, adults will gain more experience so that learning for adults will be more focused on building their life experience, not just seeking diplomas. The learning approach used in adult learning has different characteristics from learning in children. Andragogy is a learning approach based on the special characteristics of adults, especially in the learning process.

There are various fields and activities of educational activities through school or out of school. In adult education, especially non-formal community education, most of the students or participants are adults or at least young people. Therefore, educational activities require a separate approach. Using andragogy theory, adult learning activities or efforts within the framework of the development or realization of lifelong educational goals can be achieved through the support of theoretical concepts or the responsible use of technology.

One of the problems in terms of andragogy is the view that the purpose of education is to transfer knowledge. But on the other hand, changes in technology such as innovation, population mobilization, changes in the economic system and so on are very rapid. In this case, knowledge acquired by a person at age 21 will become obsolete at age 40. For this reason Micro-learning is of great importance for adult learning or adult education.

2. ADULT EDUCATION (ANDROGOGY)

The nature of adult learning is subjective and unique, it is what makes adults do their best at learning so that what is expected is achieved. Andragogy was born from the premise that adults have their own characteristics in learning, so theories about learning that apply to children and adults are not particularly relevant for use in adult education. Andragogy is a term introduced by German teacher Alexander Kapp and popularized by Malcolm Knowles. According to Knowles (Sujarwo, 2015) Andragoji is the art and science of helping adults learn. Andragogy is the science and art of helping adults learn. Knowles, in his book "The Modern Practice of Adult Education," said he originally defined andragogy as the art and science of helping adults learn.

Epistemologically, andragogy comes from the Greek term "Aner" meaning adult and agogus meaning to lead. Another term that is frequently used as a comparison is pedagogy, which is derived from the words "paed" meaning child and agogus meaning to guide. So literally pedagogy means the art and knowledge of teaching children. Thus, pedagogy refers to the art or knowledge of teaching children so that the term pedagogy is clearly inappropriate when used for adults, as it has contradictory meanings.

There are various fields and activities of educational activities through school or out of school. In adult education, especially non-formal community education, most of the students or participants are adults or at least young people. Therefore, educational activities require a separate approach. Using andragogy theory, adult learning activities or efforts within the framework of the development or realization of lifelong educational goals can be achieved through the support of theoretical concepts or the responsible use of technology.

Meanwhile, according to Kartono (1992), pedagogy is the science of shaping the human being, that is, forming a complete personality so that he can be independent in the middle of his social environment. If it leaves the concept of pedagogy, andragogy can finally be interpreted as the art and knowledge of teaching adults. However, since adults are self-directed individuals, what is more important in andragogy is not the teaching activities of the teacher, but the learning activities of the students. Therefore, while providing a definition of andragogy, it is more likely to be interpreted as the art and knowledge of teaching adults.

In many applications, teaching adults is the same as teaching children. Principles and assumptions that apply to children's education are considered to be applicable to adult education activities. Almost everything that is known about learning is drawn from learning research on children. Similarly, with regard to teaching, for example, it is derived from the experience of teaching children in conditions of compulsory attendance, and all theories of teacher and student processes are based on the definition of education as a process of cultural transmission. However, adults need to create a learning space around life problems as mature individuals.

Alexander Kapp, a teacher in Germany, was the first to use the term andragogy. Kapp began to introduce the term andragogy in 1833. In the 18th century, around 1833, Alexander Kapp coined the term adult education to describe the theory of education developed and born out by philosophers such as Plato. Kapp emphasized the importance of andragogy in adult education. This term has been used for over 85 years. Similarly, Dutch adult education expert Gernan Enchevort conducted a study on the origin of the use of the term andragogy. After the Kapp period, more precisely in 1919, in the 19th century, Adam Smith made an argument about education for adults as "education is not only education for children but also for adults". Exactly in 1921, three years after Adam Smith, Eugar Rosentock stated that adult education uses special teachers, special methods, and special philosophies.

The formulation of the general aims and specific objectives of adult education was put forward by the United Nations to assist newly independent countries in advancing their nation. In this case, the specific objectives of adult education are part of the objectives of adult education through the program activities of the Directorate of Community Education implemented in many countries. From the formulation of the goals of adult education, it is clear that the goals to be achieved are aimed at underdeveloped countries, both at the level of public education and at the level of life. As a comparison material, the objectives of adult education in several countries can be expressed as (Hernawan, 2017).

Adult education can be defined as the whole of the formal and non-formal education process organized in relation to all kinds of content, status and which methods are used in the education process. It enables adults to develop their talents, skills, enrich their knowledge, develop their technical or professional qualifications, replace the education given in schools, courses, on-the-job training and universities for the realization of dual skills, that is, to develop a full personality and contribute to social development, culture, economy and technology. to participate in a free, balanced and sustainable way. In this case, it seems that there is double pressure for the realization to be developed in the activities on the field. Firstly, to realize the success of the development of each individual, and secondly, to realize the increased participation in the social activities of each individual concerned. In addition, adult education includes all aspects of the learning experience that both male and female adults need according to their specialties and abilities. Thus, it can have a positive effect on the success of adult learning, which can be seen in behavioral changes towards the acquisition of adequate abilities/skills. Here, every individual who is interested in other individuals will be able to learn together with full confidence. Behavior changes in terms of cooperation in various activities are the result of changes after the learning process, that is, the process of transforming previously unconfident attitudes into full confidence changes by increasing their knowledge or skills.

Changes in behavior occur due to a very obvious change in mental attitude as well as changes (additions) in knowledge or skills. In terms of adult education, it is not enough to just provide additional information; it should also be equipped with a strong self-confidence about his personality. Knowledge increase alone without strong self-confidence can undoubtedly bring about positive changes in the form of real, comprehensive and continuous renewal, both physically and mentally. Behavior changes for adults take place through an educational process related to their development as individuals, and in this case, it is very possible for them to participate in social life to improve both their own well-being and the well-being of others due to increased productivity. It is very basic for adults to have their needs met so that once these needs are met they can move on to other needs that are more essential to their life's excellence.

In educational or learning activities, adults are no longer objects of socialization that seem created and influenced to adapt to the desire to have authority over them, but the purpose of adult learning or educational activities is more precisely to strengthen one's power. Self-identity, learning activities aim to direct individuals to become personal or to find their identity. It is the process of becoming a person in terms of learning or education. It is not the shaping process or the shaping process, that is, the process of controlling and manipulating other people to fit in.

If the instructor cuts down on too much talking, but strives so that adults can find alternatives to develop their personalities, the learning imparted to adults can be more effective and stick to their memory. A good mentor should make an effort to listen a lot and accept someone's ideas, then evaluate and answer the questions they ask. Adults are essentially creative creatures when one is able to act/explore the potential that exists within them. This effort requires specific skills and cues that can be used in this type of learning. In addition, adults can be taught to be more active when they feel involved in learning activities, especially in contributing thoughts and ideas that make them feel valued and have confidence in front of their peers. This means that adults will learn better when their personal views are respected and are happier when a coach can share and share their thoughts rather than just stuffing their theories and ideas into them. This will be efficient and effective through micro learning or microteaching.

3. MICRO-LEARNING

Micro-learning is a learning process and practice that integrates the theory learned with practical teaching activities in the classroom with a limited time student, a specific material package and carried out in a private teaching laboratory (Allen, 1979; Amobi, 2005). ; Benedetti and Reed, 1998). Different countries have different microteaching models. The state of Australia has a specialty in applying microteaching in the training of prospective teachers, with 2 cycles in subject classes and one cycle in normal or natural classrooms at school (Stahl, Sharplin, & Kehrwald, 2018). In the implementation of micro-teaching in Turkey, there are features in cycles such as planning, teaching, criticism, re-planning, re-teaching and re-criticism. Meanwhile, Spain has a different micro-teaching practice feature than other countries, that is, the assimilation activities that need to be done in the classroom are actually done at home as homework, and the accommodation phase that needs to be done at home is actually done in the classroom under the guidance of teacher candidates (Fidalgo -blanco, Sein-echaluce, García -peñalvo and Angel, 2015). Also, the implementation of microteaching in Canada is almost the same as in

Indonesia, i.e. integrating theory and practice in the classroom with 2.5 hours of face-to-face lectures and 1.5 hours of hands-on work in microteaching labs (Royea & Nicol, 2018). The most recent development of the microteaching model was made in Japan, namely by improvising using puppets as a tool to practice microteaching. Cycle 1 of normal practice (role-playing microteaching, reflection, feedback and writing), 2nd cycle of practice with puppets, and 3rd cycle of normal practice, and finally general reflection (Wakimoto et al., 2019).

3.1. Principles of Micro Learning

The microlearning principle is a provision, rule or law that should be used as a guide in the implementation of microlearning. Something agreed upon as a provision, law, or principle will have a positive impact on the process and outcomes of microlearning when the rule is adhered to. The principles that have become the rule in the application of microlearning are:

- The focus on appearance, which is the main focus in microlearning, is the view of each trainee. The appearance in question is the behavior of pre-service teachers in applying all kinds of teaching skills. Appearance leads to the performance of trainees, such as the ability to open and close lessons, with the focus on these skills and not other skills.
- The skills applied should be specific and concrete. The aim is for the observer to focus on the skills in question while observing. The goal is for the observer to be careful and accurate in providing suggestions and input and to be able to get a concrete picture of the skill level of these skills.
- After completing the application, pre-service teachers receive feedback in the form of suggestions, solutions and inputs based on observations from the observer.
- Equilibrium is not just suggestions, inputs and comments on weaknesses in responding to pre-service teachers' appearances. However, the advantages of the pre-service teacher in appearance should also be mentioned.
- Completeness; if there are still shortcomings in appearance, repeated exercises are carried out to achieve maximum ability.
- Anyone who is constantly advancing and practicing with microlearning should practice constantly without any limits (Fakhruddin, 2013).

The basic principles underlying the microlearning program are:

- Material is planned in relation to methods, objectives, teaching and learning activities, tools used, behavior and appearance.
- Real means taking place in the classroom, realizing in the concrete implementation of the teaching and learning process.
- Shadows are also felt, in self-teaching there will be a picture of one's own behavior. Looking at the above view, it can be concluded that three steps are necessary to develop teachers' professional skills: planning (good preparation), performance (applying teaching exercises) and perception (reverse, openness to learning from experience).
-

4. RESULTS

With the accelerated life and easier access to information, change is inevitable in the methods used in the e-learning world. It is an attempt to provide learners with a more effective, goal-oriented learning environment and to prevent them from constantly repeating the concepts they already know. Unlike the big books we have to read to study a topic, or content-heavy e-learning environments that can be classified as “macro” learning, Micro Learning is about taking simple and limited targeted content in small doses and for short periods of time. These microlearning “pieces” can be linked together or stand alone.

Microlearning focuses on specific learning outcomes and can also be used as part of formal training when short summaries are adopted by trainees. Accessibility issues are much less common in microlearning pieces, allowing the learner to experience such sessions from any device they prefer. In fact, mobile compatibility is one of the most important aspects of microlearning design to address and is again extremely helpful for adult learners.

Today's learners prefer microlearning. According to the findings of a survey of Learning and Development professionals, 94% of respondents said they prefer microlearning over traditional time-consuming e-Learning courses because their students prefer it. Millennials want education to be on-demand and informal, customized to their needs. Microlearning fits these requests perfectly. It provides a successful alternative to long e-Learning courses, as it is a lighter format and allows learners to absorb topics quickly, multitask between assignments and meetings.

Microlearning creates more interaction. One of the main points that eliminates the chance of success in the e-Learning program is that the learner gets bored and leaves the program. According to the Software Advice's "LMS Features Providing Employee Engagement " report, 50% of 385 employees surveyed said they would use their company's learning tools more if courses were shortened. According to them, longer courses are not only harder to absorb and retain, but also get in the way of their day-to-day work.

Microlearning courses are easier to implement and require less time because the nature of these parts is modular. It can also be conveniently used as part of a larger e-Learning courses for adults.

REFERENCES

Allen, D. W. (1979). *Microteaching: a personal review*. 1–9. Meeting of the American Educational Research Association (SanFrancisco).

Amobi, F. A. (2005). Preservice Teachers ’ Reflectivity on the Sequence and Consequences of Teaching Actions in a Microteaching Experience. *Teacher Education Quarterly*, *32*(1), 115–130.

Fakhruddin. (2013). *Micro Teaching* (1st ed.; S. Syarnubi, ed.). Bengkulu: LP2 STAIN Curup-Bengkulu-Indonesia.

Fidalgo-blanco, Á., Sein-echaluce, M. L., García-peñalvo, F. J., & Ángel, M. (2015). Computers in Human Behavior Using Learning Analytics to improve teamwork assessment. *Computers in Human Behavior*, *47*, 149–156.

Hernawan. (2017). Pendidikan Orang Dewasa. *Andragogy* ,ORP pp. 1-19.

Kartono, K. (1992). *PengantarIilmu PendidikanTteoritis: Apakah Pendidikan Masih Diperlukan?* Bandung: Mandar Maju.

Kayalar, F. (2021). The Importance Of Micro-Teaching in Pre-Service Teachers Training ProgramsEğitim Bilimleri Alanında Güncel Çalışmalar. Ed. Hasan Bakır. Duvar Publishing, İzmir.

Royea, D. A., & Nicol, C. (2018). Pre-service teachers' experiences of learning study: learning with and using variation theory. *Educational Action Research*, *00*(00), 1–17.

Sujarwo. (2015). Strategi Pembelajaran Partisipatif bagi Belajar Orang Dewasa(pendekatan andragogi). *Majalah ilmiah pembelajaran UNY* , 1-10.

Stahl, G., Sharplin, E., & Kehrwald, B. (2018). *Real-Time Coaching and Pre-Service Teacher Education*. https://doi.org/10.1007/978-981-10-6397-8

Wakimoto, T., Sasaki, H., Hirayama, R., Funaoi, H., Kubota, Y., Suzuki, H., & Kato, H. (2019). Student Teachers ' Discourse During Puppertry-Based Microteaching. B. Eagan et.Al. (Eds): ICQE 2019, 234–244

İki Şair İki Yönelim: Necip Fazıl-Yunus Emre ve Nâzım Hikmet-Şeyh Bedreddin

Cafer GARİPER

Dr. Öğr. Üyesi, SDÜ Fen–Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TÜRKİYE

e-posta: cafergariper@sdu.edu.tr

Öz

Cumhuriyet döneminin öne çıkan şairlerinden Necip Fazıl Kısakürek ile Nâzım Hikmet'in sanat ve dünya anlayışı bakımından farklı kimliklere sahip oldukları bilinen bir gerçektir. Söz konusu farklılık yanında ortaklaşan bazı tavırlarından söz etmek mümkündür. Bunlardan biri her iki şairin uzak geçmişten tarihî kişilikler bulup bunları bir öncü olarak görmeleri ve yüceltmeleridir. Necip Fazıl'da Yunus Emre gittikçe önem kazanan model kişiliğe dönüşürken Nâzım Hikmet'te Şeyh Bedreddin aynı işlevi üstlenir. İlk dikkatlerinin 1920'lerde yöneldiği anlaşılan söz konusu tarihî kişiliklere her iki şair de sanatlarında önemli yer verir. İlerleyen sanat hayatına bağlı olarak metafizik ve mistik yönelimle Yunus Emre'yi merkezileştiren Necip Fazıl'a karşılık Nâzım Hikmet, bir başkaldırının öncüsü olarak gördüğü Şeyh Bedreddin'i Marksist ideolojinin hedeflediği sınıfsız toplumun habercisi/müjdecisi olarak karşılar. Bu bildiride, Necip Fazıl'ın tarihî dönemlerde ideal kişilik olarak gördüğü Yunus Emre ile olan bağı ve Yunus Emre algısı ile Nâzım Hikmet'in Şeyh Bedreddin'e yüklediği anlam üzerinde kazı yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Necip Fazıl, Yunus Emre, Nâzım Hikmet, Şeyh Bedreddin, yüceltme.

Abstract

It is a known fact that Necip Fazıl Kısakürek and Nâzım Hikmet, who are prominent poets of the Republican period, have different identities in terms of their understanding of art and the world. In addition to this difference, it is possible to talk about some common attitudes. One of them is that both poets find historical personalities from the distant past and see them as pioneers and glorify them. While Yunus Emre turns into an increasingly important model personality in Necip Fazıl, Şeyh Bedreddin assumes the same function in Nâzım Hikmet. Both poets give a remarkable place in their art to these historical figures, whose first attention seems to have been directed in the 1920s. In response to Necip Fazıl, who centralized Yunus Emre with a metaphysical and mystical orientation depending on his advancing artistic life, Nâzım Hikmet welcomes Şeyh Bedreddin, whom he sees as the pioneer of a revolt, as the reporter/herald of the classless society targeted by the Marxist

ideology. In this paper, Necip Fazıl's bond with Yunus Emre, whom he saw as the ideal personality in historical periods, and his perception of Yunus Emre and the meaning that Nâzım Hikmet attributed to Şeyh Bedreddin will be tried to be excavated.

Keywords: Necip Fazıl, Yunus Emre, Nâzım Hikmet, Şeyh Bedreddin, exaltation.

GİRİŞ

Necip Fazıl ve Nâzım Hikmet, 20. yüzyıl Türk şiirinin dikkatleri üzerinde toplayan başlıca şairleri arasında yer alır. Şiir sanatının yanında estetik anlayışları, eleştirileri, polemikleri, düşünce dünyaları, mücadeleci kişilikleriyle de ilgi odağında olmuşlardır. Her iki şair de yeni bir dünya düzeni arayışı içerisinde görünürler. İdeolojik düzlemde gelişen yeni düzen arayışı, Nâzım Hikmet'i Marksist düşünce sistemine götürürken Necip Fazıl'ı İslami bir dünya anlayışına taşır. Gerek Necip Fazıl gerekse Nâzım Hikmet, yeni dünya düzeni arayışında tarihî dönemlerden ideal kişiler, başka bir söyleyişle rol model kişilikler bulma ve inşa etme yoluna gider. İslami duyarlılıkla hareket eden Necip Fazıl'ın Türk kültür dairesinde idealize ettiği kişiliklerden başlıcası Yunus Emre olur. Nâzım Hikmet'in ise idealize ettiği kişilik Şeyh Bedreddin'dir.

Şair, geleceğin düşünü gören insandır. O, özellikle bir insanlık ülküsüne bağlandığında, geleceğin toplum düzenini inşa etmek ister. Bunun için de çoğu zaman geçmişte bir altın çağ ve/veya rol model olabilecek kişileri/kişilikleri arayıp bulma yoluna gider. T.S. Eliot'ın da belirttiği gibi "şair, geçmişin şuurunu mutlaka bilmeli ve geliştirmelidir" (Eliot, 1983: 23). İnsanlığın tarihinden bulunup gösterilecek örnek kişilikler, ülkü değer olarak belirlenen geleceğin dünyasının modeli olmak durumundadır. Geçmişte yaşanmış ideal bir hayat sahnesinin yahut dönemin gelecekte de yaşanabileceğinin sezgisinin ve bilgisinin taşıyıcısı durumuna getirilir. Bu işleviyle idealize edilen kişilik, referansa dönüşür. Olumsuzluklarla dolu *şimdi*nin moral kırıklığı aşılarak gelecekte olumlu kişilerin çıkmasının mümkün olabileceğinin sezgisi verilir. Sosyal yahut insani bir ülküyle geçmişe yönelen sanatkârın ufku hep ileriye dönüktür. Necip Fazıl ve Nâzım Hikmet için de durum böyledir. Her ikisi de geleceğin dünyasının inşasında geçmişten yararlanmak, dünya anlayışlarına uygun olduğunu düşündükleri kişileri yeni dönemin şartlarına göre kurgulayarak referans olarak kullanmak ister.

Metafizik ve mistik duyarlılıkla harekete eden Necip Fazıl'ın Hallac-ı Mansur ve Yunus Emre'ye kuvvetli bir bağlılığı vardır. Nitekim *O ve Ben* kitabında Burhan Toprak'tan söz ederken "Mansur ve Yunus Emre delisi Burhan Toprak (…)" (2011: 134) dedikten sonra kendisi için "[b]en ki, onların, Burhan'dan eksik delisi değilim" (2011: 134) cümlesini ekler. Necip Fazıl'ın Yunus Emre'yi konu alan ve onun adını metnin başlığına dönüştürdüğü iki şiiriyle bir tiyatrosu bulunmakta, ayrıca "Sakarya Türküsü"nde adına yer vermektedir. Buna karşılık Nâzım Hikmet'in Şeyh Bedreddin üzerine bir şiiriyle bir destanı yer almaktadır.

Fuat Köprülü'nün Yunus Emre hakkında yazdığı iki makalesiyle ve *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (1919) kitabıyla aydınların ilgisini çekmeye başlayan Yunus Emre (1240?-1320), 13.-14. yüzyıl mutasavvıf şairidir. Şeyh Bedreddin (1359?-1420?) ise 14.-15. yüzyıl devlet adamı, hukukçusu ve mutasavvıf yazarıdır. Aralarında yaklaşık yüz yıl fark olan bu iki tarihî kişilikten biri Selçukluların dağılışı ve Osmanlının kuruluşu sürecini, diğeri ise Osmanlının dağılma aşamasına geldiği Fetret

Devri'ni yaşamış, devlette üst düzey görev almış, adı bir başkaldırıya karışarak idam edilmiş biridir. Her ikisinin ortak yanlarından biri, Moğol istilalarını görmüş, ülkenin işgal edildiği ve devlet otoritesinin zaafa uğradığı dönemde hayatlarını sürdürmüş olmalarıdır.

Yüceltilmiş kişilik ve yüce birey arketipi

İnsan, kimi zaman kendisini aşan üstün/yüce bir kişiye/kişiliğe ihtiyaç duyar. Bilinçdışının ve bilinçaltının beslediği üstün/yüce kişiliğin izlerine çocukluk döneminden itibaren rastlanır. Masallar, destanlar, mitoslar hep bu yüce/yüceltilmiş kişiliğin izdüşümlerini taşır. Çünkü insanın kendini aşan durumlar ve olaylar karşısında üstün güce sahip iyicil, yardımcı, yol gösterici, yol açıcı kişiye ihtiyacı vardır. Bu çerçevede masallarda, destanlarda, mitoslarda, halk anlatılarında karşılaşılan kolektif bilinçdışının ürünü yüce birey arketipine modern dönem sanatkârlarında ve modern sanat eserlerinde de rastlanır.

Kişiliğinde aklı, sezgiyi, deneyimi, sağduyu ve bilgiyi toplayan yüce birey arketipi, kökensel bir imgeyi belirler. Bilge arketipi, ruh arketipi, yaşlı birey arketipi şeklinde de adlandırılan yüce birey, uzun ve zorlu bir sınavdan geçecek olan kahramanın yolculuğunda, kötücül yanını temsil eden *gölge*siyle hesaplaşıp kendiliğine ulaşmasında ve yeniden doğuşunu gerçekleştirmesinde yol gösterici, yardımcı kişi olarak belirir. Bu yol gösterici "yaşlı bilge adam" figürü,

> "(…) düşlerde büyücü, hekim, rahip, öğretmen, profesör, büyükbaba ya da otorite sahibi herhangi bir kişi olarak görünür. İnsan, gulyabani ya da hayvan görünümündeki ruh arketipi, insanın idrak, anlayış, iyi bir tavsiye, karar, plan gibi şeylere ihtiyaç duyduğu, ama kendi imkânlarıyla bunlara ulaşamadığı durumlarda ortaya çıkar. Arketip, bu ruhsal yetersizliği, boşluğu dolduran içeriklerle telafi eder (Jung, 2003: 86).

Carl Gustav Jung'un ifadesiyle yüce birey arketipi yani "dost, kimilerinin karşısına İsa ya da Hızır, görünen ya da görünmeyen bir guru olarak da çıkabilir. Dost, herhangi bir toplumsal ya da kişisel bir liderin şahsında da görünebilir" (Jung, 2003: 65). Bu durum, kişinin içinde bulunduğu kültürel kodlarla ilişkili olabileceği gibi bireysel yönelimiyle de ilgili olabilir.

Necip Fazıl-Yunus Emre

Sanatının ilk döneminde modern insanın iç dünyasının bunalımını ve huzursuzluğunu merkeze alan Necip Fazıl, Yunus Emre'de huzura ermiş, dingin bir ruhun kendi içinden başlayarak insanlığa doğru yayılan teselli edici sesini bulur. Yunus Emre, insanı içinden yakalayarak topluma doğru genişleyen değiştirici, dönüştürücü bir söylemle inkılap yapmak ister. Şeyh Bedreddin ve müritleri ise devlet ve toplum düzeninde üretim araçlarını merkeze alarak bir ihtilali gerçekleştirmek girişimi içinde görünür. Bu noktada her iki şairin seçtiği rol model, kendi hayat anlayışlarına uygun kişilikler olarak belirir.

"Alelâde bir derviş, ümmî bir hak âşığı diye bilinmekte olan Yunus Emre" (Akün, 2003: 475), Fuat Köprülü'nün hakkında yazdığı makalelerle ve *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (1919) adlı çalışmasıyla bilim dünyasının ve aydınların dikkatini çekmeye başlar. Birçok aydın gibi Necip Fazıl da Yunus Emre ile ilgilenir. Bunda arkadaşı Burhan Toprak'ın Yunus Emre çalışmaları yapmasının rolü

de düşünülebilir. Fakat asıl sebep genç şairin Yunus Emre'de kendine seslenen bir yan bulmuş olmasıdır. Necip Fazıl'ın aradığı birçok öge Yunus Emre'de vardır. İç huzursuzluğu, bunalım, boşluk, bohem hayat tarzı içerisinde savrulan ve bunların sancısını duyan şair, Yunus Emre'de iç huzurunu, varlığın yaşama şevki veren enerjisini, bağlılığı, iç-dış bütünlüğünü bulmuş görünür. Bir bakıma kendisinde eksi ve eksik olarak ne varsa Yunus Emre'de karşısına artı değer ve tamlık olarak çıkar. O, yüce birey arketipiyle beliren Yunus Emre aynasında kendi eksiklerini gördüğü gibi nasıl tamamlanacağını da anlama imkânını bulur. Bireysel düzeyde başlayan bu eksiklik ve tamamlanma arzusu, zamanla sanatı sosyal planda yayıldıkça toplum düzenine doğru genişler.

Necip Fazıl'ın şiir dünyasında bu mutasavvıf şairle ilk defa 1926 tarihli "Yunus Emre" şiirinde karşılaşılır:

"Kaç mevsim bekleyim daha kapında,
Ayağımda zincir, boynumda kement?
Beni de, piştiğin belâ kabında,
O kadar kaynat ki, buhara benzet!

Bekletme Yunus'um, bozuldu bağlar,
Düşüyor yapraklar, geçiyor çağlar;
Veriyor, ayrılık dolu semalar,
İçime bayıltan, acı bir lezzet.

Rüzgâra bir koku ver ki, hırkandan;
Geleyim, izine doğru arkandan;
Bırakmam, tutmuşum artık yakandan,
Medet ey dervişim, Yunus'um medet!..." (1993: 383)

söyleyişinde görüldüğü üzere Yunus Emre, Paris'ten bir yıl önce (1925) dönen bu bohem şairin arayışında mistik bağlanma arzusunun izlerini taşır. Bu, yolculukta kendilik bilicine ulaşmak isteyen bireyin yüce bireyden yardım istemesinden başka bir şey değildir. Çünkü yüce birey, öznenin geçmesi gereken yoldan daha önce geçmiş, deneyimli, olgun kendilik bilincine ulaşmış biridir. Onun yardımı ve rehberliğinde yapılacak yolculuk, öznenin parçalanmış iç dünyasının bütünlenmesini sağlayacaktır.

Necip Fazıl'ın Yunus Emre merkezli ikinci şiiri, "Bizim Yunus" başlıklı olanıdır. İlk şiirinden kırk altı yıl sonra 1972'de yazılan bu şiirde şair, patetik ve lirik bir söyleyiş yerine, geliştirdiği dünya anlayışı çerçevesinde retorik bir söyleme yönelir:

"Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş:
Okunu kör nefsin, kılıçla çelmiş...
Bizim Yunus,
Bizim Yunus....

Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Ölüm dedikleri perdeyi delmiş....
Bizim Yunus,

Bizim Yunus....

Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Eli kaatile de kalkamaz elmiş....
Bizim Yunus,
Bizim Yunus....

Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Zaman, onun kemend attığı selmiş...
Bizim Yunus,
Bizim Yunus....

Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Toprakta devrilmiş, göğe çömelmiş..
Bizim Yunus,
Bizim Yunus...

Bir zaman dünyaya bir adam gelmiş;
Sayıları silmiş. BİR'e yönelmiş...
Bizim Yunus,
Bizim Yunus...." (1993: 382).

Bu şiirlerden birincisi bireyin kendi iç dünyasının serüveniyle, ikincisi bireyin kendi iç dünyası yanında "Bizim Yunus" söyleyişi çerçevesinde sosyal düşünceyle ilişkilendirilebilir. Bu iki şiirden özellikle ikincisinde Yunus Emre, idealize edilmiş bir kişilikte belirir. Onun menkıbeleşmiş hayat hikâyesi ve şiirleri buna müsait zemini hazırlar. Öznenin kendilik yolculuğunda ikinci metinde aşılması gereken engeller de bir bir belirir. Bunlar *nefs, ölüm, kötülük, zaman, çokluk (kesret)* şeklinde sıralanabilir. Yüce birey kimliğiyle Yunus Emre, bunlarla başa çıkmasını bilmiştir. Öznenin de yapmak istediği, rol model olarak gördüğü Yunus Emre gibi, bunlarla başa çıkmak, kendilik bilincine ulaşmak, erginlenmektir.

Necip Fazıl'ın ayrıca bir de *Yunus Emre* adıyla tiyatro eseri bulunmaktadır. Yunus Emre'yi Anadolu'daki Moğol istilası içerisindeki çerçeveye yerleştiren bu oyununda yazar, onun ölümsüzlüğü arama izleği çerçevesinde erginlenmesini konu alır. Bir bey oğlu iken her şeyden vazgeçen Yunus, çıktığı manevi yolculukta kadının cazibesine (Kısakürek, 1995: 38-39), açlığa ve susuzluğa (Kısakürek, 1995: 42-43), zenginliğe (Kısakürek, 1995: 40-41), dedikoduya (Kısakürek, 1995: 60), kadıya (Kısakürek, 1995: 60-67), sultana (Kısakürek, 1995: 75), kısacası insani arzulara ve otoriteye boyun eğmeyen tasavvufî yolculuğunda nefsin isteklerini alt ederek ölümsüzlüğü ölümde bulan kişi olarak çizilir. Necip Fazıl, *Yunus Emre* oyunuyla insanın iç dünyasından başlayarak dışa doğru yayılır ve arınmaya bağlı ideal bir insan tipinin portresini çizer. Bu insan tipi, toplumu dönüştürebilecek enerjiye sahiptir. Bütün alçak gönüllülüğü içerisinde o, yüce birey arketipini hatırlatan (yüceltilmiş model) kişilik olarak belirir.

Nâzım Hikmet-Şeyh Bedreddin

Necip Fazıl'ın Yunus Emre etrafında kurduğu yüce birey söylemine benzer tarzda Nâzım Hikmet, Şeyh Bedreddin etrafında bir mitos oluşturma çabasına girer. Şeyh Bedreddin adına ilk defa onun "Kablettarih" adlı şiirinde rastlanır. Altında 1929 tarih kaydı bulunan bu şiirden sonra *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nı kaleme alır. 1936 tarihini taşıyan bu destan, onun Şeyh Bedreddin'e kitap hacminde yer verdiği bir metin olur. *Kuvayi Milliye Destanı* ve *Memleketimden İnsan Manzaraları*'ndan önce şairin kalemini denediği bu hacimli metin bir metindir. İdeolojinin bütün sıcaklığını içinde duyduğu dönemin ürünü olan söz konusu destan, onun sanatının dönüm noktalarından biri kabul edilebilir. Nâzım Hikmet, bu destandan sonra da şiirinde Şeyh Bedreddin'e bazı göndermelerde bulunur. Bu durum, sanatının ilerleyen dönemlerinde de, Necip Fazıl-Yunus Emre ilişkisinde olduğu gibi, Şeyh Bedreddin'le bağını sürdürdüğünü gösterir.

Şair, *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nı kaleme almadan önce Şeyh Bedreddin'i bir şiirinin konusu hâline dönüştürür. Şeyh Bedreddin'i ilk defa şiirin dünyasına taşıdığı "Kablettarih"te Şeyh Bedreddin'in boynuna inen satır, onun mirasını hatırlatan figürdür. Bu miras, başkaldırı sonucu Şeyh Bedreddin'in idam edilmesinden arta kalan misyon ve sorumluluk bilinci olarak anlam kazanır:

> "Çok uzaklardan geliyoruz
> Çok uzaklardan
> Kaybetmedik bağımızı çok uzaklarla...
> Bize hâlâ konduğumuz mirası hatırlatır
> Bedreddin Simavînin boynuna inen satır
> Engürülü esnaf Ahilerle beraberdik
> Biliriz
> hangi pir aşkına biz
> sultan ordularına kıllı göğüslerimizi gerdik..." (Nâzım Hikmet, 1994: 111).

Nâzım Hikmet'in Şeyh Bedreddin'i konu alan ve yücelten, onun yüce birey arketipi çerçevesinde değerlendirilebilecek asıl metni *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'dır. Şairin dünya anlayışının zaman zaman dışına düşen, mistik ve metafizik yönelimin izlerini taşıyan, yer yer fantastik ögelerle örülen bu metni, yüceltilmiş tarihî kişiliği ve yüce birey arketipini karşılayan motiflerle yüklüdür.

Kendisini kurgusal düzlemde destan kişilerinden birine dönüştüren Nâzım Hikmet, *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nda, hapishane atmosferi içerisinde Şeyh Bedreddin'i konu alan Mehmet Şerefettin'in *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin* kitabını okurken çıktığı gece yolculuğuyla 15. yüzyıl başlarına, Şeyh Bedreddin dönemine gider. Kelamcı ve tarih araştırmacısı olan Mehmet Şerefettin'in *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin* kitabına karşı oluşu içinde barındıran destan, tarih araştırmasının karşısında kurgusal düzlemde Şeyh Bedreddin gerçekliğini inşa etme iddiasını taşır. Nitekim bunu kendisi de "[b]u İlâhiyat Fakültesi müderrisinin sülüs yazısından, kamış kaleminden, dividinden ve rıhından Bedreddinimi kurtarmak lâzım, diye düşünüyorum" (Nazım Hikmet, 1997: 225) cümlesiyle dile getirir. Fakat inşa edilen metin elbette tarihî dönemden çok, edebiyat eserinin gerçekliği olacaktır.

*Miraç*tan ve *İlahî Komedya*'dan yolculuk izleği çerçevesinde izler taşıyan anlatıma şöyle başlanır:

> "Döndüm. Denizin üstündeki pencerenin arkasında birisi var. Konuşan o:
>
> '- Cenevizlilerin sırkâtibi Dukasın yazdıklarını unuttun mu? Sakız adasında Turlut tesmiye olunan manastırda ikamet eden Giritli bir keşişten bahsettiğini hatırlamıyor musun? Ben, yani Börklüce Mustafanın 'dervişlerinden biri' bu Giritli keşişe de böyle baş açık, ayaklarım çıplak ve yekpare bir libasa bürünmüş olarak denizin dalgalarını aşıp gelmez miydim?'
>
> Pencerenin demirleri dışında hiçbir yere tutunmasına imkân olmadan böyle boylu boyunca durup bu sözleri söyleyene baktım. Gerçekten de dediği gibiydi. Yekpare libası aktı.
>
> (…)
>
> Başımın ağrısı birdenbire dindi. Yataktan çıktım. Penceredekine doğru yürüdüm. Elimden tuttu. (…) Börklücenin müridiyle yan yana karanlık denizin dalgalarını sessizce aşarak yılların arkasına, asırlarca geriye, sultan Gıyaseddin Ebülfeth Mehemmed bin ibni Yezidülkirişçi, yahut sadece Çelebi Sultan Mehmet devrine gittik (Nazım Hikmet, 1997: 227-228).

Olağanüstülüğün ve fantastik ögelerin yer aldığı bu menkıbevi anlatımda Börklüce Mustafa'nın müridinin rehberliğinde Şeyh Bedreddin'in dönemine gidilerek başkaldırının çeşitli sahneleri dikkatlere sunulur. Metinlerarasılık düzleminde daha çok Dukas'ın *Bizans Tarihi*'ne dayanan anlatımda olağanüstü ve fantastik ögeler de tarih kaynaklarından gelir. Nitekim şairin yolculuğunda rehberlik yapan Börklüce Mustafa'nın müridi, Dukas'ın *Bizans Tarihi'nde* yer alır (1956: 68).

Metinde Şeyh Bedreddin'in ayaklanmayı başlatacağı anlamına gelen sözler şöyledir:

> "- O âteş ki kalbimin içindedir
> tutuşmuştur
> günden güne artıyor.
> Dövülmüş demir olsa dayanmaz buna
> eriyecek yüreğim...
> Ben gayrı zuhur ve huruç edeceğim!
> Toprak adamları toprağı fethe gideceğiz.
> Ve kuvveti ilmi, sırrı tevhidi gerçeklendirip
> biz milletlerin ve mezheplerin kanunlarını
> iptâl edeceğiz…" (Nazım Hikmet, 1997: 232-233).

Bu sözler, onun insanlık âleminde köklü bir değişim yapmak istediğini ifade eder. Kişiliğine uygun düşen dinî terminolojiyle sosyal ve siyasi bünyede yapacağı değişimi dile getirir.

Destanın sonunda yüce birey arketipinden izler taşıyan Şeyh Bedreddin'in Serez'de idam edilişi ise şu şekilde dikkatlere sunulur:

> "Yağmur çiseliyor,
> korkarak
> yavaş sesle
> bir ihanet konuşması gibi.

Yağmur çiseliyor,
beyaz ve çıplak mürted ayaklarının
ıslak ve karanlık toprağın üstünde koşması gibi.

Yağmur çiseliyor,
Serezin esnaf çarşısında,
bir bakırcı dükkânının karşısında
Bedreddinim bir ağaca asılı.

Yağmur çiseliyor.
Gecenin geç ve yıldızsız bir saatidir.
Ve yağmurda ıslanan
yapraksız bir dalda sallanan şeyhimin
çırılçıplak etidir.

Yağmur çiseliyor.
Serez çarşısı dilsiz,
Serez çarşısı kör.
Havada konuşmamanın, görmemenin kahrolası hüznü
Ve Serez çarşısı kapatmış elleriyle yüzünü.
Yağmur çiseliyor" (Nazım Hikmet, 1997: 258).

Yüceltilen kişilik olarak Şeyh Bedreddin'in yüce birey arketipiyle kesişen yanı, düşünceleriyle gelecek kuşaklara yol gösterme enerjisine sahip olmasıdır. İdam edilen Şeyh Bedreddin, bedence değilse bile düşünceleriyle yaşamaktadır. Bu durum, destanın sonuna eklenen son metin halkası durumundaki "Ahmedin Hikâyesi"nde Ahmed tarafından şöyle dile getirilir:

> "Balkan harbinden önceydi. Dokuz yaşındaydım. Dedemle, Rumelinde, bir köylüye misafir olduk.
>
> (…)
>
> Odada bizden başka sekiz on köylü daha var. Ocağın kızıla boyadığı alaca aydınlık dairenin kıyılarında oturuyorlar. Arasıra bir ikisi kımıldanıyor ve bu alaca aydınlık dairenin içine giren elleri, yüzlerinin bir parçası, omuzlarından bir tanesi kırmızılaşıyor.
>
> Bakır sakallının sesini duyuyorum:
>
> — O gelecek yine. Çırılçıplak ağaca asılan çırılçıplak gelecek yine.
>
> Dedem gülüyor:
>
> — Sizin bu itikadınız, diyor, hırıstiyanların itikadına benziyor. Onlar da, İsa peygamber tekrar dünyaya gelecektir, derler. Hattâ müslümanların içinde bile İsa peygamberin günün birinde Şamı şerifte gözükeceğine inananlar vardır.

> Dedemin bu sözlerine, O, birden karşılık vermiyor. Kalın parmaklı elleriyle dizlerini tuta tuta, doğruluyor. Şimdi bütün gövdesiyle kırmızı dairenin içindedir. Yüzünü yandan görüyorum. Büyük düz bir burnu var. Kavga eder gibi konuşuyor:
>
> — İsa peygamberin ölüsü etiyle, kemiğiyle, sakalıyla dirilecekmiş. Bu yalandır. Bedreddinin ölüsü, kemiksiz, sakalsız, bıyıksız, gözün bakışı, dilin sözü, göğsün soluğu gibi dirilecek. Bunu bilirim işte.. Biz Bedreddinin kuluyuz, ahrete, kıyamete inanmayız ki, dağılan, fena bulan bedenin yine bir araya toplanıp dirileceğine inanalım. Bedreddin yine gelecek diyorsak, sözü, bakışı, soluğu bizim aramızdan çıkıp gelecektir, diyoruz.
>
> Sustu. Yerine oturdu. Dedem, Bedreddinin geleceğine inandı mı, inanmadı mı, bilmiyorum. Ben, dokuz yaşımda buna inandım, otuz bu kadar yaşımda yine inanıyorum." (Nâzım Hikmet, 1997: 263-265).

Bu alıntıdan da anlaşılacağı üzere çocukluğunda Rumeli'nin bir köyünde Bedredinîlerle karşılaşan anlatıcı, köylünün yüce birey arketipi çevresinde kurulan Bedreddin imgesine ve kültüne bağlılığını dile getirişini nakleder. Şeyh Bedreddin'in *Varidât* (1990: 18)'ından "[b]iz Bedreddinin kuluyuz, ahrete, kıyamete inanmayız ki, dağılan, fena bulan bedenin yine bir araya toplanıp dirileceğine inanalım" gibi kimi düşüncelerin de yansıma alanı bulduğu köylünün konuşmasına anlatıcı da yetişkinlik döneminde inancını sürdürdüğünü ifade eder. İnanılan ve sürdürülen düşünceler yüce birey kimliğiyle Şeyh Bedreddin'e yüklenen eşitlikçi ve paylaşımcı toplum düzeni arayışı olarak anlam kazanır. Bu da, destanın bütünlüğü dikkate alındığında, ideolojik zeminde Karl Marx'sın tasarladığı dünya düzeniyle eşleşen bir yapı gösterir. Şeyh Bedreddin ve müridi Börklüce Mustafa, Karl Marx'sın tasarladığı dünya düzeninin öncülleri, 15. yüzyıldaki temsilcileri olarak belirir. Şeyh Bedreddin ve müritleri insanlık için ileri bir toplum düzeninin yol açıcıları kimliğiyle Bedredinîlerin/Bedreddin'e bağlı köylülerin ve anlatıcının dünyasında yüceltilmiş kişiliğe/yüce bireye dönüşmüştür. Evine misafir olunan köylünün dile getirdiği, Ahmed'in dokuz yaşında inandığı ve otuz yaşlarında hâlâ sürdürmekte olduğu "Bedreddin yine gelecek diyorsak, sözü, bakışı, soluğu bizim aramızdan çıkıp gelecektir" inanışı, Şeyh Bedreddin'in yol açıcı düşüncelerinin yeniden canlanacağı düşüncesine dayanır.

Necip Fazıl ve Nâzım Hikmet geleceğin dünyasının inşasında geçmişten/gelenekten yararlanır, dünya anlayışlarına uygun olduğunu değerlendirdikleri nitelikli kişileri yeni dönemin şartlarına göre kurgulayıp referans olarak kullanırlar. Yunus Emre ve Şeyh Bedreddin örneğinde bu durum açıkça görülür. Her iki şair de kendi mizaçlarına ve dünya anlayışlarına uygun tarihî kişiliklere öncü/yüceltilmiş kişilik, yüce birey kodlamasına bağlı yönelim içindedir. Mistik ve içe dönük kişiliğiyle Necip Fazıl,

> "Ben gelmedüm da'viyiçün benüm işüm seviyiçün
> Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmağa geldüm" (Yunus Emre, 1980: 99).

diyen Yunus Emre'ye yönelirken, maddeci dünya anlayışına bağlı Nâzım Hikmet, mistik kimliği de olan devlet adamı, siyasi kişilik Şeyh Bedreddin'e (onun mistik kimliğini silerek) yönelir, anlatıcı özne ve destan kişisi Ahmed aracılığıyla Şeyh Bedreddin'i yüceltir. Bunu yaparken de onun düşünceleriyle birlikte eylem adamı kişiliğini öne çıkarır.

Burada üzerinde durulması gereken konulardan biri söz konusu tarihî kişiliklerin her iki şair için de birer malzeme olmasıdır. Sanatkâr, tarihin sunduğu olayları, olguları, kişileri kendi bulunduğu çağın şartları içerisinde dünya algısına göre yeniden yorumlar. Necip Fazıl'ın ve Nâzım Hikmet'in de yaptığı budur. Tarihî kaynakların sınırlı verili bilgilerinden hareketle, kendi niyetlerine ve alımlamalarına göre bir Yunus Emre ve Şeyh Bedreddin yorumuna, inşasına yönelirler. Efsaneleşmiş kişiliğiyle Yunus Emre'yi; muğlak düşünceleri ve eylemleriyle Şeyh Bedreddin'i gerçekliğinde yakalayıp ortaya koymak bilimin işidir. Sanatkâr, algıladıklarından hareketle yeni bir kişilik inşa eder. Nitekim Şeyh Bedreddin'in eşitlikçi, paylaşımcı dünya düzeni arayışı içinde olduğunu tarih kaynakları desteklememektedir. Börklüce Mustafa'nın Batı Anadolu köylülerini başkaldırıda yanına çekmek için giriştiği propaganda aygıtlarını Nâzım Hikmet'in üstü kapalı bir şekilde Şeyh Bedreddin üzerinden kurgulaması, Börklüce Mustafa'nın da öncüsü olan Şeyh Bedreddin'e yüklemek istediği çağdaş misyonla ilgili görünmektedir. Bu bakımdan tarihin gerçekliğiyle edebiyat eserinin gerçekliğinin/kurgusal dünyasının karıştırılmaması gerektiğini belirtmek gerekir.

SONUÇ

Necip Fazıl, dünya anlayışına uygun olarak tarihî dönemlerden Yunus Emre'yi ideal kişilik olarak görür. Buna Karşılık Nâzım Hikmet, tarihî dönemlerden ideal kişilik olarak Şeyh Bedreddin'i merkeze alır. İçe dönük kişiliğiyle Necip Fazıl'ın dinî/mistik duyarlılıkla yüce birey arketipi çerçevesinde Yunus Emre'de bulduğu öge, insanın iç dünyasından başlayarak değişim ve dönüşüme girmesi, sonra sosyal bünyede bir değişim ve dönüşümün gerçekleşmesidir. Dışa dönük kişiliğiyle Marksist ideoloji çerçevesinde Nâzım Hikmet'in yüceltilmiş kişilik/yüce birey arketipi kodlamasıyla Şeyh Bedreddin'de bulduğu öge ise üretim araçlarından başlayarak yönetim modelinde meydana gelecek bir ihtilalle toplumun, insanlığın eşitlikçi, paylaşımcı, ortaklaşmacı bir dünya düzeni kurması arayışıdır. Her iki sanatkâr da kendi dünya hayat anlayışları doğrultusunda kurguladıkları tarihî kişilikler çerçevesinde bir dünya algısı gerçekleştirir, Yunus Emre'yi ve Şeyh Bedreddin'i geleceğin dünyası için rol model kişilikler olarak kodlarlar. Bu noktada dinî/metafizik anlayışa bağlı Necip Fazıl'la Marksist/materyalist yönelim içerisindeki Nâzım Hikmet yüceltilmiş kişilik/yüce birey arketipi, tarihî kişilik, gelecek tasavvuru çerçevesinde tarihe yönelme ve yöntem olarak birleşir.

KAYNAKÇA

Akün, Ö. F. (2003). "Mehmed Fuad Köprülü". Ankara: *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, 471-486.

Dukas. (1956). *Bizans Tarihi*. VL. Mirmiroğlu (Çev.). İstanbul: İstanbul Fethi Derneği İstanbul Enstitüsü.

Eliot, T. S. (1983). *Edebiyat Üzerine Düşünceler*. Sevim Kantarcıoğlu (Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.

Jung, C. G. (2003). *Dört Arketip*. Zehra Aksu Yılmazer (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

[Kısakürek], N. F. (1993). *Çile*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

[Kısakürek], N. F. (1995). *Yunus Emre*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

[Kısakürek], N. F. (2011). *O ve Ben*. İstanbul: Büyük Doğu Yayınları.

Nâzım Hikmet. *(*1994). *835 Satır, Şiirler 1*. İstanbul: Adam Yayınları.

Nâzım Hikmet. (1997). *Benerci Kendini Niçin Öldürdü Şiirler 2 Benerci kendini Niçin Öldürdü?, Gece Gelen Telgraf, Portreler, Taranta Tabuya Mektuplar, Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı, Şeyh Bedreddin Destanı'na Zeyl*. İstanbul: Adam Yayınları.

Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin. (1990) *Varidât*. Cengiz Ketene (Çev.). İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Yunus Emre Divanı. (1980). Faruk Timurtaş (Haz.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Impact of Organizational Climate on Job Satisfaction

Ilir MORINA

PhD,University MB-Faculty of Business and Law-Beograd

Direction: Working Management

ilirmorina@hotmail.com

Abstract

The central objective of the study was to investigate the impact of organizational climate on employees job satisfaction in different organizations in Kosovo. For that purpose, the paper uses primary data obtained through a survey of 120 employees in various organizations in Kosovo. The survey questionnaire consisted of 11 closed questions. Five -point Likert (strongly agree – strongly disagree) scale was used in the design of the questionnaire. The data were analyzed using regression model statistical tools. Regression is the most appropriate tool because it enables the establishment of the relationship between two or more variables. First, cross-tabular analyzes were performed where each variable of organizational climate was crossed with the job satisfaction and the coefficient of determination and the correlation coefficient were calculated in order to determine the individual impact of each factor on job satisfaction (direction and strength of the relationship between the independent variables and the dependent variable). Independent variables in this study are the different elements that make up the organizational climate in the surveyed companies in Kosovo, and the dependent variable is the job satisfaction of the employees in the analyzed companies in Kosovo. Then, multiple linear regression was calculated in order to determine the overall cumulative impact of all organizational elements of the climate on employee job satisfaction. This research argues that improving the organizational climate has a positive effect on increasing job satisfaction.

Keywords: organizational climate, job satisfaction, variables, Kosovo.

1. Introduction

Many attempts have been made in the literature at different times to understand the relationship between organizational climate and job satisfaction.For example, Jain and Kaur (2014) in one of their studies titled “Impact of Workplace environment on Job Satisfaction”, found that over time, workload, stress,

boredom and, fatigue are some of the elements of workplace environment responsible for the increase in job dissatisfaction.

Another study conducted in this direction is the study of Razik and Maulabaksha (2015), entitled "Impact of the work environment on job satisfaction". The main purpose of this study was to investigate the impact of the working environment on the job satisfaction of employees in manufacturing companies. The result of the conducted study showed a positive correlation between workplace environment and job satisfaction.

Abgozo et al (2017) also carried out research titled “The Effect of Workplace environment on Job Satisfaction: Evidence from the Banking Sector in Ghana”. The primary aim of this study was to analyze how the working environment impact on job satisfaction using a merchant bank in Ghana as a reference. The study found that in overall, the workplace environment has a fair effect on job satisfaction in Ghana banks.

Most studies that investigate the relationship between organizational climate and job satisfaction had focused only on one element of organizational climate.But, the factors that affect job satisfaction are numerous and differ from organization to organization. Thus, this study attempts to fill this gap by investigating the impact of various elements of organizational climate i.e. the impact of the overall organizational climate on job satisfaction.

2. Literature Review

2.1. Organizational climate

The concept of organizational climate was developed in the late 1930s by the social scientist, Lewin at al. (1939) which used social climate term to describe subjective filings (atmosphere) they encountered in their studies of organizations. Despite the widespread use of the term organizational climate, research can not reach a consensus on what an organizational climate is and how it can be measured. Therefore, numerous definitions of organizational climate are mentioned in the literature. Some of these definitions are shown in the following lines.

Albrect (1997)points out that researchers in the fiekds of communication and organizational behavior have attempted to define organizational climate as a description of the “cognitive” environment as perceived by employees of an organization.

Tagiuri and LItwin (1968) see organizational climate as “the relatively enduring quality of the internal environment of an organization that (a) is experienced by its members, (b) influences their behavior, and (c) can be described in terms of the values of a particular set of characteristics (or attributes) of the organization”.

Gilmer (1966) defines organisational climate as "those characteristics that distinguish the organisation from other organisations and that influence the behaviour of people in the organisation."

Litwin and Stringer (1968) state that perception is a critical ingredient of climate and defined it as "a set of measurable properties of the work environment, based on the collective perceptions of the people who live and work in the environment and demonstrated to influence their behavior."

Bowen and Siegen (1977) define organizational climate as: ‘’a shared perception of what the organization is like in terms of practices, policies, procedures, routines, and rewards- what is important and what behaviors are expected and rewarded- and is based on shared perceptions among employees within formal organizational units.‘’

Moran and Volkwein (1992), incorporating definitions of Forehard and Gilmer (1964) and Pritchard and Karasick (1973) provide the following definition of organizational climate:

Organizational climate is the relatively enduring characteristic of an organization which distinguishes it from other organizations: and (1) embodies members collective perceptions about their organizations with respect to such dimensions as autonomy, trust, cohesiveness, support, recognition, innovation and fairness; (b) is produced by member interaction; (c) serves as a basis for interpreting the situation; (d) reflects the prevalent norms, values and attitudes of the organization’s culture; and (e) acts as a source of influence for shaping behavior.

According to Gerber (2003) organizational climate is the surface manifestation of organizational culture that consists of the conscious behavior, such as the feelings or perceptions and attitudes, that is shared by individuals in an organization at a particular time regarding the fundamental elements of the organization and that can positively or negatively influence the behavior of organizational members in terms of organizational effectiveness.

Most definitions found in the literature include some of the following common features of organizational climate construction:

- Organizational climate is generally considered to be a molar concept.
- Organizational climate, although ever changing, exhibits some form of continuity over time.
- Organizational climate is phenomenological external to the individual, but cognitively, climate is internal to the individual because it is affected by individual perceptions.
- Organizational climate is based on reality and can be shared by the participants in the sense that there is consensus on the climate of the organization, resulting in a “commonality of perceptions”.
- Organizational climate has the potential to influence the behavior of individuals in the organization.

The climate of an organization is subject to change frequently and can be shaped by the upper management of an organization. It acts as an essential functional link between the person and the environment and it is an important aspect for understanding the work-related behavior and job satisfaction of employees. However, it is not easy to define the climate within an organization precisely because it is based on employee perceptions. Climate perceptions are socially constructed and can be regarded as the result of the value systems of an organizationIn simple terms, the organizational climate

is the sum of the psychological factors, which are employee perceptions of their work environments and organization.

Organizational climate is considered as the “feeling of the organization”, which is made up of a various components.

According to Field and Abelson (1982), three levels of climate can be identified within an organization: organizational climate, group climate, and psychological climate. Organizational climate is used to describe the climatic differences that exist between different organizations. Every organizational climate is different and is an attribute of the organization itself because it is the result of manipulation of organizational conditions. However, within an organization there may be different sub-climates as a result of different practices and procedures relevant to the situation of each individual group. In fact, group climate is a function of the organizational hierarchy. When climate is analyzed as an individual attribute, then it should be called a psychological climate.

There are many different types of climates that can be produced by an organization's culture and they can be grouped in many different ways. One way to categorize the different types of organizational climates is climates that are people-oriented, rule-oriented, innovation-oriented and goal-oriented.

Organizational climate is a complex phenomenon that consists of many dimensions. There is no consensus among scientists on the number of dimensions of the organizational climate. Different authors in the literature state different numbers of dimensions of the organizational climate depending on the type and purpose of their research. Thus, Litwin and Stringer list 51 dimensions of the organizational climate in their works which they group in the following 9 groups: structure, responsibility, reward, risk, warmth, support, standards, conflict and identity.

Campbell and Beaty identified the following 10 dimensions of organizational climate:task structure, the reward-punishment relationship, decision centralization. achievement emphasis, training and development emphasis, security versus risk, openness versus defensiveness, status and morale, recognition and feedback and general organizational competence and flexibility.

In their research, Jones and James (1979) identified 6 dimensions of organizational climate: conflict and ambiguity, job challenge, importance and variety, leader facilitation and support, workgroup cooperation, friendliness and warmth, professional and organizational esprit and job standards

2.2. Job satisfaction

The concept of job satisfaction has become a field to study for the first time in 1920s. When Hoppock published his work "Job satisfaction" in 1935, this term became particularly popular and began to be widely researched by various scholars. He defined this term as “any combination of psychological, physiological and environmental circumstances that cause a person truthfully to say, I am satisfied with my job.”

Despite the widespread use of this term both in everyday life and in scientific research, there is still no general agreement and universal definition regarding what job satisfaction is.There are many definitions of this term in the literature, but there is no universal definition that covers all dimensions of this construct. The reason is that job satisfaction means different things to different people, since people are affected by various different factors including personal characteristics, needs, values, feelings and expectancies. Job satisfaction is also influenced by many factors that differ from organization to organization, such as the work climate, job characteristics, opportunities that exist for employees, etc.Thus, different authors have different approaches towards defining job satisfaction. Some of the most famous definitions in the literature are the following:

According to Judge (2002), job satisfaction typically reflects attitudes towards the job itself, quality of supervision, co-worker, opportunity, pay, work condition and security as the prime job satisfaction factors.

Vroom (1964) state that job satisfaction is a positive attitude and behavior at workplaces and influence employees to commit with their job requirement.

Job satisfaction means employee's emotion to the extent of like and dislikes of his or her job.(Spector, 1977).

Job satisfaction refers to people's feelings about the rewards they have received on the job. (Lawler, 1990)

Job satisfaction can be defined as the "individuals' cognitive, affective and evaluative reactions towards their jobs" (Greenberg & Baron, 1997).

According to Hsiao and Kohnke (1998) job satisfaction is one's emotional response to a job that results from the person's expectations of the job and the reality of the job situation.

Job satisfaction is a multi-disciplinary concept that results from employees' perception of their jobs. (Ivancevich, et.al. 2011)

Job satisfaction is influenced by many factors, both subjective and objective.According to Baron, the following factors are most important: (Kaila, H.L., 2005)

1. Challenging work
2. Rewards for good performance
3. Verbal recognition
4. Good work conditions
5. Concerned supervision
6. Positive interpersonal relations
7. Effective company policies
8. Job security
9. Participation in decision making

10. Pay
11. Degree of autonomy and responsibility
12. Role ambiguity.

The term job satisfaction is related to the attitudes, perceptions, beliefs and feelings that employees have towards their current job and what they get from that job. It is an individual perception that arises as a result of their interaction with other employees in the organization, managers and the work environment in general. All of these factors have different degrees of importance and impact on each individual. Employees have different needs and different expectations from their current job and the organization in which they work. When the organization meets their needs and expectations, then the employees experience positive feelings and have higher satisfaction with their work and vice versa - if their needs and expectations are not met then they will be dissatisfied with the work.Employee job satisfaction is very important because it affect organizational outcomes such as commitment, extra-role behavior, turnover, productivity, and service quality and customer satisfaction.

3. Methodology

This paper uses primary data obtained through a survey of 120 employee in various organizations in Kosovo. The survey questionnaire consisted of 11 closed questions. **Five-point Likert(strongly agree – strongly disagree) scale was used in thedesign of the questionnaire.The data sourced, from the administration of the questionnaire, were analyzed using regression model statistical tools. Regression is the most appropriate tool because it enables the establishment of the relationship between two or more variables.** First, cross-tabular analyzes were performed where each variable of organizational climate was crossed with the job satisfaction and the coefficient of determination and the correlation coefficient were calculated in order to determine the individual impact of each factor on job satisfaction (direction and strength of the relationship between the independent variables and the dependent variable). Independent variables in this study are the different elements that make up the organizational climate in the surveyed companies in Kosovo, and the dependent variable is the job satisfaction of the employees in the analyzed companies in Kosovo. Then, multiple linear regression was calculated in order to determine the overall cumulative impact of all organizational elements of the climate on employee job satisfaction (shown through the correlation matrix and the table of the overall multilinear regression analysis).Based on that, certain conclusions were drawn.

4. Results

The questions intended for the respondents and the received answers to the questions are shown in the following tables (from table number 1 to table number 11).

91.67 % of all respondents trust management of the organization (75% strongly agree and 16.67% agree). !0% of the surveyed employees have a neutral attitude based on this claim. There are no employees who disagree with this claim. (Table 1)

Table 1. I trust management of the organization

	Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent
Strongly disagree	0	0.00	0.00	0.00
Disagree	0	0.00	0.00	0.00
Neutral	10	8.33	8.33	8.33
Agree	20	16.67	16.67	25.00
Strongly agree	90	75.00	75.00	100.00
Total	120	100.00	100.00	

83.33% of the respondents are satisfied with the training and career development that exist in analyzed organizations in Kosovo (50% of them strongly agree with this claim and 33.33% agree). Only 16% have neutral attitude. (Table 2)

Table 2. I am satisfied with the training and career development opportunities that exist in the organization

	Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent
Strongly disagree	0	0.00	0.00	0.00
Disagree	0	0.00	0.00	0.00
Neutral	20	16.67	16.67	16.67
Agree	40	33.33	33.33	50.00
Strongly agree	60	50.00	50.00	100.00
Total	120	100.00	100.00	

About 87.50% of the respondents are satisfied with the treatment of the managers i.e. the managers treat all the employees in the organizations equally (75% of the respondents strongly agree and 12.50% agree). Only 4.17% of the respondents disagree with this claim, and 8.33% have neutral attitude. (Table 3)

Table 3.All employees in the organization are treated equally by management

	Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent
Strongly disagree	0	0.00	0.00	0.00

Disagree	5	4.17	4.17	4.17
Neutral	10	8.33	8.33	12.50
Agree	15	12.50	12.50	25.00
Strongly agree	90	75.00	75.00	100.00
Total	120	100.00	100.00	

Even 95.83% of employees are satisfied with the work in the organization and only 4.17% have a neutral opinion. (Table 4)

Table 4.I am satisfied with the work in the organization

	Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent
Strongly disagree	0	0.00	0.00	0.00
Disagree	0	0.00	0.00	0.00
Neutral	5	4.17	4.17	4.17
Agree	30	25.00	25.00	29.17
Strongly agree	85	70.83	70.83	100.00
Total	120	100.00	100.00	

The employees are also satisfied with the manner in which their immediate managers manage the people they work (85.88%). Only 5.83% disagree and the others have neutral opinion about this statement. (Table 5)

Table 5.My immediate manager manages very well the people he works

	Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent
Strongly disagree	0	0.00	0.00	0.00
Disagree	7	5.83	5.83	5.83
Neutral	10	8.33	8.33	14.16

Agree	28	23.33	23.33	37.49
Strongly agree	75	62.50	62.50	100.00
Total	120	100.00	100.00	

Employees' work does not cause stress in their lives. 26.67% agree with this statement, and 67.50% strongly agree. Only 0.83% disagree, and 5% have a neutral opinion. (Table 6)

Table 6.My job does not cause stress in my life

	Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent
Strongly disagree	0	0.00	0.00	0.00
Disagree	1	0.83	0.83	0.83
Neutral	6	5.00	5.00	5.83
Agree	32	26.67	26.67	32.50
Strongly agree	81	67.50	67.50	100.00
Total	120	100.00	100.00	

Employees are also satisfied with the communication between them and the managers within the company. Even 97.50% of them agree with this statement, and only 2.50% have a neutral notion. (Table 7)

Table 7.Communication between managers and employees in the organization is excellent

	Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent
Strongly disagree	0	0.00	0.00	0.00
Disagree	0	0.00	0.00	0.00
Neutral	3	2.50	2.50	2.50
Agree	12	10.00	10.00	12.50
Strongly agree	105	87.50	87.50	100.00

Total	120	100.00	100.00

All 120 surveyed employees are satisfied with that how their work in the company is evaluated (83.33% strongly agree, and the remaining 16.67% agree with the statement). (Table 8)

Table 8. I am satisfied with the way that my work performance is evaluated

	Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent
Strongly disagree	0	0.00	0.00	0.00
Disagree	0	0.00	0.00	0.00
Neutral	0	0.00	0.00	0.00
Agree	20	16.67	16.67	16.67
Strongly agree	100	83.33	83.33	100.00
Total	120	100.00	100.00	

Regarding their sense of belonging as part of the team they work with, 92.50% of the surveyed employees are satisfied and feel as a part of the team, 4.17% have a neutral attitude, and 3,335 do not agree with this statement. (Table 9)

Table 9.I feel as a part of the team with the people I work with

	Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent
Strongly disagree	0	0.00	0.00	0.00
Disagree	4	3.33	3.33	3.33
Neutral	5	4.17	4.17	7.50
Agree	22	18.33	18.33	25.83
Strongly agree	89	74.17	74.17	100.00
Total	120	100.00	100.00	

All respondents agree with the claim that they have all the necessary equipment for quality performance of theirs responsibilities. (Table 10).

Table 10.I have all the equipment I need for quality performance of my work responsibilities

	Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent

Strongly disagree	0	0.00	0.00	0.00
Disagree	0	0.00	0.00	0.00
Neutral	0	0.00	0.00	0.00
Agree	40	33.33	33.33	33.33
Strongly agree	80	66.67	66.67	100.00
Total	120	100.00	100.00	

About 8.33% of respondents are not satisfied with the salary they receive for their work in the organizations in Kosovo; 16.67% have neutral attitude and the others (about 75% are satisfied with the salary. (Table 11)

Table 11.I am satisfied with the salary I receive for my job

	Frequency	Percent	Valid percent	Cumulative percent
Strongly disagree	0	0.00	0.00	0.00
Disagree	10	8.33	8.33	8.33
Neutral	20	16.67	16.67	25.00
Agree	40	33.33	33.33	58.33
Strongly agree	50	41.67	41.67	100.00
Total	120	100.00	100.00	

The next part of the paper refers to the cross-referencing of the data from the questions that refer to the different elements of the organizational climate with the question number 4 which refers to the job satisfaction, in order to determine whether and to what extent the different elements of the organizational climate contribute to job satisfaction.When the influence of each dependent variable on the dependent variable is determined using regression analysis, it can be concluded that each dependent variable that makes up the organizational climate has a strong direct correlation with the dependent variable (job satisfaction), which can be seen from the following rows.

Crossing question number 1 with question number 4 gives the following results: Coefficient of regression R Square (R2) equals 0.7857. It means that 78.6% of the variability of Y (job satisfaction) is explained by X (trust in management of the organization). Coefficient of correlation (R) equals 0.8864 that means that there is a very strong direct relationship between X and Y. Overall regression: right-tailed, F(1,118) = 432.6667, p-value = 0.

Crossing question number 2 (training and career development opportunities that exist in the organization) with question number 4 (job satisfaction) gives the coefficient of determination of 0.6011 (that means that 60.11% of the variability in job satisfaction depends of training and career development opportunities in the organization). Overall regression: right-tailed, F(1,118) = 177.8405, p-value = 0. Coefficient of correlation (R) equals 0.7753. It means that there is a strong direct relationship between X (training and career development opportunities in the organization) and Y (job satisfaction).
There's a very strong direct relationship betweentreatment of employees by the management of the organization and job satisfaction. (The coefficient of determination R^2 = 0.8048, The coefficient of correlation r = 0.8971, Overall regression: right-tailed, F(1,118) = 486.4608, P = 0)
Also, there is a very strong relationship between managing people by managers in the organization and job satisfactions. The coefficient of determination of 0.7767 and coefficient of correlation (0.8813) show that there is a very strong direct relationship between these two variables and that 77.7% of the variability of job satisfaction is explained by managing people by managers in the organization.
Crossing question 6 (work-related stress) and question 4 (job satisfaction) gives a result from which it can be concluded that there is a very strong direct correlation between these two variables (coefficient of determination is 0.8601 and correlation coefficient is 0.9274). Thus, 86% of changes in job satisfaction are due to work-related stress.
Also, 51.22% of job satisfaction is explained by communication between managers and staff. The coefficient of correlation of 0.7157 shows a strong direct relationship between these two variables. (The coefficient of determination = 0.5122, p-value=0, overall regression right tailed (F1.118) = 123.8845).
Job satisfaction is also connected with work performance evaluation. 55% of the variability of job satisfaction is explained by work performance evaluation. There is a strong direct relationship between these variables (coefficient of determination = 0.55; coefficient of correlation = 0.7416).
According to the results of this research, the strongest is the relationship between the feeling of the employees being the part of the team and job satisfaction. (coefficient of determination of 0.8278; coefficient of correlation 0.9098).
The work equipment of staff impact with 72.7 % in the job satisfaction i.e. 72.7% of the variability of job satisfaction is explained by staff equipment. The correlation between these two variables is very strong and positive(0.8528).

The salary from the work has a strong impact on job satisfaction. 71.1% of the variability of job satisfaction is explained by salary from the job. The coefficient of determination (0.7106) and the coefficient of correlation (0.843) are indicators of a very strong direct relationship between the two variables.

These results are presented in the correlation matrix in the Table 12.

In order to determine the cumulative impact of all X variables (elements that constitute working - organizational climate) on employee job satisfaction, multiple linear regressionwas performed and calculated the multiple correlation coefficient and the multiple determination coefficient. In this study, the multiple correlation coefficient is 0.964232 which means that there is a very strong direct relationship between the organizational climate and job satisfaction. The coefficient of multiple

determination of 0.929743 shows that the predictors (Xi - the elements of organizational climate) explain 93.0% of the variance of Y (job satisfaction). (Table 13).

Adjusted R square = 0.926013
Overall regression: right-tailed, F(6,113) = 249.231546
The Y-intercept (b): two-tailed, T = 5.449627, hence b is significantly different from zero.
p-value = 0.00000Since p-value < α (0.05), we reject the null hypothesis.
The linear regression modelis $\mathbf{Y = b_0 + b_1X_1 + ... + b_pX_p}$,

The following independent variables are not significant as predictors for Y: X10 X7 X4 X2 i.e. equipment, communication between managers and employees, managing with people, and training and career development opportunities.

The power of entire model (10 predictors) is strong: 0.8971. The power to prove each predictor's significance is always lower than the power of the entire model.

Therefore, it is proven that improving the organizational climate has a positive effect on increasing job satisfaction.

Table 12. Correlation matrix

	Y	X_1	X_2	X_3	X_4	X_5	X_6	X_7	X_8	X_9	X_{10}
Y	1.00000	0.886405	0.775330	0.897098	0.881332	0.927442	0.715656	0.741620	0.909825	0.852803	0.842981
X_1	0.886405	1.000000	0.776899	0.959715	0.888443	0.864981	0.792952	0.836660	0.955361	0.755929	0.887327
X_2	0.775330	0.776899	1.000000	0.780013	0.858669	0.783505	0.636894	0.800000	0.742219	0.790569	0.898684
X_3	0.897098	0.959715	0.780013	1.000000	0.908516	0.863066	0.888857	0.871780	0.952597	0.725476	0.851581
X_4	0.881332	0.888443	0.858669	0.908516	1.000000	0.919436	0.808304	0.833037	0.887366	0.830816	0.868820
X_5	0.927442	0.864981	0.783505	0.863066	0.919436	1.00000	0.728515	0.723695	0.889698	0.888931	0.840134
X_6	0.715656	0.792952	0.636894	0.888857	0.808304	0.728515	1.00000	0.796117	0.837443	0.503509	0.673982
X_7	0.741620	0.836660	0.800000	0.871780	0.833037	0.723695	0.796117	1.00000	0.799313	0.632456	0.742391
X_8	0.909825	0.955361	0.742219	0.952597	0.887366	0.889698	0.837443	0.799313	1.000000	0.722185	0.847718
X_9	0.852803	0.755929	0.790569	0.725476	0.830816	0.888931	0.503509	0.632456	0.722185	1.00000	0.803143
X_{10}	0.842981	0.887327	0.898684	0.851581	0.868820	0.840134	0.673982	0.742391	0.847718	0.803143	1.000000

Table 13. Regression analysis

Source	DF	Sum of Square	Mean Square	F Statistic	P-value
Regression	6	34,09059	5,681765	249,2315	0,0000
Residual	113	2,576076	0,022797		
Total	119	36,66667	0,308123		

5. Conclusions

The central objective of the study was to investigate the impact of organizational climate on employeesjob satisfaction in different organizations in Kosovo.In pursuing the set objective, the cross-referencing of the data from the questions that refer to the different elements of the organizational climate with the question which refers to the job satisfaction was executed, in order to determine whether and to what extent the different elements of the organizational climate contribute to job satisfaction.When the influence of each independent variable on the dependent variable was determined using regression analysis, it was concluded that each independent variable that makes up the organizational climate has a strong direct correlation with the dependent variable (job satisfaction).In order to determine the cumulative impact of all X variables (elements that constitute working - organizational climate) on employee job satisfaction, multiple linear regression was performed and calculated the multiple correlation coefficient and the multiple determination coefficient. In this study, the multiple correlation coefficient is 0.964232 which means that there is a very strong direct relationship between the organizational climate and job satisfaction. The coefficient of multiple determination of 0.929743 shows that the predictors (Xi - the elements of organizational climate) explain 93.0% of the variance of Y (job satisfaction). The power of entire model (10 predictors) is strong: 0.8971. The Y-intercept (b): two-tailed, T = 5.449627. Thus, it is proven that improving the organizational climate has a positive effect on increasing job satisfaction of employees in Kosovo.

REFERENCES

[1] Abgozo, G.K., et al. (2017). The Effect of Work Environment on Job Satisfaction: Evidence from the Banking Sector in Ghana. *Journal of Human Resource Management*; 5(1): 12-18. ISSN: 2331-0707.

[2] Albrecht, S.L. (2012), “The influence of job, team and organizational level resources on employee wellbeing, engagement, commitment and extra-role performance”, *International Journal of Manpower*, Vol. 33 No. 7, pp. 840-853.

[3] Albrecht, S.L. and Su, J.(M.) (2012), “Job resources and employee engagement in a Chinese context: themediating roles of job meaningfulness, felt obligation and positive mood”, *International Journal of Business and Emerging Markets*, Vol. 4 No. 4, pp. 277-292.

[4] Bytyqi, B., Rustemi, P., Thairi, A., and Kovaci, I. (2021). Thi importance of Sustainable Development of Travel and Tourism Industry in the Turnover of Foreign Visitors: The Case of Kosovo. *International Journal of Economics and Business Administration* LIEBA, Volume IX, Issue 2.

[5]Hsiao, V., and Kohnke, C.S. (2008). Assessment of University Foodservice Employee Job Satisfaction and Strategy Formulation for Managerial Practitioners,*Journal of College & University Foodservice* 3(4):13-27.

[6] Ivancevich, J. M. (2011). *Organizational Bahavior and Management*, McGraw-Hill Higher Education.

[7] Judge, T. A., et al. (2002). Personality and leadership: A qualitative and quantitative review. *Journal of Applied Psychology*, *87*(4), 765–780. https://doi.org/10.1037/0021-9010.87.4.765

[8] Litwin, G.L. & Stringer, R. (1968). Motivation and organizational climate, Cambridge, MA: Harvard University Press.

[9] Raziq, A. and Maulabakhsh, R. (2015). Impact of Working Environment on Job Satisfaction.*ProcediaEconomics and Finance* 23 (2015) 717 – 725.

[10]Spector, P. (1997). Job satisfaction: Application, assessment, causes and consequences,Thousand Oaks, CA,, Inc (Vol. 3). Sage Publications. State Statistical Office(SSO). (2009). Employee Satisfaction Survey 2009.Retrieved 2013.

[11] Tagiuri, R., &Litwin, G.L. (1968). Organizational climate: Explorations of a concept, Cambridge, MA: Harvard University Press.

[12] Vroom, V. (1964). Work and Motivation.Jhon Wiley and Sons, 91.

Bezpieczeństwo Informacyjne Państwa

State information security

Krzysztof WĄSIK

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Streszczenie
niniejszy artykuł przedstawia rolę bezpieczeństwa informacyjnego w kontekście systemu bezpieczeństwa wewnętrznego państwa. W wyniku globalizacji element informacyjny uznawany jest za niezbędny element rozwoju współczesnego świata. Tym samym bezpieczeństwo informacyjne stało się obszarem wielopłaszczyznowego systemu bezpieczeństwa narodowego. W związku z narastającymi zagrożeniami cyfrowymi zintegrowany system bezpieczeństwa informacyjnego powinien zapewnić odpowiednie ramy prawne regulujące potencjalne naruszenia i przestępstwa dotyczące bezpieczeństwa informacyjnego państwa.
Słowa kluczowe: bezpieczeństwo informacyjne, bezpieczeństwo państwa, bezpieczeństwo narodowe, zagrożenie informacyjne, wojna informacyjna.

Wstęp

Dynamiczna informatyzacja wszystkich sfer społeczeństwa jest obecnie jednym z najważniejszych światowych czynników dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego, cyfrowego, filozoficznego i duchowego ludzkości. Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie roli współczesnego bezpieczeństwa informacyjnego jako bardzo ważnego elementu bezpieczeństwa państwa.

Część teoretyczna artykułu

Bezpieczeństwo informacyjne zajmuje jedno z najważniejszych miejsc w systemie zarządzania bezpieczeństwem państwa we wszystkich krajach na świecie. Wynika to przede wszystkim z pilnej potrzeby stworzenia rozwiniętego społeczeństwa, które umie odpowiednio zarządzać wiadomościami, które otrzymuje. We współczesnych warunkach istnieje bardzo duża potrzeba przemyślenia i wyjaśnienia problemu informatyzacji przez pryzmat bezpieczeństwa informacyjnego z uwzględnieniem wszystkich współczesnych wpływów informacyjnych. Poza tym obecnie Internet zapewnia ciągłą komunikację między milionami użytkowników na świecie. Duża ich część jest niezabezpieczona przed zagrożeniami, które płyną z Internetu. W ostatnich latach wzrosła świadomość potrzeby poprawy bezpieczeństwa informacji, a także uświadomiono sobie, że bezpieczeństwo informacji jest bardzo ważne dla obronności i gospodarki państwa. Rosnące zagrożenie cyberatakami uświadomiły rządom i

prywatnym firmom potrzebę obrony sieci informatycznych. Wzrasta również zaniepokojenie zaangażowaniem państw w wojnę informacyjną oraz możliwością, że biznesowe i osobiste systemy informacyjne mogą stać się ofiarami, jeśli nie będą bronione.

Bezpieczeństwo informacji jest jednym z kluczowych elementów bezpieczeństwa narodowego. Interesy państwa w sferze informacyjnej są niezbędne do ochrony swoich potrzeb jak i infrastruktury krytycznej. Bardzo często dochodzi do ataki hakerów na państwowe strony np. blokadę stron ministerstwa finansów. Ataki takie mają ośmieszyć i ukazać bezradność państwa z poradzeniem sobie z problemem cyberataków. Często takie zachowania mają tylko ukazać brak odpowiednich kompetencji, a nie przynieść korzyści finansowe dla osób które popełniają takie przestępstwa.

Bezpieczeństwo informacji to ochrona informacji i systemów informatycznych przed nieautoryzowanym dostępem, wykorzystaniem, ujawnieniem, modyfikacją lub zniszczeniem w celu zapewnienia poufności, integralności i dostępności[1]. Rozwój nowych technologii i duża ilość zagrożeń ciągle powiększa ten model m.in. o autentyczność czy niezawodność. Nowe środowisko ciągle ewoluuje i skłania do rozbudowy solidniejszego modelu.

Celem skutecznej komunikacji społecznej jest odpowiednie przekazywanie relacji dla społeczeństwa. Specyfiką komunikacji społecznej jako zjawiska społecznego jest to, że jest ona czynnikiem zapewniającym odpowiednią relacją wśród ludzi.[2] Taka interakcja wpływa na odbiór czynników informacyjno-komunikacyjnych, a także na rozwój stosunków społeczno-politycznych w społeczeństwie, które wymagają bardzo pilnej poprawy jakości. Obecna sytuacja geopolityczna Polski powoduje, że manipulacja wśród sąsiadów Polski jest znaczącym problemem w przekazywaniu prawdziwych informacji. Globalizacja, nowoczesny styl życia, a także źródło informacji powodują bardzo dużą rozbieżność w przekazywaniu czy analizowaniu wiadomości. Często sprzeczne definiowanie interesów narodowych powoduje bardzo odmienne poglądy na różne tematy. Różnice społeczno-kulturowe, a także czynniki wpływające na życie niosą za sobą poważne konsekwencje na ich życie. Utrata odpowiednich umiejętności w rozumieniu może spowodować wyobcowanie czy brak zrozumienia społeczeństwa. Nierówność i brak dostępu do nowej wiedzy czy technologii prowadzi do konfliktów społecznych i politycznych w społeczeństwie. Bardzo ważne jest, aby odpowiednio umieć dostosować się w sferze informacyjnej. Warto podkreślić, że niejednokrotnie człowiek traci racjonalne myślenie ze względu na tak zwany terroryzm informacyjny. Charakter takiego działania wpływa na światopogląd jednostki, który może pociągnąć za sobą całe społeczeństwo. Często taki światopogląd jest zupełnie odmienny od stanu faktycznego, który rzeczywiście jest. Ludzie zmanipulowani nie umieją odróżnić dobra od zła, czy rzeczy dozwolonych od zabronionych. Nieraz takie zachowania są spowodowane nierównościami społecznymi, które spowodowane są na przykład pauperyzacją społeczeństwa. Trzeba pamiętać, że problem bezpieczeństwa informacyjnego życia człowieka i społeczeństwa będzie cały czas się rozwijał ze względu na rozwój technologii informacyjnej. Niejednokrotnie złe korzystanie z informacji może być destrukcyjne, szkodliwe, negatywnie oddziaływać na jednostkę i społeczeństwo, interesy narodowe i bezpieczeństwo państwa.

W dzisiejszym świecie pod wpływem postępu technologicznego problem bezpieczeństwa informacji stał się bardzo ważnym globalnym zadaniem. Zagrożenia informacyjne stały się znacznie większe, a

[1] W. Dworakowski, *Zarządzanie bezpieczeństwem informacji wg normy BS 7799 - Wprowadzenie*, XI Konferencja PLOUG, 2005, Kościelisko.

[2] E. Kulczycki, *Teoretyzowanie komunikacji*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, 2012, Poznań.

ich konsekwencje – nieprzewidywalne. Obecnie nie można wyeliminować takich zagrożeń, ponieważ ciągły postęp technologiczny zmusza nas do życia w takim świecie. Wewnętrzne i zewnętrzne wpływy informacyjne zawsze stwarzają różne stopnie zagrożenia dla bezpieczeństwa państwa. Zarówno jednostka, społeczeństwo jak i państwo znajdują się w ciągłym stanie zagrożenia informacyjnego. Warunki, w jakich one powstają, nie są jasno określone, a przyczyny ich powstania nie są znane. A jest to bardzo duże zagrożenie dla stabilności społecznej. Ludzie nie chcą niesprawiedliwości, która narusza ich prawa naturalne. Dlatego najważniejszym warunkiem bezpieczeństwa informacji jest system społeczny oparty na zasadach sprawiedliwości społecznej. Dzisiejszy rozwój społeczeństwa obywatelskiego dąży do różnorodności wpływów informacji. Jest to bardzo widoczne w rozszerzaniu się sfery informacyjnej społeczeństwa, rozwoju i implementacji nowych technologii informatycznych.[1] Należy zwrócić uwagę na fakt, iż stałym źródłem zagrożeń informacyjnych są nieuregulowane stosunki międzynarodowe i konflikty interesów narodowych. Często konflikty te rozpoczęły się kilkanaście lat temu i trwają do dziś. Bardzo często działalność informacyjna przeciwko innym państwom obejmuje działalność służb specjalnych[2], które dysponują ogromnymi zasobami materialnymi i ludzkimi. Oznacza to, że bezpieczeństwo informacji jest przedmiotem nie tylko polityki krajowej, ale także międzynarodowej. To walka o wpływy i wzajemne poszanowanie praw w stosunkach międzynarodowych, które i tak są niejednokrotnie bardzo napięte. W sferze informacyjnej współczesnego społeczeństwa wrogie działania informacyjne powodują konflikty zbrojne. Wojna informacyjna to specyficzny rodzaj wojny, który ma na celu nie tylko osłabienia gospodarki danego państwa, ale przede wszystkim na skłóceniu społeczeństwa. Nie można pominąć kwestii, iż charakter takich działań to też aspekt psychologiczny. Areną takich walk jest świadomość indywidualna i publiczna.

Bardzo wiele krajów tworzy strategie, doktryny, w których zasoby informacyjne stanowią tajemnicę państwową czy handlową, ale także są poufne czy zastrzeżone, a co za tym idzie tylko grono sprawdzonych osób przez służby specjalne ludzi ma do tego dostęp. System tworzenia jak i wykorzystania takich zasobów informacyjnych powoduje utworzenie ogromnych baz danych takich jak np. serwery na których wszystko się znajduje. Infrastruktura informacyjna (ośrodki monitorowania, centra analiz i przetwarzania informacji, źródła wymiany takich informacji) jest niezbędnym elementem do działalności w sferze bezpieczeństwa informacyjnego. Nieodzownym elementem jest również kształtowanie świadomości społecznej od najmłodszych użytkowników sieci. Nie można pominąć kwestii szkoleń, aby osoby pracujące i mające dostęp do wrażliwych danych wiedziały jak zachowywać się bezpiecznie w sieci. Bardzo ważnym elementem jest również odpowiednie prawo, które reguluje sposób jak i ewentualne konsekwencje niewłaściwego korzystania z sieci. Wspieranie rozwoju krajowego przemysłu telekomunikacyjnego i teleinformatycznego, rozpowszechnienie nowych technologii i jej stosowania we wszystkich obszarach życia musi być zgodne z globalną infrastrukturą informatyczną.

Trzeba pamiętać, że ludzkość weszła w nową erę rozwoju, którą należy zdefiniować jako okres wojen informacyjnych i zagrożenia bezpieczeństwa cyfrowego. Zwłaszcza element informacyjny jest

[1] K. Chałubińska-Jentkiewicz, M. Nowikowska, *Bezpieczeństwo, tożsamość, prywatność – aspekty prawne*, Monografie prawnicze, 2020.

[2] A. Żebrowski, *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane obszary walki informacyjnej: (wywiad i kontrwywiad w latach 1989–2003)*, 2005, Kraków, Oficyna Wydawnicza Abrys. s. 248.

elementem kluczowym, który obecnie nabrał kształt wojny hybrydowej, i jest największym zagrożeniem dla bezpieczeństwa narodowego Polski. W związku z tym bardzo ważne jest powstanie jak i rozwój specjalnego społeczeństwa informacyjnego, które będzie rozumiało i definiowało problem zagrożenia bezpieczeństwa informacyjnego oraz umiało przeciwdziałać takim zagrożeniom.

Obecny poziom badań nad zagrożeniami bezpieczeństwa informacyjnego państwa opiera się na interdyscyplinarnym zakresie nauk takich jak politologia, prawo, socjologia czy zarządzanie. Współcześnie zagrożenia te są bardzo dynamiczne i ciągle zwiększają swój wpływ na większość dziedzin naszego życia. Ogromny postęp cyfryzacji i informatyzacji powoduje, że zagrożenia mają wpływ na gospodarkę, państwo, wojsko, społeczeństwo i środowisko. To tylko niektóre obszary, w których zagrożenia te mogą mieć wpływ na bezpieczeństwo narodowe jak i wewnętrzne. Przeciwdziałania tym zagrożeniom ze względu na swój charakter funkcjonalny są bardzo dynamiczne i stale ewoluują, ponieważ muszą zapewnić realizację interesów narodowych. Społeczeństwo musi być przygotowane na przeciwdziałanie takim zagrożeniom. Pomimo, że pojęcie zagrożenia bezpieczeństwa informacji było wielokrotnie podejmowane w różnych doktrynach, książkach czy badaniach naukowych, nie ma ujednoliconego określenia czy bezpieczeństwa informacyjnego w naukach o bezpieczeństwie. Aktualnie zagrożenie bezpieczeństwa informacyjnego jest jednym z głównych zagrożeń ze względu na bardzo agresywne działania Rosji, która podważa stabilność społeczno-polityczną w celu wywołania konfliktów wewnątrz państwa, a także spowodowania zagrożenia w funkcjonowaniu państwa Polskiego. Wojna informacyjna i psychologiczna ma na celu skonfliktowanie Polaków, a co za tym idzie osłabienie więzi społecznych. Fake newsy, fałszowanie historii, tworzenie alternatywnego do rzeczywistości i zniekształconego obrazu świata powodują niestabilność wśród narodu. Brak odpowiedniej polityki komunikacyjnej państwa, kultury medialnej społeczeństwa ułatwia wpływ cyberataków na fizyczne bezpieczeństwo narodowe i wewnętrzne kraju. Przestarzały system ochrony informacji niejawnych, ochrony tajemnicy państwowej niestety ułatwia dokonywanie takich ataków.

Obecnie bezpieczeństwo informacji musi mieć specjalne miejsce w systemie bezpieczeństwa narodowego. Wszystkie części składowe w strukturze bezpieczeństwa narodowego muszą być ze sobą powiązane, aby system zabezpieczeń był spójny i miał odpowiednie zabezpieczenie na wszystkie sfery życia ludzi w kraju. Trzeba pamiętać, że zagrożenia o charakterze informacyjnym mają kluczowy wpływ na funkcjonowanie polityki bezpieczeństwa państwa, a ich negatywne skutki mogą w sposób bezpośredni zmieniać nastroje ludzi. Niejednokrotnie bezpieczeństwo jest ściśle związane z aspektami ekonomicznymi, a co za tym idzie, z gospodarką narodową. Oddziaływanie na przykład fake newsów może wpłynąć na zmianę postępowania ludzi, a także metody takie mogą mieć agresywny charakter i są sprzeczne z interesami bezpieczeństwa narodowego. Dlatego źródła zagrożeń bezpieczeństwa informacji są bardzo wielopłaszczyznowe i niebezpieczeństwo może pochodzić z różnych stron życia. Źródłem zagrożeń mogą być ludzie, urządzenia, modele, algorytmy, programy, schematy technologiczne. Trzeba pamiętać, że te zagrożenia mogą uwarunkować stosowanie prawa przez różne podmioty. W związku z tym, interesy państwa, społeczeństwa, jednostki są w niebezpieczeństwie i mogą mieć negatywny wpływ na świadomość i zachowanie obywateli, jeżeli taka groźba się zrealizuje. Biorąc pod uwagę dynamikę sytuacji społeczno-politycznej i pojawienie się nowych niebezpiecznych dla kraju czynników, bardzo ważny jest łatwy dostęp do mass mediów i odpowiednia analiza wszystkich

czynników z zewnątrz. Wojna informacyjna[1] osiągnie swój cel, jeżeli konflikty będą w aspekcie społeczno-politycznym, ideologicznym, narodowościowym, terytorialnym, grupami społecznymi. Często konflikt ten polega na nieuprawnionym i bezprawnym rozpowszechnianiu, modyfikowaniu czy niszczeniu przekonań strony przeciwnej. Bardzo często propaganda strony przeciwnej rozpowszechnia plotki i powoduje spadek morale wśród ludzi. Niejednokrotnie takie metody stosują nowoczesne międzynarodowe zorganizowane grupy przestępcze hackerów, którzy działają w wirtualnej przestrzeni. Takie ataki często doprowadzają również do przestępstw ekonomicznych w Internecie. Dane ataki dotykają strony rządowe, banki czy firmy sektora energetycznego. Trend ten powoduje, że cyberprzestępczość może być traktowana jako cyfrowa usługa. Wzrost rozwoju korzystania z Internetu powoduje na każdym kroku bardzo duże zagrożenie dla społeczeństwa. Niejednokrotnie ataki hackerskie mają podważyć reputację sił politycznych.

W dzisiejszych czasach globalne problemy obejmują takie zjawiska jak „cyberprzestępczość; zapewnienie stabilności infrastruktury informatycznej i ochrony przed wszelkiego rodzaju atakami; zapewnienie bezpieczeństwa danych osobowych użytkowników Internetu, w tym prywatności; bezpieczeństwo transakcji elektronicznych itp. Rewolucja informacyjna to także czynnik zmieniający środowisko bezpieczeństwa. Jako czynnik wpływający na rozprzestrzenianie się technologii może pogłębiać „ubóstwo" i czynić go jeszcze bardziej widocznym. W krajach demokratycznych rozwój technologii informatycznych sprawia, że społeczeństwo jest bardzo podatne na niektóre formy ataków terrorystycznych. Ponadto demokracja nie zawsze jest w stanie skutecznie kontrolować przepływ informacji, gdyż wzmocnienie takiej kontroli oznaczałoby de facto eliminację jednego z najskuteczniejszych elementów demokracji – wolności słowa. Jednocześnie reżimy autorytarne mają większą swobodę manipulowania mediami i wpływania na opinię publiczną, w tym w krajach demokratycznych, z którymi są w konflikcie. Informacje rządowe nie mogą konkurować z prasą w szybkości przepływu informacji. Dlatego każdy krok podejmowany przez demokratyczne państwo w celu wzmocnienia swojego bezpieczeństwa będzie uważnie obserwowany przez prasę. W związku z tym niedbałe działania państwa na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa będą nieskuteczne.

Ze względu na intensywny rozwój technologii informacyjnych, ich kluczowe znaczenie dla systemów podejmowania decyzji publicznych, zarządzania finansami i bankowością, energetyki, transportu, komunikacji krajowej i międzynarodowej itp., sfera informacyjna stała się przedmiotem skrupulatnej uwagi państw i korporacji międzynarodowych dążących do dominacji nad światem oraz organizacji terrorystycznych i destrukcyjnych społeczności dążących do stwarzania trudności w pełnieniu ważnych funkcji społecznych.

Biorąc pod uwagę szczególną wrażliwość informacji i komunikacji, szczególne zagrożenie dla systemów rządowych mogą stanowić ukierunkowane działania elementów destrukcyjnych (hakerów) i obcych służb wywiadowczych, które mogą zakłócać kluczowe systemy informacyjne instytucji rządowych i obszarów sektora prywatnego ważnych dla bezpieczeństwa państwa, a także operacje specjalne mające na celu nieuprawniony dostęp do baz strategicznie ważnych danych, dezinformacja i manipulacja świadomością masową. Szczególnym wyzwaniem dla młodych państw demokratycznych jest próba zniekształcenia w umysłach społeczności międzynarodowej ich narodowego wizerunku poprzez organizowanie przeciwko nim systematycznych oszczerczych kampanii.

[1] D. Kaźmierczak, *Walka informacyjna we współczesnych konfliktach i jej społeczne konsekwencje,* Studia de Securitate et Educatione Civili 7, 2017.

Promując pozytywne trendy globalizacji i organicznie związanej z nią otwartości informacyjnej, państwo musi zdecydowanie przeciwstawiać się destrukcyjnym procesom odsuwania suwerenności w sferze kulturowej i informacyjnej, w tym ekspansji obcych państw i korporacji transnarodowych w wewnętrzną przestrzeń informacyjną, zdolnych doprowadzić do utraty tożsamości narodowej i zniszczenia duchowych i moralnych podstaw życia publicznego. Globalizacja znacząco wzmacnia i przekłada się na nową jakość taką jak zjawisko wojny informacyjnej i informacyjnych operacji specjalnych. W systemie stosunków międzynarodowych tworzy się nowa struktura, w której rządząca elita jest warstwą ludzi, którzy potrafią przetwarzać informacje i realizują interesy „złotego miliarda" tych segmentów światowej gospodarki, które przetwarzają informację.

Na światowym rynku mediów dominuje kilkanaście korporacji międzynarodowych, które są największymi korporacjami na świecie i które nie tylko mają udziały w kilku sektorach medialnych, ale także inwestują kapitał w szybko rozwijające się sektory „nowej gospodarki".. W geopolitycznych i gospodarczych centrach i państwach świata tworzone są specjalne organy ds. wojen informacyjnych. Informacyjne operacje specjalne są prowadzone zarówno przez środowiska rządowe niektórych państw w celu zabezpieczenia własnych interesów, jak i przez wpływowe struktury pozarządowe – korporacje międzynarodowe, międzynarodowe organizacje przestępcze czy terrorystyczne. Każdy kraj lub jego społeczność wypracowuje własną strategię zachowania i polityki bezpieczeństwa informacji w kontekście globalizacji komunikacji. Na przykład europejską strategię cechuje poszukiwanie równowagi między kontrolą państwa a elementami rynku, dynamiczne połączenie interesów publicznych z aspiracjami prywatnego i korporacyjnego biznesu. Jednocześnie model azjatycki kojarzy się z ustanowieniem tradycyjnych wartości i kultury. Organizowane są także specjalne destrukcyjne kampanie medialne i akcje specjalne mające na celu szerzenie dezinformacji, wpajanie ducha nienawiści i nietolerancji wobec określonych grup społecznych (etnicznych, klasowych, religijnych itp.). Doświadczenia krajów sąsiednich pokazują, że takie kampanie, wraz z aktami terroru psychologicznego wobec „cudzoziemców", często poprzedzały konflikty domowe i wojny. Środki masowego przekazu są wykorzystywane przede wszystkim w celach psychologicznego przetwarzania masowej świadomości samozachowawczej i samoobrony, ignorowanie podstawowych zasad bezpieczeństwa osobistego i publicznego, wpajanie poczucia zagłady i tak dalej. Terroryzm medialny jest uważany za szczególny rodzaj presji psychologicznej i polega na próbach poprzez specjalne operacje medialne niszczenia symbolicznej infrastruktury społeczeństwa, tworzenia atmosfery obywatelskiego nieposłuszeństwa, nieufności wobec działań i intencji rządu (zwłaszcza jego organów ścigania) oraz ksenofobia i podejrzane traktowanie „cudzoziemców", którzy pod pewnymi warunkami mogą należeć do jakiejkolwiek mniejszości.

W obecnej sytuacji konieczne jest podjęcie działań na rzecz aktywnej państwowej i prawnej regulacji procesów informacyjnych oraz przeciwdziałania zagrożeniom w sferze informacyjnej Polski, dostosowując krajowe ustawodawstwo informacyjne do prawa międzynarodowego przy jednoczesnej ochronie interesów narodowych w sferze informacyjnej.

Zakończenie

Bezpieczeństwo informacji to złożone systemowe zjawisko, które oddziałuję na bezpieczeństwo państwa zarówno z zewnątrz jak i wewnątrz. Rozwój technologiczny wpływa na zachowanie i postępowanie ludzi którzy bardzo często ulegają fake news i bez sprawdzenia źródła czy wiarygodności

informacji wierzą w jego treść. Bezpieczeństwo to w przyszłości będzie zajmowało kluczą rolę w bezpieczeństwie narodowym każdego państwa.

BIBLIOGRAFIA

1. Chałubińska-Jentkiewicz K., Nowikowska M., *Bezpieczeństwo, tożsamośc,prywatność – aspekty prawne*, Monografie prawnicze, 2020.
2. Dworakowski W., *Zarządzanie bezpieczeństwem informacji wg normy BS 7799 - Wprowadzenie*, XI Konferencja PLOUG, Kościelisko, 2005.
3. Kaźmierczak D., *Walka informacyjna we współczesnych konfliktach i jej społeczne konsekwencje*, Studia de Securitate et Educatione Civili 7, 2017.
4. Kulczycki E., *Teoretyzowanie komunikacji*, Wydawnictwo Naukowe Instytutu Filozofii UAM, Poznań 2012.
5. Żebrowski A., *Ewolucja polskich służb specjalnych. Wybrane obszary walki informacyjnej: (wywiad i kontrwywiad w latach 1989–2003)*, Kraków, Oficyna Wydawnicza Abrys, 2005.

STATE INFORMATION SECURITY

Summary: This article aims at emphasizing the current role of information security in the context of national security. As a result of the globalisation, an information component is considered an indispensable element in the development of the modern world. Thus, the information security has become an area of the multi-layered system of national security. It is supposed to provide appropriate legal frames which regulate potential information security breaches and crimes.
Keywords: information security, state security, national security, security threats, information warfare.

Ryzyko na rynku walutowym Forex

Dr hab. Łukasz FURMAN

UTH im. H. Chodkowskiej w Warszawie, POLAND

Anna HAŃCZYK

Karpacka Państwowa Uczelnia w Krośnie, POLAND

Streszczenie

Definiując ryzyko jako prawdopodobieństwo wystąpienia niepowodzenia należy uznać je za nieodłączny element wszelkich inwestycji. Rynek walutowy cechuje się dużym poziomem ryzyka. Celem niniejszego artykułu jest zbadanie czynników ryzyka na Forex Exchange Market metodą analizy literatury przedmiotu oraz dostępnych raportów dotyczących zysków i strat inwestorów indywidualnych. Temat artykułu porusza kwestie rodzajów ryzyka towarzyszącego uczestnikom handlu na rynku walutowym, takie jak między innymi nieumiejętne wykorzystanie dźwigni finansowej lub czynniki wynikające ze środowiska ekonomicznego, a także sposoby na zabezpieczeniem się przed niepowodzeniem podczas decyzji inwestycyjnych.

Słowa kluczowe: Forex, rynek walutowy, transakcje, dźwignia finansowa, ryzyko

1. Wstęp

Ryzyko jest wyznacznikiem niepewności danego przedsięwzięcia i towarzyszy każdej dziedzinie życia, dlatego też wiele podmiotów skupia się na analizowaniu jego przyczyn oraz sposobach ograniczania go do minimum. Ryzyko jest nierozerwalnym elementem wszystkich inwestycji, bez znaczenia czy są to inwestycje w nieruchomości, papiery wartościowe czy waluty, ponieważ każda z tych transakcji niesie za sobą pewną możliwość zakończenia niepowodzeniem, a w konsekwencji utratą środków pieniężnych. Ze względu na swoją specyfikę rynek walutowy generuje wiele czynników ryzyka, przez co uważany jest za jedną z bardziej niebezpiecznych form pomnażania kapitału. Według informacji podanych przez Urząd Komisji Nadzoru Finansowego w 2020 roku aż 77% aktywnych klientów straciło pieniądze na rynku Forex, zaś przeciętna strata na jednego klienta wyniosła ponad 11 tysięcy złotych[1]. Celem niniejszego artykułu jest zdefiniowanie i klasyfikacja rodzajów ryzyka oraz ich implikacji

[1] Straty na rynku Forex, https://businessinsider.com.pl/gielda/wiadomosci/forex-wiekszosc-klientow-odnosi-straty-raport-uknf/wjr65zs [dostęp: 14.02.2022]

występujących podczas handlu na rynku Forex. Metoda badawcza polegająca na analizie literatury przedmiotu oraz dostępnych raportów ukazała, iż uczestnicy handlu na rynku walutowym są narażeni na wiele niesprzyjających czynników, jednakże świadomość oraz wiedza pozwalają na skuteczne ograniczanie ryzyka podczas inwestowania na Forex. Warto jednak pamiętać, iż nie istnieją w pełni bezpieczne inwestycje, więc racjonalnym podejściem jest ryzyko poznać i zaakceptować, niż wyolbrzymiać. Ważnym elementem będą tu zarządzanie ryzykiem oraz znajomość narzędzi pozwalająca je obniżyć.

2. Charakterystyka rynku Forex

Foreign Exchange Market (Forex, FX) to nazwa zdecentralizowanego rynku walutowego spopularyzowana na całym świecie, w wolnym tłumaczeniu oznaczająca wymianę zagraniczną. Decentralizacja umożliwia niemalże nieograniczony handel podmiotom z całego świata. Podmioty te to w głównej mierze rządy, banki, fundusze hedgingowe, ale także inwestorzy instytucjonalni, indywidualni oraz spekulanci[1]. Forex jest częścią rynku OTC (Over The Counter), co oznacza, że transakcje odbywają się pomiędzy dwoma podmiotami, bez udziału giełdy. Rynek FX nie posiada fizycznej lokalizacji, a dzięki funkcjonowaniu w oparciu o wirtualne platformy może działać 24 godziny na dobę, pięć dni w tygodniu. Płynność zapewniana jest w tym czasie dzięki działaniu największych giełd na świecie jak między innymi New York Stock Exchange, London Stock Exchange, Japan Exchange Group, Euronext etc., których godziny otwarcia i zamknięcia nakładają się na siebie dzięki różnicom czasu. Istotnym elementem handlu na FX jest to, iż nie jest on ograniczony jedynie do walut. Można dokonywać transakcji również na innych instrumentach takich jak surowce (np. złoto, ropa), towary (np. kakao, cukier) indeksy, a nawet kryptowaluty. Dobrą metodą inwestowania na rynku Forex jest dywersyfikacja portfela, która pomimo strat na jednym instrumencie może nadal przebiegać korzystnie na innych.

2.1. Typy transakcji na Foreign Exchange Market

Handel na rynku Forex opiera się w głównej mierze na CFD (Contract For Difference), czyli kontraktach na różnicę kursową. Transakcje na rynku Forex można podzielić na trzy podstawowe kategorie: Spot, Forward i Options. Spot Market, czyli rynek kontraktów natychmiastowych jest najpopularniejszy wśród spekulantów. Zmiany kursu wpływają na ceny walut w czasie rzeczywistym, zaś zlecenia realizowane są niezwłocznie, co oznacza, że w przypadku otwarcia transakcji zysk bądź strata automatycznie pojawia się na naszym rachunku. Jest to najbardziej popularny rynek na internetowych platformach brokerskich. Drugim rodzajem jest Forward Market będący rynkiem terminowym, z którego głównie korzystają eksporterzy i importerzy obliczając przyszłe rzeczywiste koszty towarów względem zmian kursów. Ostatnim rodzajem jest Option Market – rynek opcji, w którym w określonym czasie i po określonej cenie można handlować prawami do wykupu lub sprzedaży danego instrumentu[2].

[1] Galant M., Dolan B., Forex dla bystrzaków, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2010
[2] Surdel P., Podstawy giełdy walutowej, Wydawnictwo Złote Myśli, Gliwice 2008

2.2. Metody badania przyszłych ruchów cenowych

Istnieją dwie podstawowe koncepcje służące prognozowaniu ruchów cenowych na rynku Forex. Są to analiza fundamentalna (AF) oraz analiza techniczna. Analiza fundamentalna polega na wykorzystywaniu wszystkich informacji napływających z otoczenia ekonomiczno-gospodarczego, jak na przykład stopy procentowe, bilanse, wzorce pogodowe etc., na podstawie których analityk próbuje ustalić wpływ na względną równowagę bądź jej brak pomiędzy podażą a popytem na rynku. Model analizy fundamentalnej posiada ten mankament, że nie uwzględnia się w nim zachowań inwestorów, którzy handlując również mają duży wpływ na zmianę cen kursu[1]. Celem uwzględnienia nastrojów inwestorów względem danego instrumentu w czasie przeszłym, bądź teraźniejszym warto zwrócić się ku analizie technicznej. Koncepcja ta pozwala na przewidywanie potencjalnych ruchów ceny na podstawie analizy historycznych wykresów. Porządkuje zbiorowe zachowania inwestorów w formie wzorców, które są obserwowalne, wymierne i powtarzalne. Inwestor Mark Douglas nazywa to możliwością wglądu w „umysł" rynku[2].

3. Ryzyko inwestycyjne w literaturze przedmiotu

Ryzyko w gospodarce rynkowej jest nieodłączną częścią prowadzenia działalności gospodarczej. Związane jest ono z niepewnością i nieprzewidywalnością. Przykładowo Knight uważa stan niepewności jako możliwość odchyleń od stanu oczekiwanego, której nie daje się zmierzyć, ponieważ nie można zastosować rachunku prawdopodobieństwa Jajuga natomiast twierdzi, ze niepewność jest immanentną cechą rzeczywistości, wynikającą z: dużej liczby złożonych i zmieniających się podmiotów; istotnej zależności pomiędzy nimi a otoczeniem; ograniczonej możliwości kontrolowania przez ludzi czynników kształtujących rzeczywistość[3].

W swej publikacji Ronka-Chmielowiec pisze, że ryzyko jest pojęciem wielo-znacznym i złożonym, stąd bardzo trudno podać jego ścisłą i uniwersalną definicję[4]. Ryzyko występuje ono również nie tylko pośród przedsiębiorców, ale również innych uczestników rynku. Autorzy publikacji naukowych wskazują, że w jednostkach gospodarczych mamy do czynienia z występowaniem ryzyka operacyjnego (handlowego) oraz ryzyka finansowego. Przykładowo Żbikowski uważa, że ryzyko handlowe, ma związek z możliwością aktywnego oddziaływania na sprzedaż, ceny i koszty, z poziomem konkurencji i ciągłości zarządzania, siłą przetargową i poziomem dywersyfikacji dostawców. Za ryzyko finansowe uznaje wszelkie czynności, które związane jest ze strukturą źródeł finansowania ak-tywów – wzrost udziału środków obcych podwyższa zwykle ryzyko działalności

[1] Douglas M., W transie inwestowania, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2014
[2] Ibid.
[3] Podaję za: Kaczmarek T.T., Zarządzanie ryzykiem handlowym i finansowym dla praktyków, ODDK, Gdańsk 1999, s. 11
[4] Ronka-Chmielowiec W.: Ryzyko i istota ubezpieczenia, [w:] W. Ronka Chmielowiec (red.), Ubezpieczenia, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, 2016, s. 11 - 12

przedsiębiorstwa i czyni je mniej atrakcyjnym partnerem dla instytucji finansowych[1].

Wspomniany powyżej aspekt ryzyka dotyczy przede wszystkim ryzyka prowadzonej działalności gospodarczej przez małe, średnie i duże przedsiębiorstwa.

Innym, równie ważnym obszarem ryzyka jest ryzyko inwestycyjne, które wiąże się z rynkiem kapitałowym. Rozumiane jest ono jako niepewność w kwestii wielkości osiąganego zysku lub straty, jaką może przynieść nasza inwestycja. Bijańska i Wodarski w swym artykule wskazali, że rozpatrywanie ryzyka w kategoriach procesu podejmowania decyzji inwestycyjnych wymaga jego ujęcia w aspekcie: niepewności, upływu czasu, efektywności ekonomicznej, źródeł oraz miar i norm, umożliwiających pomiar i ocenę ryzyka, a także zachowania decydentów/inwestorów wobec jego wystąpienia[2]. Autorzy Ci przyjęli, że ryzyko jest pewną możliwością zaistnienia sytuacji, w której rzeczywiste efekty ekonomiczne inwestycji będą się niekorzystnie odchylały od pierwotnie oszacowanych. Rozmiar notowanych odchyleń między wartością rzeczywistą a oczekiwaną odzwierciedla wielkość ryzyka.

O kwestiach ryzyka inwestycyjnego wypowiadał się również Daniluk pisząc, że każda „decyzja inwestycyjna o lokacie środków pieniężnych, opiera się na przewidywaniu przyszłych zdarzeń gospodarczych, rynkowych i innych a więc na przewidywaniach obarczonych pewną dozą niepewności. Ryzyko jest możliwością wystąpienia efektu działania niezgodnego z oczekiwaniami”[3].

Inwestorzy zatem dokonując różnorodnych operacji na rynku kapitałowym przy użyciu różnego rodzaju instrumentów finansowych muszą brać pod uwagę ryzyko. Inwestorzy każdorazowo dokonując transakcji na giełdzie, czy w innym wymiarze powinni mieć pełne rozeznanie o rozmiarach grożącego im ryzyka. Efektywność inwestycji wymaga, aby wcześniej rozstrzygnąć, jaki stopień ryzyka przypisany jest do danej operacji. Postępujący proces globalizacji w gospodarce światowej charakteryzujący się m.in. nasilającym się przepływem kapitału powoduje, że rynki finansowe się rozwijają, dając możliwość inwestorom do inwestowania pieniędzy. Może się to oczywiście odbywać na różne sposoby. Jedną z dróg, gdzie można dokonywać inwestycji jest rynek walutowy, o którym będzie mowa w dalszej części artykułu.

4. Rodzaje ryzyka na rynku walutowym

Ryzyko na rynku Forex nie jest jednorodne. Osoby podejmujące handel na rynku walutowym są stale narażone na szereg czynników mogących spowodować niepowodzenie transakcji. Czynniki te pochodzą zarówno z otoczenia zewnętrznego, jak i wewnętrznego inwestora. Do czynników wewnętrznych można zaliczyć zagrożenia, które wypływają bezpośrednio od inwestora, na przykład źle dobrane lub słabo poznane strategie handlowe czy handel emocjonalny, który polega na podejmowaniu decyzji inwestycyjnych bez analiz i oceny sytuacji rynkowej, jedynie na podstawie przeczucia bądź emocji

[1] Żbikowski J., Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie–wybrane problemy, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, s. 105-113

[2] Bijańska J., Wodarski K., Ryzyko w decyzjach inwestycyjnych przedsiębiorstw. Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie/Politechnika Śląska, z. 70, 2014, s. 58

[3] Daniluk, M. (). Ryzyko inwestycyjne na rynkach finansowych. Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie, 6(1-4)/2012, s 18.

takich jak euforia, strach czy chciwość[1]. Czynniki zewnętrzne są bardziej złożone, ponieważ bez względu na poczynioną pracę i przygotowanie nawet doświadczony inwestor nie ma na nie wpływu. Do rodzajów ryzyka na rynku Forex zaliczyć można:

1) Ryzyko kursowe polegające na niekorzystnej zmianie kursu cenowego danego instrumentu. Jest ono ściśle powiązane z ryzykiem rynkowym, na które składają się również ryzyko stopy procentowej, r. cen akcji i r. cen towarów[2].
2) Ryzyko polityczne jest ściśle powiązane z areną polityczną danego kraju oraz wydarzeniami, które mają wpływ na rynek i gospodarkę takie jak m.in. wybory, referenda, przemówienia czy konflikty między państwami. W momencie istotnych zdarzeń inwestorzy są ostrożniejsi, ponieważ zmiana sytuacji politycznej często ma swoje odzwierciedlenie w cenie kursu i może prowadzić do nieprzewidywalnych zmian[3].
3) Ryzyko bankructwa polegające na całkowitej utracie zainwestowanego kapitału spowodowane niekorzystnym ulokowaniem środków[4].
4) Ryzyko operacyjne to najobszerniejsza kategoria ryzyka obejmująca poniesienie strat w wyniku takich sytuacji jak błąd ludzki, niesprawność systemu informatycznego, nieprawidłowość w funkcjonowaniu systemu zleceń czy opóźnienia w realizacji transakcji[5].
5) Ryzyko płynności polega na ograniczonym obrocie danym instrumentem finansowym, który może nie zostać kupiony bądź sprzedany w danym czasie lub po ustalonej cenie zgodnie z oczekiwaniami inwestora[6].
6) Ryzyko prawne związane jest z następstwami niekorzystnych efektów prawnych w umowach zawieranych przez podmiot, a także wpływu na sytuacje wywołaną zmianami w aktach prawnych[7].
7) Ryzyko wydarzeń jest powiązane z możliwością wystąpienia specyficznych zdarzeń, które mają wpływ na sytuacje podmiotu dokonującego handlu na rynku Forex, np. katastrofy naturalne. Przykładem ryzyka wydarzeń może być również wybuch pandemii Covid-19, który zachwiał rynkami finansowymi na całym świecie[8].

Powyższe czynniki to te, które najczęściej dotykają inwestorów podczas handlu na rynku. W literaturze można spotkać ich inne rodzaje bądź klasyfikacje. Ryzyko generowane jest również przez narzędzie takie jak dźwignia finansowa zwane także lewarem. Mechanizm ten służy zwielokrotnianiu wartości

[1] Emocje w tradingu i trading emocjonalny, https://comparic.pl/emocje-w-tradingu-kontra-trading-emocjonalny/ [dostęp: 16.02.2022]
[2] Jajuga K., Zarządzanie ryzykiem, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007
[3] Ryzyko polityczne ma coraz większe znaczenie, https://www.parkiet.com/okiem-eksperta/art19749011-ryzyko-polityczne-ma-coraz-wieksze-znaczenie [dostęp: 17.02.2022]
[4] Bień W., Rynek papierów wartościowych, Wydawnictwo Difin, Warszawa 1999
[5] Tarczyński W., Mojsiewicz M., Zarządzanie ryzykiem, PWE, Warszawa 2001
[6] Piekunko-Mantiuk I., Jamróz P., Narzędzia ograniczania ryzyka wykorzystywane na rynku forex przez nieprofesjonalnych traderów, PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I ZARZĄDZANIE, Tom XVIII | Zeszyt 9 | Część II, Wydawnictwo SAN, Łódź 2017
[7] Ibid.
[8] Ibid.

transakcji. Polega to na tym, iż inwestor posiadając kapitał 10 000PLN posługując się dźwignią np. 10:1 może zmaksymalizować wartość transakcji do dziesięciokrotnie wyższej tj. 100 000PLN. Ogromne ryzyko niesie zatem sytuacja, w której notowania zaczną spadać co w efekcie może drastycznie pogłębiać straty, bądź nawet spowodować zadłużenie względem instytucji finansowej[1]. Zjawiskiem, które również ma miejsce na rynkach finansowych jest bańka spekulacyjna, która jest procesem niezrównoważonego wzrostu cen związana z nadaktywnością rynkową. Bańka spekulacyjna ma charakter samonapędzający i niekiedy może potrwać kilka lat. Wynika to bardziej z aspektu psychologicznego inwestorów, niż z faktycznej sytuacji ekonomicznej. Konsekwencją bańki spekulacyjnej jest jej „pęknięcie" zwane krachem polegające na rozpoczęciu gwałtownego trendu spadkowego, a co za tym idzie ogromnym spadku wartości instrumentu[2]. Inną sytuacją potrafiąca wywołać raptowny spadek cen jest tzw. atak spekulacyjny gorącego kapitału. Stanisław Adamczyk w swojej publikacji definiuje gorący kapitał jako globalnych inwestorów posiadających ogromny kapitał, który mogą w dowolnej chwili relokować w krótkim czasie z jednego instrumentu na drugi, zaś atak spekulacyjny to agresywna, masowa wyprzedaż danego aktywu powodująca zachwianie równowagi rynkowej[3].

4. Sposoby ograniczania ryzyka na rynku Forex

W związku z tym, iż nie istnieje gwarancja bezpiecznych inwestycji na rynku walutowym inwestorzy powinni dla zabezpieczenia własnego kapitału dociekliwie badać metody ograniczania ryzyka, a także wprowadzać narzędzia wspomagające zarządzanie ryzykiem. Ważną kwestię spełni tutaj rzetelne podejście inwestora w postaci prowadzenia pełnego spisu transakcji oraz wnikliwe sprawdzanie umów zawieranych z platformą brokerską. Istotnym kryterium będzie tutaj Negative Balance Protection (NBP) zabezpieczający przed ujemnym saldem, który w razie niepowodzenia zamyka transakcje przy określonej niskiej kwocie[4].
Jedną z istotniejszych kwestii podczas otwierania transakcji będzie ustawianie na platforie handlowej poziomów automatycznego zamknięcia zlecenia, czyli Stop Loss (SL) oraz Take Profit. SL jest to poziom, w którym oznacza się maksymalną akceptowalną stratę, natomiast TP służy zamknięciu transakcji po osiągnięciu założonego zysku, aby uniknąć odwrócenia trendu na niekorzyść inwestora[5].
Ważnym elementem jest także umiejętne obliczanie wielkości transakcji (lotsize) adekwatnie do posiadanych środków. Wiele strategii przyjmuje różne założenia odnośnie tego, jak duża transakcja być powinna, więc w razie potrzeby można skorzystać z kalkulatorów lotsize dostępnych w sieci[6].

---

[1] Problemy klientów na „rynku Forex" – raport Rzecznika Finansowego, Warszawa marzec 2018
[2] Zespół GiełdoMania, Co to jest bańka spekulacyjna? https://gieldomania.pl/co-to-jest-banka-spekulacyjna-przyklady/ [dostęp: 18.02.2022]
[3] Adamczyk S., Zdolność starannego i wyedukowanego konsumenta do zrozumienia ryzyka walutowego kredytów powiązanych z rynkiem FOREX, Akademia Sporu Finansowego, Warszawa 2017
[4] Negative Balance Protection, https://www.fxmag.pl/co-to-jest/negative-balance-protection [dostęp: 18.02.2022]
[5] Co to jest Stop Loss oraz Take Profit? https://comparic.pl/sposoby-ustawiania-stop-loss-oraz-take-profit/ [dostęp: 18.02.2022]
[6] Kalkulator wielkości pozycji, https://www.myfxbook.com/pl/forex-calculators/position-size [dostęp: 18.02.2022]

Najpopularniejszymi metodami zarówno w kwestii ryzyka danej transakcji, jak i prognozowaniu jej faktycznej opłacalności są analiza fundamentalna i analiza techniczna. Zastosowanie obydwu tych koncepcji pozwala na podjęcie decyzji inwestycyjnej w taki sposób, aby możliwie najbardziej podążyć za trendem rynkowym uwzględniając sytuacje ekonomiczno- gospodarczą oraz popyt i podaż na dany instrument, co pozwala ograniczyć ryzyko niepowodzenia.

Podsumowanie

Zaprezentowany temat ryzyka występującego przy realizowanych transakcjach na rynku Forex skłania do wyciągnięcia pewnych wniosków, które pomogą ograniczyć to ryzyko.

Ograniczenie ryzyka możliwe jest dzięki wzbogaceniu wiedzy z zakresu handlu na rynku walutowym, przed wykonaniem jakiejkolwiek transakcji. Kolejnym aspektem jest użytkowanie konta demo na platformie transakcyjnej, gdzie można poznawać praktyczną stronę kupna lub sprzedaży, bez zawierania rzeczywistych transakcji, co sprawia, że inwestor doskonali swoje umiejętności. Warto poznawać i trenować strategie handlu adekwatne do ilości czasu, możliwości oraz oczekiwań względem inwestycji, a także uwzględniając osobiste predyspozycje takie jak odporność psychiczna na presję czy stres. Istotnymi elementami są również racjonalne zarządzanie kapitałem, a także przestrzeganie wcześniej przygotowanego planu tradingowego i śledzenie aktualnych wydarzeń dotyczących poszczególnych instrumentów. Należyte przygotowanie do zawierania transakcji na rynku walutowym może skutecznie zmniejszać ryzyko na rynku Forex.

BIBLIOGRAFIA

1. Adamczyk S., Zdolność starannego i wyedukowanego konsumenta do zrozumienia ryzyka walutowego kredytów powiązanych z rynkiem FOREX, Akademia Sporu Finansowego, Warszawa 2017
2. Bień W., Rynek papierów wartościowych, Wydawnictwo Difin, Warszawa 1999
3. Bijańska J., Wodarski K., Ryzyko w decyzjach inwestycyjnych przedsiębiorstw. Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie/Politechnika Śląska, z. 70, 2014, s. 58
4. Co to jest Stop Loss oraz Take Profit? https://comparic.pl/sposoby-ustawiania-stop-loss-oraz-take-profit/ [dostęp: 18.02.2022]
5. Daniluk, M. (). Ryzyko inwestycyjne na rynkach finansowych. Rocznik Naukowy Wydziału Zarządzania w Ciechanowie, 6(1-4)/2012, s 18.
6. Douglas M., W transie inwestowania, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2014
7. Emocje w tradingu i trading emocjonalny, https://comparic.pl/emocje-w-tradingu-kontra-trading-emocjonalny/ [dostęp: 16.02.2022]
8. Galant M., Dolan B., Forex dla bystrzaków, Wydawnictwo HELION, Gliwice 2010
9. Jajuga K., Zarządzanie ryzykiem, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007
10. Kalkulator wielkości pozycji, https://www.myfxbook.com/pl/forex-calculators/position-size [dostęp: 18.02.2022]
11. Negative Balance Protection, https://www.fxmag.pl/co-to-jest/negative-balance-protection [dostęp: 18.02.2022]

12. Piekunko-Mantiuk I., Jamróz P., Narzędzia ograniczania ryzyka wykorzystywane na rynku forex przez nieprofesjonalnych traderów, PRZEDSIĘBIORCZOŚĆ I ZARZĄDZANIE, Tom XVIII | Zeszyt 9 | Część II, Wydawnictwo SAN, Łódź 2017
13. Podaję za: Kaczmarek T.T., Zarządzanie ryzykiem handlowym i finansowym dla praktyków, ODDK, Gdańsk 1999, s. 11
14. Problemy klientów na „rynku Forex" – raport Rzecznika Finansowego, Warszawa marzec 2018
15. Ronka-Chmielowiec W.: Ryzyko i istota ubezpieczenia, [w:] W. Ronka Chmielowiec (red.),
16. Ryzyko polityczne ma coraz większe znaczenie, https://www.parkiet.com/okiem-eksperta/art19749011-ryzyko-polityczne-ma-coraz-wieksze-znaczenie [dostęp: 17.02.2022]
17. Straty na rynku Forex, https://businessinsider.com.pl/gielda/wiadomosci/forex-wiekszosc-klientow-odnosi-straty-raport-uknf/wjr65zs [dostęp: 14.02.2022]
18. Surdel P., Podstawy giełdy walutowej, Wydawnictwo Złote Myśli, Gliwice 2008
19. Tarczyński W., Mojsiewicz M., Zarządzanie ryzykiem, PWE, Warszawa 2001
20. Ubezpieczenia, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa, 2016, s. 11 - 12
21. Zespół GiełdoMania, Co to jest bańka spekulacyjna? https://gieldomania.pl/co-to-jest-banka-spekulacyjna-przyklady/ [dostęp: 18.02.2022]
22. Żbikowski J., Zarządzanie ryzykiem w przedsiębiorstwie–wybrane problemy, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania, s. 105-113

RISKS ON THE FOREX FOREX MARKET

When defining risk as the probability of failure, it should be considered as an integral part of any investment. The foreign exchange market is risky. The topic "Foreign Exchange Market Risks" deals with the risks that foreign exchange traders face, such as unskillful use of leverage or economic factors, as well as with ways to hedge against failure in investment decisions.

Keywords: Forex, foreign exchange market, trading, leverage, risk

Information society in times of digital revolution

WÓJCIK-CZERNIAWSKA Agnieszka, PhD

Warsaw School of Economics (SGH), College of Management and Finance

Department of Economics and Finance of Local Government, Warsaw, POLAND

Abstract

The study argues that the digital revolution is given more attention as a result of comprehending the information society. The most latest lengthy wave of humankind's information society evolution is the technology platform, which includes its ubiquitous connection and formidable machine intelligence. The first technical revolutions date back towards the Stone, Copper, and Metal Ages when the Schumpeterian process of creative destruction was driven by structural change. The ideas of an "Information Society" and a "knowledge-based Digital Economy" are concepts that are fundamentally trying to make a difference around the turn of the millennium. New means of designing and delivering knowledge via digital technology are driving this transition. The modernization of data flows, communication systems, and organizational procedures are infiltrating many diverse aspects of society, driving us toward a new communal and creative instruction. This type of "digital activity" is becoming a more worldwide phenomenon, originating mostly in advanced industrial civilizations. The speed with which a culture embraces this innovation strategy is directly proportional to its level of progress. Technology, on the other hand, is indeed a developer's kid, but also, to a considerable part, its parent.

The topic of how to utilize this growing technology paradigm to accomplish higher development objectives and successfully connect into the modern Information Environment has become increasingly urgent on the development agenda for developing countries. Even though countries were belated to the "industrial era" paradigm, the region's position in the worldwide Info Society and the "digital age" is up till now unknown.

The change of technology (also known as the "industrial revolution"), which included water, heat, electrical, and combustible power, was the subject of a second biopsychosocial model of societal modernization. This article looks at the information society in the digital age.

Keywords: Information society, Digital revolution, ICT, economy, and technology.

14. yüzyıl Azerbaycan Şiirinin ve Hurufilik Mezhebi Ustadı İmadeddin Nesimi'nin Mirası Avrupa Çalışmaları'nda

Xatire GULİYEVA[1]

ANAS Felsefe ve Sosioloji Enstitüsü, Felsefe Üzere bilimler Doktoru, Doçent, AZERBAYCAN

ORCID 0000-0002-4889-6569, Email: xatire_6262@mail.ru; multikult@mail.ru +994507709172

Öz

"XIV yüzyıl Azerbaycan şiirinin ve Hurufilik Mezhebi Ustadı İmadeddin Nesimi'nin mirası Avrupa Çalışmaları'nda" başlıklı bu makalede İmadeddin Nesimi'nin Avrupa'da anlaşılması ve dünya bilim düşüncesinde araştırılması ve değerlendirilmesi görevi ele alınmaktadır.

Dolayısıyla bu makale, büyük şairin Müslüman, Türk olmasına ve 600 yılı aşkın bir süredir uyuduğu Arap dünyası ile ilişkilendirilmesine rağmen Avrupa'da yapılan çalışmaları incelemektedir. Nitelik ve nicelik olarak daha büyük bir avantaja sahip olan bu eserlerden hareketle yazar, İmadeddin Nesimi'nin mirasının etno-ulusal kimliği gibi, kültürlerarası diyalogu içeren çokkültürlülük felsefesinden kaynaklandığını ileri sürer ve etki gücünü bilimsel nesnellikle değerlendirir.

İmadeddin Nesimi'nin mirası kemâl, birlik, dayanışma, özgürlük, dayanıklılık, cesaret vb. Hümanizm bağlamında kültürlerarası diyalog için sağlam bir temel oluşturmuş ve zamanla evrensel doğasını korumuş ve hatta güçlendirmiştir.

İmadeddin Nesimi'nin mirasına olan bilimsel ilginin Avrupa'da, Azerbaycan'ın iki yüz yıllık bir süre boyunca girdiği Rusya'dan daha fazla olduğu da bir gerçektir.

Böylece büyük düşünürün hem Avrupa'daki şiiri ve poetikası hem de dini ve felsefi mezhebi, - Hurufiliğin faaliyetleri ve fikirleri kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve değerlendirilmiş, böylece Avrupa'daki nesimi çalışmaları ekolünün ciddi kaynaklarını oluşturmuş ve geliştirmiştir.

Bu araştırma haritasında Avrupa'da yaşayan Türk, Fars ve İranlı araştırmacıların çalışmaları da bir istisna değildir.

Dünya Nesimi çalışmalarından bahseden Azerbaycanlı Arap bilgini Aida Kasımova, Orkhan Mir-Gasimov, Shahzad Bashir, Fatih Usluer, Mustafa Ünver'in eserlerinin Nesimi ve temsil ettiği Hurufilik

[1] *ANAS Felsefe ve Sosioloji Enstitüsü,.Çok Kültürlük ve Hoşgörü Felsefesi Bölüm Başkanı*

çalışmaları ile bağlantılı olarak özellikle belirtilmesi gerektiğine dikkat çekiyor. Usluer'in Javidanname'nin Türkçe çevirisi yayınlaması övgüye değerdir. Hurufilik de değerli bir çalışmadır. Özellikle Orkhan ve Shahzad'ın yazılarını seviyorum. Orkhan, "Ortaçağ İslamında Şiilik ve Sufizm Arasında Sözün Gücü" ("Words of Power, Hurufi Teachings Between Shi'ism and Sufism in Medieval Islam") adlı kitabında Hurufiliyin bir takım teorik konularına değinmiştir. Şahzad Bashir (Stanford profesörü) soruna tarihsel bir bakış açısıyla yaklaşıyor. "Fazlullah Astarabadi ve Hurufilik" adlı eseri, Hurufiliğin kökenini, Fazlullah Astarabadi'nin faaliyetlerini ve Hurufiliğin öğretisini incelemek için değerli bir kaynaktır1.

Profesör Aida Kasımova aynı zamanda alman araştırmacılar Melvin Koushkin, Michael Reinhard ve Amerikalı tarihçi Patricia Kron tarafından yazılan "Erken İslam İran'ının Doğuştan liderleri: Kırsal İsyan ve Yerel Zerdüştlük" ("The Nativist Prophets of Early Islamic Iran: Rural Revolt And Local Zoroastrianism") adlı kitabında Hurufiliğin bir dizi teorik sorununa netlik getirdiklerini vurguladı2.

Araştırmamız, adı geçen Nasimi bilginlerinin yanı sıra Kathleen Burrillli, Walter G. Andrews ve Paul Smith gibi diğer araştırmacıların da Nasimi'nin Avrupa'daki anlayışı için önemli çalışmalar yaptığını doğrulamaktadır. Nitekim Nesimi'nin ilk ve son vatanı olan Azerbaycan ve Suriye'den ve bir bütün olarak Doğu'dan Avrupalı ve Amerikalı araştırmacılar, büyük şair ve düşünürün yanı sıra Hurufiliğin poetikası ve felsefesi hakkında zengin analizler yapmışlardır ve bu gelenek devam etmektedir.

Bunun temel nedeni, elbette, her şeyden önce laiklik, evrensel fikirler, çok kültürlü, kültürlerarası diyalogun özü, Nesimi'nin mirasının kaynağı olan modern bilimsel terminoloji ile ile onaylanır. Hurufilik mezhebinin muhtevası itibariyle kadim tarihinin yanı sıra bu tasavvufi-dini bilimin İmadeddin Nesimi mirasıyla en üst düzeyde sistematize edilmiş olması Avrupalı bilim adamlarının her zaman ilgisini çekmiştir. Aynı zamanda dönemin çok zengin, sistematik 2- edebi ve felsefi mirası - Astrabadi Naimi ve Nasimi mirası, dünyayı yenilik, kelimenin gücü, sanatsal benzersizlik açısından düşündürür.

Böylece biz "XIV yüzyıl Azerbaycan şiirinin ve Hurufilik Mezhebi Ustadı İmadeddin Nesimi'nin mirası Avrupa Çalışmaları'nda" başlıklı bu makalede dünya ve özellikle daha çeşitli Azerbaycan Nesimi çalışmaları "okulunda" adları, eserleri bilinmesine rağmen orijinalinde keşfedilmemiş, ayrıca genel olarak, bilinmeyen, ancak Azerbaycanlı şairi Nesimi'ni insanlığın ve İslam medeniyetinin büyük bir dehası olarak takdir eden Avrupa araştırma eserlerini inceledik, bilimsel önemlerini ve yeniliklerini değerlendirmeye çalıştık ve kanaatimizce bunu başardık.

Elbette İmadeddin Nesimi'nin bu eserlerde dile getirilen felsefesinin ve şiirinin kültürlerarası diyalogunun temelleri incelememizin ana hattını oluşturmuştur.

Örneğin, Avrupa Nesimi Çalışmalarının en temel literatürden biri olarak kabul edilen ve çok değerlendirilen Kathleen Burrillli'nin "Ondördüncü Yüzyıl Türk Hurufileri", Nesimi'nin Türkçe-Farsça Dörtlüklerinin Paşa Hakimoğlu'nun Çevirisine açıklama"3 başlıklı büyük ölçüde kitabının Oxford

[1] Qasımova Aida Nəsimini bizdən başqa hamı araşdırır: bizim alimlər isə... – Professor https:// teleqraf. com/ news/ toplum/198629.html.
[2] Qasımova Aida Nəsimini bizdən başqa hamı araşdırır: bizim alimlər isə... – Professor https:// teleqraf. com/ news/ toplum/198629.html
[3] The quatrains of Nesimi, fourteenth-century Turkic Hurufi. With annotated translations of the Turkie and

Üniversitesi Kütüphanesi koleksiyonundan (KONGRE KATALOG KART NUMARASI 77-173387) bu araştırma için gönderilmiş olması bunu doğrulamaktadır*1.

Sadece Avrupa'da değil, Azerbaycan'da ve tüm dünyada tanınmış bir Nesimi alim olan büyük şairin mirasına dayanan temel araştırmaların yazarı Michael Reinhard Hess, doktora tezini Almanya Açık Üniversitesi'nde de savundu. ("Subversive Eulogies A Midhiye About The Prophet And The Twelve İmams By İmad Ed Din Nesimi" ve hemçinin de "(Die Sprache des Menschengottes. Untersuchungen zu Imad äd-Din Näsimis (fl. ca. 1400) türkischem Divan)"; "(psevdo-)) Nesimi'nin tanıtımı üzerine linqvistik araştırma" incelenmişdir2.

Ayni zamanda incelemelerimiz Hurufilik, Astrabadi Naimi araştırmacısı Paul Smith3 ve İsmaili Üniversitesi'nde bir ilahiyatçı akademisyen olan Orkhan Mir-Gasimov'un4 araştırmalarına dayanmaktadır.

Həmçinin Osmanlı ve Türk şiiri tercümanı, genel olarak, Osmanlı kültürü ve edebiyatı konusunda tanınmış bir araştırmacı, Washington Üniversitesi, Ortadoğu Dilleri ve Kültürleri Bölümü profesörü, 2016'da Türk Amerikan Kültür Derneği'ne yaptığı üstün çalışmalar ve 2016'da Türkiye Cumhuriyeti'ndeki faaliyetlerinden dolayı Düzen ve Uzun Hizmet Ödülü başta olmak üzere Ortadoğu Araştırmaları Derneği'nin birçok yüksek ödülüne hak edilmiş Walter G. Andrew'sun5 ayrıca İmadeddin Nesimi'nin "Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı("Poetry's Voice, Society's Song")"6 şiirinin çevirisini de içeren eserleri ilk kez incelenmiş ve analiz edilmiştir.

İşte biz bu makalemizde, on dördüncü yüzyıl Azerbaycanlı şair ve filozof İmadeddin Nesimi'yi insanlığın ve İslam medeniyetinin büyük bir dehası olarak değerlendiren Avrupa menşeili eserleri inceleyerek temellerini değerlendirmeye çalıştık ve kanaatimizce bunu başardık.

Persianquatrains from the Hekimoğlu Ali Pasa. – TheHague, Mouton:1972 [1973]. –392 p.

[1] * "XIV əsr Türk hürufİləri. Nəsiminin türk-fars dilində dördlüklərinin Paşa Həkimoğlunun tərcüməsinə açıqlama"- kitabından orjinal tərcümə materialları

[2] Maykl Reynhard Hessin "Subversive Eulogies A Midhiye About The Prophet And The Twelve İmams By İmad Ed Din Nesimi" və həmçinin "*(Die Sprache des Menschengottes. Untersuchungen zu Imad äd-Din Näsimis (fl. ca. 1400) türkischem Divan)*"; "(psevdo-) Nəsiminin mukaddiməsi ilə bağlı linqvistik tədqiqat".

[3] Paul Smith. The Life, Times & Books of Paul Smith: Poet, Translator, Author, Publisher & Bookseller Paperback – July 24, 2013, https://www.amazon.com/Life-Times-Books-Paul-Smith/dp/1484858514; Smith. Paul. The Two Great Turkish Sufi PoetsYunus Əmrə və Nesimi: İki Böyük Türk Sufi Şairi"https://www.amazon.com/Yunus-Emre-Nesimi-Great-Turkish/dp /1502563606 ; mith. Paul. First-Three- Turkish-Sufi-Master-Poet-Ahmed-Yesevi-Yunus-Emre-Nesimi-Selected-Poems-by-Paul-Smith-translator-Nesimi-other-Ahmed Yesevi/ 979 8 64 2118115.

[4] Mir-Qasımov Orxan "Sözün hakimiyyəti. Orta əsr İslamda Şiizm və Təsəvvüf arasındakı Hurūfilik təlimi. Fadl Allah Astrabadinin orijinal doktrinası" (ingilis dilində. A review of Words of Power HurufiteachingsbetweenShiism and Sufism in medieval IslamThe original doctrine ofFadl Allah_Astarabadi) https://www. researchgate.net/ publication/ 342783911; "Bakıda Sözün hakimiyyəti. Orta əsr İslamda Şiizm və Təsəvvüf arasındakı Hurūfilik təlimi" kitabının tədimatı olub. https://azertag.az/xeber/ 1336191.

[5] Walter G. Andrews. NEAR EASTERN LANGUAGES & CIVILIZATION. https:// nelc. washington. edu/news/ 2020/06/01 /walter-g-andrews-1939-2020; Walter G. Andrews. "Poetry's Voice, Society's Song"- "Şeirin Səsi, Cəmiyyətin Nəğməsi

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, İmadeddin Nesimi, Avrupa, şair, filozof.

The legacy of XIV century Azerbaijani poetry and Hurufism Master Imadeddin Nesimi in European Studies

Khatira GULİYEVA1

ANAS Istitute of Philosophy and Sosiology, Doctor of Philosophy, Associate Professor

ORCID 0000-0002-4889-6569, Email: xatire_6262@mail.ru; multikult@mail.ru +994507709172

Summary

In this article titled "The legacy of XIV century Azerbaijani poetry and Hurufism Master Imadeddin Nesimi in European Studies", the task of understanding Imadeddin Nesimi in Europe and his research and evaluation in world scientific thought is discussed.

Therefore, this article examines the work done in Europe, despite the fact that the great poet was Muslim, Turkish, and was associated with the Arab world, where he slept for over 600 years. Based on these works, which have a greater advantage in terms of quality and quantity, the author argues that the legacy of Imadeddin Nesimi stems from the philosophy of multiculturalism that includes intercultural dialogue, like his ethno-national identity, and evaluates his influence with scientific objectivity.

Imadeddin Nesimi's legacy is perfection, unity, solidarity, freedom, endurance, courage, etc. It has established a solid foundation for intercultural dialogue in the context of humanism and has preserved and even strengthened its universal nature over time.

It is also a fact that the scientific interest in the legacy of Imadeddin Nesimi is more in Europe than in Russia, which Azerbaijan entered for a period of two centuries.

Thus, both the poetry and poetics of the great thinker as well as the religious and philosophical sect - the activities and ideas of Hurufism were studied and evaluated in a comprehensive way, thus forming and developing the serious sources of the school of prose studies in Europe.

The studies of Turkish, Persian and Iranian researchers living in Europe in this research map are not an exception.

Keywords: Azerbaijan, İmadeddin Nesimi, Europe, poet, philosopher.

[1] *ANAS Felsefe ve Sosioloji Enstitüsü, Çok Kültürlük ve Hoşgörü Felsefesi Bölüm Başkanı*

REFERENCES

In Azerbaijani:

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyevin "İslam sivilizasiyası Qafqazda" mövzusunda beynəlxalq simpoziumun iştirakçilarının böyük bir qrupu ilə görüşdə çıxışı - Prezident sarayı, 11 dekabr 1998-ci il http://lib.aliyevheritage.org/az/36745659.html.

Heydər Əliyev Müstəqilliyimiz əbədidir. 3-cü kitab,Bakı, Azərnəşr,1997.səh.174-175. 318 s.

Heydər Əliyev. Müstəqilliyimiz əbədidir (çıxışlar, nitqlər, bəyanatlar,müsahibələr, məktublar, müraciətlər, fərmanlar) – (Azərnəşr, Bakı, 1993, I cild, səh.201) http://lib.aliyev-heritage.org/az/66679364.html)

"Hələbin yaqutu- İmadəddin Nəsimi" (Ön sözümlə Abdülfəttah Rəvvas Qalajının ərəb dilində) Bakı- "Avropa"-2019. 88 səh.

Bünyadov Ziya."Nəsimi diri-diri dərisi soyularaq öldürülməyib" https://web.archive. org/ web/20150826100754/

Böyük Azərbaycan şairi İmadəddin Nəsiminin 650 illik yubileyinin qeyd edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı https://president. az/articles /30722; İlham Əliyev. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti. Bakı şəhəri, 11 yanvar, 2019-cu il , Azərbaycan Respublikasında 2019-cu ilin "Nəsimi ili" elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı https://president. az/articles/31507

Qasımova Aida Nəsimini bizdən başqa hamı araşdırır: bizim alimlər isə... – Professor

https://teleqraf.com/news/toplum/198629.html

Quliyeva, Xatirə. Heydər Əliyev siyasəti:Milli Dövət, Milli Lider, Vətəndaşlıq, Mənəviyyat Bakı. Elm. 2019. 416 səh.

Quliyeva, Xatirə. "Çoxmədəniyyətliliyin nəhəng körpüsü – İmadəddin Nəsimi yaradıcılığı" - elmi məqalələr toplusu (2-ci kitab) (Bakı- "Elm və təhsil"-2019. 154 səh.)

Quliyeva, Xatirə. "İmadəddin Nəsimi İrsi Çağdaş Ərəb tədqiqatlarında"elmi məqalələr toplusu (Bakı- "Avropa"-2020. 190 səh.)

Mir-Qasımov. "Bakıda Sözün hakimiyyəti. Orta əsr İslamda Şiizm və Təsəvvüf arasındakı Hurūfilik təlimi" kitaının tədimatı olub. https://azertag.az/xeber/ 1336191.

Teymur Kərimli. Çağdaşımız Nəsimi. Bakı: Elm və Təhsil, 2019. –səh. 72. 278 s.

Ingilis dilində:

Andrews Walter G. Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı file:///C:/Users/User/Downloads/ WALTER% 20G.% 20 ANDREWS%20% C5%9Eiirin% 20Sesi,%20 Toplumun% 20%C5%9 Eark%C4% B1s% C4% B1.pdf.

Azadi Mansour , Bijan Zahiri Nav, Ali Mohammad Moazzeni, Mohammad Reza və Shad Manamen. Artículo de investig ación Investigation and analysis of sayyed emadeddin Nasimi's mystical thoughts Investigación y análisis de los pensamientos místicos emadeddin Nasimi. https://am azon iainvestiga.info/index.php/amazonia arti cle /view/733/693

Burrilli Kathleen. The quatrains of Nesimi, fourteenth-century Turkic Hurufi. With annotated translations of the Turkie and Persianquatrains from the Hekimoğlu Ali Pasa. – TheHague, Mouton:1972 [1973]. –392 p.

Mir-Kasımov Orkhan A review of Words of Power HurufiteachingsbetweenShiism and Sufism in medieval IslamThe original doctrine ofFadl Allah_Astarabadi) https://www. researchgate.net/ publication/ 342783911.

Reynhard Maykl Hess. “Subversive Eulogies A Midhiye About The Prophet And The Twelve İmams By İmad Ed Din Nesimi” file:///C:/Users/User/Downloads/Peeters%20(5).pdf.

Reynhard Maykl Hess. Die Sprache des Menschengottes. Untersuchungen zu Imad äd-Din Näsimis (fl. ca. 1400) türkischem Divan)"; “(psevdo-) https://www.amazon.de/Die-Sprache-Menschengottes-Untersuchungen-t%C3%BCrkischem/ dp/ 38 32284028

Smith. Paul. The Life, Times & Books of Paul Smith: Poet, Translator, Author, Publisher & Bookseller Paperback – July 24, 2013, https://www.amazon.com/Life-Times-Books-Paul-Smith/dp/1484858514 .

Smith. Paul. The Two Great Turkish Sufi PoetsYunus Əmrə və Nesimi: İki Böyük Türk Sufi Şairi”https://www.amazon.com/Yunus-Emre-Nesimi-Great-Turkish/dp /1502563606

Smith. Paul. First-Three- Turkish-Sufi-Master-Poet-Ahmed-Yesevi-Yunus-Emre-Nesimi-Selected-Poems-by-Paul-Smith-translator-Nesimi-other-Ahmed Yesevi/ 979 8 64 2118115.

Shahzad Bashir. Fazlallah Astarabadi and the Hurufis (Makers of the Muslim World) https://www.amazon.com/Fazlallah-Astarabadi-Hurufis-Makers-Muslim/dp/1851683852

The Divan by Goethe and the poet Nesîmî Rome, 12.06.2019 [ENA] . file:///C:/Users/User/Downloads/the_divan_by_goethe_and_the_poet_nesm.pdf

The Characteristics of Department of Nutrition and Dietetics Academic Staff's Publications which are Cited Between 2017-2021

Bir Üniversitedeki Beslenme ve Diyetetik Bölümü Öğretim Elemanlarının 2017-2021 Yıllarında Atıf Alan Yayınlarının Özellikleri

Assoc. Prof. Dr. Ceren GEZER*

Department of Nutrition and Dietetics, Faculty of Health Sciences, Eastern Mediterranean University, Famagusta-North Cyprus via Mersin 10 Turkey, ceren.gezer@emu.edu.tr

*corresponding author

Prof. Dr. Mesut YALVAÇ

Business Administration Department (English), Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Cyprus Science University, Kyrenia-North Cyprus via Mersin 10 Turkey, mesutyalvac@csu.edu.tr

Abstract

Aim: It has been aimed to evaluate the characteristics of Department of Nutrition and Dietetics academic staff's publications indexed and cited in Science Citation Index-Expanded (SCI-E), Social Science Citation Index (SSCI) and Arts and Humanities Citation Index (AHCI) between 2017-2021. Publications of which are cited the department of nutrition and dietetics academic staff's publications This is a pilot study and important to guide new studies in this area.

Method: The sample of the study is consist of Eastern Mediterranean University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics academic staff's publications indexed and cited in SCI-E, SSCI and AHCI between 2017-2021. The documentary source analysis and citation analysis method from qualitative research methods. The collecting information via documents/publications technique was used to gather data. The publications analysed via the publication classification form created by the researchers. This form included type (research/review), publication year, characteristics of published

journal (origin, quartile and Journal Citation Reports (JCR) categories) and research areas (classified via keywords) of cited publications.

Results: Researchers published 32 publication and 21 of them have been cited between 2017-2021, and the citation range is assessed as 62.5%. The publication number has been increased almost 3 fold from 2020 compare to previous years. Out of 14.3% of the cited publications are review article and 85.7% of original research article. While the 57.25% of cited publication's JCR category is Nutrition and Dietetics, rest of the cited publications categories are include in 14 different JCR categories besides Nutrition and Dietetics. The quartiles of journals which are cited are 52.4% Q4, 28.6% Q3 and 19.0% Q2, respectively. Origins of journals which are cited are 38.0% United States of America, 28.6% Italy and 14.3% Turkey. Most cited two publications (24.8% and 16.7%) are review article and on fetal programming and fatty acids. Thirdly most cited other two publications (6.8% each one) are research article and one of them is on food addiction and obesity and other is on detoxification enzyme polymorphism and disease risks.

Conclusion: In general, citation analysis studies are important to show the way to designing, carrying out and publication processes of scientific studies publication. To conclude in specific to this pilot citation analysis study on Nutrition and Dietetics science area is that type (research/review), publication year, characteristics of published journal (origin, quartile and JCR categories) and research areas (classified via keywords) of cited publications are important to guiding the researchers.

Keywords: nutrition and dietetics, research, citation analysis

Öz

Amaç: Bu çalışmada bir üniversitedeki Beslenme ve Diyetetik Bölümü öğretim elemanlarının Science Citation Index (SCI), Social Science Citation Index (SSCI) ve Arts and Humanities Citation Index (AHCI) atıf dizininde 2017-2021 yılları arasında atıf alan yayınlarının özelliklerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu çalışma, bu alanda örnek pilot çalışma olarak gelecekte bu tarz çalışmalara yol göstermesi bakımından önemlidir.

Yöntem: Çalışmanın örneklemini Doğu Akdeniz Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Beslenme ve Diyetetik Bölümü öğretim elemanlarının SCI-E, SSCI ve AHCI atıf dizininde 2017-2021 yılları arasında atıf alan yayınları oluşturmaktadır. Nitel araştırma yöntemlerinden belgesel kaynak analizi ve atıf analizi yöntemi kullanılmıştır. Verilerin toplanmasında, belgeler/yayınlar yoluyla bilgi toplama tekniği kullanılmıştır. Yayınlar araştırmacılar tarafından oluşturulan veri sınıflama formu kullanılarak incelenmiştir. Veri sınıflama formu atıf alan yayınların çeşidi (araştırma/derleme makale), yayın yılı, yayınlandıkları dergi özellikleri (menşei, çeyreklik dilimi (quartile) ve dergi atıf raporları (Journal Citation Reports-JCR) kategorisi) ve araştırma alanlarını (anahtar kelimelere göre sınıflanmış) kapsamaktadır.

Bulgular: Araştırmacıların tümünün son 5 yıl içinde toplam 32 yayını olup bunların 21'ine son 5 yılda atıf yapılmış olup atıf oranı %65.6 olarak saptanmıştır. Yayın sayısı 2020 yılından itibaren önceki yıllara kıyasla ortalama 3 kat artış göstermiştir. Atıf alan yayınların %14.3'ü derleme olup %85.7'si araştırma makalesidir. Atıf alan yayınların %57.25'inin JCR kategorisi Beslenme ve Diyetetik olmakla birlikte Beslenme ve Diyetetik dışında 14 kategoride yayın mevcuttur. Atıf alan makalelerin yayınlandıkları dergilerin %52.4'ü Q4 %28.6'sı Q3 ve %19.0'u Q2 diliminde yer alırken Q1 diliminde yayın bulunmamaktadır. Atıf alan makalelerin en fazla yayınlandığı dergilerin %38.0'i Amerika Birleşik Devletleri, %28.6'sı İtalya ve %14.3'ü Türkiye menşeili dergi olduğu belirlenmiştir. En fazla atıf alan iki makale (%24.8 ve %16.7); fetal programlama ve yağ asitleri konusunda olup derleme makalelerdir. Tüm atıfların %6.8'i ile üçüncü en fazla atıf alan iki makale araştırma makalesi olup biri yeme bağımlılığı ve obezite, diğeri ise detoksifikasyon enzim polimorfizmleri ve hastalık riskleri konusundadır.

Sonuç: Bu çalışma ile bilim alanlarında bilimsel araştırma çalışmalarının planlanması, yürütülmesi ve yayımlanmasında atıf analizi çalışmalarından yararlanmanın önemli olduğu genel bir sonuç olarak söylenebilir. Beslenme ve Diyetetik bilim alanında bir pilot çalışma ile elde edilen daha özel bir sonuç ise; atıf alan yayınların araştırma alanlarının/konusunun, yayın türünün (araştırma/derleme makale), yayınlandıkları derginin özelliklerinin (menşei, çeyreklik dilimi ve JCR kategorisi) önemli olduğu ve bu konuda atıf analizlerinin araştırıcılara ve yapılan araştırmalara çok önemli bir yol gösterici rol üstlenebileceğidir.

Anahtar kelimeler: beslenme ve diyetetik, araştırma, atıf analizi

INTRODUCTION

Nutrition and Dietetics is related with many scientific research areas, hence there are many scientific publications. However, while it is a good point that increased those inter-multidisciplinar scientific publications this can be resulted as knowledge complexity. Correct interpretation and summarizing the knowledge complexity is important to guide researchers about further road map plans. For this aim here is a need to bibliometric studies, and to our knowledge unfortunately bibliometric studies on Nutrition and Dietetics are very limited. Bibliometri is a method that application of mathematics and statistics to books and other communication enviroments (Pritchard, 1969). Besides quantification of literature evaluation of the concept of the scientitfic area is included in bibliometric studies. Citation analysis which are covered by bibliometric studies is also important to determine the quality of the publications and the impact of scientific publications on related research areas improvement (Güzeller ve Çeliker, 2017). We can not find out bibliometric study on Nutrition and Dietetics in Turkey and Cyprus. It has been aimed to evaluate the characteristics of Department of Nutrition and Dietetics academic staff's publications indexed and cited in Science Citation Index-Expanded (SCI-E), Social Science Citation Index (SSCI) and Arts and Humanities

Citation Index (AHCI) between 2017-2021. Publications of which are cited the Department of Nutrition and Dietetics academic staff's publications. This is a pilot study and important to guide new studies in this area.

METHODS

The sample of the study is consist of Eastern Mediterranean University, Faculty of Health Sciences, Department of Nutrition and Dietetics academic staff's publications indexed and cited in SCI-E, SSCI and AHCI between 2017-2021. The documentary source analysis and citation analysis method from qualitative research methods have been used. The collecting information via documents/publications technique was used to gather data. The publications analysed via the publication classification form created by the researchers. This form included type (research/review), publication year, characteristics of published journal (origin, quartile and Journal Citation Reports-JCR categories) and research areas (classified via keywords) of cited publications.

RESULTS

Researchers published 32 publication and 21 of them have been cited between 2017-2021, and the citation range is assessed as 65.6% (Table 1). The publication number has been increased almost 3 fold since 2020 compare to previous years. Out of 14.3% of the cited publications are review article and 85.7% of original research article (Table 2). While the 57.25% of cited publication's JCR category is Nutrition and Dietetics, rest of the cited publications categories are included in 14 different JCR categories besides Nutrition and Dietetics (Table 3). The quartiles of journals which are cited are 52.4% Q4, 28.6% Q3 and 19.0% Q2, respectively (Table 4). Origins of journals which are cited are 38.0% United States of America, 28.6% Italy and 14.3% Turkey (Table 5). Most cited two publications (24.8% and 16.7%) are review article and on fetal programming and fatty acids (Table 6). Thirdly most cited other two publications (6.8% each one) are research article and one of them is on food addiction and obesity and other is on detoxification enzyme polymorphism and disease risks (Table 6). Another mostly cited research article (6%) is on elderly nutrition (Table 6).

DISCUSSION

The citation range as 65.5% can be accepted as good when point out the 3 fold increased publication number since 2020, and it can be expected that citation range is going to be increased simultaneously. In addition, origins of journals which are cited are 38.0% United States of America, 28.6% Italy and 14.3% Turkey in this study. Another study on a bibliometric analysis of the 100 most cited papers focusing on nutraceuticals and functional foods showed that two-thirds were review articles and first three journal origin of most cited

articles are USA, United Kingdom and Belgium, respectively (Yeung et al, 2018). In addition, to being 85.7% of cited publications are original research article is show the research potential of the academic staff.

While the 57.25% of cited publication's JCR category is Nutrition and Dietetics, rest of the cited publications categories are included in 14 different JCR categories besides Nutrition and Dietetics. Most cited research articles are (6.8% each one and 6.0%) on food addiction and obesity; detoxification enzyme polymorphism and disease risks and elderly nutrition, respectively. A study on biblometric analysis of nutrition and dietetics research activity in Arab countries showed that focus of the studies in those countries is food technology and chemistry (Sweileh et al, 2014). Another point of related to the results on mostly cited publication topics is that how much focus on the country health problems related with nutrition and diet. In North Cyprus obesity, and diabetes, cardivascular diseases, cancer which are also comorbidites of obesity are major health problems. A study conducted in 2012 indicated that 34.4% of adults are overweight and 26.4% are obese in North Cyprus (Gezer et al, 2012). In addition it has been demonstrated that approximately one thirds of adult population in North Cyrpus are under the chronic disease risk according to body mass index and waist circumferences (Gezer et al, 2012). These findings are presented in the international congress and published as a special issue of Annals of Nutrition and Metabolism which is a journal indexed in SCI-E. However, while these findings are so important there is not citations to these publications since they are not full-text articles. So, this is showed that for citation the type of publication is important. Also, we can not find another results which is conducted with a sample of whole country population. Therefore, the design of the national nutrition and health research project leading by local state university academicians and supported by government is essential.

On the other hand, the results on the quartiles of journals which are cited (52.4% Q4, 28.6% Q3 and 19.0% Q2) indicated that publications are mostly at Q4. To increase the quartile range of the publications and citations; the bibliometric studies are important since assessing the popular research areas and lack of the current publication situation. Accordingly, the result that most cited two publications are review article and on fetal programming and fatty acids indicated that to enhace researchers to design studies on fetal programming and nutrition. The studies on this topic are mostly long term studies and need financial support. Thirdly most cited one publication is on detoxification enzyme polymorphism and disease risks which is also need financial support. So, there is a need to be created a research budget and the researchers need to be find out other sources to support their research projects financially. Finally, these most cited topics are related with obesity, in previous paragrah it has been discussed that the importance of the national nutrition and health research project. Assesment of current nutritional and health status of population show the way for solutions and give clues to researchers open new perspectives on these issue. For example, the obesity is one of the majör health problems related with not only nutritional status but also genetics and fetal programming. Researches on fetal programming able to show the origin of the obesity problem. Thus, all of these studies are related with each other to create solutions for public health problems.

CONCLUSION

In general, citation analysis studies are important to show the way to designing, carrying out and publication processes of scientific studies publication. To conclude in specific to this pilot citation analysis study on Nutrition and Dietetics science area is that type (research/review), publication year, characteristics of published journal (origin, quartile and JCR categories) and research areas (classified via keywords) of cited publications are important to guiding the researchers.

REFERENCES

Gezer, C., Dal, S., Özer, E. and Yücecan, S. (2013). Body mass index and waist circumferences: How effects the disease risk of Northern Cyprus adults?. *Annals of Nutrition and Metabolism*, 63(Suppl1),399.

Gezer, C., Dal, S., Özer, E. and Yücecan, S. (2013). What is the obesity prevelance of Northern Cyprus?. *Annals of Nutrition and Metabolism*, 63(Suppl1),981-982.

Güzeller, C. O. and Çeliker, N. (2017). Gastronomy From Past to Today: A Bibliometrical Analysis. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 5(2), 88-102.

Pritchard, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics? *Journal of Documentation*, 25, 348-349.

Sweileh, W.M., Al-Jabi, S. M., Sawalha, A. F. and Zyoud, S. H. (2014). Bibliometric analysis nutrition and dietetics research activity in Arab countries using ISI Web of Science database. *Springer Plus*, 3:718-724.

Yeung, A. W. K., Mocan ,A. and Atanasov, A. G. (2018). Let food be thy medicine and medicine be thy food: A bibliometric analysis of the most cited papers focusing on nutraceuticals and functional foods. *Food Chemistry*, 269, 455-465.

TABLES

Table 1. Publications and citation numbers of reserchers

Researcher		Publication number						Cited publication number
o	Title	017	018	019	020	021	Total	Total
	Prof.						9	6
	Assoc. Prof. Dr.						8	5
	Assoc. Prof. Dr.						7	6
	Assist. Prof. Dr.						3	1
	Assist. Prof. Dr.						1	-
	Assist. Prof. Dr.						2	-
	Assist. Prof. Dr.						2	1
	Assist. Prof. Dr.						-	2
	Lecturer (Phd)						1	-
	Lecturer (MSc)						2	-
0								
	Total				12	11	32 (100.0)	21 (65.6)

Table 2. Charcteristics of cited publications

Publication no	Publication type	Publication year	Journal name	Journal Quartile
1.1	Research article	2010	Public Health Nutrition	Q2
1.2	Research article	2013	Transplantation Proceedings	Q4
1.3	Research article	2011	Nutrition in Clinical Practice	Q3
1.4	Research article	2019	Turkish Journal of Gastroenterolog	Q4
1.5	Research article	2016	Journal of Human Nutrition and Dietetics	Q3
1.6	Research article	2017	Progress in Nutrition	Q4
2.1	Research article	2015	Turkish Journal of Biology	Q3
2.2	Research article	2019	Eating and Weight Disorders-Studies on Anorexia Bulimia and Obesity	Q2
2.3	Review article	2017	Progress in Nutrition	Q4
2.4	Research article	2020	Revista De Nutricao-Brazilian Journal of Nutrition	Q4
2.5	Research article	2020	Ecology of Food and Nutrition	Q4
3.1	Review article	2015	Journal of Health Population and Nutrition	Q3
3.2	Review article	2019	Current Genomics	Q3
3.3	Research article	2018	Medicine	Q3
3.4	Research article	2014	Kafkas UniversityVeterinary Faculty Journal	Q4
3.5	Research article	2020	Progress in Nutrition	Q4
3.6	Research article	2019	Progress in Nutrition	Q4
4.1	Research article	2016	Progress in Nutrition	Q4
7.1	Research article	2019	Progress in Nutrition	Q4
8.1	Research article	2016	Nutrition	Q2
8.2	Research article	2015	American Journal of Human Biology	Q2

Table 3. JCR categories of cited publications

JCR category	n	%
1. Nutrition & Dietetics	2	57.25
2. Public, Environmental & Occupational Health & 3. Immunology & 9. Environmental Sciences	1	4.75
4. Surgery & 5. Transplantation	1	4.75
6. Gastroenterology & Hepatology	1	4.75
7. Biology	1	4.75
8. Psychiatry	1	4.75
10. Biochemistry & Molecular Biology & 11. Genetics & Heredity	1	4.75
12. Medicine, General & Internal	1	4.75
13. Veterinary Sciences	1	4.75
7. Biology & 14. Anthropology	1	4.75
Total	**21**	**100.0**

Table 4. The quartiles of journals which are cited

Quartile	n	%
Q1	-	-
Q2	4	19.0
Q3	6	28.6
Q4	11	52.4
Total	**21**	**100.0**

Table 5. The origins of journals which are cited

Origin	**n**	**%**
Turkey	3	14.3
Italy	6	28.6
England	2	9.5
USA	8	38.0
Brazil	1	4.8
United Arab Emirates	1	4.8
Total	**21**	**100**

Table 6. Topics of cited publications

Cited Publication no	Publication type	Author keywords	Keyword plus	Citation
1.1	Research article	Waist:height ratio; anthropometry; cardiametabolic risk factors	Simple anthropometric indexes; coronary-heart-disease; body-mass index; to-height ratio; cardiovascular risk; metabolic syndrome; diabetes-mellitus; abdominal obesity; waist; men	3.0
1.2	Research article	-	Ambulatory blood-pressure; transplantation; management	3.0
1.3	Research article	Total parenteral nutrition; olive oil; soy oil; fat emulsion; medical oncology; surgery	Parenteral-nutrition; acid; blood	3.0
1.4	Research article	Ulcerative colitis; synbiotic; prebiotic; probiotic	Germinated barley foodstuff; inflammatory-bowel-disease;vslnumber-3; probiotics; remission; mucosa	3.7
1.5	Research article	Anthropometric measurements; elderly; follow-up; nutritional status	Physical-activity; waist circumference; body-composition; 10-year trends; dietary-intake; mortality; nutrient; older; risk; food	6.0
1.6	Research article	Obesity; overweight; tnhs 2010; waist circumference; BMI	Waist circumference; prevalence; risk; overweight	5.3
Total				24.0

Table 6. continued

Cited Publication no	Publication type	Author keywords	Keyword plus	Citation
				%
2.1	Research article	Cynarin; artichoke; skin fibroblasts; bone marrow; mesenchymal stem cells; hela; stress response	Heme oxygenase-1; skin fibroblasts; hormesis; resveratrol; expression; curcumin; agent	5.3
2.2	Research article	Food addiction; eating disorder; obesity; body mass index	Body-mass index; attitudes; prevalence; overweight; symptoms; sample; associations; validation; students; scale	6.8
2.3	Review article	Cynarin; artichoke; functional food; caffeoylquinic acid	Cultured rat hepatocytes; nitric-oxide synthase; 1,3-dicaffeoylquinic acid; scolymus l.; cells; expression; extracts; stress; leaves; agent	2.3
2.4	Research article	Feeding and eating disorders; food addiction; food consumption	Dietary	2.3
2.5	Research article	Nutrition knowledge; diet quality; obesity	Mediterranean diet; association; behavior; questionnaire; attitude; adults; index	1.5
Total				18.24

Table 6. continue

Cited Publication no	Publication type	Author keywords	Keyword plus	Citation	
					9
3.1	Review article	Fatty acids; fetal programming; maternal nutrition	Dependent diabetes-mellitus; maternal obesity; early-life; metabolic-syndrome; food-intake; developmental origins; lipid-metabolism; LC-PUFA; pregnancy; diet	33	24.8
3.2	Review article	Maternal obesity; maternal nutrition; maternal overnutrition; fetal programming; epigenetic mechanisms; fetal metabolic disorders	High-fat diet; excessive weight-gain; in-utero exposure; DNA methylation; circulating micrornas; histone modifications; promoter methylation; insulin-resistance; early origins; nutrition	17	12.7
3.3	Research article	Depression; metabolic syndrome; nutrition; physical activity; public health	Cardiovascular risk-factors; life-style intervention; mediterranean diet; activity questionnaire; abdominal obesity; adults; health; adherence; prevalence; reliability	6	4.5
3.4	Research article	Halloumi cheese; aflatoxin M1; cheese; enzyme-linked immunosorbent assay; ELISA	Milk; M-1; Erzurum	2	1.5
3.5	Research article	Olive oil consumption; potential health risk; public health nutrition; local population; heavy metals	Edible vegetable-oils; trace-elements; imported rice; icp-aes; cadmium; population; lead; varieties; copper; soils	1	0.75
3.6	Research article	Walnut; hyperlipidemia; serum cholesterol; serum glucose; serum insulin; HOMA-IR	Hypercholesterolemic men; endothelial function; HDL-cholesterol; cardiovascular-disease; primary prevention; heart-disease; serum-lipids; risk-factors; fatty-acids; consumption		0.75
Total				4 0	5.0

Table 6. continue

Cited Publication no	Publication type	Author keywords	Keyword plus	Citation	
					%
4.1	Research article	Malnutrition; elderly; anthropometry; albumin; BIA	Universal screening tool; hospitalized-patients; cardiac-surgery; mass index; heart-failure; malnutrition; mortality; risk; population; impact	1	0.75
7.1	Research article	Cardiovascular disease; cholesterol; homocysteine; coffee; diterpenes	Plasma homocysteine; filtered coffee; serum-lipids; metaanalysis; diterpenes; increases; profile; espresso; adults; aroma	1	0.75
8.1	Research article	Cardiometabolic traits; genetic predisposition; diet; interactive mechanisms; Turkey	Dietary patterns; risk-factors; disease; vitamin-B-12; homocysteine; consumption; networks; pathways; impact; women	6	4.5
8.2	Research article		Glutathione s-transferases; bladder-cancer; polymorphisms; risk; association; frequency; disease; asthma; susceptibility; detoxification	9	6.8
				5	11.3
Overall Total				**133**	**100.0**

Application of information technology in social work practice: Lithuanian experience

Diana MAČIUKIENĖ, Ph.D.

Rita ILGŪNĖ MARTINĖLIENĖ, Ph.D.

Vilniaus University of Applied Sciences, LITHUANIA

Abstract

Social work is defined as a profession that enables individuals, families, groups, communities and societies to address interrelationship and social problems by promoting social change, improving quality of life and strengthening solidarity and social justice. Social work mobilises people and structures to meet the challenges of life, create prosperity and ensure human rights. The profession is based on the theories and context of social work, social sciences and humanities, is guided by a unique system of knowledge, skills and values, seeks coherence between the interaction between man and his environment" (Description of the Social Work Study Field, 2021, point 9).

In the context of the pandemic, social service providers are looking for ways, tools and technologies to support social work practices. Students who study social work and work in institutions providing social services say that information technology has become more intensive at work. The study found that what students learn in IT lectures or other lectures, studying and working, is immediately adapted to the internship or workplace. The study found that the most commonly used tablets or laptops, smartphones and the need to access a seamless internet connection. By organising various employment activities for social service users, developing digital content tools: crosswords, puzzles, quiz. Video apps create videos, manage photos. Use text editors and spreadsheets to complete documents. For communication and cooperation, the vast majority of students and workers use conference and chat programmes, audio-visual storage and social networks. When using information technology, future social workers face challenges that they try to address themselves, and if they fail, they turn to the nearest environment and, less often, to IT specialists.

Keywords: information technology, digital tools, social work, challenges.

Memleketimden İnsan Manzaraları'nda Değişen Şiirsel Metin ve Halk Edebiyatı Söylemi

The Poetry Text and Folk Literature Discourse that Changed in Memleketimden İnsan Manzaraları

Kağan GARİPER

Arş. Gör. Dr. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TÜRKİYE. e-posta: kangariper@windowslive.com

Öz

20. yüzyıl Türk şiirine yön veren isimlerinden biri olan Nâzım Hikmet, kurduğu şiir evreniyle Türk edebiyatında şiir söylemini ve şiirsel metin algısını değiştiren adımlar atar. Her biri modern Türk şiiri adına birer yenilik olarak değerlendirilebilecek bu adımlar, Rus sanatkâr Viladimir Mayakovski'yi model alarak oluşturduğu biçimsel yapının yanı sıra şiirin söylem alanını genişletmesi ve şiirsel metni çok sesli/katmanlı hâle getirmesiyle açıklanabilir.

Türk şiir türünde birbirinden bağımsız söylemlerin bir arada kullanılması nadir örnekler olsa da karşılaşılan bir yapıdır. Şiirlerinde söylemini saf şiirin söyleminden uzaklaştıran Nâzım Hikmet, kullandığı biçimin sağladığı imkânla rahat ifadelerle, kendine özgü; ritmini koruyan, çoğunlukla hikâye söylemine yaklaşan şiirsel bir dil oluşturur. O, kimi şiirlerinde ve özellikle *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda belirlediği bir biçime birden fazla söylemi ve buna bağlı olarak da birbirinden bağımsız içerikleri sığdırır. Bunu yaparken halk edebiyatı ve sözlü kültür anlatılarının biçimini ve söylemini model alır. Bu sunumda, *Memleketimden İnsan Manzaraları* merkeze alınarak Nâzım Hikmet'in şiirsel söylemini kurarken başvurduğu -halk edebiyatı biçimleri ve buna bağlı olarak- söylemleri ve inşa ettiği metin yapısı ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları,* söylem, halk edebiyatı, sözlü kültür.

Abstract

Nâzım Hikmet, one of the names that gave direction to Turkish poetry in the 20th century, takes steps to change the poetry discourse and the perception of poetic text in Turkish literature with the poetry universe he established. These steps, each of which can be considered as an innovation in

the name of modern Turkish poetry, can be explained by the formal structure created by modeling the Russian artist Viladimir Mayakovsky, as well as the expansion of the poetry's field of discourse and making the poetic text polyphonic/layered.

Although there are rare examples, the use of independent discourses together in Turkish poetry is a structure that is used. Nâzım Hikmet, who takes his discourse away from the discourse of pure poetry in his poems, is unique with much more comfortable expressions with the opportunity provided by the form he uses; creates a poetic language that maintains its rhythm and often approaches storytelling. He, in some of his poems and especially in *Memleketimden İnsan Manzaraları,* fits more than one discourse and, accordingly, independent contents into a form he has determined. While doing this, it takes the form and discourse of folk literature and oral culture narratives as a model. In this presentation, focusing on *Memleketimden İnsan Manzaraları,* Nâzım Hikmet will try to reveal the forms of folk literature and the text structure he has constructed.

Keywords: Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları, discourse, folk literature, oral culture.*

GİRİŞ

Nâzım Hikmet, kimi zaman sözlü kültür ve halk edebiyatı ürünlerinin söylemini kimi zaman örnek aldığı çağdaşı/öncülü sanatkârların model metinlerinin söylemini kimi zaman ise klasik edebiyata ait eserlerin söylemlerini kendi şiirine taşıyarak söylemlerarası bir yapı kurar. Böylece o, şiirde bilinçli bir kullanımla bir taraftan söylemini diyalojikleştirirken diğer taraftan şiirsel metnin yapısını da çoğullaştırır.

Şiirinde söylem alanını bilinçli bir şekilde genişleten Nâzım Hikmet, böylece çoksesli bir şiirsel doku yaratır. Bu çokseslilik onun hacimli şiirsel metinlerinin hatta sanatının anahtarı olarak karşılık bulur. Onun şiirlerinde duyuş, içerik ve hatta bildirimin yanı sıra söylemin/söylemlerarasılığın da değerli oluşu dikkat çeker. Çünkü "[…] anlatı kuramının bu zamana kadar anlatısal sözceleme sorunlarıyla çok az ilgilenmiş olması ve örneğin Ulysses'in serüvenlerinin kah Homeros tarafından, kah bizzat *Ulysses* tarafından nakledilmesi tamamen tali bir meseleymiş gibi neredeyse tüm dikkatini bildirime ve onun içeriklerine vermesi şaşırtıcıdır" (Genette, 2020, s. 57). Bu noktada Nâzım Hikmet'in ürettiği metinlerde ve özellikle de *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda söylem, biçim ve içeriğin devingen bir sistemle çoğullaşması söz konusudur. Bu yönüyle ele alındığında *Memleketimden İnsan Manzaraları*, içeriğini zenginleştiren ve onunla uyumlu bir söylem ağından oluşan hacimli bir metin olarak varlık kazanır.

Latince *text* (doku) kelimesiyle karşılanan metin, Nâzım Hikmet'in kaleminde birbiri içine geçen biçimsel yapıların ve söylemlerin kavşak noktasını oluşturur. O, bu dokuyu oluştururken içeriğin sunduğu imkânları da sanatsal gücüyle birleştirerek güçlü metinler ortaya koyar. Öyle ki Nâzım Hikmet'in özellikle hacimli metinlerinde karşılaşılan bu durum metnin o zamana kadarki işleniş biçimini kimi yönleriyle değiştirerek onu neredeyse bir oyun alanı hâline getirir. Bu noktada Jamesson'un ifadesiyle "Yaşantı, ayrıca, kökeninde kültürel olan olaylardaki yinelenmelerin ve

benzerliklerin belli bir ritmine bağlı olması yönünden toplumsal olarak koşullanır. Örneğin, nispeten parçalanmış toplumlarda yaşamış olan Proust'ta ve Beudelair'de bile, çoğu zaman bilinçsiz olarak, hep aynı şekilde yinelenen oyunlar, biçimin kurulmasında birincil ögelerdir" (Jameson, 2013, s. 70). Metnin yapısını değiştiren bu türden kullanımlar Nâzım Hikmet'in birçok eserinde karşımıza çıkar. Örneğin *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nı (1936) söylemlerarası düzlemde -Nedim'in –idi redifli gazeline- öykünmeyle başlatan sanatkâr, "Türk Köylüsü" şiirinde ise halk edebiyatı türlerinden olan türkülerden bir kolaj kurar. Böylece anlatısal sözcelemini farklı bir düzelme taşır; biçim ve içeriği, zaman zaman değişen bir söylem aktarımı üzerine inşa eder. Nâzım Hikmet bunu yaparken yani şiirsel metni söylem açısından değiştirirken,

1. Ürettiği metinlerde sözü, kimi zaman metinlerarası/söylemlerarası düzlemde atıf/alıntı yaptığı kişiye devreder.
2. Klasik Türk edebiyatı ve Türk halk edebiyatı türlerini söylemlerarası düzlemde kullanır.
3. Model aldığı metnin söylemini sürdürür.
4. Hikâyeci biçem ile düzyazı şiir söylemine yaklaşır.

Bu teknik kullanımlar ile şiirsel metinlerini öncüllerinden ve çağdaşlarından farklı bir çiziye taşıyan Nâzım Hikmet, çoğul bir metin yapısı ve içeriği vücuda getirir. Bu çalışmada Nâzım Hikmet'in şiirsel karakteristiği olan klasik metin anlayışını dönüştürmesi ve özellikle halk edebiyatı söylemini şiirlerine taşıması *Memleketimden İnsan Manzaraları* özelinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

1. Sözün/Söylemin Devredilmesi

Söylemlerarasılık, bir söylemin dayanağı olan ve birbiri içinden geçen diğer söylemlerle kurduğu ilişkiyi ve her boyuttaki yapısal ilişkisini çözümlemekle işlevseldir. Yani, bir yazarın metinde kurduğu söylem ile diğer metinler arasındaki söyleme dair her türlü ortak birliktelik ilişkisi söylemlerarasılığın konusudur (Aktulum, 2014, s. 481-488). *Memleketimden İnsan Manzaraları* söylemlerarasılık açısından incelendiğinde özellikle halk edebiyatı türleriyle kurulan ilişki dikkat çeker. Nâzım Hikmet bunu yaparken, metin içinde sözü, gösterdiği yaşamların/kişilerin ifadelerine devreder. İçerikte yer alan ve özellikle halk arasından seçilen kişilere devredilen söz, halkın kendi üretimi olan ürünlerle organik bir yapı kurar. Bu bağlamda örneğin *Memleketimden İnsan Manzaraları* "İkinci kitap"ta söylemlerarasılığı ortaya koyan "Mahkûm Melahat"ın hapishanede çocuğu için kurduğu hayali, İstanbul'a yazdığı bir mektupla dile getirdiği sahne göze çarpar. Söz konusu bölümde,

"Gökyüzü masmavi
geniş
rahat.
Hop,
lastik top.
Çocukluğu geldi, kızı geldi aklına.
Topunu havaya fırlat kızım,
havaya fırlat" (Nâzım Hikmet, 2014, s. 1208).

Belirtilen kesitte şiir öznesinin kendi söylemi ile kurmaca "Mahkûm Melahat"ın söyleminin yer yer birbiri içine geçtiği, şiir öznesinin ve sözü devralan "Mahkûm Melahat"ın söyleminin ise halk edebiyatı türlerinden çocuk tekerlemelerine/oyun tekerlemelerine dönüştüğü görülür. Bu noktada metnin olağan akışı/söylemi değişir. Buna ek olarak şiirsel biçim, içerik ve söylem halk edebiyatı türlerinden tekerlemeye yaklaşır. *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nın ifade edilen kesitinin devamında,

"Nerde top oynayacak?
Gökyüzü gözükmez bizim sokakta.
Havada bulut,
sen bunu unut" (Nâzım Hikmet, 2014, s. 1208).

bölümünde bir başka tekerlemeye yer verilir. Böylece aynı söylem oyunu tekrarlanarak içeriği ve ahengi etkileyen bir yapı inşa edilir. Bu noktada dikkat çeken bir diğer durum ise Nâzım Hikmet'in kurguladığı bu söylem alışverişleri esnasında dikkatini gerçek yaşamın koşulları üzerine yoğunlaştırmasıdır. Çünkü onun metinlerinde esas olan gerçeğin okuyucuya aktarılmasıdır. Onun söz konusu metinlerini değerli kılan göstergelerden biri bu türden çok sesliliği sanatsal gücüyle birleştirerek okuyucuya sunmasıdır.

2. Halk Edebiyatı Türlerinin Söyleminin –Doğrudan- Kullanımı

Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda –bir kısmı gerçek hayattan kaynak alan- kurmaca kişileri sahneye taşırken kimi zaman doğrudan halk edebiyatı türlerinin söylemini kendi şiirsel metninin dokusuna dâhil eder. Örneğin, "Üçüncü Kitap"ta, "Güllü Hanım"ın hikâyesini anlatırken mani türü ile söylemlerarası düzlem kurar:

"Güllü Hanım, Güllü Hanım.
Sögüt dalı gibi nazlı
ipince belli hanım,
bembeyaz elli hanım" (Nâzım Hikmet, 2014, s. 1287).

Memleketimden İnsan Manzaraları'nda Nâzım Hikmet'in sahneye çıkarttığı kurmaca karakterlerden "Güllü Hanım"ın hikâyesinin aktarımında söylemlerarası düzlem onun hayatının bir kesitinin aktarıldığı bu bölümde de devam ettirilir (Nâzım Hikmet, 2014, s. 1287-1288).

Eserde "İkinci Kitap"ta bir başka karakter "Makinist Rahmi Çavuş"un yaşamından kesitler sunulurken, onun zihin dünyası ve gençlik yılları hakkında,

"On sekiz yaşında hatırasız yatılır,
on sekiz yaşında pırıltılar ilerdedir : […]
[…] bir yanı tozluk dumanlık
bir yanı bomboş,
habbeler kubbedir, pireler deve
bire bin katılır,
on sekiz yaşında hatıralar düşünülmez
anlatılır" (Nâzım Hikmet, 2014, s. 1197).

ifadelerine yer verilmiştir. Bu noktada Nâzım Hikmet'in bu defa da sözlü kültür/halk anlatıları türlerinden masallar ile söylemlerarası bir düzlem kuruşuna şahit olunur. "Bütün bunların yanı sıra Nâzım Hikmet, *Memleketimden İnsan Manzaraları'*ının "Dördüncü Kitap"ında özellikle savaş sahnelerini ve kahramanlık öykülerini aktarırken, örneğin, Zoya'nın öyküsü anlatılırken veya İkinci Dünya Savaşı'ndaki Alman taarruzuna direnen Rus askerlerin öyküleri anlatılırken, destanın söylem özelliklerine yaklaşır **[…]** Bu bölümlerde âdeta Dede Korkut anlatılarının söylem özellikleri hissedilir" (Gariper, 2020, s. 189). Benzer bir durum *Kuvayi Milliye* destanı için de söz konusudur.

3. Kolajlar

Metinlerarası ilişkiler bağlamında kolaj, daha önce var olan yapıtlardan, nesnelerden, iletilerden belli sayıda unsuru alıp yeni yaratı içinde kullanmak olarak tanımlanabilir (Aktulum, 2014, s. 450). Türk ve dünya edebiyatında farklı örnekleri ile öne çıkan, belirgin metinlerarası görüngüleriyle dikkat çeken kolajlar, kimi zaman üretilen metnin kurucu unsuru olarak varlık kazanır. Bu çerçevede Nâzım Hikmet'in de kimi şiirsel metinlerinde bu yola başvurduğu görülür.

Nedim Gürsel, *Dünya Şairi Nâzım Hikmet* isimli eserinde Nâzım Hikmet'in gelenekle kurduğu ilişkiyi incelerken, "Türk Köylüsü" şiirine dikkat çeker. Çünkü, söz konusu metinde Nazım Hikmet, sözlü kültür unsurlarından fıkralara, Türk halk şiirinden klasik Türk edebiyatı ve halk hikâyelerinde kahramanlarına kadar birçok unsuru metinlerarası düzlemde kolaj yöntemiyle bir araya getirir.

Memleketimden İnsan Manzaraları'nda da "Türk Köylüsü"ne oldukça benzer iki yapıdan bahsedilebilir. Bu bağlamda "İkinci Kitap"ın "İkinci Bölüm"ünün başlangıcında art arta sıralanan türkü ve mani dizeleri,

> "Akşam oldu yüce dağlar.,
> Uzaklar seçilmiyor,
> gönüldür geçilmiyor.
> Akşam oldu yakamadım gazımı.
> Gök dağlar morardı, gel.
> Akşam oldu gün battı.
> Akşam oldu yine garip olana.
> Akşam oldu neyleyim?
> Akşam oldu yine bastı kareler.
> Akşamın vakti geçti" (Nâzım Hikmet, 2014, s. 1090).

ve bu kesitin hemen ardından yine halk türküsü ve manilerden alınan parçaların bir araya getirilmesiyle oluşturulan iki farklı kolaj dikkat çeker:

> "Ay doğar aşmak ister,
> yare kavuşmak ister.
> Ay doğar ayan ayan.
> Ay doğar çini mini.
> Ay doğar ayazlanır,
> ortalık beyazlanır" (Nâzım Hikmet, 2014, s. 1090).

Eserde, "Anadolu Sürat Katarı"nın gardan hareketiyle başlayan yolculuğu belirtilen ilk kolajda çoğunlukla "Akşam" kelimesini içeren türkü ve mani sözleriyle; ikinci kolajda ise "Ay doğar" söz grubuyla oluşturulan mani ve türkü dizeleriyle oluşturulan yapıyı gözler önüne serer. Bu noktada yolculuk imgesini, hasret ve yalnızlık duygusunu vurgulayan ilk kolajda söylemin sürekli bir alışveriş hâlinde değişimi gözlenir. Mani türünden alıntılanan kesitlerin çoğunlukta olduğu ikinci kolaj ise söylemi daha canlı ve hareketli bir gönüme büründürür. Çünkü böylece devingen, diyalojik, birbiri içine geçen bir söylem ağı metnin kurucu unsuru hâline gelir.

SONUÇ

Nâzım Hikmet, hacimli şiirsel metinlerinde ve özellikle *Memleketimden İnsan Manzaraları'*nda sözlü kültür unsurları ve Türk halk edebiyatı türleriyle söylemlerarası bir düzlem kurar. Hikâye, destan, masal, tekerleme, mani, türkü gibi türlerle kurduğu bu düzlemde kimi zaman doğrudan yaptığı alıntılarla kimi zamansa türün biçem özelliklerinin imkânlarını kullanarak yaptığı çağrışımlarla şiirsel klasik metin söylemini değiştirir. Bu noktada onun şiirsel gücünün kaynakları arasında işte bu çoğul söylemi sanatsal gücüyle birleştirerek bir arada kullanması gösterilebilir. Nâzım Hikmet bunu yaparken, söylemlerarası bağ kurduğu türlerin/ögelerin hem biçimsel yani türsel özelliklerini hem de içerik özelliklerini merkeze alır. Söylem-tür- içerik arasında ilişki kurar, böylece kendi ürettiği metnin biçem ve anlam açılımlarını genişletir ve çok sesli bir söylemi ortaya koyar. Bu yöntemle *Memleketimden İnsan Manzaraları'nı* daha yakından ve gerçekçi yansıtma yolunu bulur. Çünkü yansıtmak istediği toplumu kendi doğası içinde, başka bir ifadeyle kendi söylemi ile metne dâhil etme gayreti onun şiir dünyasının dikkat çekici unsurlarından birisidir.

KAYNAKÇA

Aktulum, Kubilay. (2014). *Göstergelerarasılık/Metinlerarasılık*. Ankara: Kanguru Yayınları.

Gariper, Kağan. (2020). "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Nâzım Hikmet'in *Memleketimden İnsan Manzaraları"*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi: Ankara.

Genette, Gerard. (2020). *Anlatının Söylemi -Hakkında Bir Deneme*. (Çev. Ferit Burak Ayday). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Jameson, Fredric. (2013). *Marksizm ve Biçim*. (Çev. Mehmet H. Doğan). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Nâzım Hikmet. (2014). *Bütün Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Co Wpływa na Jakość Kompresji Klatki Piersiowej? Jak Udoskonalić Algorytm Zabiegów Rko? Analiza Aktualnych Doniesień

What Affects The Quality Of Chest Compression? How To Improve The Argorithm Of Cpr Treatments? Analysıs Of New Reports

Mgr Paulina MACIĄG

doktorantka Śląskiego Uniwersytetu Medycznego w Katowicach, Wydział Nauk o Zdrowiu, Zakład Pielęgniarstwa Chirurgicznego i Propedeutyki Chirurgii Katedry Chirurgii Ogólnej, Kolorektalnej i Urazów Wielonarządowych w Bytomiu. Śląski Uniwersytety Medyczny w Katowicach.

Cel pracy:

Celem niniejszej pracy jest analiza aktualnych doniesień na temat prowadzenia skutecznej stymulacji zewnętrznej serca. Chciałam skupić się na cechach warunkujących wydajność ratownika medycznego oraz możliwych zmianach modelu prowadzenia resuscytacji krążeniowo oddechowej prowadzących do poprawy jakości prowadzonych działań, a tym samym rezultatów.

Metodologia:

Podstawą metodologii przez wzgląd na charakter pracy jest analiza zgromadzonej literatury oraz zgromadzenie wniosków płynących z najnowszych badań dotyczących resuscytacji krążeniowo-oddechowej. Skupiałam się na doniesieniach bezpośrednio związanych z analizą czynników wpływających na jakość zewnętrznego masażu serca.

Ustalenia:

Nadal przeprowadzono niewiele badań mogących pomóc w udoskonaleniu procedury RKO.

Aktualne doniesienia wskazują, iż warto rozszerzyć badania wykazujące zależności pomiędzy wagą ratownika a jakością uciśnięć.

Możliwe jest ciągłe udoskonalanie wprowadzonych procedur co może skutkować poprawą jakości RKO.

Słowa kluczowe: resuscytacja, ratownik medyczny, masaż serca.

Küresel İnovasyon Endeksi Göstergelerinin Bilgi ve Teknoloji Çıktıları Üzerindeki Etkileri: Gelişen Piyasa Ekonomileri için Panel Veri Analizi[1]

The Effects of the Global Innovation Index Indicators on Knowledge and Technology Outcomes: Panel Data Analysis for Emerging Market Economies

Ömer YILMAZ

Öğr.Gör., Gaziantep Üniversitesi, Nizip Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, 27700, Gaziantep-Nizip/Türkiye. ORCID: 0000-0002-2325-6135 (Tel: 0553 610 38 48) omeryilmaz@gantep.edu.tr

Taner AKÇACI

Prof.Dr., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, UTİL Bölümü, 27000, Gaziantep/Türkiye. ORCID: 0000-0002-5343-0894 (Tel: 0506 343 28 58) akcaci@gantep.edu.tr

Öz

İnovasyon, son yıllarda ülkelerin uzun vadede büyüme ve kalkınmalarını sağlaması, küresel çerçevede ekonomi ve sanayi politikalarını daha istikrarlı sürdürebilmeleri için motivasyon sağlayan itici bir güçtür. Ülkelerin inovasyon üretimi çeşitli kuruluşlar ve endeksler tarafından ölçülmektedir. Küresel İnovasyon Endeksi (KİE), bu göstergeler içerisinde en önemli endekslerden birisi olarak kabul edilmekte ve çok sayıda araştırmalarda kullanılmaktadır. Günümüzde bilgi, iletişim ve teknoloji odaklı üretim ekonomisi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerin gelecekteki rekabeti sağlayabilmesi bakımından önemlidir. Bu bağlamda yenilikçi ürünler üretmeleri ve geliştirmeleri, çeşitli alanlarda pazar avantajlarını sağlayabilmeleri, bilgi ve teknolojiyi en üst düzeyde uygulayabilmeleri ar-ge faaliyetlerine önem verilmesi açısından bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu süreçte, devletlerin performansını belirleyen KİE dikkate alınması gereken önemli bir kriterdir. Ülkeler, KİE sayesinde güçlü ve zayıf yönlerini belirleme avantajına sahip olabilmektedir.

Bu çalışmada, IMF tarafından gelişen piyasa ekonomileri olarak gruplandırılan 24 ülke ve 2009-2020 KİE verileri kapsamında panel analizi (SEM ve REM) yapılmıştır. Analizin amacı; ülkelerin bilim, teknoloji, inovasyon, patent, beşerî sermaye, Ar-Ge, teknoloji ve eğitim yatırımlarına verdiği önem

[1] Bu çalışma Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası Ticaret ve Lojistik Anabilim Dalında Prof. Dr. Taner AKÇACI'nın danışmanlığında, Ömer YILMAZ tarafından yazılan aynı isimli doktora tezinden türetilmiştir.

seviyesini belirlemektir. Ayrıca, çalışmanın önemli özelliklerinden birisi, bu ülkelerin yatırımlarının uluslararası rekabette ve ticarette nasıl bir ilerleme kaydettiğini tespit etmektir. Bu çalışma, KİE girdi alt endekslerinde meydana gelen değişmelerin, teknoloji çıktıları üzerindeki etkileri incelenerek, ülkelerin güçlü olduğu alanlar ve zayıf olduğu alanları belirleyerek, araştırma kapsamındaki ülkelerin çözüme odaklı politikalar üretmesi için öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Küresel İnovasyon Endeksi, Ar-Ge, İnovasyon, Sabit Etkiler, Rassal Etkiler

Abstract

In recent years, innovation is a driving force that motivates countries to ensure their long-term growth and development and to maintain their economic and industrial policies in a more stable global context. The innovation production of countries is measured by various organizations and indices. The Global Innovation Index (GII) is accepted as one of the most important indices among these indicators and is used in many types of research. Today, the production economy focused on information, communication and technology are important in terms of ensuring the future competitiveness of both developed and developing countries. In this context, it has become a necessity for them to give importance to R&D activities, to produce and develop innovative products, to provide market advantages in various fields, to apply information and technology at the highest level. In this process, the GII, which determines the performance of states, is an important criterion to be considered. Countries can have the advantage of determining their strengths and weaknesses thanks to GII.

In this study, panel analysis (FE and RE) was conducted within the scope of 2009-2020 GII data and 24 countries grouped as emerging market economies by the IMF. The purpose of the analysis; To determine the level of importance that countries attach to science, technology, innovation, patent, human capital, R&D, technology, and education investments. In addition, one of the important features of the study is to determine how the investments of these countries have progressed in international competition and trade. This study provides suggestions for the countries within the scope of the research to produce solution-oriented policies by examining the effects of the changes in the GII input sub-indices on technology outputs, determining the areas where the countries are strong and the areas where they are weak.

Keywords: Global Innovation Index, R&D, Innovation, Fixed Effects, Random Effects.

1. GİRİŞ

Bilgi ve teknolojiye verilen önem, önceki yüzyıllardan daha farklı bir biçimde 21.yüzyılda daha fazla önemini artırarak Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerinin gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin kalkınması ve refah düzeyinin artırılması bakımından kilit bir konum kazanmıştır. Özellikle gelişmiş ülkeler, Ar-Ge ve inovasyon faaliyetlerine önem vererek üretim avantajı yakalamış; rekabet ve kalkınma yanı sıra refah düzeylerini artırmada da önemli başarılı sonuçlar elde etmişlerdir. Son yıllarda ülkelerin büyüme ve kalkınmalarında önemli bir faktör olarak görülen inovasyon kavramı belirleyici bir kilit rol oynamış ve ülkelerin inovasyon performansları ile ilgili çalışmalara olan ilgi artmıştır. Bu bağlamda ülkelerin inovasyon performanslarını ölçmede kullanılan beş önemli endeks olmakla birlikte, bu

endeksler içerisinde en kapsamlı ve belirleyici olan ise, Küresel İnovasyon Endeksidir. Bu çalışmanın amacı, ülkelerin inovasyon performanslarını arttırmaları için zayıf ve güçlü yönlerini belirleyip, bu doğrultuda ülkelerin bilim ve teknoloji, refah ve kalkınma düzeylerinin artırılabilmesi için önerilerde bulunmaktır.

Gelişen piyasa ekonomileri olarak adlandırılan ülkelerin son yıllarda ciddi atılımlar göstermelerinin temelinde de inovasyona dayalı bir büyüme politikası yer almaktadır. Günümüzde ülkeler daha rekabetçi ve yenilikçi faaliyetlerde bulunarak, uluslararası ticarette ve ekonomide büyük bir avantaj elde etmektedirler.

Bu çalışmada gelişen piyasa ekonomileri kapsamında analize dâhil olan ülkelerin (Arjantin, BAE, Brezilya, Çek, Çin, Endonezya, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Katar, Kolombiya, Güney Kore, Macaristan, Malezya, Meksika, Mısır, Pakistan, Peru, Polonya, Rusya, Şili, Tayland, Türkiye ve Yunanistan) Küresel İnovasyon Endeksi (KİE) girdilerinin bilgi ve teknoloji çıktıları üzerindeki etkilerinin incelenmesinde Sabit Etkiler Modeli (SEM) ve Rassal Etkiler Modeli (REM) analizleri yardımıyla incelenmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde inovasyon ve inovasyon türleri hakkında bilgi verilmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde literatür tanıtımı yapılmaktadır. Daha sonra ülkelerin inovasyon performanslarını ölçen önemli endekslere yönelik ayrıntılara yer verilmekte ve tanıtılmaktadır. Ayrıca bu bölümde KİE kavramı ayrıntılı olarak incelenerek değerlendirilmektedir.

Çalışmanın dördüncü bölümünde ise, öncelikle çalışmada kullanılan ekonometrik analiz yöntemleri hakkında teorik bilgi verilmiş ve sonrasında yatay kesit bağımlılığı, birim kök analizi, SEM ve REM yöntemleri ile tahminler yapılmıştır. SEM, REM ve Klasik Model analizlerinden hangisinin kullanılmasının gerekliliği de F ve LR testleri yardımıyla tespit edilmiştir. Çalışma sonuç ve değerlendirmenin yapıldığı sonuç kısmı ile tamamlanmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İnovasyon kelimesinin kökeni Latinceden gelen, “innovatus” kelimesine dayanmaktadır. İngilizcede ise “innovation” olarak adlandırıldığı bilinmektedir. İnovasyon kavramının Türkçedeki karşılığı olarak bilinen “yenilik” kelimesinin, kavramın anlamını tam olarak karşılayamadığı görülmektedir. Çünkü inovasyon kavramının, yeniliğin yanı sıra yenilenme, geliştirme, gelişme gibi çeşitli anlamları da bulunmaktadır. İnovasyon kavramı iktisat biliminde ilk kez Joseph A. Schumpeter tarafından 1911 yılında yazılan ve 1934 yılında ilk İngilizce çevirisinin yapıldığı kitabında kullanılmıştır (Çakmak ve Yıldız, 2018: 2).

İnovasyon konusunda ciddi ve kapsamlı çalışmaları bulunan OECD, inovasyona etki eden faktörleri şu şekilde sıralamaktadır (Tekin ve Hancıoğlu, 2018: 900);

- ✓ Sektörel boyutta araştırmaları destekleyen kamu araştırmalarının etkin bir hale getirilmesi.
- ✓ Ulusal ve uluslararası finansal imkânlara kolay ulaşılabilirlik.
- ✓ Yerel Ar-Ge yatırımlarının arttırılması ve yabancı Ar-Ge’ye açıklık.
- ✓ Rekabet odaklı düzenlemeler
- ✓ İstikrarlı makroekonomik koşullar ve inovasyonu teşvik eden düşük reel faiz oranları.
- ✓ Ar-Ge için etkili olabilecek finansal teşvikler.

Şekil 1: İnovasyon Süreci Aşamaları

Kaynak: (Aksay ve Orhan, 2013: 13)

Şekil 1'de görüldüğü gibi inovasyon süreci fikir üretme, fikrin gerçekleştirilmesi ve nihai olarak fikrin ticarileşmesi olmak üzere üç aşamadan oluşmaktadır. Her bir aşama kendi içerisinde detaylı incelemelerden geçerek sürecin en doğru kararları alarak sonuçlanması için değerlendirilmektedir.

Küresel anlamda inovasyon performansları ülkelerin hem kalkınmaları hem de rekabet güçlerini arttırmaları açısından önemli bir ölçüttür. Dünya ekonomisinde inovasyonun ölçülmesi ile en çok ilgilenen kuruluş, OECD olarak bilinmektedir. Bunun yanı sıra Avrupa Birliği, INSEAD, Ekonomist İstihbarat Birimi, Dünya Bankası başta olmak üzere birçok küresel kuruluşta inovasyon ile ilgili çalışmalarda bulunmaktadır. Küresel anlamda ülkelerin inovasyon performansları genel olarak beş inovasyon endeksi ile ölçülmektedir;

- ✓ Küresel Rekabetçilik Endeksi
- ✓ Avrupa İnovasyon Karnesi
- ✓ Dünya Bankası Bilgi Ekonomisi Endeksi
- ✓ En İnovatif Ekonomiler Sıralaması
- ✓ Küresel İnovasyon Endeksi

Bu bağlamda ülkelerin inovasyon performanslarını ölçmede kullanılan beş önemli endeks olmakla birlikte, bu endeksler içerisinde en kapsamlı ve belirleyici olan ise Küresel İnovasyon Endeksidir.
Küresel İnovasyon Endeksi (KİE), ülkelerin ve ekonomilerin inovasyon faaliyetlerini teşvik edici politikalarını geliştirilmek ve bu faaliyetleri artırmak için 2007 yılında Avrupa İşletme Yönetimi Enstitüsü (INSEAD) tarafından başlatılmıştır. Daha sonra bu endekse sırasıyla, 2011 yılında Dünya Fikri Mülkiyetler Örgütü (WIPO) ve 2013 yılında da Cornell Üniversitesi katkıda bulunmaya başlamıştır. Temel amacı inovasyonu geliştirme olarak hazırlanan bu endeks, bir yandan inovasyonla ilgili birçok göstergeleri içermekle beraber, aynı zamanda bu göstergelerin farklı ülkelerdeki anlık analizini değerlendirmek için sürekli olarak geliştirilmekte ve güncellenmektedir. KİE endeksi 80 göstergeden oluşmakta olup, yaklaşık 140 civarı ülkenin değerlendirildiği bir gösterge olarak her yıl yayınlanmaktadır (Sudairi ve Bakry, 2014: 176). Küresel İnovasyon Endeksi verileri; kamu ve özel sektör kurumları tarafından, uzman kuruluşların yayınlamış oldukları endekslerden ve Dünya Ekonomik Formu (WEF) tarafından yapılan anketler neticesinde elde edilen verilerden derlenerek oluşturulmaktadır (Ay Türkmen ve Aynaoğlu, 2017: 261).

Şekil 2: Küresel İnovasyon Endeksi

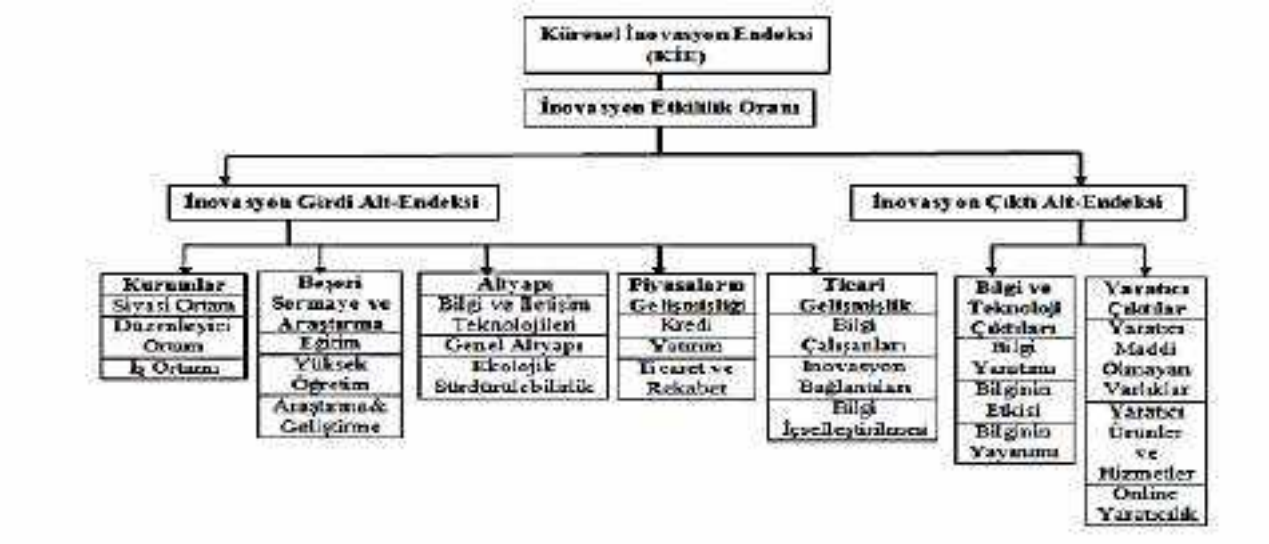

Kaynak: (Cornell University, INSEAD & WIPO, 2015: 9)

Şekil 2'de Küresel İnovasyon Endeksi'nin genel yapısı ile ilgili bilgiler verilmektedir. KİE'nin kurumlar, beşeri sermaye ve Ar-Ge, altyapı, piyasaların gelişmişliği ve ticari gelişmişlikten oluşan girdi alt endeksleri ve bilgi ve teknoloji çıktıları ile yaratıcı çıktılardan oluşan çıktı alt endeksleri olmak üzere iki alt endeksi bulunmaktadır.

3.LİTERATÜR

Konu ile ilgili literatür çalışmaları incelendiğinde, inovasyonla ilgi birçok çalışma olmasına rağmen KİE ile ilgili çalışmalar azdır. Ayrıca çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, inovasyon konusu ile ilgili kullanılan değişken sayısı azdır. Bunun yanında konu çerçevesinde yapılan çalışmaların da yetersiz olduğu görülmektedir. Bu çalışmada diğer çalışmalardan farklı olarak, değişken sayısının artırılmasına önem verilerek çalışma sürdürülmüştür. Araştırma bulgularının sürdürülen çalışmamızla alan katkısının sağlanması hedeflenmiştir. Çalışma ile ilgili literatürde yer alan bazı ulusal ve uluslararası çalışmaları kısaca şu şekilde sunmak mümkündür.

Griffith ve diğerleri (2006), "Innovation and Productivity Across Four European Countries" adlı eserlerinde inovasyon ve üretkenlik arasındaki ilişkiyi Fransa, Almanya, İspanya ve İngiltere ülkeleri özelinde incelemişlerdir. Ar-Ge harcamaları, inovasyon ve üretkenlik arasında ilişkiyi yapısal bir model ile analiz etmişlerdir. Araştırmanın sonuçlarına göre, analiz kapsamındaki dört ülkede inovasyon ve üretkenlik arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Ülkü (2006), Ar-Ge, İnovasyon ve Ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 20 OECD ve 10 OECD dışı ülke örnekleminde 1981-1997 yıllarına ait veriler kapsamında incelemiştir. Çalışmanın sonuçlarına göre hem OECD hem de OECD dışı ülkelerde kişi başına GSYİH ile inovasyon arasında pozitif yönlü bir

ilişki tespit edilirken, Ar-Ge'nin inovasyon üzerindeki etkisinin sadece gelişmiş ülkelerde önem arz ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Wu (2013), "Global-İnnovation Strategy Modeling of Biotechnology İndustry" adlı çalışmasında Tayvan da faaliyette bulunan 254 firma ile anket çalışması yapmıştır. Bu çalışmanın amacı Ar-Ge ve inovasyon yatırımlarının firmaların performanslarını nasıl etkilediğini incelemek olarak belirlenmiştir. Çalışmanın bulgularına göre Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri ile firmaların üretim performansları arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve bu sayede firmaların ulusal ve uluslararası pazarlardaki başarısını artırdığı vurgulanmıştır.

Camila ve Renan (2017), Küresel İnovasyon Endeksi'nin girdi ve çıktı alt endekslerini BRICS ülkeleri özelinde 2008-2013 veriler ışığında incelemişlerdir. Analiz kapsamındaki ülkelerde, 2008 yılında yaşanan Küresel Kriz nedeniyle KİE performanslarının düştüğü, ancak Çin ve Rusya başta olmak üzere ülkelerde ilerleme sağlandığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Çin'in önderliğinde bilim, teknoloji ve inovasyon alanında anlaşmalar yapıldığı ve bu sayede istenilen performansı ve ilerlemeyi göstermeye çalıştıkları da belirtilmiştir.

Türkmen ve Aynaoğlu (2017), "Küresel Rekabet Endeksi Göstergelerinin Küresel İnovasyon Endeksi Üzerindeki Etkisi" adlı çalışmalarında 2009-2017 verilerini kullanarak iki değişken arasındaki ilişkiyi regresyon analizi ile incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda ise KİE ile KRE endekslerinin yüksek eğitim ve öğretim, inovasyon arasında yüksek pozitif bir ilişkinin bulunduğu tespit edilmiştir.

Layos ve Peña (2020), ASEAN-5 grubu olarak bilinen (Malezya, Endonezya, Filipinler, Singapur, Tayland) ülkelerinin küresel inovasyon endeksinin değerleri ile 2019'da meydana gelen COVİD-19 salgın hastalık arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmada, ülkelerin inovasyon sistemleri ile COVİD-19 salgın döneminde meydana gelen tepkiler arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir.

Çakmak ve Tanrıverdi (2021), Türkiye ve seçilmiş ülkelerde inovasyonun gelişim sürecini incelemişlerdir. Sonuç olarak, Türkiye'nin patent başvuru sayısında meydana gelen artış hariç, inovasyonun diğer göstergelerinde çok iyi durumda olmadığı araştırma bulgularıyla belirlenmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin dış ticaretinde bilgi ve teknolojiye dayalı ürün ihracatının diğer ülkelere göre daha az olduğu; böyle bir sonucun da Türkiye'nin katma değer yaratmadaki sıkıntılardan kaynaklandığını savunmuşlardır.

Literatür çalışmaları incelendiğinde gerek gelişmiş gerekse de gelişmekte ülkelerde bilgi, teknoloji ve inovasyona odaklı üretim yapılarının önemli olduğu görülmektedir. Literatür, ülkelerin inovasyon performans göstergelerini, Ar-Ge- harcamalarını ve bilgi teknolojileri altyapılarını geliştirmeleri durumunda başarılı olabileceklerini ortaya koymaktadır.

4. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

4.1. Veri Seti

Bu çalışmada Küresel İnovasyon Endeksi girdi alt endekslerinin çıktı alt endekslerinden olan bilgi ve teknolojik çıktılar üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışma 2009-2020 yılları kapsamında değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmaktadır. Araştırmanın yürütülmesinde Scopus, ve Google Scholar gibi

akademik arama motorları kullanılmıştır. Analizde kullanılan veriler ise; IMF ve Dünya Bankası web sitelerindeki ikincil verilerden elde edilmiştir ayrıca GII verilerinden alınmıştır.

Analizde bağımlı değişken olarak bilgi ve teknoloji çıktıları (BİT) belirlenmiş olup değişkenlere ait sembol ve tanımlamaları şu şekildedir;

- ✓ **BİT:** Bilgi ve Teknoloji Çıktıları
- ✓ **Ticari:** Ticari Gelişmişlik
- ✓ **Piyasa:** Piyasaların Gelişmişliği
- ✓ **Altyapı:** Altyapı
- ✓ **Ar-Ge:** Beşeri Sermaye ve Ar-Ge
- ✓ **Kurum:** Kurumlar

4.2. Ekonometrik Yöntem

Araştırma için oluşturulan model denklem şu şekilde gösterilebilir; (1)
BİT = f (Ticari, Altyapı, Ar-Ge, Piyasa, Kurumlar)
Regresyon modelinin daha açık formunu ise şu şekilde gösterilmektedir:

$$B\dot{I}T_{it} = \alpha_0 + \beta_1 Ticari_{it} + \beta_2 Altyapı_{it} + \beta_3 Arge_{it} + \beta_4 Piyasa_{it} + \beta_5 Kurumlar_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Modelde BİT bağımlı değişkeni göstermektedir. Modelde yer alan bağımsız değişkenler ise Ticari, Altyapı, Ar-Ge, Piyasa, Kurumlar olarak gösterilebilir. Model denklem doğrultusunda seriler arasındaki ilişkinin belirlenmesinde E-views 10+ ve Stata 15.0 yazılım programlarından faydalanılmıştır.

4.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri analizlerinde yatay kesit bağımlılığı ülkeler arasında meydana gelen bir şokun diğer ülkeleri etkileyip etkilemediğini göstermesi bakımından önemlidir. Değişkenler arasında bir yatay kesit bağımlılığı varsa, birinci nesil birim kök analizleri yatay kesit bağımlılığını dikkate almadığından dolayı analiz verimli sonuçlar vermeyecektir (Tatoğlu, 2017: 105). Analizin daha verimli olması açısından ikinci nesil birim kök analizlerinin yapılması daha uygun olacaktır. Bu çalışmada yatay kesit bağımlılığını belirlemek için Pesaran (2004) CD testi kullanılmıştır. Pesaran CD testinin diğer testlere göre en önemli avantajı ise N'nin T'den büyük olması ve N'nin T'den küçük olması durumlarında yani her iki durumda da (T>N, N>T) kullanılabilme imkânı sunmasıdır. Testin hipotezleri ise;

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)}}\left(\sum_{i=1}^{N-1}\sum_{j=i+1}^{N}\hat{\rho}_{ij}\right) \quad (3)$$

H_0: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.
H_1: Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Test sonuçları değerlendirdiğinde H_0: hipotezinin kabul edilmesi söz konusu olduğunda, panelde yer alan ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığı yoktur ve bu durumda analize birinci nesil panel birim kök analizleri ile devam etmek uygun olacaktır. Fakat H_0: hipotezi kabul edilmezse ve ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının söz konusu olması durumunda ise analize güncel analizlerden olan ikinci nesil panel

birim kök testlerinin kullanılması daha tutarlı ve daha güçlü tahmin vermesi açısından daha uygun olacaktır (Baltagi, 2008: 284).

4.2.2. Birim Kök Analizi

Yatay kesit bağımlılığı analizlerinden sonra, birim kök analizlerinin yapılması gerekmektedir. Birim kök analizleri birinci nesil kök birim analizi ve ikinci nesil birim kök analizleri olmak üzere iki farklı şekilde incelenmektedir. Birinci nesil birim kök testleri; Levin, Lin ve Chu (LLC), Harris ve Tzavalis (HT), Bretiung Panel Birim Kök Testi, Im, Pesaran ve Shin (IPS), Fisher Genişletilmiş Dickey Fuller (Fisher ADF) testleri olarak yapılmaktadır (Tatoğlu, 2020: 68). İkinci nesil birim kök analizleri ise, Pesaran tarafından 2007 yılında CADF-(Cross-Sectionally Augmented IPS) CIPS testleri ve C.Silvestre tarafından 2005 yılında PANKPSS testlerinden oluşmaktadır. Birinci nesil panel birim kök analizleri genel olarak yatay kesit bağımlılığını dikkate almazken, ikinci nesil panel birim kök analiz testleri ise yatay kesit bağımlılığını dikkate almaktadır. CIPS birim kök testi CADF birim kök analizinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Pesaran (2007)'ye göre CADF testi, yatay kesit (N) ve zaman (T) boyutunun küçük olduğu analizlerde bile tutarlı sonuçlar veren bir test olarak görülmektedir. Bu testin en önemli özelliği ise hem $T>N$ hem de $N>T$ olduğu durumlarda kullanılabilmesidir. CIPS testi ise CADF panel birim kök analizinin ortalaması alınarak panelin tamamının birim kök analiz test sonuçlarını içermektedir. CIPS testinin hipotezleri şu şekildedir;

H0: Seriler birim kök içerir

H1: Seriler birim kök içermez

Sonuçlar incelendiğinde CIPS kritik değerleri testin sonucu için önemlidir. Serilerin istatistik değerinin, CIPS kritik tablo değerinden büyük olduğu durumda Ho: kabul edilmekte, serilerin istatistik değerinin CIPS kritik tablo değerinden küçük olduğu durumda ise Ho: hipotezi reddedilmektedir.

CIPS birim kök testinin yapılabilmesi için kullanılan model denklemler aşağıdaki gibidir;

$$\Delta y_{it} = a_i + b_i y_{i,t-1} + c_i \bar{y}_{t-1} + d_i \Delta \bar{y}_t + e_{it} \quad (4)$$

$$CIPS(N,T) = N^{-1} \sum_{i=1}^{N} t_i(N,T) \quad (5)$$

$$CIPS(N,T) = N^{-1} \sum_{i=1}^{N} CADF_i \quad (6)$$

4.2.3. Sabit Etkiler Modeli

Sabit etkiler modeli yatay kesit birimleri arasında her biri için farklı bir sabit değer meydana getirmektedir. Sabit etkiler modelinde β ile ifade edilen eğim katsayılarının değişmemesine rağmen, sabit katsayılarda yalnız kesit verileri arasında sadece zaman verileri arasında ya da her iki veri içinde bir değişim meydana geldiği kabul edilmektedir. Başka bir ifade ile panel veri analizlerinde kesitler arasında fark meydana geldiğinde, bu fark da zamana bağlı bir durumdan kaynaklanmıyorsa, bu regresyon modeli tek yönlü sabit etkiler modeli olarak adlandırılmaktadır. Meydana gelen farklılaşma sadece zamana bağlıysa bu tür modellere de tek yönlü zamana bağlı sabit etkiler modeli denilmektedir.

Şayet panel veri analizlerinde hem zamana hem de kesite göre bir farklılaşma söz konusu olduğu durumlarda bu modeller çift yönlü sabit etkiler modeli olarak adlandırılmaktadır. Panel veri analizlerinde çoğunlukla zaman etkisinden ziyade kesit etkisi incelendiği için, panel veri analizleri daha çok tek yönlü modeller olarak analiz edilmektedir (Hsiao 2002: 30, akt: Özer ve Çiftçi, 2009: 42).

Tek yönlü sabit etkiler modeli şu şekilde ifade edilmektedir;

$$Y_{it} = (\alpha_{it} + \mu_{it}) + \beta_{1it}X_{1it} + \cdots \beta_{\mathrm{kit}}X_{\mathrm{kit}} + \varepsilon_{it} \qquad (7)$$

Sabit parametrelerin hem zamana göre hem de birime göre değişme sabit etkiler modeli şu şekilde gösterilebilir;

$$Y_{it} = (\alpha_{it} + \mu_{it} + \lambda_{it}) + \beta_{1it}X_{1it} + \cdots \beta_{\mathrm{kit}}X_{\mathrm{kit}} + \varepsilon_{it} \qquad (8)$$

Sabit Etkiler Modeli analizlerde yaygın bir şekilde kullanılmasına karşın, bazı durumlarda etkin bir sonuç veremediği görülmüştür. Bu nedenden dolayı Rassal Etkiler Modelinin kullanılması daha uygun olacağı doğrultusunda görüş bulunmaktadır.

4.2.4. Rassal Etkiler Modeli

Rassal Etkiler Modelinde yatay kesit birimlerine ve zamana göre ortaya çıkan farklılıklar, hata teriminin bir bileşeni olarak modelde kullanılmaktadır. Bu model kapsamında, rassal etkilerin yatay kesitten yatay kesite değişim gösterdiği, fakat zaman içinde herhangi bir değişim göstermediği; yatay kesit birimlerinde de herhangi bir değişim görülmediği, fakat zamanla değişim meydana geldiği veya hem yatay kesit birimlerinde hem de zamana göre değişim olduğu söz konusudur. Rassal etkiler modeli, yalnız kesit birimler arasında meydana gelen değişimleri inceliyorsa, "Tek Yönlü Rassal Etkiler Modeli", her iki boyutta meydana gelen değişimleri inceliyorsa "İki Yönlü Rassal Etkiler Modeli" olarak adlandırılmaktadır. (Çetin ve Ecevit, 2010: 173).

Tek yönlü rassal etkiler modeli şu şekilde ifade edilmektedir;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it}X_{1it} + \cdots \beta_{\mathrm{kit}}X_{\mathrm{kit}} + \varepsilon_{it}(\mu_i + \nu_{it}) \qquad (9)$$

Çift yönlü rassal etkiler modeli şu şekilde ifade edilmektedir;

$$Y_{it} = \alpha_{it} + \beta_{1it}X_{1it} + \cdots \beta_{\mathrm{kit}}X_{\mathrm{kit}} + (\mu_i + \lambda_{it} + \nu_{it}) \qquad (10)$$

Sabit etkiler ve Rassal etkiler modellerinde meydana gelen değişen varyans, otokorelasyon ve yatay kesit bağımlılığı gibi durumların varlığı sonucunda daha dirençli ve daha etkin tahminler veren Driscoll-Kraay tahmincisinin kullanılmaya başlandığı son zamanlarda görülmektedir. Driscoll-Kraay tahmincisi Newey-West tarzı düzeltme yaparak daha dirençli ve etkin sonuçlara ulaşılmasını sağlamaktadır (Güriş ve Yaman, 2018: 141).

5. Bulgular ve Yorumlar

Tablo 1, çalışma kapsamındaki 24 ülkeye ait veri tanımlama ve istatistik sonuçlarını sunmaktadır;

Tablo 1: Değişkenlere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Tanımlayıcı İstatistikler					
Değişkenler	Gözlem	Ortalama	St. Sapma	En Küçük Değer	En Büyük Değer
BİT	288	42.72472	7.365817	12	72.1
TİCARİ	288	43.7824	9.42106	20	83.9
PİYASA	288	49.26469	8.485131	32	81.4
ALTYAPI	288	44.92756	8.003907	25	74.4
AR-GE	288	44.52624	10.08715	10	81.1
KURUMLAR	288	60.89518	11.40864	34.6	85.2

Panel veri setinin dengeli ve kısa bir panel (N>T; 24>12) özelliği taşıdığı görülmektedir. N ve T'nin birbirine göre olan durumunun belirlenmesi, panel veri analizlerinde hangi yöntemlerin kullanılacağına karar verilmesi açısından oldukça önemlidir. Araştırma kapsamında yer alan 24 ülke (sıralı olarak Arjantin, Birleşik Arap Emirlikleri, Brezilya, Çek Cumhuriyeti, Çin, Endonezya, Filipinler, Güney Afrika, Hindistan, Katar, Kolombiya, Kore, Macaristan, Malezya, Meksika, Mısır, Pakistan, Peru, Polonya, Rusya, Şili, Tayland, Türkiye ve Yunanistan) vardır. Bu ülkelere ait BİT, Ticari, Piyasa, Altyapı, Ar-Ge ve Kurumlar değişkenlerinin 2009-2020 dönemi arası yıllık veriler ile incelenmiştir.

Tablo 2: Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Pesaran (2004) CD Testi			
Değişkenler	CD Test İstatistiği	Korelasyon Katsayısı	Olasılık
BİT	1.69	0.029	0.009*
TİCARİ	34.91	0.607	0.000*
PİYASA	27.99	0.486	0.000*
ALTYAPI	18.08	0.314	0.000*
ARGE	34.33	0.597	0.000*
KURUMLAR	19.97	0.347	0.000*

Not: **,** ve *** sırasıyla, 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyelerini ifade etmektedir.*

Tablo 2, yatay kesit bağımlılığı testinden elde edilen sonuçları sunmaktadır. Yatay kesit bağımlılığı için kurulan hipotez;

Ho: Yatay kesit bağımlılığı yoktur.

H_1: Yatay kesit bağımlılığı vardır.

Yatay kesit bağımlılığını belirlemek amacıyla yapılan CD testinden elde edilen sonuçlara göre, H_0 temel hipotezi reddedilmiş ve H_1: Yatay kesit bağımlılığı vardır hipotezi kabul edilerek kesitler arasında bağımlılık olduğu kabul edilmiştir.

Yatay kesit bağımlılığının belirlenmesinden sonra serilerin birim kökleri Pesaran (2007) CIPS testi kullanılarak incelenmiştir. Bu testin temel hipotezi, değişkende birim kök olduğu yönündedir. Tablo 3, CIPS testinden elde edilen sonuçları sunmaktadır.

Tablo 3: Cross-Section Im, Pearan ve Shin (CIPS) (2007) Panel Birim Kök Testi

Pesaran CIPS (2007) Panel Birim Kök Testi		
Değişkenler	**Sabit Terimli (Z t-bar)**	**Sabit Terimli ve Trendli (Z t-bar)**
BİT	-3.007 *	-2.803**
TİCARİ	-2.579 *	-2.855 **
PİYASA	-2.263**	-2.737**
ALTYAPI	-2.985*	-3.102*
ARGE	-2.514 *	-2.743**
KURUMLAR	-2.372 *	-2.769**

Tablo 3'te sunulan sonuçlara göre, BİT, Ticari, Piyasa, Altyapı, Ar-Ge ve Kurumlar değişkenleri için yapılan analizler sonucu temel hipotezin reddedilmiştir. Yani, değişkenlerin tamamının düzeyde durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yatay kesit bağımlılığı ve birim kök testi ile durağanlık düzeyinin belirlenmesi ve serilerin homojenliğinin belirlenmesinden sonra Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen homojenlik testi yapılmıştır. Tablo 4, eğim homojenlik testinden elde edilen sonuçları sunmaktadır;

Tablo 4: Pesaran ve Yamagata (2008) Eğim Homojenliği Testi

Δ İstatistiği	**Olasılık (Δ)**	**$\Delta_{adj.}$ İstatistiği**	**Olasılık ($\Delta_{adj.}$)**
1.331	0.183	1.325	0.185

*Not: *,** ve *** sırasıyla, 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyelerini ifade etmektedir.*

Tablo 4'de, regresyon modeline ait eğim homojenliğini test eden Pesaran ve Yamagata (2008)'nın delta testi sonuçları gösterilmektedir. Teste ilişkin temel hipotezde, homojenlik sınanmaktadır. Delta ve deltaadj. İstatistiklerine ait olasılık değerlerine bakıldığında modelin homojen olduğu kabul edilmiş ve bundan sonraki aşamada ise homojenliği dikkate alan regresyon analizi yapılmıştır.

Çalışmaya klasik model ile mi yoksa sabit veya rassal etkiler modellerinden hangilerinin tercih edileceğine karar vermek amacıyla F ve LR testleri yapılmıştır. Tablo 5, model tercihinin yapılabilmesi amacıyla yapılan F ve LR testi sonuçlarını sunmaktadır;

Tablo 5: Birim ve Zaman Etkilerinin Varlığını Sınamak İçin F Testi

Etki	***F İstatistik***	***F Olasılık***
Birim Etkiler	13.29	0.0000*
Zaman Etkileri	0.92	0.5236

***Not**: *,** ve *** sırasıyla, 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyelerini ifade etmektedir.*

Tablo 5'de, sunulan sonuçlara göre, F testi olasılık değerlerinin 0.05'ten küçük olduğu görülmektedir. Bu durumda Ho temel hipotezi reddedilerek H_1 hipotezi kabul edilmektedir.

Birim etki analizinin yapılmasından sonra çalışmamız zaman etkilerinin varlığının tespit edilmesi amacıyla devam ettirilmiştir. Tablo 6, birim ve zaman etkilerinin tespit edilmesi amacıyla yapılan LR testi sonuçlarını sunmaktadır.

Tablo 6: Birim ve Zaman Etkileri LR Testi

Etki	***LR İstatistik***	***LR Olasılık***
Birim ve Zaman Etkileri	138.59	0.0000*
Birim Etkiler	136.32	0.0000*
Zaman Etkileri	7.1e-14	1.0000

Tablo 6'da sunulan sonuçlara göre, temel hipotez olan Ho hipotezinde zaman etkilerinin olmadığı, yani klasik modelin tercih edileceği kabul edilmektedir. Test sonuçlarına göre, Ho hipotezi reddedilememekte ve zaman etkilerinin olmadığı gözlemlenmektedir. Analize göre tek yönlü birim etkilerin tercih edilmesi daha uygundur. Sınama sonucundan elde edilen bulgular, havuzlandırılmış en küçük kareler (HEKK) modeline karşı panel regresyon analizlerinden olan sabit etkiler modelinin kullanılmasının daha uygun olduğunu göstermektedir.

Çalışmamızdan elde edilen F ve LR testi sonuçları modelde sadece birim etkilerinin geçerli olduğunu ortaya koyduğundan dolayı analizimiz "tek yönlü birim etkiler" modeli çerçevesinde sürdürülmüştür. Başka bir ifadeyle, çalışmaya klasik model analizi ile devam etmek uygun olmayıp çalışmaya sabit etkiler ve rassal etkiler modelleri ile devam etmenin daha uygun olacağına karar verilmiştir.

Tablo 7, Driscoll-Kraay tahmincisi ile tahmin edilen nihai rassal etkiler ve sabit etkiler modelinin sonuçlarını sunmaktadır;

Tablo 7: Nihai Model- Driscoll-Kraay Tahmincisi Model Karşılaştırma

Nihai Rassal Etkiler Modeli – Nihai Sabit Etkiler Modeli Karşılaştırma Tablosu

Bağımlı Değişken: BİT

Bağımsız Değişkenler	Katsayı *(Rassal Etkiler Modeli)*	Olasılık	Katsayı *(Sabit Etkiler Modeli)*	Olasılık
TİCARİ	0.385755	0.000*	0.35915	0.001*
PİYASA	0.452988	0.009*	0.461923	0.002*
ALTYAPI	0.081386	0.603	0.054844	0.726
AR-GE	0.203929	0.036**	0.206689	0.045**
KURUMLAR	-0.40974	0.004*	-0.44922	0.000*
Sabit Terim	0.856702	0.092***	1.169729	0.065***

*Not: *,** ve *** sırasıyla, 0.01, 0.05 ve 0.10 önem seviyelerini ifade etmektedir.*

Tablo 7'de Driscoll-Kraay tahmincisi ile tahmin edilen nihai rassal etkiler modelinden elde edilen Wald istatistiği sonuçlarına göre, modelin geneli istatistiki olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Driscoll Kraay tahmincisinin sonuçlarına göre;

- ✓ Ticari gelişmişlik, piyasa gelişmişliği, beşeri sermaye ve Ar-Ge ile kurumlar değişkenlerinin, bilgi ve teknoloji çıktılarını açıklamada istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir,
- ✓ Ticari gelişmişlik değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artış, bilgi ve teknoloji çıktıları değişkeninde REM modelinde yaklaşık olarak %0.39'luk bir artış sağlarken, SEM modelinde yaklaşık %0.35'lik bir artış sağlayacaktır.
- ✓ Piyasa değişkeninde meydana gelen %1'lik artış, bilgi ve teknoloji çıktıları değişkenini REM modelinde yaklaşık olarak %0.45 arttırırken, SEM modelinde %0.46'lık bir artış sağlayacaktır.
- ✓ Altyapı değişkenin istatistiki değeri anlamlı çıkmasa da, bu değişken Bilgi ve teknoloji çıktıları değişkenini pozitif yönlü etkilemektedir,
- ✓ Beşeri sermaye ve Ar-Ge değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artış, Bilgi ve teknoloji çıktıları değişkenini her iki modelde de yaklaşık olarak %0.20 oranında artırmaktadır,
- ✓ Kurumlar değişkeninde meydana gelen %1'lik bir artış, Bilgi ve teknoloji çıktıları değişkenini REM modelinde yaklaşık olarak %0.41 azaltırken, SEM modelinde ise yaklaşık %0.45 azaltmaktadır.

Sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde ticari gelişmişlik, piyasa gelişmişliği, altyapı ile beşeri sermaye ile Ar-Ge değişkenlerinin bilgi ve teknoloji çıktıları değişkeni üzerinde arttırıcı etkisi olduğu tespit edilirken, kurumlar değişkenin ise bilgi ve teknoloji çıktıları değişkeni üzerinde azaltıcı yönde bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

6. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bilgi ve teknolojiye dayalı Ar-Ge ve inovasyon faaliyetleri gelişmiş veya gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde özellikle 21. Yüzyılda önemini artırmış, ülkeler bakımından önemli bir rekabet ve üretim avantajının sağlanmasında önemli rol oynamıştır. Küreselleşme hareketlerinin son yıllarda hızlı bir şekilde etkisini göstermesi ile birlikte ülkelerin üretim sistemlerinde ve politikalarında ciddi değişimler yaşanmış ve bu değişime ayak uyduran ülkeler diğerlerine göre daha başarılı olmuştur. Son yıllarda ülkelerin büyüme ve kalkınmalarında önemli bir faktör olarak görülen inovasyon kavramı belirleyici bir kilit rol oynamış ve ülkelerin inovasyon performansları ile ilgili çalışmalara olan ilgi artmıştır. Bu bağlamda ülkelerin inovasyon performanslarını ölçmede kullanılan beş önemli endeks olmakla birlikte, bu endeksler içerisinde en kapsamlı ve belirleyici olan ise Küresel İnovasyon Endeksidir. Bu çalışmada temel amaç ülkelerin inovasyon performanslarını artırmaları için zayıf ve güçlü yönleri belirleyip, bu doğrultuda ülkelerin bilim ve teknoloji alanında daha iyi bir konumda olmaları noktasında yeni öneriler geliştirmektir.

Çalışmada öncelikle değişkenlerin yatay kesit bağımlılığına bakılmış ve değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının varlığının tespit edilmesinden sonra, ikinci nesil birim kök analizlerinden olan CIPS testi ile birim kök analizleri yapılarak tüm değişkenlerin düzeyde durağan olduğu sonucuna varılmıştır. Daha sonra ise çalışmada Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler Modelleri kullanılmıştır. Çalışmamızdan elde edilen sonuçlar, beşeri sermaye ve Ar-Ge, altyapı, piyasaların gelişmişliği ve ticari gelişmişlik endekslerinin bilgi ve teknoloji çıktıları üzerinde pozitif bir etki yaptığını göstermektedir. Ayrıca, kurumlar ile bilgi ve teknoloji çıktıları arasında negatif bir ilişkinin bulunduğu da analiz sonuçlarından anlaşılmaktadır. Bu durumda ülkelerin inovasyon performanslarını geliştirerek daha iyi bir konumda olabilmesi için ülkedeki kurumlar girdi alt endeksi başta olmak üzere diğer girdi alt endekslerinde de daha etkin ve verimli bir politika ve reformların yapılması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, ülkelerin bilgi ve teknoloji çıktılarında daha iyi bir konuma gelmeleri için geri kalmış oldukları alandaki eksikliklerini iyi tespit edip, öncelikle o alanlara odaklanmaları gerektiği; bunun içinde hükümetin atacağı adımlar, reformlar ve desteklerin oldukça önemli olduğu, ülkelerin gelecekteki kalkınma ve refah düzeyleri bakımından büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

Aksay, K. ve Orhan, F. (2013). “Hastanelerde İnovasyon Sürecinin Risk Yönetimi Bağlamında Değerlendirilmesi: Bir Model Önerisi”. Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2(3),10-23. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/duiibfd/issue/32249/357890

Al-Sudairi, M., & S. Haj Bakry. 2014. “Knowledge Issues in the Global Innovation Index: Assessment of the State of Saudi Arabia Versus Countries with Distinct Development.” Innovation 16 (2): 176–183.

Baltagi, B. H. (2008), Econometric Analysis of Panel Data (Fourth Edition). West Sussex: John Wiley & Sons

Camila F. ve Renan H.O. (2017). Inputs and Outputs of İnnovation: Analysis of The BRICS: Theme 6 – İnnovation Technology and Competitiveness, RAI Revista de Administração e Inovação, Volume 14, Issue 1, Pages 79-89, ISSN 1809-2039, https://doi.org/10.1016/j.rai.2016.10.001.

Cornell University, INSEAD, WIPO (2015). The Global Innovation Index 2015: Effective Innovation Policies for Development, Fontainebleau, Ithaca and Geneva.

Çakmak, U. ve Tanrıverdi, A. (2021), “İnovasyon Sürecinde Türkiye’nin Konumuna İlişkin Bir Değerlendirme”, Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi, 56(1), 470-494

Çakmak, E. ve Yıldız, G. (2018). “Teknolojik İnovasyonun İhracat Üzerindeki Etkisi: Türkiye-AB (15) Ülkeleri Örneği”, Doğuş Üniversitesi Dergisi, cilt 19, sayı:2 http://journal.dogus.edu.tr/index.php/duj/issue/view/38

Çetin, M. & Ecevit, E. (2011). Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi: OECD ülkeleri üzerine bir panel regresyon analizi. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 11(2), 166-182.

Grıffıth, R., Huergo, E., Maıresse, J., ve Peters, B. (2006). Innovatıon And Productıvıty Across Four European Countrıes. Oxford Review of Economic Policy, 22(4), 483–498. http://www.jstor.org/stable/23606776

Güriş, S. & Yaman, B. (2018). OECD Ülkelerinde İşsizliği Etkileyen Faktörlerin Panel Veri Modelleri ile Analizi. Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi, 7(1), 136-146. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/35807/396173

Hsiao, Cheng, (2002). Analysis of Panel Data, Cambridge University Press, Second Edition, New York

Layos, J.J.M ve Pena, P.J. 2020. "Can Innovation Save Us? Understanding the Role of Innovation in Mitigating the Covid-19 Pandemic in ASEAN-5 Economies," MPRA Paper 100152, University Library of Munich, Germany.

Özer, M. ve Çiftçi, N. (2009). Ar-Ge Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi. Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 8 (16), 219-240. Retrieved from https://dergipark.org.tr/en/pub/susead/issue/28423/302688

Tekin, E.ve Hancıoğlu, Y. (2018). “İnovasyon Belirleyicilerinin İhracat Performansına Etkisi Üzerine Bir Araştırma”. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 14, Sayı 4, 2018 Int. Journal of Management Economics and Business, Vol. 14, No. 4, 2018

Türkmen Ay M. ve Aynaoğlu Y. (2017), “Küresel Rekabet Endeksi Göstergelerinin Küresel İnovasyon Endeksi Üzerindeki Etkisi”, BMIJ (2017), 5(4): 257-282 doi: http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v5i4.187

Ulku, H. (2006). R&D, Innovation, and Economic Growth: An Empirical Analysis, https://ssrn.com/abstract=879010 http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.879010

Wu, C.W. (2013). "Global-İnnovation Strategy Modeling of Biotechnology İndustry". Journal of Business Research. 66. 1994-1999. 10.1016/j.jbusres.2013.02.024.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2017). Panel Zaman Serileri Analizi. Basım. İstanbul: Beta Yayıncılık

Yerdelen Tatoğlu, F. (2020). Panel Veri Ekonometrisi Stata Uygulamalı. Basım. İstanbul: Beta Yayıncılık

Precarious Work and Social Rights: Legal Perspective

Michał MATUSZAK, Phd
University of Warsaw, Faculty of Management, POLAND

PRECARIOUS WORK - GENESIS

By "precarious work," I mean employ ment that is uncertain, unpredictable, and risky from the point of view of the worker. Resulting distress, obvious in a variety of forms, reminds us daily of such precarit (…) Precarious work, of course, is not necessar ily new or novel to the current era; it has exist ed since the launch of paid employment as a primary source of sustenance. Nevertheless, the growth and obviousness of precarious work since the 1970s has crystallized an important concern."

Arne L. Kalleberg, Precarious Work, Insecure Workers: Employment Relations in Transition

ECONOMIC RIGHTS OF EMPLOYEES IN THE WORKPLACE

Economic rights promote safety and fairness in the workplace, as:

1. Freedom from slavery and forced labour.
2. The freedom to choose or accept a job.
3. The right to fair wages. (Equal pay for work of equal value)
4. The right to reasonable working hours.
5. The right to safe and healthy working conditions.
6. The right to join or form a trade union. (Freedom of association)
7. The right to participate in a legal strike.
8. The right to the improvement of skills for career advancement.

SOCIAL RIGHTS OF EMPLOYEES IN THE WORKPLACE

Social rights have to do with the quality of living, as:

1. The right to social security.
2. The right to basic health care services.
3. The right to sufficient food and water.
4. The right to have access to adequate housing.
5. The right to basic education, including adult basic education.
6. The right to further education.
7. No one may be refused emergency medical treatment.
8. The right to be protected against epidemic diseases.

CULTURAL RIGHTS OF EMPLOYEES IN THE WORKPLACE

Cultural rights are related to language, culture, beliefs and religion, as:

1. The right to enjoy your own culture.
2. The right to practice your religion.
3. The right to use your own language.
4. The right to form or join religious and cultural groups.
5. The right to participate in and benefit from scientific advancement.
6. The freedom of artistic creativity.

ARTICLE 64 OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND

1. Everyone shall have the right to ownership, other property rights and the right of succession.
2. Everyone, on an equal basis, shall receive legal protection regarding ownership, other property rights and the right of succession.
3. The right of ownership may only be limited by means of a statute and only to the extent that it does not violate the substance of such right.

ARTICLE 65 OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND

1. Everyone shall have the freedom to choose and to pursue his occupation and to choose his place of work. Exceptions shall be specified by statute.
2. An obligation to work may be imposed only by statute.
3. The permanent employment of children under 16 years of age shall be prohibited. The types and nature of admissible employment shall be specified by statute.
4. A minimum level of remuneration for work, or the manner of setting its levels shall be specified by statute.
5. Public authorities shall pursue policies aiming at full, productive employment by implementing programmes to combat unemployment, including the organization of and support for occupational advice and

ARTICLE 66 OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND

1. Everyone shall have the right to safe and hygienic conditions of work. The methods of implementing this right and the obligations of employers shall be specified by statute.
2. An employee shall have the right to statutorily specified days free from work as well as annual paid holidays; the maximum permissible hours of work shall be specified by statute.

ARTICLE 67 OF THE CONSTITUTION OF THE REPUBLIC OF POLAND

1. A citizen shall have the right to social security whenever incapacitated for work by reason of sickness or invalidism as well as having attained retirement age. The scope and forms of social security shall be specified by statute.
2. A citizen who is involuntarily without work and has no other means of support, shall have the right to social security, the scope of which shall be specified by statute.

Precarious Employment

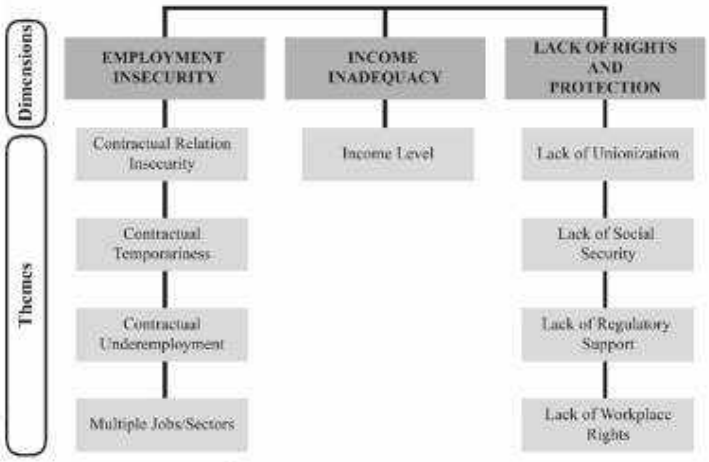

https://www.researchgate.net/figure/Identified-dimensions-and-themes-of-precarious-employment_fig1_338491229

Figure 6: Challenges faced by precarious workers in the hotel and catering sector

https://alrei.org/education/precarious-work-and-working-conditions-in-the-hotel-and-catering-industry-of-zimbabwe-by-naome-chakanya-ledriz

Michał Matuszak
PhD
attorney-at-law

Phone: 698-403-305
mmatuszak@matuszaklegal.pl

MATUSZAK
LEGAL&SPORT

The role of social competences in increasing the level of resilience to threats in communities at the local level

Ph.D. Karina GÓRSKA-ROŻEJ

Ph.D. Marlena NIEMIEC

War Studies University, Faculty of Management and Command, POLAND

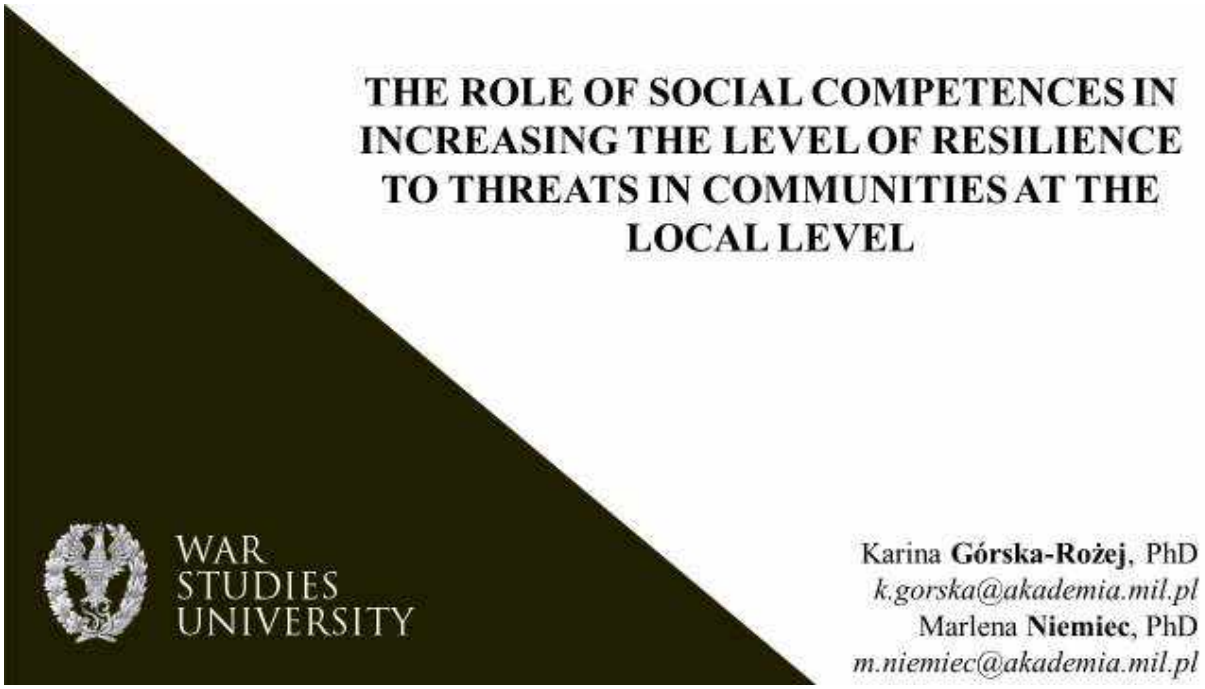

WAR STUDIES UNIVERSITY

Resilience

ECONOMIC DEVELOPMENT

COMMUNICATION

SOCIAL CAPITAL

INTERPERSONAL COMPETENCES

WAR STUDIES UNIVERSITY

selected definitions of social competences

relational skills, with the help of which we initiate, negotiate, maintain, change and solve (end) interpersonal relationships

effectiveness in implementing one's own goals in contacts with other people and are related to the ability to exert influence

SOCIAL SKILLS

A set of informal ethical norms and values that are shared by a specific group and enable its members to collaborate effectively

WAR STUDIES UNIVERSITY

The aim of the research and the main research problem

THE AIM OF THE RESEARCH

Indicating the essence of social competences in shaping resistance to threats in local communities on the example of a commune and defining social competences that help members of the local community build such resilience.

THE MAIN RESEARCH PROBLEM

What social competences help members of the local community to the greatest extent in building resilience to threats?

WAR STUDIES UNIVERSITY

Own research results

No.	Social competences	Percentages	
		No	Yes
1.	Openness to others	14.53	85.47
2.	Communication skills	24.79	75.21
3.	Conflict resolution skills	25.93	74.07
4.	Resilience to stress	26.21	73.79
5.	Empathy	29.34	70.66
6.	Ability to establish and maintain contacts	30.48	69.52
7.	Negotiating skills	41.60	58.40
8.	initiative in action	55.84	44.16
9.	Ability to share knowledge and experience	60.11	39.87
10.	Ability to make public speeches	60.11	39.87
11.	The ability to speak and be understood	60.11	39.87
12.	The ability to understand yourself (your emotions, strengths and weaknesses)	69.23	30.77
13.	Teamwork	73.79	26.21
14.	Personal culture	74.07	25.93
15.	Ability to achieve social and individual goals while maintaining good relations with other residents	80.34	19.66
16.	Assertiveness	80.91	19.09
17.	The ability to mentally support another person	83.76	16.24
18.	Ability to listen	87.18	12.82
19.	Ability to achieve objectives while building and maintaining good relations with people in one's environment	87.18	12.82
20.	Emotional intelligence	87.18	12.82
21.	Ability to lead, to be a leader	93.16	6.84
22.	Ability to defend one's own opinion	96.58	3.42
23.	Ability to motivate	98.86	1.14
24.	Hobbies, passions	100	0
25.	Tolerance	100	0
26.	Self-esteem	100	0

Source: Own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

Summary

- empathy
- communication skills
- resilience to stress
- group cooperation

create better human relations

have a high level of social capital

be empathic in a balanced way

Thank you for your attention

WAR STUDIES UNIVERSITY

Karina **Górska-Rożej**, PhD
k.gorska@akademia.mil.pl
Marlena **Niemiec**, PhD
m.niemiec@akademia.mil.pl

A victim in a criminal trial from perspective of victimology

Dr Justyna ŻYLIŃSKA

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Ofiarę przestępstwa dotknąć może nie tylko pokrzywdzenie przez sprawcę przestępstwa dokonanego w stosunku do jej osoby, ale także szkody czy krzywdy będące efektem reakcji społecznej na jej pokrzywdzenie. Wtórnie pokrzywdzonym można zostać wskutek reakcji najbliższego otoczenia, gdyż zachowania ludzi w stosunku do ofiary mogą utrudnić jej powrót do stanu sprzed popełnienia przestępstwa. Niestety do wiktymizacji wtórnej przyczynić może się także działalność organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, których decyzje czy sposób realizowania czynności może stanowić źródło powtórnej krzywdy ofiary.

Wiążą się z tym tak istotne kwestie jak:

forma złożenia przez osobę pokrzywdzoną zawiadomienia o przestępstwie,

sposób unormowania przeprowadzenia przesłuchania czy innych czynności, w kontekście doznania przez ofiarę wiktymizacji,

możliwość wpływania przez pokrzywdzonego na tok procesu karnego,

prawo do informacji procesowej, umożliwiające aktywność w postępowaniu.

Analiza powyższych zagadnień pozwoli odpowiedzieć na pytanie o udział ofiary w procesie w kontekście jej wiktymiacji.

Importance of Research and Development Activities for Industrial Businesses

Prof. Dr. Adnan CELİK

Selcuk University, FEAS, Department of Business, Konya/TURKİYE.

E-mail: adnancelik@selcuk.edu.tr , ORCID: 0000-0002-8538-9937.

Abstract

Businesses are units that are established to meet human needs economically and produce goods and services. This situation is even more evident for industrial businesses. These businesses are, above all, organizations that require large financial investments. These draw attention due to their production methods, capacities, human resources, market shares, competitive advantages, capital sizes and their effects on large masses. Research and Development (R&D) constitutes the infrastructure of science and technology. It is a basic function in the development of existing products and the survival of businesses. Therefore, it is indispensable for the state, society and businesses. In particular, industrial businesses have to adapt to rapid changes in technology and fierce competition. In order for their organizational life to continue, they have to develop new product and production processes. An industrial business that achieves R&D superiority can produce products with high added value at affordable cost. It can more easily meet the expectations of its customers. It can increase its competitiveness in the national and global market. Institutionalization and sustainable management can also be facilitated. Therefore, the welfare level of the society and the economic development of the country can also be positively affected. This study, titled the importance of research and development activities for industrial businesses, consists of three separate titles. First, the concepts of business and industrial businesses are defined. Then, R&D activities are explained. The last title is about the importance of R&D activities for industrial businesses. As a result of the study, a general evaluation was made and some suggestions were developed.

Keywords: Business, Industrial Businesses, Research and Development (R&D), Importance of R&D Activities for Industrial Businesses

INTRODUCTION

In the continuation of human life, it is important to meet the needs. For this purpose, the factors of production must be brought together. Those who undertake this task are entrepreneurs. Entrepreneurs

curate businesses for this purpose. They take on various risks both individually and with their companies. Their aim is to carry out economic activities that will meet human needs. Of course, they expect efficiency and profitability as a result. When the activities of entrepreneurs intensify, larger structures may appear. In this regard, industrial businesses have been given priority. Industrial businesses undertake large-scale investments that other businesses cannot easily achieve. Food and beverage, textiles, leather and clothing, mining, automotive and hardware, petro-chemistry, stone and soil-based and forest products industries are common sectors in this field. There are also areas such as nuclear power plants, shipping and weapons industry.

R&D is indispensable for industrial businesses, which are among the basic dynamics of economic development. In research, an unknown product or information is revealed. Of course, it is tried to be practical. In development, on the other hand, there are studies on existing products, technologies or information. Literature information; are mobilized for new style, form or shapes. Today, it symbolizes a period in which technological developments are at their peak and scientific discoveries are made at a speed that has never been matched in any period of history. Businesses in particular, and industrial businesses in general, take on important functions in putting the innovations and developments here at the disposal of humanity. Of course, this situation is also very important for states. A state has to give the necessary importance to R&D in order to close the technology gap with developed countries and to increase the welfare and happiness of the society. It is for the benefit of everyone to allocate enough resources to this field.

This study consists of three separate headings in itself. First, the concepts of business and industrial businesses are defined. Then, R&D activities are explained. First, the concept of R&D is defined here. Then the scope and types of R&D are explained. Finally, attention was drawn to the importance of the subject. The third title is about the importance of R&D activities for industrial businesses. First, the importance in macro structure is explained. Subsequently, explanations specific to industrial businesses were made. The study is concluded with the conclusion and general evaluation. Here, after summarizing the practices of public authorities, the dimension of industrial companies is evaluated. In the content of the study, there are intense suggestions for the relevant circles.

1. INDUSTRIAL BUSINESSES

Here, firstly, business management is defined, and then the dimension of industrial businesses is explained. The idea of meeting human needs lies at the heart of business. Because in response to unlimited human needs, appropriate allocation of resources is required. In addition, these limited tools do not have the ability to meet human needs by themselves without any effort. Depending on the level of development of the society in which a person lives, most of the unlimited number of needs that increase and differ in number cannot be eliminated by meeting them once. Because these needs are repeated at certain intervals. As a natural consequence of this situation, people have to work hard to meet their endless and repetitive needs, in short, to engage in economic activity. Here, the understanding of business comes into play.

In various management books and in daily life, words such as business, firm, company, organization, factory, production system, economic unit, technical unit or workplace are sometimes used instead of

the concept of business. If the asset to be expressed in all these terms fits the definition of the business, there is no issue. If it does not fit, then the most appropriate term to be used would be the business term. Businesses are economic, financial, financial, technical and legal units. Apart from these, the following can also be stated; "It is a system of social cooperation. It is an economic unit. At least, it operates in accordance with the labor law, and profit is targeted in return. Among the main objectives are to produce goods and services that meet people's needs". Here, the factors necessary for production are brought together. They have systems. In other words, the factors of production are transformed here with the help of people and technology. Bringing the production together with the consumers is also important. This is achieved through the marketing function. As a result, goods and services are created to meet the needs of people. Of course, a suitable profit is targeted in return for this. Loss can also be incurred if the activities are unsuccessful. It is the risk factor here that separates the entrepreneur from the managers (Kwilinski, 2018: 7; Simsek and Celik, 2021: 22).

When industrial businesses are mentioned, the establishments where industrial works are carried out come to mind. Here, it is possible to change the quality, shape, property or combination of a material partially or completely with the help of machinery, device, workbench, tool or other means and forces or only by manual labor. In other words, places that manufacture or produce continuously and in series by processing these materials are within this scope. So are the places where the mines are mined and processed, and the work done after that. Organizations that make continuous and serial repairs, power plants that produce electricity or other energy, large construction sites such as shipbuilding and companies that produce information technology and software are also within this scope. Handicrafts and small repair shops are not subject to this law (Industrial Registry Law, Article 3).

In practice, industrial businesses are seen as industrial establishments. They process all kinds of raw materials and materials used in the production process and create a new and different product by changing them in terms of physical quality, shape and chemical properties. These businesses, which carry out production with advanced techniques and apply the fabrication system, can process raw materials or assemble complex products such as airplanes and automobiles. Industrial businesses can be classified as those producing industrial goods and those producing consumer goods. Manufacturers of industrial goods; "Manufacturer is the businesses that produce for the businesses. Such as petro-chemical businesses, refineries, iron and steel businesses. The products of these businesses constitute the inputs to be used in the production process of other businesses". Consumer goods producers, on the other hand, create products to meet the needs of consumers or users directly. For example, white goods products, furniture, textiles, etc. businesses producing products are in this group (Iscan, 2012: 2).

2. R&D ACTIVITIES

R&D constitutes the infrastructure of science and technology, and it appears as a basic function in the development of existing products and the survival of businesses. First, the concept of R&D is defined here. Then its scope and types are explained. Finally, attention was drawn to the importance of the subject.

Research and development needs to be clarified in the definition of R&D. Research is "systematic activities concerned with uncovering more unknown issues and principles". In other words, it is aimed

to reveal an unknown technology product or information and, if possible, to direct them to application. In short, there are scientific and technological activities aimed at knowing and learning the unknown. Development, on the other hand, is about "directing existing technology or knowledge towards adaptations related to new products or production techniques, and using the existing and developing systematics". In development, existing knowledge or technology is directed towards the better with new regulations. Today, where product and service diversity is quite high, countries and companies are working to make a difference, to introduce innovations and to be one step ahead in this race. The smallest added value provided by the producer can turn into positive gains by growing like an avalanche. Ensuring this brings forward the concepts of R&D and innovation. What is meant by R&D; It is the development of new products or production processes with trials and efforts based on knowledge and experience. R&D activities increase the foreign trade and export opportunities of micro-sized companies. In the macro plan, it contributes to the balance of payments of the states. This, in turn, leads to an increase in the welfare of the country (Erkek, 2011: 3; Polat, 2018: 999; Metin, 2021: 1; Simsek and Celik, 2021: 327).

There are classifications of the research made for various purposes. Here, more emphasis is placed on "basic research, applied research and development" (Onal, 2000: 247-248; Tekin et al., 2010: 8-22; Sabuncuoglu and Tokol, 2011: 285-286; Mucuk, 2019: 364- 365; Simsek and Celik, 2021: 328-329):

1. Basic Research: It is concerned with activities carried out with the sole aim of expanding technical knowledge and exploring unknowns, without aiming for a specific commercial application. There may not be a direct relationship between this type of research and the operational goals of the business. These studies have macro-pervasive implications. Rather, it is aimed to increase the initial stock of knowledge or technology potential. The economic application of what has been discovered and the transformation into innovation may not happen immediately, but may require a time gap. Its consequences may even appear after many years have passed. It may not be for-profit in the first place. In the beginning, the scientific purpose outweighs. Of course, many benefits can be obtained in the long run for society and people. Studies in petroleum, mining, space and medicine are typical examples of basic research.

2. Applied Research: It is the type of research undertaken to increase technical knowledge to realize a specific commercial application. Here, economic application possibilities constitute the main starting point. For this reason, it is a research activity that is closest to the development activities, even side by side with them. The subject of applied research often arises by identifying a gap or ambiguity in information encountered during a development process. Therefore, the obtained information will be included in the main application studies. The aim here is to discover and apply new scientific knowledge to processes and products immediately. Since its economic benefit is quick and definite, it is preferred more than other types of research and it is maintained as an indispensable and important function of research and development functions in businesses.

3. Development: It is the development of methods that will enable the economical application of the results and principles revealed by research. There are different opinions on this matter. There are those who see the development activity as refining and perfecting the previously existing technical knowledge models and methods in a company or the existing techniques of other companies. So it is not considered a kind of innovation. This view is mostly reserved for those who stick to the strict definition of innovation. The other view also attaches importance to development. According to the second opinion

holders, although the development is related to an existing technology, it is considered an innovation in its own right. Here, both views agree on the general importance of R&D activities.

The century we live in symbolizes a period in which technological developments are at their peak and scientific discoveries are made at a speed that has never been matched in any other period of history. In order for technological developments and scientific discoveries to be useful to humanity, they should be transferred to the field of application in a way that can meet human needs economically and solve various problems. If this can be achieved, scientific discoveries turn into innovations. Businesses are units that are established to meet human needs economically and produce goods and services. Therefore, businesses are organizations that are concerned with the discoveries and inventions made by the scientific community on the one hand, and are obliged to produce in order to meet human needs economically, on the other hand. In this case, business becomes a field that functions as a bridge between practice and science, or where science is transferred to practical life in an economical way, and innovations are transformed into tangible products. In order to survive and develop, a business has to better meet the needs of its customers and satisfy them day by day (Simsek and Celik, 2021: 327).

3. THE IMPORTANCE OF R&D ACTIVITIES FOR INDUSTRIAL BUSINESSES

When we talk about basic business functions, we come across a wide spectrum. The functions of "management, supply, production, marketing, finance, accounting, human resources, public relations and R&D" can be mentioned, respectively. Of course, all of these functions cannot be available for any business. Many aspects such as the business's branch of activity, capital size, capacity, number of personnel, market share and sales volume gain importance. Those with large volumes and especially those operating in the field of industry have to fulfill these functions. Here, R&D is very important for industrial businesses that process all kinds of raw materials and produce semi-finished or final products. Those who make fabricated production, those who produce intermediate materials for the industry or other mass production have to care about this function in order to illuminate their future.

Technology is changing day by day. The digital age also develops many different instruments. Therefore, R&D is active at every stage of life. Every country that wants to realize economic and social development and increase the welfare and happiness of the society should follow it. In other words, it should be able to increase the resources allocated to R&D activities by giving the necessary importance. Businesses, on the other hand, have to develop new product and production processes in order to make their lives permanent by adapting to the rapid changes in technology and the intense and fierce competition caused by these changes. Because the survival power of businesses depends on making innovations that will satisfy their customers and strengthen their ties with the business (Demircioglu, 2020: 72; Simsek and Celik, 2021: 327). Sometimes, even if decision makers increase funding for R&D, the expected results may not be. This should be noted. In other words, the increase in resources may not increase productivity and intellectual property production at the same rate. There are many reasons for this. For example, it is a major problem that R&D leaders lose confidence in their organization's ability to cope with the challenges they face (Chokki et al., 2020: 1). This may be at the level of the public administration or at the firm level. Industrial business managements should provide not only financial but also socio-psychological support to the R&D department.

There are situations when solving the problems of creating a development strategy of an industrial busines, only certain components of the strategy are taken into account. These include the knowledge economy and the state dimension. In other words, the requirements of the knowledge economy must be complied with. The need for automation, robotization and informatization of production and management processes should not be overlooked. In order to ensure high competitiveness, a mechanism for creating a development strategy of an industrial business in the knowledge economy is developed, based on the evaluation of the compatibility of business processes with other advanced business processes, and providing an opportunity to increase the efficiency of business processes (Kwilinski, 2018: 8-23).

Every business that wants efficiency should give due importance to SWOT analysis. Especially industrial businesses should make internal and external analyzes. They should monitor environmental factors in place and in a timely manner. Signals in this direction can be usefully used. Comparative analyzes can be made. This can be achieved on the basis of comparing the basic production and economic activity indicators of businesses operating in a sector. That is, capacity, quantity of product, cost of production, marketing mix, sales, profitability, investments, salary and wage structure, etc. elements can be interpreted (Kamińska, 2018: 54-56). The need for R&D can be clarified by revealing the strengths and weaknesses of the company. In other words, even these issues can be systematized within the scope of R&D activity.

Basic research includes more macro dimensions. Significant amounts of capital can be divided into personnel and business segments. In applied research, on the other hand, there are expansions from the macro structure to the micro field. The activities of many industrial companies in this field are striking. The stages between petro-chemistry, ethylene and polyethylene are typical examples (Gramis, 2022: 1): "Polyethylene is a thermoplastic used in a wide variety of products. In the plastics industry, its name is generally PE for short. This product, which takes its name from the monomer ethylene, is produced using ethylene. It is a thermoplastic that is extremely durable, resistant to chemicals and used in a wide variety of products. It corresponds to one third of the entire plastics market. Insulating layers of kitchen utensils, plastic cans, plastic tubes, plastic bags, plastic bottles, plastic films, pipes, toy coatings and cables are made from it". This process has resulted in timely basic research and the transfer of useful information to firm levels. In other words, basic research in petro-chemistry, ethylene and polyethylene; resulted in the use of plastic and nylon raw materials in industrial production. Subsequently, various applied researches have also come to the fore. In other words, it is aimed at market-oriented and more practical purposes. This issue is very important for industrial businesses. In other words, they can benefit from basic research as well as engage in independent research and development themselves. This can enable related companies to be more efficient and profitable. Therefore, sustainable business becomes easier.

Industrial companies can engage in various development activities as well as research. Here, the types of dialogue and simple development, technological development and scientific development come to the fore (Simsek and Celik, 2021: 331). Primarily dialog and simple development can be used. Here, it is seen that the best of the industry is imitated at the beginning. Significant gains can be made with competitive benchmarking. Technological development can also be targeted. In other words, funds can be allocated in proportion to the size of the company. Plans and programs can be implemented.

Cooperation with research institutes can be established. This requires significant investment of funds and time. Another dimension of development may be in scientific scope. Appropriate physical space or laboratory may be needed. Competent personnel are required. It should be noted that the market involves risk and uncertainty. So every attempt may not be successful. However, when the target is achieved, the industrial business can benefit greatly from it. Inventiveness is an always-on innovation.

CONCLUSION and GENERAL EVALUATION

R&D and innovation have become one of the indispensable elements of competition today. Especially in developed or developing countries, various activities are encountered. Those who provide effective R&D incentives at the national level rise to the top of the world competition rankings. The industrial businesses of these countries are heavily encouraged by the state to make the country's economy competitive at the international level through R&D and innovation. Technological knowledge generation, innovation in products and production processes, raising product quality and standards, increasing productivity, reducing production costs, commercializing technological knowledge, developing pre-competitive collaborations, technology-intensive production, entrepreneurship and investments in these areas, and R&D and Accelerating the entry of foreign direct investment in innovation into the country also yields beneficial results. When these happen, employment at the national level will be positively affected, export revenues will increase and a sustainable level of economic growth will be facilitated. Undoubtedly, more resources should be devoted to R&D. However, it should not be forgotten that the innovation-oriented outputs are commercialized (Polat, 2018: 1011; AGTM, 2022: 1). Of course, employment in sufficient numbers and capacity in this field is also important. It should not be forgotten that those in this position must have sufficient technical and intellectual abilities.

When R&D activities are evaluated at the firm level, large-scale industrial companies have great responsibilities. First of all, previous basic research data should be evaluated. Many of these may have been prepared for scientific development purposes. However, it has to be transferred to the industry in some way. So applied research may be required. Some industrial companies may also organize all the processes of research themselves. As mentioned earlier, it is important to allocate funds and use resources. Making changes to existing products or developing completely new products and production methods requires a certain R&D expenditure. Businesses targeting the transformation of the world into a global market, consumer demands and high rates of return, initially bear these expenses.

It should not be forgotten that the research and development function is carried out specifically for the company in order to perpetuate the life of the organization. In other words, constantly changing customer demands and expectations can be met in this way. This is how rationality, efficiency, effectiveness and profitability can be achieved. The firm becomes more sustainable. Institutionalization is also beneficial. Here, the modern and post-modern management thought must also be accepted. Top management should provide all kinds of support in order to overcome the problems encountered in practice. Every industrial business aiming to survive in an intense global competitive environment should develop strategic plans, programs and policies together with the R&D department. This is possible by providing the necessary funds to the relevant departments and giving administrative freedoms to the relevant departments.

This study was formed by evaluating the general literature on industrial businesses, R&D activities and the importance of R&D activities for industrial businesses. In order to overcome this limitation, it is beneficial to conduct researches specific to selected industrial businesses.

REFERENCES

AGTM (2022). Ar-Ge merkezleri hakkında. https://agtm.sanayi.gov.tr/Agm/ArgeDetay, Access: 03.01.2022.

Chokki, S. et al. (2020). A new era for industrial R&D in Japan. https://www.mckinsey.com/business-functions/operations/our-insights/a-new-era-for-industrial-rnd-in-japan, Access: 03.11.2021.

Demircioglu, P. (2020). The effects of R&D-design centers on industry 4.0, International Journal of 3D Printing Technologies and Digital Industry, 4(1): 66-85.

Erkek, D. (2011). Ar-Ge ve inovasyon. http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19v5e6jpd10591tg915tg1ltt1kav8.pdf, Access: 21.08.2020.

Gramis (2022). Polietilen (PE), https://gramis.com.tr/service/polietilen-pe-granul, Access: 02.01.2022.

Iscan, O. F. (2012). İşletmelerin Sınıflandırılması (Ünite-3). İçinde İşletme Bilimlerine Giriş. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi yayını. (ISBN: 978-975-442-214-6)

Kamińska, B. (2018). Iterative signal processing in anticipatory management of industrial enterprise development. Virtual Economics, 1(1): 53-65. https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01, Access: 03.12.2021.

Kwilinski, A. (2018). Mechanism of formation of industrıal enterprise development strategy in the information economy. Virtual Economics, 1(1): 7-25. https://doi.org/10.34021/ve.2018.01.01, Access: 03.12.2021.

Metin, B. (2021). Ar-Ge nedir? Ar-Ge'nin önemi? Brainpark kuluçka merkezi, https://uskudar.edu.tr/tr/arge, Access: 17.11.2021.

Mucuk, İ. (2019). Modern İşletmecilik, 21.Basım, İstanbul: Türkmen Kitabevi. (ISBN: 9786054749300)

Onal, G. (2000). Temel İşletmecilik Bilgisi, 3.Baskı, İstanbul: Türkmen Kitabevi. (ISBN: 978-975-733-739-3)

Polat, M. A. (2018). Ar&ge ve inovasyonun ülkelerin ihracat performansına etkileri: gelişmekte olan asya ülkeleri için yeni nesil bir panel veri analizi, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(3): 997-1015.

Sabuncuoğlu, Z. and Tokol, T. (2011). İşletme, 9.Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım. (ISBN: 9786053775263)

Sanayi Sicil Kanunu (2017). 17.04.1957 tarih ve 6948 sayılı sanayi sicili kanunu; 01.07.2017 tarih ve 7033 sayılı sanayinin geliştirilmesi ve üretimin desteklenmesi amacıyla değişiklik yapılmasına dair kanun. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.3.6948.pdf; https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2017/07/20170701-21.htm, Access: 10.09.2020.

Simsek M. S. and Celik, A. (2021). İşletme Bilimine Giriş, 27. Baskı, Konya: Eğitim Yayınevi. (ISBN: 978-605-4392-08-7)

Tekin, M. et al. (2010). Değişim Çağında Teknoloji Yönetimi, 5.Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi. (ISBN: 9789944165235)

The Regional development in the context of New International Economy - in-deeply analise

Dr Dorota STOKOWSKA

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Społeczeństwo i gospodarka XXI wieku stają w obliczu przyspieszonych zmian społecznych, mających swoje źródło przede wszystkim w procesach globalizacyjnych i integracyjnych oraz nowej rewolucji naukowo-technicznej. Procesy te z jednej strony rozszerzają granice ludzkiego poznania, skracają dystans pomiędzy poszczególnymi częściami świata, ułatwiają komunikację i wymianę informacji; z drugiej - zmieniają relacje pomiędzy poszczególnymi podmiotami gospodarczymi i powodują, że każdy z nich (państwo, gmina, przedsiębiorstwo czy pojedynczy człowiek) staje wobec nowych wyzwań w zakresie życia gospodarczego i społecznego.

Zmiana relacji pomiędzy poszczególnymi podmiotami wiąże się m.in. ze wzrastającą rolą układów przestrzennych w podejmowaniu decyzji gospodarczych. Jednostki terytorialne zabezpieczają także podstawowe potrzeby społeczne mieszkańców i zapewniają im określoną jakość życia. Posiadają także zdolności do szybszej i bardziej elastycznej adaptacji do zmieniających się uwarunkowań rynkowych niż państwo jako scentralizowana całość.

W takim kontekście istotne staje się zbadanie czynników warunkujących rozwój regionalny w celu zwiększenia możliwości rozwoju społecznego-gospodarczego danego kraju i usprawnienia jego zarządzaniem.

Kwestia ta należy do zagadnień bardzo złożonych, w związku z tym należy do jej zbadania przyjąć perspektywę badawczą uwzględniającą tą syndromatyczność. Takie możliwości daje Nowa Ekonomia Instytucjonalna. Jest to szeroki nurt badawczy zakładający, że instytucjonalna struktura gospodarki i społeczeństwa jest czynnikiem determinującym wymianę oraz produkcję.

W kontekście założeń NEI, dla realizacji celu badawczego, zostały sformułowane następujące tezy:

1. Rozwój regionalny i lokalny z jednej strony jest procesem uwarunkowanym historycznie i kulturowo, gdzie na czynniki wewnętrzne (krajowe, regionalne) nakładają się procesy ogólnoświatowe (np. globalizacja, zmiany paradygmatu rozwojowego).

2. Rozwój ten zależy również od bieżących decyzji konkretnych jednostek ludzkich podejmowanych „tu i teraz".

3. W tym kontekście możliwości rozwoju określane są przez:

wewnętrzne uwarunkowania instytucjonalne;

zasoby posiadane przez jednostki lokalne i regionalne - głównie zasoby kapitału społecznego;

położenie geograficzne - w tym wzajemne relacje pomiędzy sąsiadującymi jednostkami;

uwarunkowania zewnętrzne, zwłaszcza napływ kapitału inwestycyjnego i pomocy publicznej.

W celu weryfikacji tychże tez posłużono się metoda opisową i statystyczna (m.in. obliczenie wskaźnika korelacji pomiędzy poszczególnymi, wyodrębnionymi na podstawie badań literaturowych, czynnikami a poziomem rozwoju społeczno-gospodarczego danych jednostek.)

Badania te pozwoliły ustalić , ze, m.in. podstawowym zasobem jest kapitał ludzki, a szerzej – kapitał społeczny. Równie ważne są jakość i kompetencje władz oraz administracji publicznej zaangażowanej w rozwój danego obszaru. Istotnym czynnikiem rozwoju jest także jakość i różnorodność struktury gospodarczej; przy czym najważniejsze jest to, aby była ona dopasowana do wymogów nowoczesnej gospodarki rynkowej i do potrzeb odbiorców oraz oparta na własnych, unikalnych zasobach, napływ inwestycji. Rozwinięty sektor badawczo-rozwojowy ma przede wszystkim znaczenie dla rozwoju regionów, w których istnieją duże, nowoczesne zakłady przemysłowe. Tam, gdzie rozwój oparty jest m.in. na rozwiniętej sieci współpracujących ze sobą MSP, ważniejsza od rozwiniętego sektora badawczo-rozwojowego jest siła tkwiąca w kapitale społecznym, jego innowacyjność i przedsiębiorczość. Natomiast szeroko pojęta pomoc publiczna może być efektywna jedynie wtedy, gdy: wspomaga własne wysiłki regionu (gminy), podejmowane w celu zmian struktur społecznych i gospodarczych; jej celem są inwestycje w kapitał ludzki – jego wykształcenie i pobudzenie przedsiębiorczości. W przeciwnym razie prowadzi do utrwalenia strukturalnego zacofania danego obszaru poprzez wykształcenie strategii rozwoju opartej na pomocy zewnętrznej oraz poszukiwaniu korzyści zewnętrznych.

Abstract

The society and economy of the 21st century are facing accelerated social changes, which are caused mainly by the processes of globalization and integration as well as the new scientific and technological revolution. On the one hand, these processes expand the boundaries of human cognition, shorten the distance between different parts of the world, and facilitate communication and information exchange; on the other hand, they change the relations between individual economic entities and make each of them (state, commune, enterprise or individual person) face new challenges in the field of economic and social life.

The changes in the relationship between economic entities are related to, inter alia, the increasing role of spatial systems in making economic decisions. Territorial units also meet the basic social needs of

the inhabitants and provide them with a certain quality of life. They also have the ability to adapt faster and more flexibly to changing market conditions than the state as a centralized whole.

In this context, it becomes important to examine the factors conditioning regional development in order to increase the possibilities of social and economic development of a country as a whole and to improve its management.

This issue is very complex, and therefore it should be examined from a research perspective that takes into account this syndromaticity. Such possibilities are offered by the New Institutional Economy. It is a broad research trend that assumes that the institutional structure of the economy and society is a factor determining trade and production.

In the context of the assumptions of NEI, the following theses have been formulated to achieve the research goal:

1. Regional and local development, on the one hand, is a historically and culturally conditioned process, where internal factors (national, regional) overlap with global processes (eg globalization, changes in the development paradigm).

2. This development also depends on the current decisions of specific human beings taken "here and now".

3. In this context, development opportunities are determined by:

• internal institutional conditions;

• resources owned by local and regional units - mainly social capital resources;

• geographic location - including mutual relations between neighboring units;

• external conditions, especially the inflow of investment capital and public aid.

In order to verify these theses, a descriptive and statistical method was used (including the calculation of the correlation index between individual factors, distinguished on the basis of literature research, and the level of socio-economic development of given units.)

These studies allowed to establish that, inter alia, the basic resource is a human capital, and more broadly - social capital. The quality and competences of the authorities and public administration involved in the development of a given area are equally important. An important factor of development is also the quality and diversity of the economic structure; the most important thing is that it should be adapted to the requirements of a modern market economy and the needs of recipients, and based on its own, unique resources, inflow of investments. The developed research and development sector is primarily important for the development of regions with large, modern industrial plants. Where development is based, inter alia, on the developed network of cooperating SMEs, the strength of social capital, its innovativeness and entrepreneurship are more important than the developed research and development sector. On the other hand, the broadly understood state aid

can be effective only when: it supports the region's (commune's) own efforts, undertaken to change social and economic structures; its aim is to invest in human capital - its education and stimulation of entrepreneurship. Otherwise, it leads to the consolidation of the structural backwardness of a given area through the development of a development strategy based on external aid and seeking external benefits.

Gazetecilik Metninde Soru Yapıların Uygulanması

Kalbike ESSENOVA

Kazakh National Pedagogical University named after Abai, KAZAKHSTAN

Gazetecilik çalışmalarında verimli bir şekilde kullanılan ve en önemli stil işlevini taşıyan sözdizimsel yapılardan biri soru cümleleridir. Fikirlerin ve mesajların rasyonel, anlamlı bir şekilde iletilmesinin bir yolu olarak yaygın halde kullanılırlar. Gazetecilik çalışmalarında soru yapılarının kapsamlı bir analizini yürüten bilim adamı O. Berkut, (soru cümlelerinin) aşağıdaki anlamları ifade etmek için kullanıldığını ortaya koymaktadır: "1. Sorunun anlamı veya gerçek anlamı: Koşuşturma nedeni nedir? 2. Mesajın anlamı: Bir madenci için daha yüksek bir saygı var mı? - Tabii ki hayır. 3. Soru-cevap üzerine odaklanarak metnin kapsamlı bir şekilde genişletmek ve geliştirmek. Bu, modern gazetecilik çalışmalarında sıklıkla kullanılan üretken bir yaklaşımdır: Öğrencilik yıllar ne öğretti? Değerli zamanın önemini doğru bir şekilde değerlendirebildik mi?" şeklindeki sorular yarın, yükseköğrenime sahip her uzmanı kesinlikle ilgilendirecektir. Günümüz öğrencileri de çok endişelendiriyor... 4. Soru formu aracılığıyla yazar ve okuyucu arasında bağ kurmak... [1, 24]. Ayrıca, araştırmacı, soru cümlelerinin aktarılmasının üç farklı biçimini gösterir: a) soru-cevap yoluyla; b) mesaj-soru-cevap yoluyla; c) mesaj-soru yoluyla anlatım. Gazetecilik çalışmalarında genellikle soru cümleleri bulunur. Soru cümlelerinin dilsel doğasını ortaya çıkarmaya ve tanımlamaya odaklanan pek çok bilimsel çalışma vardır. Kural olarak, soru cümlelerinin mantıksal içeriği göz önüne alındığında, mantıksal içeriğe karşılık gelen formun oluşumu dikkate alınarak 4 gruba ayrılır. Bunlar: açık soru içeren cümleler, alternatif soru içeren soru cümleleri, retorik içerikli soru cümleleri, motive edici bir soruyu içeren cümlelerdir. Soru cümlesi aracılığıyla, muhatabın çeşitli iç amaçları gerçekleştirilmektedir: onay, tanıma ve bildirim. Bu bağlamda, K.A.Rogova şöyle diyor: "Burada soru cümleleri, duygusal etkinin (ruh halinin) bir yolu (bileşimi) olarak kullanılmaktadır." Soru-cevap yapılarının 1. kısmı genellikle birbiriyle ilişkili (detaylandırma) ve birbirini tamamlayan (aynı fikri yaymak, genişletmek) birkaç soru cümlesinden oluşur. Bu retorik anlatım yöntemi, okuyucunun dikkatini bir soruna çekmek için kullanılır" [2, 133]. Gazetecilik çalışmalarında sorular genellikle sorulsa da, onlar doğrudan cevaplandırılmaz. Kitleye yönelik bir soru cevapsız olarak açık kalır. Nihai amacı, soru cümlesinin yapısı ve tüm metnin amacı ile belirlenebilir. Konuşmacının amacını dolaylı olarak iletmek için soru cümlesinin yapısını seçmesi, pragmatik ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Bu sadece dinleyici üzerindeki etkiyle ilgili değil.

Amacı, içsel niyetlerinin tam olarak iletilmesini, dinleyiciyle kibar bir ilişki sürdürmeyi amaçlamaktadır. Görgü kurallarına uyulmasıyla bağlantılı olarak kullanılan soru cümleleri, gelenek ve göreneklere uyulmasının dilsel bir ifadesi olarak insanlar arasında dönüştürülmüş ve oluşturulmuştur. Ve konuşmacının içsel hisleriyle bağlantılı duygusal, ifade edici anlamın sürekli sınırlayıcı cümleleri, konuşmacının konumunu belirler ve itirazın farklı bir amacını iletir [3, 136]. Gazete metninde, gizli argüman türleri ve mantıksal argümanlar, sözlüksel-sözdizimsel düzeyde açıkça yansıtılmaktadır. Bu türler, bireyin (muhatabın) duyguları, düşünce sistemi ve yargıları üzerinde belirli bir etkisi vardır.

Argüman türleri, metnin gizli bir alt metni sistemi olarak kabul edilir. Bu sistemin temel amacı, alıcının dikkatini yazar (propagandist) için gerekli olan yöne yönlendirmektir, yani bu, nesnel sosyal gerçeklikte belirli bir olaya iletilen değerlendirmenin niteliğine bağlı olan bir sorudur (yön). Gazete metninde yaygın olarak kullanılan temel dil tekniklerinden (araçlarından) biri de yabancı kelimeleri kullanılarak oluşturulan sözdizimsel yapılardır. Hemen hemen her bilgi iletişiminde, iletişimci (yazar) veya önemli bir siyasi figürlerin otoritesine ya da herhangi bir bilgi kaynağına dayanarak fikrini savunur.

Bu argümantasyon yöntemi, alıntılanan kaynağın otoritesi, toplumdaki yeri, kaynağın ağırlığı aracılığıyla izleyiciyi belirli bir olay hakkında bir değerlendirme yaparak (yani yazarın bakış açısından) motive eder, yani alıcıyı ikna etme işlevini yerine getirir. Yazarın sözüne başka bir kişinin sözüne veya bir bilgi kaynağından alınan kelimenin birlikte kullanılmasına dayanan bu tür yapılar, bu fikri okuyucuya daha doğru ve güvenilir bir şekilde iletmenin bir yolu olarak hizmet eder. Alıcıyı dolaylı olarak mantıksal ve duygusal olarak etkilemek için kullanılan en yaygın sözdizimsel tekniklerden biri basit soru yapılarıdır. Genellikle toplu bilgilendirme süreçlerinde kullanılırlar, problem çözme yoluyla kanıt sağlarlar. Bildirilen bilgilerin tüm kitleler tarafından eşit olarak doğru bir şekilde algılanamadığını varsayan yazar, bunu bir soru şeklinde verir. Daha sonra bu sorunun cevabı, yazarın bilgilendirici mesajına bir değerlendirme (geri çağırma) göndermenin bir yolu olacaktır. Böylece, izleyicide ortaya çıkabilecek tüm şüpheleri ortadan kaldırır ve okuyucu sunulan bilgileri tam olarak doğrulanmış ve doğru olarak algılar.

I. Gazetenin sayfalarından toplanan örnekleri inceleyerek, sorunun soru yardımı ile oluşturulan yapılara motive yöntemi ile yapıları düşündürücü yapılar olarak adlandırmaya karar verdik. Bu gruba ait yapılar, iki veya daha fazla sorunun örtüşmesiyle karakterize edilir. Bu şekilde muhatap, okuyucunun dikkatini konunun başlıca olarak gördüğü yönlerine çekmek için açık uçlu soruları kullanır. Örneğin: Geri dönenlerin sorunu şu anda ne kadar çözülüyor? Yıllık 11 milyar tenge tahsisi nasıl yapılır? Meclis'in dünkü genel kurul toplantısında milletvekilleri bu konuları aktif olarak tartıştılar (Egemen Kazakistan, 13 Ocak 2006). Çocuklarımızı neden "Bolashak" programı kapsamında test edip onları yurtdışına gönderiyoruz? Neden çocuklara bu taleplerde bulunmuyoruz? Öncelikle devlet dilini kendim biliyor muyum? Devlet dilinin gelişimine ne gibi katkılar yapıyorum?" Kendimize sormalıyız (Jas Alaş, 17.01.06). Bu da bir gerçek. Ama ana dilin işlevleri sadece bunlar mı? Dilsel iletişim hizmetlerine ek olarak, özel bir ismi hak eden estetik ve kümülatif hizmetler de var mı? (Egemen Kazakistan, 13 Ocak 2006). Günümüz gençleri bunu biliyor mu, Toktar Aubakirov'u örnek olarak kabul ediyor mu? Bu kahramanların potansiyelini nasıl kullanıyoruz, gençler için bir örnek teşkil edebildik mi? Yoksa kahramanları ancak hayattan geçtikten sonra mı onurlandırmalıyız? (Zhas Alash, 17 Ocak 2006). Biz nereye gidiyoruz? Tanrı bu ruhlara ikinci kez anne olma fırsatı verecek mi? Kim bilir... teraziler yüksektedir! (Almatı akshamy, 31 Aralık 2005). Bu örnekte yer alan teraziler yüksektedir ifadesi örtüktür. Gazetecilik metninde bazen iki tür bilgi kodlanır: biri içerik bilgisi, diğeri estetik bilgi. Metindeki dilsel semboller sistemi açık anlamında kullanılmıştır. Estetik kodun açıklanması zordur, çünkü metinde örtülü anlam özel sembollerle aktarılmadığı için muhatapta kalır. Yukarıdaki örnekte yer alan "terazi yüksektedir" ifadesi, Yüce Allah'ın cezalandıracağı ve Allah'a karşı sorumlu olduğu gizli fikrini ifade eder. Yukarıdaki örneklerin ilk cümlesinde iletişimci, metin boyunca birkaç sorudan oluşan yapıları vurgulayarak dinleyicinin dikkatini ana bilgiye çeker. (Sorular) muhatap ile muhatap arasında bir bağlantı görevi görür ve alıcının düşünmesini teşvik eder. Böylece iletişimci ile izleyici arasında

yakın bir bağlantı kurulur. Ve son cümlede yazar, ritmik olarak tekrarlayan (motive edici) soruları belirleyerek olayın gelişim işlevini ortaya koyar.

II. İnandırıcı ve ikna amaçlı soru yapıları.

Burada çoğu zaman yazar, okuyucuyu, bildirilen gerçek, olayla ilgili görüşlerini kabul ettiğine ikna etmek için sıklıkla bir dizi soruyu sorarak birden fazla soruya değinmektedir, yani inandırıcı ve ikna edici bir şekilde bu sorulara cevap vermektedir. Bu durumda özellikle cümle veya soru zamirlerinin homojenliği aracılığıyla (-ma, -me, -ba, -be) durum böyle değil mi? Form veya sıradan soru zamirleri ile (nasıl; ne için; neden;), yani tekrarlayan bir biçimde olması önemlidir. Bu, özellikle, okuyucunun zihninde aynı sorunun birden fazla tekrarlama yoluyla ortaya çıkması söz konusu olduğunda geçerlidir. Örneğin: yıllar boyunca ülkede huzur, barış, etnik ve dinler arası uyumun sağlandığı doğru mu? Doğrudur. Kişi başına düşen GSYİH - gayri safi yurtiçi hâsıla açısından bağımsızlığını kazanan tüm ülkelerin önünde olduğumuz doğru mu? Doğrudur. Dünyada bu kadar yüksek gelişim oranlarının sadece Çin ve Kazakistan'ın gösterdiğini başka biri değil tanınmış akademisyen Aganbegyan'ın kendisi değerlendirdiği doğru mu? Doğrudur. Yüzyıllar boyunca çözülmemiş olan sınır sorununun son 14 yılda nihayet çözüldüğü doğru mu? Doğrudur. Hem şehirde hem de kırsalda inşaatların hız kazandığı, Astana ve Almatı'ya bağlı olarak ilçe merkezlerinin geliştiği doğru mu? Doğrudur. Daha önce döşenmemiş yolların döşendiği ve daha önce yapılmamış köprülerin yapıldığı doğru mu? Doğrudur. Ve en önemlisi, insanların geleceğe olan güveninin temel göstergelerinden biri olarak, ülkede de demografik bir artış hissedilmesi ve doğum oranlarındaki artış olduğu doğru mu? Doğrudur. Ekonomik rekabet gücü açısından Kazakistan'ın BDT'deki tüm ülkeleri geride bırakarak BDT'deki tüm ülkeleri geride bırakarak dünyada 61. sırada yer aldığı doğru mu? Doğrudur. Bu tür "doğrular" devam ettirilebilir (Egemen Kazakistan, 13.01.06). Bu örneklerden yola çıkarak, muhatabın cümle içinde mesajı sormak yerine, bir fikri iletmek için bir soru cümleyi kullandığını görebiliriz. Bir düşünceyi sadece bir mesaj şeklinde iletebilirsiniz. Ancak bir soru sormak ve cevaplamak, düşüncenin kademeli gelişiminde bir basamaktır, yeni bir fikri sunmanın rasyonel bir yoludur ve bu rasyonel yol alıcının dikkatini çekmeyle kaynaklanır. Bu tür soru yapılar, metinde gündeme getirilen konunun kamusal önemi, ifadenin amacı (ikna etme, tanınma), yazarın tutumunun açık bir şekilde belirlenmesiyle, yazarın katılımcı nitelikteki öncü ve etkili rolü, (muhatabın) onun sürekli iki taraflı konuşmaya motive etmesiyle ayırt edilir. Bu durumda, iletişimci bireysel ise, alıcı geneldir.

III. Şüphe uyandırmayı amaçlayan soru yapıları.

Toplumda meydana gelen çeşitli olayları formüle etmek, özetlemek ve anlamak için yeterli kanıt bulunmadığı durumlarda, yazar gerçeği açıkça beyan eder ve bunun hakkında değerlendirme ve sonuç çıkarmayı okuyucuya bırakır. Ancak bu konuda düşüncesinde ortaya çıkan sorulara yer veriyor, yani okuyucuyu doğrudan değil dolaylı olarak etkilemektedir. Örneğin: Yarın petrol fiyatları azalırsa ne olur? Bunu kimse garanti edemez (Zhas Alash, 17 Ocak 2006). Rusya, Ukrayna gibi kardeş, güçlü bir devletle böyle oynuyorsa, bizimle de aynısını yapabileceğine kim garanti edebilir? (Zhas Alash, 17 Ocak 2006). Örneğin Özbekistan ajanı neden Rus medyasını ziyaret etmedi? Diyelim ki Özbekistan'da böyle bir imkan yok ama Kazakistan'a geldiğinde buraya kayıtlı olan Batılı ve yabancı muhabirlere için bir yol

bulamadı mı? Yoksa Kazak komşularının İslam Akan'ı tekmeleyecek kadar kolaylı olduğunu mu düşündü? Amerika Birleşik Devletlerine ve Batı ülkelerinde, sevilmeyen bir diktatörü takip ederek otoriter rekabeti için yarışan Kazakistanlı meslektaşı kendi puanlarını değerlendirsin anlamına mı geliyor? "Metropolis"te açıklanan endişe verici olayların Kazakistan'da gerçekleşmesi mümkün mü? İnsanları bu şekilde kurtarmak isteyenlerin sinsi bir hedefi bu mudur? (Zhas Alash, 17 Ocak 2006).

IV. Bilgiyi açıklığa kavuşturmak için soru yapıları.

Güvenilirliğine itiraz edilmeyen ve siyasi imaları olmayan açık gerçekler söz konusu olduğunda, yazar okuyucu üzerindeki dolaylı etkiyi netleştirmek için belirli sorular sorar. Örneğin: Bugünkü dilimiz için verilen mücadele demokrasi, egemenlik ve ifade özgürlüğü koşullarında gerçekleşmiyor mu? (Egemen Kazakistan, 13 Ocak 2006). Hakikati ve adaleti bulamayanlar, "Zhas Alaş"a gitmediklerinde nereye giderler? (Zhas Alash, 26 Ocak 2006).

Dil trajedisine maruz kalan halkın üzüntüsüydü? Hayır, hiç durmadı. Bizden önceki toplumda dilimiz için bu kadar çok mücadele olmadı mı? Halkımızın bilinçli vatandaşları (A.Baitursynov, M.Dulatov, H.Dosmukhamedulu, A.Bokeikhanov, vb.), zamanlında Kazak dilinin kaderi için mücadeleyi hiç bırakmamışlardır i (Egemendi Kazakistan, 13.01.06). Son örnekte, soru yapılarının tekrarlanan, ritmik biçiminin düşüncenin aşamalı gelişimi üzerinde etkisi vardır.

V. Duygusal ve ifade edici nitelikteki soru yapıları

Toplumda meydana gelen herhangi bir özel duruma, sansasyonel koşullara odaklanmak için, yazar, toplum üzerinde özel bir etki yaratmak için özel duygusal anlamlılık birimleri kullanabilir. Örneğin:

> *Bu bir korkunç durum! Bu durum hangi ülkede var? Sadece bizde! (Zhas Alash, 17 Ocak 2006). Devleti teröristlerden savunuyormuş gibi düşünen kamera ajanları bu durumda durur mu? Eskisinden de daha aktif katılır (Zhas Alash, 17 Ocak 2006).*
>
> *İşte ... ilginç şeye bakın. Suyun da hesabı yok mu? Onun yanında insan hesabından ve sorunlarından kim sorumludur? ...(Almatı akshamy. 25, 24 Haziran 2005).*
>
> *Tanrı'nın izniyle, her şey yoluna girecek ve aynı zamanda 16 yaşındaki Koreli bir kız olan Zina bu hastaneye kabul edilmeyecek mi?! (Egemen Kazakistan. 13.01.06).*

Bu örneklerden *korku, merak* gibi kelimelerin anlam aralığı oldukça geniştir. Bu kesinlikle tamamen Kazak zihniyetine, halkı, yani ülkeyi özel bir şekilde etkilemek için de geçerli bir uygulamadır. Kazak dilini ana dili olarak gören ve günlük iletişimde birinci dil olarak kullanan alıcıların zihninde bu kelimeler ilk okunduğunda "mantıksız", "tuhaf", "şok edici", "korkunç" vb. bu tür anlamlar ortaya çıkar. İkinci kullanımda/durumda (qızıqtın kökesin) ise, bir deveyi kestiğinizde ister istemez merakla karşılaşacağınız bir deyimsel birime benziyor, yani bu sözden sonra aktarılan fikrin çok abartılı olduğunu ve toplumun tek bir olumlu kanaat oluşturamayacağını gösterir. Bu ifadenin çevresi (çerçevesi) içinde kendini kanıtlamıştır, dil bilincinde kendine özgü bir imgeye sahip olan "Köke"

kelimesinin, yani sınırı, sonu, bitişi, yeri, fazlalık gibi ek bir anlamı vardır. Elbette, okuyucunun bekleyeceği kadar "korkunç" olmayabilir. Ancak bu, yazarın alıcının algısı üzerinde özel bir etkiye sahip olmak için çok rasyonel göreceği bir yaklaşımdır. Gazetecilik çalışmaları kitlelerin bilincini etkilemeyi amaçlar. Bu süreçte muhatap sadece gerçekleri ortaya koymakla kalmaz (bu nesnel bir taraftır), aynı zamanda sosyal manasıyla kendi ahlaki bakış açısını da ekler. Bu işlevler soru yapılar tarafından gerçekleştirilir.

VI. Karışık tip yapılar.

Bu soru yapıları, yukarıdaki türlerden iki veya daha fazlasını birleştirerek çeşitli işlevleri gerçekleştirebilir. Örneğin: Bizim bildiklerimizi yukarıdakilerin hissetmediğini mi düşünüyorsunuz? (Zhas Alaş. 17.01.06). Bu örnekteki soru yapıların düşündürücü ve şüphe yaratma amacıyla karışık kullanılması muhatabın amacından kaynaklanmaktadır. Gazete metninin sözdizimsel analizi, aşağıdaki soru yapılarının kullanım türlerine ayrılabilir:

1. Düşündürücü soru.
2. İkna edici, inandırıcı soru
3. Şüphe uyandıran soru
4. Açıklayıcı soru.
5. Duygusal-ifade sorusu.
6. Karışık tip yapı.

Bu makalede muhatabın niyetini ifade eden soru yapılarına odaklandık. Bunları kullanım amaçlarına göre türlere ayırdık

KAYNAKLAR

1. Burkitov O. Publicistika tilinin sıpatı turalı\\ QazSSR ĞA Xabarşısı. Filologiya seriyası. 1986. №3

2. Rogova K. O leksiçeskom povtore v publicistiçeskoy reçi // Problemı funkcirovaniya yazıka ego ranovidnostyax. Perm, 1981. S.128-135.

3. Ernazarova 3. Söyleu tili sintaksisinin pragmalingvistikalık aspektisi. Almatı, 2001 .

How to enhance brand recall -provocative advertisements

Aleksandra KILIJANEK

University of Economics and Innovation in Lublin, POLAND

Wioletta Karina OZGA

The John Paul II Catholic University of Lublin, POLAND

The background

The background of our study was an extended Model of Eye-Fixations Effects on Memory for Brands proposed by Pieters, Warlop and Wedel (2002) describing how information is extracted and stored during eye fixations, and then retrieved from memory. The results of those studies indicate that original advertisements drew more attention to the advertised brand. The duration of the fixation time spent on a specific location provides information of both the perceptual and cognitive processing devoted to that region (Rayner, Castelhano & Yang, 2009). The model created by Falkowski and Grochowska (2009) takes into account the impact of emotions elicited by a given advertisement upon its evaluation and remembering.

Why did we used provocative advertisemnts?

One of the ways to attract attention of recipients and enhance effectiveness of advertisement is creation of provocative illustration that consist shocking elements. However, only the provocative aspects may attract visual attention, causing the message of the advertisement concerning a given brand being lost.

The goal

The main goal of study was answer the questions on which elements of given advertisements were the recipients focusing more their visual attention, and how many information units did they memorize.

MATERIALS AND METHODS

Participants

Forty-one subjects (19 women, Mage = 29.29; SDage = 8.30) were randomly divided into two groups. Experimental group was presented with provocative (drastic, religious and erotic) advertisements while the control group was shown modified illustrations without controversial content.

Stimuli

Materials consisted of three types of advertising illustrations (drastic, religious and erotic). 12 advertisements were presented.

Two versions of each advertisement, provocative and non-provocative were used for each of the above types. The provocative advertisements were real advertising materials available via foreign mass media, hence, the participants were not familiar with them.

(a) original provocative advertising illustrations

(b) altered non-provocative illustrations

Procedure

During the experimental session, the illustrations were presented in a random order. Seven points calibration was done before starting the experiment. Participants were given the following instruction "Try to remember as many details, concerning the advertisements presented, as you can." A fixation point appeared in the center of the screen (1000 ms) and then, the participant was allowed to view the presented illustration for 3000 ms. Afterwards, 8 questions were displayed on the screen concerning how much information about the brand or provocative element was memorized. There was no time limit to answer the questions.

Illustration of the sequence of events used in the experiment

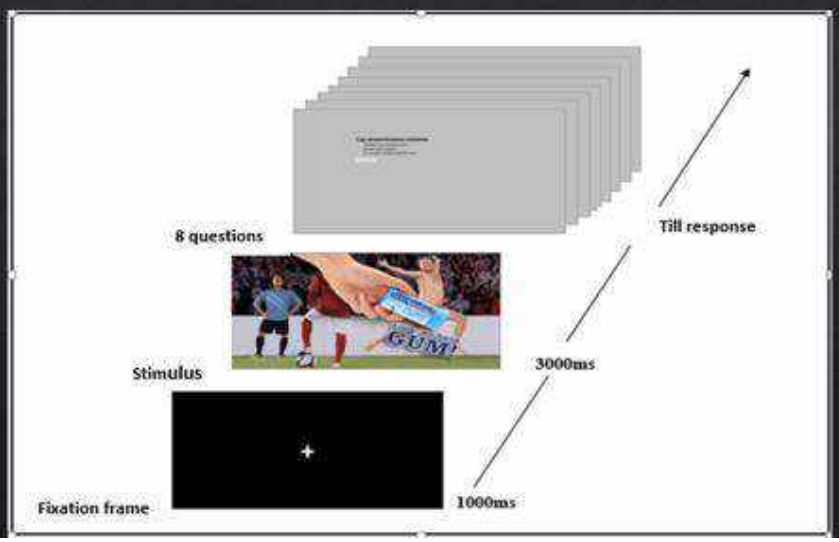

Attention engagement was examined in relation to two types of elements of the advertising message:

- **a specific element** (1x AOI the area highlighted in pink)
- **a element related to the brand** (2x AOI the area highlighted in blue).

The specific element means a controversial object in experimental conditions and its non-controversial equivalent under control conditions

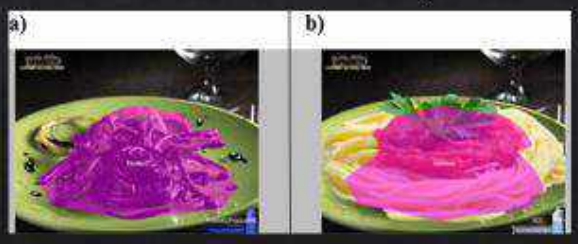

a) AOI in a provocative condition b) AOI in a non-provocative condition

Aparatus

Device

A video based eye tracker iViewX™ RED500 recorded eye position (spatial resolution of 1°, 500 Hz). Eye position was measured binocularly. Viewing distance was 57 cm.

Software

Stimulus presentation was controlled by a PC running the SMI Experiment Center™ software. BeGaze 3.0 software was used in order to export eye tracking data to IBM SPSS 21.

RESULTS

Oculomotor results

Analysis with the Student's t test showed significant intergroup differences in

- the average fixation time (t = 2,15; p = 0,038) and number of fixations (t = 2.30; p = 0.027) on a specific element in an advertising message with erotic content
- the average fixation time (t = -2.30; p = 0.027) on the brand related element in the advertising message with erotic content.

Oculomotor results

- The average fixation time on the specific element was longer in the controversial advertising message with erotic content (M = 129.87; SD = 69.43) than in the non-controversial equivalent of this advertising message (M = 89.37; SD = 49.09).
- The shorter average fixation time on the brand related element was found in the controversial advertising message with erotic content (M = 142.73; SD = 50.76) than in the non-controversial equivalent of this advertising message (M = 181.46; SD = 57.03).
- A larger number of fixations on the specific element was found in the controversial advertising message with erotic content (M = 3.29; SD = 1.87) than in the non-controversial equivalent of this advertising message (M = 2.10; SD = 1.37).

Behavioral results

The U Mann-Whitney analysis showed significant intergroup differences in:

- the number of correct responses to the memorized content associated with the specific element in the religious message, $U = 139.50$; $p = 0.032$ and drastic $U = 118.00$; $p = 0.011$.
- the number of correct responses regarding the memorization of a brand element in a religious message, $U = 122.50$; $p = 0.017$ and drastic $U = 99{,}50$; $p = 0.003$.

Behavioral results

- The greater accurency of memorizing content related to the specific element was found in the controversial advertising message with religious content ($M = 3.76$; $SD = 0.44$) than in the non-controversial equivalent of this advertising message ($M = 3.35$; $SD = 0.67$).
- The oposite relation was found between a controversial advertising message with a drastic content ($M = 2.62$; $SD = 1.02$) and its non-controversial counterpart ($M = 3.40$; $SD = 0.68$).
- More correct answers regarding the memorization of the brand related element were found in the controversial advertising message with religious content ($M = 6.71$; $SD = 0.90$) than in the non-controversial equivalent of this advertising message ($M = 5.90$; $SD = 1.02$).
- A larger number of correct answers regarding the memorization of the brand related element were found in the non-controversial advertising message ($M = 6.85$; $SD = 1.35$) than in the advertisement containing the drastic content ($M = 5.24$; $SD = 1.73$).

SUMMARY

- The erotic contents in advertisements attract visual attention, distracting attention from the brand.
- The process of memorizing the brand presented in the advertisement is enhanced by religious elements and weakened by drastic contents

REFERENCES

1. Falkowski, A. & Grochowska, A. (2009). Emotional network in control of cognitive processes in advertisement. Advances in Consumer Research, 36, 405-412.

2. Pieters, R., Warlop, L. & Wedel, M. (2002). Breaking through the clutter: benefits of advertisement originality and familiarity for brand attention and memory, Management Science, 48, 765-781.

3. Rayner, K., Castelhano, M. S., Yang. J. (2009). Eye movements when looking at unusual/weird scenes: Are the cultural differences? Journalof Experimental Psychology: Learninig, Memory, and Cognition, 35, 254-259.

Okul Öncesi Öğrencilerinin Temel Beceri Düzeyleri

Basic Skill Levels of Pre-school Students

Aysel ARSLAN*

**Öğr. Görevlisi, Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO, Çocuk Gelişimi Bölümü, TÜRKİYE. arslanaysel.58@gmail.com, Orcid ID: 0000-0002-8775-1119*

Sebahattin KARTAL

Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, SHMYO, Çocuk Gelişimi Bölümü, TÜRKİYE. skartal@cumhuriyet.edu.tr, Orcid ID: 0000-0002-0184-6070

Öz

Yapılan bu çalışmada okul öncesi öğrencilerinin temel beceri düzeylerinin belirlenmesi, cinsiyet, anne ve baba eğitim durumu değişkenleri açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada random örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın örneklemi 2021-2022 eğitim dönemi ilk yarıyılında Sivas il merkezinde sekiz farklı anasınıfına devam eden 60-72 ay kategorisinde bulunan 130 (54 kız-76 erkek) öğrenci oluşturmaktadır. Verilerin elde edilmesinde Aydoğdu ve Karakuş (2015) tarafından geliştirilen *"Okulöncesi Öğrencilerine Yönelik Temel Beceri Ölçeği"*nden yararlanılmıştır. SPSS 25 programına aktarılan verilerde doğru yanıtlar "1" yanlış yanıtlar "0" olarak girilmiştir. Ölçeğin güvenirliği ölçek geliştirme çalışmasında 0.74, bu çalışmada ise 0.71 olarak belirlenmiştir. Elde edilen verilerin analizinde, tanımlayıcı istatistikler, bağımsız gruplar t testi, ANOVA testi ve LSD testi kullanılmıştır. Yapılan analizler neticesinde öğrencilerin ölçekten aldıkları puan ortalamalarının toplam puan açıcından yüksek düzeyde olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin puan ortalamaları cinsiyet değişkeni açısından anlamlı düzeyde farklılık göstermezken ($p>.05$) anne ve baba eğitim durumu değişkenleri açısından gösterdiği bulgusuna ulaşılmıştır ($p<.05$). Ayrıca ölçeğin toplam puanı ile iki faktörü arasında yüksek düzeyde üç alt faktörü ile orta düzeyde bir ilişkinin bulunduğu görülmüştür. Öğrencilerin temel beceri düzeylerine ilişkin toplam puanlarını anne eğitim durumunun %6'lık, baba eğitim durumunun ise %5'lik bir kısmını açıkladığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Okul öncesi, temel beceri, öğrenci

Abstract

In this study, it was aimed to determine the basic skill levels of preschool students and to examine them in terms of gender, mother and father educational status variables. Random sampling method was preferred in the study. The sample of the study consists of 130 students (54 girls-76 boys) in the 60-72 month category who attend eight different kindergartens in the city center of Sivas in the first semester of the 2021-2022 academic year. The *"Basic Skills Scale for Preschool Students"* developed by Aydoğdu and Karakuş (2015) was used to obtain the data. In the data transferred to the SPSS 25 program, correct answers were entered as "1" and incorrect answers as "0". The reliability of the scale was 0.74 in the scale development study and 0.71 in this study. In the analysis of the data obtained, descriptive statistics, independent groups t test, ANOVA test and LSD test were used. As a result of the analyzes made, it was determined that the average score of the students from the scale was higher than the total score. While the mean scores of the students did not differ significantly in terms of the gender variable ($p>.05$), it was found that it showed in terms of the mother and father educational status variables ($p<.05$). In addition, it was observed that there was a high-level relationship between the total score of the scale and its two factors and a moderate-level relationship with three sub-factors. It has been determined that 6% of the mother's education level and 5% of the father's education level explain the total scores of the students' basic skill levels.

Keywords: Preschool, basic skill, student

GİRİŞ

Okulöncesi dönem, bireyin zihinsel gelişiminim en hızlı ve yoğun olduğu dönemdir. Bu dönemde edinilen her türden bilgi, deneyim ve algı bireyin tüm hayatının temel taşını oluşturmaktadır. Bu dönemdeki çocuklarda doğal olarak var olan araştırma, keşfetme ve öğrenme eğilimi bulunmaktadır. Çocuklar öncelikle ailelerinde farklı alanlarda bilgi ve beceri edinmeye başlar ve okul öncesi eğitimle formal olarak da bu becerilerini geliştirmeye devam ederler. Sürekli olarak çevrelerindeki nesneleri, kişileri ve olayları gözlemler, inceler ve araştırırlar (Uyanık-Balat, 2011). Bu dönemde sürekli soru sorarak gördüklerini, öğrendiklerini anlamak ve pekiştirmek isterler. Öğrenmenin üst düzeyde olduğu bu dönem asla göz ardı edilmemesi gereken bir dönemdir. Çocuğun zihinsel gelişimine yönelik olarak hazırlanan zenginleştirilmiş öğrenme ortamlarında uygulanan etkinlikler son derece önemlidir (Arslanargun & Tapan, 2011). Temel beceriler; öğrenmeyi kolaylaştıran, araştırma yol ve yöntemlerini kazandıran, öğrencilerin öğrenmede aktif olmasını sağlayan, kendi öğrenmelerinde sorumluluk alma duygusunu geliştiren ve öğrenmenin kalıcılığının artmasını destekleyen becerilerdir (Çepni, Ayas, Jonhson & Turgut, 1996). Ayrıca temel beceriler öğrencilerde bilimsel temelin oluşumunu, sorgulama ve araştırma sonuçlarını ulaşmalarını sağlamaktadır (Myers, Washburn, & Dyer, 2004). Bu nedenle öğrencilerde bu becerilerin mümkün olduğu kadar erken kazandırılması gerekmektedir.

Temel beceriler; sınıflama, ölçme, gözlem, çıkarım ve tahmin yapma gibi birçok beceriden oluşmaktadır (Chabalengula, Mumba, & Mbewe, 2012; Turiman, Omar, Daud & Osman, 2011). Sınıflama becerisi, önceden belirlenen bir kural ya da oluşturulan şemaya göre nesnelerin veya olayların düzenlenmesi, gruplandırılmasıdır (Ostlund, 1992). Kıyaslama ya da sayma olarak da tanımlanabilen ölçme becerisi (Akdeniz, 2006), nesnelerin standart ya da keyfi bir sistem nazarında birimlerle karşılaştırılmasıdır (Ostlund, 1992). Gözlem becerisi, herhangi bir nesne, durum ya da olaya ilişkin olarak duyuların işe koşulmasıdır (Abruscato, 2000). Çıkarım yapma becerisi, bir olayın, durumun neden olduğuna ilişkin olarak en iyi tahminin/yordamanın yapılmasıdır. Tahmin becerisi, bilgisi verilen bir duruma yönelik olarak sonuca ilişkin görüş belirtilmesidir (Martin, 2003).

Temel beceriler, öğrencilerde üst düzey becerilerin temelini oluşturmaktadır (Rambuda & Fraser, 2004). Öğrenci temel becerilerini geliştirmeden üst düzey bilimsel süreç becerilerini geliştiremez (Büyüktaşkapu, 2010). Temel beceriler birey dünyaya geldiği andan itibaren ailede başlayarak okul öncesi eğitimle bilinçli olarak geliştirilebilirken üst düzey beceriler ancak ilköğretim ikinci kademeden itibaren kazandırılabilir (Ergin, Şahin-Pekmez & Öngel-Erdal, 2005). Bundan dolayı da temel beceriler, erken çocukluk bilim programının temel odak noktası olarak kabul edilmektedir (Büyüktaşkapu, 2010). Okul öncesi eğitim bilimsel düşünme süreçlerinin sağlam olarak temellerinin atıldığı ilk formal öğretim sürecidir. Bu dönemde temel beceri düzeylerini belirleme ve geliştirmeye yönelik olarak yapılan çalışmaların sayısı sınırlıdır. Yapılacak çalışmaların alanyazına katkı sunacağı kabul edilmiştir. Bu çalışmada da alan yazında yapılan çalışmalara destek sunacağı, program hazırlayıcılara kaynak oluşturacağı düşüncesinden yola çıkılarak okul öncesi öğrencilerinin temel beceri düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda da aşağıdaki soruların yanıtı aranmıştır:

a) Okul öncesi öğrencilerinin temel beceri düzeyleri nedir?

b) Okul öncesi öğrencilerinin temel beceri düzeyleri cinsiyet, anne ve baba eğitim durumu değişkenleri açısından farklılaşmakta mıdır?

c) Okul öncesi öğrencilerinin temel beceri düzeyleri ölçeğin toplam puan ile faktörleri arasında aldıkları puan ortalamalarının ilişki düzeyi nedir?

d) Okul öncesi öğrencilerinin temel beceri düzeyleri ölçeğin toplam puanlarını anne ve baba eğitim durumu değişkenleri yordamakta mıdır?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın örneklemi, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve analiz süreci hakkında bilgi verilmiştir.

Evren/Örneklem

Araştırma genel tarama modeline uygun olarak random örnekleme yöntemiyle yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemi 2021-2022 eğitim dönemi ilk yarıyılında Sivas il merkezinde sekiz farklı ana sınıfında öğrenim gören 130 (54 kız-76 erkek) öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem grubunu betimleyen bilgiler aşağıda Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Örnekleme Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler		(f)	(%)
Cinsiyet	Kız	54	41.5
	Erkek	76	58.5
Anne Eğitim	İlkokul	17	13.1
	Ortaokul	24	18.5
	Lise	51	39.2
	Üniversite	38	29.2
Baba eğitim	İlkokul	14	10.8
	Ortaokul	23	17.7
	Lise	49	37.7
	Üniversite	44	33.8

Yukarıdaki katılımcı bilgilerine bakıldığında erkek öğrencilerin biraz daha fazla olduğu, eğitim durumu açısından anne ve baba eğitim durumunun lise düzeyinde diğerlerinden daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Veriler araştırmacılar tarafından okul öncesi öğrencilerine uygulanan "*Okulöncesi Öğrencilerine Yönelik Temel Beceri Ölçeği*" kullanılarak toplanmıştır.

Okulöncesi Öğrencilerine Yönelik Temel Beceri Ölçeği: (TBÖ) Verilerin elde edilmesinde Aydoğdu ve Karakuş (2015) tarafından geliştirilen *"Okulöncesi Öğrencilerine Yönelik Temel Beceri Ölçeği"*nden yararlanılmıştır. Sınıflama, Ölçme, Gözlem, Çıkarım ve Tahmin olmak üzere beş alt faktörden oluşan ölçek 20 maddeden oluşmaktadır. Üç kategorili çoktan seçmeli test olarak hazırlanan ölçekteki soruları açıklayıcı resimler bulunmakta ve sorular okul öncesi öğrencilerin anlayabileceği sadeliktedir. Ölçeğin güvenirliği ölçek geliştirme çalışmasında toplam güvenirlik 0.74, bu çalışmada ise 0.71 olarak belirlenmiştir. Ölçek maddelerinin tamamı doğru yanıtlanırsa yanlış yanıtlanırsa puan alınmaktadır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri, 2021-2022 eğitim dönemi ilk yarıyılında 25 Kasım-15 Aralık tarihleri arasında Sivas il merkezinde sekiz farklı ana sınıfında öğrenim gören 130 (54 kız-76 erkek) öğrenciye bizzat araştırmacılar tarafından ölçeğin uygulanmasıyla elde edilmiştir. Katılımcılara ölçek uygulanırken gönüllülük ilkesine riayet edilmiş ve gizlilik ilkesi gereği kimliklerine araştırmada yer verilmemiştir. Araştırmacılar her bir öğrenciye ölçekteki resimleri incelemeleri için ölçekleri dağıtmış sonrasında birebir tüm soruları yönelterek onların verdikleri yanıtları hiçbir müdahale etmeden işaretlemiştir. SPSS 25 programına aktarılan verilerde doğru yanıtlar "1" yanlış yanıtlar "0" olarak girilmiştir. Normallik

varsayımı için Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi uygulanmıştır. Veriler normallik varsayımını karşıladığı için parametrik testler arasında yer alan bağımsız gruplar t testi, ANOVA testi kullanılmıştır. ANOVA testinde farklılık olduğu gülen faktörlerde hangi gruplar arasında farklılık olduğunun belirlenmesi amacıyla LSD testi uygulanmıştır. Verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgular tablo halinde düzenlenmiş ve altına yorumlayıcı bilgilere yer verilerek bulgular bölümünde sunulmuştur.

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde verilerin analizi sonucunda elde edilen bulgulara tablolar halinde yer verilmiştir. Öğrencilerin TBÖ'den aldıkları toplam ve alt faktörlerine ilişkin madde puan ortalamaları, standart sapma değerleri bir bütün olarak Tablo 2'de sunulmaktadır.

Tablo 2. TBÖ'ye İlişkin Betimsel İstatistikler

DTYÖ	n	En düşük puan	En yüksek puan	$\bar{x}$	Puan Ort. (100)	ss
Sınıflama	130	0	4	2.75	68.75	0.96
Ölçme	130	0	4	3.15	78.75	0.76
Gözlem	130	0	4	3.50	87.50	1.03
Çıkarım	130	0	4	3.00	75.00	1.00
Tahmin	130	0	4	3.14	78.50	0.98
Toplam	130	3	20	15.58	77.90	3.11

Tablo 2 incelendiğinde; bu çalışmada ölçekten elde edilen puan ortalamalarının toplam ve dört faktörünün yüksek düzeyde (p>.70), diğer bir faktörde ise orta düzeyde (p<.70) olduğu görülmektedir.

Okul öncesi öğrencilerinin cinsiyet değişkenine göre TBÖ'den aldıkları puanlarda istatistiksel farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla uygulanan bağımsız gruplar t testi sonuçları Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Cinsiyet Değişkenine Göre Bağımsız Gruplar t Testi Sonuçları

TBÖ	Cinsiyet	n	$\bar{x}$	ss	t	sd	p
Sınıflama	Kız	54	2.76	0.91	0.133	128	.894
	Erkek	76	2.74	1.00			
Ölçme	Kız	54	3.19	0.73	0.399	128	.690
	Erkek	76	3.13	0.79			
Gözlem	Kız	54	3.63	0.94	1.244	128	.216
	Erkek	76	3.41	1.09			
Çıkarım	Kız	54	3.07	1.04	0.704	128	.483
	Erkek	76	2.95	0.96			
Tahmin	Kız	54	3.17	0.91	0.282	128	.778
	Erkek	76	3.12	1.03			
Toplam	Kız	54	15.81	2.92	0.748	128	.456
	Erkek	76	15.41	3.24			

***p<.05**

Tablo 3'teki bulgulara göre; okul öncesi öğrencilerinin cinsiyet değişkeni açısından temel beceri, düzeylerinde toplam puan ve altı beş faktöründe anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür (p>.05).

Okul öncesi öğrencilerinin anne eğitim durumu değişkenine göre TBÖ'den aldıkları puanlarda istatistiksel farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 4'te sunulmaktadır.

Tablo 4. Anne Eğitim Durumu Değişkenine ANOVA Testi Sonuçları

TBÖ	Anne eğitim	n	x̄	ss	Varyans kaynağı	sd	F	p	Anlamlı Farklılık
Sınıflama	1.İlkokul	17	2.24	0.83	Gruplar arası	3	3.684	**.014***	***3-1, *4-1, *4-2**
	2.Ortaokul	24	2.46	0.88					
	3.Lise	51	2.86	0.92	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	38	3.00	1.01	Toplam	129			
Ölçme	1.İlkokul	17	3.18	0.64	Gruplar arası	3	0.220	.883	-
	2.Ortaokul	24	3.25	0.74					
	3.Lise	51	3.10	0.85	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	38	3.16	0.72	Toplam	129			
Gözlem	1.İlkokul	17	3.29	1.36	Gruplar arası	3	0.510	.676	-
	2.Ortaokul	24	3.38	1.21					
	3.Lise	51	3.55	0.90	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	38	3.61	0.91	Toplam	129			
Çıkarım	1.İlkokul	17	3.00	1.12	Gruplar arası	3	1.616	.189	-
	2.Ortaokul	24	2.63	0.91					
	3.Lise	51	3.04	1.02	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	38	3.18	0.90	Toplam	129			
Tahmin	1.İlkokul	17	2.82	1.07	Gruplar arası	3	6.391	**.000***	***3-1, *3-2, *4-1, *4-2**
	2.Ortaokul	24	2.50	1.14					
	3.Lise	51	3.35	0.84	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	38	3.39	0.79	Toplam	129			
Toplam	1.İlkokul	17	14.53	3.41	Gruplar arası	3	3.473	**.018***	***4-1, *4-2, *3-2**
	2.Ortaokul	24	14.21	3.28					
	3.Lise	51	16.00	2.94	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	38	16.34	2.73	Toplam	129			

***p<.05**

Tablo 4'te yer alan bulgulara göre; öğrencilerin anne eğitim durumu değişkeni açısından ölçeğin toplam puanı ve iki faktöründe anlamlı farklılığın bulunduğu (p<.05) üç alt faktöründe ise anlamlı farklılığın bulunmadığı görülmektedir (p>.05). Yapılan LSD analizi sonuçlarında aralarında anlamlı farklılık bulunan gruplar yukarıdaki tabloda görülmektedir. Ölçek toplamı açısından değerlendirildiğinde en yüksek puanı annesi üniversite mezunu olan grubun en düşük puanı ise annesi ortaokul mezunu olan grubun aldığı görülmektedir.

Okul öncesi öğrencilerinin baba eğitim durumu değişkenine göre TBÖ'den aldıkları puanlarda istatistiksel farklılık olup olmadığının belirlenmesi amacıyla uygulanan ANOVA testi sonuçları Tablo 5'te sunulmaktadır.

Tablo 5. Baba Eğitim Durumu Değişkenine ANOVA Testi Sonuçları

TBÖ	Baba eğitim	n	x̄	ss	Varyans kaynağı	sd	F	p	Anlamlı Farklılık
Sınıflama	1.İlkokul	14	2.57	1.16	Gruplar arası	3	1.955	.124	-
	2.Ortaokul	23	2.39	0.84					
	3.Lise	49	2.78	0.87	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	44	2.95	1.01	Toplam	129			
Ölçme	1.İlkokul	14	3.21	0.70	Gruplar arası	3	0.770	.513	-
	2.Ortaokul	23	3.00	0.90					
	3.Lise	49	3.10	0.74	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	44	3.27	0.73	Toplam	129			
Gözlem	1.İlkokul	14	3.21	1.25	Gruplar arası	3	1.553	.204	-
	2.Ortaokul	23	3.21	1.31					
	3.Lise	49	3.53	0.96	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	44	3.70	0.82	Toplam	129			
Çıkarım	1.İlkokul	14	3.43	0.76	Gruplar arası	3	3.279	**.023***	***1-2, *4-2**
	2.Ortaokul	23	2.57	1.12					
	3.Lise	49	2.90	1.05	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	44	3.20	0.85	Toplam	129			
Tahmin	1.İlkokul	14	3.29	0.91	Gruplar arası	3	5.023	**.003***	**1-2, *4-2, *4-3**
	2.Ortaokul	23	2.61	0.99					
	3.Lise	49	3.02	1.03	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	44	3.50	0.79	Toplam	129			
Toplam	1.İlkokul	14	15.71	3.54	Gruplar arası	3	5.239	**.002***	***3-2, *4-2, *4-3**
	2.Ortaokul	23	13.78	3.59					
	3.Lise	49	15.33	2.81	Gruplar içi	126			
	4.Üniversite	44	16.75	2.55	Toplam	129			

***p<.05**

Tablo 5'te yer alan bulgulara göre; öğrencilerin baba eğitim durumu açısından toplam puan ve iki alt faktörde anlamlı farklılık gösterdiği (p<.05), üç alt faktörde ise anlamlı farklılığın bulunmadığı görülmektedir (p>.05). Yapılan LSD analizi sonuçlarında aralarında anlamlı farklılık bulunan gruplar yukarıdaki tabloda yer almaktadır. Ölçek toplamı açısından değerlendirildiğinde en yüksek puanı babası üniversite mezunu olan grubun en düşük puanı ise babası ortaokul mezunu olan grubun aldığı görülmektedir.

Okul öncesi öğrencilerinin ölçeğin toplamı faktörlerinden aldıkları puanların korelasyonu Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. TBÖ Toplam ve Faktörlerine Yönelik Korelasyon Analizi Sonuçları

	Toplam	Sınıflama	Ölçme	Gözlem	Çıkarım	Tahmin
Toplam	1.00	,604**	,424**	,724**	,779**	,665**
Sınıflama		1.00	,075	,287**	,325**	,277**
Ölçme			1.00	,287**	,204*	,044
Gözlem				1.00	,499**	,331**
Çıkarım					1.00	,414**
Tahmin						1.00

Tablo 6 incelendiğinde; okul öncesi öğrencilerinin TBÖ toplam puanları ile Gözlem (r=.724), Çıkarım (r=.779), faktörleri arasında pozitif yönde yüksek düzeyde; Sınıflama (r= .604), Ölçme (r=.424), Tahmin (r=.665) faktörlerinde pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Okul öncesi öğrencilerinin anne ve baba eğitim durumlarının temel beceri düzeylerini toplam puan açısından yordayıp yordamadığının belirlenmesi amacıyla basit doğrusal regresyon uygulanmış ve elde edilen sonuçlar aşağıda Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7. Anne ve Baba Eğitim Durumu Değişkenleri TBÖ Basit Doğrusal Regresyon Sonuçları

Değişken	B	ss	β	*t*	p	R	R^2	Düzeltilmiş R^2
Sabit	13.390	.808	.245	16.570	.000	.245	.064	.056
Anne eğitim	.768	.208		2.865	.005*			
R=.245		R^2=.64						
F=8.209		**p=.005***						
Sabit	13.438	.850	.228	15.805	.000	.228	.052	.045
Baba eğitim	.726	.274		2.646	.009*			
R=.228		R^2=.052						
F=7.019		p=.009						

*p<.05 ** Bağımlı değişken TBÖ

Tablo 7 incelendiğinde; okul öncesi öğrencilerinin anne eğitim durumlarının temel beceri düzeylerini pozitif yönde yordadığı (p<.05), temel beceri düzeylerini %06'lık bir kısmını açıkladığı saptanmıştır (R=.245; R^2=.064; p<.05). Geriye kalan yaklaşık %94'lük kısmın farklı etkenlere bağlı olduğu görülmektedir. Okul öncesi öğrencilerinin anne eğitim durumlarının temel beceri düzeylerini yordamasına ilişkin kurulan regresyon modelinin simgesel gösterimi *"TBÖ=13.390+0.768*Anne Eğitim Durumu"* şeklindedir. Okul öncesi öğrencilerinin baba eğitim durumlarının temel beceri düzeylerini pozitif yönde yordadığı (p<.05), temel beceri düzeylerinin %05'lik bir kısmını açıkladığı saptanmıştır (R=.228; R^2=.052; p<.05). Geriye kalan yaklaşık %95'lik kısmın farklı etkenlere bağlı olduğu görülmektedir. Okul öncesi öğrencilerinin baba eğitim durumlarının temel beceri düzeylerini yordamasına ilişkin kurulan regresyon modelinin simgesel gösterimi *"TBÖ=13.438+0.726*Baba Eğitim Durumu"* şeklindedir.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada ölçekten elde edilen puan ortalamalarının toplam ve dört faktörünün yüksek düzeyde, diğer bir faktörde ise orta düzeyde olduğu görülmektedir. Okul öncesi öğrencilerinin cinsiyet değişkeni açısından temel beceri, düzeylerinde toplam puan ve altı beş faktöründe anlamlı farklılık olmadığı görülmüştür. Atmaca, Akduman ve Sarıbaş (2020) okul öncesi öğrencilerin sosyal becerileri üzerinde cinsiyetin etkisi olmadığı bulgusuna ulaşmıştır.

Öğrencilerin anne ve baba eğitim durumu değişkeni açısından temel beceri düzeylerinde anlamlı farklılığın belirlenmiştir. Ölçek toplamı açısından değerlendirildiğinde en yüksek puanı anne ve babası üniversite mezunu olan grubun en düşük puanı ise ortaokul mezunu olan grubun aldığı görülmektedir. Okul öncesi öğrencilerinin TBÖ toplam puanları ile iki faktörü arasında pozitif yönde yüksek düzeyde; üç faktörü ile pozitif yönde orta düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir. Atmaca vd. (2020) tarafından yapılan çalışmada anne ve babanın eğitim durumunun okul öncesi dönemdeki öğrencilerin sosyal becerileri üzerinde etkisi bulunmadığı bulgusuna ulaşmıştır. Özyürek (2015) annelerin çocuklara yönelik sergilediği tutumların sosyal becerileri üzerinde etkili olduğunu belirlemiştir.

Okul öncesi öğrencilerinin anne eğitim durumlarının temel beceri düzeylerini pozitif yönde yordadığı, temel beceri düzeylerinin %06'lık bir kısmını açıkladığı saptanmıştır. Geriye kalan yaklaşık %94'lük kısmın farklı etkenlere bağlı olduğu görülmektedir. Öğrencilerin baba eğitim durumlarının temel beceri düzeylerini pozitif yönde yordadığı temel beceri düzeylerinin %05'lik bir kısmını açıkladığı saptanmıştır. Geriye kalan yaklaşık %95'lik kısmın farklı etkenlere bağlı olduğu görülmektedir.

Öncelikle eğitimciler erken dönemde bilimsel becerilerin temelini oluşturan temel becerilerin öğrencilere kazandırılmasına ve gelişimlerinin desteklenmesine inanmalı ve buna yönelik etkinlikleri uygulamalıdır. Eğitimciler çocukların temel becerilerini destekleyecek, yazılı ve görsel materyaller bakımından zengin sınıf ortamı oluşturabilir ve çocukların bu materyallerle etkileşim içerisinde olmasını sağlayabilir. Anne ve babalar çocuklarına temel becerileri kazandırabilmek için çocuklarıyla ve birbirleriyle olumlu etkileşim ve iletişime girerek, onlarla nitelikli zaman geçirebilir ve çocukların temel becerilerini destekleyecek farklı araç gereçleri çocuklarına sunabilir.

KAYNAKÇA

Abruscato, J. (2000). *Teaching children science: A Discovery Approach* (5th ed.). USA: A Person Education Company.

Akdeniz, A. R. (2006). Problem çözme, bilimsel süreç ve proje yönteminin fen eğitiminde kullanımı. In S. Çepni (Ed.), *Kuramdan uygulamaya fen ve teknoloji öğretimi* (107-133). Ankara: PegemA yayıncılık.

Arslanargun, E., & Tapan, F. (2011). Okul öncesi eğitimin çocuklar üzerindeki etkileri. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11*(2), 219-239.

Atmaca, R. N., Akduman, G. G., & Sarıbaş, M. Ş. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarının sosyal beceri düzeylerinin bazı demografik özelliklere göre incelenmesi. *Uluslararası Eğitim Bilim ve Teknoloji Dergisi, 6*(2), 157-173.

Aydoğdu, B., & Karakuş, F. (2017). Okulöncesi öğrencilerinin temel becerileri: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 10*(1), 49-72.

Büyüktaşkapu, S. (2010). *6 Yaş çocuklarının bilimsel süreç becerilerini geliştirmeye yönelik yapılandırmacı yaklaşıma dayalı bir bilim öğretim programı önerisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Chabalengula, V., Mumba, F., & Mbewe, S. (2012). How pre-service teachers, understand and perform science process skills. *Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 8*(3), 167-176.

Çepni, S., Ayas, A., Johnson, D., & Turgut, M.F.(1996). *Fizik öğretimi*. Ankara: Milli eğitimi geliştirme projesi hizmet öncesi öğretmen eğitimi deneme basımı.

Ergin, Ö., Şahin-Pekmez, E., & Öngel-Erdal, S. (2005). *Kuramdan uygulamaya deney yoluyla fen öğretimi.* İzmir: Dinazor kitapevi.

Martin, D. J. (2003). *Elementary science methods: A constructivist aproach (3rd ed.).* Wadswordh: Cangage Learning.

Myers, B. E., Washburn S. G., & Dyer J. E. (2004). Assessing agriculture teachers' capacity for teaching science integrated process skills. *Journal of Southern Agricultural Education Research, 54*(1), 74-85.

Ostlund, K. L. (1992). *Science process skills: assessing hands-on student performance*. New York: Addison-Wesley.

Özyürek, A. (2015). Okul öncesi çocukların sosyal beceri düzeyleri ile anne tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi, 45*(206), 106-120.

Rambuda, A. M. & Fraser, W. J. (2004). Perceptions of teachers of the application of science process skills in the teaching of geography in secondary schools in the free state province. *South African Journal of Education, 24*(1), 10 – 17.

Turiman, P., Omar, J., Daud, A. M., & Osman, K. (2011). Fostering the 21st century skills through scientific literacy and science process skills. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 59*(2012), 110-116.

Uyanık-Balat, G. (2011). Fen nedir ve çocuklar feni nasıl öğrenir? B. Akman, G. Uyanık-Balat & T. Güler (Eds.), *Okulöncesi dönemde fen eğitimi* içinde (ss. 1-17). Ankara: Pegem Akademi.

Instytucja dozwolonego użytku w polskim prawie autorskim

Aldona PLOCH

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Niniejsze wystąpienie będzie dotyczyć instytucji dozwolonego użytku w polskim prawie autorskim. Prawa autorskie majątkowe, w myśl obowiązujących przepisów, przysługują twórcy lub innej osobie uprawnionej. Zgodnie z prawem, osobom tym przysługuje wyłączne prawo do korzystania z utworu i rozporządzania nim na wszystkich polach eksploatacji oraz do wynagrodzenia za korzystanie z utworu. Ustawodawca w prawie polskim zawarł instytucję dozwolonego użytku, która wprowadza ograniczenie monopolu osób uprawnionych z tytułu praw autorskich. Dozwolony użytek polega na stworzeniu możliwości korzystania z cudzej twórczości bez konieczności ubiegania się o zgodę podmiotu uprawnionego. Jednocześnie z wprowadzeniem ułatwień w korzystaniu z cudzej twórczości został ograniczony krąg osób uprawnionych oraz wskazany cel, w jakim dana osoba może korzystać z cudzego utworu. Dopiero po wypełnieniu wskazanych w ustawie przesłanek można powoływać się na instytucję dozwolonego użytku w korzystaniu z cudzej twórczości.

Physical work environment as a cultural artifact that influences an employee motivation

Dr Magdalena ŚCIGAŁA

Department of Economy and Management, Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Abstract

The article describes different type of physical cultural artifacts as physical work environments that are the most visible part of organizational culture. The author of an article is interested in the way the design of workplace influences employees' motivation, commitment, and productivity. The author describes the model of organizational culture and the importance of its artifact. Then she depicts the way in which physical work environment (as a cultural artifact) relates to values that organization declared and respected. Finally, the author analyses theories of motivation to work that show the importance of physical environment in organization. She tries to underline how these aspects of organization influence motivation and change direction of employee motivation. The conscious limitation of this paper is that the solutions of physical work environment are analysed only from motivational point of view. At the end of the article the author presents the example of organization that uses cultural artifacts to underline purposes and build creativity oriented organizational culture.

Keywords: cultural artifacts, organizational culture, physical work environment, employee motivation.

INTRODUCTION

The purpose of the article is to show how creating organizational culture and its visible aspects such as physical work environment could have relationship with employee motivation and how organizations and their leaders could influence the employee motivation and try to direct the employee motivation by the way the work environment is created. Physical work environment includes aspects of environmental design, facilities, work organisation, equipment/tools, health, and safety.

In environmental psychology (that is the field of psychology about the interplay between people and their natural and built environment) physical work environment contains characteristics such as: light, daylight, noise, privacy, indoor air quality, air humidity, thermal comfort, biophilia, colours, design, space planning, ergonomics, localization of the workplace, working time, breaks, use of empty space and even branding. All those characteristics are parameters of work environment, and they can influence the employee productivity. Moreover, all those characteristics might influence cognitive function, safe work behaviour, employees' mental health (e.g., stress, fatigue, or mood), employees' well- being,

employee satisfaction and motivation. These psychological consequences are probably the most difficult factors to manage in the organization because they don't depend only on organizational conditions but also on life conditions in general.

1. Physical work environments in the employee motivation theory

Physical work environments are field of interest of environmental psychology and work and organizational psychology. Psychologists believe that work environment is important factor of human satisfaction, happiness, motivation to work, self- actualization. The Physical Work Environment Satisfaction Questionnaire (PWESQ) is a questionnaire that assess employee satisfaction with elements of the physical work environment on five dimensions: design of the physical environment, plant facilities, work and system characteristics, equipment design, and health and safety.[1] Among others, important topic of interest of environmental psychology are the physical aspects of workplaces, social use of space at the work and stress related with physical settings at the workplace. While the work and organizational psychology is interested in the way the physical setting influence employee experience, behaviour, and relationship in organizations. Through physical work environment managers can influence specific directions of employee motivation for example motivation to cooperate, communicate, being creative, feeling of integrity.

In some theories of employee motivation, the importance of physical work environments is underlined. The table below contains set of theories in which the motivation meaning of physical environment was emphasized.

Table 1. Theories of motivation that underline the relations between physical work environments and employee motivation.

THEORY OF MOTIVATION	AUTHOR	RELATION BETWEEN PHYSICAL WORK ENVIRONMENT AND EMPLOYEE MOTIVATION
THE HIERARCHY OF NEEDS	*Abraham Maslow*	The level of psychological needs includes among others light, daylight, noise, indoor air quality, air humidity, thermal comfort, biophilia. The level of security needs includes adequate equipment, inner architecture. The level of esteem needs includes modern, luxury design.
ERG THEORY	*Clayton Alderfer*	Existence needs correspond to physiological and security needs in Maslow's theory.
THE DUAL-STRUCTURE THEORY	*Frederick Herzberg*	The hygiene factor is just physical work environment. Inadequate level of them leads to employee' feeling of dissatisfaction.

[1] K. Klockner, *The influence of satisfaction with the physical work environment on safe work behaviour and cognitive failure*, Safety, „Engineering Series", Transactions of the VSB - Technical University of Ostrava, Vol. XIII, No. 2, 2018, s. 40-48.

THE EQUITY THEORY OF MOTIVATION	*John Adams*	The physical work environment is one of factors that could cause inequity or equity and influence motivation and organizational commitment.
THE EXPECTANCY THEORY	*Victor Vroom*	Employee motivation depends on how much employee wants something and how likely the employee thinks could get it. (Effort-to-performance expectancy depends among others on the physical conditions of work, environment).
THE REINFORCEMENT THEORY	*Burrhus Skinner*	Physical work environment could be treated as a reward (positive reinforcement) that employee desire.

source: own study based on G. Moorhead, R. Griffin, P. Irving, D. Coleman, *Organizational behaviour. Managing people and organization.*, Nelson Thomas Learning, 2000; S. McShane, *Organizational behaviour*, McGraw-Hill Ryerson, 1998.

2. New trends in office design

Some organizations still design their offices in the same way they did 50 to 70 years ago. Nowadays, there are present 4 types of design the workplace space: private offices, open- spaces, boxes, and activity-based workplaces. Trendy activity-based workplace is the answer to employees' needs: social activity (collaboration), individual work, having rest, relax. Although, the social aspect of work is nowadays one of the most important aspect that is considered in planning the workplace. Workplace becomes more adaptable and responsive to what individuals and teams are doing and gives more options for places to work throughout the day.[1] According to need-based theories answering employees' needs lead to higher motivation.

Lisanne Bergefurt, Minou Weijs-Perrée, Rianne Appel-Meulenbroek, Theo Arentze in their last publication indicate that measurements of physical workplace characteristics have not been identified holistically to fully evaluate the workplace's impact on employees' mental health, well-being, satisfaction. The Meta-analyses of 133 review papers that discussed the relationships between the physical office environment and employees' well- being shows that:[2]

- private offices could stimulate productivity and concentration and reduce stress, while open-plan offices could reduce productivity and concentration and increase stress but improve communication,
- activity-based working (ABW), where employees can switch between workplaces that are designed for specific activities and tasks, might increase productivity and well-being, and reduce stress and improve communication,

[1] K. J. Dudek, *Koniec ery calvadosu. Design i praca w później nowoczesności*, Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańska 2019; M. Sidor-Rządkowska, *Kształtowanie przestrzeni pracy. Praca w biurze, praca zdalna, coworking*. Wolters Kluwer, Warszawa 2021.

[2] L. Bergefurt, M. Weijs-Perrée, R. Appel-Meulenbroek, T. Arentze, *The physical office workplace as a resource for mental health – A systematic scoping review*, „Building and Environment", Vol. 207, Part A, 2022, s. 1-18.

- the presence of plants could increase employees' productivity, concentration, and well-being, and could reduce stress and depression.

3. Physical artifacts as a part of organizational culture

Organizational culture becomes a central concern in the study of organizational science, including organizational behaviour in the 1980s. Therefore, plenty of books, articles were published in this field. The issue was discussed not only by researchers and academics but as well by managers who realized that managing through organizational culture can lead to organizations' success in terms of financial profits and human profits (higher satisfaction, higher organizational commitment). In the table below the author compares various definitions of organizational culture. All those understandings of that construct emphasize the dynamic nature of organizational culture. It influences people in the organization, their way of perception, thinking, acting but simultaneously it is created by those people.

Table 2. Definitions of organizational culture

AUTHOR	DEFINISION OF ORGANIZATIONAL CULTURE
T. D. Deal, A. A. Kennedy	„The way we do things around here"
G. Hofstede	„The collective programming of the mind"
J. V. Maanen	„The collective understanding" „It is expressed (or constituted) only by the actions and words of its members"
W. G. Ouchi	„It is a set of symbols, ceremonies, and myths that communicates the underlying values and beliefs of that organization to its employees"
T. J. Peters, R. H. Waterman	„The dominant and coherent set of shared values conveyed by such symbolic means as stories, myths, legends, slogans, anecdotes, and fairy tales"
E. H. Schein	„The pattern of basic assumptions that a given group has intended, discovered, or developed in learning to cope with its problems of external adaptation and internal integration"
D. G. Myers	„The enduring behaviours, ideas, attitudes, and traditions shared by a people in organization"
S. McShane	„Social glue that bonds people together and makes them feel part of the organizational experience"

source: G. Moorhead, R. Griffin, P. Irving, D. Coleman, *Organizational behaviour. Managing people and organization*. Nelson Thomas Learning, 2000; S. McShane, *Organizational behaviour*, McGraw-Hill Ryerson, 1998.

Forty years later the study of organizational culture is still important and the importance of organizational cultural for creating motivation is unquestionable. Organizational culture is shaped by special events, the organizational history, especially founders, leaders who conduct organization through changes. It is created by values. Sharing organizational values by employees let their work activities make sense, connect with other co-workers, help them to trust each other, build professional identity, motivate them to work.

According to Edgar Schein model of organizational culture, there are three levels of culture. The most important, basic but invisible are underlying assumptions. They are assumptions about human nature, relations between people, nature of organization, nature of environment, relations between organization

and its environment, nature of time. People in organization aren't aware of those assumptions, but they behave according to them unconsciously. Assumptions, that are a type of organizational mindset, manifest themselves in employee beliefs, thoughts, feelings, and finally organizational behaviour. Second, middle layer of culture are values. Values could be declared, and people are aware of them, employee, clients discuss them, talk to each other about them. They could be respected as well. People aren't always conscious of what they respect. They sometimes do, behave according to them without full consciousness. The incompatibility between declared values and respected values can cause serious problems in organization, such as: stress, burn out, lack of motivation, lack of organizational commitment.[1] The third layer of culture are artifact, that are visible organizational structures and processes. Artifacts are indirect evidence of values and assumptions. Artifacts maintain and transmit shared meanings and perceptions of reality within the organization. Artifacts that are observable symbols and signs of an organizational culture include: physical workplace designs, rituals, employees' language, and stories. Artifacts are subtle and ambiguous indicators of culture. To understand organizational culture researchers need to examine many artifacts and search for common themes. Apart from culture artifacts such as rituals and ceremonies (that are how people behave) and language people use in organization and stories people tell in organization (that are what and how people say), there is third type of artifacts, that could create physical atmosphere of the workplace - physical structures. The figure below shows three level of organizational culture and their characteristics.

Figure 1. Organizational culture model by Edgar Schein

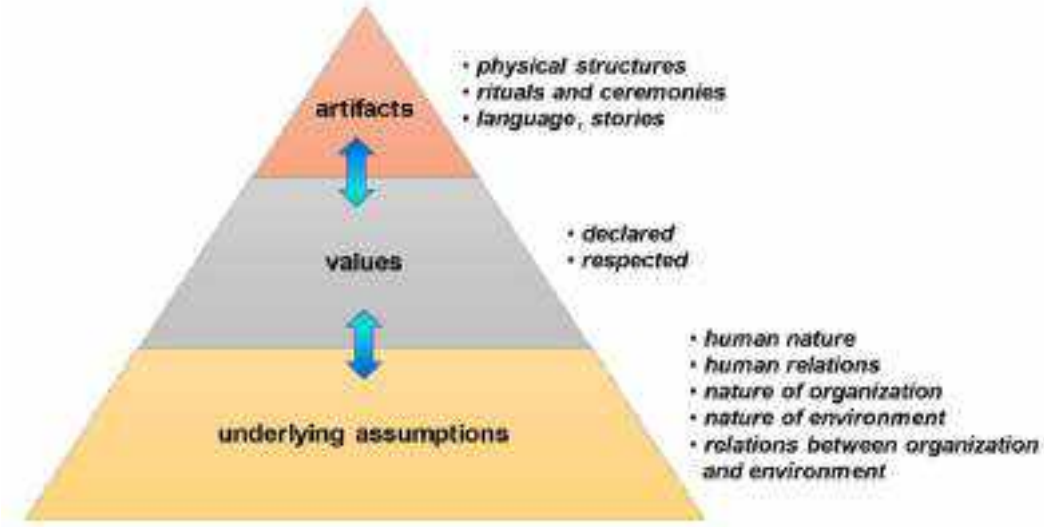

Source: based on B. Rożnowski, P. Fortuna (red.) Psychologia biznesu, PWN, Warszawa 2020.

[1] J.P Meyer, T. E. Becker, Ch. Vandenberghe, *Employee Commitment and Motivation: A Conceptual Analysis and Integrative Model*, "Journal of Applied Psychology", 2004, n.89, s. 991-1007.

Physical artifacts are among others all physical work environments quoted at the beginning of this article. Is there any importance of organizational physical artifacts (dress code, colours, design, space planning, ergonomics, logo, etc.) in the process of creating motivation?

Creating physical work environment, physical artifacts is the result of:
- trends in the workplace architecture and interior design,
- studies in environmental psychology
- values that organization wants to be respected (values as a part of organizational culture),
- purposes that organization wants to gain, in motivation field as well.

Physical work environment could be treated as a part od motivation system. Generally, motivation is one of the most important factors that determines organizational efficiency. Physical work environment isn't the most important factor that builds employee motivation, but its influence is underlined in most theories of motivation. It is essential to achieve organizational goals smoothly, let the work processes to be improved. Physical work environment builds employment brand. It is part of inner employer branding tools because it influences employees' mental health, well-being, satisfaction. Although it is rather such factor that facilitates creating motivation in special direction than induces it in general. The organisational culture could determine and influence the level of motivation of its employees and the direction of this motivation (team- working, creativity, competition). Organizations through physical artifacts (as a part of organizational culture) could emphasize values and trigger desired behaviours of employees.

5. Example of creating organizational culture through physical artefacts.

Example of shaping and strengthen organizational culture and building motivation to creativity through physical work environment is Inventionland, the organization created by entrepreneur George Davison in 2006 in Pittsburgh. Two years later, organization was featured by British fashion magazine "I.D. Magazine" as one among "40 Amazing-Looking Design Offices. The author of the article said, "It may look like a theme park, but Davison's workspace is teeming with productivity."[1] In fact, Inventionland is an invention factory, the laboratory in which new ideas are developed. Still, in 2019 Inventionland was listed as one of top ten coolest offices in the world.[2] Davison' s intention was to build a creative work environment that motivate to creativity. Motto of this organization is "our facility is here to inspire creativity, promote innovation, and foster education."[3]

"Specialized designers, artists, writers, illustrators, photographers, videographers, strategists, seamstresses, and fabricators"[4] develop over 200 new products each month. Although they aren't inventing totally new products, they solve problems for other producers and help them to turn their ideas into markable products. For example, they created a Victorinox Swiss Army knife with a built-in warning whistle or a plastic Magna Jar with a magnet built into the lid, for storing nails and screws or a

[1] https://inventionland.com/about-us/about-inventionland, [download 10.01.2022].
[2] S. Phillpott, *The 10 coolest offices in the world*, https://www.careeraddict.com/coolest-offices, [download 21.02.2022]
[3] https://inventionland.com/about-us/about-inventionland, [download 10.01.2022].
[4] *Ibidem*

rubber Oil Filter Gripper that acts as a potholder for someone removing a hot filter from a car engine.[1] Davison's company earns money on inventing such odd products. "Inventors pay $800 to see if their ideas conflict with existing patents and whether there's a potential market. If an invention passes those hurdles, Inventionland charges $10,000 or more to create a prototype of the product. According to Davison, he licenses a product every three days".[2]

Inventionland' employees work in sixteen theme teams located in a workplace that looks more like the theme park for kids. There are for example:

- team, that is working on education, experience, talent products and toys for children, is situated in shipwrecked pirate ship,
- team, that is working on cookware products, kitchen creation, is located in Concept Kitchen (that is just a big cupcake),
- team, that is working on transportation creations, is situated in Motor Speedway,
- team, that is developing sports creations and designs, is situated in Brainpower Ballpark,
- team, that is working on children's product design, is situated in Nursery Nook,
- team, that is inventing animal products. is working in Pet Shack,
- team, that is developing microcontrollers, electronic bells, sensors, is working in a kind of giant robot named Inventron 54,
- team consisting of packaging specialists is working in log cabin (happily made of wood not paper).

Photos of interior design of Inventionland that have a purpose to encourage to creativity are attached below.

Photo 1. Examples of physical artifacts of Inventionland

Source: www.inventionland.com/about-us/media-photo-gallery/ [download 21.02.2022].

[1] K. A. Dolan, *Inside InventionLand*, "Forbes", 10.11.2006, https://www.forbes.com/forbes/2006/1127/070.html?sh=26e57a2a3740, [download 21.02.2022].
[2] *Ibidem*

There is also treehouse that is a cabinet of boss, the castle with drawbridge and turrets that is a kind of conference room. To inspire innovation and creativity there are designed relaxing settings such as running waterfalls, grass-lined sidewalks, life-like trees, and butterflies. All these settings are hidden in the building that looks from outside like every other factory in Pittsburgh.
Photos of physical artefacts, that inspire to cooperation, to wake up imagination or just to have a relax, are shown below.

Photo 2. Examples of physical artifacts of Inventionland that encourage to relax, imagine and cooperation

Source: www.inventionland.com/about-us/media-photo-gallery/ [download 21.02.2022].
Even the logo of Inventionland (attached below) is the artefact that reminds the idea of creativity.

Figure 2. Logo of Invetionland

INVENTIONLAND

Source: www.inventionland.com/about-us/media-photo-gallery/ [download 21.02.2022].

The name of organization is such a language artifact that emphasizes that the organization is a kind of idea incubator. Inventionland is full of language artifacts, such as names of inner corridors for example: “Eureka Path”, “That’s it strip”, ”Brainstorm Beltway” or “Inventalot“ (name of conference castle). There is a sign above the entrance “InventionLand. Dreams are Possible Here”.
Of course, not only the physical artifacts of Inventionland are responsible for creativity of its employee and moreover their motivation to be creative. Davison implemented other solutions that lead to high creativity, for example: 4-day work week, time to relax, possibility to take a break anytime they need it, importance of cooperation and communication. He believes that surrounding could stimulate to use employee imagination that is Inventionland core competence.

6. CONCLUSION

Motivation is one of the most important factor that determines organizational efficiency. Although physical work environment isn’t the most important element that builds employee motivation, it could strongly impede or make easier to gain organizational goals and to be more productive by employees. Its influence on motivation is underlined in most theories of motivation.
Physical work environments as cultural artifacts and very important part of organizational culture could influence employee motivation. It is rather such factor that facilitates creating motivation in special direction. An example is Inventionland in which it was done through environment that was encouraging to have fun. It was done according to idea that people are the most creative when they have fun and work without pressure in the surroundings and culture of acceptance.
By creating environment leaders could encourage employee to cooperation, open communication, helping each other or compete with others. It depends of course what the purpose is. Organizations can use different cultural physical artifacts to create organizational culture oriented to those purposes and separate type of motivation.

REFERENCES

1. Bergefurt L., Weijs-Perrée M., Appel-Meulenbroek R., Arentze T., *The physical office workplace as a resource for mental health – A systematic scoping review*, „Building and Environment”, Vol. 207, Part A, 2022, s. 1-18.
2. Dolan K. A., *Inside InventionLand*, ”Forbes”, 10.11.2006, https://www.forbes.com/forbes/2006/1127/070.html?sh=26e57a2a3740, [download 21.02.2022].
3. Dudek K. J., *Koniec ery calvadosu. Design i praca w później nowoczesności*,
4. Wydawnictwo Naukowe Katedra, Gdańska 2019.
5. Klockner K., *The Influence of Satisfaction With The Physical Work Environment on Safe Work Behaviour and Cognitive Failure*, „Engineering Series”, Transactions of the VSB - Technical University of Ostrava, Vol. XIII, No. 2, 2018, s. 40-48.
6. McShane S., *Organizational behaviour*, McGraw-Hill Ryerson, 1998.
7. Meyer, J.P, Becker T. E., Vandenberghe Ch., *Employee Commitment and Motivation: A Conceptual Analysis and Integrative Model*, “Journal of Applied Psychology”, 89, 2004, s. 991-1007.

8. Moorhead G., Griffin R., Irving P., Coleman D., *Organizational behaviour. Managing people and organization*., Nelson Thomas Learning, 2000.
9. Phillpott S., *The 10 coolest offices in the world*, https://www.careeraddict.com/coolest-offices, [download 21.02.2022].
10. Rożnowski B., Fortuna P. (red.) *Psychologia biznesu*, PWN, Warszawa 2020.
11. Sidor-Rządkowska M., *Kształtowanie przestrzeni pracy. Praca w biurze, praca zdalna, coworking*. Wolters Kluwer, Warszawa 2021.

Özel Eğitim Meslek Okullarına; Mesleki Öğrenme Topluluklarının Uyarlanabilirliği

To Special Education Vocational Schools; Adaptability of Vocational Learning Communities

Zübeyde ÇELİK

Prof. Dr. Süleyman GÖKSOY

Düzce Üniversitesi, Türkiye

Öz

Bu araştırmanın amacı, eğitim sistemlerinde yeni bir yaklaşım olan profesyonel /mesleki öğrenme topluluklarını inceleyerek yorumlamak ve özel eğitim meslek okuluna uygulanabilir hale getirilebilmesi için yapılacak çalışmaları belirlemektir. Nitel araştırma kapsamında yapılan bu çalışma durum çalışması deseninde hazırlanmıştır. Veriler Düzce ili merkezinde bulunana Düzce Özel Eğitim Meslek Okulu'nda amaçlı örneklem yöntemlerinden, kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yöntemi ile seçilen 22 öğretmenden görüşme yoluyla elde edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırma kapsamında katılımcılardan MÖT kavramının kendileri açısında neyi ifade ettiği, kendileri ve öğrencileri açısından ortak akademik amaçlarının varlığı, kararlara ve etkinlikleri katılım durumları, okulun vizyonu, öğrenmenin niteliğinin artırmaya yönelik çalışmalarda ne tür uygulamalar yaptıklarına ilişkin görüşleri alınarak MÖT'ün alt boyutlarına ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonucunda, öğretmenlerin görüşleri açısından MÖT kavramının henüz bilinmediği, bu kavramın öğretmenlere tanıtılması gerektiği ve özel eğitim meslek okulunda aslında adı konulmamış böyle bir topluluğun var olduğu, sadece bu topluluğun çalışmalarını yürütebilmek için gerekli düzenlemelerin yapılması gerekliliği, tüm öğretmenlerin öğrenciler için hem akademik hem de mesleki anlamda aynı amaçları paylaştıkları ve bu yönde eğitim uygulamaları yaptıkları tespit edilmiş ve bu anlamda okulda MÖT boyutlarının var olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenlerin sürekli ve sürdürebilir mesleki gelişimlerinin sağlanması, okulun ve öğrencilerinin en üst seviyede eğitim alabilmeleri ve kendilerini geliştirmeleri için özel eğitim meslek okullarında MÖT gruplarının oluşturulması ve uygulanması mümkün görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Mesleki öğrenme topluluğu, özel eğitim meslek okulu, mesleki gelişim,

GİRİŞ

Örgütlerin 21, yüzyıldaki hızlı gelişimlere ayak uydurabilmeleri ve örgütsel devamlılıklarını sürdürebilmeleri için kendilerini sürekli yenilemeleri ve geliştirmeleri gerekmektedir. Örgütler belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya gelmiş insan topluluklarıdır (Bursalıoğlu, 2016). Hızla gelişen bu çağa ayak uyduramayan ve yerinde sayan örgütler varlıklarını devam ettiremezler. Küreselleşmeyle birlikte hızlı değişime ayak uydurmak için örgütlerin, bireysel öğrenmekten çıkarak birbirleri ile etkileşim halinde öğrenmelerini ön plana çıkarmıştır. Örgütlerin devamlılığını sağlayabilmesi ve çevreye ve değişime karşı dinamik olabilmesi için örgüt içerisinde sürekli öğrenmenin gerçekleşmesi gerekmektedir (Erdemoğlu, 2021: s.1).

Aytaç (1999), örgütsel öğrenmeyi örgütlerin öğrenebilme yeteneklerini ve deneyimlerini geliştirme süreci olarak tanımlamış ve örgütsel öğrenmede grup halinde öğrenme esas olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca sanayi toplumu eğitim modelindeki bireysel çalışmayla öğrenme, bilişim toplumu eğitim modelinde yerini takım çalışmasıyla öğrenmeye bıraktığını belirtmiştir.

Eğitim örgütleri hızla gelişen ve değişen bu yüzyılda kendini sürekli yenilemek zorunda olan ve yeni bilgi ve değişimlere açık olan örgütlerdir. Girdisi ve çıktısı insan olan bu kurumlarda başarılı olmak önemli bir durumdur. Okulların başarılı olmaları aynı zamanda öğretmenlerin nitelik ve performanslarıyla yakın alakalıdır. Öğretmenler kendilerini geliştirdikleri ve niteliklerini arttırdığı ölçüde öğrencilerin de gelişimine katkı sağlayacaklardır. Bu sayede öğretim programlarında belirlenen hedeflere ulaşım sağlanabilir. Öğretmenin mesleki gelişimi alanı ile ilgili teknik bilgisi, kazanmış olduğu tecrübe ve almış olduğu ve mesleki gelişimi açısından alacağı bilgilerle mümkün olacaktır. Öğretmenlerin mesleki gelişimleri profesyonel anlamda eğitimlerin dışında, okul içerisinde diğer zümre öğretmenleri veya farklı branşlardaki öğretmenlerle birlikte işbirliğine dayalı etkileşimlerle de olabilmektedir (Altun, 2020: s.14).

Eğitim kurumlarında çalışanların performansları, birbirleri ile etkili iletişim kurmaları çok önemlidir. Öğretmenlerin okul içerisindeki etkili iletişimleri ve yapmış oldukları etkinlikler aynı zamanda kurumun niteliğini de belirlemektedir (Ekinci, 2018: s. 2). İçinde bulunduğumuz çağdaki hızlı değişimlerle birlikte eğitim kurumlarının da eğitimin niteliğini artırmaya yönelik ve öğrenci başarısına odaklı yeni stratejiler geliştirmek zorundadırlar. Ülkemizde eğitim sistemi içerisinde öğretmenlerin kendilerini geliştirmeye yönelik bir takım uygulamalar olmakla beraber bu uygulamalar sistem içerisinde sınırlı kalmaktadır. Sistemimiz içerisinde bulunan hizmetiçi eğitimler, zümreler, kurullar vb. uygulamalar öğretmen gelişiminden çok sistemin istediği ölçüde kararların alınması dışına çıkmamaktadır. Eğitimin niteliğinin artırılması, mesleki gelişim ve öğrenci başarısına odaklı yeni bir yaklaşımın sistem içerisinde yerini alması gerekmektedir. Sürekli öğrenmenin gerçekleşeceği bir sistem olarak, eğitim sistemimiz içerisinde yer almayan fakat farklı eğitim sistemleri üzerinde önemli yer tutan profesyonel/mesleki öğrenme toplulukları bu araştırmanın temelini oluşturmaktadır. Bu araştırmada profesyonel öğrenme topluluklarının kavramsal çerçevesi, boyutları bakımından değerlendirilerek özel eğitim meslek eğitim okullarında uygulanabilirliği konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Problem Durumu

Özel eğitim meslek okullarının mesleki öğrenme topluluklarına uyarlanabilirliği.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, eğitim sistemlerinde yeni bir yaklaşım olan profesyonel /mesleki öğrenme topluluklarını inceleyerek yorumlamak ve Türk eğitim sistemine uygun hale getirilebilmesi için yapılacak çalışmaları belirlemektir.

Araştırmanın amacının problem cümlesi ise profesyonel / mesleki öğrenme topluluklarını özel eğitim meslek okullarında ve Türk eğitim sistemi içerisinde nasıl yerini alır?

Araştırmanın Alt Problemleri

Bu kapsamda aşağıdaki alt problemlere yanıt aranacaktır;

1- Mesleki öğrenme toplulukları nedir?

2- Mesleki öğrenme topluluklarının boyutları nelerdir?

3- Mesleki öğrenme toplulukları nerelerde ve nasıl uygulanır?

4- Mesleki öğrenme topluluklarının okullarda var olduğunu gösteren ipuçları nelerdir?

5- Mesleki öğrenme toplulukları Türk eğitim sistemine nasıl uyarlanır?

Araştırmanın Önemi

Ülkemiz dışındaki farklı eğitim sistemlerini incelediğimizde öğretmenlerin mesleki gelişimlerine yönelik farklı uygulamalarla karşılaşmaktayız. Küreselleşme sürecinde eğitimdeki gelişmeler ve değişmeler sistemler üzerinde farklı yaklaşımları ortaya çıkarmaktadır. Öğretmenlik mesleği değişime ve gelişime açık olmak zorundadır. Öğretmenlerin mesleki gelişimlerini sağlarken yapılan uygulamalar öğretmenler için bir zorunluluk olmamalıdır. Yapılan araştırmalarda, öğretmenlerin bir araya gelerek işbirliği içerisinde yapılan çalışmaların olumlu sonuçlar ortaya çıkardığı görülmüştür (Altun, 2020: s. 9). Mesleki öğrenme toplulukları, öğretmenlerin bir araya gelerek bilgi alışverişinde bulunmaları, eğitimde yapılan uygulamaları birbirleri ile paylaşarak aynı zamanda eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirerek ortak bir öğrenmeyi gerçekleştirmektedir. Türk eğitim sistemi içerisinde bulunan bazı uygulamalar mesleki öğrenme toplulukları olarak kabul edilebilir ancak bu uygulamaların kendi içerisinde gelişimlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim ve öğretimin niteliğini artırmak ve öğrenci başarısını yükseltmek öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin devamlılığı ile mümkün olacaktır. Farklı ülkelerde uygulanan ve bu konuda birçok araştırma yapılan profesyonel /mesleki öğrenme toplulukları ile ilgili olarak ülkemizdeki alan yazın tarandığında yapılan araştırmaların sınırlı kaldığı görülmüştür. Yapılan bu araştırma ile mesleki gelişim noktasında çağdaş bir yaklaşım olarak kabul edilen MÖT'lerin eğitim sistemimize uyarlanması noktasında sistem içerisinde var olan bazı uygulamalar üzerinde düzenlemeler yapılmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda bu araştırma ile MÖT kavramının anlaşılması ve uygulanması noktasında öğretmen ve okul yöneticilerine, diğer taraftan öğretmenlerin mesleki gelişim üzerine yapılacak araştırmalarda katkı sağlaması bu araştırmanın önemini oluşturmaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırmada;

- Ulusal tez merkezi (YÖKTEZ) tarafından onaylanan profesyonel/mesleki öğrenme topluluğu kavramının geçtiği tüm yüksek lisans ve doktora tezleri ile sınırlıdır.
- Türkiye'de profesyonel/mesleki Öğrenme topluluğu kavramının geçtiği makaleler ile sınırlıdır.
- Tez ve makalelerin kaynakçalarından ulaşılabilen yabancı çalışmalar ile sınırlıdır.

Sayıltılar

1. Araştırmada mesleki öğrenme toplulukları, öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin sürekliliğini sağlamaktadır.

2. Araştırmada mesleki öğrenme topluluklarının Türk eğitim sistemine uyarlanmasıyla eğitimin niteliğinin artacağı varsayılmıştır.

ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLER

Zihinsel yetersizlikle ilgili ilk kuramsal oluşum olan Amerikan Zihinsel ve Gelişimsel Yetersizlikler Birliği (American Association Intellectual Developmental Disabilities) AAIDD'nin tanımına göre zihinsel yetersizlik, birçok günlük sosyal ve pratik beceriyi kapsayan hem zihinsel işlevsellikte hem de uyumsal davranışta önemli sınırlamalarla karakterize edilen bir engeldir. Bu engellilik 22 yaşından önce ortaya çıkar (AAIDD, 2021, para 1).

Zihinsel yetersizliği olan bireyler normal gelişim gösteren akranları ile karşılaştırıldığında önemli derecede gerilik ve uyumsuz davranışlarda bulunabilmektedirler. Zihinsel yetersizlik tanısı, yapılan zeka testlerinin ortalamanın altında olması, çocuğun en az iki uyum becerisinde iletişim, öz bakım, günlük yaşam becerileri gibi becerilerinin normal gelişim gösteren akranlarına göre sınırlı olması ve bu sınırlılıkların 18 yaşından önce ortaya çıkmasıyla tespit edilir. (MEB, 2017)

ZİHİNSEL YETERSİZLİĞİ OLAN BİREYLERİN SINIFLANDIRILMASI

Zihinsel yetersizliği olan bireylerin zeka düzeyleri aynı olsa bile birbirlerinden farklı özellikler taşımaktadırlar. Zihinsel yetersizlik tanımı bireyler arasındaki farklılıkları tespit etmede sınırlı kaldığı için zihinsel yetersizliklerin sınıflandırılması söz konusu olmuştur (Eripek, 2005). Zihinsel yetersizliği olan bireyler hafif, orta ve ağır düzeyde zihinsel yetersizlik olarak sınıflandırılmıştır.

Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Eğitim Süreçleri

Zihinsel yetersizliği olan bireylerin kimseye bağımlı olmadan bir yaşam sürebilmeleri ve toplum içerisinde üretken bir birey olarak yer almaları aynı zamanda bulunduğu toplum içerisinde uyum sağlayabilmeleri için eğitim almaları gerekmektedir. Eğitimlerindeki temel amaç bu bireylerin başkalarına bağımlı kalmadan hayatlarına devam etmelerini sağlamaktır. Bunun için bağımsız yaşam becerilerini kazandırmak gerekmektedir. Bu beceriler günlük yaşamlarında kullanacakları beceriler,

toplum içerisinde kullanacakları uyum becerileri ve iş meslek hayatlarında kullanacakları becerilerle, akademik becerileri kapsamaktadır. (Yıkmış ve Karabulut , 2010, s. 104)

Zihinsel yetersizliği olan bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için özellikle mesleki becerilerinin kazandırılması, bağımsız olarak hareket etmeleri ve üretime destek olmaları açısından toplum içerisinde yer almaları noktasında önem teşkil etmektedir. Mesleki becerilerin kazandırılması bu bireylerin ekonomik özgürlüklerin sağlanmasına katkı bulunmakta, ayrıca kendine güvenen bireyler haline gelerek toplum içerisinde tutunmalarını sağlamaktadır. Özel eğitim ihtiyacı olan bireylere diğer bireylere bağımlılıklarını azaltmak ve kendisine olan güvenlerinin geliştirmek için en iyi yapabildikleri işi /mesleği en iyi ve en doğru şekilde öğretmek gerekir (Akçamete, 2014, s. 13). Bundan dolayı zihinsel yetersizliği olan bireylere iş ve mesleki beceriler kazandırmak ve bu bireylerin ekonomik özgürlüklerini sağlamak özel eğitimin en önemli amaçları arasında yer almaktadır (Şahsuvaroğlu, 2014, s. 319).

Türkiye'de zihinsel yetersizliği olan bireyler verilecek olan örgün eğitim Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliğinde ifade edilmiştir. Yönetmeliğe göre ilk amaç "Türk Millî Eğitiminin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda, özel eğitim ihtiyacı olan bireylerin eğitim haklarından yararlanmalarını sağlamaya yönelik usul ve esasları düzenlemektir."olarak ifade edilmiştir (ÖEHY, 2021). Zihinsel yetersizliği olan bireylerin meslek eğitimleri, Milli Eğitim Bakanlığına bağlı iş okulları ve Özel Eğitim Meslek Okullarında verilmektedir.

ÖZEL EĞİTİM MESLEK OKULLARI

İlköğretim programlarını tamamlayan; genel veya mesleki ve teknik ortaöğretim programlarına devam edemeyecek durumdaki hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan öğrenciler ve hafif düzeyde otizmi olan öğrenciler ile görme veya işitme yetersizliği olan öğrenciler için iş ve mesleğe yönelik bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla gündüzlü özel eğitim meslek okulları açılır (ÖEHY,2021).

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından oluşturulan özel eğitim meslek okulları öğretim programına göre okullarda bulunan alanlara ait öğretim programlarının amacı; zihinsel yetersizliği/otizmi olan öğrencilerin alana ilişkin mesleki yeterliliklerinin geliştirilmesi, çalışma hayatına katılımının desteklenmesi ve toplumla bütünleşmelerini sağlamaktır. Program geliştirme sürecinde iş gücüne dönük gereksinimlerin dikkate alınması amacıyla sektörde çalışan meslek elemanları, üniversitelerin ilgili alanlarında görevli öğretim üyeleri, mesleki alan öğretmenleri ve özel eğitim öğretmenleri ile iş birliği yapılmıştır.

Sektörün gereksinimlerine göre hazırlanan iş analizleri doğrultusunda alanlara öğretim programının yeterlilikleri ve modülleri belirlenmiştir. Belirlenen modüllere ilişkin işlem analizleri bilgi, beceri ve tavır olarak ele alınmıştır. İşlem analizleri, öğrencilerin eğitsel performans düzeyinin belirlenmesi ve öğretimin planlanması aşamasında eğitimcilere yol göstermesi açısından son derece önemlidir. Bu program ile nihai olarak zihinsel yetersizliği / otizmi olan öğrencilere atölye ve iş yerlerinde yapılan teorik eğitimler ve mesleki uygulamalar sonucunda temel mesleki becerilerin kazandırılmasının yanında toplumsal bütünleşmenin sağlanması hedeflenmektedir (Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü Özel Eğitim Meslek Okulu Öğretim Programları).

Hızla gelişen ve değişen dünyada eğitim ve bilim alanındaki hızlı gelişmelere ayak uydurmak, özellikle eğitimin kalitesini artırmaya yönelik çalışmalarda bulunmak, eğitim örgütlerinin vizyonları içerisinde bulunması gereken bir durumdur. Bütün çocuklar günümüzde geçmişte ifade ettiğinde daha farklı anlamlar taşımaktadırlar. Öğrenciler çok farklı çevrelerden gelmektedirler. Okullardaki öğrenci yapısı birbirinden çok farklıdır ve bu durum öğretmenler açısından bakıldığında güç bir durumdur. Öğretmenlerin mezun olduğu bilgilerle sınırlı kalması bu güçlüklerle baş etmede sınırlı kalmaktadır (Henderson ve Milstein, 2003, Akt. Dervişoğulları, 2014, s. 23).

Zihinsel yetersizliği olan bireylerin toplum içerisinde yerini alması ve gelişen ve değişen hızlı teknoloji ve bilgilerin bu bireylere aktarılması noktasında öğretmenlerin sürekli mesleki gelişim içerisinde olmaları kaçınılmazdır. Farklı alanların bulunduğu özel eğitim meslek okullarında öğretmenler arasındaki işbirliği öğrencilerin daha kaliteli ve nitelikli eğitim almaları açısından önem taşımaktadır. Eğitim kurumlarının eğitimin niteliğini artırmak ve öğrenci başarısını yükseltmek için bir takım stratejiler belirlemesi gerekmektedir. Bu sratejiler arasında henüz ülkemizde eğitim sistemimizin içinde yer almayan fakat dünyada farklı eğitim sistemleri içerisinde uygulanan mesleki öğrenme topluluklarının geliştirilmesidir. Özel eğitim meslek okullarında MÖT'lerin uygulanabilirliliği hem öğrenciler hem de eğitimciler için özel eğitimin niteliğini artırma noktasında önemlidir.

Türk eğitim sistemi içerisinde öğretmenlerin mesleki gelişimlerini sağlamak için birtakım uygulamalar vardır. Bu uygulamalar sistem içerisinde sınırlı kalmaktadır. Hizmetiçi eğitim faaliyetleri, zümreler vb. uygulamalar sistemin işleyişine uygun kararlar almanın dışına çıkmamaktadır. Özellikle okul içerisinde zümreler geliştirilerek MÖT'lere dönüştürülürse eğitim sistemimize çok büyük katkısı olacağı düşünülmektedir (Altun, 2020, s. 9). Özel eğitim meslek okullarında alanların çeşitliliği göz önüne alındığında zümrelerin bu okullarda da etkili bir topluluğa dönüştürülmesi düşünülmektedir. Bundan dolayı araştırmanın bundan sonraki bölümünde mesleki öğrenme topluluklarının tanımı, özellikleri ve boyutları ele alınmıştır.

MESLEKİ ÖĞRENME TOPLULUKLARI

Mesleki öğrenme toplulukları fikri örgütlerinde öğrenebileceği inancıyla ilk olarak işletme sektöründe ortaya çıkmıştır. Walker (2002), MÖT kavramının kökenlerine bakıldığında, Mary Follett'in (1924) iş dünyasındaki insan ilişkileri hareketi isimli çalışması, işyerinde demokratik ilişki kurma yollarına ve Burns'in (1978) dönüşümsel liderlik, Senge'nin Beşinci Disiplindeki öğrenen örgütler, Max Weber'in sistem teorisi (1947), ve Getzels ve Guba'nın (1957). Sosyal sistem teorisi yaklaşımlardan etkilendiğini ifade etmektedir. (Aktaran. Thompson, vd., 2004, s. 2).

Hord (1997), yaptığı çalışmada mesleki öğrenme topluluğu kavramını Senge'nin örgütsel öğrenme yaklaşımından etkilenerek hazırlamıştır. Öğrenen örgüt kavramı ise Argyris'in 1960'lı yıllardaki çalışmalarıyla başlayıp Senge'nin 1990 yılında türkçe adıyla "Beşinci Disiplin" adlı kitabında çağdaş bir uygulamaya dönüşmüştür. Hızla değişen çevresel faktörlere ayak uydurabilmek için bireysel öğrenmeden takım halinde öğrenmeye yönelik stratejiler geliştirilmelidir. Bireylerin iş ortamında edinmiş oldukları tecrübeleri iş arkadaşlarıyla paylaşmaları, öğrenen örgüt kavramının ortaya çıkmasında etkilidir. Bu kavram çalışanlara öğrenmeyi öğretip daha sonra bireysel öğrenmeden takım

halinde öğrenmeye geçerek değişime ayak uydurması ve yeni bilgilere ulaşmak için çağdaş bir yaklaşımdır (Atak ve Atik, 2007, s. 64).

Senge'nin öğrenen örgütlerle ilgili beş disiplini incelendiğinde, örgütleri zihni harita olarak ifade emiştir. Bu örgütün ortak anlayışlarına uyum sağlandığında gerçekleşmekte. Senge'ye göre zihni haritalar dünyaya nasıl bir anlam yüklediğimizin yanı sıra, eylemlere geçişimizi de belirler. Örgütlerin tümünde paylaşılan amaç, değer ve görev duyguları olmalıdır. Bu duygular olmadan bir örgüt düşünülemez. Paylaşılan vizyon örgüt üyelerinin "Ne yapmak istiyoruz ?" sorusuna verdikleri cevaptır. Paylaşılan vizyon örgüt üyelerinin odaklanmasını ve enerjilerini sağlar (Gürkan, 2007, s. 122). Senge'ye göre takım halinde öğrenme önemlidir. Çünkü örgütlerde öğrenme bireylerle değil takımlarla olur. Takımlar öğrenmedikçe örgüt öğrenemez. Kişisel ustalık, bireysel gelişim ve öğrenme disiplinidir. Sistem düşüncesi ise örgütler içinde başarı için sistem büyük önem taşır. Burada amaç, tek tek parçaları değil, bütünü görebilmektir. Senge' ye göre sistem düşüncesi diğer 4 boyutun temel taşını oluşturmaktadır.

Eğitim kurumları açısından değerlendirildiğinde öğrenen örgütler kavramı öğretmenlerin takım halinde öğrenmelerine, ortak amaçlar doğrultusunda çalışmalarına ve bireysel gelişimlerine vurgu yapması açısından uygunluk göstermektedir. Bundan dolayı mesleki öğrenme topluluklarının temelinde öğrenebilme becerisinin olduğu görülmektedir (Cansoy ve Parlar, 2017, s. 97). Mesleki öğrenme toplulukları kavramının evrensel bir tanımı yoktur. Ancak, uygulamalarını sürekli, yansıtıcı, işbirlikçi, kapsayıcı, öğrenmeye yönelik, büyümeyi teşvik edici bir şekilde paylaşan ve eleştirel olarak sorgulayan bir grup insanı önerdiği konusunda geniş bir uluslararası fikir birliği var gibi görünmektedir. Bir okuldaki öğretmenlerin sürekli olarak öğrenmeyi gerçekleştirdikleri bu öğrenmeleri paylaşarak hareket ettikleri bir eylemdir. Bu eylemin amacı öğrencilerin yararına ve başarılarına yönelik profeyonel anlamda etkinlikleri gerçekleştirmektir. Bundan dolayı iyileştirme toplulukları ve soruşturma toplulukları olarak da adlandırılabilmektedir (Stoll, vd.,2006, s. 223).

Eğitime ilgi duyan bireylerin çeşitli konularda birleşerek oluşturdukları bir grup olarak tanımlanabilir (Dufour, 2004: s. 6). Öğrenmek için bir araya gelen profesyoneller topluluğudur. İnsanlar genellikle öğrencilerin iyi öğrenip öğrenmediklerini belirleyen en önemli faktörün öğretim kalitesi olduğu konusunda hemfikirdir. Sürekli mesleki öğrenme ile öğretim kalitesi iyileştirilebilir (Hord, 2008, s. 10).

Mesleki öğrenme toplulukları kavramı literatürde farklı araştırmacılar tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. İlgili tanımlara aşağıda gösterilmektedir.

Tablo 2.1. Mesleki Öğrenme Toplulukları Terminoloji

Terimler	Yazar
Usta Toplulukları	Talbert ve McLaughlin (2002)
İşbirlikçi Öğrenme Toplulukları	İlköğretim Okulu Yöneticileri Ulusal Birliği (2001)
İşbirlikçi Profesyonel Öğrenme Toplulukları	Fink ve Brayman (2006)
Öğretimsel Uygulama Toplulukları	Keiffer-Barone ve Ware (2002) Supovitz (2002)
Uygulama Toplulukları	Fougler (2005) Wagner (2004)
Eleştirel Arkadaşlar/İşbirlikçi Öğrenme	Baron (2005)
Yüksek Performanslı Öğrenme Toplulukları	Yap (2005)
Öğrenme Toplulukları	Haberman (2004) Langer and Colton (2005) Schmoker (2004)
Üyelik Toplulukları	Meier (1995)
Profesyonel Topluluklar	King ve Newman (2000) Scribner, Cockrell, Cockrell ve Valentine (1999)
Profesyonel Öğrenme Topluluğu	Abel (2005) Buffman ve Hinman (2006) Christy (2004) DuFour (2004) Fullan (2006) Fulton, Burns ve Goldenberg (2005) Hord (1997) Hughes and Kritsonis (2006) Moore (2004) Morrissey (2000) Senge (1990) Wortham (2006)
Profesyonel Öğrenme Takımları	Abel (2005) Sather (2005)
Küçük Öğrenme Toplulukları	Supovitz ve Christman (2005)
Öğretmen Öğretmen Topluluğu	Huberman (1993)
Öğretmen Profesyonel Topluluğu	Achinstein (2002)

(Rose, J.W, 2008, *Professional learning communities, teacher collaboration and the ımpact on teaching and learning*, Doctoral Dissertation: 33)

Tablo 2.1' de mesleki öğrenme topluluklarının terminolojisi incelendiğinde 1990 -2006 yılları arasında çeşitli yazarların MÖT kavramını değişik şekillerde tanımladıkları görülmüştür. Terimlerde işbirliği, öğrenme, uygulama, eleştiri gibi kavramların ön plana çıktığı görülmüştür. Terimler gözden geçirildiğinde kullanılan kavramların birbirine yakın ifadeler olduğu görülmüştür,

MÖT'ler, etkili profesyonel öğrenme topluluklarının öğrenci öğrenmesi, paylaşılan amaç, işbirlikçi takım çalışması, öğretmen kapasitesi, liderlik kapasitesi, profesyonel gelişim, sürekli öğrenme şeklinde olan yedi anahtar özelliğine dikkat çekmektedir (Ontario Principals' Council, 2008, Akt. Dervişoğulları, 2014, s. 47).

MÖT'lerde eğitimcilerin sınıftaki öğrencilerle öğrenme arasındaki bağlantıyı anlamaları hayati önem taşıyor (Hord, 2009: s.40). MÖT'ler iki amaca hizmet etmektediler bunlardan birincisi, işbirliğine dayalı mesleki deneyimlerin paylaşımı ile eğitimcilerin bilgi ve becerilerini geliştirmek, ikincisi ise daha güçlü bir liderlik yoluyla öğrencilerin eğitim hedef ve başarılarını geliştirmektir. MÖT'ler bir eylem araştırması gibi işlevselliği vardır bu anlamda öğretim stratejilerini ve bilgilerinin sürekli olarak yenilemek, karşılaştırmak, sorgulamak ve iyileştirmek için sürekli toplantılar yapılmaktadır. Bu toplantılara katılım gönüllük esasına dayanır (The Glossary of Education Reform. , 2014, para, 3).

Eğitimin temel görevi öğrencilere öğretilmesinden ziyade öğrencilerin etkin öğrenimini sağlamaktır. Öğretime odaklanmaktan çok öğrenmeye odaklanmak okullar için önemlidir (Dufour, 2004: 8). Öğretmenlerin niteliklerini geliştirmek ve etkili hale getirebilmek için eğitim uygulamaları üzerinde analizler yapmaya ihtiyaçları vardır. Öğretmenler, öğrencilerini iyi tanımalı ve keşfetmeli, değerlendirmeler yaparak uygulamalarını gözden geçirmelidirler (Darling-Hammond, Akt. Dervişoğulları, 2014, s. 25). Öğretmenler, öğrencilerin daha iyi öğrenebilmeleri ve başarılaını artırmaya yönelik metodlar ve donanımlar geliştirmelidirler. Okulların amaçlarına ulaşmasında öğretmenlerin profesyonel öğrenimleri önemlidir (Dervişoğulları, 2014, s. 25).

Yapılan araştırmalarda mesleki öğrenme topluluklarının bulunduğu okullarda akademik başarının yanında öğretmenlerin motivasyonunun, örgütsel bağlılıklarının ve iş doyumlarının yüksek olduğu ortaya konulmuştur (Cücemen, 2018, s. 6). Bu topluluklarda öğretmenler hem bireysel olarak niteliklerini artırmakta hem de profeyonel olarak gelişim göstermektedirler. Aynı zamanda okul içerisindeki bu topluluklar, öğretmenlerin birbirlerini değelendirirken niteliklerini geliştirmek, öğretim tarzlarını düzeltmek adına ortak geri bildirim kullanmalarını sağlayarak işbirlikçi yaklaşım sayesinde öz yeterlilikleri artırmaktadır (Gillespie, 2011; Lakshmanan, Heath, Perlmutter ve Elder 2011. Akt. Ekinci, 2018, s. 6). Gerçek bir MÖT, eğitim personelini amaca yönelik, meslektaşça öğrenmeye dahil etmek için organize etmenin bir yoludur. Bu öğrenme, tüm öğrencilerin başarıyı yüksek standartlarda tam olarak öğrenmeleri için personel verimliliğini artırmayı amaçlamaktadır. MÖT, öğrencilerin iyi öğrenip öğrenmediklerinde en önemli faktör olan kaliteli öğretimi teşvik etmeye hizmet eder. Bu nedenle, MÖT okulun amacını destekleyen yüksek kaliteli öğrenci öğrenimidir (Hord , 200, s. 10).

Günümüzde öğretmenlerin mesleki gelişimlerinin sürdürülmesi ve etkililiğinin artırılması için yeni yöntemler aranmaktadır. Geleneksel olarak devam eden mesleki gelişim sürecinde sürdürülebilirlik, işbirlikçi ve destekleyici bir ortamı ve öğrencilerin başarısına odaklanmayı sağlamak zordur. Mesleki öğrenme toplulukları, mesleki öğrenmenin ideal özellikleri ile gelenekselleşmiş mesleki gelişim arasındaki boşluğu doldurmak için bir bağ oluşturmaktadır (Ağsu, 2020, s. 12).

Öğretimde hesap verebilirliğe verilen önemin artması, MÖT'lerin büyümesine ve mesleki gelişim vizyonuna, yeni bilgi ve becerilerin bireysel olarak kazanılmasından daha fazla katkıda bulunmuştur. Öğretmenlerin uygulamalarını tasarlarken, öğretimle ilgili mevcut varsayımları tartışırken ve öğrencilerinin öğrenme ihtiyaçlarını yeniden gözden geçirirken birlikte öğrenmelerine yardımcı olmuştur. (Barton ve Stepanek, 2012, s. 2)

Vescio ve arkadaşlarının 2008 yılında yapmış oldukları "mesleki öğrenme topluluklarının mesleki öğrenmeye ve öğretmenlik uygulamaları üzerine etkisi" konulu araştırmada 10 Amerikan çalışmasını ve bir ingilizce çalışması gözden geçirilmiştir. Bu çalışmada gözden geçirilen araştırmaların hepsinde MÖT'lerin kurulmasının okulun mesleki kültürünü değiştirdiğini gösteren ampirik veriler ürettiğini bulmuşlardır. Bu veriler toplulukların dersleri paylaşma, öğretim kararları için ortak protokoller kullanma, birbirlerinin sınıflarında gözlem yapma ve eleştirel yaklaşımlarda bulunma gibi yapılar aracılığıyla işbirliğinin artmasıyla bağlantılıydı. Çalışmalar ayrıca, en başarılı mesleki öğrenme topluluklarının öğrenci öğrenimine açık bir şekilde odaklandığını, karar vermede öğretmen yetkilendirmesini ve otoritesini artırdığını ve araştırma literatürünün ortak çalışmasıyla sürekli öğretmen öğrenimini desteklediğini göstermiştir (Vescio, vd. 2008, s. 88-90).

Eğitim kurumlarında mesleki öğrenme topluluklarının oluşturulmasında okul liderinin önemli etkisi bulunmaktadır. Okul liderlerinin paylaşma becerisine sahip olması, yetkilerini kullanırken personelin çalışmalarını kolaylaştıracak uygulama becerilerine sahip olması önemli faktörlerdir. Mesleki işbirliği, öğretmenler ve yöneticiler birlikte çalıştıklarında, bilgilerini paylaştıklarında, fikirlere katkıda bulunduklarında ve eğitim ve organizasyon hedeflerine ulaşmak amacıyla planlar geliştirdiklerinde kanıtlanır. Aslında, öğrenme toplulukları okul personeli ve öğrencilerinin daha başarılı öğrenenler olabilmeleri için daha etkili öğretmenler olma girişimlerinde düzenli olarak bir araya geldiklerinde örneklenmiştir. Senge (2000), değişimin itici gücünün genellikle ilk önce müdürden geldiğini anlatıyor. Müdürlerin "lider öğretmen ve lider öğrenen ve bir bütün olarak öğrenme sürecinin yöneticisi" olmalarını ifade eder" (Akt. Thompson, vd. 2004, s. 4)

Okul yöneticileri ve öğretmenler, örgütsel öğrenmenin öncelikli olduğu okullarda, kendilerinden beklenen performansın daha üstünde uygulamalar yapmaya istekli olacaklardır. Eleştirel yaklaşımın benimsendiği okullarda yapılan çalışmaların ve başarıların ileriye aktarılmasında öğretmenlerin eğitim öğretim çalışmalarını daha etkili yürütecekleri mümkün görünmektedir. Buna bağlı olarak oluşturulacak topluluklar da nitelikli, etkili ve etkin katılım sayesinde yapılan çalışmaların kalitesini artırarak okulun başarısının artmasına öncülük edecektir (Ekinci, 2018, s. 7). Etkili bir mesleki öğrenme topluluğunda, okul müdürü ve öğretmenler etkililik için karşılıklı sorumluluklar alırlar ve bilinçli bir şekilde işbirlikçi bir yapı inşa ederler. Sonuçta kişiler arasında bir güç ortaya çıkar. Bu güç eğitimcilere yaptıkları işle ilgili olarak yeterllik duygusu hisetmelerine ve zorluklar karşısında birlikte karşılık vermelerine ve yaratıcı planlar yapmalarına yardımcı olur (Ontario Principals' Council, 2008, Akt: Dervişoğulları, 2014, s. 50)

MÖT'ler, "Her öğrencinin ne öğrenmesini istiyoruz?, Öğrencinin ne zaman öğrendiğini nasıl bileceğiz? ve "Bir öğrenci öğrenmede zorluk yaşadığında nasıl cevap vereceğiz?" sorularının cevaplarını arar ve eğitimciler topluluk içerisinde bu üç sorunun cevabına yönelik çalışmalar yapmalıdır.

Bazı öğrenciler materyali yeterince kavrayamamışlarsa, öğretmen ya düşük performans gösteren öğrencilere yardım etmek için zaman ayırır ya da materyali anlayan öğrencilerin ivme kaybetmemesini sağlamak için devam eder. Bu durum zorlanan öğrenci için ya farklı bir zaman harcamasına ya da öğretmenin genel sınıf beklentisini düşürmesine neden olur. MÖT modelinin temelinde eğitimin görevi, öğrencilere öğretmekten çok öğrendiklerine emin olmaktır (Dufour, 2004, s. 10).

MÖT'lerin oluşturulması ve geliştirilmesi, okulların içinde ve dışında bir dizi süreç üzerinde çalışmaya bağlı görünmektedir. Bunları dört başlık altında açıklanabilir. Öğrenme süreçlerine odaklanmak, insan ve sosyal kaynaklardan en iyi şekilde yararlanmak, yapısal kaynakları yönetmek, dış çevreyle etkileşim kurmak ve bunlardan yararlanmak (Stoll, vd. 2006, s. 231). Diğer yandan Strickland (2009) süreci şu şekilde ele almıştır. Bir mesleki öğrenme topluluğunda en az 4 ile 6 arasında öğretmen ya da okul yöneticisi düzenli aralıklarla toplanır. Toplantılar arasındaki süreçte paylaşılan hedeflere ulaşmak için çalışmalar yapılır. Paylaşılan hedefler, öğretmenin farklılaştırılmış eğitiminde bilgi ve becerisini artırmak ve bunun sonucunda öğrenci güdülenmesini ve başarısını artırmaktır. Topluluklarda sayının 4 ile 6 arasında olmasının nedeni, deneyim ve farklı bakış açılarını zenginleştirmesi bakımından geniş ve her bir üyenin fikirlerini tartışacak kadar küçük olmalıdır. Peki topluluklar neden düzenli olarak toplanmalıdır? Çünkü bu topluluklar işleyen topluluklardır ve uygulama süreçlerini değerlendirmeleri gerekmektedirler. Öğrenci öğrenmesi ve öğretmenin uygulamaları arasındaki bağı incelerler. Bundan dolayı başarılı topluluklar belirli zamanlarda toplanarak uygulamalarını tartışmak, özümsemek, ve bir sonraki toplantıya kadar uygulamalarını yaparak veri toplamak durumundadırlar. Tartışacak birşeyler yokken toplanmak, ya da tartışılacak şeyler varken toplanmamak anlamsız olur (Strickland 2009, Akt: Altun, 2020, s. 42).

DuFour ve Reeves (2016)'da yapmış olduğu çalışmada bir eğitim kurumunda sağlıklı bir mesleki öğrenme topluluğu oluşabilmesi için öğretmenlerin yapması gerekenleri 5 başlık halinde açıklamışlardır.

1. İzole çalışmak yerine işbirliği içerisinde birlikte çalışarak toplu sorumluluk alın.

2. Öğrencilerin edinmeleri gereken bilgi ve becerileri tek tek belirten garantili ve uygulanabilir müfredat oluşturun.

3. Garantili ve uygulanabilir müfredata dayalı, ekip tarafından geliştirilen, ortak biçimlendirici ve değerlendirmeleri içeren bir değerlendirme süreci kullanın.

4. Desteğe ihtiyaç duyan öğrencilerin farklılıklarına bakmadan onları yeni doğrudan öğretimden çıkarmayacak şekilde ek zaman ve destek almalarını garanti eden bir müdahale sistemi oluşturun.

5. Ekip üyelerinden hiçbirinin öğrencileri istenen yeterlilik seviyesine getiremediği alanları belirleyin ve ele alın.

MÖT'lerin sonucunda eğer topluluk iyi işlerse, belirlenen eğitim öğretim hedeflerinden çok daha fazlasını sağlayabilir. Herşeyden önce değişim öğretmenlerin, öğrencilerin öğrenmelerini geliştirmesidir (Altun, 2020). Topluluk üyeleri eğer ortak değerle ve vizyon oluşturabiliyorsa, beraber sorumluluklar alarak belirlenen hedeflere işbirliği içerisinde hem kendilerinin hemde grubun diğer üyelerini öğrenmeye teşvik ediyorsa topluluk özellikleri taşıyor demektir (Stoll ve Louis, 2007, s. 2). Mesleki

öğrenme toplulukları öğrencilerin başarılarının artırılması noktasında, öğretmenlerin eğitim uygulamaları ile kendilerini geliştirmeye yönelik çalışmalar yaptığı gruplardır. Bu topluluklarda öğretmenler arasındaki bilgi alışverişi ve işbirliği içerisinde öğrenci başarısına odaklı uygulamalar yapılmaktadır. Eğitim sistemimiz içerisinde bulunan zümre kurulları, okul gelişim ekibi, şube öğretmenler kurulu gibi uygulamalar mesleki öğrenme toplulukları haline gelebilir.

MESLEKİ ÖĞRENME TOPLULUKLARININ BOYUTLARI

Mesleki öğreme topluluklarının boyutları ile ilgili alanyazın incelendiği farklı çalışmalarla sınıflandırıldığı görülmektedir. DuFour ve Eaker (1998), Hord (1997), Kruse ve Louis (1993), Olivier vd. (2003) tarafından farklı biçimlerde sınıflandırılmış ve bu özellikler boyutlar halinde sunulmuştur (Kalkan, 2015, s. 18) .

Tablo 2.2 Mesleki Öğrenme Topluluklarının Boyutları

Kruse ve Louis (1993)	Hord (1997)	DuFour ve Eaker (1998)	Olivier vd. (2003)
1. Uygulamaların kamulaştırılması 2. Yansıtıcı diyalog 3. İşbirliği 4. Paylaşılan normlar ve değerler 5.Öğrenci öğrenmesi üzerine odaklanma	1. Destekleyici ve paylaşılan liderlik 2. Paylaşılan değerler ve vizyon 3. Birlikte yaratım 4. Destekleyici koşullar 5.Paylaşılan kişisel Uygulama	1. Paylaşılan misyon, vizyon ve değerler 2. İşbirlikçi araştırma 3. İşbirlikçi ekip 4. Sürekli gelişme 5. Eylem yönetimi ve deneyim 6. Sonuçlara odaklanma	1. Paylaşılan ve destekleyici liderlik 2.Paylaşılan değerler ve vizyon 3. Birlikte öğrenme ve uygulama 4. Paylaşılan kişisel uygulama 5. Destekleyici Koşullar

(Kalkan, 2015, "*İlköğretim okullarında mesleki öğrenme topluluğu ile bürokratik yapı ve örgütsel güven arasındaki ilişki*, Doktora tezi, s. 18).

Tablo 2.2'de mesleki öğrenme topluluklarının boyutları karşılaştırıldığında aslında tüm araştırmacılar çalışmalarında birbirlerini tamamlayan nitelikte boyutlar geliştirmişlerdir. Alanyazın incelendiğinde Hord'un 1997 de yapmış olduğu çalışma genel olarak kabul görülen bir çalışma olmuştur (Ünver, 202, s. 24). Hord (1997, 2008, 2012)'de yapmış olduğu çalışmalarda öğrenme topluluklarını beş boyutunu şu şekilde açıklamıştır.

1. Paylaşılan inançlar, değerler ve vizyon: Mesleki öğrenme topluluğunun temel bir bileşeni, çalışanların ortak amaçları olarak gördükleri ortak vizyon, misyon ve hedeflerdir. Buna ek olarak, profesyonel topluluk, öğrencilerin daha fazla öğrenmesi için çalışacakları değişiklikler ve iyileştirmeler hakkında ortak bir vizyon oluşturur (Hord, 2008, s. 12). Vizyonu paylaşmak sadece iyi bir fikirle aynı fikirde olmak değildir. Bir birey ve bir organizasyon için neyin önemli olduğuna dair belirli bir zihinsel imajdır. Personel, yalnızca ortak bir vizyon geliştirme sürecine dahil olmaya değil, aynı zamanda bu vizyonu okulda öğretme ve öğrenmeyle ilgili karar vermede bir rehber olarak kullanmaya teşvik edilir (Hord , 1997, s. 19).

Okulun ve sınıfın nasıl olması gerektiği ile ilgili olarak paylaşılan ortak bir vizyon parametreleri dahilinde yeni stratejilerin ve süreçlerin yüksek kaliteli bir şekilde uygulandığında nasıl görüneceğine dair zihinsel bir imge ile uyumlu olarak yapılır. Öğretmenler, kendi yeterlilik duygularını ve başkalarını, meslektaşlarını ve öğrencileri etkileme gücünü destekleyen bilgi, beceri ve zihin alışkanlıklarını geliştiriyorlar. Topluluk üyeleri, birbirlerini sorumlu tutmak için yetkinlik ve birbirlerine güven içinde büyümüştür (Tobia ve Hord, 2012, s. 20).

2. Destekleyici ve paylaşılan liderlik: Bu, bölge ve/veya eyalet politikası tarafından tanımlanan sınırlar içerisinde gücün, yetkinin ve karar almanın kendi içinde paylaşılması anlamına gelir. Müdür, öğretmenlere liderlik rollerini üstlenmeleri için fırsatlar yaratır ve bu rolleri yapma becerilerini geliştirmeleri için onları destekler. Öğretmenler organizasyonda aktif olarak yer alırlar. Bakış açılarını genişletirler, daha yüksek bir profesyonellik düzeyi geliştirirler ve etkinliğini derinleştirir. Müdür, okuldaki herhangi bir yeni unsurun başlatılması ve geliştirilmesi için anahtardır, ancak paylaşımcı müdür kısa sürede personelin liderlik potansiyelini geliştirir ve "sahnedeki bilge" yerine işbirliği yapan "yan rehber" olur (Hord , 2008, s. 12).

Müdür, öğretmenlere liderlik rollerini üstlenmeleri için fırsatlar yaratır ve bu rolleri yapma becerilerini geliştirmeleri için onları destekler. Daha da önemlisi yasal düzenlemeler, politikaları ve uygulamaları dahilinde, öğrenme topluluğu üyeleri, öğrencilerin artan öğrenme başarısını desteklemek için ne öğrenecekleri ve ne yapacakları konusunda önerilerde bulunmaya başlar. Bu öneriler ve kararlar kendi deneyimlerinden, okumalarından, çalışmalarından ve büyük grup öğrenme oturumlarında, konferanslarda ve okul temelli profesyonel öğrenimde meslektaşlarıyla etkileşimlerinden gelir. Fikirler sunma, onları tartışma ve destekleme, başkalarını dinleme ve öğrencilerin çıkarları için ödün verme özgüvenini geliştirirler (Tobia ve Hord, 2012, s. 20). Prestine (1993) okulu yeniden yapılandırma girişiminde bulunan okullarda müdürlerden istenen üç temel faktörü tanımlamıştır. Bu üç faktör otoriteyi paylaşma yeteneği, personelin işini kolaylaştırma yeteneği ve hakimiyet kurmadan katılma yeteneğidir (Akt. Hord, 1997, s. 16). Eğitim kurumları tüm personeli ile birlikte öğrenen ve işleyişiyle ilgili kararlara katılan bir yöneticiye ihtiyaç duyar. Liderler topluluğun tohumlarını eker, yeni doğan topluluğu besler ve ortaya çıktığında topluluğu korur. Takip ederek liderlik ederler. Hizmet ederek liderlik ederler. Başkalarını liderliğin yüklerini paylaşmaya davet ederek liderlik ederler (Hord , 1997, s. 17).

3- Kollektif (Birlikte)yaratıcılık: Senge'nin "Beşinci Disiplin" kitabı ve organizasyonel kapasiteyi ve yaratıcılığı artırmaya hizmet edebilecek öğrenen organizasyonlara ilişkin açıklaması, yaklaşık bir yıl sonra eğitim ortamına taşındı. Öğrenen organizasyon fikri, "insanların gerçekten arzu

ettikleri sonuçları yaratmak için kapasitelerini sürekli olarak genişlettikleri, yeni ve geniş düşünce kalıplarının beslendiği, kolektif özlemin serbest bırakıldığı ve insanların sürekli birlikte nasıl öğreneceklerini öğrendikleri" okullarında reform planlamak ve uygulamak için mücadele eden eğitimcilerin dikkatini çekti. Senge'nin paradigma kayması eğitimciler tarafından keşfedilirken ve eğitim dergilerinde paylaşıldığında, isim öğrenme toplulukları haline geldi. Okullarda öğrenme topluluğu, her seviyedeki birden fazla seçim bölgesinden insanlarla işbirliği içinde ve sürekli olarak birlikte çalıştıklarında örneklenir (Louis ve Kruse, 1995, Akt. Hord , 1997, s. 18). Müdürler ve öğretmenler birlikte sorguladıkça topluluk oluşturduklarına inanır. Sorgulama, sınıf düzeyi ve konu alanındaki çeşitli uzmanlıkların neden olduğu uçurumların üstesinden gelmelerine yardımcı olur. Sorgulama, öğretmenler arasında neyin önemli olduğu konusunda tartışmaya neden olur. Sorgulama, başkalarının çalışmalarını anlamayı ve takdir etmeyi teşvik eder. Ve sorgulama, müdürlerin ve öğretmenlerin, onları özel bir grup olarak birbirine bağlayan ortak bir fikir dizisine bağlayan bağları oluşturmasına yardımcı olur. Başka bir deyişle sorgulama, müdürlerin ve öğretmenlerin bir öğrenen topluluğu olmalarına yardımcı olur.

Profesyonel öğrenim topluluğunun işi, topluluğun izlemesi gerektiğini belirlediği kasıtlı öğrenmedir. Topluluğun tüm okulu kapsayan bu kararı, personel üyelerini şu şekilde yönlendirir: Sınıf düzeyinde veya departman ekiplerinde öğrenmek ve çalışmak için bir araya gelirler ve tüm personel birlikte öğrenmek için düzenli olarak ve sık sık bir araya gelir. Personelin öğrencilerin ihtiyaçlarını belirlemek için ne öğreneceğine ilişkin kararı, öğrenci verilerinin derinlemesine araştırılmasına ve amaçlanan sonuçların personelin çalışmasının bilgiyi ne ölçüde ürettiğine ilişkin yansımasına dayanır. Bu personele öğrenci başarısının nerede olduklarının ve nerede olmadıklarının belirlenmesini sağlar ve dikkat edilmesi gereken öncelikli öğrenci öğrenme alanlarını belirler. Belirlenen öğrenci öğrenme alanları, personelin kasıtlı öğrenmesi için hedef sağlar (Hord, 2008, s. 12-13).

Öğrenci ihtiyaçları belirlendikten sonra topluluklar bu ihtiyaçları ele almanın yollarını tartışır. Öğretmenler repertuarı, deneyimleri veya bu zorluklara yönelik çözümleri paylaşır. Topluluktaki hiçbir öğretmen bir öğretim önerisi sunmuyorsa, grup başka bir ekipten veya bölge tarafından sağlanan öğrenmelerini ve çalışmalarını destekleyen usta öğretmenden yardım isteyebilir. Topluluk sınıfta kullanmak üzere yeni bir uygulama belirlediğinde, üyeler yeni uygulamanın ne olduğunu ve nasıl kullanılacağını öğrenmeye başlar (Tobia ve Hord, 2012, s. 20).

4- Destekleyici Koşullar: Destekleyici koşullar, personelin bir profesyonel öğrenme topluluğunu karakterize eden öğrenme, karar verme, problem çözme ve yaratıcı çalışma için bir birim olarak düzenli olarak ne zaman, nerede ve nasıl bir araya geldiklerini belirler. Öğrenen toplulukların verimli bir şekilde işlemesi için iki tür koşul gereklidir: Birincisi fiziksel veya yapısal kurulum ikincisi ise dahil olan kişilerin insan nitelikleri/kapasiteleri (Boyd, 1992; Louis ve Kruse, 1995, Akt. Hord, 1997, s. 20).

Yapısal/fiziksel koşullar, buluşma zamanı, buluşma yeri ve çalışma ve öğrenme için bir araya gelen personeli destekleyen politikalar ve kaynaklar gibi koşullardır. İlişkisel/insan kapasiteleri, birbirleriyle profesyonel ve sosyal faaliyetlerde bulunan tüm personel üyeleri arasında olumlu tutum, saygı ve yüksek saygı geliştirmeyi içerir. Güven toplum için önemli bir faktördür ve liderler bu önemli sermayeyi inşa etmek için adımlar atmalıdır. Bu üç bileşen veya koşul, kalan ikisini destekleyen altyapıyı sağlar. Üçü,

profesyonel öğrenme topluluklarının kalbinin ve ruhunun kasıtlı öğrenmenin oluşabileceği ortamı sağlayan bir kabuk görevi görür (Hord ,2008, s. 12).

Topluluk üyelerinin birbirleriyle nasıl ilişki kurdukları, veri çalışmasının, öneri vermenin, müdahalelerin öğrenciler için avantajları ve dezavantajları hakkındaki tartışmaların ve müdahalelerin nasıl uygulanacağının nasıl öğrenileceğinin verimli bir şekilde ilerlemesini sağlamak için son derece önemlidir. Öğretmenlerin birbirlerine saygıları ve konuşma tarzlarını kullanmaları, etkileşimleri ve çatışmalarla nasıl yüzleştikleri, hepsi birbirlerine olan güçlü güvene ve sorunsuz işleyen bir topluluğa katkıda bulunur (Tobia ve Hord, 2012, s. 20).

5- **Paylaşılan kişisel uygulama**: Profesyonel öğrenme topluluklarının özelliklerini belirlemek ve tanımlamak için onları çeşitli şekillerde sıralayabiliriz. Bu nedenle, kişisel sınıf uygulamalarının paylaşılması, toplumu destekleyen koşullar arasında makul bir şekilde yer alabilir. Bununla birlikte, bu uygulama, nitelik veya bileşen (veya kişinin kullanmak isteyebileceği başka bir etiket), bireysel ilgiyi hak edecek kadar önemli görünmektedir. Meslektaşları tarafından bir öğretmenin davranışının gözden geçirilmesi, profesyonel öğrenme topluluğunda bir normdur. Bu uygulama değerlendirici değildir, ancak "akranların akranlara yardım etmesi" sürecinin bir parçasıdır. Bu inceleme, gözlem yapmak, not yazmak ve gözlemleri birbirleriyle tartışmak için birbirlerinin sınıflarını ziyaret eden öğretmenler tarafından düzenli olarak gerçekleştirilir. Süreç, bireysel ve toplumsal gelişim arzusuna dayanır ve personelin karşılıklı saygısı ve güvenilirliği ile sağlanır (Hord , 1997, s. 23).

Paylaşılan kişisel uygulama yeni öğrenmenin sınıfa aktarılması, akranlara yardım eden akranların uygulamasıyla sağlanır. Öğretmenler gözlem yapmak, not almak ve gözlemlerini paylaşmak için birbirlerinin sınıflarını ziyaret etmeye davet edilir. Paylaşılan kişisel uygulama yeni öğrenmenin sınıfa aktarılması, beşinci araştırmaya dayalı bileşen olan akranlara yardım eden akranların uygulamasıyla sağlanır. Öğretmenler gözlem yapmak, not almak ve gözlemlerini paylaşmak için birbirlerinin sınıflarını ziyaret etmeye davet edilir. Bu bileşen profesyonel öğrenme topluluğunda iyi bir şekilde geliştirildiğinde, personel üyeleri dürüst ve öğretmenin ne bilip ne bilmediği ve ne öğrenmesi gerektiği konusunda açıktır. Bu uygulama, öğretmenlerin ve yöneticilerin çalışma biçiminde önemli bir değişiklik olsa da, değişim için gerekli desteği ve koşulları sağlar (Hord , 2008, s. 13).

Öğretmenler, ev sahibi öğretmenin belirlediği sınıf uygulamalarını gözlemlemek için davet üzerine birbirlerini ziyaret eder, ev sahibi öğretmenin talep ettiği davranışların gözlemleri hakkında notlar alır ve daha sonra geri bildirimde bulunur. Veya bir meslektaş, yeni bir öğretim stratejisi öğrenmek için, kaliteli öğretimi gözlemlemek için başka bir sınıfı ziyaret edebilir. Akran ziyaretleri, öğretmenlerin öğrencilere hizmette profesyonel zirvede faaliyet gösterme konusunda birbirlerini sorumlu tutmalarının bir yolunun yanı sıra destek de sağlar (Tobia ve Hord, 2012, s.20).

Açıklanan bu beş boyuttan yola çıkarak Mesleki öğrenme topluluklarının tanımı yeniden yapacak olursak. "Paylaşımcı bir okul liderinin katkısıyla öğrenci başarısına odaklı belirlenen vizyon çerçevesinde ve birlikte öğrenme yoluyla, belirlenen hedeflere ulaşmak için sürekli olarak kendilerini geliştiren ve bu doğrultuda yeni stratejiler geliştimek ve değerlendirendirmek için farklı branştaki öğretmenlerin sıklıkla biraraya gelerek oluşturduğu bir öğrenme topluluğudur." şeklinde tanımlayabiliriz.

OKULLARDA MESLEKİ ÖĞRENME TOPLULUKLARI

Okul kültürü mesleki öğrenme topluluklarının en önemli özelliklerinden biridir. Okul kültürü, olumlu veya olumsuz, bilinçli veya bilinçsiz olabilir. Okul kültürü okulun karakterini öne çıkarır ve okulun ortak normlarını, değerlerini ve sosyal etkileşimi ön plana çıkarır. Kültür okullar için bir kimlik ve bütünlük duygusu sağlar. Standartları ve davranış kalıplarını şekillendirilmesine yardımcı olur ve okulun geleceği ve büyümesinde yön belirler (Antinluoma, vd. 2018, s.7). Olumlu okul kültürü, mesleki doyum, motivasyon ve etkililik için önemlidir. Öğrencilerin öğrenmesine yükselten, öğretmenler arasında işbirliğine dayalı uygulamalara yardımcı olur (Glossary of Education Reform, 2013). Olumlu bir okul kültürü yaratmanın mesleki öğrenme topluluklarında önemli bir yeri vardır. Çünkü okul kültürü değişime hazır olmayı etkiler ve etkili okullar, öğrencilerin öğrenmesi üzerinde olumlu bir etkiye sahip olan profesyonel olarak işbirlikçi kültürler kurar (Stoll, vd. 2006, s. 236).

Okulları etkili okullar haline dönüştürmek kolay değildir. Okulun tüm öğrencilerin öğrenmesi yönünde atacağı ilk adım, "öğrencilerimizden neyi öğrenmeyi bekliyoruz?" sorusuna tutarlı bir cevap verebilmektir (Dufour ve Marzano, 2009, Akt. Dervişoğulları, 2014, s. 81). Okullarda inşa edilecek bir mesleki öğrenme topluluğu, okulun yüksey düzeyde başarı göstermesi için işbirliğine dayalı olarak öğrenmenin amaçlarına ulaşma noktasında birlikte enerji harcamaya yönelik bir kültür oluşturabilir.

Bir okul personeli öğretmek yerine öğrenmeye odaklanmalı, öğrenmeyle ilgili konularda işbirliği içinde çalışmalı ve bu tür sonuçlardan kendisini sorumlu tutmalıdır. Eğitimciler bu ilkeleri uygulamak için gerekli olan sıkı çalışmayı yaptıklarında, tüm öğrencilerin öğrenmesine yardımcı olma konusundaki kollektif yetenekleri kaçınılmaz olarak artacaktır. Bu çalışmayı başlatacak ve sürdürecek disiplini gösteremezlerse, okuldakiler profesyonel bir öğrenme topluluğu olduklarını iddia etseler bile, okullarının daha etkili hale gelmesi olası değildir. Herhangi bir okulda profesyonel öğrenme topluluğu kavramının yükselişi veya düşüşü, kavramın kendisinin esasına değil, herhangi bir okulun iyileştirilmesindeki en önemli unsur, içindeki eğitimcilerin kolektif kapasitesi, bağlılığı ve kalıcılığına bağlı olacaktır (Dufour. 2007, s. 7)

Mesleki öğrenme toplulukları okuldan okula farklılık gösterse bile bir araya geldiklerinde yapacakları ortak çalışmalar vardır ve bu çalışmalar genellikle paylaşma şeklindedir. Öğretmenler yapacakları çalışmalar kapsamında ders planlarını değerlendirip, gözden geçirerek tartışıp, iyileştirmek için öneri ve geri bildiriler sunabilirler. Ayrıca öğrenci çalışmalarını değerlendirerek çalışmaların kalitesini artırmak için önerilerde bulunabilirler yine hangi öğrencinin sürekli başarısız olduğunu tespit etmek için sınıf, öğrenci, performans analizlerini değerlendirerek zorluk yaşan öğrencilere destek olmak için kollekfitf bir şekilde destek ve stratejiler geliştirirler. Eğitim üzerine okuyacakları bir makaleyi tartışarak sohbet edebilirler (The Glossary of Education Reform, 2014, para, 5).

Mesleki öğrenme topluluklarında öğretmenin çok önemli bir rolü vardır. Öğretmenler, öğrenmeye odaklanarak, meslek temelli öğrenme fırsatlarını değerlendirerek, bireysel öğrenmeden kollektif öğrenmeye geçerek öğrenmelerini aktarmalıdır (Altun, 2020, s. 51). Bunun yanında topluluklarda öğretmen kadar yöneticininde çok önemli rolü vardır. Okul yöneticisi topluluğa destek olmalıdır. Saygı uyandırmak ve personelin kendini değerli hissettiği bir kültür yaratmak önemlidir. Liderlerin ayrıca

öğrenmeye odaklanmayı teşvik etmesi gerekir. Karar vermede öğretmenlere söz hakkı vermek, öğretmenlerin mesleki gelişimlerine destek olmak zaman ve kaynak bakımından yardımcı olmak, toplantı için zaman ayırmak ve öğrenmeyi güdülemek okul müdürünün yapacağı en önemli katkılardır. (Stoll, vd. 2006, s. 231-243)

Bugünün okulları çok büyük zorluklarla karşı karşıyadır. Giderek karmaşıklaşan bir topluma ve hızla değişen, teknolojiye dayalı bir ekonomiye yanıt olarak, okullardan tarihimizdeki en çeşitli öğrenci grubunu her zamankinden daha yüksek akademik standartlarda eğitmeleri isteniyor. Bu görev, yönetim sistemleri, test yönergeleri veya müfredat paketleri aracılığıyla "öğretmen tarafından onaylanamayan" bir görevdir. Kökünde, yüksek düzeyde öğrenci anlayışına ulaşmak, son derece becerikli öğretimi ve öğretmenlerin sürekli öğrenmesini desteklemek için düzenlenen okulları gerektirir (Darling-Hammond, 1998, s. 6).

MESLEKİ ÖĞRENME TOPLULUKLARININ FAYDALARI

MÖT kavramının literatürümüzde yeni bir kavram olmasını daha önceki bölümlerde değinmiştik. Farklı eğitim sistemlerinde sıkça karşımıza çıkan bu uygulamanın yapılan araştırmalarda öğrenci başarısı ve eğitimin niteliğini artırma yönünde faydaları olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca öğretmenler arasındaki işbirliği ve iletişimin, tecrübesi olan öğretmenlerin mesleğe yeni başlayan öğretmenlere mentörlük açısından önem teşkil etmektedir. Öğretmenlerin öğretim programlarını irdeleyerek programların uygulanması noktasında birbirleri ile fikir alışverişi ve eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmeleri ve bu değerlendirmeler ışığında yeni stratejiler geliştirmeleri öğrencilerin başarılarının artırılması yönünde etkili olacaktır.

MÖT öğretmenlere en iyi uygulamaları paylaşmaları ve öğrenmeyi geliştirmek ve öğrenci başarısını artırmak için yenilikçi yollar hakkında beyin fırtınası yapmak için kolay bir yol sağlar. İyi iletişim, eğitimcilerin fikirlerini paylaşabilmeleri ve sınıfta yaptıklarının önemli olduğunu hissedebilmeleri için çok önemlidir (Serviss, 2021, para. 3). MÖT öğretmen uygulamalarını ve sonuçlarını tartışırken aynı zamanda öğrencilerin başarılarının izlenmesi olanağı sağlar böylece sınıf seviyelerinin öğretmenler tarafından karşılaştırılmasında yardımcı olur. Ayrıca bu topluluklar topluluk üyeleri arasında güçlü bir bağ oluşturur. Bu topluluklar öğretmenlerin yeniliklerden ve gelişmelerden de haberdar olmasında faydalı olur.

Lee, Smith ve Croninger (1995), Okulların Organizasyonu ve Yeniden Yapılandırılması Merkezi tarafından yürütülen kapsamlı yeniden yapılandırma çalışmalarından biri hakkındaki bir raporda, ülke çapında 820 ortaokula kayıtlı 11.000 öğrenciyle ilgili bulguları paylaştılar. Profesyonel öğrenme toplulukları ile karakterize edilen okullarda, personel birlikte çalışmış ve sınıf pedagojilerini değiştirmiştir. Sonuç olarak, öğrencileri yüksek düzeyde entelektüel öğrenme görevleriyle meşgul ettiler ve öğrenciler matematik, fen, tarih ve okuma alanlarında geleneksel olarak organize edilmiş okullardaki öğrencilere göre daha fazla akademik kazanım elde ettiler. Ayrıca, bu okullarda farklı geçmişlere sahip öğrenciler arasındaki başarı farkları daha azdı, öğrenciler daha fazla öğrendi ve daha küçük liselerde öğrenme daha adil bir şekilde dağıtıldı. Çalışmadaki okullar, toplu olarak organize edildi ve personelin (ve öğrencilerin) okulun misyonuna bağlı olduğu ve bu misyonu güçlendirmek için birlikte çalıştığı bir

ortamı teşvik etti. Personel, öğrencilerin toplam gelişiminden kendilerini sorumlu gördüler ve öğrencilerin başarısı için ortak bir sorumluluk paylaştılar. Bu tür okullarda, öğretmenler ve diğer personel üyeleri daha fazla memnuniyet ve daha yüksek moral yaşarken, öğrenciler daha az sıklıkla okulu bırakır ve daha az ders bırakırlar. Hem personel hem de öğrenciler daha düşük devamsızlık oranlarına sahiptir (Hord, 1997, s. 26-27).

Öğretmen öğreniminin güçlü bir biçimi, sınıfların ve okul kampüslerinin ötesine geçen profesyonel topluluklara üyelikten gelir. Bu tür topluluklar, bireyleri kolektif çalışmaya dahil eder ve onları diğer insanlarla ve olasılıklarla temasa geçirir. Bu ortamlar, öğretmenlerin uygulamaları üzerinde eleştirel bir şekilde düşünmeleri için fırsatlar sağlar, böylece öğretme ve öğrenme hakkında yeni bilgi ve inançlar yaratır (Hord, 1997, s. 28).

Lieberman ve McLaughlin (1992), bireysel öğretmenlere yeni beceriler geliştirmeleri için baskı yapılmasına karşı tavsiyelerde bulundular, bunun yerine öğretmen/öğrenci toplulukları oluşturmayı önerdiler. Gary Sykes (1996), "öğretmenler için paha biçilmez bir kaynak, uygulama sorunları hakkında bir içgörü ve bilgelik kaynağı olarak hizmet edebilecek profesyonel bir topluluktur." konusunda hemfikirdir. Yapılan araştırmalar, profesyonel öğrenme toplulukları düzenlenerek hem öğretmenlere hem de öğrenciler için sonuçların iyileştirildiğini göstermektedir. Öğretmenler için sonuçlar şunları içerir:

- Öğretmenlerin izolasyonunun azaltılması,
- Okulun misyon ve hedeflerine artan bağlılık ve misyonu güçlendirmek için çalışmadaki artan güç,
- Öğrencilerin toplam gelişimi için ortak sorumluluk ve öğrencilerin başarısı için ortak sorumluluk,
- İyi öğretimi ve sınıf uygulamalarını tanımlayan, öğretme ve öğrenenler hakkında yeni bilgi ve inançlar yaratan güçlü öğrenme,
- Öğretmenlerin öğrettiği içeriğin artan anlamı ve anlayışı ve tüm öğrencilerin beklentileri gerçekleştirmesine yardımcı olmada oynadıkları roller,
- Öğretmenlerin iyi bilgilendirilmiş, profesyonel olarak yenilenmiş ve öğrencilere ilham vermek için ilham almış olma olasılığı daha yüksektir,
- Daha fazla memnuniyet ve daha yüksek moral ve daha düşük devamsızlık oranları,
- Öğrenciler için öğretim uyarlamaları yapma konusunda önemli ilerlemeler ve öğrenciler için değişiklikler geleneksel okullardan daha hızlı yapıldı,
- Önemli ve kalıcı değişiklikler yapma taahhüdü,
- Temel, sistemik bir değişiklik yapma olasılığı daha yüksektir.

Öğrenciler için sonuçlar şunları içerir:

- Azaltılmış okulu bırakma oranı ve daha az sınıf "kesildi",
- Daha düşük devamsızlık oranları,
- Daha küçük liselerde daha adil bir şekilde dağıtılan artan öğrenme,
- Matematik, bilim, tarih ve okumada geleneksel okullardan daha büyük akademik kazanımlar,
- Farklı geçmişlere sahip öğrenciler arasında daha küçük başarı farkları,

Mesleki öğrenme topluluklarının okullarda sağladığı denetim, formal denetimden daha etkili olabilmektedir ve bu durum okul gelişimi için önem arz etmektedir. Çünkü mesleki öğrenme topluluklarında öğrenme bireysel olarak değil işbirliğine dayalı grup öğrenmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Mesleki öğrenme topluluklarının oluşturulmasında başlangıçta zorluklar yaşanabilir ancak öğrenci öğrenmesi söz konusu olduğunda bu herşeye değerdir (Henderson, 2008, Akt. Dervişoğulları, 2014, s. 67). Okuldaki öğretmenler ve yöneticilerin almış oldukları seminer ve hizmetiçi faaliyetlerini öğrenim programlarında yansıtmama durumları olabilir. Genelde bu tür faaliyetler öğretmenin isteğine bırakılmış olsa dahi bazen de bu tür faaliyetlere katılma zorunluluğu getirilebilmektedir. Bu eğitimlere mecburi katılımın öğretmenin mesleki gelişiminde ne kadar faydalı olduğu tartışılabilir. Topluluk halinde öğrenme bireysel öğrenmeden daha fazla öğretmenin mesleki gelişimine katkı sağlayabilir.

Brown Üniversitesi'nin Annenberg Okul Reformu Enstitüsü (2004) araştırma sentezlerine dayalı olarak MÖT'ler için bir çerçeve geliştirdi. İncelemeleri sonucunda güçlü MÖT'ler okullara ve ilçelere avantaj sağlar, olumlu kültürel değişimi teşvik eder, liderlik MÖT'ler tarafından geliştirilir. Yetişkin öğrenme teorisi MÖT'leri güçlendirir, bağlantılılık MÖT'leri geliştirir ve kilit yapısal koşullar mevcut olmalıdır.

Mesleki öğrenme topluluğu bulunan okullarda öğretmenler topluluk üyeleriyle etkili bir iletişim kurdukları için izole durumdan çıkarak öğrenme ve öğrenci başarılarının artırılması yönünde eksikliklerini fark edip yeni plan ve stratejiler geliştirebilirler. Topluluk arasında yapılan değerlendirmeler sınıflar arasındaki seviye farklarının da iyileştirilmesi yönünde etkili olabilir, İşbirliğine dayalı kurum kültürünün okullarda gelişmesi mesleki öğrenme topluluklarının bir sonucu olarak kabul edilebilir.

MESLEKİ ÖĞRENME TOPLULUKLARININ TÜRK EĞİTİM SİSTEMİNE UYARLANABİLİRLİLİĞİ

Bu araştırmanın mesleki öğrenme topluluklarının Türk eğitim sistemine uyarlanmasıyla eğitimin niteliğinin artacağı varsayılmıştır. Sistemimiz içerisinde öğretmenlerin mesleki gelişimleri için var olan hizmet içi eğitimler, seminerler, kurslar sınırlı ve yetersiz kalmaktadır. Ayrıca birçok öğretmen bu faaliyetlere zorunlu olarak katılmaktadır. Öğretmenlerin mesleki gelişimleri açısından önemli olan bu eğitimlerin zorunlu olmaktan çok öğretmenlerin severek ve isteyerek katılacağı eğitimler haline getirilmesi gerekmektedir. Mesleki gelişim her öğretmenin mesleğine devam ettiği sürece gerekli olan bir olgudur. Sistemimizde bununla ilgili etkin bir eğitim süreci yoktur. Hızla gelişen ve değişen dünyada güncel bilgilere ulaşmak için öğretmenlerinde mesleki gelişim ihtiyaçlarının farkına varmaları

gerekmektedir. Okul içerisinde yapılan zümreler, kurullar, okul gelişim ekibi gibi uygulamalar maalesef ki mesleki gelişim noktasında sınırlı kalmaktadır. Bu uygulamalarda daha çok sistemin niteliğine ve işleyişine uygun kararlar alınmaktadır.

Türkiye'de uygulanan mesleki eğitim çalışmaları ile alanyazında karşımıza çıkan ve dünyanın birçok ülkelerinde uygulanan mesleki çalışmaları karşılaştırdığımızda, eğitim sistemimiz içerisinde bulunan mesleki gelişim çalışmalarının yetersiz kaldığı bu konuda yapılan pek çok çalışmayla ortaya konmuştur (İlğan, 2013, s. 42-47). Avrupa komisyonunun 2010 TALIS verilerine bakıldığında katılımcı ülkeler arasında Türkiye, mesleki gelişime katılma oranı ile en az katılan ülkeler arasında yer almaktadır ve erkeklerin kadınlardan daha çok eğitimlere katıldıkları görülmüş ve raporda Türkiye bu oranla dikkat çekmiştir. Raporda mesleki gelişim faaliyetleri; kurslar ve çalıştaylar, konferanslar ve seminerler, diploma / sertifika programları, diğer okullara gözlem ziyaretleri, mesleki gelişim ağı, bireysel ve işbirlikçi araştırma, mentorluk ve meslektaş gözlemi olarak sınıflanırken Türkiye'deki öğretmenler bu faaliyetlerden sadece ilk ikisine dikkate değer oranda katılma olanağı bulmaktadırlar (Altun, 2020, s. 55). Fakat bu oranlar TALIS 2018 sonuçlarında farklılık göstermiştir. Rapora göre son 12 ayda en az bir mesleki gelişim etkinliğine katıldığını ifade eden öğretmen oranı OECD ülkeleri ve ekonomilerinde %94,5 iken, Türkiye'de %93,6'dır. Okul müdürlerinin mesleki gelişim etkinliklerine katılım oranı ise OECD ortalamasında %99,0 iken, Türkiye'de %96,3'tür. Ancak, bu veriler değerlendirilirken, mesleki gelişim etkinliklerine katılımın Türkiye dahil pek çok ülkede zorunlu olduğunu göz önünde bulundurmak gerekmektedir.

2013 yılında yayınlanan Uluslararası Öğretme ve Öğrenme Anketi (TALIS; The Teaching and Learning Internatıonal Survey) sonuç raporuna (TEDMEM, 2016) göre, öğretmenlerin profesyonelleşmesi sürecinde etkili temel faktörler olarak, öğretmen özerkliği, öğretmenlerin meslekî bilgisi ve meslekî işbirliği ön plana çıkmaktadır.(Akt. Can, 2019: 1625). Mesleki gelişim çok çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Öğretmenler birlikte etkinlik planladığında; kıdemli bir öğretmenin genç bir öğretmeni gözlemlemesi ve geri bildirim sağlaması veya bir öğretmen gurubunun bir video dersi izlediğinde ve dersi tekrar gözden geçirip tartıştığında mesleki gelişimi deneyimlemiş olurlar (Gaible ve Burns, 2005, s. 16).

Tüm bunları göz önünde bulundurduğumuzda birlikte ve işbirliğine dayalı bir şekilde mesleki gelişim için farklı stratejiler geliştirilebilir. Bundan dolayı Mesleki öğrenme topluluklarının sistemimiz içerisinde yer alması gerekli bir uygulama olarak görülmektedir.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, veri toplama araçları, veri toplama süreci hakkında bilgi verilecektir.

ARAŞTIRMANIN MODELİ

Mesleki öğrenme topluluklarının Türk eğitim sistemine uyarlanması ile ilgili olarak yapılacak bu araştırma bir durum çalışmasıdır. Durum çeşitli şekillerde karşımıza çıkabilmektedir. Nitel ya da nicel yaklaşımla olabilir. Amaç belirli bir duruma ilişkin sonuçlara varmaktır. Nitel araştırmada kullanılacak

olan durum çalışmasının en önemli özelliği bir ya da birkaç durumun derinlemesine araştırılmasıdır. Yani herhangi bir durumu oluşturan etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılarak, ilgili duruma nasıl etkilediklerini ve durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 73). Durum çalışması nitel çalışmalarda çok yaygın kullanılan bir yaklaşımdır. Yin (2009), durum çalışması, güncel olan ve araştırmacı kontrolünün değişkenler üzerinde olmadığı durumlarda nasıl ve neden sorularını cevaplamak için kullanılan bir araştırma yöntemidir (Akt. Leymun, Odabaşı, ve Yurdakul, 201, s. 370). Her bir nitel çalışmanın odak noktası farklıdır. Durum çalışmasının odak noktası bir olayı ya da olguyu olduğu gibi tanımlamaya çalışmaktır. Güncel bir olguyu kendi yaşam çerçevesinde, olgu ve içinde bulunduğu içerik arasında kesin sınırları bulunmayan, birden fazla veriye ve kanıta ulaşılan durumlarda kullanılan bir yöntemdir (Yin, 1984, Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 289). Durum çalışması yaparken inlenecek belli aşamalar vardır bunlar şöyle sıralanabilir.

1. Araştırma sorularının geliştirilmesi
2. Araştırmanın alt problemlerinin geliştirilmesi
3. Analiz biriminin saptanması
4. Çalışılacak durumun belirlenmesi
5. Araştırmaya katılacak bireylerin seçimi
6. Verinin toplanması ve toplanan verinin alt problemlerle ilişkilendirilmesi
7. Verinin analiz edilmesi ve yorumlanması
8. Durum çalışmasının raporlaştırılması

ÇALIŞMA GRUBU

Araştırmacı çalışacağı durum konusunda karar verdikten sonra, seçtiği durum ya da durumlardan kimlerin araştırmaya dâhil edileceğini belirlemelidir. Yani bir okul ya da kurumdan kimler araştırmaya katılacak kimler katılmayacak belirlenmelidir. Aynı zamanda durum çalışmasında bir çalışma grubunun seçilmesinde, veriler toplanmadan önce ve verilerin toplanması aşamasında da karar verilebilir. Durum çalışmasında çalışma grubu veya örneklemi küçük bir grup olacaktır. Bu ilke durum çalışması yönteminin ayrıntılı ve derinlemesine bir araştırma yöntemi olmasından kaynaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 295).

Bu çalışmada amaçlı örneklem yöntemlerinden, kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örneklemede araştırmacı problem hakkında bilgi edinmek veya onu anlamak için bireyleri ve çalışacağı mekanları kendi seçer (Patton, 1990, Akt. Creswell, 2012, s. 267). Kolay ulaşılabilir durum örneklemesi ise, araştırmanın hızlı ve paratik olmasını sağlar. Çünkü araştırmacı yakın ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer. Tanıdık bir örneklem üzerinde çalışma, araştırmacı tarafından daha pratik ve kolay algılanabilir. Bundan dolayı araştırmacılar, kolay ulaşılabilir bir grubu araştırmaya dahil etmek isteyebilirler (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 123).

Bu araştırmanın çalışma grubunu Düzce Özel Eğitim Meslek Okulunda görev yapan özel eğitim ve meslek dersi öğretmenleri oluşturmaktadır. Bununla ilgili olarak araştırma öncesinde ilgili okulun idarecileri ile görüşülerek görüşme için gerekli izinler alınmıştır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin isimleri belirtilmemiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 3.1'de belirtilmiştir.

Tablo 3.1. Katılımcıların demografik özellikleri

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Yaş	Branş	Okuldaki hizmet süresi	Kıdem
EÖE1	Erkek	64	Öz. Eğt.	4 yıl	45
EÖE2	Erkek	44	Öz. Eğt.	5 yıl	19
EÖE3	Erkek	38	Öz. Eğt.	2 yıl	15
EÖE4	Erkek	47	Öz. Eğt.	3 yıl	21
EÖE5	Erkek	42	Öz. Eğt.	7 yıl	19
EÖE6	Erkek	39	Öz. Eğt.	1 yıl	15
EÖE7	Erkek	29	Öz. Eğt.	6yıl	6
EMÖ1	Erkek	56	İnşaat Tek.	7 yıl	33
EMÖ2	Erkek	64	Din. Kül. ve Ah. Bil.	5 yıl	37
EMÖ3	Erkek	47	İnşaat Tek.	7 yıl	22
EMÖ4	Erkek	37	Mob. ve iç Mek.Tas.	6 yıl	11
ERÖ1	Erkek	43	Rehberlik	8 yıl	19
KÖE1	Kadın	38	Öz. Eğt.	7 yıl	17
KÖE2	Kadın	34	Öz. Eğt.	5 yıl	12
KÖE3	Kadın	43	Öz. Eğt.	3 yıl	19
KÖE4	Kadın	36	Öz. Eğt.	7 yıl	11
KMÖ1	Kadın	42	Giy.Ürt. Tek.	8 yıl	9
KMÖ2	Kadın	35	Yiy.İç.Hiz.	8 yıl	13
KMÖ3	Kadın	35	Ser. ve Cam Tek.	7 yıl	9
KMÖ4	Kadın	37	El San.Tek.	1,5 yıl	16
KMÖ5	Kadın	33	Giy.Ürt. Tek.	4,5 yıl	6
KRÖ1	Kadın	32	Rehberlik	1 yıl	9

Araştırmaya katılmak isteyen gönüllü öğretmenlerden 22 öğretmen ile görüşmeler gerçekleşmiştir. Öğretmenlerin 12'ü erkek, 10'si kadın öğretmendir. Erkek öğretmenlerden yedisi özel eğitim, dördü

meslek dersi, bir öğretmen ise rehberlik öğretmenidir. Kadın öğretmenlerden dört öğretmen özel eğitim, beş öğretmen meslek dersi, bir öğretmen ise rehberlik öğretmenidir.

Araştırmaya katılan öğretmenlerden kadın özel eğitim öğretmeni olanlar KÖE, kadın meslek dersi öğretmeni olanlar KMÖ, erkek özel eğitim öğretmeni olanlar EÖE, erkek meslek dersi öğretmeni olanlar EMÖ, kadın rehber öğretmen KRÖ, erkek rehber öğretmen ise ERÖ olarak kodlanmıştır.

VERİ TOPLAMA ARACI

Araştırma verileri, görüşmeye katılan öğretmenleri tanımaya, MÖT anlamını, öğretmenler arası ortak akademik amaç duygusu, özel eğitim öğrencileri açısından ortak amaçları, öğrencilerin meslek edinmelerine yönelik ortak amaçlar, öğretmenlerin okullardaki etkinliklerdeki rolleri, öğretmenler arası uyumu, sürekli mesleki gelişimi, okul vizyonunu ve eğitimin niteliğini artırmaya yönelik uygulamaları konularına odaklanan ve araştırmacı tarafından geliştirilen yarı yapılandırılış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2018), görüşme formu, araştırma problemi ile ilgili tüm boyutların ve soruların kapsamını güvence altına almak için geliştirilmiş bir yöntemdir. Görüşmeci görüşme sırasında soruların cümle yapısını ve sırasını değiştirebilir. Bazı konuların ayrıntısına girebilir veya daha çok sohbet tarzı bir yöntem benimseyebilir. Görüşme formu hazırlanırken öncelikle kolay ve anlaşılabilir sorular, yazma odaklı sorular ve açık uçlu sorular sorma, kişiyi yönlendirmekten kaçınma, gibi ilkelere dikkat edilmiştir. Görüşme formu hazırlanırken, araştırmanın amacına uygunluğu açısından hazırlanan sorular değerlendirmek üzere üç akademisyenin görüşüne sunularak hazırlanmış ve çalışma grubundaki iki öğretmen üzerinde ön deneme yapılarak forma son hali verilmiştir. Özel eğitim meslek okullarına "mesleki öğrenme topluluklarının uyarlanabilirliği" üzerine dokuz soru bulunmaktadır.

VERİLERİN TOPLANMASI ve ANALİZİ

Veri toplama aşamasında her görüşmenin başında öğretmenlere araştırmanın amacı anlatılarak bilgilendirme yapılmıştır. Görüşme formları el ile yazılarak doldurulmuştur. Görüşmeler öncesinde öğretmenlerin kendilerini rahat ifade edebilmeleri için görüşme formunda isimlerin gizli kalacağı güvencesi verilmiştir. Yapılan görüşmeler görüşme formu çerçevesinde yapılmış, aşağıdaki sorulara verilen cevaplar değerlendirilmiştir.

1. '<u>Profesyonel/mesleki öğrenme topluluklarını</u>' daha önce duydunuz mu? Sizce ne anlama geliyor?

2. Okulunuzda bulunan diğer eğitimci arkadaşlarınız ile aranızda ortak bir akademik amaç duygusu var mı ve bu konuda ne düşünüyorsunuz?

3. Özel eğitim öğrencileri açısından ortak amaçlarınız nelerdir?

4. Özel eğitim öğrencilerinin meslek edinmeleri açısından ortak amaçlarınız hakkında neler düşünüyorsunuz?

5. Okulunuzda öğretmen ve öğrenciler adına alınan karar, etkinlikler, törenler vb. organizasyonlarda öğretmenler ne kadar söz hakkına sahiptirler? Bu konularda sizin düşünceleriniz alınmakta mıdır? Bu tarz etkinliklerde ne kadar rol alıyorsunuz?

6. Öğrencilere kazandırılması gereken kazanımlar ve yeterlilikler açısından öğretmenler arasında nasıl bir uyum olduğunu düşünüyorsunuz? (İşbirliği, bilgi paylaşımı, kontrol ve sınıf yönetimi açısından)

7. Okulunuzda bulunan yönetici ve öğretmenleri, sürekli mesleki gelişimleri açısından nasıl değerlendiriyorsunuz?

8. Okulunuzun vizyonunu biliyor musunuz? ve benimsiyor musunuz?

9. Okulunuzda bulunan öğretmenler, öğrenmenin niteliğinin artırmaya yönelik çalışmalarda ne tür uygulamalar yapmaktadırlar? Bu çalışmalar bireysel olarak mı yoksa grup olarak mı yapılmaktadır?

Araştırmada görüşmelerden elde edilen veriler betimsel analiz tekniği ile çözümlenmiştir. Betimsel analiz tekniği ile elde veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Betimsel analizde, görüşülen ya da gözlenen bireylerin görüşlerinin çarpıcı bir biçimde sunmak içinde alıntılar doğrudan aktarılır. Betimsel analiz, dört aşamadan oluşmaktadır. Bunlar, betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması aşamalarından oluşmaktadır. Bu tür analizde amaç elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2018, s. 239). Araştırmada elde edilen veriler, betimsel analiz aşamalarına dikkat edilerek düzenlenmiştir. Araştırmada elde edilen veriler, belirlenen temalar altında düzenlenmiş ve tanımlanmıştır. Görüşmelerden doğrudan alıntılar yapılarak, betimlemeler zenginleştirilmiş ve okuyucuya sunulmuştur

Elde edilen veriler araştırmanın alt problemleri çerçevesinde değerlendirilerek yorumlanacaktır.

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde "Özel eğitim meslek okullarına mesleki öğrenme topluluklarının uyarlanabilirliği" ile ilgili olarak öğretmenlerle gerçekleştirilen, görüşme tekniğinden elde edilen, MÖT kavramı, eğitimci arkadaşlarla ile aralarındaki ortak amaçlar, öğrenciler açısından ortak amaçlar, özel eğitim öğrencilerinin meslek edinmesine yönelik ortak amaçlar, okuldaki etkinliklerdeki roller, öğrenciler kazandırılması gereken kazanımlar ve yeterlilik açısından öğretmenler arası uyum, okuldaki sürekli mesleki gelişim, okul vizyonu ve öğretmenlerin niteliklerini artırmaya yönelik çalışmalar ile ilgili temalar ve bu temalara ait bulgular ve yorumlara yer verilmiştir.

1. Özel Eğitim Meslek Okulunda görev yapan öğretmenlerin Okullarda Mesleki Öğrenme Topluluklarını tanımlamalarına ilişkin bulgular

Öğretmenlerin MÖT kavramını ortaya çıkartabilmek için, MÖT kavramına ilişkin tanımlar tablo 4.1' de belirtilmişir. Öğretmenlerin bu konuya vermiş oldukları yanıtlar ve frekans dağılımları tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Öğretmenlerin Profesyonel/Mesleki öğrenme toplulukları kavramı tanımları.

Tema	Alt tema	Kodlar	f
Öğretmenlerin MÖT tanımları	Ortak Çalışma grubu	Kazanımlar, Meslek eğitimi veren öğretmenler, idareciler ve diğer kuruluşlar	KÖE1
	Mesleki gelişim grubu	Mesleki gelişim ile ilgili yenilikler,	EÖE3,
		Gelişen teknolojiyi takip,	EÖE3,
		İletişim,	
		Profesyonel çalışma yürütme	KMÖ3
		Mesleki gelişimi artırma	KMÖ5, KMÖ4, EÖE3, EMÖ4
	Mesleki Paylaşım grubu	Mesleki çalışma yürütmesi,	KMÖ1, EÖE1,
		İşbirliği, fikir ve paylaşım da bulunması	EÖE3, EÖE 6, KRÖ1
		Mesleki eğitimle ilgili, etkinlikler	EÖE3, KÖE3
		Programlar tasarlama	KÖE3
	Çalışma, yöntem	Etkin ve kalıcı öğrenme	EMÖ3
		Gruplar halinde öğrenme	EMÖ4
		Kaliteli ve öğrenci düzeyine göre öğrenme	KMÖ5

Tablo 4.1.'de öğretmenlerin mesleki öğrenme toplulukları ile ilgili tanımlara baktığımızda bir öğretmen kazanımlarla ilgili öğretmen, idareci ve diğer kuruluşların oluşturduğu bir çalışma grubu olduğu belirtmiştir. Dört öğretmen mesleki gelişimi sağlayan, bir öğretmen mesleki gelişim için yenilikler ve gelişen teknolojiyi takip eden, bir öğretmen profesyonel anlamda çalışmayı sağlayan bir mesleki gelişim grubu olduğunu, ifade etmiştir. İki öğretmen mesleki çalışma yürütülmesi, üç öğretmen iş birliği, fikir alışverişi ve paylaşımda bulunulan, iki öğretmen, mesleki eğitimle ilgili etkinlikler yapan ve bir öğretmen de programlar tasarlayan bir mesleki paylaşım grubu olduğunu, belirtmiş ayrıca bir öğretmen etkili ve kalıcı çalışma, bir öğretmen gruplar halinde çalışma ve bir öğretmen ise kaliteli ve öğrenci

seviyesine göre öğretim yapma olarak ifade etmiştir. Çalışmaya katılan öğretmenlerde 10 öğretmen böyle bir kavramı daha önce hiç duymadıklarını belirtmişler ve bir tanımda bulunmamışlardır. Yedi öğretmen duymadığını ifade etmiş fakat tanımlama yapmışlardır. Dört öğretmen ise duyduğunu ifade ederek tanımlama yapmışlardır.

KÖE1 " *Daha önce duymadım. Bende çağrışım yapan; mesleki okullarda belirlenen kazanımların ilgili öğretmenler, idareciler, ve söz konusu meslekle ilintili olan kuruluşlarla birlikte ortak bir çalışma grubu olabilir.*

EÖE3. "*Evet duydum. Mesleğimle ilgili yenilikleri, gelişen teknolojiyi takip ederek kişisel mesleki gelişimimi artırmaya yönelik faaliyet ve etkinlik düzenleyen bilgi paylaşım gruplarını ifade ediyor.*

KMÖ3. *"Evet duydum. Mesleki gelişime yönelik profesyonel çalışmalar yürüten ve alanında profesyonel kişilerden oluşan topluluklardır.*

KMÖ4. "*Duymadım. Mesleki gelişimi desteklemek için oluşturulan ekip.*

KMÖ5. *"Bence mesleki öğrenme toplulukları, öğrenmeyi en üst seviyeye çıkarmak için, öğrenme kalitesini artırmak için, öğrencinin düzeyine yönelik öğretmenin plan, program yapmasıdır."*

EMÖ4. " *Mesleki eğitim veren öğretmenlerin gruplar halinde verimli çalışmalarını sağlayacak bir yöntem olarak biliyorum."*

KMÖ1. "*Duymadım aynı meslekten olan kişilerden bir araya gelerek fikir alışverişinde bulunması ve buna göre çalışmalar yürütmesi."*

EÖE6. "*Duymadım. Profesyonel mesleki öğrenme topluluklarının, öğrencilerin öğrenmelerini gözlemlemelerini, bireylerin mesleki bilgi, beceri ve tutumlarının artırılması için bir araya gelen topluluk."*

KRÖ1. " Duydum fakat ne anlama geldiğini bilmiyorum. Kendi öngörüm aynı meslek alanında çalışan bireylerin birbirinden haberdar olması olabilir."

Görüşme formları incelendiğinde öğretmenlerin ifadelerinden anlaşıldığı üzere öğretmenlerin çoğunun MÖT kavramını daha önce hiç duymadıkları anlaşılmıştır. Fakat kavramın kendileri açısından ne anlama geldiği sorusuna verilen cevaplar incelendiğine alanyazında açıklanan MÖT tanımına yakın kavramlara ulaşıldığı görülmektedir. Açıklanan kavramlarda MÖT alt boyutlara değinildiği gözlemlenmektedir.

2. Özel Eğitim Meslek Okulu Öğretmenlerinin diğer çalışma arkadaşları ile ortak bir akademik amaç duygusunun varlığına ilişkin bulgular

Öğretmenlerin diğer çalışma arkadaşları ile ortak bir akademik amaç duygusunun varlığına ilişkin bulgular tablo 4.2.'de belirtilmiştir. Öğretmenlerin bu konuya vermiş oldukları yanıtlar ve frekans dağılımları tablo 4.2.'de gösterilmiştir.

Tablo 4.2. Öğretmenler arası ortak akademik amaç duygusu varlığı

Tema	Alt tema	Kodlar	f
Öğretmenler arası ortak akademik amaç duygusu varlığı	Evet	Öğrencilerle ilgili işbirliği	ER1,KÖE4
		Beceri kazandırmak	EMÖ1,KÖE2,KMÖ1,KÖE1, KMÖ3,KÖE3
		Mesleki ve akademik kazanım	KÖE4,KMÖ3,KMÖ2,KÖE3, EMÖ3,EÖE6,KMÖ5
		Mesleki Gelişim	EÖE3
	Kısmen	Yöntem konusunda bilgi alışverişi	EÖE4
		Akademik kazanımlar	EMÖ2
		Artırılabilir	KMÖ4

Tablo 4.2.'de Özel Eğitim Meslek Okulu Öğretmenlerinin diğer çalışma arkadaşları ile ortak bir akademik amaç duygusunun varlığına ilişkin bulgulara baktığımızda araştırmaya katılan öğretmenlerden sadece üçü okuldaki ortak amaç duygusunun kısmen olduğunu belirtmiştir. Diğer öğretmenler okulda akademik amaç duygusunun var olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuyla ilgi iki öğretmen öğrencilerle işbirliği, altı öğretmen öğrencilere beceri kazandırmak, yedi öğretmen öğrencilere akademik ve mesleki beceriler kazandırmak, bir öğretmende kişisel mesleki gelişim şeklinde ortak akademik amaçların olduğunu ifade etmişlerdir.

KMÖ2. "*Evet var. Amacımız özel gereksinime ihtiyaç öğrencilerimizin hem akademik hem de mesleki anlamda olabilecekleri en iyi eğitimi vermek ve onları hayata hazırlamak.*"

KÖE3. "*Öğrencileri sosyal kültürel ve mesleki alanda yetiştirmek, iş hayatında karşılaşabilecekleri sorunlarla mücadele etme, iş disiplinini oluşturma ile ilgili amaçlar ortak amaç olarak benimsenmiştir*."

EMÖ1. *"Tüm öğretmenlerimizin ortak amacı, tüm öğrencilerimizi kapasiteleri kapsamında her birini ayrı ayrı değerlendirerek onlara belli beceriler kazandırmak."*

EÖE4. *"Kısmen var. Yöntem konusunda bilgi alışverişi oluyor."*

EMÖ3. *"Tabiki var. Öğrencilerimizi akademik olarak EKPSS'yi kazanabilecekleri duruma getirmek istiyoruz ancak ne kadar başarılı olduğumuz konusu tartışmaya açık."*

KMÖ3. "*Evet var. Öğrencilerimize daha iyi bir eğitim vermek, onları daha tutarlı bir birey olmaların yardımcı olacaktır."*

EMÖ2. *"Öğrencilerimizin genel olarak akademik başarılarının nasıl artacağına yönelik bir araya gelerek çözümler aranmaktadır.*

KÖE1. *"Özel eğitim okullarında bireysel farklılıklarla bağlantılı olarak öğretmenlerin amaçları da farklılaşıyor. Akademik amaçların ortak olması bu nedenle çok mümkün değil. Ancak, hepimizin ortak amacı çocuklarımızın toplumun bir parçası olarak hayatlarını sürdürebilmesi."*

Görüşme formları incelendiğinde öğretmenler arasında ortak akademik amaçların bulunduğu fakat bunun kişiden kişiye değiştiği görülmektedir. Ancak genel olarak ifadelere bakıldığında daha çok özel gereksinimli bireylere, mezun olduktan sonra kendi başlarına hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan akademik ve mesleki beceri kazandırılması görüşmeye katılan öğretmenlerin ortak akademik amaçları olarak görülmektedir.

3. Özel Eğitim Meslek Okulu Öğretmenlerinin, özel eğitim öğrencileri açısından ortak amaçlarına ilişkin bulguları

Öğretmenleri görüşme formunda özel eğitim öğrencileri açısından ortak amaçlarını neler olduğuna ilişkin bulgular Tablo'7 de belirtilmiştir. Öğretmenlerin bu konuya vermiş oldukları yanıtlar ve frekans dağılımları tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 4.3. Özel eğitim öğrencileri açısından ortak amaçlar

Tema	Alt tema	Kodlar	f
Özel eğitim öğrencileri açısından ortak amaçları	Bağımsız Yaşam becerileri	Özbakım	EÖE4, KÖE1, EÖE2,KÖE2, KMÖ1,
		Topluma uygun davranışlar	EÖE4, KMÖ2, EMÖ3, KMÖ3, KMÖ4, KRÖ1, KÖE1, EÖE2, KÖE2, KMÖ1, EÖE3, EÖE6, EÖE7, KMÖ5
		İlgi ve yetenekler	ER1,KÖE1, EMÖ4
		Kişisel gelişim	ER1, KÖE3, EMÖ3, KRÖ1, EÖE1, KÖE1, EÖE2, KÖE2, KMÖ1,EÖE3,EÖE7
	Akademik beceriler	Okuma yazma	EÖE4, KMÖ2, EMÖ3, KMÖ3, KRÖ1,
		EKPSS hazırlama	ER1,EMÖ3
		Kaliteli eğitim	KÖE4, EMÖ2,

	Kendini ifade etme	KÖE1, EÖE3, EÖE6.
Mesleki beceriler	Mesleki eğitim	EÖE5, KÖE3, KMÖ2, EMÖ3, KMÖ3, KMÖ4,EMÖ4,KMÖ1, KMÖ5
	İstihdam	ER1, EMÖ1, KMÖ2, KMÖ3, EÖE1, KÖE1, EMÖ2, KÖE2, KMÖ1, EÖE6, KMÖ5

Tablo 4.3.'de Özel Eğitim Meslek Okulu Öğretmenlerinin, özel eğitim öğrencileri açısından ortak amaçları incelendiğine; beş öğretmen bağımsız yaşam becerileri alt teması altında özbakım becerileri, 14 öğretmen toplum içerisinde uyumlu davranışlar geliştirmeleri, üç öğretmen ilgi ve yeteneklerinin geliştirilmesi, 11 öğretmen ise kişisel gelişimleri açısından öğrencilerin okuma yazma öğrenmeleri, iki öğretmen EKPSS sınavına hazırlık, iki öğretmen kaliteli bir eğitim, üç öğretmen ise kendilerini ifade edebilmelerini ortak amaç olarak ifade etmiştir. Mesleki beceriler alt teması alında ise, dokuz öğretmen mesleki eğitim, 11 öğretmen ise öğrencilerin istihdam edilmesi yönünde ortak amaç belirtmişlerdir.

KMÖ1. *"Özel eğitim öğrencilerinin bulundukları alanda en iyi şekilde yetiştirmek onları hayata hazırlamak.*

KÖE2. " *İstihdam sağlanması, günlük yaşam becerilerini iyileştirme, mutlu ve hayata pozitif bakan bireyler yetiştirme."*

EMÖ2. "*Öğrencilerimizi sosyal toplumun bir parçası olarak iş sahalarında görmek, başarılarını artırmaya çalışmak."*

KÖE4. "*Eğitim öğretimi en üst seviyeye taşımak, işbirliği içinde seviyelerini ölçmek ve gerekli programları uygulamak."*

KÖE3. "*Öğrencilerin hem akademik hem de sosyo kültürel alanda tek başına hayatını devam etmeleri için, meslek sahibi olduklarında sorumluluklarını eksiksiz hale getirebilmesi."*

KMÖ2."*Akademik gelişimlerini sağlamak, mesleki gelişimlerini, sağlamak, meslek sahibi olmalarını sağlamak, okul sonrası hayata hazırlamak."*

EMÖ3. *"Öğrencilerimizi mesleki ve akademik açıdan yetiştirmek, toplumun bir parçası haline getirebilmek ve bireysel anlamda kendi kendine yetebilir duruma getirmeyi amaçlamaktayız."*

KÖE1. " *Toplumsal uyum becerilerini kazanmış, kendisini ifade edebilen ve bir meslek sahibi olarak kendi ayaklarının üzerinde durmayı başarabilen çocuklar."*

Görüşme formları incelendiğinde tüm öğretmenleri özel eğitim öğrencileri için ortak amaçlarının, bu bireylerin topluma ayak uydurabilmeleri için ve mezun olduktan sonra kimseye bağımlı kalmadan hayatlarını sürdürebilmeleri için bağımsız yaşam becerilerinin kazandırılması ve öğrencilerin meslek hayatında yerlerini alabilmeleri için mesleki bilgi ve becerilerinin kazandırılması, aynı zamanda kendilerini ifade edebilmeleri ve bağımsız yaşam becerilerini gerçekleştirebilmeleri için akademik anlamda en iyi şekilde yetiştirilmeleri öğretmenlerin ortak amaçları olarak görülmektedir.

4. Özel Eğitim Meslek Okulu Öğretmenlerinin, Özel Eğitim Öğrencilerinin Meslek Edinmeleri Açısından Ortak Amaçları

Öğretmenlerin özel eğitim öğrencilerinin meslek edinmeleri ile ilgili olarak ortak amaçlarına ilişkin görüşleri tablo 4.4'de belirtilmiştir. Öğretmenlerin bu konuya vermiş oldukları yanıtlar ve frekans dağılımları tablo 4.4'de gösterilmiştir.

Tablo 4.4. Özel eğitim öğrencilerinin meslek edinmeleri açısından ortak amaçları

Tema	Alt tema	Kodlar	f
Özel Eğitim Öğrencilerinin Meslek Edinmeleri Açısından Ortak Amaçlar	Meslek edindirme	İstihdam	EMÖ4, KMÖ1, KÖE2, KÖE3, EMÖ1,
		Önyargıları silme	EÖE5
		İş ve meslek ahlakı	KÖE1, KMÖ3, KÖE4
		İşe Uyum	KÖE1,
		Mesleki eğitim	KMÖ2, KMÖ3, EMÖ1, KÖE4, EÖE2, EÖE3
		İlgi ve yeteneklerini keşfetme	EÖE4, ER1, KRÖ1, KMÖ4, EMÖ2
		Yeterliliğine uygun meslek seçimi	EÖE4
		Sektör ihtiyacına göre eğitim.	EÖE1, EMÖ4, KMÖ1, EÖE2,

Tablo 4.4'de Özel eğitim meslek okulunda görev yapan öğretmenlerin özel eğitim öğrencilerinin meslek edinmeleri açısından ortak amaçları incelendiğinde, meslek edindirme alt teması altında beş öğretmen istihdamlarına yönelik, bir öğretmen önyargıları silme, üç öğretmen iş ve meslek ahlakı öğretme, bir öğretmen işyerinde uyumlu davranma, altı öğretmen kaliteli mesleki eğitimi ortak amaçları olarak belirtmişlerdir. Yine beş öğretmen meslek edindirmede ilgi ve yetenekleri keşfetme, bir öğretmen öğrencilerin yeterliliğine uygun meslek seçmelerini sağlama, bir öğretmen ise sektörün ihtiyacına göre meslek eğitimi verme konusunda ortak amaç belirtmişlerdir.

KMÖ3. "*Atölyelerimizde iş ve meslek ahlakı doğrultusunda iş hayatında zorlanmadan çalışabilmeleri yönünde eğitim vermektir.*

KRÖ1. "İlgi ve yeteneklerinin farkındalığına varma."

KÖE1. "Hepimizin amacı meslek ahlakı kazanmış, çalışma hayatında bulundukları ortama uyum sağlayarak sağlıklı bir şekilde çalışabilen bireyler yetiştirmek."

EÖE1. *"Özel eğitim öğrencilerinin meslek edinmeleri açısından piyasanın ihtiyaç duyduğu alanlarda eğitim-öğretim yapılması gerektiğini düşünüyorum.*

KÖE2. *"Okuldan mezun olduktan sonra en iyi şekilde istihdam edilmeleri"*

EÖE2. *"Çalışabilecekleri alanların olması, mesleki yeterliliklerinin olması"*

EÖE3. *"Özel eğitim öğrencilerin gerek akademik, gerek mesleki olarak kendi ihtiyaçlarını giderebilecek mesleki öğrenmeleri sağlama."*

KÖE3. *"Eğitim gördükleri alanlarda mesleklere yerleştirilmeleri,*

EMÖ1. *"Ortak amacımız öğrencilerimizi geleceğe hazırlamak, onları kendi başlarına kalsalar bile asgari geçimlerini sağlayacak bir işte çalışmalarını temin etmek."*

KMÖ2. "*Okuldan mezun olduklarında bir meslek dalında başarı sağlamaları için uygun eğitim ortamları hazırlamak, öğrencilerin staj uygulamalarıyla gerçek çalışma ortamlarına hazırlamak ve kendilerine güvenlerini artırmak*

Görüşme formları incelendiğinde öğretmenlerin çoğu öğrencilerin meslek edinmeleri yönündeki ortak amaçlarının daha çok özel eğitim öğrencilerinin mezun olduktan sonra meslekleri ile ilgili olarak istihdamlarını sağlamaya yönelik amaçlar olduğu görülmüştür. Öğrencilerin ekonomik bağımsızlıklarını kazanarak bağımlılıklarını azaltmak için gerekli olan mesleki bilgi ve becerilerinin kazandırılması, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda meslek alanlarını tercih etmelerinin sağlanması, iş yaşamında işin gerektiği iş ve meslek ahlakı becerilerini kazandırılması, bulundukları bölgedeki istihdam alanlarına göre meslek edindirmek için eğitim ortamlarının hazırlanması öğretmenlerin ifade etmiş oldukları diğer ortak amaçlardır.

5. Özel eğitim meslek okulunda görev yapan öğretmenlerin, okulda yapılacak organizasyonlarda alınan kararlara katılma durumu.

Öğretmenlerin okulda yapılacak olan organizasyonlarda alınan kararlara katılma durumları ve ne derecede bu organizasyonlarda görev aldıklarına ilişkin bulgular tablo 4.5'de belirtilmiştir. Öğretmenlerin bu konuya vermiş oldukları yanıtlar ve frekans dağılımları tablo 4.5'de gösterilmiştir.

Tablo 4.5. Özel eğitim meslek okulunda görev yapan öğretmenlerin, okulda yapılacak organizasyonlarda alınan kararlara katılma durumu

Tema	Alt tema	Kodlar	f
Öğretmenlerin, okuldaki organizasyonlarda alınan kararlara katılma durumu	Karara katılma	Kısmen	EMÖ2, KÖE3,EÖE3,KÖE2,EÖE4,KÖE1
		Hiçbir zaman	
		Her zaman	KMÖ2,EÖE5,KMÖ4,EÖE2,ER1,KMÖ1,EÖE1,EMÖ3, EMÖ1,EMÖ4,KMÖ3
	Roller	Sıklıkla	EMÖ1,KMÖ1, KMÖ4,EÖE3,EMÖ4,EÖE1
		Kısmen	KÖE2,EÖE4,KÖE1

Tablo 4.5'de özel eğitim meslek okulunda görev yapan öğretmenlerin, okulda yapılacak organizasyonlarda alınan kararlara katılma durumuna ait görüşleri incelendiğinde verilen kararlarda altı öğretmen kısmen karara katıldığı, 11 öğretmen alınan kararlarda her zaman görüşlerinin alındığını, altı öğretmen yapılacak organizasyonlarda sıklıkla görev aldıklarını, üç öğretmende kısmen görev aldıklarını belirtmişlerdir.

KMÖ3. *"Bu tarz etkinliklerde öğretmen ve idarecilerin ortak kararı ile uygulanan çalışmalar yapılmaktadır."*

KMÖ4. *"Görüşlerimize dikkat ederek ortaklaşa hazırlanıyor. Sıklıkla katılıyorum."*

KÖE1. *"Genel olarak yapılacak etkinliklerde alınan kararlarda etkin bir şekilde fikrimi alınmamaktadır. Etkinlik tören ve organizasyonlarda ise daha çok görev dağılımı yapılmaktadır. Verilen görevler ise rollerimizi belirliyor.*

EMÖ3. *"Öğretmen arkadaşlarımızın görüş ve önerileri alınarak harmanlama yapılıp son kararı okul idaresi vermektedir."*

EÖE1. *"Okulumuzda öğretmen ve öğrenciler adına alınan karar etkinlik ve törenlerle ilgili öğretmenlerin görüş ve düşünceleri alınmaktadır. Bizlerde bu törenlerde görev ve sorumluluk almaktayız.*

EMÖ4. *"Okulumuzda etkinlik ve törenler gayet iyi hazırlanıyor ve bu etkinliklerde öğretmen ve öğrenciler aktif rol alıyor."*

EÖE4. *"Zaman zaman bu tür toplantılar yapılıyor. Kısmen rol alıp katılımda bulunuyorum.*"

KMÖ5.*"Okulda yapılacak her türlü etkinlik, tören sene başı kurul toplantısında öğretmenlerin görüşleri alınarak belirleniyor. Öğretmen görüşlerine önem veriliyor. Bu tarz etkinliklerde bize düşen görevleri özenle yerine getiriyoruz."*

Görüşme formları incelendiğinde görüşmeye katılan öğretmenlerin büyük bir çoğunluğu alınan kararlarda söz hakkına sahip olduğunu belirtmiş. Bununla birlikte alınan kararlarda kısmen söz hakkına sahip olduğunu belirten öğretmenlerin sayısı daha azdır. Yapılan etkinliklerde çoğu öğretmen aktif olarak her zaman rol almakta. Öğretmenlerin çok az bir kısmı etkinliklerdeki rollerin görev dağılımı şeklinde olduğunu belirtmiştir.

6. Öğrencilere kazandırılması gereken kazanımlar ve yeterlilikler açısından öğretmenler arasındaki uyum durumu

Öğretmenlerin öğrencilere kazandırılması gereken kazanımlar ve yeterlilikler açısından öğretmenler arasında nasıl bir uyum olduğuna ilişkin öğretmenlerin vermiş oldukları yanıtlar ve frekans dağılımları tablo 4.6'da gösterilmiştir

Tablo 4.6. Öğrencilere kazandırılması gereken kazanımlar ve yeterlilikler açısından öğretmenler arasındaki uyum

Tema	Alt tema	Kodlar	f
Öğrencilere kazandırılması gereken kazanımlar ve yeterlilikler açısından öğretmenler arasındaki uyum	Uyum	İşbirliği	KMÖ1, EÖE4, ER1, KMÖ4, KÖE2, EÖE2, KÖE3, KÖE4, KRÖ1,EÖE6
		Bilgi paylaşımı	KMÖ1, EÖE1, ER1, KMÖ2, EMÖ1,
		Sınıf yönetimi	KMÖ1,
		Tecrübe aktarımı	EÖE1, EMÖ1,
		Zümreler	EÖE5
		Yeterli değil	EMÖ3,
		Kısmen	EÖE4
		Sürekli	EMÖ2
		Yok	EÖE7

Tablo 4.6'da öğretmenlerin öğrencilere kazandırılması gereken kazanımlar ve yeterlilikler açısından öğretmenler arasında nasıl bir uyum olduğuna ait görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin büyük bir kısmının özellikle işbirliği ve bilgi paylaşımı konusunda uyum içerisinde oldukları görülmüştür. Bir öğretmen sınıf yönetimi, iki öğretmen tecrübe aktarımı, bir öğretmen ise zümreler olarak uyumlu olduklarını belirtmişlerdir. Bir öğretmen öğretmenler arasındaki uyumun yeterli derecede olmadığını, bir öğretmen kısmen uyum bulunduğunu, bir öğretmen ise sürekli bir uyum olduğunu, bir öğretmen ise hiç uyum olmadığını ifade etmiştir.

KMÖ1. "*Öğretmen arasında herkesin yeterlilik alanına göre işbirliği ve bilgi paylaşımı yapılmaktadır. Atölyelerde branş ve sınıf öğretmenleri sınıf yönetimi konusunda birbirine yardımcı olmaktadır."*

EÖE4. *"İşbirliği kısmen var."*

EÖE1. *"Öğrencilere kazandırılması gereken kazanımlar ve yeterlilikler açısından öğretmenler arasında bilgi ve tecrübe aktarımı vardır."*

ER1. *" Öğrencilerin dersine giren sınıf ve branş öğretenlerinin öğrenci hakkındaki görüşleri hazırlanan BEP lere göre farklılık göstermektedir. BEP planları görüş alışverişi ve işbirliği yapılarak hazırlanmakta."*

EMÖ3. *"Yeterli derecede uyum olduğu kanaatinde değilim. Meslek öğretmenlerimizin ders işleyişi sırasında özel eğitim öğretmenlerimizin yeteri kadar destek olduklarını düşünmüyorum."*

KÖE2. "*Gerektiği durumlarda işbirliği sağlayabiliyoruz. Sonuçta ortak noktamız öğrenciler ve onların çıkarları söz konusu ise herzaman herkes bunu yapar."*

KMÖ4. "*Sınıf öğretmenleri ve meslek öğretmenleri arasında işbirliği yapılıyor."*

EÖE2. "*Yeterli düzeyde bilgi paylaşımı vardır."*

EÖE5. "*Öğretmenler arasında iki üç yıldır gayet güzel bir uyum söz konusu. Zümreler arasında özellikle beraber amaçlar belirlenip sınıflarda uygulanmakta."*

KMÖ2. *"Bu konuda herzaman öğretmenler iletişim halindedir. Güzel bir uyum sağlanır."*

KÖE4. "*Öğretmenler arasında eğitimi tamamlayıcı işbirliği ile uyum vardır. Bu uyum çocukların akademik ve uygulama alanını tamamlayıcı etkiye sahiptir.*

Görüşme formları incelendiğinde görüşmeye katılan öğretmenlerin hemen hemen hepsi öğretmenler arasında öğrenci yeterlilikleri ve kazanımları açısından, işbirliği, bilgi paylaşımı, sınıf yönetimi gibi konularda uyumlu olduklarını belirtmişlerdir. Gerek aynı branştan gerekse farklı branşlardan olan öğretmenler arasında da uyum olduğu görülmüştür. Özellikle aynı sınıfa giren meslek dersi ve özel eğitim öğretmenlerinin öğrenci yeterlilikleri ve kazanımları açısından uyumlu çalıştıkları gözlemlenmiştir. Okul içerisinde bulunan farklı alanlarda görev yapan öğretmenler alanlar arası işbirliğine dayalı çalışmalar yürüttüğü görülmüştür.

7. Özel Eğitim Meslek Okulundaki yönetici ve öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimine ait bulgular

Öğretmenlerin özel eğitim meslek okulunda bulunan yönetici ve öğretmenlerin, sürekli mesleki gelişimleri açısından nasıl değerlendirdiklerine ilişkin vermiş oldukları yanıtlar ve frekans dağılımları tablo 4.7'de gösterilmiştir.

Tablo 4.7. Özel Eğitim Meslek Okulundaki yönetici ve öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimi

Tema	Alt tema	Kodlar	f
Özel Eğitim Meslek Okulundaki yönetici ve öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimi	Mesleki gelişim	Yenilikçi ve gelişime açık	EMÖ4, KÖE3
		Sürekli değişen ve gelişen	EMÖ2, KMÖ3, EÖE1
		Katılım konusunda teşvik	EMÖ1, EÖE3
		Yeterli değil	KÖE4, EÖE4, KMÖ5
		Takip ediliyor	EÖE2,EÖE6
		Destekleniyor	KMÖ4, KMÖ1
		Önem verilmiyor	KÖE1,
		Kişisel bir konu	EMÖ3
		Gönüllülük olmalı	ER1
		İstekli değiller	EÖE7

Tablo 4.7'de özel Eğitim Meslek Okulundaki yönetici ve öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimine ait görüşler incelendiğinde, iki öğretmen, öğretmen arkadaşlarının yeniliğe ve gelişime açık olduklarını, üç öğretmen, arkadaşlarının sürekli kendilerini yenileyerek geliştirdiklerini ifade etmiştir. Ayrıca yöneticilerin mesleki gelişim ile ilgili olarak dört öğretmen okul idaresi tarafından mesleki gelişimin desteklendiğini, mesleki gelişim programlarını takip ettiklerini bildirmiştir. Bir öğretmen diğer arkadaşlarının mesleki gelişimlerine önem verdiğini, 1 öğretmen önem verilmediğini, bir öğretmen istekli olmadıklarını, bir öğretmen gönüllü olmadıklarını ve bir öğretmen ise mesleki gelişimin bireyin kendi tercihi olduğunu ifade etmiştir.

EÖE1. *"Okulumuzda bulunan yönetici ve öğretmenlerin sürekli olarak kendilerini yetiştirmeleri açısından hizmetiçi eğitim ve seminerler düzenlenmektedir."*

ER1. "*mesleki gelişimi artırmak için faaliyetlerin zaman, süresi ve konusu ihtiyaçlara yönelik olmalıdır. Gönüllülük esas olmalıdır. Bunlara hiç dikkat edilmiyor*.

KMÖ2. "*Her türlü gelişim ve yenilikler yönetici ve öğretmenler tarafından takip edilir."*

KÖE3. *"Öğretmenler alanlarında oldukça yeterli ve mesleki gelişime açıktır."*

EMÖ1. " *Özellikle aynı branş öğretmenleri birbirleriyle bilgi alışverişinde bulunmakta, deneyimlerini paylaşmaktadır."*

EMÖ3. *"Bu konu kişisel bir konu olduğunu düşünüyorum. Kendini mesleki anlamda geliştiren arkadaşlar olduğu gibi, benim gibi yerinde sayan arkadaşlarda bulunmaktadır."*

EÖE3. "Yönetici ve öğretmen arkadaşların çoğu, mesleki gelişimlerini arttırmak istediğinde okul yönetimi öğretmenleri bu konuda desteklemektedir.

EÖE2. *"Kendini geliştirmek için yenilikleri takip ediyorlar."*

Görüşme formları incelendiğinde öğretmenlerin mesleki gelişimlere açık oldukları ve bu konuda okul yönetiminin bu durumu desteklendiği görülmüştür. Tabi mesleki gelişim noktasında yapılan çalışmaların yeterli olmadığı görüşünde bulunanlarda vardır ancak bu görüşte olanların sayısı daha az olduğu tespit edilmiştir. Hizmet içi eğitimleri gönüllülük esasına göre olması gerektiği görüşünde olan öğretmenlerde bulunmaktadır.

8. Okulun vizyonu ve benimsenmesine yönelik bulgular.

Öğretmenlerin okulunun vizyonunu bilip bilmedikleri ve vizyonu benimsemelerine ilişkin bulgular ve konuya vermiş oldukları yanıtlar ile frekans dağılımları tablo 4.8'de gösterilmiştir.

Tablo 4.8. Okulun vizyonu ve benimsenmesi

Tema	Alt tema	Kodlar	f
Okulun vizyonu ve benimsenmesi	Evet	Benimsiyorum	EÖ2, KRÖ1, EMÖ2, EMÖ4, ER1, EÖ1, KMÖ1, EÖE4, EÖE3, KÖE2, EMÖ3, EMÖ1, KÖE3, KMÖ2, EÖE2, EÖE5, KMÖ3, EÖE6,EÖE7
	Hayır	Bilmiyorum	KMÖ4, KÖE1, KÖE5

Tablo 4.8'de, okulun vizyonun ve benimsenmesine ait görüşler incelendiğinde; 19 öğretmen okul vizyonunu bildiğini ve benimsediğini, üç öğretmen ise bilmediğini ifade etmiştir,

KMÖ3. "*Özel eğitim gereksinimi olan bireylere sosyal ve iş hayatına hazırlayarak kendi yaşamlarını sürdürebilecek bilgi ve becerilere sahip olmalarını sağlamak. Evet benimsiyorum."*

KRÖ1. *"Okulumuz özel eğitim okulu. Amaç özel çocukları standart seviyede yaşayabilecek, öz bakım, öz beceri, meslek kazandırmak. Evet benimsiyorum."*

EMÖ4. "*Öğrencilerimizi iş hayatına hazırlamak, bunu yaparken ahlak ve değerlere sahip bireyler yetiştirmek. Bunu benimsiyor ve öğrencilerime aktarmaya çalışıyorum."*

ER1. *"Biliyorum ve benimsiyorum."*

EÖE1. *"Okulumuzun vizyonunu biliyor ve benimsiyorum. Ancak bu vizyona uygun fiziki şartların olmadığını düşünüyorum. Ayrıca ihtiyaç duyulan bölüm ya da alanların oluşturulmadığını da düşünüyorum."*

EÖE4. *"Biliyorum ve gereğinin kısmen yapıldığını düşünüyorum."*

KÖE1. *"Düşündüm, bilmiyorum. Bakayım dedim web sayfasından orada da yok. Demek ki ondan bilmiyorum."*

KMÖ2. *"Özel eğitim öğrencilerimizi hayata hazırlamak, akademik anlamda en iyi eğitimi vermek."*

EÖE2.*"Evet. Benimsiyorum."*

Görüşme formları incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerden 3 öğretmen dışında tüm öğretmenlerin okul vizyonunu bildikleri ve benimsedikleri görülmüştür. Görüşme formunda bazı öğretmenler okulun fiziki şartlarından dolayı okul vizyonunun tam olarak gerçekleşmediğini ifade etmişlerdir. Görüşme formlarında öğretmenlerin okulun vizyonuna ait tanımlamalarda bulundukları tespit edilmiştir.

9. Öğretmenlerin niteliğini artırmaya yönelik çalışmalarda yapılan uygulamalar.

Özel eğitim meslek okulunda bulunan öğretmenlerin, öğrenmenin niteliğini artırmaya yönelik çalışmalarda ne tür uygulamalar yaptıkları ve bu uygulamaların bireysel olarak mı yoksa grup olarak mı yaptıklarına yönelik bulgular, yanıtlar ve frekans dağılımları tablo 4,9'da gösterilmiştir.

Tablo 4.9. Öğretmenlerin niteliğini artırmaya yönelik çalışmalarda yapılan uygulamalar.

Tema	Alt tema	Kodlar	F
Öğretmenlerin niteliğini artırmaya yönelik çalışmalar	Bireysel	Uygulamalar	KMÖ1,EÖE3, KÖE1,KMÖ2, KÖE4, ER1, EÖE1, EÖE4, EÖE2
		Mesleki gelişim	KÖE2,EMÖ1, KÖE3,KMÖ3, EÖE5, EMÖ4
	Grup	Mesleki öğrenme	EÖE3,KÖE2, KMÖ2,KMÖ3, EMÖ4,EÖE4, EÖE2, EMÖ2,EÖE7

	Kişisel gelişim	EÖE3, KÖ3
	Fikir alışverişi	KMÖ4,

Tablo 4.9'da öğretmenlerin niteliğini artırmaya yönelik çalışmalarda yapılan uygulamalara ait görüşler incelendiğinde, dört öğretmen uygulama çalışmalarının hem bireysel hem de grup olarak yapıldığını belirtmişlerdir. Dokuz öğretmen uygulamalarda bireysel çalışmaların yapıldığını, altı öğretmen ise mesleki gelişim çalışmalarının bireysel yapıldığını ifade etmiştir. Dokuz öğretmen, mesleki öğrenmelerin gruplar halinde yapıldığını, iki öğretmen kişisel gelişim çalışmalarında grup çalışmalarının yapıldığını ve bir öğretmen ise fikir alışverişinde grup çalışmalarının yapıldığını ifade etmiştir.

EMÖ2. *"Zaman zaman bireysel ve grup çalışmaları yapılmaktadır."*

EÖE1. *"Genel olarak bireysel uygulamalar kullanılmaktadır. Grup uygulamalarına çok tanıdık olmadığımı söyleyebilirim."*

ER1. *"Okulumuz özel eğitim okulu olduğundan dolayı yapılan çalışmalar bireyselleştirilmiş eğitim planlamalarına göre yapılmakta olup öğrenciden öğrenciye farklılık göstermektedir. Bu nedenle bu çalışmalar bireysel olarak yapılmaktadır."*

KÖE4. *"Grup olarak herhangi bir çalışma yapıldığını düşünmüyorum ama bireysel olarak çabalayanlar vardır diye düşünüyorum."*

KMÖ3."Sürekli gelişen ve değişen akademik ve mesleki gelişmeleri takip ederek, çalışmalarını bu yönde gerçekleştirmektedirler. Hem bireysel hem de grup olarak yapılmaktadır."

KMÖ2.*"Uygulamalar kazanımlara göre hem bireysel hem grup olarak gerçekleşebilmektedir. Uygulamalı eğitimler daha başarılı olmaktadır."*

KÖE3."*Gerektiğinde bireysel gerektiğinde grup olarak bireysel gelişimleri desteklenmektedir."*

EMÖ1.*"Daha çok seminer ve kurslara katılarak kendilerini geliştirmektedirler. Bu çalışmaları bireysel olarak yapmaktadırlar."*

KMÖ4. "*Grup olarak karşılıklı fikir alışverişinde bulunuyoruz*."

EÖE7. *" Öğretmen niteliğini artırıcı çalışmalar, seminer dönemi hariç yapılmıyor. Grup olarak yapılıyor."*

Görüşme formları incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin, öğretmen niteliğini artırıcı çalışmaları öğrencilerin durumlarına göre bireysel şekilde yapıldığı fakat grup olarak ta çalışmaların yapıldığını ifade etmişlerdir. Mesleki gelişim çalışmalarının bireysel olarak, mesleki öğrenme çalışmalarının da grup çalışması şeklinde olduğu görülmüştür. Araştırmaya katılan öğretmenler grup çalışmalarının kişisel gelişim ve fikir alışverişi açısından faydalı oluğunu ifade etmişlerdir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

SONUÇ

Öğretmenlerin MÖT tanımlamalarına bakıldığında MÖT kavramına ilişkin ortak çalışma grubu, mesleki gelişim grubu, mesleki paylaşım grubu, çalışma, yöntem gibi adlar vermekteler. Bu adlar çerçevesinde kazanımlar, mesleki gelişimi artırma, işbirliği, iletişim, etkili ve kalıcı öğrenme paylaşım gibi anlamlar yüklemişlerdir. Araştırmanın sonucunda öğretmenlerin MÖT ne anlama geldiği ile ilgili olarak net bir tanımlamaları olmamıştır. MÖT kavramının kendileri için yabancı bir kavram olduğu görülmektedir. MÖT tanımı ile ilgili olarak literatür incelendiğinde ortak bir tanımın olmadı görülmüştür ve bu durum uygulayıcıların kafalarının karışmasına neden olmaktadır (Huffman, 2011. Akt. Dervişoğulları, 2014, s. 45). Genel anlamda yapılan tanımlamalara bakıldığında, öğretmenlerin bir araya gelerek öğrencilerin başarısını artırmayı amaçlayan işbirliğine dayalı bir topluluktur diyebiliriz. MÖT terimi eğitimle ilgili olarak birçok yerde kullanılmaktadır. Günümüzde bu terim daha fazla kullanılmaya başladığından dolayı anlamını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya gelmiştir. Öğretmenlerin kavram üzerine yapacağı eleştirel ve yansıtıcı düşünceler kavramın gelip geçici bir kavram olmasını engelleyecektir (Dufour, 2004, s. 6-8).

Özel eğitim meslek okulundaki öğretmenlerin ortak akademik amaçlarının olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin çoğunluğu öğrencilerinin mezun olduktan sonra toplum içerisinde başkalarına bağımlı kalmadan hayatlarını sürdürebilmeleri için akademik ve mesleki gelişimlerinin yanında yaşam becerilerinin kazandırılması ve bundan dolayı da öğrencilere en iyi eğitim verme noktasında hemfikir oldukları söylenebilir. Öğretmenler için öğrencilerin şu anda ve gelecekteki yaşantılarında bağımsız olarak yaşayabilmeleri, mesleki becerilerini kazandırılması, bağımsız ve üreten bireyler olarak hayatlarına devam etmeleri çok önemlidir. *Öğretmenlerin bu konuda diğer öğretmenlerle birlikte hareket etmeleri MÖT boyutlarından kollektif yaratıcılık boyutunun var olduğu görülmüştür.* Eğer öğrencilerimizin öğrenmelerini istiyorsak nasıl öğrendiklerini bilmemiz gerekir ve okullar tüm öğretmenlerin öğrencilerin öğrenmeleri üzerine fikir birliğine vardıkları yerler olmalıdır. Öğrenmenin nasıl gerçekleştirileceği öğretmenler tarafından sürekli olarak tartışılarak farklı fikirlerin öne sürülüp yeni stratejiler geliştirebilecekleri bir konudur (Blegen ve Kennedy, 2000, Akt. Dervişoğulları, 2014, s. 57).

Öğretmenlerin özel eğitim öğrencileri açısından ortak amaçlarıyla ilgili olarak öğrencilerin özellikle özel yaşam, mesleki ve akademik becerilerinin en üst seviyede kazandırılması şeklindedir. Özbakım, toplum içerisinde uyumlu davranışlar sergilemeleri ve kişisel gelişimlerinin kazandırılması öğretmenler için önemli görülmektedir. Okuma yazma becerilerinin geliştirilmesi öğrencilerin kendilerini ifade edebilmeleri için önemli olduğu ve mezun olduktan sonra alanları ile ilgili istihdam edilmeleri ve bundan dolayı mesleki gelişimlerini tamamlamaları öğretmenlerin en çok önem verildiği noktalar arasında görüldüğü söylenebilir. Özel eğitim meslek okullarının öğrencilerinin mezun olduktan sonra kendi ayakları üzerinde duran ve kimseye bağlı kalmadan hayatlarını devam ettirebilmeleri önemli görülmektedir. Toplum içerisinde bu öğrencilere karşı bulunan ön yargılar öğrencilerin istihdam edilmeleri noktasında büyük bir sorun teşkil etmektedir. Öğretmenler öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda ve bulunduğu bölgenin sektör ihtiyaçlarında göz önünde bulundurularak mesleki alanlara yönlendirilmeleri ve mesleki gelişimlerinin en üst seviyede tamamlamaları yönünde görüşlerini

bildirmişlerdir. Zihinsel yetersizliği olan bireylere iş ve mesleki becerilerini kazandırarak bu öğrencilerin ekonomik açıdan bağımsız hale getirmek özel eğitimin en önemli amaçları arasındadır (Şahsuvaroğlu, 2003, s. 3). *Öğretmenlerin öğrenciler için akademik ve mesleki öğrenmelerine yönelik aynı görüşlerde olmaları paylaşıma dayalı ve destekleyici bir okul ortamının olduğunu sonucuna ulaşılmıştır..*

Öğretmenlerin okulda yapılacak olan organizasyonlarda karara katılma düzeylerine bakıldığında öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun kararlara katılma noktasında her zaman fikirlerinin alındığı görüşündedirler. Özellikle yapılacak organizasyonlarda okul müdürünün organizasyonla ilgili öğretmenlerin fikirlerine başvurması önem arz etmektedir. Bu durum okulda paylaşılan liderlik boyutunun olduğunu göstermektedir. Öğretmenlerin organizasyonlardaki rolleri incelendiğinde karar alma sürecine katıldıkları için rolleri sıklıkla ve isteyerek yerine getirdikleri görülmektedir. Bazı öğretmenler karar alma sürecine kısmen katıldıklarını daha çok kararların okul idaresi tarafından alınarak görev şeklinde kendilerine verildiğini belirtmişlerdir. Okulda yapılacak olan organizasyonlarda işbirliğine dayalı bir ekip çalışması önem arz etmektedir. Eğitim yöneticisinin en önemli görevlerinden birisi karar alma sürecini düzenleyerek rehberlik etmektir (Turan, 2002: 272). Okul yöneticilerinin okulda işbirliğine dayalı bir kültür oluşturabilmeleri için yapılacak organizasyonlarda ve diğer çalışmalarda öğretmenlerin de fikirlerini almaları önerilebilir. Okul yöneticileri paylaşılan karar vermeyi tüm okulun bünyesinde yaygınlaştırmaya teşvik etmelidirler (Huffman, 2011, Akt. Dervişoğulları, 2014, s. 207). Köklü (2012), çalışmasında öğretmenlerin yönetimsel kararlardan çok öğretimsel kararlara katılsalar da, hem yönetimsel hem de öğretimsel kararlara katılma istekleri yüksek bulunmuştur. Ancak öğretimsel kararlara katılma istekleri daha yüksek oranda olduğu tespit edilmiştir. Yine aynı çalışmada öğretmenlerin karar alma süreçlerine katılım düzeylerinin artırılması onların verimliliğini artıracağı ve bunun doğal bir sonucu olarak okul verimliliği de artacağı ifade edilmiştir (s. 220-221).

Öğretmenlerin öğrencilere kazandırılması gereken kazanımlar ve yeterlilikler açısından öğretmenler arasındaki uyum durumuna bakıldığında okul içerisinde özellikle aynı anda derse giren özel eğitim ve meslek dersi öğretmenlerinin dersin işleyişi ile ilgili olarak işbirliğine dayalı bir tutum sergiledikleri görülmüştür. Öğrencilerin akademik anlamda en iyi şekilde eğitim almaları için öğretmenler arasındaki bilgi paylaşımının da kuvvetli olduğu gözlemlenmiştir. Öğretmenlerin diğer öğretmenlerle düzeyli ve samimi ilişkiler içerisinde oldukları ve iletişimlerinin kuvvetli olduğu tespit edilmiştir. Öğretmenler arasındaki bilgi paylaşımı ve işbirliği sayesinde, öğretmenlerin mesleki öğrenmelerinin de artacağı bu durumun da öğrenciler açısından akademik ve mesleki becerileri kazanmaları noktasında faydalı olacağı söylenebilir. Öğretmenler en iyi çalışarak, yaparak ve düşünerek, diğer öğretmenlerle işbirliği yaparak; öğrencilere ve çalışmalarına yakından bakarak ve gördüklerini paylaşarak öğrenirler (Darling-Hammond, 1998, s. 8). Okulda alanlar arası işbirliğine dayalı çalışmaların çok fazla olduğu bunun sonucunda alan öğretmenlerinin bilgi ve materyal paylaşımları sayesinde alanlar içerisinde özgün ve farklı çalışmalar yapıldığı gözlemlenmiştir. *Bunun sonucunda MÖT' nın paylaşılan kişisel uygulama boyutunun özel eğitim meslek okulunda var olduğu görülmektedir.*

Özel eğitim meslek okulundaki yönetici ve öğretmenlerin sürekli mesleki gelişimine ait bulgulara bakıldığında öğretmenlerin mesleki gelişime açık oldukları yöneticileri ise bu konuyla ilgili olarak öğretmenlere sürekli duyurular yaptıkları görülmüştür. Okul yöneticilerinin öğretmenlerin mesleki gelişimleri noktasında destekçi bir tavır sergiledikleri ve bu konuda öğretmenleri sürekli teşvik ettikleri

belirlenmiştir. Ancak mesleki gelişim noktasında hazırlanan seminer, hizmetiçi eğitim vb. uygulamalarda zorunlu ve isteksiz katılımların öğretmenlerin mesleki gelişimini olumsuz yönde etkilediği söylenebilir. Öncelikle öğretmenlerin mesleki gelişimi için hangi tür uygulamalara ihtiyaç duyulduğunun iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Gelişmiş ülkelerde öğretmenlerin etkili mesleki gelişimleri, okul içerisindeki mesleki etkinlikler ve topluluklara katılım ile sağlanmaktadır. Okul içerisinde çeşitli mesleki etkinliklere katılan öğretmenler hem kendi gelişimini hem de okulun gelişimini sağlamaktadırlar. Öğretmenlerin mesleki gelişimini teşvik etmek için okul içi koşulların güçlendirilmesi, sürekli bir değişim akışını ele almak için önemli bir ön koşul olarak kabul edilir. (Avrupa komisyonu, 2010, s. 32)

*Özel eğitim meslek okulu öğretmenlerinin okulun vizyonunu bilip bilmedikleri ve vizyonu benimsemelerine ilişkin bulgular değerlendirildiğind*e katılımcı öğretmenlerimizin tamamına yakınının paylaşılan bir vizyonlarını olduğu ve bu vizyonu benimsedikleri görülmektedir. Okul öğretmenlerinin benimsenen vizyon doğrultusunda öğrenme faaliyetlerini gerçekleştirdikleri gözlemlenmiştir. Bu durumda özel eğitim meslek okulunda MÖT'nın en önemli boyutlarından ilki olan paylaşılan değerler ve vizyon boyutunun var olduğu sonucu görülmektedir. Ancak vizyonun gerçekleştirilmesi noktasında okulun fiziki şartlarının yetersiz olduğu söylenebilir. Örgütlerde öğrenmenin bireysel düzeyden örgütsel düzeye ulaşması çok kolay bir süreç değildir. Öncelikle örgüt içerisindeki tüm çalışanların bir takım değerlere sahip çıkarak onları benimsemesi gerekmektedir. Bunun için örgütlerde açık ve net olarak belirlenmiş bir vizyon gerekmektedir. Belirlenen bu vizyonun tüm çalışanlar tarafından aynı şekilde algılanması ve bunun içinde vizyonun paylaşılması önemlidir. (İbicioğlu ve Avcı, 2005, s. 164) Okulun vizyonu, okulun başarısı geleceği ve değişimi noktasında en önemli faktörlerden bir tanesidir. Okul vizyonunun belirlenmesi noktasında dünyadaki ve eğitimdeki değişikliklere ve yenilikleri göz önünde bulundurmak önemlidir. Ayrıca vizyonun diğer öğretmenlerle paylaşımı öğretmenlerin okula olan bağlılığını artırma kişisel ve mesleki gelişimlerini sağlama noktasında önemli olduğu söylenebilir.

Özel eğitim meslek okulunda bulunan öğretmenlerin, öğrenmenin niteliğini artırmaya yönelik çalışmalarda ne tür uygulamalar yaptıkları ve bu uygulamaların bireysel olarak mı yoksa grup olarak mı yaptıklarına yönelik bulgulara bakıldığında öğretmenlerin öğrencilerin yetersizliklerini göz önünde bulundurarak bireysel uygulamalar yaptıkları ancak mesleki öğrenme noktasında ise grup çalışmalarında bulundukları görülmüştür. Ancak okul içerisinde bireysel çalışmaların grup çalışmalarından daha ön planda olduğu söylenebilir. Öğretmenler grup çalışmalarında, kişisel gelişimleri ve mesleki öğrenme noktasında fikir alışverişinde bulunmalarının daha faydalı olduğu görüşündedirler. Öğretmenler grup halinde uygulamalar yaptığında sınıf içerisindeki uygulamaları ile ilgili olarak birbirlerine bilgiler vererek ve eksikliklerin giderilmesi noktasında birbirlerine tavsiyelerde bulunmaları öğrenci başarısının artırılması noktasında katkı sağlayacaktır.

Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin MÖT ile ilgili bilgiye sahip olmadıkları görülmüştür. Ancak Düzce Özel Eğitim Meslek Okulu'nda adı konulmamış bir mesleki öğrenme topluluğunun varlığından söz etmek mümkündür. Okul öğretmenlerine ve yöneticilerine MÖT kavramı tanıtılarak okul içerisinde bu topluluğun kurulması ve çalışması ile ilgili düzenlemeler gerekmektedir. Araştırma kapsamında yapılan görüşme ve gözlemlerde okul yönetiminin ve öğretmenler arasındaki iletişimin açık ve işbirliğine dayalı olduğu gözlemlenmiştir. Okuldaki öğretmen sayısının çok fazla olmamasının öğretmenler arasında samimi düzeyli ve güvenilir bir iletişim

oluşmasına neden olduğu söylenebilir. Okul yönetimi tarafından öğrencilere yönelik uygulamalarda ve okulda yapılacak olan tüm etkinlik ve organizasyonlarda öğretmenlerin görüşüne başvurularak öğretmenlerin kararlara katılımlarının sağlandığı görülmüş ve bundan dolayı öğretmenlerin organizasyonlara sıklıkla katıldıkları ve üzerlerine düşen rolleri isteyerek yaptıkları gözlemlenmiştir. Tüm öğretmenlerin öğrenciler için hem akademik hem de mesleki anlamda aynı amaçları paylaştıkları ve bu yönde eğitim uygulamaları yaptıkları tespit edilmiştir. Bundan dolayı Düzce özel eğitim meslek okulunda MÖT oluşturulması ve uygulanmasının mümkün olacağı görülmektedir.

ÖNERİLER

1. Öğretmenlere MÖT neyi ifade ettiği ve önemi açıklanarak böyle bir topluluğun okul için yararlı olabileceği doğrultusunda öğretmenlerin bilgilendirilmesi ve böyle bir topluluğun okulda kurulması için okul yönetiminin gerekli ortamı sağlayarak öğretmenleri güdülemesi gerekmektedir.

2. Öğretmenlerin işbirliği içerisinde, öğretim uygulamalarını tartışıp geliştirerek fikir alışverişinde bulunabilecekleri, yetersizliği olan öğrencilere nasıl daha iyi öğretebileceklerini tartışabilecekleri, mesai saatleri dikkate alınarak düzenli bir şekilde toplanmaları sağlanabilir.

3. Öğretmenlerin mesleki gelişimine yönelik mevcut uygulamaların öğretmenlerin ihtiyaçları doğrultusunda yeniden gözden geçirilerek değerlendirilmesi ve mesleki gelişim noktasında okul yönetiminin ve öğretmenlerin birbirlerini bu konuda teşvik etmeleri gerekmektedir.

4. Bu araştırma sadece bir özel eğitim meslek okulunda yapılmıştır. Farklı tür okullarda yapılarak sonuçları belirlenebilir.

KAYNAKÇA

AAİDD. (t.y.). Definition of Intellectual Disability. Erişim adresi: https://www-aaidd-org.translate.goog/intellectual-disability/definition

Antinluoma, M., Ilomäki, L., Nuuttila, P. L., & Toom, A. (2018). Schools as professional learning communities. *Journal of Education and Learning, 7*(5), 76-91.

Ağsu, M. (2020). *Fakülte Okul İşbirliğinde Gerçekleştirilen Mesleki ÖğrenmeTopluluğunun Öğretmenlerin Mesleki Becerilerine Etkisi.* Doktora Tezi. Uludağ Üiversitesi Eğitim Bilileri Enstitüsü, Bursa.

Akçamete, G. (2014). Yetersizliği olan çocukların ve gençlerin işe hazırlanmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 15*(3), 1-15.

Altun, B. (2020). *Sürdürülebilir Öğretmen Gelişimi:Mesleki Öğrenme Toplulukları.* Yüksek Lisans Tezi. Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Atak, M., & Atik, İ. (2007). Örgütlerde sürekli eğitimin önemi ve öğrenen örgüt oluşturma sürecine etkisi. *Havacılık ve Uzay Teknolojileri Dergisi, 3*(1), 63-70.

Avrupa Komisyonu (2010). *Teachers' professional development.* EU: Belgium.

Barton, R., & Stepanek, J. (2012). The ımpact of professional learning communities. *Principal's Research Review, 7*(4), 1-7.

Can, E. (2019). Öğretmenlerin mesleki gelişimleri: Engeller ve öneriler. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi,* 7(4), 1618-1650. DOI: 10.14689/Issn.2148-2624.1.7c.4s.14m

Cansoy, R., ve Parlar , H. (2017). Mesleki öğrenme toplulukları olarak okullar:Okullarda uygulaması ve geliştirilmesi. *Turkish Studies, 12*(17), 89-112.

Creswell , J. W. (2012). *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative research (4.Baskı).* Boston: Pearson Education Inc.

Cücemen, F. (2018). *Mesleki öğrenme topluluğu olarak ilköğretim okullarının incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.

Darling-Hammond, L. (1998). Teacher learning that supports student learning. *Educational Leadership, 55*(5), 6-11.

Dervişoğulları, M. (2014). *Profesyonel öğrenme topluluklarının boyutlarına ilişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Dufour, R. (2004). What Is a "Professional Learning Community"? *Educational Leadership,* 61(8), 6-11.

Dufour, R. (2007). Professional learning communities: A bandwagon, an ıdea worth considering, or our best hope for high levels of learning? *Middle School Journal,* 39(1), 4-8.

Ekinci, S. (2018). *Profesyonel öğrenme topluluğu, psikolojik sahiplenme ve bağlamsal performan arasındaki ilişki.* Doktora Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bolu.

Erdemoğlu, M. A. (2021). *Okulların örgüt kültürü profili ile örgütsel öğrenmeleri arasındaki ilişkinin analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Eripek, S. (2005). *Zeka Geriliği.* Ankara: Kök Yayıncılık.

Gaible, E., & Burns, M. (2005). *Using technology to train teachers: Appropriate uses of ICT for teacher professional development in developing countries.* Washington, InfoDev/ World Bank.

Gürkan, G. Ç. (2007). Öğrenen örgütler: Yüksek öğrenim kurumlarının öğrenen örgüt olması. *Yönetim Bilimleri Dergisi, 5*(2), 118-130.

Hord, M. S. (2009). Professional learning communities: Educators work together towards a shared purpose. *Journal of Staff Development, 30*, 40-43.

Hord, M. S. (1997). *Professional learning communities: Communities of continuous inquiry and improvement.* Austin: Southwest Educational Development Laboratory.

Hord, M. S. (2008). Evolution of the professinoal learnıng comnunıty. *Natıonal Staff Development Councıl, 4*(3), 10-13.

İbicioğlu, H., ve Avcı, U. (2005). Örgütsel öğrenmede paylaşılmış vizyon ve paradigmatik uyumun önemi. *Muğla Üniversitesi Sosyal bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*, 157-166.

İlğan, A. (2013). Öğretmenler için etkili mesleki gelişim faaliyetleri. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Özel sayı*, 41-56.

Kalkan, F. (2015). *İlköğretim okullarında mesleki öğrenme topluluğu ile bürokratik yapı ve örgütsel güven arasındaki ilişki* . Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Köklü, M. (2012). Participation in decision making, desires for participation, job satisfactions and conflict management styles of secondary education teachers. *Eğitim ve bilim, 37*(165), 208-223.

Leymun, Ş. O., Odabaşı, H. F. ve Yurdakul, I. K. (2017). Eğitim Ortamlarında Durum Çalışmasının Önemi. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi - ENAD, 5*(3), 369-385.

MEB. (2017). *Zihinsel yetersizlik ve kaynaştırma.* Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

MEB. (2018). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği* https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2021_09/13145613_Özel_Eğitim_Hizmetleri_Yonetmeliği_son.pdf

MEHRTASH, S. (2020). G*rup egzersız eğitmenleri için mesleki öğrenme topluluğu tasarlamak, uygulamak ve değerlendirmek.* Doktora Tezi. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Mohabir , A. D. (2009). *The principals's role ın ımplementing professional learning communities within a school: a case study.* Doctoral Dissertation. University of Florida.

Rose, J.W. (2008). *Professional learning communities, teacher collaboration and the ımpact on teaching and learning*.Doctoral Dissertation. Lewis & Clark College.

Serviss, J.(2021). *4 Benefits of an Active Professional Learning Community*. 11. 27. 2021 tarihinde https://www.iste.org/explore/professional-development/4-benefits-active-professional-learning-community adresinden alınmıştır.

Stoll, L. B., McMahon, A., Thomas, S., Wallace, M., Greenwood, A., & Hawkey, K. (2006). *Professional Learning Communities: Source materials for school leaders and other leaders of professional learning-Booklet 4 (Broadening the learning community: Key messages).* Nottingham: National Collage for School Leadership.

Stoll, L., ve Louis, K. S. (2007). *Professional learning communities: Divergence, depth and dilemmas.* England: McGraw-Hill Education .

Stoll, L., Bolam, R., Mcmahon, A., Wallace, M., ve Thomas, S. M. (2006). Professıonal learnıng communıtıes: A revıew of the lıterature. *Journal of Educational Change* (7), 221-228.

Şahsuvaroğlu, N. T. (2003). *Eğitilebilir zihinsel engeli olan ilköğretim ll. kademe öğrencileri için geliştirilen mesleki farkındalık eğitiminin değerlendirilmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Şahsuvaroğlu, T. (2014). Zihinsel yetersizliği olan bireylere iş-meslek eğitimi veren kurumlara ilişkin verilerin gözen geçirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3*(2), 318-324.

Glossary of Education Reform. (2013). School culture. 21.11.2021 tarihinde http://edglossary.org/school-culture/ adresinden alınmıştır.

The Glossary of Education Reform. (2014). *Professional learning community.* 11. 22.2021 tarihinde https://www.edglossary.org/professional-learning-community/ adresinden alınmıştır.

Thompson, C. S., Gregg, L., & Niska, J. M. (2004). Professional learning communities, leadership, and student learning. *Research in Middle Level Education Online,* 28(1), 1-15.

Turan, S. (2002). Teknolojinin okul yönetiminde etkin kullanımında eğitim yöneticisinin rolü. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi,* 30, 271-281.

Ünver , T. (2021). *Öğretmen mesleki öğrenme topluluğu ile kollektif öğretmen yterliliği arasındaki ilişkinin incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Karabük.

Vescio, V., Ross, D., & Adams, A. (2008). A review of research on the impact of professional learning communities on teaching practice and student learning. *Teaching and Teacher Education, 24*(1), 80-91.

Yıkmış, A., ve Karabulut , A. (2010). Zihin engelli bireylere saat söyleme becerisinin öğretiminde eşzamanlı ipucuyla öğretimin etkililiği. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi, 10*(2), 103-113.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bililerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Bezpieczeństwo w inteligentnym świecie

Security in an intelligent world

Dr Krzysztof GAWKOWSKI

Helena Chodkowska University of Technology and Economics

Uczelnia Techniczno-Handlowa w Warszawie. ORCID ID: 0000-0002-4025-5927.

Streszczenie
Wyznacznikiem nowoczesności w XXI wieku i jednocześnie jednym z najpopularniejszych określeń dotyczących nowych technologii jest słowo „smart" czyli inteligentny. Niespostrzeżenie stało się symbolem wygody, komfortu, a jednocześnie wytrychem, które w podświadomości wywołuje skojarzenie, że wszystko co nieinteligentne, jest gorsze, przestarzałe lub niewarte uwagi. Przekonanie to zbudowano na mocnym fundamencie bo w pracy, w domu i podczas wakacyjnego wypoczynku otacza nas coraz nowocześniejszy sprzęt elektroniczny. Musimy jednak mieć świadomość, że implementacja nowoczesnych technologii może rodzić zagrożenia, nie zawsze możliwe do przewidzenia. Bardzo istotna jest zatem rozwaga przy podejmowaniu decyzji o ich stosowaniu i wyborze. Bezpieczeństwo w świecie inteligentnych maszyn i algorytmów, powinno być priorytetem rozwojowym bo tylko wtedy będziemy mogli skutecznie zapewnić podobny styl życia do tego, który znamy.
Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, komunikacja, inteligentny.

Bezpieczeństwo to niezwykle pojemne pojęcie, dotyczące zarówno fizycznych, jak i psychicznych aspektów życia ludzkiego. J. Buczyński podkreśla tę wieloaspektowość, zauważając, że problematyką bezpieczeństwa zajmuje się wiele nauk (biologiczne, humanistyczne, ekonomiczne, wojskowe, prawne, techniczne czy społeczne) i na płaszczyźnie niemal każdej z nich powstają odrębne definicje[1]. Także K. Gołaś, podsumowując swoje rozważania na temat ogólnej definicji bezpieczeństwa, dochodzi do wniosku, że „w naukach społecznych, obejmuje zaspokajanie takich potrzeb jak: istnienie, przetrwanie, całość, tożsamość, niezależność, spokój, posiadanie i pewność rozwoju. Dotyczy to zarówno pojedynczych jednostek ludzkich, grup społecznych, większych zbiorowości, jak i państw, grup państw

[1] J. Buczyński, *Teoria bezpieczeństwa: procedury i metody badawcze*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2011, nr 2.

oraz całych systemów międzynarodowych”[1]. Najprostszą i najbardziej wszechstronną definicję bezpieczeństwa podaje jednak R. Rosicki, wskazując że bezpieczeństwo (z języka łacińskiego: *sine cura – securitas*), można tłumaczyć jako stan bez trosk, zmartwień, niepokojów czy zmian, a zatem jako stan spokoju, pewności oraz braku zagrożeń[2].

W tym kontekście szczególną role odgrywa rozwój nowych technologii, który bez wątpienia coraz bardziej wpływa na życie i zdrowie człowieka. Obserwując wzrost roli cyfrowej agendy trzeba dostrzec, że świat wokół nas nieustannie się zmienia, co powoduje nie tylko poprawę jakości życia, ale też niejednokrotnie powiązane jest z zagrożeniami. Prowadząc rozważania na temat obu argumentacji opisujących wpływy nowoczesnych technologii na życie człowieka, warto wskazać skąd wiedzę o świecie czerpały pokolenia żyjących wcześniej ludzi. Rozpoczynając od przekazów ustnych poprzez książki, radio i telewizję pozyskiwana wiedza miała charakter cząstkowy. Była mocno okrojona, skondensowana i wybiórcza. Powstanie sieci internetowej i umożliwienie masom dostępu do jej zasobów, całkowicie zmieniły postrzeganie świata przez przeciętnego obywatela. Zyskał on szeroką, różnorodną i w miarę obiektywną wiedzę o rzeczywistości. Taki zasób dostępnej informacji spowodował również, wzrost poczucia bezpieczeństwo i to zarówno u poszczególnych jednostek jak i w całych społeczeństwach.

Dzięki nieograniczonemu dostępowi do informacji wiemy jak kształtuje się sytuacja polityczna w kraju czy na świecie, a co za tym idzie nie musimy bać się, że plotka o rzekomej wojnie, którą powtarza sąsiad jest prawdziwa. Wiemy więcej o sytuacji gospodarczej w kraju i nie musimy liczyć na uprzejmość pracowników administracji, którzy podadzą nam informacje o najniższych czy średnich wynagrodzeniach. Dostępność informacji zmniejsza poczucie zagrożenia także w przypadku wyjazdów zagranicznych, pozwalając poznać wcześniej nie tylko kulturę danego regionu ale też normy prawne konkretnego państwa. Poczucie bezpieczeństwa społecznego zwiększa się także dzięki możliwości wymianie informacji o różnych zagrożeniach, np. wadliwych produktach (samochodach, zabawkach, AGD), szkodliwych produktach spożywczych lub farmaceutycznych, a także o niebezpiecznych ludziach tj. poszukiwanych przestępcach, uciekinierach z lokalnych zakładów karnych, oszustach i naciągaczach.

Z roku na rok tworzy się coraz więcej portali internetowych, które zarówno w obszarze publicznym jak i prywatnym, obecnie już w czasie rzeczywistym, proponują dostęp do wszelkich potrzebnych informacji i danych. Powstawanie takich informatorów świadczy m.in. o tym, że istotne znaczenie dla wzrostu poczucia bezpieczeństwa społecznego ma kształtowanie się świadomości w zakresie praw człowieka oraz zagrożeń środowiska, a postępująca mediatyzacja społeczeństwa, której efektem jest brak możliwości ukrywania niewygodnych faktów (np. przez państwa i przedsiębiorstwa) bardzo w tym pomaga[3].

Rozwój sieci teleinformatycznej oraz dostęp do telefonii komórkowej spowodował, że zachodzące zmiany społeczno-technologiczne przekształciły się w stały element życia. Zachodzące procesy tak głęboko zakorzeniły się w codzienności, że zwykły brak sygnalizacji świetlnej przez kilka godzin, mógłby sparaliżować życie setek tysięcy osób, a gospodarkę doprowadzić do wielomilionowych strat. Elementem powodującym, że nie wyobrażamy sobie powrotu do życia miejskiego, chociażby z końca

[1] K. Gołaś, *Pojęcie bezpieczeństwa*, geopolityka.net/pojecie-bezpieczenstwa/, online: 20.02.2022
[2] R. Rosicki, *O pojęciu i istocie bezpieczeństwa*, P P 3 10.
[3] R. Rosicki, *op. cit.*

XX wieku, są technologie informacyjne i komunikacyjne, w skrócie nazywane ICT (ang. Information nad Communication Technologies). Wpływ jaki wywarły one na rozwój i zarządzanie są widoczny jest praktycznie w każdej gałęzi życia. Rozpoczynając od transportu i inżynieria lądowej, poprzez świat finansów, planowanie, gospodarkę przestrzenną, administrację, budownictwo, utylizacje śmieci i uzdatnianie wody, aż po edukację, kulturę czy sport. Lista ta zapewne jest o wiele dłuższa, ale już te kilka branż wskazuje jak daleko świat inteligentnych systemów komputerowych zawładnął naszym życiem[1].

Technologie ICT i ich uniwersalny charakter mają zastosowanie niemal w każdej dziedzinie gospodarki, jednocześnie w zdecydowanym stopniu wpływają na organizacje życia społecznego[2]. Pogłębiająca się symbioza człowieka z techniką już nikogo nie dziwi, a wręcz jest oczekiwana. Do słownika wchodzą nowe kategorie nazewnictwa, takie jak chociażby "internet rzeczy"[3], którego sens sprowadza się do możliwości komunikacji pomiędzy człowiekiem, a przedmiotem. Socjologiczne badanie zachowań pojedynczych jednostek bądź grup społecznych przechodzi do przeszłości, bo wyzwaniem jest dziś pomiar interakcji na poziomie człowiek-maszyna, a wręcz czasem maszyna-maszyna. Funkcjonalność nowych technologii weszła do społecznego krwiobiegu i właśnie w takim kontekście trzeba opisywać funkcjonowanie współczesnego społeczeństwa.

Najmłodsze pokolenie nie pamięta czasów, kiedy listy były standardem, a zamiast wiadomości tekstowych otrzymywało się mnóstwo kolorowych pocztówek. Błyskawiczny dostęp do informacji spowodował, że każdą niepokojącą wiadomość możemy natychmiast sprawdzić i potwierdzić jej autentyczność. Kiedy media doniosą o wypadku, który wydarzył się za granicą – jeżeli nawet nie uda się dodzwonić do osoby podróżującej, to sprawdzić można gdzie wydarzył się wypadek, jakiego pojazdu dotyczy, jaki jest numer telefonu do ambasady dysponującej danymi osób poszkodowanych w wypadku itd. Pomoc można również szybko uzyskać np. w sytuacji kradzieży. Sieć teleinformatyczna pozwala na niemal natychmiastowe zablokowanie kart płatniczych lub telefonu czy zastrzeżenie (unieważnienie) dokumentów. W internecie można bowiem znaleźć nie tylko adresy instytucji, które się tym zajmują, ale można załatwić to wszystko zdalnie. Takie możliwości pozwalają większości obywateli czuć się znacznie bezpieczniej w czasach, gdy kradzież tożsamości nazywana bywa często przestępstwem XXI wieku. W raporcie firmy doradczej Javelin Strategy & Research, poświęconemu nadużyciom i kradzieżom tożsamości dzieci, autorzy podkreślają, że szczególnie narażone na tego rodzaju przestępstwa są nieletni, korzystający z platform społecznościowych. W USA w 2021 roku ofiarami przestępstwa kradzieży tożsamości padło ponad 1,25 mln nieletnich, a łączne koszty nadużyć spowodowanych przez kradzież tożsamości dzieci wyceniono na ok. miliard dolarów[4].

Bezpieczeństwo społeczne nie zawsze jest jednak pozytywnie związane z dostępnością do sieci internetowej. Istotnym problemem jest pewien rodzaj bezkarności i anonimowości w sieci. Najbardziej widocznym przejawem tego zjawiska jest tzw. hejt (ang. *hate*) czyli złośliwe, napastliwe, niejednokrotnie wulgarne, komentarze pod artykułami, wpisami i zdjęciami innych osób, często w żaden

[1] K. Gawkowski, Cyberkolonializm. Poznaj świat cyfrowych przyjaciół i wrogów, Gliwice: Helion 2018, s. 51 - 53

[2] S. Dirks, M. Keeling, J. Dencik, *How Smart is your city? Helping cities measure progres*, IBM Global Business Services Government Executive Report, IBM Institute for Business Value, IBM Corporation, 2009

[3] A. Vidwans, Smart City – Technology Solutions Examples.

[4] Ryzyko kradzieży tożsamości w internecie w dużym stopniu dotyczy dzieci., https://cyberdefence24.pl/social-media/ryzyko-kradziezy-tozsamosci-w-internecie-w-duzym-stopniu-dotyczy-dzieci, online: 21.02.2022

logiczny sposób nieuzasadnione, niesprowokowane i stanowiące po prostu przejaw tłumionej agresji oraz frustracji osób nieradzących sobie z własnymi kompleksami. Osoby takie, zwykle niemające odwagi wypowiadać się pod własnym nazwiskiem, czują się bezpieczne, posługując się pseudonimem lub wypowiadając się anonimowo (mają poczucie, że skoro nikt nie wie, kim one są, to nic im nie grozi za obrażanie innych, łamanie prawa lub nawoływanie do zachowań nieakceptowanych społecznie itp.). Internetowy hejt stał się zjawiskiem masowym i dotyczącym wszystkich grup wiekowych i społecznych[1]. Sieć tonie w niecenzuralnych komentarzach. Zwłaszcza, że ten negatywny trend wkracza nawet do świata mediów, a celebryci nawołują na portalach społecznościowych do hejtowania nielubianych przez siebie osób[2].

Rozwój nowych technologii, w tym nauk komputerowych, przyczynia się też do rosnącego poczucia zagrożenia także na rynku pracy[3]. Ludzie obawiają się, że maszyny zastąpią ich w firmach usługowych i zakładach produkcyjnych, a nawet zdominują wolne zawody. Tym bardziej, że coraz częściej powstają roboty i automaty przejmujące część wykonywanych wcześniej przez człowieka obowiązków. Jeszcze większe obawy budzi koncepcja powierzenia komputerom decyzji dotyczących ludzkiego bezpieczeństwa[4]. Brak poczucia bezpieczeństwa w dobie szybko zachodzących zmian technologicznych odczuwa także wielu przedsiębiorców, obawiających się, że niedostosowanie się do nowych reguł zarządzania biznesem może zakończyć się zamknięciem firm.

Zagrożenie poczucia bezpieczeństwa w inteligentnym świecie dotyczy także wykorzystywania prywatnych danych, które zamieściliśmy w sieci sami lub które opublikowali tam nasi znajomi. Warto tu wspomnieć jedną z pierwszych głośnych spraw gdzie Zakład Ubezpieczeń Społecznych odebrał rentę socjalną kobiecie z powodu jej aktywności na Facebooku[5]. Rentę przyznano pechowej użytkowniczce portalu społecznościowego, gdyż jak twierdziła wymaga „całkowitej, stałej i długotrwałej obsługi w związku z niezdolnością do samodzielnej egzystencji" i pozostaje pod opieką psychiatryczną, kardiologiczną i neurologiczną, a w związku z tym nie może pracować. Urzędnicy ZUS, przyglądając się jej aktywności w sieci, doszli natomiast do wniosku, że całkiem nieźle radzi sobie z prowadzeniem profilu i ma liczne kontakty towarzyskie, co wskazywałoby na zdolność pracy, np. przy komputerze. Co prawda w tym przypadku sąd przyjął argumenty kobiety, która przekonywała, że to, iż korzysta z konta na portalu nie musi znaczyć, że sama je obsługuje, a liczba znajomych internetowych nie musi świadczyć o rzeczywistych kontaktach towarzyskich, jednak w innych przypadkach zdarzało się, że ktoś z powodu aktywności w sieci tracił zasiłek chorobowy czy macierzyński itp. Niestosowna wypowiedź, zdjęcie w nieodpowiednim stroju czy towarzystwie lub miejscu, w którym akurat w tym czasie nie

---

[1] M. Piekarska, *Hejt jest ponad podziałami*, http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,142076,22971666,hejt-jest-ponad-podzialami.html, online: 21.02.2022

[2] P. Najsztub, *J.Grabarczyk: Zastanawiam się, dlaczego ktoś życzy mi zbiorowego gwałtu*, http://www.wysokieobcasy.pl/akcje-specjalne/1,156847,20055340,zastanawiam-sie-dlaczego-ktos-zyczy-mi-zbiorowego-gwaltu.html, online: 21.02.2022

[3] M. Kurek, *9 zawodów, w których zastąpią nas maszyny*, https://gadzetomania.pl/14312,9-zawodow-w-ktorych-zastapia-nas-maszyny, online: 21.02.2022

[4] *Maszyna zdecyduje sama*, https://www.forbes.pl/technologie/maszyna-zdecyduje-sama-o-ludzkim-zyciu/w79343v online: 22.02.2022; M. Suski, *Samochód zdecyduje kogo zabić*, http://wyborcza.pl/1,145452,19269920,samochod-zdecyduje-kogo-zabic.html, online: 22.02.2022

[5] A. Bednarek, *ZUS twierdził, że nie należy się renta. Wszystko przez znajomych na Facebooku*, https://wiadomosci.wp.pl/zus-twierdzil-ze-nie-nalezy-sie-renta-wszystko-przez-znajomych-na-facebooku-6217381534165121a , online: 22.02.2022

powinniśmy przebywać mogą stać się powodem kłopotów w pracy, a nawet zwolnienia lub straty szansy na atrakcyjną posadę.

O wpływie aktywności na portalach społecznościowych lub sieci internetowej przekonało się już wielu użytkowników. Jeden z pracowników „zalajkował" na Facebooku zdjęcie swetra z wilkami, które wrzuciła i skomentowała jego koleżanka z pracy. Kilka dni później został zwolniony z pracy. Okazało się, że skomentowany przez koleżankę element odzieży należał do jednego z pracowników i polubienie pod zdjęciem uznane zostało przez szefa za wyśmiewanie gustu kolegi z pracy[1]. Za jeden z objawów prześladowania współpracownika może też zostać uznane usunięcie go z grona znajomych na portalu społecznościowym – tak przynajmniej uznał sąd australijski w przypadku konfliktu podwładnej z przełożoną, którego skutkiem było skreślenie pracownicy z listy znajomych szefowej, co miało oznaczać, „że jej nie lubi i nie chce mieć z nią do czynienia"[2].

Największą obawą związaną z bezpieczeństwem danych jest świadomość jak trudno ustrzec je przed niepożądanym dostępem i rozpowszechnieniem. I nie chodzi tu jedynie o dane biznesowe czy służbowe, chociaż ich kradzież może stanowić poważny problem i wiązać się ze znacznymi stratami materialnymi, nieprzyjemnymi konsekwencjami, a nawet upadkiem przedsiębiorstwa. Znacznie poważniejszym zagrożeniem są włamania do baz danych i wycieki informacji o charakterze personalnym. Poczucie bezpieczeństwa obywateli spada gwałtownie zwłaszcza na myśl o ujawnieniu ich danych personalnych, szczególnie zaś tzw. danych wrażliwych. Dane personalne od lat stanowią atrakcyjny zasób dla oszustów i złodziei – dzięki nim możliwe są okradanie kont bankowych, wyłudzanie kredytów czy inne oszustwa internetowe. Duże obawy rodzi również nasilająca się fala wycieków danych z instytucji przechowującej dane prywatne, intymne czy zdrowotne, którymi ludzie nie mają ochoty dzielić się z innymi (o zarobkach, chorobach, poglądach politycznych, orientacji seksualnej, wyznaniu itp.). Do sieci dostają się dane ze szpitali, zdjęcia z klinik chirurgii plastycznej, informacje z ośrodków pomocy społecznej i urzędów miasta czy dzielnicy. Hakerzy włamują się także do komputerów instytucji politycznych czy wyznaniowych, kancelarii prawnych itp. Czy można czuć się bezpiecznie ze świadomością, że nasze dane są potencjalnie dostępne dla każdego, na co nie mamy kompletnie żadnego wpływu w dobie powszechnej komputeryzacji administracji (samorządów, placówek medycznych, wymiaru sprawiedliwości, policji, organizacji społecznych)?

Nigdy jeszcze w historii cywilizacji niewyobrażalna liczba danych nie była tak łatwo dostępna dla wszystkich potencjalnych zainteresowanych jak obecnie. Kilkadziesiąt lat temu wrażliwymi danymi dysponowali tylko urzędnicy ewentualnie lekarze czy prawnicy, a utrzymanie tajemnicy zawodowej było wpisane w zakres obowiązków. Tymczasem można wręcz stwierdzić, że wszelkie nasze poufne dane zostały potencjalnie upublicznione (w bazach danych różnych instytucji, z których coraz częściej wyciekają do internetu gdzie handlują nimi mniej lub bardziej niebezpieczni przestępcy. Do jednego z największych wycieków doszło w 2021 roku z Facebooka, gdzie ujawniono dane 533 mln użytkowników i zupełnie za darmo można było poznać numery telefonów, Facebook ID, imiona i nazwiska użytkowników, aktualne i dawne miejsca pobytów czy daty urodzin. Wśród nich było ponad 2,6 mln Polaków, a jak podają portale branżowe dane mogły posłużyć oszustom m.in. do podszywania

[1] *Polubił zdjęcie na Facebooku i stracił pracę*, http://www.fakt.pl/wydarzenia/swiat/polubil-zdjecie-kolezanki-na-facebooku-i-wywalili-go-z-pracy/961xs7h, online: 22.02.2022

[2] *Wyrzuciłeś kolegę z Facebooka? To prześladowanie*, http://wyborcza.pl/1,75399,18916164,wyrzuciles-kolege-z-facebooka-to-przesladowanie.html?disableRedirects=true, online: 22.02.2022

się pod nas i przejmowania kont[1]. Natomiast w roku 2022, media ujawniły gigantyczny wyciek danych z wojska. Ponad 1,7 mln pozycji dotyczyło bazy zasobów sprzętu i armii, co mogło w znaczący sposób przyczynić się do obniżenia statusu bezpieczeństwa państwa[2].

W sytuacji rosnącego zapotrzebowania środowiska przestępczego na nasze dane, trudno oczekiwać, że słysząc o kolejnych wyciekach informacji będziemy czuć się bezpiecznie. Tym bardziej, iż nie mamy też pojęcia o ilu włamaniach i kradzieżach danych nie jesteśmy w ogóle informowani – a przecież jest wiele instytucji, które wolą uniknąć skandalu nawet za cenę bezpieczeństwa klientów (mieszkańców, pacjentów). Pocieszające może być w tej sytuacji jedynie to, że wraz z pojawianiem się nowych zagrożeń, pojawiają się też różne mechanizmy przeciwdziałania im, np. w przypadku oszustw kredytowych tworzone są systemy, pozwalające przynajmniej częściowo kontrolować swoją sytuację. Jednym z takich systemów jest baza Ognivo[3] czyli międzybankowa formuła danych pozwalająca na bezpłatne sprawdzenie w jakich bankach istnieją konta założone na nasze nazwisk. Dodatkowo istnieją również serwisy, w których można sprawdzić własną wiarygodność finansową, a więc również dowiedzieć się np. o wyłudzonych przez „siebie" kredytach, czy BIK-Pass tj. międzybankowa baza kredytów, w której możemy prześledzić własną historię kredytową i upewnić się, że nie mamy tam zaciągniętych przez oszustów na nasze konto zobowiązań, o których nic nie wiemy.

Poczuciu bezpieczeństwa obywatela cyfrowego państwa zagrażają różne przejawy istnienia „równoległego", wirtualnego świata, w którym trudno jest odróżnić prawdę od fikcji. I chodzi tu nie tylko o głośne zjawisko fake newsów[4] czyli nieprawdziwych lub nie do końca prawdziwych informacji, najczęściej polityczno-gospodarczych, zalewających sieć, ale przede wszystkim o zjawisko kreowania świata, który w rzeczywistości nie istnieje. Najprostszym przykładem takiej kreacji są niektóre profile w mediach społecznościowych – ludzie dla zdobycia sympatii czy popularności udają tam kogoś, kim nie są, wymyślają swoje życie, okłamując innych użytkowników internetu. Śmiało można wskazać, że jest to pierwszy krok do budowy fikcyjnego świata. Bo oto od kilku lat wśród blogerów i influencerów a nawet sportowców pojawiają się idole, których nigdy nie było[5], stworzeni jedynie po to, by coś wypromować lub sprzedać. Korzystając z łatwości tworzenia fikcyjnych postaci i przedmiotów oszuści naciągają ludzi tworząc fałszywe sklepy, a nawet fałszywe profile osób potrzebujących pomocy. Coraz częściej mamy też do czynienia z sytuacjami, w których (najprawdopodobniej zgodnie z intencją twórców stron internetowych) ulegamy złudzeniom, choć teoretycznie nas nie okłamano. To wszystko podważa zaufanie do firm działających w sieci, do fundacji wspomagających chorych itd., przede

[1] Dane milionów Polaków wyciekły z Facebooka., https://innpoland.pl/167381,wielki-wyciek-danych-z-facebooka-jak-sprawdzic-czy-mnie-tez-dotknal, online: 23.02.2022

[2] Wielki wyciek danych z baz polskiego wojska., https://www.bankier.pl/wiadomosc/Wielki-wyciek-danych-z-baz-polskiego-wojska-MON-przyglada-sie-sprawie-8259398.html, online: 23.02.2022

[3] *Czym jest Ognivo?*, http://www.centralnainformacja.pl/o-usludze/czym-jest-ognivo/, online: 23.02.2022; M. Stańko, *Lista banków uczestniczących w systemie Ognivo*, https://www.zadluzenia.com/artykul/57,lista-bankow-uczestniczacych-w-systemie-ognivo/, online: 23.02.2022

[4] *Makowski M.: Za modnym określeniem "fake news" stoi zwyczajne kłamstwo*, http://telewizjarepublika.pl/makowski-za-modnym-okresleniem-fake-news-stoi-zwyczajne-klamstwo,46595.html online: 10.02.2018

[5] M. Kuchta, *Oto Miquela – influencerka modowa, która prawdopodobnie jest… nierealna*, https://socialpress.pl/2018/02/oto-miquela-influencerka-modowa-ktora-prawdopodobnie-jest-nierealna/ online: 18.02.2018.

wszystkim jednak rodzi poczucie niepewności, związane z faktem, że coraz trudniej jest odróżnić informacje prawdziwe od nieprawdziwych, rzeczywistość od fikcji.

Po przeprowadzeniu powyższej analizy można postawić nieco paradoksalny wniosek, że tym co sprzyja poczuciu społecznego bezpieczeństwa w inteligentnym świecie jest masowy dostęp do wiedzy i informacji, umożliwiony przez rozwój nowoczesnych technologii, ale też ten powszechny dostęp do danych stanowi najpoważniejsze zagrożenie bezpieczeństwa wynikające z rozwoju technologicznego. Niemniej jednak tak właśnie przedstawia się nasze poczucie bezpieczeństwa w erze cyfrowej. Ma ono dwa odmienne oblicza, niczym dwie strony tej samej monety. Pozytywnym aspektem pojawienia się społeczeństwa wiedzy jest w kontekście poczucia bezpieczeństwa to, że wciąż poszerza się zakres potrzebnych, pomocnych i łatwo dostępnych informacji, i wciąż tworzone są narzędzia i procedury oraz regulacje prawne chroniące obywateli przed niewłaściwym użyciem danych i nieuprawnionym dostępem do nich. Niestety, środki zaradcze często nie nadążają za działaniami przestępczymi – zwykle tworzone są dopiero wtedy, gdy cyberwłamania czy cyberoszustawa stają się powszechne. Bardzo istotną kwestią jest zatem uwzględnianie bezpieczeństwa wszelkiego rodzaju informacji i danych już na etapie projektowania systemów i procedur. Niezwykle istotną sprawą jest także odpowiednie przeszkolenie osób odpowiadających za przechowywanie danych oraz skuteczne egzekwowanie odpowiedzialności za uchybienia w tej dziedzinie. Z pewnością nie wyeliminuje to wszystkich możliwych zagrożeń, ale znacznie zwiększy społeczne poczucie bezpieczeństwa.

Inteligentny świat będzie się rozszerzał i dlatego wzmożone procedury bezpieczeństwa są najważniejszym elementem towarzyszącym rozwojowi technologicznego. Odpowiedzialność musi dotyczyć zarówno sprzętu jak i oprogramowania bo tylko wtedy, będzie można mówić o zachowaniu najwyższych standardów bezpieczeństwa. Ważne jest również, aby powstawały ogólnoświatowe i europejskie regulacje prawne, które będą poprzedzały implementacje technologii do życia człowieka. Dzięki takiej synergii możliwe jest wykorzystanie przemian we właściwy sposób i wyeliminowanie zagrożeń, których być może jeszcze nie dostrzegamy.

BIBLIOGRAFIA

1. Bednarek A., ZUS twierdził, że nie należy się renta. Wszystko przez znajomych na Facebooku, https://wiadomosci.wp.pl/zus-twierdzil-ze-nie-nalezy-sie-renta-wszystko-przez-znajomych-na-facebooku-6217381534165121a
2. Buczyński J., Teoria bezpieczeństwa: procedury i metody badawcze, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa" 2011, nr 2.
3. Czym jest Ognivo?, http://www.centralnainformacja.pl/o-usludze/czym-jest-ognivo/
4. Dane milionów Polaków wyciekły z Facebooka., https://innpoland.pl/167381,wielki-wyciek-danych-z-facebooka-jak-sprawdzic-czy-mnie-tez-dotknal
5. Dirks S., Keeling M., Dencik J., How Smart is your city? Helping cities measure progres, IBM Global Business Services Government Executive Report, IBM Institute for Business Value, IBM Corporation, 2009
6. Gawkowski K., Cyberkolonializm. Poznaj świat cyfrowych przyjaciół i wrogów, Gliwice: Helion 2018,
7. Gołaś K, Pojęcie bezpieczeństwa, geopolityka.net/pojecie-bezpieczenstwa/

8. Kurek M., 9 zawodów, w których zastąpią nas maszyny, https://gadzetomania.pl/14312,9-zawodow-w-ktorych-zastapia-nas-maszyny
9. Kuchta M., Oto Miquela – influencerka modowa, która prawdopodobnie jest… nierealna, https://socialpress.pl/2018/02/oto-miquela-influencerka-modowa-ktora-prawdopodobnie-jest-nierealna/
10. Makowski M., Za modnym określeniem "fake news" stoi zwyczajne kłamstwo, http://telewizjarepublika.pl/makowski-za-modnym-okresleniem-fake-news-stoi-zwyczajne-klamstwo,46595.html
11. Maszyna zdecyduje sama, https://www.forbes.pl/technologie/maszyna-zdecyduje-sama-o-ludzkim-zyciu/w79343v
12. Najsztub P., Grabarczyk J.: Zastanawiam się, dlaczego ktoś życzy mi zbiorowego gwałtu, http://www.wysokieobcasy.pl/akcje-specjalne/1,156847,20055340,zastanawiam-sie-dlaczego-ktos-zyczy-mi-zbiorowego-gwaltu.html
13. Piekarska M., Hejt jest ponad podziałami, http://wroclaw.wyborcza.pl/wroclaw/7,142076,22971666,hejt-jest-ponad-podzialami.html
14. Polubił zdjęcie na Facebooku i stracił pracę, http://www.fakt.pl/wydarzenia/swiat/polubil-zdjecie-kolezanki-na-facebooku-i-wywalili-go-z-pracy/961xs7h
15. Rosicki R., O pojęciu i istocie bezpieczeństwa, P P 3 10.
16. Ryzyko kradzieży tożsamości w internecie w dużym stopniu dotyczy dzieci., https://cyberdefence24.pl/social-media/ryzyko-kradziezy-tozsamosci-w-internecie-w-duzym-stopniu-dotyczy-dzieci
17. Stańko M., Lista banków uczestniczących w systemie Ognivo, https://www.zadluzenia.com/artykul/57,lista-bankow-uczestniczacych-w-systemie-ognivo/
18. Suski M., Samochód zdecyduje kogo zabić, http://wyborcza.pl/1,145452,19269920,samochod-zdecyduje-kogo-zabic.html
19. Vidwans A., Smart City – Technology Solutions Examples
20. Wielki wyciek danych z baz polskiego wojska., https://www.bankier.pl/wiadomosc/Wielki-wyciek-danych-z-baz-polskiego-wojska-MON-przyglada-sie-sprawie-8259398.html
21. Wyrzuciłeś kolegę z Facebooka? To prześladowanie, http://wyborcza.pl/1,75399,18916164,wyrzuciles-kolege-z-facebooka-to-przesladowanie.html?disableRedirects=true

SECURITY IN AN INTELLIGENT WORLD

Summary: The determinant of modernity in the 21st century and at the same time one of the most popular terms related to new technologies is the word "smart". Unnoticed, it has become a symbol of convenience, comfort, and at the same time a lockpick, which in the subconscious evokes the association that everything that is unintelligent is worse, outdated or not worth attention. This conviction was built on a solid foundation, because we are surrounded by more and more modern electronic equipment at work, at home and during our vacation. However, we must be aware that the implementation of modern technologies may cause threats that are not always predictable. Therefore, it is very important to be

cautious when making decisions about their use and selection. Safety in the world of intelligent machines and algorithms should be a development priority because only then will we be able to effectively ensure a similar lifestyle to the one we know.

Keywords: security, communication, smart.

Formy zrzeszania oraz łączenia i współdziałania banków

Forms of Association, Merger and Cooperation of Banks

mgr Sławomir JASIŃSKI

Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warszawski (absolwent)

University of Warsaw, Faculty of Law and Administration, POLAND

Abstrakt

Przedmiot rozważań niniejszego opracowania stanowi ważka z punktu widzenia obrotu gospodarczego problematyka, związana z zagadnieniami, dotyczącymi różnorodnych, jurudycznch form zrzeszania się i współdziałania banków. Banki, jako podmioty, odgrywające niezwykle istotną rolę w systemie instytucji finansowych dysponują *de lege lata* szerokim spektrum w zakresie dostępnego instrumentarium prawnego, w ramach którego mogą dokonywać wzajemnie – zarówno w ujęciu bilaterlanym, jak również multilateralnym rozmaitego rodzaju porozumień, których *ratio* stanowi pogłębienie współpracy. Wśród wyżej wspomnianych form porozumień, funkcjonujących w ramach polskiego porządku prawnego wymienić wypada chociażby bankowe grupy kapitałowe, grupy bankowe, bankowe izby gospodarcze, zrzeszenia banków, procesy łączenia się banków, czy też holdingi, izby rozliczeniowe a także konsorcja bankowe.

Słowa kluczowe: bankowe grupy kapitałowe; grupy bankowe; bankowe izby gospodarcze, zrzeszenia banków, łączenie się banków.

Abstract

The subject of this study is a crucial issue from the point of view of economic turnover, related to the issues, concerning various legal forms of association and cooperation of banks. Banks, as entities playing an extremely vital role in the system of financial institutions have *de lege lata* a wide range of available legal instruments, within the framework of which they can make mutually - both bilaterally as well as multilaterally - various types of agreements, the *ratio* of which is the deepening of cooperation. Among the above mentioned forms of agreements functioning within the Polish legal order one should mention for example: banking capital groups, banking groups, banking economic chambers, bank associations, bank mergers, holdings, clearing houses and banking consortia.

Keywords: banking capital groups; banking groups; bank chambers of commerce; bank associations; bank mergers.

Wstęp

Analizę jurydyczną problematyki, związanej z zagadnieniem form zrzeszania oraz łączenia i współdziałania banków pozwolę sobie rozpocząć w sposób niekonwencjonalny a mianowicie od reminiscencji o charakterze historycznym – można powiedzieć o profilu *de lege derogata* a mianowicie od odniesienia się do formy prawnej grupowania banków w polskim porządku prawnym, która funkcjonowała w tymże systemie do 30 kwietnia 2004 r.[1] a mianowicie mam na myśli bankowe grupy kapitałowe.

Jak wskazywano w doktrynie[2], zasady tworzenia bankowych grup kapitałowych stanowiły regulacje normatywne o charakterze szczególnym względem przepisów, zawartych w Kodeksie spółek handlowych[3] o charakterze ogólnym (zależność *lex specialis versus lex generalis*). Mianowicie, przewidywały one[4] rozwiązanie polegające na tym, że jeden z banków w ramach danej grupy kontrolował akcjonariat pozostałych banków w ramach tejże grupy.

Oprócz tego, warto zwrócić uwagę na fakt, że bank zależny nie mógł być akcjonariuszem banku dominującego. Jeżeli tego rodzaju transakcja nastąpiła to wówczas należało rozpatrywać jąko niejako „przez pryzmat" regulacji cywilnoprawnych[5], statuujących nieważność bezwzględną partykularnej czynności prawnej.[6]

Wybrane aspekty, związane z formami prawnymi konsolidacji banków

Nawiązując do wcześniej poruszonego problemu – w ramach części wstępnej niniejszych rozważań, związanego z funkcjonowaniem w przeszłości instytucji prawnej bankowej grupy kapitałowej, wypada „pochylić się" w znaczeniu badawczym nad analogicznym bytem, który wciąż *de lege lata* ma swoje miejsce w ramach polskiego porządku prawnego. Otóż, mowa o uregulowanych w Ustawie z 14 czerwca 1996 r. o łączeniu i grupowaniu niektórych banków w formie spółki akcyjnej[7] grupach bankowych.

Wśród przedstawicieli świata nauki[8] podkreśla się, że pomimo istnienia licznych analogii pomiędzy omówionymi wcześniej bankowymi grupami kapitałowymi a grupami bankowymi, te drugie mogą być tworzone jedynie przez banki akcyjne, w których kapitał akcyjny należy w całości do Skarbu Państwa, banku państwowego, przedsiębiorstwa państwowego albo spółki akcyjnej, której kapitał akcyjny należy do Skarbu Państwa a także do dwóch lub więcej wyżej wymienionych podmiotów oraz wreszcie przez banki akcyjne, w których kapitały akcyjne należą w części do NBP a w części do jednego lub więcej podmiotów wymienionych powyżej.

Abstrahując od powyższego, zaznacza się[9] także istnienie innych cech dystynktywnych, takich jak chociażby: dyferencjacja czasowa, polegająca na tym, że umowa w sprawie bankowej grupy kapitałowej

---

[1] Vide: art. 113 – 120 Ustawy z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe, Dz.U. nr 140, poz. 939, z późn. zm.
[2] A. Bierć, *W sprawie podstaw prawnych grupowania banków,* „Biuletyn Rady Legislacyjnej" 1995/4, str. 31 – 41.
[3] Vide: art. 491 – 527 Ustawy z 15 września 2000 r. Kodeks spółek handlowych, Dz.U nr 94, poz. 1037, z późn. zm.
[4] Ibidem.
[5] Vide: art. 58 Ustawy z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny , Dz. U. nr 16, poz. 93, z późn. zm.
[6] M. Michalski, *Powiązania kapitałowe a problematyka koncentracji bankowych spółek akcyjnych,* „Glosa" 2003/10, str. 12 i n.
[7] Dz. U. nr 90, poz. 406, z późn. zm.
[8] B. Smykla, *Grupy bankowe – wybrane kwestie dotyczące struktury i zarządzania,* „Glosa" 1997/4, str. 4-7.
[9] Z. Ofiarski, *Prawo bankowe*, wyd. 6, 2020, str. 183.

mogła być zawarta na czas nie krótszy niż pięć lat, natomiast w zakresie grup bankowych ustawodawca nie wskazał minimalnego okresu ich trwania a także różnica wyrażająca się w stopniu odpowiedzialności banków wchodzących w skład omawianych grup, tzn. bank należący do bankowej grupy kapitałowej odpowiadałby jak poręczyciel za zobowiązania pozostałych banków należących do tej grupy, proporcjonalnie do wartości nominalnej posiadanych akcji w kapitałach akcyjnych tych banków na dzień powstania danego zobowiązania, natomiast bank należący do grupy bankowej odpowiadałby jak poręczyciel, jednak proporcjonalnie do udziału kapitału akcyjnego tego banku w sumie kapitałów akcyjnych wszystkich banków grupy łącznie w dniu powstania danego zobowiązania.
Innym rodzajem formy prawnej, w ramach której mogą zrzeszać się banki są bankowe izby gospodarcze, stanowiące przedmiot regulacji Ustawy z 30 maja 1989 r. o izbach gospodarczych[1]. Jak wskazuje się w judykaturze, [2]celem izb gospodarczych jako samorządnych organizacji gospodarczych, wyrażających interesy gospodarcze zrzeszonych w jej ramach członków (prowadzących określonego rodzaju działalność gospodarczą), zwłaszcza względem organów administracji publicznej jest ekspresja prawa do zrzeszania się, którego normatywny fundament można odnaleźć „na gruncie" Ustawy Zasadniczej[3] - mianowicie w jej art. 58, statuującym uniwersalną i powszechną wolność zrzeszania się.
Nadto, w nawiązaniu do powyższej konstatacji, w orzecznictwie[4] możemy odnaleźć pogląd, podkreślający że izby gospodarcze – w związku z tym, że ich *ratio* funkcjonowania jest reprezentowanie interesów osób, prowadzących aktywność gospodarczą, nie mogą zostać uznane za organizacje społeczne, których *conditio sine qua non* stanowi ogólnospołeczny charakter a nie swoistego rodzaju sfokusowanie na partykularnej grupie społecznej – w rzeczonym przypadku: przedsiębiorców.
Jako przykład bankowej izby gospodarczej wskazać można Związek Banków Polskich. W myśl Statutu[5] tejże organizacji członkowie Związku Banków Polskich tworzą trzy rodzaje sekcji: sekcję banków dużych o funduszach własnych powyżej 700 mln zł., sekcję banków średnich o funduszach własnych poniżej 700 mln zł. oraz oddziały instytucji kredytowych a także sekcję banków spółdzielczych i zrzeszających banki spółdzielcze. Do zadań Związku Banków Polskich należą w szczególności:[6] organizowanie współdziałania banków na rzecz rozwoju sektora bankowego i infrastruktury międzybankowej, podejmowanie działań na rzecz tworzenia i rozwoju instytucji obsługujących sektor bankowy oraz tworzenie sprzyjających warunków organizacyjnych i prawnych rozwoju sektora bankowego przez współdziałanie z organami państwa.
Do kategorii bankowych izb gospodarczych zaliczyć także można Krajowy Związek Banków Spółdzielczych. Poddając egzegezie Statut[7] tejże bankowej izby gospodarczej, stwierdzić należy, że zrzesza ona na zasadzie dobrowolności banki spółdzielcze, banki zrzeszające, spółdzielnie systemu

[1] Dz. U. nr 35, poz. 195, z późn. zm.
[2] Vide: Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego z 09 listopada 2012 r., III SA/Wa 385/12, LEX nr 1340941.
[3] Vide: art. 58 Konstytucji RP z 02 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r., nr 78, poz. 483, z późn. zm.
[4] Vide: Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 10 stycznia 2012 r., II FSK 1330/10, LEX nr 1125422.
[5] https://zbp.pl/public/repozytorium/Menu_gorne/O_ZBP/Dzialalnosc/statut.pdf , data dostępu: 14 stycznia 2022 r., Statut Związku Banków Polskich – Załącznik nr 3 do uchwały Nr 3 XXI Walnego Zgromadzenia Związku Banków Polskich 22 kwietnia 2010 r.
[6] Ibidem.
[7] https://www.kzbs.pl/getFile.php?id=12953, data dostępu: 14 stycznia 2022 r., Statut Krajowego Związku Banków Spółdzielczych z 12 lutego 2008 r. – załącznik do pkt. 10 posiedzenia Rady Krajowego Związku Banków Spółdzielczych.

ochrony instytucjonalnej banków spółdzielczych, związki rewizyjne banków spółdzielczych (członkowie zwyczajni) a także działające na podstawie prawa polskiego podmioty pracujące lub współpracujące na rzecz wyżej wymienionych podmiotów (członkowie wspierający). Z kolei swoje cele statutowe, Krajowy Związek Banków Spółdzielczych realizuje chociażby poprzez[1] współpracę z krajowymi, zagranicznymi i międzynarodowymi organizacjami pozarządowymi i innnymi instytucjami, wyrażanie opinii i uczestnictwo w procedowaniu projektów aktów prawnych, związanych z funkcjonowaniem bankowości spółdzielczej i rynku finansowego a także kierowanie wystąpień i delegowanie swoich reprezentantów do organów administracji publicznej.

Banki mogą zawierać także dwojakiego rodzaju zrzeszenia: o charakterze dobrowolnym oraz obligatoryjnym, których podstawy normatywne stanowią: Ustawa Prawo bankowe[2] oraz Ustawa o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających[3].

Jak podnosi się w literaturze[4], określenie stosunków łączących poszczególne banki, wchodzące w skład zrzeszenia dobrowolonego, o którym mowa w Prawie bankowym, pozostawiono członkom zrzeszenia a zatem zastosowanie znalazła w tym zakresie zasada swobody umów, wyrażająca się w tym, że istnieje zarówno możliwość wskazania banku wiodącego w ramach danego zrzeszenia, jak również dopuszcza się formułę współpracy bez istnienia tego rodzaju hierarchicznej zależności.

Dodaje się przy tym[5], że nie wprowadzono ograniczeń terytorialnych w zakresie zrzeszania się banków a także nie reglamentowano aspektu podmiotowego dopuszczalnych członków zrzeszenia, tzn. mogą w nich partycypować zarówno banki państwowe, jak również banki działające w formie spółek akcyjnych. Zgodnie zaś z literą art. 122 oraz 123 Prawa bankowego, *verba legis*, o czym należy także pamiętać, utworzenie zrzeszenia podlega zgłoszeniu Komisji Nadzoru Finansowego, której przekazywana jest także umowa zrzeszenia oraz finalnie, iż prezesi zarządów banków tworzą radę zrzeszenia.

Tak jak zostało to wcześniej wspomniane, d*e lege lata* wyróżnić można zasadniczo dwie kategorie zrzeszeń bankowych: fakultatywne (podstawa normatywna: Prawo bankowe), o których była mowa powyżej oraz obligatoryjne (podstawa normatywna: Ustawa o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających).

Odnośnie do zrzeszeń obowiązkowych, warto mieć na uwadze to[6], że umowa zrzeszenia banków spółdzielczych ma charakter dwustronnie zobowiązujący, konsensualny, nienazwany – może być przy tym odpłatna, nigdy jednak wzajemna. Celem utworzenia zrzeszeń obowiązkowych jest co do zasady[7] uzyskanie wewnętrznej spójności określonej grupy podmiotów, ich integracji oraz silniejszego współdziałania i konsolidacji. Współdziałanie to prowadzi albo do większej koherentości wewnątrz struktury już istniejącej albo do wykreowania nowego organizmu, złożonego jednak z odrębnych podmiotów. Należy także odnieść się do wyrażonego przez judykaturę na tle obligatoryjnych zrzeszeń

[1] Ibidem.
[2] Dz. U. z 1997 r. nr 140, poz. 939, z późn. zm.
[3] Dz. U. z 2000 r. nr 119, poz. 1252, z późn zm.
[4] M. Ušak, *Grupowanie, zrzeszanie i łączenie się w banków* (w:) *Prawo bankowe w zarysie*, E. Fojcik – Mastalska, 2004, str. 88.
[5] Z. Ofiarski, *Prawo bankowe*, wyd. 6, 2020, str. 191 i n.
[6] W. Gonet, *Umowa zrzeszenia banków spółdzielczych*, „Przegląd Legislacyjny" 2006/nr 5, str. 7.
[7] R.Kata, *Procesy integracji i konsolidacji spółdzielczego sektora bankowego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe SGGW" 2015/110, str. 21.

bankowych orzeczenia[1], w którym zaznaczono to, że w materii terminu zatwierdzenia przez organ nadzoru finansowego zrzeszenia obowiązkowego występuje wyjątek od art. 35 k.p.a.[2], polegający na tym, że Komisja Nadzoru Finansowego jest legitymizowana do tego, aby dokonać zatwierdzenia powyższego zrzeszenia w terminie (mającym *nota bene* charakter instrukcyjny) sześciu miesięcy.
Przechodząc z kolei do problematyki, związanej z procesami łączenia się banków, bez wątpienia rudymentarną rolę odgrywa tutaj art. 124 Prawa bankowego, którego to dyspozycja stanowi o tym, że bank może połączyć się tylko z innym bankiem albo instytucją kredytową, po uzyskaniu zezwolenia Komisji Nadzoru Finansowego. Nadto, w judykaturze[3]zwraca się uwagę na to, że jeżeli przejmującym jest bank krajowy, to połączenie może odbywać się wyłącznie przez przejęcie, tzn. przez przeniesienie całego majątku banku przejmowanego, które następuje za udziały albo akcje, które bank przejmujący wydaje członkom albo akcjonariuszom banku przejmowanego albo przejmowanej instytucji kredytowej, z wyjątkiem określonym w art. 514 k.s.h.[4], który traktuje o tym, iż spółka przejmująca nie może objąć udziałów albo akcji własnych za udziały lub akcje, które posiada w spółce przejmowanej oraz za własne udziały lub akcje spółki przejmowanej.
Z kolei, „w świetle" regulacji normatywnych, zawartych w Ustawie o łączeniu i grupowaniu niektórych banków w formie spółki akcyjnej z 14 czerwca 1996 r.[5], dwa lub więcej banki w formie spółki akcyjnej, których kapitał akcyjny należy w całości do Skarbu Państwa, banku państwowego, przedsiębiorstwa państwowego, spółki akcyjnej, której kapitał akcyjny należy do Skarbu Państwa, dwóch lub więcej podmiotów wymienionych wyżej, Narodowego Banku Polskiego albo w części do Narodowego Banku Polskiego a w części do jednego lub więcej podmiotów wymienionych wyżej, mogą połączyć się w jeden bank. Jak podnosi się przy tym w doktrynie[6], zasadnicze *ratio* tej regulacji stanowiło pogłębienie procesów o charakterze konsolidacyjnym, w szczególności docelowym modelem jurudycznym było scalenie połączonych banków w jeden podmiot prawa.

Zakończenie

Na zakończenie niniejszych rozważań, warto wspomnieć także o innych formach prawnych, w ramach których następuje zjawisko kooperacji pomiędzy bankami.
W pierwszej kolejności, w doktrynie[7]zwraca się uwagę na to, że w ramach polskiego porządku prawnego istnieje siedemnaście rodzajów holdingów bankowych. W ramach tej kategorii wskazuje się[8]na istnienie pięciu rodzajów holdingów oraz dwunastu rodzajów spółek holdingowych, zaznaczając przy tym, że w każdej strukturze holdingu partycypować może bank krajowy, natomiast banki zagraniczne jedynie w wybranych z nich.

---

[1] Vide: Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 10 października 2019 r., VI SAB/Wa 36/19, LEX nr 3014169.
[2] Ustawa z 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego, Dz. U. z 1960 r. nr 30, poz. 168, z późn. zm.
[3] Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z 18 stycznia 2017 r., II Ca 835/16, LEX nr 2251003.
[4] Ustawa z 15 września 2000 r., Kodeks spółek handlowych (Dz. U. z 2000 r. nr 94, poz. 1036, z późn. zm.).
[5]Dz. U. z 1996 r. nr 90, poz. 406, z późn. zm.
[6] T. Nowak, *Łączenie banków w oparciu o ustawę o łączeniu i grupowaniu niektórych banków w formie spółki akcyjnej*, „Rejent" 1998, nr 7 – 8, str. 139 i n.
[7] Z. Ofiarski, *Prawo bankowe*, wyd. 6, 202, str. 208.
[8] Ibidem.

Z kolei, warto nadmienić egzystowanie w polskiej przestrzeni prawnej izb rozliczeniowych. Zgodnie z art. 67 Prawa bankowego, izby rozliczeniowe tworzone są przez Skarb Państwa lub banki wspólnie z bankowymi izbami gospodarczymi, o których była mowa w ramach wcześniejszej części niniejszych rozważań, w formie spółek handlowych w celu wymiany zleceń płatniczych oraz ustalania wzajemnych wierzytelności, wynikających z tych zleceń. W literaturze można dostrzec w powyższym aspekcie stanowiska[1] konstatujące, że zakres aktywności izb rozliczeniowych może ograniczać się jedynie do zadań literalnie określonych w art. 67 Prawa bankowego.

Banki mogą wreszcie tworzyć wspólne przedsięwzięcia, celem udzielenia kredytu – tak jak traktuje *expressis verbis* art. 73 Prawa bankowego. Bank co do zasady dysponuje szerokim wachlarzem swobody, odnośnie do możliwości brania udziału w konsorcjach kredytowych, musi mieć jednak na względzie obwarowania, wynikające z wewnętrznych statutów, regulaminów, etc.[2] Oprócz tego, w literaturze[3] akcentuje się proporcjonalny udział poszczególnych banków, wchodzących w skład danego konsorcjum w zakresie chociażby ponoszenia ryzyka, związanego z udzielonym kredytem, czy też rozliczeń wewnętrznych, związanych z należnościami, uzyskanymi na drodze windykacji, czy też na skutek spłaty kredytu przez kredytobiorcę.

BIBLIOGRAFIA

Akty normatywne:

1. Konstytucja RP z 02 kwietnia 1997 r. (Dz. U. z 1997 r. nr 78, poz. 483, z późn. zm.).
2. Ustawa z 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 1960 r. nr 30, poz. 168, z późn. zm.).
3. Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz. U. z 1964 r. nr 16, poz. 93, z późn. zm.).
4. Ustawy z 30 maja 1989 r. o izbach gospodarczych (Dz. U. z 1989 r. nr 35, poz. 195, z późn zm.).
5. Ustawa z 14 czerwca 1996 r. o łączeniu i grupowaniu niektórych banków w formie spółki akcyjnej (Dz. U. z 1996 r. nr 90, poz. 406, z późn. zm.).
6. Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Prawo bankowe (Dz. U. z 1997 r. nr 140, poz. 939, z późn. zm.).
7. Ustawa z 15 września 2000 r., Kodeks spółek handlowych (Dz. U. z 2000 r. nr 94, poz. 1036, z późn. zm.).
8. Ustawa z 07 grudnia 2000 r. o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających (Dz. U. z 2000 r. nr 119, poz. 1252, z późn. zm.).

Judykatura:

1. Wyrok Naczelnego Sądu Administracyjnego z 10 stycznia 2012 r., II FSK 1330/10, LEX nr 1125422.
2. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego z 09 listopada 2012 r., III SA/Wa 385/12, LEX nr 1340941.
3. Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z 10 października 2019 r., VI SAB/Wa 36/19, LEX nr 3014169.

[1] L. Mazur, *Prawo bankowe*, *Komentarz*, 2008, str. 409.
[2] Vide: Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 20 lutego 2020 r., I Aca 28/20, LEX nr 2923467.
[3] W. Gonet, *Charakter prawny umowy konsorcjum bankowego*, „Radca Prawny", 2005, str. 41 i n.

4. Wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z 20 lutego 2020 r., I Aca 28/20, LEX nr 2923467.
5. Wyrok Sądu Okręgowego w Szczecinie z 18 stycznia 2017 r., II Ca 835/16, LEX nr 2251003.

Literatura:

1. Bierć A., *W sprawie podstaw prawnych grupowania banków,* „Biuletyn Rady Legislacyjnej" 1995 nr 4.
2. Gonet W., *Charakter prawny umowy konsorcjum bankowego,* „Radca Prawny" 2005 nr 5.
3. Gonet W., *Umowa zrzeszenia banków spółdzielczych*, „Przegląd Legislacyjny" 2006 nr 5.
4. Kata R., *Procesy integracji i konsolidacji spółdzielczego sektora bankowego w Polsce*, „Zeszyty Naukowe SGGW" 2015 nr 110.
5. Mazur L., *Prawo bankowe, Komentarz,* 2008.
6. Michalski M., *Powiązania kapitałowe a problematyka koncentracji bankowych spółek akcyjnych,* „Glosa" 2003 nr 10.
7. Nowak T. , *Łączenie banków w oparciu o ustawę o łączeniu i grupowaniu niektórych banków w formie spółki akcyjnej*, „Rejent" 1998, nr 7 – 8.
8. Ofiarski Z. , *Prawo bankowe*, wyd. 6, 2021.
9. Smykla B., *Grupy bankowe – wybrane kwestie dotyczące struktury i zarządzania,* „Glosa" 1997 nr 4.
10. Ušak M., *Grupowanie, zrzeszanie i łączenie się w banków* (w:) *Prawo bankowe w zarysie*, E. Fojcik – Mastalska, 2004.

The Reducing Effect of Using Poetry in ELT Classrooms on Writing Anxiety of High School Students

Asst. Prof. Süleyman KASAP

Van Yuzuncu Yil University, Faculty of Education, Department of Foreign Language Education, TURKEY, E-mail: kasap_hakan@hotmail.com , ORCID ID: 0000-0001-8367-8789

Postgraduate Student ROJEV AĞIT SARİ

Corresponding author, Van Yuzuncu Yil Unversity, Social Sciences Institute, Department of English Language and Literature, TURKEY, E-mail: rojevagitsari@hotmail.com , ORCID ID: 0000-0003-2458-7435

Postgraduate Student ÇETİN KARAKAYA

Van Yuzuncu Yil Unversity, Social Sciences Institute, Department of English Language and Literature, TURKEY, E-mail: cetinkarakaya56@gmail.com ,ORCID ID: 0000-0001-6757-8518

Postgraduate Student KADİR TURĞAY

Van Yuzuncu Yil Unversity, Social Sciences Institute, Department of English Language and Literature, TURKEY, E-mail: kadir.trgay@gmail.com , ORCID ID: 0000-0002-7634-9407

Abstract

In language teaching, preparing content only with traditional methods can cause a vicious circle after a point. It can be claimed that the application of new ways and methods has become a necessity. So, literature, which has an impact that can be effective in terms of both content and language richness, has been able to make language teaching more effective by coming together with language teaching and presenting a notable interdisciplinary study. This study investigates whether the use of poetry in English language teaching is beneficial. In language teaching, students were asked the question of how significant their anxiety level is, and it was also a matter of curiosity how significant the reduction of this anxiety level could contribute to the success level. It has been examined whether using poetry throughout the study affects writing anxiety and whether it positively affects students' achievement levels. 10th and 11th grade students of a private educational institution in Van, Turkey took part in this study as participants. Students were first subjected to a pre-test, and a writing anxiety scale was applied. After the test and scale application stages, 31 students who were noticed to have high levels of anxiety took part in this study as participants. 10 of the participants are women and 21 of them are men. Participants were involved in a four-week poetry practice process. During the process, four

distinctive poems were handled. A lesson plan was applied for each poem and in order to create a more entertaining and active environment, volunteer students read the poems both in Turkish and English during the lesson, and gave feedback about these poems and lessons. At the end of a four-week poetry practice period, the post-test and the same anxiety scale were applied. The obtained data were analysed via SPSS. Statistics and correlation tables were examined to perceive if there was a distinction. As a result of the data obtained from this statistical and correlation table, it was found that using poetry on students made a significant distinction. In this quasi-experimental study conducted to reduce English writing anxiety, a statistically significant improvement was observed in the participants. It has been observed that the use of poetry reduces the writing anxiety and increases the success grades of the participants. Thus, it was learned that a four-week intervention of using poetry had a positive effect on both the writing anxiety and achievement levels of the students.

Keywords: Writing Anxiety, Using Poetry, ELT, Reduce, Literature

INTRODUCTION

With the development noticed in education, just as in the other fields of science, culture, lifestyle, etc. particular approaches are taken into consideration. The proceeds of technology and the new era made adolescents a quickly–bored generation. Using distinctive techniques and catchy content in the classes could make them more relevant individuals. So, literature could be one of the motivating contents in ELT classrooms since it has a stimulative aspect as stated by some researchers, “In recent years, the role of literature as a basic component and source of authentic texts of the language curriculum rather than an ultimate aim of English instruction has been gaining momentum” (Hişmanoğlu, Teaching English Through Literature, 2005, p. 53). Additionally, Literature also stimulates oral language and involves the child with the text while exposing him or her to some aspect of the target language culture, as Collie and Slater have pointed out. Furthermore, literature can promote academic literacy and critical thinking skills, and has the potential of fostering positive interpersonal and intercultural attitudes. Finally, good literature deals with some aspects of human condition, and attempts to come to some understanding of life, either symbolically or metaphorically (Vandergrift 1990), and can thus also contribute to the emotional development of the child (Ghosn, 1998).

Nearly everyone has an interest in literature and its branches. Reading a poem, short story, a novel, etc. may give the students pleasure, and this situation ensures entertainment and benefit in ELT classes, Vural claims this as, “So literature is motivating because it deals with situations and themes that the writer considered important to address and the motivational effect of the genuineness of literary texts is increased when the topics relate to the learner's personal experience (Duff & Maley, 2007)” (2013, p. 17).

Besides, a literary text brings freedom to the readers. The reader feels himself/herself free from the forms, structure, etc. Instead of these grammatical units; feelings, emotions, thoughts, ideas, experiences come to the fore. Being just exposed to the grammatical units disinclines students from the classes. To

teach a lesson only with the given topic might be unprofitable, and prejudice might occur towards the classes. To contribute to the all-round development of students, literature can be accepted as one of the most vital ways in ELT classrooms as quoted by Kumar, "Since it deals with universal themes, it relates to learners from different social and cultural backgrounds. It stimulates learners' imagination and emotions and leads them to become more personally, imaginatively and emotionally involved" (Kumar, 2017, p. 55). In teaching through literature, a student's not only grammar level but also authentic ideas, vocabulary, and cultural background, cognitive and critical thinking (Kasap,2020) increase, as claimed, "While working on the tasks and activities designed on the poetic texts, learners can learn from different cultures and expand their knowledge about the ideas, customs, and social behaviour of a particular society" (Kumar, 2017, p. 55). Teaching a lesson has to be connected with cultural legacies and societies because these facts will make student more relevant to the lessons. A connection between the student and the text and the cultural background of the text might stimulate the student and this situation provides better advance in ELT classes, Sell claims this as, "Literature may well raise awareness of other cultures and enhance cultural competences" (2005, p. 91).

In poetry teaching, not choosing the appropriate text and applying inappropriate methodologies are one of the factors that may prevent the formation of a healthy communication environment as quoted by Khatib, "…major reasons of students' failure in understanding and appreciating English poetry are (a) inappropriate selection of texts and (b) ineffective teaching methodology" (2011, p. 165). In addition, using poetry in ELT classes can be perceived as ineffective by teachers. Course books are mainly consisted of grammatical contents and exercises about the four skills. In this regard, literature, specifically poetry, stays behind in ELT classrooms. Consequently, this situation causes loss of motivation on teachers, as stated by some researchers, teachers' reluctance towards using poems may stem from considerations about following textbook materials which reserve little or no room for literary texts, and lack of time and motivation to include poetry and literature in general (McIlroy, 2013). As a result, potential of using poetry to foster language development has not been realized so far (Gönen, 2018, p. 29).

As a notable branch of literature, poetry can be one of the most suitable mediators between the student and the ELT classroom. Poetry has a deep meaning, vocabulary, complex word order, both grammatical and ungrammatical units. In this regard, using poems in ELT classes might provide the students' versatile progress. Using poetry could remind students their heritages and culture more effectively. This remembrance might create a better classroom environment as quoted by Stanley, "Poetry has been used to build students' connectedness to their heritage, culture, community, and peers (Stanley, Alexander & Dacks, 2001; Stanley & Hayes, 2001)" (2004, p. 120). Poetry has an effect and intensity on humankind as claimed, "Poetry, whose material is language, is perhaps the most human and least worldly of the arts, the one in which the end product remains closest to the thought that inspired it" (Arendt, 2007, p. 174).

Also, using poetry not only increases students' skills, cultural backgrounds, etc. but also contributes their imaginative, thinking, and discussing abilities. As Stanley quotes in his *Creating Readers with Poetry*, "Poetry helps students do well on high stakes tests because it gives their minds an exhilarating workout. Poetry inspires students to read more, imagine more, think more, discuss more and write more" (2004). As one of the most prominent poets of the 20th century, W. B. Yeats expresses, "It is blood,

imagination, intellect running together." In this regard, poetry could be one of the beneficial branches of literature to use in ELT classrooms.

This study aims to investigate whether it would be beneficial to use poetry in the EFL classes of high school students in a private educational institution. The level of foreign language in the institution where the study is conducted is at an average level, and the approach towards language also varies. To increase the interest and motivation of the students, poetry was used in the lessons at certain intervals, and then feedbacks were reported and added to the study.

LITERATURE REVIEW

Poetry, which is a notable branch of literature, has some of definitions by some sources and dictionaries. To exemplify, Merriam-Webster Dictionary Website defines poetry as "Writing that formulates a concentrated imaginative awareness of experience in language chosen and arranged to create a specific emotional response through meaning, sound, and rhythm." As claimed, "A poetry is a piece of writing in which words are arranged beautifully and rhythmically (Mittal, 2014)" (Fithriani, 2021, p. 63). And also, poetry is defined as, "The spontaneous overflow of powerful feelings" (Wordsworth & Coleridge, 1798).

Besides, poetry includes intense feelings and meanings. Taking into consideration that, poetry would be one of the most beneficial ways of teaching English in ELT classrooms. It usually consists of short lines with rhythmic and accented or unaccented tones. In this regard, using of poetry can save time in classrooms. To Panavelil, poetry has some advantages;

> Poems encourage students in developing their creativity while providing a break from regular classroom routines, Poems provide students with an opportunity to enrich their vocabulary in a new way by offering meaningful context, in which they could be used and hence be remembered more effectively, Poetry based activities are motivating as they generate strong emotional reactions, Poetry can be used as a valuable resource to introduce and practice language by exposing students to "authentic models-real language in context (2011, p. 12).

With the changing world every day, there are also differences in the education system. At this point, it may be beneficial to increase the use of literature in English language education, which is one of the fields that can improve students both intellectually and grammatically. For this reason, the use of poetry, which is one of the branches of literature, is one of the significant elements of this study. Some names, who claim that there are such benefits, have put forward studies on the subject of Using Poetry in ELT classrooms.

One of the studies carried out in this field was presented by Syamsia and Ismail. This study suggested that there would be an increase in student comprehension and participation as claimed, "English poetry in EFL Class through classroom presentation has improved or increased students' comprehension of poems and enhanced the participation of the fifth-semester students of the English Department at STKIP Kie Raha Ternate" (Syamsia & Ismail, 2021, p. 10).

Another study stated that using poetry plays a beneficial role in turning negative approaches into positive ones. In this context, it has been seen that poetry has benefits in terms of language development and thinking as concluded,

> In this study, PSTs stated that experiencing poetry through POT helped them to change their negative beliefs into positive, and to gain awareness about integrating poetry in language teaching. It was clear from the PSTs' reflections that poetry could be used as a resource for thought-provoking discussions and language awareness (Gönen, 2018, p. 37).

Another study, carried out in a traditional classroom environment, presented the effects of the use of poetry through Task-Based Activities and its contribution to language, culture, personal and literary enrichment. The findings showed that the use of poetry contributed to the increase of creativity in students, the emergence of latent talents and the level of proficiency as claimed,

> If they are guided for pre-preparation, class discussion in small groups, reflection on ideas they have already gathered from the poems, creativity of the students can be promoted. Also, it was noticed that appropriate context based activates in autonomous classes can foster the hidden potentialities of the students and elevate their proficiency level (VK & Savaedi, 2014, p. 1924).

The use of poetry can be an effective tool if used with due precautions. Literature, which offers the opportunity to establish a bond with particular cultures, is a notable factor in broadening students' horizons, as claimed by Kumar, "If handled carefully, the use of literature in the ELT classroom can be an effective tool for developing the language skills in the learners. It can also be a window for the learners to look into the culture of the target language and building up a cultural competence in them" (2017, p. 57).

In ELT classrooms, using poetry not only contributes to students' competence, but also becomes a tool for change. Seeing such effects on students is a desirable situation in terms of ELT courses just like quoted by Khan, "As highlighted above, poems especially sonnets could also be a catalyst to develop language skills resulting in advancement of competence as well as performance" (2020, p. 807).

Some results were also obtained in a study with the students of ELT Department of a university on the practice of using poetry in teaching English. In the study, there is an experimental group and a control group. The control group and the experimental group (3rd grades) were asked to prepare a lesson plan using poetry in the "Poetry Analysis and Teaching" course. While the control group followed the lesson plan without making any changes, the experimental group progressed with the changes. In a survey conducted at the end of the semester, it was statistically proven that the experimental group mostly advocated that using poetry in foreign language teaching is multipurpose and multifunctional (Çetinavcı & Tütüniş, 2012, pp. 84-85).

Composing poetry and improving English skills via poetry can provide meaningful feedbacks. Students' interest in both lessons and poetry increases, and an increase in productivity can be observed, in this regard, a study claims that,

> Contradict to the common assumption that most EFL students could not enjoy English poems and would find it boring, monotonous and uninteresting, the students in this study unexpectedly perceived poetry writing positively and showed high interest in writing poems for their English writing class. Furthermore, they did not appear to face significant difficulties in producing poems for their poetry book project (Fithriani, 2021, pp. 71-72).

The beneficial effects of using poetry in language teaching have been the subject of many academic studies as presented. In EFL classrooms, the use of poetry not only improves students' four basic skills, but also provides positive effects on motivation and anxiety. There are two basic research questions that the study seeks to answer:

1. Does using poetry in EFL classrooms reduce writing anxiety in teenagers?
2. Does using poetry in EFL classrooms contribute positively to students' writing skills?

METHODOLOGY

Participants

10th and 11th grade students of a private educational institution in Van, Turkey were the participants in this study. Participants are both Science High School and Anatolian High School students. Their ages range from 14 to 18 with the average of 16. The number of participants in the study is 31. 10 of the participants are female and 21 are male. Some of the students are interested in numerical sciences. In this regard, the approach to English language class might be more irrelevant than other lessons. For this reason, the expected performance level from students is not advanced. It is expected that students' interest and proficiency levels will increase through using of poems in ELT classrooms.

Instruments

In order to collect the data, instruments below were used:

a) Writing Anxiety Scales: Writing anxiety scale consisting of 26 questions to obtain the anxiety levels of students, was used at first and the last periods of the implementation phase. These scales are five-point Likert type's scales. Writing anxiety scales provide to notice the students' attitude towards the class and writing (Kasap, 2021). Students rated their anxiety level from 1(Never) to 5 (Always) for each question.
b) Pre-test & Post-Test: Students are asked to compose a passage which consists of at least 10 sentences. Students are free to choose the content of their passages. The same method is taken into consideration in the post-test.
c) Feedbacks obtained from the students: After the course time, students are asked to write feedbacks about the course and about their favourite sentences. In the first week, they wrote both in English and Turkish because students stated that it would be better to express their attitudes toward the class if they were free in language choosing. In the last week, students are asked to write only in English. Obtained feedbacks are used during the research.

Semi-structured interviews were also conducted in order to better understand the significance of the study. The determined poems were transferred to a worksheet and the poems were listened to through the smart board in the classroom environment. In addition, there are notes including students' conclusions and ideas.

Procedure

The study lasted 4 weeks. Each week, the poems were first listened to and then studied. In order to be more active participants, the students read the Turkish translations of the poems in the classroom. The selected works are not authentic/original. There are 4 poems selected from both English and American literatures. Selected works are *Annabel Lee* (1849) by Edgar Allan Poe, *The Laughing Heart* (1996) by Charles Bukowski, *If* (1910) by Rudyard Kipling and *Yet Each Man Kills the Thing He Loves* (1898) by Oscar Wilde.

The aim is to contribute to reducing the students' writing anxiety by expressing their authentic ideas and making comments through a distinctive content. For each week, a lesson plan was prepared. First week, *Annabel Lee* by E. A. Poe was listened and examined during the classes. Students were given to sheets and then the poem was listened in English on YouTube. Then, students who were volunteers to read both in English and Turkish were listened. After the listening period, Simple Past Tense were taught through the lines from the poem. Finally, the students were asked to write their favourite lines in the poem and if the course was useful or not.

In the second week, *The Laughing Heart* by Charles Bukowski was handled in the classrooms. Firstly, the biography and literary identity of Bukowski were introduced to students. Then, the poem was listened on YouTube and the Turkish version of the poem was read by volunteer students. At the final period, students were asked to write their own inferences or favourite lines in English.

In the third week, *Yet Each Man Kills the Thing He Loves* by Oscar Wilde was taken into consideration. Instead of listening on YouTube, in the third week the poem was read by students. Firstly, two students were selected to read both in Turkish and English. They read line by line. Then, a student read all of poem's English version. After, the other student read the Turkish version of the whole poem. To stimulate the students, a background music was played.

In the last week of the study, *If* by Rudyard Kipling was handled in the classrooms. Firstly, the background information about the poet and the period of which the poem was composed, provided to the students and then, the poem was listened in English on YouTube, then in Turkish by the students. After the listening stage, the topic, If Clauses were handled during the classes. After the last week, post-test and writing anxiety scales were applied to obtain final results if using poems in ELT classes were beneficial or not.

Data Analysis

After listening to the poems both in English & Turkish and analysing the words of the poems, the students' feedback was received. Received feedbacks were both in English and Turkish. During the research, their feedbacks are used to make the study clearer. Additionally, a Writing Anxiety Scale consisting of 26 questions was applied to the participants. Then, a pre-test based on writing skill was applied to the students. The scale's points ranging from 1 (never) to 5 (always). The data obtained was

evaluated and after 4 weeks of using poetry in ELT classrooms, the same scale was applied to the students again, and the post-test was applied. Item analyses of the applied scales were carried out using SPSS.

RESULTS AND DISCUSSION

After the applying and analysing process, the data examined through SPSS. Obtained information demonstrated that applying poems in the ELT classrooms has observable alterations on students' anxiety and their writing skills.

Table 1. Gender

		Frequency	Percent
Valid	Male	21	67,7
	Female	10	32,3
	Total	31	100,0

As it can be noticed, 31 students were observed during the study as participants. 21 of them are males, and 10 of them are females.

Table 2. Grade

		Frequency	Percent
Valid	10th Grade	4	12,9
	11th Grade	27	87,1
	Total	31	100,0

Participants were chosen from the 10th and 11th grades. They were mainly students of the 11th grade and they were mainly the students of the numerical sciences section.

Table 3. Paired Samples Statistics

		Mean	N	Std. Deviation	Std. Error Mean
Pair 1	1st Scale	58,0000	31	15,12393	2,71634
	2nd Scale	54,9677	31	12,02354	2,15949

At the end of a four-week poetry practice process, it was noticed that there was a distinction as a result of the pre-test and post-test. The score decreased from 58 to 54.9677. An observable distinction

happened during the studying process. In order to examine whether a significant distinction occurred or not, examinations were made through the paired samples correlations table.

Table 4. Paired Samples Correlations

		N	Correlation	Sig.
Pair 1	1st Scale & 2nd Scale	31	,596	,000

As can be noticed in the correlation table, it is obvious that there is a significant and positive alteration as a result of the four–week implementation applied to the participants.

Table 5. One Sample Test

	Test Value = 1					
	t	df	Sig. (2-tailed)	Mean Difference	95% Confidence Interval of the Difference	
					Lower	Upper
Pre-Test	20,984	30	,000	57,00000	51,4525	62,5475
Post-Test	24,991	30	,000	53,96774	49,5575	58,3780

In this study, an experimental study was conducted to reduce writing anxiety in participants. In a period of four weeks, intervention was made with the poem and progress was observed. It has been statistically proven that the use of poetry reduces writing anxiety on the students of ELT classrooms. In addition, an increase was observed in the success grades of the majority of the students; it has been observed that poetry also contributes to the academic success of students. Based on this study and the results, the first research question was examined and it was observed that a significant development was experienced in the anxiety level of the students. In addition, the second research question was also explored, and it was observed that there was, in general, an increase in success grades.

CONCLUSION

This study aimed to reduce English writing anxiety on high school students through using poetry. For this purpose, four poems and a four-week process have been determined. At the beginning of this process, students were given a pre-test, and a writing anxiety scale consisting of 26 questions was applied. In the process, grammar was taught through poetry, an environment in which students were more active was provided, their feedback was taken into account, and volunteered students read the poems in both Turkish and English. At the end of the poetry teaching process, the post-test and the same scale were applied again. Students with high grades of achievement and low levels of anxiety were not

included in this study. As a result of the data obtained, it can be claimed that the use of poetry will be an appropriate method in affecting the anxiety of writing in English. Thus, in an environment where students can feel comfortable and free, applying poetry has a positive effect on high school students' anxiety levels and an improvement in their success level can be observed.

REFERENCES

Arendt, H. (2007). Reflections on Literature and Culture. Stanford, California: Stanford University Press.

Bukowski, C. (1993). The Laughing Heart. Retrieved December 19, 2021, from Prairie Schooner: https://prairieschooner.unl.edu/laughing-heart-charles-bukowski

Çetinavcı, U. R., & Tütüniş, B. (2012). Making Use of Poems to Teach English. The Journal of Language Teaching and Learning, 75-88.

Fithriani, R. (2021). Poetry Writing in EFL Classrooms: Learning from Indonesian Students' Strategies. Annual International Conference on Language and Literature (AICLL) (pp. 59-75). Medan: Knowledge E. doi:10.18502/kss.v5i4.8667

Ghosn, I. K. (1998). Four Good Reasons to Use Literature in the Primary School ELT. Education Resources Information Center.

Gönen, S. İ. (2018, October 31). Implementing Poetry in the Language Class: A Poetry-Teaching Framework for Prospective English Language Teachers. Advances in Language and Literary Studies, 9(5), pp. 28-38.

Hişmanoğlu, M. (2005, April). Teaching English Through Literature. Journal of Language and Linguistic Stuides, 1(1), pp. 53-66.

Kasap, S. & Power, K. M. (2019). Anxiety in the EFL Speaking Classrooms. The Journal of Language Teaching and Learning, 9(2), 23-36.

Kasap, S. (2021). Mental Well-Being And Foreign Language Anxiety. Multicultural Education. 7(4), 226-2230. 10.5281/zenodo.4716343.

Khan, S. (2020, May 26). Why and How to Use a Poem in ELT Classroom. International Online Journal of Education and Teaching (IOJET), 7(3), pp. 803-809.

Khatib, M. (2011). A New Approach to Teaching English Poetry to EFL Students. Journal of Language Teaching and Research, 2(1), pp. 164-169.

Kipling, R. (1995). Reward and Fairies. Hertfordshire: Wordsworth Editions.

Kumar, D. (2017). Poetry as a Dynamic Resource in the ELT Classroom. Journal of English Language and Literature (JOELL), 4(2), pp. 53-57.

Panavelil, A. (2011). Teaching Poetry in an EFL/ESL Class: An Integrative and Communicative Approach. International Peer-Reviewed Journal for the Teachers of English.

Sell, J. P. (2005). Why Teach Literature in the Foreign Language Classroom? Journal of Research and Innovation in the Language Classroom, 86-93.

Stanley, N. (2004). Creating Readers with Poetry. Gainesville, FL: Maupin House Publishing.

Syamsia, & Ismail, H. (2021, April). Teaching English Poetry in EFL Classroom through Classroom Presentation. Langua – Journal of Linguistics, Literature, and Language Education, 4(1), pp. 1-13.

VK, P., & Savaedi, Y. S. (2014). Teaching Poetry in Autonomous ELT Classes. Procedia Social and Behavioral Sciences, 1919-1925.

Vural, H. (2013, December 1). Use of Literature to Enhance Motivation in ELT Classes. Mevlana International Journal of Education (MIJE), 3(4), pp. 15-23. doi:http://dx.doi.org/10.13054/mije.13.44.3.4

Wilde, O. (2013). The Ballad of Reading Gaol. Berkshire: The Floating Press.

Willis, N. P., Lowell, J. R., & Griswold, W. (1850). The Works of The Late Edgar Allan Poe with Notices of His Life and Genius in Two Volumes (Vol. II). New York: J. S. Redfield, Clinton Hall.

Wordsworth, W., & Coleridge, S. T. (1798). Lyrical Ballads. Penguin Classics.

Tożsamość Internetowa – Charakterystyka Zjawiska w Oparciu o Kreowanie Swojego Wizerunku w Sieci

Internet identity - characteristics of the phenomenon based on creating one's own image on the Internet

Sandra PALAR

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Polsce, POLAND

Abstrakt

Każda jednostka podczas uczestniczenia w życiu społecznym zadaje sobie pytanie Kim jestem? We współczesnym świecie należy zdać sobie sprawę z nurtującego dylematu, ponieważ za sprawą ciągłych transformacji i zmieniających się wzorów kulturowych, należy dostosować się do panujących standardów. We współczesnej dobie Internetu ludzie często kreują swoje postaci, stają się aktorami i wchodzą w wirtualne role w celu przypodobania się innym użytkownikom. Oczekują od nich akceptacji a zarazem poczucia przynależności do danej grupy społecznej.

Słowa kluczowe: Tożsamość, tożsamość internetowa, wizerunek, zmiany, grupa społeczna

Abstract

Everyone asks themselves who they are when participating in society. In the modern world, it is important to remain vigilant because with the constant transformations and changing cultural patterns, you have to adapt to the prevailing standards. In the age of the Internet, people often create their characters, become actors and take virtual roles to please other users. They expect to be accepted and at the same time feel a sense of belonging to a community.

Keywords: Identity, Internet identity, image, changes, social group

Türkiye'de Matematik Eğitimi Alanında Yayınlanan Bilişsel Talep Araştırmalarının Analizi

Descriptive Analysis of Cognitive Demand Research Published in the Field of Mathematics Education in Turkey

Fatma ERDOĞAN

Doç. Dr., Fırat Üniversitesi, f.erdogan@firat.edu.tr, TÜRKİYE
https://orcid.org/0000- 0002-4498-8634

Sude AY

Öğretmen, Milli Eğitim Bakanlığı, suudeay35@gmail.com, TÜRKİYE
suudeay35@gmail.com , https://orcid.org/0000-0001-9361-4674

Öz

Matematiksel görevler, öğretmenlerin amaçlarından, konu ve kavram bilgilerinden ve öğrencilerin ön şart bilgilerinden etkilenen (etkileyen) öğretim materyalleridir Bir matematiksel görevi tamamlamak için gereken bilişsel süreçlerdeki farklılıklar bilişsel talep kavramı ile ele alınabilmektedir Buna göre, bir görevin bilişsel talep düzeyi, öğrencinin görevi tamamlayabilmek için kullanılması gereken bilişsel süreçlerin türünü ifade etmektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de matematik eğitimi alanında bilişsel talep kavramını ele alan çalışmaların incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada veriler nitel araştırma desenlerinden doküman analizi ile toplanmıştır. Veri tabanları taranarak 19 çalışma incelenmiştir. Çalışmaların 12 tanesi makale, 7 tanesi lisansüstü tez çalışmasıdır. Çalışmalarda ağırlıklı olarak ders kitaplarındaki matematiksel görevlerin bilişsel talep düzeyleri incelenmiştir. Öğrenci ve öğretmenlerle yapılan çalışma sayısı ise oldukça azdır. Çalışmalarda nitel paradigma baskındır. Çalışmalarda matematik ders kitaplarındaki görevlerin bilişsel talep düzeylerinin farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Görevlerde bilişsel talep düzeylerinin yeterli seviyede olmadığı belirtilmiştir.

Keywords: Bilişsel talep, öğrenme görevleri, matematik öğretimi.

GİRİŞ

Görev kavramı, Bir kimseye veya bir kurula verilen özel amaçlı iş, misyon olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2022). Eğitim literatürü incelendiğinde görev kavramı, öğrencilerin kavramsal ve işlemsel becerilerini geliştiren, muhakeme becerilerini destekleyen ve onları etkin düşünme sürecine yönlendiren her türlü problem veya sorular olarak tanımlanmıştır (Brousseau, 1997). Alan özgü bağlamda bakıldığında ise matematiksel görevler, öğretmenlerin amaçlarından, konu ve kavram bilgilerinden ve öğrencilerin ön şart bilgilerinden etkilenen (etkileyen) öğretim materyalleridir (Sullivan, Clarke ve Clarke, 2012). Matematiksel görevler, öğrencilere kavramsal anlamaları için zengin fırsatlar sağlarken aynı zamanda kavramlar arasındaki ilişkilendirme becerilerinin gelişmesi noktasında da onları teşvik ederler (Stein ve Smith, 1998). Bu açıdan matematiksel görevler öğrencilerin matematik öğrenme sürecini destekleyen bir araç olarak ele alınabilir.

Milli Eğitim Bakanlığı [MEB] (2005; 2018) da, matematik öğretmenlerine ders planlarında öğrencileri düşünmeye sevk eden, düşünme biçimlerini şekillendiren ve güdüleyen görevlere yer vermelerini ve derslerinde bu tarz görevleri aktif katılımla uygulamalarını tavsiye etmektedir. Öğretim programlarında yer alan matematiksel görevler analiz edildiğinde, bazı görevleri öğrenciler sadece basit dört işlem yaparak tamamlayabilirken, bazı görevler öğrencilerin problem çözme, muhakeme etme gibi daha karmaşık bilişsel süreçleri ve becerileri kullanmalarını gerektirmektedir (Stein ve Smith, 1998). Bu durum matematiksel görevlerin incelenmesinde bilişsel talep kavramını ortaya çıkarmıştır. Bir matematiksel görevi tamamlamak için gereken bilişsel süreçlerdeki farklılıklar bilişsel talep kavramı ile betimlenmektedir. Nitekim, bir görevin bilişsel talep düzeyi, öğrencinin görevi tamamlayabilmek için kullanılması gereken bilişsel süreçlerin türü anlamına gelir (Stein, Grover ve Henningsen,1996). Bu süreçler dört aşamada tanımlanabilir (Stein ve Smith, 1998).

Görevlerin bilişsel talep düzeyleri ve özellikleri şu şekilde açıklanmaktadır:

1.Düzey, Ezberleme: Görevler olguların, kuralların, formüllerin ve tanımların tekrarlanması, yeniden üretilmesi veya ezberlenmesini içerir. Bunların altında yatan kavramların anlaşılması ile ilgili bağlantılara girilmez. Öğrencilere herhangi bir işlem akışı sunulmaz.

2.Düzey, Bağlantılı Olmayan Prosedürler: Görevler belli bir algoritmaya dayalıdır. İşlemlerin altında yatan kavramların anlaşılması ile ilgili bağlantılara yer verilmez. Matematiksel kavramsal anlamaya ulaşmaktan ziyade doğru cevapları üretmeye odaklıdır. Açıklamalara yer verilmez veya sadece yapılan işlemler betimlenir. Sınırlı bir bilişsel çaba gerektirir.

3.Düzey, Bağlantılı Prosedürler: Matematiksel kavram ve fikirlerin derinlemesine anlaşılması için işlemlere odaklı görevlerdir. Altta yatan fikirlerle doğrudan bağlantılı çözüm yolları sunar. Görevi tamamlamak için bilişsel çabaya gerek vardır.

4.Düzey, Matematik Yapma: Görevler karmaşık ve belli bir algoritmaya bağlı kalmadan düşünmeyi gerektirir. Öğrencilerin kavramları, süreçleri ve ilişkileri keşfetmelerini ve anlamalarını destekler. Bilişsel süreçlerin öz-değerlendirmesi ve öz-düzenlemesi yapılmalıdır. Öğrencilerin görevin çözüm yollarına etki eden koşul ve sınırlılıkları analiz etmelerini gerektirir.

Literatürde matematik eğitimi alanında bilişsel talep konusunda nitel veya nicel paradigmalardan yararlanan çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir (ör., Amador, 2021; Rieu vd., 2022).

Matematiğin öğretim ortam ve süreçlerinin etkililiğini ve verimliliğini arttırmak için matematik dersinde uygulanan görevlerin bilişsel talep düzeylerinin ele alınması önemli görülmektedir (National Council of Mathematics, 2000). Türkiye'de bilişsel talep konusunda yapılan çalışmaların analizi ile genel bir resim ortaya konulacaktır. Bu nedenle bu çalışma, yapılacak olan yeni araştırmalara literatür desteği sağlaması ve yol gösterici olması bakımından önemli görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de matematik eğitimi alanında bilişsel talep kavramını ele alan çalışmaları incelemektir.

YÖNTEM

Model

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi basılı ya da dijital materyallerdeki verileri anlamak ve anlamlandırmak için sistematik bir inceleme ve yorumlama gerektiren tekniktir (Bowen, 2009).

Verilerin toplanması

Tezleri ve makaleleri araştırma sürecinde anahtar kelimeler olarak "bilişsel talep", "bilişsel istem","cognitive demand" söz öbekleri belirlenerek arama yapılmıştır. Bu anahtar kelimeler yardımıyla araştırmacı tarafından Ulakbim Cahit Arf Bilgi Merkezi TR dizin, DergiPark, ERIC, Google Scholar, Scopus, Ebscohost, Sciencedirect, Springer databases ve Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi resmi sitesinin veri tabanlarından ulaşılan tezler ve makaleler ele alınmıştır. Toplam 19 çalışma incelenmiştir.

Veri analizi

Bilişsel talep konusunda yapılan çalışmaların incelenmesi amacıyla araştırmacılar tarafından geliştirilen araştırma sınıflama formu kullanılmıştır. Bilişsel talep ile ilgili yapılan araştırmaların tümünü kapsayacak şekilde hazırlanan bu formda incelenen çalışmanın; başlığı, yazarı, yılı, türü, yaklaşımı, örneklemi, konusu ve sonucu ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırmacı dokümanların analizinde tematik bir içerik analizi uygulamıştır. Meta-sentez (tematik içerik analizi); aynı konu üzerine yapılan araştırmaların tema veya ana şablonlar oluşturularak eleştirel bir bakış açısıyla sentezlenmesi ve yorumlanmasını içermektedir (Çalık ve Sözbilir, 2014). Dolayısıyla çalışmalar belirtilen temalarda incelenip, frekans sayıları çıkartılarak betimsel bir resim sunulmuştur.

Çalışmanın güvenirliği için araştırmacılar temalar doğrultusunda kodlama yaparak ilgili temada çalışmalara ait frekans sayılarını hesaplamıştır. Araştırmacılar çalışmasının güvenirliğini arttırmak için uzman bir öğretim üyesinin görüşlerine başvurmuştur. Verilerin analizi sonucunda, kodlayıcılar arasındaki uyum katsayısı .87 olarak hesaplanmıştır. Bu uyum katsayısı, verilerin analizinin güvenirliğinin yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (bkz. Miles ve Huberman, 1994). Bu süreçten sonra araştırmacılar, bu uzmanla bir araya gelmiş ve farklı düşünülen noktalar için ortak bir uzlaşı noktasına varmıştır.

BULGULAR

Bulgular bölümünde bilişsel talep konusunu ele alan çalışmaların yıl, tür, yaklaşım, örneklem, konu ve sonuçlarına ilişkin analiz sonuçları sunulmaktadır. Tablo 1'de bilişsel talep kavramıyla ilgili yapılan çalışmaların yıllara göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 1. Çalışmaların Yıllara Göre Dağılımı

Yıl	Makale Sayısı	Tez Sayısı	%
2010	2	0	10.53
2011	0	1	5.26
2012	0	1	5.26
2013	1	0	5.26
2014	1	0	5.26
2015	0	0	0
2016	1	0	5.26
2017	1	2	15.80
2018	1	3	21.05
2019	1	0	5.26
2020	3	0	15.80
2021	1	0	5.26
Toplam	12	7	100

Tablo 1'e göre, en çok çalışmanın yapıldığı yıl %21.05 ile 2018 yılıdır. Genel olarak her yıl yaklaşık bir çalışmanın yapılması dikkat çekici noktalardan biridir. Tablo 2'de bilişsel talep konusuyla ilgili yapılan çalışmaların türlerine göre dağılımı verilmiştir.

Tablo 2. Çalışmaların Türlerine Göre Dağılımı

Tür	f	%
Yüksek Lisans Tezi	5	26.32
Doktora Tezi	2	10.53
Makale	12	63.16

Tablo 2'ye göre, bilişsel talep konusunu ele alan çalışmaların yarından fazlası makale türündedir (%63.16). Lisansüstü çalışmalar içinde ise yüksek lisans tez çalışmaları, doktora tez çalışmalarına göre daha fazladır. Tablo 3'te bilişsel talep konusuyla ilgili yapılan çalışmaların araştırma yaklaşımlarına göre dağılımı sunulmuştur.

Tablo 3. Çalışmalarda Kullanılan Araştırma Yaklaşımları Dağılımı

Yaklaşım	f	%
Nicel	0	0
Nitel	19	100
Karma	0	0

Tablo 3 incelendiğinde bilişsel talep konusuyla ilgili yapılan çalışmaların nitel yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Tablo 4'te bilişsel talep konusuyla ilgili yapılan çalışmaların örneklem türlerine göre dağılımı sunulmuştur.

Tablo 4'e bakıldığında, bilişsel talep konusuyla ilgili çalışmalarda örneklem olarak çoğunlukla ders kitaplarının seçildiği görülmektedir (%62.50). Ancak, bu tabloda verilen örneklem sayılarında dikkati çeken bir nokta, bir çalışmada birden çok örneklem tercih etme durumunun olduğudur. Yani, aynı çalışmada hem ders kitabı hem de matematik öğretim programı kılavuz kitabı örneklem olarak alınmış olabilir. Bu bağlamda, en az kullanılan örneklem grubu ise öğretmen ve öğrencilerdir (%8.30).

Tablo 4. Çalışmaların Örneklem Türlerine göre Dağılımı

Örneklem	Makale Sayısı	Tez Sayısı	%
Ders Kitabı	9	6	62.50
Matematik Öğretim Programı Kılavuz Kitabı	3	1	16.60
Öğretmen	2	1	12.50
Öğrenci	0	0	0
Akademisyen	0	0	0
Öğretmen ve Öğrenci	1	1	8.30
Toplam	15	9	100

Tablo 5'te bilişsel talep konusuyla ilgili yapılan çalışmaların konularına göre dağılımı sunulmuştur.

Tablo 5. Çalışmaların Konularına Göre Dağılımı

Konu	Makale Sayısı	Tez Sayısı	%
İlköğretim ders kitaplarındaki matematiksel görevlerin analizi	9	6	68.18
İlköğretim matematik öğretim programı kılavuz kitabındaki görevlerin analizi	3	1	18.18
Matematiksel iletişim ve bilişsel talep ilişkisi	1	1	9.09
Öğretmenlerin matematiksel görev oluşturma konusundaki yeterlikleri	1	0	4.54
Toplam	14	8	100

Tablo 5'e göre, bilişsel talep konusunu ele alan çalışmaların büyük kısmı ilköğretim ders kitaplarındaki matematiksel görevlerin analizi konusu üzerine yürütülmüştür (%68.18).

Ancak, Tablo 5'te verilen bilgilere göre bir çalışma birden çok konuyu içerebilir. Ayrıca, öğretmenlerin matematiksel görev oluşturma konusundaki yeterlikleri konusunu ele alan çalışma sayısının en az düzeyde olduğu dikkat çekmektedir (%4.54). Tablo 6'da bilişsel talep konusuyla ilgili yapılan çalışmaların sonuçlarına göre dağılımı sunulmuştur.

Tablo 6. Çalışmaların Sonuçlarına Göre Dağılımı

Sonuç	Makale Sayısı	Tez Sayısı	%
Matematik ders kitaplarındaki görevlerin bilişsel talep düzeylerinin farklılaştığı ortaya çıkmıştır.	2	4	31.58
Ders kitaplarında, matematik yapma düzeyindeki etkinliklerin oranının az olduğuna ulaşılmıştır.	3	1	21.05
Genellikle 7. ve 8. sınıflarda ders kitabındaki etkinliklerin bilişsel istem düzeyinin, öğretim programında öngörülenin altında olduğu görülmüştür.	0	2	10.52
Matematik ders kitaplarına ait etkinliklerin bilişsel istem düzeylerinin öğrencilerin başarı seviyeleri için bir etken olduğu ancak tek başına başarıyı açıklamaya yetmediği görülmüştür.	1	1	10.52
İlköğretim matematik öğretmenlerinin sınıf ortamına getirdiği görevlerin bilişsel istem seviyelerine bakıldığında genellikle bağlantılı olmayan prosedür düzeyinde oldukları görülmüştür.	2	1	15.80
Matematiksel görevlerin amacına uygun bir biçimde uygulanmasında bilişsel talep ve matematiksel iletişim ortamının birlikte düşünülmesi gereken kavramlar olduğu ortaya çıkmıştır.	1	1	10.52
Toplam	9	10	100

Tablo 6'ya bakıldığında, çalışmaların çoğunda matematik ders kitaplarındaki görevlerin bilişsel talep düzeylerinin farklılaştığı ortaya çıkmıştır (%31.58). Diğer dikkat çekici bir bulgu, ders kitaplarında, matematik yapma düzeyindeki etkinliklerin oranının az olduğudur (%21.05). Oysa ki bilişsel talep düzeylerinin en üst basamağı matematik yapmadır.

Sonuç ve öneriler

Türkiye'de matematik eğitimi alanında bilişsel talep kavramını ele alan çalışmaları incelemenin amaçlandığı bu çalışmada 2010-2021 yılları arasında gerçekleştirilen çalışmalar incelenmiştir. Bilişsel talep konusunu ele alan ilk çalışma yılı 2010 olduğu için alt sınır yılı kabul edilmiş ve üst sınır olarak 2021 yılı işlenmiştir. Veri tabanları taranarak 19 çalışma incelenmiştir. Bilişsel talep konusuyla ilgili en çok çalışmanın 2018 yılında yapıldığı görülmektedir. Çalışmaların yarısından fazlasının makale türünde olduğu belirlenmiştir. Ulaşılan çalışmaların tamamında nitel yaklaşımın benimsendiği oldukça dikkat çekici bir sonuçtur. Bilişsel talep konusuyla ilgili çalışmalarda örneklem olarak çoğunlukla ders kitaplarının seçildiği görülmektedir. Öğrenci ve öğretmenlerle yapılan çalışma sayısı ise oldukça azdır (Polat ve Dede, 2020; Sarpkaya, 2011; Ubuz ve Sarpkaya, 2014; Yabaş, 2018; Yabaş ve Altun, 2020). Yapılan araştırmalar incelendiğinde ağırlıklı olarak ortaokul düzeyi öğretim programlarındaki ve ders kitaplarındaki matematiksel görevlerin bilişsel talep düzeylerini değerlendiren çalışmalara rastlanmıştır. Çalışmaların sonuçlarına bakıldığında, matematik ders kitaplarındaki görevlerin bilişsel talep düzeylerinin farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Kitaplarda, matematik yapma düzeyindeki etkinliklerin oranının az olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Genellikle 7. ve 8. sınıflarda ders kitabındaki etkinliklerin bilişsel istem düzeyinin, öğretim programında öngörülenin altında olduğu görülmüştür. Matematik ders kitaplarına ait etkinliklerin bilişsel istem düzeylerinin öğrencilerin başarı seviyeleri için bir etken olduğu ancak tek başına başarıyı açıklamaya yetmediği görülmüştür. Araştırmaya katılan ilköğretim matematik öğretmenlerinin sınıf ortamına getirdiği görevlerin bilişsel istem seviyelerine bakıldığında genellikle bağlantılı olmayan prosedür düzeyinde oldukları görülmüştür.

Çalışma sonuçlarına dayalı olarak, araştırmacılara ve uygulayıcılara bazı öneriler sunulabilir. Buna göre, öğretmen ya da öğretmen adaylarının ders kitaplarında yer alan ya da almayan farklı görev türleri konusunda bilgi sahibi olup olmadıkları incelenebilir. Öğrencilerin etkinlikleri uygulama sürecindeki performansları incelenerek bilişsel talep düzeyleri belirlenebilir. Bilişsel talep kavramı farklı sınıf düzeyleri ve farklı değişkenlerle ele alınıp öğretim süreci incelenebilir. Ders kitabı yazarlarına yüksek bilişsel talep düzeyinde etkinlik hazırlamalarına destek olması açısından eğitimler verilebilir.

KAYNAKLAR

Amador, J. M. (2021). Mathematics teacher educator noticing: examining interpretations and evidence of students' thinking. *Journal of Mathematics Teacher Education.* https://doi.org/10.1007/s10857-020-1242 09483-z

Bowen, A. G. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, *9*(2), 27-40.

Brousseau, G. (1997). Theory of didacticel situations in mathematics (Didactiques des Mathe'matiques) 1970-1990. Dordrecht: Kluwer (Translated by Balachheff, N., Cooper, M., Sutherland, R., ve Warfield, V.).

Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim, 39*(174), 33-38.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. New York: Sage.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2005). İlköğretim matematik dersi öğretim programı ve klavuzu: 1 ve 5. sınıflar. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB). (2018). Ortaöğretim matematik dersi öğretim programı. Ankara: MEB.

National Council of Mathematics (NCTM). (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Reston, VA: Author.

Polat, S., & Dede, Y. (2020). Matematik öğretmenlerinin matematiksel görev oluşturma durumlarının incelenmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *6*(2), 210-239.

Rieu, A., Leuders, T., & Loibl, K. (2022). Teachers' diagnostic judgments on tasks as information processing–The role of pedagogical content knowledge for task diagnosis. *Teaching and Teacher Education*, *111*, Article 103621.

Sarpkaya, G. (2011). *İlköğretim ikinci kademe cebir öğrenme alanı ile ilgili matematiksel görevlerin bilişsel istemler açısından incelenmesi: matematik ders kitapları ve sınıf uygulamaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Stein, M. K., Grover, B. W., & Henningsen, M. (1996). Building student capacity for mathematical thinking and reasoning: Analysis of mathematical tasks used in reform classrooms. *American Educational Research Journal*, *33*, 455- 488.

Stein, M. K., & Smith, M. S. (1998). Mathematical tasks as a framework for reflection. *Mathematics Teaching in the Middle School*, *3*, 268-275.

Sullivan, P., Clarke, D., & Clarke, B. (2012). *Teaching with tasks for effective mathematics learning* (vol. 9). Springer Science & Business Media.

Türk Dil Kurumu. (2022). *Güncel Türkçe sözlük*. Erişim adresi: http://www.tdk.gov.tr/

Ubuz, B., & Sarpkaya, G. (2014). İlköğretim 6. sınıf cebirsel görevlerin bilişsel istem seviyelerine göre incelenmesi: ders kitapları ve sınıf uygulamaları. *Elementary Education Online*, *13*(2), 594-606.

Yabaş, D. (2018). *İlkokul matematik dersinde yüksek bilişsel talebin sağlanmasında matematiksel iletişimin rolü: örnek olay çalışması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

Yabaş, D., & Altun, S. (2020). Matematiksel Görevlerin Uygulanmasında İletişim Stratejileri ve Bilişsel Talep Kavramı: Sınıf İçi Yansımalar. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *35*(4), 759-779.

Inteligjenca artificiale në frymën e dokumenteve ndërkombëtare për të drejtat e njeriut

PhD. Safet KRASNIQI

Universiteti " Ukshin Hoti" Prizren R. e Kosovës, Safet.krasniqi@uni-prizren.com

Ph.D. Mirvete UKA

mirveteuka@hotmail.com

Abstrakt

Në këtë punim do të trajtoj rolin dhe ndikimin e inteligjencës artificiale në jetën shoqërore të njeriut . Ky trajtim ka të bëjë me mbrojtjen ndërkombëtare të të drejtave të njeriut , sidomos me rrezikun që mund të paraqesë evolucioni i inteligjencës artificiale dhe ndikimi në mbrojtjen e të drejtave të individit dhe sigurinë juridike tgë këtyre të drejtave.Në këtë aspekt,janë të rëndësishme parimet për të drejtat e njeriut të vendosura nga OKB. Themeli i tërë këtij trajtimi fenomeneve që po ndodhin në botë (gjuha e urrejtjes që po qarkullon e që ka cuar deri tek eskalimi i dhunës tek popujt dhe grupet e ndryshme shoqërore si një problematikë në rritje e sipër etj.), masat që po tentohen të mirren me qëllim pengimin nga abuzimi dhe diskriminimii i njeriut dhe trajtimi i cdo qenie njerëzore në mënyrë të drejtë, të ekujlibruar pa pasur prirje paragjykuese. Raporti i Institutit të Inxhinierëve Elektrik dhe Elektronik, Organizata më e madhe e profesionistëve teknikë, rendit si parimin e tij të parë mbrojtjen e të drejtave të njeriut nga inteligjenca artificiale. Përkundër shkrimeve dhe paralajmërimeve për rrezikun e shkelies së këtyre të drejtave, megjithatë, disa sisteme tashmë po shkelin të drejta të tilla. Për shembull, në mars 2018, studiuesit e të drejtave të njeriut nga Kombet e Bashkuara zbuluan se Facebook dhe lajmet e tij të postuara në mënyrë algoritmike sollën si pasojë qarkullimin e gjuhës së urrejtjes dhe nxitjen e dhunës në Mianmar.Gjatë një seance dëgjimore të Kongresit Amerikan në prill 2018, në lidhje me këtë çështje, Zuckenberg fillimisht tha se nevojitet inteligjencë artificiale më e përparuar për të zgjidhur problemin.

Fjalë kyqe:1.IA- Inteligjenca Artificiale, 2.OKB-Organizata e Komeve të Bashkuara, 3. Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut, 4.KEDLNJ-Konventa Evropiane për të Drejtat dhe Liritë e Njeriut, 5.PE-Parlamenti Evropian

1.Inteligjenca Artificiale në syrin e analizave kritike

Përprimi i madh tekniko-teknologjk në botën e sodit, përpos avantazheve sjell edhe edhe rreziqe për njeriun posacërisht në të ardhmen afatgjate sjell pasoja të cilat pasoja godasin direkt njeriun. Jeta

dinamike dhe zhvillimi i hovshëm ka bërë që njeriu të " distancohet" nga bashkëshortësia dhe bashkëpunimi dhe komunikimi shoqëror ndër individual dhe kolektiv. Parashikimet janë të frikshme për shume shtete vecanërisht për shtetet ku IA tanimë ka zënë vend në jetën zhvillimore. Analizat e ekspertëve të ndryshëm parashikojnë që duke filluar nga 2030 popullata e Korsë së Jugut dhe Japonisë do të jetojnë në një "bashkëjetesë" robot - njeri sikundër që parashikohet që të ligjësohet martesa e njeriut me robot[1]. Poashtu, garën e armatimit bërthamor e cila zhvillohej dikur , tani po e zëvendëson gara në armatim në sfondin e inteligjencës artificiale. Komisionit të Sigurisë të SHBA-së për Inteligjencën Artificiale tregon, se bëhet fjalë për „një paradigmë të re të të luftuarit, në të cilën, përballja "algoritmet kundër algoritmeve" ka për qëllim garën për të qenë vazhdimisht më inovator se kundërshtari. Plani i fundit pesëvjeçar i Kinës vendos në qendër të vëmendjes hulumtimin dhe zhvillimin, ndërsa Ushtria Popullore armatoset për një të ardhme, sikurse e quan ajo „të luftës së bazuar tek inteligjenca". Ka mjaft shtete të cilat janë duke u munduar në këtë garë edhe pse nuk janë fuqi të mëdha ushtarake. Shemull për këtë janë edhe dronët vrasës të cilët u përdorën në luftën e vitit 2020 në mes të Azerejxhanit dhe Armenisë për Nagornjikarahun , "Loitering Munition", të quajtur si „dronë kamikaz". Përdorimi i armëve të shkatërrimit me pasoja kolektive për njerëzimin, bie ndesh me Konventën për Armët e Caktuara Konvencionale" të OKB-së e vlefshme nga viti 1983. Konventa synon të kontrollojë armët, që „shkaktojnë vuajtje të panevojshme dhe të pajustifikueshme" e që ndryshe quhen edhe armë të shkatërrimit në masë 2. Para se të fokusohem në aspektin njerëzor e që drejtpërdrejt lidhet me të drejtat e njeriut dhe mbrojtjen e këtyre të drejtave nga rreziqet që vijnë nga përparimi i inteligjencës artificiale, janë përkufizimet dhe definicionet lidhur me përkufizimin e inteligjencës artificiale. Prej shumë definicioneve, më të rëndësishmet janë definicioni i Komitetit të Parlamentit Evropian dhe definicioni standard. Komiteti i Parlamentit Europian për Çështjet Ligjore e përcakton Inteligjencën artificiale si një robot të zgjuar që fiton autonomi përmes sensorëve ose duke shkëmbyer të dhëna me mjedisin e tij. Ai shkëmben dhe analizon të dhëna, ka një mbështetje fizike dhe përshtat sjelljet dhe veprimet e tij me mjedisin 3. Sipas përkufizimit standard inteligjenca artificiale nënkupton një makinë, kompjuter dhe softuer, që përmban një shkallë inteligjence të atillë me inteligjencën njerëzore dhe që e lejon atë të funksionojë dhe të reagojë si njerëzit madje, në të ardhmen e saj edhe reagim emocional. Sistemet e inteligjencës artificiale shfaqin sjellje të ngjashme me inteligjencën njerëzore, të tilla si: planifikimi, të mësuarit, arsyetimi, zgjidhja e problemeve, përpunimi i njohurive, perceptimi, lëvizja,inteligjenca sociale dhe krijimtaria4.

Mrojtja e të drejtave të njeriut sipas Deklaratës Universale për të Drejtat e Njeriut dhe KEDLNJ

Njohja e dinjitetit, që u përket të gjithë anëtarëve të familjes njerëzore, si edhe njohja e të drejtave të tyre të barabarta dhe të patjetërsueshme përbën themelin e lirisë, drejtësisë dhe paqes në botë, e

[1]Danielle Muoio , , 2015, This researcher has an interesting theory for why robots need legal rights, aksesuar, 25.10.2021, https://www.businessinsider.com/yueh-hsuan-weng-explains-why-robots-need-legal-rights-2015-11,

[2] https://www.dw.com, aksesuar, 28.10.2021

[3] EPRS | European Parliamentary Research Service,2020, https://dig.watch/updates/ai-features-european-parliaments-legal-affairs-committee-discussion, aksesuar , 3.11.2021.

[4] Nick Heath, 2021, What is AI? Here's everything you need to know about artificial intelligence,aksesuar , 4.11.2021 https://www.zdnet.com/article/what-is-ai-everything-you-need-to-know-about-artificial-intelligence,

përcaktuar në Deklaratën Universale për të Drejtat e Njeriut dhe Konventën Evropiane për të Drejtat dhe Liritë e Njeriut janë pikënisja e orientimit juridik e politik në rrafshin e mbrotjes juridike të të drejtave të njeriut. Të gjithë janë të barabartë para ligjit dhe kanë të drejtë pa asnjë diskriminim të mbrohen barabar nga ligji.Të gjithë kanë të drejtën për t'u mbrojtur barabar kundër çdo diskriminimi që cënon këto dokumente, si dhe kundër çdo nxitje për një diskriminim të tillë. Eshtë pikërisht neni-7 i Deklaratës i cili fakton barabarësinë juridike të garantimit të të drejtave dhe lirive të njeriut [1]. Në jetën tone të përdithshme , duke u nisur nga të thënat dhe të dhënat e sipërcekura, shumë here jemi subjekte të nxitjes por edhe të shkeljes së të drejtave njerëzore por tani permes formave modern teknologjike, sic është Facebook dhe rrjetet tjera sociale të cilat permes postimit të lajmeve algoritmike nxitën jo vetëm diskriminim por edhe dhunë si pasojë e gjuhës së urrejtjes. Ka mendime dhe deklarata të shkencëtarëve por edhe të politikanëve të ndryshëm të cilët kanë mendim pro et Contra . Ata që janë të mendimit se zhvillimi i inteligjencës artificiale , krahas të mirave që i sjell njeriut, kufizon të drejtat e njeriut marrin shembull i lajmet algoritmike. Rasti i nxitjes së dhunës në Mianmar është shembulli më i saktë i argumentrimit të tyre [2] , ose e ashtuquajtura "Kredi Sociale" që e aplikon Kina. Sistemi ka funksione ndëshkuese, të tilla si "ndëshkimi" i debitorëve, nëpërmjet shfaqjes së fytyrave të tyre në ekrane të mëdha në hapësirat publike ose duke i vendosur këta individë në "listën e zezë" në udhëtimet me tren ose avion [3]. Nisur nga këto dhe shembuj të tjerë, mendojnë se një zgjidhje do të ishte përfshirja e Deklaratës Universale të OKB-së për të Drejtat e Njeriut në gjuhën e programimit të inteligjencës artificiale. ish-Ambasadorja e Shteteve të Bashkuara në Këshillin e OKB-së për të Drejtat e Njeriut, Eileen Donahoe, e cila ka deklaruar se duhet të mirren për bazë normative aktuale dokumentet ndërkombëtare për të drejtat e njeriut. Të tjerët nuk pajtohen me konstatime të tilla. Ish anëtarja e Parlamentit Evropian, Marietje Schaake, duke bërë krahasime në mes të ideologjisë së sotme globale, pra të demokracisë apo shtetit ligjor të quajtur ndryshe, thekson se përpos sfidave tjera jetësore të njeriut që paraqiten sot për shkak të dinamikës jetësore, por edhe interneti ditëve të sotme, nuk vijnë prej teprisë së rregullave, por prej mungesës së rregullave për teknologjinë. Megjithatë, ekspertët janë të pajtimit se është i domosdoshëm një rregullator global që do të sigurojë praktikat etike të inteligjencës artificiale. Eric Schmidt, kreu i Komisionit të Sigurisë Kombëtare për Inteligjencën Artificiale, thekson nevojën imediate se sistemi që po ndërtohet në epokën moderne duhet të bazohet në vlerat njerëzore pasi që, megjithatë, inteligjenca artificiale është shpikur nga njeriu dhe i shërben vetëm njeriut. [4]. Shumë ekspertë të Inteligjencës Artificiale(IA) besojne se ky shekull do të dëshmojë krijimin e teknologjive, inteligjenca e të cilave e tejkalon atë te njerëzve në të gjitha aspektet. Qëllimet

[1] Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut (DUDNj) u miratua nga Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara më 10 dhjetor 1948 në Palais de Chaillot të Parisit. Kjo deklaratë ishte si reakcion I pasojave të luftës së dytë botërore . Deklarata ishte përpjekje për të ligjësuar mbrojtjen e të drejtave themelore të njeriut të cilat të drejta , pa dallim ju takojnë të gjithëve. Neni 7 i Deklaratës thekson barabarësinë e të gjithëve para ligjit, pa asnjë lloj diskriminimi pa dallim.

[2] https://www.reuters.com/investigates/special-report/myanmar-facebook-hate.

[3] China's Social Credit System puts its people under pressure to be model citizens 2018,https://theconversation.com/chinas-social-credit-system-puts-its-people-under-pressure-to-be-model-citizens-89963, aksesuar , 05.11.2021 .

[4] Zëri i Amerikës, 13.12.2019,

e tilla në parim mund të marrin ndonjë formë të mundshme qe do të ndikojë në të ardhmen e planetit tonë aq shume sa që mund të paraqesin një rrezik ekzistencial për njerëzimin. Speciet tona dominojnë vetëm Tokën, duke qendruar dhe mbi kafshet e tjera qe jetojne ne te sepse aktualisht kane nivelin më të lartë të inteligjencës. Por është e besueshme se deri në fund të shekullit, do të jenë zhvilluar Inteligjenca Artificiale inteligjencë e cila krahasohet me tonat. Për më tepër, nuk mund të përjashtohet mundësia që Iteligjenca Artificiale të zhvillojë edhe nivele fenomenale te (vetëndergjegjes?), dhe në nje te ardhme edhe(mundesine per te ndier dhimbje?), të cilat do të na ballafaqohen me lloje të reja të sfidave [1]. Shkencëtari Ray Kurzweil, autori i librit të famshëm "The singularity is near" ka thënë se progresi i gjithë shekullit XX do të arrihet brenda vetëm 20 vjetëve të shekullit XXI. Sipas statistikave, në vitin 2000, ritmi i progresit ishte pesë herë më i shpejtë se progresi mesatar i gjithë shekullit XX. Nisur nga këto sfida, rritet rreziku për mundësinë e kufizimit të mëtejmë të të drejtave të njeriut sic janë : liria e shprehjes, privatësia apo edhe të drejtat tjera civile. E drejta për jete pra, e drejta e secilit për ta zgjedhur mënyrën e të jetuarit, familja, personaliteti dhe e drejta në privatësi, janë të drejta që përkundër faktit se janë të parapara në dokumentet ndërkombëtare eqë në kohët moderne janë bërë standard ndërkombëtare, megjithatë , këto mund të paraqesin rrezik për kufizim apo edhe shkelje të këtyre të të drejtave. Ky parashikim tani më ështtë realitet dhe se ndryshimet janë aq të mëdha sa që deri në vitin 2030 dallimet në zhvillimin njerëzor do ti tejkalojnë parashikimet sa që do të mund të ndodhin aq shumë ndryshime dhe do të ketë zhvillime aq të mëdha sa që ndryshimet do jenë marramendëse ndërmjet viteve 2018-2030 [2] . Sipas parashikimeve të Kurzweil, në vitin 2050 mund të ndodh singularity në teknologji e që i bie që zhvillimi i inteligjencës artificiale do të jetë aq i madh sa që do ta ndryshojë tërësisht civilizimin njerëzor . Bota, nga këto ndryshime që do të mund të ndodhin , nuk do të mund të njihet. Përkundër të gjitha këtyre zhvillimeve, sërish do ti referohem Deklaratës Universale për të Drejtat e Njeriut, konkretisht nenit 12. Nga ky këndvështrim, Familja , e drejta e banimit dhe pacenueshmëria e banesës, korrespondenca , personaliteti , nderi dhe prestigji i gjithësecilit mbrohet nga ligji kundër ndërhyrjeve ose sulmeve të tilla. Shtetet kombëtare, janë duke u ballafaquar nga këto sfida në legjislacionet e tyre të brendshme duke qenë në mes të aspektit pozitiv të inteligjencës artificiale dhe rreziqeve që kjo sjell gjatë aplikimit të saj në jetën shoqërore, p.sh. në këndvështrim pozitiv, inteligjenca artificiale do të lejojë të dëmtuarit në shikim dhe të verbrit të vrapojnë në mënyrë të pavarur. Sistemi është duke u testuar nga kompania Google dhe do të drejtojë përdoruesin përmes një aplikacioni në smartphone përmes një pajisjeje që mund të shndërrohet në një lloj syri dhe veshi që drejton rrugëtimin. Për të përdorur sistemin, vrapuesi duhet të lidhë një telefon Android me një "parzmore" e hartuar nga Google që vendoset rreth belit. Aplikacioni ''Project Guideline'' do të përdorë kamerën e telefonit për të ndjekur rrugën ose, Shkencëtarët po e testojnë një sistem të inteligjencës artificiale, që mendohet se është i aftë që ta diagnostikojë demencën pas një skanimi të vetëm të trurit etj [3]. Poashtu, nga aspekti negativ,ndikimi i inteligjencës artificiale në të dhënat personale të cilat duke i mbledhur dhe analizuar ato mund të zbulohen informacione personale në lidhje me përdoruesit. Shumë shtete akoma janë larg pranimit të këtyre ndryshimeve dhe

[1] IA, mundësi dhe sfida, https://sites.google.com casja, 05.11.2021
[2] https://sites.google.com, po aty,kapitulli 2, casja, 30.10.2021
[3] Koha ditore, 01.Dhjetor,2019

si të tilla edhe kanë ende mungesë legjislative . Në aspektin ekonomik në vitin 2011, Kombet e Bashkuara paraqitën Parimet Udhëzuese për Biznesin dhe të Drejtat e Njeriut, të cilat i bëjnë thirrje industrisë të respektojë, të mbrojë dhe të sigurojë instrumente mbrojtëse për të drejtat e njeriut. Komisioneri i Këshillit të Europës për të Drejtat e Njeriut argumentoi se në epokën e inteligjencës artificiale e drejta e privatësisë, mosdiskriminimit dhe liria e shprehjes duhet të mbrohen në mënyrë të veçantë[1]. Nga aspekti krahasimor i dy Konventave ndërkombëtare për të drejtat e njeirut, ngjashmërite dhe dallimet në raporte ndërmjet tyre dhe aspektin e mbrojtjes së të drejtave të njeriut nga ndikimet që ka IA, KEDLNJ, në nenet 8 dhe 10 të saj jo vetëm që njeh por garanton të drejtën për respektimin e jetës private dhe familjare dhe larine e shprehjes. Këto të drejta , jkanë potencialisht të rrezikuara për shkak të ndërhyrjeve, përgjimeve të ndryashme me qëllim , uljen e autoritetit personal të individit , gjithnjë me cak, dominimin dhe përfitimet e ndryshme material, politike , personale etj. Lidhur me këto, Parlamenti Evropian ka marrë iniciatvë për marrjen e masave për shkak të menaxhimit të paligjshme të veprimeve të internetit në rast të mosveprimit për eliminimin e veprimeve të tilla[2].

2.Prezantimi dhe analiza e rezultateve

Gjatë shqyrtimit e literaturës jam angazhuar sidomos në analizën që ia kam bërë neneve të Deklaratës Universale për të Drejtat e Njeriut, definicionet zyzrtare te BE për IA dhe ndikimin e IA në jetën tone shoqërore. Në parim, shpikës i IA është vetë njeriu dhe " komandues" i IA, kjo nuk kontestohet por, të kontestueshme janë pasojat që IA ka sot dhe në të ardhmen tek njeriu. Deri më sot, ka shumë pak shtete dhe më shumë BE që kanë hartuar plan afatgjatë të vëzhgimit, analizimit dhe kontrollit të zbatimit të avancimit të IA . Edhe pse kjo normativë juridike është duke u hartuar e duke u përsosur cdo ditë , dobitë djhe rreziku nga IA janë duke shkuar paralel, shembull tipik është truri i njeriut i cili është duke u analizuar në prizmin e funkcionimit të tij, njëkohësisht është shpikur një rrjetë neurale artificiale. "Simulimi i tërësishëm trurit" është tjetër eksperiment I cili synon që duke u skenuar cdo pjesë e trurit, është krijimi i një modeli 3D i cili futet në kompjuter e mëpastaj edhe krijimi i një makine inteligjence e ngashme me trurin tone. Nga këto të thëna dhe të dhëna , cështja e zbatimit të dokumenteve juridike ndërkombëtare ose kombëtare vështirësohet edhe nëse ato hartohen, dhe kjo ka të bëjë me dy faktorë:

3. IA është në duar të atyre që e kanë shpikur dhe të atyre që e administrojnë dhe e menaxhojnë

Duke pasur parasyshë se IA e kufizuar dallon nga IA e përgjithshme dhe posacërisht nga superinteligjenca artificiale, në pikëpamje zhvillimore , kjo na bën akoma më kuroizë se si do të

[1]Euro News, Albania, Çfarë duhet të dini për strategjinë e re të BE për inteligjencën e artificiale,2020 https://euronews.al/al/risi/2020/02/19/cfare-duhet-te-dini-per-strategjine-e-re-te-be-per-inteligjencen-e-artificiale, Aksesuar, 06.11.2021

[2] Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut (KEDNj), nenet 8-10. Zzyrtarisht, Konventa për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore, Hartuar në vitin 1950 nga Këshilli i Evropës. konventa hyri në fuqi më 3 shtator 1953

adresohen cështjet e ndryshme lidhur me të drejtat e njeriut , konkretisht si do të merren vendimet gjyqësore në procedurat të cilat lidhen direkt me diskriminim, cenim të lirisë së shprehjess, cenim të privatësisë etj. pra, a ekziston rreziku qe të vihet në pikëpyetje dinjiteti njerëzor? Konventa Evropiane për të Drejtat dhe Liritë e Njeriut, ka barazuar në pikëpamje të mbrojtjes juridike të drejtat dhe liritë e njeriut, duke i vendosur në paedestalin më të lartë , pa bërë asnjë dallim. Në pikëpamje të mbrojtjes së të drejtave të njeriut nga cenimi i mundshëm si pasojë e veprimeve të IA, mrojtja juridike e të drejtave të njeriut do të mund të bëhej permes sankcionimit të këtyre shkelieve, paraprakisht duke bërë identifikimin e tyre permes krijimit të mekanizmave juridik e politik. Kjo mund të bëhet duke aktivizuar praktikat juridike ndërkomëtare të të drejtave të njeirut , sankcionet penale dhe dëmshpërblimet në raste të vërtetimit nga gjykata se ka ndodhur cenimi të drejtave.

4.Përfundim dhe rekomandime

Periudha ku ne po e jetojmë sot, na bën të mendojmë seriozisht se ku dhe sip o ecën ritmi i zhvillimit shoqëror, ose më mire të themi, a po e shkatërron njeriu vetëveten perms modernizimit të mjeteve teknike e teknologjike”?

Kjo është evidente kur në të ardhmen tone të afërme do të mund të përallemi me Superinteligjencën artificiale, një kompjuter, robot ose makinë tjetër , shumë më inteligjente se sa njeriu i zakonshëm. Filozofi nga Oxford dhe një nga mendimtarët më të famshëm të Inteligjencës Artificiale, Nick Bostrom, e definon superinteligjencën si: “një intelekt që është shumë më i menqur se sa njerëzit më të mirë në të gjitha fushat, duke përfshirë kreativitetin shkencor, urtësinë e përgjithshme dhe aftësitë sociale”. Mund Filozofi nga Oxford dhe një nga mendimtarët më të famshëm të Inteligjencës Artificiale, Nick Bostrom, e definon superinteligjencën si: “një intelekt që është shumë më i menqur se sa njerëzit më të mirë në të gjitha fushat, duke përfshirë kreativitetin shkencor, urtësinë e përgjithshme dhe aftësitë sociale”. Mundësia e dominimit është shumë evidente por, edhe mundësia e vetëshkatërrimit njerëzor, është një risk që na përcjell kudo.

Në të ardhmen, shtetet duhet të hartojnë strategji afatgjate , të krahasueshme me zhvillimet e IA, për mbrojtjen e dinjitetit njerzor nga shkeliet e mundshme , kjo në aspektin e rreziqeve që mund të shkaktojë IA . Në aspektin pozitiv, duhet të stimulohet avancimi i kontrolluar i IA, permes mbikëqyrjes juridike, politike e profesionale të shteteve .

BURIMET – LITERATURA

1.Deklarata Universale për të Drejtat e Njeriut (DUDNj) u miratua nga Asambleja e Përgjithshme e Kombeve të Bashkuara më 10 dhjetor 1948 në Palais de Chaillot të Parisit.

2. Konnventa Evropiane për të Drejtat dhe Liritë e Njeirut, Konventa Evropiane për të Drejtat e Njeriut (KEDNj), emri zyrtar, Konventa për Mbrojtjen e të Drejtave të Njeriut dhe Lirive Themelore) Hartuar në vitin 1950 , hyri në fuqi më 3 shtator 1953

3.https://www.businessinsider.com/yueh-hsuan-weng-explains-why-robots-need-legal-rights-2015-11

4. https://www.dw.com.

5.EPRS | European Parliamentary Research Service,2020, https://dig.watch/updates/ai-features-european-parliaments-legal-affairs-committee-discussion.

6.https://www.zdnet.com/article/what-is-ai-everything-you-need-to-know-about-artificial-intelligence

7. https://www.reuters.com/investigates/special-report/myanmar-facebook-hate.

8.China's Social Credit System puts its people under pressure to be model citizens 2018,https://theconversation.com/chinas-social-credit-system-puts-its-people-under-pressure-to-be-model-citizens-89963 .

9. https://sites.google.com

10.https://euronews.al/al/risi/2020/02/19/cfare-duhet-te-dini-per-strategjine-e-re-te-be-per-inteligjencen-e-artificiale

ONLINE
Eurasian Conference on Language & Social Sciences
XIII
Daugavpils, Latvia

Different ways of passing variables to and from functions in C language

Dr Grzegorz SŁOWIŃSKI

Dr inż., Warsaw, Poland – Faculty of Engineering, Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Abstract

The article presents various possibilities of passing variables to functions and returning variables from functions in the C language. In the presented examples, a very simple problem of searching for the larger of 2 integer values (int) was used. The example is deliberately chosen so trivial that the reader can focus full attention on how the arguments were conveyed and how the result was returned.

Keywords: C, function, parameter, pointer

INTRODUCTION

The aim of this paper is to present different ways of passing variables to and from functions in C language. C language offers direct memory address. Programmer can use direct and indirect addressing. This gives great control, how the variables (both simple and compound) can be passed to and returned from functions.

Parameters passed by value and value returned by function result.

This is the simplest situation. A function takes its parameters by value (that is, it works with copies) and returns a variable. The function definition is as follows:

```
int max0 (int a, int b){
   if (a>b) return a;
   return b;
}
```

The **return** b**;** command may be preceded with the else word if we find this to improve readability. The main function that demonstrates the use of max0, with the necessary inclusion of the stdio.h header file, might look like this:

```
#include <stdio.h>

int main(void) {
   int x=11, y=22;
   int res=max0(x,y);
   printf("%i",res);
   return 0;
}
```

The max0 function can be realized with the ternary operator instead of the if statement? The arithmetic if-else. For a novice programmer, this operator reduces the readability of the code. Since this operator is present not only in the C language, but also in other languages: C ++, Java, C#, JavaScript, PHP, it is necessary to get used to it. The modified function, named max01, is shown below:

```
int max01 (int a, int b){
   return a>b?a:b;
}
```

Macro-definition with pre-processor directives instead of function

C (and C++) language offers a feature of pre-processor. These are some operations done prior to source code compilation. Preprocessor directives follow # sign. Define directive allows to define constants but also macrodefinitions (or macros) that can work as quasi functions. This case is shown below:

```
#include <stdio.h>
#define MAX(a,b) (a>b?a:b)

int main()
{
   printf("%i",MAX(4,-4));
   printf("%f",MAX(4.5,-4.5));
   return 0;
```

```
}
```

Macrodefinitions are by code conventions written in caps letters to distinguish them from oridinary functions.

Passing parameters by value, returning the result by parameter passed by pointer

The function returns only one value as a result (it can also be a structure, i.e. a record with a complex structure). In C, this limitation can be overcome by modifying the parameters passed to the function by reference.

In the definition of the function, we give the pointer as a formal argument. When calling the function, use the pointer (a variable that stores the address) or the address of the variable as the current parameter. For this purpose, the variable name should be preceded by the & character, in this context with the operator for obtaining the address.

The function receives copies of the address of the variable. The copy of the address points to the exact same memory location as the original address. In this way, we can indirectly modify the original of the passed parameter from the function body. The max1 function is as follows

```
void max1(int a, int b, int *pMax){
   *pMax=a>b?a:b;
}
```

The third parameter is a pointer to a variable of type int. In the variable indicated by pMax, the function will write the value of the larger of the two parameters a and b. You should also pay attention to the overload (ambiguity) of the * operator. In the function header, in the parameter list, in the record int *pMax the * operator means that pMax is a pointer, i.e. a variable holding an address). The word int specifies that pMax will hold the address of an int variable. In the function body, * is the dereferencing operator, or indirect addressing. It means that the value obtained as a result of evaluating the expression a>b?a:b is to be assigned not to pMax, but at the address given by pMax. Additionally, * acts as an arithmetic multiplication operator, which has not been demonstrated in the example.

A main function that demonstrates the use of max1, might look like this:

```
int main(void) {
   int x=11, y=22;
   int result;
   max1(x,y,&result);
   printf("%i",result);
   return 0;
```

```
}
```

Pay attention to calling the max1 function max1(x,y,&result); As the last parameter we give the address of the result variable to which the greater of the values given by x and y will go. It's worth comparing this call with the function header. If the function parameter is a pointer (that is, it holds an address), then the pointer or the address of a regular variable should be given as the current parameter (when called).

Parameters passed by pointers and pointer returned by function result

Another possibility is to pass the pointer function to the larger of the two passed values. For this to make sense, the variables a and b must also be passed by a pointer. Note that when variables are passed by value (normally) this function works with copies of the variables. There is no point in returning a pointer to a copy, as the copies are destroyed after the function completes. In a simple program, such a solution may even seemingly work. The function ending its operation does not reset the memory area it uses (the top of the stack). Until this area is overwritten, dereferencing the pointer will show the correct value, which may create a false impression that this solution is correct. The max2 function returns a pointer to the larger of the two values passed as pointers to the function.

```
int *max2(int *a, int *b){
   return *a>*b?a:b;
}
```

Demonstration of the function max2 can be done with following code

```
#include <stdio.h>

int main(void) {
   int x=11, y=22;
   int *pMax;
   pMax=max2(&x,&y);
   printf("%i",*pMax);
   return 0;
}
```

Parameters passed by pointers, parameters sorting and an extra info returned by function result.
The task of the max3 function is to arrange the values transferred by parameters in a descending order (greater first). Return the greater value to the first parameter and the lesser value to the second. Additionally, the function will use its result to signal whether there has been a change (1 - change, 0 - no change).
Help for the max3 function will be the swap function - whose task is to replace the values in the parameters passed.

```
void swap (int *x, int *y){
   int t=*x; *x=*y; *y=t;
}
```

Function max3 is as follows:

```
int max3(int *a, int *b){
   if (*a>*b) return 0;
   else {swap (a,b); return 1;}
}
```

The use of the else block is not necessary in this case - it has been preserved, as in the author's opinion it improves readability. The max3 function could be used as part of implementing an insertion sort algorithm. Demonstration of the function max3 use is below.

```
#include <stdio.h>


int main(void) {

   int x=11, y=22;

   int isSwaped = max3(&x,&y);

   printf("%i %i %i",x,y,isSwaped);

   return 0;

}
```

Calling the max3 function directly from the list of printf function parameters may have a rather surprising result for the programmer. Especially if this call is first in the printf parameter list. The reader would like to check such behaviour on his/her own.

An array as a parameter, value returned by function result

The next considered function maxArr1 receives an array as a parameter and returns the found maximum value. The reader deserves a few words of explanation. In C, in fact, you cannot pass an array as a parameter to a function. You can only pass a pointer to an array (or a pointer to a zero element if you prefer). The information about the size of the array is lost in this case. It should be passed with a separate parameter.

The fact that we pass a pointer to the beginning of the array automatically causes us to operate on the original.

The programmer has two syntaxes to choose from - he can use the usual array syntax using the operator [] and index. The second option is to use the pointers directly. In the classic "The C Programming Language" by Kerninghan and Ritchie [1], there is a moderate opinion that "the pointer version will generally be faster, but - especially for beginners - less readable." (subchapter 5.3: Pointers and Arrays). On the other hand, P. van der Linden in "Expert C Programming, Deep C Secrets"[2] states that the popular belief about the greater efficiency of the indicator version is usually wrong, because the compiler will translate both entries in the same way in the case of a one-dimensional array. (pp. 244-245). However Linden prefers to use pointers because that is how the compiler sees it. "It is questionable programming style to name something in a way that wrongly represents what it is". The programming style that names things in a way that misconstrues what they are is questionable. On the other hand, Linden admits that writing using indexes may better reflect the intentions of the programmer. (pp. 248-249).

More modern authors [3-5] present opinion that modern C compilers makes no difference between pointer and index syntax. They compile both syntaxes to the same machine code with the same execution speed. So the index syntax should be generally preferred as it is more similar to other common languages and generally more readable. Below, we will present a solution using array syntax (with index) and then using pointers. Below is the maxArr1 function and its demonstration in main.

```
int maxArr1(int arr[], int size){
   int max=arr[0];
   for (int i=1;i<size;i++)
      if (max<arr[i]) max=arr[i];
   return max;
}

int main(void) {
   int arrNum[]={123,45,67,-23,89};
   int max= maxArr1(arrNum,sizeof(arrNum)/sizeof(arrNum[0]));
```

```
    printf("%i", max);
    return 0;
}
```

Please, put attention to the way the second parameter (array size) is passed.
sizeof(arrNum)/**sizeof**(tabNum[0])

The operator **sizeof** returns the amount of bytes taken by its parameter. Thus **sizeof**(tabNum) returns the size of the arrNum array expressed in bytes. To get information about arrNum size in terms of stored elements one should divide it by the size of the 0-th element: **sizeof**(tabNum[0]).
It is known that arrNum elements are of int type. Thus the following expression also could be used: **sizeof(int)**.
However, the 0-th element size check notation is preferable as it is a bit easier to maintain code in case the array type changes.
Function maxArr1p below is maxArr1 written with pointer syntax. Its execution looks identical to maxArr1 execution.

```
int maxArr1p(int *arr, int size){
    int max=*arr;
    for (int i=1;i<size;i++)
        if (max<*(arr+i)) max=*(arr+i);
    return max;
}
```

An array as a parameter, pointer returned
The function that returns the index to the maximum value in the array will be skipped. (One would have to decide to return the index of the first or last occurrence). Its declaration would be similar to the maxArr1 function (same return type and identical parameter types).
So let's look at the function that returns a pointer to the first occurrence of the maximum value in the array. We will limit ourselves to the pointer syntax. The reader who has made it to this point should have no difficulty rewriting the functions in an array style. Below is the maxArr2 function and a demonstration of its use.

```
int *maxArr2(int *arr,int size){
    int *pMax=arr;
```

```
    for (int i=1;i<size;i++)
        if (*pMax<*(arr+i)) pMax=(arr+i);
    return wMax;
}

int main(void) {
    int arrNum[]={123,45,67,678,-23,89,0};
    int *pMax=maxArr2(arrNum,sizeof(arrNum)/sizeof(arrNum[0]));
    printf("%i", *pMax);
    return 0;
}
```

An array as a parameter, an array of known value returned

The next example demonstrates a function that takes the array arr1, parses it, and returns the array arr2 that contains some description of the array arr1. It is predetermined what the size of arr2 will be.

```
int *maxArr3(int arr1[],int size){
    int *arr2=calloc(2,sizeof(*arr2));
// int arr2[2]; would be incorrect
    arr2[0]=arr1[0];
    arr2[1]=0;
    for (int i=1;i<size;i++)
        if (arr1[i]>arr2[0]){
            arr2[0]=arr1[i];
            arr2[1]=i;
        }
    return arr2;
}
```

```
int main(void) {
  int arrNum[]={123,45,67,678,-23,89,0};
  int *pMax=maxArr3(arrNum,sizeof(arrNum)/sizeof(arrNum[0]));
  printf("%i %i", pMax[0], pMax[1]);
  free(pMax);
  return 0;
}
```

Obviously, we literally don't take and return an array, just pointers to zero elements. In the function body, one needs to use the calloc or malloc functions to allocate on the heap the appropriate memory space for the array being created. Attempt to create an array in the usual way int arr2 [2]; seemingly successful. Compilation would be performed. The array created in this way would allocated on the stack and will be available only in the function body, and if we were to use it internally in the function - we can do it, but it would be destroyed when we come back from the function. As a result, the function would return NULL. (In general function should return pointer to the array allocated on stack. However modern C GNU compiler has some "safety belts" and in this case will return NULL, this can be annoying for "orthodox", old C programmers). In the main function, after using the data passed from maxArr3, the memory it occupies is freed by calling the free function.

An array passed, an array containing indices of max values returned

The next case to be discussed is the maxArr4 function, which takes the array arr1 and returns the dynamically created array arr2 containing the indices of the maximum values found in the retrieved array. There is at least one maximum value in the array. However, it may be that several items have the same maximum value. In this case, the target size of the arr2 array is unknown. During the operation of the function, one will have to change it using the realloc function.

The size of the created array can of course be passed through the parameter passed by the pointer to the maxArr4 function. The idea that will be presented here is to pass the size of the array arr2 in the zero element of the array. (In the history of C programming there were even reported cases of passing an array size in the -1 element of an array. However this is really dangerous, because such -1-th element is put to bytes that are not reserved for the array and can overwrite or be overwritten by another variable [2]).

The algorithm implemented in maxArr4 is a bit more complicated. Efforts should be made to complete the task in a single iteration through the array.

The maxArr4 function and its demonstration use are as follows.

```
int *maxArr4(int arr1[],int size){
   int *arr2=calloc(2,sizeof(arr2[0]));
   arr2[0]=2;
```

```
  arr2[1]=0;
  for (int i=1;i<size;i++){
    int max=arr1[arr2[1]];
    if (max<=arr1[i]) {
      if (max==arr1[i]) arr2[0]++;
      else arr2[0]=2;
      arr2=realloc(arr2,arr2[0]*sizeof(arr2[0]));
      arr2[arr2[0]-1]=i;
      }
    }
  return arr2;
}

int main(void) {
  int arrNum[]={123,45,67,678,-23,89,0,678};
  int *pMax=maxArr4(arrNum,sizeof(arrNum)/sizeof(arrNum[0]));
  for (int i=1;i<pMax[0];i++) printf("%i, ",pMax[i]);
  free(pMax);
  return 0;
}
```

Function calloc dynamically creates an array stored on the heap. The zero element stores the size of the array, and the first element holds the value of zero - it is the index of the element in the arr1 array from which we start the search for the index of the maximum values in the arr1 array. In the for loop we look through the elements 1-th to the last in the arr1 array. Action should be taken if we encounter an element greater than or equal to max.

If we encounter an element equal to max - the size of the array stored in arr2[0] should be increased. If we encounter a larger element - set the size of the array stored in arr2[0] as 2.

Then, one must reallocate the memory according to the value stored in arr2[0] and write the value of the current index from the arr1 array to the last place in arr2. In this way we will obtain the array arr2, which

stores its size in the zero element, and in the following elements the indices for the maximum values from the array arr1.
The line requires a comment is
arr2=realloc(arr2,arr2[0]*sizeof(arr2[0]));
There are some risks involved in using the realloc function at this point. If the reallocation fails, NULL is assigned to arr2 and the pointer to arr2 is lost. Responsible use would have to use an additional auxiliary pointer that would be rewritten to arr2 only after it was determined that the reallocation was successful. This has been dropped not to complicate the example further.

Pointers to functions, using comparator to search among complex variables
Besides pointers to variables (and arrays), C offers pointers to functions. One should remember that pointer covers simply a memory address. Function address is simply the address of byte, where function code starts. The syntax of function pointer is more complicated than variable pointer. When defining One must specify the returning function type but also the parameters list.
The example presented here uses also structs. Struct is a kind of a complex variable. Their use is inevitable in any but very simple programs.
In case of complicated record (or object) it is not clear how to compare them. The rules of comparing should be somehow defined and passed to function searching for maximal element.
Assume definition of struct type Point that refers to 2D point in Cartesian system.

```
typedef struct { int x; int y;} Point;
```

Then define the rule of comparing two Points, stating that when comparing 2 points we simply compare their x attribute.

```
int comp1(const Point *arg1,const Point *arg2 ){

 return (arg1->x - arg2->x);
}
```

Then one can write the function that finds the “maximum” Point in the array of Points according to the rule given in separate function

```
Point maxPoint(Point *arrP, int size,

 int(*comp)(const Point*, const Point*)){

        Point max = arrP[0];

        for (int i =1; i<size;i++)

                if (comp(&max,&arrP[i])<0) max=arrP[i];

        return max;
```

```
}
```

The third formal parameter of the maxPoint function is given as

int(*comp)(const Point*, const Point*)

This is a declaration of a pointer to function of int type that takes 2 parameters both of pointers to variable of Point type. **const** specifier denotes that the address kept in the pointer cannot change inside the function. Function pointer must specify both function type and parameter list. Thanks to that during compilation possible mistakes of using pointer to not proper function can be signalised.

The execution of such maxPoint function looks like that

```
Point maxx = maxPoint (arrPoint,size,comp1);
```

Maxx is the "biggest" Point in the arrayPoint array. The way how to compare Points is passed to maxPoint function by third parameter. Here as actual parameter just name of function comp1 is given.

Full main function demonstrating use of maxPoint and comp1 functions can look like below:

```
int main(){
    Point arrPoint[]={{1,2},{3,4},{-2,5}};
    int size =sizeof(arrPoint)/sizeof(arrPoint[0]);
    Point maxx = maxPoint (arrPoint,size,comp1);
    printf("Max point is {%i,%i}",maxx.x,maxx.y);
    return 0;
}
```

CONCLUSIONS

This article covers several ways to pass parameters to functions and to return values from functions in C. The overview is certainly not exhaustive. The C language offers a programmer great opportunities. Various ways of passing parameters and returning values have been presented. Also very interesting feature of functional paradigm programming connected with function pointers use has been also presented. Obvious the topic can be further exploited. e.g. by showing the possibilities of using structures - e.g. wrapping a board in a structure. Also, attention could be paid to multidimensional arrays or pointers to pointers.

Hence, the reader can see that C language gives the programmer great variety of variable passing ways. On the one hand this is fascinating, but on the other hand, this somewhat overwhelm programmers and contribute to the opinion that C is a difficult programming language.

REFERENCES

1. Brian Kernighan, Dennis Ritchie, The C Programming Language, second edition, Pearson 1988.

2. Peter van der Linden, Expert C Programming, Deep C Secrets, Pearson 1994.
3. K.N. King, C Programming: A Modern Approach, W. W. Norton & Company 2008.
4. Stephen Prata, C Primer Plus, 5th Edition, Pearson 2005.
5. Peter Prinz, Tony Crawford, C in a Nutshell, O'Reilly 2005.

The Effect of Green Logistics Practices on Firms' Performance

Yeşil Lojistik Uygulamalarının Firmaların Performansına Etkisi

Orhan ÇOBAN

Gaziantep University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Logistic, Gaziantep, Turkey; ocoban@gantep.edu.tr ; ORCID ID: 0000-0001-6137-8937.

Ayşe ÇOBAN

Gaziantep University, Vocational School of Social Sciences, Turkey; aysecoban@gantep.edu.tr ; ORCID ID: 0000-0002-7844-7633.

Abstract

In this study, the effects of green logistics practices on firm performance are discussed. In this context, first of all, the concept of green logistics was explained, and then, starting from the green logistics applications, the effects of these applications on the performance of the companies were analyzed. Within the framework of the examinations and evaluations, it has been evaluated that green logistics practices affect the cost of transportation of companies to materials and raw materials, reducing the indecision of consumers to purchase products, leading to brand loyalty. Companies that can manage this process well gain significant advantages in terms of profitability and productivity increase when environmental, economic and operational performance criteria are taken into account.

Keywords: Green Logistics, Firm Performance, Cost

Öz

Bu çalışmada yeşil lojistik uygulamalarının firma performansına olan etkileri ele alınmıştır. Bu kapsamda öncelikli olarak yeşil lojistik konsepti açıklanmış, daha sonra yeşil lojistik uygulamalarından hareketle, sözkonusu uygulamaların firmaların performansına olan etkileri analiz edilmiştir. Yapılan inceleme ve değerlendirmeler çerçevesinde yeşil lojistik uygulamalarının firmaların materyal ve hammaddeye ulaşım maliyetini etkilediği, tüketicilerin ürün satın alma kararsızlığını azaltarak marka bağımlılığına yol açtığı değerlendirilmiştir. Bu süreci iyi yönetebilen firmalar çevresel, ekonomik ve operasyonel performans ölçütleri de dikkate alındığında karlılık ve verimlilik artışında önemli avantajlar elde etmektedirler.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Lojistik, Firma Performansı, Maliyet

INTRODUCTION

As a result of the globalization process, the intensity of which has increased day by day since the 2000s, the competitive pressure on companies has increased. Due to the increase in the mobility of goods and services, that is, mobility, companies have begun to experience significant problems in terms of costs. Within this scope, various strategies have started to be implemented. On the other hand, the increase in the pressure of production on the environment due to wild production has brought environmental pollution to a level that threatens people's lives (Yanginlar and Sarı, 2014). The global warming that has emerged as a result of this process and the climate change that has arisen as a result of this process have necessitated a re-examination of all that is known.

Firms trying to reduce the above-mentioned competitive pressure have made new searches and turned to new strategies. One of them is green logistics applications. While such practices reduce company costs, they also positively affect negative externalities arising from supply chain processes (Görgün and Bardakçı, 2020). The aim of this study is to analyze the effects of green logistics practices on firm performance.

GREEN LOGISTICS CONCEPT

Green logistics, also called ecological logistics, refers to a set of sustainable policies and measures aimed at reducing the environmental impact caused by activities in this business area. In this context, green logistics is to reduce the size of the damage to the environment by minimizing the damage to the environment of all logistics activities. The concept of green logistics has been discussed in the literature since the 1990s. These years are a period of increasing social awareness and responsibility for the problems related to global warming and environmental pollution. One of the important factors that led to the development of the concept of “green logistics” was the development of the idea of sustainable development. In addition, recently, the concept of green logistics has started to be used intensively in order to increase the performance of the company. To date, some authors believe that 'green logistics' has been used to implement the assumptions of the concept of sustainable development (Paksoy, 2019; Zowada, 2020: 231-232).

The concept of green logistics affects the configuration of processes, structures and systems or equipment in the transport, distribution and storage of goods. Environmental sustainability is often overlooked in traditional approaches, especially in the decision-making process. However, at this point, it is necessary to find a balance between ecology and economy. In this context, it is necessary to find answers to questions such as how you can manage the green logistics process for companies, why you should apply green logistics in your company, and what kind of problems are experienced in green logistics applications. In this context, the relations between economy, environment and society in the context of green logistics are summarized with the help of Figure-1.

Figure 1: Three Main Sections of Green Logistics

Source: Wikiwand, 2022.

Green logistics is closely related to society, companies, customers and politics. In addition, green suppliers and the organization/company/business/customer etc. demanding the products of these suppliers. They are environmentally friendly practices that establish a relationship between people, ensure the transportation of the products at the desired time, and help social growth (Zhang et al., 2010). In this context, green logistics is considered as the integration between specific, operational, strategic, local and global elements. With green logistics practices, interactions between different groups in the supply chain can be managed.

GREEN LOGISTICS APPLICATIONS

It is possible to explain green logistics practices by considering the supply chain. The green supply chain cycle within the scope of supply chain is shown with the help of Figure-2.

Figure 2: The Cycle of Green Supply Chain

Source: Saada, 2020.

As can be seen from Figure-2, there are stages such as green production, green storage, green distribution, green transportation, green raw materials, green design, and green purchasing in green logistics applications.

Green production is considered a philosophy rather than a standard or process. With the design of products and processes, both losses and environmental pollution can be minimized. The main purpose of green production is sustainability. Businesses need to know where their responsibilities towards the environment begin and end. Environmentally friendly production, on the one hand, creates a reputation in the eyes of the society, on the other hand, it saves costs for companies and encourages research and development activities. The green manufacturing process involves investing in manufacturing process improvements rather than control technology. Therefore, green production shortens the life cycle of the product and reduces the cost of the product.

Individuals who make up the society show more sensitivity to environmental problems day by day. Due to this sensitivity, the demand for environmentally friendly products that are less environmentally friendly is increasing. This issue is explained with the concept of environmental awareness. In this context, green purchasing aims to minimize negative environmental impacts in the production process and transportation by using durable, recyclable and reusable materials (Green et al., 1998). Environmental and social responsibilities are also taken into account in the green purchasing process. Environmentally conscious purchasing initiatives include purchasing products and services that meet environmental goals such as reduced waste sources, recycling, reuse, resource reduction, and material substitution (Carter et al., 1998).

Green marketing or green distribution, which was first discussed in a seminar on "ecological marketing" organized by the American Marketing Association in 1975, is expressed as a management process to meet the needs of society and customers in a sustainable way (Chen and Chai, 2008). 2010). Green marketing is also called environmental marketing, which consists of producing, pricing and delivering products that are harmless to the environment or less harmful to the environment.

GREEN LOGISTICS AND FIRM PERFORMANCE

Environmental Performance

In recent years, the term "environmental performance" has become one of the concepts frequently used in explaining company performances. At the firm level, environmental performance is recognized as an important component of “business sustainability”, as it can bring great potential returns. Therefore, decision makers and implementers spend a lot of effort to optimize their environmental performance. One of the most important goals of environmental performance is to reach the best possible answer for consumers who are investigating the environmental aspects of companies and their products. Another purpose is to measure the use of substances that cause damage to the ozone layer during the production of products by companies. Environmental performance is classified in two ways according to content type. First, operational performance is expressed in terms of waste, water and emission consumption, such as ISO14001. In this way, short-term and measurable changes can be explained simply. The other is the environmental performance view, which can be characterized by various perceived benefits. In any case, the quality and impact of corporate environmental management will depend on how well it fits the particular company situation and market, and its political and social conditions. The challenge for manufacturing facilities is to measurably determine their environmental performance, realize measurable improvements, and communicate. In the short run, although the company's costs increase compared to the costs in the initial investments, factors such as reduced waste generation, energy savings, and reuse of materials may reduce environmental pressures. In addition, a high level of environmental performance will respond to the needs of 'green' consumers and provide a basis that provides income-enhancing opportunities and competitive advantage (Tyteca, 1996; Noci, 1997).

Economic Performance

Economic performance has an important place in many countries that are trying to develop economically, as well as companies with an environmental management approach. Making progress in environmental issues can create new opportunities, new avenues and additional value for companies against their competitors. Relationships between firms can be realized through formal and informal transaction models that increase innovation and reduce risk in firm profitability. In the literature, economic performance is often operationalized without explicit consideration. Similarly, industrial practice with "Green" in it was often seen as a liability that did not lead to positive financial results. The results obtained from some recent studies show contradictory results about the effect of logistics practices on the economic performance of the firm. In terms of economic performance, it is emphasized that there can be a high reduction in the cost of energy consumption, a reduction in waste treatment costs and a cost reduction in purchasing materials. The effects on economic performance that can be classified

as positive are listed as a decrease in material purchasing cost, decrease in energy costs, decrease in waste treatment fee, decrease in waste fee and decrease in fines for discharge and environmental accidents. it is listed as an increase in the cost of purchasing environmentally friendly materials (Handfield et al., 1997).

Operational Performance

Firm performance contributes to understanding whether it is appropriate in terms of economic, environmental and operational performance. In the literature, it is referred to the fact that operational performance is very important in revealing firm performance. In this context, the effects of operational performance on firm performance are summarized in the following items (Tyteca, 1996; Noci, 1997):

-Increase the quantity of goods delivered on time

-Reduce inventory levels

-Reduce scrap and defect rate

-Improve and promote the quality of products

-Increase your growing variety and differentiate your products

-Care about economies of scale

CONCLUSION

The globalization process, on the one hand, enabled an increase in production at the global level, on the other hand, it increased the competitive pressure on companies. Negative pressures on the environment increase due to increased production, and increases in company finances due to increased competition. In order to eliminate the negativities arising from both the environment and the companies, green logistics applications have started to be preferred. In this study, the effects of green logistics practices on firm performance are discussed.

Green logistics practices affect the transportation costs of companies to materials and raw materials, reduce consumers' indecision about purchasing products, and lead to brand loyalty. Companies that can turn brand loyalty into a monopoly power gain significant advantages in terms of profitability and productivity increase as a result of green practices. In addition, it has been understood that such applications also contribute to the corporate images of the companies and have a direct impact on consumer satisfaction. On the other hand, considering environmental, economic and operational performance criteria, green logistics practices do not only help to reduce the negative effects of companies' activities on the environment; At the same time, it extends the life cycle of products and increases the organizational capabilities of companies.

REFERENCES

Carter, C. R., & Carter, J. R. (1998). "Interorganizational Determinants of Environmental Purchasing: Initial Evidence from the Consumer Products Industries". *Decision Sciences, 29*(3), 659-684.

Chen, T.B. &Chai, L.T. (2010). "Attitude towards the Environment and Green Products: Consumers' Perspective", *Management Science and Engineering*, 4(2): 27-39.

Görgün, R. & Bardakçı, H. (2020). "Yeşil Lojistik Ve Türkiye'de Yeşil Lojistik Uygulamaları", *The Book of Full Papers of 4th Internatıonal Zeugma Conference on Scientific Researches*, May 29-31, 200-216.

Green K., Morton, B. & New, S. (1998). "Green Purchasing and Supply Policies: Do they Improve Companies' Environmental Performance?", *Supply Chain Management*, 3(2): 89-95.

Zhang, G., Gu, N., Lv, X. & Wang, X. (2010). "The Study of Operation Mode of Green Logistics", *in Proceedings IHMSC '10: Proceedings of the 2010 Second International Conference on Intelligent Human-Machine Systems and Cybernetics*, Vol. 01, 65–68.

Handfield, R., Sroufe, R. & Walton, S. (2005). "Integrating Environmental Management and Supply Chain Strategies", *Business Strategy and the Environment*, 14(1): 1 – 19.

Noci, G. (1997). "Designing 'green' Vendor Rating Systems for the Assessment of a Supplier's Environmental Performance", *European Journal of Purchasing & Supply Management*, 3(2): 103-114.

Paksoy, S. (2019). "Tersine Lojistik-Yeşil Lojistik ve Çevre İlişkisi", Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi, 36: 1220-1228.

Saada, R. (2020). "Green Transportation in Green Supply Chain Management", https://www.intechopen.com/chapters/72772, Available at: 01.01.2022.

Tyteca, D. (1996). "On the Measurement of the Environmental Performance of Firms – a Literature Review and a Productive Efficiency Perspective", *Journal Environmental Management*, 46(3): 281-308.

Wikiwand (2022). Green Logistics, https://www.wikiwand.com/en/Green_logistics, Available at: 02.01.2022.

Yangınlar, G. & Sarı, K. (2014). "Yeşil Lojistik Uygulamaları Ve İşletme Performansı Üzerine Bir Literatür Araştırması", *III. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi*, 15-17 Mayıs 2014, Trabzon, 178-187.

Zowada, K. (2020). "Green Logistics: The Way to Environmental Sustainability of Logistics. Empirical Evidence from Polish SMEs", *European Journal of Sustainable Development*, (2020), 9(4), 231-240.

Challenges in Developing TVET Leadership in Malaysia

Norhaidi NORDIN

Muhammad Faizal A. GHANI

Faculty of Education, University of Malaya, MALAYSIA

Abstract

Currently, Malaysia has 84 Vocational Colleges, where are mostly offering programs in the field of Technical and Vocational Education and Training (TVET). This implies that there will be a variety of behaviors among leaders in leading Vocational Colleges to enhance student learning. Consequently, it would be a difficulty to develop a quality leadership style among Vocational College leaders. Thus, this article aims to explore the challenges of developing TVET leadership among Vocational College leaders. To achieve the purpose of the study, a qualitative method was implemented to collect data through face -to -face interviews among six Vocational College leaders. The data were analyzed using thematic analysis methods. The findings of this study reported that the challenges to develop a quality leadership style among Vocational College leaders are as follows: (a) negative attitude of leaders, (b) lack of leadership competence, (c) rapidly changing educational policies, (d) formation of organizational structure less adherence to the TVET's vision, (e) less control over leader behavior, (f) less collaborative among stakeholders and (g) leaders who are less concerned with diversity factors. The findings of this study are able to make stakeholders, especially policy makers and leaders of Vocational Colleges, aware of the need to identify the cause of an issue for the purpose of resolution.

Keywords: Challenges, Leadership, Technical And Vocational Education and Training

Antep Fıstığının Ekonomik Değeri ve Üretim Sorunları

Economic Value of Pistachio and Production Problems

Ayşe ÇOBAN

Gaziantep Üniversitesi Oğuzeli Meslek Yüksekokulu, Gaziantep, Türkiye; aysecoban@gantep.edu.tr ; ORCID ID: 0000-0002-7844-7633.

Seda ÖZTAŞ AKFIRAT

Ensa Fıstık, Nizip, Gaziantep; info@ensafistik.com ; ORCID ID: 0000-0001-5865-833X.

Orhan ÇOBAN

Gaziantep Üniversitesi, İİBF, Gaziantep, Türkiye; ocoban@gantep.edu.tr ; ORCID ID: 0000-0001-6137-8937.

Öz

Antep fıstığı, ekonomik değeri yüksek, gerek yurt içi gerekse yurt dışında oldukça talep gören bir üründür. Antep fıstığının uluslararası ticaretinde bazı engeller ve uğrayabilecekleri olası ekonomik zararlar üretici firmaları tedirgin etmektedir. Aflatoksin sorunu Antep fıstığı ihracatında en önemli sorunlarından birisidir. Bu çalışmanın amacı, Antep fıstığının ekonomik değerinin ortaya konularak, üretim sürecinde karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesidir.

Antep fıstığında uluslarası ticarette önem arz eden ürünlerden bir tanesidir. Anytep fıstığı dış ticaretinde Türkiye'nin önemli bir rekabet avantajı bulunmaktadır. Türkiye net dış fazla veren bir ülke konumundadır. Antep fıstığı ticaretinde karşılaşılan en öenmli sronlardan birisi aflatoksin sorunudur. Bu sorunun başlangıç noktası, fıstık bahçeleridir. Meyveler ağaçtayken, hasat zamanı ve sonrasında uygulanan yanlış işlemler risk faktörünü artırmaktadır. Fıstık işleme tesisleri gıda güvenliği kalite standartlarını benimsemeli, tesisler yönetmeliklere uygun ve hijyenik olmalıdır. Tesisler belirli periyotlarda temizlenmeli, temizlik etkin bir şekilde yapılmalıdır. Aflatoksin ölçümleri hammadde kabulünde yapılmalı ve firmanın HACCP sisteminde kritik kontrol noktası olmalıdır. Ürün işleme sürecinde düzenli olarak nem ölçümleri yapılmalı ve kritik değerin üzerine çıkılmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Antep Fıstığı, Uluslararası Ticaret, Aflatoksin

Abstract

Pistachio is a product with high economic value and highly demanded both at home and abroad. Some obstacles in the international trade of pistachios and the possible economic losses they may suffer make the producer companies uneasy. Aflatoxin problem is one of the most important problems in pistachio export. The aim of this study is to reveal the economic value of Pistachio, to develop the problems encountered in the production process and to develop solutions for these problems.

Pistachio is one of the important products in international trade. Turkey has an important competitive advantage in the foreign trade of Anytep pistachio. Turkey is a country with a net external surplus. One of the most important problems encountered in the pistachio trade is the aflatoxin problem. The starting point of this problem is pistachio orchards. While the fruits are on the tree, the wrong operations applied during and after the harvest increase the risk factor. Peanut processing facilities should adopt food safety quality standards, facilities should comply with regulations and be hygienic. The facilities should be cleaned periodically and the cleaning should be done effectively. Aflatoxin measurements should be made at raw material acceptance and should be a critical control point in the company's HACCP system. Moisture measurements should be made regularly during product processing and should not exceed the critical value.

Keywords: Pistachio, Aflatoxin, International Trade

GİRİŞ

Şam fısıtığı olarak da adlandırılan Antep fıstığı, sakız ağacıgiller familyasından gelmektedir. Antep fıstığı ağacından yine kendi adıyla anılan antep fıstığı meyvesi yetişmektedir. Orta Doğu ve Orta Asya kökenli bir meyve olan Antep fıstığının M.Ö. 6750 tarihlerinde tüketilmiş olduğu tespit edilirken, Antep fıstığının günümüzde yetiştirilen formu ise Tunç Çağı kökenli olup, soyu Özbekistan'ın bulunduğu coğrafyaya dayanmaktadır. Antepfıstığı kendine özgü bir lezzete sahiptir ve oldukça besleyicidir. Kullanım alanı oldukça yaygın olan bu ürün, yemeklerde, tatlı ve pastacılık sektörlerinde kullanılmasının yanı sıra, çerez olarak da tüketilmektedir. Antepfıstığı meyvesi besin içeriği açısından fındık, badem ve yerfıstığı gibi yağlı meyvelerden daha yüksek protein, karbonhidrat ve kalori değerine sahipken, yağ içeriği bakımından fındıktan sonra ikinci sırada yer almaktadır. Antepfıstığı düşük doymuş yağ içeriğine sahip olup, tekli doymamış, yağ asitleri için iyi bir kaynaktır. Gıda sektöründe önemli bir yeri olan Antep fıstığnın meyvesi kuruyemiş olarak tüketilmesinin yanısıra pasta, dondurmai tatlı ve ilaç sektörlerinde de girdi olarak kullanılmaktadır. Türkiye'de üretilen antepfıstığının %60-70'i tuzlu-kavrulmuş kuruyemiş olarak ve %30-40'ı tatlı ve pasta (dondurma ve baklava) sanayinde tüketilirken ABD ve Avrupa'da ise %90'ı çerez olarak tüketilmektedir (Gezginç ve Duman, 2004).

Antepfıstığı, toprak isteği bakımından çok seçici olmamasına karşın, iklim isteği yönünden seçicidir. Eşsiz lezzete sahip olan ve ekonomik değeri yüksek olan bu ihraç ürünü için yanlış hasat ve işleme tekniklerinden dolayı bir tehdit unsuru olan ve insan sağlığına zarar veren "aflatoksin" problemi ile karşı

karşıya kalınmaktadır. Aflatoksin bir mitotoksindir. Mikotoksinler, *aspergillus, penicillium* ve *fusarium* gibi bazı küf türleri tarafından üretilen toksik metabolitlerdir. Aflatoksin en çok karşılaşılan mitotoksinler arasında olup, insan sağlığı açısından en tehlikeli olarak bilinenidir (Hosseini ve Bagheri, 2012).

Aflatoksin sorunu Antep fıstığı ihracatında en önemli sorunlarından birisidir. Bu çalışmanın amacı, Antep fıstığının ekonomik değerinin ortaya konularak, üretim sürecinde karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesidir.

ANTEP FISTIĞININ EKONOMİK DEĞERİ VE ÖNEMİ

Antep fıstığının ismi, pek çok dilde türevleri kullanılan Latince pistacia kelimesinden türemiştir. Türkçe literatürde bu meyvenin Antep fıstığı olarak adlandırılmasının en önemli nedeni, Türkiye'deki fıstık işleme tesislerinin Gaziantep'de yoğunluk kazanması ve genel anlamda üretiminin bu bölgede yoğunlaşması ve diğer bölgelere dağıtımını buradan yapılmasıdır. Bu bağlamda Türkiye'de 40'tan fazla ilde Antep fıstığı üretimi yapılmaktadır. Ancak iklim ve toprak özellikleri nedeniyle üretimin yaklaşık %95'i Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yapılmaktadır. Bu bölgede Şanlıurfa, Gaziantep, Nizip, Siirt, Kahramanmaraş, Adıyaman ve Diyarbakır illleri üretimde ilk sıralarda yer almaktadır. Türkiye'de en fazla Antep fıstığı üretimi 2014 yılına kadar Gaziantep'te gerçekleşirken, 2014 yılından yeni üretim alanları Şanlıurfa'ya kaymıştır. Hali hazırda toplam üretimain yaklaşık %80'i Şanlıurfa ve Gaziantep illerinde gerçekleştirilmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2022; TarımOrman, 2022). Hali hazırda fıstık piyasasında Antep, Siirt, Şam ve İran fıstığı olmak üzere dört tür fıstık söz konusudur.

2020 yılı verilerine göre Dünya genelinde 1,2 milyon ton olan Antep fıstığının üretimi, ABD, Türkiye, İran ve Çin'de yoğunlaşmıştır. 2020 yılı verileri dikkate alınarak Dünya'da Antep fıstığı üretimi Tablo-1 yardımıyla özetlenmiştir.

Şekil- 1: Antep Fıstığı Üretim Miktarı (2020; Ton)

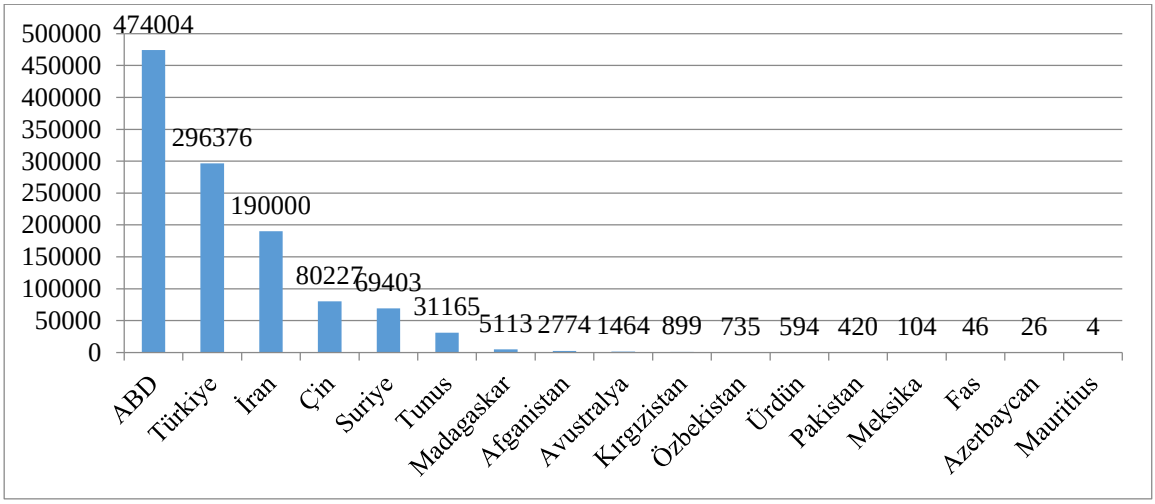

Kaynak: FAO, 2022.

Şekil-1'e göre, ABD 474 bin tonluk fıstık üretimi ile Dünya'da ilk sırada yer almaktadır. Bu ülkeyi 296 bin ton ile Türkiye ve 190 bin ton ile İran takip etmektedir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere toplam üretimin yaklaşık %40'ı ABD tarafından gerçekleştirilmektedir. Geçmiş yıllarda fıstık üretiminde önemli bir yere sahip olan İran'ın üretimi yıllar itibariyle azalmakta olup, tablodan da anlaşılacağı üzere Türkiyenin gerisinde kalmıştır. Bu durumun en önemli nedenleri, ABD'nin İran'a yönelik yaptırımlarının yanı sıra iklim değişikliği ve ekonomi yönetimi olduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye'de Antep fıstığı üretimini son 10 yıllık gelişimi Şekil-2'de özetlenmiştir.

Şekil- 2: Türkiye'de Antep Fıstığı Üretimi, Ton

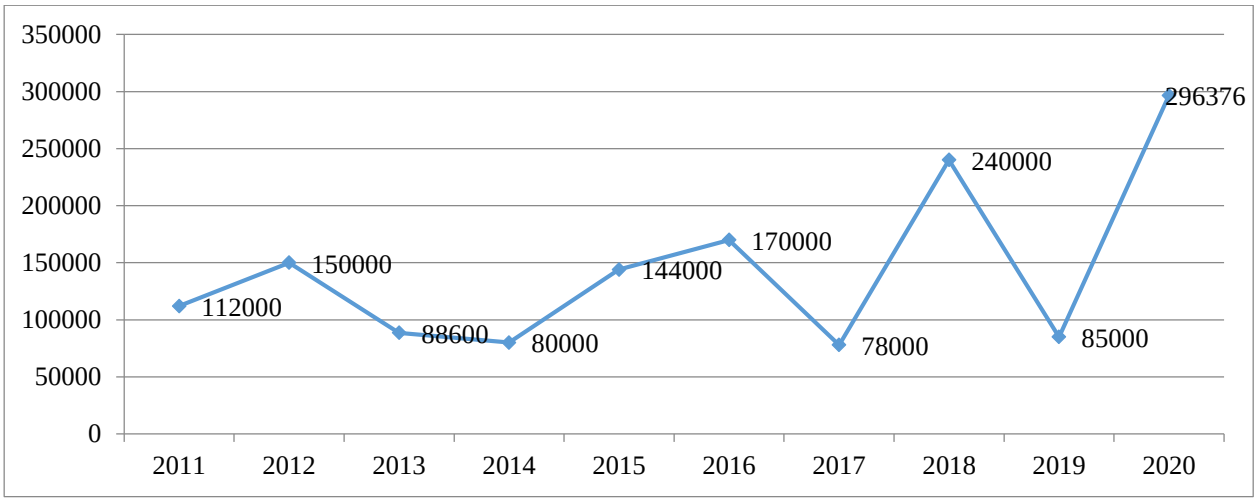

Kaynak: FAO, 2022.

Şekil-2'den de anlaşılacağı üzere 2011 yılında 112 bin ton olan üretim, 2012 yılında 150000 tona yükselmiş, 2013 yılında 89 bin tona ve 2014 yılında ise 80 bin tona düşmüştür. 2014, 2015 ve 2016 yıllarında artan üretim 2014 yılında ele alınan dönemde 78 bin ton ile en düşük seviyesine ulaşmıştır. 2018 yılında 240 bin tona yükselen üretim 2019 yılında 85 bin tona düşmüş ve son olarak 2020 yılında ele alınan dönemde en yüksek seviye olan 296376 tona yükselmiştir. Bu verilerden de anlaşılacağı üzere, antep fıstığı ağaçlarının verim özelliklerinden dolayı üretim yıllar itibariyle dalgalı bir seyir izlemektedir.

Bir ekonomide üretilen bir ürünün rekabet gücünü gösteren en önemli göstergelerden birisi dış ticaret verileridir. Türkiye'nin son yılda Antep fıstığı dış ticaret verileri Şekil-3 ve Şekil-4 yardımıyla gösterilmiştir.

Şekil- 3: Türkiye'nin Antep Fıstığı Dış Ticareti, Bin Dolar

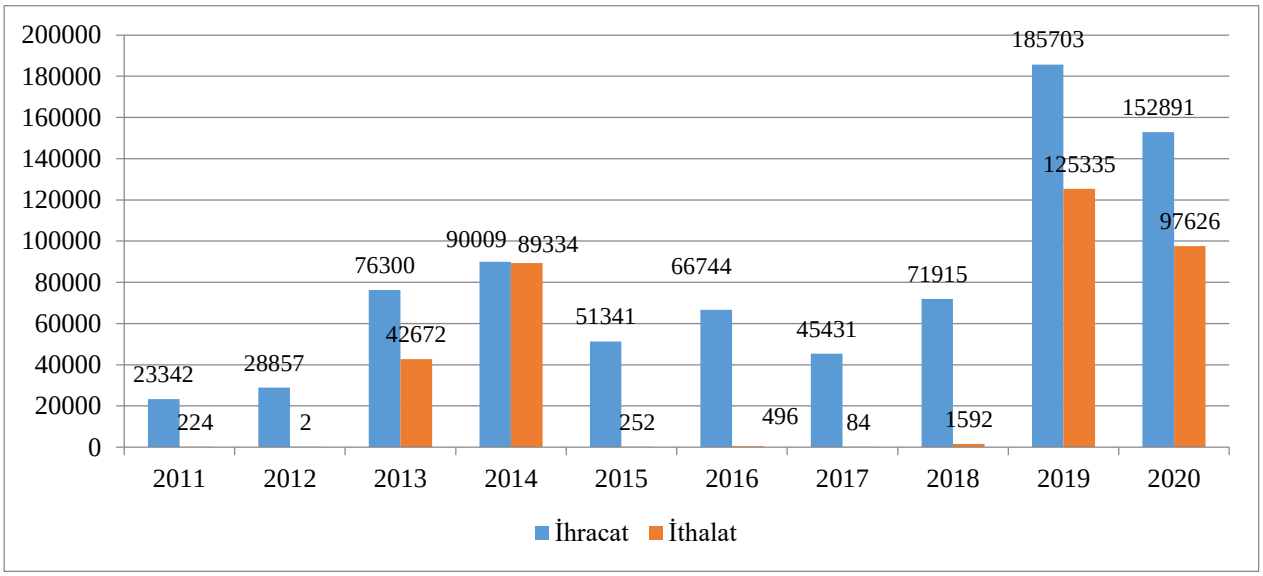

Kaynak: Trademap, 2022.

Şekil-3'e göre, 2011 yılında 23,3 milyon dolar düzeylerinde olan Antep fıstığı ihracatı 2014 yılında 90 milyon dolar düzeylerine yükselmiş, 2017 yılında 45 milyon dolar düzeylerine düşmüştür. Ele alınna dönem içerisnde 2019 yılında 186 miyon dolar düzeylerine yükselen ihracat, 2020 yılında 153 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Ele alınan dönemde ithalat rakamları incelendiğinde ise, 2011 yılında 224 bin dolar düzeylerinde olan Antep fıstığı ithalatı 2013 yılında 43 milyon dolara, 2014 yılında ise 89 milyon dolara yükselmiştir. 2015-2018 öenmli oranlarda düşen ithalat 2019 yılında 125 milyon dolar, 2020 yılında ise 98 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Bu veriler, Türkiye'nin Antep fıstığı dış ticaret hacminin son yıllarda hem ihracat hem de ihracat açısından artığına işaret etmektedir.

Şekil-3'de özetlenen dış ticaret verilerinden hareketle hesaplanan dış ticaret dengesi verileri Şekil-4'de düzenlenmiştir.

Şekil- 4: Türkiye'nin Antep Fıstığı Dış Ticaret Dengesi, Bin Dolar

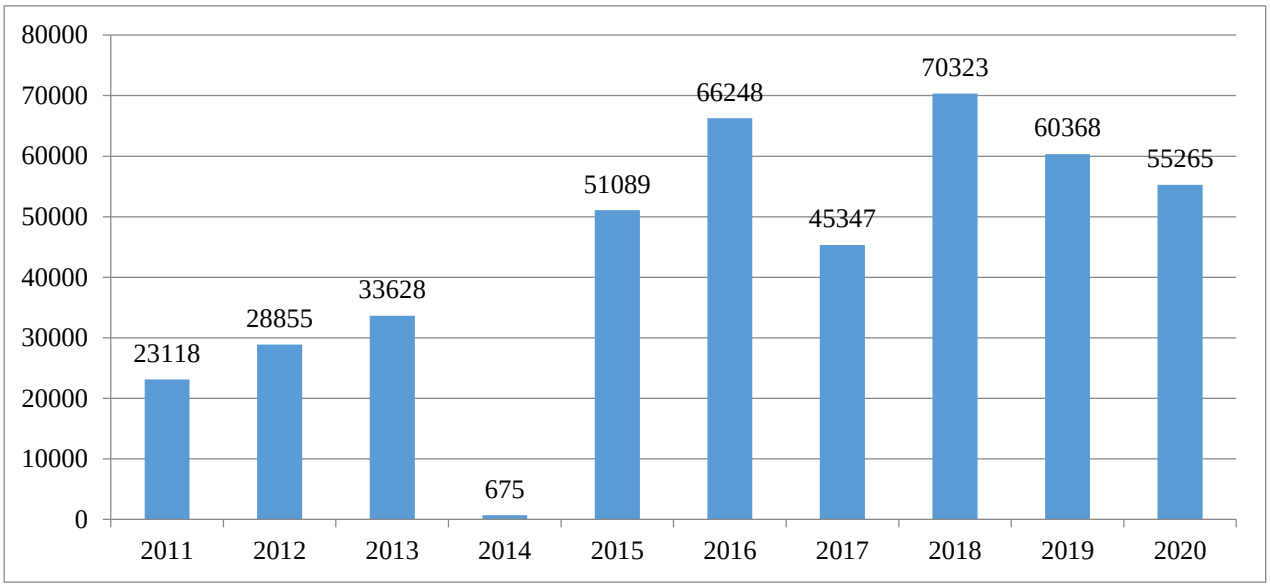

Kaynak: Trademap, 2022.

Şekil-4'e göre, Antep fıstığı dış ticaret dengesi ele alınan dönemde sürekli olarak fazla vermiştir. 2011 yılında 23 milyon dolar olan dış ticaret fazlası 2014 yılına kadar artmış, 2014 yılında ele alınan dönemde 675 bin dolarla en düşük seviyesinde gerçekleşmiştir. 2015 yılında 51 milyon dolar düzeylerine çıkan dış ticaret fazlası 2018 yılında 70 milyon dolara kadar ulaşmıştır. Son olarak 2020 yılında dış ticaret fazlası yaklaşık 55 milyon dolar düzeylerindedir. Türkiyenin artan dış ticaret hacmine bağlı olarak Antep fıstığında dış ticaret dengesinin pozitif yönde fazla vermesi, uluslarası ticaret açısından rekabet gücünün arttığı anlamına gelmektedir.

Türkiye'nin Antep fıstığı ihracatında karşılaştığı en önemli sorunlardandan birisi aflatoksin sorunudur. Aflatoksin kelimesi onu yapan küfün (Aspergillus flavus) ve zehir anlamına gelen "toksin" kelimesinden türetilmiştir. İçinde Antep fıstığının yanısıra yer fıstığı ve fındık başta olmak üzere yenilebilir kabuklu meyveler, yemişler, baharatlar ve tahıllar aflatoksinlerin tehdidi altındadır. Literatürde de önemli bir yer edinen ve son yıllarda yaşamımızı önemli derecede etkilediği için sıklıkla sözü edilen aflatoksin, günlük yaşantımızda her yerde karşılaştığımız küflerden bazılarının, ürettikleri birçok kimyasal maddelerden biridir. Bu kimyasal maddeler arasında bazıları insanlarda ve hayvanlarda hastalığa neden olduğu için bir tür zehir özelliği taşımaktadır (Fung ve Clark, 2004; Binder vd., 2007).

Aflatoksinlerin tarım ürünlerindeki varlığı 1960'lardan beri bilinmektedir. Aflatoksinler gıdalarda ve hayvan yemlerinde tarladan tüketime kadar her aşamada oluşabilmektedirler. Aflatoksinlerin birkaç çeşidi bulunmaktadır. Bunların içinde en zararlısı Aflatoksin B1 olup, insanda genotoksik ve kanserojen etkisi olduğuna dair bulgular söz konusudur. Bir gıda maddesinde aflatoksinin oluşması için bu toksini

yapan küfün sporlarının gıda maddesine bulaşması ve gıdanın kendisinin ve bulunduğu ortamın, bu küf sporlarının çimlenerek çoğalmasını sağlayacak şartlara sahip olmasıdır. Aflatoksin yapan küflerin gelişmesi için 25-35 °C sıcaklık ve %70'in üzerinde nispi nem (veya gıda maddesine 0,70'in üzerinde su aktivitesine) yeterli olmaktadır (Arrus vd., 2005; Odoemelam ve Osu, 2009). Bu nedenle üretim süreçlerinde küf sporlarının gelişmesini sağlayan koşulların ortadan kaldırılması önem arz etmektedir. Ortamı soğutmak veya nemliliği kaldırmak; küfün üremesini, dolayısıyla aflatoksinin ortaya çıkmasını engelleyecektir.

Yapılan araştırmalar aflatoksinin insan sağlığı açısından çok sayıda zararları olduğuna işaret etmektedir. Bunlardan en önemlileri, karaciğerde hasar oluşması, karaciğer kanserine yol açması, vücudun çeşitli yerlerinde ödem oluşması, ruhsal bozuklukların ortaya çıkması ve yoğun şekilde aflatoksine maruz kalan kişilerin ölüm riskiyle karşı karşıya kalmasıdır (Yentür ve Er, 2012). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) bünyesinde 1963 yılında kurulan Kodeks Alimentarius Komisyonu (CAC) altında faaliyetlerini sürdüren Gıda Maddelerinde Bulaşanlar Kodeks Komitesi (CCCF); Türkiye'de de üretim ve ihracat açısından önemli bir yere sahip olan Antep fıstığı, fındık ve kuru incir ile ilgili çalışmalar sürdürmektedir. Bu ürünlerin özellikle AB'ye ihracatındaki sorunlarının başında, AB'nin talep ettiği düşük aflatoksin limitleri yer almaktadır. 2004 yılından beri CAC'da sürdürülen bu çalışmalar sırasında, antepfıstığı ve fındık için aflatoksin limitlerinin işlenmemiş ve işlenmiş olmak üzere ayrı ayrı belirlenmesi gerektiğine vurgu yapılmıştır (Özer, 2009).

LİTERATÜR

Ekonomik değeri yüksek ve aynı zamanda bir ihraç ürünü olan Antep fıstığı yanlış hasat ve işleme tekniklerinden dolayı insan sağlığına zarar veren mikotoksinler özellikle aflatoksin problemi ile karşı karşıya kalmaktadır. Mikotoksinler, *aspergillus, penicillium* ve *fusarium* gibi bazı küf türleri tarafından üretilen toksik metabolitler olarak tanımlanmaktadır. Daha kapsamlı olarak ise mikotoksinler yem ve gıdalarda, fungus türleri tarafından sentezlenen metabolik ürünler olup, bunlarla beslenen havyan ve insanlarda mikotoksikozislere sebep olan toksik maddeler olarak ifade edilmektedir. İnsan ve hayvan sağlığı üzerine olan farklı etkileri ile aflatoksinler, fumonisinler, okratoksinler, zearalenonlar ve trikotesenler gibi günümüzde bilinen 400'ü aşkın toksin tespit edilmiştir (Açu ve Ocak, 2019).

Dünya genelinde en fazla bilinen ve üzerinde araştırma yapılan toksik mikotoksin aflatoksinlerdir. Son yıllarda, aflatoksinlerin gıda ve yem ürünlerinde tüketimiyle ilişkili sağlık risklerine verilen önem önemli ölçüde artmıştır. Bunun bir sonucu olarak, aflatoksin kontaminasyonuna maruz kalan insanlarda ve hayvanlarda olumsuz sağlık etkilerini gösteren birçok çalışma yapılmıştır (Fung ve Clark, 2004; Binder vd., 2007). Aflatoksinin anne sütü yoluyla veya aflatoksin ile kontamine gıdaların doğrudan yenmesi çocuklarda boy kısalığı ve Kwashiorkor patogenezine rahatsızlıklarına neden olabilmektedir (Khlangwiset vd., 2011). Aflatoksinlerin gelişmesinde, bağıl nem ve sıcaklığın önemli parametreler olduğu ortaya konmuştur (Arrus vd., 2005; Odoemelam ve Osu, 2009). *Aspergillus flavus* ve *Aspergillus parasiticus* tarafından üretilen aflatoksinler, 25-35°C'de, 3.5-8.0 pH aralığında ve 0.95-0.99 arasında değişen su aktivitesinde meydana gelmektedir (Öksüztepe ve Erkan, 2016). En sık rastlanan aflatoksinler (B_1, B_2, G_1 ve G_2) arasında en tehlikeli olanı B_1 grubudur (Bandyopadhyay vd., 2007).

ANTEP FISTIĞI ÜRETİM SÜREÇLERİNDE AFLATOKSİN SORUNU VE ÇÖZÜMÜ

Antep fıstığında aflatoksin sorunu üretim süreçlerinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ortaya çıkan bu sorunun çözümünün de yine üretim süreçlerinde aranması gerekmektedir. BU kapsamda bu çalışmada söz konusu üretim süreçleri hasat dönemi, kurutma işlemi, depolama aşamasının yanı sıra hijyen ve kalite başlıkları altında ele alınmıştır.

Hasat

Antepfıstığı Mayıs ve Haziran aylarında meyvelerin kabukları hala yumuşak olduğu dönemde, böcek istilasına uğrayabilecek bir yapıdadır. Bu nednele çiftçiler zararlılara karşı bitki koruma ürünleri kullanmaktadırlar. Meyvelere ağaç yaşken aşırı sulama yapılması aflatoksin riskini artıran faktörlerden biridir. Antep fıstığında olgunlaşma Temmuz ayında başlamakta ve Ağustos ayının son günlerinde, hasat başlarken son bulmaktadır. Böcek istilalarının eşik değerlerin üzerinde olmaması halinde bu dönemde bitki koruyucu ürünler kullanılmamaktadır. Ancak zamanında hasat edilmeyen Antep fıstıklarında aflatoksin riski yükselmektedir (Georgiadou vd., 2012). Bu nedenle doğru hasat zamanı afltoksin riskinin önüne geçilmesi adına önemli bir basamaktır. Hasadın gecikmesi yalnızca üründeki aflatoksin seviyesini yükseltmekle kalmayıp kontamine olmuş ürünlerde var olan miktarını da yüksek seviyelere çıkarmaktadır. ABD'de yapılan bir çalışmada, fıstık hasadındaki 12 günlük gecikmenin aflatoksin kontaminasyonunu yaklaşık 3 kat arttırdığını ortaya koymuştur (Doster vd., 2001).

Antep fıstığındaki çatlak bölgeler böcek saldırılarına oldukça açıktır. Antep fıstığı hasat edilirken dikkat edilmesi gereken bir diğer önemli konu, meyvenin toprakla doğrudan temas etmemesidir. Hasada yakın zamanlarda yere düşen meyvelerde aflatoksinojenite %47 olarak kaydedilmiştir. Amerika'da işlenen fıstıklarda, aflatoksin üremesinin tamamıyla bahçede olduğu gözlemlenmiş olup, işleme esnasında artmadığı tespit edilmiştir (Özer, 2009)

Aflatoksin oluşumunda en önemli kısım hasattır. Eğer hasat döneminde fıstıklarda aflatoksin oluşmuşsa, bundan sonraki aşamalarda aflatoksin miktarının artmaması konusunda çalışmalar yapmak, riski kontrol altına almak, enfekte fıstığın enfekte olmamış ürüne bulaşmasını engellemek kritik bir kontrol noktası olacaktır.

Kurutma

Antep fıstığında kurutma işlemi aflatoksin riskini önlemede kritik bir kalite kontrol basamağıdır. Kurutma işlemi, hasat sonrasında kavlak veya kabuklu şekilde yapılmaktadır. Hasat sonrası yumuşak kabuğu kavlatılıp kurutulan fıstıklardaki aflatoksin riski, kabuklu olarak kurutulan ve sonrasında işlenen fıstıklara göre daha azdır. Bu durum kabuklu kurutulan fıstıkların sonrasında kontrolsüzce yüksek oranlarda su ile kavlatılıp yeterli kurutma yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Bunun için fıstık işleme tesislerinde kuru dış kabuklu ürünlerin kavlatılması aşamasında kavlatmadan hemen sonra uygun mekanik kurutucularla hızlı bir şekilde kurutulması risk faktörünü minimuma indirmektedir. Buharla kavlatma yapmak direkt su ile yapılan kavlatmaya göre daha kontrollüdür. Eğer klasik yöntem olan su ile kavlatma yapılıyorsa kavlatma aşamasında kullanılan suyun içilebilir nitelikte olması ve düzenli olarak su analizlerinin yapılması gerekmektedir. Bunun dışında üretim tesisinde kavlatma işlemini gerçekleştiren personellerin yetkin olması, eğitilmesi ve mekanik kurutma sisteminin aktif olduğu zamanlarda yetkin bir personel tarafından izlenmesi, kavlatılan ve kurutma aşamasında olan ürünün

düzenli olarak sıcaklık ve nem ölçümlerinin yapılması, sonuçların dökümante edilmesi riskin önüne geçilmesi noktasında olumlu katkılar sağlayacaktır.

Depolama

Depolama esnasında Antep fıstıklarına aflatoksin bulaşabilmektedir (Georgiadou vd., 2012). Gıdalarda kalite kayıplarının önüne geçilmesinde doğru muhafaza yöntemleri önem kazanmaktadır. Ürünlerin muhafaza aşamasında kalitelerinin korunmasında su aktivitesi, bağıl nem, su miktarı, nem dengesi, kuru madde oranı ve ozmotik basınç önemli parametrelerdir (Özer, 2009).

Antep fıstığında lisanslı depoculuk oldukça önem arz etmektedir. Üreticilerin sağlıklı ve sigortalı depolama imkanına kavuşmasına, piyasada arz ve talep dengesi ile fiyat istikrarının sağlanmasına ve tarımsal ürün ticareti ile tarıma dayalı sanayi sektöründe iştigal eden işletmelerin ihtiyaç duydukları miktar, tür ve kalitedeki ürüne istenilen zamanda kolaylıkla ulaşabilmesine katkı sağlanması amacı ile Türkiye'nin ilk ve tek Antep Fıstığı Lisanslı Deposu Gaziantep Ticaret Borsası Antep Fıstığı Lisanslı Deposu Projesinin, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP) kapsamında İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA) eliyle Gaziantep Ticaret Borsasınca yürütülen çalışmada 2020 yılında 10 bin ton kapasiteli Türkiye'nin ilk ve en modern lisanslı deposu Gaziantep'te faaliyet göstermeye başlamıştır. Yaklaşık 14 milyon TL'lik projenin 10 milyon TL'lik kısmı İKA finansmanı ile gerçekleştirilmiştir (GTB, 2022).

Ayrıca stokçuluk kültürü tüccarlar arasında yaygın olup, ürün muhafazanın modern depolarda yapılması komisyoncular için ek külfet gibi görülmektedir. Bu konuda yaptırımı olan yasaların yapılması ve denetimin sıkılaştırılması, çiftçinin ve komisyoncunun bu anlamda eğitilmesi daha sağlıklı Antep fısıtıklarını elde edebilmek adına önem taşımaktadır. Genel olarak, üretim tesislerinde Antep fıstığını depolarken bazı kritik kurallara uyulması üründe aflatoksin oluşumunu engellemektedir. Depolama esnasında ürünün doğru ambalajlarla muhafaza edilmesi, aflatoksin oluşumunu önlemektedir. Antep fıstığını jüt çuvallarda muhafaza etmek, eğer iç fıstık depolanıyorsa ürünü vakumlu ambalajlarda bekletmek aflatoksidn bulaşma riski azaltmaktadır. Ekonomik kayıpların yaşanmaması adına fıstıkların depolandıkları depoların bazı niteliklere sahip olması gerekir. Öncelikle depolar serin ve kuru bir nitelikte olmalıdır. Yüksek miktarlarda ürünlerin depolandığı alanlarda ortamın yeterince havalandırılmaması durumunda anflatoksin gelişimi gözlemlendiğinden, depolama alanları doğal veya mekanik olarak havalandırılmalı, uygun havalandırma sistemleri depoya kurulmalıdır. Depolama alanında tahta paletler kullanılmamalı, bunun yerine plastik paletler tercih edilmelidir. Mikrobiyolojik olarak bozulmuş, tavsiye edilen tüketim tarihi geçmiş, ambalajsız veya açık, etiket bilgisi olmayan ürünler depolanmamalıdır. Depoya giren ürünler etiketlenerek parti numarası ile takibinin yapılması gerekmektedir. İlk giren ilk çıkar prensibine uygun olarak, ürünler ilk konulan ilk çıkacak şekilde yerleştirilmelidir. Depoların sıcaklığı, sabah ve akşam olmak üzere kontrol edilmeli ve belirli periyotlarda doğrulamaları yapılmalıdır. Yapılan kontroller sıcaklık kontrol çizelgesine işlenmelidir. Optimum sıcaklığın depolama süresince sabit kalması önemlidir. Ayrıca depolama sıcaklıkları farklı olan meyveleri ayrı ayrı depolamak daha sağlıklı olacaktır. Antep fıstığı kabuklu olarak %65-70 bağıl nemde, 0-7.2°C sıcaklıklarda ve %4-6 nem içeriğiyle 1 yıl; 0°C‘de kabuksuz olarak ise en fazla 1 yıl kalitesini muhafaza edilebilmektedir. Kabuksuz ve kabuklu olarak %65-70 bağıl nemde -18°C’de 3 yıl muhafaza edilebilmektedir (Çağlar vd., 2017).

Hijyen ve Kalite

Antep fıstığında hasat öncesi ve hasat döneminde "İyi Tarım Uygulamalarının" benimsenmesi gerekmektedir. Toprakta başlayan yolculukta, hasat öncesi ve hasat dönemi aflatoksin riskini önleme noktasında alınan tedbirlerin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Hasat döneminde toprakla temas etmiş fıstıkların ayrı çuvallanması, riski kontrol altına almanın ilk basamaklarından biridir. Aracı firmaların meyveleri uygun koşullarda muhafaza etmesi önemlidir. Bu konuda modern depoların yapılması için devlet teşvikleri arttırılmalıdır. İşlenmek için üretim tesislerine gelen fıstıkların kalitesinin bozulmaması ve sağlıklı bir ürün olarak son tüketiciye ulaştırılması için sanayicilerin tesislerinde bir takım hijyen ve kalite politikalarını benimsemeleri gerekmektedir. Üretim aşamasında makine, alet ve ekipmanların temizliği detaylı ve düzenli olarak yapılmalıdır. Hammadde kabulden son ürüne kadar, üretimin her aşamasının detaylı olarak kontrol edilmesi, izlenebilmesi ve doğru bir depolama yöntemi ve sonrasında nakliyesinin yapılmasına kadar olan süreçte kalite standartlarının benimsenmesi için sanayici, gerekli sorumluluğu üstlenmelidir.

SONUÇ

Antep fıstığı, ekonomik değeri yüksek, gerek yurt içi gerekse yurt dışında oldukça talep gören bir üründür. Antep fıstığının uluslararası ticaretinde bazı engeller ve uğrayabilecekleri olası ekonomik zararlar üretici firmaları tedirgin etmektedir. Aflatoksin sorunu Antep fıstığı ihracatında en önemli sorunlarından birisidir. Bu çalışmanın amacı, Antep fıstığının ekonomik değerinin ortaya konularak, üretim sürecinde karşılaşılan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirilmesidir.

Antep fıstığı dış ticaretini tehdit eden en önemli sorunlardan birisi, alfatoksin sorunudur. Bu sorunun başlangıç noktası, fıstık bahçeleridir. Meyveler ağaçtayken, hasat zamanı ve sonrasında uygulanan yanlış işlemler risk faktörünü artırmaktadır. Fıstık hasadı tam zamanında yapılmalıdır. Fıstık ağaçlarına aşırı sulama yapılmamalıdır. Meyveler dalındayken doğru ve etkin ilaçlama yapılmalı, zararlılarla mücadele edilmelidir. Hasadın gecikmesi, meyvenin gereğinden fazla olgunlaşması aflatoksin gelişimine olanak tanımaktadır. Fıstık tüccarları, çiftçiden gelen fıstığı doğru tekniklerle depolamalıdır. Tüccar, ekonomik kaygı göstermeksizin sağlam olan ve problemli olan ürünlerin ayrımını iyi yapmalı ve birbirine karıştırmamalıdır.

Fıstık işleme tesisleri gıda güvenliği kalite standartlarını benimsemeli, tesisler yönetmeliklere uygun ve hijyenik olmalıdır. Tesisler belirli periyotlarda temizlenmeli, temizlik etkin bir şekilde yapılmalıdır. Aflatoksin ölçümleri hammadde kabulünde yapılmalıdır. Ürün işleme sürecinde düzenli olarak nem ölçümleri yapılmalı ve kritik değerin üzerine çıkılmamalıdır. Uluslararası pazarda talep gören, meyvelerin kralı olarak tabir edilen bu ürünün bahçeden son tüketiciye kadar olan sürecine insan sağlığını düşünerek adımlar atmak çiftçinin, tüccarın ve sanayicinin temel görevidir. Riskli ürünler üretmek hem insan sağlığını tehdit etmekte, hem de gerek yurt içinde gerekse uluslararası pazarda büyük ekonomik kayıplara yol açmaktadır.

KAYNAKÇA

Açu, M. & Özdesten Ocak, Ö. (2019). "Gıdalarda Aflatoksin Düzeylerinin Belirlenmesinde Kullanılan Analiz Yöntemleri", *Sinop Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 4 (2): 168-181.

Arrus, K., Blank, G., Abramson, D., Clear, R. & Holley, RA. (2005). "Aflatoxin production by Aspergillus flavus in Brazil nuts", *Journal of Stored Products Research*, 41 (5): 513–27.

Bandyopadhyay, R., Kumar, M. & Leslie, J.F. (2007). "Relative severity of aflatoxin contamination of cereal crops in West Africa", *Food Addit Contam*, 24 (10): 1109–1114.

Binder, E.M., Tan, L.M., Chin, L.J., Handl, J. & Richard, J. (2007). "Worldwide occurrence of mycotoxins in commodities, feeds and feed ingredients", *Animal Feed Science and Technology*, 137 (3-4): 265–282.

Çağlar, A., Tomar, O., Vatansever, H. & Ekmekçi, E. (2017). Antepfıstığı (Pistacia vera L.) ve İnsan Sağlığı Üzerine Etkileri", *Akademik Gıda*, 15 (4) , 436-447.

Doster, M.A., Michaildes,T.J., Goldhamer, D.A. & Morgan, D.P. (2001). "In sufficient spirng irrigation increases ab-normal splitting of pistachio nuts", *California Agriculture*, 55(3): 28-31.

Ekonomi Bakanlığı (Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı) (2022). *Sektör Raporları: Antep Fıstığı*, https://ticaret.gov.tr/data/5b8700a513b8761450e18d81/Antep_Fistigi.pdf, Erişim Tarihi: 13.01.2022.

FAO (2022). *Crops and livestock products*, https://www.fao.org/faostat/en/#data/QCL, Erişim Tarihi: 11.01.2022.

Fung, F. & Clark, R.F. (2004). "Health effects of mycotoxins: a toxicological overview", *Toxicol Clin Toxicol*, 42(2): 217-234.

Georgiadou, M, Dimou, A. & Yanniotis, S. (2012). "Aflatoxin contamination in pistachio nuts: A farm to storage study", *Food Control*, *26:* 580-586.

Gezginç Y. & Duman A.D. (2004). "Antepfıstığı İşleme Tekniği ve Muhafazasının Kalite Üzerine Etkisi", *Gıda Dergisi*, 29 (5) : 373-378.

GTB (Gaziantep Ticaret Borsası) (2022). Türkiye'nin İlk ve Tek Antep Fıstığı Lisanslı Deposu Açıldı, https://www.gtb.org.tr/haber/2560/turkiyenin-ilk-ve-tek-antep-fistigi-lisansli-deposu-acildi, Erişim Tarihi: 03.02.2022.

Hosseini, S.S. & Bagheri, R. (2012). "Some Major Mycotoxin and Their Mycotoxicoses in Nuts and Dried Fruits", *Acta Hortic*, 963, 251-257

Khlangwiset P., Shephard, G.S. & Wu, F. (2011). "Aflatoxins and growth impairment: a review", *Critical Reviews in Toxicology*, 41(9): 740–755.

Odoemelam, S.A. & Osu, C.I. (2009). "Aflatoxin B1 contamination of some edible grains marketed in Nigeria", *E-Journal of Chemistry*, 6 (2): 308–14.

Öksüztepe, G. & Erkan, S. (2016). "Mikotoksinler ve Halk Sağlığı Açısından Önemi", *Harran Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi*, 5: 190-195.

Özer H. (2009). *Fındıklara uygulanan fiziksel ve ısıl süreçlerin aflatoksinler üzerine etkisi,* Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

TarımOrman (Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Orman Bakanlığı) (2022). *Tarım Ürünleri Piyasaları: Antep Fıstığı*, https://arastirma.tarimorman.gov.tr/, Erişim Tarihi: 10.01.2022.

Trademap (2022). *Trade statistics for international business development*, https://www.trademap.org, Erişim Tarihi: 11.01.2022.

Yentür, G. & Er, B**.** (2012). **"**Gıdalarda aflatoksin varlığının değerlendirilmesi". ***T****ürk Hijyen ve Deneysel Biyoloji Dergisi*, 69(1): 41-52.

EKODİLBİLİM

Dr. Süleyman KASAP

Van Yuzuncu Yil University, TURKEY

kasap_hakan@hotmail.com , ORCID ID: 0000-00018367-8789

Abstract

Ecolinguistics, also known as linguistic ecology, was defined by its pioneer, Professor Einar Haugen, as "the study of the interactions between a language and its environment." Ecolinguistics, which has sub-branches such as Ecological Discourse Analysis, Linguistic Ecology, Linguistics and Biodiversity, seeks to critically analyze the written and spoken language of a community and relate it to its environment. This analysis can be done on a global or local scale. Another focus of Ecolinguistics is the preservation of languages that are no longer in use and that once had a large vocabulary for naming elements of the ecological ecosystem. From this perspective, it is easy to understand how biodiversity and linguistic diversity are intimately linked and how the preservation of one protects the other. Ecolinguistics seeks to analyze and understand the mechanisms that have led to the extinction of ancient languages. It seeks to put an end to this phenomenon, to restore and preserve parts of the language that contain information that has almost disappeared and may soon be lost forever, in addition to the dialects used by different groups of speakers and the rules that govern them. It explores the different levels at which a language evolves, and also examines the cultural differences that shape different languages around the world.

Keywords: Ecological linguistics, language and environment, ecolinguistics.

Giriş

Ekoloji ve dilbilim ifadeleri birbirinden çok farklı iki alan olarak görülse de dil olgusunun her alanı ilgilendirmesi bakımından bu ikili benzer ve birbirini etkileyen bir durumda kullanılabilir. Düşünce dünyamız yaşam biçimimizle doğrudan ilgili olduğuna göre ve sahip olduğumuz bu düşünce dünyasını da bir dil şekillendirdiğine göre sahip olduğumuz dilin çevremiz üzerinde dolaylı bir etkisi olduğu yadsınamaz. Kullandığımız dil yaşam biçimimizi etkilediğine göre, yıkıcı bir dil kullandığınız takdirde yaşam biçimimiz çevremize zarar veren hatta yok eden bir hal alabilir. Örneğin Ekonomik büyüme, teknolojik gelişme gibi bize olumlu gelen bazı ifadeler aslında çevre açısından çok yıkıcı olabilir. Bu anlamda, ekoloji ve dil birbiriyle çok yakından ilgili iki olgu olarak karşımıza çıkabilir. İnsanların birbirine ya da doğaya nasıl davrandığı sahip olduğu düşünceler kavramlar, fikirler,

ideolojiler ile ilgili olduğuna göre, dili kullanım biçimi öğrenme biçimi ve öğretme biçimi bu ilişkiler ağını direkt ya da dolaylı olarak etkileyebilir (Benwell &Stokoe, 2006).

Dil ekolojisi olarak da bilinen ekodilbilim, öncüsü Profesör Einar Haugen (1995) tarafından "bir dil ile çevresi arasındaki etkileşimlerin incelenmesi" olarak tanımlanmaktadır. Ekolojik Söylem Analizi, Dilbilimsel Ekoloji, Dilbilim ve Biyoçeşitlilik gibi alt dalları olan ekodilbilim, bir topluluğun yazılı ve sözlü dilini eleştirel olarak analiz etmeyi ve çevresiyle ilişkilendirmeyi amaçlar. Bu analiz küresel veya yerel ölçekte yapılabilir. Ekolojik dilbilimin bir diğer odak noktası, artık kullanılmayan ve bir zamanlar ekolojik ekosistemin öğelerini adlandırmak için geniş bir kelime dağarcığına sahip olan dillerin korunmasıdır. Bu perspektiften, biyolojik çeşitliliğin ve dilsel çeşitliliğin nasıl yakından bağlantılı olduğunu anlamak kolaydır. Birinin korunmasının diğerini nasıl koruduğu Ekolojik bilim, eski dillerin yok olmasına yol açan mekanizmaları analiz etmeye ve anlamaya çalışır. Ayrıca, bir dilin geliştiği farklı seviyeleri araştırarak dünyadaki farklı dilleri şekillendiren kültürel farklılıkları inceler. Haugen, "ekolojik bilim" ifadesini değil, "dil ekolojisi" ifadesini kullanmayı tercih etmiştir. Haugen, 1920'lerden beri "insan ekolojisi"nden söz edilmesine rağmen, "bu alandaki bilim adamlarının dili bu ortamın bir parçası olarak görmemiş olmaları şaşırtıcı olarak görmüş ve böylece eko dilbilimin de temellerini oluşturmuştur.

Sosyodilbilimci William Mackey (1979) ekoloji ve dil alanında önemli çalışmalar yapan önemli araştırmacılardan biri olmuş ve ekodilbilimcilerin en sık değindiği nesnelerden biri olan dil teması konusunu ele alarak iki dillilik ve çok dillilik gibi toplumdilbilimsel konuların (Kasap,2020a) dil teması ekolojisi bağlamında oldukça yeterli bir şekilde ele alınabileceğini göstermiştir. Değişim dil temasından kaynaklandığı için, dildeki değişimlerde çevreyi ve insanlara etkileyebilmektedir. Sosyal çevre, din, etik standartlar, siyasi örgütlenme biçimi ve sanatı içine alırken, fiziksel çevre, yalnızca sosyal güçlerin ona etki ettiği ölçüde dilde yansıtılır (Sapir 1969).

Ekolojik dilbilim yerine çeşitli tanımlar belirtilebilir ve en yaygın olanı Dil ekolojisinin dillerin birbirleriyle ve dil ekolojisi veya Eko dilbilim olarak bilinen çeşitli sosyal faktörlerle ilişkili olarak incelenmesidir. Dilbilimin bu dalına Profesör Einar Haugen tarafından The Ecology of Language (1972) adlı kitabında öncülük edilmiştir. Haugen, dil ekolojisini herhangi bir dil ve çevresi arasındaki etkileşimlerin incelenmesi olarak tanımlamıştır. Wendel'in (2005:51) bu çalışmasında ekodilbilimin tanımı şu şekilde formüle edilmiştir: “dile ekolojik yaklaşım, çevre, diller ve bu dilleri konuşan insanlar arasında meydana gelen karmaşık ilişkiler ağını dikkate alır”. Yukarıda belirtilen bağlamdaki 'çevre' biyolojik, fiziksel ve sosyal çevre ile ilgilidir.

Uluslararası Ekolojik Dilbilim Derneği, Ekolojik Dilbilimi, insanların, diğer türlerin ve fiziksel çevrenin yaşamı sürdüren etkileşimlerinde dilin rolünü araştıran bir kavram olarak tanımlar. İlk amaç, insanları yalnızca toplumun bir parçası olarak değil, aynı zamanda yaşamın bağlı olduğu daha büyük ekosistemlerin bir parçası olarak gören dil teorileri geliştirmektir. İkinci amaç, iklim değişikliği ve biyoçeşitlilik kaybından çevresel adalete kadar temel ekolojik sorunları ele almak için dilbilimin nasıl kullanılabileceğini göstermektir (Stibbe,2021) Uluslararası Ekolojik Dilbilim Derneği, ekodilbilimi özetle şu şekilde tanımlamıştır:

"Ekodilbilim, insanların, diğer türlerin ve fiziksel çevrenin yaşamı sürdüren etkileşimlerinde dilin rolünü araştırır. İlk amaç, insanları yalnızca toplumun bir parçası olarak değil, aynı zamanda daha büyük ekosistemlerin bir parçası olarak gören dilbilimsel teoriler geliştirmektir. İkinci amaç, iklim değişikliği ve biyolojik çeşitlilik kaybından çevresel adalete kadar temel ekolojik sorunları ele almak için dilbilimin nasıl kullanılabileceğini göstermektir."

Ekoloji

Organizmaların birbirleriyle ve fiziksel çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen biyoloji dalı olarak tanımlanan Ekoloji, belirli bir bölgede yaşayan tüm türleri de içerdiğinden, topluluğun doğrudan eşdeğeri değildir. Bu anlamda topluluğa benzeyen bir şeyi ancak koloni ve biyolojik toplumda bulabiliriz. Koloni, aynı türün bireylerinin birliğidir, ancak birbirlerinden pratik olarak ayırt edilemeyecek şekilde birleşmişlerdir ve neredeyse tek bir organizma gibi işlev görürler. Toplum ise, bir dereceye kadar işbirliği gösteren aynı türden bir organizma grubudur. Canlıların birbirleriyle ve çevreleriyle hem organik hem de inorganik ilişkilerini inceleyen biyolojinin bir parçası olarak Ekoloji tanımlanabilir. Wilson (1980) Ekoloji'yi çevrenin biyotik ve abiyotik bileşenlerinin dinamik ilişkilerini inceleyen disiplin olarak tanınmlar. Bu karşılıklı ilişkiler organizmaların davranışlarını içerdiğinden (Wilson 1980), bazı yönlerden ekoloji kavramı, psikolojik ve sosyolojik bilimlerde incelenen bazı konuları da içine almaktadır. Bir ekolojist, canlılar ve habitatları arasındaki ilişkiyi inceler. Doğal dünya hakkında bilgi edinmek için ekolojistler, kayaların üzerinde büyüyen yosundan tutun da herhangi bir türün yada canlı cinsinin popülasyonuna kadar yaşamın çeşitli yönlerini incelemektedir. Çevreyi incelemek için araştırmacılar şu tür sorular sorarlar: Organizmalar etraflarındaki canlı ve cansız faktörlerle nasıl etkileşime girer? Organizmalar mevcut çevrelerinde hayatta kalmak ve gelişmek için neye ihtiyaç duyarlar? Bu soruların cevaplarını bulmak, ekolojistlerin dünyadaki tüm yaşam formlarını ve ekosistemlerini incelemesini ve gözlemlemesini gerektirir. Bu döngüde çok güçlü bir yere ve role sahip olan insan faktörü göz ardı edilemeyeceğinden, insanların kullandığı en önemli araçlardan olan dilin (Kasap,2020b.) ekolojide ki yeri tartışılmaya değerdir.

Daha yakın zamanlarda, dil bilim uzmanları, yaklaşık olarak aynı nesneyi incelemek için zoosemiyotik kavramını önerdiler. Kısacası, hayvan dili, doğal göstergeyi bile içerecek şekilde ekolojistlerin ilgi alanı içindedir. Zoosemiotik, hayvanlar arasında işaretlerin kullanımının semiyotik çalışmasıdır, daha doğrusu hayvanlar arasındaki semiyosis çalışmasıdır, yani. bir şeyin bir hayvan için bir işaret olarak nasıl işlev gördüğünün incelenmesi olarak tanımlanabilir (Timo, et al., 2011). Bu nedenle, bazı dilbilimcilerin hayvan dilinin insan dilinden çok farklı ve ekosistemleriyle hiçbir ilgisi olmadığını ifade etmelerine rağmen, insan dilinin bu alana dahil edilmesi şaşırtıcı değildir.

Ekodilbilim'in Temel Çalışma Alanları

1-Ekollinguistik Söylem Analizi

Ekolojik dilbilim, Dünya'nın devamlılığı için olumlu ya da olumsuz olan söylemleri inceleyen uygulamalı bir dilbilimdir. Ekoloji veya habitat üzerinde zararlı etkiler yaratan dil uygulamalarını

inceleyerek bunları okuyucu, dinleyici ve izleyicilere anlatma çabasında olan bu söylem analizi, insanlarda çevreye yönelik bir farkındalık oluşturmaya çalışmaktadır. Dillerin oynadığı ekolojik rolü incelemeyi amaçlayan Ecolinguistics, dil ile insanları içeren ekoloji arasındaki karşılıklı ilişkiyi araştıran teoriler geliştirir. İklim değişikliği, ekosistemlerin korunması veya yok edilmesi, dil bozumu ve ölümün(Kasap & Pashayeva, 2020) kültürel veya çevresel bozulmayı engellemede yeni uygulamalar ve ekoloji ile tüm paydaşlar arasındaki simbiyotik ilişkiyi ve sürdürülebilirliği olumlu yönde etkileyen faktörleri kutlamak gibi bir dizi konunun incelenmesini içerir. Ekolojik dilbilim, dilin yaşamı zenginleştiren rolünü ekoloji aracılığıyla incelemek için gerekli araçları sağlar. Wu (2015), "Ekodilbilimsel söylem analizi", "söylemleri analiz etmekten ve onları hem insanları hem de insanların daha geniş bir yaşam topluluğuna yerleştirmesini dikkate alan normatif bir çerçeve içinde yargılamaktan oluşur" diyor. Stibbe (2014) şu görüştedir: Ekolojik dilbilim, geleneksel eleştirel söylem çalışmaları ile aynı dilbilimsel analiz biçimlerini kullanma eğiliminde olsa da, içinde faaliyet gösterdiği normatif çerçeve, insanların sadece diğer insanlarla değil, aynı zamanda daha geniş ekolojik sistemlerle olan ilişkilerini de dikkate alır. tüm yaşam buna bağlıdır. Ekolojik dilbilim, tüketimcilikten doğa şiirine kadar olan söylemleri analiz eder, ekolojik olarak yıkıcı davranışları teşvik edenleri eleştirir ve doğal dünyaya saygı ve özen ilişkilerini teşvik edenleri arar. Genişletilmiş ekodilbilim bağlamı, insan olmayan özneler üzerindeki etkileri dikkate aldığından, ezen ve ezilen arasındaki güç ilişkilerini karmaşıklaştırır.

2-Dil Ekolojisi

Genel olarak dilbilim, metinleri, bağlamları, olayları veya fenomenleri belirli bir yaklaşım veya perspektiften incelemek için araçlar, teknikler ve yöntemler sağlar. Diğer herhangi bir dilbilim gibi, Ekolojik Dilbilim de dili inceler, ancak bunu dilin kullanıldığı çevreye göre yapar. Dilbilimin bu nispeten yeni dalı, Fill'in (1993) "ekolojik ve çevresel sorunların gelişiminde ve olası çözümünde dilin rolünü araştırdığını" belirtir. Ekoloji biliminin dil incelemesini ekoloji ile ilişkilendirdiğine şüphe yoktur. Ekodilbilim, çevresel söylemi eleştirel bir bakış açısıyla analiz eder (Fill, 1993). Ekolojik dilbilim, biyoçeşitliliğin yok edilmesini dil ve kültür kaybı olarak görür. Benzer şekilde, dil kaybı ve dil ölümü az çok ekolojik problemlerdir. Hem çevre hem de dil kıyımı, ekosistemlerin, dillerin, kültürlerin ve tüm türlerin hayatta kalmasını ve büyümesini isteyen Ekolojik Dilbilim'in endişeleridir. Ekolojik dilbilimin biyoçeşitlilik, dilsel ve kültürel çeşitlilikten yana tavır aldığı ve dile, kültüre ve Dünya Gezegenine zarar veren veya zarar verebilecek metinleri/anlatıları/söylemleri eleştirdiği söylenebilir. Ekodilbilim, dilin sözcük seçiminin ve fikirlerin sunulma biçiminin çevreyi etkilediğini ya da etkileyebileceğini varsayar: ormanların çölleşmesine ya da çöllerin ağaçlandırılmasına, hayvanların, kuşların, türlerin öldürülmesine ya da kurtarılmasına neden olabilir. dillere, kültüre ve çevreye yaklaşım, yaşadıkları hikayelerden oluşur ve dil, bu hikayelerin anlatılmasına ve yeniden anlatılmasına yardımcı olur ve inançları etkiler. Ekolojik ve çevresel sorunların gelişiminde ve olası çözümünde dilin rolünü araştırır. Ekolojik dilbilimciler, olumlu söylem analizinden yanadır ve ekoloji için zararlı olan dili eleştirir. İnsan merkezciliği teşvik eden ekolojik olmayan dil kullanımlarını ortadan kaldırarak, insanlara diğer türleri yok etme veya onlara hükmetme meşruiyetini verir. Ekodilbilim, sürdürülebilirlik çabalarını destekler ve iklim değişikliğine, dillerin tehlikeye girmesine, türlerin ve kültürlerin yok olmasına ve ekosistemlerin ölümüne yol açan hareketleri kınar. Ekodil dilbilimin dil ve ekoloji arasındaki bağlantıyı incelediği ve ekoloji ile dilin büyümesini teşvik ettiği söylenebilir.

Dilsel ve Biyolojik Çeşitlilik

Yerel dillerin çeşitliliği ile biyolojik çeşitlilik arasındaki ilişkiden dolayı dil çeşitliliği Ekodilbilim'in bir parçasıdır. Bu ilişki, yerel dillerde kodlanmış çevreye kültürel uyumdan kaynaklanmaktadır. Küreselleşme ile başlayan süreçte baskın hale gelen bazı dillerin (İngilizce gibi) yayılarak popüler kültürün etkisi ile daha prestijli bir statü elde etmişlerdir. Ayrıca, bu baskın ve prestijli dillerin öğrenilmesi para kazanma, daha iyi bir eğitim fırsatı yakalama gibi bazı ayrıcalıkları beraberinde getirmesi ile bu faydaları sağlayamayan dilleri baskılamalarına neden olmaktadır. Bu durum güçsüz hale gelen dillerin yok olmasına kadar giden bir süreci başlatmaktadır (Kasap,2021a; Nettle ve Romaine 2000,). Bu, hem sürdürülebilir yerel kültürlerin hem de dillerinde bulunan önemli geleneksel ekolojik bilginin kaybına yol açmaktadır. Ekolojik araştırma, hem kültürel çeşitliliği hem de onu destekleyen dilsel çeşitliliği korumayı amaçlar. Birleşmiş Milletler Çevre Programı, biyoçeşitlilik derken aynı zamanda biyolojik çeşitlilik ile aynı etkenlerden etkilenebilen ve genlerin, diğer türlerin ve ekosistemlerin çeşitliliği üzerinde etkileri olan insan kültürel çeşitliliğini de içerdiğini ifade eder.

Nettle ve Romaine (2000:166) özellikle hassas tropik ortamların özen ve beceriyle yönetilmesi gerektiğini ifade ederken sadece doğadan değil ayrıca dillerin korunması gerektiğine de vurgu yapmaktalar. Kültürel ekosistemler hakkındaki bu ayrıntılı bilgilerin çoğu, yerli dilde kodlanmıştır ve bu dillerin yok olması ile bu kültürel çeşitlilikte hızla kaybolmaktadır. Dünyadaki dil çeşitliliğindeki hızlı düşüş, bu nedenle, dilsel ve biyolojik çeşitlilik arasındaki bağlantı kopması açısından son derece ciddi bir tehlikedir.

Genel olarak, dil çeşitliliği ve biyolojik çeşitlilik arasındaki bağıntı nedeniyle dil çeşitliliği Ekodilbilim'in bir parçasıdır ve yerel kültürlere gömülü doğa bilgisi ikisi arasındaki bağlantıdır. Bu anlamda Ekoloji, insanlar da dahil olmak üzere canlı organizmalar ve onların fiziksel çevreleri arasındaki ilişkilerin incelenmesidir; bitkiler ve hayvanlar ile etraflarındaki dünya arasındaki hayati bağlantıları anlamaya çalışır. İnsan dil ve kültürünün hem kendi içindeki dengeli ve uyumlu ekolojisi hem de bu dillerin kullanım biçiminden kaynaklı farklı ekosistemlerin etkilenmesi Ekodilbilim'in önemsediği iki temel konu olmuştur.

Ekodilbilim'in en büyük öncülerinden ve şekillendiricilerinden biri olan Arran Stibbe (2015), Ekoloji ve dilin Ekolojik Bilimde devredilemezliğini göstermektedir. Çevre ile ilgili olan metinlerin analizi; bir dildeki kelimelerin yerel çevredeki nesnelerle nasıl ilişkili olduğuna dair çalışmalar; çok kültürlü okullarda öğrencileri çevreleyen dillerin bu öğrencilerin dilleri üzerindeki etkileri üzerine çalışmalar; belirli coğrafi konumlardaki lehçelerin çalışmaları Ekodilbilim'in üzerinde durduğu önemli başlıklar olmuştur.

Ekolojik dilbilim, bir topluluğun yazılı ve sözlü dilini eleştirel olarak analiz etmeye ve onu çevreyle ilişkilendirmeye çalışır. Bu analiz ya küresel ya da yerel ölçekte yapılabilir. Yerel ve uluslar arası bir çok kurum ürünlerini satabilmek için insanların doğa ve doğala olan sevgilerini kullanarak kandırmaya çalışmaktadır. Kapitalizmin dünya ekosistemiyle olan sömürücü ilişkisinin "maskesini açığa çıkarmak" -vatandaşları bilinçli tüketiciler haline getirmek son yıllarda Ekodilbilim'in ana odak noktalarından biri olmuştur.

Tüketici için "iyi" olabilecek (yani, malların sürekli üretimi ve tüketimi) aslında çevre için çok "kötü" olabilir. Bu durum, dünya çapındaki siyasi ve ticari iletişim tarafından genellikle ince ve aldatıcı bil dil kullanılarak gizlenir. Ekolojik dilbilimin bu noktada bu aldatıcı dili deşifre ederek, gerçekleri daha anlaşılabilir hale getirmektedir.

SONUÇ

Karşılaştığımız ekolojik zorluklara çözümler ararken, öncelikle, insan olarak kim olduğumuz ve kimliğimizi şekillendiren dilin keşfetmemiz gerekmektedir. Ekolojik dilbilimin bir diğer temel odak noktası, "dilbilimsel ekoloji" ya da daha doğrusu, kullanılmayan ve bir zamanlar çevresel ekosistemin öğelerini adlandırmak için geniş bir kelime dağarcığına sahip olan dilleri korumaktır. Bu perspektiften, biyolojik çeşitlilik ve dilsel çeşitliliğin nasıl yakından ilişkili olduğunu ve birinin korunmasının diğerini nasıl koruduğunu anlamak kolaydır. Dilbilimsel ekoloji, dillerin yok olmasına yol açan mekanizmaları analiz etmeye ve anlamaya çalışırken, yok olma riski ile karşı karşıya kalan dil ve lehçeleri kurtarmaya ve korumaya çalışır. Ayrıca, çoğu dilin erkekmerezci, etnosentrizm, ırkçılık, cinsiyetçilik vb. birçok olumsuz ifade sahip olduğunu Ekodilbilim'in analizleri sayesinde görme şansına sahip olmaktayız.

Mevcut tüm diller dünyayı antroposentrik (insan merkezli) bir perspektiften görür. Bu nedenle, 'yabani' bir ottan, 'vahşi' bir hayvandan söz edilir (Fill,1993). Güneş parlarken iyi havadan ve bulutlu/yağmurluyken kötü havadan bahsederken olduğu gibi, kullanışlılık bile çarpıtılabilir. Aslında, güneş ışığı kadar önemli ve faydalı olan yağmur bir çok dilde kasvet veren bir olgu olarak kullanılmaktadır. Hayvanların küçümsenmesine, yani adlarının kötü nitelikler için kullanılması da nerdeyse her dil de karşılaşabileceğimiz bir durumdur. Eşek ile aslan nerdeyse hiçbir dilde aynı değerde anlamlara sahip değildir. Kısaca dilin içeriğinden tutunda, dilin kullanım biçimini analiz ederek, insanların hem birbiri ile olan ilişkisini hem de doğa ile kurduğu olumsuz yada olumlu ilişkiyi anlayabiliriz.

REFERANSLAR

Alexander R. & Stibbe A. From the analysis of ecological discourse to the ecological analysis of discourse. Language Sciences2014: 104-110

Benwell, B. and Stokoe, E. 2006. Discourse and identity. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Breeze, R. 2013. Critical discourse analysis and its critics. Pragmatics 21(4): 493–525.

Chawla, S. 2001. Linguistic and philosophical roots of our environmental crisis. in A. Fill and P. Mühlhäusler (eds) The ecolinguistics reader: language, ecology, and environment. London: Continuum, pp. 109–14.

Eisenstein, C. 2013. The more beautiful world our hearts know is possible. Berkeley, CA: North Atlantic Books.

Goatly, A. 2001. Green grammar and grammatical metaphor, or language and myth of power, or metaphors we die by, in A. Fill and P. Mühlhäusler (eds) The ecolinguistics reader: language, ecology, and environment. London: Continuum, pp. 203–25.

Fill, Alvin. 1993. Ecolinguistics. Tubingen: Gunter Narr Verlag.

Halliday, M. 2001. New ways of meaning: the challenge to applied linguistics, in A. Fill and P. Mühlhäusler (eds) The ecolinguistics reader: language, ecology, and environment. London: Continuum, pp. 175–202.

Kasap,S.(2020a). Attitude and First Language Attrition, Anı Yayıncılık, Ankara.

Kasap, S. (2020b). Sosyodilbilim ve Dil Eğitimi. Eğitim Ortamlarında Nitelik (Ed. Tanhan, F. & Özok H. İ.). Ankara: Anı Yayıncılık

Kasap, S., Pashayeva, S. (2020) . Pragmatic Comptence and Foreign Language Teaching(Ed. Kasap, S.) Ankara: Anı Yayıncılık

Kress, G. 2010. Multimodality: a social semiotic approach to contemporary communication. London: Routledge.

Lakoff, G. and Johnson, M. 1980. Metaphors we live by. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Machin, D. and Mayr, A. 2012. How to do critical discourse analysis: a multimodal introduction. London: Sage.

Mühlhäusler, P. 2001. Talking about environmental issues, in A. Fill and P. Mühlhäusler (eds) The ecolinguistics reader: language, ecology, and environment. London: Continuum, pp. 31–42.

Nichols, R. and Allen-Brown, V. 1996. Critical theory and educational technology, in D. Jonassen (ed.) Handbook of research for educational communications and technology. New York: Macmillan, pp. 226–52.

Okri, B. 1996. Birds of heaven. London: Phoenix. Potter, J. 1996. Representing reality: discourse, rhetoric and social construction. London: Sage.

Rateau, P., Moliner, P., Guimelli, C. and Abric, J.C. 2012. Social representation theory. Handbook of theories of social psychology 2: 477–97.

Stibbe, Arran (2015) Ecolinguistics: language, ecology and the stories we live by (first edition). London: Routledge

Stibbe, Arran (2018) Positive discourse analysis: re-thinking human ecological relationships. In: A. Fill and H. Penz, eds. The Routledge Handbook of Ecolinguistics. London: Routledge.

Smith, M. 1999. Greenspeak (Book Reviews). Environmental Politics 8(4): 231. van Dijk, T. 1993. Principles of critical discourse analysis. Discourse & Society 4(2): 249–83.

Widdowson, H. 2008. Text, context, pretext: critical isssues in discourse analysis. Hoboken, NJ: John Wiley & Sons

Evolution of shaping the lubricating wedge by taking into account the microflows of liquid on broken curves defining the microgeometry of the sliding surfaces in the aspect of modeling the parameters of the oil film and friction losses of the components of ultralight aircraft engines

Dr inż. Piotr WRÓBLEWSKI

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Abstract

Currently, various methods of improving the mechanical efficiency of reciprocating internal combustion engines for ultralight aircraft are being introduced, which translate into lower fuel consumption and limiting the emission of toxic exhaust gas substances. Their effectiveness is predicted mostly on the basis of simulation tests taking into account many stochastic parameters concerning the oil film decomposition. The work presents simulation tests determining the influence of the phenomenon of micro-flow of lubricating oil between the mating surfaces of the piston rings from the cylinder bearing surface, taking into account high values of the isochoric pressure increase coefficient and low dynamic viscosity of the oil. In the period of cooperation of the upper sealing ring with the cylinder surface, the most important area of its operation is the area of the minimum oil film thickness. Its value for the working conditions of aircraft piston engines may be less than 0.3 µm w in the case of high maximum working pressures of the medium. It has been shown that the introduction of micro-inequalities with different texture stereometry of the layers of anti-wear coatings in the range from 0.1 to 0.2 µm to the geometric model significantly influences the oil film distribution. Most of the studies did not take this parameter into account in the models of liquid friction and mixed friction due to slight changes in the mean values of friction forces and pressure in the oil film. It has been shown that despite slight changes in the oil pressure value, changes in the minimum values of the oil film thickness are very significant, despite the very similar values of the friction losses of the piston rings in the entire engine operation cycle. According to the author, the failure to take into account these parameters in the models of liquid friction and mixed friction significantly reduces the accuracy of the results obtained, especially in terms of engine oil consumption and oil film continuity, and the total share of mixed friction in liquid friction.

Zdrowie seksualne i reprodukcyjne osób z wyłonioną stomią jelitową

MSc Wiktoria PASZYŃSKA

Medical University of Silesia, Faculty of Health Sciences, POLAND

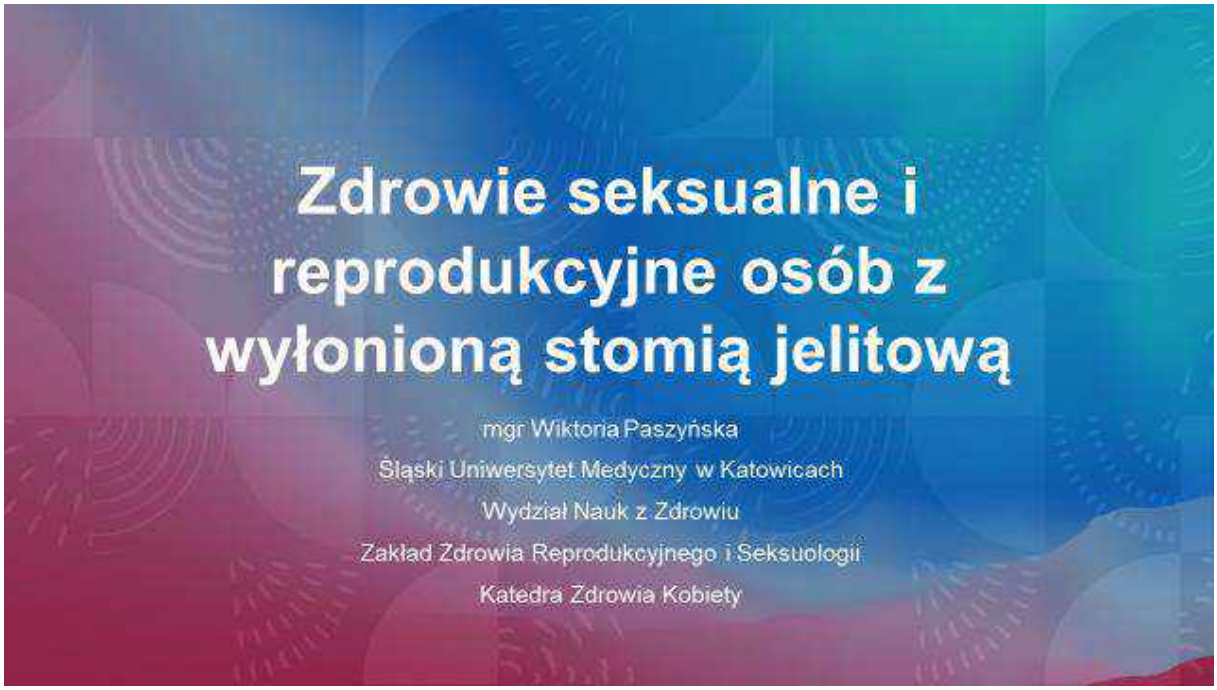

Operacja wyłonienia stomii jelitowej jest przyczyną zaburzeń i niepowodzeń w życiu seksualnym. Osoby ze stomią doświadczają zmian w obrazie ciała wraz ze spadkiem pożądania seksualnego. Najczęstszą dysfunkcją seksualną występującą u mężczyzn są zaburzenia erekcji, natomiast u kobiet jest to ból podczas stosunku seksualnego (dyspareunia). Pacjenci oczekują wsparcia oraz poradnictwa związanego z funkcjonowaniem seksualnym. Mimo to personel medyczny wciąż mało uwagi zwraca na sferę seksualną pacjenta.

Dysfunkcje seksualne

Zabiegi chirurgiczne, podczas których zostaje wytworzona stomia, mogą w sposób istotny wpływać na aktywność seksualną pacjentów. Okazuje się, że obniżenie popędu seksualnego i problemy z funkcjonowaniem seksualnym pojawiają się u prawie połowy osób poddanych tego typu zabiegom. U kobiet objawia się to oziębłością, suchością pochwy i bolesnością podczas stosunku, u mężczyzn natomiast zaburzeniami erekcji, wytryskiem wstecznym bądź jego brakiem. Podczas operacji może dojść do uszkodzenia zarówno unerwienia (splotu miednicznego) odpowiedzialnego za erekcję i ejakulację, jak i unaczynienia narządów płciowych. Okołooperacyjne leczenie uzupełniające, w tym radioterapia, szczególnie w obrębie miednicy, może dodatkowo przyczynić się do uszkodzenia nerwów i naczyń układu moczowo-płciowego.

HIGIENA STOMII A ŻYCIE SEKSUALNE

Pacjenci z wyłonioną stomią podczas stosunku intymnego najczęściej odczuwają niepokój związany z przeciekaniem sprzętu stomijnego, nieprzyjemnym zapachem oraz głośnym oddawaniem gazów. Te obawy doprowadziły niektóre osoby do niezdolności do czerpania przyjemności ze stosunku seksualnego. W badaniu przeprowadzonym przez Smitha i wsp. wykazano, że brak kontroli nad oddawaniem gazów i stolca powodował u badanych osób wstyd i zażenowanie. Należy zaznaczyć, że badanie obejmowało wyłącznie osoby z ileostomią, która jest wyłaniana w górnym odcinku przewodu pokarmowego, co skutkuje dużą objętością wydzielanego płynu. Ten fakt dodatkowo nasila lęk przed zabrudzeniem i przyczynia się do zwiększenia awersji seksualnej.

HIGIENA STOMII A ŻYCIE SEKSUALNE

Kimura i wsp. zwrócili uwagę, że uczestnicy badania często zgłaszali niepokój związany z przeciekaniem aparatu stomijnego podczas stosunku seksualnego. W wielu przypadkach stwierdzono, że problemy te można złagodzić poprzez prawidłową edukację. Udzielanie szczegółowych informacji przez personel medyczny może pomóc pacjentom i ich partnerom w zaadaptowaniu się do nowej sytuacji.

SATYSFAKCJA SEKSUALNA I POŻĄDANIE

Istnieją dowody, że wytworzenie stomii wpływa na satysfakcję seksualną oraz pożądanie. Badania przeprowadzone przez Kimurę i wsp. wykazały, że dla osób po operacji wyłonienia stomii seks jest mniej atrakcyjny niż wcześniej. Uznano, że leczenie uzupełniające, w tym radioterapia, może uszkodzić układ autonomiczny miednicy, który odpowiada za podniecenie seksualne. Sugeruje to, że dysfunkcje seksualne mają charakter wieloczynnikowy. Z kolei zaprezentowane wyniki innych badań dowodzą, że stomia może pomóc uzyskać intensywniejsze doznania seksualne. Niejednokrotnie wyłonienie przetoki jelitowej eliminuje chorobę podstawową (np. nieswoiste zapalenie jelit), która ogranicza wiele aspektów życia, w tym aktywność seksualną.

STOMIA A OBRAZ WŁASNEGO CIAŁA

Seksualność obejmuje myśli i uczucia danej osoby dotyczące jej wyglądu. Thorpe i wsp. wykazali, że wytworzenie stomii wpływa negatywnie na postrzeganie własnego ciała i pewność siebie. Proces akceptacji zmienionego obrazu ciała może być długotrwały i złożony, zwłaszcza gdy społeczne postrzeganie piękna jest zazwyczaj związane z młodością i zdrowiem.

STOMIA A OBRAZ WŁASNEGO CIAŁA

Price zdefiniował obraz własnego ciała jako wizerunek, który tworzymy w umysłach, sposób, w jaki odbieramy nasze ciało. Osoby z wyłonioną stomią unikają patrzenia na swoje ciało, uważają, że po operacji ich wygląd jest odpychający. Wielu pacjentów zgłosiło „uczucie odmiennosci" po zabiegu wytworzenia przetoki jelitowej. Ten stan był najczęściej spowodowany wrażeniem okaleczenia i nienaturalnosci. Uczestnik jednego z badań stwierdził, że po operacji wyłonienia stomii nie czuje się sobą, co sugeruje, że wytworzenie stomii może powodować utratę tożsamosci. Duża część pacjentów stwierdziła, że zmiana obrazu ciała wpłynęła negatywnie na ich samoocenę. Pozytywne doswiadczenie w tej kwestii zaprezentował uczestnik badania przeprowadzonego przez Smitha i wsp. – zmiana wyglądu ciała spowodowała, że pacjent cieszył się poczuciem wyjątkowosci i odmiennosci.

ROLA PARTNERA SEKSUALNEGO

Liczne badania potwierdziły rolę partnera seksualnego w procesie przystosowania się do życia ze stomią jelitową. Często osoby ze stomią martwią się, że ich partnerzy nie zaakceptują zmian w obrazie ich ciała i stracą zainteresowanie seksualne. Badania wykazały jednak, że chociaż pacjenci czuli się mniej atrakcyjni seksualnie, ich partnerzy nie podzielali tego poglądu. Również osoby, które chciały nawiązać nowe relacje, obawiały się odrzucenia ze strony potencjalnego partnera. Niektórzy uczestnicy podczas spotkań odczuwali bardzo duży dyskomfort związany ze zmianami, jakie zaszły w wyglądzie ich ciała. Niejednokrotnie zaprzestawali dalszego umawiania się, ponieważ czuli, że nie poradziliby sobie z odtrąceniem.

ROLA PARTNERA SEKSUALNEGO

Wsparcie partnera było niezbędne, aby pacjenci zaakceptowali swoje nowe ciało. Osoby z wyłonioną stomią, które reprezentowały silną więź z partnerem, łatwiej wracały do aktywności seksualnej, prowadziły szczęśliwsze życie intymne i wykazywały pozytywne nastawienie wobec swojego stanu.
Wielu pacjentów stwierdziło również, że proces adaptacji do stomii przyczynił się do rozwinięcia i umocnienia ich relacji z partnerem. Duża część uczestników badań przyznała, że początkowo nie pielęgnowali swojej stomii samodzielnie. Pacjenci niezdolni do samodzielności w zakresie pielęgnacji stomii w dużej mierze opierali się na swoim partnerze. Niektórzy badani uznali, że zaczęli postrzegać swojego partnera jako przyjaciela lub opiekuna. Kimura i wsp. zasugerowali, że partner, który w okresie pooperacyjnym przyjmuje rolę opiekuna, może mieć problem w postrzeganiu siebie jako kochanka.

Piśmiennictwo

1. Walewska E. Podstawy pielęgniarstwa chirurgicznego. PZWL, 2006. s. 339-347.
2. Rassler M, Altschuler A, McMullen C, et al. "I didn't feel like I was a person anymore": reclaiming full adult personhood after ostomy surgery. Med Anthropol Q. 2016; 28(2): 242–259.
3. Kimura CA, Guillem DB, Kamada I, et al. Oncology ostomized patients' perception regarding sexual relationship as an important dimension in quality of life. J Coloproctol. 2017; 7(3): 199–204.
4. Smith JA, Spiers J, Simpson P, et al. The psychological challenges of living with an ileostomy: an interpretative phenomenological analysis. Health Psychol. 2017; 36(2):145–151.
5. Paula MAB, Takahashi BE, Paula PR. Experiencing sexuality after intestinal stoma. J Coloproctol (Rio J). 2012; 32(2):165–174.
6. Thorpe G, Arthur A, McArthur M. Adjusting to bodily change following stoma formation: a phenomenological study. Disabil Rehabil. 2016; 38(18):1793–1802.
7. Williams J. Stoma care: intimacy and body image issues. Practice Nursing. 2012; 23(2):89–93.
8. Cardoso DBR, Almeida CE, Santana ME, et al. Sexuality of people with intestinal ostomy. Rev Rene. 2015; 16(4): 576–585.
9. Sarecco C, Rastelli G. Sexual Function in Patients with Stoma and its Consideration Among Their Caregivers. Sexuality and Disability. 2019; 37: 415-427.
10. Willaert W, Coelen W. Extent of surgery in cancer of the colon: is more better?. World J Gastroenterol. 2015; 21(3):132– 138.
11. National Survey of Sexual Attitudes and Lifestyles. Surveys. 2010.
12. Houston N. Reflections on body image and abdominal stomas. J Sexual Ther Austral. 2017; 13(3):1030.

Ortaçağ Kıpçak - Osmanlı - Arap (Mısır lehçesi) Kültürel ve Dilsel İlişkileri

Gulbakhram KULNAZAROVA

Dr.Öğr.Üyesi, 'TIL' Merkezi Müdürü, KAZAKİSTAN

e-posta: gul.kulnazarova@gmail.com

Zhuldyz SARTAYEVA

Yüksek lisans öğrencisi, Selçuk Üniversitesi, TÜRKİYE

e-posta: sartayeva.judy@gmail.com , ORCID ID:0000-0002-5605-8936

Öz

Herhangi bir millet kendisini tanımlamak için geçmişte hangi milletlerle etkileşime girdiğini, hangi kültürle temas halinde olduğunu ve dünya medeniyetine olan katkısını mutlaka bilmelidir. Türkler, dünya medeniyetine katkısını yapmış ve aynı zamanda kendine özgü doğal kültürünü koruyan bir millettir. Türklerin gelecek nesillere bıraktığı zengin kültürel ve edebi miras göz ardı edilemez. Bu miras, Türk halklarının henüz bölünmediği ve tek bir millet olduğu zamanda oluşmuştur. Bugün aynı kökene sahip birçok Türk halklarının (Kazak, Türk, Türkmen, Azerbaycan, Kırgız, Özbek, Tatar, Başkurt, Sakha vb.) ortak tarihi ve manevi mirası (dil ve kültür vb.) onları sadece birbirlerine yaklaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda dünya medeniyetindeki yerlerini belirlemede ve tek bir Türk kültürünü oluşturmada fırsat vermektedir.

Şimdiye kadar Kıpçak-Osmanlı-Arap dilleri ayrı bir dil olarak incelenip konuşulduğu görülmektedir. Ancak dilsel bağlantıları, göreneklerindeki benzerlikler ve bazı içsel farklılıklar ayrıntılı olarak ele alınmamıştır. Bugüne kadar Türk halklarının dilbilimi, kültürel araştırmaları, kaynak araştırmaları, Türkoloji ve Kıpçak çalışmaları alanındaki kendi kanunları ve ilişkileri kapsamlı bir şekilde incelenmemiştir. Bu nedenle, Kıpçak-Osmanlı-Arap kültürel ve dilsel bağlarının özelliklerinin kapsamlı bir şekilde incelenmesi, günümüzde dilbilimde önemli bir rol oynamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kültür, Dilsel İlişkiler, Eskiçağ Dilleri, Ortaçağ Kıpçak Dilleri

Genişletilmiş İndirgeyici Çizelge

Extended Reduced Truth Tree

Fikret OSMAN

Doç. Dr., Bingöl Üniversitesi, TÜRKİYE, E-Mail: fikretosman@mynet.com

Öz

Bu bildirinin amacı Dursun Murat Çüçen tarafından geliştirilen *indirgeyici çizelge* yöntemini genişletmeye çalışmaktır. Bu bağlamda; bağdaşmaz seçeneklilik önermesinin değillemesi, bağdaşmazlık önermesi, bağdaşmazlık önermesinin değillemesi, birlikte değilleme önermesi ve birlikte değilleme önermesinin değillemesinin *indirgeyici çizelge*deki eşdeğerlilikleri tespit edilecek, söz konusu önermelerin indirgeyici çizelge kuralları belirlenecektir.

Anahtar kelimeler: İndirgeyici Çizelge, Birlikte Değilleme, Bağdaşmaz Seçeneklilik, Bağdaşmazlık, Değilleme.

Abstract

The aim of this paper is to advance the reduced truth tree method developed by Dursun Murat Çüçen. Within this context, the equivalency of the negation of exclusive disjunction proposition, incompatibility proposition, negation of incompatibility proposition, joint denial proposition and negation of joint denial proposition in the reduced truth tree shall be detected, and the reduced truth tree rules of the above mentioned propositions shall be decided.

Keywords: Reduced Truth Tree, Joint Denial, Exclusive Disjunction, Incompatibility, Negation.

GİRİŞ

İndirgeyici çizelge, önerme ve çıkarımların eşdeğerlilik ve geçerliliklerini doğrudan; tutarlılıklarını ise dolaylı olarak denetlememizi sağlayan bir yöntemidir (Çüçen, 1991: 220; Çüçen, 1988: 783). Bu yöntem Dursun Murat Çüçen (1937-1997) tarafından geliştirilmiştir (Çüçen, 1988: 783). Çüçen, 19-21 Kasım 1986 tarihlerinde düzenlenen "Türkiye I. Felsefe, Mantık, Bilim Tarihi Sempozyumu"nda sunduğu bildirisinde indirgeyici çizelge kurallarını şöyle belirlemiştir (Çüçen, 1991: 214):

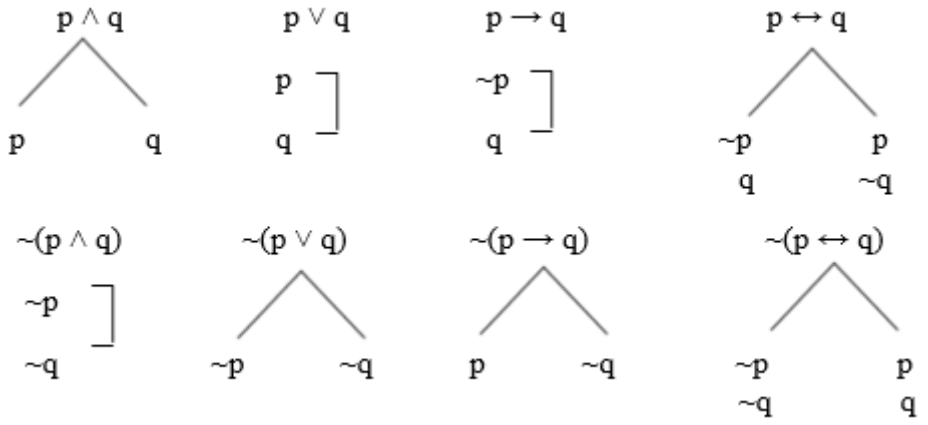

Bu kurallara; "Atatürk'ün Dehasının Mantık Yönü: Yeni Bir Türk Devleti Kurma Kararının Dayandığı Mantık" adlı makalesinde aşağıdaki bağdaşmaz seçeneklilik önermesinin evetlemesine ilişkin kuralı da ilave etmiştir (Çüçen, 1988: 783):

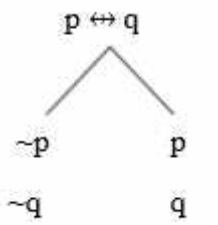

Bu çalışmada indirgeyici çizelge kuralları, çizelgeye; bağdaşmaz seçeneklilik önermesinin değillemesi, bağdaşmazlık önermesi, bağdaşmazlık önermesinin değillemesi, birlikte değilleme önermesi ve birlikte değilleme önermesinin değillemesi dâhil edilerek genişletilmeye çalışılacaktır. Bunun için önce doğruluk tablosu ve çözümleyici çizelgeye başvurularak söz konusu önermelerin diğer önermelerle eşdeğerlilikleri belirlenecektir. Daha sonra belirlenen bu eşdeğerliliklerden hareketle ele alınan önermelerin indirgeyici çizelge kuralları tespit edilecektir. Ayrıca belirli önerme ve çıkarımların hem çözümleyici çizelge hem de indirgeyici çizelge yöntemiyle geçerlilik, tutarlılık ve eşdeğerlilik denetlemeleri yapılarak genişletilen indirgeyici çizelgedeki yeni kuralların doğrulukları test edilecektir. Şimdi bu hususlar doğrultusunda çalışmamızı sürdürelim.

1. Ele Alınan Önermelerin Doğruluk Tablosu ve Çözümleyici Çizelge Yöntemiyle Eşdeğerliliklerinin Gösterilmesi

Önermelerin doğruluk tablosu ve çözümleyici çizelge kuralları aşağıdaki gibidir:

p	q	~p	~q	p ∧ q	p ∨ q	p → q	p ↔ q
D	D	Y	Y	D	D	D	D
D	Y	Y	D	Y	D	Y	Y
Y	D	D	Y	Y	D	D	Y
Y	Y	D	D	Y	Y	D	D

(Osman, 2019: 20).

p ↔ q	p↓q	p|q
Y	Y	Y
D	Y	D
D	Y	D
Y	D	D

(Kutlusoy, 2003: 29).

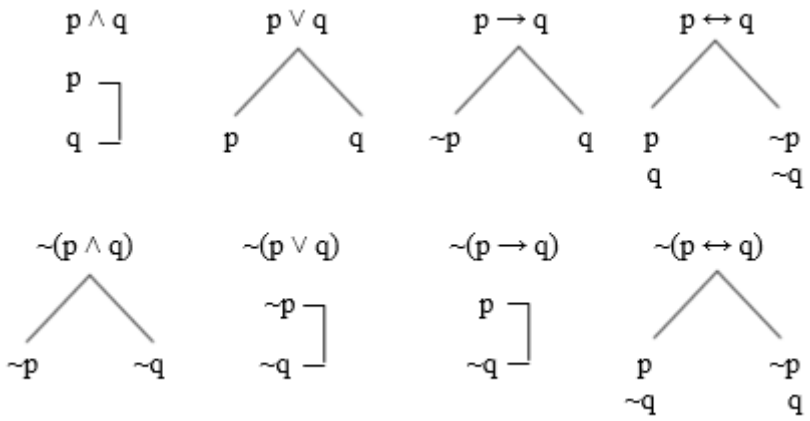

(Osman, 2019: 39-40).

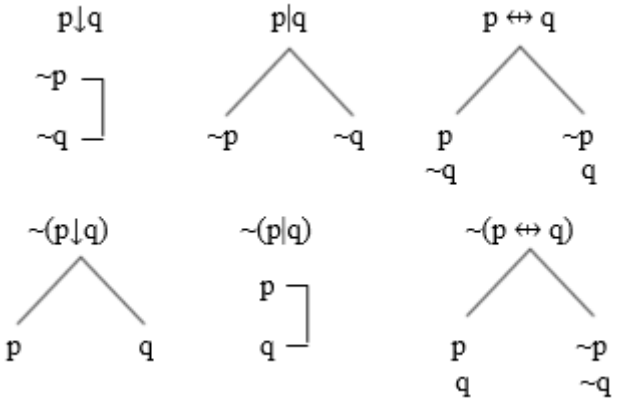

(Kutlusoy, 2003: 56-73).

Bu kurallar doğrultusunda; bağdaşmaz seçeneklilik önermesinin değillemesi, bağdaşmazlık önermesi, bağdaşmazlık önermesinin değillemesi, birlikte değilleme önermesi ve birlikte değilleme önermesinin değillemesinin doğruluk tablosu ve çözümleyici çizelgedeki eşdeğerliliklerini ortaya koyalım.

1.1. Bağdaşmaz Seçeneklilik Önermesinin Değillemesi

p ↔ q	~(p ↔ q)
D	D
Y	Y
Y	Y
D	D

(Kutlusoy, 2000: 35).

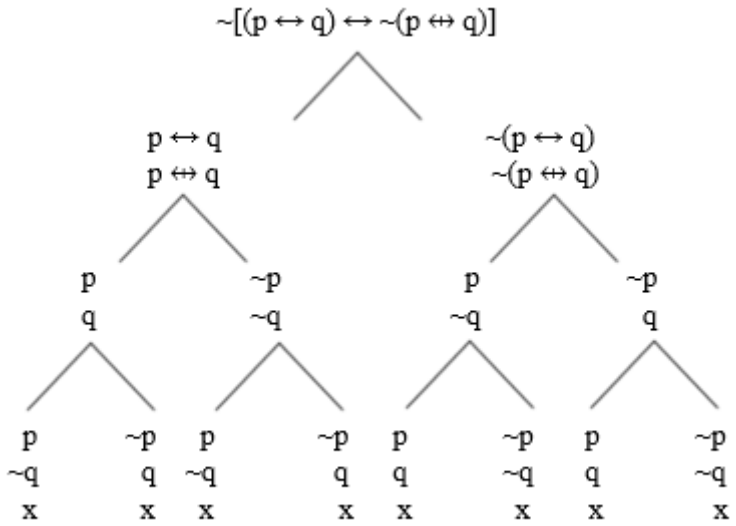

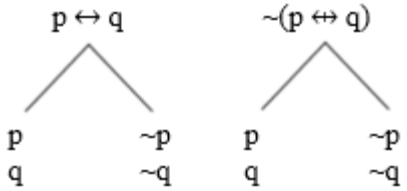

1.2. Bağdaşmazlık Önermesi

~(p ∧ q)	p|q
Y	Y
D	D
D	D
D	D

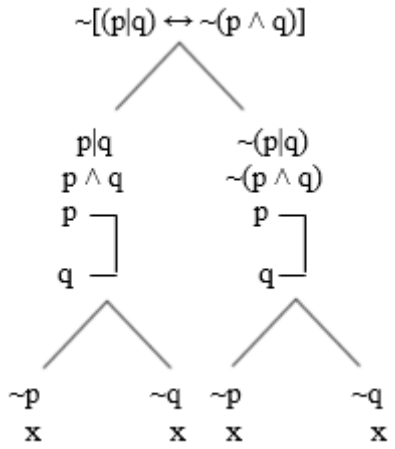

1.3. Bağdaşmazlık Önermesinin Değillemesi

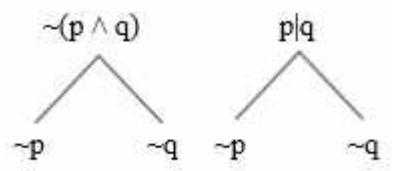

p ∧ q	~(p|q)
D	D
Y	Y
Y	Y
Y	Y

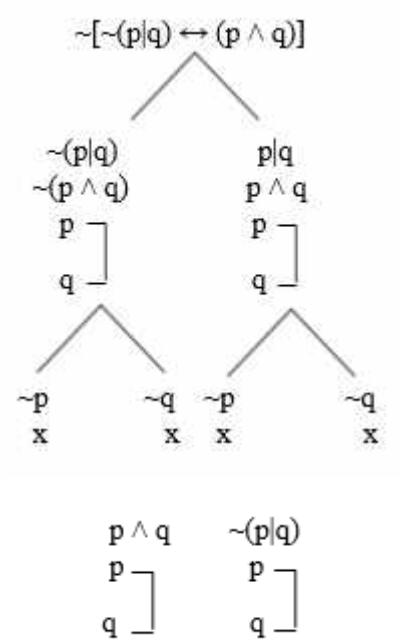

1.4. Birlikte Değilleme Önermesi

~ p ∧ ~q	p ↓ q
Y	Y
Y	Y
Y	Y
D	D

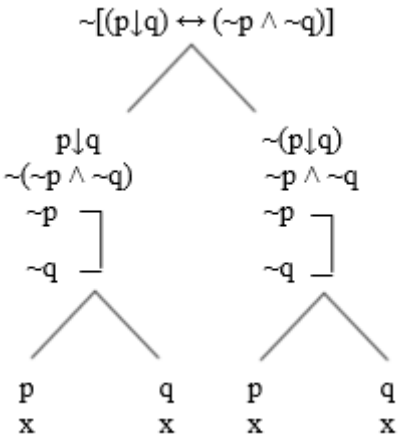

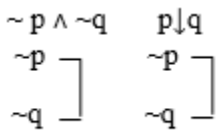

1.5. Birlikte Değilleme Önermesinin Değillemesi

~(~p ∧ ~q)	~(p↓q)
D	D
D	D
D	D
Y	Y

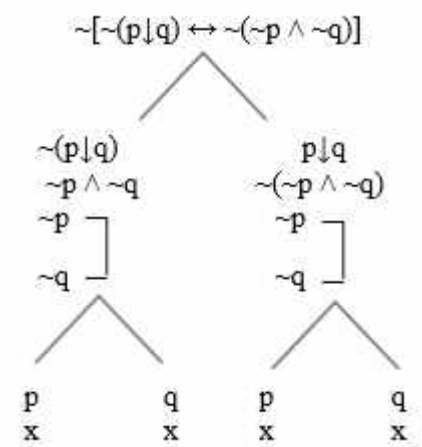

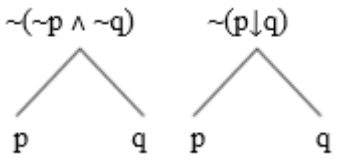

2. Ele Alınan Önermelerin Eşdeğerliliklerinden Hareketle İndirgeyici Çizelge Kurallarının Belirlenmesi

Yukarıda eşdeğerlilikleri verilen önermelerin bu eşdeğerlilikler doğrultusunda indirgeyici çizelge kurallarını belirleyelim.

2.1. Bağdaşmaz Seçeneklilik Önermesinin Değillemesi

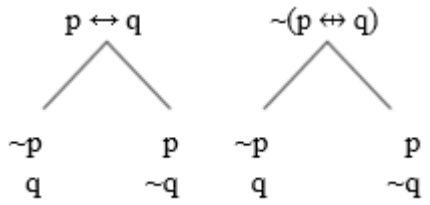

2.2. Bağdaşmazlık Önermesi

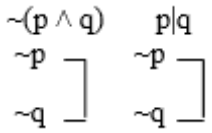

2.3. Bağdaşmazlık Önermesinin Değillemesi

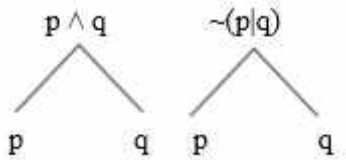

2.4. Birlikte Değilleme Önermesi

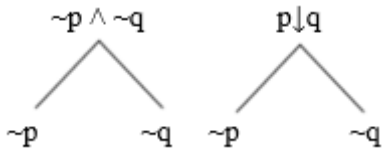

2.5. Birlikte Değilleme Önermesinin Değillemesi

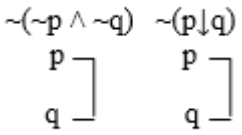

3. Belirlenen Yeni Kuralların Doğruluklarının Ortaya Konulması

Belirlenen yeni kuralları kullanarak indirgeyici çizelge yöntemiyle denetlemeler yapalım ve bu denetlemelerde ele alınan önerme ve çıkarımların çözümleyici çizelge açısından da geçerlilik, tutarlılık ve eşdeğerliliklerini göstererek söz konusu kuralların doğruluklarını ortaya koyalım.

3.1. Bağdaşmaz Seçeneklilik Önermesinin Değillemesi

3.1.1. Geçerlilik

"~(p ↔ q), ~p ∴ ~q"

3.1.1.1. İndirgeyici Çizelge

$[\sim(p \leftrightarrow q) \wedge \sim p] \rightarrow \sim q$

$\sim[\sim(p \leftrightarrow q) \wedge \sim p]$

$\sim q$

$p \leftrightarrow q$

p

$\sim p$	p
$\sim q$	q
x	x

3.1.1.2. Çözümleyici Çizelge

$\sim(p \leftrightarrow q)$

$\sim p$

$\sim\sim q$

p	$\sim p$
q	$\sim q$
x	x

3.1.2. Tutarlılık

"~[(p ∧ q) ↔ (r ∧ s)]"

3.1.2.1. İndirgeyici Çizelge

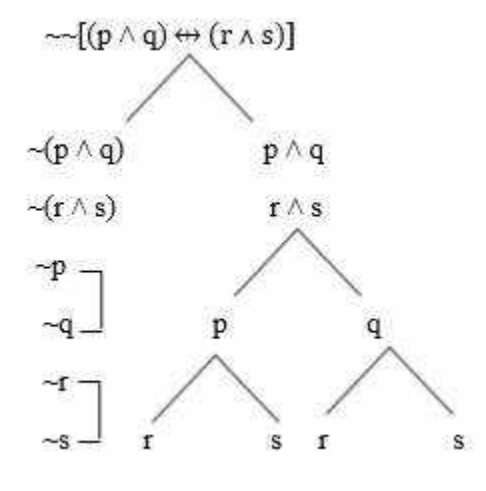

3.1.2.2. Çözümleyici Çizelge

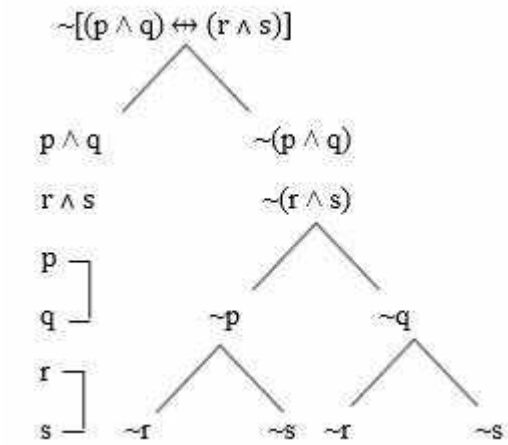

3.1.3. Eşdeğerlilik

"~(p ↔ q)" ve "p ↔ q"

3.1.3.1. İndirgeyici Çizelge

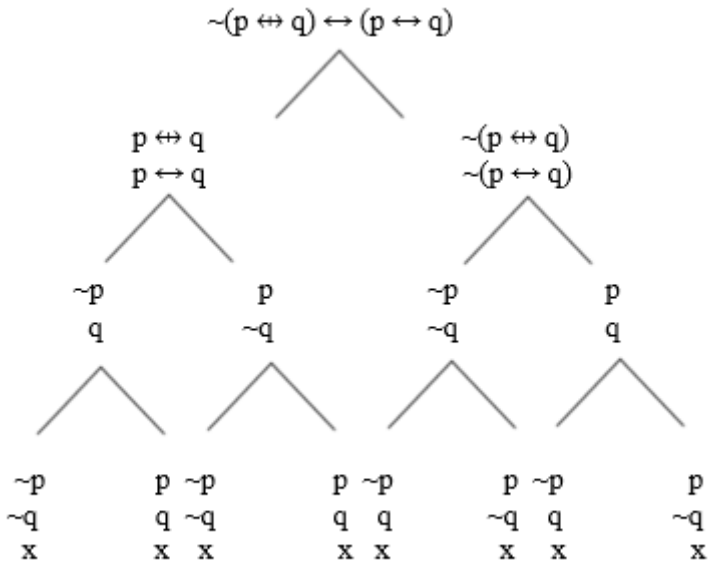

3.1.3.2. Çözümleyici Çizelge

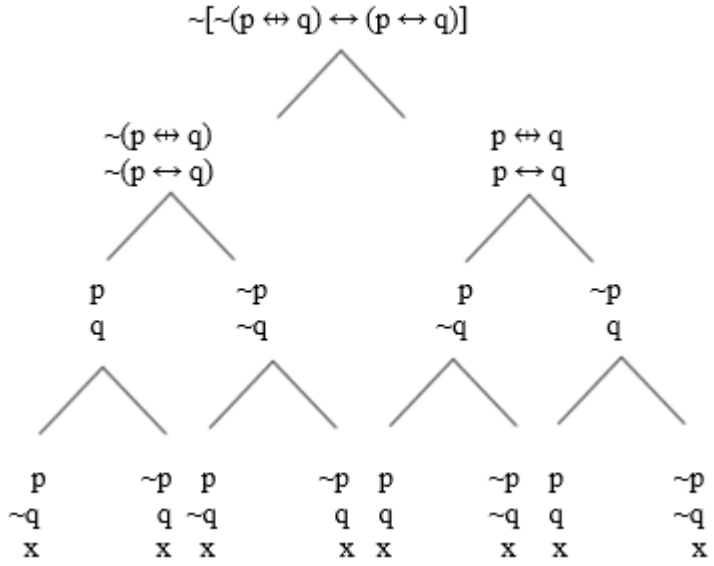

3.2. Bağdaşmazlık Önermesi

3.2.1. Geçerlilik

$p \mid q \therefore \sim(p \wedge q)$

3.2.1.1. İndirgeyici Çizelge

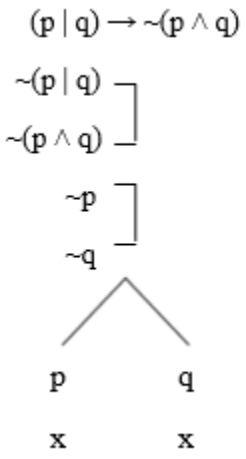

3.2.1.2. Çözümleyici Çizelge

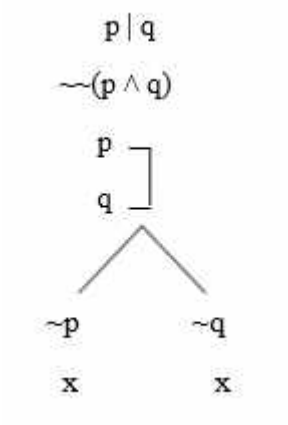

3.2.2. Tutarlılık

(p ∧ q) | (r ∧ s)

3.2.2.1. İndirgeyici Çizelge

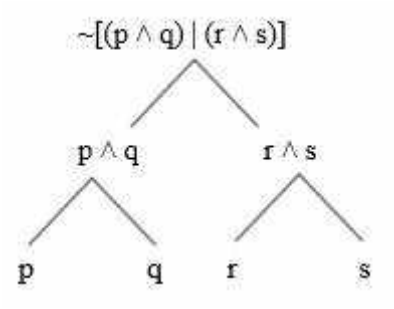

3.2.2.2. Çözümleyici Çizelge

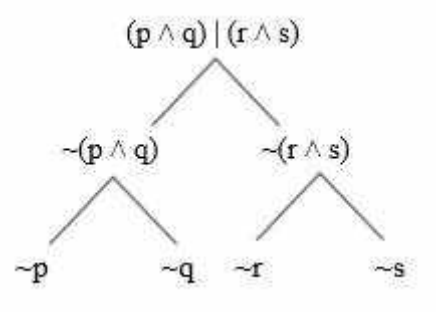

3.2.3. Eşdeğerlilik

"p | q" ve "~(p ∧ q)"

3.2.3.1. İndirgeyici Çizelge

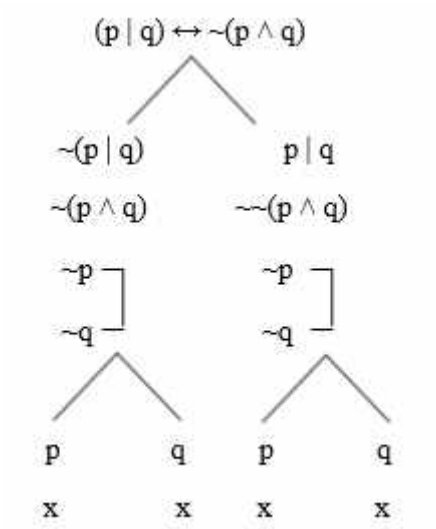

3.2.3.2. Çözümleyici Çizelge

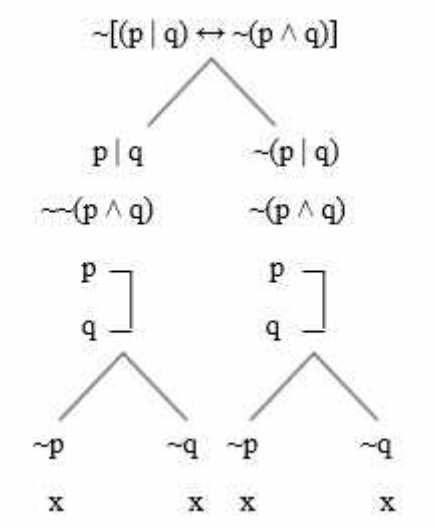

3.3. Bağdaşmazlık Önermesinin Değillemesi

3.3.1. Geçerlilik

~(p | q) ∴ p ∧ q

3.3.1.1. İndirgeyici Çizelge

$\sim(p \mid q) \rightarrow (p \wedge q)$

$\sim\sim(p \mid q)$

$p \wedge q$

$\sim p$

$\sim q$

p	q
x	x

3.3.1.2. Çözümleyici Çizelge

$\sim(p \mid q)$

$\sim(p \wedge q)$

p

q

$\sim p$	$\sim q$
x	x

3.3.2. Tutarlılık

"$\sim[(p \wedge q) \mid (r \wedge s)]$"

3.3.2.1. İndirgeyici Çizelge

$\sim\sim[(p \wedge q) \mid (r \wedge s)]$

$\sim(p \wedge q)$

$\sim(r \wedge s)$

$\sim p$

$\sim q$

$\sim r$

$\sim s$

3.3.2.2. Çözümleyici Çizelge

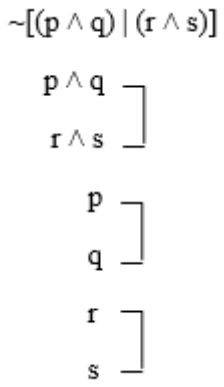

3.3.3. Eşdeğerlilik

"~(p | q)" ve "p ∧ q"

3.3.3.1. İndirgeyici Çizelge

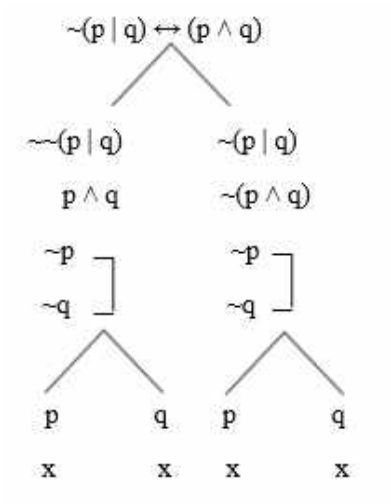

3.3.3.2. Çözümleyici Çizelge

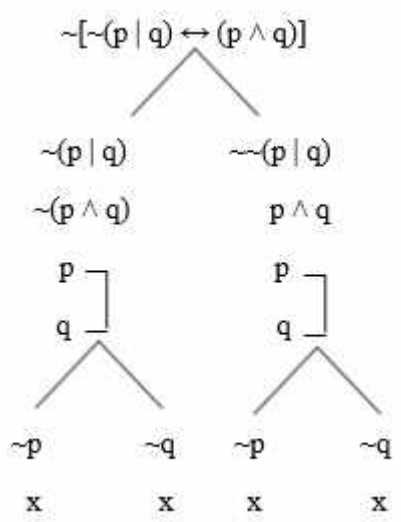

3.4. Birlikte Değilleme Önermesi

3.4.1. Geçerlilik

"p↓q ∴ ~p ∧ ~q"

3.4.1.1. İndirgeyici Çizelge

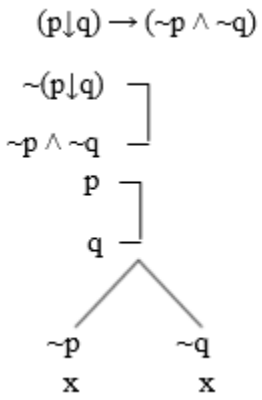

3.4.1.2. Çözümleyici Çizelge

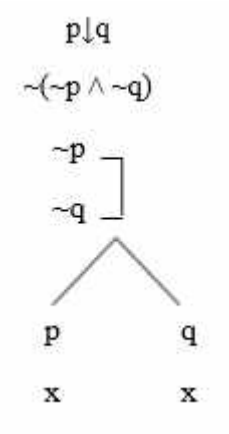

3.4.2. Tutarlılık

(p ∧ q) ↓ (r ∧ s)

3.4.2.1. İndirgeyici Çizelge

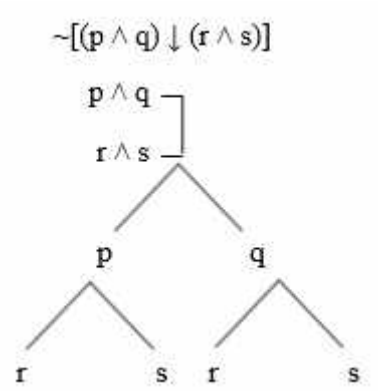

3.4.2.2. Çözümleyici Çizelge

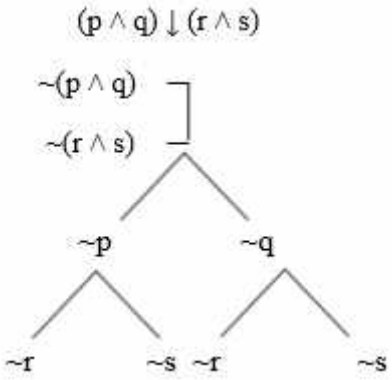

3.4.3. Eşdeğerlilik

"p ↓ q" ve "~p ∧ ~q"

3.4.3.1. İndirgeyici Çizelge

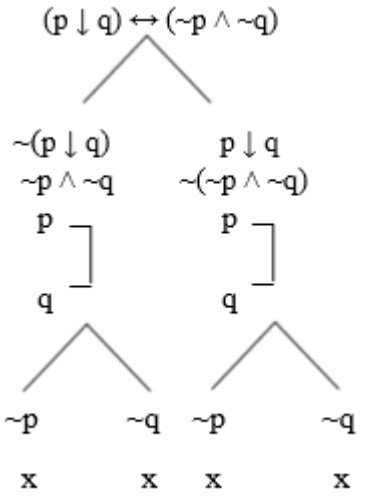

3.4.3.2. Çözümleyici Çizelge

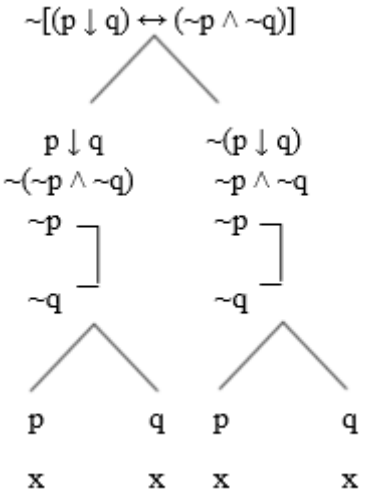

3.5. Birlikte Değilleme Önermesinin Değillemesi

3.5.1. Geçerlilik

~(p ↓ q) ∴ ~(~p ∧ ~q)

3.5.1.1. İndirgeyici Çizelge

$\sim(p \downarrow q) \rightarrow \sim(\sim p \wedge \sim q)$

$p \downarrow q$

$\sim\sim(\sim p \wedge \sim q)$

p

q

$\sim p$ $\sim q$

x x

3.5.1.2. Çözümleyici Çizelge

$\sim(p \downarrow q)$

$\sim\sim(\sim p \wedge \sim q)$

$\sim p$

$\sim q$

p q

x x

3.5.2 Tutarlılık

$\sim[(p \wedge q) \downarrow (r \wedge s)]$

3.5.2.1. İndirgeyici Çizelge

$\sim\sim[(p \wedge q) \downarrow (r \wedge s)]$

$\sim(p \wedge q)$ $\sim(r \wedge s)$

$\sim p$ $\sim r$

$\sim q$ $\sim s$

3.5.2.2. Çözümleyici Çizelge

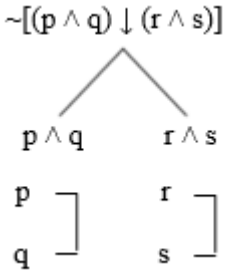

3.5.3. Eşdeğerlilik

"~(p ↓ q)" ve "~(~p ∧ ~q)"

3.5.3.1. İndirgeyici Çizelge

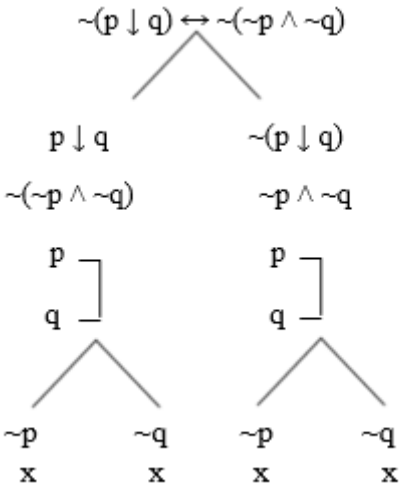

3.5.3.2. Çözümleyici Çizelge

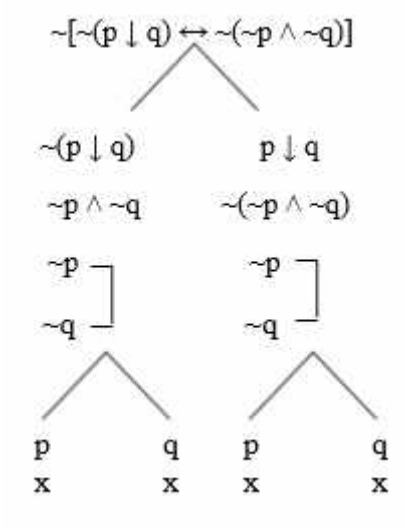

SONUÇ

Çalışmanın gelişme kısmında; bağdaşmaz seçeneklilik önermesinin değillemesi, bağdaşmazlık önermesi, bağdaşmazlık önermesinin değillemesi, birlikte değilleme önermesi ve birlikte değilleme önermesinin değillemesinin eşdeğerlilikleri doğrultusunda indirgeyici çizelge kuralları belirlenmiştir. Buna göre genişletilmiş indirgeyici çizelge şöyle oluşmuştur:

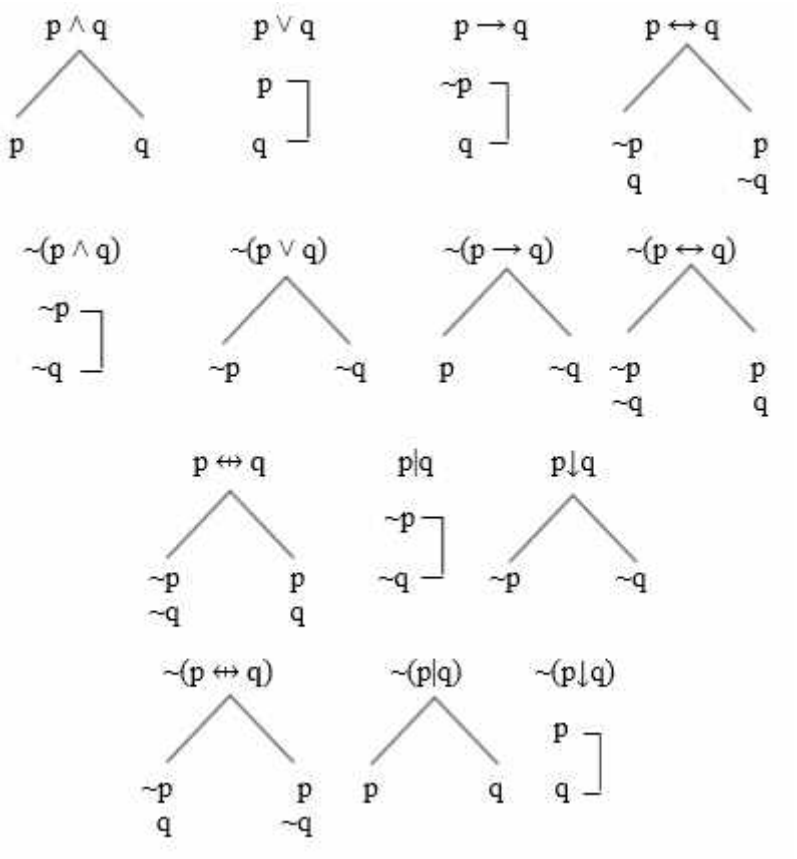

Ayrıca oluşturulan bu genişletilmiş indirgeyici çizelgeyle tutarlılık, eşdeğerlilik ve geçerlilik denetlemelerinin çözümleyici çizelgeyle yapılan denetlemelerle aynı sonucu verdiği görülmüş ve böylece belirlenen yeni kuralların doğrulukları ortaya konmuştur.

KAYNAKÇA

Çüçen, D. M. (1988). Atatürk'ün Dehasının Mantık Yönü: Yeni Bir Türk Devleti Kurma Kararının Dayandığı Mantık. *Erdem: Atatürk Kültür Merkezi Dergisi -Atatürk Özel Sayısı*, 4 (12), 781-811.

Çüçen, D. M. (1991). İndirgeyici Çizelge. *Türkiye I. Felsefe, Mantık, Bilim Tarihi Sempozyumu Bildirileri: 19-21 Kasım 1986* (Yayına Haz. Kenan Gürsoy ve Alparslan Açıkgenç). Ankara: Ülke Yayın Haber Tic. Ltd. Şti., 214-221.

Kutlusoy, Z. (2000). Bir Doğruluk Fonksiyonu Mantıksal Değişmezi Olarak Bağdaşmaz-Seçeneklilik Eklemi. *Felsefe Dünyası*, 31, 33-45.

Kutlusoy, Z. (2003). *Temel Sembolik Mantık*. Ankara: ART Basın Yayın.

Osman, F. (2019). *Modern Mantığa Giriş -I: İki Değerli Mantık* (2. Baskı). Ankara: Sentez Yayıncılık.

Media freedom in Albania: Challenges and perspectives under the new regulation

Ph.D. Sofjana VELIU

Faculty of Law, Political Sciences and International Relations, European University of Tirana

sofjanaveliu@uet.edu.al

Ph.D. Sokol BANA

Faculty of Human Sciences and Law, University of Vlora "Ismail Qemali" ALBANIA

sokol.bana@univlora.edu.al

Abstract

Today as never before, the issue of freedom of expression is under debate in Albania. As it is well known, independent media are crucial for the development of democracy. Media inform citizens about politics, contribute to preference building and control political decision makers. Without a free press, other human rights are hard to attain und harder to safeguard. Over the last thirty years, Albania has gone through a series of radical reforms of its public institutions and regulatory framework. Albania is a European Union candidate country since 2014 and opened EU accession negotiations in March 2020.

This paper seeks to provide an overview of on the media landscape of the country, offering an overview of the national media market (the press, broadcast media, online media and news agencies), as well as a discussion of the status of the journalistic profession and media literacy.

It also highlights some of the challenges in the application, interpretation and development of the new law adopted in the Republic of Albania, hence the normative framework, the regulatory bodies and the constitutional debates on media independence in the country.

The objective is to place Albanian media policy in a political, juridical and social context and assess its relevance for democratic politics and it provides a critical assessment of the principal issues and trends that characterise the media policies, together with an assessment of the degree to which they enable the media to feed the democratic process.

The study also will contain a part discussing the media-related initiatives of the government, focusing on the interventions that are of relevance and importance to the protection and promotion of media freedom and independence in Albania and to reflect on these findings as well.

Keywords: *media, Albanian legislation, regulatory bodies, democratic process etc.*

The Effect of Globalization on Organizational Learning

Prof. Dr. Adnan CELİK

Selcuk University, FEAS, Department of Business, Konya/Turkiye.

E-mail: adnancelik@selcuk.edu.tr , ORCID: 0000-0002-8538-9937.

Prof. Dr. Mehmet Bozkurt ATAMAN

Selcuk University, Faculty of Veterinary Medicine, Department of Clinical Sciences,

Konya/Turkiye. E-mail: ataman@selcuk.edu.tr ORCID: 0000-0001-5992-4804.

Abstract

Global scale rapid changes, macro structure up to organizational on structures also important effects in question. Organizations have begun to need institutionalization and sustainability more than ever. It is believed that organizational life will become easier as a result of adaptation to changes in economic, social, cultural, technical and financial fields. It is generally accepted that organizations that can change themselves quickly can continue to exist in the future. For these reasons, organizational learning has come to the fore. Organizational to learn the need, the surrounding constantly and fast from changes originates. Ever changingand a developing in the environment organizations, a on the side strategic their goals determined, other on the other hand technology and in this structure to changes rapport they should provide. This study has been prepared for the effect of globalization on organizational learning. The study basically consisted of three main subjects. First, all aspects of globalization are explained. The second title is about organizational learning. The third title is about the effect of globalization on organizational learning. Here, after a general evaluation on globalization and organizational learning, the effect of globalization on organizational learning is explained. The study is concluded with conclusion and evaluation.

Keywords: Learning, Globalization, Organizational Learning, Organizational Learning in Globalization

INTRODUCTION

It is a known fact that globalization is effective in all areas of life. There have been various changes in economic, social and cultural dimensions. Advanced technology and digitalization have increased, communication devices have developed. Economic borders have been crossed and the world has turned into an economic open market. Each country has become more aware of the socio-economic, technological, cultural and political structure of the other. Various trade and defense cooperation agreements between countries have intensified. In this study, organizations in the face of globalization and their learning skills were tried to be clarified.

Organizational learning; It is the process of transforming the information obtained from the past, experiences and environment of the organization into routines (strategy, culture, memory and structural values) and enabling the organization to develop effective, efficient and harmonious behaviors in order to achieve its goals. It occurs when of the individuals share common structures, views, cognitive systems, thinking patterns, and information processed into memories. The knowledge gained through this learning is added to experience and prior knowledge. This process depends on remembering and storing the information shared by individuals or groups as learning items. Therefore, what is learned is based on the culture, memory and structure of the organization. In order to understand the effects of globalization on organizational learning, first of all, it is necessary to examine the studies on globalization and the studies on organizational learning. Then it is possible to understand the impact of globalization on organizational learning.

This study has been prepared to answer the above-mentioned issues. First of all, the concept of globalization and its scope are explained. After globalization among the leading factors, "technological, ideological, economic, socio-cultural, environmental factors and military" dimensions are discussed. Within the scope of learning and organizational learning, learning approaches, elements, characteristics and types of organizational learning are listed. Within the scope of the effect of globalization on organizational learning, a general evaluation of globalization was made first. Then organizational learning is summarized. Finally, the possible impact of globalization on organizational learning is emphasized.

1. GLOBALIZATION

1.1. The Concept and Scope of Globalization

There is no agreed definition on the concept of globalization, many definitions and concepts appear. While some authors focus on the economic dimension of globalization, others also deal with the political and cultural dimensions of globalization (Turan 2011: 14). It is possible to define globalization in a very general way as the disappearance of national borders due to the development of trade and information, the disappearance of money and goods flows, and the integration of free markets between these borders (Yorgun, 1998: 14). Although the concept of globalization means tolerance and general tolerance, it is used only in the sense of economic integration, but after the 1990s, its cultural and political dimensions gained the meaning of universal harmony (Ugur, 1993: 149).

One of the most important features of the current process is that the phenomenon of globalization is becoming more and more serious. This process represents a development where all local activities are somehow related to and influenced by events thousands of miles away. Today, with the development of technology, time and space have become meaningless and redefined. Advanced technology with the help of peoples physical space pertaining to the borders concepts changed. Concepts that fully describe this process have emerged, such as knowledge and knowledge-based economy, symbolic economy or intellectual capital.

Globalization handles all events in the presence of relevant actors and this understanding is unprecedented in human history. In this sense, globalization can be examined from three main perspectives. The first of these is, above all, the global character of the great powers. The political space is, to a certain extent, administered by sovereign units in clearly defined territories. These sovereign units are based on divisions and can act at a supranational level. The second is the radical globalization of capitalism in the economic order. The third is the establishment of a global society through the constant flow of information to enable the rapid dissemination of ideas (Montserrat, 1997: 203). The concept of globalization is used to describe all these different social, economic and political processes. Therefore, every social event and process must be economic, political and cultural, and these processes will never occur and develop independently.

1.2. Factors Leading to Globalization

The main factors leading to globalization can be briefly explained as follows (Yildizoglu, 1996: 23; Ozdemir, 1998: 967;Tatlidil, 2000: 2; Turan, 2011: 21-31; Simsek and Celik, 2021: 61):

1. Technological Factors: Technological developments have been a factor in itself. Globalization and technological development have interacted very closely. Technology has made communication much easier. The space age and the subsequent cyber or digital age continue to bring new technologies at a dizzying pace. Along with the intense digitalization, "humanoid robots" are spoken within the scope of Industry 5.0.

2. Ideological Factors: The disintegration of the Eastern Region, centered on the Soviet Union, was an important development. The restructuring efforts of Eastern Europe and the Balkans have resulted in different practices. East and West Germany were united. However, Yugoslavia and Czechoslovakia dissolved. Subsequently, the tendencies towards nation-states have increased. However, a global village in economic terms has also been discussed. With the new world order and globalization, educational opportunities have diversified. Democratic demands have increased. Women's and children's rights have become more sought after.

3. Economic Factors: Economic developments are closely related to globalization. The ease of communication, the spread of multinational corporations, the increase in international trade and competition are remarkable in this sense. Beyond the interregional integrations, intercontinental integrations have also increased. The safe mobility of capital has increased. However, competition is also on the agenda. With the intensification of global competition, production and marketing costs have also increased. In this respect, different strategic alliances have proliferated in terms of resources and use.

4. Socio-Cultural Factors: Socio-cultural structures of societies and mutual interactions have also had an impact on globalization. In fact, the effect here was mutual. The interactions between beliefs, attitudes, values, consumption patterns and behavior styles have increased. Global influences have increased in issues such as art, culture, literature, gastronomy, textile-apparel, industrialization, urbanization and environmental texture.

5. Environmental Factors: As one of the social responsibility areas, environmental sensitivities have also been discussed. Issues such as air pollution, the depletion of the ozone layer, the melting of glaciers, the pollution of water resources, and the destruction of rainforests have begun to be accepted as the common problem of all humanity. Environmental and nature-friendly productions have been sought after. Global collaborations and activist movements are more common in this area.

6. Military Factors: After the development in communication and new international cooperation, more information about countries has begun to emerge. Different tactical and strategic collaborations have been encountered. Regional or intercontinental defense and joint investments are increasing at a dizzying pace. Military expenditures, especially in the defense industry, are on the rise.

2. ORGANIZATIONAL LEARNING

2.1. Learning Concept and Scope

Learning can be defined as “continuous change in behavior as a result of knowledge and experience”. Learning is the process of changing human beliefs, values, attitudes and behaviors with the knowledge obtained from theoretical thoughts, practices and experiences (Eren, 2017: 608). The subject of learning has existed since the first days of humanity and will continue to exist from now on. Because the development of humanity, civilization and culture has always emerged as a result of learning. Learning is an ongoing ability in every moment of life (Giordan, 2008: 7).

Learning means acquiring knowledge. Psychologists define learning not only as verbal knowledge, but also as knowledge and behavior such as skills, habits, attitudes and awareness. Learning is accomplished by experiencing one's cognition and intuition process. The person perceives the stimuli and information around him. It reveals the differences and similarities between the events, makes them suitable for themselves, shows their behavior and the learning concept is realized (Terry, 2013: 4-8; Kocel, 2020: 432-433).

True learning knows what people mean. By learning and developing new behaviors, we become a new person. Thanks to learning, we can now do things that have never been done before. By learning, we understand our environment and the world around us and the relationships we form. It enables our learning, creativity and production abilities to reach a higher level (Senge, 2018: 33).

Two components of learning are mentioned. First; knowing how, the other is knowing why. In other words, perception and realization of learning are two phases of learning. Normally, everyone has the ability to learn, and in this way one can adapt to the ever-changing environment. New concepts and perspectives can be examined and orientations can be made (Kim, 1993: 8; Liao et al., 2008: 184).

2.2. Organizational Learning

Organizational learning involves planned work related to the goals of the organization. New things can be learned from new experiences. In this sense, learning; can be characterized at the individual, group, and organizational levels. For example, in a team, a new idea may be initially suggested by one person. This idea can then be incorporated into business practice through team collaboration for change or improvement. Other teams and even direct corporate policies may adopt this idea (Mulholland et al.,2001: 340; Seymen ve Bolat, 2002, s. 45). Organizational learning; It is the process of transforming the knowledge gained from the past, experience and environment of the organization into routines (strategy, culture, memory and structural values). This enables effective, efficient and environmentally compatible behaviors to be formulated. These routines also influence the next learning experience of the organization. In this context, the following three methods stand out (DiBella and Nevis, 1998: 4-12):

1.Normative Approach: Believes that organizational learning is carried out only under certain conditions.

2.Developmental Approach: It emphasizes that organizational learning is a process and the learning organization is the next stage of organizational development.

3.The Talented Approach: Points out that learning is the inherent value of all organizations and it is impossible to provide a single best method for all organizations".

Organizational learning is an unplanned by accident an event created not the organization about their goals a system in the framework of processing and orienting a needed is an event. It is useful to know the following elements of organizational learning (Seymen and Bolat, 2002: 45; Senge, 2018: 159):

-The organization sees the individual as a learning entity and requires the active participation of all organizational members.

-It includes changes in organizational structure and behavior. Transition from individual to collective learning can be easier.

-It is a dynamic process based on constant change.

-According to the activities, it can be performed at different levels and speeds.

-Generally, it has a positive effect. However, this may not always happen. Effort is needed.

-It may concern the entire organization. Adaptation to the internal and external environment can thus be facilitated.

-Experience and knowledge on this path should be taken into institutional memory.

Information about organizational learning types can also be given.

Over time, organizations have evolved into advanced systems. The advanced system can also learn according to what the individual has learned. This change will affect knowledge and behavior in different dimensions. Therefore, the learning process can be classified in different ways. Types of organizational learning in the classical sense can be summarized as follows (Sinkula, 1994: 39; Kalder, 1997: 25; Akgun et al., 2009: 82-84; Basım et al., 2009: 54-57; Senge, 2018: 79):

1. Single-Stage Learning: It is the most basic level. It is about employees' perception of their environment, identifying problems, developing and implementing solution strategies. Here, individuals discover and correct errors. Throughout the process, existing norms are maintained. This level of learning does not encourage reflection or questioning. It focuses on solving existing problems. It hardly emphasizes the behaviors or understandings that cause problems.

2. Double-Stage Learning: Here, organizational values, norms, belief structures, methods and goals are at the forefront. Double-Stage learning has feedback loops. With beliefs, norms and goals are reshaping the structure of thought and mental models. It is quite comprehensive compared to the single stage. With double-stage learning, mistakes that violate corporate values and policies can be corrected more easily.

3. Secondary Learning (Learning to Learn): The purpose of learning to learn is to improve the learning ability of the organization. Secondary learning, which is learning to learn, is the process of how the organization carries out single-stage and double-stage learning. In learning to learn, the question of "how companies create knowledge and how they learn" is answered. In learning to learn, individuals will recognize the factors that support or hinder learning and develop and apply new learning strategies and methods. Learning to learn can foster the development of team members and increase their creativity.

3. THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON ORGANIZATIONAL LEARNING

Here, firstly, a general evaluation on globalization has been made. Then organizational learning is summarized. Ultimately, the possible impact of globalization on organizational learning over has been stopped.

3.1. A General Evaluation on Globalization

Globalization is felt in every field from society, economy, education, health and defense. Economic globalization can expand market opportunities and increase economic vitality. Intense and effective competition can also lead to rapid economic growth. Therefore, it is important for policy makers to consider the parameters that make up economic globalization. Economic globalization can lead to an increase in exports for effective organizations and states. There may also be beneficial results for countries that want to attract foreign investors. With the good management of the globalization process, it is predicted that the economic growth will be high (Dogan 2017: 19-27).

Each country has its own cultural, economic, social and political structure. Particular attention is paid to the field of education. Education requires critical, creative and reflective thinking. It is important to acquire and synthesize information without being limited by time and space. Education should be extended throughout life. Collaboration with advanced institutions can be made to generate new knowledge. Stable policies are essential (Sever et al., 2018: 1583-1603).

Globalization does not affect the health systems of rich and poor countries equally. The negative effects of this process can only be minimized by cooperation and agreements between countries. Good practices in international health field should be disseminated across countries. The Covid-19 pandemic period has revealed the negativities in this regard with all its nakedness (Ertas and Kirac, 2017: 28-34).

With the development of globalization, the interdependence of the defense industry has increased through transnational defense programs and supply chains. Considering the increase in defense expenditures during the crisis, it is argued that due to the problems experienced in the developing and underdeveloped regions in this process, the expenditures generally increased, and thus mergers and strategic alliances will increase (Sisman, 2017: 223-237).

3.2. An Overview of Organizational Learning

There is an interaction between organizational learning and organizational citizenship behavior. Organizational management should institutionalize individual and organizational learning. The willingness of employees to learn and the ability of the organization to learn must be sustainability. Individual and organizational mastery should always be supported. Professional development is also important. Learning skills of individuals should be developed in cooperation with family, educational institutions and business environment. All obstacles to learning to learn should be removed (Demirel and Tohum, 2018: 277-295; Sahin and Cemaloglu, 2021: 28-39).

The impact of organizational learning on innovation and corporate environmentalism is also important. Organizational learning can be a precursor to both innovation and corporate environmentalism. In this way, corporate innovation and corporate environmental protection can also be promoted. In order for innovation and corporate environmentalism to occur in businesses, organizational learning must be carried out first. This situation is also beneficial for innovation and corporate social responsibility (Sunnetcioglu, 2018: 801-821).

A general assessment for organizational learning, not forgetting the main motivation of the teacher. The behavior of leaders arising from various trainings within the system is very important. Organizational leaders must use their knowledge and experience to influence group members. Managers with high expertise and leadership skills make it easier for their subordinates to learn. Here it is important to instill motivation (Simsek, et al. 2019: 130; Cora 2019: 48-93).

3.3. The Effect of Globalization on Organizational Learning

Lifelong education should be institutionalized for the individual of the organization. Lifelong learning and adult education should be provided not only in vocational and technological terms, but also in socio-cultural terms. Globalization rapidly wears out knowledge and skills. Regardless of education level, individuals should benefit from lifelong learning and adult education services continuously. This situation results in self-renewal and development. This opportunity should be given to the human capital, which is the most valuable value of the organization. Thus, it can be easier for the members of the organization to become internal entrepreneurs. While balancing between education, training and economy, humanistic characteristics should also be considered (Kaya, 2014: 91-111).

The impact of globalization on organizational structures cannot be ignored. This effect is felt more and more every day. The survival of today's companies is possible by adapting to these developments. Organizational learning is one of the important systems that can be applied. Managers have to create effective and sustainable learning strategies. In this way, global parameters can be followed more easily. Management should be able to foresee the opportunities and dangers that may come to the fore. Appropriate organizational structure of a business also facilitates global strategic management. Post-

modern organizational structures need to be studied and appropriate information presented to managers in a timely manner (Kanbur, 2008: 387-404).

CONCLUSION and EVALUATION

The dimensions of the interaction between globalization and organizations are increasing day by day. Business organizations of all sizes are affected by globalization, regardless of its scale and field of activity. Being sustainable in the face of global developments is a desirable situation for every organizational manager. For this, technological and environmental developments must be perceived on time and in place. This is closely related to organizational learning and institutionalization. Learning; Education is a wide-ranging behavioral phenomenon that includes the acquisition of skills, learning, management development and similar processes of change. In the state and social dimension of the event; socio-economic adaptation and individual-society learning can be provided, and then macro analyzes can be made. In the dimension of organizations, approaches such as learning organization philosophy, benchmarking, quality management systems and reengineering can be evaluated. When approached specifically to the organization, it may be possible to acquire or change various behaviors by using behavioral learning theories in daily life. In the light of behavioral learning concepts in businesses, with methods based on observational learning such as sampling and imitation; activities such as onboarding or on-the-job training can be performed more easily.

Organizations seeking excellence in learning should adopt the principles of "system thinking, individual mastery, mental models, shared (shared) vision and team (team) learning". Stakeholders must be able to learn to learn individually and as a team. Encouraging them to learn in line with the objectives requires some skills in terms of managers. These; leadership, productivity, participation, being open to continuous improvement, ability to set vision, being open to delegation of authority and responsibility, problem solving ability and imagination ability. Since the future will be of learning organizations, the opportunities created by environmental and technological conditions should be evaluated in a timely manner. For this, flexible learning plans that are compatible with global developments are needed. The employee of the organization should be able to develop her "thinking" and "questioning" skills on issues such as her/his work, the working group, the management style of the company, the situation of the market and competitors. This is needed in order to pass from a learning individual to a learning organization. Access to information and its strategic use are essential. Management information systems suitable for all operational, coordinative and strategic levels should be established. As a result, there is a need to evaluate learning activities in the context of the individual and the organization. Deviations that may occur in matters such as the knowledge structure of the personnel, the logic of seeking a solution to the problem, cooperation in the process, whether they take personal work and responsibility, group or team learning, and target organizational learning should be constantly reviewed. This study was formed by evaluating the literature on globalization and organizational learning. In order to overcome this limitation, field studies can be carried out. Thus, the effect of globalization on organizational learning can be analyzed more comprehensively with the help of statistical data.

REFERENCES

Akgun, A., Keskin, H. and Gunsel, A. (2009). Bilgi Yönetimi ve Öğrenen Örgütler, Ankara: Eflatun Yayınevi. (9786054160341)

Basım, H. N., Sozen, H. C., Yeloglu, H. O., Sagsan, M., Sesen, H. and Cetin, F. (2009). Örgütlerde Değişim ve Öğrenme, Ankara: Siyasal Yayınevi. (ISBN: 978-605-578-210-8)

Cora, H. (2020). Eğitim kurumlarında yöneticilerin kullandıkları lider-güç kaynaklarının örgütsel öğrenme üzerindeki etki ve sonuçları. Kafkas Üniversitesi İİBF. Dergisi, 11(21): 48-63.

Demirel, Y. and Tohum, E. U. (2018). Örgütsel öğrenmenin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerine etkisi. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(2): 277-295.

DiBella, A. J. and Nevis, E. C. (1998). How Organizations Learn: An Integrated Strategy for Building Learning Capability, San Francisco: Jossey-BassPublishers. (ISBN: 978-0-787-91107-2)

Dogan, B. (2017). Ekonomik küreselleşme ve büyüme ilişkisi: Türkiye örneği, toda-yamamoto nedensellik analizi. Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, 54(628): 19-27.

Eren, E. (2017). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi. 16. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları. (978-605-377-777-9)

Ertas, H.,and Kirac, F. C. (2017). Küreselleşmenin ülkelerin sağlık sistemleri ve politikaları üzerine etkileri. Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17(3): 28-34.

Giordan, A. (2008). Öğrenme, Çev. Mehmet Baştürk vd., İstanbul: De Ki Basım Yayım. (ISBN: 978-994-449-232-4)

Kalder Editör Grubu (1997). Öğrenen Örgütler, İstanbul: Kalder Yayınları.

Kanbur, O. G. A. (2008). Küreselleşme sürecinde post modern örgüt yapıları. Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF. 13(3): 387-404.

Kaya, H. (2014). Küreselleşme sürecinde yaşam boyu öğrenme ve yetişkin eğitimi gerçeği. Akademik İncelemeler Dergisi, 9(2): 91-111.

Kim, D. H. (1993). The link between individual and organizational learning. Sloan Management Review, 35(1): 37-50.

Kocel, T. (2020). İşletme Yöneticiliği, 18. Baskı, İstanbul: Beta Yayınları. (978-605-242-581-7)

Liao, S. Fei, W. and Liu, C. (2008). Relationships between knowledge inertia, organizational learning and organization innovation. Technovation, 28(2008): 183-195.

Montserrat, G. (1997). Milliyetçilikler: 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler, Çev. N. N. Domaniç, İstanbul: Sarmal Yayınevi. (ISBN: 978-975-576-010-0)

Mulholland, P. et al. (2001). A methodological approach to supporting organizational learning, International Journal of Human-ComputerStudies, 55(3): 337-367.

Ozdemir, B. (1998). Ekonomik yapıdaki değişim. Yeni Türkiye Yayınları, (20): 967.

Senge, P. M. (2018). Beşinci Disiplin, 19.Baskı, Çev.A. İldeniz vd., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (ISBN: 978-975-363-031-X)

Sever, D. et al. (2018). Küreselleşme sürecinde eğitim alanında atılan adımlar: türkiye ve eğitimde başarılı ülke örnekleri. ElementaryEducation Online, 17(3): 1583-1603.

Seymen, O. A. ve Bolat, T. (2002). Örgütsel Öğrenme ve Kıyaslama (Benchmarking) Tekniğinin Bir Örgütsel Öğrenme Aracı Olarak Kullanılması, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Sinkula, J. M. (1994). Market information processing and organizational learning, Journal of Marketing, 58(1): 35-45.

Sunnetcioglu, S. (2018). Restoran işletmelerinde örgütsel öğrenme, inovasyon ve kurumsal çevrecilik arasındaki ilişkilerin incelenmesine yönelik bir araştırma. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(3): 801-821.

Sahin, F. and Cemaloglu, N. (2021). Ortaöğretim kurumlarında örgütsel öğrenmeyi destekleyici ve engelleyici faktörler. Başkent UniversityJournal of Education, 8(1): 28-39.

Simsek, M. S., Celik, A. and Akgemci, T. (2019). Davranış Bilimleri. 10. Baskı, Konya: Eğitim Yayınevi. (ISBN: 978-605-517-666-2)

Simşek M. S. and Celik, A. (2021). İşletme Bilimine Giriş. 27. Baskı. Konya: Eğitim Yayınevi. (ISBN: 978-605-4392-08-7)

Sisman, D. (2017). Küreselleşme, kriz ve savunma sanayi. Marmara Üniversitesi İİBF. Dergisi, 39(1): 223-237.

Tatlidil, E. (2000). Globalleşme sürecinde insan kaynaklarının değişimi: türkiye örneği. Prof. Dr. Eyüp Kemerlioğlu'na Armağan, CÜ. Eğitim Fakültesi, Sivas: Önder Matbaacılık.

Terry, S. W. (2013). Öğrenme ve Bellek. 3.Baskı, Çev. Banu Cangöz vd., Ankara: Anı Yayıncılık.

Turan, S. (2011). Küreselleşme sürecinde örgütsel değişimi etkileyen bir unsur olarak örgütsel sinizm ve karaman ili kamu kurumlarında bir çalışma. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı.

Ugur, A. (1993). İletişim, işletmecilik ve örgüt sosyolojisinin ilk randevusu: ağ tarzı örgüt modeli. Toplum ve Bilim Dergisi, 1993(56-61): 148-166.

Yildizoglu, E. (1996). Globalleşme ve Kriz. İstanbul: Alan Yayıncılık.

Yorgun, S. (1998). Küreselleşme Sürecinde Sendikalar. İstanbul: MESS Mercek.

Acute pancreatitis

MIRZALIYEVA Nilufar

Email: ***nilufarmirzaliyeva36@gmail.com***

Student of Tashkent Pediatric Medical Institute, UZBEKISTAN

Annotation

The number of patients with acute pancreatitis has also increased in recent decades. Almost 70% of people with acute pancreatitis are women. The disease is more common in women aged 50-70 years. When the causes of this disease show their first signs, it is necessary to use new technologies in applied medicine to make a correct diagnosis.

Keywords: autolysis, calcifying pancreatitis, UT generators.

INTRODUCTION

Due to the complex anatomical location of the pancreas, it is not possible to obtain the necessary information with conventional methods of examination. The condition of the pancreas is assessed by changes in the function of the organs involved. Changes in the location of the gland affect the surrounding organs. Possible co-morbidities can be identified by clinical and laboratory-instrumental examination.

Pancreatitis is an inflammatory disease of the pancreas, which can be acute or chronic. Chronic pancreatitis. In this type of disease, the inflammation is chronic, with periods of exacerbation and remission alternating, and the process progresses to a lack of secretory and incretory function of the gland. Chronic pancreatitis is a relatively common disease and is more common in people who are overweight and consume a lot of alcohol. Although chronic pancreatitis is a polyetiological disease, the following two factors play a leading role.

1. Excessive consumption of alcohol and, consequently, the development of primary calcified chronic pancreatitis;

2. Development of secondary obstructive pancreatitis due to cholelithiasis (stones in the gallbladder and its passages).

Chronic pancreatitis is also caused by stenotic papillitis, sometimes duodenitis, and parasites living in the bile ducts. Although the mechanism of disease development under the influence of the two etiological factors mentioned above is slightly different, the process is based on "autolysis", ie the destruction of glandular tissue by its own enzymes. This degradation is caused by the enzymes in the pancreas. In addition to enzymes, lipases in pancreatic juice are also important in the development of the disease. Because they can break down the phospholipid layer of the cell membrane. Alcohol-induced pancreatitis depends on the amount and duration of alcohol consumption. Under the influence of alcohol, a number of changes occur in the composition of pancreatic juice.

I. Chronic calcifying pancreatitis. It is the most common form of the disease and is caused by excessive alcohol consumption. Inflammatory processes lead to a decrease in the concentration of lithostatin, which in turn leads to changes in the structure of the pancreatic ducts, thickening of the juice and the formation of protein and calcium-rich plugs.

II. Chronic obstructive pancreatitis. It is observed as a result of a marked narrowing of the main tract of the pancreas or its branches. Alcoholism, gallstone disease, injuries, tumors, and congenital malformations play a leading role in the development of this form. With chronic pancreatitis or infiltrative fibrosis accompanied by inflammation. It is usually accompanied by more atrophy and fibrous changes.

Ultrasound examination. UTT waves are generated by sensor piezoelectric elements. Depending on the wavelength and frequency of radiation, pathological lesions in the pancreas are identified. Ultrasound is widely used in the diagnosis of pancreatic diseases and allows to determine the following:

- Enlarged pancreas;

- Changes in exoskeleton (swelling, thickening);

- Presence of exogenous products;

- The status of the virus pathway;

The importance of the UTT method in the diagnosis is further enhanced by the fact that the pancreas is deep and the possibility of examining it by other methods is limited. This method is also used to monitor the course of the disease and identify its complications.

X-ray examination. The rate of entry and propagation of X-rays varies as they pass through the human body, various objects and substances. The thicker and heavier the substance, the more light it absorbs. When the speed of light, the power of absorption does not correspond to the established normal laws, it is possible to determine that a pathological process is going on in this area. An X-ray of the abdomen may reveal calcifications in the pancreas. Examination of the gastrointestinal tract using a barium contrast agent can reveal the presence of inflammatory or neoplastic processes in the duodenum and stomach, depending on the changes in the duodenum and stomach:

1) Pancreatic head cancer, cyst and pancreatitis are accompanied by enlargement of the head, contrast X-ray examination reveals displacement, deformation and enlargement of the duodenal ring;

2) When a tumor (cyst) is located in the body or tail of the pancreas, sometimes an enlarged gland causes a large curvature of the stomach or a defect in filling the back wall.

Computed tomography. In patients with obesity and intestinal obstruction, the UTT method provides little information, so computed tomography is advisable. This method also allows the detection of morphological changes in the pancreas, foci of inflammation, tumors, cysts and tumors.

Pancreatic artery angiography. In the diagnosis of pancreatic tumors, it is advisable to perform selective angiography of the arteries that supply it with blood. Using this method, it is possible to detect disturbances and narrowings in the location of vessels. Usually this examination is performed after UTT and CT.

When the first symptoms of pancreatic exocrine insufficiency are detected, early replacement therapy with pancreatic enzymes should be initiated until malabsorption develops. Pancreatic insufficiency may be accompanied by a deficiency of all pancreatic enzymes or a decrease in the production of any of them. The following are the main diseases associated with pancreatic exocrine insufficiency: chronic pancreatitis; acute pancreatitis; cystic fibrosis; congenital malformation of the pancreas; primary sclerosing cholangitis; pancreatic injuries; pancreatic tumor. Although the incidence of diseases with pancreatic insufficiency varies, the physician must make a correct and timely comparative diagnosis, identify its underlying causes, and treat it in a timely manner.

Conclusion. These include measures such as timely treatment and prevention of biliary tract diseases leading to chronic pancreatitis, public awareness campaigns against alcohol consumption, and promotion of healthy lifestyles. It is also important to regulate the consumption of easily digestible carbohydrates and animal fats. I would like to mention the valuable advice of Rahmonkul Suvonov, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor. Inflammation of the pancreas should not be taken lightly. It is necessary to learn to replace heavy foods that are tasty at first glance, but stressful for the gastrointestinal tract, with products that are easy to digest.

REFERENCES

1) A.Gadayev, M.Sh.Karimov, X.S.Ahmedov Ichki kasaliklar propedevtikasi “Muharrir” nashriyoti, Toshkent, 2012

2) G.J.Jarilkasinova, D.R.Adizova Amaliy tibbiyotdagi yangi texnologiyalar , O’zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2012

3) https://avitsenna.uz/otkir-pankreatit/#gsc.tab=0

Codes of ethics as a tool for organisations' socially responsible behaviours

Magdalena WYSOCKA

Faculty of Economic Sciences, University of Warmia and Mazury in Olsztyn,

M. Oczapowskiego 4, 10-719 Olsztyn, POLAND

E-mail: magdalena.wysocka@uwm.edu.pl

Study methodology

- **Aim of the presentation**: to present the key rules and norms in various professional codes of ethics and to identify the main stakeholders of the rules*
- **Object of analyses:** contents of the codes of ethics
- **Subject of analyses**: stakeholders – addressees of the codes
- **Research questions:** - what issues are addressed by codes of ethics?
  - who is the addressee of codes of ethics?
- **Research methodology**: source document analysis, method 20/80, descriptive statistics
- **Research tools:** codes of ethics
- **Source materials:** 158 codes of ethical conduct for employees in 46 professions (the materials were obtained from websites of various institutions)

** These findings are a fragment of a wider, original research project, entitled „Determinants of social responsibility of corporations and local government units" (2021 – planned completion in 2022).*

Codes of ethics – a trend or a necessity?

- **A trend** – if a code is just a marketing (PR) tool and/or when it is developed only to boast about it because others have theirs.

- **A necessity**, because ethical standards play a practical and educational function with respect to performing various professions; the codes describe precisely the objectives and rules of organisation (community) members' behaviour and they can be a point of reference with respect to ethical conduct for new organisations – especially micro and small business entities

(opponents of codifying ethical norms are of the opinion that such codes are simplified and limited sets of norms and rules, which do not take into consideration the dynamics of changes within and outside of each organisation, and, in consequence, are of little use).

Contexts of use of the term "ethics"

1) "Ethics" as a synonym of "morality"
2) Ethics as a science
   a) descriptive ethics (study of moral convictions and judgements)
   b) normative ethics (seeking answers about what is good and what is bad)
3) Ethics as an evaluative term (e.g. "Your conduct is unethical.")
4) **Ethics as an orderly set of rules of conduct, approved of by an individual and/or a group of people (society)**

Source: P. Labieniec 2002, p. 21.

Major elements of ethical infrastructure in business

a) business ethics as a taught subject (teaching staff, syllabuses)

b) **programmes and codes of ethics** in industries and organisations, as well as procedures related to obtaining certificates regarding socially responsible behaviours

c) competitions encouraging managers and employees to act ethically

Source: R. Banajski 2009, p.171

Requirements regarding codes of ethical conduct according to R.T. De George

1. **A code should mainly provide standards** (it should not describe values and ideals served by the organisation)

2. **A code should mainly care about the public interest** (it should not contain rules safeguarding the organisation members' interests)

3. **A code must be matter-of-fact and honest** (not describing norms which are part of common moral standards)

Source: R. T. De George 1990, p. 387-388; after P. Labieniec 2002, p. 27-28; slightly modified by the author.

Effectiveness of programmes (codes) of ethics

1. Adequacy and consistence with the organisation culture (rituals, symbols, principles, convictions adopted as their own by the employees of an organisation)
2. Participation and openness (creation and implementation of an ethical programme should be initiated by the organisation management)
3. Formal correctness (internal coherence of principles and standards)
4. Evolution (rules and norms contained in an ethical code are not universal and inviolable, as the organisation, the applicable laws, rules and values, as well as the organisation's environment change)
5. Open communication channels (two-way communication between management and employees)
6. Programmes of ethics as a permanent component of the company's operation, rather than a one-off enterprise

Source: A. Lewicka-Strzałecka 1999, p.78-83; W. Gasparski et al. 2002, p. 32-36.

Professions and the number of documents analysed

No	Profession	Number	No	Profession	Number
1	insurance broker	5	24	secondary school teacher	3
2	chartered auditor	4	25	notary public	5
3	architect	4	26	medical care provider	4
4	pharmacist	2	27	non-governmental organizations	5
5	solicitor	4	28	nurse and midwife	2
6	laboratory diagnostician	3	29	insurance and financial agent	5
7	dietician	2	30	public administration officer	6
8	investment advisor	1	31	bank employee	6
9	tax advisor	3	32	local government officer	5
10	journalist	4	33	prison service officer	1
11	epidemiologist	2	34	railroad guard officer	1
12	physiotherapist	3	35	fire brigade officer	5
13	land-surveyor	4	36	military police officer	1
14	engineer	4	37	police officer	5
15	bailiff	2	38	attorney	1
16	probation officer	2	39	psychologist	2
17	veterinary surgeon	6	40	psychotherapist	4
18	physician	4	41	legal advisor	3
19	stockbroker	4	42	paramedic	3
20	academic teacher	4	43	patent attorney	2
21	elementary education teacher	4	44	OSH officer	3
22	kindergarten teacher	5	45	receiver	3
23	primary school teacher	3	46	publisher	2

Total: 158 documents describing ethical rules for 46 professions

Source: the author's research

Name of the ethical rule documents under analysis

No	Name of the ethics rule document	Number
1	Code of ethics...	95
2	Code of good practices...	5
3	Code of ethical standards...	1
4	Code of conduct...	1
5	Code of professional ethics...	1
6	Code of professional ethics for members of...	1
7	Ethics...	3
8	Professional ethics...	4
9	Rules of ethics...	13
10	Rules of professional ethics...	9
11	General rules of ethics...	1
12	Collection of Rules of Ethics...	3
13	Collection of Ethic Rules...	3
14	Collection of Rules of Ethics and Professional Dignity of ...	1
15	Rules and ethics of the profession of	1
16	Ethics Charter...	1
17	Good Practices...	1
18	Rules of Good Practices...	4
19	Decorum and rules of ethical conduct...	1
20	Canon of good practices...	2
21	Rules of work and service...	5
22	Law...	2
	total	**158**

Source: the author's research

Hierarchy of ethics rules

No	Rule	Number of responses
1	**Respecting dignity of individuals and of profession**	**170**
2	**Caring about one's development**	**93**
3	**Safety at work**	**91**
4	**Safety of goods and services**	**79**
5	**Quality of goods and services**	**76**
6	**Preventing a conflict of interest**	**69**
7	**Reliability in performing professional duties**	**53**
8	**Caring about the natural environment**	**51**
9	**Keeping professional secrets**	**45**
10	**Supporting social activity**	**42**
11	**Caring about the image/reputation of the institution/profession**	**42**
12	**Honesty in one's actions**	**40**
13	Trust	28
14	Abiding by the law	23
15	Confidentiality	21
16	Avoiding corruption	20
17	Responsibility	19
18	Observing general ethical standards	15
19	Preventing discrimination	13
20	Observing the rules of CSR	11
21	Promoting the profession role	10
22	Professionalism	9
23	Propagating professional knowledge	6

Source: the author's research

Stakeholders of ethical rules

No	Stakeholder	Number of responses
1	Employees	285
2	Owner/manager	197
3	Professional association	111
4	Shareholders	101
5	Clients	94
6	Trade unions	63
7	Partners	42
8	Cooperating entities	36
9	Local community	34
10	Suppliers	30
11	Creditors	19

Source: the author's research

Conclusions

1. The contents of the documents under analysis meet the criteria of good codes, as they provide norms for conduct for stakeholders and articulate the public interest.
2. The rules and norms provided in the codes have a legal, ethical and social dimension, which means that they are consistent with the CSR concept.
3. The codes under analysis can be regarded as a tool for imposing some discipline on employees' conduct and a tool for eliminating pathologies within an organisation.
4. The codes apply mainly to internal stakeholders, i.e. to organisation employees as well as owners and managers.
5. The following ethical principles are of key importance in the codes under analysis: respecting dignity of individuals and profession, caring about one's development, safety at work and safety of goods and services, quality of goods and services, as well as preventing conflicts of interest.

Bibliography

- Banajski R. (2009). *Infrastruktura etyczna w biznesie [Ethical infrastructure in business]*. "Prakseologia nr 149, p. 167-185; https://docplayer.pl/9540319-Prakseologia-nr-149-2009.html (4.01.2022).
- Gasparski W., Lewicka-Strzalecka A., Rok B., Szulczewski G. (2002). *Rola i znaczenie programów i kodeksów etycznych [Role and importance of programmes and codes of ethics]*. [in:] W. Gasparski, A. Lewicka-Strzalecka, B. Rok, G. Szulczewski (red.), *Etyka biznesu w zastosowaniach praktycznych. Inicjatywy, programy, kodeksy. [Ethics of business in practical applications. Initiatives, programmes, codes.]* Centrum Etyki Biznesu IFiS PAN & WSPiZ and Biuro Stałego Koordynatora ONZ w Polsce Przedstawicielstwo Organizacji Narodów Zjednoczonych w Polsce, Warszawa, s. 52-53; https://docplayer.pl/107114355-Etyka-biznesu-w-zastosowaniach-praktycznych-inicjatywy-programy-kodeksy.html (10.01.2022).
- Klimczuk A. (2014). *Podejście umiarkowane w sporze o możliwość i użyteczność moralną kodyfikacji norm etycznych. [Moderate approach in a dispute regarding possibility and moral usability of ethical norm codification.]* "Annales Etyka w Życiu Gospodarczym", Vol. 17, No 1, p. 47-59; http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmetafl.element.ekon-element-000171288017 (5.01.2022).
- Codes of ethics (158 documents describing conduct in 46 professions).
- Lewicka-Strzalecka A. (1999). *Etyczne standardy firm i pracowników [Ethical standards for companies and employees]*. Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa; https://rcin.org.pl/Content/179948/WA004_204129_T8025_Lewicka-Strzalecka-Etycz.pdf (10.01.2022).
- Labieniec P. (2002). *Etyka - Etyka Zawodowa - Prawo (zarys problematyki) [Ethics – Professional ethics – Law (fundamentals of the issue)]*. "PROKURATOR", No 2(10), p. 21-33; https://studylibpl.com/doc/1411853/etyka--etyka-zawodowa--prawo (8.01.2022).
- Tracz M. (2018). *Uzgadnianie wartości i tworzenie Kodeksu [Agreeing on values and creating a Code]*. [in:] R. Szojka (ed.) *Organizacje branżowe a etyka biznesu. Jak organizacje branżowe mogą wyznaczać i egzekwować standardy etyczne. Przewodnik po dobrych praktykach. [Industry organisations and business ethics. How industry organisation can set and enforce ethical standards. A guide on good practices.]* Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa, p.17-21; https://www.mfarma.pl/assets/files/raporty/Organizacje_branzowe_a_etyka_biznesu.pdf (8.01.2022).

Metatextual Devices in Informed Consent Templates for Dental Treatment

Viktoriia KOSTENKO* Iryna SOLOHOR

Ksenia HAVRYLIEVA Svitlana EFENDIIEVA

Department of Foreign Languages, Latin, and Medical Terminology, Poltava State Medical University, UKRAINE

Abstract

As professional communication is becoming the most widely spread type of social interaction globally, professional discourses have been recently put in the focus of the complex interdisciplinary study by linguistic and social sciences researchers. Informed consent regarded as a both the doctor-patient communication aimed at deciding between all treatment options or reject them, and a document that records the will and decision of a patient to receive a particular dental treatment is an integral component of overall patient care worldwide.

Medical texts can be often difficult to understand for patients due to a frequent occurrence of specialized medical terms, sentence complexity, and lack of background knowledge. The **purpose** of this paper is to highlight the metatextual devices in the templates of informed consent for dental treatment that serve for adequate comprehending the information given, and revealing the communicative and pragmatic functions the devises found out perform

Materials and methodology. We investigated a corpus of 30 original informed consent templates (ICT) for dental treatment used in the USA healthcare settings authorized to provide oral and dental services (New York City Metropolitan Hospital Center, Alliance for Dental Care), and those given by medical insurance companies (Dentists Benefits Insurance Company (DBIC), MedPro Group). The templates were searched for using Google search engine and downloaded from internet sources Open Dental Software, American Dental Association dental records reference, Delta Dental Incorporation.

Results and Discussion. The texts studied were processed by Text inspector, a professional web tool, to identify their readability. All the texts were assessed as “Very difficult to read. Best understood by university graduates”. The group of metatextual devices to specify and to provide readers with the explicit and unambiguous perception of the special medical information in the texts includes synonym replacement, word meaning specification (heteronym-hyponym relationship between a generic term

* Corresponding author: victoriakost20@gmail.com , Phone: +38 0509151231

and a specific instance of it), periphrases (use of a longer and simpler phrasing in place of a shorter and more complex term or form of expression), and metatextual comments. The word meaning specification has been found as the mostly common metatextual device employed for disambiguation and clear understanding of new special conceptions. Another way to simplify medical text is to use synonym replacement, when medical terms or medical jargons are replaced by lay terms. Periphrasis by its semantic nature is quite close to synonym replacement. Metatextual comments are a less frequently used tool employed rather to add some new details to the pieces of information than to explain. All the devices found are important rhetoric components of informed consent documents and build up their customer-oriented tone.

Keywords: *professional discourse, informed consent, readability, metatextual devices.*

Prace adaptacyjne w obiekcie wpisanym do rejestru zabytków w świetle przepisów prawnych

Izabela OLSZEWSKA

Katarzyna LENART

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Streszczenie
Praca ma celu przybliżenie prawnych uwarunkowań konserwacji zabytków poprzez analizę dokumentów o charakterze niewiążącym – m.in. Karta Ateńska, Karta Wenecka; i wiążącym – m.in. konwencji UNESCO wyznaczającej ogólne standardy ochrony dziedzictwa kulturowego. Wnioskujemy, iż prawo obdarza dużym zaufaniem stanowiska powołane do sprawowania opieki nad zabytkami w Polsce nie podając jasnych i gotowych sposobów postepowania i stosuje tzw. uznanie administracyjne.
Słowa kluczowe: Zabytek, Konwencja, Konserwator, Prawo

Wstęp

Dla zachowania pamięci o historii narodu polskiego ważne jest, aby zabytki zostały objęte odpowiednią opieką, która zapewni przyszłym pokoleniom możliwość namacalnego poznania historii dziedzictwa. Najważniejsze jest, aby wybierać na stanowiska sprawujące władze w zakresie dbania o zabytki i ich renowacji odpowiedzialne osoby których zamiary są czyste i mają na celu dbanie o spuściznę kulturową, gdyż prawo daje im dużą swobodę w podejmowaniu decyzji. To jednak nie wystarczy – również my jako zwykli obywatele musimy pamiętać o szerzeniu i przekazywaniu wiedzy przyszłym pokoleniom. Praca ma na celu przybliżenie prawnych uwarunkowań konserwacji zabytków.

Podstawowe pojęcia z ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami

Aby poznać i zrozumieć treść ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, należy zgłębić jej podstawowe pojęcia. Tytułowa adaptacja zabytków to przebudowa pomieszczeń lub budowli polegającej na zachowaniu częściowej struktury lub kubatury obiektu w celu przystosowania go do innego użytku niż obecnie[1]. Adaptacja ma wpływ na zachowanie dziedzictwa kulturowego, w którego zbiór wchodzą wszystkie rzeczy ruchome i nieruchome związane z wartościami duchowymi, zjawiskami historycznymi i obyczajowymi chronionymi prawem dla dobra społeczeństwa i jego

[1] *Definicja adaptacji zabytków,* https://pl.wikipedia.org/wiki/Adaptacja_(architektura), (18.01.2022).

rozwoju oraz nauk następnych pokoleń[1]. Jednym z ważniejszych dziedzictw kulturowych jest zabytek czyli obiekt materialny stylowo, historycznie lub kulturowo związany z zakończoną epoką[2]. Zabytkami zajmuje się konserwator zabytków – osoba zajmująca się konserwacją zabytków, rekonstrukcją zabytków i ochroną zabytków obejmującą zagospodarowanie zabytków poprzez przedsięwzięcia finansowe, prawne i organizacyjne wszczynane przez organy administracji publicznej[3]. Prace konserwacyjne mają na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesu jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań[4]. Aby odpowiednio przeprowadzać prace konserwatorskie należy rozpocząć od badań architektonicznych których działania ingerujące w substancje zabytków mają na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń[5].

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

W dniu 23 lipca 2003 roku w życie weszła ustawa będąca dokumentem uprawniającym konserwatorów do podejmowania działań mających na celu ochronę zabytków. Jest ona obecnie najważniejszym dokumentem dotyczącym konserwacji zabytków, mimo wielu głosów mówiących o konieczności jej zmiany z racji m.in. na brak doprecyzowania wielu kwestii i pozostawienia ich do rozstrzygnięcia poprzez tzw. uznanie administracyjne ustawa cały czas funkcjonuje i nic nie wskazuje na jej rychłe zmiany. Dzięki stosowanemu uznaniu administracyjnemu kompetentny organ może swobodnie rozstrzygać sprawy w różny sposób i każdy z nich będzie legalny. Dlatego tak ważne jest, aby osoby pełniące funkcje odpowiedzialne za ochronę zabytków miały czyste zamiary. Dodatkowo podczas przeprowadzanych prac adaptacyjnych w obiektach zabytkowych bardzo często dochodzi do odkrycia zupełnie nowych elementów, bez odpowiedniego nadzoru mogłyby zostać usunięte, uszkodzone bądź zasłonięte. Tylko wprawne oko i fachowa ocena są w stanie wyłapać i odpowiednio zareagować na takie odkrycia.

Dz. U. z 2021 r. poz. 710, 954. Art.1.

Art.1. Ustawa określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków[6].

Schemat organizacyjny służb ochrony zabytków

Wojewódzki konserwator zabytków wykonuje powierzone mu zadania w imieniu wojewody, który za zgodą Generalnego Konserwatora zabytków ma możliwość zarówno powołać jak

[1] *Definicja dziedzictwa kulturowego*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Dziedzictwo_kulturowe, (18.02.2022).

[3] *Konserwator zabytków*, https://kb.pl/porady/konserwator-zabytkow-kiedy-i-w-jakich-sprawach-musisz-go-odwiedzic/, (18.02.2022).

[4] Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2014 r., poz. 1446, z późn. zm.

[5] Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2014 r., poz. 1446, z późn. zm.

[6] Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 marca 2021 r., Dz. U. z 2021 r. poz. 710, 954. Art.1.

i odwołać od pełnienia funkcji wojewódzkiego konserwatora zabytków. Wojewoda razem z Ministrem Kultury i Dziedzictwa Narodowego stanowi ustawowy organ ochrony zabytków.
Rozporządzenie Ministra kultury z dnia 9 kwietnia 2004 roku szczegółowo opisuje organizację służb ochrony zabytków, natomiast ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami pozwala aby niektóre kwestie będące w gestii wojewódzkiego konserwatora zabytków
rozstrzygane były przez samorządy lub kierowników instytucji kulturalnych wyspecjalizowanych w ochronie i opiece nad zabytkami[1].

Rysunek 1. Schemat organizacyjny służb ochrony zabytków.
Źródło: opracowanie własne.

Wybrane udane renowacje zabytków przeprowadzone w Polsce

Zabytki ze względów czysto ekonomicznych często muszą pełnić funkcje publiczne. W Polsce zgodnie ze stanem z dnia 01.02.22 na listę zabytków nieruchomych wpisane jest aż 79210 nieruchomości, (w tym: budynek lub jego fragment np. klatka schodowa). Fundusze przeznaczane na ochronę i opiekę nad zabytkami nie pozwalają na sfinansowanie opieki nad taką dużą liczbą nieruchomości, dlatego muszą one zarabiać same na siebie. Przystosowywanie obiektów zabytkowych do pełnienia współczesnych funkcji to fantastyczny sposób na wplatanie historii do życia codziennego. Bywa również, że dzięki takiej zmianie osoby obcujące z danym miejscem zmieniają sposób jego postrzegania. Tak wydarzyło się m.in. w Łodzi gdzie przearanżowano dawną fabrykę J.K. Poznańskiego na Centrum Handlowe o nazwie 'manufaktura'. Kiedyś smutna fabryka, a dziś tętniące życiem miejsce i główny punkt zainteresowania turystów.
Dla tych którzy zastanawiali się gdzie rozpoczęła się w Polsce inwazja 'loftów' mamy odpowiedź – również w Łodzi. Dawna fabryka u Karola Sheiblera stała się nowoczesnym, ogromnym kompleksem

[1] Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 roku w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków, Dz.U. z 2004 r. Nr 75, poz. 706.

mieszkaniowym. Cały projekt jest największą do tej pory adaptacją budynków przemysłowych do celów mieszkaniowych. Zdecydowanie przyjemnie musi mieszkać się w surowych murach z poindustrialnymi reliktami.

Rysunek 2. Kompleks mieszkalny *U Scheiblera* w trakcie prac budowlanych, (fot. B.M. Walczak, 2009).

Niezmienne funkcje pełnią w Polsce kościoły, a zabytkowych mamy wiele. Odpowiednie zabiegi pozwalają nam zobaczyć wyjątkowy Kościół Pokoju w Świdnicy zbudowany na mocy traktatu westfalskiego zawartego w 1648 roku oraz Kościół pw. Św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Marii Panny w Rzeszowie. Swojej funkcji nie zmieniła również XIX-wieczna zabytkowa stacja kolejowa w Żorach oraz zabytkowy Budynek Poczty Głównej w Elblągu

Prawa i obowiązki konserwatora według ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

- Prowadzenie rejestru zabytków
- Prowadzi wojewódzkiej ewidencji zabytków
- Wydawanie pozwoleń
- Prowadzenie kontroli w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
- Nadzór badań konserwatorskich, architektonicznych, prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych
- Upowrzechnianie wiedzy o zabytkach
- Planowanie i finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami
- Realizowanie zadań wynikających z krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami
- Opracowywanie planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Prace wymagające zgłoszenia do wojewódzkiego konserwatora zabytków określone w art. 36 u.o.z.o.z:

Dla zachowania obiektów historycznych w możliwie jak najlepszym stanie musimy pamiętać że nie tylko nie tylko prace remontowe w samym obiekcie mają wpływ na jego stan. Do konserwatora muszą trafić informacje na temat:

- Prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru.
- Wykonywania robót budowlanych w otoczeniu zabytku.
- Prowadzenia badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru.
- Prowadzenia badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru.
- Prowadzenia badań archeologicznych.
- Przemieszczenia zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.
- Trwałego przeniesienia zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje.
- Dokonywania podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.
- Zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania z tego zabytku
- Umieszczania na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów.
- Podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru.
- Poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

Akty normatywne brane pod uwagę przy ocenie słuszności decyzji wydanej przez konserwatora w sprawie rewitalizacji obiektu zabytkowego:

Weryfikacja treści decyzji konserwatorskich z punktu widzenia prawa nie jest rzeczą prostą. Nie istnieje bowiem jedna spójna ścieżka postępowania dla konserwatora. Jak wcześniej wspominałyśmy stosujemy w tej sytuacji tzw uznanie administracyjne. Prawnicy nie mogąc odnieść się do konkretnych przepisów prawa muszą mieć punkt odniesienia w postaci aktów normatywnych które w swoich założeniach realizują działania mające ma celu rewitalizacje obiektów zabytkowych. Są to dokumenty głównie międzynarodowe. Dla uproszczenia tematu akty normatywne podzielimy na dwie grupy: grupa dokumentów o charakterze niewiążącym oraz grupa dokumentów o charakterze wiążącym - czyli umowy międzynarodowe.

Wybrane dokumenty międzynarodowe o charakterze niewiążącym:

Karta Ateńska 1933 - decyzja konferencji w Atenach z 1933 roku. Została opublikowana 10 lat później w 1943 roku, była propozycją zaleceń do odbudowy miast zniszczonych działaniem II wojny światowej. Kartę podpisano pod przewodnictwem Le Corbusiera i przyjęła ona metody prowadzenia procesów i zabiegów konserwatorskich. Za jej podstawę przyjęto dbałość i utrzymanie zabytków w dobrym stanie[1].

[1] Vademecum konserwatora zabytków, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Warszawa 2015, s.27

Karta Burra (1979 r., poprawiana czterokrotnie w 1981, 1988, 1999, 2013) - ustanowiona przez Australijski Komitet Narodowy ICOMOS zawiera informacje o zasadach konserwacji miejsc stanowiących dziedzictwo kulturowe oraz wytyczne do zarządzania tymi miejscami. Przełomowa w swojej treści ponieważ jako pierwsza zakładała że wartość obiektów zabytkowych powinna być oceniania przez lokalną społeczność na podstawie jej historii i wierzeń mieszkańców. Konserwatorzy na podstawie tych informacji mieli za zadanie przygotowanie wytycznych do ochrony i dbałości o wskazane obiekty[1].

Karta Lozańska, czyli Międzynarodowa Karta Ochrony i Zarządzania Dziedzictwem Archeologicznym (1990 r.) - została podpisana w Sztokholmie i mówiła o przestrzeganiu odpowiednich zasad podczas wykopalisk i prac archeologicznych oraz konserwatorskich (szczególnie prace mające na celu zabezpieczenie, wzmocnienie trwałości konstrukcji)[2].

Karta Wenecka, czyli Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych (1964 r.) - na II Międzynarodowym Kongresie Architektów Techników zabytków sformułowano kontynuację Karty Ateńskiej z doprecyzowaniem uwzględnionych w niej metod prowadzenia procesów i zabiegów konserwatorskich[3].

Karta Waszyngtońska, czyli Międzynarodowa Karta Ochrony Miejsc Historycznych (1987 r.) – karta uszczegółowiała zagadnienia z Karty Weneckiej dotyczące rewitalizacji miast historycznych. Opisane są w niej działania dążą do ochrony miejsc zabytkowych przy ich jednoczesnym nowoczesnym zastosowaniu. W Karcie zaznaczono również potrzebę wdrożenia tych wszystkich zagadnienia do edukacji szkolnej[4].

Zasady analizy, konserwacji oraz strukturalnej restauracji dziedzictwa architektonicznego (2003 r.) Podczas XIV Zgromadzenia GeneralICOMOS w Zimbabwe ustalono normy dotyczące konserwacji obiektów zabytkowych i zalecenia mówiące o regułach i procedurach do których winień stosować się projektant[5].

Wybrane dokumenty międzynarodowe o charakterze wiążącym:

Konwencja Haska z 14 maja 1954 roku Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212. Jej zapisy ustalają sposób postępowania w przypadku konfliktu zbrojnego, m.in:

- konieczność powołania jednostki sił zbrojnych odpowiedzialnej za ochronę dóbr kulturalnych państwa,
- państwa, które podpisują konwencję, mają obowiązek przyjąć jej postanowienia w prawie krajowym.
- sygnatariusze konwencji nie powinni wywozić dóbr kulturalnych z krajów i terytoriów okupowanych[6].

[1] Vademecum konserwatora zabytków, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Warszawa 2015, s.69
[2] Terlikowski W., Wasilewski K., Czasopismo Inżynierii Lądowej, Środowiska i Architektury, kwiecień-czerwiec 2015, s. 534
[3] Karta Wenecka, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Karta-wenecka;3920776.html, (dostęp 18.02.2022)
[4] Vademecum konserwatora zabytków, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Warszawa 2015, s.91
[5] Vademecum konserwatora zabytków, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Warszawa 2015, s.22
[6] Konwencja haska z 14 maja 1954 roku. Dz. u. z 1957 r. Nr 46, poz. 212

Konwencja ustanawia definicję dobra kulturalnego i sposobu jego ochrony. Status obiektu chronionego przez konwencję mają m.in.:

- schrony, w których przechowywane są dobra kultury
- wszelkie nieruchomości mające status zabytku (z wyjątkiem obiektów wykorzystywanych do celów wojskowych oraz tych, które znajdują się w bezpośrednim sąsiedztwie ośrodków przemysłowych i wojskowych)[1].

Rejestrację takich obiektów prowadzi UNESCO (Międzynarodowy Rejestr Dóbr Kultury Objętych Ochroną Specjalną). Nieruchomości uznane za zabytkowe są specjalnie oznakowane – tarczą skierowaną ostrzem w dół, przedzieloną po przekątnych na dwa pola białe i dwa pola niebieskie.

Rysunek 3. Oznaczenie nieruchomości uznanych za zabytek.
Źródło: https://tablicee.pl/p/92/148/tablica-zabytek-chroniony-prawem-inne-tablice-urzedowe.html

Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu dnia 17 listopada 1970 r. (dz. u. z 1974 r. nr 20, poz. 106)

Spośród jej 26 artykułów przedstawiamy do zapoznania się najważniejsze cztery:

Art 1.

Dla celów niniejszej Konwencji za dobra kultury uważane są dobra, które ze względów religijnych lub świeckich uznawane są przez każde Państwo za mające znaczenie dla archeologii, prehistorii, literatury, sztuki lub nauki i które należą do następujących kategorii:

a) rzadkie zbiory i okazy z dziedziny zoologii, botaniki, mineralogii i anatomii; przedmioty przedstawiające wartość paleontologiczną;

[1] Konwencja haska z 14 maja 1954 roku. Dz. u. z 1957 r. Nr 46, poz. 212

b) dobra mające związek z historią, w tym również z historią nauki i techniki, historią wojskowości i historią społeczną, a także dobra pozostające w związku z historią życia przywódców, myślicieli, naukowców i artystów narodowych oraz ważnych dla narodu wydarzeń;
c) przedmioty uzyskane drogą wykopalisk archeologicznych (legalnych i nielegalnych) i odkryć archeologicznych;
d) elementy pochodzące z rozebranych zabytków artystycznych lub historycznych albo ze stanowisk archeologicznych;
e) antyki liczące ponad 100 lat, takie jak napisy, monety i wyryte pieczęcie;
f) materiały etnologiczne;
g) dobra, przedstawiające wartość artystyczną, takie jak:
(I) obrazy, malowidła i rysunki wykonane w całości ręcznie, na jakimkolwiek podkładzie i przy wykorzystaniu dowolnego tworzywa (z wyjątkiem rysunków przemysłowych i artykułów przemysłowych ręcznie zdobionych);
(II) oryginalne dzieła sztuki posągowej i rzeźby wykonane z dowolnego tworzywa;
(III) oryginały sztychów, rycin i litografii;
(IV) oryginały zestawów i montaży artystycznych wykonane zdowolnego tworzywa;
h) rzadkie rękopisy i inkunabuły, dawne książki, dokumenty i publikacje mające szczególne znaczenie (historyczne, artystyczne, naukowe, literackie itp.), w postaci pojedynczych egzemplarzy lub w zbiorach;
i) znaczki pocztowe, skarbowe i podobnego rodzaju w postaci pojedynczych egzemplarzy lub w zbiorach;
j) archiwa, w tym archiwa fonograficzne, fotograficzne i filmowe;
k) liczące ponad sto lat meble oraz dawne instrumenty muzyczne.
Art 2.
1. Państwa Strony niniejszej Konwencji uznają, że nielegalny przywóz, wywóz i przenoszenie własności dóbr kultury stanowią jedną z głównych przyczyn zubożenia dziedzictwa kulturalnego krajów, z których te dobra pochodzą, i że współpraca międzynarodowa jest jednym z najbardziej skutecznych środków ochrony ich dóbr kultury przed wszystkimi związanymi z tym niebezpieczeństwami.
2. W tym celu Państwa Strony zobowiązują się przeciwdziałać takim praktykom dostępnymi im środkami, w szczególności usuwając ich przyczyny, kładąc kres trwającym praktykom oraz udzielając pomocy w niezbędnym naprawieniu ich skutków.
Art 3.
Uważa się nielegalny przywóz, wywóz i przenoszenie własności dóbr kultury, dokonane wbrew postanowieniom przyjętym przez Państwa Strony w myśl niniejszej Konwencji.
Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1972 r. (dz. u. z 1976 r. nr 32, poz. 190)
Artykuł 4.
Każde Państwo będące Stroną niniejszej Konwencji uznaje, że na nim spoczywa w pierwszym rzędzie obowiązek zapewnienia identyfikacji, ochrony, konserwacji, rewaloryzacji i przekazania przyszłym pokoleniom dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, o którym mowa w artykułach 1 i 2, znajdującego się na jego terytorium. Będzie się ono starało spełnić ten obowiązek zarówno własnymi siłami, wykorzystując maksymalnie swoje środki, jak również w razie

konieczności, przy pomocy i współpracy międzynarodowej, z których może korzystać w szczególności w dziedzinach finansowej, artystycznej, naukowej i technicznej[1].

Konwencja UNESCO - w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego.
Konwencja UNESCO liczy 38 artykułów. Jest powszechnie znana i wszystkie Państwa członkowskie muszą dostosować się do jej zasad. Jedną z nich zgodnie z artykułem 5 jest ustanowienie na swoim terytorium jednej lub kilku służb ochrony, konserwacji i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego. Państwa strony mają także obowiązek podejmowania środków prawnych, naukowych, technicznych itp. w celu ożywiania lub odtwarzania dziedzictwa. Zgodnie z zapisem w Polsce działa Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego które powołało do funkcjonowania Generalnego Konserwatora Zabytków, funkcje tą obecnie pełni wyznaczony przez partie rządzącą Jarosław Sellin. Generalny Konserwator Zabytków działa zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami i ma swoje określone prawa i obowiązki[2].
Organy wykonawcze konwencji to:
Zgromadzenie Ogólne Państw Stron Konwencji w sprawie Ochrony Światowego Dziedzictwa - zgodnie z artykułem 16 konwencji decyduje o wysokości składek na Fundusz Światowego Dziedzictwa oraz wybiera członków Komitetu Światowego Dziedzictwa.
Komitet Światowego Dziedzictwa - działa podstawie artykułów 8-14 konwencji. W Komitecie zasiadają przedstawiciele z 21 krajów. W trakcie dorocznych sesji Komitet decyduje o wpisaniu obiektu na listę światowego dziedzictwa, umieszczeniu na liście światowego dziedzictwa w zagrożeniu lub skreśleniu z tych listy. Komitet decyduje o wykorzystaniu Funduszu Dziedzictwa Światowego – roczna kwota do dyspozycji to 3 mln dolarów amerykańskich. Komitet monitoruje stan obiektów i działania podjęte w celu ich ochrony i zachowania. Zgodnie z artykułem 29 każde Państwo przedkłada komitetowi cykliczne sprawozdania.

Rysunek 4. Logo UNESCO.
Źródło: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:UNESCO_logo.svg.

[1] Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przewozowi, wywozowi i przenoszenia własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu w dnia 17 listopada 1970r. Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106
[2] *Konwencja UNESCO*, https://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/, (18.02.2022).

Rysunek 5. Logo Komitetu Światowego Dziedzictwa
Źródło:
https://pl.wikipedia.org/wiki/Komitet_%C5%9Awiatowego_Dziedzictwa#/media/Plik:Welterbe.svg.

Zakończenie

Cały czas wprowadzane są nowelizacje ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, dla konserwatorów przyznawane są nowe uprawnienia, dla właścicieli obiektów nowe możliwości uzyskania dofinansowań, a same obiekty są chronione już przed uznaniem ich za zabytek – przy rozpoczęciu samego procesu mającego na celu ochronę nieruchomości. Jednak to cały czas brakuje decyzji o kompleksowej zmianie prawa, usprawnieniu decyzji, przyśpieszeniu procesów i wzorem Francji lub Włoch zdecydować się na wydanie kodeksu dziedzictwa.

BIBLIOGRAFIA

1. *Czym jest zabytek*, https://samorzad.nid.pl/baza_wiedzy/czym-jest-zabytek-i-jakie-sa-jego-rodzaje/, [data dostępu 18.02.2022].
2. *Definicja adaptacji zabytków,* https://pl.wikipedia.org/wiki/Adaptacja_(architektura), [data dostępu 18.01.2022].
3. *Definicja dziedzictwa kulturowego*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Dziedzictwo_kulturowe, [data dostępu 18.02.2022].
4. *Karta Wenecka*, https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Karta-wenecka;3920776.html, [data dostępu 18.02.2022].
5. *Konserwator zabytków*, https://kb.pl/porady/konserwator-zabytkow-kiedy-i-w-jakich-sprawach-musisz-go-odwiedzic/, [data dostępu 18.02.2022].
6. Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przewozowi, wywozowi i przenoszenia własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu w dnia 17 listopada 1970r. Dz. U. z 1974 r. Nr 20, poz. 106.
7. Konwencja haska z 14 maja 1954 roku. Dz. u. z 1957 r. Nr 46, poz. 212.
8. *Konwencja UNESCO*, https://niematerialne.nid.pl/Konwencja_UNESCO/, [data dostępu 18.02.2022].

9. Obwieszczenie Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 19 marca 2021 r., Dz. U. z 2021 r. poz. 710, 954. Art.1.
10. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 roku w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków, Dz.U. z 2004 r. Nr 75, poz. 706.
11. Terlikowski W., Wasilewski K., Czasopismo Inżynierii Lądowej, Środowiska i Architektury, kwiecień-czerwiec 2015.
12. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, Dz.U. 2014 r., poz. 1446, z późn. zm.
13. Vademecum konserwatora zabytków, Polski Komitet Narodowy ICOMOS, Warszawa 2015.
14. Zeidler K., *Zabytki Prawo i praktyka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego – Wolters Kluwer Gdańsk-Warszawa 2017.

ADAPTATION WORKS IN A FACILITY ENTERED IN THE REGISTER OF HISTORIC BUILDINGS IN THE LIGHT OF LEGAL PROVISIONS

Summary
The aim of this project is to present some legitimate conditioning ways of conservation of monuments by analysis documents which are nonbinding – a.o. Athens Charter, Vienna Card, and also binding documents – a.o. UNESCO Convection, which determines general standards of the protection of cultural heritage. We conclude that the law gives organisations, created to protect monuments in Poland, a lot of trust without providing clear and ready-made procedures and it applies a.k.a. administrative approval.
Keywords: Monument, Convention, Conservator, Law**.**

Variable Interest Entity structure as an investment strategy used by Chinese companies to issue securities on foreign stock exchanges

MA Sylwia CIEŚLIK

PhD student, octoral School of Social Sciences

Faculty of Economics and Sociology, University of Lodz, POLAND

E-mail: sylwia.cieslik@edu.uni.lodz.pl

Abstract

Objectives: The Variable Interest Entity (VIE) is an investment structure used by Chinese companies in order to issue securities on foreign stock exchanges. The concept of instituting a VIE structure is closely related to the political and economic situation in the People's Republic of China. The Chinese authorities, holding a decisive influence on the shape of foreign relations for both public and private companies, classifies economic sectors into those in which foreign investment is encouraged, restricted or prohibited. The VIE is an investment structure used by Chinese entities which operate in sectors restricted by the Chinese authorities. The VIE structure differs from other types of connections between business entities within the same capital group through the point that the subsidiary is controlled on the basis of links established through legal agreements, rather than through ownership relationships. Chinese companies using this structure operate on the boundaries of the law by entering into illusive contracts and subsequently raising capital from a wide range of investors who are generally unaware of the high investment risk. The aim of this paper is to discuss the theoretical aspects of the VIE structure through presenting the nature of the structure, its functioning, and the investment alongside legal risks. Moreover, this study is focused on the empirical research performed, in order to analyse the scale of the presence of Chinese companies on the stock exchanges in Hong Kong, the United States and London.

Methodology: Among the theoretical research methods, a critical analysis of the literature on the subject and the method of researching financial texts have been applied. In the area of empirical analysis, methods of economic analysis (especially comparative analysis in time and space,

intersectoral analysis) and statistical methods, including descriptive statistics, were applied. The study presents data from 2000-2020, providing an overview of changes occurring on selected stock exchanges.

Findings: The VIE structure is designed to circumvent the provisions of Chinese law prohibiting the wholly free issuance of securities on non-domestic exchanges for companies from the private sector. The author's empirical research, indicates that the VIE structure is a widely used instrument by Chinese companies to go public on the foreign stock exchanges. The most selected foreign stock exchanges where Chinese companies issue securities are the stock exchanges in the United States, London and Hong Kong.

Keywords: Variable Interest Entity structure, international capital market, China, investments, stock exchange

Bussiness Information Offices in Poland and legal aspects of their activity

Nicole DENEKA

Jagiellonian University, POLAND

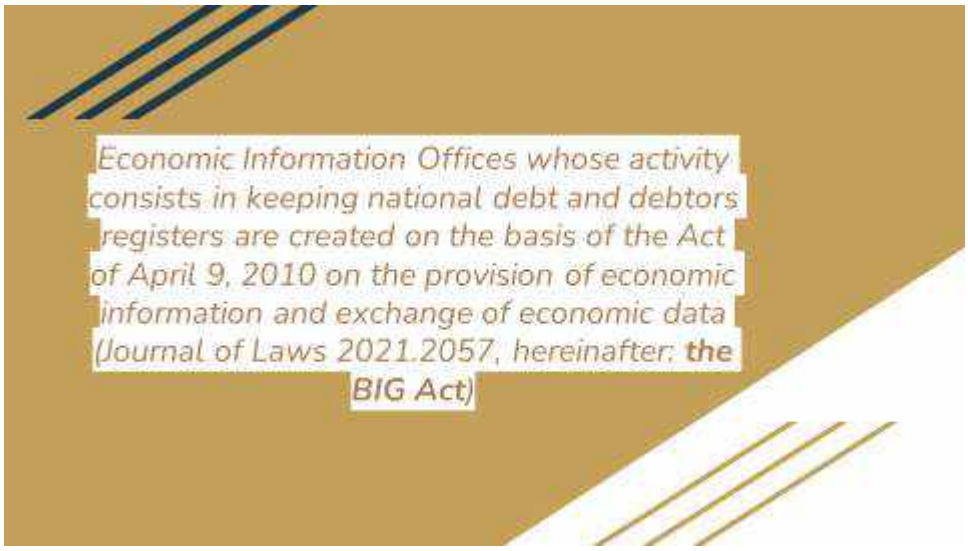

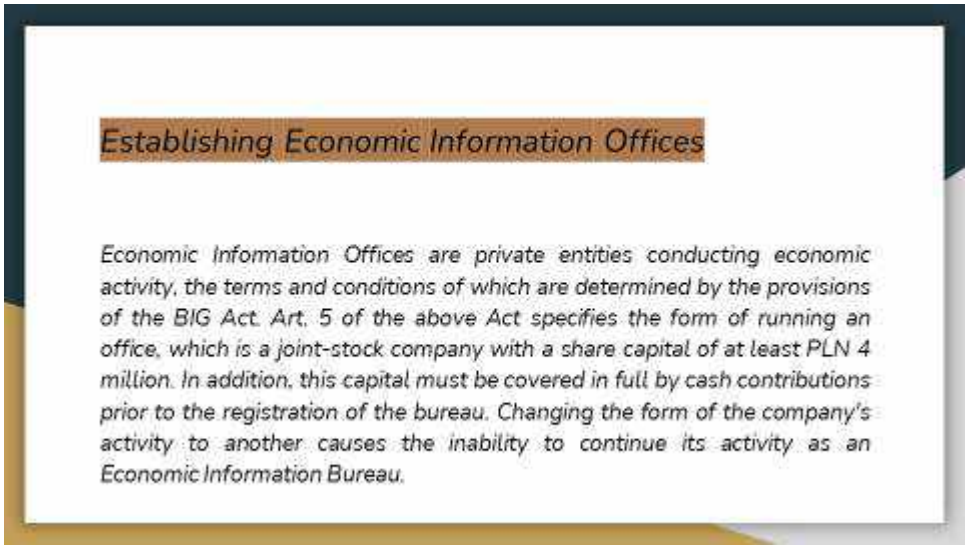

Establishing Economic Information Offices

The core business of the office is intermediation in providing economic information, consisting in receiving economic information from creditors, as well as storing and disclosing this information. The bureau cannot entrust other entities with the performance of the above activities.

Establishing Economic Information Offices

The office is obliged to notify the minister responsible for economy, who supervises it, about commencing business activity within 7 days from the date of the occurrence of this event. The purpose of supervision is to ensure compliance of the business activity bureau with the provisions of the BIG Act, as well as the regulations for data management of a given bureau, which must additionally be approved in advance by the minister.

Entry of claims and obtaining information from registers

Entry can be made on the basis of an enforcement title. In its absence, in accordance with Art. 14 sec. 3 points 2 of the BIG Act, the data required to make an entry is the name and surname and PESEL number or another number confirming identity (but it cannot be a document number, e.g. an ID card, because it is a separate category listed in the Act).

Entry of claims and obtaining information from registers

If you want to obtain the information itself, in the case of indebtedness of natural persons, you should: pay an appropriate fee and obtain the consumer's consent to disclose information about him. However, if the entrepreneur wishes to be verified, it is done only on the basis of NIP number.

Data from the PESEL register

Obtaining information about the PESEL number is difficult due to the need to protect personal data and requires, in addition to providing the name and surname of a natural person, to demonstrate a legal interest. Documents that may confirm the legal interest are court summons, summons by bailiffs, documents confirming the obligation of the person whose data is to be made available to the applicant, e.g. court judgments, contracts, requests for payment, pre-court summons with confirmation of non-receipt, decisions and decisions of other authorities .

It is worth noting, however, that the concept of a legal interest is understood quite narrowly in the practice of administrative bodies, often in contradiction with the established jurisprudence of administrative courts.

In addition, the Act on the Population Register allows for obtaining information about the PESEL number also on the basis of demonstrating the actual interest, but in such a situation the person whose data is the subject of the application must consent to their disclosure.

Mobbing affecting among young employees with relation to the size of the organization in Poland

Szymon JAROSZ

Karol GOZDECKI

Michał GROSSE

Cracow University of Economics, POLAND

Presentation agenda

1. Introduction
2. Analysis of mobbing and its impact on organizations
3. Method
4. Results
5. Conclusions

Mobbing - Introduction

The phenomenon of mobbing

- Definition of mobbing
- Impact on people

Analysis of mobbing and its impact on organizations

- Effects of mobbing.
- Impact on organizations
- Mobbing Activities
- The phenomenon of mobbing

Age structure of respondents

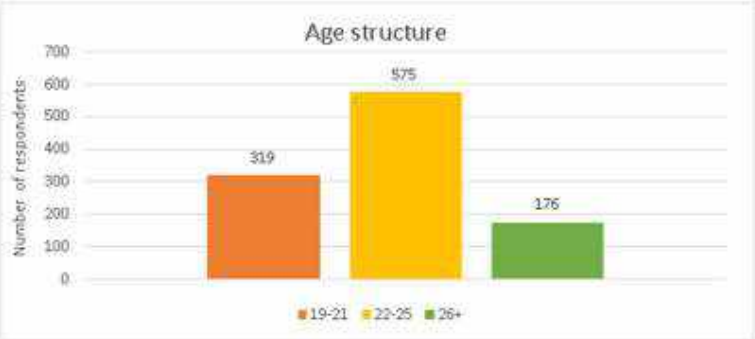

In the 19-21 age range, 319 respondents took part in the survey, representing 29.8% of the study sample, in the 22-25 age range – 575 respondents representing 53.6% of the sample, while those over the age of 26 accounted for 16.4% of the respondents

Structure of respondents in terms of their seniority

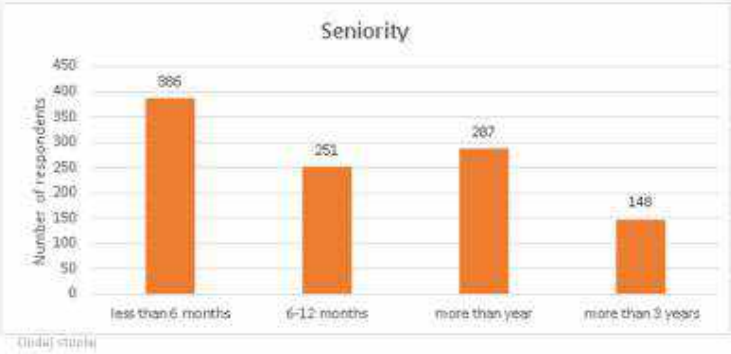

Less than 6 months, has 36% of the test sample. As regards length of service between 6 and 12 months, 23.4% of respondents declared such seniority. Over a year, 26.8% of respondents work and 13.8% of those with more than 3 years of experience in the research sample

The distribution of respondents in terms of the size of organizations

Among respondents in the smallest organizations – up to 10 people work 30.5%. The largest group is people employed in companies with up to 50 employees – 36.1%. Companies with up to 250 employees employ 12.8% of those surveyed, while the largest organizations with more than 250 employees employ 20.6% of respondents

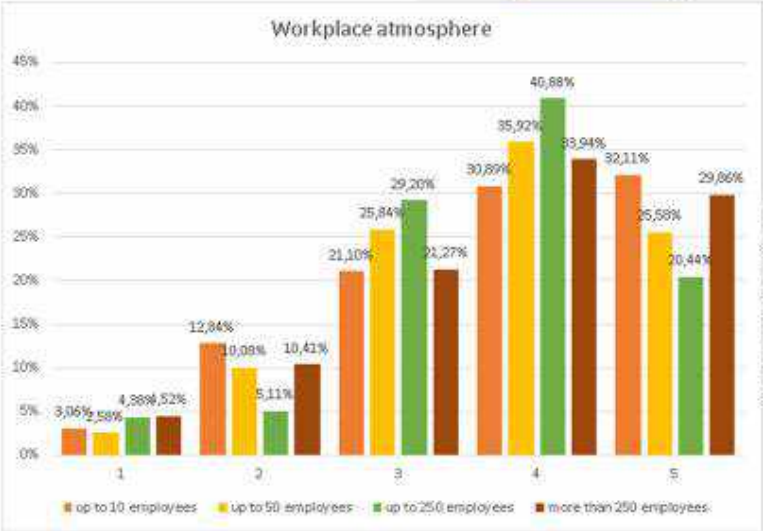

The distribution of respondents' opinions on workplace atmosphere

In organisations with up to 250 employees, 20.44% of respondents indicate that the atmosphere is very friendly, while the highest percentage (32.11%) indicates a great atmosphere in the smallest organizations (up to 10 employees). The bad atmosphere (rating 2) is indicated by the smallest organizations (12.84%), and the least in organizations up to 250 employees (5.11%). In summary, the biggest fluctuations in ratings take place in the smallest companies.

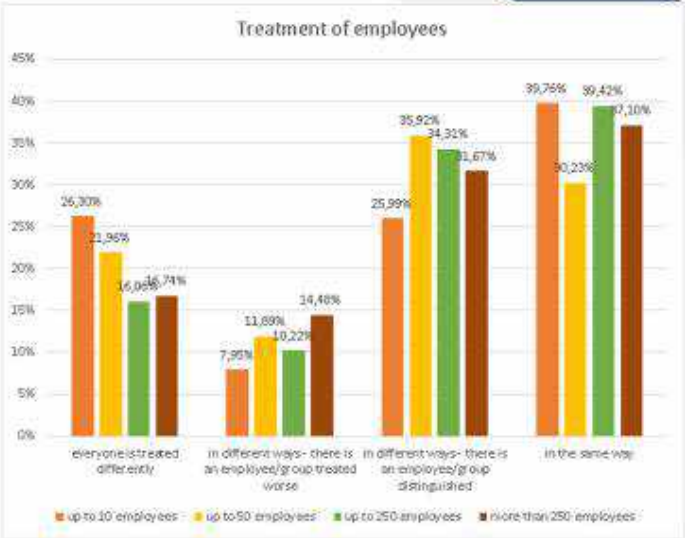

Opinion of respondents on the treatment of employees in their organization

The positive situation is that in all but in organizations (up to 50 employees), the majority of respondents believe that workers are treated equally. It is also worth noting that in the smallest organizations there are again large fluctuations in responses – almost 40% of respondents believe that everyone is treated equally, and at the same time for less than 30% of respondents everyone is treated differently.

Signs of discrimination in the workplace

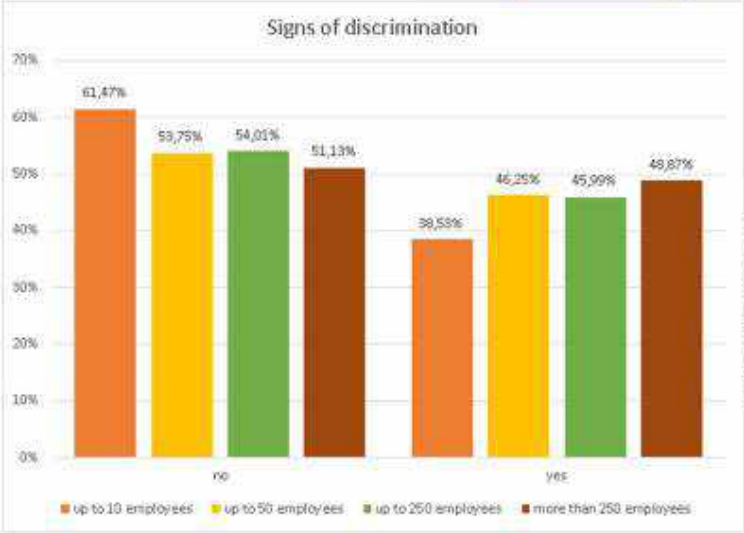

In the smallest companies (up to 10 employees), more than 60% of respondents do not see signs of discrimination. In other cases, the percentage of people who have met and not encountered this phenomenon is at a similar level and hovers around 50%. The least favourable situation is in the largest organizations (more than 250 employees), where as many as 48.87% of respondents faced signs of discrimination against employees.

Mobbing behaviour in organisations up to 10 employees

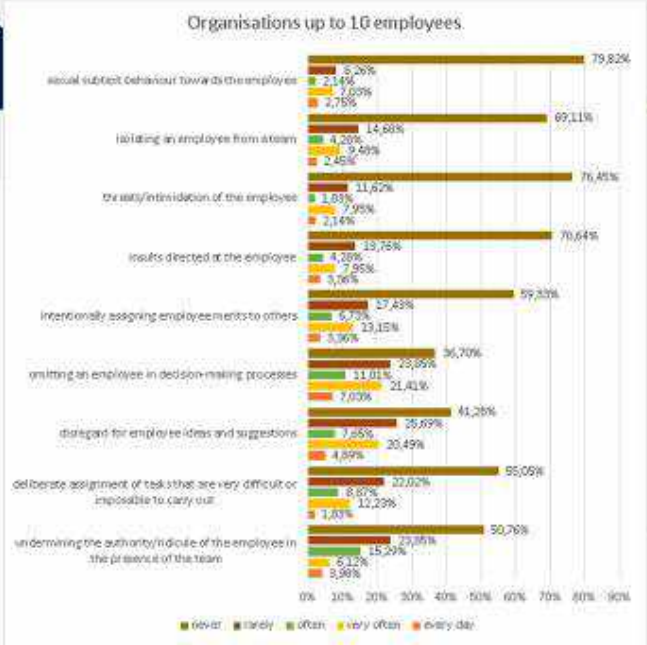

Mobbing behaviour in organisations up to 50 employees

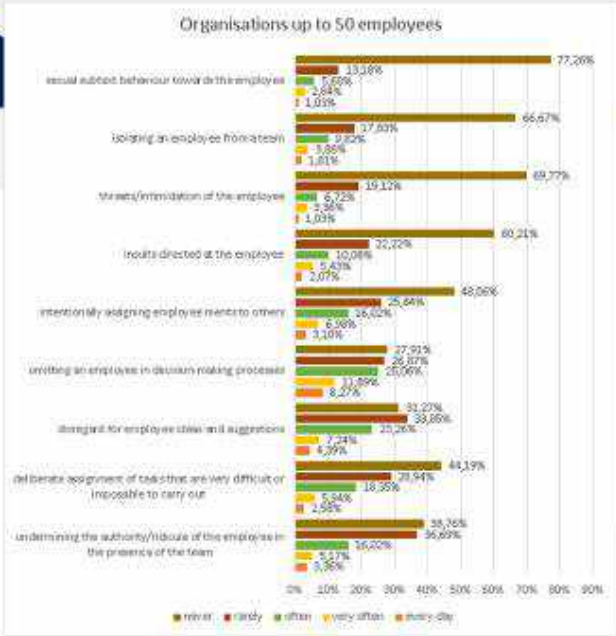

Ondej Stuchlý

Mobbing behaviour in organisations up to 250 employees

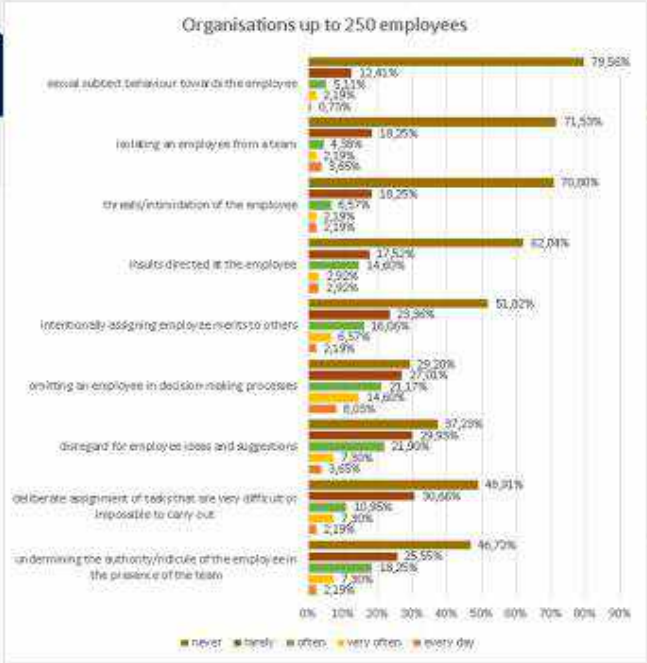

Ondej Stuchlý

Mobbing behaviour in organisations with more than 250 employees

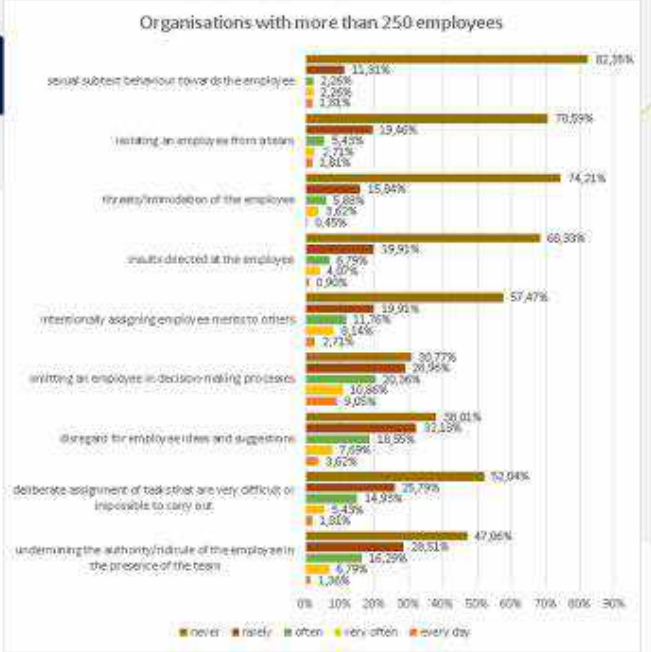

Conclusions

- Mobbing affects around 5% of workers in Europe, with significant differences between countries due to cultural factors
- When it comes to size of the organization the phenomenon of mobbing has been observed in almost all companies regardless of their size – small, middle size, large and global companies
- Furthermore, studies have shown that there are no significant differences in the prevalence of harassment between organisations of different sizes.
- When it comes to specific forms of mobbing at work, the most common are: omitting an employee in decision-making processes and ignoring the employee's ideas and suggestions.

References

- Acar P., Kıyak M., Sine B. (2014) The relationship between organizational culture and mobbing: an application on construction companies. *Journal of Workplace Behavioral Health,*
- Baillien, E., Neyens, I., & De Witte, H. (2011). Organizational correlates of workplace bullying in small- and medium-sized enterprises. *International Small Business Journal*
- Birknerová, Z., Zbihlejová, L., & Droppa, M. (2021). Assessment of abusive supervision – boss methodology. *Journal of Business Economics and Management*
- Leymann, H. (1996), The content and development of mobbing at work. *European Journal of Work and Organizational Psychology*
- Branch, S., Ramsay, S., & Barker, M. (2012). *Workplace Bullying, Mobbing and General Harassment: A Review. International Journal of Management Reviews*

Thank you for your attention

Problems and Challenges for Vocational Education and Training: European Trends and National Priorities

Doctoral Student Krassimir MITREV
South-West University"Neofit Rilski"
Blagoevgrad, BULGARIA, kr.mitrevzpg@gmail.com

Assoc. Prof. Diana MITOVA
South-West University"Neofit Rilski"
Blagoevgrad, BULGARIA, didimitova2006@abv.bg

Abstract

In today's world, business and the workforce are developing in the conditions of dynamic technological changes and digitalization of the economy, global competition and new organizational models of work. The training of specialists with a qualification corresponding to the needs of the national economy requires new approaches in the field of vocational education and training. This article focuses on the opportunities provided by modern vocational education and training to train highly qualified personnel and overcome the shortage of skills and labor. The problem is refracted through the prism of some European practices for vocational education and training

Emphasis is placed on the capabilities of the dual system, to acquire knowledge and skills to work in a real work environment, to develop qualities such as organization, creativity, imagination and self-confidence. Special attention is paid to the creation of a sustainable national model for a dual system in vocational education and training in Bulgaria, the sharing of experience, outlining problems and trends in the field of vocational education and training. Particularly important areas for improving the quality of vocational education and training are: the work environment, learning outcomes, interaction with stakeholders from the local community, social partners, employers' organizations and universities; as well as staff training.

Keywords: vocational education and training, dual training, work environment, traineeship, apprenticeship..

INTRODUCTION

The sharing of experience, outlining problems and trends in the field of vocational training is the result of the collaborative efforts of economists, sociologists, psychologists, experts in the field of culture and education. The forthcoming changes and perspectives of development in this direction pass through the study of the good and successful practices in this direction. In today's world, business and workforce are developing in the conditions of dynamic technological changes and digitalization of the economy, global competition and new organizational models of work. High productivity and sustainable competitiveness and growth depend on having a skilled and adaptable workforce, as well as making full use of available skills. Modern and quality vocational education and training has a significant contribution in this regard.

1. CURRENT STATE OF VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING IN BULGARIA

According to the national model, VET in Bulgaria is carried out mainly in the school education system. The Vocational Education and Training Act (VETA) is crucial for the development of the VET system and for ensuring the quality of VET as amended. and ext. DV. issue 92 of November 6, 2018 (2).

The law regulates the management of the vocational education and training system on a tripartite basis at national, regional, and local level, the organization, institutions and financing of the vocational education and training system. Vocational schools specialize in technology, construction, economics, the food industry, and fashion. Most of them have a 5-year training course.

Practical training (internship, internship, on-the-job training) is a mandatory element of any VET program in Bulgaria. Traineeship is a form of practical training that takes place on site in schools as part of regular activities during the school year. In professions related to high-tech processes, the training is conducted in a real work environment. A characteristic feature of the internship is that practical training is carried out in the enterprise (for a period of two weeks or a month) at the end of 11th and 12th grade.

Four degrees of professional qualification can be acquired in the VET system:

- First degree: acquired competencies for performing routine activities (at least 70% of the hours for practical training - level 2 according to NQF / EQF;
- Second degree: acquired competencies for the implementation of activities of a complex nature under changing conditions (at least 60% of hours for practical training) - level 3 of the NQF / EQF;
- Third degree: acquired competencies for the implementation of complex activities under changing conditions, as well as taking responsibility for the work of others (at least 50% of the hours for practical training) - level 4 of the NQF / EQF;
- Fourth level: acquired competencies for the implementation of a wide range of activities of a complex nature under changing conditions, as well as accepting managerial responsibilities for the work of others and for the allocation of resources (at least 50% of hours for practical training) - level 5 NKR / EKR. (10.30-32).

VET systems include initial and continuing VET.

The initial vocational education and training is realized at the level of the high school stage of education and after the completion of secondary education before the students start working. It takes place either at school in the classroom or in a work environment, such as training centers and companies. However, there are differences between countries depending on their national education and training systems and economic structure.

Continuing VET takes place after initial education and training or after the beginning of professional life. Its aim is to help citizens acquire knowledge and skills, and their retraining and to continue personal and professional development. Ongoing VET is carried out in the process of work, as the main part of the training is conducted on the job. The acquisition of professional qualification in the VET system is regulated by framework programs approved by the Minister of Education and Science.

VET quality management is a continuous process of organizational development based on analysis, planning, implementation of activities and evaluation. Particularly important areas for quality improvement are the working environment, learning outcomes, interaction with stakeholders from the local community, social partners, employers' organizations and universities, as well as staff training.

In recent years, vocational education and training in Bulgaria has retained some of its main advantages. Despite the unfavorable demographic trends, half of the students in the high school stage in Bulgaria are covered by the vocational education system.

The development of the system for vocational education and training in Bulgaria should be in the direction of: (11, 4)

- turning initial vocational and continuing vocational education into an attractive learning opportunity;
- providing flexible access to training and acquiring qualifications;
- taking responsibility from VET stakeholders through more active participation;
- coordinated implementation and management of national and European instruments in the field of recognition of acquired competences, quality assurance, mobility and transparency of VET mechanisms and processes. VET needs to focus on the international dimension of learning content and the creation of international networks with partner institutions.

2. EUROPEAN POLICIES AND GOOD PRACTICE SFOR VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING

In recent decades, vocational education and training in Europe has been a key factor in sustainable socio-economic development. The ongoing transformation of the European labor market requires the coordination of measures and tools for training in the green economy to overcome skills and labor shortages.

We will focus on one of the established European practices for VET, which skillfully transferred to Bulgaria (according to our national specifics), can be extremely useful for Bulgaria.

ORGANIZATION OF VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING THROUGH WORK (DUAL TRAINING)

The dual system is an important part of vocational training in several European countries. In the dual form of education, the responsibility for the quality of the offered vocational training is shared between the companies and the schools, as well as that the students receive remuneration for their work. Business and schools work closely together, which increases the attractiveness of VET.

Dual education is extremely successful and preferred in countries such as Germany, France, Austria, Hungary, Bosnia and Herzegovina, Croatia, Switzerland, Denmark, the Netherlands, and others. As a result of the introduction of dual training, persistently low levels of youth unemployment are observed. Over 70% of primary school students in Germany and Switzerland choose the dual vocational training system, which aims to prepare them for the work environment.

One of the best working models of dual education operates in **Germany**. There are 350 officially recognized areas of practical training in the country, which are the basis of another 20,000 certified professions. German students are required to attend vocational schools for 12 hours a week, where they receive the necessary theoretical information and work instructions during the specialized classes. Students spend 3-4 days in their company and 1-2 days at school. Companies' trainees must meet strict requirements, and in the course of training for students, mentors appointed by the company take responsibility.

In the middle of the training there is an intermediate test to determine the level of students. At the end of the training an exam is held before a special commission, and after its successful passing, the students receive a certificate. German students spend between two and four years in dual programs. Specific for the system is the narrow profiling - once enrolled in a dual form of education, most general education subjects drop out, and teaching relies on theory in school (1-2 days a week) and practical work (3-4 days a week) on site in the company.

The professions in which students can be trained are not only technical but also administrative, and the federal government has approved a list of more than 350 for which training can be offered. The successful completion of the programs guarantees a certificate from the branch chambers of the respective field, which is highly valued by the future employers. (8)

When organizing dual training in **France**, students divide their time through the following possible systems: - 2.5 days in school, 2.5 days in enterprise - 1 week in school, 1 week in enterprise - 6 months in school, 6 months in enterprise. French companies are also required to appoint a trainer and mentor to be responsible for the students. The internship is paid, and the salary is a percentage of the minimum wage.

In **Austria**, the dual system is one way to reduce youth unemployment. The practical training in a company is complemented by compulsory attendance at a half-day vocational school. After completing their compulsory education, about 40% of young people in the country go to vocational school or college, and another 40% start training as apprentices. After successful completion, 40-44% of them continue to work for the same company. Professional training of apprentices lasts between two and four

years. More than 50% of all apprentices prepare for trade and crafts, and other widespread sectors are industry, tourism, and leisure services.

Upon successful completion of the program, young people receive a certificate, which is a prerequisite for a master's degree in craft or a college exam. (3)

The organization and conduct of dual training in Bulgaria would contribute to the application of flexible approaches, according to the specifics of the company and the capabilities of the trainees. In order to realize this form of education, it is necessary to develop framework curricula for work-based learning (dual education) of students in XI and XII grade of vocational schools and high schools, as well as for training of young people over 16 years of age.

It is necessary to provide special training for teachers and mentors who conduct dual training. The introduction of this form of training will provide easier access for people over 16 years of age and early school leavers to vocational education and training. An advantage of dual training is that it provides a flexible link between VET and business and a smoother transition between school and the workplace. (4)

The disadvantages of the dual system are related to the high cost of training; with the reserves of enterprises and companies due to the strict regulations and requirements to them; with the insufficient preparation in some cases of the students according to the practical experience of the profession they must master, etc.

Although dual education is successfully implemented in a number of European countries, it is still a novelty for Bulgaria. Creating a sustainable national model for a dual system in VET in Bulgaria has proved to be a difficult process. In recent years, however, there has been a timid introduction of dual education in Bulgaria. Even though there is legislation and curricula, and programs for dual training in vocational education have been developed, its implementation at this stage is realized mainly within various projects.

The efforts of the EU countries are aimed at expanding the scope of VET, in the direction of revising the European framework of key competencies, as well as harmonizing the European framework for quality and effective apprenticeships. In our country, several companies (in the sector of production, metallurgy, and transport, etc.) are experiencing a shortage of staff. In this regard, the introduction of dual education has the potential to have a positive impact on the Bulgarian economy.

3. PROBLEM AREAS AND CHALLENGES FOR VET IN BULGARIA

According to NSI data, on average about 50% of young people in European countries aged 15 to 19 participate in initial vocational education and training at the high school stage. At the same time, the average for the European Union (EU) hides significant geographical differences in participation, ranging from 15% to over 70%. According to the observations of employers and industry experts, the Bulgarian economy is facing serious challenges due to the declining interest in key professions needed for the proper functioning of enterprises in structural industries.

It is also noted that in the last ten years the imbalance between supply and demand of labor in key industries has deepened, because of which a number of negative trends in the labor market. (7)

Employers find it difficult to find specialists with high professional qualifications, and on the other hand specialists with diplomas and certificates of competency to practice certain professions fail to find adequate work because they meet the requirements of the vacancies. There is an outflow of certain professions, and nationally there is a question of the declining attractiveness of key professions.

This leads to the creation of positive lasting attitudes and a desire to master a certain profession, as well as to the creation of attitudes for career development within the chosen professional field. (9)

As a result of the demographic and migration factors, there is a general decline in students in schools (including vocational schools), as well as a decrease in the working age population. The number of graduates of vocational training programs and a low share of participation in lifelong learning are being reduced. The share of early school leavers is growing.

A relatively large percentage of students on an annual basis complete secondary education in vocational schools without professional qualifications, which leads to a lack of qualified secondary "specialists" in the labor market. The number of students in profiles and professions focused on STEM and technical and IT specialties is small, compared to other profiles and specialties, which are inconsistent with the demand for skilled labor in the respective market.

There is an increased interest in vocational training for students in the age category 16+ in the low qualification levels and a weak interest in training in the highest qualification levels; The provision of continuing vocational training (CVT) by enterprises falls behind other European countries. (1.6-12)

Like many other European Union member states, efforts in our country are aimed at promoting learning through work (dual system of learning). This provides an opportunity for the trainees to acquire real work experience and skills that would facilitate their realization on the labor market. Creating a sustainable national model for a dual system in VET is a complex task. Although the legislation promotes dual training and new curricula and programs for dual training in vocational education have been developed, the implementation of dual training at this stage in our country is implemented mainly within various projects.

Forecasts of labor market needs show that employers are short of professionals with professional qualifications. The reasons stem from the unattractive public image of VET, the demographic crisis, and the high percentage of young people dropping out or not enrolled in training or employment. At the same time, the expectations of the business are in the direction of directing a larger number of students to vocational education and training.

All this places new demands on professional and career guidance, as well as on providing real access and flexible opportunities for returning to education and training of students and learners in the age group of 16+. (1.14).

In recent years, secondary vocational schools have created specialists with diplomas, but without real competencies and basic knowledge. The reasons for this are:

- The educational opportunities of secondary vocational schools are inadequate for modern enterprises and companies, and the content of the curricula does not correspond to the time we live in;
- Logistical facilities are obsolete and depreciated;
- The teaching staff is among the fastest aging in the EU;
- Teachers in secondary vocational schools are poorly motivated to conduct a quality learning process - classes are formal and traditional;
- The situation is further complicated by the practice of "delegated budgets";
- The creation of a purposeful policy for false "modernity" of the mastered specialties and unimpeded transition to the upper classes, without considering the quality of education, the acquired knowledge and the created practical skills.

There are a number of problems arising from insufficient funding of the system, weak cooperation with business, the increasing number of early school leavers, the lack of a coherent system for assessing the quality of VET (Court of Auditors, 2016).

CONCLUSION

In conclusion, it can be said that the solution to these problems can be sought in the study and application of world experience in the field of VET, in creating good opportunities for professional development and training of teachers, including providing opportunities for raising the qualification and additional trainings of the pedagogical staff.

Emphasis is placed on creating better opportunities for career growth, exchange of good practices through participation in international scientific forums and conferences, as well as publishing the experience and achievements of Bulgarian scientists in the field of VET.

REFERENCES

1. Updated strategy for the development of vocational education and training in Bulgaria for the period 2019-2021 file:///C:/Users/admin/Downloads/pr_Strategia_POO.pdf
2. Vocational Education and Training Act (VETA) https://www.navet.government.bg/bg/media/ZPOO_2018.pdf
3. How does dual education work around the world? https://www.investor.bg/analizi/85/a/kak-raboti-dualnoto-obrazovanie-po-sveta-191431/?page=1
4. What is the dual system? https://www.actualno.com/education/kakvo-predstavljava-dualnata-sistema-news_22225.html 03.04.2014.
5. Mitova, D. Management of vocational training. - In: Educational Management: Distance Learning. Part 2 (textbook, Co-authored by: Vanya Georgieva and team). Blagoevgrad: UI "Neofit Rilski", 2015. p.142 - 166 ISBN 978-954-00-0000-8

6. Mitova, D. Vocational training of adults in Bulgaria: current status and issues Sixth International Conference: Knowledge Who and What 2-4 October 2015, Thessaloniki, Agia Triada - Greece p.95-99 ISSN 1857-92
7. NSI, "Education and Lifelong Learning"
8. Vocational education in Bulgaria - training with perspective Elvira Yurukova 10 Aug. 2018
9. EU policy in the field of vocational education and training. Vocational education and training is a key element of lifelong learning systems, which aim to provide citizens with the knowledge, skills and competences needed for certain professions and the labor market. 2020 https://ec.europa.eu/education/policies/eu-policy-in-the-field-of-vocational-education-and-training-vet_bg
10. Vocational education and training in Bulgaria Short description. European Center for the Development of Vocational Training (Cedefop), 2018 Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018 ISBN 978-92-896-2661-3 doi: 10.2801 / 728903 TI-01-18-258-EN-N, p. 30-32) https://www.cedefop.europa.eu/files/4161_bg.pdf
11. Strategy for development of vocational education and training in Bulgaria for the period 2015-2020 October 2014. Sofia, Bulgaria
12. Strategy for increasing the attractiveness of the professions Sofia, December 2017 https://bit.ly/3eW1A2W

The paradigm of nationalism ideas in the novels of Latvian 19th/20th century writers Augusts Deglavs and Andrievs Niedra

Inta GENESE-PLAUDE

Linda ZULMANE

Daugavpils University, LATVIA

Abstract

At the turn of the 19th/20th century, Latvian national culture was enriched by a number of writers whose works dealt with national ideas and their modifications. Among them are the authors of short stories and novels Augusts Deglavs (1862-1922) and Andrievs Niedra (1871-1942). Their focus is on the awakening of national self-consciousness, the emancipation of national character and national identity, as well as the representation of the manifestations of New nationalism. Augusts Deglavs' cultural and historical novel Riga (Part 1 1910-1911, Part 2 1921) reflects the representation of national awakening and identity in a multinational and urban environment - 19th century Riga, living between two colonial powers - the German-Balts and the Russian Empire. New nationalism as an ideological movement and its aesthetic manifestations in Latvian literature have their roots in the continuation of the Young Latvian Awakening movement; its programme includes the affirmation of national consciousness and national identity, the promotion of wealth, cultural flourishing and the development of the intellectual development and education of the people. The ideological programme of new nationalism was revealed in a number of theoretical articles in periodicals of the early 20th century. In the prose of Andriev Niedra (1871-1942), the most vivid expressions of the ideas of new nationalism are the novel "In the Smoke of Clearance" and the fairy tale "The Peasant's Son". The novel "In the Smoke of Clearance " emphasises that Latvians lack perseverance and patience in achieving their goals. Only in unity, in purposeful action of the Latvian peasantry and intelligentsia can the set goals be achieved, and with constant, even fanatical work, strong will, perseverance, one can build a better future for one's nation.

Keywords: national ideas, new nationalism, novel.

INTRODUCTION

The second half of the 19th century and the beginning of the 20th century are known in social and cultural history as the century of transition. Periods of transition always have created feelings of uncertainty, insecurity, depression, loneliness and communication problems in both individuals and societies. It is a kind of doorstep situation and in such situations we often start thinking about issues of individual and collective identity, including the problem of national identity. During the second part of the 19th and early 20th centuries the ideas of national self-consciousness and belonging were first emancipated in Latvian society. This period was a time of political events, which marked important turning points in the formation of the Latvian nation, as well as in the creation of the modern Latvian middle class and civil society. The study of literary works produced during this period can provide insights into social, political and axiological practices and circulations of ideas and reveal how they interact.

The research approach is based on the approach of the new historicism that a literary text is part of cultural and historical discourse and can serve to explore cultural ideas and practices. The aim - to reveal the representation of national ideas in Latvian literature at the turn of the 19th and 20th centuries through the examples of two writers – Augusts Deglavs (1862 – 1922) and Andrievs Niedra (1871 – 1942). Their novels reflect the emancipation of the first ideas of nationalism (A. Deglavs) and modification in the form of New Nationalism (A. Niedra).

Texts demonstrate that being at the crossroads of epochs and cultural changes influences both the social experience of Latvian writers and the resulting aesthetic practices, which are closely linked to the processes of social and economic change of the time. The development of Latvian society under the double colonialism (German nobility and the Russian Empire) encouraged authors to focus on the roots of national identity and the problems of emancipation.

The manifestation of national self-consciousness in Latvian society begins in the 1850s – 1860s and is initiated by the movement of the Young Latvians, also known as the 1st Awakening. The Young Latvians were a group of educated and politically active people who, influenced by the ideas of Western European liberalism and nationalism, actively contributed to the formation of national identity and the modernisation of the socio-economic order. The ideological and practical aims of the movement were to consolidate the notion of a united people with a common language, origin, experience and development interests, one Latvian land within the ethnographic territory of the nation, an independent Latvian culture without subordination to German or Russian cultures. The Riga Latvian Society was established (1868), and in rural areas a network of public organisations – societies, choirs, libraries - was formed (Apals, 2021). In well-known and often quoted work" Imagined Communities" (1983), the American political scientist and historian Benedict Anderson (1936 –2015) posits that the roots of the nation can also be found in "two forms of imagination" (Anderson, 2006, 24) – the flourishing of the newspaper and the novel, reading them allows one to build self-esteem, understand oneself and the society around one, and imagine the great community and one's belonging to it. The influence of the Young Latvians was achieved through the press. The most important editions were "House Quest" ("Mājas Viesis") (1856-1910), "Petersburg Newspapers" ("Pēterburgas Avīzes") (1862-1865; 1901 – 1905) and "The Baltic Herald"("Baltijas Vēstnesis") (1868-1906). In the following period, the national

media played an important role in maintaining and proposing national ideas, while at the end of the 19th century they also turned to new social and modern ideas (e.g. the newspaper "Daily Page" ("Dienas Lapa") (1886 – 1905). The greatest achievements of the Young Latvians were in the development of national identity. The Young Latvians created the idea of one Latvian country and introduced the name "Latvia" (first used in 1862) into the Latvian written language. The Young Latvians created the idea of one Latvian country and introduced the name "Latvia" (first used in 1862) into the Latvian written language. They created the basis for the concept of the modern Latvian nation. The modern Latvian nation was created on an ethnic basis, following the principle of commonality of language and origin, which the Young Latvians adopted from the German (Central European) tradition (Apals, 2021).

But the creation of the Latvian nation did not end during the activities of the Young Latvians. A peculiar transformation took root in this movement - New Nationalism. Its programme includes the affirmation of national consciousness and national identity, the promotion of wealth, and the development of cultural prosperity, spiritual improvement and education of the people. The ideological programme of New Nationalism was revealed in a number of theoretical articles in periodicals of the early 20th century. The magazine "The East" (Austrums) (1885 – 1906), "St.Petersburg Newspaper" ("Pēterburgas Avīzes") became the exponents of the ideas of New Nationalism. The most prominent representatives and theoreticians of New Nationalism are Andrievs Niedra and public figure and journalist Vilis Olavs – Plutte (1867 – 1917), who in their articles (A. Niedra's articles "What do we want?", "Morituri", "Nationalism in the life of our spirit", V. Olav's articles "Friends and opponents of the St. Petersburg Newspaper", "How long will you limp on both sides?", "Tenderness in national aspirations", etc., as well as the book "Main directions in ethics" shed light on the essence of new nationalism as an ideological movement.

AUGUSTS DEGLAVS' NOVEL "RIGA" AS REPRESENTATIVE OF NATIONAL IDEAS

Augusts Deglavs deals with the theme of national ideology in his novel "Riga" (p.1: 1910-1911; p.2: 1921). The novel depicts how, starting in the mid-19th century, Latvian migration from the countryside to Riga gradually increased, Riga's Latvian middle class strengthened and the Latvian national awakening movement developed. Latvian society claimed the right to economic and cultural equality, while relations between multicultural Riga's various ethnic groups were exacerbated. This text can be seen as a chronicle of cultural confrontation, highlighting the manifestation of Latvian national identity. The novel is cultural – historical, the author uses a lot of non – literary material: documents, facts, newspaper material and characters of historical personalities.

In the first part of the novel, Deglavs shows how Latvians construct their self-confidence and search for a way to a meaningful life. This path is marked by the desire to find identity and a perspective on life in relation to one's own ethnic culture and language - Latvian. But in Riga, German language and culture are dominant, and Latvians are marginal, "foreign, different". In the eyes and minds of the Germans, the newcomers are "servants and serfs", an "uneducated and rebellious mob", "barbarians", an alien, and therefore disturbing and even dangerous force that threatens the normal flow of German life, threatens to break the historical continuity and traditions established by colonisation. Latvians overcome the marginal boundaries gradually, first by consolidating their social position, socialising in the city

structures and overcoming the inertia of assimilation into the German society. The process of potential emancipation of national ideas is announced at the very beginning of the novel, when the teenager Pēteris Krauklītis, entering the big city of Riga, hears a compatriot say: 'Great men must rise from among us who can defend us poor people against those damned lords and Germans', (..) only when we, Latvian people, (..) defend ourselves will we get justice' (Deglavs, 1984, 55). A Latvian doesn't go beyond the suburbs - the out-of-town area is where he lives. This circumstance becomes the main driving force, and it accumulates both the socialisation of Latvians and the rise of national self-confidence, which already in the broader collective thought appears in the motives of the founders of the Latvian Society to keep their own society instead of the Estonian Aid Society, "they liked the society so much that they wanted to secure it forever" (Deglavs, 1983, 325). The author reveals the connection to the needs of socialisation that will further develop and emancipate Latvian national culture in various discursive practices and permeates the entire novel. Latvians use the already available German cultural capital, found associations on the German model, organise Song Festival, adopt German household and popular cultural traditions in their families (home furnishings, celebration of family festivals, gastronomy, with the growth of wealth they visit city restaurants not only for meals but also to discuss various social and national issues, etc. (Genese-Plaude, 2014, 2018) ; and they themselves establish new practices - their own cultural development path, based on the Latvian perspective - language, ideas, values.

The scene in the luxurious apartments of businessman GeorgS Rabemans, where the German Baltic elite have gathered for a party, is symbolic. The author has brought Rihards Tomsons, a representative of the first Latvian intelligentsia.His address to the German audience expresses a number of important cultural constructs necessary for national self-consciousness, preserved in the historical consciousness, linked to historical events and the consequent fate of the nation, and necessary for nationalism. Positioning himself as a stranger in the assembled society, Tomsons weaves into his speech the historically important narrative of the "history of the Latvian people", of free antiquity and Latvian aristocracy, of the colonial order that "the Germans are the masters, Latvians are the servants" (Deglavs, 1983, 135), and in the pathos and words of national romanticism refers to the well-known work of Baltic German writer Garlieb Merkel (1769 – 1850), "Latvians" ("Die Letten", "Latvieši") among the educated and German-reading Latvians, and makes one feel the special "national spirit" put forward by Johan Gottfried Herder (1744 – 1803). He describes the picture of the centuries of colonisation, the relationship between the subjugated and the subjugators, and concludes with a pathetic declaration of the new Latvian intelligentsia. It is a real application of the nation through crucially important ideas - a distinct right to one's own elite, to free oneself from the power of a foreign culture and language and to determine one's own perspective on life. This message can be seen as a turning point in Latvian self-reference and in the life models and cultural strategies chosen. Augusts Deglavs chooses the first Latvian intellectuals, who are able to formulate the desires of the nation and unite it. The novel devotes many pages to the representation of the intelligentsia, but it is most vivid in the depiction of the first Song Festival.

Henceforth, everything that a conscious Latvian does, practices, organises as an individual or conscious of his belonging to a community is with the aim of serving and promoting national self-consciousness. Further emphasis in the representation of nationalism is put on the active, entrepreneurial Latvian, who establishes companies, acquires property, and these activities could be called national economic practices. Socially interacting in the given circumstances and using the German business examples, rules

and techniques he has watched, the Latvian quickly acquires the knowledge of "what to do, when and where" - he establishes pubs, wine shops, the restaurant of the Latvian Society, inherits property and manages it skillfully and deftly.

A proof of the ideas reflected in Augutis Deglavs' novel about the rapid economic and cultural emancipation of Latvians is an article published in a German newspaper “Rigasche Rundschau” in 1907 entitled "To the Germans". The well-known politician and editor of this newspaper, Paul Schiemann, discusses the new situation after the events of the 1905 Revolution and points out that in future the position of each national group in society will depend solely on its achievements and urges the strengthening of the entrepreneurial spirit among German youth. And then comes the almost unbelievable - the author encourages the Germans to learn from the Latvians of Riga, because they set up small businesses, become "owners of restaurants, hotels, bathhouses, and other companies, they own small shops, they "build houses on cheap plots of land in the suburbs".And he points out that it all started with small capital. "But what we (Germans - I.G.-P.) lack is an entrepreneurial spirit..." (Volfarte, 2004, 31).

IDEAS OF NEW NATIONALISM IN THE WORKS OF ANDRIEVS NIEDRA

In the prose of Andrievs Niedra, the novel "In the Smoke of Clearance" is considered to be the most vivid expression of the ideas of new nationalism. At the turn of the 19th/20th century, the transition era was marked not only by the gap between the older and younger generations, but also by the lack of unity among them. The novel "In the Smoke of Clearance" emphasises that Latvians lack perseverance and patience in achieving their goals. Latvians do not divide the work, but divide themselves - everyone wants to do all the work alone and when they cannot do it, they feel frustrated, unnecessary, and the work remains undone. The "limping on both sides", the "shameful Latvian syndrome", the lack of national self-confidence are particularly vividly revealed in several publications by V. Olav. A. Niedra depicts these syndromes in his novel "In the Smoke of Clearance " as the inability of Latvian peasants to resist the power of the nobility.

Only in unity, in the purposeful activity of the Latvian peasantry and intelligentsia, can the goals be achieved, can a better future for our people be built through unremitting, even fanatical work, strong will and perseverance. In his novel " In the Smoke of Clearance", A. Niedra sees the beginning of the realisation of the idea of unity in the family - "From the family to the nation and the fatherland - this is our path and course." (Niedra: 1904, 2)

New Nationalism is rooted in the ideas of the Young Latvians movement, and is based on the social and economic reforms initiated by the Young Latvians. Some of the ideas of the Young Latvians had already been implemented. "What the Young Latvians dreamt of, for example, Krišjānis Valdemārs, had already been realised with great success. Many Latvians had already become wealthy, both by rational farming of their "family" bought-out country houses, by building ships and sailing the sea for trade, by building houses in towns and entering the system of credit unions and banks."(Lūse: 1994,5) Garlieb Merkel and Atis Kronvalds are considered by the Young Nationalists as the founders of national ideas, and in the article "Merkel and Kronvalds" A. Niedra reveals the commonalities and points out the differences. "But

while the romanticism of the Young Latvians existed in order to learn to know their own people and their own peculiarities and to collect their own national talents, the Young Nationalists want to go further and want to express their national peculiarities in a positive way. Holding fast to the basic conviction of Romanticism and individualism that in every man and in every nation there is something distinctive, to be found in him alone, and that it is this distinctiveness which promotes culture in diversity and not only in monotonous bulk, these New Nationalists believe and expect that the distinctive Latvian faculty will one day also express itself in its art as well as in religion and morals, and that therefore they must work against everything which threatens to eradicate this Latvian distinctiveness." (Niedra: 1905, 716)

The programmatic view of A.Niedra's new nationalism, which includes the basic values of work, family and homeland, also characterises the path of the prose characters' search for identity - first to become aware of themselves, then to belong to their families, and only then to the broader view of social identity - the self as part of the nation, of humanity.

Peasantry, rural life is the world of the New Nationalist interests, ideas and images, as a reaction and counterbalance to urban realism and naturalism, the world of patriarchal peasant ideas and images is highlighted, the national element prevails, the private property to be acquired is put forward as the ideal, the attempt to cultivate a unifying culture of all nations, the "national spirit", the attempt to assimilate the Christian religion, the juxtaposition of the drowning intellectual, the weak soul, and the upstart, the superhuman, in favour of the latter. The desire to discover the peculiar, special abilities of the people is depicted in the characters of the Strautmalis brothers. In the novel "In the Smoke of the Lydum", A. Niedra uses the "old-age principle of prose: he divides one personality into three elements, three embodiments of ideas. In order to create a confrontation between these bearers of ideas, and with it the plot and the sparks of morality"(Berelis: 1999,37).

The age of transition is the main subject of Niedra's prose. The epoch as a set of objective, historical phenomena and manifestations, and as the search for the human soul and spirit. Niedra focuses on the revelation of problems and aspects characteristic of the late 19th and early 20th centuries, devoting much attention to traditional Latvian values, the contemplation of the fate of the nation, the possibilities of individual development - the acquisition of education, the development of national self-confidence, the principle of "securing Latvian rights and crushing German privileges", and introducing into Latvian literature the tendencies of modernity characteristic of a more global outlook.

"The boundaries of transitional epochs are fluid, indefinable, unfixable in cultural history, and every attempt to do so is like signposts in the stream of a river." (Raudive: 1994, 7) - writes Konstantīns Raudive in his book "The Destroyers of Ages". Raudive believes that the European psychic rupture, the transition from the 19th to the 20th century, is marked by two names in cultural history: Dostoyevsky and Nietzsche, as well as Einstein's theory of relativity and Freud's psychoanalysis. Niedra himself admits that he has had three points of reference in his search: Ibsen, Dostoyevsky and Nietzsche, but the field of influence has been much broader: Russian, German, Scandinavian and other European literature, philosophy, psychology and religious works.

In an age of transition, faith in the values of life is lost, deep melancholy and resignation overwhelm the best souls, life feels like a disease and leaving it like a recovery. The various manifestations of the degeneration process characterise the transition era in Latvian life in the 19th/20th centuries. The periods

of crisis or transition in culture follow each other and are very similar in some ways. One of the most characteristic features of transition epochs is movement in all its forms - in science, history and philosophy: "life changes directions, taste changes old ideas, ideals change their content, altars change their gods. (...) "The nineteenth century is a transition from the static to the dynamic, from idealism to materialism, from theism to atheism, from metaphysics to physics, from morality to immorality." (Raudive:1974, 10)

The basis of economic development in Latvia is the purposeful activity of the peasantry and intelligentsia, the struggle for their rights in the land of their fathers. A. Niedra emphasises that only in unity can the Latvian nation achieve its goals. It is through constant, even fanatical work, strong will, perseverance that one can build a better future for one's people. We must throw off the shackles of helplessness, unbelief, spiritual slavery, because the struggle must be undertaken by a personality who is convinced of himself and his ideals. A. Niedra: "By cultural nationalism I understand the conviction and the way of thinking that every nation has its own distinctive life, not only life, and that in every nation slumbers distinctive forces and inclinations which, in this composition and in this extent, have only once for all eternity and only in this one place for all the infinity of the world, come together and become the distinctive nature of this nation; never and nowhere will this distinctive nature be repeated. If we were able to awake these dormant forces in our people, they would create cultural values such as only our people can create through their particularity; but once created, they will no longer disappear and will benefit all peoples, initiating them in their turn into a co-flowing activity in their particularity and thus making richer and more fruitful the culture of all mankind." (Niedra: 1905,3)

CONCLUSION

The paradigm of national ideas at the turn of the 19th/20th century in the so-called transition era is revealed in Augusts Deglavs and Andrievs Niedra novel as the development and strengthening of national self-confidence, the promotion of education and access to cultural values, and the improvement of the economic situation. These novels reflect on the formation of the Latvian nation, the consolidation of basic national values ideals and cultural practices in a transitional era, under colonialism and in a multicultural society, and can therefore be considered key texts of Latvian culture.

Research paper supported by ESF project Nr. 8.2.2.0/20/I/003 "Strengthening of professional competence of academic staff of Daugavpils University in areas of strategic specialization - 3rd round".

REFERENCES

Anderson., B. (2006) *Imagined Communities*. London, New York: VERSO.

Apals, G. (2021) *Jaunlatvieši un tautskās atmodas laikmets Latvijā*. In: https://enciklopedija.lv/skirklis/20823-jaunlatvie%C5%A1i-un-tautisk%C4%81s-atmodas-laikmets-Latvij%C4%81

Berelis, G. (1999) *Latviešu literatūras vēsture*. Rīga: Zvaigzne ABC.

Deglavs, A. (1983*) Rīga*. 1.d.. Rīga: Zvaigzne.

Genese-Plaude, I. (2018) Populārā kultūra Augusta Deglava romāna "Rīga"1.daļā. In: https://dukonference.lv/files/978-9984-14-8656_60_konf_kraj_C_Hum%20zin_LABOTS.pdf

Genese-Plaude, I. (2014) Ēdiens un identitāte Augusta Deglava romānā "Rīga". In *Literatūra un kultūra: process, mijiedarbība, problēmas. Gastronomiskais teksts literatūrā un kultūrā. Zinātnisko rakstu krājums XV*. (97 – 104). Daugavpils Universitāte: Akadēmiskais apgāds "Saule".

Lūse, D. (1994) *Jaunnacionālisms*. Rīga: Latvijas Universitāte.

Niedra, A. (1904) Austruma nodomi // *Austrums*. Nr.1

Niedra, A. (1905) Merķels un Kronvalds // *Austrums*. Nr.9

Volfarte, K., (2004). Latviešu Rīga. In: K.Volfarte, E.Oberlenders (.) *Katram bija sava Rīga. Daudznacionālas pilsētas portrets no 1857. līdz 1914.gadam*. Rīga: AGB.

Brain Drain Towards West and Overseas Countries: Case of Albania

Dr. Ylvije Boriçi KRAJA

Department of Business Administration, Faculty of Economy, University "LuigjGurakuqi", Shkoder, ALBANIA ; ylvije.kraja@unishk.edu.al

Abstract

This paper aims to underline the phenomenon of Brain Drain in Albania. It intends to analyze it to understand why people go abroad. Brain drain remains one of the main problems in Eastern European countries, in Western Balkan countries and in Albania. Those countries are facing the problem of loss of the highly qualified people, on those last 32 years of democracy.

Data were collected from 167 respondents from abroad and 154 respondents from Albanian's university. The questionnaire was filled out online, from the students studying abroad and even from the students studying in Universities in Albania, in state and public ones. Several questions were included as for example: what were the factors that induced them to study abroad, or are they planning to return after finishing their studies etc.

Based on the data gathered the results show that students have faced hard times. It was challenging for them to handle their time abroad. Especially, the last two years of Covid have significantly affected their decision and it created economic consequences for them. The results indicate that during the pandemic most of them faced tough times, because of fear of sickness restricted measures applied to prevent the spread of the virus, because of lockdown things went worser. Students faced not only financial problems but even the employment problem. This study is focused to a limited number of students, because of the hard period of reaching them.

As far it was seen, qualified people move to developed economies, because in this way their abilities, skills and knowledge become more useful.

This paper provide policy recommendation regarding the attention should be paid in the future for the "Brain Drain".

Keywords: Brain drain, Brain gain, migration, skills.

Human Capital versus Online Education during Pandemic in Poland

Univ. prof. dr hab. Maria PARLIŃSKA

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Dr ing. Agnieszka PARLIŃSKA

Warsaw University of Life Sciences, Institute of Economy and Finance, POLAND

Human capital is defined by scientists as the useful and valuable qualifications and knowledge acquired during the process of education and vocational training of the individual human being [Samuelson P. A., Nordhaus W.D. 1980]. Human capital can be regarded as a set of qualifications and skills, determining how advanced products or services can be produced by a given sector of the economy. This makes human capital one of the most important elements of economic processes, including economic growth and technical progress. [Domanski S. R., 2000].

Since March 2020, many things have changed because of the pandemic. There are many changes and challenges for individuals, institutions, and companies around the world. Teachers and students have also had to adapt to the emerging changes in the way they communicate and work. Working at a university, teaching and researching, we wanted to share our experience. The situation caused by the virus brought the need to implement new ways of learning, communicating, sharing knowledge and research results. Because of lockdown we had to work through the whole academic year online. Comparing both methods: traditional and online, there are both advantages and disadvantages.

The main goal of the article is to show the necessity of new challenges for knowledge using on line methods of education as well research activity. The first part presented literature review. In the empirical part, own analyzes and assessments were made on the base of date from GUS own observation. The new approach and the purpose and added value of the study was to enrich the knowledge of the use of new teaching and research methods in a pandemic situation.

System utrzymania zdatności w logistyce transportu

Prof. Bogdan ŻÓŁTOWSKI

Katedra Transportu, Uczelnia Techniczno – Handlowa WARSZAWA, POLAND

Streszczenie

W pracy przedstawiono główne deskryptory diagnostycznego systemu eksploatacji maszyn. Określono miary stanu technicznego, ich wartości graniczne oraz okresowość diagnozowań. Na tym tle wyróżniono problematykę i zadania systemu eksploatacji maszyn z wykorzystaniem technik informatycznych.

Słowa kluczowe: diagnostyka maszyn, symptomy stanu, wartość graniczna, okresowość diagnozowania.

1. WSTĘP

Znajomość stanu technicznego maszyny wynika z potrzeby podejmowania racjonalnych decyzji dotyczących „jakości" i dalszego postępowania z maszyną. Może to być decyzja o dalszym użytkowaniu, o podjęciu określonych zabiegów profilaktycznych lub wprowadzeniu zmian w konstrukcji, technologii albo eksploatacji maszyn.

W tej pracy omówiono wybrane problemy diagnozowania stanu maszyn, akcentując problemy nowej strategii eksploatacji maszyn, a w tym symptomy stanu, wyznaczania wartości granicznych mierzonych symptomów oraz określanie terminów kolejnych diagnozowań.

Wdrażanie systemów diagnostycznych umożliwia doskonalenie organizacji i zarządzania eksploatacją maszyn w zakładach przemysłowych przy wykorzystaniu technik informatycznych.

2. ZAGADNIENIA GŁÓWNE DIAGNOSTYKI MASZYN

Rosnący stopień złożoności maszyn i krytyczność ich funkcji ze względów bezpieczeństwa i ekonomicznych zmuszają konstruktorów i użytkowników tych obiektów do znajomości ich bieżącego stanu technicznego i prognostycznie zorientowanego użytkowania. Jest to możliwe, jeśli na etapie konstruowania zintegrowane zostaną z obiektem urządzenia i procedury diagnostyczne.

Generacja sygnałów drganiowych w opisie zmian stanu maszyny

Ocena stanu dynamicznego maszyn za pomocą generowanych przez nie procesów fizycznych wymaga skojarzenia parametrów funkcjonalnych ocenianego obiektu ze zbiorem miar i ocen procesów wyjściowych.

Podczas funkcjonowania maszyn, na skutek istnienia szeregu **czynników zewnętrznych** (wymuszenia środowiska, od innych maszyn) oraz **wewnętrznych** (starzenie, zużycia, współpraca elementów) w maszynie następują zaburzenia stanów równowagi, które rozchodzą się w ośrodku sprężystym - materiale, z którego zbudowana jest maszyna.

Zaburzenia mają charakter dynamiczny i zachowują warunki równowagi pomiędzy stanem bezwładności, sprężystości, tłumienia i wymuszenia.

Zaburzenia rozchodzą się od źródeł w postaci fal w sposób zależny od własności fizycznych oraz granic konfiguracji, wymiarów i kształtów maszyny. Powoduje to w konsekwencji rozpraszanie energii fal, ich ugięcia, odbicia i wzajemne nakładanie się. Istnienie źródeł i rozprzestrzenianie się zaburzeń powoduje występowanie drgań elementów maszyny i otaczającego je środowiska. Procesy te są podstawą budowy modelu generacji sygnałów, determinującego sposób budowy, funkcjonowania i zmian stanów obiektu.

Ciąg założeń prowadzący do modelu generacji sygnałów można przedstawić w postaci modelu cybernetycznego, jak na rys.1.

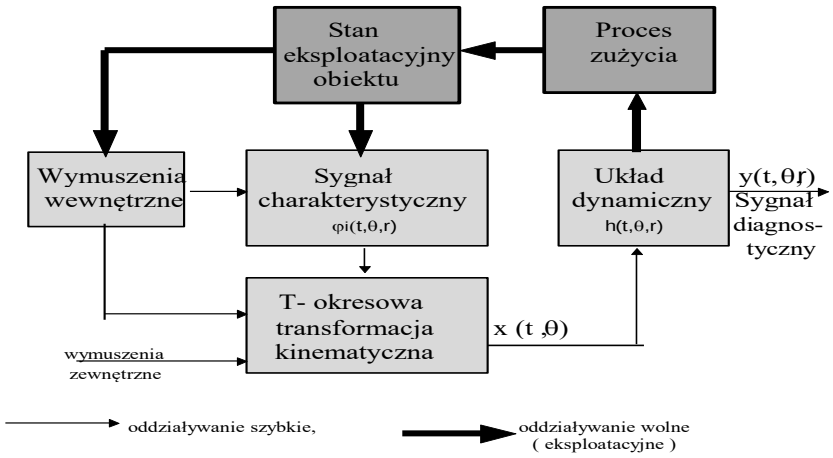

Rys.1. Model generacji sygnału diagnostycznego maszyny

Przedstawiony sposób interpretacji sygnału y(θ,r) jest w ogólnym przypadku maszyn o działaniu okresowym prawdziwy, lecz nie zawsze tak prosty jak na rys.2.

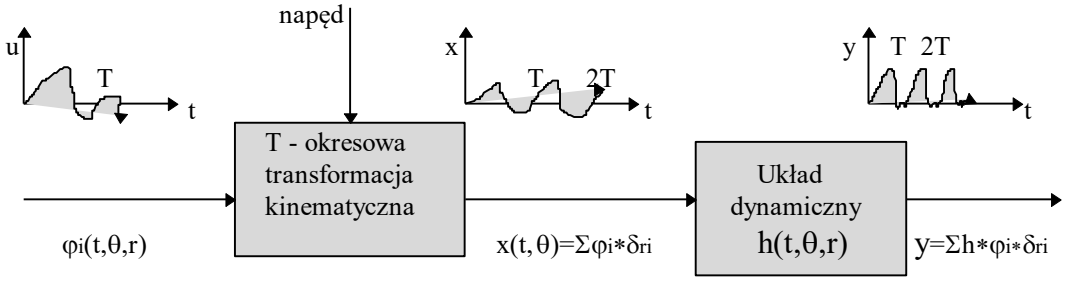

Rys.2. Transformacja sygnału charakterystycznego φ_i w sygnał wyjściowy *y* jako model generacji sygnału w maszynach [2]

Przykładem takiego ujęcia zagadnienia jest przekładnia główna mostu pojazdu, której model generacji przedstawiono na rys.3. Odbierany sygnał wyjściowy w dowolnym miejscu obudowy przekładni jest ważoną sumą odpowiedzi na wszystkie zdarzenia elementarne Un(t,θ,r), występujące zawsze w tej samej sekwencji w poszczególnych układach dynamicznych cząstkowych o impulsowej funkcji przejścia hn(t,θ,r). Oddziaływania te po przejściu przez właściwe układy dynamiczne sumują się i ulegają dodatkowemu przekształceniu na korpusie przekładni, przy czym zmiana miejsca odbioru sygnału „r" związana jest również ze zmianą transmitancji. Przez n(t,θ) oznaczono tu przypadkowe oddziaływanie występujące z tytułu obecności mikro zjawisk dynamicznych takich jak tarcie, nierówności itp.

Sygnał wyjściowy dowolnego punktu odbioru można wyrazić w przybliżeniu wzorem:

$$\mathbf{y_k(\theta,r) = \sum_{i=1}^{k} a(k)\, h_i(t,\theta,r) * [u_i(t,\theta,r) + n(t,\theta,r)]} \qquad (1)$$

gdzie**: - h(*)** funkcja przejścia ujmująca również własności korpusu,

- a(k) daje różne wagi sumowania związane z miejscem odbioru „r".

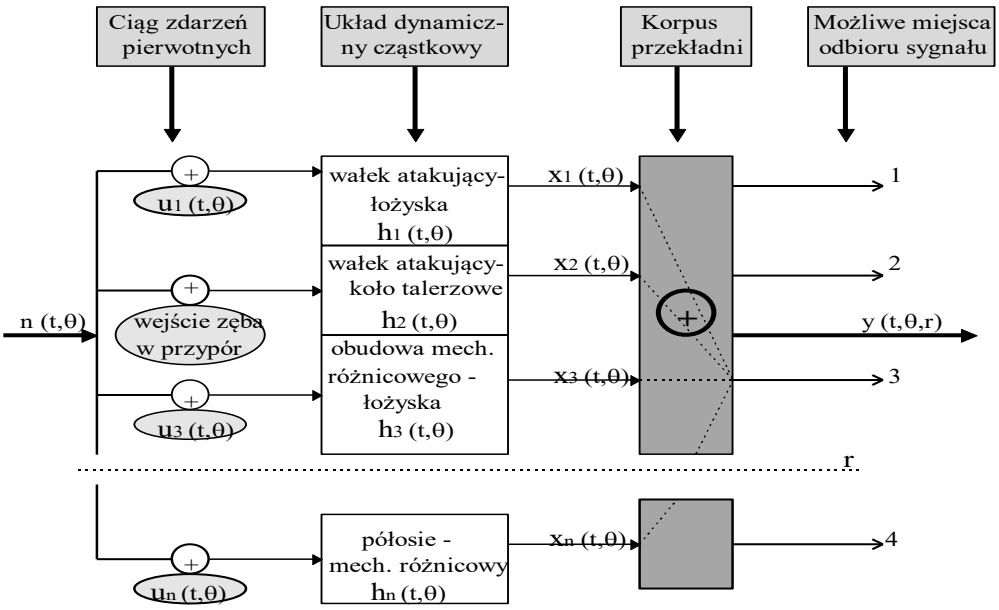

Rys.3. Model generacji sygnału diagnostycznego przekładni zębatej

Problemy główne diagnostyki maszyn obejmują:

- pozyskiwanie i przetwarzanie informacji diagnostycznej;
- budowę modeli i relacji diagnostycznych;
- wnioskowanie diagnostyczne i wartości graniczne;
- klasyfikację stanów maszyny;
- przewidywanie czasu kolejnego diagnozowania;
- obrazowanie informacji decyzyjnych.

System pomiarowy dla celów współczesnej diagnostyki maszyn składa się z dwóch podstawowych części:

- **sprzętu**, w którym wyróżnia się następujące moduły: podsystem kondycjonowania i przetwarzania sygnałów, podsystem przetwarzania sygnałów znacznika fazy, podsystem komputera przemysłowego, podsystem zasilania,

- **oprogramowania**, w którego skład wchodzą następujące moduły: system operacyjny (np.VxWorks), oprogramowanie modułów przetwarzania i analizy sygnałów, oprogramowanie zapewniające komunikację pomiędzy warstwami systemu, oprogramowanie do archiwizacji i przetwarzania danych pomiarowych, oprogramowanie zarządzające pracą systemu (konfigurowanie systemu, testowanie systemu, inicjalizacja sesji pomiarowych itp.).

Przedstawiona struktura systemu pomiarowego wykorzystuje najnowsze rozwiązania zarówno sprzętowe, jak i programowe. Zastosowane rozwiązania umożliwiają łatwą rozbudowę systemu, oraz możliwości włączenia go do dowolnych systemów diagnostycznych.

Problemy nurtujące praktykę stosowania metod diagnozowania (rys.4):

1. Czas konstytuowania się symptomu diagnostycznego.
2. Zmiana wartości symptomu – działania profilaktyczne (PSOT-ia).
3. Kompleksowa ocena stanu: pomiary symptomów, odniesienie do wartości granicznej, prognozowanie stanu, wyznaczenie terminu kolejnego diagnozowania, genezowanie przyczyny zmian wartości mierzonego symptomu.

3. DIAGNOSTYCZNY SYSTEM EKSPLOATACJI MASZYN

Współczesne maszyny określane są takimi cechami jak: **funkcjonalność, niezawodność, gotowość, bezpieczeństwo, mobilność i podatność eksploatacyjna**. Kształtowanie i utrzymanie tych cech jest możliwe metodami diagnostyki technicznej, która umożliwia: diagnostyczne konstruowanie i wytwarzanie nowych maszyn oraz utrzymanie maszyn w stanie zdatności funkcjonalnej.

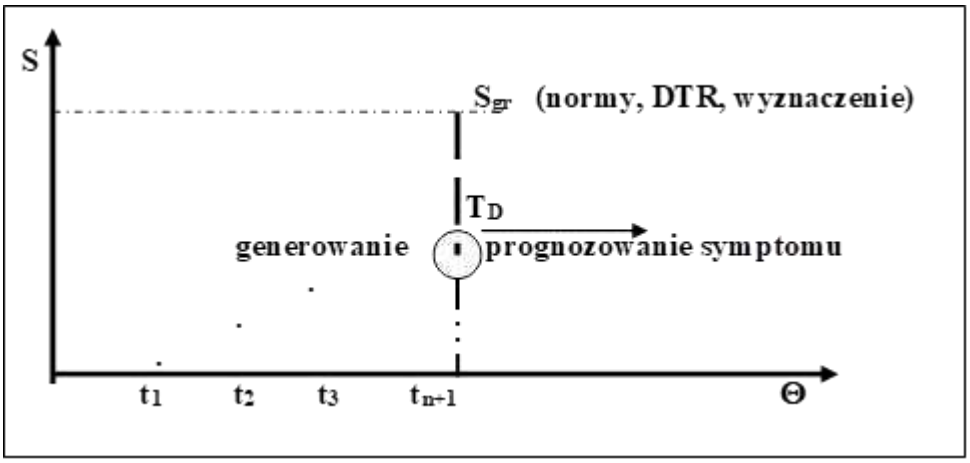

Rys.4. Systemowe działania diagnostyczne

Użytkowanie maszyn charakteryzują:

- zbiory losowo zmiennych czasów poprawnej pracy;
- losowo zmienne chwile rozpoczęcia i zmienne długości czasów trwania zadań;
- intensywna praca ludzi i maszyn w losowo zmiennym przedziale czasu użytkowania;
- oddziaływania losowo zmiennych warunków eksploatacji;
- różne rodzaje zadań wykonywanych w krótkich okresach.

Potrzeby i uwarunkowania gospodarki rynkowej uzasadniają konieczność wprowadzania nowoczesnej **autoryzowanej strategii wytwarzania i eksploatacji maszyn**. W propozycji tej strategii nie traci się dotychczasowych dokonań najnowszej strategii eksploatacji według stanu, lecz twórczo się ją modernizuje. Proponowana strategia eksploatacji- **ASEM -imiennie wskazuje na twórcę i odpowiedzialnego za wytwór**. Producent zainteresowany jakością i późniejszym zbytem jest odpowiedzialny za wytwór od zamysłu, poprzez konstrukcję, wytwarzanie i eksploatację, aż do utylizacji po likwidacji obiektu. Tym samym producent wytwarza swoje wytwory w oparciu o najnowsze osiągnięcia myśli technicznej, zabezpiecza swój wytwór własnym serwisem obsługowym w czasie eksploatacji, a także wyposaża obiekty w środki diagnostyczne (najlepiej automatyczne).

Skuteczność rozwiązań w stosowaniu tej strategii wymaga doskonalenia: modeli diagnostycznych maszyn, metod diagnozowania i prognozowania stanów maszyn, ekonomicznych, dokładnych i niezawodnych urządzeń diagnostycznych, zasad kształtowania podatności diagnostycznej, algorytmów sterowania utrzymaniem maszyn w stanie zdatności, metod oceny efektywności diagnostyki i systemu eksploatacji maszyn. Wyszczególnione zagadnienia obejmują całość problematyki i jednoznacznie ustalają kierunki rozwoju diagnostyki technicznej maszyn.

Użytkownicy maszyn są zainteresowani szczególnie ich zdatnością zadaniową, dla określenia której należy:

- wyznaczyć **symptomy stanu** zdatności;
- określić **wartości graniczne symptomów** stanu zdatności,
- ustalić **klasę zdatności** obiektu.
- wyznaczyć **okresowość diagnozowania**.

Wyróżnione zadania diagnostyczne zostaną wybiórczo omówione poniżej, przy czym szczegółowy ich opis można znaleźć w pracach autora [6,7].

4. WARTOŚCI GRANICZNE SYMPTOMÓW STANU

Zdatność zadaniowa w ujęciu symptomowym jest jednoznacznie określona wartością graniczną mierzonych symptomów stanu. Przekroczenie wartości granicznej oznacza wejście maszyny w stan przyśpieszonego zużycia, cechującego się dużym prawdopodobieństwem nagłej awarii.

Realizowane najczęściej w praktyce przemysłowej bierne i bierno-czynne eksperymenty diagnostyczne dostarczają symptomów stanu, które porównywane są podczas wnioskowania z wartościami granicznymi dostępnymi w wielu normach krajowych, zagranicznych, branżowych lub z danymi z własnych doświadczeń. Gdy jednak dla badanej maszyny brak takich norm z pomocą może tu przyjść statystyczny opis losowego procesu eksploatacji za pomocą gęstości rozkładu lub częstości występowania obserwowanego symptomu.

Oszacowanie wartości granicznej symptomu dla bezpiecznego wyłączenia maszyny przed uszkodzeniem można zrealizować za pomocą metod statystycznych.

Formułę na wyznaczenie **Sgr** minimalizującą prawdopodobieństwo awarii przy zadanym prawdopodobieństwie zbędnej naprawy **A** (wg. Neymana - Pearsona) można zapisać w postaci [1]:

$$\mathbf{Pg} \int_{S_{gr}}^{\infty} \left(\frac{S}{X_g} \right) dS = A \qquad (2)$$

gdzie: Pg - prawdopodobieństwo zdatności.

Według Birgera [1]: **A = k (1-Pg)**, gdzie: k - współczynnik zapasu (k = 1-3 dla uszkodzeń zwykłych, k = 3-10 dla uszkodzeń niebezpiecznych), **Pg** - gotowość maszyn wyznaczana z zależności: **Pg = Nz / Nz+Nn**, gdzie: Nz - liczba maszyn zdatnych, Nn-liczba maszyn niezdatnych.

Szereg prostych przekształceń prowadzi w efekcie do zależności:

$$S_{gr} = \bar{s} + \sigma_s \sqrt{\frac{P_g}{2A}} \qquad (3)$$

Otrzymane oszacowanie wartości granicznej symptomu oparte na wartości średniej, dyspersji i polityce naprawczej stwarza dobre podstawy do prostego wyznaczania wartości granicznych badanych miar stanu w praktyce przemysłowej.

5. OKRESOWOŚĆ DIAGNOZOWANIA

Wzrost intensywności występowania uszkodzeń w miarę zużywania się potencjału eksploatacyjnego maszyny wymusza potrzebę optymalizacji okresowości diagnozowania. Z przebiegu intensywności uszkodzeń maszyny wynika, że w okresie wzrostu intensywności należy zwiększyć częstotliwość diagnozowania. Sprzyja to obniżeniu nakładów na eksploatację maszyny (zmniejszenie: intensywności zużyć, zużycia paliwa, części zamiennych, materiałów eksploatacyjnych itd.) a jednocześnie rosną koszty i pracochłonność diagnozowania, jak również zwiększa się czas wyłączenia maszyny z użytkowania.

Optymalizacja okresowości diagnozowania sprowadza się do odpowiedzi na dwa podstawowe pytania: jak często prowadzić diagnozowanie? w jakim zakresie przeprowadzić kolejne diagnozowanie?

Istnieje kilka możliwości wyznaczenia okresowości diagnozowania (metoda granicznych wartości symptomów, metoda najmniejszych sumarycznych kosztów eksploatacji), przy czym dla ich realizacji niezbędne są liczne dane statystyczne, kłopotliwe często (w sensie liczności i prawdziwości) do pozyskania.

W tej pracy zagadnienie okresowości diagnozowania rozważono w ujęciu symptomowym, wykorzystującym znaną wartość graniczną symptomu. Dokonując n-pomiarów wybranej w odrębnej procedurze miary sygnału (symptomu) i na ich podstawie wyznaczenie wartości granicznej wg zależności (2), istnieje potrzeba określenia terminu kolejnego diagnozowania **td**. Istota metody przedstawiona w pracach [6,7] pokazuje, że termin kolejnego diagnozowania wyznacza się z zależności (rys.5):

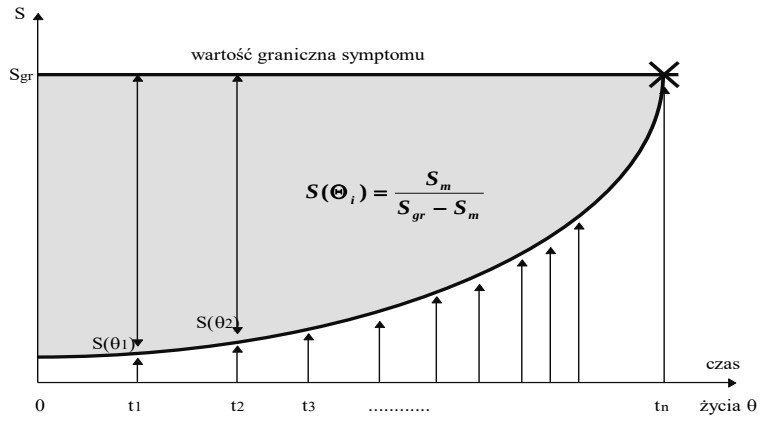

Rys.5. Okresowość diagnozowania w ujęciu symptomowym

$$t_d = \frac{(1 - P_r)(S_{gr} - S_m)}{S_m} \theta m \qquad (4)$$

6. ZARZĄDZANIE SYSTEMEM EKSPLOATACJI

Każda z organizacji gospodarczych ma określony system zarządzania, który spełnia jej wymagania w zakresie realizacji przyjętej strategii. Jest to szczególnie istotne dla tych z nich, które mają istotny wpływ na przebieg procesu produkcyjnego (logistyka, eksploatacja, narzędzia i przyrządy) lub nadzorują środki trwałe o istotnej, z punktu widzenia firmy, wartości (utrzymanie ruch, naprawy, przeglądy) [4].

Funkcje podsystemu:

- prowadzi klasyfikację i ewidencję wszystkich środków trwałych,
- proponuje podstawowe wskaźniki techniczno-ekonomiczne,
- nadzoruje eksploatację środków trwałych,
- analizuje dane z monitoringu i podejmuje decyzje,
- wnioskuje likwidację środków trwałych,
- planuje, nadzoruje i realizuje wszystkie rodzaje przeglądów, konserwacji i napraw,
- ustala podstawowe normatywy, ewidencjonuje i rozlicza prowadzone prace,
- planuje zaopatrzenie w części zamienne i materiały potrzebne do napraw,

- wnioskuje i uzasadnia leasing, wnioskuje i uzasadnia outsourcing,
- organizuje magazynowanie części zamiennych, ich wydawanie oraz rozliczanie,
- planuje zadania inwestycyjne, organizuje i realizuje zakup maszyn i urządzeń,
- realizuje niezbędne prace budowlano - montażowe,
- organizuje odbiór środków trwałych,
- przygotowuje technologie napraw.

Analizując zakres funkcji przypisanych do realizacji systemowi można określić, jakie grupy danych powinny do niego wpływać, jak również jakie dane on generuje.
Model zarządzania systemem eksploatacji zbudowano na podstawie analizy dwóch podstawowych kryteriów tzn. przepływu i typu danych oraz realizowanych przez poszczególne moduły funkcji. Na rys.6 przedstawiono strukturę zarządzania systemu eksploatacji wraz z przepływem danych. Tworzące strukturę systemu poszczególne moduły realizują następujące podstawowe funkcje:

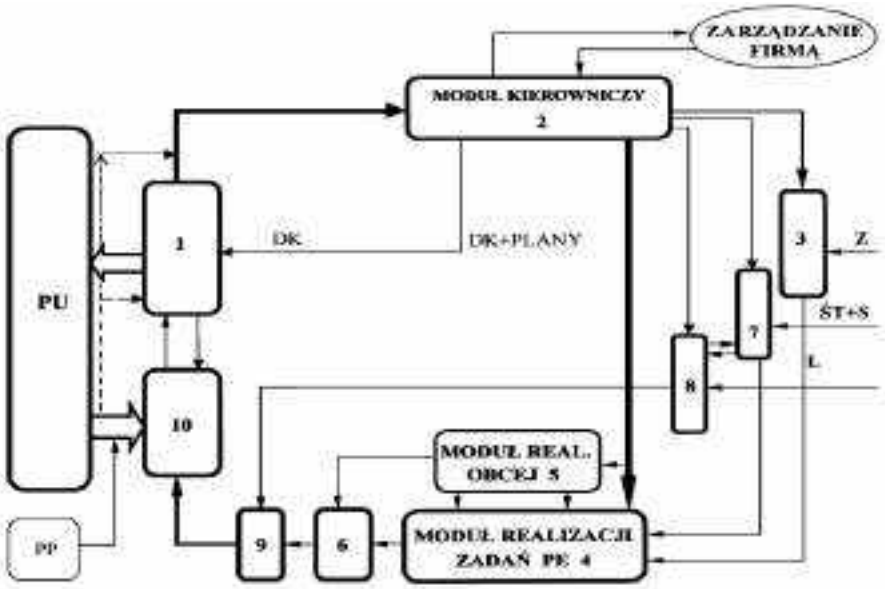

Rys.6. Model zarządzania systemem eksploatacji [4]

1. **Moduł przetwarzania danych** odpowiedzialny za przetwarzanie danych przesyłanych do systemu. Nośniki i media transmisji mogą być znacznie zróżnicowane.
2. **Moduł kierowniczy,** do którego wpływają dane o różnym stopniu agregacji z modułu przetwarzania danych. Można stwierdzić, że około 80% tych danych jest przetworzona według zadanych algorytmów tworząc podstawowy zbiór dla potrzeb zarządzania SE.
3. **Moduł logistyczny**, który dostarcza niezbędna materiały, części, podzespoły i normalia dla potrzeb realizowanych napraw, prowadzi gospodarkę magazynową oraz bieżąco analizuje poziom zapasów, prowadzi ewidencję wydanych zasobów analizując ich zużycie dla poszczególnych zleceń,

organizuje i nadzoruje transport zakupionych urządzeń technologicznych, współpracuje z logistyką zakładową w zakresie gospodarki złomem.

4. **Moduł realizacji zadań**, który **r**ealizuje lub nadzoruje wykonanie wszystkich przeglądów oraz znaczącą część napraw.
5. **Moduł realizacji obcej,** rejestrujący zakres prac naprawczych zleconych firmie zewnętrznej.
6. **Moduł kontroli,** sprawdzający jakość i zakres zrealizowanych prac z realizacji obcej jak również własnej.
7. **Moduł odnowy bazy technicznej**, zakupy maszyn, odnowa i naprawy.
8. **Moduł doskonalenia kadr,** motywacje i szkolenie pracowników.
9. **Moduł rozliczeń,** sporządza zestawienia zbiorcze jak również kontroluje zasadność realizacji danych operacji.
10. **Moduł techniczny** realizujący funkcje: planistyczne, konstrukcyjne, technologiczne, oceny stanu technicznego posiadanych urządzeń, ewidencji i aktualizacji, emisji dokumentacji.

PU - Podsystem użytkowania, który eksploatuje maszyny i urządzenia.

PP - Pozostałe podsystemy. Relacje tych podsystemów z systemem zarządzania eksploatacją są w mniejszym stopniu zdefiniowane.

Budowa modelu systemu zarządzania eksploatacją pozwala na zidentyfikowanie podstawowych elementów jego otoczenia, jak również modułów wchodzących w skład samego podsystemu.

7. PODSUMOWANIE

Dokonania diagnostyki ostatnich lat, wykorzystujące osiągnięcia wielu dziedzin nauki, pozwalają traktować ją jako narzędzie kształtowania i oceny „jakości" maszyn, na wszystkich etapach ich istnienia. Patrząc na obecne trendy rozwojowe maszyn trzeba uznać, że współcześnie wzrost ich jakości zawarty jest głównie w sferze ich automatyzowania. Automatyczne gromadzenie cech mierzalnych staje się jedynym obiektywnym sposobem wartościowania i kształtowania jakości maszyn.

Zakres badań w dziedzinie metodologii diagnostyki obejmuje takie zagadnienia, jak: źródła informacji diagnostycznej, sygnały i symptomy diagnostyczne, zasady szczegółowych metod diagnostyki, modelowanie w diagnostyce, eksperymenty diagnostyczne, wspomaganie diagnostyki nowoczesnymi technologiami informatycznymi, diagnozowanie w systemach antropotechnicznych i socjotechnicznych oraz organizacyjne i ekonomiczne aspekty stosowania diagnostyki. Zagadnienia te dotyczą w kolejności: źródeł informacji od strony fizykalnej i od strony informacyjnej, dalej podstaw metod i technik badawczych, modelowania i eksperymentowania w diagnostyce oraz nowoczesnego wnioskowania i wizualizacji wypracowywanych decyzji diagnostyczno-eksploatacyjnych.

LITERATURA

1. Birger I.A.: Technical diagnostics. Nauka, Moscov, 1978, (p.32, in Russian).
2. Cempel C.: Podstawy wibroakustycznej diagnostyki maszyn. WNT, Warszawa, 1982.
3. Jaskulski Z.: Wpływ wybranych czynników wewnętrznych na sprawność zarządzania firm produkcyjnych. Materiały konferencyjne Diagnostyka '99, Bydgoszcz 1999.
4. Pietrowski H.: Modułowy system organizacji przedsiębiorstwa. PWE Warszawa 1981.
5. Żółtowski B.: Podstawy diagnostyki maszyn. Wydawnictwo ATR, Bydgoszcz, 1996.
6. Żółtowski B., Cempel C. (red.): Inżynieria diagnostyki maszyn. ITE Radom 2005.
7. Żółtowski B., Łukasiewicz M.: Diagnostyka drganiowa maszyn. ITE-PIB, Radom. 2012.
8. Żółtowski B. ii., Techniki informatyczne w badaniach stanu maszyn. Wyd. UTP, Bydgoszcz. 2012.
9. Żółtowski M., Martinod R.M.: Quality identification methodology applied to wall-elements based on modal analysis. Civil Engineering the Athens Institute for Education and Research, Emerald, Athens. 2015.
10. Żółtowski B., Żółtowski M., Vibration signals in mechanical engineering and construction. ITE-PIB, Radom. 2015.

SYSTEM OF MAINTAINING THE CAPABILITY IN TRANSPORT LOGISTICS

Summary

The cardinal descriptors of diagnostic system of exploitation machine engines in running were introduced. Measures of technical state, their limits the value as well as periodicity of troubleshootings were qualified. The background there on was distinguished the problems and problem of system of exploitation machine engines from utilization the technician computer.

Search word: diagnostics of machine, symptoms of the state, limits the value symptoms, periodicity of diagnosis.

AVIATION (Ground Handling system)

Mikołaj WRABEC

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Wystąpienie ma na celu zapoznanie słuchacza (niezwiązanego czynnie z „lotniskiem”) z systemem operacji obsługiwania statków powietrznych na terenie portu lotniczego. Zostanie również omówiony fonetyczny alfabet lotniczy i w jakim celu się go stosuje. Scharakteryzowane zostaną polskie linie lotnicze. Projekt jest oparty o międzynarodowe przepisy IATA i zasady obowiązujące na terenie międzynarodowego portu lotniczego w Warszawie (Lotniska Chopina – WAW). Przedstawione zostaną najważniejsze służby lotniskowe, odpowiadające bezpośrednio za obsługę i bezpieczeństwo rejsów. Omówione zostaną płyty i miejsca postojowe przeznaczone do obsługi statków powietrznych i odpowiedni sposób załadunku/rozładunku samolotu pasażerskiego i transportowego z wykorzystaniem odpowiedniego sprzętu specjalistycznego.

Etkili Öğretmen-Öğrenci Etkileşiminde Beden Dili

Body Language for Effective Rapport Between Teachers and Students

Murat KAPLAN, Ph.D.

Antalya Bilim Üniversitesi, Türkiye

Antalya Bilim University, Türkiye

murat.kaplan@antalya.edu.tr

05-06 Şubat, 2022

5th-6th February, 2022

Öz

Öğretmen-öğrenci arasındaki uyumlu etkileşimin (*rapport and communication*) kalitesi, her iki taraf için de eğitim sürecinin bütününü etkilemektedir. Yapılan birçok güncel çalışma, bilinen sınıf yönetimi uygulamalarının yeni nesil eğitim beklentilerini karşılayamadığı gerçeğine dikkat çekmekte ve sınıf içi iletişim malzemelerinin ve dinamiklerinin gözden geçirilmesinin gerekliliğini hatırlatmaktadır.

Bu doğrultuda, mesleki bilgi ve donanıma ek olarak, öğretmenlik mesleğinin kendine has iletişim ihtiyaçlarının giderilebileceği yeni yöntemlerin sınıfa taşınmasının ne derece önemli olduğu hususu tartışılmaya başlamıştır. Tartışmaların merkezinde ise ortak bir kanaate dikkatler çekilmektedir:

'Etkili Öğretmen-Öğrenci Etkileşimi İçin Yeni Yaklaşımlara İhtiyacımız Var.

Sosyal ve profesyonel alanlarda iletişimi daha güçlü kılmayı mümkün kılan 'beden dili yöntemleri', gün geçtikçe hakkında daha fazla konuşulmaya başlanan bir kavram olmaya başladı. İletişimin her alanında hayati öneme sahip olan becerilerden olan 'geri-bildirim alma, işleme ve o doğrultuda belirlenen ihtiyaca göre yol haritasını (*eğitim araç ve yöntemlerini*) yeniden tasarlama' becerisi için kullanılabilecek 'beden dili yöntemleri' bir pedagojik gereklilik haline gelmiştir. Bahsi geçen becerilere olumlu katkılarının dikkatle incelendiği 'beden dili yöntemlerinin' sınıf içinde aktif kullanımının

öğrenme süreçlerinin tamamına yayılmasının önemine dikkat çektiğimiz bu makalemizde 'beden dili' kavramını özellikle 'uyum' (*rapport*) ve 'iletişim' (*communication*) kavramlarıyla birlikte inceliyoruz.

Anahtar Sözcük ve Kavramlar

uyum (rapport)	iletişim	beden dili
öğrenme eğilimleri	karakter	kişilik
omurga sağlığı	insan tanıma	simetri/asimetri
insan okuryazarlığı	öğrenme modeli	beden tipolojileri
yüz analizi	beden morfolojisi	iç ses ve dış göstergeler
mikro-ifadeler	duygu(lar)	düşünce(ler)
davranış(lar)	iç salgı bezleri	sınıf içi iletişim
algı	psiko-fizyoloji	

Abstract

The quality of rapport and communication between teachers and students affects the whole educational process for both parties. Many recent studies draw attention to the fact that known classroom management practices cannot meet the expectations of new generation education and remind the necessity of reviewing classroom communication materials and dynamics.

In this direction, in addition to professional knowledge and equipments, it has been discussed how important it is to bring new methods to the classroom, where the unique communication needs of the modern teaching can be met. At the center of this discussions, attention is drawn to a common opinion:

'We Need New Methods and Approaches for a More Effective Teacher-Student Interaction.

Effective body language principles, which make it possible to make communication stronger in social and professional fields, have become a core concept that is being talked about more and more. 'Body language principles and methods that can be used for the skill of 'receiving and processing feedback

and redesigning the roadmap (*educational tools and methods*) according to the needs determined in this direction', which is one of the skills that are vital in all areas of communication, has become a pedagogical necessity. In this article, we would like to draw attention to the importance of spreading the active use of 'body language principles and methods in the classroom, where their positive contributions to the mentioned skills are carefully examined. We specifically examine the concept of 'body language', together with the core concepts like 'rapport' and 'communication'.

Key Words and Concepts

rapport	communication	body language
learning tendencies	character	personality
spine health	human understanding	symmerty/asymmetry
human literacy	learning models	body typologies
facial analysis	body morphologies	internal voice and indicators
micro-expressions	emotions	thoughts
behaviors	endocrine glands	classroom communication
perception	psychophysiology	

GİRİŞ

Eğitimde etkili ve uyumlu iletişim, en sade ifadesiyle, *öğretmen ile öğrencileri arasında kurulan olumlu, karşılıklı anlayışa dayanan iletişim veya bağ* şeklinde tanımlanabilir.

Ralph Waldo Emerson'un şu sözleri eğitim, sosyal ve profesyonel iletişim süreçlerinde yaygın şekilde kullandığımız beden dili unsurlarının nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair fevkalade önemli bir vurgu yapıyor:

> 'Davranış ve konuşma, duygu düşüncelerin bedenin eller ve bacaklar gibi farklı bölgelerine girip şekil almış hallerinden başka nedir ki?'

Psikoloji bilimine göre, (*olumlu ya da olumsuz*) *açıkça* söylenemeyen her düşünce, zihinlerimizde (***iç konuşmalar olarak***) sessizce yer bulur ve bir şekilde mutlaka dile getirilir.

Bu iç konuşmalarımız, temel yaşamsal inançlarımızı – *yapılan tekrar ölçüsünde* – güçlü bir şekilde yeniden yapılandırabilir.

Bu anlamda insanın beden dilini, dışa ifade edilemeyen iç sesleri belirler.

Öğretmen-öğrenci ilişkisi söz konusu olduğunda her iki tarafın da beden dillerine yansıyan iç sesleri, tüm sürece kaçınılmaz şekilde etki etmektedir.

Öğrenci-öğretmen iletişimine etki eden başka hususlara dair çok sayıda bilimsel çalışma yapıldığı halde, bu makalemizde incelediğimiz konu başlığı ihmal edilmiştir. Dikkatler çoğunlukla öğrencilerin akademik başarı ya da başarısızlıklarına dair kavramlara yöneltildiğinde, bu konulara dair çözüm önerileri hakkında yapılan çalışmalar çok daha fazla ilgi çekmektedir. Nadiren öğrencinin o durumunda öğretmeniyle olan iletişiminin ne derecede etkisi olduğu değerlendiriliyor.

- Öğrencinin başarısızlığına ya da sorunlarına öğretmenin zayıf iletişim becerileri veya öğrencilerinin beden dillerini sağlıksız şekilde analiz ettiği hatta analiz edemediği gerçeği olabilir mi?
- Ve eğitim-öğretimin temel işlevlerinden biri olan 'bireyin kişilik gelişimine olumlu katkılarda bulunmak' hususu, makalemizin konusu olan 'öğretmen-öğrenci iletişiminde beden dili' başlığını çok daha önemli bir noktaya getirmiyor mu?

Bu *sorulara cevap ararken bir başka açıdan bakmamız gerektiği düşüncesiyle*, eğitim süreçlerinin yaygın kavramlarından biri olan ve 'olumlu ve güvenli iletişim' anlamına gelen 'rapport' sözcüğünü incelerken, ona etki eden ciddi unsurlardan birine, 'öğretmen-öğrenci iletişiminde kullanılan beden dili' konusuna dikkat çekmek istiyoruz.

İletişim ve Öğretmen-Öğrenci Beden Dilinin Önemi

İletişim, ***tarafların*** *birbirlerine sözlü ya da sözsüz mesajlar 'gönderip almaları' ve kendilerine ulaşan her mesajı bir şifre çözücü gibi anlamlandırması sürecidir…* Bu anlamda 'iletişim, bir geribildirim sürecinden başka bir şey değildir'.

İşte bu '*anlamlandırma*' sürecinde göz ardı ettiğimiz bir gerçeği hatırlamak önemli olacaktır; o da *ilk 'diğer tarafın' yine 'kendimiz' olduğudur.* Öyleyse *iletişim, kişinin öncelikle '**kendiyle olan duygu-düşünce alış-verişi**'dir demek doğru olacaktır.*

Bu tanımla birlikte bir diğer önerme karşımıza çıkacak:

> *'Kendiyle iletişimi sağlıklı olanın, dış dünyayla iletişimi de sağlıklı olacaktır.'*

İletişim uzmanlarından sıkça duyacağımız şu yaklaşım, beden dili unsurlarının hayati önemini bir kez daha önümüze sermektedir:

> 'İletişim ustaları, geribildirim ustalarıdır. Kanala dahil olan tüm tarafların ve kendi iletişim malzemelerinin nasıl kullanıldığının farkındalığı, kişilere iletişim sürecini arzu edilen ya da gereken şekilde müdahale etmelerine ve yol haritasına ihtiyaç duyulan yeni dokunuşları yapma şans ve gücü verecektir.'

Geri bildirim, aynı zamanda bir yol haritasıdır ve bu süreci daha sağlıklı şekilde yönetebilen öğretmenler, gözlemledikleri geri bildirim verilerine göre *öğretme ve öğrenme yolculuğu boyunca değişkenlik gösterebilen* gerekli dokunuşlar yapabilir ve yolculuğu hem kendileri hem de öğrencileri için daha etkili, güvenli ve sağlıklı biçimde devam etmesini sağlayabilirler.

Psikoloji bilimine göre insanın iki temel ihtiyacı vardır:

1. Kendi olmak;
2. Bağlantıda olmak;

İlki için çalışmalar, anne rahminde geçen süreci takiben ilk 3 yıllık zaman diliminin ve devam eden dönemde 13-14 yaşına kadarki gelişim süreçlerinin yaşamsal beceriler ve tanımlamalar açısından çok önemli olduğunu, bu dönemleri huzurlu, sevgi dolu, güvenli ve bütüncül sağlığı yerinde geçiren kişilerin sadece psikolojik ve fiziksel sağlıkları değil, bilişsel iyilik durumlarının da güçlü olduğunu gösteriyor. Yine de buna rağmen 'kendi olmak' yolculuğunun bir ömür süreceği hakikatini de hatırlatan uzmanlar, iki temel ihtiyacımızdan birincisinin sağlıklı şekilde gerçekleşebilmesi için ikincisine ihtiyaç duyduğumuzu da söylüyorlar. Yani kişi kendi olabilmesi için bağlantıda olmak ihtiyacına sahip.

Önce annesiyle, sonra da diğer aile fertleriyle ve sosyal çevresiyle 'bağlantı' kuran insanın şu 3 soruya cevaplar arayarak yaşadığını bilmek önemli:

1. Yeterli miyim?
2. Değerli miyim?
3. Güvende miyim?

Bu sorulara cevap ararken bağlantı içinde olduğu kişi veya kişilerden gelen geribildirimleri sahip olduğu en ilkel ve öğrenilmiş kriterleri kullanan her insan aldığı cevaplarla kendine, diğer insanlara ve ilişkilerine dair şemalar oluşturuyor.

İnsanlar bu şemalar içinde – *yani dahil oldukları iletişim kanallarındaki ilişkiler içinde* – hastalanıyor, güven kaybına uğruyor, inanç sistemlerini ve düşünce altyapılarını şekillendiriyor. Ya da aynı ilişkileri içinde iyileşiyor, güç kazanıyor ve tanımlamalarını oluştururken daha olumlu kodlara baş vuruyor.

Bu durumda daha güvenli ve etkili iletişim için '*sürece dahil olan detayları fark etmek ve mesaj akışını doğru araçlarla deşifre etmek*' hayati öneme sahip. Yani öğretmenn-*öğrenci iletişimine dahil olan beden dili detaylarını doğru ve etkili yöntemlerle tespit ve analiz etmek, arada gidip gelen mesaj trafiğinin daha sağlıklı şekilde yönetilmesini sağlayacaktır.

'*Psikoloji bilimine göre insanın temel ihtiyaçlarından olan 'güvenliği' sağlayabilmesi için 3 yol var:*

1. Kendini anlatmak;
2. Anlaşılmak;
3. Diğer tarafı anlamak;

Bir başka deyişle 'iletişim, niyetlerin değiş-tokuşudur' ve kişi öncelikle kendi niyetini iletişimde olduğu diğer tarafa ifade edebilmek, anlaşılmak ve mutlaka iletişimin diğer tarafının niyetini anlamak istiyor. Bu sayede hem kendi güvenliğini teminat altına alacak, hem de iletişim sürecine dahil olan diğer tarafların güvende hissetmesini sağlayarak amacına ulaşmak istiyor.

Niyetimizi dışa yansıtan en güçlü malzemelerimizden biri, 'dış dünyaya açıkça yansıtamadığımız iç sesimizi temsil eden mimiklerimiz ve duruşumuzdur; **yani beden dilimiz'**.

Beden Dili ve Daha Etkili Öğretmen-Öğrenci İletişimi

Beden dili dediğimizde aşağıdaki tüm hususlara işaret ederiz:

- Bedenin fiziksel yapısı;
- Duruş, pozlar, yönelme;
- Yüz ifadeleri;
- İnsanlar ve/veya nesnelerle mesafe;
- Dokunuşlar;
- Ses tonu ve vurgular;

Konu beden dili olduğunda, fiziksel bedenimizin işlevselliği üzerinde etkili olan 'beyin ve sinir sistemi' konusunda da temel birkaç bilgiye sahip olmamız önemlidir.

Beynimiz her türlü bilgiyi tüm bedeni saran sinir ağlarını kullanarak ***saatte 434 km hızla*** gönderip alır. Bir başka deyişle, 'her davranışımız beynimizdeki ilgili bölgeye gidip gelen bir elektriksel sinyal trafiğinin birer sonucudur'. Bahsi geçen elektriksel sinyal akışı – *ya da veri trafiği* – beyin sapımızdan aşağıda omurgamız yoluyla tüm bedenimize ulaşır.

Öyleyse, kişinin omurga sağlığı, onun davranışlarındaki dengeye doğrudan etki eder. *Bu durum kişinin kendisine fiziksel ve psikolojik etki yaptığı gibi iletişime geçtiği insanların algısına da ciddi etki eder.*

Bu anlamda ayakta ya da otururken sergilediğimiz duruşumuz açısından omurga göstergelerimiz kendimizle birlikte, öğretmensek öğrencilerimizle ve meslektaşlarımızla olan etkileşimimize, öğrenciysek de öğretmenlerimizle ve sınıf arkadaşlarımızla olan iletişimimize etki edecektir. Çünkü, araştırmalara göre insan bilgi ve talimatların yaklaşık:

- %87'sini gözler aracılığıyla,
- %9'unu kulaklar,
- %4'ünü de diğer duyu organları aracılığıyla alıp işliyor.

Anlaşılan o ki öğretmen-öğrenci etkileşiminde sergilenen beden dili detayları fevkalade etkili birer detay olarak süreci şekillendiriyor.

Bilimsel çalışmalar gösteriyor ki *ellerle beyin arasındaki nöron bağlantı yoğunluğu, yani bilgi trafiği, bedenin diğer kısımlarının çok üzerinde*dir. Bu anlamda beden dilimize yansıyan el ve kollarımızla yaptığımız davranış tercihleri sözcüklerimizden daha büyük bir etkiye sahiptir. En azından kişilerin bilinç-dışlarının dakikada yaklaşık 11 milyon bit veri alış-verişi yaptığını ve bilinçli zihnimizin bunun sadece (yine yaklaşık) 40-60 bin kadarını fark edebildiğini değerlendirirsek, beden dili detaylarımız hem kendimizin hem de iletişim içinde olduğumuz insanların bilinç-dışlarında sözcüklerin çok ötesinde bir süreci işliyor ve insanlar, kanala dahil olan taraflara dair düşünceler ediniyorlar. Bilinçli şekilde bu düşünce ya da kanaatleri dile getirmeseler de – ki bu detaylar iç seslerimiz haline geliyor – beden dilimize yansıyan küçük görünen hususlar aslında ciddi anlamlara sahip oluyor.

Ayrıca, beden dili çalışmalarının tespit ettiği üzere, kollarımız ve bacaklarımız gibi bedenimizdeki daha büyük alanlar ile yüzümüzdeki daha küçük alanlar arasında bir 'hareket bağı' var. *Örneğin,* **ellerimiz**

dudak ve ağız çevremizle – yani **duygularımızla**, **ayaklarımız** da *kaşlar ve göz çevremizle* – yani **düşüncelerimizle** daha yoğun şekilde ilişkilendiriliyor. (Resim #1-2-3-4)

Resim #1

Resim #2

Resim #3

Resim #4

Daha önceki çalışmalarda da dikkatlerin çekildiği ve bizim de çeşitli yayınlarda değindiğimiz, sıkça da referans verdiğimiz isimlerin ifadelerine göre bu ilişkiye engel olabilmek neredeyse imkânsız. *İnsan duyguları, dolayısıyla da düşünce ve davranışları, dış uyaranlara verilen doğal tepkilerimizi temsil ederler*. Dr. David Perret, çalışmalarında duygu düşünce tercihlerimizin arkasındaki en güçlü etken unsurun çoğu zaman biyolojimiz olduğu gerçeğini hatırlarsak, iç salgı bezlerimizin ve hatta beslenmemizin, uyku kalitemiz ve iletişim içinde olduğumuz kişilerin hayat algımızı ve dolayısıyla da davranışlarımıza etki ettiğini söyleyen birçok çalışmanın önemini de anlamış oluruz.

Biyolojik durumumuzun ve içinden geçtiğimiz süreçlerin yüzümüze mimikler, bedenimize de beden dili tercihleri olarak yansıdığı, doğru gözlem, tespit ve analiz araçları kullanıldığında bu mimiklerin ve beden dili göstergelerinin kişinin içinde bulunduğu duygu-düşünce durumuna dair fikir edinmenin mümkün olduğu düşüncesini teyit eden benzer çalışmalarıyla öne çıkan Dr. Hugo Lövheim de 'duygu-nöro kimya teorisinde', her duygunun beynimizde bir bölge ve kimyayla ilişkili olduğunu ve bu bölgelerdeki hormon konsantrasyon oranlarının duygu-düşünce-davranış döngülerine doğrudan etki ettiğini ifade ediyor.

Özetle, insan davranışları üzerine araştırmalar yapan bilim insanlarının ortak düşüncesi, iç salgı bezlerimizin ve fiziksel sağlığımızın duygu dünyamıza, onun da düşünce ve davranış tercihi sürecimize etki ettiği yönündedir. Bu süreç yüzümüze bazı mimikler (*ve mikro ifadeler*) şeklinde, bedenimize de oturuş veya duruşlar, bedenin farklı bölgelerine dokunuşlar şeklinde yaşıyor ve tüm bu detaylar kendimizle birlikte iletişime dahil olan tüm tarafların bizlerle ve kendileriyle olan iç konuşmalarına etki ediyor. Netice olarak da beden dili tercihleri, yani duruşları, kişi ya da nesnelerle olan yakınlık mesafeleri, ses tonları, vurguları ve mimikleri de değişiyor.

Öğrencilerin farklı pedagojik süreçlerini güçlü ve bilimsel olarak desteklenebilen beden dili analizi yöntemleriyle çok daha isabetli şekilde tespit etmek, doğru zaman, sözcük seçimleri veya davranış kalıplarıyla anlamak ve aynı yöntemlerin onaylayacağı davranış kalıplarıyla öğretmenlik yapmak, mesleki yetkinliklerine ek olarak ancak bu alanda da kendisini donatmış öğretmenler tarafından yapılabilir.

Çok Daha Etkili Öğretmen Beden Dili

Öncelikle şunu ifade etmekte yarar vardır ki bahsi geçen öneriler hem öz-algıya hem de dış-algıya etki eden hususlardır:

- Sağlam, dik ve esnek bir omurga, güvenli, açık ve erişilebilir beden duruşu, kişinin kendisiyle birlikte diğer insanların da kendilerini güvende ve iyi hissetmelerini sağlıyor. Bu da güçlü bir öğretmen-öğrenci iletişiminin temelini oluşturuyor. (Resim #5)

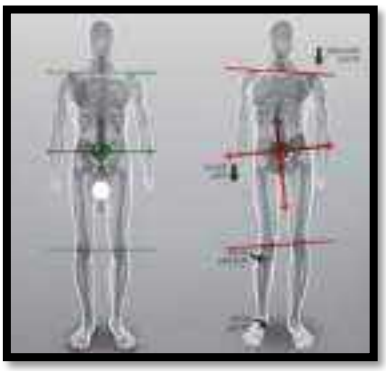

Resim #5

- Hem otururken hem de ayaktayken, üst bedenin daha açık, abartısız şekilde dik duruşu sayesinde öğretmenin özgüven ve liderlik açısından güven uyandırdığı hatırlanmalıdır. (Resim #6)

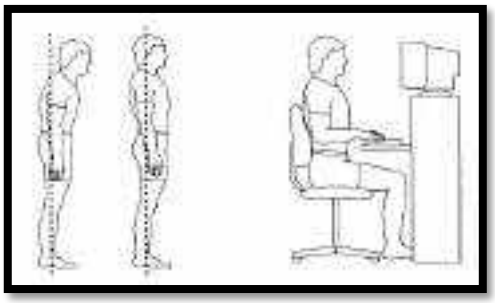

Resim #6

- Üst bedenin sağa ya da sola kaykılmadan, leğen ve/veya kalça kemiklerine simetrik bir pozisyonda durması. Yani bir kalçaya ağırlığın verilmesi veya bacaklardan birinin önde diğerinin arkada tutulduğu duruş pozisyonları, izleyen kişinin beyninde 'ekstra nöral yük' oluşturduğu için sebebi anlaşılamayan bir huzursuzluğa ve neticesinde güvenlik kaygısına yol açabilmektedir. (*Asimetrik yüz – ve mimikler, asimetrik duruş, giysi veya takıların da benzer şekilde bir gözlemcinin beyni için nöral yük oluşturduğu ve algıya olumsuz etki yaptığı bilgisi önemlidir*.) (Resim #7-8)

Resim #7

Resim #8

- Elleri bedenin önünde Resim 9'un soldaki kadında olduğu gibi bir hayali alanın dışına çok çıkmadan kullanılması ve avuç içlerinin yukarı bakar şekilde tutulması güven oluşturur. Aksi durumda gerçekleşen asimetrik görüntü sağlıksız bir algıya neden olmaktadır. (Resim #9)

Resim #9

Öğretmen İçin Birkaç Öğrenci Beden Dili Prensibi

Öğrencilerin öğrenme süreçlerinde sergiledikleri beden dili göstergelerini sağlıklı malzemelerle gözlemleyebilen öğretmenler, bu geribildirimleri değerlendirerek yol haritasında nerelere ve nasıl dokunuşlar yaparak öğrencinin (*ve öğretmenin kendisinin de*) çok daha güvenli bir yolculuk yapmasına destek olabilirler. Örneğin dikkati dağılan ya da ilgili öğrencinin beden dili göstergelerini anlayabildiğinde, öğretmen gerekli pedagojik manevrayı devreye sokarak sürece dair tedbirleri alabilir, örneklendirmelerin etkilerini ölçebilir ve dersine nasıl devam edeceğine daha güvenli yöntemlerle karar verebilir.

Bu amaca yönelik bazı temel kriterleri şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Eller ve kolların onlara eşlik eden dudaklar ve ağız çevresindeki yüz ifadeleriyle birlikte analiz edilebilmesi, öğretmenin öğrencisinin öğrenme yolculuğuna dair anlık veri toplamasını sağlar ve bu göstergelerdeki bazı işaretlere dayanarak öğrencinin 'duygusal bir dalgalanma içinde olabileceğini tespit edip, ona kendisini daha iyi hissettirmek adına bazı pedagojik yöntemler kullanmasını sağlayabilir. Örneğin ceplerde, masa altında ya da eşyaların arkasına saklanan eller, 'çekingenlik', 'utangaçlık', 'duyguları saklama ihtiyacı' veya bazı durumlarda 'gerginlik' işaretidir.

- Baş ve boynun dahil oldukları bazı beden dili göstergeleri kişinin o sırada ilgili, ilgisiz veya kaygılı olup olmadığına dair bazı olasılıkları bizimle paylaşabilir. Bu bilgi, öğretmen tarafından fevkalade dikkatli şekilde ele alınarak öğrenci(leri)nin zihnen de derste olup olmadıklarını, değillerse de yine uygun pedagojik yöntemlerle onların ilgilerini uyandırabilmeyi sağlaması mümkündür. (Resim. #10)

Resim #10

Resim #10'da gördüğümüz ilk yüzlerde (sol üst ve sol alt köşedeki *öğrenciler*) dikkat çeken veri '*boynu kapatacak şekilde aşağı inmiş çene*'dir. Boynumuz hayati organlarımızın olduğu ve bu nedenle de en ilkel korunma güdülerinden birini yapıp çenemizi aşağı doğru indirerek onu koruma gayreti gösterdiğimiz bir bölgedir. Çenenin bu hali, aynı zamanda dışa gönderilen bakış şekliyle, 'asabiyet, beğenmeme, onaylamama' gibi duyguları da temsil eder.

Öyleyse bir öğrencimizde bu beden dilinin sergilendiğini görmek, biz öğretmenleri (*aynalama* gibi) öğrenilecek bazı yöntemlerle onu kaygısından kurtararak yeniden güvenli bir öğrenme sürecine davet etmeye sevk edebilir.

- Yine Resim #10'da sağ üst ve alt köşede gördüğümüz '*çenenin yukarı kaldırılması pozu*' ise 'aşırı güven, hatta bazen saldırgan ve kibirli bir beden dili ifadesi' olarak değerlendirilebilir.
- Eğer öğrencinin başı hafif sola ya da sağa eğik ve beden dili terminolojisinde 'şah damarını açma' şeklinde bir poz tercihinde bulunuyorsa, karşıdaki kişiye güveniyor ve en hayati bölgelerinden birini açık tutarak 'güvende ve ilgili' olduğu mesajını veriyordur. (Resim #11)

Resim #11

- Ancak dinleyici veya konuşmacının başlarını sağa mı yoksa sola mı eğdikleri, (*beynin sol veya sol lobunun beden de çaprazlama şekilde fiziksel hareketleri yöneteceği ve bu doğrultuda davranış tercihleriyle eşleşmelere neden olacağı bilgisine dayanarak*) anlık duygu düşünce dalgalanmaları adına önemli bilgileri bizimle paylaşmaktadır. Bunları da göz önünde bulundurmak, onu yaparken de bütüncül veri analizi yapmak tespitteki isabet oranını artıracaktır.

Eğer dinleyici (öğrenci) başını sola yatırarak (boynunun sağ kısmını açıp) dinliyorsa, sağ beyin lobunun işlevi etkisiyle 'duygusal değerlendirme sürecinin daha aktif olabileceğini' (Resim #12), sağa yatırarak boynunun sol kısmını açarak dinliyorsa ise 'yoğun analitik değerlendirme sürecinin daha aktif' olabileceğine işaret edebilir (Resim #13).

Resim #12

Resim #13

Genel Beden Morfolojileri ve Davranış Eğilimleri

Konuyla yakın ilişkisi nedeniyle '*beden morfolojilerinin*' de öğretmenlerce incelenmesinin ve edinilen bilgiler ışığında öğrencilerinin olası davranış eğilimleri hakkında fikir edinilmesinin, dikkatli gözlemler ve diğer beden dili verileriyle birlikte öğretmen-öğrenci etkileşiminde ciddi katkılar sağlayacağı inancındayız.

Ektomorf Bedenler: Bu kişiler, dar omuzlar ve kalçalara, düz göğüslere; uzun ve ince kollarla bacaklara; küçük ve zayıf eklem ve kemik yapısına, zayıf, ince bir bedene, hafif kaslı ve atletik beden yapısına sahiptir. (Resim #14)

Davranış eğilimlerinde ise şunlar dikkat çeker: *utangaç, sıkılgan, içe dönük; kişisel alanı önemseyen; duygularını açmada çekimser davranan; sosyal ortamlarda genelde kaygılı; çoğu zaman dikkatli, düşünceli ve anlayışlı; duygusal konularda kontrollü ve ölçülü; aynı zamanda estetiği önemseyen; sanatsal konulara ilgili; ciddi ve bazen de gergin.*

Mezomorf Bedenler: Bu beden yapısına sahip kişilerin öne çıkan fiziksel tipolojileri genelde şöyledir: geniş omuzlar ve dar bel; orta büyüklükte kalça; iri kafa; kaslı beden yapısı; geniş eklemler ve kemik dokusuyla sağlıklı oranda dağılmış yağ oranı. (Resim #15)

Bu morfolojideki insanların olası davranış eğimlerini de şu şekilde sıralamak mümkündür: *cesur, macera seven, dışa dönük; başkalarının ne düşündüğüne önem vermeyen; iddialı, rekabetçi; fiziksel egzersizlerden zevk alan; güç ve yönetme arzusu yüksek; risk almayı seven.*

Endomorf Bedenler: Bu beden morfolojisinin öne çıkan fiziksel özellikleri şöyledir: yuvarlak ve yumuşak beden hatları; geniş kalçalar, dar omuzlar; bedene dağılmış yüksek yağ oranı; buna karşın dikkat çeker derecede ince el ve ayak bilekleri; yağ oranına rağmen kaslı beden yapısı; geniş bel bölgesi; çoğu zaman kısa kol ve bacaklarla geniş eklem ve kemik yapısı. (Resim #16)

Endomorf beden yapısına sahip kişilerde gözlemlenebilecek davranış eğilimleri şu şekilde toparlanabilir: *oldukça sosyal ve eğlenceli; yemeğin hemen her türünü sevme; genelde anlayışlı, hoşgörülü ve sakin; yüksek mizah anlayışı; rahat, relax kişilik ve çoğunlukla yüksek ilgi ve sevgi beklentisi*.

SONUÇ

Bir öğretmen, öğrencilerinin akademik performansıyla birlikte davranış eğilimlerini ve karakter özelliklerini de (*doğru ölçeklerle*) gözlemleyip anladığında, okulu ve öğrenme yolculuğunu onlar için daha huzurlu – *ve belki de bazen daha eğlenceli* – hale getirebilir.

Ek olarak, böyle bir beceri, öğretmenin belirli konularda daha duyarlı olmasını sağlar ve bu sayede öğrencinin kendisini daha güvende hissetmesine yardımcı olabilir.

Sınıflarda hem olumlu hem de olumsuz atmosfer oluşturabilecek unsurlar mevcuttur:

- Olumlu bir ortam, öğrencilerin öğretmenleri ve sınıf arkadaşlarıyla kurdukları uyumlu ve güvenli iletişim bağları sayesinde kendilerini iyi hissetmelerine ve öğrenme sürecinin bilişsel dokusuna iyi yönde katkı sağlanmasına neden olacaktır;
- Etkili ve uyumlu iletişimin kurulamadığı olumsuz sınıf ortamlarında ise öğrencilerin öğrenme süreçleri bu durumdan kötü yönde etkilenecektir.

Makalemizin giriş kısmında değindiğimiz üzere *olumlu ya da olumsuz*, ama *açıkça* söylenemeyen her düşünce, zihinlerimizde (***iç konuşmalar olarak***) sessizce yer buluyor ve bir şekilde mutlaka dile getiriliyorsa, öğretmen-öğrenci ilişkisi söz konusu olduğunda her iki tarafın da beden dillerine yansıyan iç sesleri, tüm süreçlere kaçınılmaz şekilde etki etmektedir.

İletişimi, tarafların birbirlerine sözlü ya da sözsüz mesajlar 'gönderip almaları' ve kendilerine ulaşan her mesajı bir şifre çözücü gibi anlamlandırması süreci olarak tanımladığımıza göre, 'iletişimin, bir geribildirim süreci olduğunu' ve 'iletişim ustalarının birer geribildirim ustaları oldukları' gerçeğini her eğitimciye duyurmakta büyük yarar olacaktır.

İnsanın öğrenme süreçlerindeki temel ihtiyaçlarından birinin 'güvenlik ve düşük kaygı oranı' olduğunu, 'eğitim sürecinin diğer tarafına da en az kendisine güvendiği kadar güvenmesinin ve onunla olumlu bir bağ kurmasının hayati öneme sahip olduğunu' hatırlamak önemlidir.

Belki de en önemli hususun, her bir bireyin yaşamı boyunca kendisine sorduğu şu 3 temel soruya aldığı cevaplarla kimliklendiğini ve yaşamsal algı ve becerilerini şekillendirdiğini, bu sorulara verilen cevapların ise durmak bilmeyen bir soru-cevap süreci olarak aile, öğretmenler ve arkadaşlar gibi öncelikli iletişim taraflarıyla kodlandığını anlamak ciddi öneme sahiptir:

- Yeterli miyim?
- Değerli miyim?
- Güvende miyim?

Beden dili analizi yöntemlerini bilen ve onları doğru şekilde kullanan öğretmenlerin dahil olacakları iletişim kanallarına ait detaylarına, yani geri bildirimleri çok daha sağlıklı malzemelerle tespit ve analiz etme şansı olabilecektir. Bu konuda beceriler geliştiren ve malzemeleri ustaca kullanabilen öğretmenler, katkılarıyla birlikte öğrenmeyi kolaylaştıracak davranışları en üst düzeye çıkarabileceklerdir.

Bu doğrultuda eğitim fakültelerinde beden dili analizi yöntemleri derslerinin verilmesinin hem eğitim süreçlerine hem de bireylerin yaşamlarına yüksek katkı sağlayacağı inancındayız.

KAYNAKÇA

- *Nosal, M. (2015)*; Importance of a positive classroom climate.
- *Brookhart, Susan M., (2017)*; How to Give Effective Feedback to Your Students, 2nd Edition; *ASCD.*
- *Provenzano, N.* (*2014)*; 3 Ways to make meaningful connections with your students.
- *Wong, Harry K., Wong, Rosemary T., Jondahl, Sarah F., Ferguson, Oretha F., (2014)*; The Classroom Management; *Harry K. Wong Publications.*
- *Muntner, M. (2017);* Teacher-student interactions: The key to quality classrooms; http://www.readingrockets.org/article/teacher-student-interactions-key-quality-classrooms
- *Stone, Douglas & Heen, Sheila, Lillian, (2015);* Thanks for the Feedback: The Science and Art of Receiving Feedback Well Paperback*; Penguin.*
- *Perrett, David, (2010);* In Your Face; The New Science of Human Attraction*; Macmillan International Higher Education.*
- *Kaplan, Murat, Dr., (2020);* Yüz Okuma Sanatı 1 ve 2 Yeni Baskılar *(The Art of Face Reading 1st & 2nd Books; New Versions); Mona Kitap.*
- *Lövheim, Hugo, Dr. (2015);* Motivation and Emotion*; Springer.*
- *Guyana Ministry of Education (2017)*; Importance of environment in the classroom. (Retrieved February 27, 2018 from http://www.education.gov.gy/web/index.php/teachers/tips-for-teaching/item/2074-importance-of-environment-in-the-classroom)
- *McCarthy, Patrician, (2014);* The Face Reader: Discover Anyone's True Personality Through Taoist Chinese Face Reading, Second Edition*; Penguin Random House.*
- *Lencioni, Patrick, (2002);* The Five Dysfunctions of a Team: A Leadership Fable (J–B Lencioni Series)*; Jossey-Bass, A Wiley Imprint.*
- *Beattie, Geoffrey, (2016);* Rethinking Body Language; *Routledge*.
- *Pease, Allan, (2017);* Body Language: How to Read Others' Thoughts by Their Gestures, *Manjul Publishing House Pvt.*

Zarządzanie ryzykiem kursowym (Na przykładzie spółek giełdowych z branży chemicznej i górniczej)

Dr Agnieszka WIKARCZYK

Doktor, Instytut Ekonomii i Finansów, Wydział Społeczno-Ekonomiczny, Uniwersytet im. Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, POLAND

Streszczenie: Przedmiotem zainteresowania jest zaprezentowanie sposobu zarządzania ryzykiem zmian kursu walutowego, jakim jest realizowanie strategii zabezpieczającej (tzw. hedgingowej) przy skorzystaniu ze specyfiki instrumentów pochodnych (na przykładzie spółek giełdowych z branży chemicznej i górniczej notowanych na GPW w Warszawie). Zastosowano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa oraz badania dokumentów (gł. sprawozdań finansowych spółek giełdowych). Na podstawie przeprowadzonej analizy tekstów i dokumentów można zauważyć, że spółki te mają świadomość istniejącego ryzyka kursowego i ponad połowa z nich aktywnie nim zarządza stosując m.in. instrumenty pochodne zabezpieczające przed niekorzystną zmianą kursu (np. forwardy walutowe, opcje walutowe czy swapy walutowo-procentowe).

Słowa kluczowe: ryzyko kursowe, instrument pochodny, rachunkowość zabezpieczeń, pozycja walutowa, strategie zabezpieczające.

Wstęp

Rynek walutowy jest jednym z segmentów rynku finansowego, na którym dokonuje się obrotu walutami obcymi lub instrumentami finansowymi denominowanymi w walucie obcej[1]. Występowanie różnorodności walut[2] i zróżnicowania mechanizmów ich ustalania powoduje występowanie **ryzyka kursowego**. W przypadku przedsiębiorstw przejawia się ono w postaci „(…) ryzyka zmiany przeliczonej na walutę krajową kwoty należności lub zobowiązań, która była ustalona w walucie obcej, w wyniku zmiany kursu waluty obcej w stosunku do waluty krajowej (…)”[3]. Zazwyczaj postrzegane jest jako prawdopodobieństwo pogorszenia sytuacji finansowej jednostki gospodarczej na skutek nieprzewidzianej lub nadmiernie (w stosunku do oczekiwań) pogłębionej zmiany kursu walutowego. Celem jest zaprezentowanie sposobu zarządzania ryzykiem kursowym, jakim jest realizowanie strategii zabezpieczającej (hedgingowej) przy skorzystaniu ze specyfiki instrumentów pochodnych na tle innych sposobów.

---

[1] P. Misztal, *Kursy walut i transakcje na rynku walutowym* [w:] A. Kosztowniak, P. Misztal, I. Pszczółka, A. Szelągowska, *Finanse i rozliczenia międzynarodowe,* C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 25.
[2] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w działalności przedsiębiorstw* [w:] A. Kosztowniak, P. Misztal, I. Pszczółka, A. Szelągowska, *Finanse i rozliczenia międzynarodowe,* C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 215.
[3] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w …*, s. 291; K. Wróblewska, *Opcje walutowe a optymalizowanie ryzyka walutowego w przedsiębiorstwie,* Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, 2017 nr 343, s. 135.

Źródła ryzyka walutowego w jednostkach gospodarczych

Ryzyko zmian kursu walutowego (ang. *exchange rate risk*) ma miejsce wtedy, gdy występuje rozbieżność w czasie pomiędzy momentem powstania należności/zobowiązania wyrażonego w walucie obcej a momentem ich realizacji. Skutkiem niekorzystnej zmiany przy spadku kursu w odniesieniu do należności (a przy wzroście w odniesieniu do zobowiązań) jest - w walucie krajowej - mniejsza kwota otrzymanych należności (wyższa kwota zapłaconych zobowiązań). Częste wahania mogą wpłynąć na zmianę dotychczasowych warunków działania przedsiębiorstw, które prowadzą wymianę handlową lub dokonują transakcji finansowych na rynku międzynarodowym[1]. Źródłem ryzyka jest czas pomiędzy powstaniem należności lub zobowiązań zagranicznych a momentem ich spłaty[2].

Według P. Misztala ryzyko kursowe w działalności jednostki gospodarczej może wystąpić w trzech sferach[3]:

1) obszarze finansowo-księgowym (ryzyko księgowe),
2) w transakcjach bieżących (ryzyko transakcyjne),
3) w działalności operacyjnej (ryzyko ekonomiczne).

Ryzyko księgowe (przeliczeniowe, konwersji – ang. *translation risk*) dotyczy upływu czasu pomiędzy datą nabycia aktywów/ powstania zobowiązań a momentem bilansowym (powstają tzw. różnice kursowe niezrealizowane). Występuje podczas dokonywania wyceny bilansowej aktywów i pasywów wyrażonych w walucie obcej wykazywanych przez jednostki gospodarcze - podlegające ustawie o rachunkowości[4] - w polskich złotych oraz przy konsolidacji sprawozdań finansowych grup kapitałowych. W tym ostatnim przypadku proces ten wymaga konwersji wszystkich pozycji sprawozdania finansowego na walutę kraju, w którym siedzibę ma podmiot dominujący[5]. Na takie ryzyko kursowe narażone są głównie[6]:

- środki pieniężne wyrażone w walutach obcych,
- instrumenty finansowe wyrażone w walutach obcych,
- rozrachunki zagraniczne.

W większości przypadków stosuje się tzw. metodę kursów bieżących, polegającą na przeliczaniu tych składników po średnim kursie NBP obowiązującym w dniu bilansowym (obok metody mieszanej i czasowej)[7]. Jednak ryzyko konwersji nie ukazuje realnych zmian wartości składników majątkowych i nie wyznacza pełnej sytuacji finansowej podmiotu gospodarczego, a jedynie wycenę składników na

[1] J. Szwed, *Zabezpieczenie ryzyka walutowego w przedsiębiorstwie*, Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku Nauki Ekonomiczne, 2016, t. XXIII, s. 231.
[2] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w …*, s. 291.
[3] Ibidem, s. 292.
[4] Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. 2021 poz. 217 ze zm.), art. 2 ust. 1; M. Rówińska, *Długo- i krótkoterminowe inwestycje* [w:] J. Pfaff, Z. Messner, *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF,* PWN, Warszawa 2011, s. 78-79.
[5] To jednostka (spółka handlowa, przedsiębiorstwo państwowe) sprawujące kontrolę nad jednostką zależną. Por. Ustawa z 29 września 1994 r. o rachunkowości (Dz.U. 2021 poz. 217 ze zm.), art. 3 ust. 1 poz. 37.
[6] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w …*, s. 292-293.
[7] Ibidem, s. 292-293.

określony dzień. Z tego względu wszelkie próby osłony przed tym ryzykiem są według specjalistów „marnotrawstwem czasu, menadżerów i zasobów”[1].

Ryzyko transakcyjne (ang. transaction risk) dotyczy upływu czasu pomiędzy datą zawarcia kontraktu a datą zapłaty (powstają tzw. różnice kursowe zrealizowane). Powstaje, gdy wynik rozliczenia należności i zobowiązań z tytułu bieżących transakcji zagranicznych wpływa na rachunek zysków i strat na skutek niekorzystnej zmiany kursu walutowego. Na ryzyko to są narażeni importerzy i eksporterzy, którzy zawierają kontrakty handlowe wymagające rozliczeń w walucie innej niż krajowa. Powstałe przy zamykaniu transakcji różnice kursowe – wynikające z różnicy pomiędzy wyceną w dniu zamknięcia a wyceną w dniu kupna (sprzedaży) – zaliczane są z rachunkowego punktu widzenia do przychodów finansowych (dodatnie różnice kursowe) lub kosztów finansowych (ujemne różnice kursowe). Są to faktycznie uzyskane zmiany wpływające na poziom przychodów i kosztów jednostki gospodarczej za dany okres. Część tego ryzyka znajduje swoje odzwierciedlenie w rozliczonych transakcjach w okresie sprawozdawczym (stając się ryzykiem konwersji), część – która wynika z zaksięgowanych, ale jeszcze nierozliczonych transakcji – stanowi ryzyko transakcyjne obciążające przyszłe okresy[2]. I to jest ryzyko do aktywnego zabezpieczania.
Ryzyko ekonomiczne (ang. economic risk) jest miarą wrażliwości rynkowej wartości danego podmiotu na przyszłe zmiany kursu walutowego. Odnosi się je głównie do nieprzewidywalnej zmiany przyszłej wartości przepływów pieniężnych pod wpływem zmian kursów walutowych. Na ryzyko to narażony jest np. wynik finansowy operacyjny (będący różnicą pomiędzy przychodami operacyjnymi a kosztami operacyjnymi), a więc część ryzyka transakcyjnego. Zwykle występuje przy szacowaniu wartości przedsiębiorstwa metodami dyskontowymi, a ponieważ nie ma możliwości, aby dokładnie je ocenić, nie ma wielu możliwości zarządzania nim[3].

Metody zabezpieczające przed ryzykiem kursowym

Zasadniczym celem zarządzania ryzykiem jest poprawa wyników finansowych przedsiębiorstwa. W praktyce wiąże się to z dążeniem, aby ryzyko maksymalnie ograniczać i zabezpieczać się przed jego skutkami. „Zarządzanie ryzykiem dotyczy jego pomiaru i kontroli za pomocą dostępnych metod […] można zdefiniować [je] jako logicznie uporządkowany zbiór reguł i zasad, w sposób stały stosowanych w odniesieniu do działalności całego przedsiębiorstwa”[4]. Zarządzanie ryzykiem kursowym to: „proces równoważenia korzyści i kosztów ograniczania ryzyka oraz podejmowania decyzji dotyczących dalszego działania, w tym decyzji niepodejmowania żadnych działań. […] Niezaprzeczalnie wymaga od przedsiębiorstwa poświęcenia pewnych środków finansowych oraz zasobów ludzkich w celu stworzenia struktury odpowiedzialnej za tę działalność”[5]. Oznacza podejmowanie takich działań,

[1] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w ...*, s. 294; E. Najlepszy, *Finanse międzynarodowe przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa 2007, s. 127-128.
[2] K. Wróblewska, *Opcje walutowe a …* s. 136; P. Misztal, *Ryzyko kursowe w …*, s. 294-295; R. Nagaj, *Ryzyko kursowe w działalności przedsiębiorstw w Polsce, „*Studia I Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2011, nr 32, s. 95.
[3] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w …*, s. 295-296.
[4] I. Miciuła, *Ryzyko walutowe oraz instrumenty zarządzania nim na przykładzie przedsiębiorstw gospodarki morskiej*, „Zarządzanie i Finanse” 2013, Volume 4, s. 135.
[5] K. Wróblewska, *Opcje walutowe a …*, s. 137.

skorzystanie z takich technik, które umożliwią zoptymalizowanie lub zminimalizowanie ryzyka zmiany kursów walutowych (zazwyczaj niekorzystnych) w określonym czasie. Wiąże się ono ze stosowaniem trzech strategii: zabezpieczania się przed ryzykiem (ang. hedging)[1], unikania czy wystawiania się na ryzyko (spekulowanie). Pierwsza z nich będzie przedmiotem dalszych rozważań.

Metody zabezpieczające przed ryzykiem kursowym dzielone są m.in. ze względu na kryterium źródła pochodzenia. Można wskazywać na metody wewnętrzne (naturalne) i zewnętrzne[2]. Jako te pierwsze są wskazywane środki i sposoby pozostające do dyspozycji samego podmiotu. Ich zastosowanie pozwala uniknąć **otwartej pozycji walutowej** - czyli sytuacji, w której[3]:

1) należności w danej walucie obcej są większe od zobowiązań (tzw. długa pozycja walutowa),
2) zobowiązania w danej walucie obcej są większe od należności (tzw. krótka pozycja walutowa)

– albo ograniczyć jej poziom do możliwego do zaakceptowania. Do najczęściej wymienianych należą[4]:

1) wybór waluty krajowej w rozliczeniach międzynarodowych – najprostsza metoda, ponieważ fakturowanie i rozliczenie transakcji w walucie krajowej nie prowadzi do otwarcia pozycji walutowej, ale przenosi to ryzyko na partnera zagranicznego (gdy ma „słabszą" pozycję przetargową[5]),
2) klauzule waloryzacyjne (działają w obie strony) – to zapisy w umowie dotyczące zmiany cen towarów umożliwiające stronom kontraktu proporcjonalne dostosowanie cen do zmiany kursu waluty w okresie od momentu zawarcia umowy do momentu zapłaty,
3) przyspieszenie lub opóźnienie rozliczeń (ang. leading and lagging) – polega na korygowaniu terminów płatności należności/ zobowiązań zagranicznych w odpowiedzi na przewidywane zmiany kursu waluty rozliczeniowej w przyszłości, czyli przyspieszenie płatności przez krajowych importerów w wyniku przewidywania deprecjacji waluty krajowej lub opóźnianie - w wyniku przewidywania aprecjacji,
4) kompensata wewnętrzna (ang. netting) – polega na kompensowaniu wzajemnych należności i zobowiązań wyrażonych w tej samej walucie obcej w celu zmniejszenia pozycji narażonych na ryzyko kursowe (jako efekt identyfikacji ekspozycji walutowej i zarządzania nią). Dotyczy dużych przedsiębiorstw (gł. grup kapitałowych), które przeprowadzają transakcje w różnych walutach,
5) „zgranie" transakcji (ang. matching) – polega na wiązaniu otwartych pozycji walutowych w co najmniej w dwóch walutach, aby ewentualne straty poniesione na jednej mogły zostać skompensowane przez zyski powstające na innej otwartej pozycji (dotyczy gł. przedsiębiorstw międzynarodowych, które zawierają transakcje na dużą skalę w różnych walutach z własnymi filiami zagranicznymi).

---

[1] I. Miciuła I., *Ryzyko walutowe oraz …*, s. 140.
[2] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w ..*, s. 296; P. Bożyk, J. Misala, M. Puławski, *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, PWE, Warszawa 2002, s. 344-346.
[3] K. Wróblewska, *Opcje walutowe a …*, s. 138; *Ryzyko walutowe w działalności małych i średnich polskich przedsiębiorstw eksportowych*, PARP, Warszawa 2012, s. 20-22.
[4] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w …*, s. 296-301; I. Miciuła, *Ryzyko walutowe oraz ..*, s. 140; I. Miciuła, *Współczesne metody i instrumenty zarządzania ryzykiem walutowym w przedsiębiorstwie*, „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania" 2012, nr 28, s. 75; R. Nagaj, *Ryzyko kursowe w …*, s. 95.
[5] E. Najlepszy, *Finanse międzynarodowe przedsiębiorstw …*, s. 191.

Zewnętrznymi metodami zabezpieczania się przed ryzykiem walutowym są m.in.[1]:

1) faktoring eksportowy – faktoring to nabywanie przez faktora (wyspecjalizowaną spółkę) krótkoterminowych wierzytelności handlowych przed terminem ich płatności z potrąceniem opłaty na jego rzecz[2]. Eksporter – jako klient – przenosi wierzytelność, a wraz z nią ryzyko kursowe,
2) forfaiting (franc. a forfait – bez prawa regresu) – polega na zakupie należności terminowych (powstających w wyniku eksportu) z wyłączeniem prawa regresu wobec eksportera odstępującego wierzytelność (w postaci dyskonta weksla) przez instytucję forfaitingową,
3) ubezpieczenie ryzyka – w wyniku zawarcia umowy ubezpieczenia np. przez importera następuje przeniesienie ryzyka potencjalnych strat na zakład ubezpieczeniowy (w zamian za opłaconą składkę)[3],
4) hedging naturalny (finansowy) – polega na zamknięciu otwartej pozycji walutowej poprzez zajęcie identycznej pozycji (taka sama waluta, termin, wartość), lecz przeciwstawnej – z punktu widzenia zabezpieczanej pozycji przy skorzystaniu z instrumentów rynku pieniężnego, np. krajowy eksporter mający należność w walucie obcej może w niej zaciągnąć kredyt krótkoterminowy (krótka pozycja walutowa) i zamienić ją na walutę krajową (zamyka walutową pozycję otwartą), zaś importer mający zobowiązanie w walucie obcej może założyć lokatę w tej walucie (długa pozycja walutowa),
5) korzystanie z instrumentów pochodnych m.in.: kontraktów terminowych walutowych (forward, futures), swapów walutowych, opcji walutowych.

Trudną do ujęcia w zakresie jednolitości budowy jest grupa instrumentów finansowych zwanych **instrumentami pochodnymi (derywatami)**. Są to umowy, których cena (kurs) uzależniona jest od ceny instrumentu bazowego, którym może być[4]:

– na giełdzie towarowej np. zboże (jęczmień, pszenica, kukurydza, ryż), metale,

– na giełdzie papierów wartościowych, np. akcja, obligacja (jej oprocentowanie), **waluta** (jej kurs), indeks giełdowy (punktacja indeksu).

Według RIF instrument pochodny jest to instrument finansowy spełniający trzy cechy[5]:

---

[1] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w …*, s. 302-306; J. Szwed, *Zabezpieczenie ryzyka walutowego w przedsiębiorstwie*, Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku Nauki Ekonomiczne, 2016, t. XXIII, s. 236; I. Miciuła, *Ryzyko walutowe oraz ..*, s. 140-142; *Ryzyko walutowe w …*, s. 18; K. Puchalska, I.D. Tymoczko, *Szerokie ujęcie ekspozycji polskich przedsiębiorstw niefinansowych na ryzyko walutowe. Źródła i skala ekspozycji oraz metody zarządzania ryzykiem walutowym*, „Materiały i Studia" 2013 nr 293, s. 54; I. Miciuła, *Współczesne metody i …*, s. 76; R. Nagaj, *Ryzyko kursowe w ..*, s. 102.
[2] J. Grzywacz, *Faktoring*, PWN, Warszawa 2015, s. 57
[3] T.T. Kaczmarek, *Zarządzanie ryzykiem handlowym dla praktyków,* ODDK, Gdańsk 1999, s. 28-30
[4] Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi (Dz. U. z 2021 r. poz. 328 t.j. ze zm.), art. 2 ust. 1.
[5] Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, Dz.U. 2017 poz. 277 ze zm., par. 3

a) wartość jest zależna od zmiany wartości instrumentu bazowego, i

b) nabycie nie powoduje poniesienia żadnych wydatków początkowych albo ich wartość netto jest niska, i

c) rozliczenie nastąpi w przyszłości[1] (zazwyczaj po cenie ustalonej z góry w momencie zawarcia transakcji, nie ulega zmianie w odróżnieniu od tzw. kursu referencyjnego, czyli ceny bieżącej instrumentu bazowego). Stąd są to transakcje terminowe.

Do instrumentów pochodnych zalicza się w szczególności: kontrakty terminowe forward i futures, kontrakty swap (to tzw. instrumenty bezwarunkowe), opcje i warranty (to tzw. instrumenty warunkowe). Są to tzw. instrumenty pochodne pierwszej generacji. Istnieją również instrumenty pochodne drugiej generacji, w przypadku których instrumentami bazowymi są instrumenty pochodne (np. opcje na futures). Podejście do kształtowania się ceny instrumentu bazowego w przyszłości jest następujące[2]:

– kupujący zakłada, że jego cena wzrośnie (zajmuje tzw. *pozycję długą*) - jest zobowiązany do zapłacenia za dostarczoną określoną ilość instrumentu bazowego,

– sprzedający zakłada, że jego cena spadnie (zajmuje tzw. *pozycję krótką*) - jest zobowiązany dostarczyć określoną ilość instrumentu bazowego.

Zysk osiąga ten, którego przewidywania były słuszne.

Kontrakt terminowy typu forward jest umową między dwoma uczestnikami rynku, w której jedna ze stron zobowiązuje się sprzedać, a druga zobowiązuje się kupić określoną ilość instrumentu bazowego w ustalonym przyszłym terminie, po cenie uzgodnionej w momencie zawierania umowy (z dostawą fizyczną[3]). W kontrakcie tym określa się[4]: instrument bazowy (m.in. **walutę obcą**), liczbę jednostek tego instrumentu, cenę wykonania (tzw. kurs terminowy – ang. forward rate), termin wykonania. Jest to kontrakt bezpośredni, zwykle negocjowalny, zawierany na rynku pozagiełdowym, symetryczny (postrzegany tak poprzez równość praw i obowiązków stron), bezwarunkowy. Na rynku pojawiają się różnorodne odmiany kontraktów tego typu w zależności od rodzaju instrumentu bazowego. Z punktu widzenia kursu walutowego są to kontrakty **ERA** (ang. Exchange Rate Agreement), w których instrumentem bazowym jest kurs pary walut, np. EUR/PLN, EUR/USD[5].

J. Szwed wskazuje, że: „w wypadku dużych przedsiębiorstw, które mają stały napływ gotówki o obcej walucie transakcje forward są najlepszym rozwiązaniem. Jednak dla podmiotów gospodarczych, gdzie

pkt. 4 (skr. RIF).

[1] Por. MSSF 9 „Instrumenty finansowe", Załącznik A.

[2] K. Mejszutowicz, *Podstawy inwestowania w kontrakty terminowe i opcje. Przewodnik dla początkujących inwestorów*, GPW, Warszawa 2014, s. 8-9.

[3] Jest to kontrakt terminowy rzeczywisty - następuje fizyczna wymiana instrumentu bazowego i środków pieniężnych. M. Rówińska, *Wartość godziwa w rachunkowości finansowej i osłonowej w zakresie instrumentów finansowych*, UE, Katowice 2011, s. 79.

[4] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w …*, s. 308.

[5] M. Rówińska, *Wartość godziwa w …*, s. 79-80.

przepływy gotówkowe w obcej walucie są sporadyczne, kontrakty forward nie są sposobem na efektywne zabezpieczenie ryzyka walutowego. Opóźnienie w dostawie czy też nieterminowa sprzedaż przez firmę importującą, doprowadzi do powstania rozbieżność między terminami a upływem kontraktu. Kontrakt ten jest zobowiązaniem i uniemożliwia odstąpienie od umowy […] zabezpieczenie okaże się tylko zbędnym kosztem”[1].

Kontrakt terminowy typu futures definicyjnie różni się od kontraktu forward tym, że brak jest dostawy fizycznej instrumentu bazowego - następuje rozliczenie pieniężne. Gdy obrót ma charakter giełdowy (najczęściej), to stroną rozliczającą jest izba rozliczeniowa. Ma to ograniczać ryzyko niedotrzymania warunków umowy przez jedną ze stron (obie mają zobowiązania wobec izby, a nie siebie)[2]. Podstawą jest posiadanie gotówki wystarczającej do wpłacenia depozytu zabezpieczającego[3] do izby rozliczeniowej (wysokość jest proporcjonalnie uzależniona od zmienności instrumentu bazowego[4]). W zależności od kierunku zmiany ceny instrumentu bazowego następuje uznanie rachunku jednej ze stron (która prawidłowo określiła kierunek zmiany) i obciążenie rachunku drugiej ze stron na koniec każdego dnia roboczego. Wycofanie się z kontraktu wymaga rozliczenia go według bieżącej ceny i dokonania zwrotu depozytu (przy stracie –uzupełnienia brakującej kwoty). W praktyce wymaga to zakupu kontraktu przeciwnego na ten sam instrument bazowy, aby zamknąć pozycję. Jest to więc kontrakt terminowy pośredni, symetryczny, bezwarunkowy.

Innym, wymienianym instrumentem pochodnym jest swap (pol. zamiana). Jest to umowa, w której strony transakcji w określonym terminie wymieniają między sobą określone płatności (brak jest zwykle ich standaryzacji). Wyróżnia się m.in. swap walutowy, procentowy, procentowo-walutowy, towarowy, indeksowy[5].

Swap walutowy (ang. F/X Swap - Foreign Exchange Swap-) - polega na równoczesnym zawarciu transakcji kasowej i odwrócenie jej transakcją terminową na tę samą kwotę w określonej walucie. Są to dwie odwrotne transakcje walutowe na różne daty dostawy waluty i kursy. Z punktu widzenia inwestora kupującego np. PLN w transakcji kasowej fx swap jest pożyczką zaciągniętą w PLN w zamian za depozyt złożony w walucie obcej (tzw. lokata zabezpieczona[6]). Transakcje są niestandaryzowane (zawierane na rynku pozagiełdowym), co powoduje, że mają niski stopień płynności, ale prawa i obowiązki stron są symetryczne[7].

---

[1] J. Szwed, *Zabezpieczenie ryzyka walutowego …*op.cit., s. 236.
[2] M. Rówińska, *Wartość godziwa w rachunkowości …*, s. 80-81; *Ryzyko walutowe w ..*, s. 23.
[3] To ograniczenie możliwości zerwania kontraktu przez jedną ze stron. Sz. Okoń, M. Matłoka, A. Kaszkowiak, *Zarządzanie ryzykiem walutowym*, OnePress.pl Helion SA, Gliwice 2009, s. 71.
[4] Tak, aby poziom depozytu zabezpieczającego pokrywał w znacznej części straty (40-80%), jakie jeden z partnerów kontraktu może ponieść w ciągu dnia. K. Mejszutowicz, *Podstawy inwestowania w …*, s. 22-25.
[5] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w …*, s. 321; NBP, *Sytuacja sektora finansowego w Polsce w 2016 r.*, NBP, Warszawa 2017, s. 345-351.
[6] NBP, *Sytuacja sektora finansowego …*, s. 240-245.
[7] NBP, *Sytuacja sektora finansowego w Polsce w 2017 r.*, NBP, Warszawa 2018, s. 254-257.

Swap procentowo-walutowy (ang. CIRS – Cross-Currency Interest Rate Swap) nazywany jest operacją zamiany długów. Jest to kontrakt, w którym strony dokonują wymiany płatności odsetek i kapitału po ustalonym okresie i po uzgodnionym kursie. Transakcja ma charakter kredytowy i obejmuje[1]: początkową wymianę kapitału, okresowe płatności odsetek w ustalonych terminach, końcową wymianę kapitału wg pierwotnego bieżącego kursu.

„Transakcje swap są bardzo popularne w przedsiębiorstwach współpracujących z bankami, które oferują ten model jako sposób na zabezpieczenie ryzyka walutowego. W przypadku mniejszych firm transakcje swap nie są zbyt powszechne. […] wymagają dużego zaufania wobec partnera, gdyż nie są one w żaden sposób zabezpieczone”[2].

Opcja (ang. option) jest to instrument pochodny stwierdzający nabycie przez kupującego prawa do zakupu/do sprzedaży po „z góry” ustalonej cenie w określonym momencie w przyszłości instrumentu bazowego lub dokonania rozliczenia pieniężnego na podstawie wartości instrumentu bazowego w zamian za wynagrodzenie sprzedającemu, które stanowi cena za ten instrument (tzw. premia[3]). Z tego prawa można skorzystać lub nie, sprzedać lub „czekać” do terminu wygaśnięcia umowy, jednak nabywca musi za nie zapłacić wystawcy. Druga strona (sprzedający) ma obowiązek dostosować się do decyzji posiadacza opcji (jest to instrument warunkowy)[4]. Na tej podstawie wyróżnia się opcje kupna (ang. call options) i opcje sprzedaży (ang. put options)[5]. Przed zawarciem transakcji opcyjnej należy ustalić[6]: rodzaj instrumentu podstawowego, cenę wykonania, termin wygaśnięcia, moment wykonania opcji. Ze względu na instrument bazowy w Polsce występują m.in. opcje na stopę procentową, na kurs walutowy (rynek dealerski - oferta banków, to rynek gł. pozagiełdowy), na akcje, na indeks giełdowy.

Nabywca opcji wykonuje przysługujące mu prawo wtedy, gdy jest to opłacalne (uwzględnia: cenę wykonania i premię). Rozliczenie opcji to skorzystanie z tego prawa. J. Szwed uważa, że: „funkcjonowanie opcji można porównać do ubezpieczenia na samochód lub inne dobra materialne. Pomimo tego, wielu przedsiębiorców nie wykorzystuje rynku opcji jako formy zabezpieczenia podmiotu gospodarczego przed ryzykiem walutowym. Jest to spowodowane złożonością tego instrumentu, jak i braku wiedzy oraz umiejętności ze strony przedsiębiorców”[7].

Spółki giełdowe z sektorów: górnictwo i chemiczny a zabezpieczanie przed ryzykiem walutowym

Górnictwo (kopalnictwo) jest to dziedzina przemysłu obejmująca ogół działalności zmierzającej do wydobycia kopaliny i jej przygotowania w procesie wzbogacania (obniżania zawartości

[1] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w* …, s. 321-322.
[2] J. Szwed, *Zabezpieczenie ryzyka walutowego* …op.cit., s. 238.
[3] Jest to wartość rynkowa opcji, zmienna w czasie w zależności od wartości instrumentu pierwotnego. Jest kosztem transakcji dla nabywcy opcji. M. Rówińska, *Wartość godziwa w …*, s. 81-82.
[4] P. Misztal, *Ryzyko kursowe w* …, s. 315-316.
[5] K. Mejszutowicz, *Podstawy inwestowania w …*, s. 65, 68; K. Wróblewska, *Opcje walutowe a …*, s. 140; *Ryzyko walutowe w działalności małych i średnich polskich przedsiębiorstw eksportowych*, PARP, Warszawa 2012, s. 62; Sz. Okoń, M. Matłoka, A. Kaszkowiak, *Zarządzanie ryzykiem walutowym …*, s. 81.
[6] K. Mejszutowicz, *Podstawy inwestowania w …*, s. 74-75.
[7] J. Szwed, *Zabezpieczenie ryzyka walutowego* …op.cit., s. 239.

zanieczyszczeń) do zastosowania w różnych dziedzinach przemysłu (wydobywanie surowców mineralnych lub organicznych) bądź bezpośredniego wykorzystania w życiu codziennym. Do materiałów takich należą: boksyty, rudy żelaza, cyny, cynku, magnezu, manganu, miedzi, niklu, ołowiu, srebra, tytan, uran, diamenty, platyna, sól, węgiel, złoto, ropa naftowa, gaz ziemny. Inne wydobywane użyteczne materiały to: glina, piasek, żwir, granit, bazalt i wapień[1]. Na Warszawskiej Giełdzie Papierów Wartościowych (skr. WGPW SA) 3 lutego br. branża ta była reprezentowana przez 6 spółek (por. Tabela 1).

Z kolei branża chemiczna zajmuje się szerokim zakresem działania: od produkcji pestycydów i produktów petrochemicznych, po perfumy i farby — substancje chemiczne oraz produkty je zawierające. Z tego względu przemysł ten jest ważny we współczesnej gospodarce światowej, ponieważ przetwarza surowce takie jak: ropa naftowa, gaz ziemny, powietrze, woda, metale i minerały, w dziesiątki tysięcy gotowych produktów[2]. Na WGPW SA branża była reprezentowana także przez 6 spółek (por. Tabela 1).

W przypadku górnictwa będą pojawiały się przede wszystkim należności - w związku ze sprzedażą wydobytych kopalin – za granicę (spółki są wystawione na ryzyko deprecjacji waluty obcej). W odniesieniu do sektora chemicznego będą powstawały zarówno zobowiązania (w związku z zakupem surowców do przerobu z zagranicy), jak i należności. Jednak z punktu widzenia badań uwagę skoncentrowano na zobowiązaniach i ryzyku aprecjacji waluty obcej. Na przykładzie sprawozdań finansowych za 2020 r. poszukiwano odpowiedzi na pytanie: czy w tych spółkach stosowane były instrumenty pochodne w celu zarządzania ryzykiem walutowym i jakiego rodzaju (por. Tabela 1).

Tabela 1. Instrumenty pochodne (walutowe) w spółkach giełdowych z sektorów: górnictwo i chemiczny notowanych na WGPW SA w Polsce w 2020 r.

Nazwa spółki (waluty)	Kontrakty forward	Kontrakty futures	Swapy walutowe	Opcje walutowe	Inne formy (hedging naturalny)
Sektor: górnictwo					

[1] https://pl.wikipedia.org/wiki/G%C3%B3rnictwo (data dostępu: 1.02.2022).
[2] *Sektor chemiczny w Polsce. Profil sektorowy*, PAIiIZ, Warszawa 2013, s. 4; https://www.products.pcc.eu/pl/blog/przemysl-chemiczny-w-polsce-jakie-nadchodza-zmiany/ (data dostępu: 1.02.2022).

Coal Energy SA (CLE) (USD, EUR)	-	-	-	-	-
Greenx Metals Limited (GRX)* (PLN)	-	-	-	-	-
Jastrzębska Spółka Węglowa SA (JSW) (USD) –rachunkowość zabezpieczeń	tak	-	-	-	kredyty
KGHM Polska Miedź SA (KGH) (USD) – rachunkowość zabezpieczeń	-	-	CIRS	tak**	-
Lubelski Węgiel Bogdanka SA (LWB) (USD, EUR)	tak	-	-	-	-
Sadovaya Group SA (SGR)	bd	bd	bd	bd	bd
			Sektor chemiczny		
Ciech SA (CIE) (EUR) - rachunkowość zabezpieczeń	tak	-	CIRS	-	obligacje własne, kredyty
Grupa Azoty SA (ATT) (USD, EUR) - rachunkowość zabezpieczeń	tak (EUR/PLN, USD/EUR, PLN/USD)	-	-	Opcje call	kredyty w EUR
Grupa Azoty Zakłady Chemiczne Police SA (PCE) (USD, EUR) - rachunkowość zabezpieczeń					
PCC Rokita SA (PCR) (EUR, USD, THB MYR, TRY)	-	-	-	-	pożyczki w EUR

PCC Exol SA (PCX) (EUR, USD)					
Polwax SA (PWX) (EUR, USD)	tak	-	-	-	-

*spółka australijska – ma rachunek w PLN

** strategie opcyjnie (korytarz, mewa, put spread, nabyte opcje sprzedaży)

Źródło: Opracowanie wł. na podst. sprawozdań finansowych wskazanych spółek za 2020 r.

Na przykładzie dwóch sektorów można zauważyć, że 50% z reprezentujących je spółek korzystało z hedgingu naturalnego (dominował w sektorze chemicznym) i tyle samo z kontraktów typu forward (najpopularniejsze rozwiązanie wśród derywatów), 25% z opcji, 16% ze swapów walutowo-procentowych. Także 16% spółek nie korzystało z żadnej formy zabezpieczenia (o 1 spółce nic w tym obszarze nie wiadomo). Zdecydowane zróżnicowanie jest widoczne w sektorze chemicznym. Podmioty te starały się neutralizować ryzyko kursowe poprzez dopasowywanie terminów zapadalności, a także zawieranie odpowiednich transakcji zabezpieczających ryzyko kursowe z wykorzystaniem instrumentów pochodnych.

Zastosowanie instrumentów finansowych do tych celów może wywrzeć wpływ na sytuację jednostki gospodarczej z pewnym opóźnieniem, a niekontrolowane ich użycie może spowodować straty[1]. Stąd coraz większą rolę odgrywają tzw. strategie zabezpieczające, które dają podmiotom gospodarczym możliwość uniknięcia ewentualnych strat (wynikających z zawartych umów) rejestrowanych w dokumentacji księgowej i ujmowanych w sprawozdaniach finansowych. Zatem tzw. *rachunkowość zabezpieczeń* może stanowić ważny obszar w zakresie ewidencji i pomiaru transakcji zabezpieczających. Obejmuje zbiór zasad ujmowania, wyceny i prezentacji specyficznych operacji gospodarczych (pełniących rolę ochrony podmiotu gospodarczego przed skutkami ryzyka, na jakie jest narażony)[2]. To rachunkowość opisująca specyficzne grupy operacji umożliwiające odzwierciedlenie realizowanych przez podmiot działań, mających na celu ograniczenie ryzyka dotyczącego posiadanego składnika bilansu (osłony przed ryzykiem niekorzystnej zmiany wartości, w tym kursu walutowego)[3]. Zabezpieczenie można rozpatrywać w sensie ekonomicznym i rachunkowym. W pierwszym przypadku wchodzi w skład zarządzania ryzykiem i winno być ukierunkowane na minimalizowanie niekorzystnego wpływu zmian czynników rynkowych. W drugim zaś sprowadza się do wyznaczenia takiego instrumentu (kilku) zabezpieczającego, którego zmiany wartości godziwej będą neutralizować zmiany wartości godziwej pozycji zabezpieczanej[4]. P. Czajor pisze, że rachunkowość zabezpieczeń jest to:

[1] D. Krzywda, *Istota i klasyfikacja instrumentów finansowych*, Zeszyty naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, 2005, nr 674, s. 1

[2] M. Szczerbak, R. Waśkiewicz, A. Wikarczyk, *Instrumenty finansowe. Wycena-ewidencja-sprawozdawczość*, Difin, Warszawa 2021, s. 134.

[3] M. Rówińska, *Wartość godziwa w …*, s. 101

[4] A. Biśta, *Teraźniejszość i przyszłość rachunkowości zabezpieczeń. MSR 39 a MSSF 9,* [w:] M. Andrzejewski (red. nauk.), *Sprawozdawczość i rewizja finansowa jednostek zainteresowania publicznego. Kierunki zmian*, Difin,

„stosowanie specjalnych zasad wyceny instrumentów zabezpieczających i pozycji zabezpieczanych […] w sytuacji, gdy pozycje te spełniają szereg warunków”[1]. Jej istotą jest próba złagodzenia lub wyeliminowania ryzyka wartości godziwej, płynności, rynkowego, kredytowego[2]. Wynik to stabilizowanie sytuacji finansowej podmiotu gospodarczego[3].

Skłonność przedsiębiorstw do stosowania instrumentów pochodnych może rosnąć wraz z wydłużaniem się okresu współpracy z bankami i korzystania z bardziej zaawansowanych produktów bankowych, ale także może zależeć od: sektora, własności prywatnej, wzrostu wielkości (w tym wyniku operacyjnego – co świadczy o rozszerzeniu działania na rynki międzynarodowe) i czasu funkcjonowania. Wzrost prawdopodobieństwa wykorzystywania instrumentów złożonych do zabezpieczania ryzyka walutowego wiąże się z wykorzystywaniem hedgingu naturalnego, a następnie - im więcej wpływów eksportowych ma swoje pokrycie w wydatkach importowych, a świadomość przedsiębiorstwa jest większa - chęcią domykania pozycji walutowej przy pomocy derywatów[4].

Zakończenie

Na podstawie zawartych informacji można postawić pewne wnioski:

- spółki notowane na giełdzie mają świadomość istniejącego ryzyka kursowego i ponad połowa z nich aktywnie nim zarządza stosując m.in. instrumenty pochodne zabezpieczające przed niekorzystną zmianą kursu (np. kontrakty terminowe walutowe, opcje walutowe czy swapy walutowo-procentowe),
- większe zainteresowanie instrumentami pochodnymi jest widoczne wśród spółek działających w branży chemicznej niż wydobywczej,
- gospodarka w warunkach zmienności wymaga podejmowania działań „wyprzedzających”, jednocześnie „kreując” możliwe do użycia narzędzia (są nimi m.in. instrumenty pochodne, znane od lat 70-tych XX w., zainteresowanie nimi jest funkcją zmienności sytuacji gospodarczej).

Należy podkreślić, że popularyzacja - na szerszą skalę - wiedzy o rachunkowości zabezpieczeń (por. MSR 39, MSSF 9, RIF) może odpowiednio: uświadomić skalę ryzyka kursowego i możliwości przeciwstawiania się niekorzystnym zmianom kursów poprzez „granie” z rynkiem (korzystając na początek z prostych instrumentów pochodnych), a także tworzenie własnych strategii stabilizujących sytuację finansową. Dotychczasowa praktyka pokazuje, że tylko wiedza i umiejętne korzystanie ze specyfiki derywatów może być źródłem korzyści pierwotnych (przy strategii spekulacyjnej), jak i wtórnych (przy strategii zabezpieczającej).

Warszawa 2016, s. 147; P.Czajor, *Instrumenty finansowe w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości,* Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s. 233

[1] P.Czajor, *Instrumenty finansowe w …*, s. 233; A. Biśta, *Teraźniejszość i przyszłość …*, s. 147.

[2] C. Kotyla, *Zabezpieczenia w rachunkowości,* ODDK, Gdańsk 2003, s. 41

[3] M. Rówińska, *Wartość godziwa w ..*, s. 101

[4] K. Puchalska, I.D. Tymoczko, *Szerokie ujęcie ekspozycji …*, s. 62-63.

BIBLIOGRAFIA

1. Biśta A., *Teraźniejszość i przyszłość rachunkowości zabezpieczeń. MSR 39 a MSSF 9,* [w:] M. Andrzejewski (red. nauk.), *Sprawozdawczość i rewizja finansowa jednostek zainteresowania publicznego. Kierunki zmian*, Difin, Warszawa 2016.
2. Bożyk P., Misala J., Puławski M., *Międzynarodowe stosunki ekonomiczne*, PWE, Warszawa 2002.
3. Czajor P., *Instrumenty finansowe w Międzynarodowych Standardach Rachunkowości,* Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
4. Grzywacz J., *Faktoring*, PWN, Warszawa 2015.
5. https://pl.wikipedia.org/wiki/G%C3%B3rnictwo (data dostępu: 1.02.2022)
6. https://www.products.pcc.eu/pl/blog/przemysl-chemiczny-w-polsce-jakie-nadchodza-zmiany/ (data dostępu: 1.02.2022)
7. Kaczmarek T.T., *Zarządzanie ryzykiem handlowym dla praktyków,* ODDK, Gdańsk 1999.
8. Kosztowniak A., Misztal P., Pszczółka I., Szelągowska A., *Finanse i rozliczenia międzynarodowe*, C.H. Beck, Warszawa 2009.
9. Kotyla C., *Podstawy rachunkowości instrumentów finansowych,* ODDK, Gdańsk 2016.
10. Kotyla C., *Zabezpieczenia w rachunkowości,* ODDK, Gdańsk 2003.
11. Krzywda D., *Istota i klasyfikacja instrumentów finansowych*, Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie, 2005, nr 674.
12. Miciuła I., *Ryzyko walutowe oraz instrumenty zarządzania nim na przykładzie przedsiębiorstw gospodarki morskiej*, „Zarządzanie i Finanse" 2013, Volume 4.
13. Miciuła I., *Współczesne metody i instrumenty zarządzania ryzykiem walutowym w przedsiębiorstwie,* „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania" 2012, nr 28.
14. Mejszutowicz K., *Podstawy inwestowania w kontrakty terminowe i opcje. Przewodnik dla początkujących inwestorów*, GPW, Warszawa 2014.
15. MSR 39 „Instrumenty finansowe: ujmowanie i wycena".
16. MSSF 9 „Instrumenty finansowe".
17. Nagaj R., *Ryzyko kursowe w działalności przedsiębiorstw w Polsce,* „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania" 2011, nr 32.
18. Najlepszy E., *Finanse międzynarodowe przedsiębiorstw*, PWE, Warszawa 2007.
19. NBP, *Sytuacja sektora finansowego w Polsce w 2016 r.*, NBP, Warszawa 2017.
20. NBP, *Sytuacja sektora finansowego w Polsce w 2017 r.*, NBP, Warszawa 2018.
21. Okoń Sz., Matłoka M., Kaszkowiak A., *Zarządzanie ryzykiem walutowym,* OnePress.pl Helion SA, Gliwice 2009.
22. Puchalska K., Tymoczko I.D., *Szerokie ujęcie ekspozycji polskich przedsiębiorstw niefinansowych*

na ryzyko walutowe. Źródła i skala ekspozycji oraz metody zarządzania ryzykiem walutowym, „Materiały i Studia" 2013 nr 293.

23. Rozporządzenie Ministra Finansów z dnia 12 grudnia 2001 r. w sprawie szczegółowych zasad uznawania, metod wyceny, zakresu ujawniania i sposobu prezentacji instrumentów finansowych, Dz.U. 2017 poz. 277 ze zm.

24. M. Rówińska, *Długo- i krótkoterminowe inwestycje* [w:] J. Pfaff, Z. Messner, *Rachunkowość finansowa z uwzględnieniem MSSF,* PWN, Warszawa 2011.

25. Rówińska M., *Wartość godziwa w rachunkowości finansowej i osłonowej w zakresie instrumentów finansowych*, UE, Katowice 2011.

26. *Ryzyko walutowe w działalności małych i średnich polskich przedsiębiorstw eksportowych*, PARP, Warszawa 2012.

27. *Sektor chemiczny w Polsce. Profil sektorowy*, PAIiIZ, Warszawa 2013.

28. Szczerbak M., Waśkiewicz R., Wikarczyk A., *Instrumenty finansowe. Wycena-ewidencja-sprawozdawczość*, Difin, Warszawa 2021.

29. Szczypa P., *Rachunkowość finansowa od teorii do praktyki*, CeDeWu, Warszawa 2021.

30. Szwed J., *Zabezpieczenie ryzyka walutowego w przedsiębiorstwie,* Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku Nauki Ekonomiczne, 2016, t. XXIII.

31. Ustawa z dnia 29 września 1994 r. o rachunkowości, Dz.U. 2021 poz. 217 t.j. ze zm.

32. Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o obrocie instrumentami finansowymi, Dz. U. z 2021 r. poz. 328 t.j. ze zm.

33. Wróblewska K., *Opcje walutowe a optymalizowanie ryzyka walutowego w przedsiębiorstwie,* „Studia Ekonomiczne. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach", 2017, nr 343.

EXCHANGE RISK MANAGEMENT

(ON THE EXAMPLE OF STOCK COMPANIES

FROM THE CHEMICAL AND MINING INDUSTRY)

Summary: This article refers to the presentation of the method of managing the exchange rate changes risk, which is the implementation of a hedging strategy using the specificity of derivatives (based on the

example of chemical and mining companies listed on the Warsaw Stock Exchange). Based on the analysis of texts and documents, it can be noticed that companies listed on the stock exchange are aware of the existing exchange rate risk and more than half of them actively manage it using derivatives hedging against exchange rate fluctuations (e.g. FX forward, currency options or CIRS).

Keywords: exchange rate risk, derivative instrument, hedge accounting, currency position, hedging strategies.

Security Policy of Eastern Partnership States

MSc OHANYAN Tigran

Nicolaus Copernicus University in Toruń, Doctoral School of Socials Sciences, POLAND

Security Policy of Armenia

- Security threats in the modern world often appear in the form of hybrid warfare, including not only military elements, but also the use of economic means, cyber attacks, fake news, and disinformation.
- Terrorism and transnational organized crime, the transit and dissemination of weapons of mass destruction, drug trafficking, money laundering, illegal migration and human trafficking also pose threats to Armenia.
- Armenia's security environment is also affected by processes underway in the Middle East, which include, in particular, the expulsion of religious and ethnic minorities, the consolidation and spread of religious radicalism, internal conflicts, wars of attrition, and non-traditional and proxy warfare

- Ensuring the independence, sovereignty, and territorial integrity of Armenia, and the security of Artsakh. Armenia's independence, sovereignty, and territorial integrity are the prerequisites for the security, development, and achievement of the goals of the Armenian people
- Securing democracy, human rights, and the rule of law. Democracy, the protection of human rights, and the rule of law guarantee effective state governance and enhance the country's internal resilience. The sole source of authority in the Republic of Armenia is the free will of its people

Security Policy of Azerbaijan

- The security environment of the Republic of Azerbaijan is derived from a set of factors which affects the protection of the State sovereignty, territorial integrity, inviolability of borders, national interests, and ensuring sustainable development, values of the people and their prosperity.
- Geographically located at the crossroads of the West and East, the Republic of Azerbaijan has embraced the positive elements of various civilizations. The Republic of Azerbaijan shares the European values and as an inalienable component of the Euro-Atlantic security architecture contributes to the security of this area. At the same time, the Republic of Azerbaijan, as part of the Islamic world, shares the progressive heritage and spiritual values of the Islamic civilization.

- The currently unstable region where the Republic of Azerbaijan is located has vast potential and opportunities, which can be used effectively for development in a friendly and cooperative manner with regional and wider international partners. The rich natural resources of the Republic of Azerbaijan open perspectives for the country's prosperity and national welfare and transform the country into an important energy source and a crucial integral part of the international energy supply system. The development of international transportation and communication corridors, including the construction of oil and gas pipelines, already contribute to the development of the economy of the Republic of Azerbaijan and of its partners, and is a salient example of regional cooperation.

- Protection of the State's independence and territorial integrity, ensuring inviolability of its internationally recognized borders;
- Preservation of the unity of the people of Azerbaijan, and promotion of the national consciousness;
- Establishment of the civil society, ensuring respect for human rights and fundamental freedoms;
- Strengthening the performance of State institutions and ensuring security of the people through developing democratic and civil society institutions, and by maintaining the rule of law and public order;

Security Policy of Belarus

- The traditional systems of interstate checks and balances are being replaced by supranational and transnational regulators of world relations and the economy. There is a growing awareness of the importance of partnership institutions and mechanisms at all levels of international life.
- The world economy is actively transforming and is characterized by increasing instability, the transition to a new technological order, the formation and growth of which will determine economic dynamics in the coming decades. On a global scale, there is a redistribution of markets, a redistribution of financial flows and productive forces, and increased competition. The outlines of new centers of economic leadership are outlined. Regional integration formations are developing.

- Technological evolution is becoming a source of fundamentally new threats, providing previously inaccessible opportunities for a negative impact on the individual, society and the state.
- The information sphere is turning into a system-forming factor in the life of people, societies and states. The role and influence of the mass media and global communication mechanisms on the economic, political and social situation is growing. Information technologies have found wide application in the management of critical life support facilities, which are becoming more vulnerable to accidental and deliberate impacts. There is an evolution of information confrontation as a new independent strategic form of global competition. The practice of targeted information pressure is spreading, causing significant damage to national interests.

Security Policy of Georgia

- The large-scale military aggression committed by the Russian Federation against Georgia in August 2008 made it clear that, for certain countries, open military aggression is still a tool they are willing to employ in order to accomplish their political goals in today's world.
- The military aggression by the Russian Federation in 2008, the occupation of Georgian territories, and the deployment of occupation forces in Georgian territories significantly worsened Georgia's security environment. The 2008 war demonstrated that the Russian Federation does not accept the sovereignty of Georgia, including Georgia's choice of democracy and its independent domestic and foreign policy.

- Georgia maintains close relations with the world's leading democratic states. The support of these countries plays an important role in the development of a democratic Georgia.
- Georgia is an independent, united, and indivisible state within the borders defined by the Constitution of Georgia. It respects the sovereignty and territorial integrity of other states and expects the same from them. Georgia will not accept any attempts to infringe upon its sovereignty, including attempts to change forcibly its foreign policy and to interfere in its internal affairs
- Georgia strives to ensure the security of the state, its citizens, and institutions within its internationally recognized borders. In order to ensure its security, Georgia adheres to the norms and principles of international law and believes that security is indivisible, both in the relationships among citizens in the country and within the international system, since one state's security cannot be strengthened at the expense of another state.

Security Policy of Moldova

- This policy brief is assessing the outstanding issues and priorities to help advance a national strategic security sector review, including the reform of the National Army and the Security and Information Service, which should lead to development in the short to long run a set of laws and policy measures for the implementation of an integrated security and defence policy, harmonised with key foreign policy guidelines of the Republic of Moldova
- To achieve this goal, it is necessary to launch, under the auspices of the Presidency of the Republic of Moldova, a comprehensive process of reconfiguration towards setting-up an integrated national security and defence system. But it is essential that this process is guided by the competent national authorities in charge for the national security and defence sectors, such as the Ministry of Defence and the Security and Information Service, which also need in the first place to be urgently reorganised and empowered themselves. A special role in this process is assigned to the military and traditional diplomacy, advanced strategic knowledge tools with a strong intelligence component, improved public awareness and increased level of security culture across the entire society.

- Looking at the area of security and national defence sectors of the Republic of Moldova, there are already several laws and policy documents2 . But the policy framework needs to be revised to address outstanding factors affecting the national security system, such as endemic corruption, which has distorted and discredited even the good things that have been done, sowing distrust in people's minds and discouraging political will. Most laws, strategic policy documents and relevant implementation plans have been initiated, developed, promoted and monitored by civil society, academia, but also by members of parliament and relevant experts from political parties. Currently, there are plenty of academic studies and practical elaborations on the development of the security and defence system of the Republic of Moldova, of its armed forces, from the proclamation of independence to the present day. However, there is an urgent need to adopt a new approach both to the system set-up and operational policies. Key in this new approach should be the notion of security and defence sector reform, which in different periods of Moldova's development was understood differently by various political actors and civil servants. But the main challenge is that in the recent Moldova's history, few reforms have been fully implemented

Security Policy of Ukraine

- Policy defines the goals, priorities, and tasks of implementing the relevant state policies, aimed at protecting national interests from military threats, repelling and deterring armed aggression, preventing or deterring the enemy from full-scale use of military force against Ukraine, halting temporary occupation by Russia of a part of Ukraine's territory, protecting sovereignty and territorial integrity, primarily by pursuing in the international field a set of legal, political and diplomatic, security, humanitarian, and economic measures.
- The implementation of the Policy will contribute to having Ukraine integrate into the Euro-Atlantic space and acquire NATO membership. The document assumes active participation in international peacekeeping and security operations.

Conclusions

- Armenia and Azerbaijan had a military conflicted connected to Nagorno-Karabakh. After the conflict in 2020 Azerbaijan considers, that the conflict is resolved, but in the territory of Nagorno-Karabakh are located Russian Peace Keeping Fources. The conslict, from the point of view of political scientists has not been resolved yet. The Security Policy of Armenia and Azerbaijan are connetcted to this conflict.
- Georgia and Ukraine have conflict with Russia /Osetian conflict in 2008, Donbass conflict, which started in 2014 and continues till nowdays/ and the security policies of both countries are connected to these conflicts.

Vasıf Öngören'in *Zengin Mutfağı* Oyununa Metinlerarası İlişkiler Çerçevesinde Bir Bakış

E. Candan İRİ

Arş. Gör. Dr., SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TÜRKİYE.

e-posta: eminecandaniri@sdu.edu.tr

Öz

Çağdaş Türk tiyatrosunda ilk olarak Haldun Taner'in *Keşanlı Ali Destanı*'yla temsil edilen epik tiyatro estetiği, 1960'lı, 70'li yıllarda toplumcu gerçekçi yönelimdeki oyun yazarlarının kalem tecrübelerinin yoğunlaştığı bir alan hâline gelir. Çoğunlukla oyunculuk ve/veya sahneye koyuculuk gibi ikincil kimlikleri de bulunan bu yazarların Bertolt Brecht'le ve onun estetiğiyle kurduğu ilişki zaman zaman yazının alanını aşar. Bu çok yönlü yazarlar arasında 1960 sonrası Türk tiyatrosunun dikkate değer isimlerinden Vasıf Öngören de yer alır. Oyun yazarlığının yanı sıra oyuncu ve sahneye koyucu olarak da çağının tiyatrosuna katkı sunan Öngören, Brecht'in *Adam Adamdır, III. Reich'ın Korku ve Sefaleti* ve *Sezuan'ın İyi İnsanı* oyunlarını Türkiye'de seyirciyle buluşturur. Bununla birlikte, kaleme aldığı dört tiyatro eserinde de epik tiyatro düşüncesine bağlı kalır. Öngören, ilk sahne yapımı 1977'de gerçekleşen *Zengin Mutfağı* adlı oyununda, Brecht tiyatrosuyla kurduğu bağı daha farklı bir boyuta taşır. Brecht'in *III. Reich'ın Korku ve Sefaleti*'ni 1976'da *Faşizmin Korku ve Sefaleti* adıyla sahneleyen yazar, *Zengin Mutfağı*'nı bu oyunun bir epizodundan yola çıkarak kurgular. Bu bildiride, Öngören'in metinlerarası ilişkiler çerçevesinde incelenmeye uygun olan bu kurgusu konu edilecek, kaynaklık eden ve kaynaklanan yazar/metin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Metinlerarasılık, kaynaklanma, Bertolt Brecht, *III. Reich'ın Korku ve Sefaleti*, Vasıf Öngören, *Zengin Mutfağı.*

Abstract

Epic theatre aesthetics, which was first represented in the contemporary Turkish theatre with Haldun Taner's *Keşanlı Ali Destanı*, became an area where the pen experiences of playwrights with a socialist realist orientation in the 1960s and 70s concentrated. The relationship of these writers, who often have secondary identities such as acting and/or staging, with Bertolt Brecht and his aesthetics sometimes

transcends the field of writing. Vasıf Öngören, one of the notable names of Turkish theatre after 1960, is among these versatile writers. In addition to being a playwright, Öngören, also contributed to the theatre of his time as an actor and director, brings together Brecht's plays *A Man's A Man, Fear and Misery of the Third Reich* and *The Good Person of Szechwan* to the audience in Turkey. Besides, he adheres to the thought of epic theatre in his four theatre works. Öngören carries the bond he established with Brecht theatre to a different dimension in his play *Zengin Mutfağı*, the first stage production of which took place in 1977. The author, who brought Brecht's *Fear and Misery of the Third Reich* to the stage with the name *Fear and Misery of Fascism* in 1976, fictionalizes *Zengin Mutfağı* based on an episode of this play. In this paper, Öngören's fiction, which is suitable for analysis within the framework of intertextual relations, will be discussed, the original and originated author/text will be evaluated comparatively.

Keywords: Intertextuality, origination, Bertolt Brecht, *Fear and Misery of the Third Reich,* Vasıf Öngören, *Zengin Mutfağı.*

GİRİŞ

Bertolt Brecht'in epik tiyatro estetiği, Türk tiyatrosunda toplumsal meselelerin sahneye taşındığı 1960'lı yıllarda yeni bir biçime gereksinim duyan çoğu oyun yazarının yöneldiği bir tiyatro anlayışıdır. Yazarların bu yöneliminde, tiyatro sanatına biçtikleri politik-ideolojik rol ve hâlihazırdaki dramatik tiyatronun yanılsamacı biçimiyle seyirciyi düşünsel/eleştirel tavırdan alıkoyuyor oluşu etki sahibidir. Bu sanatın âdeta toplumsal bir araç hâline geldiği söz konusu yıllarda, Brecht'in yönteminin gerek öz gerek biçim bakımından dönemin şartlarına uygunluğu, dahası geleneksel seyirlik oyunlarla benzeşikliği, toplumcu bir çizgide yürüyen Türk oyun yazarları için çıkış noktası olur. Haldun Taner'in ilk kez 1964'te sahnelenen *Keşanlı Ali Destanı*'yla öncülük ettiği bu yöntemi benimseyen yazarlardan biri de Vasıf Öngören'dir. Yazar, 1960'lı ve 70'li yıllarda kaleme aldığı dört tiyatro eserinde de -*Almanya Defteri, Asiye Nasıl Kurtulur, Oyun Nasıl Oynanmalı, Zengin Mutfağı*- epik tiyatro anlayışının izinden gider. Brecht'le ve onun yöntemiyle kurduğu bağı, sahneye koyucu kimliğiyle metinsel düzlemin dışına da taşıyan Öngören, Brecht'in sırasıyla *Adam Adamdır* (*Mann ist Mann,* 1926), *III. Reich'ın Korku ve Sefaleti* (*Furcht Und Elend des Dritten Reiches,* 1938) ve *Sezuan'ın İyi İnsanı* (*Der gute Mensch von Sezuan,* 1943) adlı oyunlarını Türkiye'de sahneler. Bu yapımların ilki 1971 yılında Ankara Birliği Sahnesi'nde, diğerleri ise 1976'da İstanbul Birlik Sahnesi'nde seyirciyle buluşur.

Öngören, Birlik Sahnesi'ndeki Brecht sahnelemeleri sırasında bir taraftan *Zengin Mutfağı* adlı son oyununu kaleme alır. İlk sahne yapımı 1977'de gerçekleşen bu oyun, 1976'da *Faşizmin Korku ve Sefaleti* adıyla sahneye konulan *III. Reich'ın Korku ve Sefaleti*'yle metinlerarası bağlar taşır. Brecht'in *III. Reich'ın Korku ve Sefaleti*'nin "Tebeşir İşareti" adlı üçüncü epizodu, Öngören'in *Zengin Mutfağı*'nın kurgusal temelini oluşturur (İri, 2020: 245). Genişletme yöntemine başvuran Öngören, 1930'lar Almanya'sını konu edinen bu epizodu, 1970'ler Türkiye'sinin toplumsal zeminine uygun düşecek biçimde dönüştürerek yenidenyazar. Bu bildiride, metinlerarasılığa başvuran yazarın bu kurgusu konu edilecek, *Zengin Mutfağı*'nda kaynak metin (alt metin) durumundaki "Tebeşir İşareti"yle kurulan ilişki değerlendirilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda, öncelikle Brecht'in söz konusu metni,

ardından Öngören'in eseri üzerinde durulacak, son aşamada iki metin karşılaştırmalı bir incelemeye tabi tutulacaktır.

Brecht'in Alman Geçit Töreninden Bir Sahne: "Tebeşir İşareti"

Yirminci yüzyıl Alman yazınının öne çıkan isimlerinden Bertolt Brecht, Alman parlamento (Reichstag) binasının yakıldığı 27 Şubat 1933'ün ertesi günü, vatan hainliğiyle suçlandığı ülkesini terk etmek zorunda kalan çok sayıda sanatçıdan biridir. Ailesi ve birkaç yakın dostuyla birlikte çıktığı sürgün yolculuğunun ilk aşamasında Prag, Viyana, Zürih, Paris gibi kentlerde kısa süreli ikametinin ardından Danimarka'ya yerleşen Brecht, burada Almanya sınırına oldukça yakın bir yer olan Svendborg'da altı yıl yaşar (Candan, 2003: 115). Her gününü ülkesine geri dönme umuduyla geçirdiği bu zaman dilimi, Brecht'in hem tiyatro kuramını geliştirdiği hem de *Galilei'nin Yaşamı (Leben des Galilei), Cesaret Ana ve Çocukları (Mutter Courage und Ihre Kinder*), *Sezuan'ın İyi İnsanı (Der gute Mensch von Sezuan)* gibi dikkate değer oyunlarını kaleme aldığı yıllar olması bakımından önem taşır (Kesting, 1985: 66). Bu yıllar itibarıyla, kendi ifadesiyle, tüm yazın çalışmalarını, oyunlar ve şiirler kaleme alarak Naziler'e karşı savaşa adayan (1977: 94) Brecht, Nasyonal Sosyalist Almanya'da yaşananları doğrudan ya da dolaylı olarak konu edindiği eserlerini politik bir zemine oturtur. Dünyadan soyutlanmış göründüğü Svendborg yıllarında, yanı başındaki Almanya'da kopan fırtınaları takip edebilmek için basından yararlanır. Yakın çalışma arkadaşlarından Margerete Steffin'in desteğiyle 1934/35'ten başlayarak gerek gazete haberlerinden gerek görgü tanıklarından materyal toplamaya başlar (Brecht, 2000: 231). Bu materyaller, ilkin Brecht'in kimi politik şiirlerine kaynaklık eder. Aralarında 1937 tarihli "Rejimin Korkuları", "Gençlik ve Üçüncü Reich", "Üçüncü Reich'ın Süresi" gibi metinlerin bulunduğu bu şiirleri, Brecht daha sonra *Svendborg Şiirleri* (*Svendborger Gedichte,* 1939) adı altında kitaplaştıracaktır. Hem basından ve görgü tanıklarından edindiği bilgiler hem de bu tür şiirler, 1937'de kaleme almaya başlayacağı bir *sahneler dizisi* olan *III. Reich'ın Korku ve Sefaleti* adlı oyunu için de kaynak olur.

Brecht'in yaklaşık bir yıl içinde tamamlayıp bir araya getirdiği yirmi yedi sahneden oluşan *III. Reich'ın Korku ve Sefaleti,* ilk kez 1938 Mayıs'ında Paris'te sekiz sahnelik kısmıyla sahnelenir. Aynı yıl eserin tüm sahnelerinden oluşan düzenlemenin Londra'da Malik Yayınevi tarafından basılması planlanır, ancak bu plan gerçekleşmez. "[B]ütününü kapsamayan bir sahneler dizisinin ilk yayını Moskova'da 1941'de Das Internationale Buch Yayınevi tarafından gerçekleştirilir" (Brecht, 2000: 233). Eserin 24 sahnelik bir basımı ise 1945'te New York'ta Aurora Yayınevince sağlanır. Brecht'in önce Heinrich Heine'nin *Almanya. Bir Kış Masalı* (*Deutschland. Ein Wintermärchen,* 1844) adlı eserine göndermeyle *Almanya, Bir Dehşet Masalı* adıyla yayımlamayı düşündüğü (2000: 233), nihayetinde Balzac'ın *Kibar Fahişelerin İhtişam ve Sefaleti* (*Glanz und Elend der Kurtisanen,* 1938) romanını anıştıracak bir adlandırmaya başvurduğu bu belgesel oyun, 1933-1938 dönemindeki Almanya'yı gerçekçi bir tavırla gözler önüne serer. Birbirinden bağımsız görünen, fakat aslında "faşizm" çatısı altında birleşen bu uzunlu kısalı sahnelerde, oyunun başında yer verilen "Alman Geçit Töreni" adlı baladla örtüşürcesine bir geçit töreni sunularak Nasyonal Sosyalist Almanya'da yaşayan halkın durumuna dikkat çekilir. Korku, baskı, ihbar, zulüm, şiddet, yasak, sefalet, çaresizlik gibi kavramlara ışık tutan bu sahneler arasında öne çıkanlarından biri "Tebeşir İşareti"dir. Brecht'in önceki yıllarda kaleme aldığı politik dizelerin âdeta bir ön taslak vazifesi gördüğü oyunun (White ve White, 2010: 147) bu sahnesi, "Tebeşir

Haçı" ("Das Kreidekreuz") şiirinin teatral düzlemdeki ifadesidir.[1] Oyunda önceki metinlerine ait gösterge dizgelerini yeniden dağıtarak çoksesli bir yapı kuran (Aktulum, 1999: 9) Brecht'in "Tebeşir İşareti" sahnesine kaynaklık eden dizeler şöyledir:

"Ben bir hizmetçi kızım.
S.A.dan bir adamla bir maceram oldu.
Bir gün o, gitmeden önce,
gülerek gösterdi bana
hallerinden yakınanları nasıl yakaladıklarını.
Bir tebeşir parçası çıkardı ceketinin cebinden
ve bir küçük haç çizdi avucunun içine,
ve anlattı, sivilleri giyinip
iş ve işçi kurumlarına nasıl gittiğini
avucunun içindeki bu işaretle,
işsizlerin kuyrukta ana avrat
küfrettikleri o yerlere,
ve nasıl küfrettiğini kendisinin de onlarla birlikte,
dostluk ve dayanışma gösterisi olarak da
sırtına nasıl vurduğunu küfreden herkesin,
ve böylece, sırtında beyaz haç bulunan
damgalı adamların S.A.larca nasıl yakalandığını.

Bu anlattıklarına katıldıydık gülmekten.
Onunla üç ay bir arada yaşadım.
Sonra bir gün bir de ne göreyim:
Banka cüzdanımı apartmamış mı.
Yok benim için saklayacakmış da,
yok kimin ne olacağı belli değilmiş de,
falan filan.
Ben onu suçlayınca da,
bin dereden su getirerek yeminler etti,
beni yatıştırmak için de
sırtımı okşadı şöyle.
Yılandan kaçar gibi kaçtım ondan.
Eve gelince ilk iş aynaya baktım,
sırtımda beyaz haç var mı diye" (1992: 25-26).

[1] Brecht'in sürgün dönemi şiirlerinden "Rejimin Korkuları" ("Die Ängste des Regimes"), oyunun hemen tüm sahnelerine yayılmış bir etki gösterirken kimi şiirleri de "Tebeşir Haçı" ("Das Kreidekreuz") örneğinde olduğu gibi direkt olarak belli sahnelerin hazırlayıcılığını üstlenir: "Komşu" ("Der Nachbar") şiirinin "İhanet" ("Der Verrat") adlı ikinci sahneye kaynaklık etmesi gibi (Bkz. White ve White, 2010: 147).

Brecht'in "[b]ir tür özgönderim biçiminde gerçekleşen içmetinsel alışveriş"i (Aktulum, 2011: 441) neticesinde ortaya çıkan "Tebeşir İşareti", bu dizelerde anlatılan öykünün yansımasıdır. Sahne, 1933 Berlin'inde bir patron konağının mutfağında geçer. Kişiler; Minna adında bir aşçı kadın, Anna adında bir hizmetçi kız, bir şoför, bir işçi ve Theo adında bir SA'dır.[1] Hizmetçi kızla dört yıldır birlikte olan Sturmabteilung mensubu Theo'nun mutfaktakilerle arasında gelişen bir diyalog sırasında, Üçüncü Reich'ın aleyhinde söylenip bozgunculuk edenleri tebeşir numarasıyla nasıl enselediklerini gösterdiği sahnede, SA'ların nasyonal sosyalist düzene adanmışlığı kadar yarattıkları korku, kuşku ve endişe atmosferi de gözler önüne serilir.

Berlin'den İstanbul'a: Vasıf Öngören'in *Zengin Mutfağı*

Brecht'in *III. Reich'ın Korku ve Sefaleti,* Türkiye'de ilk kez 1971-72 sezonunda Ankara Sanat Tiyatrosu (AST) tarafından Yılmaz Onay'ın yönetiminde *Hitler Rejiminin Korku ve Sefaleti* adıyla sahnelenir. Bir başka uygulama da 1975-76 sezonunda Birlik Sahnesi'nden gelir. Vasıf Öngören'in kurucuları arasında bulunduğu bu sahnede geniş halk yığınlarının önünde faşizmi tartışmak gayesiyle *Faşizmin Korku ve Sefaleti* adı altında sahnelenen oyunun dramaturgisi ve dekoru Öngören'e, yönetimi Ali Taygun'a aittir (Özer, 1975: 6). Brecht'in belgesel oyunundan seçilen sahnelerin oynandığı sıralarda, Öngören'in *Zengin Mutfağı* adını verdiği son oyunu da şekillenmeye başlar.

Toplumcu gerçekçi tiyatro çizgisinde yürüyen Öngören, tiyatroyu toplumsal bir güç olarak nitelendirir. Onun düşüncesinde bu gücün iyiye kullanılması, bilim çağının seyircisini uyuşturmak yerine uyandırmakla, değişmesi gereken ve değişebilir dünyanın sorunlarını onun eleştirisine sunmakla mümkündür. Bunu gerçekleştirebilmenin yolu da *çağdaş ve ilerici tek tiyatro sistemi* olan epik tiyatroyu benimsemekten geçer (Ankara Birliği, 1970: 34-35). Brecht'in kurduğu ve uyguladığı sistemi kaynağında öğrenen, 1962-66 aralığında Berliner Ensemble'da Manfred Wekwerth'in reji çalışmalarına katılan, bir yandan da topluluğun arşivine girme şansını elde eden yazar, 1966'da yazdığı ilk oyunu *Göç (Almanya Defteri)*'ten sonuncusuna değin bu sisteme bağlı kalır.

Faşist kadroların sermaye mutfağında beslenip büyütüldükleri gerçeğini işçi sınıfına ve geniş emekçi kitlelere götürebilme arzusuyla (?, 1977: 37) kaleme aldığı son oyunu *Zengin Mutfağı,* ilk kez 1976-77 sezonunda Birlik Sahnesi'nde Öngören'in kendi rejisiyle sahnelenir. Oyuncu kadrosunda Aydın Gürel, Bürge İrtel, Attila Ortanoğlu gibi genç oyuncular yer alır. Bu ilk yapım sonrasında *Zengin Mutfağı*, "kurgusunun gerek tiyatro tekniği, gerek diyalektik yönden tutarlılığı, güncel ve yerel olmasına karşılık, kapitalizme saplanmış tüm ülkelerde olmuş ve olabilecek gelişmeleri yansıtması nedeniyle" *Tiyatro '77* Dergisi'nce "Yılın Oyunu" seçilir (?, 1977: 35). Yazarına "İsmet Küntay Ödülü" ve "Sanatseverler Derneği En İyi Yazar Ödülü"nü de kazandıran oyun, 1977-78 sezonunda Ankara Sanat Tiyatrosunun açılış oyunu olur. Bu yapımın yönetmeni Rutkay Aziz; oyuncuları ise Rana Cabbar, Yeşim Dorman, Erol Demiröz, Yaman Okay, Altan Erkekli gibi isimlerdir. Aynı tiyatro mevsiminde bir kez de İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları tarafından Başar Sabuncu'nun rejisiyle sahnelenen oyunda başrolü Aşçı

[1] SA kısaltmasıyla bilinen Sturmabteilung, Nazi iktidarının düzensiz gönüllülerden oluşan paramiliter kanadıdır. "4 Kasım 1921'den 30 Ocak 1933'e dek pek çok sokak ve salon kavgasında örgütlü işçi hareketine karşı seferber edilmiş ve sonra da zaman zaman polis görevi verilmiştir (örneğin antifaşistlerin tutuklanmasında). SA'lar aynı zamanda toplama kamplarının ilk muhafız personeli olmuşlardır" (Brecht, 2000: 243).

Lütfü Usta rolüyle Şener Şen üstlenir. 1988'de beyazperdeye de uyarlanan *Zengin Mutfağı,* ilk sahnelendiği yıldan bugüne farklı tiyatro topluluklarınca defalarca sahneye konulmuş bir oyundur. Aralık 2018'de DasDas Sahne'de Şener Şen ve Doğu Yaşar Akal'ın yönetmenliğinde yeniden sahnelenmeye başlayan oyun, içinde bulunduğumuz günlerde Şener Şen'in ve kendisine eşlik eden genç oyuncuların -Gizem Ergün, Onay Kaya, Kutay Sandıkçı, Uğur Arda Başkan- çarpıcı performansıyla seyirciyle buluşmaya devam etmektedir.

Eserin her dönemde güncelliğini koruyan kurgusu, halkın çıkarlarını gözeten bir tiyatro anlayışından yana olan Öngören'in can sıkıcı toplumsal olayları yansıtma çabasının ürünüdür. "Sanatçının görevi gerçeği yazmaktır" (?, 1977: 36) düşüncesindeki yazar, kendisiyle yapılan bir söyleşide, bu canlı ve değişken gerçeği *Zengin Mutfağı*'nda nasıl bir yaklaşımla kurguladığını şöyle ifade eder:

> "Gerçeği anlatmak, yazmak sorunu, özellikle Batı'da bireyin gerçeğini yazmak şeklinde gelişmiştir. Oysa birey, gerçeğin bir ucu. Gerçek değişken bir yapıya, bizlerden bağımsız kendi kanunlarıyla gelişen temel bir yapıya sahiptir ve ancak toplumsal varoluş bilinciyle belirlenir. İşte son oyunumda sosyal değişimlerin kişinin kaderini nasıl değiştirmeye zorunlu olduğunu anlatarak, gerçeği yansıtmaya çalıştım. Bu gerçeği tümüyle anlatmak bilimsel bir inceleme olurdu. Oyun değil, cilt cilt kitap yazmak gerekebilirdi. Bu gerçeği oyunda yansıtmak için önce bir seçim yaptım: Zengin mutfağını seçtim. Bu seçimi yaptıktan sonra, sosyal olaylarla kişilerin kaderleri arasında diyalektik bir bağ kurdum" (Oral, 1977: 3).

İnsanı *toplumsal bir varlık* sayan diyalektik materyalizmin izinde, bireyi ve kaderini toplumsal ilişkiler çerçevesinde "değişebilir" bir nitelikle ele alan Öngören'in burada sözünü ettiği seçimin, kendi muhayyilesinin bir çıktısı olmayıp Brecht'in *III. Reich'ın Korku ve Sefaleti*'nin etkisinde gerçekleştiği açıktır. Tiyatro yöntemi bakımından takipçisi olduğu Brecht'in sentezci yaklaşımını da benimsemiş görünen Öngören, *Zengin Mutfağı*'nı, kendisine esin kaynağı olan söz konusu oyunun "Tebeşir İşareti" epizodunu yeni bir bağlamda yenidenyazmak suretiyle oluşturur. Bu konuya ilişkin bir belirlemeye, 1988'de *Nokta* dergisinde yayımlanan imzasız bir yazıda rastlanır. Oyunun sinemaya uyarlanması üzerine kaleme alınan "Küçük Adam Büyür mü?" başlıklı bu yazıda, "Vasıf Öngören'in Bertolt Brecht'in 'Üçüncü Reich'ın Korku ve Sefaleti' adlı oyununun bir episodundan yola çıkarak oluşturduğu 'Zengin Mutfağı' tek mekânda, bir zengin evinin mutfağında geçiyor" (?, 1988: 68) ifadesi yer alır. Öngören'in daha önce inceleme konusu yapılmamış bu metinlerarası yaklaşımının, alt metin ve ana metin arasında yapılacak bir karşılaştırmayla aydınlatılması mümkün görünmektedir.

"Tebeşir İşareti" ve *Zengin Mutfağı* Arasındaki Kimi Metinlerarasılıklar

Hitler Almanya'sından insan manzaraları sunan *III. Reich'ın Korku ve Sefaleti*'nin "Tebeşir İşareti" epizodu, 1933 Berlin'inde yaşanan faşizm terörünü gözler önüne serer. Oyunun uzun sahnelerinden biri olan bu epizot, bir patron konağının mutfağında bir aşçı kadın, bir hizmetçi kız, bir şoför, bir işçi (aşçı kadının kardeşi) ve bir SA arasında yaşananları konu edinir. Bu, Nasyonal Sosyalist Almanya'yı karakterize eden SA birlikleri, işsizlik yardımı kuyrukları, gönüllü çalışma kampları, kış yardımı kampanyası gibi unsurların işlendiği; "faşist diktatorya altında değişik sınıflardan insanların tipik davranışlarını[n]" (Brecht, 2000: 265) gösterildiği bir metindir.

Öngören, kendisine esin kaynağı olan bu epizodu genişleterek iki perdelik bir oyuna dönüştürür. Beş "ön oyun" ve altı "oyun"dan[1] oluşan bu ana metin, tıpkı alt metindeki gibi başından sonuna bir patron köşkünün mutfağında geçer. Mekânın ortaklığına bağlı olarak iki metin arasında kişi kadrosu bakımından da benzerlikler söz konusudur. *Zengin Mutfağı*'nda yine bir aşçı (Lütfü Usta), bir hizmetçi kız (Kız), bir şoför (Seyfi) ve bir işçi (şoförün ağabeyi) bulunur. "Tebeşir İşareti"ndeki *SA*'nın *Selim* adında faşizan bir gence dönüştüğü oyunda, *aşçı kadın*ın yerini aynı zamanda anlatıcı rolünü de üstlenen *Aşçı Lütfü Usta* alır. Bunların yanı sıra patron (Kerim Bey), patronun eşi (Hanımefendi), patronun oğlu (Küçük Bey), hizmetçi kızın ağabeyi (İşçi Murat) ve Ali Kara, sahne üzerinde varlık göstermemelerine karşın konuşmalar aracılığıyla dâhil oldukları kurguya yön veren kişilerdir (Göktaş, 2004: 136). Öngören, toplumsal sınıflar arasındaki çelişki ve çatışmaların giderek keskinleştiği 1970'ler Türkiye'sinde (Yüksel, 1997: 122) konumlandırdığı bu kişiler aracılığıyla sermaye-emek çatışmasını tartışmaya açar. Esin kaynağı metindeki gibi kapitalist üretim tarzının beraberinde getirdiği faşist düzeni çeşitli yönleriyle sergileme yoluna giden yazar, Brecht'in 1933 Berlin'inde kurduğu metni, 1970'ler İstanbul'una taşıyarak yeni bir metin ortaya koyar. Bu kurguda, işçi sınıfının büyük bir direniş gerçekleştirdiği 15-16 Haziran 1970'ten 12 Mart döneminin sıkıyönetim günlerine uzanan süreç konu edilir.

Zengin Mutfağı, yirmi küsur yıldır Kerim Bey'in köşkünde aşçı olarak çalışan Lütfü Usta'nın köşkten ayrılma kararını seyirciye danışmasıyla başlar. Zaman, 1970'lerin ortalarıdır. Lütfü Usta, kendisini bu karara sürükleyen olayları seyirciye aktarabilmek için onu 1970 yılının 15 Haziran'ına götürür. O gün, İstanbul'un altını üstüne getiren büyük bir işçi ayaklanması yaşanmış, İstanbul'dan İzmit'e kadar bütün fabrikalar boşalmıştır (Öngören, 2014: 239). Köşkün sahibi Kerim Bey ise olaylar başlar başlamaz ailesiyle birlikte Avrupa'ya kaçmıştır. Ortalık biraz sakinleşince geri dönmüş, 12 Mart Muhtırası'nın ardından ilan edilen sıkıyönetim günlerinde de köşkün bahçesine bir terbiyeli kurt köpeği getirtmiştir. Seyirciyi bu kez büyük işçi direnişinin tam bir yıl sonrasına götüren Lütfü Usta, patronun 15 Haziran'ın yıl dönümü için akşama otuz kırk kişilik bir ziyafet sofrası kurulması isteğini kızgınlıkla karşılar. Öfkesinin nedeni, işçi sınıfından 15-16 Haziran'daki kalkışmalarının intikamının alınması ve bunun kutlanmak istenmesi değil, kendisinin bu ziyafet planından son anda haberdar edilerek zor durumda bırakılmış olmasıdır. Köşkün dışında kopan fırtınalara pek aldırış etmeyip yalnızca kendi küçük dünyasında ona huzursuzluk veren olaylar üzerine mutfağın sınırları içerisinde söylenmekle yetinen Usta (İri, 2020: 248), sınıf bilincinden yoksun bir emekçidir. Bu yönüyle "Tebeşir İşareti"nin aşçı kadını Minna'yla koşutluk sergiler. Aşçı Minna, Marksistlerin mücadelesini yersiz, SA'larca enselenmelerini yerinde bulacak kadar kendi sınıfının meselelerinin uzağında bir kadındır.

15 Haziran 1971, yalnızca işçi olaylarının değil, aynı zamanda hizmetçi kız ve Selim'in nişan yıl dönümüdür. Çünkü İstanbul'da ortalığın karıştığı gece, Lütfü Usta, kendi kızı gibi sevdiği hizmetçi kızla sevgilisi Selim'i nişanlamıştır. Üniversitede Türkoloji okuyan Selim, eski bir toprak ağasının topraksız oğludur. Babasının toprağından kendi payına düşeni alamamanın, bozuk düzende kendisine bir açık kapı bulamamanın ezikliğini yaşayan kendi hâlinde bir gençtir (Yüksel, 2000: 58). Tek derdi, köşkün Küçük Bey'inin özel hizmetini gören, üstelik huysuz Hanımefendi'nin kahrını çeken nişanlısını bu zengin mutfağından kurtarmaktır. Sıkıyönetim bildirisinde arananlar arasında adı geçen Ali Kara'nın yerini

[1] "Sahne" ya da "tablo" yerine "oyun" ifadesi, Öngören'in bütün oyunlarında bilinçli olarak tercih ettiği bir kullanımdır.

bilen Selim, onu ihbar ederek yakalanmasını sağlamayı, böylelikle para ödülünü almayı planlar. Ancak bu tekinsiz plan, düşündüğü gibi ilerlemez ve ele verdiği Ali Kara polis baskınında öldürülür. Selim, polisi kendisinin getirdiğini görenlerin ona zarar vereceği korkusuyla köşkün mutfağına sığınmak ister. Lütfü Usta'nın araya girmesiyle köşkün sahibi Kerim Bey'den destek gören Selim, patronun emriyle önce birkaç gün köşkte misafir edilir, sonra bir kampa gönderilir. Beş altı ay sonra kamptan döndüğünde artık Kerim Bey'in sağ kolu hâline gelerek köşkten ayrılmaz olur. Bu arada Haziran olaylarına karışan işçiler birer birer işten çıkarılmıştır. Kız'ın ağabeyi Murat ve Seyfi'nin ağabeyi Ahmet de bu işçiler arasındadır. İşlerini kaybettikten sonra ikisi de işçileri örgütlemek amacıyla sendikada çalışmaya başlamıştır. Ancak bunun Selim'in kulağına gitmesini istemeyen Murat ve Ahmet, sendika olayını Kız'dan gizlemiştir. Çevresinde olup bitenden habersiz ağabeyine iş bulması için nişanlısı Selim'den yardım bekleyen Kız ise onunla bir an evvel evlenip bu köşkten kurtulmanın derdindedir. Oysa gönderildiği kampta kafası kuru ve dogmatik bir milliyetçilik anlayışıyla doldurulan Selim (Göktaş, 2004: 137), ortada Türk Devleti'ni yıkmak isteyenlere karşı verilmesi gereken bir savaş varken evlilik gibi bireysel bir arzunun önemsiz ve yersiz olduğuna inanır. Selim, bu hâliyle "Tebeşir İşareti"nin kendisini Hitler rejimine adamış SA'sı Theo'dan farksızdır. Artık iyiden iyiye faşizmin uşağı hâline gelen Selim'in fütursuz ve acımasız tavrı, sıkıyönetimin ilk zamanlarında köşke getirilen terbiyeli kurt köpeğinin öldürülmesi olayıyla belirginleşir.

Başından beri özel hizmetini görmek zorunda bırakıldığı bu saldırgan köpekten rahatsızlık duyan Lütfü Usta, yedi ay içinde ısırıp parçaladıkları dokuzu bulunca onu gizlice zehirlemeye karar verir (Öngören, 2014: 259). Ancak köpeğin ölümü, köşkte umulmadık bir olaylar silsilesine neden olur. Selim'e göre köpeği zehirleyenler, kendilerine gözdağı vermek isteyen komünistlerdir. Dışarıdan biri bu terbiyeli kurt köpeğine kolay kolay yaklaşamayacağına göre bu işte mutlaka içeriden birinin parmağı vardır (Öngören, 2014: 267). Selim, köpeği kimin öldürdüğünün peşine düşerken çok geçmeden bahçeye yeni bir köpek getirilip bağlanır. Bu arada Kerim Bey tarafından fabrikasında çalışan işçileri DİSK'e geçirmek için uğraşanların elebaşlarına baskın düzenlemekle görevlendirilen Selim, nişanlısının ağabeyi Murat'ın bunlardan biri olduğunu öğrenmiştir. "Köpeği öldürenlerle, Kerim Bey'in işçilerini örgütleyenlerin aynı kişiler olduğu" (Öngören, 2014: 271) düşüncesiyle nişanlısı Kız'ı cezası kesilmesi gereken bir komünist olarak görmeye başlar. Önceleri Selim'in şüphelendiğinin kendisi değil Seyfi olduğunu düşünen Kız, onun baskın yapacağı kişilerin ağabeyi Murat ve arkadaşları, baskın sonrası hesabını göreceği kişininse kendisi olduğunu geç de olsa anlar. Hizmetçi kız Anna'nın şüphelerinin uyanmasıyla sona eren "Tebeşir İşareti"nden farklı olarak bu metinde Kız'ın bilinçlenme sürecine de temas edilir. Nitekim Kız, yaşanan olaylardan sonra köşkten ayrılıp bir fabrikada çalışmaya başlar. Şoför Seyfi de bir sendikaya girer. Mutfakta onlardan boşalan yere ise Selim gibi iki kişi daha gelir. Selim de mutfağa iyice yerleşir (Öngören, 2014: 282). Üstüne üstlük köşkün bahçesindeki köpekler de çoğalır. Bu köşktekilere hizmet etmeyi kendisi için artık zül sayan Lütfü Usta, günün birinde Ahmet'in kendisine gösterdiği gazetede, bir fabrikanın önünde gerçekleşen işçi-polis çatışmasında Kız'la Selim'in dövüşürken çekilmiş fotoğrafını görünce köşkten ayrılmaya karar verir. Oyun boyunca sınıfsal farkındalığı zayıf biri olarak çizilen Usta da nihayetinde aydınlanmış, kime hizmet ettiğini sorgular hâle gelmiştir. Ancak bu zengin köşküne yirmi yılını vakfetmiş bu emektar, "[a]yrılmak mı zor Kerim Bey'e hizmet etmek mi?" (Öngören, 2014: 283) diyerek son sözü yine de seyirciye bırakır.

Öngören'in kendi ifadesiyle *maddesel açıdan önem taşıyan, Türkiye'nin kendine özgü yapısıyla ilgili olan* oyunlarından *Zengin Mutfağı* (Oral, 1977: 3), kurgusuna kaynaklık eden metnin Türkiye gerçeği

doğrultusunda dönüştürülmesi neticesinde biçimlenir. "Tebeşir İşareti", yetmişli yıllarda Türkiye'de sayısı her geçen gün artan faşist kadroların sermayenin mutfağında yetiştiğini düşünen Öngören'e iyi bir malzeme verir. Bu anlamda kurgusal bir mekân olmanın ötesinde metaforik bir değeri de bulunan "mutfak", her iki metinde de *korku* ve *sefalet* kokar. Faşist düzenin beraberinde getirdiği bu duygu ve durumlar, kimini bu düzeni *görmezden gelmeye*, kimini buna *ödün vermeye*, kimini de *uşaklık etmeye* kadar sürükler (Yüksel, 1997: 122). Brecht'in montaj yöntemiyle bir araya getirdiği küçük oyunlardan biri olan (Brecht, 2000: 232) metninde daha sathi düzeyde ele alınan bu tavırlar, Öngören'in oyununda derinleştirilerek sunulur.

"Tebeşir İşareti"nin mutfağındaki aşçı kadın ve hizmetçi kız, -her ne kadar Kız sona doğru vaziyeti idrak eder gibi olsa da- etraflarında olup bitenden habersiz, sınıfsal farkındalıkları zayıf kişilerken Theo (SA), gözü Hitler'in nasyonal sosyalist düzeniyle boyanmış bir gençtir. Brecht'in epizodun başında yer verdiği,

> "SA'lar bu gelenler
> Av köpeği gibi izler
> Kendi kardeşlerini
> Teslim ederler kodamanlara
> Ve elleri kalkar selama
> Boştur kanlı elleri" (Brecht, 2000: 83)

dizeleri, faşizmin uşağı hâline gelmiş bu gencin metnin başından sonuna sürdürdüğü temel tavrı belirler. Theo, bir Sturmabteilung mensubu olarak oyun boyunca katı ve zalimane davranır. Üçüncü Reich'a adanmışlığı, onu, aslında kendisini de esir kılan düzenin gediklerini göremeyecek kadar kör, yeri geldiğinde kendi kardeşini ya da sevgilisini dahi gammazlamaktan çekinmeyecek kadar katı yürekli bir adama dönüştürmüştür. Ancak "Tebeşir İşareti"nin odağında Theo'nun, sevgilisi Anna'yı endişelendiren bu dönüşümü değil, örgütün içinde zamanla büründüğü acımasız ruh ve bu hâliyle yarattığı korku ve kaygı ortamı bulunur.

Zengin Mutfağı'nın Theo'dan hareketle kurgulanan karakteri Selim de mutfağından beslendiği faşizmin uşaklığını yapan bir gençtir. Onun Theo'yla ayrıştığı nokta, önceleri ismiyle müsemma *halim selim* bir gençken sonradan bu tehlikeli kimliği edinmiş olmasıdır. Daha doğru bir ifadeyle, başından sonuna değin bir SA olarak seyirciyle buluşan Theo'nun hangi koşullar altında bu kimliğe yöneldiği belirsiz kalırken Selim'in dönüşümü, bunu tetikleyen etkenlerle birlikte sunulur. Bu temiz ve saf Anadolu çocuğu, kendi içinden gelen dürtülerle ya da eğilimlerle değil de nesnel koşulların zoruyla giderek faşist bir militan hâline gelir (Akarsu, 1978: 6). *Bireysel kurtuluşunun peşinde*ki bu genç adamın kaderi (Yüksel, 2000: 58), yüzleştiği ekonomik sıkıntılar neticesinde değişir. Başlangıçta tek hayali sevdiği kızla bir an evvel evlenip yuva kurmak olan Selim, bunun için babadan kalma mirastan payına düşeni küçüklüğünde onun yerine geçici olarak üstlenen ablası ve eniştesinden gelecek paraya ihtiyaç duyar. Fakat eniştesinin onun hissesine de el koymasıyla önündeki tek çıkış yolu da kapanmış olur. Bir yıldır nişanlı olduğu hizmetçi kızın köşkün Küçük Bey'inin kahvaltısını odasına kadar götürüp daha yatağından kalkmadan arı sütünü içirmesi, üstüne bir de Hanımefendi'nin huysuzluklarına katlanmaya çalışması, kendisiyle evlenme niyetindeki eczacı kalfasının baskısı, Selim'in çıkışsızlığını daha da artırır. Nitekim onu sıkıyönetim bildirisinde adı geçen Ali Kara'nın yerini ihbar etmeye götüren de bu çıkışsızlıktır. Bu ihbar karşılığında verilecek para ödülünü duyan Selim, başlangıçta pek de kötücül

bulmadığı planını uygulamaya girişir. Baskın sırasında Ali Kara'nın öldürülmesi, yanında bulunanlardan birinin polisi Selim'in getirdiğine tanık olması, onu güç duruma düşürür. Nişanlısına "seni bu zengin mutfağında bırakmam" (Öngören, 2014: 250) diyerek çıkıp gittiği mutfak, işler umduğu gibi gitmeyince dönüp sığındığı liman olur. Himayesine girdiği Kerim Bey tarafından gönderildiği kamptan katı, saldırgan ve tehlikeli bir adam olarak döner. Dolayısıyla, oyunun ilk perdesinde dönüşümünün arka planı işlenen Selim, ikinci perdeden itibaren "Tebeşir İşareti"nin SA'sı Theo'yla büyük ölçüde benzeşir. Theo gibi baskınlara, gece operasyonlarına katılır; kendi deyişiyle "[komünistlerin] hepsini yakalatıp içeri tıkmadan" kimsenin rahat yüzü göremeyeceğini düşünür (Öngören, 2014: 260). Nişanlısını zengin mutfağından kurtarma saikiyle çıktığı yolun sonunda geldiği nokta, onu tereddütsüzce gammazlamak olur. Zira, "[b]ir insan ya bir taraftandır, ya da öteki taraftan. Bunun ortası yoktur" (Öngören, 2014: 275). Egemen güçlerle giderek bütünleşen militan Selim (Akarsu, 1978: 6), artık köşkün kapısındaki köpekler gibi Kerim Bey'in ve dolayısıyla *sermaye*nin hizmetindedir.

Köpeklerle Selim arasında koşutluk kuran Öngören, genişleterek yenidenyazdığı Brecht'in metninde iki kez geçen "av köpeği" ifadesini "kurt köpeği"ne dönüştürerek farklı bir yorum geliştirir. "Tebeşir İşareti"nin başındaki "SA'lar bu gelenler / Av köpeği gibi izler / Kendi kardeşlerini" (Brecht, 2000: 83) diye başlayan dizeler, *Zengin Mutfağı*'nda patronun 12 Mart sonrasındaki sıkıyönetim günlerinde köşkün kapısına bağlattığı, sayısı sonradan üçe çıkan terbiyeli kurt köpeklerine kaynaklık eder. Aşçı Lütfü Usta'nın *ne olduysa bunların yüzünden oldu* dediği bu köpekler (Öngören, 2014: 235), İşçi Ahmet'in köşke her gelişinde şiddetli şiddetli havlar. Bununla birlikte, "zengin mutfağında yalnızca Selim ve köpeğin karnının doyurulduğu görülür" (Yüksel, 2000: 58). Oyunun sonuna yaklaşılırken Selim ve Lütfü Usta arasında geçen şu diyalog, Selim ve köpek arasında kurulan koşutluğu açıklar niteliktedir:

"SELİM Beş… Altı… Hadi ama sen önce beni doyur pehlivan…
(Köpek havlamaları)
AŞÇI *(Köpeğe)* Zıkkımın kökünü ye it oğlu it. Ha sen ne dedin, karnın mı aç. Kız bak nişanlının karnı açmış, hazırlasana bir şeyler" (Öngören, 2014: 271-272).

Köşkün kapısındaki köpeğe/köpeklere gönülsüzce hizmet eden Lütfü Usta'ya göre "[k]öpek dediğin, mutfağın artığıyla geçinir" (Öngören, 2014: 252). Usta'nın bu sözüne "[a]ma Kerim Bey'in artığı da böyle olur" (Öngören, 2014: 252) diyerek karşılık veren Seyfi, o sırada işçi ağabeyi Ahmet'ten ödünç aldığı *Artı Değer*'i okumaktadır.[1] "Buradaki gönderme, işçinin emeğinin yoğunlaştırılması ile elde edilen *artı* ya da *artık değer*in, sermayenin mutfağında Selim gibileri beslemek için tüketildiğine ilişkindir" (İri, 2020: 425). Selim gibi milliyetçilik kisvesi altında terör estiren faşist kadrolar, egemen konumdaki *sermaye* tarafından beslenip büyütülerek piyasaya salınır. Bu anlamda, *Zengin Mutfağı*'nda dönüştürülerek kurgulanan "köpek", 1970'ler Türkiye'sine dair siyasi göndermelerinin yanı sıra, sadakat-ihanet bağlamında yorumlanmaya açık bir göndergedir.

Zengin Mutfağı'nda Brecht'in metninden aldığı/alıntıladığı kimi parçaları (kişi, olay, mekân vb.) yeniden düzenleyerek yeni bir metin ortaya koyan Öngören, kimi ögeleri de direkt kullanarak *yineleme*

[1] Seyfi'nin okuduğu kitabın adının "Artı Değer…" olarak ifade edilmesi, Karl Marx'ın *Artı-Değer Teorileri*'ni okuduğunu düşündürür.

yoluna gider. Yinelenen bu ögelerden biri "radyo"dur. "Tebeşir İşareti"nde aşçı kadının kardeşi Franz; hizmetçi kız, SA, aşçı kadın ve şoförün mutfakta bulunduğu sırada elinde bir radyo lambasıyla (radyo alıcısı) içeri girer. Bunun üzerine mutfaktakiler arasında Franz'ın radyodan iyi anladığı, kendisine dört lambalı kaliteli bir radyo yaptığıyla ilgili bir diyalog gelişir (Brecht, 2000: 85). *Zengin Mutfağı*'nda ise Lütfü Usta'nın bazen keyiflenmek bazen de haber almak amacıyla kullandığı bir transistorlu radyosu bulunur. Bir başka öge, "ortak para"dır. "Tebeşir İşareti"nde uzun süredir birlikte olan SA ve hizmetçi kızın ortaklaşa açtığı bir para hesabı vardır. Kızın belli bir miktar para çekmek istemesiyle ikili arasındaki gerilimi tırmandıran bu hesap, SA'nın nasyonal sosyalist devlete en yakınından bile kuşkulanacak kertede adanmışlığını ortaya koymaya yarar. Benzer şekilde, *Zengin Mutfağı*'nın Selim'inin parasız ve çıkışsız kaldığı süreçte nişanlısı hizmetçi kız, her ay düzenli olarak eve gönderdiği parayı ona uzatarak ikisi için bankada ortak bir hesap açma teklifinde bulunur. *Zengin Mutfağı*'nda yinelenen göndergelerden biri de "eczanede çalışan tezgahtar"dır. Gönderge-metinde SA'nın hizmetçi kıza, kendisine hâlâ sarkıntılık edip etmediğini sormasıyla kurguya dâhil edilen fakat daha fazla işlenmeyen bu öge, ana metinde hizmetçi kızla evlenmeyi aklına koyan eczacı kalfasına dönüşür. Selim'le bir an önce yuva kurmak isteyen hizmetçi kızın ara ara adını geçirdiği eczacı kalfası, giderek canavarlaşan Selim'in öfkesinden payına düşeni alır. Selim, Haziran olaylarıyla bir ilgisi bulunmadığı hâlde yalnızca nişanlısına askıntılık ettiği için onu ihbar edip içeri alınmasını sağlayarak cezalandırır (Öngören, 2014: 274). Esin kaynağı metinden direkt olarak alınan bu tür göndergeler, Öngören'in metninde kurguya monte edilmiş ve olayların geçtiği toplumsal zemine uygun biçimde işlenmiştir.

SONUÇ

Gerek oyun yazarı gerek sahneye koyucu kimlikleriyle çağdaş Türk tiyatrosunun epik tiyatro estetiğiyle sıkı bağ kuran sanatçılarından biri olan Öngören'in son oyunu *Zengin Mutfağı*, yalnızca kuramsal değil kurgusal yönden de Brecht'ten esintiler taşıyan bir eserdir. Brecht'in *III. Reich'ın Korku ve Sefaleti*'ni *Faşizmin Korku ve Sefaleti* adıyla Türkiye'de seyirciyle buluşturan yazar, aynı dönemde kaleme aldığı *Zengin Mutfağı*'nı bu oyunun "Tebeşir İşareti" adlı üçüncü epizodundan yola çıkarak kurgular. Brecht'in kendi metni olan "Tebeşir Haçı" şiiriyle içmetinsel ilişki kurarak ortaya koyduğu bu epizodu dönüştürerek yenidenyazma yoluna gider. Dolayısıyla, altında başka metinlerin izinin sürülebildiği *palempsest* gibi katmanlı bir yapı arz eden *Zengin Mutfağı*, 1930'lar Almanya'sında yaşanan faşizm terörünü konu edinen "Tebeşir İşareti"nin 1970'ler Türkiye'sinin toplumsal, politik ve ekonomik meseleleri doğrultusunda uyarlanmasıdır. Bu yıllarda Türkiye'de tırmanan kapitalist ve faşist düzeni çeşitli yönleriyle tartışabilmek için konusu *zengin mutfağı*nda geçen "Tebeşir İşareti"yle metinlerarasılık kuran Öngören, bu metni genişleterek yeni bir bağlamda yorumlar. Brecht'in sahneler dizisinin bir parçası olan metinde yüzeyden temas edilen olay ve olgular, Öngören'in metninde nedenleri ve sonuçlarıyla birlikte derinleştirilerek sunulur. Bu noktada, kaynak metnin kaynaklanan yazar üzerinde âdeta tetikleyici bir etki gösterdiği söylenebilir. Sonuç olarak, *Zengin Mutfağı,* esinlendiği metni kendi ülkesinin güncel sorunlarına ve koşullarına göre yorumlayan yazarın imza attığı başarılı bir yenidenyazma örneğidir.

KAYNAKÇA

Akarsu, S. G. (1978). "Zengin Mutfağı". 8 Şubat. *Cumhuriyet.* 6.

Aktulum, K. (1999). *Metinlerarası İlişkiler.* Ankara: Öteki Yayınevi.

_____ (2011). *Metinlerarasılık/Göstergelerarasılık.* Ankara: Kanguru Yayınları.

Ankara Birliği. (1970). "Ankara Birliği Bildirisi". 29 Haziran. *Tiyatro '70.* S. 5. 34-35.

Brecht, B. (1977). *Sosyalizm İçin Yazılar.* Mehmet Tim (Çev.). İstanbul: Günebakan Yayınları.

_____ (1992). *Seçme Şiirler*. A. Kadir ve Gülen Aktaş. (Çev.). İstanbul: Yön Yayıncılık.

_____ (2000). *Bütün Oyunları / Cilt 6.* Yılmaz Onay (Çev.). İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

Candan, A. (2003). *Yirminci Yüzyılda Öncü Tiyatro*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Göktaş, E. (2004). *Vasıf Öngören'in Tiyatro Dünyası.* İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

İri, E. C. (2020). "Modern Türk Tiyatrosunda Epik'in Görünümü (1960-1980)". Yayımlanmamış Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.

Kesting, M. (1985). *Brecht.* Veysel Atayman, Zeynep Özkan (Çev.). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Oral, Z. (1977). "Vasıf Öngören". 25 Mart. *Milliyet Sanat.* S. 224. 3.

Öngören, V. (2014). *Bütün Oyunları*. İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları.

Özer, K. (1975). "Yeni Bir Tiyatro, Yeni Bir Deneme". 5 Kasım. *Cumhuriyet.* 6.

White, J. J. ve White, A. (2010). *Bertolt Brecht's Furcht Und Elend Des Dritten Reiches: A German Exile Drama in the Struggle Against Fascism.* New York: Camden House.

Yüksel, A. (1997). "Vasıf Öngören Tiyatrosu: 'Tanıdık' Durumlardan 'Yabancılaştırma'ya…". *Çağdaş Türk Tiyatrosundan On Yazar.* İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları. 117-125.

_____ (2000). " 'Zengin Mutfağı'nda Semiren Faşizm". *Sahneden İzdüşümler (1975-2000).* İstanbul: Mitos-Boyut Yayınları. 55-59.

[?, ?]. (1977). "Yılın Oyunu-Oyuncuları" 10 Ekim. *Tiyatro '77.* S. 41. 34-35

[?, ?]. (1977). "Yılın Sanatçıları ile Söyleşi". 10 Ekim. *Tiyatro '77.* S. 41. 36-38.

[?, ?]. (1988). "Küçük Adam Büyür mü?". 27 Mart. *Nokta.* S. 12. 68-69.

Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies

Renata PIĘTOWSKA-LASKA, PhD. Eng.

Department of Management Systems and Logistics, Rzeszow University of Technology, POLAND

Adam LASKA, PhD.

Department of Project Management and Safety Policy, Rzeszow University of Technology, POLAND

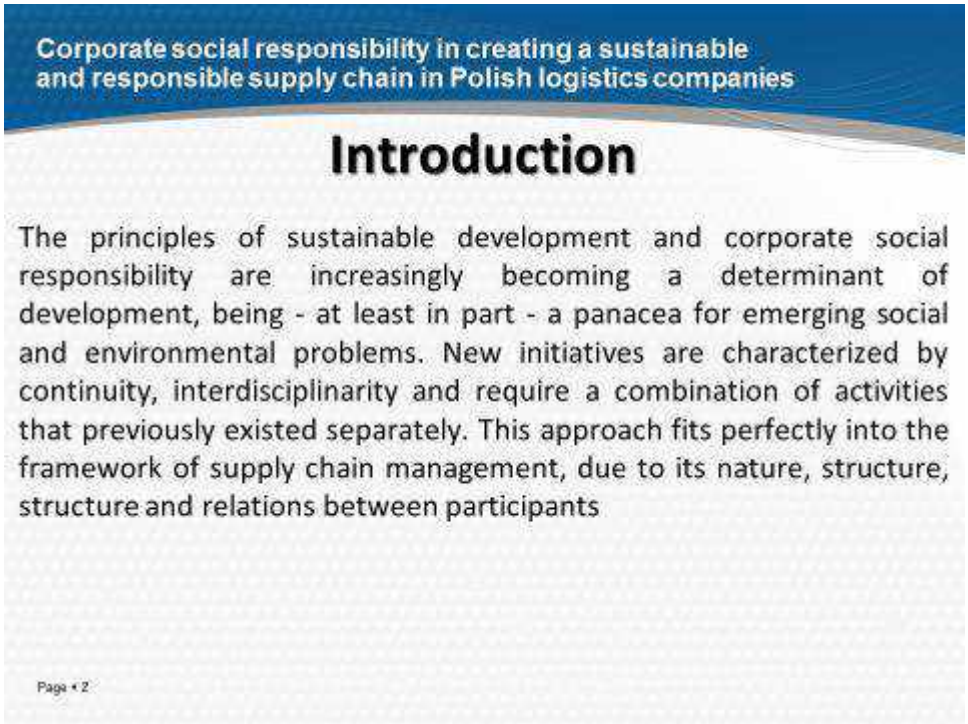

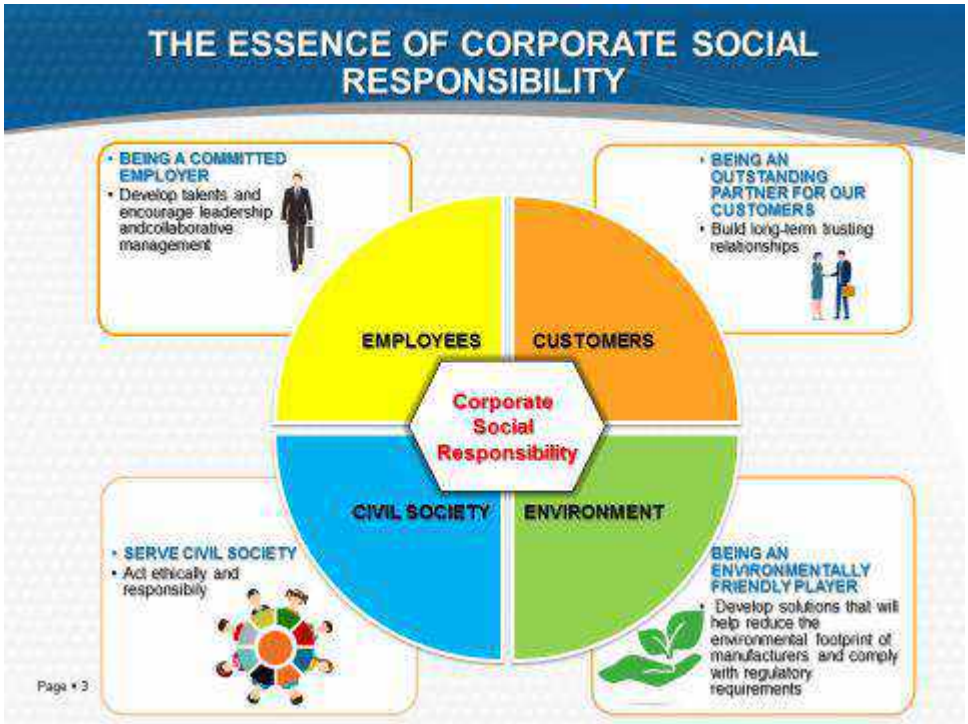

Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies

Nowadays, the supply chain is not only managing the flow of logistic flows and the physical flow of flows, but also the implementation of goals related to environmental and social aspects as well as the relations that occur between them and individual processes taking place in the chain. The consequence of actions is not only value for participants and individual links in the chain, but also for consumers and other stakeholders who do not participate directly or indirectly in the implementation of processes. This means taking into account the needs of future generations and creating value for them.

Page • 4

Research And Method

The aim of the study was to diagnose current trends and approaches of logistics companies in Poland in terms of Corporate Social Responsibility. The survey was conducted by means of questionnaire interviews in small (companies employing up to 49 persons), medium (companies employing 50-249 persons), and large (companies employing over 250 persons) logistics companies, represented by people responsible for managing sustainable and responsible business (directors, CEOs, board members, CSR specialists). The survey was conducted on a sample of 230 logistics organisations between 2018 and 2020.

Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies

Scientific research conducted in 2018-2020 was devoted primarily to determining the factors contributing to the development of corporate social responsibility (CSR) in logistics companies, as well as determining what factors hinder the development of activities in this area. Their aim was to investigate what forms of activities are undertaken by logistics companies towards their four most important groups of stakeholders, i.e. employees, customers, suppliers and the social environment. An additional element that appeared in 2020 was the issue of the impact of the COVID-19 pandemic on the implementation of CSR-related functions in logistics companies.

Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies

Fig. 1. Factors influencing the development of CSR in logistics companies

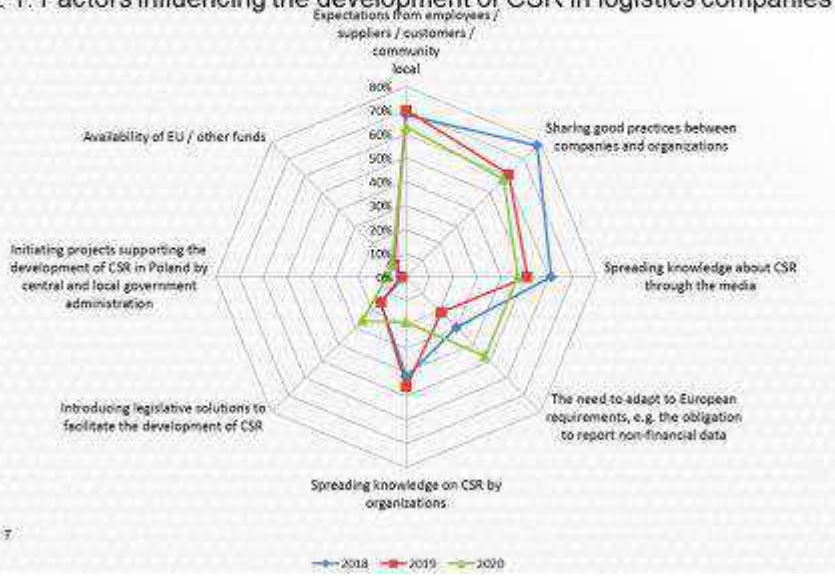

Page • 7

Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies

Fig. 2. Factors negatively affecting the development of CSR in logistics companies

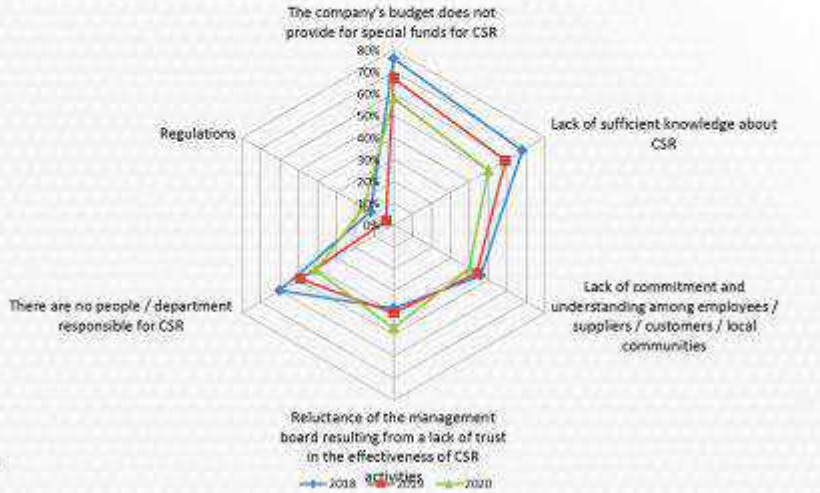

Page • 8

Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies

Fig. 3. CSR activities in logistics companies aimed at their own employees

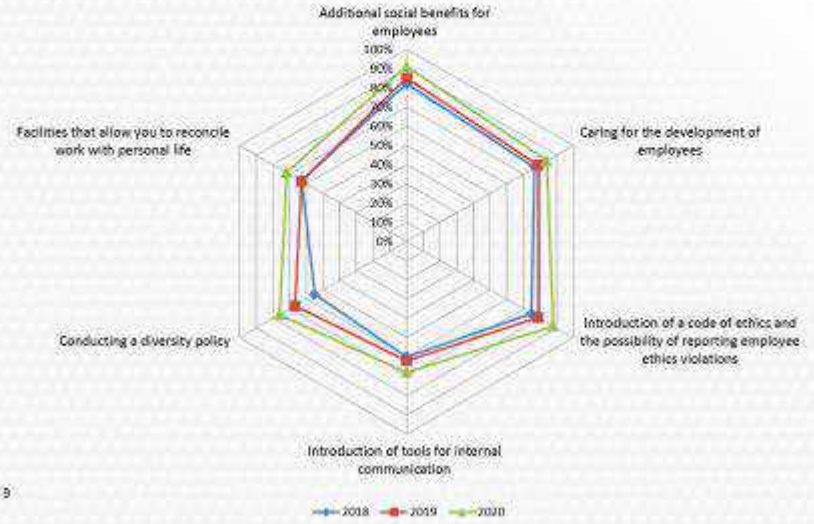

Page • 9

Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies

Fig. 4. CSR activities in logistics companies aimed at customers

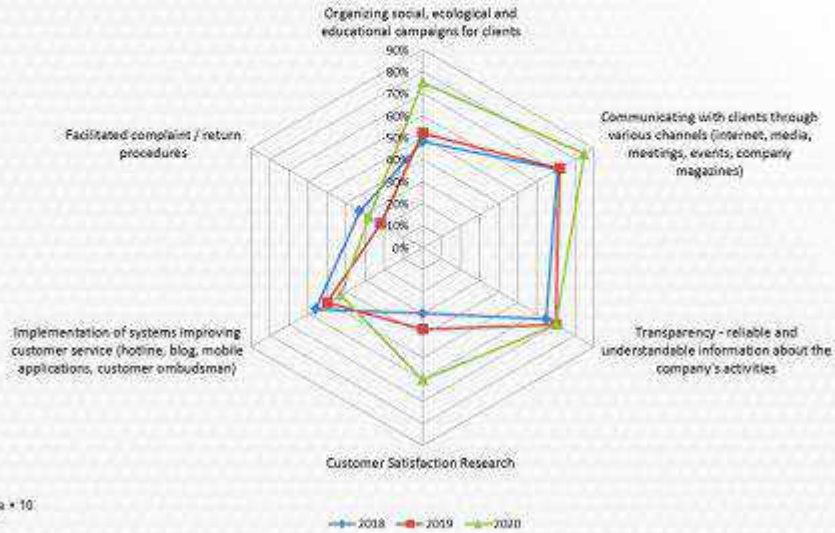

Page • 10

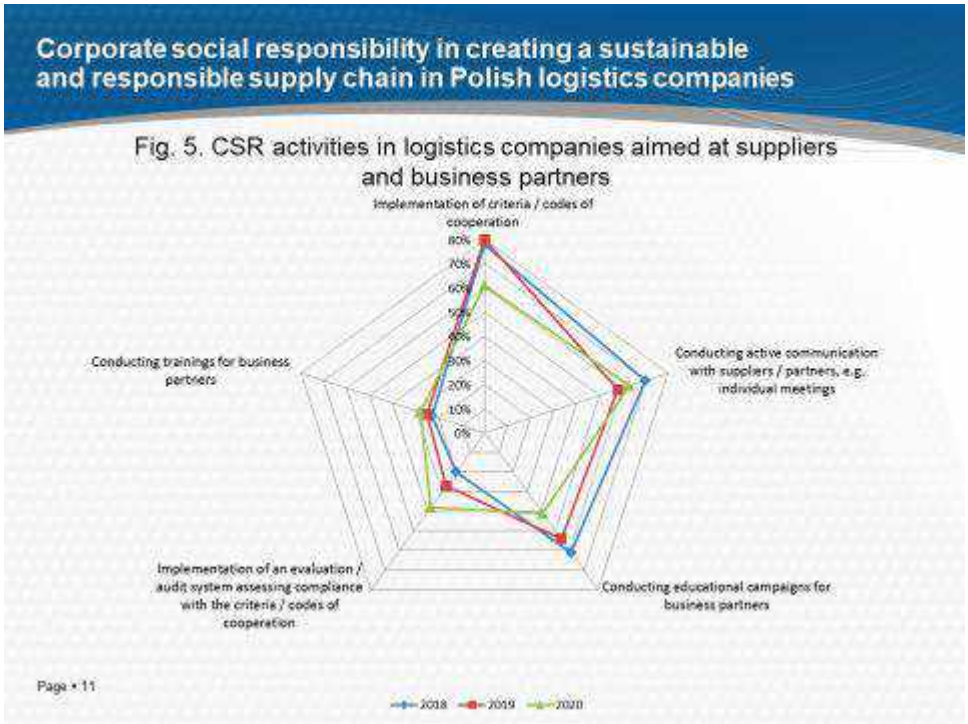
Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies
Fig. 5. CSR activities in logistics companies aimed at suppliers and business partners
Implementation of criteria / codes of cooperation
Conducting active communication with suppliers / partners, e.g. individual meetings
Conducting educational campaigns for business partners
Implementation of an evaluation / audit system assessing compliance with the criteria / codes of cooperation
Conducting trainings for business partners
80%
70%
60%
50%
40%
30%
20%
10%
0%
Page • 11
2018
2019
2020

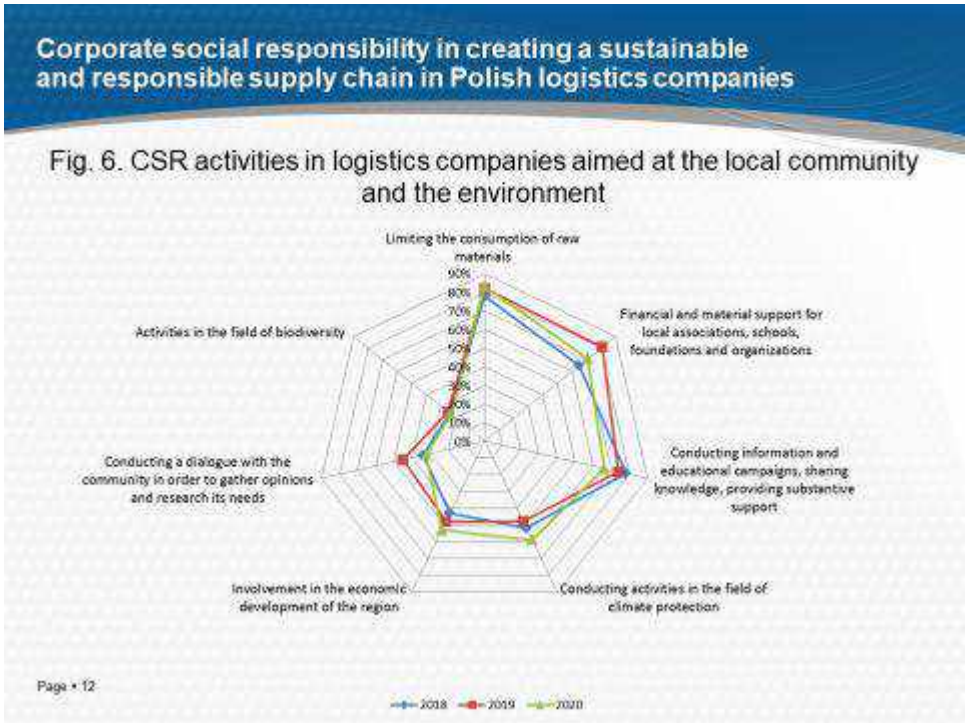
Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies
Fig. 6. CSR activities in logistics companies aimed at the local community and the environment
Limiting the consumption of raw materials
Financial and material support for local associations, schools, foundations and organizations
Conducting information and educational campaigns, sharing knowledge, providing substantive support
Conducting activities in the field of climate protection
Involvement in the economic development of the region
Conducting a dialogue with the community in order to gather opinions and research its needs
Activities in the field of biodiversity
90%
80%
70%
60%
50%
40%
30%
20%
10%
0%
Page • 12
2018
2019
2020

Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies

Fig. 7. Areas of activity undertaken by logistics companies in Poland in the field of combating the COVID-19 pandemic

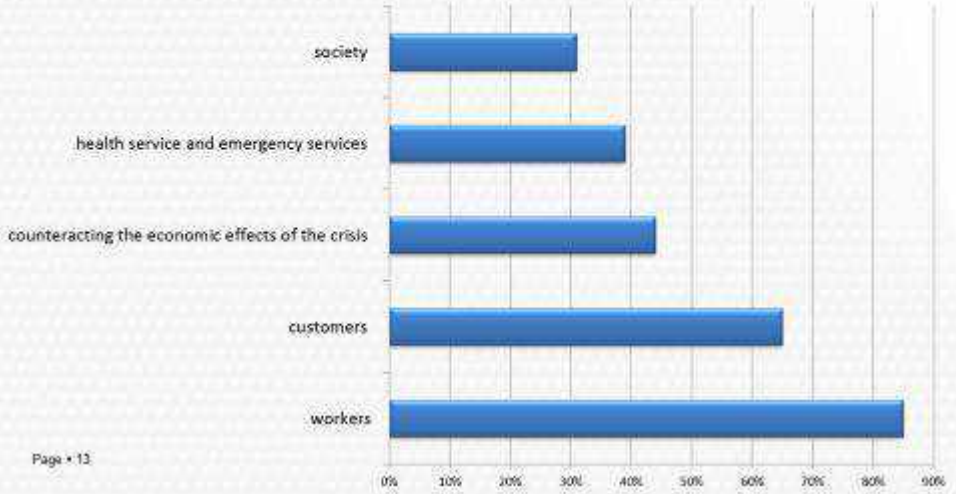

Page • 13

Analysis of areas of good CSR practice in logistics companies in Poland in 2018-2020

ISO 26000 standard area	Practice category	2018	2019	2020
Organizational order	Compliance	low	high	high
	Management	medium	medium	high
	Employee participation	high	medium	low
	Dialogue with stakeholders	high	low	low
	Reporting	low	low	low
Work placements	Safety in the workplace	medium	medium	high
	Employee health	medium	high	high
	Training and development	medium	low	medium
	Employee volunteering	low	medium	high
Environment	Eco-efficiency	low	medium	medium
	Sustainable transport	low	medium	medium
	Eco-office	low	low	low
	Ecological education	medium	high	high
Fair Operating Practices	Market education	low	medium	medium
	Relationships with suppliers	low	medium	medium
Social involvement and development of local communities	Safety on the road	medium	high	high
	Support for non-governmental organizations	low	high	medium
	Socially involved marketing	low	high	medium
	Creation of jobs and development of competences	high	medium	low

- low impact - medium impact - high impact

Conclusion

As the analysis shows, the vast majority of Polish logistics companies has responded positively to the challenges of the present day, taking numerous actions in the form of green logistics - as regards the environment (reducing greenhouse gas emissions, reverse logistics related to recycling and utilisation of products after the use phase), and corporate social responsibility - as regards relations with the society. The high interest of logistics companies in sustainability is mainly due to the fact that sustainability is seen as a source of innovation, especially organisational and technological innovation, which is reflected in increased profits. At the same time, the perception of a logistics company as a "green" company results in lower business costs and contributes to strengthening marketing and reputation assets.

The scope of impact of Corporate Social Responsibility indicates at the same time the scope of benefits gained by the enterprise. The literature most often points to three basic areas: external, internal and social. The external benefits of the enterprise include:

- increased investor interest;
- Increased loyalty of consumers and stakeholders;
- building a positive image of the company
- credibility of the company's mission;
- improved relations with the community and local authorities;
- improvement of the company's reputation;
- increasing competitiveness;
- reducing costs and increasing sales.

Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies

Internal company benefits include:

- increased company efficiency;
- reduction of business risk;
- increasing the level of the company's organisational culture;
- shaping a positive image of the company among employees;
- attracting and keeping the best employees;
- increasing employees' sense of identification with the company.

On the other hand, social benefits are:

- publicising and solving important social problems;
- educating society;
- improving the state of the natural environment;
- access to information about the company;
- respect for human rights.

Page • 17

Corporate social responsibility in creating a sustainable and responsible supply chain in Polish logistics companies

Thank you very much

for your attention

Page • 18

Nazım Hikmet'in "Putları Yıkıyoruz" Yazı Dizisi ile Necip Fazıl'ın "Edebiyat Mahkemeleri"ne Bir Bakış

An Overview to Nâzım Hikmet's Article Series "Putları Yıkıyoruz" and Necip Fazıl's "Edebiyat Mahkemeleri"

Cafer GARİPER

Dr. Öğr. Üyesi, SDÜ Fen–Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, TÜRKİYE

e-posta: cafergariper@sdu.edu.tr

Öz

Nâzım Hikmet ile Necip Fazıl Kısakürek arasında bir etkilenmeden söz etmek güçtür. Çünkü her iki şairin şiir ve düşünce dünyası, eşya ve varlık algısı farklıdır. Aralarında üç yaş kadar fark olan bu iki şairin birbirlerini denizcilik okulundan tanıdıkları bilinmektedir. Her ne kadar aralarında dostluktan söz edilemezse de gençlik yıllarında görüştükleri, pek anlaşamadıkları söylenebilir. Bununla birlikte 1920'lerde Türkçenin iki güçlü şairi olarak beliren Nâzım Hikmet'le Necip Fazıl'ın ilerleyen yıllar içerisinde modern Türk şiirinin öne çıkan şairleriyle hesaplaşma içine girmeleri arasında benzerlikten söz etmek mümkündür. Bu bildiride Nazım Hikmet'in "Putları Yıkıyoruz" yazı dizisi ile Necip Fazıl'ın "Edebiyat Mahkemeleri" yazı dizisi odak alınarak her ikisinin modern dönem Türk şairlerine yönelttikleri eleştirel dile karşılaştırmalı bir bakış getirilmeye, varsa aralarındaki etkilenme/etkileşme yahut benzerlik tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Nâzım Hikmet, Necip Fazıl, Putları Yıkıyoruz, Edebiyat Mahkemeleri.

Abstract

It is difficult to talk about an influence between Nâzım Hikmet and Necip Fazıl Kısakürek. Because the world of poetry and thought, the perception of things and existence of both poets are different. It is known that these two poets, who are about three years apart, knew each other from maritime school. Although there is no friendship between them, it can be said that they met in their youth and did not get along very well. However, it is possible to talk about a similarity between Nâzım Hikmet and Necip Fazıl, who emerged as the two powerful poets of the Turkish language in the 1920s, and came to terms with the prominent poets of modern Turkish poetry in the following

years. In this paper, focusing on Nâzım Hikmet's article series “Putları Yıkıyoruz” and Necip Fazıl's "Edebiyat Mahkemeleri”, it will be tried to bring a comparative view to the critical language directed by both of them to modern period Turkish poets, and to determine the influence/interaction or similarity between them, if any.

Keywords: Nâzım Hikmet, Necip Fazıl, Putları Yıkıyoruz, Edebiyat Mahkemeleri.

GİRİŞ

Yeni edebî hareketler genellikle bir önceki edebî yapılanmaya karşı bir reaksiyon olarak ortaya çıkar. Hemen her yeni kuşak, artık dönemini kapattıklarına inandıkları bir önceki kuşağın ortaya koyduğu estetik ilkelerin dışında yeni ve farklı ilkeler geliştirerek edebiyat dünyasında varlık kazanmak ve yerini almak ister. Bunu yaparken de önceki sanat anlayışını zaman zaman sert bir dille eleştirir. Böylece eskiye karşı yürütülen bu mücadele yeni olanın üzerine dikkatleri çektiği gibi, genç kuşağın edebiyat dünyasında öne çıkmasına da zemin hazırlar. Edebiyatta yenilik yapmak isteyen ve aynı zamanda çağdaş iki şair olan, birkaç sınıf farkıyla aynı okulda (Bahriye Mektebi) öğrenim gören Nâzım Hikmet’le Necip Fazıl’ın dünya görüşü, sanat anlayışı, estetiği arasında dikkate değer farklar bulunmaktadır. Bununla birlikte söz konusu iki şair arasında dikkatten kaçırılan kimi benzerliklerin hatta ortaklaşmaların bulunduğundan da söz etmek mümkündür. Bu yazıda söz konusu iki şairin benzer ve ortak yanlarından birine, kendilerinden önce eser veren yahut vermeye başlayan modern şairlere yönelik eleştirel bakışlarına, bu bakıştaki ortak ve ayrılan yanlara kısa bir bakış getirilmeye çalışılacaktır.

Gerek Nâzım Hikmet gerekse Necip Fazıl, 20. yüzyıl şiirinde yeni bir estetikle belirme çabası içinde olan şairlerdir. Onların yeni bir estetikle şiir dünyasında yer tutma, Türk şiirine yeni bir ufuk kazandırma çabaları karşılığını bulur. Her ikisi de önceki kuşaklardan farklı ve yeni estetik getirmede başarılı olur. Nâzım Hikmet, fütürist (gelecekçi) ve sosyalist gerçekçi yönelimle insanın/insanlığın problemlerine eğilirken Necip Fazıl, insanın iç dünyasına, onun kendisiyle ve dış dünyayla olan çatışmalar ağına metafizik duyarlılıkla yaklaşır. Fakat giriştikleri iş burada kalmaz. İki şair de kendilerine kadar gelen şiir anlayışı ve birikimle hesaplaşma yoluna gider. Sanatını ciddiye alan hemen her sanatkârın gelenekle, kendisinden önceki birikimle hesaplaşmaya giriştiği, kimi zaman gelenekle bir tarafıyla uzlaşma yolunu aradığı görülür. Ancak Nâzım Hikmet’le Necip Fazıl’ın gelenekle ve kendilerinden önceki birikimle hesaplaşmaya girişmeleri bünyesinde farklı bir boyutu taşır. O da ister buna ideolojik arka plan, ister düşünsel arka plan, isterse kendilerine yer açma çabası densin, daha önce belirlenmiş bir düşünce sistemi çevresinde karşı oluşu ifade eder. Nâzım Hikmet’in 1920’lerin sonundaki “Putları Yıkıyoruz” kampanyası da Necip Fazıl’ın 1940’ların başındaki “Edebiyat Mahkemeleri” de kendilerinden önceki şiiri ve şairleri yıkma çabasının ürünüdür. Bunu da kuran ve yönlendiren dinamik güç, her iki şairin sahip olduğu ideolojik bakış yahut dünya görüşüdür.

Her iki şairin söz konusu yazı dizilerinin dışında da geçmişle hesaplaşmaya yönelik röportajlarından ve yazılarından söz etmek mümkündür. Uzun yıllara yayılan bu yazılarda bazen önceki fikrin değiştiği, pişmanlık duyulduğu durumlarla da karşılaşılır. Fakat bu tür düşünce değiştirme ve pişmanlıklar, estetik kaygıdan çok düşünceye, ideolojiye bağlı yöntem hatasından kaynaklanır.

Nâzım Hikmet ve "Putları Yıkıyoruz"

Nâzım Hikmet, Türk şiire ve şaire daha çok Marksist ideolojiye bağlı sınıf mücadelesi içerisinden bakarken Necip Fazıl, İslam inanç sistemi bağlamında yaklaşır. Şiire getirilen eleştiri genelde şairin dünya görüşü ve bunun şiirine yansıması olur. Estetik kaygı daha geri planda kalır. Bunda rol oynayan birincil etken iki şairin de kendilerinden önceki şairleri ve onların şiirlerini bağlı oldukları dünya anlayışı veya ideoloji çevresinde yorumluyor olmalarıdır. Düşüncenin yahut ideolojinin mekanizmasını kurduğu böyle bir bakış, güdümlü eleştiri olmaktan kurtulamaz.

Nâzım Hikmet, 1929'da *Resimli Ay* dergisinde bir kampanya başlatır. Bu kampanya ile devrin önceki nesilden öne çıkmış sanatkârlarına hücum eder. Bu sanatkârların başında Abdülhak Hâmit ve Mehmet Emin gelir. Nâmık Kemal ve Tevfik Fikret de bu kampanya çevresinde tenkide tâbi tutulur.

"Putları Yıkıyoruz" kampanyası Mayakovski'nin 1912'de Rusya'da eski sanata karşı *Yaygın Beğeniye Bir Şamar* adlı dergide başlattığı kampanya ile paralellik taşır. Bu kampanyada Mayakovski, fütürist anlayışla Rus edebiyatının kendisine gelinceye kadarki birikimine savaş açar. Aslında Nâzım Hikmet'in Türk edebiyatında yapmak istediği de bunun bir benzeridir.

"Putları Yıkıyoruz, No. I Abdülhak Hâmit" başlığını taşıyan ilk yazı, *Resimli Ay*'ın Haziran 1929 tarihli sayısında yayımlanır. Arkasından "Putları Yıkıyoruz, No. 2 Mehmet Emin Beyefedi" *Resimli Ay*'daki yerini alır. Bunlardan ilki Abdülhak Hâmit'e, ikincisi Mehmet Emin'e yönelik eleştiridir. Uzun bir eleştiri dizisi olacağı izlenimi verirken ikinci yazıyla kesilir. Fakat "Putları Yıkıyoruz" genel başlığı olmadan onun başka yazar ve şairlere yönelik eleştirilerini sürdürdüğü görülür. Bu yazar ve şairler arasında Nâmık Kemal, Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Ahmet Hâşim, Yakup Kadri gibi adlara rastlanır. "Putları Yıkıyoruz" başlıklı yazılarında ve daha sonraki yazılarında Nâzım Hikmet, sert bir söylem geliştirir.

"Putları Yıkıyoruz, No. I Abdülhak Hâmit" başlı yazıda edebiyat çevrelerince "dahi-i âzâm" şeklinde yüceltme ifadesiyle anılan Abdülhak Hâmit'in dahi olmadığını, yalnızca dönemi içerisinde yenilikçi bir Osmanlı şairi olduğu düşüncesini ileri sürer. Bu yazıda onun argümanı bir sanatkârın dahi olabilmesi için toplumunun değişim ve dönüşümünü görüp geleceğe yönelik eser vermesiyle, evrensel değerleri ifade edebilmesiyle olur. Oysa Abdülhak Hâmit, içinde yaşadığı toplumun değişim ve dönüşümüne göremeyiş, Shakespeare, Racine, Corneille gibi geçmiş dönemlerin sanatkârlarını taklit etmekten öteye geçememiştir. İyi bir sanatkârın yazılarının başka dillere çevrildiğinde değerini kaybetmeyeceği, oysa Abdülhak Hâmit'in eserlerinin günümüz Türkçesine çevrildiğinde bile değerini kaybedeceği görüşünü ileri sürer. Bu da onun "dahi-i azam" şöyle dursun dahi bile olmadığını gösterir (1996: 13-16). Yazıyı "[h]akiki dehayı bulmak için sahte dehaları, kafamıza zorla dikilen putları yıkalım" (1996: 16) cümlesiyle tamamlar.

Nâzım Hikmet, "Putları Yıkıyoruz, No. 2 Mehmet Emin Beyefendi" başlıklı ikinci yazısının başında "[y]ıkmak istediğimiz ikinci put şair Mehmet Emin Beyin kendisine boşu boşuna verilen 'Milli şairlik, Türk şairliği' sıfatıdır" (Nâzım Hikmet, 1996: 20) diyerek hedefini açıklar. Mehmet Emin'in millî şair olmadığı gibi Türkçe yazmadığını, hiçbir sınıf yahut tabakanın kullanmadığı yapma bir dil kullandığını, cümlesinin bozuk olduğunu, Türkçe yazmak isteyenlerin bocalamasına yol açtığını ifade eder. Bugünkü Türkçede Mehmet Emin'in değil halk edebiyatının etkili olduğunu söyler. Mehmet Emin'in ne Abdülhamit döneminin baskıcı yapısına karşı sesini yükselttiği, ne emperyalizme karşı bir söylem içinde

olduğu, ne de yakın dönemin savaşlarını ifade eden unutulmamış bir şiirinin olduğunu belirtikten sonra ona verilen "millî şair" sıfatının cehaletten ve bakış açısındaki yanlışlıktan kaynaklandığını söyler.

Nâzım Hikmet, birer putlaştırılmış kişi olarak gördüğü bu iki şairin şiirini de daha çok dil, dönemini yakalayamama ve canlı bir söylem kuramama yönlerinden eleştirir. "Putları Yıkıyoruz" kampanyası ve yazı dizisini sürdürmez, fakat benzer eleştirileri kendisinden önceki kuşaklardan çok sayıda şaire yöneltir. Bunda rol oynayan temel etken bağlandığı Marksist ideoloji çerçevesinde kendi kuşağına, yeni yetişmekte olan genç yazar ve şairlere yer açma çabasının birinci planda rol oynadığı görülür. Şüphesiz bu eleştirilerde haklı yanlar olduğu gibi sonradan pişmanlık duyacağı eleştiriler de bulunmaktadır (Sertel, 1993: 34; Gariper, 2013: 79-98).

Necip Fazıl ve "Edebiyat Mahkemeleri"

Necip Fazıl'ın eleştiri yazılarına 1936'da yayımladığı *Ağaç* dergisinde rastlanmaya başlanır. Bu yazılarda modern Türk edebiyatını ve modern hayatı küçümserken eski hayatı ve edebiyatı olumlayan bir tavır içinde görünür. *Büyük Doğu* dergisinde 1945-1946 yıllarında yayımlamaya başladığı "Edebiyat Mahkemeleri"nde Nâzım Hikmet'e göre daha sert bir dil kullanan Necip Fazıl, tıpkı Nâzım Hikmet gibi modern Türk edebiyatının öne çıkan şairlerini ve onların kalem ürünlerini eleştirir. Daha önce de belirtildiği üzere bunda estetik ilkeden çok dünya görüşü yönlendirici güce sahiptir. O, Türk şiirinin Tevfik Fikret, Mehmet Akif, Yahya Kemal gibi öne çıkan şairlerini, fantastik bir kurgu içerisinde, mahkemelerde yargılama yoluna gider.

Necip Fazıl'ın "Edebiyat Mahkemeleri"nden önce geniş olarak üzerinde durduğu başlıca kişi Nâmık Kemal'dir. O, şairin doğumunun yüzüncü yılı münasebetiyle Türk Dil Kurumunun siparişi üzerine 1940'ta *Nâmık Kemal* adıyla bir kitap hazırlar. Nâmık Kemal'i değerlendirme çabası içinde olan Necip Fazıl, şairi yer yer sert bir dille eleştirir. Bunlar, Hilmi Yavuz'un da belirttiği gibi, "Bir 100. Yıl Anma Kitabı'nda, hiç de mutad olmayan, alışılmadık ve agresif sözlerdir" (2010: 1182). O, Nâmık Kemal'i gazeteci ve sosyal dava adamı kimliğiyle değerli bulmakla birlikte ikinci devre şiirleriyle "saf ve büyük şiir üzerinde hiçbir şey bilme[yen]", "öz hüviyeti ile şairlik üniforması arasında" çelişki dolayısıyla da, "aslında şair olma[yan]" (1940: 152); "büyük duygu, büyük hayal, büyük şiir ve fikir sahibi" olmaktan uzak; tiyatroda basit ve ilkel (1940: 258); romanda roman bilgisine bile sahip olmayan (1940: 277); "ilmi manada tarihçilikle zerre kadar ilişiği" (1940: 286) bulunmayan biri olarak değerlendirir.

Necip Fazıl, "Edebiyat Mahkemeleri" yazı dizisinde Necip Fazıl, işi daha ileri götürür. Çok sayıda yazar ve şairi eleştirel dikkatle teatral bir mahkeme sahnesinde yargılama yoluna gider. Yargılananlar arasında Tevfik Fikret, Mehmet Âkif, Yahya Kemal, Nurullah Ataç gibi adlar yer alır. O, Tevfik Fikret hakkında şu değerlendirmede bulunur:

> "Fikirleri toplu bir dünya görüşünün sağlam binasına kavuşamamış, kavliyle fiili daima uzlaşmazlık halinde, hariçten aldığı cüce tenbihleri (Prüdom), (Kope) gibi ortadan aşağı şairleri örnek tutarak ifadelendirmiş olan Tevfik Fikret, Ondokuzuncu asrın edebiyat telâkkisinden ve cemiyet anlayışından ileri gidemediğinden başka, taklit olunmak vesilesiyle hakikî şair yetişmemesi hususunda da müessir olarak san'at tarihimize kötülük etmiştir. Fikret'in öz babası onu 'adam olamadı' diye vasıflandırdığı gibi (…) biz de, hakikî şair sayamayız" (1945: 4).

Mehmet Âkif hakkında da benzer yargılara rastlanır:

> "Akif şair değildir. Bunu evvelâ kendisi söylüyor, sonra da eserleri… Bir takım manzum nesirler yazmış, tasvirler yapmış, hikâyeler anlatmış, vaazlar vermiştir. Kendini zorlaya zorlaya, manzum istida dahi kaleme almıştır. Şiirindeki (realizm) telâkkisinin ise müstehcenden farksız olduğu görüldü. Üstelik, bazı şahitlerin iddiası hilâfına aruza hâkim değil, mahkûmdur. Nasıl Mehmet Emin'in manzumelerinde hece vezninin tıkırtısı her şeyin üstüne çıkarsa, Akif'in manzumelerinde de aruzun takırtısı düşünceyi de, diğer unsurları da bastırır. Şiir gibi görünen mısraları ise tercüme veya farkında olmadan başkasının sözlerini tekrarlamadır. O da Fikret gibi (atletik) seciyelerin (şizofreni)ye müsait yapısı icabı, asla fiiliyata intikal edemiyerek nihayet 'iki damla göz yaşı'nda karar kılar" (Kısakürek 1946a: 6; 2010: 53).

Anlaşılacağı üzere Nâzım Hikmet gibi Necip Fazıl da modern Türk edebiyatının/şiirinin öne çıkan yazar ve şairlerini sert bir dille eleştirme yoluna gider.

İki şairin eleştirilerinin birleşenleri ve ayrılan yanları

Nâzım Hikmet'te 1920'lerin sonlarına doğru karşılaşılan yıkıcı eleştiriye benzer bir eleştiriyle Necip Fazıl'da 1930'ların ortalarından itibaren rastlanır. Burada Necip Fazıl'ın Nâzım Hikmet'ten etkilenerek yıkıcı bir eleştiriye gitmiş olabileceği düşüncesinden çok, eleştiride çıkış noktaları, yöntemleri ve hedefleri arasındaki birleşenler, ortaklıklar üzerinde durmak doğru olacaktır. Buna göre her iki şair de,

1. Kendilerinden önceki modern şiire savaş açar, öne çıkan şairleri yıkmak ister,
2. İki şairin de arka planındaki yönlendirici güç, düşünce sistemi ve/veya ideolojidir,
3. Her ikisi de ele aldıkları şairlerin kendi görüş açılarından olumsuz yanlarını ortaya koymayı, olumlu yanlarını çoğu kez görmezlikten gelmeyi yöntem olarak benimser,

İki şairin ayrılan yanı ise şunlardır:

1. Birincisinin Marksist ideolojiye bağlı olarak sosyalist gerçekçi anlayış çerçevesinde şairlere sınıf mücadelesi ve tarihî materyalizm açısından yaklaşırken ikincisinin, dinî duyarlılıkla İslami dünya düzeni algısına bağlı bir eleştiri getirmesidir.
2. Necip Fazıl, Nâzım Hikmet'e göre eleştirilerinde estetik yanı daha öne çıkarır.

İki şairin de kendilerinden önceki şairleri ve şiirlerini yıkma düşüncesinde ve yönteminde birleştiği, varılacak hedefte ayrıldığı görülür.

SONUÇ

"Putları Yıkıyoruz" ile "Edebiyat Mahkemeleri" ve diğer eleştiri yazılarında her iki şair de yıkıcı eleştiri yapmakta birleşir. Bunda yönlendirici dinamik, düşünsel arka plan ve/veya ideolojik dünya algısıdır. Bunda çökmüş Osmanlı'nın enkazı üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz güçlü bir yapıya kavuşamamış olmasının aydınları bir arayış içinde tutmasının rolü de düşünülmelidir. 18. yüzyılın sonlarına doğru başlayan arayış, toplum düzeninden siyasi sisteme, mimariye, müziğe, edebiyata kadar

hep sürecektir. Aydınlar, sanatkârlar, kendi dünya görüşlerine göre teklifte bulunacaktır. Sonuçta Tanzimat sonrası yenileşmenin birinci kuşağıyla edebiyat, siyasal ve sosyal alana kapılarını sonuna kadar açmıştır. Edebiyat, araçsallaşmaya başlamış, önemli bir tarafıyla düşüncenin taşıyıcısı kılınmıştır. Tam da bu noktada düşünce adamları edebiyatı fikirlerini yaymak için kullanırken Nâzım Hikmet ve Necip Fazıl gibi öncelikle iyi birer şair olan sanatkârlar da sosyal ve siyasi planda bir dünya anlayışı kurma ve bunu şiirle ifade etme yoluna gider. Şiir sanatı açısından bu konun henüz gereğince tartışıldığını söylemek güçtür.

Gerek Nâzım Hikmet'te gerekse Necip Fazıl'da baktığını görme meziyeti bulunmaktadır. Fakat her iki şair de gerçek birer eleştirici olmaktan uzaktır. Çünkü onları bağlandıkları düşünsel arka plan, ideoloji rahat bırakmaz. Böyle olunca da vardıkları yargılar, değer hükmü öznel olmaktan kurtulamaz. Nâzım Hikmet bunun kısmen de olsa rahatsızlığını ömrünün sonlarında duyar. Fakat bu rahatsızlık ve pişmanlık bir yöntem hatası yapmanın pişmanlığı olmaktan öteye geçmez. Yani şair, yine ideolojik kadro içerisinde kalır.

KAYNAKÇA

Gariper, Cafer. (2013). "Nâzım Hikmet'in Bakışıyla Nâmık Kemal", *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları*, S. 10, İstanbul: 79-98.

[Kısakürek], N. F. (1940). *Nâmık Kemâl*. Ankara: TDK Yayınları.

[Kısakürek, N. F.]. (1945). "Edebiyat Mahkemesi Tevfik Fikret", *Büyük Doğu*, S. 8, 21 Aralık 1945: 4.

[Kısakürek, N. F.]. (1946). "Edebiyat Mahkemesi Mehmet Akif", *Büyük Doğu*, S. 27, 3 Mayıs 1946: 6.

Nâzım Hikmet. (1996). *Sanat, Edebiyat, Kültür, Dil, Yazılar 1*, İstanbul: Adam Yayınları.

Sertel, Z., Sertel, S., Sertel, Y. (1993). *Sertel'lerin Anılarında Nâzım Hikmet ve Babıâli*, İstanbul: Adam Yayınları.

Yavuz, H. (2010). "", *Doğumunun 170. Yılında Uluslararası Namık Kemal Sempozyumu Bildiriler*, C. 2, Tekirdağ, s. 1181-1185.

New Technologies in English Language Teaching In Primary Schools

Nigina MISIROVA

Doctoral student, Pedagogy discipline, Doctoral School of Social Sciences

University of Warsaw, POLAND. Email: n.misirova@uw.edu.pl

Abstract

This article reveals a variety of new technologies that can help and motivate teachers to reinvert their teaching ways and make their lessons more riveting and productive for pupils. They include Piktochart, Mobile devices, Multimedia technology, Edmodo, Kahoot, Padlet, as well as using innovations in ELT. Technology enables teachers to adapt classroom activities, thus enhancing the language learning process. The use of technology has become an important part of the classroom and extracurricular learning process. Every language class usually uses some kind of technology. Clearly, information and communication technology is an important tool in the work of teachers, no matter what institution they are in. With the help of technology, teachers are leading the way in transforming education around the world. This article will showcase the issue of innovations in language teaching process, it should be started that English language teaching is significantly evolving under the influence of technology advances. These above new technologies have gained popularity as tools of teaching language and contributed to the current changes in the teaching process. As defined by Moeller, "Today, education is immersed in a technological revolution". This rapid rising and developed of information technology has offered a better form to explore the innovative teaching model. As a result technology plays the most significant roles which related to both assist and improve English language learning. These top platforms and issues are beneficial for teachers of English as they focus on developing pupils' all four skills. Technology continues to increase its importance as a tool to help teachers make language learning easier for their pupils. The main purpose of this article is to highlight the importance of using new technologies in the language classroom. The presented analyses are based on the literature review. In this paper, the researcher defines the term of innovation, the role of teacher, explains the scientific problem, research methods and the expected results and states the main recommendations for the better use of these new technologies, which help pupils in improving their learning skills and motivate their learning skills and motivate them to arouse their desire to learn a language. Web based technologies and these useful platforms provide various new possibilities and latest trends for teachers and pupils.

Keywords: innovation, new technologies, ICT, teachers.

İnovasyon ve Lojistik Performans İlişkisi: Gelişen Piyasa Ekonomileri Analizi

Relationship Between Innovation and Logistics Performance: Analysis of Emerging Market Economies

Taner AKÇACI

Prof.Dr., Gaziantep Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, UTİL Bölümü, 27000, Gaziantep/Türkiye. ORCID: 0000-0002-5343-0894 (Tel: 0506 343 28 58) akcaci@gantep.edu.tr

Ömer YILMAZ

Öğr.Gör., Gaziantep Üniversitesi, Nizip Meslek Yüksekokulu, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, 27700, Gaziantep-Nizip/Türkiye. ORCID: 0000-0002-2325-6135 (Tel: 0553 610 38 48) omeryilmaz@gantep.edu.tr

Öz

Küreselleşme hareketleri, teknolojik yeniliklerin hızlanması, yoğun rekabet ortamı ile lojistik ve yenilik, ülkelerin dış ticaretinin gelişmesinde önemli makroekonomik göstergeler arasındadır. Bu çalışmanın amacı, 2007 yılından itibaren hesaplanan "Lojistik Performans Endeksi (LPI)" ve İnovasyon Endeksi verilerini kullanarak yükselen piyasa ekonomileri üzerinde karşılaştırmalı bir analiz yapmaktır. LPI ve inovasyon hem gelişmiş hem de gelişmiş ülkeler için çok önemli bir rekabet avantajı sağlamaktadır. Ayrıca bu avantajın kullanılması gelişmekte olan ülkelerin ekonomik büyümeleri ve kalkınmaları için önemlidir. Öte yandan etkin ve verimli inovasyon ve lojistik faaliyetleri de ülkelerin üretim ve istihdam kaynakları açısından önem arz etmektedir.

Çalışmamızda bağımlı değişken LPI, bağımsız değişken ise inovasyon göstergelerinden Ar-Ge harcamaları olmuştur. Ayrıca çalışma, yükselen piyasa ekonomileri arasında yer alan BRICS-T ülkeleri örnekleminde incelenmiştir. Öncelikle değişkenlerin birim kök analizleri incelenmiş, ardından Pedroni ve Kao testleri ile eşbütünleşme analizlerine devam edilmiştir. Ampirik bulgular, değişkenler arasında bir eşbütünleşme ilişkisinin varlığını göstermektedir. Çalışmamız, ülkelerin inovasyon faaliyetlerinin gelişmesinin lojistik performansını olumlu yönde etkilediğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: LPI, İnovasyon, Küreselleşme, Pedroni ve Kao

Abstract

Globalization movements, acceleration of technological innovations, and intense competition environment and logistics and innovation are among the important macroeconomic indicators in the development of foreign trade of countries. The aim of this study is to make a comparative analysis on emerging market economies using the "Logistics Performance Index (LPI)" and Innovation Index data calculated since 2007. LPI and innovation provide a very important competitive advantage for both developed and developed countries. In addition, the use of this advantage is important for the economic growth and development of developing countries. On the other hand, effective and efficient innovation and logistics activities are also important in terms of the production and employment resources of countries.

In our study, the dependent variable was LPI, and the independent variable was R&D expenditures, one of the innovation indicators. In addition, the study was examined in the sample of BRICS-T countries, which are among the emerging market economies. First of all, unit root analyzes of the variables were examined, then cointegration analyzes were continued with Pedroni and Kao tests. Empirical findings show the existence of a cointegration relationship between the variables. Our study reveals that the development of innovation activities of countries positively affects logistics performance.

Keywords: LPI, Innovation, Globalization, Pedroni and Kao

1. GİRİŞ

Günümüzde küreselleşme ve küreselleşme hareketleri ile birlikte ekonomik ve ticari olmak üzere ortaya çıkan farklı alanlarda farklı etkiler söz konusudur. Bu etkiler tüm ülkelerde farklı sonuçlar meydana getirmiş ve ülkelerin hem rekabet hem de üretim avantajı sağlamaları için lojistik faaliyetlerinin daha hızlı, kaliteli ve daha ucuz olması kaçınılmaz hale gelmiştir. 2007 yılından itibaren Dünya Bankası tarafından yayınlanan lojistik performansı endeksi (LPI) ülkelerin lojistik performanslarını ölçmede kullanılan önemli bir ölçüt haline gelmiştir. Lojistik faaliyetlerinin gelişimi kadar inovatif faaliyetleri de bir o kadar önemlidir. Son yıllarda dünyada yaşanan dönüşüm ülkeleri bilgi ve teknoloji odaklı üretim ve dağıtım yapmaya itmiştir. Bu noktada inovatif faaliyetleri ülkelerin lojistik performanslarını doğrudan pozitif bir şekilde etkilemiştir.

Yapılan bu çalışmada bağımlı değişken olarak LPI, bağımsız değişken olarak ise inovasyon göstergelerinden Ar-Ge harcamaları seçilmiştir. Çalışmanın kavramsal çerçevesinde LPI ve inovasyon hakkında bilgi verilecek ve sonrasında ise ekonometrik analizlere geçilecektir. Değişkenler arasındaki ilişki yükselen piyasa ekonomileri arasında yer alan BRICS-T ülkelerine ait 2007-2018 yılları verileri kullanılarak incelenmiştir. Analizde önce değişkenlerin birim kök analizleri incelenmiş, ardından Pedroni ve Kao testleri ile eşbütünleşme analizleri ile değişkenler arasındaki ilişkinin yönü tespit edilmeye çalışılacaktır.

2. Kavram Çerçeve

İnovasyon kavramını ilk tanımlayan Schumpeter'e göre inovasyon, ekonomik açıdan meydana gelen değişimdeki en temel faktör, ekonomik alanda yapılan tüm işlerin farklı ve yeni bir şekilde yapılması olarak tanımlanmaktadır. (Sweezy, 1943: 93). Ayrıca Schumpeter (1934), inovasyon kavramının üretim fonksiyonundaki bir değişiklik meydana getirdiği ve ekonomik büyüme ve kalkınmanın itici gücü olduğunu iddia etmektedir. İnovasyon performans göstergelerinden birisi de Ar-Ge harcamalarıdır. Bu çalışmada da inovasyon göstergesi olarak Ar-Ge harcamaları seçilmiştir.

Ar-Ge kavramı, bir toplumdaki var olan bilgi birikimini arttırmak ve bu birikimi yenilikçi faaliyetler neticesinde yeni bir bilgi olarak kullanmak için yürütülen sistematik çalışmaların tümüne verilen bir isimdir. Bu sistematik çalışmalar neticesinde ortaya çıkan bilgi, pazarlama ve ticaret açısından bir başarı elde etmiş ise bir inovasyon hareketleri meydana gelmiştir. Bu açıdan Ar-Ge faaliyetleri, inovasyon sürecinde oldukça önemli bir konuma sahiptir (Süt ve Çetin, 2018: 300).

Ar-Ge faaliyetlerinin bazı temel göstergeleri vardır, bunlar (Canbay, 2016: 6);

- ✓ Ar-Ge harcamaları,
- ✓ Ar-Ge Yoğunluğu,
- ✓ Araştırma yapan personel sayısı,
- ✓ Patent ve yararlı model başvuru sayısı,
- ✓ Bilimsel yayın sayıları ve
- ✓ Yüksek teknolojili ürün ihracatıdır.

Şekil 1: BRICS Ülkelerinde Ar-Ge Harcamaları (GSYİH %)

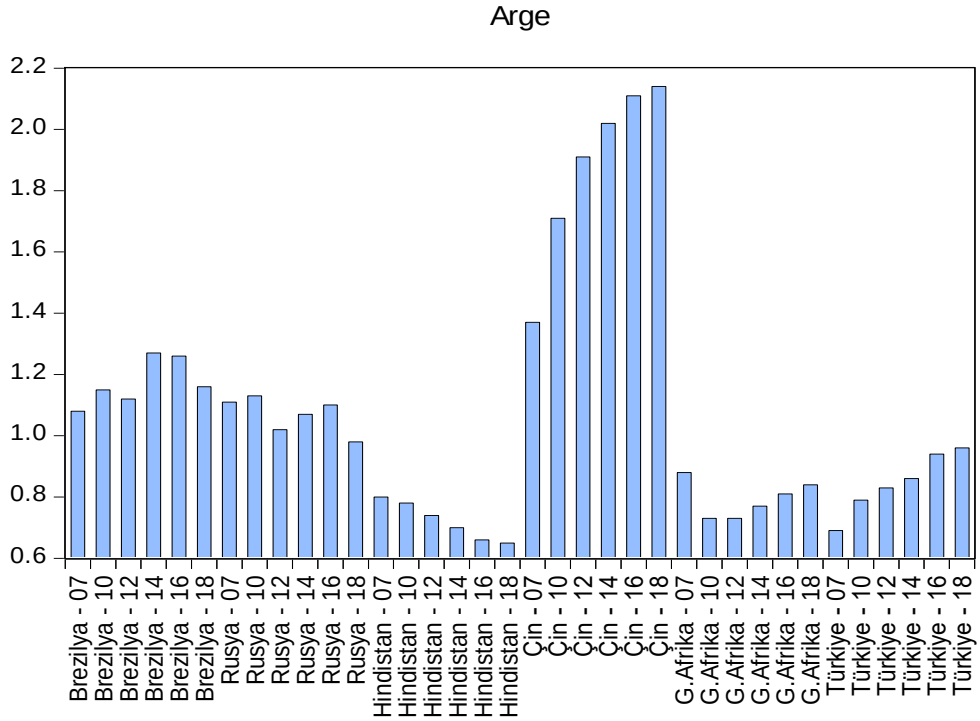

Şekil 1'de BRICS ülkelerine ait Ar-Ge harcamaları ile ilgi bilgiler verilmiştir. Buna göre, Ar-Ge harcamalarının GSYİH oranından en yüksek paya sahip ülkenin Çin, en düşük paya sahip olan ülkelerin ise Hindistan ve Güney Afrika olduğu görülmektedir.

Lojistik kavramı ilk anlamda askeri ve ticari olarak kullanılmaya başlanmıştır. Lojistik kavramının zamanla yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanması, 18. yy.'da Baron Jomi tarafından lojistik kavramı ile ilgili tanımlamayla olmuştur. Baron Jomi'ye göre lojistik ''malzeme tedariki ile orduları hareket ettirebilmenin pratik sanatı'' şeklinde açıklanmıştır (Yapraklı ve Ünalan, 2017: 591). Günümüzde de lojistik faaliyetleri üretilen malların üreticiden, tüketiciye teslime kadar geçen süre içerisinde önemli bir sektör olarak görülmektedir.

Ülkeler için lojistik faaliyetleri kadar, lojistik performansının ölçülmesi de bir o kadar önemli görülmektedir. Uluslararası alanda en çok kullanılan ve önemli görülen performans ölçütlerinden biride Dünya Bankası tarafından hesaplanan lojistik performans endeksidir. Bu endeks 2007 yılında hesaplanmaya başlanmış ve günümüzde de önemli bir ölçüt olarak kabul edilmektedir (Altıntaş, 2020: 1054).

Şekil 2: Lojistik Performans İndeksi Temel Bileşenleri

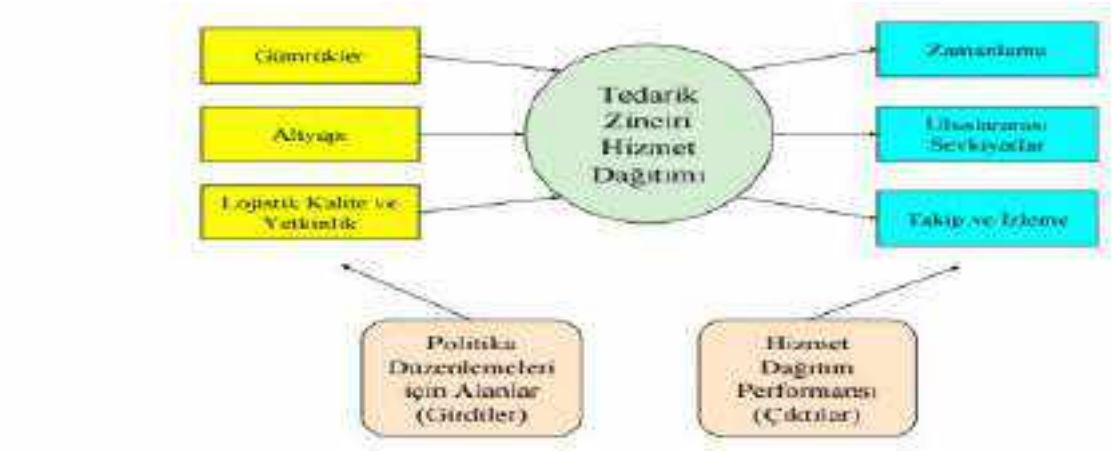

Şekil 2'de LPI' temel bileşenleri verilmektedir. 2007 yılından itibaren iki yılda bir yayınlanan LPI temelde gümrükler, altyapı, uluslararası sevkiyatlar, lojistik kalite ve yeterlilik, takip ve izleme ve zamanlama olmak üzere altı bileşenden oluşmaktadır (Danacı ve Nacar, 2017: 32).

Şekil 3: BRICS Ülkelerinde Lojistik Performans İndeksi Puanlaması (2007-2018)

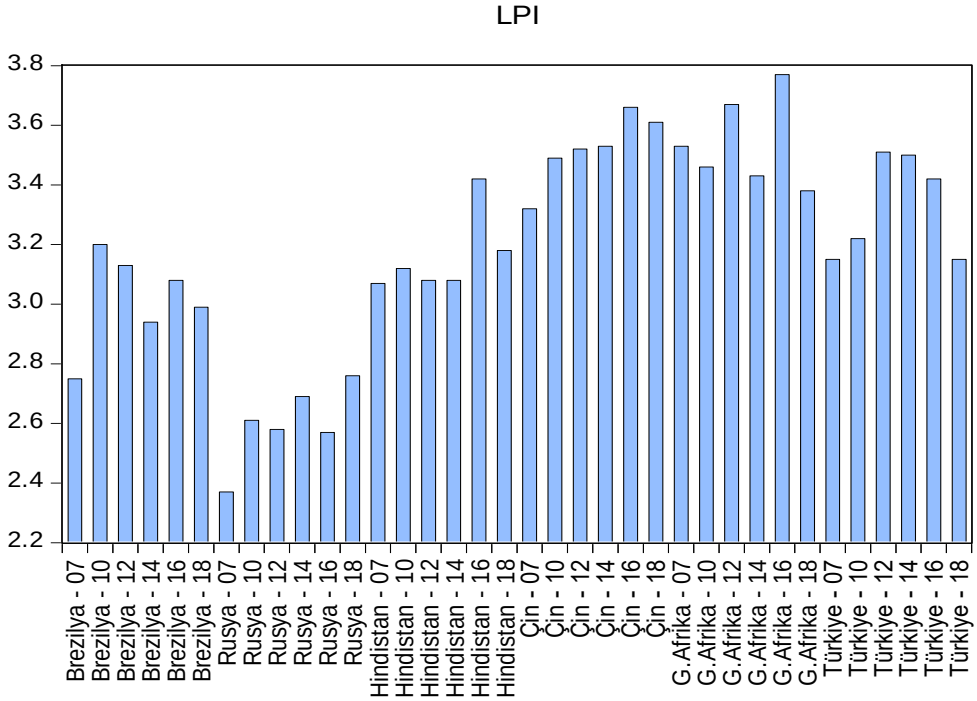

Şekil 3'te verilen bilgilere göre, BRICS ülkeleri içerisinden en yüksek puana sahip olan ülkenin Çin ve Güney Afrika olduğu, en az puana sahip ülkenin ise Rusya olduğu görülmektedir. Türkiye ise BRICS ülkeleri içerisinde Çin, Güney Afrika ve Hindistan'ın ardından dördüncü sıradadır.

3. Literatür

Burmaoğlu (2012), Ulusal İnovasyon Göstergeleri ile Ulusal Lojistik Performansı arasındaki ilişkiyi AB ülkeleri örnekleminde 2009 dönemine ait verilerle incelemiştir. Yapılan analizler sonucunda lojistik performansı ile inovasyon göstergeleri arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Zawawi ve diğerleri (2017), lojistik, bilgi teknolojileri ve inovasyon ilişkisini Malezya ülkesi kapsamında incelemişlerdir. Çalışmanın bulguları, bilgi teknolojileri ve inovasyon faaliyetlerinin lojistik performansı üzerinde pozitif ilişkilere sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Yangınlar ve Bal (2018), "Lojistik Sektöründe Öğrenen Örgüt Yapısı ile İnovasyon İlişkisi" adlı çalışmalarında 30 farklı işletme yaptıkları araştırmanın sonucunda, lojistik ile inovasyon arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Moldabekova ve diğerleri (2021), lojistik performansı ve inovasyon arasındaki ilişkiyi 2007 2018 dönemi verileri ile seçilmiş 29 ülke örnekleminde incelemişlerdir. Çalışmanın bulgularında, inovasyon ve teknolojiye yapılan yatırımların ülkelerin lojistik performanslarını pozitif bir şekilde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Altıntaş (2020), G7 ülkeleri için 2010-2018 yıllarına ait verilerle küresel inovasyon ve lojistik performans değerleri arasındaki ilişki Kanonik korelasyon analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bulgulara göre, inovasyon ve lojistik performansı arasında anlamlı, pozitif yönlü ve çok yüksek düzeyde ilişkinin olduğu tespit edilmiştir.

Magazzino ve diğerleri (2021), lojistik performans endeksindeki ilk 25 ülkeye ait 2007-2018 yıllarına ait verilerle inovasyon, lojistik performans ve çevresel kalite arasındaki ilişkiyi eşbütünleşme analizleri ile incelemişlerdir. Analizin sonucunda inovasyon ve çevresel kalitenin lojistik performansı üzerinde pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Dilek ve İncaz (2021), Türkiye'de inovasyon ve lojistik sektörü ilişkisini inceleşmişlerdir. Araştırmanın sonucunda inovasyon ve teknolojik dönüşümün lojistik sektörü üzerinde pozitif bir etki yaptığı sonucuna ulaşmışlardır.

Literatürde yayınlanan çalışmalar genel olarak değerlendirildiğinde, ülkelerin uluslararası ticarette ve lojistik faaliyetlerinde rekabet avantajı sağlamalarında inovasyon ve Ar-Ge'ye yapılan yatırımların önemlilik arz ettiği görülmektedir. Bu anlamda ülkelerin lojistik performanslarının gelişmesinde ve küresel düzeyde daha iyi bir konumda olmaları için inovasyon ve Ar-Ge faaliyetlerine önem vermeleri gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

4. Veri Seti ve Ekonometrik Yöntem

4.1. Veri Seti

Çalışma BRICS-T ülkelerine ait 2007-2018 dönemini kapsamaktadır. Ayrıca analizlerde bağımlı değişken olarak LPI, bağımsız değişken olarak ise inovasyon göstergelerinden Ar-Ge harcamaları seçilmiştir. Veriler Dünya Bankasından alınmıştır. Değişkenler yüzdelik değerler olduğu için değişkenlerin doğal logaritması alınmaksızın analizler yapılmıştır.

4.2. Ekonometrik Yöntem

Çalışmada panel eşbütünleşme analizlerinden Pedroni ve Kao analizleri yapılacaktır. Öncelikle birim kök analizi ve daha sonra eşbütünleşme testleri incelenecek.

4.2.1. Panel Birim Kök Testi

Panel veri analizlerinden birim kök testi sınaması için genellikle uygulanan panel birim kök testleri; Levin, Lin ve Chu (2002), Breitung (2005), Hadri (2000), Im, Pesaran ve Shin (2003), Fisher ADF (1999), Philips Perron PP (2001) olarak uygulanmaktadır (Göçer, 2013:5094). Bu çalışmada da ADF, Fisher PP ve IPS birim kök analizleri kullanılmıştır.

H_0: Paneldeki her seride genel birim kök süreci vardır.

H_1: Paneldeki her seride genel birim kök süreci yoktur.

Tablo 1: Birim Kök Analizi

	ARGE			
	Sabitli ve Trendli			
	t istatistiği I(0)	***Olasılık I(0)***	***t istatistiği I(1)***	***Olasılık I(1)***
ADF - Fisher Chi-square	-2.5236	0.3156	-4.5343	0.0050***
PP - Fisher Chi-square	-2.2535	0.4469	-4.5380	0.0049***
Im, Pesaran and Shin (IPS)	-1.73480	0.1414	-3.66211	0.0001***
	LPI			
	Sabitli ve Trendli			
	t istatistiği I(0)	***Olasılık I(0)***	***t istatistiği I(1)***	***Olasılık I(1)***
ADF - Fisher Chi-	-2.3439	0.4008	-3.6284	0.0431**

square				
PP - Fisher Chi-square	-2.2940	0.4261	-7.5711	0.0000***
Im, Pesaran and Shin (IPS)	-1.80203	0.1358	-6.00934	0.0000***

Tablo 1'den de anlaşıldığı üzere tüm değişkenlerin düzey değerlerinin birim kök test sonuçları incelendiğinde olasılık sonuçlarına göre düzeyde I(0) durağan olmadıkları görülmüş ve serilerin birim kök içerdikleri tespit edilmiştir. Serilerin düzeyde birim kök içermesinden dolayı birinci farkları alınmıştır. Ar-Ge ve LPI serilerinin birincil farkları alınmasının ardından her iki değişkenin de birincil farklarının durağan oldukları I(1) belirlenmiştir.

4.2.2. Eşbütünleşme Testleri

Panel eşbütünleşme testleri, değişkenler arasında uzun dönemde herhangi bir ilişkinin var olup olmadığını belirlemek amacıyla uygulanan bir yöntemdir. Eşbütünleşme testlerinin geçerli olabilmesi için çalışmada yer alan tüm değişkenlerin birinci düzeylerinde durağan hale gelmeleri gerekmektedir aksi takdirde eş bütünleşme testleri yapılmamaktadır. Çalışmada değişkenler düzey değerlerinde durağan olmadıkları ve birinci seviyelerinde durağan hale geldiklerinden dolayı eşbütünleşme testinin uygulanmıştır. Çalışmada panel veri analizlerinde genel olarak kullanılan Pedroni (1999, 2004) ile Kao (1999) eşbütünleşme testleri yardımıyla analiz yapılmıştır (Yardımcıoğlu ve Yayla, 2020:43). Her iki testin de temel hipotezleri;

H_0: Eşbütünleşme ilişkisi yoktur.

H_1: Eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 2: Pedroni panel eşbütünleşme testi

	İstatistik Değerleri	**Olasılık Değerleri**
Panel v-Statistics	0.125251	0.4502
Panel rho-Statistics	1.581189	0.9431
Panel PP- Statistics	-3.651417	0.0001***
Panel ADF- Statistics	-2.656015	0.0040***
Grouprho-Statistics	2.624940	0.9957
Group PP Statistics	-3.434771	0.0003***
Group ADF-Statistics	-2.009917	0.0222***

Tablo 2'de Pedroni eşbütünleşme analizi sonuçları verilmiştir. Ar-Ge ve LPI değişkenlerinin I(1) seviyelerinde durağan olmasının ardından eşbütünleşme ilişkisinin varlığının tespiti için Pedroni (1999, 2004) ve Kao (1999) eşbütünleşme analizleri kullanılmıştır. Tablo 3'de pedroni panel eşbütünleşme sonuçlar yer almaktadır. Pedroni testinde hem panel hem de grup istatistiklerinden oluşmak üzere toplam da yedi istatistikten dördü %1 anlamlılık düzeyinde olmak üzere eşbütünleşme varlığı kabul edilmiştir. Pedroni eşbütünleşme testi sonuçlarına göre H0: eşbütünleşme yoktur hipotezi reddedilmiş ve BRICS-T ülkelerinde değişkenlerin birlikte hareket ettiğini ve dolayısıyla eşbütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Tablo 3: Kao panel eşbütünleşme testi

KAO	Statistic	P-value
ADF	-2.402776	0.0081

Tablo 3'te yer alan Kao eşbütünleşme analizi sonuçları incelendiğinde de Pedroni eşbütünleşme analizinde olduğu gibi değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığını %1 anlamlılık düzeyinde güçlü bir şekilde tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Küreselleşme hareketleri, bilgi teknoloji ve ticaretin gelişmesi ile birlikte meydana gelen farklı etkiler, ülkelerin üretim sistemleri ve politikaları ile birlikte üretilen bu ürünlerin lojistik faaliyetlerinde de önemli değişimlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu etkinin özellikle ticari alan başta olmak üzere halen devam ettiği ve ülkeler arasında bilgi ve teknolojiye bağlı olarak rekabetin ve inovatif ürünlerin hızla arttığı görülmektedir. İnovasyon ve Ar-ge faaliyetleri ülkeler için önemli bir belirleyici unsur olmuştur. Bu nedenle gelişmiş ülkelerin yanı sıra gelişmekte olan ülkeler de bilgi ve teknolojiye önem vererek, lojistik sektöründe rekabet ve üretim maliyeti avantajı elde etmeye çalışmaktadır.
Bu çalışmanın, kavramsal çerçeve ve literatür kısmında inovasyon ve lojistik performans endeksi arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın temel amacı, BRICS-T ülkelerinin inovasyon ve lojistik değişkenlerine ait 2010-2018 yılları verileri ilişkiyi tespit etmektir. Bu amacı tespit etmek için inovasyon göstergesi olarak Ar-Ge harcamaları ile lojistik performans endeksi değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi Pedroi ve Kao analizleri yardımıyla incelenmiştir. Panelin durağanlık seviyesinin incelenmesi için panel birim kök testi yapılmıştır. Panel kök birim kök testlerinden ADF, Fisher PP ve IPS birim kök analizleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre her iki değişkeninde birinci farklarında durağan hale geldiği tespit edilmiştir ve analizin devamında eşbütünleşme testinin belirlenmesi için Pedroni ve Kao eşbütünleşme testleri yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, değişkenler arasında analiz dönemleri içerisinde eşbütünleşik bir ilişki olduğu yani değişkenlerin birlikte hareket ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Altıntaş, F. F. (2020). İnovasyon ve Lojistik Boyutları Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Bir Araştırma. Business and Economics Research Journal, 11(4), 1049-1067.

Burmaoğlu, S. (2012). Ulusal İnovasyon Göstergeleri ile Ulusal Lojistik Performansı Arasındaki İlişki: AB Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma/Relation Between National Innovation Indicators and National Logistics Performance: A Research on EU Countries. Ege Akademik Bakış, 12(2), 193-208

Danacı, T. & R. Nacar, (2017). Comparing Thefforeign Trade and Logistic Performance of Turkey and EU Members With Cluster Analysis. PressAcademia Procedia (PAP), v.3, p.31-36.

Dilek, Ş. & İncaz, S. (2021). Küreselleşme Sürecinde Teknolojik Dönüşümün Lojistik Sektörüne Etkileri. Beykoz Akademi Dergisi, 9 (2) , 30-49. Doı: 10.14514/Byk.M.26515393.2021.9/2.30-49.

Göçer, İsmet (2013), "Seçilmiş OECD Ülkelerinde Bütçe Açıklarının Sürdürülebilirliği: Yatay Kesit Bağımlılığı Altında Panel Eş-Bütünleşme Analizi", Journal of Yasar University, 30 (8), s. 5086-5104

Magazzino, C., Alola, A. A., & Schneider, N. (2021). The Trilemma of Innovation, Logistics Performance, and Environmental Quality in 25 Topmost Logistics Countries: A Quantile Regression Evidence. Journal of Cleaner Production, 322, 129050.

Moldabekova, A., Phılıpp, R., Satybaldın, A. A., & Prause, G. (2021). Technological Readiness and İnnovation as Drivers For Logistics 4.0. The Journal of Asian Finance, Economics, And Business, 8(1), 145-156.

Schumpeter, J. A. (1934) "The Theory of Economic Development: An Inquiry Into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle, Transaction publishers, 55

Sweezy, P. M. (1943). "Professor Schumpeter's Theory of Innovation". The Review of Economics and Statistics, 25(1), 93–96. https://doi.org/10.2307/1924551

Süt, E. & Çetin, A.K. (2018). İnovasyon Göstergesi Olarak İnovasyon Endeksleri, Uluslararası Turizm, İşletme, Ekonomi Dergisi, International Journal of Tourism, Economic and Business Sciences, E-ISSN: 2602-4411 2(2): 299-309, 2018.

Yangınlar, Ö. Ü. G., & Bal, Ö. Ü. N. (2018). Lojistik Sektöründe Öğrenen Örgüt Yapısı İle İnovasyon İlişkisi. Uluslararası Yönetim Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5(10), 1-14.

Yapraklı, T. & Ünalan, M. (2017). Küresel Lojistik Performans Endeksi ve Türkiye'nin Son 10 Yıllık Lojistik Performansının Analizi. 31. 589-606.

Yardımcıoğlu, F. & Yayla, Y. E. (2020). Sosyal Harcamaların Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkisi: Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri Örneği. Gümrük ve Ticaret Dergisi 7(19), 34-48. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/gumrukticaretdergisi/issue/53766/689318

Zawawi, N. F. B. M. , Wahab, S. A. , Mamun, A. A., Ahmad, G. B. & Fazal, S. A. (2017). Logistics Capability, Information Technology, and Innovation Capability of Logistics Service Providers: Empirical Evidence from East Coast Malaysia. International Review of Management and Marketing, 7 (1) , 326-336. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/irmm/issue/32094/355442

The Mechanisms of Escape as a Component of the Psychological Characteristics of Social and Environmental Behavior of Society

Dos. Jeyhun MAMMADOV

Sumgayit State University, Faculty of Philology, Department of Pedagogy and Psychology, AZERBAIJAN

Dos. Sevar MIRZAYEVA

Sumgayit State University, Faculty of Philology, Department of Pedagogy and Psychology, AZERBAIJAN

Abstract

Erich Fromm singled out three typical mechanisms of escape from freedom, characteristic of modern society: Authoritarianism; Destruction (destructiveness); Automated conformism. E. Fromm believes that increasing the freedom of a person is accompanied by a feeling of isolation. Despite the material advantages of our free society, some people have a passionate desire to return to the early state of group solidarity. For this, several irrational mechanisms are used: sadomasochism, destructiveness and conformism of the machine.

1. With a sadomasochistic mechanism, a person has a dependent attitude to a powerful authority, which is seen as a "magic helper", whose resources can be used. In the extreme, the orientation involves causing the partner or receiving from him physical and mental suffering, and still it provides protection from feelings of loneliness.

2. When using a destructive mechanism, a person tries to struggle with a sense of powerlessness by removing all sources of comparison or competition. He is looking for ways to eliminate other people and destroy any endeavors. This type of irrational destructiveness should be distinguished from rational destructiveness when there is a threat to one's own life and integrity of the individual.

3. "Automatic conformism" refers to a model of behavior that overcomes the feeling of isolation through blind adaptation to the patterns of culture. In this case, a person thinks, feels, imagines and acts in exact accordance with the representatives of his culture and class; he tries to discard any differences between himself and others.

Keywords: mechanisms of escape, social, psychological, ecological

The desire of the society to overcome the increasingly obvious and even for society itself a feeling of apparent helplessness over all sorts of natural disasters and, as a result, the realization of one's own vulnerability in this "field" can lead, paradoxically, to the formation of a self-ideal ("phantom" giving to mankind the imaginary sensation of one's own power and power, and also "delivering" mankind from the "feelings of inferiority" that constantly oppresses it.

The above-mentioned aspiration, in turn, also leads to the formation of quite specific mechanisms that to some extent carry out this process-the so-called "escape mechanisms" (E. Fromm).

At the same time, without going into details of the characteristics of these mechanisms (we'll believe the classics "in word"), let's pay attention to the following variants of their possible manifestation in the form:

1) Actions aimed at refusal (full or partial, unconditional or with certain reservations, voluntary or involuntary, full or partial) from its own integrity

2) Actions aimed at the formation of an aggressive attitude towards the natural environment (behavior, which is most remarkable, to some extent, on one or another factual-argumentation basis, justified by the society itself);

3) Actions aimed at transferring the problem itself to the social level (or rather, the level of socio-ecological) relationships, which implies the inevitable loss of "personality" traits;

4) Actions aimed at "withdrawal" from reality, to "closure into itself "(to be removed from the external, supposedly hostile to him of the world).

The tendency to develop a mechanism for rejecting society's independence (integrity, identity, etc.), to accept the recognition of oneself as only a part (and not the most remarkable, elitist, though in some way unique) of the rest of the world of reality (and consequently of the "refusal to recognize one's own, alienated from the rest of nature, the essence) leads to the acquisition the image of "power" (or, at least, awareness of involvement in it), so lacking it individually. At the same time (as they say, by magic), the external, hostile world "disappears", all (or almost all) phenomena of natural reality acquire a more "positive" attitude towards the society.

Moreover, this same process is accompanied by the search for a "justification" for theobjectivity of new ("secondary") ties with the surrounding natural environment in place of primary, already lost. The distinctive forms of the operation of this mechanism can be traced

to a trend that is clearly "maximalist" in its aspiration "bias" and which could be called "ecological masochism." This trend is manifested in the following specific forms:

in self-criticism, accusation of oneself (society) in all the evils of the ecological order (we are not talking about a constructive, objective critical and analytical approach to the essence and causes of the environmental problem with subsequent conclusions of an applied nature, but about fruitless self-flagellation (that is, destructive behavior) on this occasion, which have become fashionable in recent times); in "self-torture" by compulsory rituals in "self-torture" by compulsory rituals (allegedly partially removing "guilt" for what was done), the formation of certain ideas that leave no doubt that "everything will be rewarded";

- Finally, such a state also contributes to a significant increase of the general social-stressful background, which inevitably leads to increasing the intensity of neuro-somatic diseases.

At the same time, the mechanism we have named seems to be the most acceptable for us to create a kind of symbiosis - the "merger" of goals, actions, etc. the society itself with the same (or similar) manifestations of the activity of its natural habitat (the "symbiosis mechanism").

ONLINE
Eurasian Conference on Language & Social Sciences XIII
February 5–6, 2022 Daugavpils, Latvia

Exploitation and Exclusion: A Socio-Cultural Analysis of Child Labour in Iran

Kameel AHMADY[1]

Social Anthropologist, University of Kent, MA in social Anthropology,UK; E-mail: kameel.ahmady@gmail.com

Abstract

Poverty and unemployment in families may produce child labour. These and other factors, such as uneven development, may deprive parts of society from social privileges. Indeed, uneven development is the main cause of poverty and unemployment, especially in a country's marginal, ethnic and religious areas. Following the Revolution, Iranian society was confronted with a rising population – it has doubled over the four decades. Unlike the population, the country's economy has not experienced a boom; instead, there has been a downward turn in the economic-development rate under sanctions and macro-level policies, leading to higher levels of unemployment and poverty. Under these circumstances, families use their children's labour to make up part of their expenses. Families without caretakers or with irresponsible caretakers also cause child labour. Some heads of families are unable to work and support their families for reasons such as addiction, illness and disability, while others have already died. Thus, families are faced with rising poverty, and this prompts children to enter the work cycle. Poverty in families without caretakers or with irresponsible caretakers proves the ineffectiveness of the country's protection policies. This article is an excerpt from the book *Traces of Exploitation in Childhood (A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran)*.[2]

Keywords: Child labour, harms, community, culture, childhood study

[1] Kameel Ahmady, Researcher and Social Anthropologist: http://kameelahmady.com

[2] Kameel Ahmady (2020) *Traces of Exploitation in Childhood (A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran)*. Avaye Buf Publishing.

INTRODUCTION

Child labour is a global phenomenon that takes various forms. However, the International Labour Organization has defined 'child labour' as work that deprives a child of their childhood, potential and dignity and that is harmful to physical and mental development. For example, it deprives the child of schooling by forcing them to drop out of school or requiring them to engage in long and hazardous work hours. A report by the International Labour Organization ('ILO') in 2017–2018 indicates that about 152 million children worldwide are engaged in some type of work. From this report, it can be concluded that out of every ten children in the world, one is working.

According to the International Labour Organization, sub-Saharan nations account for the highest numbers of child labourers. The 2018 statistics suggest that 19.6% of children in the region aged five to seventeen work and that most of them are engaged in hard and hazardous labour. The situation is different in the Middle East and North Africa, where about 5% of children aged five to seventeen are engaged in hazardous work. The situation in South-East Asian nations is a matter of concern: in countries such as India and Pakistan, the highest number of children are either sold or kidnapped in the form of 'peasant contracts', to be employed on farms or in factories and workshops under tough working conditions. The figures provided by the International Labour Organization are approximate projections of the numbers of child labourers across the world, because it is almost impossible to provide accurate estimates, given the phenomenon's varying forms and natures.

Rising poverty, compounded by the globalisation of economic activities and the impoverishment of large segments of the population, results in families sending their children to work so they can continue living and fighting for their survival. In other words, these factors have resulted in the spread of a phenomenon called the 'informal economy'. In general, the informal economy has mushroomed in different parts of the world over the past fifty years. Various definitions have been provided for the informal economy, and different terms used to refer to it, such as 'shadow economy', 'parallel economy' and 'underground economy'. It is worthy of note that the informal economy differs from the illegal economy sector: various nations' laws do criminalise activities in the illegal economy (such as drug production and trafficking), but allow legal activities in the informal economy. The informal economy is generally referred to as 'the business operations in social environments not regulated by the government'.

The informal economy in Iran has spread significantly, forging deeper inequality and poverty. If one considers large-scale social change (in terms of lifestyles and standards of living) and the spread of the informal sector, one could argue that poverty, inequality and the exploitation of the disadvantaged would intensify side by side. The more disadvantaged demographics by gender and age – i.e. women and children – account for the highest number of workers in an informal economy.

Many occupations in the informal economy could cause physical and psychological harm to children. Hidden child labour in enclosed environments falls into the 'hazardous' job category, because children are not seen by the public and it is, therefore, not clear what happens to them. Meanwhile, jobs in small workshops, family workshops and, in many cases, illegal workshops, and other jobs in the informal economy, entail much harm

because children experience restricted freedom in closed work environments and are less capable of defending themselves. The existence of depressing, suffocating and dangerous underground environments increases the chance of child exploitation. Additionally, children often forfeit the right to earn wages and are thus exploited.

Generally, child labour takes a variety of forms, which may include peddling and selling flowers on the street, manufacturing, working in mechanics' or tailors' shops, crystal-making, operating brick-making kilns and even collecting trash. Little information is available on the various types of factories and workshops and their child labour conditions, because it is not clear how many hours a child works per day and how much she/he receives. Therefore, it is necessary to determine the various forms of child labour and review their natures, conditions and risks. In other words, this research piece aimed to determine and study the different forms of child labour in Tehran in terms of their natures, conditions and consequences. However, various measures are being taken to investigate this issue on a national and global scale, as well.

Research Objectives

This study aimed to identify the various forms of child labour in Tehran and its surroundings, thus seeking to determine the causes and factors affecting various work conditions, the natures and conditions of work and the consequences of various forms of child labour, emphasising child labour hazards, among other things. To meet these goals, questions were raised that could provide a better understanding of the situation in relation to child labour in Tehran. Those questions are:

1. What are the various forms of child labour?
2. Which factors cause child labour in different occupations?
3. How do child labourers perceive their own work in different occupations?
3. What are the implications of child labour in different occupations?
4. What hazards are children exposed to in different occupations?
5. What are the working conditions of children in different occupations?

Literature Review

In his 2017 article 'Overview of child labour in the artisanal and small-scale industry and mining sector in Asia and Africa', Dylan O'Driscoll reviewed data from academic, political and non-governmental organisation sources on child labour in ASM activities. 'ASM' refers to small groups working in low-cost, low-tech and energy-intensive drilling. Thus, a clear distinction can be drawn between large-scale industrial mines, which usually have permits, and small-scale industrial mines, which are often without permits. O'Driscoll's article elaborates on different types of child labour in mines in such countries as Tanzania, the

Philippines and Indonesia, citing occupations including well-drilling, underground work, ore-mining transportation and crushing, cooking for adults and selling goods and services, all of which cause physical and psychological injuries to children.

In an article titled 'Lived Experience of Working Children's Feelings of Loneliness in Tabriz', Ali Imanzade studied and analysed working children's lived experiences of loneliness. The study was a qualitative phenomenological survey of 15 working children chosen via purposive sampling. From the findings in relation to these children's experiences of loneliness were developed four main themes: 'perceived feelings', 'types of feelings of loneliness', 'implications of loneliness' and 'ways to overcome loneliness'. Working children are exposed to different feelings of loneliness, especially existential loneliness. They also feel meaninglessness, despair and abandonment in their lives. In summary, these sentiments can be removed by adopting such policies as improving social interaction, providing education, training in social skills and offering spiritual therapy.

In his 2011 thesis titled 'People-Oriented Sociology and the Test of Castells' Theory on Child Labour', Salahuddin Naderi studied the situation of Afghan children. In this study, he uses Emmanuel Castells' theory to elaborate on the situations of children, demonstrating conditions in which children face no-return situations known as 'black holes'. Migrant Afghan children are at greater risk of falling into these black holes than other children. The ideal of people-driven sociology is to help these people and make them acquainted with their situations. In the study, measures were taken to educate, inform and empower children, using the project and a child-to-child approach.

In an article titled 'The relationship between child labour and human development in underdeveloped and developing countries', Tulaei, Rafiei and Biglerian (2011) studied the phenomenon of child labour and the Human Development Index in 15 lesser-developed countries. The researchers reasoned that countries that were higher on the Human Development Index would have lower child labour rates and vice versa – nations with high child labour figures would be lower on the Human Development Index. The findings suggest that, as hypothesised, the higher a country is on the Human Development Index, the lower its child labour rate and vice versa. In addition, a high ranking on the Human Development Index directly links with the quality of human life necessary to reduce and alleviate child labour in various communities.

Child Labour

'Child labourers' refers to a group of children who work outside the home. This type of work involves a variety of real and begging work, non-professional labour, waxing, vending low-value goods and so on. As defined by the International Labour Organization and UNICEF, any person under 18 engaged in an activity to earn an income or for the benefit of his/her family is a child labourer.

Considering the International Labour Organization's theoretical classification, 'child labour' includes children who are engaged in the worst forms of labour. The term 'child labour' is not used to refer to children who do

light work. Accordingly, light work includes non-hazardous work done by children aged 12 to 14 for fewer than 14 hours a week.

Article 22 of the Iranian Labour Code defines 'child labour' as work by persons under the age of 15; it considers exploitation of these children to be against the labour law, meaning it could be legally prosecutable. The Code also refers to people aged 15 to 18 as 'adolescent workers'.

In general, 'child labour' refers to labour that deprives children of the world of their childhoods, human value, potential and dignity and is hazardous and detrimental to their physical or mental growth. Therefore, the following characteristics would apply:

- the work is physically, mentally, socially or morally dangerous and hazardous to children;
- the work deprives children of schooling;
- children are forced to drop out before graduation because of it; and
- children are forced to combine their presence at school with long hours of work.

With this in mind, the 'worst forms of child labour' involve slavery, children's separation from their families, exposure to serious hazards and diseases, or abandonment on the streets of large cities. Whether or not a certain type of 'work' can be called 'child labour' depends on the child's age, the type and hours of the work done, its conditions and the goals pursued by different countries. Hence, responses to child labour vary from one country to another and within different sectors of a society.

Global Child Labour Statistics

In 2005, the ILO reported that 246 million children were working worldwide, of which 21 million were less than ten years old. About 88,000 children lose their lives in forced-labour incidents each year.

The most important achievement of global efforts to alleviate child labour was the adoption of child-abuse prevention measures and laws that prohibit child employment in different countries around the world. These resulted in a significant reduction in the number of working children in less than 15 years: the 2018 global report by the ILO showed the child labour figure reducing to about 152 million. According to figures released by the Organization, one out of every five child labourers is in Africa, compared to the 2.9% who live in the Arab world, 4.1% who live in Europe and Central Asia, 5.3% who live in the Americas, and 7.4% who live in Asia and the Pacific. Out of the 152 million children who have fallen victim to forced labour, about 73 million work in hazardous jobs. Children aged 15 to 17 usually perform the most hazardous work, i.e. about three-quarters of it. However, about 19 million children who engage in highly hazardous work are under 12. In other words, 48% of them are 5 to 11 years old, 28% are 12 to 14, and 24% are 15 to 17. Meanwhile, 70.9% work in agriculture, 11.9% in industry and 17.2% in service sectors.

As suggested by the ILO's report, out of every ten children in the world, one child falls victim to forced labour and, as stated, sub-Saharan African nations account for the highest number of child labourers – 22.4% of children aged 5 to 17 seventeen work, most of whom are in hard and hazardous jobs. The situation is different in the Middle East and North Africa, where about 5% of children aged 5 to 17 are engaged in hazardous work; however, in South-East Asian nations, the situation for working children is alarming. Children are being sold and kidnapped in countries such as India and Pakistan.

Year	**1995**	**2006**	**2011**
Boy	73.5%	77.8%	82.5%
Girl	26.5%	22.2%	17.5%
15–18	26%	85.4%	81%
10–14	24%	16.5%	11%
Rural	60%	51%	50%
Rural boy	71%	74%	82.2%
Rural girl	29%	26%	17%
15–18 (rural)	83.5%	90%	86.2%
10–14 (rural)	16.5%	10%	3.8%
Urban	40%	49%	50%
Urban boy	84.7%	81.7%	82.8%
Urban girl	15.3%	18.3%	17.2%
15–18 (urban)	71%	80%	91.8%
10–14 (urban)	29%	20%	8.2%

Percentage distribution of demographics of child labourers worldwide, 1995–2011 (ILO)

Child labour has been prevalent in the agricultural and animal-husbandry sectors in Iran; however, unlike in the West, no industrialisation took place in Iran for children to enter industrial workshops, as this process began under Reza Shah. Since the Iranian economy was incorporated with the world economy and a new labour division came into being, Iranian children have become more engaged in the work that was defined for the country, according to the new labour division. One type of work was employment in carpet-weaving workshops – a new form of child labour. Working at these workshops was very difficult and tedious, and the

environmental conditions were undesirable. Despite the fact that the carpet-weaving industry was developing in Iran, carpet weavers were living in absolute poverty. The working conditions of weavers are described as follows:

> The wretched weavers were usually working under undesirable and miserable conditions. They were living in enclosed environments to avoid hot summer days. There was no ventilation. The workshops were also closed during winter to have a warm environment. This is why weavers looked ailing and morbid. They also had to work for long hours of the day.

Diagram 1: Distribution of children based on working hours (N = 133): Work-related theories (ILO)

Child Labour as Culture of Poverty

The 'culture of poverty' theory was proposed by Oscar Lewis in 1959. It is characterised by four main hypotheses.

The first hypothesis refers to children's abandonment by their families.

The second hypothesis relates child labour to poverty and considers poverty to arise from passive abandonment. According to this deterministic approach, the families of these children are unable to meet their moral obligations to their children because of poverty; therefore, they abandon them to look outside of the home.

The third hypothesis posits that child labour originates from the consequences of migration from rural to urban areas, which include poverty, marginalisation and change to the family structure, putting pressure on children to work in marginalised areas.

The fourth hypothesis states that child labour originates from urban and deviant sub-cultures. Lewis argues that the culture of poverty is characterised by features of despair, hopelessness, reliance, self-humiliation and the inevitability of poverty.

Dysfunctional Natural Growth Process

Jean-Jacques Rousseau, the French thinker and founder of modern training/educational styles, was the first to distinguish adolescence from childhood, seeking in the pseudo-novel *Emile* to direct the attention of the instructor from the curriculum and learnable content to the child itself, as the one who must learn the skills. He raised the idea of 'child-centeredness' to modify social attitudes towards children. To him, children are neither an irrational animal nor an adult; rather, only a child yet to go through the natural growth process.

Jean-Jacques Rousseau, seen as the pioneer of child psychology, believed the world of childhood is different from that of adulthood and argued that children must be aware of their differences, weaknesses and inabilities, but not suffer from them; they must learn dependence, but not be compliant. He reiterated that children should be treated based on their age, because nature views them as children before becoming adults, and if such order is to break down, a futile and useless product would ensue.

Considering Rousseau's views in terms of child labour, one would be confronted with a useless product, because these children enter adulthood before they go through the natural growth process.

Social Learning Theory

Social learning theory suggests that social behaviour is learned by observing and imitating the behaviour of others, while behavioural psychology focuses on how the environment and reinforcement affect behaviour.

Albert Bandura (1989) put forth the idea that individuals can learn behaviours through observation. In fact, he claimed, most human behaviour is learned by observing others' behaviours and modelling them. As he suggested, most people do not learn what they need to continue living simply through direct experience; rather, they mostly learn indirectly, especially through their surrounding environments.

Social Cognitive Theory ('SCT'), developed by Albert Bandura, has roots in a series of studies that social learning theory was founded on. However, it focuses more on the human thinking process. SCT mainly holds that people learn by observation, while behavioural encouragement or punishment and the resulting expectations will affect their behaviours in similar situations. In the meantime, learning is made when the individual identifies with the model. SCT describes the influence of individual experiences, the actions of

others and environmental factors on individual health behaviours. It states that people are more likely to be affected by message sources with which they identify. Thus, developmental research can identify these patterns for use in future messaging.

SCT also signifies encouragement and punishment: campaign messages can increase positive outputs from campaign recommendations or punishments for not taking the recommended action seriously.

According to Bandura's theories, social institutions such as peers, social groups and mass media greatly contribute to forming and creating healthy and unhealthy characteristics in individuals. He emphasised the learning-and-reinforcement pattern through latent learning to conclude that learning turns into action through observation.

Bandura regards four main processes for social learning: 'attention', 'retention', 'reproduction' and 'motivation'. The individual's direct or indirect observation of an event is the onset of learning. In fact, the first step in social learning is to pay attention to an event to be observed. It is clear that one would not learn anything from an event unless he pays attention to it and understands its important parts. In other words, whatever one pays attention to is what relates to his institutions of life, needs and personal interests. Thus, one would memorise the learnable content and add it to his body of knowledge to retain it when necessary. If one fails to retain the observed action, it will not be possible to model the process. The production is the practical application of the learned that leads to reward and punishment, while proper reproduction is a result of trial and error, thereby reducing motivation to continue the path. Motivation, which is important for action, depends on encouragement.

People are socialised by others through modelling and learning values and norms adopted in society. Others often serve as a bridge between personal life and the social world, acting as a powerful factor for our socialisation. We perceive ourselves and our status in society in the eyes of other people and institutions, so we need to pay attention to others' messages and perceive their content to perform our duties in the community. In other words, we all learn how to behave under specific social situations and the expectations of roles in society. Such factors as models and learners can contribute to the success or failure of social learning. Some of the measures affecting observational learning include the following.

- ***Attention*** – to learn, observers must attend to the modelled behaviour. Experimental studies have found that awareness of what is being learned and the mechanisms of reinforcement greatly boost learning outcomes. Attention is impacted by characteristics of the observer (e.g. perceptual abilities, cognitive abilities, arousal and past performance) and characteristics of the behaviour or event (e.g. relevance, novelty, affective valence and functional value). In this way, social factors contribute to attention – the prestige of different models affects the relevance and functional value of observation and therefore modulates attention.
- ***Retention*** – to reproduce an observed behaviour, observers must be able to remember features of the behaviour. Again, this process is influenced by observer characteristics (cognitive capabilities, cognitive rehearsal) and event characteristics (complexity). The cognitive processes underlying

retention are described by Bandura as visual and verbal, where verbal descriptions of models are used in more complex scenarios.

- ***Reproduction*** – by reproduction, Bandura refers not to the propagation of the model but the implementation of it. This requires a degree of cognitive skill and may require sensorimotor capabilities, in some cases. Reproduction can be difficult because, in the case of behaviours that are reinforced through self-observation (he cites improvement in sports), it can be difficult to observe behaviour well. This can require the input of others to provide self-correcting feedback. Newer studies on feedback support this idea by suggesting effective feedback, which would help with observation, and correction improves the performance of participants on tasks.
- ***Motivation*** – the decision to reproduce (or refrain from reproducing) an observed behaviour is dependent on the motivations and expectations of the observer, including anticipated consequences and internal standards. Bandura's description of motivation is also fundamentally based on environmental and, thus, social factors, since motivational factors are driven by the functional value of different behaviours in a given environment.

Theoretical Link Between Child Labour and Business

This theory was raised by Lahiri and Moore in 1992 to investigate a theoretical bond between child labour and business.

They demonstrated that trade sanctions could actually increase, rather than reduce, child labour. Researchers have stated that, in a low-income country, there are goods produced with low skill. In a country of high income and competitive exporting power, child labour accounts for most economic skills.

On the other hand, sanctions appear to reduce demand for such goods (i.e. low-skill goods), thereby reducing child labour. However, trade sanctions could have some other impacts, such as reducing the value of tuition and presence at school and limiting access to schooling, followed by declining investment in education.

Excessive Exploitation

To Castells, 'inequality' refers to the unequal acquisition of wealth by different individuals and groups in society.

'Polarisation' is a specific process of inequality that occurs when income or wealth distribution grows faster than the middle part of the spectrum. This may make the middle part of the distribution spectrum smaller and intensify inter-population social differences.

'Poverty' is a criterion that is institutionally defined and refers to a level of resources that, if not achieved, will make it impossible to access the minimum levels of welfare in society.

'Destitution' refers to a phenomenon that social statisticians call 'excessive poverty', suggesting the lowest level of income-assets distribution or, as some experts have put it, a kind of 'deprivation' that includes a number of economic and social disadvantages.

By 'excessive exploitation', Castells refers to a set of working conditions that allows the capital to regularly delay the payment-allocation process or to impose a harsher condition on a certain group of workers compared to the normal procedure in the market. This term refers to inequality and discrimination against Afghans, minorities, women, young people, children or other labour groups who are discriminated against while supervisory agencies permit it and do not take positive steps to end it. One of the outcomes is the prevalence of child labour across the world.

'Defencelessness' is another term used by Castells when referring to employing children; this implies that the employer can pay minimal wages to the child labourer and create oppressive working conditions for them. However, it appears that the most important reasons for employing children are non-economic. These reasons may be that children are less aware of their rights, less troubling, carry out orders more readily, work more consistently without any complaints, are more reliable and are less likely to steal things. In the informal-sector industries, where workers are recruited informally, fewer leaves of absence are more highly valuable for employers.

The reasons for child exploitation must be sought in the mechanisms that lead to poverty and social exclusion in the world. As children suffer from poverty, and considering the deprivation of global wealth, power and information in certain countries, regions and neighbourhoods, one could argue that family structures would be undermined in these circumstances, which could disintegrate the last defence of children. Destitution, in some impoverished areas of the world, especially in rural areas and slums, causes disintegrating family structures, which forces families to sell their children or to send them to the streets to support the family.

Castells argues that the tough, low-wage working conditions and the long working hours facing children are rooted in a number of factors. Firstly, this crisis arises from the concurrent spread of poverty and the globalisation of economic activity. Economic crises damage people's livelihoods, and the impoverishment of large groups of the population makes families and their children turn to any kind of work for survival. Under these conditions, there is no opportunity to continue study and the family needs more breadwinners, like children. Families in such conditions have no choice but to get their children to work. Studies have suggested the impact of populous families on child labour: the higher the number of children, the more people there are to be sent to the streets instead of school.

Immigration and Marginalisation

The demise of traditional societies around the world has led children towards impoverished and defenceless geographical areas. The crises unfolding include the forced migration of children and their families to other regions and countries, which could disrupt the protective system and the traditional patriarchal structure.

Social Exclusion

'Social exclusion' is another term used by Castells to define social classes. Social exclusion, or social marginalisation, is social disadvantage and relegation to the fringes of society. It is a term used widely in Europe and was first used in France. It is employed across disciplines, including education, sociology, psychology, politics and economics.

Social exclusion is the process by which individuals are blocked from (or denied full access to) various rights, opportunities and resources that are normally available to members of a different group and which are fundamental to social integration and the observance of human rights within that particular group (e.g. housing, employment, healthcare, civic engagement, democratic participation and due process). Social exclusion is a process, not a situation. Thus, its boundaries may vary at different times, depending on educational issues, demographic characteristics, social discrimination, work procedures, practical policies and who may be socially included or excluded.

A lack of regular work as a source of income could serve as the ultimate mechanism of social exclusion. Why and how people are confronted with difficulties in meeting their needs all depend on different types of poverty.

Castells also maintains that the social exclusion process in a networked society is linked with people and lands. Some countries, regions, cities or neighbourhoods are completely excluded in some cases, marginalising the entire or majority of the population. Thus, institutional developments from the reconstructed world economy, within the political economy of today's societies, have brought about a social exclusion process founded on power relations and exploitation. This process functions differently at the middle level and the micro-level, according to some social variables such as gender and age, with the weakest groups being exploited and excluded. The manifestation of this is child labour and related cases of abuse.

Castells' studies have suggested that the imperfect links and unequal economic relations between the Third World and developing countries within the world economy have brought about widespread social changes through structural-modification programmes in these societies, causing weak and disintegrated nation-state structures and the spread of the informal sectors of economies. These institutional developments within the political economy have resulted in poverty; inequality; impoverishment; labour individualisation; excessive exploitation of the poor, women and children; social exclusion; and the formation of a criminal economy within these societies. Changing familial relationships of the lower class, along with the political economy and social-segregation patterns, have transformed the traditional construct of families' functional relationships in the lower classes.

Black Holes

For Castells, a networked society devours itself because, in a society with child labour, the meanings of survival and consistency in life are lost, thus bringing about a future society where no human compassion exists; hence Castells refers to such areas as 'black holes'. The Fourth World's black holes function to absorb the marginalised and, at the same time, help reproduce social exclusion.

These black holes, while being interrelated, have no socio-cultural links with mainstream society. These areas are economically related, with specific markets, such as criminal economies, and administratively linked by such institutions as the police and social security.

The Fourth World has emerged from numerous social-exclusion black holes around the world. The Fourth World covers a large spectrum of the globe, such as sub-Saharan Africa and impoverished areas of Latin America and Asia; however, this type of socially excluded geography can be seen in almost every country, everywhere. They are made up of slums in American cities, Spanish locals or masses of unemployed young people in the French suburbs of North Africa, the Bassi neighbourhoods of Japan and the slums in Asian metropolises. The inhabitants of the Fourth World include millions of homeless, prisoners, criminals, prostitutes, murderers, the infamous, the sick and the illiterate. There are many in some areas and few in some other areas. However, they are on the rise, as the current social policies are intensifying this social exclusion.

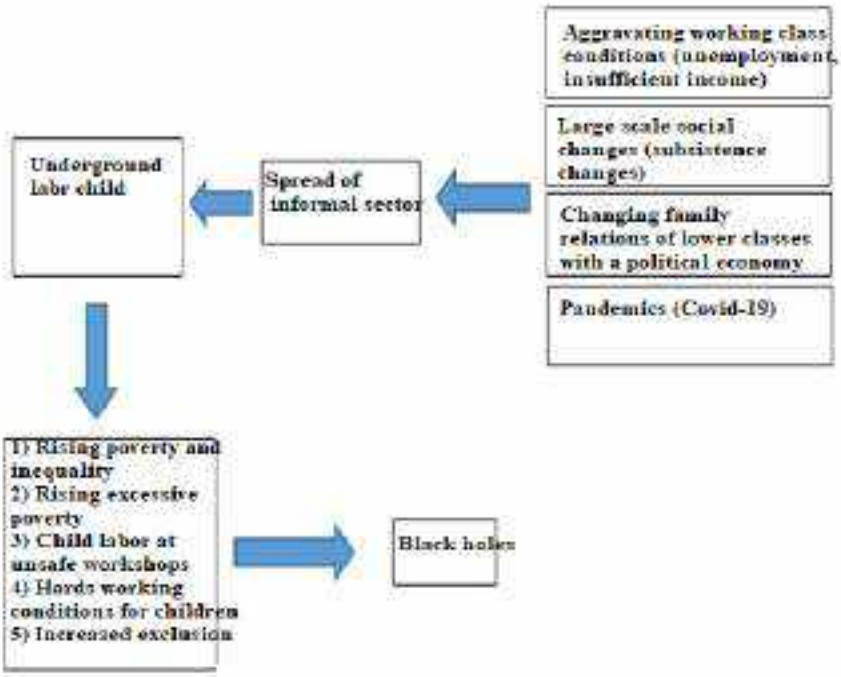

Diagram 2: Black hole theoretical model

Castells argues that there is a structural link between the infinite-market rationale within the networked global economy, strengthened by advanced information technologies, and the phenomenon of child labour. In fact, within the economic development domain, we see expanded child labour being adopted by the rational market reaction. We must also add to both sets of supply-and-demand factors (discussed below) the collapse of governments and societies and the widespread elimination of populations resulting from wars, famine, epidemics and robbery as factors causing child labour. On the other hand, illiteracy leads to unemployment, poverty and, eventually, social deprivation.

Executive Guidelines on Reducing Child Labour

Unbalanced development in a centre-periphery country and discrimination against some ethnic and religious groups are two of the main causes of poverty and deprivation. Today, many families and children of particular ethnic groups migrate to Tehran and its surroundings to find work and meet the minimum life requirements. Although it is true that economic and social-development programmes have underscored balanced national development, we are still witnessing many inequalities across this nation.

Therefore, planning institutions such as the Budget and Plan Organisation and other state institutions should take positive measures to develop policies to tackle such problems and reduce child labour as a result.

1. In many parts of the country and even in lower classes, education-related economic opportunities are scant. When education does not result in employment, families will not invest in their children's educations, as they believe that the investment they have made will bring no return in the future and not lead their children to employment, thereby causing a wastage of investment and future planning. This prompts families to not support their children's educations, but to oppose their schooling and ultimately begin to encourage them to work. As stated, parents think that education does not lead to employment, because it is work that helps family living standards; meanwhile, the jobs children choose are, firstly, detrimental and hazardous, coming with the possibility of severe physical and mental illnesses. Secondly, these jobs are not permanent and, as soon as the children are out of work, the defective poverty and unemployment cycle persists. Thirdly, early retirement will happen as these jobs are hard and could bring physical and mental repercussions.
2. It is critical to identify child labour and the families involved through comprehensive national plans to combat poverty and empower families. In Iran, the Welfare Organisation is responsible for supporting those harmed by child labour. This organisation, in collaboration with other organisations such as the Relief Committee, Social Affairs, the Welfare Ministry, the Cooperative and Social Affairs, the Ministry of Economy, and the Office of the Foreign Affairs should identify at-risk children and those forced to work, to free them from the work cycle and to empower them for future life.

Field Quotes About Working Children

Carrying Loads with Wheelbarrows

One of the most difficult types of work children do is carrying loads with wheelbarrows. This work not only causes sidewalk obstruction, but also causes altercations with pedestrians. The main hazard of this work, however, is that the child has to walk for too long each day while carrying heavy loads. This creates disorders in the child's physiology and physical organs, while his spinal column may be damaged. These child labourers usually frequent crowded streets and end up in fights with taxi drivers. They are also exposed to pollution and risk their lives.

Some remarks from these children:

> You have to carry a heavy load by yourself; you sweat down, drag it and that's quite bothering.

Image of a child waiting to carry loads on a wheelbarrow in Tehran Bazar

> The Lors and Kurds harass me. If there is a load, they don't allow us to work. They say this country is theirs. They bully me.
>
> We are unhappy with this situation. This is a heavy wheelbarrow. Wheelbarrowing is very difficult.

I get into fight with people very often. They curse me. When you walk past them, they push you and hit your wheelbarrow. They obstruct the wheelbarrow – throw it away.

You get harassed. That's too heavy loads. You become tired when you get home. Each morning, you need to wake up at nine to get to work.

You have to lift 20-kilo oil bottles and 40-kilo tea bags. There are sorts of 100-kilo sugar bags. Also they are all heavy. You get destroyed.

Image of a child labour at Imam Reza Flower Market in South of Tehran

Working in Carwashes

Most hazards children face includes working too long and sleeplessness, working in a standing position, inhaling cleaning material and amputation from their inability to correctly use work tools. Children describe their situations as follows:

A newcomer arrived who did not know how to work with the tools. He got his eyes blind. He is still in the hospital.

> It is too difficult. You need to work from early morning to late night. You just stand up and work. That's awful. You deal with soap and wash the cars, with all the dirt.
>
> I get the car neat; they curse at me. My employer mistreats me.

Trash Collection

Collecting garbage is one of the worst forms of child labour. Children face risks in this type of work. They may suffer from cut fingers from contact with sharp objects; smelling waste and contaminated garbage; inhaling nasty materials, especially during summer days; walking too long to search the bins; victimisation of violence and other crimes; working on dangerous sites; working on cold and hot days; long hours of work; excessive tiredness; the possibility of falling into bins from leaning into them, etcetera.

The children describe their ordeals as follows:

> You suffer from sleeplessness; you need to get all this garbage on your back and walk for too long.
>
> Low sleep gets man angry – you know it.
>
> You get suffocated when smelling the garbage.
>
> You have to work from early morning to late in the night; then you get up at six the next morning. I can't get a SIM card; I can't call my parents. That's bothering.
>
> You get your hands cut. These sharp, pointed objects hurt you. When I cut my fingers, we find a piece of cloth from the garbage to fasten it up.
>
> You see many masks in the bins. We have no gloves and touch them, which is infectious.

According to one health expert, it is not a suitable environment for the children. They have to work for too long. They need to turn to drugs to remain awake. With respect to health, the situation is awful. There is no general monitoring of the situation. The monitoring of child labourers on the streets is minimal. When speaking with children at garages, they will tell you that the situation at the workshops is worse. They describe their employers' aggression.

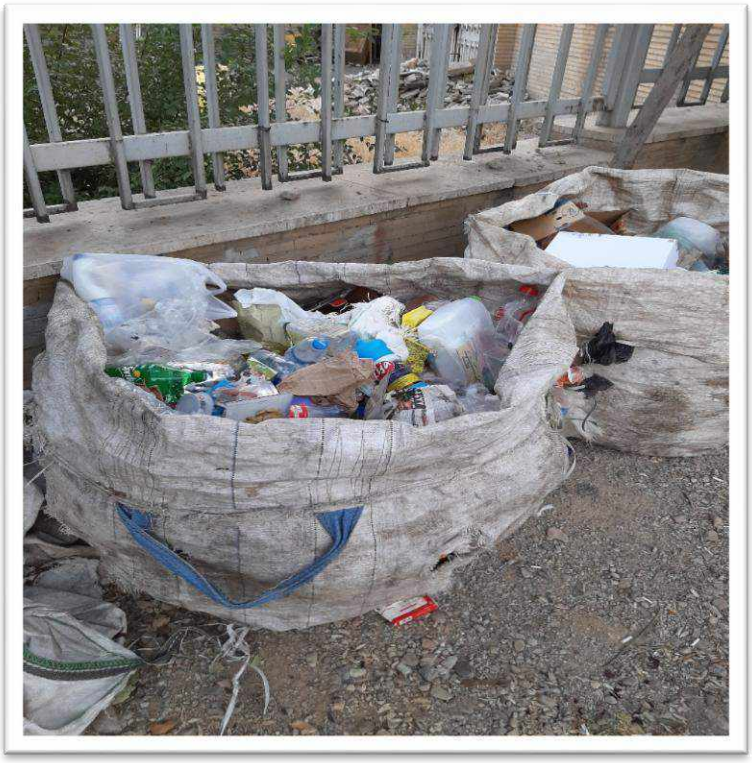

Image of trash and garbage collected by child labour in Jannat Abad district of the capital

Wood and Carpentry Workshops

The hazards facing these children include moving heavy loads, high noise levels, limb amputations and mental injuries.

A number of these children stated:

> I lose my finger if I get it under this device; that's too dangerous.
>
> Once, I got hurt and lost my foot toe.
>
> We need to lift these hard objects, which is too difficult.
>
> When working with the carpentry machine, you may get your fingers hurt. My brother got hurt once. He wanted to move the garbage, as he was hurt. My employer doesn't allow me to work with the machine. That's awful.

Image of a child working at a carpentry workshop in Esmaeail Aabad district of Tehran

Selling Flowers

Another form of labour that may result in hazards for children is working at flower markets. Generally, this type of work entails fewer hazards compared to other work. Since most children are recruited for this job based on kinship, they receive a bit of social support. This is much more pleasant for the children. As they are working with flowers, they enjoy it, but selling them on the streets cause problems for them.

Some of these children say:

> You need to sell flower while the sun dazzles your eyes. You need to move these barrows and that's difficult.
>
> I plant flowers, and pick them up, which is dangerous, also.
>
> We need to wake up at 4 in the morning, that's annoying. But if you don't make it to the market before the sunrise then you lose the day of income. I am sleep most of the time but there is not much I can do; it seems like my destiny.

CONCLUSION

According to the Iranian Labour Code, labour by children under the age of 15 is prohibited; however, we witnessed a large number of children under the age of 15 working. Some of them work in the informal economy and some in the formal sector, such as in factories, brick kilns, grocery stores, crystal and glass factories, agriculture, flower markets, etcetera. Meanwhile, inspectors from the Ministry of Labour do not monitor them, and, as a result, their employers practically bypass the Labour Code and abuse their child labourers. Even when inspectors attend the workplace to inspect the situation, employers hide children in various ways. Migration networks also provide opportunities for children to work by providing them routes between origins and destinations.

As we have seen, children of certain ethnicities are more engaged in some activities. For example, garbage collectors are mostly from Herat, and the children working in fruit and vegetable bazaars are mostly from Kurdistan. This suggests the importance of migration networks in establishing child labour. Ethnic and gender discrimination is yet another cause of child labour. Some ethnic discrimination is affected by a similarly unbalanced development pattern. In Iran, some ethnic groups and women suffer from structural discrimination and have restricted access to political, economic and military opportunities. One outcome of structural discrimination is restricted access to various social opportunities and, consequently, more poverty.

Power relations are also another interfering factor. Because there no rules or regulations to monitor the relationships between employers and workers in the informal sector, employers abuse and exploit child labour. It should also be pointed out that, for the families of these children, the employer is seen as a source of power, and if the employer abuses their child's rights, the family accepts it.

Accordingly, and based on figures from the International Labour Organisation in 2005, an average of 22,000 children die each year as a result of work-related injuries. Working children not only suffer from physical injuries, but also from non-physical injuries, which cannot be compensated for. For example, child labourers suffer from cognitive dysfunction, and this affects their learning, especially during school. Children's emotional development is also affected by work under hazardous psychological conditions, lowering their self-esteem, self-confidence, family attachments, love and friendships. These children may also suffer from depression and become anxious due to a lack of skills to do their work.

Thus, strategies are required to tackle the child labour crisis, and policies need to be established to provide child labourers with education and healthcare facilities.

About the Author :

A social anthropologist and scholar, **Kameel Ahmady** received the IKWR 2017 Truth

Honour Award from London Law University and placed first in the literary category at the 2017

Global Woman P.E.A.C.E. Foundation ceremony hosted by George Washington University. Dual British-Iranian national, Kameel Ahmady studied economic environment and publishing at the University of Communications in London, earned an M.A. in Social Anthropology from the University of Kent, and pursued additional courses on research methods and Middle East Studies at the London School of Economics and Birkbeck, University of London. Kameel has worked mainly on international and social development focusing on gender and minority issues. Published in English, Farsi, Turkish and Kurdish, his previous pioneering research has garnered international attention. In 2011, Etkin in Istanbul brought out ***Another look at east and south-east Turkey***, and his ground-breaking research, **I*n the Name of Tradition***. *Female Genital Mutilation in Iran, appeared* in 2015 with UnCUT/VOICES Press. Nova Science Publisher added ***An Echo of Silence*** – the study of Early Child Marriage (ECM) in Iran -- to its program in 2017, a work that Shiraze publishing made available in Farsi. In 2020, ***A House on Water***, investigating temporary marriage in Iran, was brought out by Shiraze in Tehran and Mehri in London, as well as, in

2019, ***Childhood Plunder*** (scavenging—i.e. waste picking—in Tehran), printed by IRSPRC. In the last few years he has focused on LGBT and ethnicity in such works as ***Forbidden Tale***, a comprehensive study of LGB individuals in Iran, printed in English and Farsi by Mehri publishing in 2020 along with *The* ***House with an Open Door***, a comprehensive look at temporary marriage in Iran, and, in 2021, ***From Border to Border***, *an analysis of Iranian identity and ethnicity*, based on research with five major Turkish (Azari), Kurdish, Baloch, Arab and Fars (Persian speaking) ethnic groups also published by Mehri in Farsi and English. His new book on child labour ***Traces of Exploitation in Childhood,*** *A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran* in June 2021published by Avaye Buf publishing. His latest research on **Male Circumcision** (MGM) will appear soon.

REFERENCES

Arabmazayar Yazdi, A. (2019). *Informal Economy and Inequality in Iran Concerning Social Injuries and Inequality: The Second Report on the Social Status of Iran*, *8*, 304-279.

Adler, A. (1938). *Social Interest: A Challenge to Mankind*. J. Linton and R. Vaughan (Trans.). Faber and Faber Ltd.

Agah-Eivazi, G. H. (2018). Lifestyle, Television and Consumption. *Cultural-Defense Quarterly of Women and Family*, *5*(16), 167-143.

Ahmady, K. (2020). *Traces of Exploitation in Childhood (A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran)*. Avaye Buf Publishing.

Amini, Y. and Amini, M. (2011). *The effect of divorce on the mental health and self-esteem of junior school male students in Bukan city*.

Ali, I. and Sarie, A. (2019) Tabriz's Labor Children's Lived Experience Of Loneliness: A Phenomenological Study. *Social Studies and Research in Iran*, *8*(2), 279–304.

Bakhshandeh, M. and Nikpour-Ghanavati, L. (2016). *Pavement of every street is not made of gold*. Jaameshenasan.

Bandura, A. (1989). Social Cognitive Theory. In R. Vasta (Ed.), Six Theories of Child Development. *Annals of Child Development*, *6*, 4–6. JAI Press.

Cantor, M. H. (1979). Neighbors and Friends: An Overlooked Resource in the Informal Support System. *Research on Aging*, *1*(4), 434–463.

Castells, M. (2009). *The Rise of the Network Society*. The Information Age: Economy, Society, and Culture Volume I, 109–110. Wiley-Blackwell.

Chauhan, S. S. (1991). *Mental Hygiene: A Science of Adjustment* (2nd ed.). New Delhi Allied Publishers PLC.

Grootaert, C. and Kanbur, R. (1995). *Child Labor: A Review (May 1995)*. Available at SSRN: https://ssrn.com/abstract=620526.

Grooter, C. and Ravi, K. (1995). Child Labour: Economic Perspective. *International Labour Review*, *134*(2), 187-203.

Hosseini, Seyed H. (2006). The Conditions of Work and Street Children in Iran. *Social Welfare Quarterly*, *5*(19), 155–175.

Imani, N. and Narcissians, E. (2011). Anthropological study of the street child labour in the city of Karaj. *Social Issues of Iran*, *3*(1), 32-7.

International Labour Organization. (2017). *Global Estimates of Child Labour: Results and Trends, 2012–2016.* https://www.ilo.org/global/publications/books/WCMS_575499/lang--en/index.html.

James, A., Jenks, C. and Prout, A. (1998). *Theorizing Childhood*. A. Kermani and A. E. Abadi (Trans.). Sasles.

Lahiri, K. and Moore, G. H. (1992). *Leading Economic Indicators: New Approaches and Forecasting Records*, 173–178. Cambridge University Press.

Lahiri, T. (2002). *A Survey of Iranian Economy*. Ariana Ghalam.

Littlejan, F. (2015). *Fixed Theories*. The Ministry of Foreign Affairs.

Mendevich, E. (1979). Child Labour. *International Labour Review*, *118*(5).

Naderi, S. (2014). *Demographic sociology and test of Castells theory on child labour. Practical research with Afghan children (Department of Sociology, Faculty of Literature and Social Sciences).* Bahonar University.

O'Driscoll, D. (2017). *Overview of child labour in the artisanal and small-scale mining sector in Asia and Africa*. K4D Helpdesk Report. Institute of Development Studies.

Rodgers, G. and Standing, G. (1981) *Child Work, Poverty and Underdevelopment*. A World Employment Programme Study. International Labour Office.

Tan, A. S. (1986). *Mass Communication Theories and Research*. N. Badiei (Trans.). Hamshahri Publications.

Thoits, P. A. (1982). Conceptual, Methodological, and Theoretical Problems in Studying Social Support as a Buffer Against Life Stress. *Journal of Health and Social Behavior*, *23*(2),145–159.

Tulaei, H., Rafiei, H., and Biglerian, A. (2011). The relationship between child labour and human development in underdeveloped and developing countries. *Social Welfare*, *9*(13), 101–113.

UNICEF. (2002). *Innocenti Digest: Child Domestic Work*.

Ventis, W. L. (1995). The Relationships Between Religion and Mental Health. *Journal of Social Issues*, *51*(2), 33–48.

Sexuality of women in the postpartum period

MSc Maria FLORKIEWICZ

Medical University of Warsaw, Faculty of Health Sciences, POLAND

Sexuality of women in the postpartum period

Maria Florkiewicz
5-6.02.2022r.

Sexuality

- Childbirth causes many changes in a woman's body and leads to a decline in sexual health. Postpartum sexual dysfunction is among the common problems and dysfunctions during the postpartum period.
- By examining the physical factors, and experiences of childbirth and motherhood, we are able to accurately analyze what women's sexuality looks like after the birth of a child and to what extent particular circumstances affect it.

Sexuality of postpartum women

- Women's sexuality during the postpartum period is individually altered.
- Previous studies have focused on physical factors that determine sesquility such as vaginal trauma and breastfeeding.
- Contemporary scientific evidence also emphasizes the psychological aspect.

Sexual desire and orgasm

- Lack of sexual desire is one of the most common sexual dysfunctions in the postpartum period .
- The nature of orgasm, depending on the woman, remains unchanged, is reduced or absent altogether.
- Women are more likely to have sex to satisfy their partner's sexual needs.

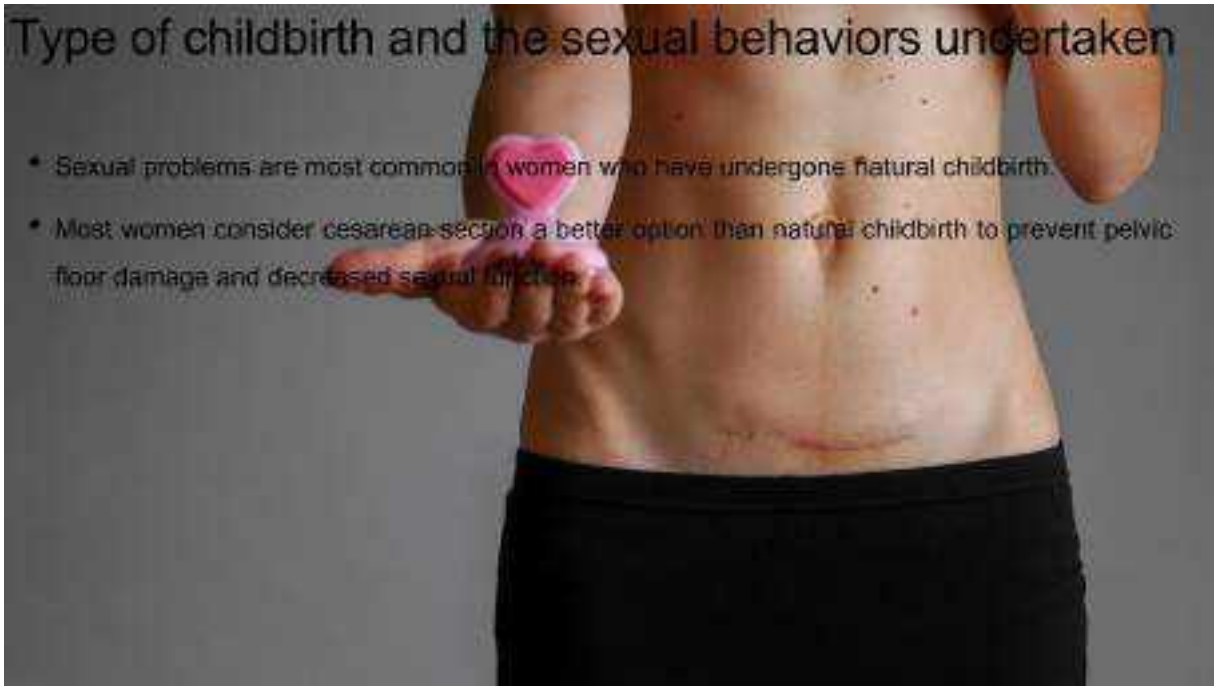

Forms of sexual activity after childbirth

- Women in the early stages of postpartum rarely experience sexual arousal.
- Women are less likely to initiate sexual initiation. It has been noted that postpartum women are more likely to engage in oral sex.
- Anal sex and breast stimulation are not practiced in the first months after birth.

Breastfeeding

- According to studies based on the Female Sexual Function Index (FSFI) scale, breastfeeding affects postpartum women's sex lives and the emergence of postpartum dysfunction.
- Nursing women were not satisfied with their sex life in the early postpartum period.
- During the postpartum period, nursing women have a decrease in the frequency of sexual intercourse and desire. A decrease in the importance of sex in lactating women compared to non-lactating women has been noted.

Psychological factors affecting the sexuality of postpartum women

- During the postpartum period, mental health issues have a significant impact on the health of the mother and the newborn baby, and it is the most common period in which mental disorders occur. These include psychosis, depression, and anxiety.
- Women who had depressive symptoms in the postpartum period compared to women without depression claimed to have worse sexual functioning.

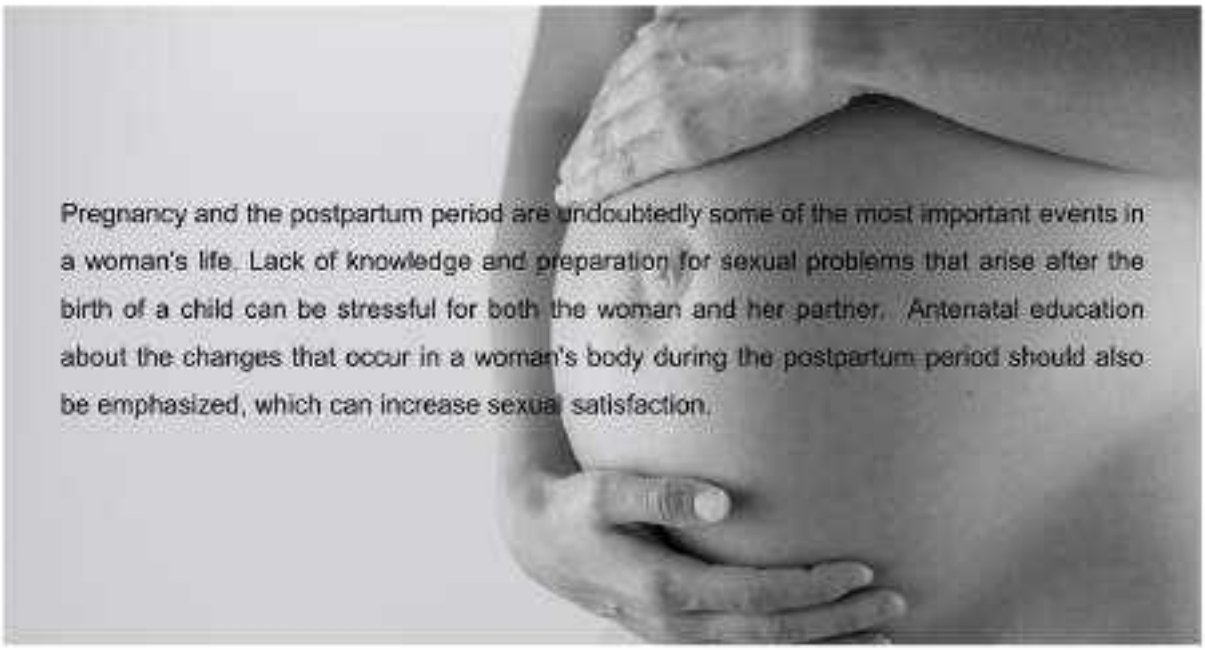

Bibliography:

- Barjari, G., Levy, S., Gwanstein, J. (2020). Postpartum female sexual function: risk factors for postpartum sexual dysfunction. Sex Med, 8(1), 43–13. DOI: 10.1016/j.sxmr.2019.10.003.
- Hipp, L.E., Kane Low, L. van Anders, S.M. (2012). Exploring women's postpartum sexuality: social, psychological, relational, and birth-related contextual factors. Sex Med, 9, s. 2534–2541. DOI: 10.1111/j.1743-6109.2012.02804.x.
- Olivera, M.I., Pillitu, R., Delgaradilla, S., Villegas, L., Pines, L.E. (2011). The relationship between sexual functioning and depressive symptomatology in postpartum women: a pilot study. Sex Med, 8, s. 783–789. DOI: 10.1111/j.1743-6109.2010.02164.x.
- Rezaei, N., Janani, F., Sharifi, H., Ghaedi, F., Asadi, A. (2018). Sexual function and quality of life among postpartum women: a cross-sectional study. International Journal of Women's Health and Reproduction Sciences, 6(3), s. 307–312. DOI: 10.15296/ijwhr.2018.51.
- Wu, H., Wang, S., Li, G., Zhou, C., Chen, J. (2020). Vaginal activity combined with vaginal tight-wing surgery and perineal body repair: 3 case reports. Medicine, 99(1), e18791. Pieejams: c: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6946031/.
- Golmakani, N., Zare, Z., Khaniani, M., Shareh, H., Shakeri, M.T. (2015). The effect of pelvic floor muscle exercises pregnancy on sexual self-efficacy in primiparous women after delivery. Iranian Journal of Nursing and Midwifery Research, 20(3), s. 347–353.
- Pierquin, D.de., Potiaiens, V., Bouchard, L., Rousing, E. (2016). What do we know about pelvic floor sexuality? A scoping review on sexual activity – Part 2. Journal de Gynécologie Obstétrique et Biologie de la Reproduction, 45(8), s. 808–825. DOI: 10.1016/j.jgyn.2015.11.004.
- Mathias, L.M., Wallenius M., Sohn C.H., Rock, C., Müller, M., Wallenius, S. (2019). The influence of partnership quality and breastfeeding on postpartum female sexual function. Archives of Gynecology and Obstetrics, 299, s. 69–77. DOI: 10.1007/s00404-018-5070-x.
- Eason, M.A. (2010). Maternal sexuality during lactation: The influence of breastfeeding intensity and relationship quality. Pieejams: c: https://digitalrepository.unm.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1215&context=ps_etds.
- Yurtsal, Z.B. (2020). The impact of lactation on the sexual life of lactation counselors. International Journal of Caring Sciences, January, 13(1), s. 628–633.
- Fuentealba-Torres, M., Astudillo-Garrido, C., Lara, L.A.S., Alvial, J.G., Romero, A.C.V., Campos, L.T., Alarcón, J.M., Lucero C., Rosamondo B., Ricardo A., Andrade, C. (2019). Determinants of Female Sexual Function in Breastfeeding Women. Journal of Sex & Marital Therapy. Pieejams: c: https://www.researchgate.net/profile/Miguel_Fuentealba2/publication/331352634_Determinants_of_Female_Sexual_Function_in_Breastfeeding_Women/links/5c7d7fac92851c4b9d2c0e/Determinants-of-Female-Sexual-Function-in-Breastfeeding-Women.pdf.
- Martínez-Galiano, J.M., Hernández-Martínez, A., Rodríguez-Almagro, J., Delgado-Rodríguez, M., Peinado-Alvarez, A., Gómez-Salgado, J. (2018). Women's quality of life at 6 weeks postpartum: an Spanish of the discomfort present in the puerperium. International Journal of Environmental Research and Public Health, 15, s. 233. DOI: 10.3390/ijerph15020233.
- Rahimi, F., Gali, S., Salari, P. (2020). The effect of educational classes during pregnancy on the level of sexual satisfaction after delivery in nulliparous women. Pieejams: c: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7537487/.

Links to photos:

- http://mamalogopeda.pl/wp-content/uploads/2019/11/651-683x1024.jpg
- https://radio.pl/_resources/resources/thumb/thumb/7992-3a82-9e27-d8f15875.jpg
- https://thumbs.dreamstime.com/b/portret-kobiety-w-czapce-25319345.jpg
- http://dom.photologia/image/cms_files/231/4/15/13alpd77u087ik3a4bb82ai124a99800/jpg1520877151.jpg
- https://www.nakladpaczenia.pl/uploads/kobieta-w-czapce-8382_8382.jpg
- https://thumbs.dreamstime.com/b/kobieta-w-czapce-wykonuje-wielkanocny-wynalazek-73081682.jpg
- https://static.wiele.pl/novosti/wp/kobieta_czytelnik/images/dziecko/rozlepy-po-ulicy/178824-1-pol-PL/Jak-rodzice-nie-rozlepiali-po-ulicy.jpg?_=1594280321
- https://odbaczyslam.pl/wp-content/uploads/2014/01/Beka-ulotki-Fundacja-Zdrowi...-2597TEM.jpg
- https://kobieceoko.eu/wp-content/uploads/2014/12/indoorset-camera-768x512.jpg
- http://www.czinyeki/fyrmo-pirsiles/ferfas/ffiles/styles/article/public/field/image/ciptoceri01.jpg?itok=Bq4J9HKpBA

The Impact of Politicians on the Emerging English Loanwords in Kosovo

Rezarta RAMADANI

Prizren Ukshin Hoti University, Kosovo

Abstract

The rapid influence of politicians on the changes of the Albanian language are well known; however, the impact of politicians on each other`s vocabulary on the usage of English loan words is a newly researched topic. This research aimed at revealing the impact politicians have on one another`s vocabulary. A qualitative driven mixed-method approach was used and the participants were 12 politicians on 30 broadcastings in total. The cluster sampling method was chosen based on the most voted and influential politicians over the last years. Data analysis and gathering consisted of five phases with one year gap period in between to measure the impact of each participant on the others. The politicians` interviews and public appearances were listened to and analyzed on the usage of English loan words, content data analysis was performed. The pre-phase or baseline assessment included loan words excerpted from all politicians starting in the year 2008 and every year 3 participants were analyzed separately. The retrieved results indicated that politicians influenced the lexicon of one another on the usage of English loan words.

A Peace-Oriented Investigation of the Ethnic Identity Challenge in Iran (A Study of Five Iranian Ethnic Groups with the GT Method)

Kameel AHMADY[1]

Social Anthropologist, University of Kent, MA in social Anthropology, UK

Kameel.ahmady@gmail.com

Abstract

In the contemporary era, Iran has undergone a continuous experience of identity/ethnic multiplicity, which has caused serious interethnic conflicts revolving around discrimination and inequality in the urge for identity and justice and with a peace-oriented trace as the process of globalization has developed.

In this research, the influence on Iranian civilization in terms of land, language, and religion have been investigated in five ethnic groups, including Persian, Azeri, Kurd, Arab, and Baloch, given different aspects of Islamic and Western governments. The consideration of the Persian ethnic identity as the exclusive component of Iranian national identity has reduced ancient Iranian identity and brought about claims for identity in other ethnic groups.

The present article is an extract from author's recently published book[2] which has adopted a hybrid qualitative approach (GT), in-depth interview surveys and tools, library documentation, and an open questionnaire in thirteen provinces to extract and classify data in the following areas: religious identity and national identity (interaction or opposition), interethnic cultural borders, ethnic and national movement dead-end, elimination of cultures, and a peace-oriented approach to resolving the crisis. Thus, a conceptual model has been obtained, shaping basic factors (economic and ideological), intervening factors (media and lifestyle), grounded factors (legal and cultural parameters and resource mismanagement), and phenomenal orientation (claim for justice and socio-political gap) and presenting strategic action (peaceful action, acceptance of the present conditions, and state-nation interaction) and its outcomes (stability and decline of social capital).

Keywords: Iran, Ethnic Identity, Iranian National Identity, Persian, Azeri, Kurd, Arab, Baloch, Peace.

[1] www.kameelahmady.com
[2] Ahmady, Kameel. From border to Border (A comprehensive reach on Identity and Ethnicity in Iran), 2021, Mehri Publishing, London, UK

Introduction and problem statement

A contemporary social reality, pluralism and diversity of identity has not decreased but even turned into a controversial issue concerning identity distinction and difference. Since the second half of the twentieth century, modern identity-seeking based on gender, sexual orientation, lifestyle, pseudo-religious groups, and other factors has sought acknowledgement through globalization phenomena, such as the ever-increasing development of media, enhancement of identity awareness, and their capability of manifestation along with the old sources of identity construction (ethnicity, religion, and nationality).

Iran is a multi-ethnic country, where the issue of ethnic convergence or divergence with respect to social integrity and social consensus needs to be pondered, and the national ethnic policies were not manifested and realized in many cases upon the Islamic Revolution (1979). Iranian governments have always sought to assimilate the ethnic groups. That is, the governors have often tended to integrate the variety of identities into a single identity under a Persian umbrella. For example, the ratification of macro-policies concerning the Iranian ethnic groups in 1999 (Haghpanah, 2003) even turned into a source of political activity due to the discrimination and inequality throughout the political, economic, and cultural structure of the society and the conflicts and identity-seeking activities revolving around ethnicity and religion at the most comprehensive level of Iranian collective identity.

Figure 1. Map of Iran and its neighbours

Moreover, ethnic identity has been highlighted and enhanced for important reasons such as intra- ethnic cultural-linguistic commonalities and emotional interactions and relations, collective movements in

specific ethnic groups' residences, development of local media, globalization, development of the sense of self-awareness, superpowers' influence over the ethnic elite, and specific ethnic claims. This level of collective identity in Iran involves plenty of diversity andmultiplicity, while the ethnic discourse has long been dominated by identity assimilation (in both religious and ethnic terms), incapable of admitting the existing pluralism and diversity).

Different Iranian governments have justified their attempts to assimilate identities in Iran in terms of maintaining national solidarity and security and the political integrity of the country. However, this method of governance seems to have resulted in a threat against national security and developed the sense of deprivation among ethnic groups along with inequality and discrimination, further deepening the gaps between the ethnic groups and between them and the government. The emergence of movements and identity-seeking political groups and their suppression by the central government has intensified extremism, leading the minority holding political power to adopt a monarchic, dictator-like, suppressive tendency rather than democratic, tolerant methods.

The significance of the present research is due to the cultural mosaic in the Iranian society, which has long had a multi-ethnic life world, composed of a multiplicity and variety of cumulative identities. Therefore, some experts believe that any explanation aimed at a generalization on this multi-ethnic society will be insufficient if made regardless of the ethnicity factor. Given the lasting, increasing importance of ethnic communities in development and consolidation of social solidarity, scientific investigation of ethnic groups has gained ground. Ethnic unity and solidarity of the identities can bring about peace and fill in ethnic gaps in a multi-ethnic, multicultural society. The main problem here involves an explanation of the collective identity of the ethnic groups in Iran. Collective, or social, identity can be identified as the domain of social life that the individual refers to as *we* and finds himself as belonging, related, owing, and committed to.

Research scope

There are three major factors on which Iranian national identity is based: 1. land geography, with the variations between the Iranian Plateau and the mountainous regions therein, 2. Persian, with all the changes it has undergone as a result of the contacts with Turkic languages, Mongolian, and Arabic, 3. Islam, which has remained essentially constant and consistent despite all the differences between the sects.

Like those of all the ethnic groups investigated here, Iranian identity has undergone great changes at several times throughout the history of the land, each time transforming certain elements in those identities. For instance, the Arab have been blamed for the destruction they have brought about in Iran upon their invasion by a number of nationalist thinkers such as Akhundzade, Mirza Aqa Khan Kermani, Sadegh Hedayat, and Malek al-Sho'ara Bahar (Bigdelo, 2001). With regard to today's Iranian identity, aspects of diversity and pluralism are often referred to that concern the various discourses available thereunder. The present conditions of identity in Iran have been compared appropriately with pieces of cloth of various colours sewn together[3] (Shayegan, 2002, 1999).

[3] With regard to the establishment of Iran and the Iranian government, the following can be referred to:

The historical notion of Iranian identity took shape during the ethnic, political, and religious movements in the Sassanid era, persisted with ups and downs through the Islamic era, was reborn in the Safavid era, and was manifested as Iran's national identity in the modern era (Ashraf, 1999).

Due to the particular geographic location, Iranian identity has been influenced by the three Iranian, Islamic, and Western areas of civilization (Kachooyan, 2008). It should be noted that the strategy adopted by Iranian intellectuals has involved a mixture of these three discourses in various shapes and formation of a combinatorial identity. However, most Iranian authors have suffered major weaknesses in the reproduction and recognition of Iranian identity so far, since they have mostly been litterateurs rather than historians. Despite their eloquent, literary prose, therefore, their writings have violated historiographical rules (Borujerdi, 2000).

According to many researchers, the Aryan peoples have lived in in Southern Russia at first, and have left their original settlements over time as a consequence of various unpleasant events such as natural disasters, insufficient dwelling, and improper weather and land, scattering in Central Asia to utilize habitable plains also appropriate for cultivation. A group of them have gradually entered the Iranian Plateau in the late second and early first millennia BC (Sanie Ejlal, 2005, p.55).

Different ethnic groups, including the Lur, Baloch, Turkmen, Azeri, Arab, Kurd, and Persian, live in Iran today, most of whom can be claimed to reside in regions near the borders, culturally linked to groups in the neighbouring countries. This has turned Iran into a heterogeneous country in terms of social structure, where different ethnic, racial, linguistic, and religious identities live, with similar groups residing in the neighbouring countries, sometimes turning the borders into sources of crisis. These groups, including the Arab and Kurd in Iraq, the Azeri in the Republic of Azerbaijan, and the Baloch in Pakistan, can be considered as origins of conflict and crisis (Fuller,1993).

Although Persian is Iran's official language and the lingua franca of all the Iranian ethnic groups, each of the ethnic identities has its own language, dialect, and accent. As for religion, a comprehensive one has again been dominant around the country usually, with branches thereof observed among ethnic groups, different in some of their laws. Today, Islam is regarded as an important basis of Iran's national identity. According to different authors, other national commonalities and symbols are parts of national identity, including the flag, nationalist feelings, the constitution as a national oath, customs, celebrations, and national feasts (Yousofi, 2001). The Twelver Ja'fari branch of Islam has been referred to officially in the Constitution as an unchangeable principle to hold forever, besides the considerations for other branches and religions[4]. Moreover, Article 15 of the Constitution[5] has acknowledged the diversity of ethnic identities and their languages around the country, and has emphasized and

Gheraldo Gnoli, (1989), The Idea of Iran: An Essay on Its Origin, Roma: Instituto per il Medio ed Estremo Oriente.

[4] The following articles of the Constitution can be referred to in that regard: 1, 3, 5, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 15, 16, 19, 20,22, 23, 24, 26, 37, and 38.

[5] "The Official Language and script of Iran, the lingua franca of its people, is Persian. Official documents, correspondence, and texts, as well as textbooks, must be in this language and script. However, the use of regional and tribal languages in the press and mass media, as well as for teaching of their literature in schools, is allowed in addition to Persian."

asserted that local and ethnic languages can be used in press and mass media, and ethnic literature can be taught in schools besides Persian. Articles 7 and 64 to 160 involve assertions or implications for the rights of ethnic groups and minorities. There are also mentions in Articles 24 and 26 of the freedom to establish "parties" and "societies" and that of publications and the press. Despite their linguistic and cultural differences, the Iranian ethnic groups are integrated in the Iranian society. Unlike many in the West and multi-ethnic countries around the world, almost all the Iranian ethnic groups are native to Iran, and have accepted Iranian culture and language as their identity besides their own religious and linguistic identities and regional backgrounds (Ghasemi *et al.*, 2011, p. 64).

The ethnic groups scattered around Iran have usually lived next to each other in peace and with little conflict throughout history. However, conflicts have come to be there between them after the emergence of nation-states and extension of identity-seeking movements around the world, on the one hand, and the formation of ethnic discrimination on the part of the dominant groups, on the other.

This research investigates the ethnic identities of five groups at the local level: Persian (Persian-speaking), Azeri, Kurd, Arab, and Baloch.

Baloch

The Baloch reside in South eastern Iran, and have Aryan roots. As the competition between England and Russia has intensified, they have adopted settlements in different countries including Iran, India, Pakistan, and Afghanistan[6] (Abdollahi *et al.*, 2002, p. 104).

The relations between the Baloch and central governments have always been accompanied by conflict. In fact, the adopted policies have marginalized this group. A source of conflict is their cultural similarity to the residents of the neighbouring country, which has caused them to prefer foreign television channels to domestic ones. This has also been effective in the enhancement of ethnic identity versus national identity and of the sense of belonging to the collective identity beyond the borders, leading to the potentials to seek autonomy (Mozafari, 2012).

Since Balochi is spoken in different countries, there has always been little consensus among linguists on its classification, hence the multiple proposals in that regard. Some, for instance, have discussed "Northern and Southern Balochi," while others have identified "Eastern and Western Balochi." There are also recent views that have classified the language into three groups: Eastern, Western, and Southern. Ignoring these somewhat complicated divisions to mention the most important, in fact the best-known varieties of Balochi, we should name the Rakhshani variety, with one of the largest numbers of speakers, in Iran, Pakistan, Afghanistan, and Turkmenistan (Tameh, 2017).

All the Muslim Baloch belong either to the Hanafi Sunni majority or to the Twelver Shia minority, and there is no other sect or branch among them. Some of the characteristics that distinguish the Baloch from other ethnic groups are listed below. Clothing made with a particular embroidery technique known as *suzanduzi* is a very popular cultural work and artistic product by Baloch women.

[6] More than 1.3 million of the Iranian Baloch live in Sistan and Baluchistan and other Iranian provinces today.

Azeri

Neighboring the Republic of Azerbaijan, this group has the same linguistic origin as the Turk. The ambition to unite the Republic and the Iranian Azerbaijan and to integrate the territories at the two sides of Aras River has been common as a national dream for pan-Turkism since the Soviet era. Most Azeri speakers reside in South western Iran, in East and West Azerbaijan, Ardabil, Zanjan, and Qazvin Provinces, and there are of course speakers of Khorasani Turkic in Iran. Most of the Iranian Azeri are Shia Muslims, while there is also a group among them known as *Ahle Haqq*.

While adhering to national and religious rites, the Azeri have preserved their own customs in many areas of culture, and the rituals common among them have gained national popularity in some cases. Thus, the mourning processions of the Great Hussainiya of Zanjan, Tabriz, Urmia, and Ardabil are among the best-known groups mourning the Islamic Prophet's family in the month of Muharram. They also commonly practice rituals such as *tashtgozari*, *ta'zieh*, *Shah Hussain guyan*, chest-beating, and self-flagellation, where lamentation is carried out in Azeri. The mourning rituals held at Tabriz Historical Bazaar have also been registered nationally. Moreover, Azerbaijani music is considered as an important part of this people's cultural identity, and Azerbaijani artists have presented unique, creative music, where those who sing their own poems in Azeri are known as the Ashiq. To describe Azerbaijan and its heroes, they sing beautiful poetry accompanied by Azerbaijani music in celebrations and mourning ceremonies, thereby appealing to people. Traditional Azerbaijani clothing is a particular symbol of the Azeri, which has come into existence following long cultural, religious, and other processes involving the ethnic group.

Persian (Persian-speaker)

The Persian constitute Iran's greatest ethnic group, mainly residing in central cities. They are politically dominant; that is, they have gained control over the other ethnic groups as a result of the elements of their identity, including language (Persian), religion (Shia), and other components. Most of the Persian-speakers in Iran are Twelver Shia Muslims, while there are also Persian- speaking Sunni Muslims residing in certain regions near the borders.The Persian live mainly in large Iranian cities, and culturally dominate areas far beyond Iran. Persian is an Indo-European language spoken in Iran, Afghanistan, Tajikistan, and Uzbekistan. In fact, it is the official language in Iran and Tajikistan and one of the two official languages in Afghanistan (alongside Pashto), and it has been the official language of India (before the English colonization).

Kurd

Following the Arab, Persian, and Turkic, the Kurd constitute the fourth largest ethnic block in the Middle East (Olson, 2003, p. 6). They mainly reside in regions close to the borders of four countries: Iran, Iraq, Syria, and Turkey.

Kurdish is a sub-branch of the Indo-European family of languages, related to Ossetian, Dari, Persian, Tajiki, Tati, Talysh, ancient languages such as Avestan, Sogdian, Khwarezmian, and Scythian, and many others (Diakonoff, 2004, p. 439). It is an Iranian language belonging to the Northwestern or

Southwestern group of the family (Bruinessen, 2004, p. 35). The Northern Kurdish (Kurmanji); Central Kurdish, Southern Kurdish, Gorani, and Zaza varieties can be seen within the geographic range.

According to Vali *et al.* (2019), Kurdish identity is manifested in differences by which the dominant identity is defined. It signifies by not signifying, and is present by being absent. He regards this identity as a kind of subjectivity without the requirements for representation/signification in history and politics. There are both Shia and Sunni Muslims among the Kurd. If the Iranian Kurdish settlements are divided to two religious partitions, most of the Sunni Kurd can be said to reside in the northern half. There is of course another group of the Kurd, known as the Yarsani (Kaka'i/Ahle Haqq), mostly living in certain cities and villages in Kermanshah Province.

The Kurd adhere to the practice of national and religious rituals. They celebrate Nowruz with utmost glory, and highly value religious customs and feasts such as *Eid al-Adha*, *Eid al-Fitr*, and, particularly, the Islamic Prophet's birthday. In some regions, food is made and distributed for free for celebration of religious feasts, including a particular type of soup-like dish known as *âsh*. There are also ceremonies involving *daf*-playing, prayers, and particular utterances made by the *dervish* or in praise of the Islamic Prophet and celebration of his birthday. In the Kurd's settlements, various types of Kurdish clothing can be observed, each in a unique beautiful form, slightly different from the others. Traditional Kurdish men's and women's clothing includes headwear and footwear as well as ordinary clothes. The design and application of each of these components vary by season, type of occupation, lifestyle, and ceremony. Although different types of clothing are common in different parts of Kurdistan, such as Hawraman, Saqqez, Baneh, Gogulawa, Gerrus, Sanandaj, Mariwan, and Mahabad, they are all the same in that they cover the entire body.

Arab

The Arabic-speaking community is scattered over a vast territory in Asia and Africa, including Southern and south western Iran and parts of Khuzestan Province (Amirahmadi, 1998, p. 32). It should be noted that the Iranian Arab mainly follow the same religion as the centre, like the Azeri, not in favor of the ethnic group beyond the borders.

The Arab residing in Iran mostly speak Khuzestani Arabic, a dialect of Mesopotamia Arabic. They are scattered over four provinces, including Khuzestan, Hormozgan, Bushehr, and the southern parts of Ilam, while most of them live in Khuzestan, and are mostly Twelver Shia Muslims. Of course, there is also a Sunni Arab minority in Iran, which makes up a very low percentage.

Like any other Iranian people, the Arab in Khuzestan have their own culture. Following the Arab in the neighbouring countries, they find *Eid al-Fitr* of much greater significance in their public culture, celebrated with a large number of norms, behaviours, and customs. Another ancient tradition common among the Khuzestani Arab is the *Gargee'an* ceremony, held in Ahvaz on the 15th of Ramadan every year. Another highly important ritual commonly practiced by the Arab is the coffee-drinking ceremony involving pots known as *dallah*, which is held with a great deal of formality.

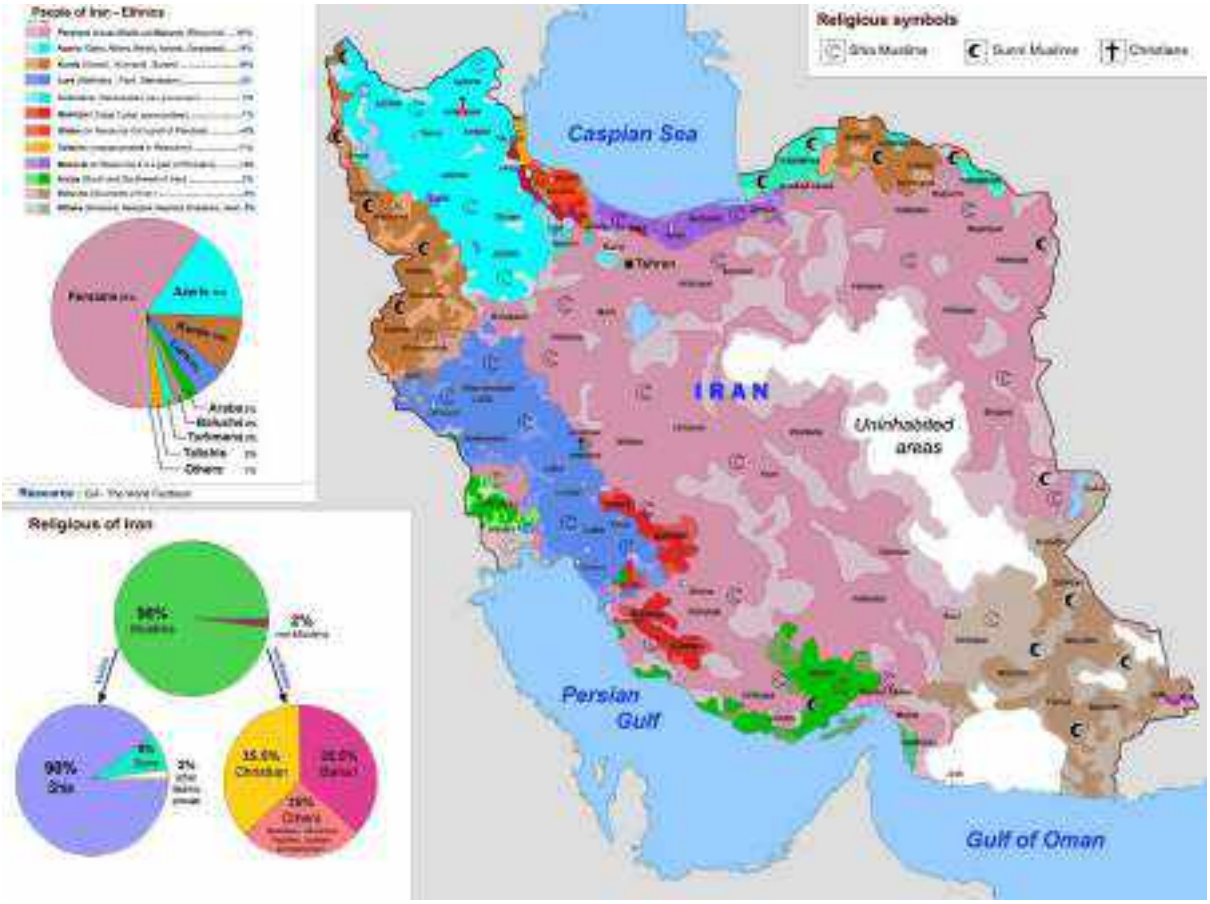

Figure 2. Distribution map of ethnic groups and religions in Iran

The data available on the ethnic groups are insufficiently transparent. For instance, their true populations are inaccessible in censuses, and the Statistical Center of Iran has simply publicized the provincial populations and features.

No.	Province	Capital	2006 population	2011 population	2016 population
	Tehran	Tehran	11228625	12183391	13267637
	Razavi Khorasan	Mashhad	5515980	5994402	6434501
	Isfahan	Isfahan	2399327	4879312	5120850
	Fars	Shiraz	4220721	4596658	4851274
	Khuzestan	Ahvaz	4192598	4531720	4710509
	East Azerbaijan	Tabriz	3527267	3724620	3909652
	Mazandaran	Sari	2893087	3073943	3283682
	West Azerbaijan	Urmia	2831779	3080576	3265219
	Kerman	Kerman	2584834	2938988	3164718
	Sistan and Baluchistan	Zahedan	2349049	2534327	2775014

	Alborz	Karaj	2053233	2412513	2712400
	Gilan	Rasht	2381063	2480874	2530696
	Kermanshah	Kermanshah	1842457	1945227	1952434
	Golestan	Gorgan	1593055	1777014	1868619
	Kurdistan	Sanandaj	1416334	1493645	1603011

Table 1. Populations of some the Iranian provinces based on the 2006, 2011, and 2016 consensuses

Iranian ethnic groups' identity-seeking

The consideration of the Persian ethnic identity as the exclusive component of Iranian national identity has reduced it to Persian identity, introducing the language, religion, culture, and other elements of the Persian identity as official Iranian identity. Thus, Iranian identity claims have emerged in different eras. The ethnic groups have exhibited different methods of seeking identity given the socio-political conditions in each era. The range of research conducted in this regard suggests that the attenuation of the government and its confrontation with political, economic, and social crises has provided ethnic groups with an opportunity to pursue their identity-seeking purposes, followed by a conflict with the central government (Amirahmadi, 1987, p. 363-391). In fact, that is how the direct relationship between a decrease in the government's control power and crises involving the government and ethnic groups be observed (Ramezanzadeh, 1998, p. 217-227).

The major ethnic group in Iran involves the Persian. The radical version of this perspective introduces the other Iranian ethnic groups as primitive, tribal, and marginal, and manifests Persian culture to the other groups as a dominant, sophisticated model.

The Azeri constitute the second most populated Iranian ethnic group after the Persian. Their ethnic claims date back to less than a century ago, most prominently exemplified by those that occurred in the Republic of Azerbaijan under the leadership of Seyyed Jafar Pishehvari. The most radical Azeri orientations concern pan-Turkist tendencies, originating from the Turkic ethnic groups within the Russian Empire. The Iranian Azeri's major identity claims are social and justice-based, suggested through civil claims, while the opposition parties based abroad tend to pursue independence-seeking purposes.

The Kurd have also exhibited a wide range of identity claims. The dominant Kurdish nationalist approach is a primordialist one. They argue that the Kurd nation is a primordial entity, a foundation rooted in the Kurd's nature (Vali, 2018, p. 89). Their identity claims in Iran also date back to less than a century ago, the 1945 establishment of the Autonomous Republic of Kurdistan (cantered in Mahabad) under the leadership of Qazi Muhammad. As the protests leading to the 1979 Revolution began, the Democratic Party was reorganized, and other parties, such as Komala and the Khabat Organization, took shape. Today, the Kurd's identity-seeking is represented as civic institutions and organizations and cultural and artistic activities. Armed identity-seeking political parties are still active abroad, although they have undergone segregations.

The Iranian Arab's organized identity claims date back to around seventy years ago. After the 1979 Revolution, they publicized their points of view and aims and even took military measures. There are two different levels of claim today, one demanding complete independence for Khuzestan from Iran and the other seeking a federal system formed within the national Iranian framework (Ahmadi, 2018).

The Baloch speak Balochi, and are Hanafi Sunni Muslims. The 1879 division of Baluchistan between Iran and India (present-day Pakistan) caused political borders to take shape within this integrated ethnic group. The ethnic discrimination on both Iranian and Pakistani parts triggered ethnocentric feelings, and brought about ethnic claims among the Baloch. The presence of Taliban and Al-Qaeda in Afghanistan and Pakistan has intensified the identity-seeking movements of the Baloch on both religious and ethnic fronts. Today, however, ethnic claims are made mainly as civil, cultural, and social activities, and have been raised due to the religious gap, economic discrimination, and presence of core-periphery relations.

Aims and significance of the research

The Iranian society has long been based upon multi-ethnic, multi-identity life. Some experts argue that any generalizing explanation on a multi-ethnic society will be inadequate if it disregards the ethnicity factor. Given the ever-increasing importance of ethnic communities in formation and enhancement of social consensus, scientific investigation of ethnic groups has received greater attention than before. Along the same lines, many experts maintain that national integrity and identity are rooted in ethnic communities and very old ethnic emotions as primitive nationalism. Ethnic integrity and identity consensus in a multi-ethnic, multicultural society can bring about peace and fill in ethnic gaps. The main problem here, which makes the investigation significant, involves a description and an explanation of the Iranian ethnic groups' collective identity. Collective, or social, identity can be identified as the domain of social life that the individual refers to as *we* and finds himself as belonging, related, owing, and committed to.

As defined by Max Weber, a state consists of four basic components: the land, or borders, which specifies the geographic territory; the population, or people, which denotes the individuals of that nationality; governance, meaning that there must be no competitive or parallel authority, in domestic terms, and no control or command of the country from any other state, in foreign terms; and government, concerning the political and administrative formation of the country or political unit and its method of administration. On that basis, absence of any of these four components could leave the state inefficient. Clearly, the first two components, *i.e.* the land and population, are influenced by the issue of ethnicity and ethnic identity more than the others. To achieve stability and maintain peace and security, which constitute its major obligations, a state first of all needs a comprehensive understanding of the national identity and ethnic identities and of the networks of communication among the members of an ethnic group, with the other ethnic groups, with the official, dominant culture, and with the world community. It is clear for the civil society, intellectuals, identity and cultural activists, and all who care about peace among the people of this land that there should be a comprehensive

understanding of the ethnic groups' points of view and the identities that they believe distinguish them from one another.

Related literature

The identity of an individual or a group requires *another identity* to be distinct from. In that case, identity results from distinction, while *distinction* and its denotation are artificial just as identity itself is. Therefore, it is the *other identity* that that is there in the first place, and is responsible for formation or development (Grossberg, 1996, p. 93-96).

In this research, identity is applied to denote awareness of who an individual is and of his belongings. Although obtained through the process of individualization, this awareness does not remain a mere internal, personal feeling, and assumes an external, collective manifestation by representing the similarities and distinctions between the individual and other individuals and groups, turning into a foundation for socio-political action and communication (Jenkins, 2014, p. 6-20). Thus, identity acquires a social aspect, which has been addressed extensively in social science. From a sociological perspective, identity is the identification of the boundary between the self and the other, accomplished mainly through comparison and differentiation between the in-group and the out-group (Brown, 1996, p. 9).

Ethnicity is regarded from a sociological point of view as a cultural product resulting from inter- group relations. The term *ethnic* has hardly been considered by classical sociologists (except Max Weber). Fredrik Barth (1969) defines ethnicity from the outside to the inside, and bases research not on certain material cultural characteristics belonging to a particular group but on the ethnic boundary that represents the group.

The identity of a group should always be defined with respect to what it does not involve, *i.e.* individuals that are not members of the group (Eriksen, 1993), and that is how the boundary is also defined by these differences for intercultural distinction. A pioneer, on which theories of social identity are mainly based, is Charles Horton Cooley's looking-glass self theory, also developed by George Herbert Mead, which expresses the role of the society in the formation of identity in an individual, particularly an adolescent.

Classical sociologists address identity within the framework of social order and structures, and argue that the activist is created by the social system. On that basis, identity is also regarded as a social reality affected by the social structure and conditions, and the individual plays no effective role in the formation of his identity (Abdollahi, 2002, p. 108).

The conflict school of thought emphasizes that the class is determining in the formation of individuals' behaviours, feelings, thoughts, and attitudes and of social relations (Giddens, 2019, p. 125). On that basis, distinct collective identities are developed in the society by class differences, which are based in turn on economic differences, and class awareness plays a fundamental role there.

Scholars in the school of social interaction point out the individual-society communication in dynamic and dialectic processing, indicating how man's behaviour and the formation of personality, *i.e.* social identity, in a person result from his interaction with the environment. In general, emphasis is made in

this school of thought on the dynamicity of the social interaction between the individual and the society and on the results of the process (Tavassoli, 2019, p. 268).

Activists argue that man has a basic core or an initial relative identity from the beginning of his social life, which brings about new identities every day through socialization and interaction with others. According to the followers of this school, identity is never complete, and is developing every day. Activists' unit of analysis is the individual, who is given higher priority in their theory than the society (Turner, 1998, p. 375-382). This leads us to the process of socialization, suggested by Cooley and Mead, where individuals internalize the values and norms available in the society all the time, and are thus socialized.

According to sociologists favouring syncretism, the society is where micro- and macro-elements come together, manifested by legitimization of pluralism and approval that there are various collective identities (Tavassoli, 2001, p. 16). From their perspective, the requirements for identity construction between tradition and modernity have been provided recently as a reflexive project, and are reconstructed in terms of a dialectic interaction between local and global elements (Giddens, 2019, p. 81). Through integration of agency and structure, Anthony Giddens has arrived at the theory of structuration, where the agent reflexively evaluates his activities in the social structure, and the effectiveness of and changes in individuals' social conditions basically result from their ability to reflect on their own behaviour (Zokaei, 2002, p. 3).

On the other hand, Manuel Castells relies on the contradictory process of globalization and its impact on identity. He states that globalization both accelerates the formation of cosmopolitan identity using electronic media, and leads to the formation of local identity as fundamentalism and particularism of ethnic, religious, and other types. He also discusses three types of identity including legitimizing, resistance, and project identity (Castells, 2010).

Identity can be expressed as in the following table in the traditional, modern, and postmodern processes.

Approach	**Time**	**Place and space**	**Sources of identity**	**Types of identity**	**Subject**	**Schools of thought**
Traditional	Past	- Place identity - Land identity - Integration of space and place	- Customs, religion, and structures - Need to be identified	Fixed, stable, power-based essence - Predetermined - Personal primordialist	- Trans-historical - Eternal -Fixed essence	- Popular belief - Non- scientific - Religious, supernatural

Modern	Present	- Emergence of nation-states - Lands with official borders	- Subject - Far-sighted intellect - Religious reform - Scientific revolutions	- Structured and variable by social, economic, and cultural conditions - Collective (such as national) and individual identity	- Interaction between the subject and social structures and its meaning investigation	- Interaction - Symbolic - Marxist structuralist
Postmodern	Future	- Segregation of place and space	- micro-, local actions and cultures - Achievement of discourse	- Open identity - Contrastive and particularist - Fragmented and fluid - Diverse and multiple - Discourse-based	- Different representations - Multiple, sequential interpretations	- Post-structuralist - Critical - Psychoanalytic - Post-Freudist

Table 2. Overall framework of the three approaches (traditional, modern, and postmodern) (Rashidi, 2008)

The changes that have occurred in societies, even in developing countries, indicate a tendency toward systems of participative management, particularly from the 1960s, which requires the observance of citizenship principles and establishment of civic institutions on that basis (Faulks, 2000, p. 197).

Theories concerning citizenship are among those referred to today to address ethnic groups. The principles of citizenship not only allow individuals to play conscious roles in their and the society's destiny, but also grant the right to the society to expect its members to acknowledge others' rights. Citizenship identity is categorized under social identity. Like the other aspects of identity, it matters for two reasons. Firstly, it indicates the individual's perception of himself and others' perception of him in the society. Secondly, it takes shape as required by the dynamic social conditions, and results from the identity relation between the state and the nation (Oldfield, 1990). On that basis, it is inappropriate to discuss John Schwarzmantel's republican approach. He argues that national identity (nationalism) is a civil phenomenon although a basic factor in the development of common political emotions. This contributes to the encouragement of emotions concerning citizenship and political identity. Therefore, he suggests that democratic systems involved in the establishment of civic institutions should be enhanced, so that the requirements for individuals' participation in new republics are met (Schwarzmantel, 2003).

Three rival theoretical perspectives on formation of ethnic and national identity

Firmly associated with Anthony Smith, the first approach, known as primordialism, regards national identity as a natural phenomenon, and believes in ethnic cores for nations (Barrington, 2006, p. 13). According to primordialists, evolutionary psychology demonstrates man's successful accordance with the conditions that have taken shape during the prehistoric period (Kaufmann, 2015, p. 194). A fixed cultural formation is assumed there, which has been established by ethnic activists, enabling constant sense-making for generations.

Instrumentalism is the second approach, based on which ethnicity is a resource that is used by the elite for definition of group identity, regulation of group membership and boundaries for making claims, and extraction of resources (Brown & Langer, 2010, p. 413).

The last approach is constructivism. Unlike primordialism, constructivism is focused on processes that help ethnic groups to emerge, containing elements from both the primordialist and the instrumentalist approaches (Brown & Langet, 2010, p. 413). Constructivism argues that national identity is a social construction, like other group identities, including those listed by primordialists as indicators of national identity.

When political claims are based on ethnic elements, ethnic identity-seeking and ethnicity politicization (political ethnocentrism) emerge. This aspect of ethnocentrism specifies the boundary between the nation and ethnic groups (Matil, 2004, p. 1411).

Michael Hechter describes and explains ethnic identity-seeking and ethnicity politicization with respect to "internal colonialism" and "cultural division of labor" (Hechter, 1975, p. 14-15). According to him, the unbalanced wave of renovation in the society causes power resources to be distributed among different social groups and communities unequally. He argues that when the residents of a distinct cultural territory resist against integration in a centralized government, and try to maintain the indicators of their identity, marginal nationalism comes into existence, which causes the identity and cultural indicators of ethnic and racial groups to appear political (*ibid.*, 2005, p. 39-60).

For recognition and explanation of ethnic conflicts, Stephen C. Fenton seeks to account for how they are aroused by ethnic solidarity (inside view) or ethnic enmity (outside view) (Fenton, 2004, p. 179). According to Karl Deutsch, communication has a significant role in ethnic resurrection (Maghsudi, 2001, p. 138). Walker Connor also argues that communication plays an important role in the development of ethnic awareness (Seyed-Emami, 2000, p. 252-256). According to Castells, the process of globalization and, consequently, the network society attenuate the national government and the relevant national identity.

Ethnic mobilization

In all schools of thought, the causes and methods of politicization are explained by ancient associations and ethnic mobilization in the modern age. The basic argumentation made in this approach—observed in works by Jo Girze and Veins Rgah—is that identity and ancient feelings in a group leads to collective ethnic mobilization (Ahmadi, 2018).

Based on this approach, political integration of ethnic groups within a certain nation-state provides a framework where competition over resources, particularly government occupations, makes up the major incentive for interethnic conflict (Coughlan, 1985, p. 414), leading to formation of ethnic organizations and enhancement of ethnic identities (Nagel & Olzak, 1982, p. 214). In conditions where resources may be stable or unstable, the competition causes collective ethnic measures to be taken (Olzak, 1985, p. 76), where a group that regard themselves as identical in indicators of identity belonging, and find themselves subject to discrimination with respect to others or deserving of greater advantage intensify the probability of solidarity and formation of competition.

European colonizers would subordinate the native through domination, force, and violence, restrict their social and political mobility, and humiliate them culturally, thereby exploiting them and plundering their lands for raw materials (Cashmore, 1996, p. 178). Extending these relations to apply within countries, the theory of internal colonialism is focused on existence of imbalanced cultural relations between the dominant culture and the dominated ones within societies (Muir, 1997, p. 201). Thus, the term *colonization* has been borrowed in its broad, classical sense in the theorization of the issues and extension of the imbalanced relations between the colonizer and the colonies to the scope of internal relations (Feagin, 1978, p. 37). Milton identifies seven steps in the assimilation process of groups into the core of the society: cultural, structural, marital, identification, attitudinal, behavioural, and civic assimilation (Milton, 1964, p. 71).

Theoreticians such as Hans Kuhn and, more regularly, Anthony Smith have analyzed the elite's role in nationalist movements, considering the extension of the government's control domain and greater tendency toward centralization as a cause of appropriate conditions for ideological mobility provided by "scientific intellectuals." John Viruili also regards nationalism as a particular, successful form of modern policies adopted by the elite to divest the dominant class of the power of government (Ahmadi, 2018).

Perpetual peace

The term *perpetual peace* came to be known in Europe after Immanuel Kant's sketch entitled *Perpetual Peace* was published. The prerequisites of its realization, according to Kant, included avoidance of intervention in other countries or use of force. On that basis, perpetual peace should always be accompanied by justice. Just peace is capable of turning into a discourse as a structured thought held by the elite, enter the society, and become a behavior with an international function.

Kant believes in six prerequisites for establishment of perpetual peace (Baratalipour, 2015, p. 41-42), which can be met provided that the government intends to observe ethics. He goes on to add three fundamental conditions to the above prerequisites[1] (*ibid.*, p. 42). Therefore, it is considered as a fundamental of a republic system to observe human rights and citizenship rights based on political attachment to the government (Mirmohamadi, 2011, p. 123). Perpetual peace is impossible to realize without establishment of a republic system, where the executive, legislative, and judicial branches are independent. This, in turn, is of course conditioned upon rationality, dominance of justice, intellectual maturity, ethical conduct, and command of power based on the law.

Researchers of peace in contemporary international relations have adopted a fundamental view of the issue. Johan Galtung, Father of Peace Studies, often distinguishes between "negative peace" and "positive peace." By negative peace, he means the conditions of a ceasefire, *i.e.* absence of violence (Galtung, 1985, p. 65).

FINDINGS

Data obtained from research on the notions of identity and ethnicity with a peace-oriented, equality-seeking trace indicate a gap in government performance. Most results have found national consensus conditioned upon achievement of perpetual peace, and have suggested that the national community will be extremely likely to fall down into crisis otherwise.

Religious identity and national identity: Interaction or opposition

Although nationalist orientations have gained ground in the past century, it can be asserted that the dominance of religious orientations in the past half a century has marginalized nationalism. However, the tendency toward one of the above two sides where impossible to aggregate into a single movement exhibits prominent traces of relatively balanced national and religious political orientations in Iran's contemporary history. Commenting in that regard, Shahin Sepanta (veterinarian from Isfahan) finds Iranian language and customs composed of two parts: national and religious).

Nevertheless, such official politicization has eventually attenuated the public admittance of religious thoughts, and tendency toward return to the ancient history of Iran and its characters has increased among the new generation, according to research.

Religious orientations are not opposed to national issues. In case of a conflict, however, religious issues are more vulnerable than those pertaining to ethnicity and identity (Javadi Hesar, journalist and sociopolitical activist from Mashhad). Therefore, different Iranian ethnic groups are clearly fascinated by national identity, favoring multiplicity. In fact, the integration of the three major waves of immigration (the Median, the Persian, and the Parthian) can be observed after millennia of coexistence following their entry[7].

The results of the present research suggest that despite the less interethnic contact among the public, 53.9 percent of the elite have been in great contact with the other ethnic groups, while 28.9 percent have experienced less contact.

The findings obtained in this research are in line with Brown's (Bowen, 2015, p. 2), who asserts that there has been greater emphasis on the national approach before the 1979 Revolution, and religion has been on the periphery, while government policies have been restructured after the Revolution to prefer religion over nationality. Assuming that Iranian culture has two wings representing Iranian identity and

[7] There is an alternative view in that regard, rejecting the idea that the Iranian ethnic groups have immigrated about three thousand years ago. The holders regard their ethnic group as natives of the Iranian Plateau with six to seven thousands of years of history.

Islamic identity, a research participant, Ashkan Zare'i (cultural and heritage activist and writer from Khuzestan), argues that:

They should both be preserved, and cultural ego death or alienation is encountered as Islamic identity has been taught badly after the Revolution, and Iranian identity has not been taught at all.

The domination of a particular type of religious attitude (Shia) has caused discontent among religious minorities an even (Sunni) Muslims.

Jalal Jalalizade (religious-political activist from Sanandaj) asserts that attempts are unfortunately made to apply the only religion that holds the government in hands to all customs, ceremonies, meetings, institutions, and organizations associated with the government.

The legal barriers against appointment of the non-Shia Leader, President, or another political, managerial, or judicial authority appear in the Constitution (Articles 64, 107, 115, and 121), which involves the sense of explicit exclusion and discrimination by itself, as mentioned by the interviewed elite. The following charts show religious gap and discrimination from the perspectives of the participating elite and public.

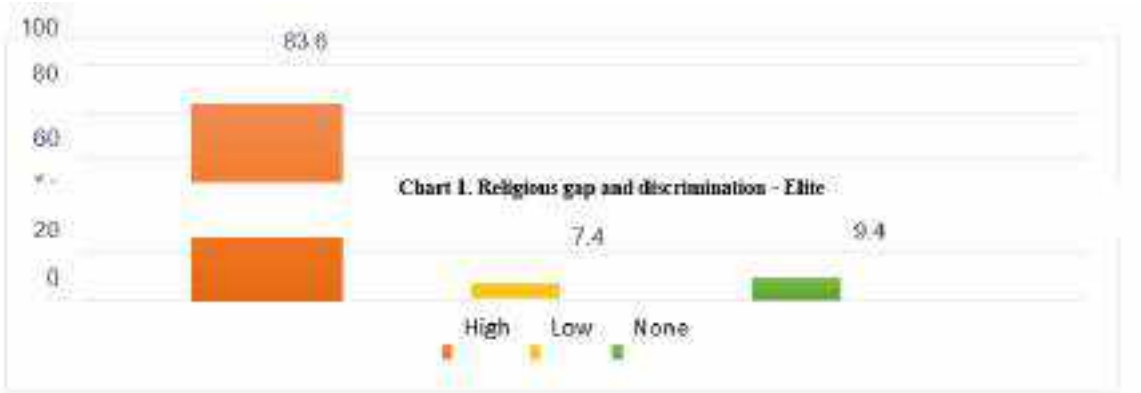

Chart 1. Religious gap and discrimination - Elite

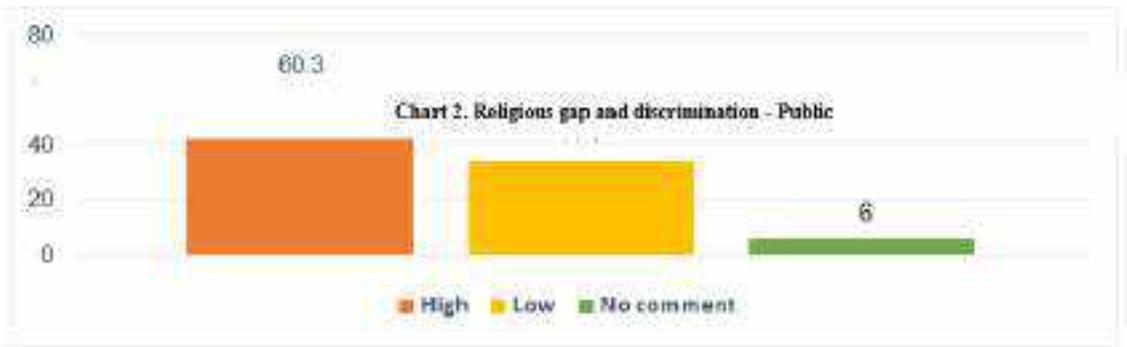

Chart 2. Religious gap and discrimination - Public

The research findings report that there are relationships between such attitudes and performance and the existence of national security, terrorist orientations or cases such as assassinations of authorities and congregational Imams, and even invasion of the Iranian Parliament (2017).

Although there are symbols that contribute to solidarity, the diversity of those that bring about gaps needs to be discussed. The Iranian domestic symbols—through which the government can help integrate the Iranian society—can perhaps be divided into three groups. Symbols such as *Nowruz*, *Chaharshanbe Suri*, *Mehregan*, and *Yalda* are ancient and rooted in myths. The second group originates from post-Islamic religious thought, including *Eid al-Fitr*, *Eid al-Adha*, *Eid al- Ghadir*, the Islamic Prophet's birthday, the anniversaries of Imam Hussain's martyrdom and other Shia Imams', *etc*. The third group of symbols concerns the contemporary era, resulting from the Islamic Republic sovereignty, exemplified by the ten-day *Fajr* celebration, anniversary of the Islamic Revolution, processions on 13 Aban (3 November) and on Quds Day (9 Dey, 29 December), and flag and the anthem of the Islamic Republic.

Interethnic cultural border

The findings of research in the area have revealed that Persian-speakers typically adopt global and super-local attitudes to define their identity bases, and have reconstructed and even changed most of their conventional characteristics.

> I pursue forty percent of the customs as people in the past have, but this is affected in any case by my personal beliefs (Katayoun Riahi, actress from Tehran).

However, the other ethnic groups under investigation (the Kurd, Azeri, Baloch, and Arab) have greater acceptance. Even if certain modern manifestations are prioritized over conventional rites and rituals, these ethnic groups still exhibit greater cultural acceptance both from the Persian identity and from regional and global collective identities.

> Any nation wishes in principle to preserve all its ethnic customs, and thus continue life and introduce itself to other nations… Why shouldn't I be able to retain my ethnic costumes and customs (Mullah Ahmad Bahrami, religious activist and former Iranian Parliament member from Javanrud, Kermanshah)?

Another issue involves the politicization of the mother tongues of the ethnic groups under investigation. This means that the ethnic groups regard the government as responsible for their deprivation of education in their mother tongues, making claims in that regard against the political system.

> We are deprived of the right of education in our mother tongue, but claim it as a right; this is also reflected in the Constitution of Iran, but not realized (Sa'dun Mazuchi, civil rights and political activist from Mahabad, West Azerbaijan).

The following charts show the elite's and the public's beliefs about legitimacy of education in the mother tongue.

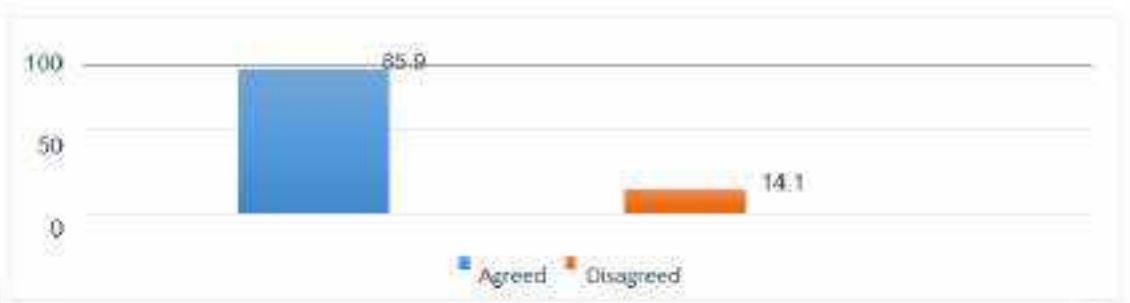

Chart 3. Legitimacy of education in the mother tongue - Public

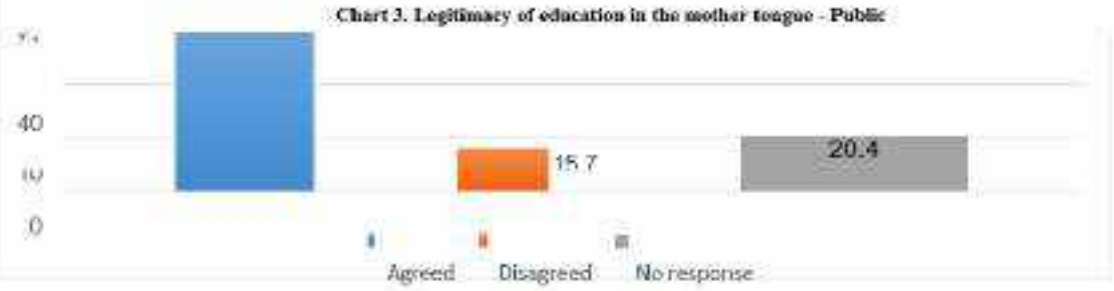

Chart 4. Legitimacy of education in the mother tongue - Elite

> If you accept as a principle that Iran is multi-ethnic, it will be a natural consequent principle that everyone should speak their own ethnic language… Duality in education postpones learning (Amir Sajjadi, history teacher from Saqqez).

The idea of a unified *ummah* ('community'), emphasized by the Islamic Republic government, does not approve of the nation-state notion, assuming all Muslims from different countries and societies as a single nation by applying a kind of Islamic (Shia) worldview.

Abdorrashid Triz (*Mawlawi* ('religious scholar'), history researcher, and sociopolitical activist from Sistan and Baluchistan) states that:

The government seeks to expand its own religion, Shia, and consumes many of our resources in other countries to promote it.

Threats arising from the borders that cross the ethnic groups have intensified separatism and the occurrence of ethnic crises at those points. The Azeri exhibit homogeneity across the borders in terms of language, ethnicity, and religion, and are homogeneous with the centre only in religion. Kurdistan Province is different from the centre in all the above factors, which are shared with those beyond the border. Iranian and Pakistani Baluchistan involve homogeneity in terms of language, ethnicity, and religion.

Iranian rulers' coercive, suppressive approach to confrontation of the ethnic groups' identity- seeking movements has brought about social rebellions. Thus, it would make sense for the rulers to consider the identity groups' claims, naturally rising up from the heart of the society, upon the end of a protestant process, as many of these are civil claims, and can be resolved through negotiation.

Ethnic and national movement dead-end

The incapability of the Pahlavi Regime's identity-construction policies in ethnic nation-building and their emphasis on the superiority of the central ethnic group (Persian) resulted in the development of *resistance movements*, local commanders' conflicts in different regions, and even separation of Azerbaijan and Kurdistan from Iran.

The government suffers political and cultural dogmatism, does not tolerate any criticism, and refuses to reform (Rahmatollah Hemmati from Semnan).

Not much change has been observed in this area in the past half a century despite the presence of different governments from different political parties within the system. All of them, from the Government of Reconstruction and the Reformist Party to the Radical Right (Mahmoud Ahmadinejad's Government) and even the Government of Moderation (Hassan Rouhani's), have addressed but certain concerns about economic inequality, incapable of addressing social and cultural concerns. The research findings also suggest that the dominant strategy of the central government in that regard has persisted during the past one hundred years.

Seeking to account for the persistence of the discriminative, non-democratic perspective, a participant stated that:

> *The problem is that everyone is counted as an Iranian upon war and trouble, i.e. at the time of expenditure, where all must fight. When resources and advantages are distributed, however, some of them benefit more as they are considered more Iranian than others (Amir Nabavi from Tehran).*

There is also documented reference to the application of government restrictions to ethno-social forces and activists, as stated by Dr. Jalal Jalalizade (religious-political activist from Sanandaj):

> As the general secretary of a party, who has been disapproved of in parliamentary elections, could you really encourage political activity in youngsters?

Others find the discriminative ethnic attitudes adopted in appointment for government positions, employment, *etc.* an effective factor that is intensified in the atmosphere of ethnic groups' lack of knowledge of their rights in the Constitution.

An examination of the Azeri's political behaviour indicates their more dynamic political behaviour in different contemporary governments, involving a higher level of loyalty to the national government and membership and activism within their frameworks of norms. Exceptions to such political behaviour include the foundation of the Azerbaijan People's Government (1945-1946), led by Seyyed Ja'far Pishevari, the Azerbaijani and Turkish flags raised by a group of the audience during a soccer competition in Tabriz, and pan-Turkish slogans.

The Kurd have been known as a non-peaceful population struggling to obtain an independent cultural and political identity. Their political behaviour aimed during the past century at autonomy and independence is evident from the attempts by Ismail Agha Simk[8], the government founded by Qazi Muhammad[9], and the movements by Kurd parties after the Revolution.

Despite the religious commonalities (Shia) of the Arab in Khuzestan with the central part of Iran, holding political power in the contemporary era, there have been political movements, such as the case of Khaz'al Ibn Jabir[10], and other crises led by separatist forces, which have failed mainly due to the lack of support from the people[11].

---

[8] a leader of the Shikak tribe between 1920 and 1925

[9] declaring independence in Mahabad in 1945 and 1946

[10] occurring between 1920 and 1925, triggered by the UK simultaneously with the end of World War I

[11] Such movements following the Revolution can be divided into two temporal categories (from the Revolution until the Iran-Iraq war and after the war). As the war began in 1970, the ethnic issues in Khuzestan were affected by the particular conditions in the region and the presence of the military, reducing their intensity and turning them into secret events. After that, however, two groups gained ground: the *separatist Pan-Arab* group and the *federalist Pan-Arab* group.

In the past century, there have been a number of political autonomy-seeking activities in the Baluchistan region, such as Dost Mohammad Khan's uprising (1906-1928), nationalist Baloch movements for autonomy purposes upon the Islamic Revolution, and movements by individuals such as Abdolmalik Rigi and the Jundollah group.

> Previously, all lived together under Iranian identity. Today, everyone wishes to stick to their own ethnic group (Ashkan Zare'i, cultural and heritage activist and writer from Khuzestan).

In fact, results from different studies and the data from this research suggest that most of the above claims persist at the heart of the ethnic society, and government policies have bolded the identity boundaries and brought about social gaps sometimes so wide, which calls for particular solutions.

Elimination of cultures

Under conditions of ethnic and cultural diversity, it is the quality of management that specifies whether they should be considered as a threat, or they can be regarded as an opportunity. However, the interests of a particular group within the governments and their inability to manage diversity usually direct it toward cultural elimination and ethnic segregation.

The research conducted in this area has led to a classification for most of the Iranian history that involves the dominance of three categories: confrontation, elimination, and ridicule of the ethnic groups' cultural manifestations. Part of the elimination is carried out by the national media[12].

> On the radio and television of the province, with a 70-80% Baloch population, the fewest programs are in Balochi, no investment is made in the folklore and public culture of Baluchistan, and the activists are granted no opportunity (Abdorrashid Triz, *Mawlawi* ('religious scholar'), history researcher, and political activist from Sistan and Baluchistan).

The following charts show the attitudes toward the restriction on ethnic and religious ceremonies.

[12] Radio and television programs, for instance, fail to reflect the ethno-cultural diversity, clearly representing one culture as more prominent and superior

Chart 5. Restriction on ceremonies - Elite

Chart 6. Restriction on ceremonies - Public

Therefore, many scholars and experts in the field of social science argue that the current conditions in the country is anomic, discussing attenuations of social order and consensus (Abazari, 2014). Abbas Abdi (2006) first raised the issue of social collapse in the Iranian society seriously. Mahmoud Ahmadinejad[13] and his associates are among others who have recently addressed the issue.

As Dr. Mehdi Feizi (faculty member from Mashhad) stated,

There are a series of crises and issues, in fact hyper-issues, in the country that are ready to explode like time bombs.

[13] Resalat Newspaper, Issue 9187, Dated 8/4/2018

Since the Pahlavi Era, the central government has hardly been concerned with measures to earn public trust in such areas, and has adopted the simplest solution, *i.e.* confrontation and coercion[14].

The following charts show Iran's political conditions from the elite's and the public's perspectives.

Chart 7. Iran's political conditions - Elite

Chart 8. Iran's political conditions - Public

It can be found based on the research data that ethnic issues have been the most complicated, at the same time the most influential, socio-political issues in Iran. Enhancement of ethnic identities and movements seems to be one of the most prominent manifestations of Iran's socio-political dynamism in the near future. The involved factors include wider gaps between national and ethnic identity, more

[14] Committees have been dispatched in certain cases to regions such as Kurdistan, and there have been negotiations soon after the Revolution with the Democratic Party of Iranian Kurdistan and other parties and with popular Sunni figures as the Central Sunni Council (Shams). However, such attempts have failed due to the dominant center-based, power-oriented, non-pluralist spirit, and the negotiators from the ethnic and religious groups have been imprisoned or exiled in most of the cases.

serious social-dignity, economic, political, and cultural claims, constantly more developed ethnic organizations, institutions, associations, and centres, severer extremist ethnocentric feelings among some of the elite and intellectual and some political parties, more intense political alienation and separation of ethnic groups from the political system, and more explicit identity claims upon opportunities for political expansion such as national and local elections (Karimi Maleh, 2009, p. 23).

A peace-oriented approach to resolving the crisis

The results obtained from many of the previous parts of the research demonstrate that there are socio-political crises in Iran, which call for solutions. From the participants' point of view, observance of the points made above will save the country from collapse and lead it to national reconciliation and perpetual peace

The issue of *national unity* can be investigated from two points of view. Firstly, national unity is based on extreme nationalist views, where a society combines its nationality with sacredness and worship, considering other nations and nationalities as inferior and worthless rather than as equivalent to theirs. From this perspective, national unity requires an urge for pride and supremacy, based not on original, common values but on ethnic and national prejudice, leading to the view that it is legitimate to dominate over other nations and regard them as instruments. From another point of view, national unity denotes self-confidence, reliance on the nation's capitals and capabilities, and reduction of the distances and gaps arising from the religious, ethnic, territorial, and linguistic differences within the nation in order to enhance solidarity, empathy, and collaboration from different parts of the public for the nations' growth and excellence. On that basis, ethnic and national belonging never assumes an intrinsic or absolute value, and does not result in prejudice, and belonging to a nation or land never arouses a negative or superiority- seeking attitude toward others. Based on the data obtained in this research, most Iranian ethnic groups want the latter view to become dominant.

Large political identities do not function like the original factions, to some extent representing the interests of the large departments and groups in the society, and small ethnic, regional, familial, and friendship identities have developed to replace them (Mohsen Gudarzi, sociologist and researcher from Tehran).

For achievement of the desired conditions of perpetual peace through the operational method of dispute, the first step is to revise Iranians' beliefs at both levels of the government and the nation. For that purpose, it seems essential to make revisions in the following areas.

1. to avoid ethnic ridicule at all social levels, from everyday social conversations to radio and television programs, to the statesmen's and celebrities' words.
2. to avoid ethnic self-exaltation to enable dialog and establish perpetual peace
3. to respect religions and to believe in equal social rights for Iranian residents with all religions
4. to avoid discrimination in behaviour toward other ethnic groups

5. to change the methods of government in order to realize economic, political, religious, and social equality for all Iranians.

Another group argue that many of the claims made by ethnic and minority groups have been considered in the Constitution of Iran, and the only problem is that they are not implemented.

According to them, the enforcement of these laws is suspended due mainly to the relevant officials' subjective treatments based on their tastes.

If the citizen rights mentioned in the Constitution were practiced, a revolution would take place in Iran (Salaheddin Khadiv, civil activist and researcher from Mahabad).

From another aspect, citizenship is a notion through which today's societies can have democratic social lives despite their ethnic multiplicity. As found from the research data, the failure to use ethnic and religious capacities in important, strategic positions, such as presidency, ministry, and governorship, is considered as a violation of ethnic groups' rights as citizens, and the lack of religious places, such as mosques, in Tehran despite the large-sized Sunni population in the city is regarded as a cultural exclusion, where citizenship rights are ignored.

The following two charts represent satisfaction with and discrimination felt in citizenship rights from the elite's perspective.

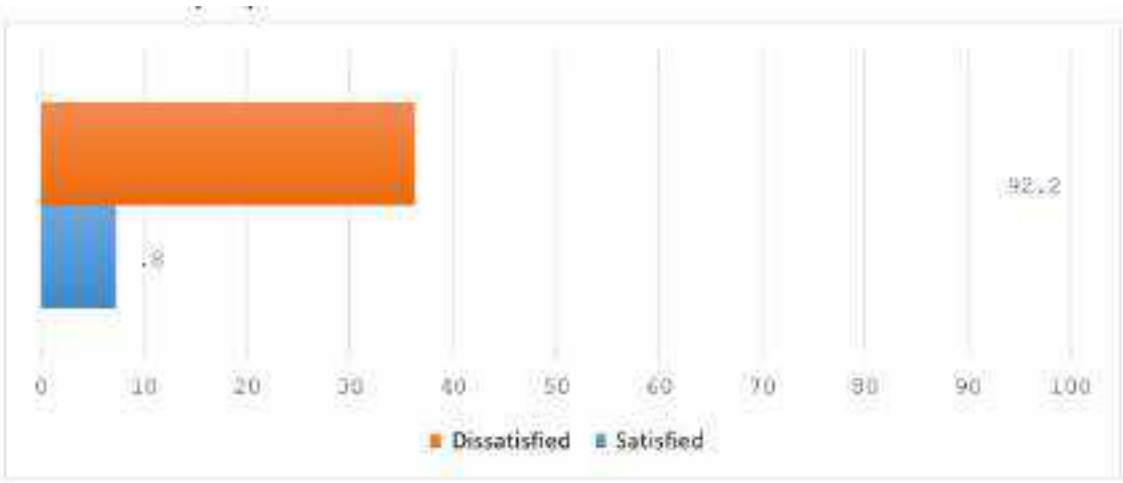

Chart 9. Satisfaction with citizenship rights - Elite

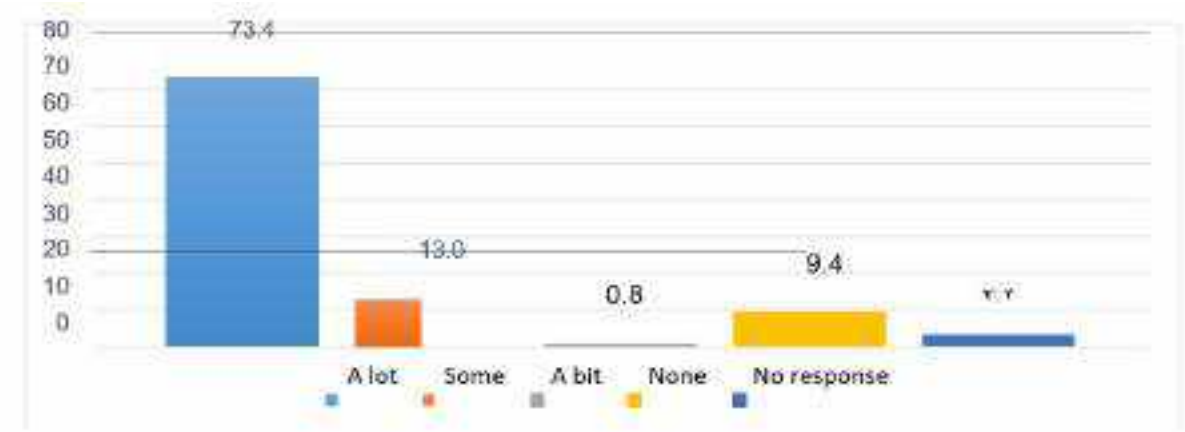

Chart 10. Discrimination felt in citizenship rights - Elite

It has already been found that cultural requirements need to be met for regularization of modern order, where incorporation of values has obtained far better results than methods of social control. In other words, the researcher's appearance on the field indicates the vague image that the target group of the public under investigation has of citizenship rights. In some cases, the elite under investigation even had no close-to-reality perception of the image. Social change requires information and the relevant institutionalization to facilitate lifestyle, habit, and custom change.

After all, it is clear that fog access to perpetual peace[15] is a basic requirement for coexistence of ethnic groups. Undoubtedly, the most important issue concerning peace is interaction and dialog. Social and ethnic movements make up an area in which most countries in the world are involved. These movements and the participating groups' claims are manifested by street protestant movements, which may be led in some cases to deviation and chaos by those abusing the excitements of the youth. What matters here is the way these protestant movements are treated.

> Their inability to interact well with the Gonabadi dervish demonstrates that they would even fail to interact with the founders of Iranian Shia, the noblest people…. When there is no opportunity for you to talk with your spouse, to love, to caress your child, or to study, what will result?... Violence will come about, like it or not (Javad Tariri, lawyer, writer, political activist, and university lecturer from Khuzestan).

[15] The notion has been suggested for the first time by Immanuel Kant, whose thoughts are based on the definite prerequisites and conditions of peace and understanding between nations and states, a combination of realistic ideas such as that of the "federation of free states" and cultural criteria, encompassing the similarities and differences among all traditions (Kurung, 2002, p. 36-44).

> Unless they take a serious measure, Iran may fall apart as in the very early years. It depends on God's will. If the conditions persist, that will result (Nazar Mohammad Didgah, *Mawlawi* ('religious scholar') from Sistan and Baluchistan).

It is very important for Iran in achievement of perpetual peace to return to operating discourse in the public sphere.

Conclusion and presentation of the conceptual model

The major social issue in regard to the topic under investigation here is the socio-political gap that has caused justice-based claim to take shape on the part of the ethnic and social groups in the Iranian society. The following paradigm presents the (basic, intervening, and grounded) factors, phenomenal basis, strategic action, and outcomes of the research within the GT framework

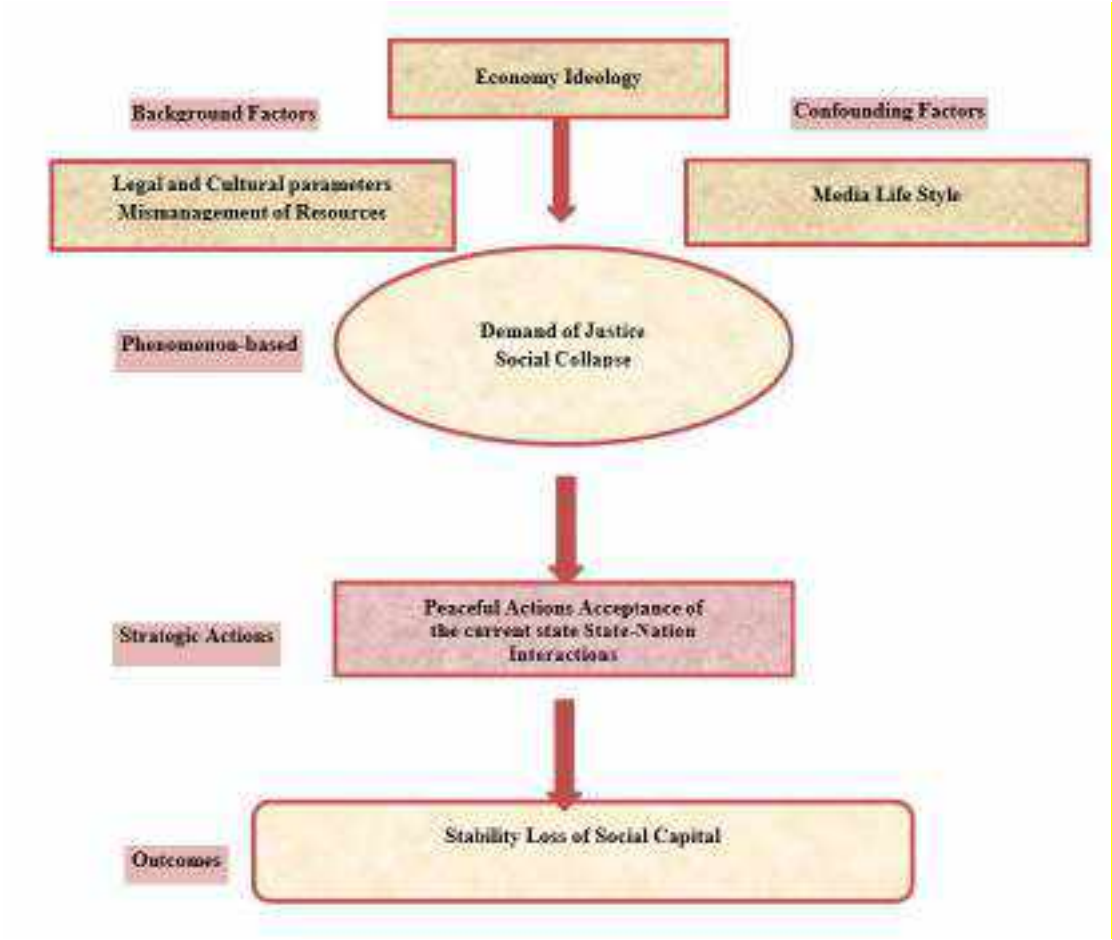

GT Model

Given the above model, unequal economy has taken shape based on the ethnic, centre-periphery, and religious variables in the Iranian society, and explains the development status, which has realized most of the claims made by the ethnic groups under investigation in regard to the phenomenal orientation of the research.

The Azeri (particularly those in East Azerbaijan Province) are the second most affluent group after the Persian in terms of gained economic revenue. In spite of these conditions, the Azeri are no more satisfied with the government than the other ethnic groups, and cultural and even separatist claims have recently been heard from places such as Tabriz. In Iran's Kurd residences, from the cities in southern West Azerbaijan Province to Kurdistan, Kermanshah, and Ilam, there are few factories, workshops, and industrial towns in the industrial development sector. Despite the young, educated manpower in the region, there is a considerable unemployment rate, and the people have to immigrate to seek employment and earn a living in Persian-speaking provinces, particularly in Tehran, or to move to different workshops in adjacent or more central provinces. Moreover, dangerous jobs such as occupation as kolbars have spread dramatically, in the absence of official employment, appealing even to unemployed youngsters with high academic degrees. Although there is oil in provinces including Khuzestan, Bushehr, and Hormozgan, the Arab peoples in the region are dissatisfied with the government, as labour force from other regions is admitted besides the native workforce, causing a sense of inequality and dissatisfaction. Small separatist Arab groups have always properly originated from these regions, who have sometimes made armed attempts as well.

It can be concluded that the sense of inequality and dissatisfaction has taken shape in the past among the ethnic groups, along with an assumption of the government's role in its development and persistence, and it has risen every day. The research data suggest that the worst sense of economic conditions and the most serious dissatisfaction can be observed among the Baloch, resulting mainly from the dual ethnic-religious difference from the government in possession of provincial and national administration and administrative positions. The outcomes include the increase in occupation as smugglers, social harms, religious and ethnic extremism, *etc.*

Two main scenarios have been presented in the present research for Iran: social stability and social capital decline. If the current conditions persist, in which social capital declines in various aspects, leading to social, economic, political, cultural, and even religious collapse. In the second scenario, however, social stability is achieved, and the scenario can therefore be referred to as desirable. It depends on fundamental reforms in the economic, political, social, cultural, educational, medical, and other infrastructures and superstructures in association with the governmental institutions and ethnic groups around the country.

If the current conditions are accepted, the inequality and dissatisfaction will persist, and the interethnic gaps will continue to expand. The wider social, ethnic, and religious gaps in this scenario will cause the social system to collapse and enmity and conflict to occur among social groups. As a result, the young generation will leave the country, particularly the elite, and the human resource crisis will persist.

In the second scenario, also referred to as the desirable, futurist scenario, Iran will be in stable, sustainable cultural, social, economic, and political conditions. According to the obtained results, Iran's eventual future trend will be known in the few years to come, specifying which of the above scenarios will be realized. The overall prospect of the country in desirable conditions can be shown as follows.

Iran will be a country characterized by ethnic and religious diversity, from which national unity and consensus originate. Political and cultural decisions will be made so as to develop interethnic relations based on national reconciliation, and the political system will abandon the hierarchical social system and citizen ranking in domestic policy-making by accepting ethnic identity as parallel to national identity. Moreover, national determination will take shape to fill the gaps and resolve discrimination.

For realization of the above prospect, operating strategies in various social, cultural, political, religious, and legal fields have been formulated and proposed based on the results of the interviews with the research participants.

About the Author :

A social anthropologist and scholar, **Kameel Ahmady** received the IKWR 2017 Truth Honour Award from London Law University and placed first in the literary category at the 2017 Global Woman P.E.A.C.E. Foundation ceremony hosted by George Washington University. Dual British-Iranian national, Kameel Ahmady studied economic environment and publishing at the University of Communications in London, earned an M.A. in Social Anthropology from the University of Kent, and pursued additional courses on research methods and Middle East Studies at the London School of Economics and Birkbeck, University of London. Kameel has worked mainly on international and social development focusing on gender and minority issues. Published in English, Farsi, Turkish and Kurdish, his previous pioneering research has garnered international attention. In 2011, Etkin in Istanbul brought out ***Another look at east and south-east Turkey***, and his ground-breaking research, **I*n the Name of Tradition***. *Female Genital Mutilation in Iran, appeared* in 2015 with UnCUT/VOICES Press. Nova Science Publisher added ***An Echo of Silence*** – the study of Early Child Marriage (ECM) in Iran -- to its program in 2017, a work that Shiraze publishing made available in Farsi. In 2020, ***A House on Water***, investigating temporary marriage in Iran, was brought out by Shiraze in Tehran and Mehri in London, as well as, in

2019, ***Childhood Plunder*** (scavenging—i.e. waste picking—in Tehran), printed by IRSPRC. In the last few years he has focused on LGBT and ethnicity in such works as ***Forbidden Tale***, a comprehensive study of LGB individuals in Iran, printed in English and Farsi by Mehri publishing in 2020 along with *The* ***House with an Open Door***, a comprehensive look at temporary marriage in Iran, and, in 2021, ***From Border to Border***, *an analysis of Iranian identity and ethnicity*, based on research with five major Turkish (Azari), Kurdish, Baloch, Arab and Fars (Persian speaking) ethnic groups also published by Mehri in Farsi and English. His new book on child labour ***Traces of Exploitation in Childhood,*** *A Comprehensive Research on Forms, Causes and Consequences of Child Labour in Iran*

in June 2021published by Avaye Buf publishing. His latest research on **Male Circumcision** (MGM) will appear soon.

REFERENCES

Abdollahi, M. and Hosseinbor, M. O. (2002). Baloch students' tendency toward national identity in Iran. *Iranian Journal of Sociology*, *4*(4), 101–126.

Ahmadi, H. (2018). *Ethnicity and Ethnocentrism in Iran: From a Myth to Reality*. Ney.

Ahmady, K. (2021). *From Border to Border (A comprehensive reach on identity and ethnicity in Iran)*. Mehri Publishing.

Alamdari, K. (2004). *Why has Iran Fallen Behind and the West Progressed?* (10th ed.). Towse'a.

Amirahmadi, H. (1998). *Ethnicity and Security* (H. Shafi'I, Trans.). *Strategic Studies Quarterly*, *1*(2), 207–234.

Ashcroft, B., Griffths, G. and Tiffin, H. (1998). *Key Concepts in Post-Colonial Studies*. Routledge.

Ashraf, A. (1999). *Iranian Identity among Iranians Abroad*. (Volume II of *Tradition and Modernity*). Cultural Bulletin of the Deputy of Financial Affairs of the Ministry of Culture and Islamic Guidance, Tehran.

Atabaki, T. (2002). Azerbaijan and Iranian nationalism. *Goftogu: Quarterly on Culture and Society*, *33*, 17–36.

Baratalipour, M. (2015). Perpetual peace and global political justice. *World Politics: A Quarterly Journal*, *4*(1), 39–63.

Barrington, L. W. (2006). *After Independence Making and Protecting the Nations in Postcolonial and Postcommunist States*. The University of Michigan Press.

Barth, F. (1969). Introduction. *Ethnic Groups and Boundaries*. Universitetsforlage.

Bigdeli, A. (2006). *Militarist thoughts in the Pahlavi I Era (Part One)*. www.farsnews.ir/news/8512070023/

Bigdelo, R. (2001). *Archaism in Contemporary History*. Markaz.

Borujerdi, M. (2000). Iranian culture and identity beyond the borders. *Journal of National Studies*, *2*(5), 317–330.

Brown, G. K. and Arnim, L. (2010). Conceptualizing and Measuring Ethnicity. *Oxford Development Studies*, *38*(4).

Brown, R. (1996). Social Identity. In A. Kuper and J. Kuper (Eds.), *The Social Science Encyclopedia*. Routledge.

Buurih, J. (1997). Culture Identity and Immigration. *Ethnic and Racial Studies*, *21*, 574–601.

Cashmore, E. (1996). *Dictionary of Race and Ethnic Relations* (4th ed.). Routledge.

Castells, M. (2010). *The Information Age: Economy, Society and Culture* (A. Aligholiyan and A. Khakbaz, Trans.). Tarhe No.

Coughlan, R. (1985). Ethnicity and the State: Five Perspectives. *Choice*.

Diakonoff, M. M. (2004). *History of Ancient Iran* (R. Arbab, Trans.). Scientific and Cultural.

Sanie Ejlal, M. (2005). *An Introduction to Iranian Culture and Identity*. Institute for National Studies.

Entman, R. and Rojecki, A. (2000). *The Black Image in the White Mind: Media and Race in America*. Chicago University Press.

Eriksen, T. H. (1993). *Ethnicity and Nationalism*. Pluto Press.

Faulks, K. (2000). *Citizenship*. Routedge.

Fenton, S. (2004). Beyond Ethnicity: The Global Comparative Analysis of Ethnic Conflict. *International Journal of Comparative Sociology*, *45*(3–4). https://doi.org/10.1177/0020715204049592

Fuller, G. (1993). *The Center of the Universe* (A. Mokhber, Trans.). Markaz.

Ghasemi, A., Khorshidi, M. and Heidari, H. (2011). Harmony between national and ethnic identity in Iran and Iranian ethnic groups' approach toward national unity and the right to their destiny. *Quarterly of Social Sciences*, *18*(55), 57–92.

Giddens, A. (2006). *Sociology* (M. Saburi, Trans.). Ney.

Giddens, A. (2019). *Modernity and Self-Identity* (N. Movaffaghiyan, Trans.). Ney.

Graves, S. (1999). Television and Prejudice Reduction: When Does Television as a Vicarious Experience Make a Difference? *Journal of Social Issues*, *55*(4), 707–725.

Haghpanah, J. (2003). Formulation procedure of ethnic policies in the Islamic Republic of Iran. *Strategic Studies Quarterly*, *6*(91), 462–542.

Hall, S. and Gieben, B. (1990). *Formation of Modernity*. Polity Press.

Hassanpour, A. (1992). *Nationalism and Language in Kurdistan.* Mellen Research University Press.

Hechter, M. (1975). *Internal Colonialism: The Celtic Fringe in British National Development, 1536–1966*. Routledge & Kegan Paul.

Jenkins, R. (2014). *Rethinking Ethnicity*. Sage.

Kachooyan, H. (2008). *Evolutions of Identity Discourses in Iran*. Ney.

Kasravi, A. (1978). *Eighteen-Year History of Azerbaijan*. Amirkabir.

Kaufmann, E. (2015). Land, History or Modernization? Explaining Ethnic Fractionalization. *Ethnic and Racial Studies*, *38*(2), 193–210.

Khamei, A. (2002). Pan-Turkism and its scientific and historical value. *Socioeconomic Information*, *17*(81 and 82), 40.

Kurung, S. (2002). Democratization of international relations. *Gozareshe Goftogu*. *1*(2), 36–44.

Malesevic, S. (2004). *Sociology of Ethnicity*. Sage Publication Ltd.

Malesevic, S. (2011). *The Sociology of Ethnicity* (P. Dalirpur, Trans.). Ameh.

Milton, M. G. (1964). *Assimilation in American Life*. Oxford University Press.

Mirmohamadi, M. S. (2011). A comparison of perpetual peace in Kant's human-oriented thought and just peace in Shia thinkers' thought. *Ma'rifat-e Adyan*, *2*(4), 117–146.

Motyl, A. (2004). *Middle East: Encyclopedia of Nationalism* (K. Fani and M. Mohajer, Trans.). Library of the Ministry of Foreign Affairs.

Mozafari, A. (2012). Ethnicity and social security: A case study of the Baloch residing in Sistan and Baluchistan Province. *National Congress on Border Cities and Security:Challenges and Strategies*. Nesher Seyaset.

Muir, R. (1997). *Political Geography – A New Introduction*. Mac Millan Press Ltd.

Nagel, J. and Olzak, S. (1982). Ethnic Mobilization in New and Old States: An Extension of Competition Model. *Social Problems*, *30*(2), 127–143.

Oldfield, A. (1990). *Citizenship and Community: Civic Rebublicanism and The Modern World*. Routledge.

Olson, E. T. (2002). *Personal Identity*. In E. N. Zalta (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

Olzak, S. (1985). Ethnicity and Theories of Ethnic Collective Action. Research in Social Movements. *Conflicts and Change*, *8*, 65–85.

Qayyim, A. (2001). A sociological study of the life and culture of the Arab in Khuzestan. *Journal of National Studies*, *2*(7), 15–226.

Popper, K. (1962). *The Open Society and its Enemies*.

Ramezanzadeh, A. (1998). Ethnic crisis trend in Iran. *Strategic Studies Quarterly*, *1*, 217–228.

Rashidi, H. (2008). *Investigation of the Relationship between Social Factors and Collective Identity (Ethnic, National, and Global) among Students at Islamic Azad University of Mahabad* [master's thesis]. Islamic Azad University of Tabriz.

Ruz, F. (2005). *Modern Fascination: Multifold Identity and Mobile Thought* (F. Valiyani, Trans.) (4th ed.). Aras Publishing.

Sanaz, A. (1997). *Development and ethnic challenges, development and public security*. Conference on Public Development and Security. TSB.

Shayegan, D. (2002). *Mental Idols and Primordial Memory*. Amirkabir.

Schwarzmantel, J. (2003). *Citizenship and Identity: Towards a New Republic*. Routledge.

Solomos, J. (1986). Varieties of Marxist Conceptions of Race, Class and the State: A Critical Analysis. In J. Rex and D. Mason (Eds.), *Theories of Race and Ethnic Relations*. The Oxford University Press.

Tavassoli, G. (2019). *Sociological Theories*. Samt.

Turner, J. H. (1998). *The Structure of Sociological Theory* (6th ed.). Hadsworth Publication.

Vali, A. (2018). *Speech at the Birthplace of Kurd Nationalism.* Cheshmeh Publishing.

Yusofi, A. (2001). Interethnic relations and their effects on the identities of the ethnic groups in Iran. *Journal of National Studies*, *2*(8), 11–42.

Weber, M. (1968). *Economy and Society*. University of California Press.

Zokaei, M. S. (2002). Citizenship ethics: The relationship between collective identity-seeking and altruistic values. *Bulletin of the Iranian Sociological Association*, *5*.

Simültane Tercüme ve Metafor

Simultaneous Translation and Metaphor

Dr. Dilshoda MUBARAKOVA

Tashkent Devlet Doğu Bilimleri Üniversitesi, ÖZBEKİSTAN. E-mail: dilim_12@yahoo.com , +998994072935

Öz

Metafor, halkların kültürüyle yakından ilişkili ve medeniyet mirasının ayrılmaz bir parçası haline gelen en önemli dil fenomenlerinden biridir. Bu bildiride metaforu çevirmenin özelliklerini, çevirmenin metaforu iki dil arasında çevirirken karşılaştığı zorlukları ve metafor çevirmeninin en önemli sorumluluklarını açıklamaktadır. Biçim ve içerik bütünlüğünü, güzelliği sağlayan tüm unsurları koruyarak, ikinci dil araçları temelinde başka bir dilde yaratılmış bir sanat eserinin yeniden yaratılmasıdır. Edebi çeviri ise ulusal edebiyatın gelişmesine, halklar arasındaki dostluk ve kardeşliğin çıkarlarına ve kültürel ve edebi bağların kurulmasına ve gelişmesine katkıda bulunur.

Metafor, ulusların kültürüyle yakından bağlantılı olan ve medeniyet mirasının ayrılmaz bir parçası haline gelen en önemli dil fenomenlerinden biridir. Metafor hem dilsel hem de edebi bir kavramdır. Bu nedenle, dilbilimsel metafor ve edebi metafor gibi türlere ayrılmıştır. Her iki durumda da metafor, benzerlik ilkesine göre bir nesnenin özelliklerinin diğerine aktarılmasını ifade eder. Bununla birlikte, dilbilimsel bir bakış açısından, bir metafor, hazır bir konuşma unsurudur ve edebi bir bakış açısından, bir metafor bir mecazdır, yani bir kelimenin mecazi anlamda kullanımına dayanan bir imge. Bu durumda, metaforun dilbilimsel bir birim olarak anlamı, onu mecazi olarak bir nesne, olay, işaret olarak adlandırmaktır - konuşmanın duygusal ifadesini geliştirmek. Metaforik çeviri, bir dizi dilbilimsel, edebi, kültürel, felsefi ve hatta psikolojik konuları kapsar. Metaforik çeviri çalışmasına doğru yaklaşım, okuyucuya yeterli metaforik bilgi sağlarken, çeviri sürecinde orijinal kaynak metnin biçimsel etkisinin geri yüklenmesinin önemini gösterir.

Anahtar sözcükler: metafor kavramı, çeviri, metafor çevirinin zorlukları.

Abstract

Metaphor is one of the most important linguistic phenomena that is closely related to the culture of peoples and is an integral part of the cultural heritage. This statement explains the features of

metaphor translation, the difficulties encountered when translating metaphors between two languages, and the most important responsibilities of metaphor translation. It is the re-creation of a work of art created in another language on the basis of second language tools, while preserving all the elements that maintain the integrity of form and content. Literary translation contributes to the development of national literature, friendship and brotherhood between peoples, and the establishment and development of cultural and literary ties.

Metaphor is one of the most important linguistic phenomena, which is closely connected with the culture of nations and has become an integral part of the cultural heritage. Metaphor is both a linguistic and a literary concept. For this reason, it is divided into types such as linguistic metaphor and literary metaphor. In both cases, the metaphor represents the transfer of the properties of an object to another according to the principle of similarity. However, from a linguistic point of view, a metaphor is an element of ready speech, and from a literary point of view, a metaphor is a metaphor, that is, an image based on the use of a word in a metaphorical sense. In this case, the meaning of the metaphor as a linguistic unit is to call it a metaphor, an object, an event, a sign - to develop the emotional expression of speech. Metaphorical translation, a series of linguistic, literary, cultural, philosophical and even psychological topics. Approaching the work of metaphorical translation, while providing the reader with sufficient metaphorical knowledge, shows the importance of reloading the formative influence of the original source text during the translation process.

Keywords: metaphor concept, translation, metaphor translation difficulties

Coaching kryzysowy jako szczególna metoda wsparcia lidera organizacji

Dr Agnieszka MAŁGORZATA-NOWOCIEŃ

doktor, Wydział Zarządzania i Logistyki, Uczelnia Techniczno – Handlowa im. H. Chodkowskiej w Warszawie, POLAND

Streszczenie

Artykuł miał na celu przedstawienie roli coachingu jako szczególnej metody wsparcia lidera organizacji w kontekście kryzysu psychologicznego członków zespołu, kadry menedżerskiej jak i samego lidera w procesie zmian organizacyjnych. Autorka bazowała również na osobistych doświadczeniach zawodowych jako wieloletniego menedżera a obecnie certyfikowanego interwenta i coacha kryzysowego - ze szczególnym uwzględnieniem pracy terapeutycznej z osobami doświadczającymi mobbingu, wypalenia zawodowego czy kryzysu przełomu kariery. Wskazane przykłady patologii środowiska biznesowego działają niszcząco i wiążą się często z nieodwracalnymi, negatywnymi konsekwencjami: organizacyjnymi, personalnymi, wizerunkowymi czy rynkowymi. Zaprezentowane kierunki wsparcia lidera w obszarze wyzwań współczesności powinny uwrażliwiać zarządzających na etyczne i odpowiedzialne wydobywanie potencjału pracowników, tworzenie środowiska pracy bezpiecznego i świadomego, opartego na wartościach takich jak: szacunek, partnerstwo czy empatia. Autorka podejmie próbę wykazania, iż odpowiednia metoda wsparcia lidera w okolicznościach zmian czy przemian, przyczynia się do rozwoju nowych kompetencji i strategii skutecznego radzenia sobie w nadzwyczajnych sytuacjach intra i interpersonalnych.

Słowa kluczowe: kryzys, coaching, lider, zarządzanie, personel

Wstęp

Współczesny rynek świadczenia pracy cechuje wysoki poziom niepokoju wśród pracowników związany: od 2020 roku z pandemią Covid-19, od 24 lutego 2022 roku z agresją Rosji na Ukrainę i ogromnymi falami uchodźców do Polski[1] i innych krajów Europy, z kryzysami gospodarczymi, militarnymi, politycznymi i społecznymi. Wysoki poziom niestabilności rynkowej wpływa bezpośrednio na długotrwałe odczuwanie stresu zarówno w życiu osobistym jak i zawodowym – skutkuje zaburzeniami samopoczucia. Według badania Hays Poland[2] co trzeci Polak w wyniku

[1] Zob. B.Krzyżaniak, Ilu uchodźców wchłonie polski rynek pracy czyli czy jest się czego bać, Forbes z 07.03.2022.
[2] Badanie Hays Polska „Nowe oblicze normalności" wrzesień 2020, https://www.hays.pl/blog/insights/pandemia-wplywa-na-kondycje-psychiczna-pracownikow z dnia 01.03.2022.

powyższych okoliczności doświadczył pogorszenia stanu zdrowia psychicznego i dobrostanu życiowego.

Wskazana perspektywa zachęca do przedstawienia w artykule roli coachingu jako szczególnej metody wsparcia współczesnych organizacji, w kontekście kryzysu psychologicznego członków zespołu, w tym również samego lidera funkcjonującego w permanentnym procesie dynamicznych zmian organizacyjnych i rynkowych, w stresie i wyzwaniach. Poruszone przykłady wyzwań środowiska biznesowego wiążą się z negatywnymi konsekwencjami: organizacyjnymi, personalnymi, wizerunkowymi czy rynkowymi. Staje się zatem koniecznością zaprezentowanie coachingu kryzysowego jako jednej z metod wsparcia, w obliczu doświadczania sytuacji kryzysowych, czy nadzwyczajnych.

Warto podkreślić, iż od kilku lat na polskim rynku obserwuje się wśród firm stały wzrost zainteresowania ogólnym dobrostanem pracowników i ich kondycją psychiczną. Pracodawcy zauważają korelację pomiędzy dobrym zdrowiem zatrudnionych a ich poziomem zaangażowania, skuteczności czy ogólnej satysfakcji z pracy. Wzrasta w tym obszarze świadomość zarządzających.

Współczesne warunki świadczenia pracy – zagrożenia dla bezpieczeństwa psychicznego pracowników

Na współczesny rynek pracy ma znaczący wpływ sytuacja spowodowana COVID-19, również w obszarze zmian w odczuwanym dotychczas dobrostanie pracowników i liderów organizacji, ze szczególnym uwzględnieniem następujących trendów:

- brak *work life balance* – przez pracę zdalną zatarły się granice między tym co osobiste a tym co zawodowe,
- realizowanie zadań wykraczających poza standardowy zakres obowiązków,
- wykorzystywanie potencjału na wielu obszarach aktywności,
- współdziałanie ludzi i technologii – nowe modele pracy,
- brak wsparcia ze strony przełożonego lub współpracowników,
- wysokie obciążenia jakościowe i ilościowe,
- niesprzyjające środowisko pracy (brak przynależności, ukrywanie uczuć za ekranem komputera, praca w trybie ciągłej gotowości do reakcji na zachodzące zmiany),
- przebodźcowanie związane z intensywnym korzystaniem z technologii,
- wysokie tempo pracy – funkcjonowanie w warunkach nadzwyczajnych,
- nadgodziny, nienormowany czas pracy i wymagań,
- mobbing w sytuacjach izolacji społecznej,
- wzrost symptomów wypalenia zawodowego,
- brak przejrzystych zasad wynagradzania i nagradzania w warunkach nadzwyczajnych,
- izolacja społeczna i poczucie osamotnienia,
- intensywność negatywnych komunikatów w mediach,
- ograniczony dostęp do wielu przyjemności i rozrywek,
- przewidywanie zmian w strategiach zarządzania talentami (działania antykryzysowe).

Czynniki zwiększające ryzyko stresu zawodowego można pogrupować w kilka kategorii. Poniżej zaprezentowano 8 głównych kategorii czynników stresogennych[1]:

1. **Charakter pracy:** monotonne zadania, brak zróżnicowania w pracy.
2. **Obciążenie pracą:** zbyt wiele bądź zbyt mało obowiązków, praca pod presją czasu.
3. **Godziny pracy:** restrykcyjnie przestrzegane godzin pracy (nieelastyczny czas pracy).
4. **Rozwój kariery:** brak bezpieczeństwa zatrudnienia, brak możliwości awansu, posiadanie zbyt wysokich bądź zbyt niskich kwalifikacji w stosunku do wykonywanej pracy.
5. **Rola w organizacji:** niejasno określona rola i słabo sprecyzowane obowiązki w firmie, konflikt ról w ramach tej samej pracy.
6. **Relacje interpersonalne:** nieodpowiedni, nieuprzejmy, nieudzielający wsparcia przełożony, słabe relacje ze współpracownikami.
7. **Kultura organizacyjna:** zła komunikacja w firmie, brak jasności celów organizacji oraz jej struktury.
8. **Praca – życie prywatne:** brak równowagi między pracą a życiem prywatnym.

Raport „*Mental Health Human Power*" z 2020 przedstawia czynniki stresogenne w pracy zawodowej, które najczęściej wskazują polscy pracownicy. Blisko 40% pracowników odczuwa silną presję czasu, nadmiar obowiązków, czuje presję odpowiedzialności zawodowej przy jednoczesnym braku satysfakcji z wynagrodzenia i niskim wsparciu ze strony przełożonego[2]. Na wykresie numer 1 przedstawiono opisywane czynniki.

Warto zaznaczyć, iż wysoki poziom wymagań oraz brak kontroli sytuacji to gwarancja środowiska stresogennego. Długotrwałe i intensywne doświadczanie przez pracownika dystresu prowadzi do stresu chronicznego a nawet do objawów charakterystycznych dla PTSD czyli zespołu stresu pourazowego (*Post-Traumatic-Stress-Disorder*).

Wysoki poziom wymagań wraz z wysokim poziomem kontroli danej sytuacji przez samego pracownika, wiąże się z odczuwaniem zdrowego i motywującego stanu aktywności, bowiem bezpieczeństwo psychiczne to nie obniżanie wymagań.

Bezpieczeństwo psychiczne umożliwia szczerość, otwartość i pracę, w której panuje wzajemny szacunek. Panująca atmosfera kultury organizacyjnej sprzyja tworzeniu środowiska pracy uczciwego, wymagającego, opartego na współtworzeniu i odpowiedzialności. To składa się na wysokie standardy efektywności organizacyjnej opartej na procesie uczenia się jednostki.

[1] www.badaniahr.pl/biblioteka z dnia 10.02.2022.
[2] Human Power, Raport „Mental Health HumanPower" z 2020.

Wykres 1. Czynniki stresogenne w pracy zawodowej

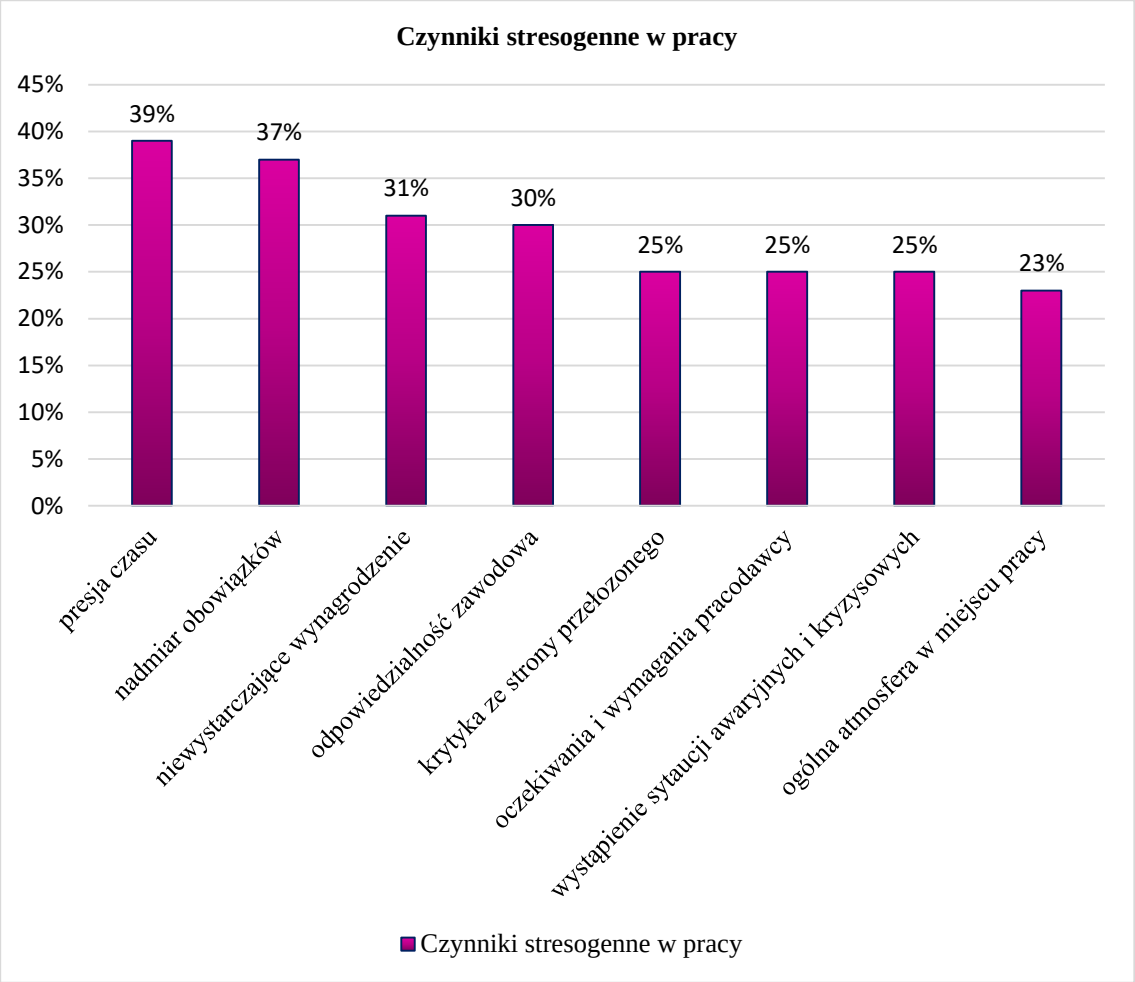

Źródło: Human Power, Raport „Mental Health HumanPower" z 2020

Na rysunku numer 1 przedstawiono zależność między poziomem bezpieczeństwa psychicznego a efektywnością zawodową.

	Niskie standardy	**Wysokie standardy**
Wysokie bezpieczeństwo psychiczne	KOMFORT	UCZENIE SIĘ I WYSOKA EFEKTYWNOŚĆ
Niskie bezpieczeństwo psychiczne	APATIA	NIEPOKÓJ

Rysunek 1. Bezpieczeństwo psychiczne a efektywność zawodowa

Źródło: opracowanie własne.

Ankieta do mierzenia bezpieczeństwa psychicznego może obejmować próbę oceny współpracy zespołowej według siedmiostopniowej skali Likerta[1]. Układ narzędzia może obejmować następujące stwierdzenia:

1. Jeśli popełniam błąd, współpracownicy nie mają mi tego za złe.
2. Członkowie mojego zespołu potrafią mówić o problemach i trudnych sprawach.
3. Współpracownicy w moim zespole nie odrzucają innych z powodu wyróżniania się.
4. Podejmowanie ryzyka we współpracy zespołowej jest bezpieczne.
5. Nie mam trudności w proszeniu członków mojego zespołu o pomoc.
6. Członkowie mojego zespołu mają czyste intencje, nikt nie postąpiłby celowo, aby udaremnić moje starania.
7. W pracy zespołowej moje umiejętności i talenty są doceniane i wykorzystywane[2].

Stres zawodowy pojawia się w sytuacjach, gdy wymagania przełożonego i naciski wywierane na pracownika są większe niż posiadane przez niego umiejętności i wiedza. Gdy pracownik nie jest w stanie sprostać oczekiwaniom, rodzi się stres, frustracja i bezsilność. Stres pojawia się w różnych okolicznościach, ale ryzyko jego eskalacji jest największe, gdy pracownik czuje brak wsparcia ze strony przełożonego i współpracowników oraz w sytuacji, gdy ma małą kontrolę nad wykonywaną pracą. Zatem zdrowe stanowisko pracy to takie, w którym presja ciążąca na pracowniku jest adekwatna do jego umiejętności, posiadanych zasobów oraz do wsparcia, jakie pracownik otrzymuje lub nie otrzymuje.

Zgodnie z definicją WHO zdrowie to nie stan braku choroby, ale pozytywny stan fizyczny, psychiczny oraz społeczny – odczuwany stan dobrostanu[3]. W zdrowym środowisku pracy nie tylko nie obserwuje się wpływu niekorzystnych czynników, ale również promuje się zdrowie, podejmuje działania antystresowe i tworzy zdrowe środowisko dbające o warunki pracy, sprzyjające rozwojowi, budowaniu relacji międzyludzkich czy okazywaniu wsparcia.

Pracownik w kryzysie

Wiedza na temat źródła danego kryzysu, który wpływa na człowieka jest bardzo ważna w aspekcie wsparcia pracownika w trudnej sytuacji. Źródła kryzysu można rozpatrywać pod kątem charakterystycznych elementów sytuacji, które wpływają na wystąpienie kryzysu takie jak, natura danego zdarzenia, nagłość i intensywność jego wystąpienia oraz czas trwania.

Doświadczanie sytuacji kryzysowych pojawia się gdy człowiek zderza się z trudną dla siebie sytuacją, jednak każda z nich może być inaczej odczuwana i przeżywana. Istnieją jednak pewne wspólne elementy sytuacji kryzysowych[4]:

- wynikające z kryzysu konsekwencje oraz możliwości rozwojowe,
- wielowymiarowość kryzysu, który oddziałuje na daną osobę i jej otoczenie,

[1] Siedmiostopniowa skala Likerta od „zdecydowanie się zgadzam" do „zdecydowanie się nie zgadzam".
[2] Zob. A.C.Edmondson, Psychological Safety and Learning Behawior in Work Teams, „Administrative Science Quarterly" nr 2(44)/1999, s.350-355.
[3] www.who.int z dnia 20.02.2022.
[4] D.Paradowska, J.Płuciennik, Coaching w sytuacjach kryzysowych, Edgard, Warszawa 2017, s.22-25.

- szansa otrzymania ważnego bodźca do wprowadzenia istotnych zmian w życiu,
- brak uniwersalnego leku na poradzenie sobie z sytuacjami kryzysowymi,
- przymus dokonania wyboru drogi, którą będzie szła osoba doświadczająca kryzysu,
- doświadczanie kryzysów dotyczy każdej osoby.

Warto zauważyć, iż nagłość (nie jest to warunek konieczny) lub długotrwałość wystąpienia sytuacji kryzysowej powoduje pojawienie się nieprzyjemnych emocji takich jak: poczucie strachu, bezsilności, złości czy smutku. Zdarzenie w sposób nagły i nieprzewidywalny wywiera na pracownika silny wpływ, a do tego trudność jego przewidzenia, przygotowania się i wcześniejszego przeanalizowania powoduje, że trzeba działać pod presją czasu. Im trudniejsze jest do przewidzenia zdarzenie, tym większa jest szansa na pojawienie się reakcji nie przystosowawczej i docelowo uświadomienie sobie braku strategii poradzenia sobie z nią.
Należy wskazać jednoznacznie, że aby doszło do doświadczania kryzysu nie wystarczy obiektywny stresor w postaci uciążliwości, ale koniecznym warunkiem jest dokonanie indywidualnej oceny i interpretacji sytuacji przez pracownika. Ocena sytuacji jest wypadkową posiadanych zasobów konstytucjonalnych oraz wypracowanych w ciągu życia i w trakcie rozwoju osobistych strategii radzenia sobie w sytuacjach wyzwań życiowych. Kryzys pojawia się wtedy, gdy dokonana przez osobę interpretacja sytuacji prowadzi do doświadczenia bezradności i utraty kontroli nad sytuacją. W przeciwnym wypadku dana osoba nie będzie miała poczucia doświadczania kryzysu, będzie jej towarzyszyła świadomość sprawczości i sprawowania kontroli nad sytuacją, co znacznie eliminuje prawdopodobieństwo doświadczania kryzysu.
W obecnych covidowych realiach świadczenia pracy (często w formie pracy zdalnej) sygnały, że pracownik może przechodzić przez kryzys i potrzebuje dodatkowego wsparcia, mogą zostać dostrzeżone znacznie później niż w przypadku występującej do 2019 roku głównie tradycyjnej formy pracy, która wiąże się z bezpośrednim kontaktem w zespole. Standardowe rozwiązania stosowane w wielu firmach – teleporady psychologiczne, kursy online czy webinaria o tematyce *mindfulness* – mogą być nieskuteczne, ponieważ na ich zastosowanie jest często zbyt późno.

Czas trwania sytuacji kryzysowej - długość jej występowania, może skutkować :

1. Znalezieniem sposobu, który pomoże pracownikowi zaadaptować się do sytuacji.
2. Pogłębieniem odczuwanego zdarzenia, w przypadku nie poradzenia sobie z kryzysowymi okolicznościami i odczuwaniem stresu chronicznego.

Należy podkreślić, iż odpowiednia identyfikacja źródeł kryzysu oraz to w jaki sposób wpływa on na pracownika jest podstawą skutecznej **interwencji kryzysowej** w obszarze zawodowym. Nie ma możliwości udzielenia skutecznej pomocy bez zbadania i zrozumienia źródła kryzysu. Wpływ sytuacji kryzysowej (mobbingu, wypalenia zawodowego, chronicznego stresu czy dyskryminacji) działa na osobę w niezwykle intensywny sposób i jeżeli nie ma ona źródła zewnętrznego, to można przypuszczać, że problem danej osoby dotyczy zmian psychicznych.

Coaching kryzysowy jako forma wsparcia

Proces pracy w ramach coachingu kryzysowego jest krótkotrwałą choć często intensywną współpracą z klientem, doświadczającym lekkiego bądź średniego kryzysu. Relacja ta polega na wspólnej pracy

ukierunkowanej na wyjście z kryzysu i pomocy we wzroście pokryzysowym. Przepracowany kryzys daje bowiem wiele szans na przewartościowanie dotychczasowego życia i wymusza zastosowanie nowych sposobów i strategii do radzenia sobie z trudnościami. Poprzez wykorzystanie metod coachingowych i interwencyjnych dochodzi się do tego łatwiej i skuteczniej niż bez pomocy specjalisty: interwenta kryzysowego czy coacha kryzysowego.

Coaching kryzysowy jest jedną ze specjalizacji w coachingowych procesach rozwojowych. To szczególna forma wsparcia klientów (np. pracowników, liderów), którzy na pewnym etapie realizacji celów doznają kryzysu, który w różnym stopniu, jednak zauważalnym pogarsza ich funkcjonowanie. Kluczowe dla procesu pracy jest określenie zasobów klienta i jego jakości funkcjonowania oraz stopnia przeżywanego kryzysu. Coaching kryzysowy jest formą wsparcia klientów w pracy nad rozwojem w aspektach[1]:

- **poznawczych** – dokonywana jest reinterpretacja zdarzenia/sytuacji, nadania jej nowego znaczenia i zrozumienia jej w nowy sposób umożliwiający dalszą realizację celów osobistych i zawodowych,
- **emocjonalnych** – praca nad strategią radzenia sobie z trudnymi emocjami w kryzysie oraz nad motywacją do podejmowania konstruktywnych działań (odzyskiwanie kontroli i sprawczości),
- **behawioralnych** – uczenie się nowych strategii/nawyków, wyznaczanie nowych strategii i celów po zmianie, przewartościowanie życiowych osobistych i zawodowych priorytetów.

Na rysunku numer 2 przedstawiono w formie graficznej konsekwencje pozytywnych i niepozytywnych rozwiązań kryzysu.

POMYŚLNIE ROZWIĄZANE KRYZYSY

Zaufanie do świata i ludzi	Podejrzliwość
Nadzieja na dobrą przyszłość	Obawa o przyszłość
Autonomia	Egoizm
Poczucie własnej wartości	Zaborczość
Inicjowanie kontaktów społecznych	Zwątpienie w siebie
	Uczucie wstydu
Przyjemność z bycia z ludźmi	Poczucie winy
Poczucie kompetencji	Niedostosowanie
Poczucie sukcesu	Poczucie niższości
Spójność wewnętrzna	Zagubienie
Opieka nad innymi	Izolacja
Troska o innych	Lęk przed karą
Wzrost satysfakcji z życia	Koncentracja na sobie
	Brak rozwoju
	Żal z powodu straconych szans

NIEPOMYŚLNIE ROZWIĄZANE KRYZYSY

Rysunek 2. Konsekwencje pomyślnych i niepomyślnych rozwiązań kryzysów
Źródło: A.Kozak, Dojrzałość menedżerska, Difin, Warszawa 2011, s.24.

[1] J.Sypniewski, P.Passowicz, Coach wobec ryzyka kryzysu, Psychological Journal Nr 24 (2)/2018, s.381-386.

Istotnym zadaniem pracy rozwojowej w ramach coachingu kryzysowego jest obok psychoedukacji, tworzenie nawyków silnej odporności psychicznej (praca nad siłą rezyliencji osobistej), która obejmuje[1]:

1. Pracę nad pewnością siebie i poczuciem własnej wartości.
2. Dbanie o samoświadomość odczuwanych emocji.
3. Przeformułowanie negatywnych myśli w kierunku doceniania życia i jego osiągnięć.
4. Radzenie sobie z porażkami.
5. Określenie jasnego sensu tego co ważne i co motywuje.
6. Sprecyzowanie celów według SMART.
7. Empatię i ciekawość świata.
8. Umiejętność odmawiania: znajomość swoich granic, szanowanie siebie i innych, świadomość swoich zasobów, w tym czasu.
9. Odpowiedzialność za decyzje, działania, zaniechania.
10. Otwartość na krytykę.
11. Nauczenie się przekuwania problemów w nowe możliwości, aby kryzys był bramą a nie murem.
12. Praktykowanie codziennej wdzięczności i doceniania.
13. Samodyscyplinę.
14. Otwartość na zmiany.
15. Pracę nad ciałem: sen, odpoczynek, ćwiczenia, odżywianie się.

Na rysunku numer 3 przedstawiono przykładowy model i etapy pracy w ramach sesji coachingu kryzysowego: począwszy od pracy z kryzysem, po uczenie się nowych strategii a kończąc na wyznaczaniu nowych celów i wypracowaniu strategii ich skutecznego osiągania. Zatem pierwsza faza pracy w ramach coachingu kryzysowego składa się z narzędzi interwencji kryzysowej a po odzyskaniu przez coachee dostępu do zasobów proces obejmuje intensywne korzystanie z narzędzi coachingu klasycznego.

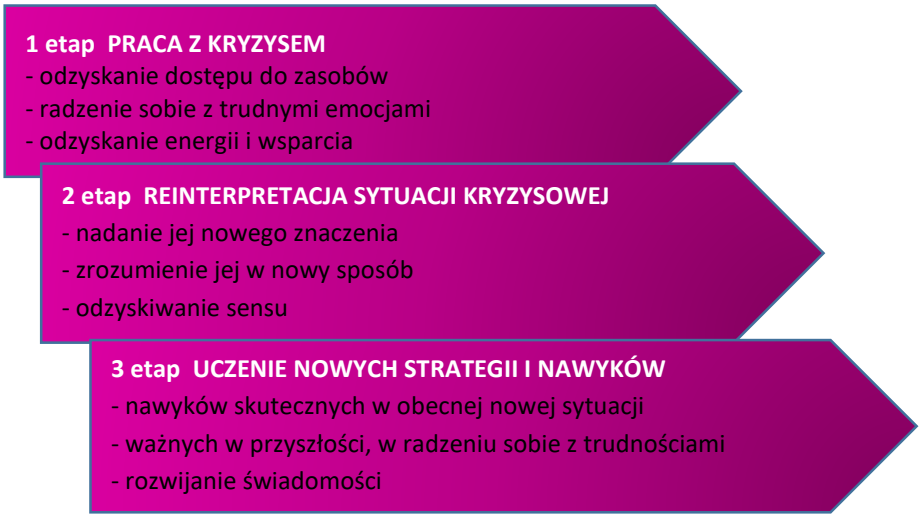

[1] Zob.D.Strycharczyk, P.Clough, Odporność psychiczna. Strategie i narzędzia rozwoju, GWP, Warszawa 2017.

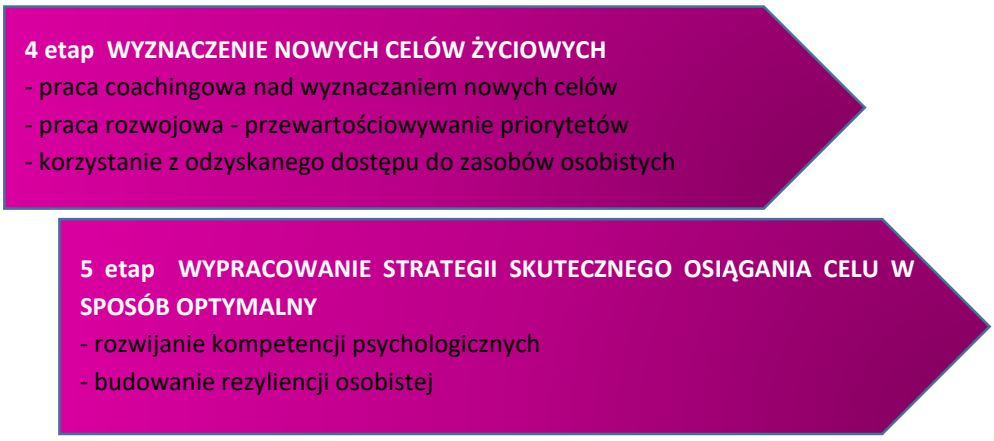

Rysunek 3. Etapy pracy w ramach coachingu kryzysowego

Źródło: opracowanie własne.

Mocne pytania w coachingu kryzysowym pełnią podstawową i bardzo istotną rolę mianowicie[1]:
- wyzwalają w coachee (klient w coachingu) ciekawość,
- prowadzą do głębokiej rozmowy,
- prowokują do myślenia i zmiany,
- ujawniają ukryte przekonania, również te ograniczające,
- pobudzają kreatywność i myślenie o nowych możliwościach,
- wyzwalają energię i motywują silnie do działania,
- ukierunkowują uwagę i konkretyzują rozmowę,
- sięgają istoty problemu,
- pozostawiają ślad w umysłach i świadomości uczestników procesu,
- wywołują więcej pytań, które przyczyniają się do rozwoju osobistego.

Współcześni pracownicy po doświadczeniach pracy zdalnej oczekują coraz większej elastyczności zatrudnienia, która pozwoli im lepiej godzić życie prywatne i zawodowe. Potrzeby pracowników bezpośrednio przekładają się na oczekiwania względem liderów zespołów, którzy według personelu powinni posiadać umiejętność wzbudzania zaufania i poczucia bezpieczeństwa, które gwarantują stosowanie strategii rozwoju wśród pracowników zamiast strategii przetrwania w obliczu zagrożenia i niestabilności .

Wyzwania lidera przyszłości we współczesnym świecie biznesu

Menedżer kierujący zespołem, nie tylko w trudnych czasach, może spotkać się z szeregiem problemów wynikających właśnie z pracy zespołowej. Najczęściej sytuacje kryzysowe są wywoływane przez[2]:

- **współzależność pracy w zespole** (poszczególni członkowie grupy mają różny poziom kompetencji, różnią się punktem widzenia, może pojawić się poczucie niesprawiedliwości związane z rozdziałem obowiązków i nagród, w zespole występują również ograniczone możliwości zaspokojenia wszystkich oczekiwań, np. co do czasu pracy, terminów urlopów),

[1] A.C.Edmondson, Firma bez strachu, MT Biznes, Warszawa 2021, s. 239.
[2] www.badaniahr.pl/biblioteka a z dnia 12.02.2022.

- **złą komunikację** (utrudnienia w przepływie informacji, niejasne polecenia, brak okazji do wyjaśnienia wątpliwości, nieefektywne zebrania zespołu),
- **brak wzmocnień pozytywnych** (stałe podnoszenie wymagań bez doceniania sukcesów, znacząca przewaga krytyki nad uznaniem, brak wsparcia w sytuacji zmian i kryzysów),
- **przewagę rywalizacji nad współpracą** (akcentowanie podziału na lepszych i gorszych, siłowe rozwiązywanie konfliktów, brak szacunku dla różnych opinii i interesów).

Znaczącą rolę we wspieraniu ogólnego dobrostanu pracowników odgrywa kadra menedżerska, szefowie zespołów powinni być uważni na potrzeby pracowników, być żywo zainteresowani wyzwaniami z jakimi się mierzą, zachować czujność wobec potrzeby dodatkowego wsparcia. Niezwykle ważne jest również promowanie tej postawy wśród członków zespołu. Najbliżsi współpracownicy powinni być dla siebie wsparciem, mieć poczucie, że są za siebie odpowiedzialni i mogą na siebie liczyć w trudniejszym momencie. Często wiele dobrego może przynieść zwykła serdeczność, empatia, wyrozumiałość i znalezienie czasu na szczerą rozmowę. Są to bardzo proste i niepozorne rozwiązania, jednak mogą mieć znaczenie dla osoby mierzącej się z obawami, zmęczeniem czy utratą poczucia bezpieczeństwa. Te same wskazówki i zalecenia dotyczą samych liderów, niezwykle obciążonych niestabilną sytuacją, dynamicznymi zmianami, wyzwaniami codzienności i swoimi własnymi granicami fizycznymi, psychicznymi czy emocjonalnymi.
Z doświadczeń autorki artykułu wynika, iż liderzy, którzy żyją zgodnie ze swoimi wartościami, są jednostkami automotywacyjnymi a firmy nie muszą dostarczać im zewnętrznej motywacji. Liderzy o silnej automotywacji autentycznie budują w pracownikach zaangażowanie emocjonalne, silnie zmotywowani liderzy to gwarancja zmotywowanych zespołów. Dojrzali menedżerowie to dojrzali ludzie, a taki potencjał osobowościowy jest kluczowy w rozwijaniu każdego z członków zespołu.
Menedżer, który uważa się za konsekwentnego, będzie przywiązywał wagę do konsekwencji u innych, a przez to będzie wzmacniał ją w feedbacku. Ludzie cenią i podkreślają u siebie i u innych te cechy, które sami posiadają. Podobnie deprecjonują ważność tych cech, których sami nie posiadają. Bycie nieuważnym na innych, powoduje nadmierną koncentrację na sobie. Zatem narzędziownik lidera powinien obejmować takie postawy mentalne jak:

1. Pokorę sytuacyjną.
2. Aktywne zadawanie pytań.
3. Projektowanie w zespole struktur zachęcających do wypowiedzi.

Menedżer kryzysowy powinien brać pod uwagę działania w trzech obszarach potrzeb organizacyjnych, do których należy zaliczyć: potrzeby jednostki, zespołu i ustalenie priorytetowych zadań. Z punktu widzenia realizacji działań niezbędne cechy menedżera kryzysowego skoncentrowanego na przyszłości zespołu to:

- **charyzma** – umiejętność budowania autorytetu i sprawienia, że zespół będzie chciał podążać za wizją lidera,
- **elastyczność** – w zmianie sytuacji rynkowej potrzeba liderów otwartych, kreatywnych i umiejących dostosować swoje działania do zmieniającej się sytuacji,
- **odporność** – na stres i dbanie o dobrostan swój i członków zespołu,
- **automotywacja** i zdolność do pozytywnej motywacji zespołu,

- umiejętność podejmowania trudnych decyzji,
- doświadczenie w zarządzaniu zmianą,
- doświadczenie w działaniu, szczególnie w sytuacjach kryzysowych i nadzwyczajnych.

Dbając o ogólny dobrostan pracowników, polskie firmy i ich liderzy najczęściej wykazują się podejściem holistycznym, działaniami podejmowanymi w celu transformacji dotychczasowych modeli pracy. Aż 73% firm deklaruje działania zwiększające poziom komunikacji z pracownikami, 68% firm chce podejmować działania w celu ochrony zdrowia i bezpieczeństwa pracowników a 41% promowanie dobrego samopoczucia i 32% na świadome projektowanie polityki i strategii w krytycznych obszarach (praca zdalna czy świadczenia)[1].

Zakończenie

Przedstawione refleksje oparte zostały na zebranych doświadczeniach autorki artykułu i pracy coacha kryzysowego z dwoma typami klientów – z klientami całkowicie indywidualnymi przychodzącymi całkowicie niezależnie i płacącymi indywidualnie oraz z osobami zatrudnionymi w organizacjach, które zdecydowały się zapłacić za proces i sesje coachingowe dla swoich pracowników: wykonawczych i liderów organizacji.

Odpowiednia metoda wsparcia lidera w okolicznościach dynamicznych często kryzysowych zmian, przyczynia się do rozwoju nowych kompetencji i wypracowania skutecznych strategii sprawnego radzenia sobie w nadzwyczajnych okolicznościach, takich jak: kryzysy organizacyjne i personalne, wypalenie zawodowe członka zespołu czy samego lidera, mobbing, dyskryminacja, rywalizacja, niestabilność zawodowa i zagrożenie utratą pracy, chroniczny stres, obniżony próg odporności psychicznej czy inne patologiczne sytuacje wiążące się z cierpieniem w pracy. Transformacja kultury pracy musi nabrać rozpędu, bowiem aż 71% Polaków ocenia warunki życia w Polsce jako szkodliwe dla zdrowia psychicznego[2].

Należy podkreślić, iż to bezpieczeństwo psychiczne odczuwane przez pracowników wskazuje na klimat pracy, w której ludzie czują się na tyle stabilnie by podejmować próby i ryzyko interpersonalne poprzez zgłaszanie swoich pomysłów, zabieranie głosu, dzielenie się wątpliwościami czy obawami. Mają poczucie tworzenia środowiska zawodowego, opartego na czystych intencjach: współpracowników, lidera jak i samej organizacji. Tylko świadomi psychologicznie liderzy zespołów są w stanie odgrywać kluczową rolę w zapobieganiu patologicznym zjawiskom i kształtować bezpieczeństwo psychiczne, które sprzyja uczeniu się, rozwojowi i efektywnej aktywności zawodowej.

BIBLIOGRAFIA

1. Badanie Hays Polska, „Nowe oblicze normalności, wrzesień 2020,
2. Deloitte, Raport Global Human Capital Trends 2021.
3. Domaradzki K., Biznes na wojnie z depresją, Forbes z 27.01.2022.
4. Edmondson A.C., Firma bez strachu, MT Biznes, Warszawa 2021.
5. Human Power, Raport „Mental Health Human Power" z 2020.

[1] Deloitte, Global Human Capital Trends z 2021.
[2] K.Domaradzki, Biznes na wojnie z depresją, Forbes z 27.01.2022.

6. Krzyżaniak B., Ilu uchodźców wchłonie polski rynek pracy czyli czy jest się czego bać, Forbes z 07.03.2022.
7. Paradowska D., Płuciennik J., Coaching w sytuacjach kryzysowych, Edgard, Warszawa 2017.
8. Sypniewski J., Passowicz P., Coach wobec ryzyka kryzysu, Psychological Journal Nr 24 (2)/2018.
9. Strycharczyk D., Clough P., Odporność psychiczna. Strategie i narzędzia rozwoju, GWP, Warszawa 2017.
10. WHO, Powering the world's pandemic response -now and in the future, COVID-19 Research and Innovation, February 2022.

CRISIS COACHING AS A SPECIAL METHOD OF SUPPORTING AN ORGANIZATION LEADER

Summary: The article aims to present the role of coaching as a special method of supporting the leader of the organization. Especially in the context of the psychological crisis of team members, managerial staff and the leader himself in the process of organizational changes. The author also drew on personal professional experience as a manager of many years. Also a certified crisis intervener and coach - with particular emphasis on therapeutic work with people experiencing mobbing, professional burnout or career breakthrough crisis. The indicated examples of pathologies of the business environment are destructive and are often associated with irreversible, negative consequences: organizational, personal, image or market. The presented directions of support for the leader in the area of contemporary challenges should sensitize managers to ethical and responsible exploitation of employees' potential, creating a safe and conscious work environment, based on values such as respect, partnership and empathy. The author has made an attempt to show that the appropriate method of supporting a leader in the circumstances of changes or transformations contributes to the development of new competences and strategies of effective coping in extraordinary intra and interpersonal situations.

Keywords: crisis, coaching, leader, management, staff

ONLINE
Eurasian Conference on Language & Social Sciences XIII
Daugavpils, Latvia

İbn Haldun'un Kentleşme Teorisi: Doğu Roma ve İslam Ortaçağı'ndaki Kent Örnekleri

Ibn Khaldun's Theory of Urbanization: City Examples in Eastern Roman and Islamic Middle Ages

Ekin KAYNAK ILTAR[1]

Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, TÜRKİYE. ekinkaynak@akdeniz.edu.tr

Berkhan KARAGÖZ

Akdeniz Üniversitesi, TÜRKİYE. berkhan.karagoz35@gmail.com

Öz

Kentler insanların bir arada yaşadıkları, sınırlar ve kurallarla toplumsal yaşamın küçük ölçekte düzenlendiği yerlerdir. Zamanla gelişen üretim faaliyetleri ve sabit bir yerde yaşama düşüncesi ile insanoğlu yerleşik düzene geçmiştir. Bu değişim birçok farklı toplumu etkilemiştir. Kentler ile ilgili birçok bilim insanı bazı görüşler ortaya atmışlardır. Kentlerin ortaya çıkışları ve gelişmeleri konusunda görüş bildiren bilim insanlarından İbn Haldun siyasi hayatın içinde, devlet kurumlarında önemli mevkilere gelmiş olsa da hayatının son kısmını Selame Kalesi'nde geçirmiştir. *El İber* adlı eserine giriş olan mukaddimesini burada kaleme almıştır. Bu eser sayesinde İbn Haldun'un birçok konudaki görüşü günümüze kadar ulaşmıştır. İbn Haldun toplumları incelemiş, bu incelemeler sırasında medeniyetlerin kuruluş ve yıkılış dönemlerini de irdelemiştir. Toplumları ikiye ayıran İbn Haldun kentlerin ortaya çıkışındaki ilk aşamanın göçebe toplumların yerleşik düzene geçişleri ile olduğunu savunmuştur. Yerleşik düzene geçişin sağlanması ile toplumlar bulundukları bölgede belirli kurallar koymuşlar ve bir yönetim anlayışı belirlemişlerdir. Kentler sayesinde medeniyetin oluştuğunu da söylemek mümkündür. Toplumlar yerleşik hayatla birlikte içinde yaşadıkları kentlerde kendilerine özgü bir kültür oluşmasını sağlar. Bu yüzden kentlerle birlikte medeniyetin de ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. İbn Haldun kentlerle ilgili üç önemli konuya değinmiştir: Yönetim, din ve mimari yapı. Kentlerdeki düzenin sağlanması için bir yöneticiye ihtiyaç duyulmuştur. Kentlerin ortaya çıkardıkları kültürde gelecek nesillere bıraktıkları kendilerine ait özelliklerinin oluşmasında ise dinin etkisi oldukça fazladır. İbn Haldun'a göre din bu kültürel etkilerin yanında siyasi anlamda da devlet yönetimini etkilemektedir. Yönetim anlayışlarının şekil almasında önemli rol oynamıştır. İbn Haldun'un üzerinde durduğu bir diğer konu ise mimari yapılardır. Halkın emeği sayesinde ortaya çıkan bu yapılarda kentlerin ekonomik durumu mimari

[1] Sorumlu yazar / Corresponding Author

yapıları da birbirinden farklılaştırmaktadır. Ekonomik anlamda ileri olan kentlerde daha gösterişli yapılar bulunur. Mimaride oluşan bu özellik ekonomi ile paralellik göstermektedir.

Doğu Roma İmparatorluğu Hristiyanlığın resmileşmesi ile yeni bir kültür oluşturmaya başlamıştır. Roma'daki eski düzen kentleşme sayesinde değişmiştir. Aynı şekilde Arap Yarımadası'nda ortaya çıkan İslamiyet ile de bu coğrafyada yeni bir kültür oluşmuştur. Kabile şeklinde yaşayan insanlar İslamiyet ile yerleşik düzene geçmişlerdir. İslamiyet ile kent hayatı şekillenmiş ve yeni düzen sağlanmıştır. Her iki kentte maddi anlamda zirveyi yaşıyor olsa dahi mimari anlamda birtakım farklılıklar görülmektedir. Dinin etkisi iki kent hayatında fiziksel anlamda farklı etkilere sağlamıştır. Yönetim anlayışlarında yer yer benzerlikler, yer yer farklılıklar görülmektedir. Bu çalışmada İbn Haldun kentleşme fikirleri bağlamında Doğu Roma ve İslam Ortaçağı'ndaki önemi kentler ve kent özellikleri karşılaştırılmıştır.

Anahtar kelimeler: İbn Haldun, Toplum, Kent, İslam kenti, Doğu Roma kenti.

Abstract

Cities are locations where people live altogether, and societal life is managed with boundaries and rules in micro scale. Humans settled down by production activities developped over time and with the thought of living in a fixed location. This kind of change has its effects on many different societies. Many scientists has given their own opinions on cities. Being one of the scientists who gave their opinion on emerging and developing of cities, Ibn Khaldun spent the last part of his life in Castle of Selame, even though he was in political life and acquired important positions in state institutions. He wrote the introduction part, mukaddimah, of his famous work titled El Iber. Thanks to this work, many views of Ibn Khaldun has remained to this day. Ibn Khaldun examined societies, and during these examinations he investigated founding and falling periods of civilizations. Dividing societies, Ibn Khaldun argued for that the first stage of cities' emergences occured as the nomadic societes settled down. By settling down societies laid down certain rules within their areas and adopted a regime. It is possible to assume that civilizations appeared thanks to cities. Societies ensure that within the cities their own cultures come into existence by settling down. Therefore it is understood that with cities civilization appears. Ibn Khaldun discussed three important subjects about cities: Government, religion and architectural structure. An administrative power has always been needed for providing order in cities. Religion's impact on shaping the qualities of their own which they leave for the next generation in the culture existing by cities, is considerable. According to Ibn Khaldun religion affects government politically as well as these cultural effects. It has been effective forming government styles. Another subject by Ibn Khaldun is architectural structures. Emerging thanks to public effort in these structures economical conditions of cities differentiate architectural structures from each other. Cities with a developped economy has more ostentatious structures. This architectural quality parallels to economy.

Eastern Roman Empire began to form a new culture by Christianity becoming official. The old Roman structure has changed thanks to urbanization. Likewise by Islam a new culture has been shaped in

Arabic Peninsula. People living as tribes settled down with Islam. And again with Islam urban life was shaped and a new order was established. In both cities even though there are superior economic circumstances, several differences appeared architecturally. Religion's impact leaded to different effects physically in both urban lives. Their government styles showed some similarities and some differences. In this study within the context of Ibn Khaldun's opinion on urbanization cities has been compared both in Eastern Roman and Islamic Middle Ages.

Keywords: Ibn Haldun, Society, City, Islamic City, Eastern Roman City.

GİRİŞ

İbn Haldun'u diğer bilim insanlarından ayıran en önemli özelliği fikirlerinin temelinde bizzat kendisinin yaptığı gözlemlerin olmasıdır. Fikirleri ve gözlemlerini birleştirip fikirlerini bir sentez sonucu ortaya atmıştır. Kentleşme konusunda da İbn Haldun kır ve kent yaşamı birbirinden ayırmaktadır. Kentleşme ona göre bir süreçtir. İnsanların ihtiyaçları zaman geçtikçe değişmektedir. Bu değişimler sonucunda toplum hayatı da değişmeye başlar. Bu değişimin kaçınılmaz olduğunu ifade eden İbn Haldun, kentleşmenin ilk aşamasının göçebe yaşamdan yerleşik hayata geçilmesiyle gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Siyasetle de ilgilenen İbn Haldun toplum gözlemleri ve içinde bulunduğu yaşam çerçevesinde kentlerin değişim ve gelişimleri ile ilgili düşüncelerini belirli konular çerçevesinde açıklamıştır. Bu konular din, toplum, etnik unsurlar, mimari yapı ve yönetimdir. Yerleşik hayata geçiş ile medeniyetin de başladığını savunmaktadır. Kent ve medeniyet kavramlarını özdeş tutan İbn Haldun, bu toplumsal yaşamın değişimi ile bir yönetimin de olması gerektiğini ifade etmektedir. Bu yönetim anlayışları toplumlardan toplumlara farklılıklar göstermektedir. Kentleşmenin ortaya çıkması ile birlikte, bir coğrafyaya yerleşen toplum orada mimari yapıların gelişmesini, sanat anlayışının ortaya çıkmasını sağlar. Bu özellikler kentleşme, dolayısıyla medenileşme için önemlidir. Kentleşmeyi etkileyen birçok unsurdan biri olan din aynı zamanda insanları bir arada tutar. Din, kent hayatını doğrudan etkiler. Mimari yapılarda, sanat anlayışlarında, siyasette, belirli bir kültürün oluşmasında katkı sağlar. İbn Haldun'a göre yeni bir yerleşik düzene geçilirken geçmişe ait olan her şeyi silip yerine yenilerini yapmak kalıcılık sağlamaktadır.

İslamiyet ortaya çıkmadan önce Arap Yarımadası'nda kabile şeklinde bir yaşam hakim olmuştur. İslamiyet ile Arap Yarımadası'nda birçok konuda köklü değişimler görülmektedir. İslamiyet ile hem insanın düşüncesi hem kültürü değişmiştir. Bu değişimler kent hayatını derinden etkilemiştir. İslamiyet'in kabul edilmesi ile Arap Yarımadası'nda ortak bir anlayış hakim olmuştur. İslam kültürü bu şekilde ortaya çıkmıştır. İslami düşünce ile kent hayatı modernleşmiş ve yeni bir düzene geçilmiştir. Kent hayatında değişim olan bir diğer kültür ise Doğu Roma İmparatorluğu'dur. İmparatorluğun kentleşme sürecini ise Hristiyanlık etkisi altına almıştır.

İbn Haldun'un Kentleşme Teorisi

1332 yılında Tunus'ta dünyaya gelen İbn Haldun, Yemen'in Hadramut bölgesinden olup, Endülüs'ün alınmasıyla birlikte Endülüs'e yerleşmiş Haldunoğulları ailesindendir. İlahiyat ve hukuk eğitimi almıştır. İbn Haldun yaşadığı yıllarda toplumu incelemiş ve bazı fikirler ortaya atmıştır. Bu fikirler daha sonraki dönemlerde sosyoloji ile ilgilenen birçok ismi etkilemiş ve sosyoloji alanında ses getirmiştir. İbn Haldun'un fikirleri günümüzde hala sosyoloji alanında önemli bir yerdedir. İbn Haldun toplumların hem en zayıf hem de en güçlü dönemlerini gözlemleme fırsatı bulmuştur. Bu dönemlerin sonucunda da fikirlerini ortaya atmıştır. XIV. yüzyılda Hıristiyanların Müslümanları yenmesi sonucu Endülüs Hristiyanlar tarafından ele geçirilmiştir. Bu yüzden Endülüs ve Kuzey Afrika bölgelerinde hayatın birçok alanında gerilemeler görülmektedir. Bu dönem Osmanlı'nın kuruluş sürecinin başlarına denk gelmektedir.

İbn Haldun güçlü imparatorlukların çöküş dönemlerinin sonuncunda yıkılışlarına da şahit olmasından dolayı tecrübeleri ile gözlemlerini birleştirerek kent, toplum, kır yaşamı ve devlet üzerine birtakım düşüncelerini dile getirmiştir, bu düşünceleri günümüzde hala etkinliğini korumaktadır (Ateş ve Utkan, 2017: 218-219). 1368 yılında Hafsiler'in emrinde sadrazamlık yapmıştır. İbn Haldun'un sadrazamlık görevi sırasında Kuzey Afrika'da oldukça fazla savaş yapılmaktaydı. Yönetim el değiştirmişti. İbn Haldun daha sonra 1374 yılında kabileler arasında gezmiş, aşiretleri dolaşmış yani doğrudan gözlem yapmıştır. Hanedanlar arasında birtakım propagandalar yapmıştır. Bu propagandaları yaparken kendi çıkarını gözeten bir anlayış içerisindedir. Daha sonraki dönemlerde siyasi yaşamdan elini ayağını çeken İbn Haldun, Cezayir'de bulunan Selame Kalesi'nde yaşamaya başlamıştır. Burada kendini bilimsel çalışmalara adamıştır. 43 yaşında geldiğinde *El İber* isimli eserini yazmıştır. Bu esere giriş olarak yazmış olduğu *Mukaddime*siyle de bilinmektedir. İbn Haldun 16 Mart 1406 yılında Kahire'de vefat etmiştir.

Toplumla ilgili birçok bilim insanı belirli çözümler üretmişler, fikirler ortaya atmışlardır. İbn Haldun'u kendinden önceki bilim insanlarından ayıran en önemli özelliği ise olguları incelemesi olmuştur. Bu olgular sonucunda birtakım kanunlara ulaşma isteği içindedir. İbn Haldun'a göre toplumdaki olaylar tesadüfen değişmedikleri gibi kişisel irade sonucunda da değişip gelişmemişlerdir. İbn Haldun'un bu değişim ve gelişmeyi olgulara dayandırıp çözümleme yapması, kendisini pozitif bilimlere yakınlaştırmıştır. İbn Haldun'a göre toplum zorunlu olarak ortaya çıkmaktadır ve dünyadaki medeniyetin oluşmasının sağlayıcısı insandır. Bu yüzden insanların topluluk halinde olması zorunludur, bu zorunluluk ise sonucunda kentleri yani medeniyetleri oluşturmaktadır. İbn Haldun bu açıklamayı umran ile dile getirmektedir. İnsanların ihtiyaçlarının farklılaşması ile birtakım bağımlılık durumu da ortaya çıkmıştır. İbn Haldun bu birbirine bağımlılık durumunu "asabiyet" kavramı ile açıklamaktadır. İbn Haldun'un toplumu açıklarken kullandığı iki farklı toplumsal yaşam biçimi vardır. Bunlardan birincisi tarım ve hayvancılığın olduğu göçebe toplumlar ile kentleşmiş olan yerleşik toplumlar (Açıkgöz, 2007: 63). İbn Haldun'a göre zamanla göçebe toplumlar yerleşik hayata geçmektedirler. Toplumun bu şekildeki değişiminin uzun sürmesi için kişiler arasındaki bağımlılığın olmasının yanı sıra bir otoriteye de ihtiyaç vardır. Bu bağlamda artık hem toplumun ihtiyaçları hem de yönetim anlayışları evrimleşmiş olmaktadır. Bu durum bir bakıma kentsel devrimdir. Artık bir kentten bahsetmek mümkündür. Kent kavramı, kişilerin bir arada bulundukları bir yerleşim biçimidir (Kaypak ve Gündüz, 2010: 2).

İbn Haldun kent kavramını, toplulukların bir araya gelerek medenileşmenin ilk aşaması olarak tanımlamıştır. Bir arada hayatını devam ettiren ve yerleşik hayata geçen kişilerin kendi içlerinde geliştirdikleri birtakım, maddi, hukuksal, yönetimsel ve ahlaksal organizasyonun tamamıdır (Kaypak ve Gündüz, 2018: 16). Kır ve kent yaşamlarının ayrımı yapan İbn Haldun'a göre kent göçebeliğin tersidir. Kırsal alandaki üretim faaliyetlerinin fazlalaşması, yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yerleşik hayata geçiş ile kentlerin oluştuğu zaman içinde kültür ve bilim de gelişmektedir (Ateş ve Utkan, 2017: 223-224). Kültürel, ekonomik ve mimari konular üzerinden kent kavramından bahsetmektedir. Kent hayatının göçebe hayattan hem ekonomik olarak hem de mimari anlamda daha önde olduğunu savunmuştur. Bu açıklamadan da anlaşılmaktadır ki İbn Haldun'a göre kent yerleşik toplumlara aittir. İbn Haldun bu görüşünü savunurken kentleşme sürecinin de sırayla gerçekleştiğini vurgulamaktadır. Göçebe toplumların, yerleşik hayata geçmesi ile daha sonra kentler ortaya çıkmaktadır. Şehrin ortaya çıkmasındaki ilk sebep göçebe toplumların değişmesidir.

İbn Haldun göçebelikten yerleşik hayata geçerken dinin önemli bir yeri olduğunu ifade etmektedir. Göçebe hayatın yerleşik hayata geçmesiyle birlikte kontrol sağlayan bir sisteme dinle ulaşılmıştır. Kent yaşamının ortaya çıkması yaşam biçiminin değişmesiyle, kent yaşamının sürdürülebilir olmasında dinin etkisi vardır. İbn Haldun'a göre göçebe toplumların İslam öncesi, yerleşik hayatta olan toplumların İslam sonrası toplumların bir özelliği olduğu düşüncesini savunmaktadır. Kentleşme iktidara saygı duyma, boyun eğme, ortak bir alana bağlılık ve başka kişilerin haklarına saygı duymaktır. Din, kentleşme için en önemli gücü oluşturmaktadır (Ökmen ve Görmez, 2010: 501). Kentlerde bir hayat kurmak yerleşik hayatın bir eğilimidir. Kentlerde büyük binalar, anıtlar, ihtişamlı eserler bulunmaktadır. Aynı zamanda İbn Haldun kentleşme kavramından söz ederken mimarileşmenin yerleşik düzenin en eski sanatı olduğunu ima eder. Mimarileşme ile kentleşme arasında mutlak bir bağlantı söz konusudur. Kent medeniyetin simgelendiği, medeniyeti temsil eden yerdir. İbn Haldun sadece fiziki konularla ilgili görüşlerde bulunmamış, aynı zamanda kamusal kısmını ve ekonomik konuları da göz önünde bulundurmuştur. Kentlerdeki mimari yapılar halkın emeği ile ortaya çıkmıştır. Kentlerin birbirlerinden estetik anlamda farklı olmalarının sebebi ise, ekonomik nedenler ve halkın emeğinin sayesindedir. Kentler nitelikli emeğin ve sermayenin bir araya gelip biriktiği yerdir. Toplumdaki ekonomi ve emek İbn Haldun için iki önemli kriter olmuştur. Bu bağlamda İbn Haldun kentlerin ortaya çıkışları, sınırlarının genişliği ve gelişmişlik düzeylerinin değerlerin ve ekonomik sebeplerin etkisinde olduğunu savunmuştur. Gelişmiş olan kentler estetik açıdan daha ileridedir. Bu özellik de kentleri farklılaştırmaktadır. Meydana gelen ekonomik zenginlik ve kültür, toplumsal hayatı medeniyete taşımaktadır. Kentte kişiler lüks eşyalar üretir ve aynı zamanda tüketirler. Basit olmayan sanat anlayışları da açığa çıkmaktadır (Ökmen ve Görmez, 2010: 495). Kentlerdeki mekanların estetik açıdan yönetimin birtakım izlerini taşıdığını iddia etmektedir. Kentteki kalelerin, pazarların, diğer mimari yapıların sayısı ve büyüklüğü, kentin serveti ile paralellik göstermektedir. İbn Haldun'a göre büyük kentleri kurmak büyük iktidara sahip olmak ile de ilgilidir. Dolayısıyla kenleşme ve yönetim arasında bir ilişki olduğu öne sürülebilir. Büyük kentleri büyük yöneticiler oluşturabilir. Eski yönetimin inşa ettiği yapılar yıkılıp yerine yeni yönetimin temsil ettiği yapılar inşa edilmelidir. İktidarın ve devletin ömrü, o kentin de ömrüdür, kent iktidar kadar ayakta kalır (Serter, 2019: 21-23).

İbn Haldun'un ele aldığı bir diğer konu iktidar-mekan ilişkisi üzerinedir. Toplumdaki nüfusun aynı türden olması iktidarı daha güçlü kılmaktadır. Farklı farklı kabileler ve cemaatler aynı toplumda

bulunursa sağlam temelli güçlü bir iktidarın yani devletin kurulma ihtimali de az olur. Bunun sebebi fikir ve isteklerdeki anlaşmazlıktır. İbn Haldun kentin güvenli olması için yer seçimi, yaşayanlar için kaliteli evler yapmak, temiz hava, temiz su, gibi temel ihtiyaçların tedariği ve dini, idari ve sağlık konularında kurum ve kuruluşların olması gerektiğini vurgulamaktadır. İnsanların yaşadıkları evler kentlerin gelişmesi açısından oldukça önemlidir. Kent güvenli duvarlarla korunmalıdır. Bunun dışında şehrin havası temiz ve su temini kolay olmalıdır. Bunun sebebi temiz hava sağlıklı insan demektir. Kentler bir nehrin yanına veya hizasına kurulmalıdır. Su en önemli ihtiyaçlardan bir tanesidir (Zaid vd., 2016: 306-310.

Ortaçağ'da İslam Kenti

VII. yüzyılda Arap Yarımadası'nda ortaya çıkan ve birçok farklı coğrafyaya yayılan İslamî inanç sistemi kent merkezli bir anlayışa dayanmaktaydı. Oysa Araplar İslamiyet'in ortaya çıktığı sırada kabile şeklinde yaşamaktaydılar. Bu yüzden her kabilenin düzeni kendileri tarafından oluşuyordu. Hukuk kuralları, yönetim anlayışları birbirinden oldukça farklıydı. Siyasi anlamda birlikten bahsedilememektir. İslamiyet'in ortaya çıktığı ilk dönemde birinci anlayış farklı coğrafyalara genişlemektir (Bıçakçı ve Yıldırım, 2018: 543-544). Hz. Peygamber ve İslamiyet'in önemli kişileri, kent yaşamına hakimdiler. Maddi anlamda geçim kaynaklarının geniş bir kısmı kentler arasındaki ticarete dayanmaktaydı. Mekkeli seçkin kişiler, İslam'a ilk başta karşı çıkmışlardır. Bunun sebebi İslam'ın Mekke'deki ticareti olumsuz anlamda etkileyeceği, Mekke'nin ticari anlamda değerinin kaybedileceği görüşünde olmalarından kaynaklanmaktadır. Bu karşıt görüş Mekkeliler ve Medineliler arasında hem dini hem de ekonomik bir savaşa dönüşmüştür.

Arap Yarımadası'nda dini ve yönetimsel anlamda bir birlik sağlayan İslamiyet, yeni bir kültür ortaya çıkarmıştır. Mısır, İran ve Mezopotamya coğrafyalarına yayılmasıyla, Antik dönemin çok eskilere dayanan kentleriyle etkileşime girerek ortaya çıkan bu kültür bir uygarlığı da oluşturmuştur. İber Yarımadası'ndan Doğu'ya kadar birçok yerde kentler kurulmuştur. Granada, Kordoba, Şam, Halep gibi geçmişte de kendini kanıtlamış kentler bazı İslamî özellikler kazanmıştır. Bununla birlikte İslamiyet gerek fiziksel gerek kültürel anlamda kent anlayışını farklı toplumların kabul etmesini sağlamıştır. Bu kent kültürünü kabul eden toplumlarda kırsal özellikler değişmiştir. İslamiyet'in yayıldığı bu coğrafyalarda, önemli kentler olduğu gibi konargöçer toplumların da yaşadığı bilinmektedir. Kent merkezli uygarlık anlayışının bu denli öne çıkmasının nedeni, İslamiyet'e göre bu anlayışa hakim olunmasından kaynaklanmıştır. Kent yaşamının uygarlık düzeyinde, kırsal hayatın ise cehalet ve gelişmiş olmamakla bağdaştırıldığı anlaşılmaktadır. Mekke'nin kentler arasında önemli konumda olduğu bilinmektedir. İslam Coğrafyası'nda kent yaşamı VIII. ve XIV. yüzyıllar arasında maddi ve kültürel anlamda zirveyi yaşamıştır (Uysal, 2020: 389-391).

İslamiyet geniş bir coğrafyada görülse bile İslam kentleri ortak mimari özellikler taşımaktadırlar. Müslümanlar Antik Yunan uygarlığı ile tanışarak, Fırat ve Dicle yakınlarında, Kufe ve Basra kentlerini oluşturmuşlardır. Bu kentlerde mahalleler, meydanlar, cami ve vali için bir saray yaptırılmıştır. İslam kentleri incelendiğinde Medine'nin bir kent olarak İslamiyet daha ortaya çıkmadan önce kurulduğu bilinmektedir. İslamiyet ile bu kent daha da gelişmiştir. Bu bağlamda kentleşme süreci içine giren ilk kent Medine'dir. Medine kelime olarak incelendiğinde de kale, kentleşme, yerleşik hayat gibi anlamları

bulunmaktadır. Kuran'da da Medine kent olarak geçmektedir. Kentleşme ile yerleşik hayat oturmuştur. Kentlerde bir yönetici kesimin de oluşmaya başladığı söylenebilmektedir. İslamiyet kendinden önceki kentlerin izlerini kabul etmiş ve bunun üzerine kendi kültürünü eklemiştir. İslam, Antik dönemin izlerini kendi imajı çerçevesinde birleştirerek İslami bir bakış ortaya çıkarmıştır (Bıçakçı ve Yıldırım, 2018: 544-545).

Daha önceden de söz edildiği gibi İslam kentleri arasında mimari anlamda bir ayrım yapmak söz konusu değildir. Farklı insanları ve toplulukları aynı coğrafyada barındırmasına rağmen İslam kenti, ortak bir mimari plan ve anlayışın hakim olmasını sağlamıştır. İslamiyet'i kabul eden herkes bu anlayış ve plan içerisinde yerleşik düzenlerini kurmuşlardır. İslamiyet'e göre insanlar eşit olarak görülmektedirler. Bu yüzden farklı gruplardan insanlar aynı coğrafyada yaşasalar dahi, bu düşünce çerçevesinde ortak bir paydada buluşmaktadırlar. İslam kentinde mimarinin kendine ait özelliklerinin ortaya çıkması VII. Yüzyılın ortalarına kadar devam etmektedir. İslam mimarisi farklı kültürlerin, düşünüşlerin, inançların, göreneklerin, coğrafi etkilerin bir karışımı olarak ortaya çıktığı bilinmektedir. İlk izler VII. yüzyılda yapılan ev ve camilerde görülmektedir. İslam kentinde mimari yapılar gösterişli olmayan, sade tarzda inşa edilmiştir. Herhangi bir anıtsal anlamı da ifade etmemektedirler. Gösterişli bir şekilde inşa edilmiş olan yapılar, VIII. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Bu tarih Emeviler dönemine denk gelmektedir. Emevi Cami, Aksa Cami, Kubbetu's Sahra bu gösterişli yapıların ilk örnekleridir.

762 yılında Abbasiler'de dairesel bir duvarla başkentin çevresi çevrilmiştir. İslamî mimari de ekonomik, akılsal ve tinsel boyutlar bir arada bulunmaktadır. İslam Coğrafyası'nda en simgesel yapı camidir. İslam kentinde aynı zamanda bu dini yapıların dışında kentin genelinde tektanrıcılık düşüncesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Çevrenin inşa edilmesi ile aslında Allah'ın doğadaki izlerinin insan yapımı olarak ortaya çıkarılmak istenmiştir. Cami ve cemaat kavramları İslam kentinin olmaz olmazlarıdır. Çünkü camilerde kişiler toplu olarak ibadet ederler; camiler bazı siyasal ve toplumsal rollerin faaliyet gösterildiği yerdir. İslam kentinde cami en değerli kamusal yapıdır. Hemen hemen her mahallede cami inşa edilmeye çalışılmıştır. Bazı ticari kuruluşlar camilerin etrafında yoğunlaşmıştır. Mahalleler ve kent duvarından geçen kapılar ile cami merkezli sokak ağı geliştirilmiştir (Carver ve Klapste, 2011: 407). Aynı şekilde İslam kentlerindeki mimari benzerlik aynı şekilde camilerde de gözükmektedir. Caminin önemi sadece ibadet anlamında değildir. Aynı zamanda Sultan Cuma günleri camiye gelir ve halkın şikayetlerini dinlerdi; kişilere camilerde eğitimlerde verilirdi. Kufe ve Basra gibi önemli askeri güce sahip kentlerde, orduyla ilgili alınan kararlar camilerde halka duyurulurdu. Ayrıca fetih kararları, vali değişimleri de aynı şekilde camilerde açıklanmaktaydı. Dolayısıyla cami birey ve toplum arasında önemli bir merkez olarak görülmekteydi.

İslam kentlerinde ekonomik anlamda kişiler arasında ve toplumlar arasında tabakalaşma söz konusu değildir. Daha çok dinsel yani cemaatler arasında belirli farklılıklar görülmüştür. Bu sayede kan bağıyla gelen soyun değişip toplum içinde kan bağına gerek duyulmayan bir dine veya hanedana bağlılığın olduğu anlayışa dönmüştür. Kabileden mahalleye geçişin bu bağlılık konusundaki değişim üzerinde etkisi büyüktür. İslami kentlerin kendi kimliğini oluşturup koruması mahalleler sayesinde olmuştur. İslam kentinde yaşayan insanlar arasındaki bağlar, maddi değil manevidir. Bu sebeple komşuluk anlayışı güçlü, yardımlaşmanın ön planda olduğu bir anlayış hakimdir. Mahallelerde dar sokaklar bulunmaktadır. Oturanlar genelde birbirini tanımaktadırlar. Aynı zamanda evlerde genelde avluların da bulunduğu bilinmektedir. Avlu gibi alanların bulunmasının nedenlerinden biri de kentlerin bulunduğu

coğrafik konum kaynaklı iklimin etkisidir (Saoud, 2002: 4). Ekonomik anlamda incelendiğinde kentlerde genelde ticaretle uğraşılmıştır. Çarşılar yani pazarların da bulunduğu bu kentlerde zanaatkarlık da oldukça ileri seviyededir. Önemli ticaret merkezlerinde bedestenler[1] inşa edilmiş ve değerli mallar bu pazarlarda satılmıştır. Bu bedestenler İslam kentlerinde sosyo-ekonomik anlamda en değerli unsurlardır (Bıçakçı ve Yıldırım, 2018: 548-551).

Toplum içerisinde görülmeyen hiyerarşik yapı, devlet düzeninde görülmektedir. Her bir meslek grubun bir denetleyicisi bulunmaktadır. Tüm bu meslek gruplarını bir araya getiren makamda bulunmuştur. Bu makam ''Şeyhü'l-meşayih'' makamıdır. Denetleyici ve idari işlerle ilgilenen makamdır. Önemli bir otoriteye sahiptir. İslam kentinde yönetim, Halife etrafında düzenlenmektedir. Atamaları ve görevlendirmeleri Halife gerçekleştirir. Bir kent yönetiminde kişiler Halife adına ve onun denetiminde görevini yerine getirmektedir. İslam'ın ve şeriatın temsil ettiği kişiler olan Kadı'lar, kent yönetimini sağlamışlardır. Kadı bu bağlamda İslam toplumunun temsilcisidir. İslam kentlerinde kendi kendini yöneten Yahudi ve Hristiyan cemaatler de vardır. İslamiyet'in doğuşu ile daha önceki dönemlerde kabile reisi durumu, mahallelerde yaşayanlar tarafından seçilen çözüm bulan kişilere dönüşmüşlerdir

Doğu Roma Kenti

Günümüzde Bizans olarak bilinen İmparatorluk, Roma İmparatorluğu'nun bölünmesiyle Doğu coğrafyasında kurulan Doğu Roma İmparatorluğu'dur. Doğu'da kurulan bu devletin ilk adımları IV. yüzyılda atılmıştır. Bu adımların en önemlisi dönemin İmparatoru I. Constantinus'un, Hristiyanlığı imparatorluktaki eşit dinlerden biri olarak görmesidir. Bu sayede Doğu'daki Hristiyan topluluklar tarafından desteklenmeye başlamıştır. Yeni bir Roma oluşturma düşüncesi çerçevesinde Byzantion inşa edilmiştir. Üstü örtülü caddeler, pazarlar, saraylar, meydanlar inşa edilmiştir. Kentin inşası sırasında birçok farklı coğrafyadan birtakım malzemelerle yapılar inşa edilmiştir (Güler, 2018: 18-23). Doğu Roma İmparatorluğu Hindistan ve Afrika'dan geçen ticaret yollarının da kesiştiği bir bölgededir ve bu konumu itibari ile ticaret hayatını da etkilemiştir (Hupchick, 2002: 22).

VI. ve IX. yüzyıllar arasında antik kent dönemi anlayışı yavaş yavaş etkisini azaltmaya başlamıştır. Karanlık çağ olarak adlandırılan bu dönemde hastalıklar, doğal afetler ve muharebeler nedeniyle üretim ve ekonomide bozukluklar meydana gelmiştir. Bu dönem ticari faaliyetler de azalmıştır. Bu dönem boyunca Doğu Roma İmparatorluğu askeri, ekonomik ve jeopolitik özelliklerin farklılaşmasıyla fiziksel hayatta da bir değişiklik görülmektedir. Kentsel kurumlar ve kamusal alanlar parçalanmıştır. VIII. yüzyılın başlarından itibaren yavaş yavaş kentler merkezi bir idare altında tekrar inşa edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde kent anlayışı farklılaşmış, yeni bir kentleşme ve sosyal statüler meydana gelmiştir. (Gazioğlu, 2017: 43). Kentlerin gelişimi ile kır ve kent ayrımı da oluşmaya başlamıştır. Kent devletleri de bu sayede kentlere dönüşmeye başlamıştır. Kentler daha çağdaş anlamda bir benlik içerisine girmişlerdir (Haldon, 1999: 2).

Doğu Roma İmparatorluğu'nda en önemli kent başkent olan Konstantinopolis olmuştur. Bu dönemde bu kent 3 önemli temsili yapıyı içinde barındırıyordu. Ayasofya, Büyük Saray ve Hipodrom. Tanrının

[1] Bedesten içinde kumaş, mücevher, silah ve benzeri değerli eşyanın satıldığı kapalı çarşı.

hükmedici özelliği, iktidarın gücü ve geleneği temsil ediyordu. Doğu Roma kentlerinde hipodrom, çarşılar, tiyatro, kiliseler bulunmaktaydı. Doğu Roma'nın başkentinde V. yüzyılda 4.388 hane bulunmaktaydı. Kent meclisleri bulunmaktaydı. Bu meclise birçok farklı statüden insan seçilebiliyordu. İmparatorlar tahta çıkmadan önce bir senato oylaması yapılırdı. Kentin mali işleriyle ilgilenen yüksek bürokratlar, hemen hemen küçük kent büyüklüğünde evlerde yaşamaktaydılar. Kentte 5 adet hukuk bürosu bulunmaktaydı. Bu hukuksal işler de birçok diğer alanlar gibi kilisenin etrafında şekil almaktaydı. Kenti kontrol eden sivil ve dini çalışanların kalacağı evlere, İmparator karar verirdi. Bu dönemde ev inşa eden halka belirli yardımlar yapılarak kentin büyümesi de sağlanıyordu. Halka ekmek ve su dağıtımı yapılıyordu. Bazı ikonalarda da görülmektedir ki ekmek üretimi sırasında aşamalar bulunmaktadır (Bowman ve Winson, 2011: 162). Temel ihtiyaç olan ekmek üretimi devlete ait kamu fırınları tarafından üretiliyordu. Ticaret yapılan büyük caddelerde farlı etnik gruptan insanlar gelip satış yapıyorlardı.

Doğru Roma kanunları, Roma kanunlarının iyileştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Hristiyanlığın etkisi o kadar fazlaydı ki kent yönetimi dinsel kurumların bulunduğu bir yönetimdi. Resmi kayıt tutan sekreterler, kolluk kuvvetleri, komiserler, imparatorum ailesini korumayla görevli gruplar bulunuyordu. Vali Doğu Roma için çok önemliydi. Valilik kurumu hem önemli hem de en yüksek statüsüydü. Vali sokaklarda gerçekleşen olaylarda suçluları yargılayabilme özelliğine sahipti. İmparatorluk törenleri kiliselerde yapılmaktaydı. Bu yüzden kiliseler yazılı olmayan anayasalara sahiptiler. Hipodromlarda turnuvalar, at yarışları gibi birçok etkinlik yapılmaktaydı. Etkinliklerin genel amacı halkı eğlendirmekti. Bunların dışında askeri törenler ana cadde üzerinden ve bir gösteri şeklinde gerçekleşmekteydi. Kentteki bir diğer yer hamamlardır. Hamamların mimari açıdan korunmasına ekstra özen gösteriliyordu. Manastırlarda temel eğitim, Ayasofya'da Yunanca eğitimi veriliyordu. Bu eğitim için farklı yerlerden gelen kişiler bulunmaktaydı.

IX. yüzyılda kentsel anlamda gelişim İmparatorluk genelinde devam etmiştir. Mali yenilikler sayesinde birçok kentte hareketlilikler görülmüştür. Sardis, Thebes, Korinth gibi kentlerde bu hareketlilik sayesinde kriz dönemleri atlatılmıştır. Smyrna, Ephesus, Attalia, Sinope gibi kentlerde tarımsal ürünlerin merkezi kabul edilmiştir.

SONUÇ

İbn Haldun'un gözlemleri ve siyasi anlamda toplumların içinde bulunmasının etkisiyle ortaya attığı görüşleri her iki kent anlayışında da incelenmiştir. İbn Haldun'un üzerinde durduğu 3 konu olan yönetim, din ve mimari yapıların bu iki kent anlayışında yansımaları araştırılmıştır. Ekonomik anlamda güçlü olan kentlerdeki mimari yapıların ortaya çıkardığı ihtişamlı sanat eserleri Doğu Roma'da göze çarpmaktadır. İslam kentlerinde ise bu ihtişamlı mimari anlayış dinin de etkisiyle daha sade, standart renkler olarak göze çarpmaktadır. Bunun sebebi İslamiyet'in insan merkezli ve adalet düşüncesi ideoloji olarak kalmamış ve kentlere fiziki anlamda da yansımıştır. Bu yansıma da daha homojen bir mimari yapı ortaya çıkarmıştır.

Her iki kent anlayışındaki mimari yapıların tarihsel süreçleri de değerlendirildiğinde etkili olduğu anlaşılsa dahi gösterişli ve büyük yapıların Doğu Roma'da daha fazla olduğu bilinmektedir. İbn

Haldun'un bir başka görüşü olan kentlerin temellerinin sağlamlılığı önceki medeniyetleri örnek almamaktır. Oysa iki kentte de görülmektedir ki kendinden önceki medeniyetlerin bıraktığı izler kabul edilmiş ve bunun üzerine kendi kültürleri inşa edilmiştir. Her iki kentin izleri de uzun süreler etkisini korumuştur. Siyasi konuda ise her iki kent anlayışı da din etrafında kurulan kurallar çerçevesinde ön plana çıkmaktadır. Benzer makamlar her iki kentte de görülmektedir. Her iki kentte birden fazla etnik grup insan barınmasına rağmen bu kent anlayışları etkilerini sürdürmüştür. İbn Haldun düşüncesinde kentleşme teorisi bağlamında bu iki kent hayatı incelendiğinde bazı konular teoriye paralellik göstermiş bazı konular ise göstermemiştir.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, Ö. (2007). Şehir, Şehir Toplumu ve Şehir Sosyolojisi. İstanbul Sosyolojik Araştırmalar Dergisi, 35, 57-83.

Ateş, F. ve Utkan, T. (2017). İbn Haldun'a Göre Toplum ve Şehir. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (X)53, 216-230.

Bıçakçı, H. Ve Yıldırım, C. (2018). İslam Uygarlığında Kent ve Kentleşme. Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (VII)2, 541-561.

Bowman, A., and Wilson, A. (Eds.). (2011). Settlement, urbanizaiton, and population. New York.

Carver, M., and Klapste, Y. (Eds.). (2011). The archaeology of medieval europe. Humanities Series. (IX).

Gazioğlu, H. H. (2017). Bizans Karanlık Çağında Polisin Sonu, Ekonomik Düzen Amorium Örneğinde Ortaçağ Bizans Kentleşmesi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güler, H. (2018). Ortaçağ'da Kent Birimi Olarak Roma: Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Yapı. Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, 66, 12-23.

Haldon, J. (1999). The idea of the town in the Byzantine Empire. (IV), 1-23).

Hupchick, D. P. (2002). East Romans, Slavs, and Bulgars. In: The Balkans. Palgrave Macmillan, New York. 21-37.

Kaypak, Ş. ve Gündüz, A. (2018). Kent Uygarlığı ve Demokrasi Üzerine Bir İnceleme. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (II)2, 1-21.

Ökmen, M. ve Görmez, K. (2010). ''İbn-i Haldun Düşüncesinde Kent'', Yerel Yönetimler, Yerel Siyaset ve Kentsel Politikalar, 481-506, Dora Yayınevi, Bursa.

Saoud, R. (2002). Introduction to the Islamıc city. Foundation For Science Technology and Civilization.

Serter, G. (2019). İslam Dünyası'nda Kente Dair Düşünsel Kökler: Farabi ve İbn Haldun'un Kent Kavramsallaştırmaları. Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, (III)1, 17-24.

Uysal, Ü. E. (2020). İslam Kenti: Eleştirel Bir Değerlendirme. Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (XI)1, 386-402.

Zaid, A. ve Ahmad, N. ve Abdullah, H. (2016). İbn Haldun'da Şehir Planlaması: Mukaddime'nin Güncel Bir Okuması. İbn Haldun Çalışmaları Dergisi, (I)2, 299-314.

Sports Nutrition

Żywienie w sporcie

Ph.D. Krzysztof MIZERA

University of Engineering and Health in Warsaw, POLAND

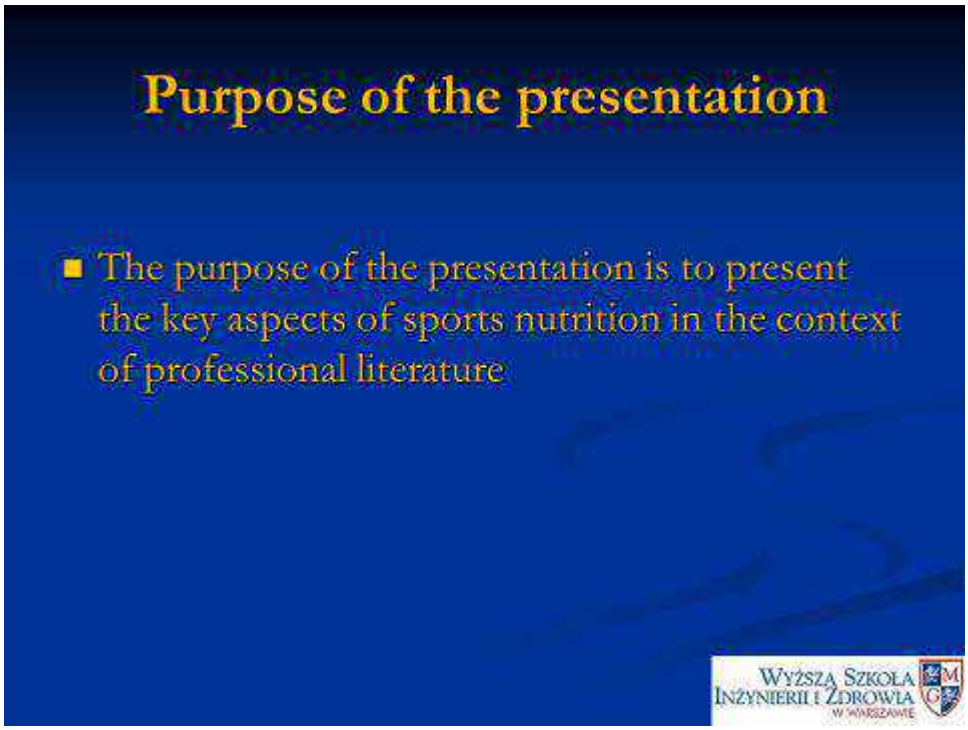

- **Where does the body get energy for exercise?**

Every activity that we do, whether it's washing the windows or going up the stairs, swimming or running, requires energy. We get it from food, more precisely from energy substrates. We can distinguish four basic substrates that provide energy. These are:

- carbohydrates (1 g provides 4 kcal),
- fats (1 g provides 9 kcal),
- proteins (1 g provides 4 kcal),
- alcohol (1g provides 7 kcal).

WYŻSZA SZKOŁA INŻYNIERII I ZDROWIA W WARSZAWIE

- **Carbohydrates**
- Carbohydrate is an important energy source during exercise. During short, heavy exercise it may be the only energy source for the working muscle and may be derived exclusively from the glycogen stores within the muscle fibers themselves. During prolonged, submaximal exercise the magnitude of the contribution that carbohydrate makes to the total fuel consumed depends upon a number of factors, including:

- (1) the intensity of the exercise,
- (2) the duration of the exercise,
- (3) the state or type of training that the individual has engaged in, or both,
- (4) the diet previously consumed.

- Due to their limited storage in the body and the relative ease with which these stores can be manipulated by combinations of diet and/or training, a knowledge of the dynamics of carbohydrate metabolism is an important component in the arsenal of knowledge for coaches and athletes.

WYŻSZA SZKOŁA INŻYNIERII I ZDROWIA W WARSZAWIE

- **Glycogen** – this is the glucose accumulated in the muscles and the liver. It is estimated that its amount in the body in the average person is about 400-450 g, of which about 100-110 g is in the liver, and about 300-340 g is stored in the muscles. With low intensity physical effort, these resources can suffice for up to a 2-3 hours run, but when the run is intense, there will only be enough for about 40-50 min.

Table 1.1 Fats and carbohydrates fuel the body at different physical efforts

Intensity of Running (% maximum heart rate)	Contribution from Carbohydrates (%)	Contribution from Fats (%)
65–70	40	60
70–75	50	50
75–80	65	35
80–85	80	20
85–90	90	10
90–95	95	5
100	100	0

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

- **Glucose - fuel for the brain**

Carbohydrates are essential in the diet also because they are practically the only full-value fuel for the nervous system, including brain effort.

- **How many carbs should I consume?**

Demand for carbohydrates, as well as other substrates, is best calculated per kilogram of body mass (b.m.). Let us also remember that in each case it is an individual matter, which is influenced by genetic determinants, the degree of obesity, age, type of activity, type of work performed, diseases (e.g. of thyroid) and the like. In the case of carbohydrates, the recommended dose, depending on the type of training, its purpose, intensity, duration and advancement of the athlete is usually 6-10 g per kg of b.m. per day on training days, and on rest days around 4 g per kg of b.m. per day. There are of course deviations from the above recommendations. Sometimes, especially during reductions, competitors consume 2.5-3 g per kg of b.m. per day on rest days, and the upper dose on training days; ultra-marathon runners reach up to 14 g per kg of b.m. per day

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

Protein

- Protein, or more precisely the amino acids that make it, is primarily a building material for the human body, especially in developmental age. It is important for muscle recovery after intense exercise. It affects the building of muscle mass stimulated by strength training, but it is also extremely important in athletes practicing endurance sports, whose muscles are exposed to great damage and catabolism. In addition, it participates in the regulation of fluid content in the circulatory system and intra- and extracellular spaces, which ensures the maintenance of a proper water balance in the body.

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

Protein demand

- The amount of protein in an athlete's diet should be 13-16% of the daily caloric intake. For example, if a powerlifter consumes 4,000 kcal / day, then 520–640 kcal should come from protein.
- 1 g / kg bw / day, which is commonly called the "functional protein minimum„
- The International Society of Sports Nutrition recommends the consumption of 1.4–2.0 g of protein / kg b.w./day
- Excess protein in the diet

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

Dietary protein sources

Animal protein is a wholesome protein, therefore it is an essential element in the diet of a physically active person. Table shows the protein content in selected food products.

Tab. Protein content in selected food products

Source	[g / 100 g of the product]
Chicken	19–23
Turkey	21–24
Beef	18–21
Pork	15–19
Fish	8–19
Rabbit	20
Hen egg white	11
Granular curd cheese	12
Tofu	12
Lentils	25
Chickpea	20
Sunflower seeds	24

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

Fat

- **A Source of Energy**
  One gram of fat has 9 calories, which is more than double the amount of calories from carbohydrates and protein.
- **Vitamin Absorption**
  Vitamins A, D, E and K, called fat-soluble vitamins, cannot function without adequate daily fat intake.
- **Insulation and Temperature Regulation**
  Fat cells, stored in adipose tissue, insulate your body and help sustain a normal core body temperature.

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

- Fat in the body

- The body's fatty reserves are powerful and make it possible to draw energy from them for many days, even in conditions of total starvation. A person weighing 80 kg and having 15% body fat (about 12 kg) has energy resources derived from this tissue in the amount of about 110,000 kcal, and a person weighing 90 kg and having 20% body fat already has about 160,000 kcal. Imagine you are burning about 1000 kcal by doing a solid ninety-minute workout. So the fat at your disposal is a virtually endless resource.

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

Fat in exercise

- The rate of fat consumption is influenced by the intensity and duration of exercise, as well as the ease of their mobilization and oxidation. Fats as energy are used primarily in efforts of medium to low intensity and long duration. One kilogram of adipose tissue meets the energy needs for about 20 hours, continuous running with an intensity of 60–70% VO2max (maximum oxygen uptake). Taking into account the total amount of energy from fat oxidation, it turns out that in low-intensity endurance training (up to 50% VO2max) about 75% of energy comes from fat, the rest from carbohydrate and a negligible amount from protein. This is an important tip for people who want to get rid of a few unnecessary kilograms of body fat.

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

CLA - conjugated linoleic acid

- Saturated fats that are beneficial for the body are, for example, CLA (conjugated linoleic acid), i.e. conjugated linoleic acid. It has very strong antioxidant properties. Numerous studies have reported that conjugated linoleic acid can affect the reduction of unnecessary kilograms, because it inhibits fat accumulation, and also causes its greater use as an energy source, for example during training. The CLA works as follows: • reduces the susceptibility to diseases of the circulatory system, • accelerates the reduction of adipose tissue, • has an antioxidant effect, • inhibits the development of type II diabetes, • improves bone mineralization. The best source of CLA in your daily diet is milk, and more specifically milk fat; definitely less comes from meat, for example beef.

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

MCT – glycogen saving fats

- MCT - glycogen-sparing fats Another pro-health and recommended in sports saturated fats are MCT - medium chain triglycerides. They are used in various sports disciplines to conserve carbohydrate reserves as a complete source of energy for working muscles, and they can increase endurance, delay muscle fatigue and increase strength. They can also be used in reducing diets, because they do not accumulate in adipose tissue, and also accelerate the metabolic rate.

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

Conclusions

- Nutrition in sport is a key aspect, because both proper regeneration and the right amount of energy depend on it. A properly balanced diet is important. You should eat the proper amount of all substrates, it is also worth paying attention to healthy fats, which are often neglected.

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

- Fogelholm M., *Exercise, substrate oxidation and energy balance*, Int. J. Obesity 2006;30:1022.
- Grillenberger M., Neumann C.G., Murphy S.P. et. al., *Intake of micronutrients high in animal-source foods is associated with better growth in rural Kenyan school children*, Brit. J. Nutr., 2006;95:379–390.
- Hawley J.A., Burke L.M.*Carbohydrate availability and training adaptation: Effects on cell metabolism. Exercise and Sport Sciences Reviews.* 2010;(4):152-160.
- Helms E.R., Zinn C., Rowlands D.S. et al., *High-protein, low-fat, short-term diet results in less stress and fatigue than moderate-protein moderate-fat diet during weight loss in male weightlifters: a pilot study*, Int. J. Sport Nutr. Exerc. Metab. 2015;25(2):165–170.
- Hoffman J.R., Falvo M.J., *Protein – which is best?*, J. Sports Sci. Med. 2004;3(3):118–130.
- Kenney W., Wilmore J., Costill D., *Physiology of Sport and Exercise*, 6th ed., Human Kinetics, United States 2015.
- Oh K., Hu F.B., Manson J.E. et al., *Dietary fat intake and risk of coronary heart disease in women: 20 years of follow-up of the nurses' health study*, Am. J. Epidemiol. 2005;161(7):672–679.
- Mizera K, Mizera J., *Sports Nutrition*, Warszawa, 2017

Wyższa Szkoła Inżynierii i Zdrowia w Warszawie

Some Reasons for Low-Level Academic Achievement in Mathematics

Yousef Methkal ABD ALGANI

The Arab Academic College for Education in Israel - Haifa, ISRAEL

e-mail: Yosefabdalgani@gmail.com ; ORCID: 0000-0003-2801-5880

Abstract

This study tackles a worldwide problem, manifested in the low-level academic achievement in mathematics, by placing mathematics in a real life context beyond the border of book publications. It discusses the important role that mathematics plays in practice, as well as the effects of poor performance in mathematics on the academic career of students. The three pillars of the educational process are summarized in this article. In addition, the reasons for low-level academic achievement in mathematics are categorized in five divisions: student-related factors, teacher-related factors, curriculum-related factors, school-related factors and family-related factors. The article also states the stages in which mathematics goes through during school study, which are acquiring a strong foundation, practicing mathematics, and the self-stage. Then it goes on more specifically to discuss the stages in which the teaching of any new concept or subject in mathematics must pass through. The researcher followed the qualitative approach based on in-depth interviews. The study ends up with suggested solutions for the problem of low-level achievement in mathematics for the student, teacher, parents and school.

Keywords: Academic Achievement, Math's Anxiety, Learning Difficulties.

Yükseköğretimde Örgütsel Değişim Yönetimi: Kıbrıs İlim Üniversitesi Örneği

Organizational Change Management in Higher Education: The Case of Cyprus Scıence University

Dr. Selman ARSLANBAŞ

Kıbrıs İlim Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Girne, KKTC, ORCID: 0000-0002-8328-391X selmanarslanbas@csu.edu.tr

Doç. Dr. Mehmet Necati CİZRELİOĞULLARI

Kıbrıs İlim Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Girne, KKTC, ORCID: 0000-0002-9884-6084 mehmetcizreliogullar@csu.edu.tr

Öz

Birçok iç ve dış kuvvet yükseköğretim kurumlarında değişim yaratmaktadır. Bu tür kuvvetler yükseköğretim kurumlarının örgütsel değişim özelliklerini belirlemektedir. Yükseköğretim kurumları stratejik ve sistematik değişimle bu güçlere uyum sağlamaktadır. Bu doğrultuda, bu çalışmada yükseköğretim liderleriyle çalışan yöneticilerin örgütsel değişim algıları ile değişimi yönetirken liderleri etkili kılan faktörler araştırılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden amaçlı örnekleme yoluyla 7 Fakülte, 5 Yüksekokul yöneticisiyle yarı yapılandırılmış görüşme yapılmıştır. Liderlerin örgütsel değişim modeli aracılığıyla yöneticilerin akademik profillerine olumlu baktığı ve yükseköğrenimde etkili değişim yönetimi için gerekli olan dürüstlük, sorumluluk, esneklik, yaratıcılık, proaktiflik ve empati becerilerin geliştirilmesinde liderlerin önemli bir rol üstlendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Yükseköğretim; liderlik; örgütsel değişim yönetimi; nitel araştırma; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti

Abstract

Internal and external forces are creating change in higher education institutions. That kind of forces determine the organizational change characteristics of higher education institutions. Higher education institutions adapt to these forces through strategic and systematic change. Accordingly, in this study, the organizational change perceptions of managers working with higher education leaders and the factors that make leaders effective while managing change were investigated. In this study, semi-

structured interviews were conducted with 7 Faculties and 5 School administrators through purposeful sampling, one of the qualitative research methods. It has been seen that the leaders have a positive view of the academic profiles of the administrators through the organizational change model and they play an important role in developing the skills of honesty, responsibility, flexibility, creativity, proactivity and empathy required for effective change management in higher education.

Keywords: Higher education; leadership; organizational change management; qualitative research; Turkish Republic of Northern Cyprus

The impact of the COVID-19 pandemic on lifestyle behaviors

MSc Marek ZBOROWSKI

Ph.D. Anna MIKULEC

State Higher Vocational School in Nowy Sacz, Institute of Health, POLAND

Introduction

A person's lifestyle is of great importance for his health. Failure to comply with the principles of a healthy lifestyle may be a risk factor for the development of civilization diseases.

Students are a social group exposed to the influence of factors inconsistent with the principles of a healthy lifestyle, such as inappropriate eating habits, the use of stimulants, insufficient physical activity, a sedentary lifestyle, etc.

It is worth emphasizing that eating behavior is determined to a large extent by the social and cultural context, which often shapes and limits individual choices.

Certain nutritional choices or practices of people are therefore often not so much the result of deliberate actions, but result from their coherence with more general ways of life or belonging to a social or professional group.

The aim of the study

The aim of the research was to determine the impact of the COVID-19 pandemic on the behaviors related to the pro-health lifestyle of students of the State University of Applied Sciences in Nowy Sącz.

Material and methods

- The research tool was the original questionnaire.
- The survey was conducted online via the Google Forms online survey platform, from June 10th to July 10th, 2021, on a representative group of 526 (*n= 526*) first and second degree students, both full-time and part-time studies at the State University of Applied Sciences in Nowy Sącz.
- The questions included in the questionnaire, in addition to the socio-demographic data, concerned issues related to the elements of a healthy lifestyle, such as: nutritional behavior, regularity of meals, frequency of consumption of specific groups of products or physical activity.

Zachowania żywieniowe studentów Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej w Nowym Sączu w czasie pandemii COVID-19

Results- research participants - form and type of studies

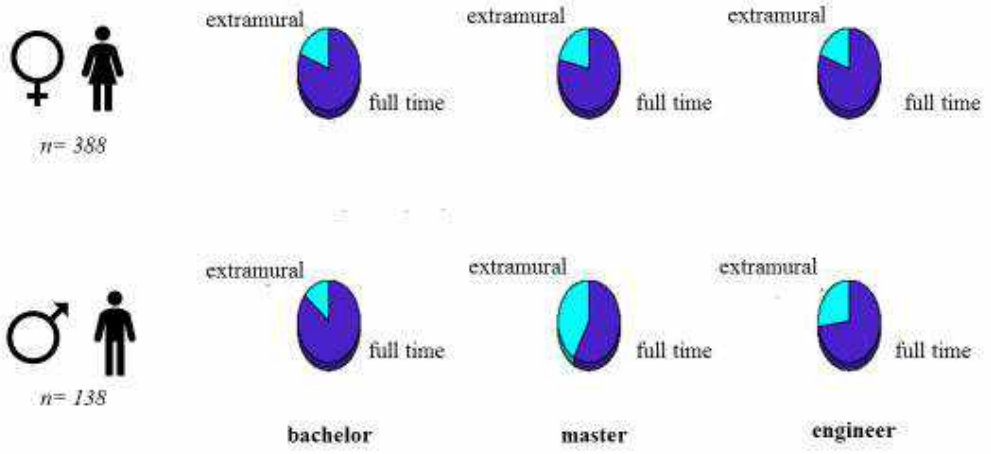

Results- research participants - form and type of studies

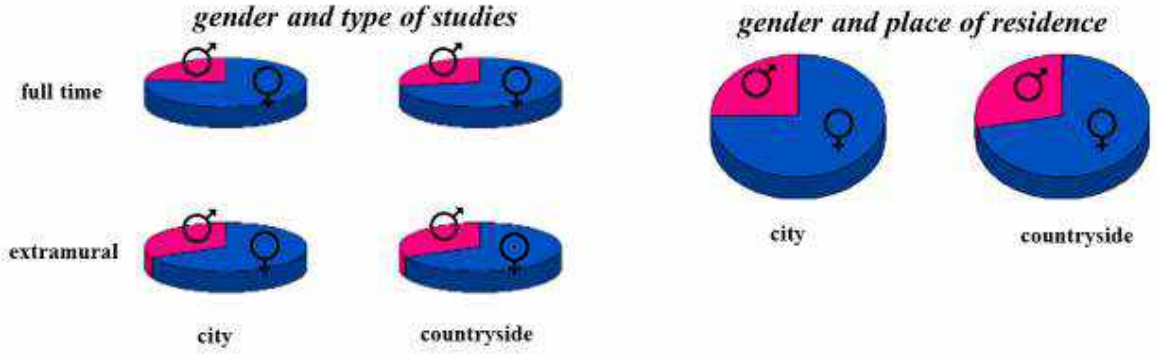

The majority of the respondents were women, full-time first-cycle students living in rural areas.

Results- the impact of a pandemic on eating behavior

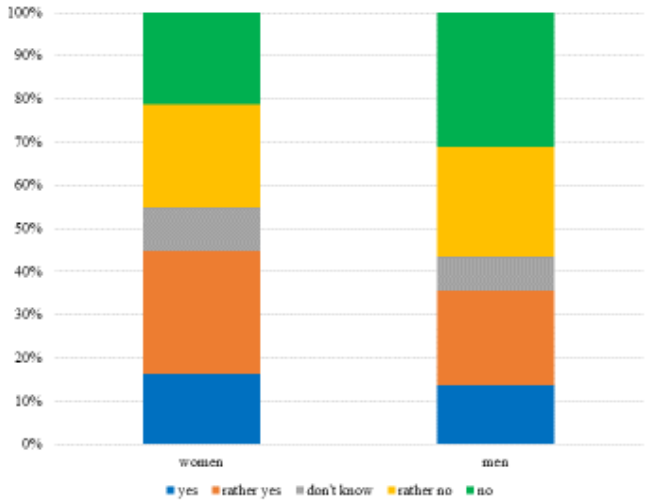

☑ **45% of women and 35% of men observed the impact of the pandemic on eating behawior**

Results- factors influencing eating behavior during the COVID-19 pandemic

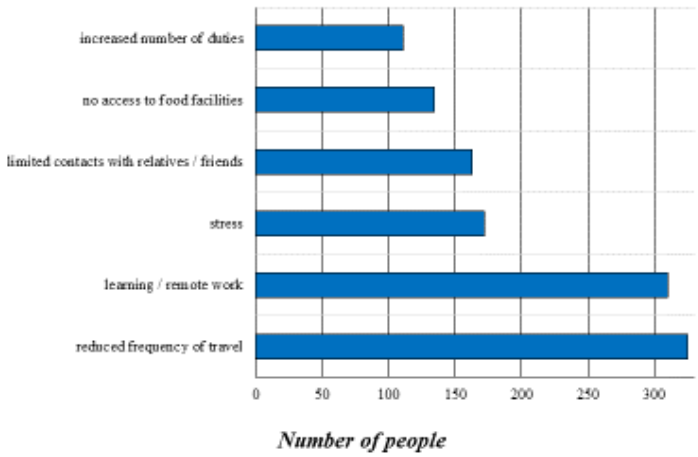

Results- the impact of the pandemic on:

✓ *increase in appetite*

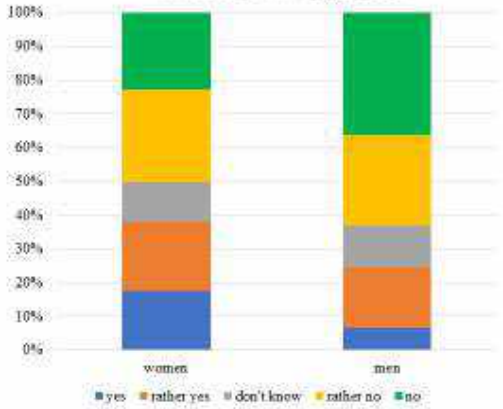

✓ *the frequency of snacking*

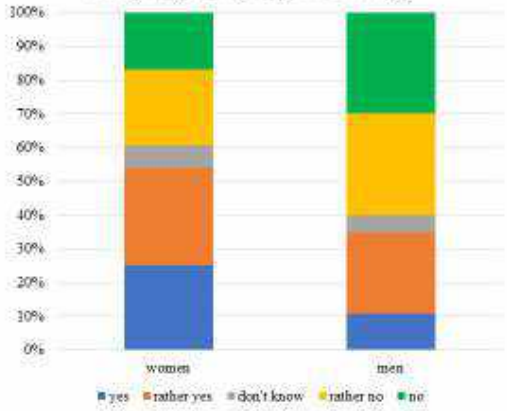

☑ **More women compared to men saw an increase in appetite (38% and 25%, respectively) and snacking (53% and 35%) during the pandemic**

Results - the impact of remote work on the regularity and frequency of meals

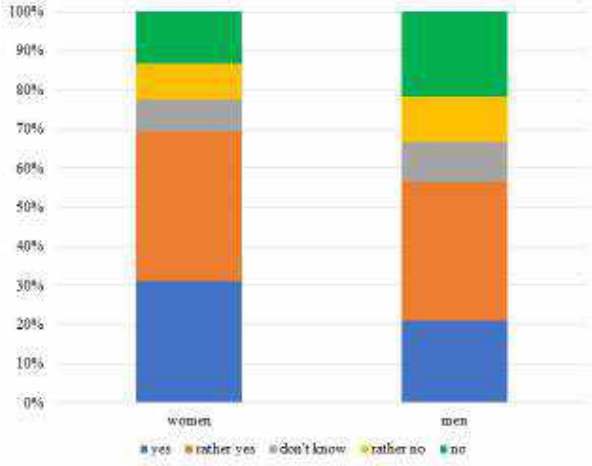

☑ **69% of women and 55% of men observed the impact of remote work on the regularity and frequency of eating meals**

Results - the impact of the pandemic on the frequency of snacking

✓ *snacks*

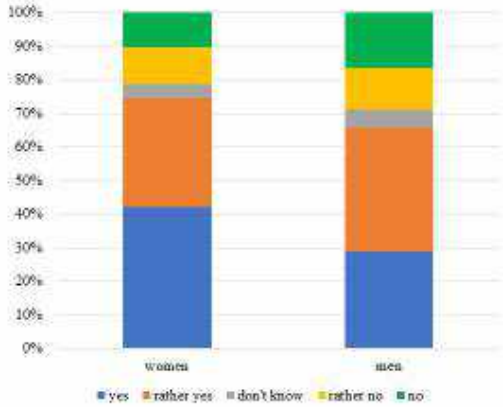

✓ *salty and sweet snacks*

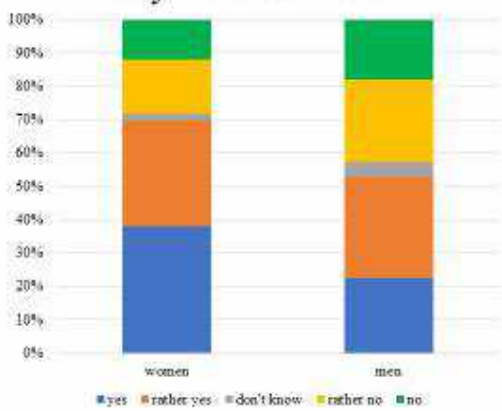

☑ **75% of women and 65% of men saw a greater frequency of snacking, especially salty and sweet (70 and 53%, respectively) during the pandemic**

Results - the impact of a pandemic on the regularity of eating meals

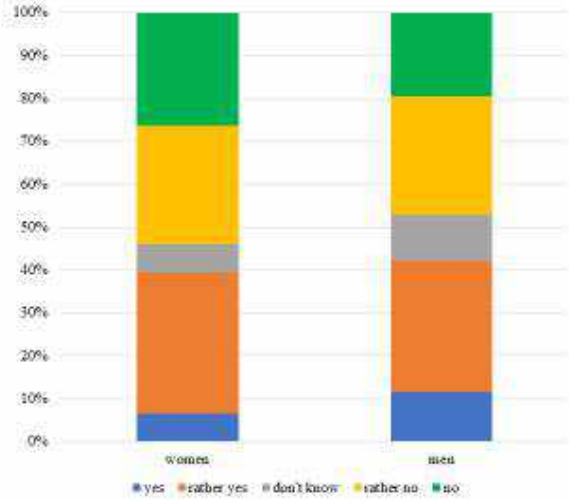

☑ **42% of men and 39% of women observed the impact of the pandemic on eating patterns**

Results - number of meals before and during the pandemic

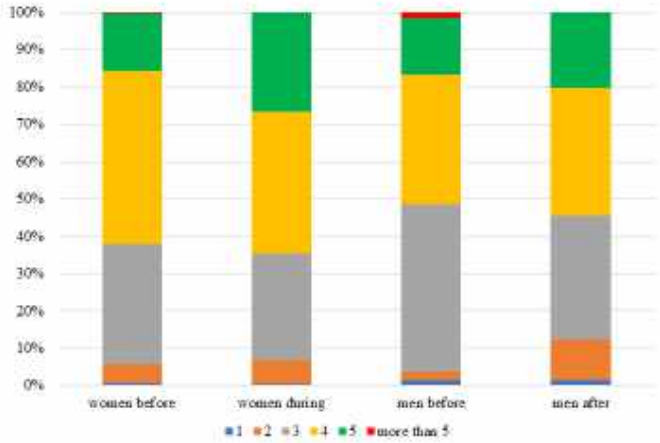

☑ **During the pandemic, the number of women consuming 4 meals a day decreased by 8 pp. and by 11 pp. the number of women consuming 5 meals increased. In a male group the number of people consuming 2 meals increased by 9pp. and number of people consuming 5 meals by 5pp. The number of people consuming 3 meals a day decreased by 12pp.**

Results - water consumption during a pandemic

☑ **55% of men and 48% of women saw no change in their water consumption during the pandemic. 32% of men and women each observed an increase in water consumption**

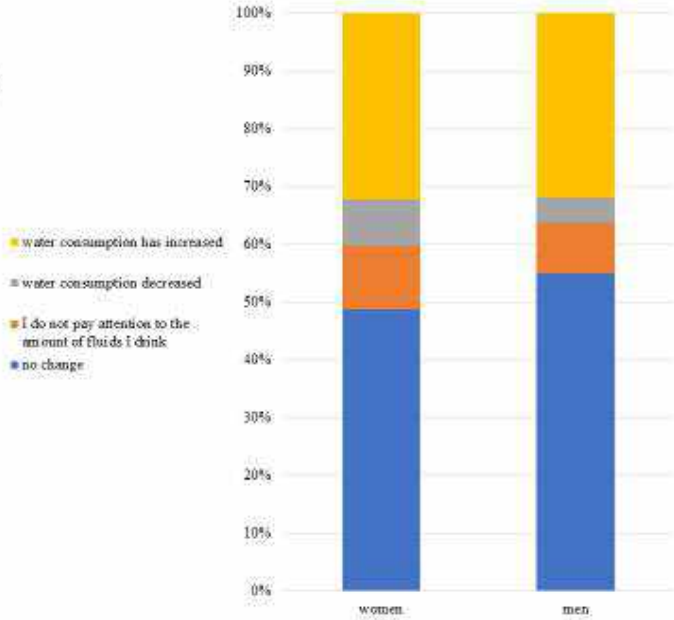

Results - food consumption before and during a pandemic

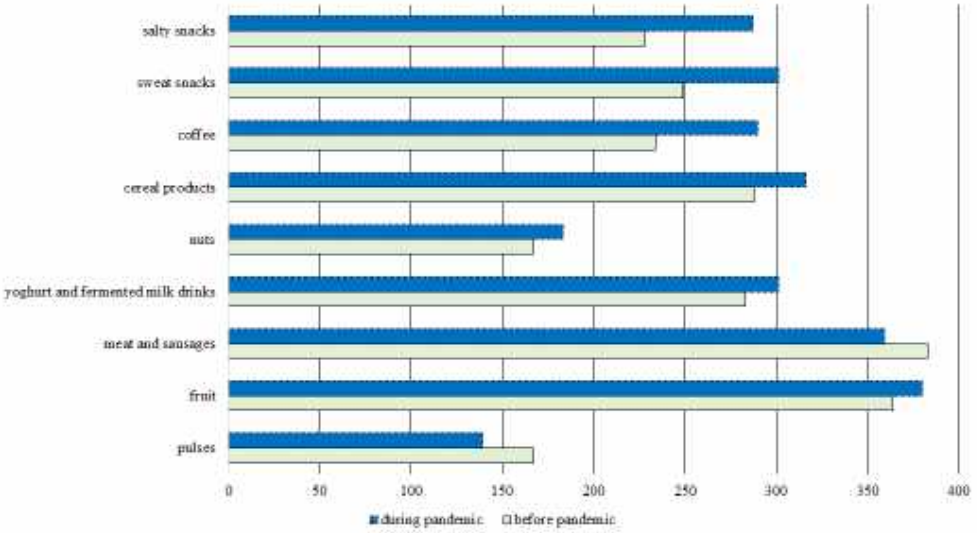

Results - physical activity

✓ *before the pandemic*

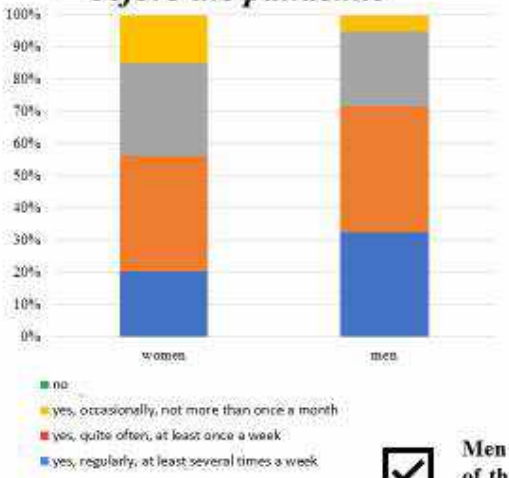

✓ *reduction during a pandemic*

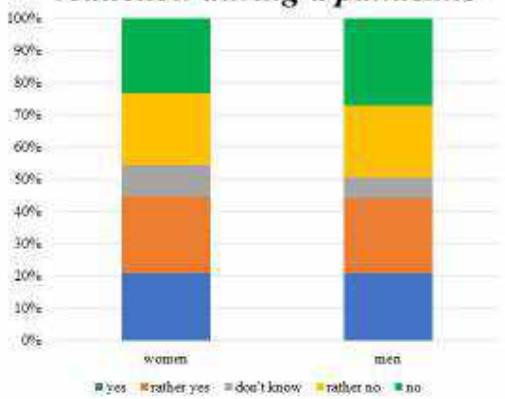

☑ **Men were more physically active before the pandemic. The impact of the pandemic on the decrease in physical activity at a similar level was observed in both men and women.**

Conclusion

☑ ***The COVID-19 pandemic did not adversely affect the behaviors related to the pro-health lifestyle of students of the State University of Applied Sciences in Nowy Sącz.***

The work was carried out as a part of the research project No. PB.501-2 / 2021 financed by the State University of Applied Sciences in Nowy Sącz.

Questions

mzborowski@pwsz-ns.edu.pl

ONLINE
Eurasian Conference on Language & Social Sciences XIII
Daugavpils, Latvia

A Comparative Analysis of *The Adventure of the German Student* by Washington Irwing and *Unutulan* by Oğuz Atay from the Perspective of Gothic Elements

Gizem Merve KARAKAYA

Süleyman Demirel University, TURKEY, gizemeyra@gmail.com , ORCID 0000-0002-7700-6895

Öykü ŞENEL

Süleyman Demirel University, TURKEY, Oykuuseneel@gmail.com , ORCID 0000-0002-5692-8540

Abstract

Gloomy settings, supernatural elements, and other characteristics such as death and suspense distinguish Gothic literature from other genres of fiction. These gothic elements can be found in *The Adventure of the German Student* by Washington Irving and *Unutulan,* a short story by Oğuz Atay. Our literature survey has shown that a comparative analysis of the two works has not been done before. This study aims to analyse and compare the works from the perspective of gothic elements. The paper consists of three parts. The first part of the study provides elements of gothic literature, the second part includes an analysis of these two short stories according to gothic elements, and the final part concludes how these two short stories show some similarities and differences in terms of gothic elements. The paper employs textual analysis and a qualitative approach.

Keywords: Gothic elements, short story, Washington Irving, Oğuz Atay

INTRODUCTION

Before dealing with gothic elements in these two short stories, it would be useful to give some information about the meaning of the term gothic and how this term influenced English, American and Turkish literature. The term 'Gothic' has a variety of connotations depending on the context. Between the third and fifth centuries, the Goths were a Germanic tribe that was established in much of Europe (Smith, 2007). Then, the term Gothic was used to describe architecture which appeared to be dark, complicated, and ominous. Gothicism or Gothic Literature, a new literary genre in Europe, was inspired by this mediaeval architecture, which was both aesthetically and philosophically complex (Gothicism in Literature, 2021). During the Romantic period (mid-18th Century), Gothicism first appeared in literature. Actually, Romanticism gave rise to Gothic fiction, Gothic fiction was essentially a response

to the rigorous formalism of the European Enlightenment. The Romantics were influenced by the beauty of nature, individuality, and the transcendental in their writings. Gothicism, like Romanticism, emphasised the darker aspects of human nature and its obsession with sin and evil, despite the similarities. Writers who were fascinated by the magic of medievalism carried it forward. Novels written by these authors were filled with the elements of horror and suspense as well as a dash of mystery and romance, all of which later became features of the Gothic novel (Gothicism in Literature, 2021).

Many scholars believe that the Gothic novel began as a portrayal of the fallen world. The early Gothic novels placed a strong emphasis on religion, morality, and philosophy, with the terrible villains frequently serving as metaphors for the numerous human temptations that the protagonist must resist. Their plots had a tendency to end in tragedy, and romance was seldom a major plot point. The Gothic worlds reflected anxieties about what may happen, what might go wrong, and what would be lost if political, social, and spiritual upheaval continued, as well as a longing to return to the Middle Ages' imagination and trust in supernatural intervention (Bomarito & Hogle, 2006).

The novel *The Castle of Otranto* (1764) by Horace Walpole is often regarded as the first piece of Gothic fiction, because Walpole's story combines the supernatural with the horrifying, and his wrecked castle setting is based on his actual home, Strawberry Hill, a modern take on a mediaeval castle from the Middle Ages (Bomarito & Hogle, 2006). The novel's characters struggle to survive in the modern world and to forward the optimistic and forward-thinking agenda they are tasked with, but a terrible, ancient evil from the distant past dooms them to failure. While many critics questioned Walpole's novel's literary qualities, the work inspired readers and authors alike, and works imitating Otranto in what became known as the Gothic style were highly popular (Bomarito & Hogle, 2006). Walpole's novel had a great effect on not just the novel genre, but also on the development of numerous short stories, poetry, and even films. Walpole invented a whole new genre by including significant gothic elements, which will be a major emphasis of this study.

While Gothic writing blossomed in England, American literature was undergoing a period of Transcendentalism, a literary movement centred on science, nature, and individuality. Then Romanticism evolved as a reaction to this "reason over emotion" or "head over heart" approach. The Romantics placed a premium on emotions, sensations, and the unseen world over hard scientific truths. Dark Romanticism, often known as American Gothic, developed as a subgenre of Romanticism. In comparison to Romanticism, it was darker, placed a greater focus on the supernatural, and had a strong affinity for the grotesque, irrational, and demonic. Initially, the American public dismissed this new genre as untrustworthy. This was largely because Gothic had historical roots, something America lacked. To distinguish it from other Gothics, American writers developed their own Gothic qualities, complete with their own visions of dread. (Gothicism in Literature, 2021) As an example, the American Gothic literary canon exposes distinct racial concerns that are directly linked to slavery and how they helped establish a post-Civil War black identity politics (Smith, 2007).

As a result of battles between explorers and Indians, Puritans and Diabolism, Calvinists and freethinkers, slave owners and abolitionists, American Gothic works have historically contained hatred, secrecy, and

guilt as governing themes. Set against the backdrop of the prehistoric forest, indigenous American Gothic depicts devastating powers that are absent from European experience (Snodgrass, 2005). In the nineteenth century, American poet Edgar Allan Poe mastered the Gothic genre. Gothic fiction developed to its peak under his direction. Poe's personal terrible occurrences aided him in discovering and writing about the world's worst atrocities. His writings explored the human mind's trauma, the faults of man, and emotional and mental diseases. It is his fascination with the occult, psychological trauma, and personal experience with mental illness that infused his works with an unmatched level of terror (Gothicism in Literature, 2021).

There were few works in this genre until the late nineteenth century even though Turkish people enjoyed reading and hearing about frightening stories, and it took at least almost a century for it to exist in Turkish Literature. When Turkish horror books from the 1990s are thoroughly analysed, one can discern the strong impact of Western Literature. Given that the general characters, settings, and topics of horror novels originated in the West, it is not incorrect to assert that their Turkish literary counterparts mimicked them with the works of Hüseyin Rahmi Gürpınar, Gothic began to exert its influence on Turkish Literature. Gürpınar's goal in writing these stories was not to produce a strictly gothic work. He sought to impart moral lessons through the use of scientific explanations to refute popular beliefs. However, he made significant contributions to the gothic genre through the use of gothic imagery in several of his books, including Gulyabani (The Bogey, 1915), Cadı (The Witch, 1912), and Mezarından Kalkan Şehit (The Martyr's Resurrection from His Grave, 1928) (Erkılıç & Güngör, 2021).

Ali Rıza Seyfi's *Kazıklı Voyvoda* (1928), often known as Vlad the Impaler, is set amid a period of transition, modernisation, and reform in the early years of the Republic of Turkey (Bıçakçı, 2015). When Turkish literature first presented the character of Count Dracula, it also established the literary function of a vampire figure for the first time by emphasising national identity and ethnic concerns (Bıçakçı, 2015). Seyfi's work shows that he was under the influence of Bram Stoker's *Dracula.* Turkish Gothic is highly influenced by Western gothic.

THE ADVENTURE OF THE GERMAN STUDENT

Washington Irving's short story *"The Adventure of the German Student"* was published in *Tales of a Traveller* in 1824. The tale was based on a French folktale, and it has since been rewritten numerous times. Fred Botting explains that "gothic landscapes are desolate, alienating and full of menace" and he highlights fear, horror, gloom, death, decadence, mystery, suspense, fantasy, the supernatural, and the unknown predominate in Gothic narratives, with settings including haunted landscapes such as dark castles, decaying/dilapidated buildings, ruins, old mansions and houses, mysterious chambers, underground passages, and graveyards. In modern Gothic, the location might be somewhere that evokes fear in the reader, such as a city or town (Botting, 1997). When the work is examined accordingly, it can be said that there is a gloom in the setting and atmosphere of the work even though the setting is not a dark castle.

"On a stormy night, in the tempestuous times of the French revolution, a young German was returning to his lodgings, at a late hour, across the old part of Paris. The lightning gleamed, and the loud claps of thunder rattled through the lofty, narrow streets" (Irving, 1824). From the opening part of the story, it can be easily understood that this story has gothic settings.
It is dark and lightning strikes. When Wolfgang walks in an ancient part of Paris, he comes to the place where public executions are performed. "As Wolfgang was crossing the square, he shrank back with horror at finding himself close by the guillotine" (Irving, 1824). Here, the image of guillotine resembles death, that is why Wolfgang has a fright when he sees it.

> "It was the height of the reign of terror, when this dreadful instrument of death stood ever ready, and its scaffold was continually running with the blood of the virtuous and the brave. It had that very day been actively employed in the work of carnage, and there it stood in grim array amidst a silent and sleeping city, waiting for fresh victims."
>
> (Irving, 1824)

In this quote, the author uses death as a gothic element. It is the time of the French Revolution, everything is changing, no one knows what will happen, they can be decapitated. All these elements make the reader anxious and feel uncomfortable which is a gothic element.

Soon, Wolfgang sees a woman on his way back to his apartment in Paris, France, who claims to be without friends, family, or a place to call home. She wears a choker around her neck. The protagonist's seeing bloody scenes in France, thinking about the deaths of others, and wandering around the dark streets as an introverted and lonely character adds mystery to the story. In addition, seeing a pale-skinned woman on the floor next to the execution table in a dark street with striking lightning and rain, realising the woman is the woman he sees in his dreams, the appearance of the woman's collar when this woman gets up from the dark place are the elements that add tension and mystery to the story as Maggie Kilgour depicts "one of the powerful images conjured up by the words 'gothic novel' is that of a shadowy figure rising from a mysterious place" (Kilgour, 2018). Moreover, using a shadow image attracts the reader's attention and gives thills to them. When the woman is asked if she has a house, this strange alone woman's answer was "in the grave." While the author is constructing such a dark and mysterious character, he adds fear to the story.

Wolfgang brings the woman to his small apartment. The house where the main character lives is also quite interesting. Since this house belonged to the old nobles in the past, it is located in Luxembourg Palace and is furnished with very old furniture. The old house which is connected to nobles is one of the most common elements in Gothic literature. Using multiple places as a setting makes the horror stronger for his reader and makes the reader feel curious.
When Wolfgang brings her home, because he has a great desire for her, he promises her that he will belong to her forever. Gothic subjects were alienated, divided from themselves, no longer in control of those passions, desires, and fantasies that had been policed and partially expunged in the eighteenth century (Botting, 1997). As it can be seen, the characters do not know each other yet, the attraction they

feel for each other is physical rather than emotional. Although the hero of the story is not married to the woman, he does not limit and control his sexual desire for her.
When Wolfgang returns he finds the woman's dead body in his bed. He immediately calls the police, and one officer remembers the woman as having been executed by guillotine the day before. When the officer takes off the choker around the woman's neck to examine her, the corpse's head falls off the ground. He supposes the woman is actually the devil and makes a pact with him. Wolfgang goes crazy and ends up in the asylum. Making a deal with the devil is a supernatural situation generally seen in gothic literature, but in this work, the author presents the image of death, ghost and devil to the readers at the same time, by presenting the devil not in his real form, but in the form of the woman's corpse. Also, the character's going crazy at the end of the story is also a classical ending in gothic literature, and the author has ensured that the feeling of fear that he has increased throughout the story does not vanish in this way.
The past image, which is another feature of the gothic element, is handled in the book. the character's past beliefs come to light. At the beginning of the story, the protagonist strangely believes that he is being followed by supernatural evil beings. It turns out that what the character believes as a delusion is actually true.

UNUTULAN

The second story *Unutulan* by Oğuz Atay is the second story of his short story collection book called *Korkuyu Beklerken*. The book was published in 1975 and the story has some gothic elements in terms of its dark and mysterious, irritating atmosphere, uncertainty and death theme. The story begins with the protagonist's searching for some old books in the attic and she finds out her ex lover's dead body. In the story, we don't know our protagonist's name, her name is unknown. As we have stated before, this makes the story more mysterious.

> "He hadn't stepped out into this dusty, spidery darkness in years. Some insects fled when they see the light..
> But there were dark protrusions that didn't look like a book chest. She pointed the flashlight at this strange pile. She stepped back in fear: there was someone there, someone sitting. She wanted to take the flashlight and run into the hole with all her strength, but she couldn't move. Despite her fear, she approached him with the flashlight. Whatever she did, she did it despite her fear all her life."

> "Yıllardır bu tozlu, örümcekli karanlığa çıkmamıştı. Işığı gören bazı böcekler kaçıştılar..
> Fakat orada, kitap sandığına benzemeyen karanlık çıkıntılar vardı. Feneri, bu garip yığına doğru tuttu. Korkuyla geri çekildi: Biri vardı orda, oturan biri. Feneri alıp bütün gücüyle deliğe kaçmak istedi, kımıldayamadı. Korkusuna rağmen fenerle birlikte ona yaklaştı. Ne yapmışsa korkusuna rağmen yapmıştı hayatı boyunca." (Atay, 1987)

The short story's setting also has mystic elements. As we can see in this quote, the description of our protagonist about what she sees in the attic makes the reader feel anxious. Based on the author's narrative style, he puts the events in order to evoke fear and tension. Being alone in an attic, the character holds a lantern in the dark, suddenly sees insects and spider webs in the darkness, then sees blackouts and she is afraid of it in a dusty place. This whole plot evokes an aura of dread that comes from the combination of gothic elements. As we stated before, gloomy and dark atmospheres are main settings of gothic fiction. In the story, Atay chooses this setting deliberately.
Gothic writings frequently include a female protagonist who suffers at the hands of a villain. They evoke feelings of melancholy, oppression, and isolation, and many were represented as virginal in early Gothic works. Frequently, the damsel is imprisoned in a castle, terrified by a nobleman, and left defenceless (Nolan, 2019). In the story, we are faced with a female protagonist who suffers from melancholia after the loss of her lover. She fights with her lover in the story, after the fight she leaves her house leaving her lover behind, in the attic.

The old lover who our protagonist finds in the attic is dead. He killed himself with a bullet after he and our protagonist fought.

> "Frightened, she held the flashlight into the hole; rays reflected on the inner walls of the skull. Oops! The bugs had eaten his brain, the softest part. Maybe the cockroach carried the last piece. She couldn't help herself, she said, 'Did they leave you alone, darling?' From below, through another hole, she heard her lover's voice: "Did you say something, dear?" 'I was talking to myself."

> "Dehşete kapılarak feneri deliğin içine tuttu; ışınlar, kafatasının iç duvarlarında yansıdı. Eyvah! Böcekler beynini yemişlerdi, en yumuşak tarafını. Belki de hamamböceği son parçayı taşıyordu. Kendini tutamadı: 'Seni çok mu yalnız bıraktılar sevgilim?' dedi. Aşağıdan, başka bir deli ğin
> içinden sevgilisinin sesini duydu: 'Bir şey mi söyledin canım?' Elini tel aşla
> kitap sandığına soktu, 'Hiç', diye karşılık verdi aceleyle. 'Kendi kendime konuşuyordum.'" (Atay, 1987)

In many gothic novels or stories, directly or indirectly, what was once ancient, dead or hidden comes to light (Kılıçkaya, 2015). Here, the character's past haunts her and the death lover's scope shows itself. In here, our protagonist finds a scope of her lover in an appalling condition because his head is eaten by the insects and his dead body is covered by spider webs. After a shock, she tals to her dead lover which is another gothic element of the story which courses thrills and terror. The story ends with this quote. In the story, the ending of the story is not clear. What happens after she sees her dead lover is not explained in the story. It leaves the reader feeling like reading something incomplete.

FINDINGS

When we analysed *The Adventure of the German Student* and *Unutulan* in perspective of gothic elements, we found some similarities and differences. Both stories have some gloomy and dark settings. While Irving creates these gloomy settings by giving place to the image of dark streets, an old house and thunder in his work, Atay creates these settings with a dark attic and insects in his work. Another similarity is, both stories deal with death and both of our protagonists talk to a dead person. One literally talks with a dead person, because he really sees a ghost, but another one just talks to a dead lover and does not receive a reply. For similarities, it can be said that both writers deal with love as a theme, In the story *The adventure of the German Student*, the protagonist sees the woman of his dreams and falls in love and it brings him to madness, In *Unutulan*, the heroine sees the body of her deceased lover and while talking to her we read the love story between them. Both of the lovers are dead in these stories. Both of the stories make the reader feel anxious with gloomy and depressive settings and obscurity of what is going to happen. As a gothic feature, the old and hidden situations in both stories come to light. The German student realises that his delusions are real, and the heroine in *Unutulan* realises that her ex-boyfriend has died in the attic. Both of the works contain old belongings, Irving associates belongings with the nobility as a gothic feature. On the other hand, Atay uses these belongings mostly to complete the gloomy atmosphere. In both of the works, the characters are not in good psychological condition. One character thinks he is being watched by evil beings, while the other admits that her mind is not in a good state from time to time.

Differences between the stories are: *The Adventure of the German Student* takes place in the 18th century, during the French Revolution era, however in *Unutulan*, Atay does not give when the story takes place. In addition, when we analyse these works according to two important gothic writers and their writing methods; Mathew G. Lewis's fiction is full of horror, his works are not open-ended and he shows everything clearly in his works. Ann Radcliffe, on the other hand, is an art of suggestion, explaining little in her works (Raškauskienė, 2009). Irving clearly presents the end of the story to the readers, but Oguz Atay leaves it to the reader's guess as to what happened later in the work and whether the woman was hallucinating or not. In order to draw a gothic frame, Irving includes a supernatural being like the devil as his character. But instead of using a supernatural event or character in his work, Atay includes an event that might be actually possible like a dead body in an attic. Another difference between stories is that in the first story the protagonist is male, and in the second one the protagonist is female.

CONCLUSION

Even though *The Adventure of the German Student* is an American story, and *Unutulan* is a Turkish story, there are similarities and differences between them in terms of having and applying gothic elements. Both of the works have used dark settings, the image of death, the image of the fear-inducing lover, the occurrence of terrifying events in the works, the disease and old items to create a gothic ambiance. The difference is that the supernatural creature is used in one work and not in the other, only one of the works is open-ended, and the characters find their lovers in different ways. While Irving uses

lightning, rain, demon lover, noble man's furniture, old house and unrestrained desires to evoke the theme of fear in his works, Atay does it differently by using a corpse, dark attic, insects which eat the brain of a dead lover, spider web, old pictures and belongings.

With all these differences and similarities, both of the stories have some common elements of gothic even though they were written in different countries and languages which makes both of the stories important as a gothic literature in their own way.

REFERENCES

Atay, O. (1987). *Korkuyu Beklerken* (2nd ed.). İletişim Yayınları

Bıçakçı, T. (2015). *The Origins of Turkish Gothic: The Adaptations of Stoker's Dracula in Turkish Literature and Film.* Studies in Gothic Fiction, d(1/2), 57–70. http://www.research.lancs.ac.uk/portal/en/publications/the-origins-of-turkish-gothic(4eff1b7f-71e5-458c-8a78-529a1fc2d3d5).html

Bomarito, J., & Hogle, J. E. (2006). *Gothic Literature: A Gale Critical Companion (Gale Critical Companion Collection)* (1st ed.). Gale Research Inc.

Elkılıç, N. H. & Güngör, T. Ö. (2021). *Gothic images in Elif Karakaş's Work Lanetli Genler (The Cursed Genes, 1995)*. Journal of Social and Humanities Sciences Research, 8(66), 377-387.

Irving, W. (1824). *Tales of a Traveller* [E-book]. The Project Gutenberg.

Kılıçkaya, D. (2016, February 19). *Oğuz Atay'ın "Unutulan" ve "Korkuyu Beklerken" Adlı Hikâyelerinde Gotik Unsurlar*. DergiPark. Retrieved December 17, 2021, from https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/253827

Kilgour, M. (2018, December 5). *'The Rise of the Gothic Novel' and the Nature of Gothic*. Atmostfear Entertainment. Retrieved December 17, 2021, from https://www.atmostfear-entertainment.com/literature/books/rise-gothic-novel-nature/

Nolan, A. (2019, November 4). *The Top 10 Elements of Gothic Literature.* Invaluable. Retrieved December 18, 2021, from https://www.invaluable.com/blog/elements-of-gothic-literature/

Raškauskienė, A. (2009). *Gothic Fiction: The Beginnings*. Amsterdam University Press.

Smith, A. (2007). *Gothic Literature* (1st ed.). Edinburgh University Press Ltd. Gothicism in literature. (2021, November 19). ElifNotes. Retrieved December 16, 2021, from https://elifnotes.com/gothicism-in-literature/

Snodgrass, M. E. (2005). *Encyclopedia of Gothic Literature*. Facts On File, Inc.

Wolf, W. (1997). [Review of Gothic, by F. Botting]. AAA: Arbeiten Aus Anglistik Und Amerikanistik, 22(1), 151–157. http://www.jstor.org/stable/43025532

Inwentaryzacja jako narzędzie wspomagające zarządzanie podmiotem gospodarczym

Aleksandra JASTRZĘBSKA

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Inwentaryzacja jest obowiązkowym działaniem w podmiotach gospodarczych, które wynika z zapisów ustawy o rachunkowości. Podstawowym celem inwentaryzacji jest zapewnienie wiarygodności sporządzanym sprawozdaniom finansowym poprzez ogół czynności zmierzających do rzetelnego ustalenia, a także porównania, na dany dzień bilansowy, rzeczywistego oraz wynikającego z ksiąg rachunkowych stanu aktywów i pasywów. Oczywistym jest, że ewentualne rozbieżności powinny zostać wyjaśnione, rozliczone oraz ujęte w księgach rachunkowych a osoby za nie odpowiedzialne pociągnięte do odpowiedzialności materialnej.

Celem artykułu jest zaprezentowanie inwentaryzacji jako narzędzia dostarczającego szeregu informacji w systemie rachunkowości ze szczególnym uwzględnieniem funkcji kontrolnej inwentaryzacji. W artykule zostaną przestawione metody, terminy oraz rodzaje inwentaryzacji, niezbędna do jej przeprowadzenia dokumentacja, a także, w przypadku powstałych różnic, opisane przyczyny ich powstawania, zasady wyceny i kompensaty. Kolejnym zagadnieniem, które zostanie poruszone w treści pracy będzie funkcja inwentaryzacji, jakim jest ochrona majątku. Szereg informacji, uzyskiwanych podczas procedury inwentaryzacyjnej, może zostać wykorzystanych w procesie efektywnego zarządzania posiadanymi zasobami rzeczowymi i finansowymi.

Nowe trendy - nowe wyzwania dla świata marketingu i ekonomii

Dr Anna CIOSEK

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

mgr Agnieszka ORŁOWSKA

Helena Chodkowska University of Technology and Economics, POLAND

Streszczenie
Ostatnie dwa lata zredefiniowały funkcjonowanie społeczeństw i gospodarek. Pandemia koronawirusa dała impuls szeroko rozumniej cyfryzacji praktycznie każdego obszaru życia człowieka. Celem artykułu jest wskazanie sfer, w których występują kolizje dotychczasowych teorii marketingu z gwałtownie zmieniającą się rzeczywistością gospodarczą. Autorki prezentują założenie, że poszczególne dziedziny nauki nie powinny być rozpatrywane osobno, ale poprzez pryzmat pewnej całości. Owo podejście jest tym bardziej zasadne, im bardziej cyfryzuje się świat. W szczególnym świetle należy postawić technologię, która stanowi motor bezprecedensowych zmian, wpływających na powstanie koncepcji marketingu 5.0, czy stworzenie założeń *Metaverse*. W artykule zaprezentowano współczesne postulaty technologiczne i marketingowe, które wskazują na kształtowanie się nowych ekonomicznych trendów. To właśnie na próbie określenia meta trendów skupiła się uwaga autorek.
Słowa kluczowe: ekonomia, marketing, marketing 5.0, *Metaverse,* trendy

Wstęp

Ostatnie dwa lata zredefiniowały funkcjonowanie społeczeństw i gospodarek. Oprócz innych zmian, pandemia koronawirusa dała impuls szeroko rozumniej cyfryzacji praktycznie każdego obszaru życia człowieka.

Celem artykułu jest nakreślenie niektórych interesujących zjawisk, które w ostatnim czasie wpłynęły na przewartościowanie, niewydolność, a nawet załamanie dotychczasowego spojrzenia na takie obszary naukowe, jak ekonomia i marketing. Jest oczywistym, iż poszczególne dziedziny nauki nie powinny być rozpatrywane osobno, ale poprzez pryzmat pewnej całości. Owo podejście jest tym bardziej zasadne, im bardziej cyfryzuje się świat.

W centrum zainteresowania znalazła się technologia, która jest siłą napędową bezprecedensowych zmian, wpływających na powstanie koncepcji marketingu 5.0, czy stworzenie założeń *Metaverse*.

Zrozumienie założeń nowych koncepcji Ph. Kotlera, reprezentującego naukowy świat marketingu, czy M. Zuckenberga, którego trudno jest określić jako stricte naukowca, jednakże jego wizja Metaversum,

czyli całkowicie nowego Internetu i co za tym idzie nowej wirtualnej percepcji człowieka, sprawia, że staje się on niejako współtwórcą i moderatorem nowej rzeczywistości.

Od pewnego czasu w świecie nauki narasta odczuwalna potrzeba innego, niż do tej pory spojrzenia na zachodzące procesy. Stale rozwijająca się technologia, coraz wyższy stopień zaangażowania społeczeństw w cyber rozwiązania sprawiły, że pewne teorie naukowe nie do końca zaczęły przystawać do rzeczywistych realiów, potrzeb i praktyki.

Ową potrzebę uwypuklił wybuch pandemii koronawirusa, powodując gwałtowne przystopowania gospodarek. Zamknięto wówczas handel stacjonarny, wstrzymano dostawy. Praktycznie z dnia na dzień polskie przedsiębiorstwa, szczególnie mikro i małe, stanęły przed bardzo dużym wyzwaniem, jakim było scyfryzowanie rynkowe. Na samym początku pandemii okazało się, że wiele działalności gospodarczych nie korzystało z jakiegokolwiek elektronicznego wsparcia. Począwszy od witryn internetowych, mediów społecznościowych, czy sklepów internetowych.

Można w tym miejscu pokusić się o stwierdzenie, nie gloryfikując oczywiście pandemii, że dała ona niezwykłą siłę dla rozwoju wielu krajowych działalności gospodarczych. Praktycznie natychmiast przedsiębiorstwa przeszły do sprzedaży online. A te, które do tej pory tego nie uczyniły, aby przetrwać, musiały skorzystać z właściwości handlowych Internetu.

W 2020 roku, zaraz po wprowadzeniu handlowego lock down'u, liczba krajowych działalności gospodarczych, które w ciągu każdego miesiąca przenosiły swą działalność do Internetu, wzrosła trzykrotnie w porównaniu z okresem przed pandemią[1]. W tym samym okresie obroty małych i średnich przedsiębiorstw były nawet o 20 punktów procentowych niższe w porównaniu z dużymi. Rok później (2021 r.) drobny biznes zaczął jednak odrabiać straty. Już pierwszym półroczu osiągnięto sprzedaż o 4,5% większą, niż w poprzednim roku. Same obroty z handlu internetowego zwiększyły się o 31,4%[2].

Uwagę zwraca także fakt, że możliwość sprawnego funkcjonowania w sektorze e- commerce sprawiła, że na całym świecie nastąpił przyrost nowopowstałych małych działalności gospodarczych działających tylko w cyberprzestrzeni. W 2020 r. w polskim sektorze handlu detalicznego powstało o jedną trzecią więcej małych e-firm, niż w 2019 r. (to prawie osiem razy więcej, niż dużych przedsiębiorstw)[3]. Znaczny wzrost liczby nowych MSP w pandemicznym roku jest trendem widocznym na całym świecie. W Wielkiej Brytanii ten skok sięgnął aż 101%, w USA – 86%, zaś Niemczech – 62%[4].

Przetransferowanie działalności gospodarczych ze strefy realnej do cyfrowej sprawiło, że bardzo intensywnie rozwinął się (i nadal rozwija) sektor internetowych kanałów sprzedaży. Popyt na jego usługi bowiem jest nadal bardzo wysoki.

---

[1] M. Duszczyk, *Małe firmy idą w online. I to trzy razy więcej, niż przed pandemią*, Rzeczpospolita, wydanie internetowe z dn. 11.10.2021, https://firma.rp.pl/marketing-sprzedaz/art19003201-male-firmy-ida-w-online-i-to-trzy-razy-szybciej-niz-przed-pandemia (15.01.2022).

[2] Ibidem (15.01.2022).

[3] Por.: A. Skowrońska, R. Zakrzewski (red.), *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce 2020*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2020, s. 8 i n.; *Pomiar pulsu przedsiębiorstw Badanie COVID-19 Business Pulse Survey (COV-BPS) – Polska*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2020, https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/08-COV-BPS-Survey_Poland_results_FINAL_PL_plus_author_info.pdf (15.01.2022); *Polski mikro, mały i średni biznes w obliczu pandemii COVID-19. Przychody, płynność i reakcja na wstrząs*, PwC, Warszawa 2020, https://www.pwc.pl/pl/pdf/polski-mikro-maly-sredni-biznes-w-obliczu-pandemii.pdf (15.01.2022).

[4] M. Duszczyk, *Małe firmy* ..., op. cit., https://firma.rp.pl/marketing-sprzedaz/art19003201-male-firmy-ida-w-online-i-to-trzy-razy-szybciej-niz-przed-pandemia (15.01.2022).

Pandemia uwidoczniła silną potrzebę natychmiastowego wdrożenia cyfrowych rozwiązań nie tylko oczywiście w sferze biznesu, ale również w takich dziedzinach jak nauka i praca zdalna. Codzienna działalność człowieka zarówno zawodowa, jak i prywatna przechodzi w tryb online. Aktualnie, duża część ludzi spędza większość swojego czasu w sferze scyfryzowane.

1. Marketing 5.0 - nowy wymiar marketingu

Pewne przewartościowanie w świecie nauki, potrzebę nowego spojrzenia, właśnie w kontekście cyfryzacji, zaprezentował w 2021 roku Ph. Kotler. Traktując autora *Marketingu 5.0* jako ojca nowoczesnego podejścia marketingowego, uznać należy, że aktualna teoria jak mało która idealnie wpasowuje się w nową, scyfryzowaną rzeczywistość[1]. Uważa on, że przyszłość, a właściwie już teraźniejszość, należy do rozwiązań angażujących sztuczną inteligencję. To w tym kierunku bowiem zmierza świat, nie tylko ten marketingowy. Niejako oczywistością stał się już kontakt człowieka z chatbotem, czy też z innymi formami sztucznej inteligencji, przybierającej chociażby postać autonomicznych pojazdów.

W dużym uproszczeniu marketingiem 5.0 nazwać można technologię w służbie ludzkości. Ph. Kotler wskazuje na potrzebę podjęcia dyskusji w kontekście trzech wyzwań. Pierwszym z nich jest pokoleniowa przepaść, drugim – polaryzacja ekonomiczna, zaś wyzwaniem trzecim jest cyfrowy podział[2].

Dopiero łączne spojrzenie na owe trzy aspekty pozwala zrozumieć zarówno wyzwania, jak i cele stojące przed marketingiem 5.0. Ph. Kotler zwraca uwagę, że na rynku współistnieje równocześnie pięć pokoleń. Są to boomersi (1946-1964), pokolenie X (1965-1980), pokolenie Y milenialsi (1981-1996), pokolenie Z (1997-2009) i aktualnie najmłodsze pokolenie alfa (2010-2025).

Wyzwaniem zarówno dla świata marketingu, jak i ekonomii jest i będzie w najbliższym czasie pogodzenie rynkowych potrzeb tych pokoleń. Szczególnie w dobie narastających różnic wynikających z silnego scyfryzowania praktycznie wszystkich dziedzin ludzkiego istnienia. Dodać należy, że ton marketingowych relacji zaczynają narzucać dwa najmłodsze pokolenia – Z i alfa. To one przecież są jak najbardziej przystosowane mentalnie i umiejętnościowo do korzystania z wymyślnych i technologicznie skomplikowanych rozwiązań. Wydaje się, że wizja współistnienia ze sztuczną inteligencją ucieleśnioną np. w formie humanoidalnych robotów jest najbliższa właśnie pokoleniom najmłodszym.

Wyzwaniem drugim jest ekonomiczna polaryzacja. Powstaje ona wskutek olbrzymich ekonomicznych społecznych dysproporcji. Przedsiębiorstwa bowiem generują bogactwa, zaś problem globalny tkwi w ich nierównej dystrybucji. Mamy zatem do czynienia z grupami spolaryzowanymi na dwóch przeciwstawnych biegunach. Co więcej, istniejące między nimi grupy średnie albo ubożeją, idąc po drabinie w dół, albo w górę – zasilając warstwy najbogatsze.

W ten sposób zmienia się rozkład społeczny. Największa ilość populacji zasila szeregi najniższych i najwyższych warstw, zaś środek zwyczajnie zanika. Podkreślić należy, że potrzeby tak spolaryzowanych społeczeństw są różne, a ich zaspokojenie i pogodzenie staje się zarówno dla ekonomii, jaki i marketingu, wyzwaniem.

[1] Zob. szerz.: Ph. Kotler, K. Hermawan, I. Setiawan, *Marketing 5.0.Technologie Next Tech*, mtbiznes, Warszawa 2021, s. 13.
[2] Ibidem, s. 13 i n.

Określając polaryzację ekonomiczną, zaakcentować należy równocześnie takie zjawiska, jak: polaryzacja pracy, polaryzacja światopoglądów, polaryzacja stylów życia, czy też polaryzacja rynków – rysunek 1.

Rysunek 1. Polaryzacja społeczeństwa

Źródło: Ph. Kotler, K. Hermawan, I. Setiawan, *Marketing 5.0* ..., op. cit., s. 49.

Trzecim wyzwaniem dla marketingu, w tym też ekonomii, jest istnienie cyfrowej przepaści. Co interesujące, problemem nie jest dostępność, jak uważano wcześniej, do sieci naziemnej lub Wi-Fi. Okazuje się bowiem, iż większość globu jest w stanie z niej skorzystać bez większego problemu. Przykładem jest Indonezja, która zainstalowała ok. 350 tysięcy kilometrów naziemnej i podwodnej sieci światłowodowej, gwarantując tym samym dostęp do Internetu mieszkańcom 17 tysięcy wysp[1].
Przepaść cyfrową nie tworzy zatem problem z dostępem do sieci naziemnej, czy powietrznej. Jest nią koszt dostępu i łatwość korzystania. Z racji tego, że korzystanie z Internetu nie jest równomiernie rozłożone, większość nowych użytkowników pochodzi z krajów wschodzących. Rynki te w głównej mierze wykorzystują połączenia mobilne, lekkie systemy operacyjne, niedrogie plany taryfowe – to w tych użytkownikach można dopatrywać się nowych potencjalnych odbiorców produktów sprzedawanych za pomocą Internetu. Szacuje się, że jest to rynek ok. miliarda osób.
Dodać należy, że cyfrowe połączenie ludzi, podłączanie do sieci coraz większej ilości maszyn, czy też całych systemów np. transportowych sprawia, że powstały solidne podwaliny do zbudowania w pełni cyfrowej gospodarki światowej[2]. Oczywiście cyfrowa gospodarka nie jest gwarantem powstania w pełni scyfryzowanego społeczeństwa.

[1] Ph. Kotler, K. Hermawan, I. Setiawan, *Marketing 5.0* ..., op. cit., s. 68..

[2] Ph. Kotler, K. Hermawan, I. Setiawan, *Marketing 5.0* ..., op. cit., s. 69 i n.

Dodatkowo, silnym trendem, na który należy wskazać zarówno w kontekście marketingu, ekonomii, jak i innych dyscyplin naukowych jest tworzenie i korzystanie ze sztucznej inteligencji. Jak wskazuje Ph. Kotler przyszła pora na wdrażanie humanoidalnych technologii – sztucznej inteligencji (ang. AI).
Właściwie, wszystko co jest potrzebne do spełnienia tego postulatu już jest. Mianowicie ultra nowoczesne technologie rozwijane są już od dekad. Umiejętności inżynierów także są na najwyższym poziomie. Ogromna moc i chmura obliczeniowa są nadal rozwijane. Internet *open-source*, potężna prędkość Internetu, czy doskonalone urządzenia mobilne wraz z big datą też już istnieją. A zatem nadszedł czas na wdrażanie w życie codzienne sztucznej inteligencji.
Jednakże na co należy zwrócić uwagę, sztuczna inteligencja jest aktualnie najpopularniejszą, będąc równocześnie najmniej zrozumiałą technologią. Dużą część ludzi sztuczna inteligencja onieśmiela, a nawet przeraża.
Transferowanie ludzkiego działania, zachowania a nawet myślenia należy do dyscypliny naukowej - bioniki[1]. Jest to „dziedzina wiedzy z pogranicza biologii i nauk technicznych, zajmująca się technicznymi zastosowaniami zasad funkcjonowania żywych organizmów lub procesów obserwowanych w tych organizmach albo w ich zbiorowiskach”[2].
Na rysunku 2. przedstawiono obszary naśladowania przez sztuczną inteligencję człowieka.

Rysunek 2. Naśladowanie przez sztuczną inteligencję człowieka - bionika

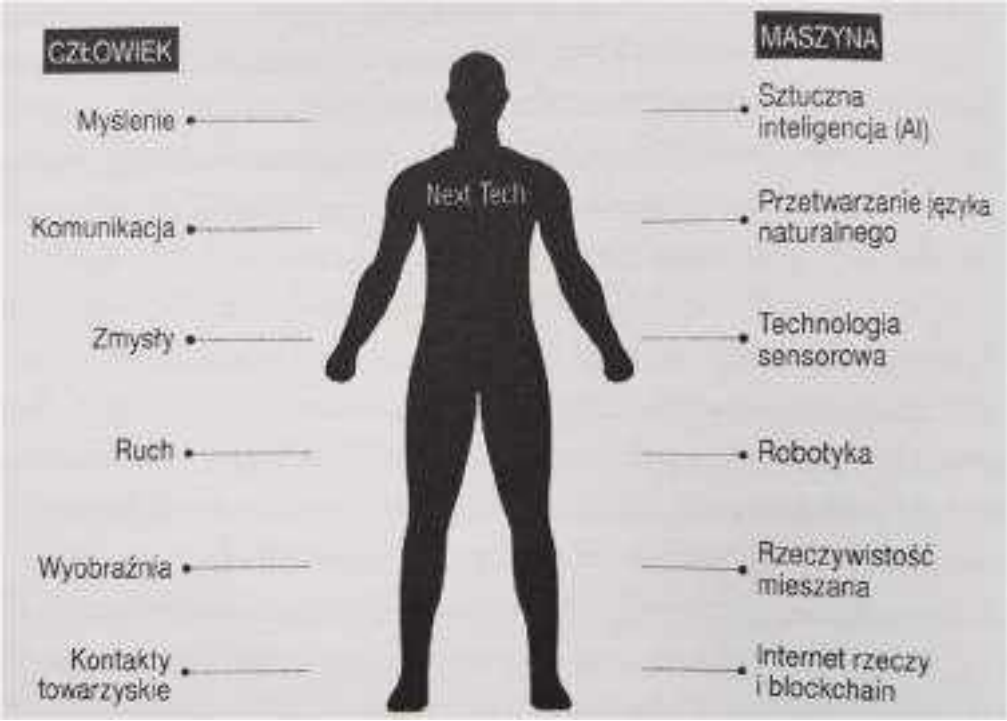

Źródło: Ph. Kotler, K. Hermawan, I. Setiawan, *Marketing 5.0* ..., op. cit., s. 116.

[1] Bionika – z j. ang. *bionics* - skrót od *biologically inspired engineering*.
[2] Encyklopedia PWN, hasło „bionika”, wydanie internetowe https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/bionika;3877863.html (15.01.2022).

W szerokim ujęciu, sztuczna inteligencja ma za zadanie osiągnąć poziom ludzkiej świadomości (co rzeczywiście może przerażać i dawać podstawy do jakże wielce zrozumiałego niepokoju) – ale jak na razie jest to dążenie, a nie fakt. Natomiast, z rozdrobnioną i nie tak złożoną sztuczną inteligencją mamy do czynienia właściwie od dłuższego czasu, co skłania do ujęcia jej w węższym zakresie. Przykładem mogą być usługi finansowe, w których wykorzystuje się sztuczną inteligencję jako detektora oszustw, czy określania zdolności kredytowych. Z kolei np. Google wykorzystuje sztuczną inteligencję w pozycjonowaniu i w wyszukiwaniu, przedsiębiorstwo Uber dzięki niej ustala dynamiczne taryfy, zaś Amazon rekomenduje książki itp.

We wskazanym węższym ujęciu, sztuczna inteligencja określana jest jako słaba/ wąska. Wykorzystywane są w tym przypadku algorytmy, które wykonują wyznaczone zadania.

Sztuczna inteligencja uczona jest, przynajmniej początkowo, przez człowieka. Metodę nauki komputera można przeprowadzić w sposób nadzorowany, jak i nienadzorowany. W pierwszej sytuacji, nauki nadzorowanej, programiści mapują algorytmy w formatach na zasadzie wejście-wyjście lub jeśli-wtedy. Przykładem mogą być coraz popularniejsze chatboty, popularyzowane przy obsłudze klientów. Ten sposób nauki nazywany jest systemem eksperckim.

Natomiast jeśli chodzi o sposób nauki nienadzorowany, to w tym przypadku komputer uczy się i poznaje nowe prawidłowości na podstawie zebranych danych historycznych przy minimalnym udziale człowieka/ nauczyciela. W ten sposób sztuczna inteligencja systematyzuje, dzięki analizie, tworząc wcześniej nieusystematyzowane zbiory danych w uporządkowane informacje. Tutaj jako przykład może posłużyć grupowanie użytkowników mediów społecznościowych, segmentowanie ich - w oparciu o publikowane posty i zdjęcia -w grupy docelowe dla dostarczanych im treści.

Dokonując podsumowania treści dotyczącej teorii marketingu 5.0 uznać należy, że szczególnie dwa pokolenia, Z i alfa, będą siłą napędową i inspiracją dla współczesnego marketingu. To tym młodym osobom zależy, sposród innych pokoleń, najbardziej na poprawie jakości i kondycji ludzkiego życia w oparciu o zaangażowanie najnowocześniejszych technologii, zawartych w sztucznej inteligencji. A zatem, marketing łączyć w sobie powinien znane już podejście skupienia na człowieczeństwie, jak i na korzystaniu i wdrażaniu najnowocześniejszych rozwiązań technologicznych – z uwzględnieniem jednak na pierwszym miejscu potrzeb człowieka.

Wydaje się, że kotlerowskie podejście do funkcjonowania człowieka w wirtualnym świecie doskonale komponuje się z nowym ujęciem Internetu - a co za tym idzie i nowego konsumenta - prezentowanego przez M. Zuckenberga.

2. *Metaverse* – wizja nowego Internetu

W zeszłym roku współtwórca medium społecznościowego Facebook, M. Zuckenberg, oficjalnie zaprezentował *Metaverse*[1]. Jest to nowe ujęcie Internetu.

Zamysłem twórców jest zbudowanie sieci od nowa. Dotychczasowe rozwiązania technologiczne są bowiem niewystarczające, gdyż Internet jest jednowymiarowym doznaniem. Użytkownicy w głównej mierze korzystają z niego sprawdzające pocztę elektroniczną, serfując po mediach społecznościowych, oglądając filmy, robiąc zakupy, korzystając z aplikacji, czy też komunikując się poprzez elektroniczne komunikatory[2].

[1] *Metaverse* – jest połączeniem dwóch sów „meta" – poza i „universe" – świat.
[2] https://about.facebook.com/meta/ (16.02.2022).

Według M. Zuckenberga, Internet może dać całkowicie nowe możliwości. Uważa on, sieć można zrewolucjonizować do tego stopnia, by z jej jednowymiarowości stała się wirtualną rzeczywistością. Użytkownicy sieci nie będą jej tylko „oglądać", będą mogli do niej wejść i równocześnie ją tworzyć.
Główny zamysł opiera się na wykorzystaniu technologii rozszerzonej i wirtualnej rzeczywistości. Dzięki zastosowaniu jeszcze doskonalonych technologii VR i AR nowa rzeczywistość ma sprawić, że użytkownik sieci będzie mógł spotkać się w niej z innym, w sposób nierealnie fizyczny[1]. W ten sposób powstaje wielowymiarowość nowego Internetu. Każdy, kto będzie dysponować odpowiednimi goglami i rękawiczkami oraz oprogramowaniem będzie mógł „wejść" do wirtualnej rzeczywistości. W ten sposób będzie można nie tylko spotykać się towarzysko, ale prowadzić biznesowe rozmowy, czy też stworzyć wirtualną salę wykładową ze studentami i wykładowcą.
W idei *Metaverse* tkwi pragnienie stworzenia „wirtualnej obecności", maksymalnie zbliżonej do tej fizycznej. Ową sieć będą tworzyć użytkownicy. Podobnie jak dzisiejszy Internet, jego kluczową cechą będzie otwartość i interoperacyjność. Urzeczywistnienie tego wymaga współpracy między firmami, programistami, twórcami i decydentami. Metaverse nie powstanie od razu. Facebook planuje, że nowy Internet powstanie do 2035 roku.
Jak zauważa M. Zuckenberg *Metaverse* ma potencjał, aby pomóc odblokować dostęp do nowych kreatywnych, społecznych i ekonomicznych możliwości. Wydaje się zatem, że wytyczenie nowej drogi dla rozwoju sieci tym samym toruje drogę do nowego spojrzenia na ekonomię, czy też na nowe trendy marketingowe.
Powstaje jednak pytanie, czy wskazana przez Ph. Kotlera polaryzacja społeczeństwa – w przypadku Metaversum - nie pogłębi się, czy dostęp do wirtualnej rzeczywistości w nowym ujęciu nie sprawi, że przepaść między zamożnymi, a ubogimi jeszcze bardziej się zaostrzy? Czy wreszcie tak bardzo scyfryzowane życie człowieka, z możliwością dostępu i korzystania z potencjału sztucznej inteligencji nie sprawi, że nastąpi jeszcze większe rozwarstwienie ekonomiczne pomiędzy regionami świata?

3. Nowe trendy – nowe wyzwania – podsumowanie

Analizując marketing 5.0 i *Metaverse*, można dojść do wniosku, że nowe ujęcia wskazują, a właściwie wytyczają kierunki dla rozwoju innych myśli naukowych.

W kontekście nowego cyfrowego obszaru funkcjonowania człowieka, nie sposób jest ignorować potrzeby uwspółcześnienia ekonomicznych teorii. Szczególnie, w kontekście e- konsumentów i wpływom jakie działają na ich decyzje nabywcze (a nawet nieraz życiowe) – w postaci algorytmów, dzięki którym gromadzone są dane konsumentów odnoszące się do demografii, preferencji, czasu spędzanego w sieci, czy też do wszystkich danych publikowanych przez nich samych.

Wydaje się, że scyfryzowane nabywanie kształtuje nowe nawyki konsumpcyjne. Trudno jest mówić też o suwerennych decyzjach zakupowych, powodowanych racjonalnym wyborem. Nowoczesny marketing połączony z technologią, ucieleśnioną chociażby w formie wspomnianych algorytmów, wyklucza już na samym początku główne założenie mikroekonomicznej teorii wyboru konsumenta. Według niej konsument podejmuje swoje decyzje nabywcze opierając się na racjonalnym, niezależnym –

[1] https://about.facebook.com/meta/ (16.02.2022).

suwerennym – wyborze. A zatem, biorąc pod uwagę nowe zabiegi technologiczno-marketingowe trudno jest uznać, że owa niezależność, racjonalność w ogóle zachodzi. Oczywiście, mowa jest o wyborach wyższego rzędu. Przy wyborze produktów codziennego użytkowania, np. chleba, czy mleka konsument dokona szybkiego wyboru.

Dodatkowo, bez względu na stopień scyfryzowania nabywczego konsumentów, prawdziwość teorii według której celem działalności gospodarstwa domowego jest maksymalizowanie użyteczności uzyskiwanej z konsumpcji dóbr przy danych dochodach i cenach dóbr i usług, jest niepodważalna. Jednakże, w kontekście nowego ujęcia konsumenckiego funkcjonowania online należy zastosować nieco inne spojrzenie.

Traktując prezentowane podejścia Ph. Kotlera i M. Zuckenberga jako pewne sygnały wyznaczające kierunki, można pokusić się o nakreślenie pewnych trendów ekonomicznych, gospodarczych, czy też tych związanych z codziennym życiem człowieka.

Zdecydowanie najbliższy czas będzie oznaczał tworzenie i udoskonalanie nowych technologii, a koncepcja Metaversum będzie wkraczała zarówno w media społecznościowe, jak i w o wiele szerszy obszar sieci, jak i w życie człowieka.

Korzystanie z mieszanej rzeczywistości sprawi, że użytkownicy nowej sieci będą mogli spotykać się, pracować, czy uczyć z hologramami. Oczywiście przy wykorzystaniu odpowiedniego sprzętu. A zatem relacje międzyludzkie, prowadzone w sieci, będą nabierały zupełnie nowego wymiaru, i pomimo, że wirtualnego, to technika będzie sprawiać, że będą one oddziaływać na ludzkie zmysły i to nie tylko wzrokowe, ale i dotykowe.

Wdrożenie sztucznej inteligencji w jeszcze szerszym wymiarze i w stale udoskonalonych wersjach sprawi, że wkroczy ona w takie dziedziny, jak medycyna, czy nauczanie. Wydaje się, że przeprowadzenie nawet skomplikowanej operacji przez humanoidalnego robota na żywym organizmie nie jest ani czymś szokującym, ani odległym.

Potrzebę regulacji prawnej sztucznej inteligencji dostrzega Unia Europejska. W 2021 roku Komisja Europejska uznała, że tak gwałtowny rozwój technologii w obszarze sztucznej inteligencji wiąże się z ryzykiem. Parlament Europejski stanął na stanowisku, że sztuczna inteligencja ma niezwykle istotne znaczenie strategiczne. Dlatego też powołał Komisję ds. Sztucznej inteligencji w erze cyfrowej (AIDA),celem której jest zbadanie, jak sztuczna inteligencja może oddziaływać na unijną gospodarkę.

Według unijnego sprawozdania sztuczna inteligencja będzie odgrywać istotną rolę zarówno w obszarze zmian klimatycznych, unowocześnienia systemu zdrowia, czy też będzie determinować unijną konkurencyjność[1].

W sprawozdaniu wprost określono, że Unia pozostaje w tyle w globalnym wyścigu technologicznym. Dlatego też, aby być potęgą gospodarczą, powinna stać się również znaczącą siłą w dziedzinie sztucznej inteligencji. Jeśli się tak nie stanie, Unia będzie „cyfrową kolonią" Chin, Stanów Zjednoczonych i

[1] https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20211118STO17612/sztuczna-inteligencja-musimy-dzialac-szybko-aby-wykorzystac-potencjal-ue (15.01.2022).

innych państw. W takiej sytuacji, UE ryzykowałaby utratą stabilności politycznej, bezpieczeństwa socjalnego i wolności jednostki[1].

W sprawozdaniu podkreślono znaczenie danych dla rozwoju sztucznej inteligencji. A zatem UE powinna bardziej skoncentrować się na gromadzeniu i dostarczaniu danych, w tym także osobowych. Dostrzeżono też, w takim przypadku, potrzebę udoskonalenia RODO. Według dokumentu, unijne prace powinny się także skupić na minimalizowaniu możliwość ryzyka związanego ze sztuczną inteligencją w kontekście praw człowieka i demokracji.

Kolejny trend, który jest zarówno wypadkową obecnego przewartościowania hierarchii rzeczy i spraw w życiu człowieka połączonej z dużym rozwojem cyber możliwości (zdalna praca, zdalna nauka) sprawi, że można spodziewać się fali zwalniających się z pracy pracowników, nastąpi tzw. fala wielkiej rezygnacji.

Wybuch pandemii koronawirusa przyspieszył wiele i tak oczekiwanych zmian. Nowa rzeczywistość uzmysławia, że człowiek żyje i funkcjonuje w obszarach i otoczeniu systemów, które są źródłem coraz większych nierówności. I tak, jak wskazano, gigantyczne technologiczne przyśpieszenie może pogłębić i tak już bardzo duże dysproporcje cywilizacyjne, pomiędzy regionami świata.

Pandemia uświadamia, że życie człowieka w jednej chwili może ulec zmianie. Owa natychmiastowość dotyczy i dotyczyć może każdej dziedziny jego funkcjonowania. Aktualnie, cyfryzacja jest nieunikniona. Powrót do bardziej analogowego życia jest już niemożliwy. Tak bardzo wkroczyliśmy zawodowo, edukacyjnie i prywatnie w sferę online, że przyszłość nakreślona przez M. Zuckenberga staje się w dużej mierze rzeczywistością, choć według analityków może ona zostać w dużym stopniu ucieleśniona za 5-10 lat.

Już dziś „odległość" można rozumieć jako jedno kliknięcie. Wejście człowieka w nowy wymiar Internetu i cyber relacji może sprawić, że układ binarny pomiędzy życiem zawodowym, a prywatnym stanie się w istocie fikcyjny. A to może mieś wpływ zarówno na rynek pracy, jak i dobrostan społeczeństwa.

Nieco inaczej, bardziej optymistycznie, prezentuje swoje zdanie na temat sztucznej inteligencji M. Widowitz, według którego „szerokie wykorzystanie sztucznej inteligencji może ludziom przynieść także nieoczekiwane korzyści. Powiedzmy, że wszystko inne zostanie przejęte przez sztuczną inteligencję, ale wtedy ludzie będą mogli naprawdę skupić się na rzeczach, które są ciekawsze, bardziej satysfakcjonujące, bardziej ludzkie. Dlatego właśnie uważam, że jeśli będziemy wykorzystywać ją w odpowiedni sposób, możemy osiągnąć to, że świat stanie się bardziej ludzkim miejscem"[2].

Jak przedstawiono, istnieją różne kierunki i możliwości, jedne są interesujące, zapewne inne mogą przerażać. Jednakże, na co należy zwrócić uwagę, w dużym stopniu przyszłość zaproponowana przez

[1] I. Małobęcka – Szwast, *Projekt ustawy w sprawie SI – czy UE stworzy globalny standard regulacji systemów SI?*, https://codozasady.pl/p/projekt-aktu-w-sprawie-si-czy-ue-stworzy-globalny-standard-regulacji-systemow-si- (15.01.2022).

[2] M. Widowitz, *Czy sztuczna inteligencja uszczęśliwi pracowników?,* Konferencja BI Trends 2021, za: https://businessinsider.com.pl/technologie/nowe-technologie/bi-trends-2021-czy-sztuczna-inteligencja-uszczesliwi-pracownikow/1ec2c0j, (16.01.2022).

kreatorów wirtualnej rzeczywistości jest po prostu niezbadana. Dlatego też dążenie człowieka do budowania e-świata w dużej mierze oparte będzie na ludzkich emocjach i uczuciach. Dlatego też nawet najbardziej cyfrowy świat będzie mieć przysłowiowe ludzkie serce.

Dążenie gospodarek do wdrożenia nowoczesnych rozwiązań jest zrozumiałe. Cyber i technologiczny wyścig jest już wpisany w funkcjonowanie konkurencyjne przedsiębiorstw, czy też państw. Istotną sprawą jest to, żeby nakłady inwestowane w sektor nowoczesnych technologii przynosiły faktyczne i potrzebne człowiekowi rezultaty.

Może zdarzyć się bowiem tak, że dążąc do wymyślenia jeszcze sprawniejszego funkcjonowania w sieci, można wpaść w pułapkę jak w anegdocie, w której amerykański naukowiec pracujący w sektorze kosmicznym chwalił się podczas konferencji naukowej swojemu rosyjskiemu koledze, że NASA wydała miliony dolarów na wynalezienie pióra, które pozwoliłoby astronautom pisać w stanie nieważkości. I po kilku latach stworzone zostało pióro, w którym specjalny mechanizm pompuje w stanie braku grawitacji tusz do stalówki. Na to rosyjski rozmówca odpowiedział „to bardzo sprytne. Świetnie to obmyśliliście. My po prostu używamy ołówków”[1].

BIBLIOGRAFIA

1. Duszczyk M., *Małe firmy idą w online. I to trzy razy więcej, niż przed pandemią*, Rzeczpospolita, wydanie internetowe z dn. 11.10.2021, https://firma.rp.pl/marketing-sprzedaz/art19003201-male-firmy-ida-w-online-i-to-trzy-razy-szybciej-niz-przed-pandemia (15.01.2022).
2. Kotler Ph., Hermawan K., Setiawan I., *Marketing 5.0.Technologie Next Tech*, mtbiznes, Warszawa 2021.
3. Małobęcka – Szwast I., *Projekt ustawy w sprawie SI – czy UE stworzy globalny standard regulacji systemów SI?,* https://codozasady.pl/p/projekt-aktu-w-sprawie-si-czy-ue-stworzy-globalny-standard-regulacji-systemow-si- (15.01.2022).
4. Smith P., *Złe decyzje zakupowe*, mtbiznes, Warszawa 2021..
5. Skowrońska A., Zakrzewski R. (red.), *Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce 2020*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2020.
6. Widowitz M., *Czy sztuczna inteligencja uszczęśliwi pracowników?,* Konferencja BI Trends 2021, za: https://businessinsider.com.pl/technologie/nowe-technologie/bi-trends-2021-czy-sztuczna-inteligencja-uszczesliwi-pracownikow/1ec2c0j, (16.01.2022).

Raporty

1. *Pomiar pulsu przedsiębiorstw Badanie COVID-19 Business Pulse Survey (COV-BPS) – Polska*, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2020, https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/08-COV-BPS-Survey_Poland_results_FINAL_PL_plus_author_info.pdf (15.01.2022);

[1] P. Smith, *Złe decyzje zakupowe*, mtbiznes, Warszawa 2021, s. 17.

2. *Polski mikro, mały i średni biznes w obliczu pandemii COVID-19. Przychody, płynność i reakcja na wstrząs*, PwC, Warszawa 2020, https://www.pwc.pl/pl/pdf/polski-mikro-maly-sredni-biznes-w-obliczu-pandemii.pdf (15.01.2022).

Źródła internetowe

1. https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/bionika;3877863.html (15.01.2022).
2. https://about.facebook.com/meta/ (16.02.2022).
3. https://www.europarl.europa.eu/news/pl/headlines/society/20211118STO17612/sztuczna-inteligencja-musimy-dzialac-szybko-aby-wykorzystac-potencjal-ue (15.01.2022).

NEW TRENDS – NEW CHALLENGES FOR THE WORLD OF MARKETING AND ECONOMICS

Summary: The last two years have redefined the functioning of societies and economies. The coronavirus pandemic gave an impulse for the widely understood digitization of virtually every area of human life. The aim of the article is to outline some reevaluations, breakdowns, or inefficiencies of the existing theories in the field of economics and marketing. The authors assume that individual fields of science should not be considered separately, but through the prism of a certain whole. This approach is all the more justified the more the world is digitized. In the special light should be put the technology that is the engine of unprecedented changes that influenced the creation of the concept of marketing 5.0 or the creation of the Metaverse assumptions. The article presents modern technological and marketing postulates that define certain economic trends. It is precisely the attempt to define meta trends that the attention of authors was focused on.
Keywords: economy, marketing, marketing 5.0, Metaverse, new trends.

Public liability of "managing persons" for violation of competition and consumer law in Polish law - legal regulations and practice

Dr Rafał R. WASILEWSKI (Ph.D.)

University of Szczecin, Faculty of Law and Administration, POLAND

What does a „managing person" mean?

managing person - shall mean a person managing an enterprise, in particular a person performing managerial function or sitting on the managing body of the entrepreneur

Art. 6a

In the event of ascertaining a breach by the entrepreneur of the prohibitions referred to in Article 6, paragraph 1, subparagraphs 1 to 6 of the Act, or in Article 101, paragraph 1, letters a to e of the Treaty on the functioning of the European Union, hereinafter referred to as „TFEU", **the managing person** who, in the exercise of his functions for the duration of the ascertained infringement of those prohibitions intentionally allowed, whether by his action or omission, an entrepreneur to commit an infringement of the prohibitions listed, **shall also be subject to liability**.

Art. 106a

1. The President of the Office may impose on a managing person referred to in Article 6a, a pecuniary penalty of up to 2,000,000 PLN, if the person has intentionally allowed an entrepreneur to commit an infringement of the prohibitions referred to in Article 6, paragraph 1, subparagraphs 1 to 6 of the Act or in Article 101, paragraph 1, letters a to e of TFEU.

2. The pecuniary penalty referred to in paragraph 1 may be imposed on a managing person exclusively by decision imposing the pecuniary penalty referred to in Article 106, paragraph 1, subparagraph 1 or 2 on an entrepreneur.

3. The pecuniary penalty referred to in paragraph 1 shall not be imposed in the case of imposing on a managing person being an entrepreneur the penalty pursuant to Article 106, paragraph 1, subparagraph 1 or 2 for the same infringement of the prohibitions referred to in Article 6, paragraph 1, subparagraphs 1 to 6 of the Act or in Article 101, paragraph 1, letters a to e of TFEU.

Art. 106b

1. The President of the Office may impose on a managing person a pecuniary penalty in the amount of up to 2,000,000 PLN provided that such person, as part of fulfillment of his/her function within the duration of the infringement found, deliberately led to, by his/her action or omission, an infringement by an entrepreneur of the prohibitions set out in Article 23a or Article 24.

2. In the case of a managing person in the subject referred to in the Acts referred to in Article 1, paragraph 2 of the Act of 21 July 2006 on Supervision over the Financial Market (Dziennik Ustaw 2018, items 621, 650, 685, 1075, 2215 and 2243), the pecuniary penalty specified in paragraph 1 may be imposed in the amount of up to 5,000,000 PLN.

3. The pecuniary penalty referred to in paragraphs 1 and 2 may be imposed on the managing person exclusively in a decision imposing on an entrepreneur the pecuniary penalty referred to in Article 106, paragraph 1, subparagraph 3a or 4.

Liability rules

- the entrepreneur has violated some of the bans specified in competition law (prohibition of concluding anti-competition agreements regulated in the Act on competition and consumer protection or the Treaty on the Functioning of the EU) or consumer law (prohibition of applying practices violating collective consumer interests or using prohibited provisions in contract forms)
- the managing person committed an act or omission, and the result of this behavior is a breach of the prohibitions, as above
- the action or omission of the managing person must be related to the performance of his function, i.e. managing the company (during the violation of the prohibitions, as above)
- the act or omission of the managing person is intentional

The amount of the financial penalty

- max. 2 000 000 PLN

but

- Art. 106b – max. 5 000 000 PLN
- **In practice:**

13 125 PLN - 495 000 PLN

The role of the idealisation method in genopolitical research

Ph.D. Matusz WAJZER

University of Silesia in Katowice, Faculty of Social Sciences, Institute of Political Science, POLAND

Idealisation method – core ideas and issues

- Fictions in science and their functions (e.g., point mass, ideal gas, infinite population, percectly informed economic agents)
- Simplification (reduction, deformation, distortion) of the empirical systems' complexity
- Idealisation and abstraction
- Idealisation and isolation
- Types of idealisation
- Motivations for introducing idealising assumptions into models
- Reasons for maintaining idealising assumptions
- Limits of the idealisation method

Idealisational theory of science

The reconstruction of the research procedure, in which the idealisation method was used, shows several key stages according to the idealisational theory of science (Nowak 2000). First, the researcher makes a division into factors that exert and do not exert influence on the analysed magnitude F. This creates the space of factors essential for F. Then, in the set of essential factors, it distinguishes two subsets: principal factors and secondary factors. By prioritising the power of influence of individual principal and secondary factors, the essential structure of F is created. In the next step, the subject of research is deformed by adopting idealising assumptions that ignore secondary effects. As research develops, there is an accumulation of knowledge and the emergence of new cognitive needs. The requirements for simple initial models are then increased. As a result, the process of abandoning subsequent idealising assumptions may begin. The initial models are then subject to concretisation (factualisation, de-idealisation) by gradually taking into account the previously omitted secondary factors. The process of concretisation is continued until an approximation to the facts sufficient for the specific field of science is achieved (Wajzer 2021).

Genopolitics

- Scientific field established at the intersection of political science and behavioural genetics
- Object of study: genetic foundations of political attitudes and behaviours
- Types of studies: classical heritability studies and molecular studies
- Research methods: twin studies, family studies, adoption studies, candidate gene association studies, genome-wide association studies
- Methodological limitations of genopolitical research
- Leading researchers: Peter Hatemi, Rose McDermott, Christopher Dawes, John Hibbing, Aleksander Ksiazkiewicz, Amanda Friesen, Aaron Weinschenk, Brad Verhulst, Robert Klemmensen, Jaime Settle

Genetic explanations of political attitudes and behaviours

According to the idealisational theory of science (Nowak 2000), the process leading from the establishment of pre-theoretical goals to the formulation of a genetic explanation of a studied political behaviour takes place in several stages, in which the researcher:

- simplifies reality on the basis of the adopted ontological perspective, i.e., makes a demarcation between factors that affect and those that do not affect the analysed behaviour. The latter are then reduced, which means that they are not taken into account in the next research stages. Among those can be included, for example, the physical parameters of the Earth or the type of diet adhered to by the respondents. As a result, the space of essential factors for the analysed behaviour is created, consisting of physiological, neurobiological, psychological, cultural, social etc. factors, in addition to the genetic ones;
- on the basis of the adopted theoretical perspective, determines which of the factors in the space of essential factors are principal and which are secondary to the analysed behaviour;
- establishes the hierarchy of the power of influence of particular principal and secondary factors, thanks to which an essential structure of the examined behaviour is created;
- introduces idealising assumptions under which the effect of secondary factors is subject to ideation (extreme case of negative potentialisation). In other words, recognises that physiological, neurobiological, psychological, social, or cultural factors assume the value of zero and, therefore, do not affect the analysed magnitude;
- finally, can modify the initial claim by way of concretisation. By abandoning subsequent idealising assumptions, the researcher will demonstrate how the examined behaviour depends on the influence of secondary factors (Wajzer 2021).

Conclusions

- Possibilities of building a unified approach
- Scenario for maintaining idealising assumptions
- Reductionism of genopolitics as standard cognitive procedure applied in science

References

- Ksiazkiewicz, A., & Friesen, A. (2017). Genes and politics. In S. A. Peterson & A. Somit (Eds.), Handbook of Biology and Politics (pp. 85–105). Edward Elgar.
- Nowak, L. (2000). The idealizational approach to science: A new survey. In I. Nowakowa & L. Nowak (Eds.), Idealization X: The Richness of Idealization (Vol. 69, pp. 109–184). Rodopi.
- Wajzer, M. (2021). Idealisation, genetic explanations, and political behaviours: Notes on the anti-reductionist critique of genopolitics. Studies in History and Philosophy of Science Part A 90: 275–284.
- Weisberg, M. (2015). Simulation and Similarity: Using Models to Understand the World. Oxford University Press.

Interaction of Scientific Knowledge and Socio-Economic Development

Prof. Dr. Adnan CELİK

Selcuk University, FEAS, Department of Business, Konya/Turkiye.

E-mail: adnancelik@selcuk.edu.tr , ORCID: 0000-0002-8538-9937.

Abstract

Science was born after the desire to solve and control the secrets of the universe. People needed scientific knowledge to make life sustainable. Scientific knowledge is the knowledge obtained as a result of the process of establishing a connection with a piece of truth based on evidence. scientific knowledge; It has aspects that look at the individual, the organization, the society, the state, the world and the universe. In this study, only one subject, Socio-economic development, is discussed. In the phenomenon of development, the economic dimension can be spoken a lot. However, the social dimension of the event is also very important. In other words, economic development must be balanced with the social dimension. This is where the appropriate use of scientific knowledge comes to the fore. This study is about the place and importance of scientific knowledge in socio-economic development. The study consists of three separate parts in itself. First, the concepts of knowledge and scientific knowledge are explained. In the second chapter, socio-economic development is discussed. In the last chapter, the interaction of scientific knowledge and socio-economic development is emphasized. The study is concluded with the conclusion and general evaluation.

Keywords: Knowledge, Scientific Knowledge, Socio-Economic Development, Interaction of Scientific Knowledge and Socio-Economic Development

INTRODUCTION

Since the first periods of history, people have been curious to understand what is going on in the universe. Humanity wanted to make life easier with knowledge. In this way, it has become easier to survive in the struggle with nature. In other words, it was able to keep many developments under control. People have a desire to understand and know what is going on in the universe, to solve their secrets and to take them under control. As a result, science was born. Scientific knowledge has been reached through theoretical and applied studies within the scope of science. Scientific knowledge has a weight that will affect all areas of life. In this study, only the interaction with socio-economic development is discussed.

Development is a phenomenon that closely concerns people and nations. In an effective development, it means the development of the social structure as well as the economic dimension. If scientific knowledge is used correctly and appropriately, development in this sense can be facilitated. If poverty is prevented and unemployment is eliminated in any country, it means that economic development has started. Innovation can flourish here. Resources can be enriched. Of course, income justice and humane life are also important. Equality and justice have been achieved in both economically and socially developed countries. The development has spread all over the country. Property rights and social life were protected. Urbanization and environmental order are complete. Education is institutionalized. The literacy rate is very high. Qualified workforce is high. Health infrastructure has been provided. Mortality rates are low. Modern tools and methods are used in agriculture. Women's and children's rights are adequately protected. Without these, there can be no development.

This study, titled “Interaction of Scientific Knowledge and Socio-Economic Development”, consists of three separate parts. First, scientific knowledge was discussed. Here, the concept and scope of knowledge and scientific knowledge are defined. The second part is devoted to socio-economic development. Here, after explaining the concept and scope of development, socio-economic development has been clarified. The third chapter is on the interaction of scientific knowledge and socio-economic development. Here, firstly, the general importance of scientific knowledge is revealed. Then, the place and importance of scientific knowledge in socio-economic development is stated. As a result of the study, a general evaluation was made.

1. SCIENTIFIC KNOWLEDGE

1.1. The Concept and Scope of Knowledge

Even in the most primitive societies, some information about social life has been collected. Initially, this information is the number of individuals in the society, the number of soldiers, the build and number of weapons, the number of enemies, the number of animals, etc. It was about matters. In the following periods, new meanings and scopes were added (Serper, 2004: 6). There are those who classify the main sources of knowledge as religious and scientific knowledge. Scriptures, teachings of religious leaders, observations, experiments, lived experiences, habits, talents, skills, culture, art, lifestyles, etc. There are also those who distinguish sub-titles. The following approaches are also shared in the context of sources of information and ways of accessing information; previous practices, learning by sharing with other people, benefiting from experts, using logical analysis or scientific methods (Buyukozturk et al., 2008: 4; Karasar, 2020: 5-6).

Knowledge is facts acquired through learning, research or observation. It is a product of human curiosity. People want to know and influence their own life and environment. For this purpose, it tries to understand and learn how and why the events that occur and develop around it. Thus, it aims to make life easier and to dominate nature and to control events. Various meanings can be attributed to the concept of knowledge in daily language (Kızılcelik and Erjem, 1992: 100-266; Ozkalp, 2004: 11-19; Guney, 2004: 31-172; Yildirim, 2016: 17; Ozkalp and Kirel, 2021: 61-63).

Knowledge is closely related to people's social work and thinking activities. It is based on the intellectual reproduction of objective legal relations in the changing objective environment in the form of language.

Learning is also closely related to the facts obtained through research or observation (Guney, 2004: 31). Various classifications have been made regarding the sources and utilization methods of information. These are mostly centered around rationality and empiricism. In the rationalism approach, rationalism and rationalism are at the forefront. Empiricism and empiricism are emphasized in the empiricism approach. Today, the process of recording information is also highly developed. Digital technology has also been added to the human and physical office-based processing and storage systems.

1.2. Scientific Knowledge

Science is derived from the Latin root to know, and it is loaded with the meaning of known thing or knowledge. The word science indicates the existence of something studied and a working method (Fichter, 2019: 3). science or science; As a phenomenon that fosters reason, curiosity and purpose, it has been divided into many disciplines until today, and has led people to achieve better living conditions, find and learn new things (Akyel, et al., 2013: 6).

Science is “to find the causes of events occurring in nature and their connections with each other; It can be defined as determining when and how they can occur by generalizing and theorizing them”. Scientific knowledge, on the other hand, is the knowledge obtained at the end of the process of establishing a connection with a piece of reality based on evidence (Kızılcelik and Erjem, 1992: 100-266; Ozkalp, 2004: 11-19; Guney, 2004: 31-172; Ozkalp and Kirel, 2021: 61). -63).

Scientific knowledge is complex. It can change constantly. While some of them are deep and long term; others may be relatively temporary. a subject; typically based on concepts, theories, methodologies and findings discovered by generations of researchers and practitioners. The criteria of "subject" and "purpose" are important for a knowledge to be scientific knowledge. In the subject phenomenon “observability of events and objects; objectivity; repeatability”. In the objective criterion, it is “to comprehend the phenomena based on observation; can be identified; testing the causality relationship by observation; can be explained; expressing relationships in terms of laws and theories; inferences” are sought (Chen and Song, 2017: 1-55; Gokce, 2018: 2).

2. SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

When it comes to development, the first thing that comes to mind is economic development. The increase in national income is important for economic development. However, it is not enough. This should be followed by improvements in many areas such as social, humanitarian, cultural, institutional and so on. This is how full development happens. Countries that have completed these can be called developed countries. Those who are still struggling to improve and develop in these areas are in the developing countries class. However, there are those who do not have strength and strength, and those who remain in the struggle. These are called underdeveloped or underdeveloped countries. Developed countries and developing countries are more interested in economic growth. In other words, they can give the necessary importance to economic development. They are aware that with economic development, citizens will be offered a better life and a better level of well-being. Especially the economic development indicators of developed countries are at high levels (Sasmaz and Yayla, 2018: 263). In a socio-economically developing country, while the per capita income is high, the human development index is also within the acceptable limits. Of course, material factors are always important.

However, health, education, livable environment, democracy, freedom of thought and conscience are also important things.

Along with the industrial revolution, changes in the ways and methods of economic development came to the fore. There was a greater orientation towards science and technology. New inventions or improvements related to each period came to the fore. State, industrial businesses, universities and other R&D institutes took on important tasks. Useful information was obtained through their orientation towards research and development. So usable data was obtained. It was generally accepted that the parties act independently while producing scientific knowledge. Some states have made structural adjustment to policy development and implementation. Important tasks fell on research universities. Companies tried to implement the methods or techniques obtained from here and other research institutes in factories. Multi-faceted cooperation between these actors also facilitated economic and social development (Da Silva, 2020: 224). Of course, the level of development of developed countries cannot be attributed to this alone. Many issues can be listed as a source of development or development. However, reaching scientific knowledge and applying it appropriately takes an important place among them.

There are various studies on the level of development or development of countries and societies. The scientific information obtained from here can be usefully used in various fields. Common knowledge originating from the history of humanity and transmitted from generation to generation has formed the basis of many developments. However, for specific topics, each country may have its own specific components. In addition, the technological power and industrialization level of each country may vary. Two different issues arise here. The first is where the countries are in the development classification. In other words, they are the distinction between developed, developing and underdeveloped countries. The other issue is the dominance of the parties over the information. State and society in the macro dimension of the parties; In the micro dimension, individuals and organizations can be mentioned. The new scientific contributions of these parties to the common knowledge brought by civilization can take the relevant country to advanced levels.

3. INTERACTION OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE AND SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT

Scientific knowledge is closely related to every aspect of life. scientific knowledge; It has aspects that look at the individual, the organization, the society, the state, the world and the universe. Uncertainties in any field can be easily overcome with scientific knowledge. Study or research on uncertainty and risk areas can produce useful results. When it is desired to shed light on any field, the integration of literature information and empirical studies should be provided. This preference can also facilitate reaching a new level in understanding the dynamics of scientific knowledge (Chen and Song, 2017: 1-55).

In the path of development, scientific knowledge can be usefully used. Some countries may aim to increase production and exports. Some may implement policies of discipline, austerity and austerity. Of course, new foreign capital can also be attracted to the country. While developing development and investment policies, it can try to remove all obstacles to foreign direct investment. For this, it can be aimed to be a country that is free from corruption, transparent and easy to do business. It is important

that economic improvements also contribute to people's social lives. Perhaps the average person might say that economic development should come first. Housing and employment are undoubtedly very important. However, education, health, freedom of thought, livable environment and ecological structure are also important. In other words, economic development and stability should not come before anything else. On the contrary, economic and social development should be considered together. While the economic needs of the people are met, the establishment of participatory democracy will undoubtedly be the best way (Celik, 2021: 435-451).

The development levels of countries interact closely with scientific knowledge. That is to say, it is possible to talk about mutual interaction. Innovative development requires the presence of certain components. Among the prominent workforce components, the level of those with higher education, the number of researchers with doctoral degrees and research budgets are important. Among the efficiency components, the following ratios come to the fore; active innovative organizations, innovative product in total production, weight of innovative products in total foreign trade, place of patents in total application, status of global innovations in total innovation volume. In the cost component, the costs caused by innovative products and the share of the expenditures made for innovation in the total investment can be evaluated. The rate of worn machinery and equipment is also included in the calculations (Terziev and Klimuk, 2021: 3). These components also include general data taken into account in the state and society structure. The company side of the event is also in question. Because the use of scientific knowledge in socio-economic development is also important for businesses. For this reason, it should be aimed that every business is a dynamic organization. This can provide very important benefits in practice. Entropic problems can be overcome with new knowledge and experience that can be obtained with dynamic variability (Kozien, 2021: 187-190). Targets suitable for the company's internal and external environmental factors can be determined. Scientific knowledge is also required while creating a mission and vision.

If scientific knowledge is used appropriately and on time, every living thing on earth, especially humans, will benefit from it. Developed countries have realized this early. The developing ones are also trying to catch up. However, how will those who are not developed yet be able to access scientific knowledge? Even if a backward country has access to scientific knowledge, how will it be able to implement it? In such cases, various organizations around the world may be able to support. United Nations Development Program (UNDP) can be evaluated in this sense. The Sustainable Development Goals (SDGs) affiliated with the organization may contain useful information for the respective countries. For example, you can take a look at the 2022-2025 strategic plan. Here, it was emphasized that attention was paid to the provisions of the Paris Agreement. Among the main objectives, poverty prevention and helping people are stated. In addition, targets that will contribute to human life are envisaged, including the fight against multidimensional poverty, energy access, participation in elections and development financing. The areas of digitalisation, innovation and development finance have also been dealt with. One of the issues targeted here is the encouragement of innovation and creativity. The promotion of green governments is also noteworthy (Steiner, 2022: 1).

One of the organizations providing scientific information and technical support in the socio-economic development dimension is the World Bank. The institution provides global partnerships for sustainable development. It provides various financial products and technical assistance towards development. It

shares innovative knowledge and solutions to the challenges faced by countries. In addition to financial capital, there is also human capital support. Among the models developed in this context, the human capital project can be mentioned. It was thought that with the development of human capital, extreme poverty could be prevented. Providing people with support for nutrition, health services, quality education, a suitable work environment and skills development are undoubtedly good practices. Social and economic exclusion, wars, increase in the number of refugees, climate change, gender and other inequalities, demographic difficulties, illegal financial movements and pandemic conditions cause various problems at the global level. Therefore, citizens need to be empowered through social sustainability and inclusion. Efforts should be made to eliminate social barriers in front of people and to ensure equality of opportunity. This is facilitated by the sharing of useful and usable information. Human capital can be protected with scientific information support and technical assistance. Sustainable peace can be built. Perhaps prosperity can be shared, though not so easily (WB, 2021: 1-2).

It is useful to draw attention to some points for other organizations whose names are mentioned in this study or who provide global support on these issues. Undoubtedly, they aim to support underdeveloped countries (including developing ones in some issues). They are trying to bring the level of development between societies closer. They also work on designing the future with the research they have done and the reports they have published. It is important to transfer technological developments to social improvements. It is an act to be applauded that scientific knowledge that can be used usefully is put at the service of the peoples of the world. However, the following points should be considered in technical assistance and social support: "1. The report, suggestion or support must match the realities of the relevant countries. 2. While aiming at development, the dignity of the society concerned and its national independence must also be respected.

CONCLUSION and GENERAL EVALUATION

Development and development undoubtedly have many dimensions. Here, knowledge and scientific knowledge are brought to the fore. This phenomenon, which affects states and societies, has undoubtedly affected the elements of the market economy closely. Business organizations are also within this scope. Scientific information obtained from environmental and technological developments has been closely followed by the management of large-scale companies. This acceptance has intensified in the periods of modern and post-modern organizational theories. In other words, it gained momentum with the system and contingency approaches, and then it increased even more.

Historical developments also play an important role in the enrichment of nations. Especially developed countries supported the knowledge, techniques and practices that they saw as benefits and opportunities. It has been observed that developing countries follow them in their own way. However, those who are underdeveloped or undeveloped have not been sufficiently aware of scientific knowledge. There may be various reasons for this. These include colonialism, ignorance of physical and human wealth, authoritarian governments disconnected from the people, or some misfortunes. After all, the vicious circle here has been going on for hundreds of years. Otherwise, they have come a long way. In other words, the advanced ones took full advantage of the information obtained from technological and

environmental developments and got ahead in the race. Here, the following truth can be understood; "Scientific knowledge and socio-economic development are closely intertwined".

Specifically, this study focused on the socio-economic development dimension. In other words, it is aimed to develop economic development and social structure together. With scientific knowledge, more conscious analyzes can be made in these areas. In the path of co-development, the required technological structure can be researched. The question of where we stand in digitalization can be easily answered. Issues such as mobile internet efficiency, platform-centered open ecosystems, mobile payment systems can be adapted sufficiently. State and company-specific SWOT analyzes can be done. Structural arrangements and legal developments can be achieved. The degree of need for research and development can be determined. Growth models suitable for the country can be determined. The course of global and regional trade can be followed. The current course of exports and imports can be easily followed. New market opportunities may arise. New collaborations can be sought. The importance of entrepreneurs in development is a well-known fact. Entrepreneurship ecosystems can be revealed along with the degree of need for this segment. It can be determined in which areas production can be made. Supply elements can be determined more efficiently and profitably. Both macro and micro indicators can be followed. Government and corporate accounting data can be collected and coded. Financing needs and alternative sources of supply can be explored.

This study has been prepared from the literature on the interaction of scientific knowledge and socio-economic development. In order to overcome this limitation, researches specific to selected countries and some global companies can be conducted. More concrete analyzes can be made with the help of statistical data.

REFERENCES

Akyel, R., Aydogan, E. and Celik, A. (2013). Bilgi, Bilim, Bilimsel Yöntem ve Bilimsel Araştırma, İçinde Bilimsel Araştırma El Kitabı: Yönlendirilmiş Çalışma Klavuzu. Ed. Adnan Celik, Ankara: Gazi Kitabevi. (ISBN: 978-605-344-070-3)

Buyukozturk, et al. (2008). Sosyal Bilimler İçin İstatistik, 2. Baskı. Ankara: Pegem Akademi Yayın. (*ISBN*: 978-975-680-233-5)

Celik, A. (2021), Lee Kuan Yew's Autocratic, Paternal and Transformer Leadership Effects in Singapore's Development, 5th International Online Conference on Economics and Social Sciences, April 9-10, Lahore, Pakistan, pp.435-451. (ISBN: 978-625-00-9988-9)

Chen, C. and Song, M. (2017). Representing Scientific Knowledge: The Role of Uncertainty, NY: Springer Publishing. (ISBN: 978-331-962-541-6)

Da Silva, E. (2020). Scientific Knowledge, Innovation, and Economic and Social Development, in Role of Information Science in a Complex Society, Eds. E. Da Silva, M. L. P. Valentim, Hershey, PA: IGI Global. (ISBN: 978-179-986-512-4)

Fichter, J. (2019). Sosyoloji Nedir? Çev. N. Celebi, Ankara: Anı Yayınevi. (ISBN: 978-605-521-313-8)

Gokce, B. (2018). Toplumsal Bilimlerde Araştırma, 7. Baskı, Ankara: Savaş Yayınları. (*ISBN*: 978-605-218-008-2)

Guney, S. (2004). Açıklamalı Yönetim-Organizasyon ve Örgütsel Davranış Terimler Sözlüğü, Ankara: Siyasal Kitabevi. (ISBN: 978-975-632-507-0)

Karasar, N. (2020). Bilimsel Araştırma Yöntemi, 35. Baskı, Ankara: Nobel Yayınevi. (ISBN: 978-605-5426-58-3)

Kızılcelik, S. and Erjem, Y. (1992). Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Konya: Göksu Matbaası.

Kozien, E. (2021). The concept of a dynamic enterprise in an economic and praxeological approach, 65th International Scientific Conference on Economic and Social Development-Online Conference (Book of Proceedings, ISSN 1849-7535), Eds. A. Aleksic, V. Ruzic and Z. Baracskai, Varazdin, Development and Entrepreneurship Agency and University North, 19 February 2021, pp.187-196; http://www.esd-conference.com, Access: 27.12.2021.

Ozkalp, E. (2004). "Sosyolojiye Giriş ve Yöntemi", (içinde) Davranış Bilimlerine Giriş, 3.Baskı, Ed. E. Özkalp, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Web-Ofset Tesisleri. (ISBN: 975-06-0095-9)

Ozkalp, E. and Kirel, C. (2021). Örgütsel Davranış, 9.Baskı, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları. (ISBN: 978-625-766-716-6)

Sasmaz, M. U. and Yayla, Y. E. (2018). Ekonomik Kalkınmanın Belirleyicilerinin Değerlendirilmesi: Ekonomik Faktörler, International Journal of Public Finance, 3(2): 249-268, Doi: 10.30927/ijpf.463825. (E-ISSN: 2548-0499).

Serper, Ö. (2004). İstatistik-I, 5. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi. (*ISBN*: 978-975-776-389-5)

Simsek, M. S., Celik, A. and Akgemci, T. (2019). Davranış Bilimleri. 10. Baskı, Konya: Eğitim Yayınevi. (ISBN: 978-605-517-666-2)

Steiner, A. (2021). Foreword, in UNDP Strategic Plan 2022–2025, https://strategicplan.undp.org/, Access: 30.12.2021.

Terziev, V. and Klimuk, V. (2021). Methodological concepts for modernizatıon of industrial enterprises in the concept of postindustrial development, 65th International Scientific Conference on Economic and Social Development-Online Conference (Book of Proceedings, ISSN 1849-7535), Eds. A. Aleksic, V. Ruzic and Z. Baracskai, Varazdin, Development and Entrepreneurship Agency and University North, 19 February 2021, pp.1-5; http://www.esd-conference.com, Access: 27.12.2021.

WB (2021). Poverty & Social Sustainability; https://www.worldbank.org/en/understanding-poverty; https://www.worldbank.org/en/topic/socialsustainability, Access: 25.10.2021.

Yildirim, C. (2016). Bilim Felsefesi, 25.Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi. (ISBN: 978-975-14-1715-2)

Osoba pełniąca funkcję publiczną jako podmiot przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu w świetle art. 296 k.k. oraz 296a k.k.

MSc Monika NIEDŹWIECKA

University of Szczecin, Faculty of Law and Administration, POLAND

UWAGI WSTĘPNE

Przyznanie określonej grupie podmiotów statusu osób pełniących funkcje publiczną w płaszczyźnie prawa karnego implikuje doniosłe konsekwencje prawne. Sformułowanie „osoba pełniąca funkcje publiczną", a także zakresowo węższe – „funkcjonariusz publiczny" oraz „związane z nimi kompetencje", stanowią znamiona niemal wszystkich przestępstw zawartych w rozdziale XXIX Kodeksu karnego. Wyraźne sprecyzowanie zakresu znaczeniowego tej kategorii podmiotów ma zatem doniosłe znaczenie dla określenia sprawcy przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu. Co prawda, samo sformułowanie „osoba pełniąca funkcję publiczną" nie pojawia się expliciite w treści odpowiednich przepisów rozdziału XXXVI k.k., to jednak w rzeczywistości gospodarczej panującej w Polsce trzeba być świadomym faktu, że stosunkowo liczne przedsiębiorcze szeroko rozumianych jednostek organizacyjnych państwa lub samorządu terytorialnego reprezentują ich interesy, jako podmiotów gospodarczych, uprawiających zarobkową działalność gospodarczą.

WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI

KIM JEST OSOBA PEŁNIĄCA FUNKCJĘ PUBLICZNĄ ?

Dla sprecyzowania podmiotów, które powinny być określane jako „osoba pełniąca funkcję publiczną", należy zwrócić uwagę na treść art. 115 § 19 k.k., który zawiera definicję legalną tego terminu.

Art. 115 § 19 k.k.

„Osobą pełniącą funkcję publiczną jest funkcjonariusz publiczny, członek organu samorządowego, osoba zatrudniona w jednostce organizacyjnej dysponującej środkami publicznymi, chyba że wykonuje wyłącznie czynności usługowe, a także inna osoba, której uprawnienia i obowiązki w zakresie działalności publicznej są określone lub uznane przez ustawę lub wiążącą Rzeczpospolitą Polską umowę międzynarodową".

WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI

POJĘCIE OSOBY PEŁNIĄCEJ FUNKCJĘ PUBLICZNĄ

Jest to definicja zakresowa (nieklasyczna). Jest to jednocześnie z założenia – o czym przesądza jej stylizacja – definicja pełna, gdyż w jej definiensie wymienia się wszystkie elementy zakresu definiowanego pojęcia. Oznacza to, że osobami pełniącymi funkcję publiczną są w rozumieniu przepisów kodeksu karnego tylko te osoby które należą do któreyś z grup podmiotów wymienionych w art. 115 § 19 k.k.

Nie jest to natomiast definicja jasna, gdyż określenia użyte na oznaczenie poszczególnych elementów zakresu definiowanego pojęcia dają podstawy do różnorodnych interpretacji. Wątpliwości pojawiają się zwłaszcza przy wymienieniu osób przynależnych do kategorii zatrudnionych w jednostce organizacyjnej dysponującej środkami publicznymi oraz tych, którym przysługuje status funkcjonariusza publicznego na podstawie art. 115 § 13 pkt 4 i 6.

Art. 296 Kodeksu karnego

§ 1. Kto, będąc obowiązany na podstawie przepisu ustawy, decyzji właściwego organu lub umowy do uzyskiwania się sprawcą majątkowym lub działalnością gospodarczą osoby fizycznej, jednostki albo jednostki organizacyjnej nie objętej osobowością prawną, przez nadużycie udzielonych im uprawnień lub niedopełnienie ciążącego na nim obowiązku, wyrządza jej znaczną szkodę majątkową, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 1a. Jeżeli sprawca, o którym mowa w § 1, przez nadużycie udzielonych mu uprawnień lub niedopełnienie ciążącego na nim obowiązku, sprowadza bezpośrednie zagrożenie dla życia, wyrządzając znaczną szkodę majątkową, podlega karze pozbawienia wolności do lat 8.

§ 2. Jeżeli sprawca przestępstwa określonego w § 1 lub 1a działa w celu osiągnięcia korzyści majątkowej, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

§ 3. Jeżeli sprawca przestępstwa określonego w § 1 lub 2 wyrządza szkodę majątkową w wielkich rozmiarach, podlega karze pozbawienia wolności od roku do lat 10.

§ 4. Jeżeli sprawca przestępstwa określonego w § 1 lub 2 działa nieumyślnie, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3.

§ 4a. Jeżeli pokrzywdzonym nie jest Skarb Państwa, sprawca przestępstwa określonego w § 1a zostaje na wniosek pokrzywdzonego.

§ 5. Nie podlega karze, kto przed ostatecznym postanowieniem sądowego dobrowolnie naprawił w całości wyrządzoną szkodę.

UNIWERSYTET SZCZECIŃSKI
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI

PRZESTĘPSTWO NADUŻYCIA ZAUFANIA ART. 296 K.K.

Przestępstwo nadużycia zaufania należy do grupy przestępstw gospodarczych. Zostało usankcjonowane w XXXVI rozdziale Kodeksu karnego, zatytułowanym „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu". Tytuł tego rozdziału może wskazywać, że dobrem chronionym jest tutaj obrót gospodarczy. Jednakże „obrót gospodarczy" to pojęcie ogólne i niebędące wartością samą w sobie. Dlatego uznać należy, że art. 296 k.k. chroni zasady prawidłowego obrotu gospodarczego, stanowiąc pośrednią ochronę ponadindywidualnym interesom gospodarczym społeczeństwa jako ogółu.

PRZESTĘPSTWO NADUŻYCIA ZAUFANIA - ART. 296 K.K.

Określając indywidualny przedmiot ochrony art. 296 k.k. należy zwrócić uwagę na jego ściśle powiązanie z treścią przepisu. Kryminalizuje on bowiem wyrządzenie znacznej szkody majątkowej w związku z nadużyciem uprawnień lub niedopełnieniem obowiązków w zakresie zajmowania się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą podmiotu gospodarczego, którym może być „osoba fizyczna, prawna albo jednostka organizacyjna". Dobrem prawnym, w zakresie indywidualnej ochrony są zatem majątkowe interesy podmiotu gospodarczego, w tym także poszczególnych pozycji, jeżeli występują one w takiej roli.

PRZESTĘPSTWO NADUŻYCIA ZAUFANIA - ART. 296 K.K.

Zakres ochrony, jaki odnosi się do analizowanego uregulowania, nie jest jednak tak oczywisty, jak to się może prima facie wydawać. W art. 296 k.k. posłużono się bowiem pojęciem „zajmowanie się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą", który dla przedstawicieli prawa karnego jest źródłem odmiennych interpretacji. W doktrynie wskazuje się, że użycie spójnika „lub" może wskazywać na szerszy zakres ochrony na podstawie tego przepisu, nieograniczony wyłącznie do zapewnienia ochrony interesom przedsiębiorstw oraz ich właścicieli.

PRZESTĘPSTWO NADUŻYCIA ZAUFANIA - ART. 296 K.K.

Z drugiej zaś strony fakt umieszczenia art. 296 k.k. wśród przepisów regulujących przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu może sugerować ograniczenie jego zakresu zastosowania wyłącznie do ochrony interesów majątkowych profesjonalnych podmiotów, tzn. takich, które w ogólnym ujęciu prowadzą działalność gospodarczą. Ten ostatni pogląd wspiera dodatkowo fakt, że w poprzednich kodeksach karnych przestępstwo nadużycia zaufania znajdowało się w rozdziale „Przestępstwa przeciwko mieniu", a obecny przepis znajduje się w rozdziale „Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu".

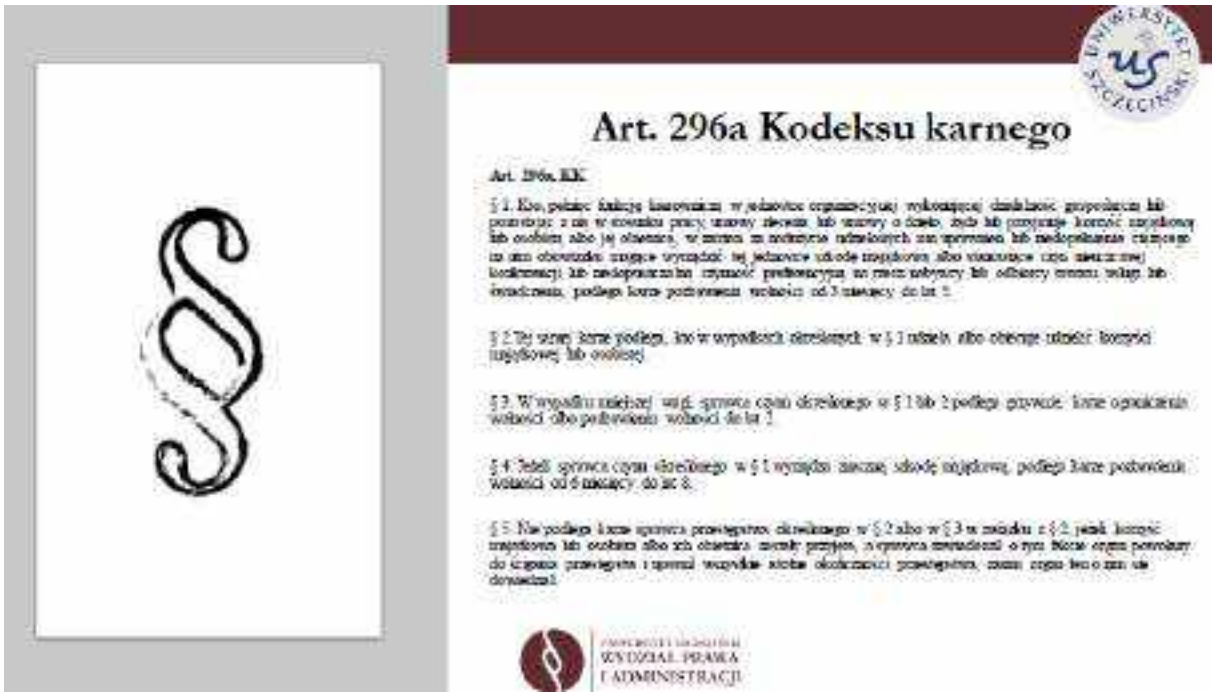
Art. 296a Kodeksu karnego
Art. 296a. KK
§ 1. Kto, pełniąc funkcję kierowniczą w jednostce organizacyjnej wykonującej działalność gospodarczą lub powiązaną z nią w stosunku pracy, umowy zlecenia, lub umowy o dzieło, żąda lub przyjmuje korzyść majątkową lub osobistą albo jej obietnicę, w zamian za nadużycie uprawnień lub niedopełnienie ciążącego na nim obowiązku mogące wyrządzić tej jednostce szkodę majątkową albo stanowiące czyn zabroniony konkurencji lub niedopuszczalną czynność preferencyjną, na rzecz nabywcy lub odbiorcy towaru, usługi lub świadczenia, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.
§ 2. Tej samej karze podlega, kto w wypadkach określonych w § 1 udziela albo obiecuje udzielić korzyści majątkowej lub osobistej.
§ 3. W wypadku mniejszej wagi sprawca czynu określonego w § 1 lub 2 podlega grzywnie, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2.
§ 4. Jeżeli sprawca czynu określonego w § 1 wyrządza znaczną szkodę majątkową, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.
§ 5. Nie podlega karze sprawca przestępstwa określonego w § 2 albo w § 3 w związku z § 2, jeżeli korzyść majątkową lub osobistą albo ich obietnicę uznał przyjąć, a sprawca zawiadomił o tym fakcie organ powołany do ścigania przestępstw i sprawił wszystkie okoliczności przestępstwa, zanim organ ten o nim się dowiedział.
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI

KORUPCJA W OBROCIE GOSPODARCZYM – ART. 296a K.K.
Nowela z 13 czerwca 2003 r. został dodany do Kodeksu karnego art. 296a, penalizujący przestępstwo tzw. korupcji gospodarczej. Tym samym zainteresowanem ustawodawcy zostały objęte wszelkie akty przekupstwa i sprzedajności, których celem jest osiągnięcie przewagi konkurencyjnej. Korupcja gospodarcza godzi bowiem w podstawową zasadę wolnego rynku, którą jest wolna konkurencja, a w dalszej kolejności powstrzymuje rozwój gospodarczy oraz zagraża właściwemu funkcjonowaniu mechanizmów rynkowych.
WYDZIAŁ PRAWA I ADMINISTRACJI

WNIOSKI

W naszych warunkach gospodarczych stosunkowo często osoby należące do kategorii pełniących funkcje publiczne reprezentują interesy państwa lub samorządu terytorialnego jako podmiotów gospodarczych, równoprawnych z innymi uczestnikami obrotu gospodarczego. Osoba pełniąca funkcję publiczną występuje też w innych rolach państwa, wykonując określone ustawą zadania publiczne. Skoro przedmiotem ochrony poszczególnych przestępstw przeciwko obrotowi gospodarczemu są interesy majątkowe i działalność gospodarcza, to nie mieszczą się w ich zakresie funkcje władcze państwa lub innych instytucji publicznych. Osoba pełniąca funkcję publiczną, która zajmując się sprawami majątkowymi lub działalnością gospodarczą państwa czy innej instytucji publicznej jako podmiotu gospodarczego (np. kierujący przedsiębiorstwem państwowym) dopuści się przestępstwa nadużycia zaufania lub też sprzedajności, powinna ponosić odpowiedzialność tak jak każda inna osoba, której powierzono tego rodzaju cudze sprawy. Natomiast w sytuacji, gdy realizuje zadania publiczne, uczestnicząc tym samym w sprawowaniu imperium funkcji władczych przysługujących podmiotom państwowym lub samorządowym, podstawą penalizacji jej zachowania będą odpowiednie przepisy z rozdziału XXIX k.k.

Motivations and expectations of English language learning among high schools students and parents in Kosovo

PdD cand. Donjete LATIFAJ

Kadri Zeka University, KOSOVO

Abstract

The study aims to understand the motivation, needs, and expectations of Kosovo high school students in learning English in an efficient and effective manner. Additionally, the purpose of this study is to explore on parental expectations and their roles on the process of their child's development in learning English in a private school (course). The study, therefore, seeks to achieve the following objectives: To explore on the high school students' views, motivations, experiences and expectations of English learning in private schools; To understand parental perceptions and their roles on the process of their child's development/ advancement in learning English; To identify the needs and expectations of high school students in general aspects; To identify the Critical Success Factors as well as their main challenges of English language schools in Kosovo. Fifty students participated in completing a questionnaire reflecting their perceptions for learning English, and the factors that motivate them to enrol in private schools. Follow up interviews with ten parents were conducted to understand the role of parent involvement in children's academic achievement. In addition to that, the researcher wanted to investigate on knowing parental expectations about their children's achievement and the opinion of the private English schools offering such courses in order to have a more qualitative approach to the results. Also, another concern was on having a clear view of the Critical Success Factors of five private well-known English schools that are currently operating in Kosovo, to see what they offer and how do they attract students to be part of their services. In addition to it, five interviews were utilized with five managers, administrators and teaching coordinators at five English language schools that are currently operating in Kosovo and that accepted to be part of this research paper.

Keywords: motivation, English, parental expectations, students, critical success factors, private schools.

Purpose and Background of the research

1.1 Introduction

The English language, widely considered as a global language, has been identified as the most important foreign language at all national education levels, particularly in higher education as a result of globalization (Ngo, 2015,p.1) There is a tremendous number of students (more than 400 hundred in each school) who are continually being involved in English language teaching private schools and courses in Kosovo. English language is a compulsory subject for students from early stages, the majority of the public schools have implemented English as a compulsory subject from the third grade, and however in a more positive note some schools have already started learning English at the age of seven, in the very first grade based on the new curriculum. This way, there seems to be a need to attend English courses from the very beginning and especially in the high school. It is essential that we properly understand the role that English plays and will play. For many jobs, communication skills in English are in increasing demand. English is becoming a 'basic skill', along with computer literacy. But low access to affordable and high-quality English language and soft skills are stated across the region to be a barrier in many sectors such as retail, financial services, IT, beauty and wellness, tourism and healthcare (Erling,2013). However, the overall aim of this study is to determine on the motivations and expectations of English language learning that high school students have when enrolling in private English schools (courses) despite having English lessons at school. Also, there will be a particular focus in identifying the Critical Success Factors of schools that offer English lessons. Hence, it will be determined on how is it like doing business in a developing country like Kosovo, and how do they manage to attract students in such a big number. There seem to be limited studies published in Kosovo about this issue, consequently, the need for research on motivations and expectations from students and parents' perspective emerges as a potential area to be studied on.

1.2 Statement of the problem

There is an increasing interest among the young Kosovar students to learn English in their early age. Yet, no empirical studies have been made as to their motivation to learn and/or advance their English skills in their early age. Equally, little is known about the methodology, or success factors of the private English courses to meet the students increasing demand to learn English. This study therefore seeks to shed some light on this important area of education in Kosovo.

1.3 Needs and Justification of the Study

There is a great number of well-known private English schools (courses) that are having a great success. Private English Schools operating in Kosovo is an insufficiently explored area and no empirical study has been undertaken so far. Hence, the main focus of the study if in exploring students' motivation and expectations in learning English in the private sector. Thus, the identification of students' motivation and parents' expectations throughout this research also aims to ascertain the Critical Success Factors as well as their main challenges of English language schools in Kosovo. In addition to it, through this study the existing businesses and new entrants can recognize the most pressing challenges and the good

opportunities to own a business so to achieve Customer Satisfaction. In light of this, considering that Customer Satisfaction is a consequence of Costumer-perceived Value (Fornell et al., 1996), and that Customer Satisfaction should be made the goal and the ultimate measure of Service Quality (Milakovich, 1995), the research further will look into the understanding of students' motivation and expectations in enrolling to learn English as a second language in a Private English School.

1.4 Research Aim

The purpose of this research study is to understand the motivations, needs, and expectations of Kosovo high school students in learning English in an efficient and effective manner from students and parents' viewpoint. The findings would be useful for current and future schools improving their services in the English teaching business in Kosovo.

1.5 Research Objectives

The study, therefore, seeks to achieve the following objectives:

1. To explore on the high school students' views, motivations, experiences and expectations of English learning in private schools;
2. To understand parental perceptions and their roles on the process of their child's development/ advancement in learning English.
3. To identify the needs and expectations of high school students in general aspects;
4. To identify the Critical Success Factors as well as their main challenges of English language schools in Kosovo.

1.6 Research Questions

Based on the extent literature review and the established objectives, the research will seek to critically explore the following questions and look at a possible approach to their answers for this research project:

1. **What** motivates Kosovo high school students to learn English?
2. **What** are the needs and expectations of high school students to learn English in an efficient and effective manner?
3. **What** are parental expectations about their children learning English?
4. **What** are the CSFs that lead to a private school's growth and development?

More specific questions about learning English, which help to investigate these questions, include:

- **What** are learners' feelings and motivations for learning?
- **What** affective factors are involved?
- **What** kinds of learning experiences have these learners had?

1.6 Definitions of terms : EFL- English as a **F**oreign **L**anguage, **CSF- C**ritical **S**uccess **F**actors, **ASK-A**merican **S**chool of **K**osovo

LITERATURE REVIEW

2.1 Introduction

The structure of the literature review starts by summarizing different types of motivation in general and gives a brief outline of the private English schools operating in Kosovo, carrying out a review on the theoretical constructs of motivation. Afterwards, it is followed by a discussion of the review of findings and the gabs in knowledge about the problem.

2.2 Theoretical constructs of motivation

Gardner (as cited in Wimolmas 2013), in his socio-educational model, notes that motivation is perceived to be composed of three elements. These are effort, desire and affect. Effort refers to the time spent studying the language and the drive of the learner. Desire indicates how much the learner wants to become proficient in the language, and affect means the learner's emotional reactions related to language study.

Additionally, (Harmer, 1991, p. 3) uses the word 'goal' to categorize the motivation in second language learning into two types :

1. *Short-term goal* means when students wish to succeed in doing something in the near future, for example, students who want to pass their examination or to get good grade or high scores.
2. *Long-term goal* refers to a wish of students or learners who want to get a better job in the future or to be able to communicate with people who use the language that they study or the target language.

Krashen (1988, p.22) mentioned the following factors which are rather related to motivation that will attempt to relate the second language ability to these two functions.

1. *Integrative motivation*, defined as the desire to be a part of recognized or important members of the community or that society that speak the second language. It is based on interest in learning the second language because of their need to learn about, associate or socialize with the people who use it or because of purpose or intention to participate or integrate in the second language using the same language in that community; but sometimes it involves emotion or affective factors a great deal. (Saville-Troike, 2006, p. 86)
2. *Instrumental motivation* involves the concepts of purely practical value in learning the second language in order to increase learners' careers or business opportunities, giving them more prestige and power, accessing scientific and technical information, or just passing a course of their study in school. (Saville-Troike, 2006, p. 86) Furthermore, the motivation is further classified into two main categories as the following:
1. *Extrinsic motivation* refers to a desire to get a reward and avoid punishment. It emphasizes external need to persuade the learner to take part in learning activity (Arnold, 2000, p. 14), such as homework, grade, or doing something to please teachers. Both

integrative and instrumental motivations are also grouped under the branch of the extrinsic motivation (Harmer, 1991, p. 4)

As extrinsic motivation is based on external outcomes such as rewards and punishment. This motivation could bring a negative impact to the students, because with extrinsic motivation, students do not learn with their strong intention or will but they study it because they are pushed by the interest in the rewards or the punishment. When a student is learning because he is promised rewards or because he wants the rewards, he will be highly motivated to come to classes and learn and achieve the goal that is set for him. But when these rewards are taken away, or sometimes even if they do not see any punishment, the student will not be interested in coming to class and learn the language any longer.

2. *Intrinsic motivation* refers to learning itself having its own reward(Arnold, 2000, p. 14). It means the learners are willingly and voluntarily (not compulsorily) trying to learn what they think it is worth or important for them. When students have intrinsic motivation, they have the internal desire to learn and they do not have the need for external outcomes. There are no negative impacts in having intrinsic motivation. In addition, intrinsic motivation pushes the student to learn without rewards, because the need is innate or come from inside or depends on their own will. Lightbown and Spada (1999, p. 56-57) mentioned that teachers do not have many effects on students' intrinsic motivation since the students are from different backgrounds and the only way to motivate students is by making the classroom a supportive environment (Ratanawalee Wimolmas,2013,pp.906-908).

In the table below, the reader might have a much clearer opinion of the definitions of four kinds of motivation. Additionally, it must be mentioned that in this study the Likert- type scale was used so to have a better approach to the results in understanding students' motivation to learn English as a Foreign Language. Hence, the questions were adapted from the internet as they were including the four types of motivation: Instrumental, integrative, intrinsic, and extrinsic. Table 1 gives very comprehensible definitions on the four types of motivation. See the table:

Table 1. Adapted from 'Motivation: Two sets of concepts' (Richards, 2003, p.14)

Motivation	Description
Instrumental Motivation	wanting to learn a language for the practical benefits it brings.
Integrative Motivation	wanting to learn a language in order to interact with and become similar to valued members of the target language community
Intrinsic Motivation	enjoyment of language learning itself.
Extrinsic Motivation	driven by external factors such as parental pressure.

2.3 Private English Schools (courses) operating in Kosovo

In the post-war Kosovo, many developments have been happening in the private sectors. There was a rapid growth of English language learners in Kosovo, who were influenced by the international community since they enhanced employment and travel opportunities (Mustafa,2009). That is why in a

very short time private sector experienced a fast development. In British Council's report(2009), Mustafa indicated that after the 1999 conflict, the presence of international community increased dramatically when United Nations Mission in Kosovo (UNMIK) took over Kosovo's administration. Consequently, the presence of international agencies, troops of the North Atlantic Treaty Organization (NATO) and other foreigners, changed the status of English in Kosovo; until 1999 English which was taught as a foreign language (EFL) from the 5th grade, and was taught in only few private language centers did not provide many opportunities for the public to use it outside of schools. However, after 1999 the need for day to day communication between the Kosovars and the international community, the far better paid jobs with international organizations, higher opportunities to study abroad, the recent introduction of English in the 3rd grade of primary school, the English language requirement from the local companies and so forth increased the motivation of local population to learn and/or improve their language skills. For this reason, the number of private language schools has sprung up rapidly.

Until today, there is not a clear picture of how many private language schools are operating in Kosovo and what kind of courses do they offer. Unfortunately, most of these schools are registered under the figure of private companies, not as education centres and have a business license; others on the other hand work without a business license using houses as premises for their teaching activities. In both cases they do not have an education license as the Ministry of Education, Science and Technology (MEST) has not begun the process of accreditation with this category. In other words, there is no official data on the private English language teaching industry in Kosovo and no mechanism that would help clients choose the highest quality language school from many options offered in the market.

However, after the introduction of reforms in the system of education, and in particular after the process of accreditation in the higher education, the awareness of public on the importance of quality assurance by a national body has raised. It has become evident from the informal discussions with the representatives of some of the private language schools that accreditation in this sector would be welcomed considering that the schools which regard themselves as quality providers want to eliminate all sham language schools in order to gain more profit from the business and raise competition in the market.(Mustafa ,2009,p.1-2). In addition to it, below we have the mission statements of two well-know schools that offer English classes in Kosovo such as: According to its mission statement, American School of Kosovo, for instance 'seeks to join the best practices in teaching and learning, with effective business strategies to offer the highest academic program possible to students at an affordable cost to Kosovo and International families. ASK is committed to offering each student a quality education in a safe and supportive environment that encourages self-reflection, self-discipline, collaboration with others, and excellence in learning'(American School of Kosovo, n.d).

Moreover, Oxford Studio states that it cultivates quality English language teaching and learning, prepares students to face new challenges in their educational path and enables students to meet the request and necessity of the language in today's world. Commitment, encouragement and support towards each student in order to gain the required skills and interpersonal development are the main objectives of our school. The learning process in Oxford Studio is always dynamic and all-embracing. Continuous professional development and encouragement in using modern methodology offers creativity, variety and quality in teaching (Oxford Studio, Vision and Mission, para 2).

2.4 Studies on parental expectations

From the perspective of psychology, expectation is a changeable mental status, which can be considered as a predictable recognition based on people's reactions to external contexts or the need for inner strength arising from their own or others' prediction of behavioural outcomes (Zhu, 1989 as cited in Jin et al 2014). Parental expectations, in particular, mainly consist of the attitudes a parent has about their child's academic success and educational outcomes (Cook, 2009 as cited in Jin et al 2014). Moreover, evidence suggests that parent involvement programs have a positive impact on children's achievement. Parents who maintain frequent contact with the school have higher achieving children than parents who have frequent contact. And, schools that are well connected with the community tend to have higher achieving students than schools with fewer ties. Parents who become involved in their children's schooling tend to develop positive attitudes towards their children's teachers. They rate teachers higher in interpersonal and teaching skills, perceive them as wanting them to help their children and as very helpful in suggesting ideas for home activities Bempechat's work (as cited in Henderson 1988 & Epstein 1987).

2.5 Parental expectations and high school learners' academic development

It must be mentioned that high school students or adolescents may easily disorient themselves because they are in a very sensitive phase. This way, the advice and support of the parents is more than needed, especially in terms of motivating them to learn. Parents have more experience in life, this way they know what the market seeks in the future and they should orient and invest in their child's development. Nowadays, English language as an international language plays a great role in having an open minded personality and a successful career in life. Hence, knowing English seems to open doors to the youth in many respects. Parents themselves are experiencing the competition in the market, this way they are encouraging their children to attend English language schools to learn English as a Second Language in order to have more success. In a more positive note, as parents claimed themselves, the reason why they encourage their child to attend English courses is that they are in a class where the English language level is the same in comparison with the school, where students do not belong on the same level.

Additionally, expectations parents have for their children's school attainment influence their children's expectations and achievement, and early expectations tend to persist throughout the child's school years. Parents' expectations influence child outcomes through multiple pathways. Parental expectations are more likely to affect their children when parent-child relationships are characterized by closeness and warmth. Parental expectations directly affect the amount of parent-child communication about school. In addition, families with high educational aspirations for their children provide more out-of-school learning opportunities for them. Students who reported their parents expected them to attend college had better attendance and more positive attitudes toward school, according to one study. Parental expectations also affect the child's own aspirations and expectations; for instance, studies suggest that parents' expectations for their children's academic attainment have a moderate to strong influence on students' own goals for postsecondary education(Data Bank,2015,pp.2). In addition to it, parents have mentioned that there are better school conditions, the schools offer suitable books, texts for the students as well as they have mentioned that they have experienced themselves that in the English schools more sources, materials, posters, various internet quizzes are organized so to prepare our children in for the

studies and life in general. What is more, parents have mentioned that teachers behave better, most of the cases are more qualified than the teachers in the public school and pay more attention to our children. This way, studies suggest that the key to students' success is providing an effective teacher in every classroom and an effective principal in every school. Teacher effectiveness matters; the research demonstrates that teacher effectiveness contributes more to improving student academic outcomes than any other school characteristic and that an effective principal is central to recruiting and supporting teachers and leading school improvement (Murphy et al., 2006; Rivkin et al., 2005; Waters et al., 2003). Studies suggest that a student who has great teachers for several years in a row will be on a path of continued growth and success, while a student who is taught by a succession of less effective teachers may experience lasting academic challenges (Hanushek, 2009; Sanders and Rivers, 1996) Another factor related to students' success and teachers' good performance is the fit between students and texts and the fit between teachers and texts. Students' textbooks are made to fit their needs that is why the textbooks must have not just the English language or communication skill content but it must also fit students as learners of English. As with students teachers also seek three things from textbooks: content/explanation, examples and exercises or tasks. In all settings, the evaluators of the textbooks must consider if the textbook fits the course's goal and if that is a teacher-friendly textbook, also if that is likely to be of interest or use for the student and easily approached (Celce,2001).

2.6 Parental expectation and second language acquisition

The theoretical background and the constructs of motivations have already been mentioned in the above section, now it is important to determine the exact importance of motivation in the Second Language Acquisition and to mention motivational strategies that teachers should use in order to enhance students' motivation. Most teachers and researchers have widely accepted motivation as one of the key factors which influence the rate and success of second/foreign language learning. Moreover, motivation provides the primary impetus to initiate learning the L2 and later the driving force to sustain the long and tedious learning process; indeed, all the other factors involved in L2 acquisition presuppose motivation to some extent (Dörnyei, 1998, as cited in Huang 2007).Furthermore, parental expectations are that in the private English schools, the assessment is fair and children have the chance to meet new people with different capacities. The English language courses give students the opportunity to compete with one another, prepares frequent tests, debates, by giving the students the chance to practise English more. According to Bachman,(1990) a successful school must provide a qualitative assessment to their students as well, if the school is to interpret the score on a given test as indicator of an individual's ability, that score must be both reliable and valid. These qualities are essential to the interpretation and use of measures of language abilities, and they are the primary qualities to be considered in developing and using tests so to finally certify students' achievements.

According to Baig (2011) Parents are the subjects of this study because, as primary stakeholders in their children's education, they have been recognized as a key feature in making school programs effective and successful. Particularly, attitudes and beliefs have been found to influence parents' decisions to become involved in their child's education.

Parents enrol their children in these programs for reasons such as their family language background or a true passion for language learning. Parents appeared very reflective and knowledgeable of immersion education, child rearing, and their impact on their children's education. They had very high expectations but saw themselves as partners to schools in providing their children with the best education possible (Baig ,2011).

Research Approach and Methodology

3.1 Research Approach

When it comes to data collection methods, there are generally two research approaches, namely: quantitative and qualitative. Quantitative research is concerned with the collection and analyses of data in numerical form and the results can be directly interpreted (Saunders et al. 2009). Differently, qualitative research has been defined as encompassing those techniques of data collection and analyses that rely on non-numerical data (Cassell et al. 2006). In addition, whilst the quantitative research method allows for reliable measurement through sampling and statistical techniques (Burns, 2000), qualitative research seeks to explore as much details as possible and aims to explore depth rather than breadth (Saunders, et al. 2009).
The research was conducted in five English Language Schools (courses) located in Prishtina, the capital city of Kosovo. Both the qualitative and quantitative methods were used for this study. Hence, the overall study contains three approaches to answers:

Firstly, a quantitative method was used for this research which was to identify students' motivations and expectations in learning English as a Second Language. The data for this study are obtained through questionnaires administered to the total number of 50 students. The questions were compiled in English having in mind that they already have some background of English. The total number of the questions was twenty-four, three of them were open minded questions whereas the others were adapted from the internet as they fitted to this research paper. The questions were compiled in the Likert- type scale having five options (strongly agree, agree, neither agree nor disagree, disagree, strongly disagree).

Secondly, 10 interviews were organized with parents from the researcher with the purpose of understanding parental views and expectations in sending their child in private English language schools.

Thirdly, 5 school directors who accepted me to distribute the questionnaires to their students, also were interviewed. The reason why the school directors were interviewed for this research paper was to understand the Critical Success Factors of private English schools operating in Kosovo, this way having a clear picture on how they manage to attract so many students in their services.

4.2 Population and Sample Section

The target of this study includes five private English schools operating in Pristina, including fifty students in total and ten parents. A pilot study was performed in order to ensure that the questions in the questionnaire and interview guideline are clear and can be easily and promptly understood.

4.3 Ethical Consideration

A number of steps will be necessary to ensure compliance with the requirements of an ethical research. Moreover, it is important to reassure the participants that their responses shall remain anonymous, not only to encourage honest responses but also to protect them from any possible negative consequences (Oliver, 2003).

Data Analysis

This chapter deals with analysis and findings of this particular research. This was based on the data collected from the participants. Charts, table, diagraphs are used for further visual explanations. Some of the findings drawn out from the data analysis are given below.

4.1 Findings from high school students' questionnaires

Based on the data collected, the majority 90% or 45 respondents (students) claimed that the reasons why they have chosen to enrol in an English school is because they consider English a helpful part for their future career. See the chart below:

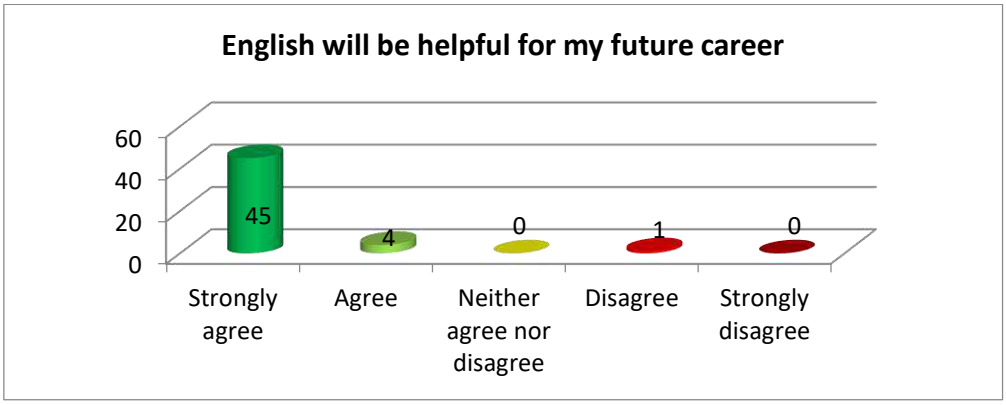

Chart 1.Students' responses on the statement' English will be helpful for my future career'.

In their report *Languages for the Future (2013)*, British Council states that investment in language learning, whether by central government, educational institutions or private sector organisations, requires a systematic analysis of which languages can bring most benefits, whether to people, society at large or our economy (British Council, 2013, p.10).

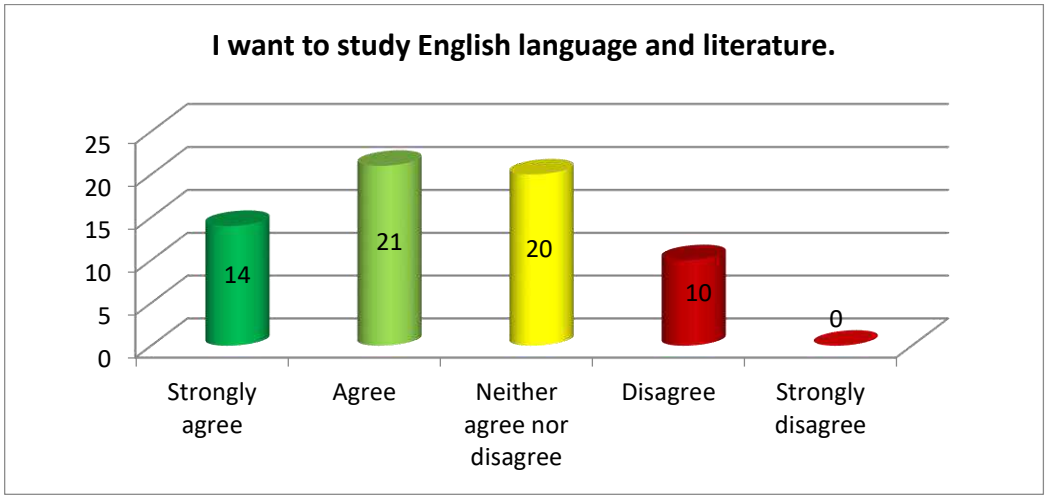

Chart 2. Students' responses on the statement 'I want to study English language and literature'

Additionally, 46% of the students strongly agree, and 42% agree that they are learning English because English will broaden their future options. Moreover, 14 or 28% of the students have already decided to study English language and literature.

Also, students were given various statements which were related to integrative motivation such as ' English helps me meet foreigners' and the majority of the students 84% or 42 respondents agreed in this, 7 or 14% neither agreed nor disagreed to this statement and only 1 or 2 % of the total number disagreed. See the chart below:

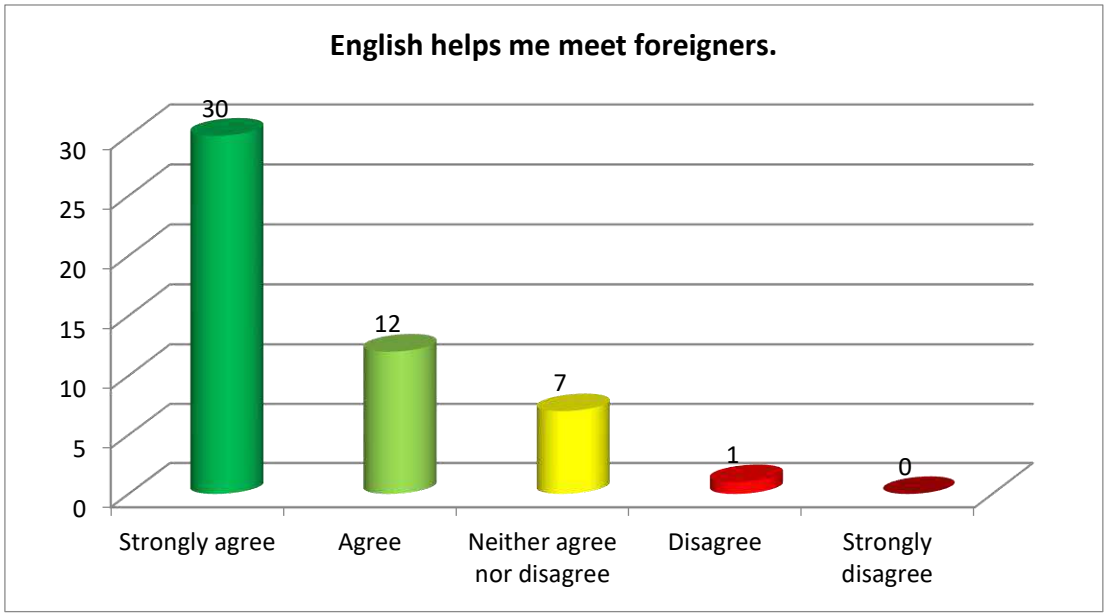

Chart 3. Students' responses on the statement ' English helps me meet foreigners' which is part of the integrative motivation.

Furthermore, another statement which includes the integrative motivation type will be illustrated below in the chart.

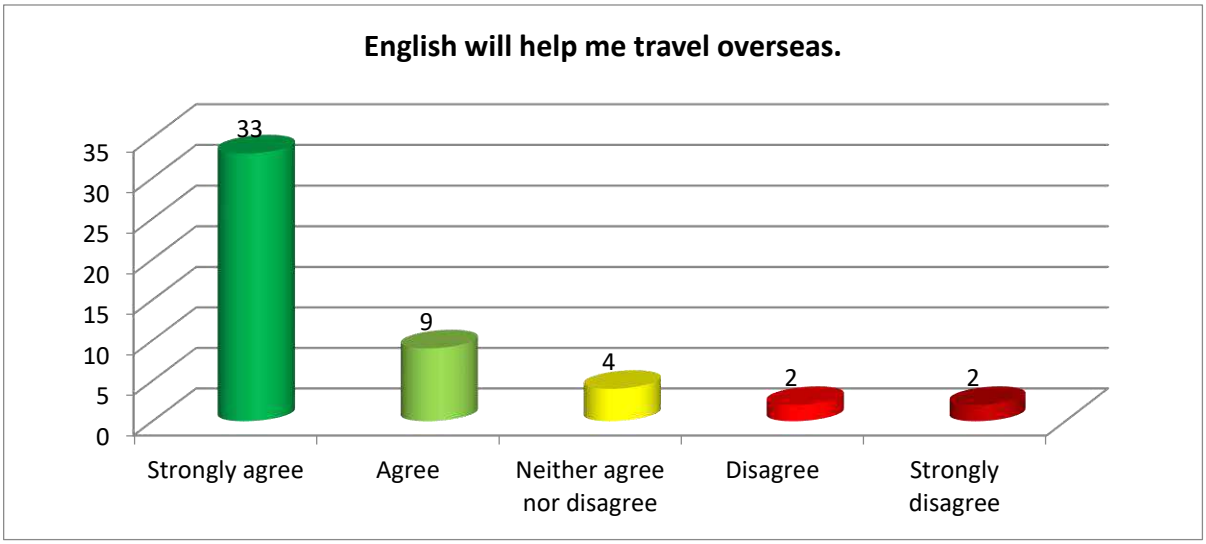

Chart 4. Students' responses on the statement ' English will help me travel overseas'.

In Chart 4, it can be noticed that students have an integrative motivation 42 students out of the total number 50 agree that English will help them travel overseas, 4 students neither agree nor disagree, and 4 students disagree at this point. From my experience of work as an English teacher both in a public and private school, I had the chance to see that some students attend private English schools, because their parents do business out of the country, as well as they have won any scholarship or will take part in any international competition. For instance, even in the open minded questions I noticed that one student mentioned ' I need English language because I will take part in Washington DC in some robot competitions organized there by the University of Business and Technology'. The other student mentioned that ' I want to learn English just like my brother, so when I enter university, I will work and travel to America for four months'. And I could also see answers where students claimed that ' I want to study in the USA', or statements like 'Maybe in the future I will have money and travel abroad just to see seven wonders of the world' etcetera.

To sum up, 65 % of the respondents claimed that English will help them travel overseas, also in a closely related statement which was ' I learn English to know more about the world' more than 75 respondents agreed to this statement having the reader a chance to understand some of the key reasons that they are taking additional lessons in private English language schools.

In addition to it, a great number 23 or 46% strongly agreed and 16 students or 32% agreed that they have enrolled in a private school to learn more about other cultures, values and thoughts.

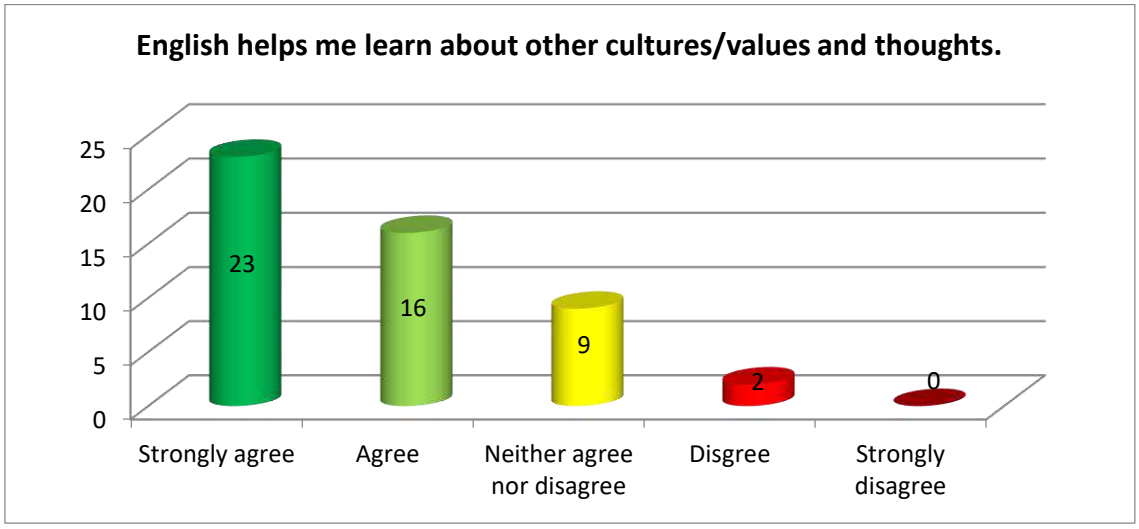

Chart 5.Students' responses on the statement 'English helps me learn about other cultures/ values and thoughts'.

Hence, the students were asked whether they do not mind making mistakes when speaking English, 12 or 24% out of 50 stated that they strongly disagree on that opinion, they really pay attention to it, 4 students or 8% of the students ticked that when someone speaks in English, they tend to be nervous whereas the others feel confident when speaking and think they have reached a good level of English. Therefore, in his journal *Developing Cultural Awareness In Foreign Language Teaching* (2006) Cakir stated that reasons for familiarizing learners with the cultural components should be:

- to develop the communicative skills,
- to understand the linguistic and behavioural patterns both of the target and the native culture at a more conscious level,
- to develop intercultural and international understanding,
- to adopt a wider perspective in the perception of the reality,
- to make teaching sessions more enjoyable to develop an awareness of the potential mistakes that might come up in comprehension, interpretation, and translation and communication (Cakir, 2006, p 157).

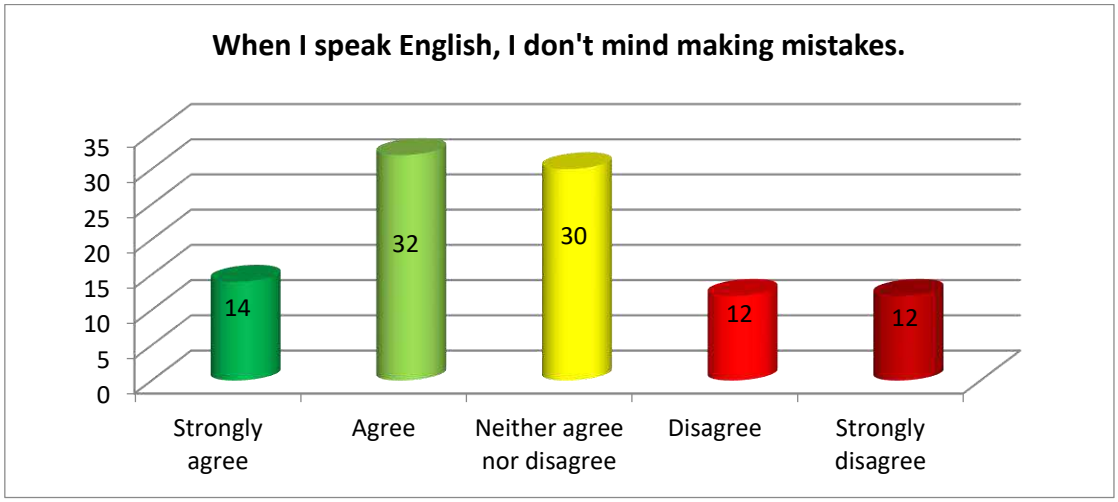

Chart 6. Students' responses on the statement: ' When I speak English, I do not mind making mistakes'.

Interestingly, 18 students claimed positively that knowing English helps become a better person, on the other hand, 17 students disagreed on that and 15 of them were undecided. Furthermore, despite the fact that the majority of the students (more than 90%) agreed that they are learning English because they like it, only 1 student stated that he/she does not like it. In general, there seems to be a great motivation to learn English. Students were given the following statement 'If I could not go in an English school, I would learn English by myself' more than 60 % of the respondents strongly agreed on this opinion, at the same time, almost the same percentage asserted that learning English is easy, only 4 students claimed disagreed on that.

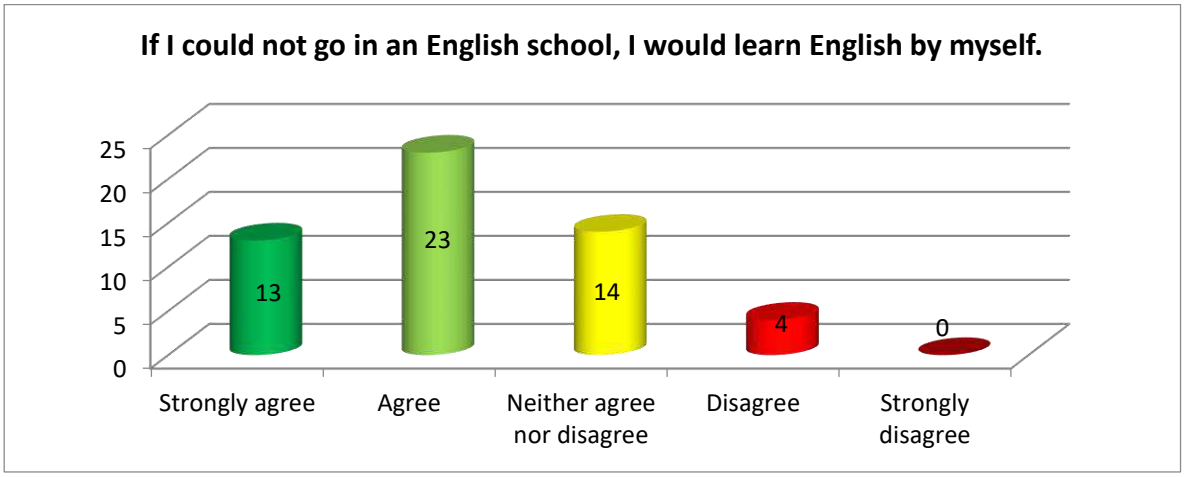

Chart 7.Students responses on the statement ' If I could not go in an English school, I would learn English by myself'

Accordingly, 16 students or 32% strongly agreed, 26 or 52% agreed that English gives the students a feeling of success as well as more than 50 % asserted that English is essential for one's personal development that is why they have chosen to learn English in a private school.

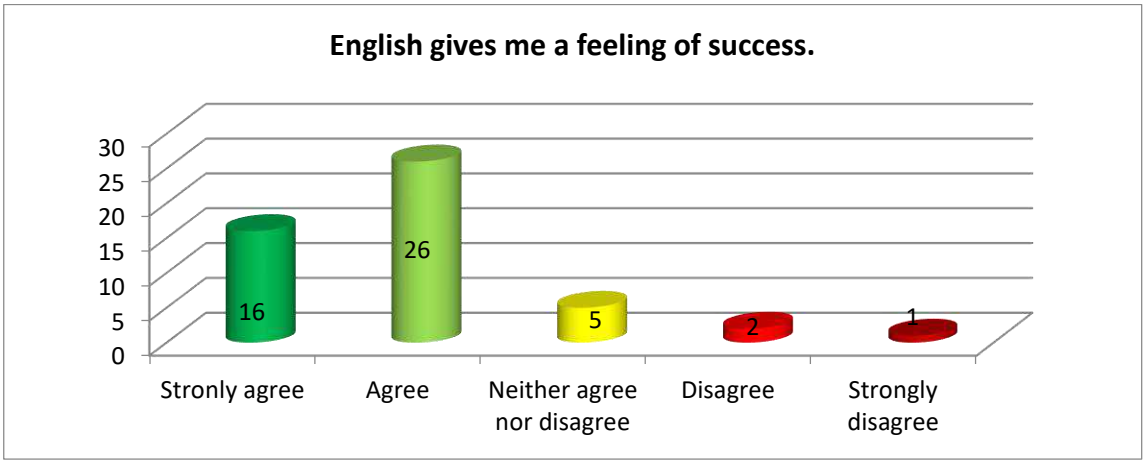

Chart 8. Students' responses on the statement' English gives me a feeling of success'.

However, in order to have good results, the majority of the students agreed that in an English class the group is important, in an open-minded question, students answered that noisy students should be divided in a specific class in order to let others focus in a silent way. In order to find answer to the research questions a)**What** are learners' feelings and motivations for learning? b)**What** affective factors are involved? c)**What** kinds of learning experiences have these learners had? Students were given the statement 'My family and friends encourage me to learn English.' 21 participants or 42% strongly agreed on this, 11 students or 22% agreed, 10 students or 20% neither agreed nor disagreed meaning there are other factors that encourage them to learn English. The results are drawn on the chart below:

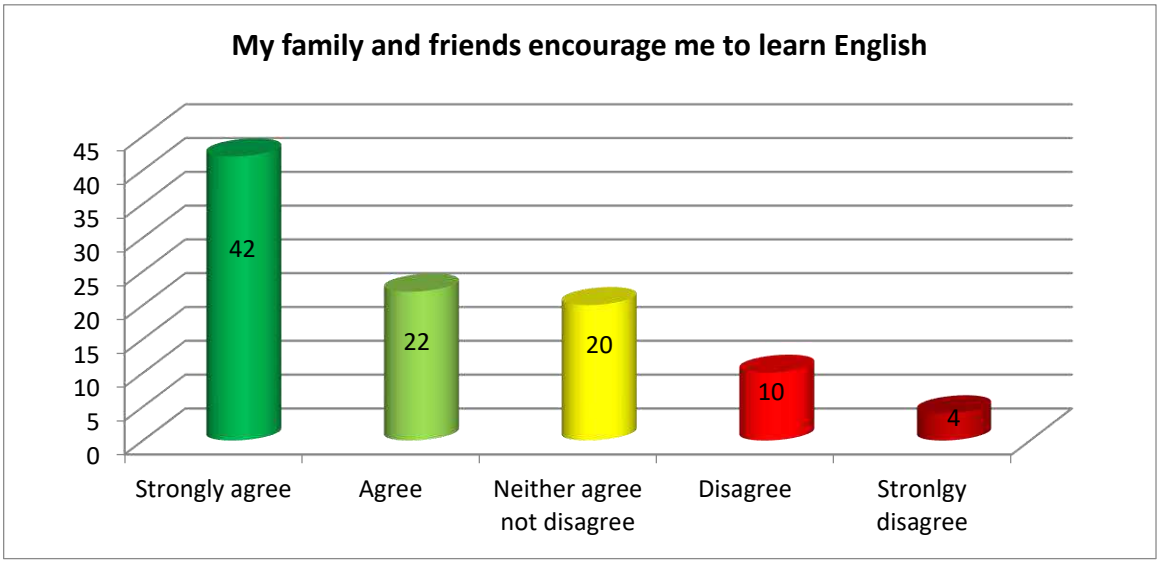

Chart 9. Students' responses on t 'My family and friends encourage me to learn English'.

Hence, there were two statements related to their external encouragement as in the following 'Outside the class, I watch films, listen to songs or read in English.' 47 students out of the total number 50 have a positive opinion on this practice.

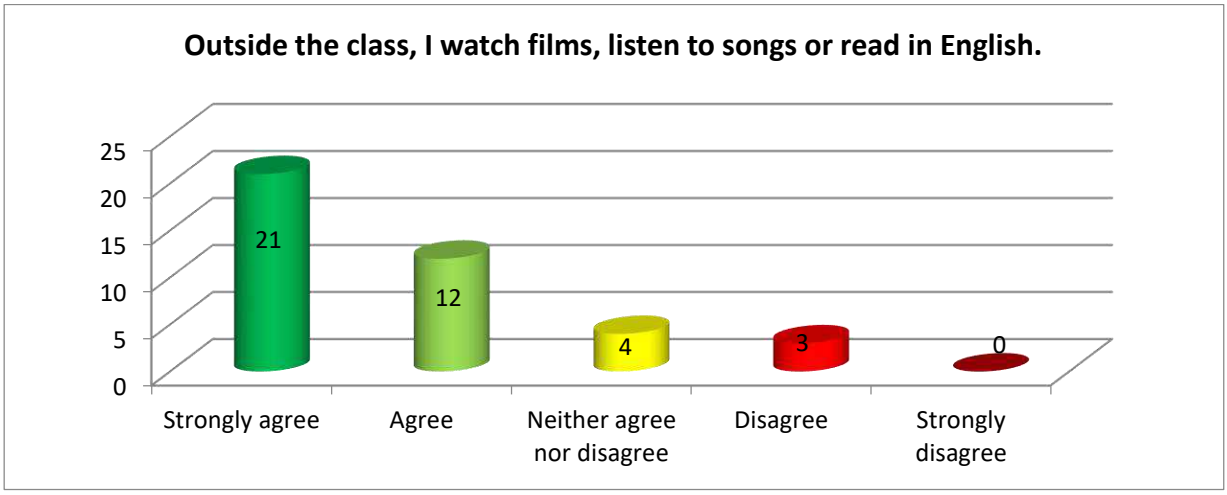

Chart 10. Students' responses on ' Outside the class, I watch films, listen to songs or read in English'.

Moreover, the last question was related to students' personal assessment of the school they were attending. The answers are given on the chart below:

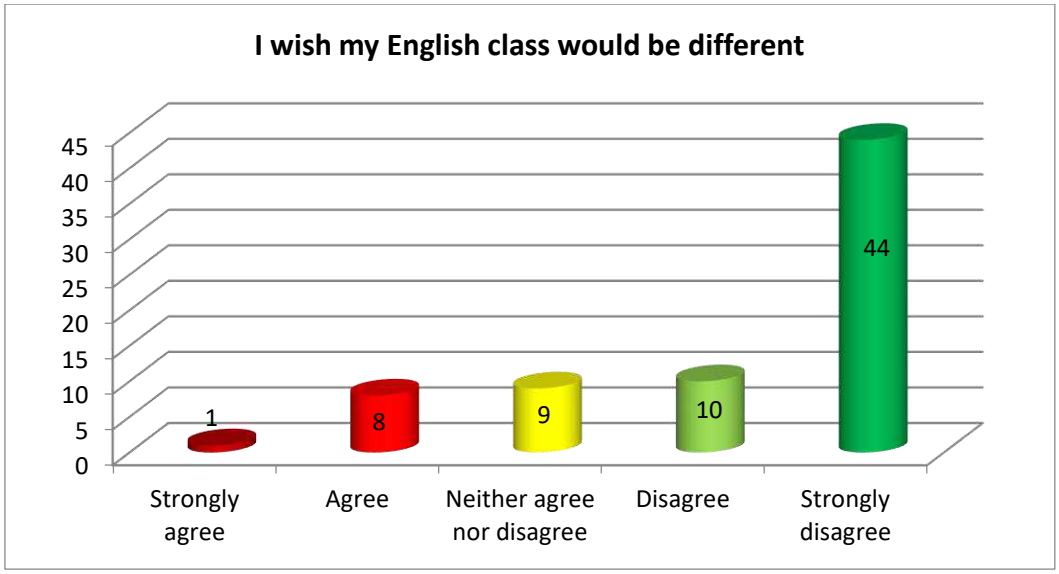

Chart 11. Students' responses on the statement 'I wish my English class would be different'.

Finally, the survey shows that more than 60% of the respondents are satisfied with the services of the English language school/course they are attending since they have disagreed on the statement that English class should be different. Actually, the results seem to have a positive effect on that the directors responded that they do pay special attention in offering a welcoming environment to their students. Once again, the last question of students was closely related to the question dedicated to the directors, on identifying the Critical Success Factors in attracting so many students, and in motivating them to learn English. This way the majority of the directors mentioned that having an attractive environment of teaching and learning as well as allow students to earn opportunities to use technology by demonstrating appropriate use of it in relation to gaining knowledge is a crucial factor of motivating students to learn.

There is strong, consistent evidence for the effect of basic physical variables (air quality, temperature, noise) on learning. Once minimal standards are attained, evidence of the effect of changing basic physical variables is less significant. – There is conflicting evidence, but forceful opinions, on the effects of lighting and colour. Since different room arrangements serve different purposes, it is necessary for classrooms to have some degree of flexibility so students might be attracted to learn. 'Ownership' of space and equipment by both teachers and students is important. – Ownership and engagement are ongoing elements, so there has to be a balance (in display of student work, for example), between permanent and fresh elements. – Some physical elements in the classroom improve comfort, well-being and probably attitude - and so, perhaps, improve achievement and influence more students to be part of the school.(Higgins et al.,2004,pp.7)

Last but not least, although students had to circle on the Likert-type scale of the questionnaire, they were also given three open minded questions to have a clear view on three below listed questions.

1. What motivated you to enrol in a private English Language school/ course?

2. What were your first expectations for the English Language school/course that you are attending?

3. After being part of it, are there any changes that you would suggest to occur in the private school?

Additionally, table 1 summarizes some of the answers revealed from the majority of the students without giving a specific percentage of the respondents. As it can be seen

Table 1. Students responses in the open minded questions

Reasons of enrolling in an English Language school (course)	1. To achieve a higher grade at school. 2. To travel abroad. 3. To meet foreigners. 4. to have a great job in the future. 5. To study English language and literature after I finish gymnasium. 6. To study nursery in the USA. 7. There are fun activities organized in English Language courses rather than school. 8. To make new friends. 9. To learn English faster. 10. There are not enough English classes at school. 11. Because our English course sends students in England.

.

4.2 Findings from parents

Table 2: Parental expectations and reasons of enrolling English language courses

Parental expectations and reasons of enrolling English language courses	Responses of 10 interviewed parents.
My child will speak English fluently and will be able to communicate with others.	100%
My child will be able to read various sources/ literature in English.	100%
My child will broaden their future options.	100%
English language will open doors for finding a good job.	100%
In the future, my child with be able to attend various international conferences, workshops, trainings etc.	40%
My child will study in another country.	20%
We, as a family need English to travel abroad / my child may help us with the translation.	20%
I have noticed that my child loves learning English language that is why we encourage him/her to attend additional English classes.	80%
To study English language and literature	40%
Private schools pay more attention and work more with my child rather than public school.	70%
The majority of the students enrolling private English language are serious learners.	50%

This section provided the findings, from the ten interviewed parents, related to research question 3, mainly ' **What** are parental expectations about their children learning English?'. Hence, all of the parents seemed to have similar views, and expectations for their children. For instance, all of them stated that after my child finishes all the English levels in the private school he/she will speak English fluently and will be able to communicate with others. Not only that, the same opinion was also that 'My child will be able to read various sources/ literature in English' as well as will broaden his/ her future options. All of the parents or 100 % stated that if their children know English it will be much easier for them to find a job in the future. In a very positive note, 4 parents or 40 % of the total responses stated that their expectations of knowing English will give chances that in the future, my child with be able to attend various international conferences, workshops, trainings etcetera. Furthermore, two parents or 20% mentioned that they have encouraged their child to attend an English course since they want to send

him/ her abroad for studying, so they know that English language courses may help them have an outstanding background that will be needed in future studies. In addition to it, one parent claimed ' I don't know English, I just know a little bit of Russian and Serbian language so when we travel abroad English is what we need, that is why we pay individual courses for my child, so that he helps us with the language'. Additionally, 8 parents or 80% stated that they have seen a talent in languages especially in English that is why they expect great results from them. In discussion with the parents about the reasons why you have encouraged your child to attend an English course was that they have already decided to study English language and literature. One parent mentioned that my daughter always loved to become an English teacher, and hopefully she manages to register in the university. Moreover, 7 parents argued in the same idea that ' Private schools pay more attention and work more with my child rather than public school.' Also, 5 parents or 50 % of the responses was that in the English language courses there are more serious learners and a working atmosphere as we could have noticed. However, it must be mentioned that parents complained about their involvement as parents, when schools organize anything, they are not invited themselves to speak about issues. One parent for example mentioned that they organize different activities out of the course and my child constantly looks for money, sometimes I feel confused whether those activities are part of their syllabus or are related to learning the language.

4.3 Findings from school directors/owners

The main reason why the school directors/ managers and teaching coordinators were interviewed was because it was a need to know how they manage to attract students in such a big number (as claimed more than 400 students). Above, it has already been provided with a general view of the constructs of motivation, the reasons why students feel motivated to attend such courses, however, getting more information from the school management in fulfilling students' needs and wants gives the reader information from another perspective. The school directors were asked four questions:

1. What do you offer to your students, what does your curriculum include? What might motivate high school students to enrol in your school?
2. What are some of the most important CSFs for your growth and development so far?
3. Do you have a Strategic Plan in how you seek to grow your business activity? If yes, what are the strategic objectives of your Plan?
4. How are your students informed of your school?

The five school directors/managers answered that they do not use a special curriculum like the public sector, but they answer to students' needs and wants based on their English background. One school, for instance mentioned, that they take books from the Express Publishing, and SIDI Education. These books are suitable texts to be used because they have many additional materials, a teacher's resource pack such as: posters, flashcards, CDs, vocabulary and grammar practice books, plays, recommendation reading list for the appropriate level, smart board CSs etcetera. The school director mentioned that almost each school has a teaching coordinator that looks for the most suitable, innovative, up-to-date books to adapt for all the ages. All of the school directors mentioned that each student sits for an entering test to set him/her in the appropriate level of English. To the question 'What might motivate high school students to enrol in your school?'. The Zaz Trade school director, for instance, claimed that the quality of teaching

that our school offers is one of the key factors that motivates the students to come in our school. Also, he mentioned that Zaz Trade prepares them really well for the job market in the future, broadens their general knowledge, and pays additional effort in giving information about various cultures in the world. He also pointed out that the majority of the high school students are attending the English language course from primary school which gives them a feeling of success because they customer is satisfied with the results gained in the respective school.

Secondly, the five schools were asked to give the researcher an answer to the question ' What are some of the most important CSFs for your growth and development so far?'. Interestingly, all of the respondents seemed to have a similar view and opinions in regard to this question. They mentioned that some of the CSFs are having a qualitative management, having qualified teachers, Zaz Trade mentioned that he employs only teachers with 0-5 experience of work, novice teachers because they bring innovations in the school. Moreover, 4 of the school directors mentioned that the business (school) location is another factor which leads to attracting more students in their services. Others, stated that using suitable literature, having suitable teaching resources, advanced technology, attractive environment of learning, organizing different activities such as trips to England are just some of the CSFs that a school must possess in order to motivate students trust their services.

Thus, the school directors/owners were also asked about their Strategic Plan in how they seek to grow and develop their business activities, so the following data represents common information about the schools' Strategic objectives like: 20% of them asserted that they will use different reinforcements for the students like organizing activities, competitions in which they can win scholarships and various awards, 80% of the schools claimed to invest in teacher development,40% of schools or 4 schools stated that they are in the state of putting efforts to reach a full license of accreditation,100% reported to promote their services so to influence a higher number of students to be part of their schools via marketing, and 80% of them claimed that their objectives are also to have a more qualitative management of the school in general and to well-organize human resources. For more information see the chart 1 below:

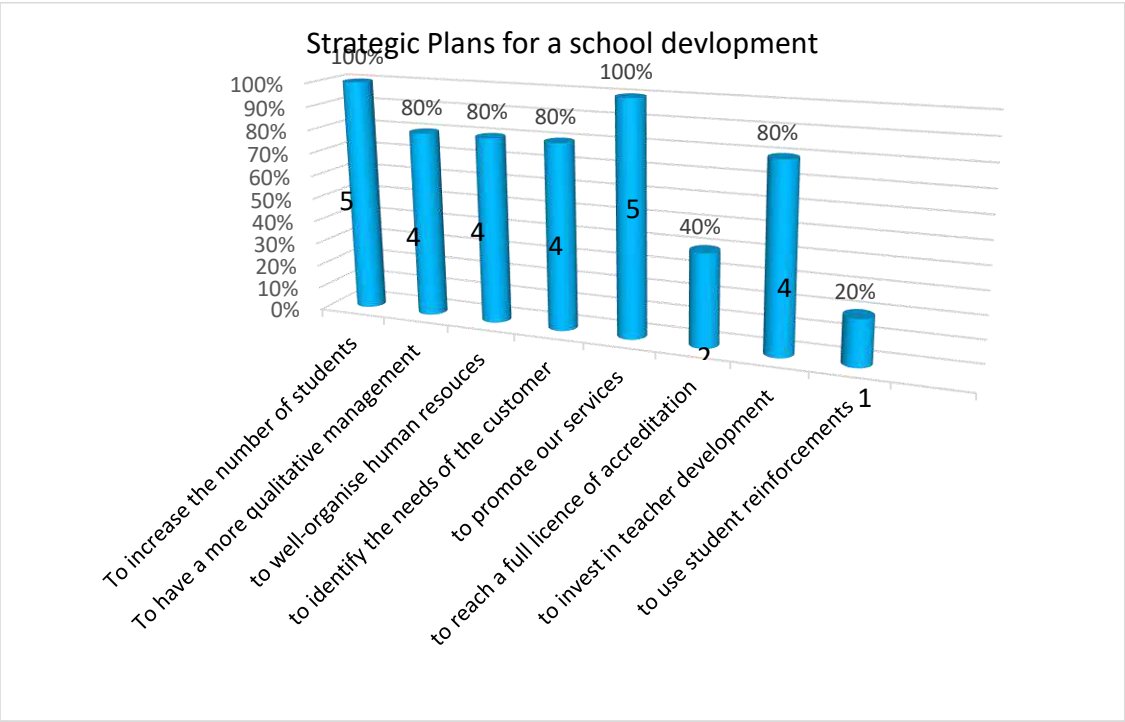

Chart 12: Strategic plans in how the schools seek to grow their business activity

In the fourth question, which was about the way they inform students to enrol in their schools was via internet, social media in particular, leaflets, TV, radio etcetera. Britannica school, for instance mentioned that the best way of information in having new students registered in our school is the word of mouth. They stated that there is no better feeling than registering students who have heard that our school taught their friends well, and that the previous customers were satisfied and had success after they finished the English language levels.

4.4 Conclusion and recommendations

Literature review was done by the researcher, so to find out the gaps of the purpose of this particular research paper. Five private English schools were approached for the distribution of fifty questionnaires in total and ten interviews were organized with parents of high school students to see their views and expectations about learning English as EFL. There were some obstacles and limitations throughout the research however they were faced easily. The overall study is focused in exploring what motivates Kosovo high school students to learn English, on identifying parental expectations about learning English, and having a general view of the needs and expectations of high school students to learn English in an efficient and effective manner. It must be mentioned that the overall idea of this research came from seeing many students attending private English schools in a great number, and these schools are having a great success with the quality of teaching and being a very profitable business at the same time. This way the main aim was to identify students' motivations to learn English beyond school and to shed more light in knowing parental expectations about this phenomenon. Eventually, the survey highlights

students' instrumental motivations considering English very helpful for their career, the need to know the language for entering the university, as well as to broaden students' future options, using it for various practical purposes. Moreover, it must be asserted that there seem to be integrative motivation of the students to have such additional classes such as: to meet foreigners, to learn more about other cultures, values and thoughts, to travel overseas, expand their general knowledge about the world, and be able to communicate with others. Hence, there are also aspects mentioned including intrinsic motivation such as considering English language essential for personal development, and that by knowing English students think that others might have a better opinion of them as well as it gives them a feeling of success. Also, it must be concluded, that there is this kind of motivation that even if there would not be chances of going in an English course, students would put efforts in learning it by themselves.

On the other hand, looking at the CSFs that lead to a private school's growth and development, that sought to complement the first part of the research (the students/parents motivations), the research found majority of the schools apply almost the same teaching methodology, and there is no specific curricula. To some extent the schools are addressing to student motivations/expectations, as for example students want to do speak only in English, especially, in the upper- intermediate and advanced level, however in the open minded questions they have mentioned that the schools are offering too much explanation and translation in the mother tongue (Albanian). Despite this, there is still room for addressing the students wishes in having native speakers lecturing them or at least inviting them in discussion via Skype or stuff. At the same time, parents mentioned that there is a need in developing more lessons plans for other people's cultures and opinions, giving the students more ideas and expanding their general knowledge about the world. On the other hand, parents also have stated that they should be invited more in any school organization, or they have to give them records for their child's achievement.

Table 3. Students' responses in the statements about motivation

50 RESPONDENTS	**Strongly Agree**	**Agree**	**Neither agree nor disagree**	**Disagree**	**Strongly Disagree**
INSTRUMENTAL MOTIVATION					
1. English will be helpful for my future career.	45	4	0	1	0
	90%	8%	0%	2%	0%
2.I want to study English language and literature after high school.	14	21	10	5	0
	28%	42%	20%	10%	0%
3.English will broaden my future options.	23	21	6	0	0
	46%	42%	12%	0%	0%
4.I learn English for practical purposes.	14	17	11	7	1
	28%	34%	22%	14%	2%
INTEGRATIVE MOTIVATION					
5.English helps me meet foreigners.	30	12	7	1	0
	60%	24%	14%	2%	0%
6.English helps me learn about other cultures/values/ thoughts	23	16	9	2	0
	46%	32%	18%	4%	0%
7. English will help me travel overseas.	33	9	4	2	2
	66%	18%	8%	4%	4%
8.I learn English to know more about the world.	15	23	6	6	0
	30%	46%	12%	12%	0%
9. I learn English to communicate with others.	30	14	3	3	0
	60%	28%	6%	6%	0%
10.When I speak English, I don't mind making mistakes	7	16	15	6	6
	14%	32%	30%	12%	12%
INTRINSIC MOTIVATION (CONFIDENCE)					
11.When someone speaks to me in English, I tend to be nervous.	0	4	6	14	26
	0%	8%	12%	28%	52%
12. Knowing English helps me become a better person.	12	6	15	2	15
	24%	12%	30%	4%	30%
INTRINSIC MOTIVATION(INTEGRATIVE MOTIVATION)					
13.I study English because I like it.	32	15	2	1	0
	64%	30%	4%	2%	0%

14.If I could not go in an English school, I would learn English by myself.	13	23	14	4	0
	26%	46%	28%	8%	0%
15. Learning English is easy.	9	23	14	4	0
	18%	46%	28%	8%	0%
EXTRINSIC MOTIVATION (INSTRUMENTAL MOTIVATION)					
16. English is essential for personal development.	12	18	17	1	2
	24%	36%	34%	2%	4%
17.Others will have a better personal development.	9	17	18	3	3
	18%	34%	36%	6%	6%
18.English gives me a feeling of success.	16	26	5	2	1
	32%	52%	10%	4%	2%
EXTRINSIC MOTIVATION (TEACHER AND PEER STUDENTS)					
19. In an English class the group is important.	16	24	7	1	2
	32%	48%	14%	2%	4%
EXTERNAL ENCOURAGMENT					
20. My family and friends encourage me to learn English.	21	11	10	5	2
	42%	22%	20%	10%	4%
21. Outside the class, I watch films, listen to songs or read in English.	21	12	4	3	0
	42%	24%	8%	6%	0%
PERSONAL ASSESSMENT					
22. I wish my English class would be different.	1	8	9	10	22
	2%	16%	18%	20%	44%

This table best illustrates students' responses both in number and in the overall percentage. As you can see, statement were divided in sections providing information from different types of motivation that students have in learning English as a second language. Statements were organized under umbrellas of motivation of these kinds: instrumental, integrative, intrinsic motivation including (confidence and integrative motivation), extrinsic motivation (with instrumental motivation), those of the external encouragement and finally personal assessment.

This section also provides concrete recommendations as drawn from the analysis of findings and data review. Below the researcher presents the recommendations according to their order of importance. As data above shows in order to have a bigger number of students who speak English as a second language there is a need to expand the market of the private English courses to respond to students' needs and wants. Secondly, there is a need for the Ministry of Science and Technology to increase the number of English classes taught in high schools. Thirdly, schools should have a better cooperation with parents in fulfilling their expectations for the development of their children. Private English schools should try to recruit native speakers in their teaching system. Private English schools should not have large classes, but work more with each individual. Finally, there should be a well-planned curriculum via which they have involved parents in education and invite them in every school event as well as show them their child's results when being assessed.

4.5 Limitations of the study

It is worth mentioning that there were many obstacles that were faces while utilizing the survey. I have written emails to a lot of schools asking from them to give me the schedule of high school students telling them they are going to have a questionnaire to fill, especially, those who are in the upper-intermediate and advanced level, but only five schools responded and accepted to be part of the survey. Moreover, the same difficulties were faced with meeting with the parents, however, some of my colleagues helped me find parents whose children are in the high school, this way 5 interviews were made via phone calls, and only 5 of the parents were invited in appointments giving their answers on the opinions of private schools and their expectations about their children in learning English. What is more, when the school directors / owners were asked the questions about the Critical Success Factors of their private school, they seemed to fear questions related to the school in particular. It happened that they avoided to give specific details, this way they gave me more general information. It is also important to mention that the overall study was conducted in Pristina as it was much easier to find all schools in one place despite all the obstacles that were faced.

4.6 Reflection on learning:

While conducting this research paper, at the very beginning it seemed like a very confusing theses but afterwards it turned to be a very interesting and a great experience for me in many aspects. Firstly, it must be mentioned that it gave me an opportunity to have a better picture in knowing the reasons why students feel motivated to learn English in enrolling private English schools, what are their first expectations, what are parental expectations about their children achievement in such schools, as well as it served in identifying the Critical Success Factors of private English schools in motivating students to get registered in private English schools. On a more negative note, I also have learnt how difficult and challenging for a young researcher is to undertake a research project since I have faced a number of issues when trying to schedule for the questionnaires with the students, administrators themselves, and parents.

REFERENCES

American School of Kosovo. (n.d). Mission, Vision and Values. Retrieved from: http://www.askosova.org/about-us/mission-vision-values/

Bachman (1990), Fundamental Considerations in Language Testing (1st edition). Oxford University Press.

Baiag ,F. (2011). *Investigating the motivations of parents choosing language immersion education for their child* (Doctoral dissertation) University of Iowa . Retrieved from: http://ir.uiowa.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2306&context=etd

Bempechat, J. (1992) *The role of parent involvement in children's academic achievement*, The school Community Journal, vol.2,no.2, p31. Retrieved from: http://www.adi.org/journal/fw92/BempechatFall1992.pdf

British Council Kosovo. (2009). *English Language Teaching in the private sector in Kosovo (no/n). Kosovo: Blerta Mustafa*

British Council, (2013). *Languages for the Future*, ISBN 978-0-86355-722-4, United Kingdom.

British Council, (2013). *The importance of English in South Asia's job market* (no/n): Elizabeth Erling

Burns, R.B. (2000), *Introduction to Research Methods*. London: Sage

Cassell,C., Buehrins, A. & Symon, G. (2006). Qualitative Methods in Management Research. Management Decisions, 44(2), 161-166

Celce(2001),*Teaching English as a Second or Foreign Language*(3d edition).Boston, MA: Heindle & Heinle

Data Bank,(2015), Parental Expectations for Their Children's Academic Attainment, Indicators of child and youth well- being, Child Trends. Retrieved from: https://www.childtrends.org/wp-content/uploads/2015/10/115_Parental_Expectations.pdf

Design Council.(2004), The impact of School Environment. University of Newcastle. Retrieved from:http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download;jsessionid=195B2B0D479CAAC7057E6BBE1EAA9DB8?doi=10.1.1.231.7213&rep=rep1&type=pdf

Fornell, C. (1996) ' The American costumer satisfaction index: nature, purpose and findings', Journal of Marketing, 60(4), pp. 7-18.

Huang, C.(2007). Why Do University Students want to learn English? Master Thesis, Providence University.

Jin et al. (2014). Motivations and expectations of English language learning among primary school children and parents in China. Retrieved from: http://englishagenda.britishcouncil.org/sites/ec/files/E202%20MEEL%20-%20ELTRA%20FINAL%20v2.pdf

Milakovich, M. E. (1995) Improving Service Quality Delray Beach: St. Lucie Press.

Ngo.Th. H. (2015). An investigation into students' motivation to learn English in Vietnam. Retrieved from: http://eprints.qut.edu.au/84470/1/Thu%20Huong_Ngo_Thesis.pdf

Oliver, P. (2003). Student's Guide to Research Ethics. Berkshire: McGraw-Hill.

Richards, J.C.（2003）. 30 Years of TEFL/ TESL: A personal reflection. *TEFLIN Journal: Publication on the teaching and learning English, 14*（1）. Retrieved April 11, 2017 from http://journal.teflin.org/index.php/teflin/article/view/62/20

Saunders, M., Lewis, Ph., Thornill, A. (2009), "Research Methods for business students", Fifth edition, Pearson Education Limited, Edinburgh Gate, Harlow, Essex CM, CM20 2JE, England

Saville-Troike, M. (2006). Introducing second language acquisition. New York: Cambridge University Press.

Wimolmas,R.(2013). A survey study of motivation in English language learning of first year undergraduate students at Sirindhorn International Institute of Technology, Thammasat University. Retrieved from: http://www.litu.tu.ac.th/journal/FLLTCP/Proceeding/904.pdf

Oxford Studio (n.d) *Mission and Vision. Retrieved from: http://oxfordstudio.org/about-us/*

5.2 Annexes:

The objective of this research paper is to explore on the high school students' views, motivations, experiences and expectations of English learning in private schools. Circle: **1- strongly agree, 2- agree, 3- neither agree nor disagree, 2- disagree, 1- strongly**

1. English will be helpful for my career.	1	2	3	4	5
2.I need to know English to enter university.	1	2	3	4	5
3. English will broaden my future options.	1	2	3	4	5
4.I learn English for practical purposes.	1	2	3	4	5
5. English helps/will help me meet foreigners.	1	2	3	4	5
6.English helps/will help me learn about other cultures/values and thoughts.	1	2	3	4	5
7. English helps/will help me in my travel overseas.	1	2	3	4	5
8. I learn English to know more about the world.	1	2	3	4	5
9. I learn English to communicate with others.	1	2	3	4	5

10. When I speak English, I don't mind making mistakes.	1	2	3	4	5
11. When someone speaks to me in English, I tend to be nervous.	1	2	3	4	5
12.Knowing English helps me become a better person.	1	2	3	4	5
13. I study English because I like it.	1	2	3	4	5
14. If I could not go in an English school (course) I would learn English by myself.	1	2	3	4	5
15. Learning English is easy.	1	2	3	4	5
16.English is essential for personal development.	1 1	2 2	3 3	4 4	5 5
17. Others will have a better opinion of me if I speak English.	1 1	2 2	3 3	4 4	5 5
18 .In an English gives me a feeling of success.	1 1	2 2	3 3	4 4	5 5
19. In an English class the group is important.	1	2	3	4	5
20.My family and friends encourage me to learn English.	1	2	3	4	5
21. Outside the class, I watch films, listen to songs or read in English.	1	2	3	4	5
22. I wish my English class would be different.	1	2	3	4	5

Open minded questions for the students:

1. Why have you chosen to enrol in an English course?
2. What were your first expectations?
3. What would you suggest about these schools? Are there any changes that need to occur?

Interview questions with parents:

1. What motivated you to send your child in an English language school/ course?
2. What are your expectations about these schools? And your child development?
3. How would you find the services of these schools?

Interview questions with school directors:

1. What do you offer to your students, what does your curriculum include? What might motivate high school students to enrol in your school?
2. What are some of the most important CSFs for your growth and development so far?
3. Do you have a Strategic Plan in how you seek to grow your business activity? If yes, what are the strategic objectives of your Plan?
4. How are your students informed of your school?

The problematic of financial integration in the European Union

Dr Mariusz TOMCZYK

War Studies University, Faculty of Management and Command, Cathedral of Economics of Defense and Economic Security, POLAND

In my research, I wanted to find the answer whether the euro is optimal for European countries. The research areas in which I considered the research problem were finance, economy and politics.

The process of monetary integration in Europe is closely related to the process of economic integration. It is commonly believed that the creation of the area of the common European currency was a consequence of, above all, economic reasons. Theoretically, the euro was supposed to be the power of an efficient and development-able economic system comparable in scope to the US economy. In practice, however, this did not happen. I would like to outline the issue of monetary integration in the European Union.

The assumption was that the euro was to be the currency that would support the transformation of the EU's domestic markets into a gigantic, homogeneous sector. Another important motive for introducing the euro was the desire to reduce the significant influence of German financial institutions on monetary policy within the Community. Due to the fact that the German mark played a key role due to high credibility and low inflation. The German central bank was primarily focused on keeping inflation low in Germany by modifying interest rates. As a result of such actions by the Bundesbank, other countries had to make similar changes, even if their macroeconomic conditions were completely different. For example, France or Italy, i.e. countries with traditionally higher inflation, were forced to maintain correspondingly higher interest rates under the threat of an outflow of capital. This had negative consequences for economic growth and employment.

It is commonly believed that the creation of the area of the common European currency was a consequence of, above all, economic reasons. Political motives adopted by the creators of the monetary union are emphasized much less frequently. The basis for political integration in the euro area has been primarily the desire to increase the importance of the EU in the world economy as a result of the creation of a global reserve currency, competitive with the US dollar. Theoretically, the euro was supposed to be the power of an efficient and development-able economic system comparable in scope to the US economy. In practice, however, this did not happen. Significant structural problems, unsatisfactory efficiency of the markets and relatively low innovativeness have become apparent, making the European economy generally perceived as unattractive.

According to the treaty establishing the European Community, the essential conditions for adopting the single currency are the achievement of lasting economic and legal convergence with the countries of the euro area. There are 4 criteria.

The global financial crisis has exposed the shortcomings of the single European currency. Its main problem was the fiscal crisis, which mainly affected the so-called PIIGS groups (in English), i.e. Portugal, Italy, Ireland, Greece and Spain. This crisis resulted from the incompetent and irrational fiscal policy of the euro area countries. The continuous increase in expenses in relation to budget revenues and the financing of current obligations from the sale of state bonds has brought the vision of PIGS bankruptcy closer. Another significant risk is the risk of "Southern countries trap". The countries of southern Europe, adopting the common currency, gained access to low-interest capital, which should have translated into greater investments and faster growth. In reality, however, the wrong policy in the financial sector (in the conditions of the flawed construction of the euro area) resulted in the fact that cheap credit was used mainly to finance excessive consumption growth, government spending, or ineffective investments that did not translate into GDP growth. As a consequence, the increase in indebtedness was not accompanied by an increase in the competitiveness of economies, but by the opposite phenomena, leading to an excessive increase in indebtedness. In the case of Greece, this led to bankruptcy.

There is also the question of the share in the costs of aid for the indebted euro zone countries. All countries introducing the euro must participate in a common fund aimed at guaranteeing financial stability and helping countries (financial institutions) in crisis and preventing systemic risks for the euro area. In crisis situations in the euro area, a stabilization mechanism is used, consisting in an unlimited purchase of a country's bonds by the European Central Bank in exchange for reforms. However, it may happen that the markets do not recognize the reforms being carried out or this mechanism as effective, and then the purchases may generate a high risk of loss incurred by the European Central Bank.

An important benefit, above all, for market entities is the reduction of the exchange rate risk and the reduction of its insurance costs. Therefore, the euro area is becoming a more attractive place to invest not only due to the lack of exchange rate risk, but also due to greater economies of scale.

The introduction of the euro currency offers a chance for a decrease in nominal interest rates, as the ECB took over the obligation to set and maintain them, and to reduce the currency risk premium.

The single currency also benefits from simple and quick comparisons of the actual prices of goods and services, making it possible to source from the cheapest suppliers, thus creating pressure to reduce prices where they are much higher, especially for services and higher-value goods that are easy and worth transporting. Therefore, it means an increase in competition between producers of homogeneous goods and services, and for consumers - a richer product offer, lower prices and higher quality.

The benefits of introducing the single currency include an increase in macroeconomic stability and credibility. The euro may reduce the risk of a destabilizing economic sudden capital flows caused by currency speculators or a change in the confidence of foreign investors. Giving up one's own currency also means that there will be no currency crisis, and thus increases long-term macroeconomic stability.

In the current economic situation, such as in Europe, the above-mentioned advantages resulting from the introduction of the single currency are of relatively little importance for the economy in relation to the threats resulting from monetary integration.

On the other hand, the main risk of adopting the single currency is the loss of the domestic monetary policy as an economic policy tool (macroeconomic shock absorber). During a downturn, the domestic currency may be a tool for a quick (though usually only temporary and growth-related) improvement in the competitiveness of domestic production. This is especially important in the case of the so-called asymmetric shocks, i.e. unfavorable changes in the economic situation that occur in a given country, but not in other countries of the Eurozone. There is a fear that the policy pursued by the European Central Bank may not be fully adapted to the needs of the state economy in terms of the degree of business cycle synchronization and the level of interest rates.

Another cost of currency integration is the loss of the nominal exchange rate, which is an effective mechanism for absorbing external shocks.

The negative effects of an incorrect exchange rate between the national currency and the euro cannot be forgotten either. Too high an exchange rate (weakness of the national currency) would mean a low valuation of domestic assets, enabling their massive, speculative buyout. On the other hand, too low an exchange rate (excessive strength of the national currency) would lead to a temporary loss of export competitiveness.

Another important factor is the risk of price increases after the introduction of the euro, resulting from the general tendency to "round prices up" when converting. This phenomenon was experienced by those introducing the euro as the first Western European countries, although on a much smaller scale than expected.

Currently, among the nineteen European Union countries in the euro area, there are four representatives from Central and Eastern Europe. Each of them entered the common money zone at different, but equally difficult, moments of the global financial crisis and the subsequent recession. Slovakia did it just before the outbreak of the crisis in the Euroland (2009), Estonia - during it (2011), and Latvia and Lithuania after it (2014, 2015). These countries had a very low level of public debt before joining the euro area, but too it is a problem with high inflation. In the case of all four of them, the accession to the Economic and Monetary Union did not worsen their current account deficit or increase their foreign debt. Joining the euro area contributed to the economic growth of each of the analyzed countries - moderately positive in Latvia, Lithuania and Slovakia, and definitely positive in Estonia. In each of them there was a significant drop in unemployment. It should also be emphasized that in these countries the adoption of the common currency took place under the conditions of broad consent of all major political forces, not only the ruling parties, but also the main opposition groups.

Enerji Tüketimi İle Ekonomi Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği

Mehmet Ali POLAT

Doç. Dr., Malatya Turgut Özal Üniversitesi, TÜRKİYE

E-mail: mehmet.polat@ozal.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9239-8228

Öz

17. ve 18. yüzyıl ekonomilerinin üretimdeki temel bileşenleri sermaye, işgücü ve doğal kaynaklardır. Ancak, 19. yüzyılda sanayileşme ile birlikte dördüncü temel girdi olarak enerji faktörü ön plana çıkmıştır. Üretim ve tüketim faaliyetlerinin önemli bir kısmının girdi olarak artık, enerjiyi şart koşuyor olması, ekonomik büyümenin sürükleyici gücünün değişmesine yol açmıştır. Enerji, ülkelerin ekonomik ve sosyal gelişimlerinde sürükleyici bir unsur olması bağlamında günümüzde, dünya ekonomisine ve politikalara yön veren önemli bir faktördür. Sanayi devriminden sonra ekonomik büyüme sürecinde ihtiyaç duyulan en önemli üretim faktörü enerjidir. Bu bağlamda, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler üretimlerini artırabilmek adına çeşitli enerji kaynaklarına ihtiyaç duymuşlardır. Küresel düzeyde yaşanan sanayileşme hareketleri, teknolojik ilerlemeler, nüfus artışları gibi sosyal ve ekonomik düzeyde yaşanan gelişmeler enerjiye olan talebi her geçen gün artırmaktadır.

Üretim için şart olan emek, sermaye ve doğal kaynakların toplanıp ürüne dönüştürülebilmesi farklı oluşumlarda enerji kullanımını gerektirmektedir. Ekonominin arz ve talep kapsamında önemli roller oynayan enerji; ülkelerde, talep yönünden üretimi ve tüketicilerin faydalarını maksimize etmekte iken arz yönünden üretimi gerçekleştirmek için emek, sermaye ve hammadde ile birlikte temel faktör olarak üretime katılmaktadır. 1970'li yıllarda yaşanan enerji krizleri, enerjinin ekonomideki önemini daha da belirginleştirmiştir. Bu belirginlik, 1980'lerde hızlanan küreselleşme ile birlikte daha da derinleşmiştir. Ülkelerin enerji sektörü kapsamında belirledikleri temel politika hedeflerinde, enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki ön plana çıkmıştır. Bu bağlamda, ülkelerin 3 temel politika hedefi bulunmaktadır. Bunlar; enerji maliyetlerinin sınırlandırılması, enerji arzının güvence altına alınması ve çevrenin korunmasıdır.

İş yapma kapasitesi olarak nitelendirilen enerjiye gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gereksinimi muhakkaktır. Sanayileşmede geri kalmış Cumhuriyet Türkiye'sinin ilk yıllarında gerçekleştirilen sanayileşme atılımları, enerjiyi zorunlu bir kaynak haline getirmiştir. Türkiye'de ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektör, %80'lik pay ile enerji sektörüdür. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de enerji kullanımı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi göstermektir. Bu ilişkinin ortaya çıkarılması, uygulanacak

politikaların tespit edilmesi adına oldukça önemlidir. Birçok ülkenin, enerji politikalarında önem verdikleri unsurlar; enerji verimliliğini artırmak, enerji yoğunluğunu azaltmak ve enerji tasarrufuna dikkat etmektir. Dolayısıyla burada önemli olan; enerjinin etkin bir şekilde kullanılıp kullanılmadığıdır. Enerji tüketimindeki artışlar, ekonomik büyümeyi gerçekten artırıyor mu? Yoksa nüfus arttığı için mi enerji tüketimi artış gösteriyor? Enerji tüketimi ekonomik büyümeyi uyarıyorsa, ülkeler ekonomik büyümelerini artırabilmek için daha fazla enerji arz kaynağına sahipler mi? Çalışmanın amacı bu sorulara cevap bulmaktır.

Anahtar Kelimeler: Enerji tüketimi, ekonomik büyüme, Türkiye.

GİRİŞ

Endüstrileşme sürecinin başlamasıyla birlikte ekonomik büyüme sürecinde ön plana çıkan en önemli üretim faktörlerinden biri enerji olgusu olmuştur. Bu bağlamda, ülkeler, enerji sektöründe geçmişten günümüze kadar araştırmalar yapmışlardır; eldeki kaynaklarını yönetme, kullanma ve kaynak çeşitliliği oluşturma konularında incelemelerde bulunmuşlardır.

Ekonomilerin büyüme performanslarını artırabilmeleri, enerji girdisi ile yakından ilgili olmakla birlikte her ülkenin enerji kaynaklarına ulaşma imkânı birbirinden farklıdır. Dolayısıyla, enerji kaynakları yetersiz olan ülkeler, üretim aşamasında çeşitli maliyetlere katlanmak zorundadırlar. Enerji ithalatına dayalı üretim süreci ile ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirmeye çalışan bu ülkeler, bu konuda çok büyük sıkıntılar yaşamaktadır. Enerji fiyatlarında meydana gelebilecek çok küçük bir dalgalanmadan bile kolayca etkilenebilen bu ülkelerde enerji ithalatına bağımlılık, kırılgan bir ekonomik yapının oluşmasına yol açmıştır. Örneğin; 1973'te ortaya çıkan enerji krizi ve buna bağlı olarak petrol fiyatlarında meydana gelen yükselişler, enerji ithalatına dayalı büyüme sürecindeki birçok ülkeyi ciddi anlamda olumsuz yönde etkilemiştir. Enerji, gelişen üretim aşamalarının etkisiyle 1970'li yıllardan itibaren büyümenin hızlandırıcı gücü olarak görülmeye başlanmıştır. Bu yıllardan itibaren tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de olmazsa olmaz bir kavram haline gelen enerjiyi ön plana çıkaran tek faktör sanayileşmenin artması değildir; 1970'lerden sonra önemli oranda artış gösteren nüfus ve köylerden kente doğru göçün artış göstermesi gibi olgular da diğer önemli etkenlerdir. Cumhuriyet tarihinde sanayileşmenin ciddi anlamda büyüdüğü 1970'lerden itibaren Türkiye'de büyümenin artmaya başladığı görülmektedir. Bu bağlamda, büyümeyle birlikte enerjiye olan talep de artış göstermiştir.

Türkiye'de ithalat bağımlılığı en yüksek olan sektörler içerisinde enerji sektörü % 80'lik pay ile ilk sırada yer almaktadır. 1980'li yıllarda başlayan küreselleşme süreci ile birlikte, ilk önce petrol endüstrisi enerjinin en önemli aktörü konumunu almış olsa da sonraki dönemlerde yeni enerji kaynakları da ortaya çıkmaya başlamıştır. Çalışmada önemli olan; kullanılan enerjinin ekonomik büyüme hususunda ne kadar etkin olduğudur. Bu çalışmada; ''Enerji tüketimindeki artışlar, ekonomik büyümeye ne kadar katkı sağlamaktadır?'', ''Ekonomi büyüdüğü için mi, nüfus artış gösterdiği için mi daha fazla enerji tüketilmektedir?'', ''Ekonomik büyüme, daha fazla enerji tüketimine yol açıyor ise gelecek yıllarda hedeflenen ekonomik büyümeye ait enerji alt yapıları ya da enerji arz kaynakları hazır mıdır?'' sorularına cevaplar aranacaktır. Günlük hayatın vazgeçilmezi ve ekonomilerin en önemli girdisi olan enerji, dünyada yaşanan sıcak ve soğuk savaşların nedeni olmaktadır; bu bağlamda, enerji kaynaklarına

sahip olma ve enerjinin ticaretini kontrol altında tutma çabaları ülkeler arasında istilalara hatta savaşlara neden olmaktadır. Bu kapsamda, ilerleyen süreçte daha da önem kazanmış olan enerji, günümüzde, dünya ekonomisine ve politikalarına yön vermeye başlamıştır.

Çalışmanın amacı, Türkiye'de enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşimi ortaya çıkarmaktır. Bu ilişkinin ortaya çıkarılması, uygulanacak politikaların seçiminde yol gösterici olacaktır. Çalışmanın giriş bölümünden sonraki bölümünde; enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki literatür taraması yapılarak incelenmiştir. İkinci bölümde; çalışmanın örneği olan Türkiye'de ve gelişmekte olan ülkelerde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Sonuç ve önerilerle çalışma tamamlanmıştır. Çalışanın literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Enerji ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki ve Literatür Taraması

Üretim faaliyetlerinin önemli bir bölümünün girdi olarak enerjiyi şart koşması, enerjinin ekonomik büyümenin sürükleyici gücü olduğu hususunu gündeme getirmiştir. Adam Smith'ten bu yana Klasik İktisatçılar, 17 ve 18. yy ekonomilerinin temel bileşenleri olan sermaye, emek ve doğal kaynaklar üzerinde durmuşlardır. Akabinde, 19. yy'da sanayileşmiş ülkelerin ortaya çıkması dördüncü temel girdi olarak enerjiyi ön plana çıkarmıştır. Bu bağlamda, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri, daha genel bir ifadeyle enerji krizleri, enerjinin ekonomideki önemini daha da belirginleştirmiştir (Çetin ve Şeker, 2012).

Literatürde, enerji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar oldukça fazladır; ancak, bu konu hakkında net bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu çalışmalarda, nedensellik ilişkisinin yönü hakkında farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Kraft ve Kraft (1978), Yu ve Hwang (1984) ile Abosedra ve Baghestani (1989), ABD ekonomisini baz alarak yapmış oldukları çalışmalarında ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Glasure ve Lee (1998), Singapur ve Güney Kore'yi baz alarak enerji tüketimi ile GSYH arasındaki nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda, bu değişkenler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Hondroyiannis vd. (2002), enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Yunanistan ekonomisini örnek alarak, 1960-1996 dönemi için Vektör Hata Düzeltme Modeli yardımıyla incelemişler ve enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulmuşlardır. Oh ve Lee (2004) yapmış olduğu çalışmada, Güney Kore'yi örnek almış ve 1981-2004 dönemi verilerini kullanarak nedensellik analizi yapmışlardır. Bu bağlamda; kısa dönemde, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme değişkenleri arasında herhangi bir ilişki tespit edememişler ama uzun dönemde, ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi gözlemlemişlerdir. Jobert ve Karanfil (2007), 1960-2003 dönemine ait verilerden hareketle Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasında bir bağıntının olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Nondo ve Kahsai (2009), 19 Afrika ülkesinin 1980-2005 dönemine ait verilerini kullanarak enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. Çalışmanın sonucunda; uzun dönemde enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında aynı yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Nanthakumar ve Subramaniam (2010), 1971-2008 dönemleri arasında Malezya'da enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda, ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında uzun dönemde eş bütünleşik bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Ahmad vd. (2012), Pakistan'ın 1973-2006 dönemine ait verilerini kullanarak enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger nedensellik analizi ile incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda, ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir. Bu bağlamda, enerji tüketiminde yaşanan %1'lik artış, ekonomik büyümede %1.23'lük bir artış olarak karşımıza çıkmaktadır. Fatai (2014), 18 Sahra Altı Afrika ülkesinde 1980-2011 dönemlerine ait verileri kullanarak Panel Eşbütünleşme Analizi yapmışlardır. Çalışmalarının sonucunda, iki değişkenin uzun dönemde birlikte hareket ettiği görülmüştür. Bu bağlamda, enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Saidi ve Hammami (2014), Tunus'un 1974-2011 dönemine ait ilgili verilerini kullanarak enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Bu bağlamda, uzun dönemde ekonomik büyüme ile enerji tüketimi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğunu tespit etmişlerdir. Shahateet vd. (2014), 1970-2011 dönemleri arasında Ürdün'de enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, Granger nedensellik analizini kullanarak incelemişlerdir. Çalışmalarının sonucunda; ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru nedensellik ilişkisinin olduğunu ancak, enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru herhangi bir nedensellik ilişkisinin olmadığını görmüşlerdir. Vafaeirad vd. (2015), 7 Asya ülkesinde (İran, Irak, Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan, Umman, Kuveyt, Katar) enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arsındaki ilişkiyi incelediği çalışmalarında Panel Veri Analizi Yöntemi'ni kullanmışlardır. Çalışmalarının sonucunda, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit etmişlerdir.

Gelişmekte Olan Ülkelerde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme

Gelişmekte olan ülke, kişi başına gayri safi yurtiçi hasılası (GSYH) düşük olan ve büyük ölçüde birincil sanayi olarak tarımın ön plana çıktığı ekonomilere sahip ülkeleri tanımlayan bir ifadedir. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik ve coğrafi bir terim olarak gelişmiş ülkelerden bir kademe geride yer alan ve bu kapsamda, dünyanın birçok ülkesini içine alan bir kavramdır. Gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere göre daha düşük bir yaşam standardı, tam olarak gelişmemiş bir sanayi alt yapısı ve gelişmiş ülkelere kıyasla daha düşük bir insani gelişim endeksi mevcuttur. Bu ülkeler, ithalat ve ihracat hacimleri giderek artan ülkelerdir (wikipedia.org). Uluslararası Para Fonunun (IMF) sınıflandırmasına göre dünyadaki 150 ülke, gelişmekte olan ülke olarak değerlendirilmektedir (Ağır, 2018).

Bir ülkenin gelişmekte olduğunun birden çok göstergesi olabilir; işsizlik oranı ve kişi başına düşen milli gelir ölçütleri bu faktörlerin başında gelmektedir. BM'ye göre gelişmişlik seviyesini belirleyen en önemli ölçüt kişi başına düşen millî gelirdir. Bu açıdan bakıldığında, kişi başına düşen millî geliri 1.000 ile 10.000 dolar arasında olan ülkeler ''gelişmekte olan ülke'' olarak adlandırılır. 10.000 doların üzerinde olan ülkeler ise ''gelişmiş ülke'' olarak nitelendirilir (wikipedia.org). Bu ülkelere ait enerji tüketimi ve ekonomik büyümeyle ilgili temel veriler, 2014 yılı baz alınarak Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Gelişmekte Olan Ülkelerin Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Verileri (2014)

	Kişi Başına Enerji Tüketimi (Petrole eşdeğer, kg)	*Fosil Enerji Tüketiminin Toplam Enerji Tüketimi İçindeki Pay*	*Toplam Enerji Tüketimi İçinde Net Enerji İthalatının Payı (%)*	*Toplam Enerji Tüketimi İçinde Alternatif ve Nükleer Enerjinin Payı (%)*	*Kişi Başına Düşen 1000 Dolarlık Reel GSYH Üretimi İçin Kullanılan Enerji Miktarı (Petrole eşdeğer, kg)*	*Enerji Kullanım Birimi Başına Reel GSYH (PPP, $)*	*Nihai Enerji Tüketimi İçinde Yenilenebilir Enerjinin Payı (%)*	*Kişi Başına Düşen Reel GSYH (2010 Sabit,$)*
Arnavutluk	808	61	14	18	76	13	39	4414
Beyaz Rusya	2929	92	87	0	163	6	7	6664
Bosna Hersek	2194	78	23	7	209	5	42	4993
Botsvana	1253	75	44	0	79	13	29	7574
Brezilya	1485	59	12	12	97	10	42	11866
Bulgaristan	2478	71	37	27	1527	7	17	7300
Çin	2237	87	15	5	175	6	12	6108
Kosta Rika	1031	49	50	37	72	14	38	9077
Hırvatistan	1898	71	46	11	94	11	34	13518
Küba	1023	86	50	0	-	-	19	6183
Dominik Cumhuriyeti	734	87	87	3	58	17	18	6194
Jamaika	981	81	82	1	122	8	16	4715
Lübnan	1337	98	98	1	97	10	3	7447
Makedonya	1263	79	52	5	103	10	21	4920
Moritus	1111	85	85	1	61	16	11	9164
Namibya	762	67	74	7	79	13	28	5901
Panama	1079	81	81	11	54	18	20	10229
Romanya	1592	73	17	17	81	12	24	9159
Sırbistan	1859	84	29	7	142	7	23	5593
Tayland	1970	80	42	0	133	8	24	5590
Türkiye	1578	90	74	7	70	14	12	13312

Kaynak: World Bank (2018a, 2018b, 2018c, 2018d); Uslu (2018).

Tablo 1'de görüldüğü üzere, kişi başına düşen enerji tüketiminde Beyaz Rusya ve Çin ilk sıralarda bulunmaktadır. Beyaz Rusya'da havanın aşırı soğuk oluşundan dolayı ısınma amaçlı olarak enerji tüketiminin fazla olduğu, Çin'de ise üretim amaçlı olarak enerji sarfiyatının yüksek olduğu düşünülmektedir. Namibya, Jamaika ve Dominik Cumhuriyeti gibi ülkelerin sıcak bölgelerde oluşu, enerji kullanımın düşük olmasına neden olmuştur. Tayland'da kişi başına düşen enerji tüketiminin yüksek oluşunun en önemli nedeni, sanayi üretiminin yüksekliği ile ilgilidir. Fosil enerji tüketiminin toplam enerji tüketimi içindeki paylarına bakıldığında; Lübnan'ın %98, Beyaz Rusya'nın %92 ve Türkiye'nin %90 olduğunu görürüz. Çalışmamızın örneği olan Türkiye'nin, kullandığı enerjinin ortalama %75'ini ithal etmesi sebebiyle bu oranı düşürmesinde fayda vardır. Nitekim, yenilenebilir enerji üretmesi görece (sahip olduğu su, rüzgâr, deniz, güneşli gün sayısı yönlerinden) daha kolay bir ülkedir. Ülkelerin kullandıkları enerjinin ne kadarını ithal ettiklerini gösteren verilere bakıldığında; Lübnan'ın %98 ile ilk sırada bulunduğu, ardından %87 ile Beyaz Rusya'nın ve Dominik Cumhuriyeti'nin yer aldığı görülmektedir. Dünyanın en büyük ikinci ekonomisi konumunda olan Çin'in kullandığı enerjinin sadece %15'i ithal edilmektedir (Uslu, 2018). Türkiye'nin 2014 yılında kullandığı toplam enerjinin %74'ünü ithal etmesi bağlamında cari işlemler açığı oluşmaktadır. Bu oranın düşürülmesi Türkiye'nin yararına olacaktır. Türkiye'de Nisan 2018'de temeli atılan Sinop Nükleer Enerji Santrali'nin faaliyete geçmesiyle birlikte cari işlemler açığının düşmesi beklenmektedir. Çin'in yüksek enerji kullanımı, dünya enerji kaynaklarının sürdürülebilirliği açısından çok önemlidir. Çünkü, yoğun enerji kullanımı, dünyadaki kıt enerji kaynaklarının tükenmesine ve çevre kirliliğine neden olmaktadır. Kişi başına düşen reel milli gelir verilerine bakıldığında 13518 $ ile Hırvatistan'ın birinci, 13312 $ ile Türkiye'nin ikinci, 11866 $ ile Brezilya'nın üçüncü sırada yer aldığını, Çin'in sahip olduğu 1 Milyar 379 Milyon kişilik nüfusuyla (Dünya Bankası, 2018) sonlarda yer aldığını görürüz. Kişi başına düşen reel milli geliri en düşük olan ülkelerin ise 4414 $ ile Arnavutluk, 4715 $ ile Jamaika, 4920 $ ile Makedonya ve 4993 $ ile Bosna Hersek olduğu görülmektedir (Uslu, 2018).

Sonuç

Enerji tüketimi ile büyüme arasındaki ilişki ile ilgili olarak literatürde çok fazla çalışma bulunmaktadır. Bu iki değişken arasında bir ilişkinin olup olmadığı ve nedenselliğin yönü ile ilgili net bir sonuç yoktur. Bu çalışmada, Türkiye için enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olup olmadığı araştırılmıştır. Çalışmanın sonucunda, Türkiye'de enerji tüketiminin ekonomik büyümeye yol açtığı tespit edilmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler için enerjinin ekonomik kalkınma için çok önemli bir faktör olduğu gerçektir. Türkiye, kalkınmakta olan birçok ülke gibi enerji yoğun büyümeye dayalı bir yapı arz ederken, enerji ihtiyacının çoğunu ithalatla karşılamaktadır. Bu bağlamda, dış ticaret açığından cari açığa, enflasyondan yatırım ve büyümeye kadar birçok olumsuz makroekonomik sonuç ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin enerji ithalatına olan bağımlılığı dikkate alındığında, artan enerji ithalatının ülke ekonomisinde cari açık sorununa yol açacağı ve bu kapsamda, ekonominin kırılganlığını artıracağı yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin enerji ithalatına olan bağımlılığının azaltılabilmesi için yurtiçi enerji kaynaklarının oluşturulması ve enerji üretiminde çeşitliliğin artırılması şarttır. O halde, dışa bağımlı bir yapı oluşturan enerji tüketimi, yatırım ve ekonomik büyüme tahminlerine göre planlanmalıdır. Çünkü, çalışmadan da anlaşıldığı üzere ekonomik büyüme ile birlikte enerji talebi de artmaktadır. Ekonomik

büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin belirlenmiş olması, enerji tasarrufuna yönelik politikaların büyümeye zarar vermeden gerçekleştirilebileceğini göstermektedir. Ayrıca, enerji tedarikinde yaşanabilecek en küçük bir sorun, enerji ihtiyacının çok büyük bir bölümünü ithal eden Türkiye'nin ekonomik büyümesinin önünde bir engel oluşturacaktır. Ülkede üretimin ve istihdamın artması, ekonomik büyümenin devamına, yani, ihtiyaç duyulan enerjinin kesintisiz olarak sağlanmasına bağlıdır.

Gelişmekte olan ülkeler, dünya ekonomik büyümesinin önemli bir aktörleridir. Bu ülkelerin izleyeceği doğru enerji kullanımı ve ekonomik büyüme politikaları, bütün dünyada enerji kaynaklarının etkin kullanımı, çevre kirliliğinin azaltılması ve sürdürülebilir yüksek ekonomik büyüme elde edilebilmesi açısından oldukça önemlidir.

KAYNAKLAR

Abosedra, S. ve Baghestani, H. (1989). New Evidence on The Causal Relationship Between United States Energy Consumption and Gross National Product. The Journal of Energy and Development, 285-292.

Ağır, K.C. (2018). Gelişmekte Olan Ülkeler. (http://www.wikiyours.com/makale/gelismekte-olanulkeler#gelismekte-olan%20ulke%20ne%20demek? (01.03.2022).

Ahmad, N., Hayat, M., Iuqman, M. (2012). Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from Pakistan. Australian Journal of Business and Management Research. 2(6), 9-14.

Çetin, M. ve Şeker, F. (2012). Enerji Tüketiminin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. Uludağ Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 31 (1), 85-106.

Dünya Bankası (2018). Çin, (https://www.google.com.tr/search?q=%C3%87in+n%C3%BCfusu&oq=%C3%87in+n%C3%BCfusu&aqs=chrome..69i57j0l5.4284j0j9&sourceid=chrome&ie=UTF-8, Erişim Tarihi: 26.04.2018).

Fatai, B. (2014). Energy Consumption and Economic Growth Nexus: Panel Co-integration and Causality Tests for SubSaharan Africa. Journal of Energy in Southern Africa, 25(4), 93-100.

Glasure, Y. U. ve Lee, A. R. (1998). Cointegration, Error-Correction and The Relationship Between GDP and Energy: The Case of South Korea And Singapare. Resource and Energy Economics. 20(1): 17-25.

Hondroyiannis, G., Lolos, S. ve Papapetrou, E.(2002). Energy Consumption and Economic Growth Assessing the Evidence From Greece. Energy Economics. 24(4): 319-336.

Jobert, T. ve Karanfil, F. (2007). Sectoral Energy Consumption by Source and Economic Growth InTurkey. Energy Policy, 35, 5447-5456.

Kraft, J. ve Kraft, A. (1978). On the Relationship Between Energy and GNP. Journal of Energy and Development, 3, 401-403.

Nanthakumar, L. ve Subramaniam, T. (2010). Dynamic Cointegration Link between Energy Consumption and Economic Performance: Empirical Evidence from Malaysia. International Journal of Trade, Economics and Finance, 1(3), 261-267.

Nondo, C. ve Kahsai, M. (2009). Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from COMESA Countries. Southern Agricultural Economics Association Annual Meeting, Atlanta, Georgia.

Oh, W. ve Lee, K. (2004). Energy Consumption And Economic Growth In Korea: Testing The Causallity Relation. Journal Of Policy Modeling, 26, 973-981.

Saidi, K. ve Hammami, S. (2014). Energy Consumption and Economic Growth Nexus: Empirical Evidence from Tunisia. American Journal of Energy Research, 2(4), 81-89.

Shahateet, M., Al-Majali, K. A., Al-Hahabashnen, F. (2014). Causality and Cointegration between Economic Growth and Energy Consumption: Econometric Evidence from Jordan. International Journal of Economics and Finance, 6(10), 270-279.

Uslu, H. (2018). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Panel Veri Analizi. International Journal of Social Humanities Sciences Research (JSHSR) 5(20): 729-744.

Vafaeirad, M., Mohammadiha, M., Goodarzy, Y. (2015). Energy Consumption and GDP in Selected Asian Countries: A Cointegrated Panel Analysis. Journal of Asian Scientific Research, 2015, 5(4), 177-184.

Wikipedia (2012). https://tr.wikipedia.org/wiki/Geli%C5%9Fmekte_olan_%C3%BClke

World Bank (2018a). Energy imports, net (% of energy use). https://data.worldbank.org/indicator/EG.IMP.CONS.ZS?view=chart, Erişim Tarihi: 12.03.2022).

World Bank (2018b). GDP per unit of energy use (constant 2011 PPP $ per kg of oil equivalent). https://data.worldbank.org/indicator/EG.GDP.PUSE.KO.PP.KD, Erişim Tarihi: 11.03.2022).

World Bank (2018c). Energy use (kg of oil equivalent per capita). https://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.PCAP.KG.OE?view=chart, Erişim Tarihi: 11.03.2022).

World Bank (2018d). Alternative and nuclear energy (% of total energy use). https://data.worldbank.org/indicator/EG.USE.COMM.CL.ZS?view=chart, Erişim Tarihi: 11.03.2022).

Yu, E. S. H. ve Hwang, D. B. (1984). The Relationship Between Energy and GNP. Energy Economics, 6(3), 186-190.

Assessment criteria of individual character of industrial designs

MSc Magdalena KROPIWNICKA

Department of Intellectual Property Law, Public Economic Law and Labor Law, Faculty of Law, University of Białystok POLAND

- A design shall be protected by a Community design to the extent that it is **new** and has **individual character.**

- A design shall be considered to be new **if no identical design has been made available to the public:**
- → in the case of an **unregistered Community design,** before the date on which the design for which protection is claimed has first been made available to the public

- in the case of a **registered Community design,** before the date of filing of the application for registration of the design for which protection is claimed, or, if priority is claimed, the date of priority

- Designs shall be deemed to be identical if their features differ only in **immaterial details.**

- A design shall be considered to have individual character if the **overall impression** it produces on the **informed user** differs from the overall impression produced on such a user by any design which has been made available to the public.
- In assessing individual character, **the degree of freedom of the designer** in developing the design shall be taken into consideration.

- informed user in the present case was **neither an average purchaser**
- **of handbags nor a particularly attentive expert,** but **someone in between** who is familiar with the product, p. 25 Case T-525/13, H&M Hennes vs OHIM, ECLI:EU:T:2015:617

- → In the present case, the Board of Appeal defined the concept of the informed user, in relation to whom the individual character of the contested design must be assessed, as **an informed woman who is interested, as a possible user, in handbags**

- As regards the level of attention of the informed user (…) according to the case-law, the concept of the informed user may be understood as referring, **not to a user of average attention**, but to a **particularly observant one, either because of his personal experience or his extensive knowledge of the sector in question** (judgment of 20 October 2011 in PepsiCo v Grupo Promer Mon Graphic, C-281/10 P, ECR, EU:C:2011:679, paragraph 53).

- The qualifier 'informed' suggests that, without being a designer or a technical expert, **the user knows the various designs which exist in the sector concerned, possesses a certain degree of knowledge with regard to the features which those designs normally include**, and, as a result of his interest in the products concerned, shows a relatively **high degree of attention when he uses them** (judgment in PepsiCo v Grupo Promer Mon Graphic, cited in paragraph 24 above, EU:C:2011:679, paragraph 59).

- **The degree of freedom of the designer**
-

→ **the greater** the designer's freedom in developing a design, **the less** likely it is that minor differences between the designs at issue will be sufficient to produce different overall impressions on an informed user

- Conversely, **the more** the designer's freedom in developing a design **is restricted**, the more likely it is that minor differences between the designs at issue will be sufficient to produce different overall impressions on an informed user.

- Consequently, if the designer enjoys a **high degree** of freedom in developing a design, that reinforces the conclusion that designs that do not have **significant differences** produce the same overall impression on an informed user (judgments in Internal combustion engine, cited in paragraph 28 above, EU:T:2011:447, paragraph 33, and Wristwatch case, cited in paragraph 15 above, EU:T:2013:214, paragraph 113).

- **The degree of freedom of the designer**
- Case T-525/13, H&M Hennes vs EUIPO

- In the present case, the Board of Appeal correctly found that, **in the context of fashion items like handbags, the designer's degree of freedom was high** (Par. 30, Case T-525/13, H&M Hennes vs OHIM, ECLI:EU:T:2015:617)

→ the 'freedom of the designer' test should have been an **integral part of the analysis of the individual character** (Par. 32, Case T-525/13, H&M Hennes vs OHIM, ECLI:EU:T:2015:617)

- the degree of freedom of the designer was a factor which **had to be taken into account when assessing the individual character** of the design in accordance with Article 6(2) of Regulation No 6/2002 and served to reinforce or moderate the user's perception in that regard (Par. 17, Case T-525/13, H&M Hennes vs OHIM, ECLI:EU:T:2015:617)

Kazak Halk Biliminin İkinci Dünya Savaşından Sonra Gelişmesi

Nazym Shuinshina META

Al-Farabi Kazak Milli Üniversitesi. Almaty, KAZAKHSTAN.

Svetlana SHUINSHINA

Abılay Han Kazak Uluslararası İlişkiler ve Dünya Dilleri Üniversitesi. Almaty, KAZAKHSTAN.

Öz

Kazak edebiyatı, hanlığın kuruluş yıllarından 19. yüzyıl sonlarına kadar daha çok sözlü halk edebiyatı olarak gelişmiştir. 20.yüzyılın başlarına kadar konar göçer bir hayatı devam ettiren Kazak halkının zengin halk edebiyatı vardır. Kazaklar yazılı edebiyatları meydana gelene dek, ideallerini, milli karakter özelliklerini, örf ve adetlerini, medeniyetlerini, dünya görüşlerini, sosyal, siyasi ve iktisadi durumlarını, istek ve arzularını çok eski zamanlardan beri, mitler, efsaneler, masallar, destanlar, halk hikayeleri, türküler, cırlar, maniler, atasözleri, atışmalar, ninniler ve nevruz şiirleri gibi halk edebiyatı ürünleri üzerinden günümüze kadar devam ettirmişlerdir.

Milli folkorun halk arasından derlenmesi, yayımlanması ve ayrıntılı araştırma tarihi hakkında söz konusu çalışmalar "belli bir çerçevede" okuyuculara folkloru tanıtmada önemli katkıda bulunmuştur. 'Belli bir çerçevede' diye belirtmemizin nedeni ise, Soviyetler döneminde uygulanan ideoloji sistemin kurallarıydı.

Halk arasından folklor malzemelerini derleme ve özel seferler düzenleme çalışmaları ikinci dünya savaşı döneminde de devam etmiştir. Kazak folklor tarihiyle ilgili kapsamlı derleme yayımlama çalışmaları savaş yıllarından başlayarak ilk cildi 1948 yılında yayımlanmış ve diğer ciltleri ise 1960 yıllarından sonra ele alınmıştır.

Bu makalede, ikinci dünya savaşı sonrası yapılan halk edebiyatı malzemelerini derleme çalışmaları incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Halk edebiyatı, derleyiciler, derleme, halk edebiyatı malzemeleri.

The expectations and experiences of preschool education students in maintaining pedagogical practice

Nazlije LATIFAJ

South East European University, NORTH MACEDONIA

Abstract

This study will make unclear the experience of students of the faculty of pre-primary education in pedagogical education in school and will analyze their activities to know the profession.

In pedagogical terms, recognizing the concepts according to the pre-university education curriculum and the standards related to preschool education in student teaching activities and the interconnectedness of theory with practice, these two alternatives cause and should draw parallels with each other. in order to increase the usefulness of the individual student initiative.

So, this study highlights the role of students in the realization of practical learning in public schools, also highlights their experiences in teaching, communication styles with children, the interconnectedness of the theoretical part with the practical and in the realization of lessons.

The data obtained from this study will make them feel good in changes, interconnections in integration and in pedagogical education subjects for the admission of students during their demonstration in practice. Also, this is what needs to be done even better of school conditions, improving the curriculum, adapting the topics with me and the techniques of many lessons as well as equipping with the best technological tools and toys for all that promotes the effective of children preschool. .

The research was conducted with the University of the Faculty of Pre-Primary Education of Kadri Zeka University in Gjilan. The questionnaire was administered to me by 20 third year students.

Keywords: expectations, experiences, teaching, students, preschool students, pedagogical practices, schools, methods, techniques.

Zrównoważony rozwój gospodarczy a prawo spółek

Student Mateusz ZWOLIŃSKI

University of Warsaw, Faculty of Law and Administration, POLAND

AGENDA

1. Standardy społecznej odpowiedzialności biznesu w prawie spółek
2. Postulat zrównoważonego rozwoju gospodarczego
3. Źródła postulatu zrównoważonego rozwoju gospodarczego
4. Wpływ postulatu zrównoważonego rozwoju gospodarczego na ład korporacyjny

DEFINICJA SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BIZNESU

- Społeczna odpowiedzialność biznesu (ang. *corporate social responsibility* – dalej: CSR)
- Zielona Księga Komisji Europejskiej z 18.07.2001 r. - „Koncepcja, według której przedsiębiorstwa **dobrowolnie uwzględniają aspekty społeczne i ekologiczne** w swoich działaniach handlowych oraz kontaktach ze swoimi interesariuszami. Społeczna odpowiedzialność biznesu to proces, poprzez który przedsiębiorstwa zarządzają relacjami z równymi interesariuszami"
  - INTERESARIUSZE - grupy lub jednostki, na które przedsiębiorstwo bezpośrednio lub pośrednio oddziałuje i które oddziałują na nie
- Międzynarodowa Organizacja Normalizacyjna – 2005 → ISO 26000 *Guidance on social responsibility*
  - Polska wersja normy została opublikowana w 2012 r. (PN-ISO 26000:2012 Wytyczne dotyczące społecznej odpowiedzialności)

ISO 26000

- Zgodnie z definicją prezentowaną przez Międzynarodową Organizację Normalizacyjną ISO 26000, społeczna odpowiedzialność biznesu jest rozumiana jako odpowiedzialność organizacji za wpływ podejmowanych decyzji i działań na społeczeństwo oraz środowisko, zapewnianą przez przejrzyste i etyczne postepowanie, które:
  - **przyczynia się do zrównoważonego rozwoju**, w tym zdrowia i dobrobytu społeczeństwa
  - **uwzględnia oczekiwania interesariuszy**
  - jest **zgodne z obowiązującym prawem** i spójne z międzynarodowymi normami postępowania
  - jest **zintegrowane z działaniami organizacji** i praktykowane w jej relacjach, które dotyczą działań organizacji podejmowanych w obrębie jej sfery oddziaływań

STANDARYZACJA CSR

- Przejawia się w budowaniu i wykorzystywaniu instrumentów, na które należy spojrzeć z dwóch perspektyw:
  - Z jednej strony mają one pomagać firmom w **urzeczywistnianiu** tej **idei w praktyce**
  - Z drugiej umożliwić podmiotom zewnętrznym **ocenę i kontrolę biznesu** pod względem wywiązywania się z obowiązków wobec społeczeństwa
- Obecnie, w praktyce są to różne formy kodeksów, wytycznych, norm, raportów czy systemów audytu
- Rozwój CSR znalazł swoje odzwierciedlenie również w tym, że coraz więcej korporacji posiada swoje **własne polityki CSR**
  - Wprowadzenie tych instrumentów ma na celu uzyskanie realnych narzędzi, za pomocą których abstrakcyjne pojęcia i wartości zostaną przekształcone w konkretne sposoby działania, możliwe do monitorowania i oceniania z perspektywy rezultatu

PŁASZCZYZNY ROZWOJU CSR

- Rozwój prawa miękkiego (ang. *soft law*) dotyczącego CSR - dokonuje się on przede wszystkim w trzech ośrodkach: **Organizacja Narodów Zjednoczonych**, **Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju** oraz **Unia Europejska**
- Rozwój nowych **indeksów giełdowych**, dających możliwość analizy przestrzegania CSR przez spółki na podstawie mechanizmów giełdy papierów wartościowych - wyniki monitoringu przestrzegania CSR przez spółki wpływają na reputację i odbiór takiego podmiotu na giełdzie, co w konsekwencji służy poprawie wyników finansowych korporacji
- **System *compliance*** - terminem tym określa się okoliczność, gdy spółka samodzielnie postanawia zastosować narzędzia, które zweryfikują, czy postępuje zgodnie z określonymi normami. Szczególne znaczenie mają normy ISO 26000:2010 oraz Social Accountability 8000

CEL SPOŁECZNEJ ODPOWIEDZIALNOŚCI BIZNESU

- Ostatecznym celem realizacji standardów CSR jest tzw. ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ GOSPODARCZY, czyli model gospodarki zakładającej **odpowiednio** i **świadomie ukształtowane relacje** pomiędzy wzrostem gospodarczym, dbałością o środowisko naturalne i społeczne oraz jakością życia

POSTULAT ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU GOSPODARCZEGO

- Szczególna koncepcja teoretyczna, polityczną i prawna
- Współcześnie najbardziej rozpoznawalną zasada prawa i polityki w społeczeństwach europejskich, która implikuje wyważenie w polityce publicznej ochrony środowiska, wzrostu gospodarczego i sprawiedliwości społecznej
- Dwa wymiary:
  - **Instytucjonalny** – odnoszący się do organów władzy publicznej, które są zobowiązane ją stosować
  - **Treściowy** - dotyczący samych standardów wynikających z tej zasady

POSTULAT ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU GOSPODARCZEGO

- Kluczowe założenie tego postulatu sprowadza się do tezy, że dążenie do wzrostu gospodarczego lub dążenie do jak najlepszych wyników przedsiębiorstw **nie może przybierać postaci bezwzględnej**, niezbędne jest bowiem skorygowanie tych celów w oparciu o przesłanki środowiskowe i społeczne
  - Uzasadnienie: solidarność międzypokoleniowa / równość międzypokoleniowa
- **Doktryna "ekonomii pączka"** (ang. *doughnut economics*) - porzucenie założenia o konieczności nieustannego podtrzymywania wzrostu gospodarczego, powiązanego z ciągłym wzrostem konsumpcji wszelkich dóbr.
  - Zgodnie z nową koncepcją należy zapewnić, by współtworzona przez władzę publiczną sytuacja ekonomiczna pozwalała na zaspokojenie wszystkich, podstawowych potrzeb człowieka, a zarazem by rozwój gospodarczy nie zakłócił równowagi życia na planecie w sposób powodujący jej niekontrolowaną degradację, wymykającą się spod kontroli człowieka

ŹRÓDŁA POSTULATU ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

- Art. 5 Konstytucji RP: „*Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju*"
  - Norma prawna o charakterze **zasady**
  - Zakres pojęcia należy **określać szeroko**
- Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 6.06.2006 r., K 23/05: „*W ramach zasad zrównoważonego rozwoju mieści się nie tylko* ***ochrona przyrody*** *czy* ***kształtowanie ładu przestrzennego****, ale także należyta troska o* ***rozwój społeczny i cywilizacyjny****, związany z koniecznością budowania stosownej infrastruktury, niezbędnej dla – uwzględniającego cywilizacyjne potrzeby – życia człowieka i poszczególnych wspólnot. Idea zrównoważonego rozwoju zawiera więc w sobie potrzebę* ***uwzględnienia różnych wartości konstytucyjnych*** *i* ***stosownego ich wyważenia***"

ŹRÓDŁA POSTULATU ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

- Na poziomie międzynarodowym postulat zrównoważonego rozwoju gospodarczego formułowany jest przede wszystkim w:
  - na gruncie polityk Unii Europejskiej *w* **art. 3 ust. 3 TUE** oraz **dwa akty**:
    - Green Deal
    - Plan działania: finansowanie zrównoważonego wzrostu gospodarczego (Komunikat Komisji Europejskiej, Bruksela 8.03.2018 r.)
  - **w agendzie ONZ na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030**
  - **w porozumieniu klimatycznym z Paryża**

GREEN DEAL

- Jednym z istotnych elementów Green Deal jest odniesienie się do strategicznych działań na rzecz zrównoważonego rozwoju w kontekście systemu finansowego
- W komunikacie tym starano się opracować odpowiedź na pytanie, **w jaki sposób należy modelować funkcjonowanie systemu finansowego, tak aby strumień kapitału prywatnego został skierowany na przedsięwzięcia gospodarcze sprzyjające zrównoważonemu rozwojowi gospodarczemu**
- Zalecenia w tym zakresie stały się później podstawą do opracowania Planu działania przyjętego przez Komisję w marcu 2018 r.

PLAN DZIAŁANIA

- W treści Planu działania można wydzielić **trzy merytoryczne obszary działań** strategicznych proponowanych przez Komisję:
  - 1) ukierunkowanie przepływów kapitału na bardziej zrównoważoną gospodarkę;
  - 2) uwzględnianie kwestii zrównoważonego rozwoju w zarządzaniu ryzykiem
  - 3) wspieranie przejrzystości i podejścia długoterminowego
- W treści Planu działania stwierdzono, że odpowiednio ukształtowany ład korporacyjny może się przyczynić do bardziej zrównoważonej gospodarki
- Dodatkowo Komisja dostrzegła silny związek między ukierunkowaniem działania spółek na cele „długoterminowe" a zrównoważonym rozwojem gospodarczym

WPŁYW NA ŁAD KORPORACYJNY

- Postulat zrównoważonego rozwoju gospodarczego może kształtować działanie spółki z dwóch perspektyw
  - **„od zewnątrz"** - w ogólności są to wzorce postępowania wyznaczone w drodze zakazów i nakazów, skierowane do spółek kapitałowych lub członków ich organów
  - **„od wewnątrz"** - wpłynięcie na ład korporacyjny spółek kapitałowych poprzez wymuszenie redefinicji treści pojęcia interesu spółki kapitałowej
- Treść **interesu spółki** determinuje realizowane przez członków organów spółki działania, podejmowane w świecie zewnętrznym m.in. strategię biznesową, plany rozwoju czy stanowi wzorzec kontroli dla oceny zachowań członków organów
  - Przez pryzmat tego pojęcia można definiować rolę i zadania spółek handlowych w ustroju gospodarczym państwa

WPŁYW NA ŁAD KORPORACYJNY

- Analizując przyszłość spółek kapitałowych należy się spodziewać odejścia od koncepcji definiowania interesu spółki wyłącznie przez pryzmat interesu jej ekonomicznych właścicieli (wspólników) na rzecz nowej koncepcji, przewidującej konieczność ograniczenia swobody kształtowania treści interesu spółki ze względu na zachodzące zmiany społeczne, w szczególności wynikające z postępu technologicznego oraz rozwoju omawianego postulatu
- Przy definiowaniu i kształtowaniu pojęcia interesu spółki dużą rolę odegrają wspomniane **zasady współżycia społecznego**
- Zgodnie z obecną klasyfikacją, omawiany postulat zaktualizował treść zasad współżycia społecznego, dlatego uzasadnione jest twierdzenie, że może być on rozpatrywany z nimi na równi, w tej samej kategorii
- DLATEGO: w najbliższym czasie możemy się spodziewać **zmian z zakresie definiowania interesu spółki**
  - Będzie to raczej proces powolny i stopniowy, lecz wydaje się nieunikniony

PODSUMOWANIE

- Wpływ postulatu zrównoważonego rozwoju na funkcjonowanie spółek kapitałowych jest zjawiskiem **powszechnym** i **stale się rozwijającym**. Poprzez powstające instrumenty prawne realizacja omawianego postulatu odbywa się na dwóch płaszczyznach, które determinują działanie spółki
- Wpływ ten możemy zauważyć zarówno obserwując **działania podmiotów zewnętrznych** - niepowiązanych z członkami organów spółek, jak również analizując **wewnętrzny ład korporacyjny**
- Z pewnością zmiany w rozważanym zakresie nie mogą być przyrównane do rewolucji. Mowa tu raczej o **powolnym procesie**, stopniowo kształtującym rzeczywistość, **adaptując** ją **do aktualnych wartości**.

LITERATURA

- Bodnar A., Płoszka A., *CSR a prawa człowieka – monitorowanie przestrzegania standardów społecznej odpowiedzialności biznesu przez spółki*, Przegląd Prawa Handlowego kwiecień 2014
- Coase R.H., *The Nature of the Firm*, Economics 1937/4(16)
- French D., *Sustainable development* [w:] *Research Handbook on International Environmental Law*, red. Fitzmaurice M., Ong D., Merkouris P., Northampton 2011
- Kerr M., Janda R., Pitts Ch., *Corporate Social Responsibility*
- Kidyba A., *Kategoria interesu w kodeksie spółek handlowych*, PPH 2005/10
- Lewicka-Strzałecka A., *Odpowiedzialność moralna w życiu gospodarczym*, Warszawa 2006
- Opalski A., *O pojęciu interesu spółki handlowej*, Przegląd Prawa Handlowego 2008/11
- Opiłustil K., *Instrumenty nadzoru korporacyjnego (corporate governance) w spółce akcyjnej*, Warszawa 2010
- Rakoczy B., *Komentarz do Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, [w:] *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, LexisNexis 2013, art. 5.
- Sztumski W., *Idea zrównoważonego rozwoju a możliwości jej urzeczywistnienia*, Problemy Ekorozwoju 2006, vol. 1 No 2.
- Weber-Elżanowska A, *Postulat zrównoważonego rozwoju gospodarczego jako wyzwanie dla polskiego prawa handlowego* [w:] *Sto lat polskiego prawa handlowego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Andrzejowi Kidybie. Tom I*, Dumkiewicz M. (red.), Kopaczyńska-Pieczniak K. (red.), Szczotka J. (red.), Warszawa 2020.
- Wronkowska S. [w:] Wronkowska S., Ziembiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001

Psychological Factors Influencing the Choice of Profession of Young People

Gençlerin Meslek Seçimini Etkileyen Psikolojik Faktörler

Assoc. Prof. SALAMOVA Kamala Bahazar

Department of Pedagogy and Psychology, Sumgait State University

Sumgait. AZERBAIJAN. E-mail: Salamovak11@gmail.com

Abstract

The growing demand for different professions complicates the process of choosing a profession in a market economy and requires the human factor to adapt to these changes. From this point of view, the process of choosing any profession, as well as taking into account the human factor in this choice, the relevance of the existing potential to the chosen profession, and so on. Such issues come to the fore. Although real perceptions of the profession are formed during adolescence, there is an opportunity to focus on the profession, to adapt to the profession and to give up the profession at a late age. There is no doubt that his resurrection will benefit society.

It should be borne in mind that the choice of profession is closely linked with the individual's realization of their capabilities, their potential, or more precisely, self-actualization. Orientation of career choices in young people in the same direction as self-actualization will allow them to find themselves in the profession, but also to realize their potential in the relevant field. Evidence suggests that, in some cases, a decrease in the effectiveness of training, a weakening of learning motives and interests, is a direct inability of young people to realize their potential and to identify prospects for their own way of life. Adequate career choice does not only depend on the prestige and position of existing professions or specialties in society. It also depended on young people's perceptions of the profession and their ability to realize their potential.

It is from this aspect that it is necessary to clarify the psychological mechanisms of the impact of self-actualization on career choice, to build on the principle of self-actualization. In most cases, self-actualizing young people have higher learning successes than others, and life scenarios are conceptual. From this point of view, building the career choice of young people on the process of their self-actualization, which is necessary for their life prospects, will create a basis for the development of professions, as well as their formation in the future as competitive and stress-resistant individuals.

Keywords: *Occupation, motives, interests, self-actualization, specialties*

Öz

Farklı mesleklere yönelik artan talep, piyasa ekonomisinde meslek seçme sürecini karmaşık hale getirmekte ve insan faktörünün bu değişimlere uyum sağlamasını zorunlu kılmaktadır. Bu açıdan bakıldığında herhangi bir meslek seçme süreci, bu seçimde insan faktörünün de dikkate alınması, mevcut potansiyelin seçilen mesleğe uygunluğu vb. Bu tür konular ön plana çıkıyor. Ergenlik döneminde mesleğe ilişkin gerçek algılar oluşsa da mesleğe odaklanma, mesleğe uyum sağlama ve geç yaşta mesleği bırakma fırsatı vardır. Onun diriltilmesinin topluma fayda sağlayacağına şüphe yoktur. Meslek seçiminin, bireyin yeteneklerini, potansiyelini veya daha doğrusu kendini gerçekleştirmesini gerçekleştirmesi ile yakından bağlantılı olduğu akılda tutulmalıdır. Gençlerin kariyer seçimlerinin kendini gerçekleştirme ile aynı doğrultuda yönlendirilmesi, hem kendilerini meslekte bulmalarını hem de ilgili alandaki potansiyellerini gerçekleştirmelerini sağlayacaktır. Kanıtlar, bazı durumlarda, eğitimin etkinliğinde bir azalmanın, öğrenme güdülerinin ve ilgilerinin zayıflamasının, gençlerin potansiyellerini gerçekleştirme ve kendi yaşam tarzları için beklentileri belirleme konusundaki doğrudan yetersizlikleri olduğunu göstermektedir. Yeterli kariyer seçimi sadece toplumdaki mevcut mesleklerin veya uzmanlıkların prestijine ve konumuna bağlı değildir. Aynı zamanda gençlerin mesleğe ilişkin algılarına ve potansiyellerini gerçekleştirme yeteneklerine de bağlıydı.

Bu açıdan, kendini gerçekleştirmenin kariyer seçimi üzerindeki etkisinin psikolojik mekanizmalarını açıklığa kavuşturmak, kendini gerçekleştirme ilkesi üzerine inşa etmek gerekir. Çoğu durumda, kendini gerçekleştiren gençlerin öğrenme başarıları diğerlerinden daha yüksektir ve yaşam senaryoları kavramsaldır. Bu noktadan hareketle gençlerin kariyer seçimlerini, yaşam beklentileri için gerekli olan kendini gerçekleştirme süreci üzerine inşa etmek, mesleklerin gelişimine ve gelecekte rekabetçi olarak oluşumlarına zemin oluşturacaktır. ve strese dayanıklı bireyler.

Anahtar Kelimeler: Meslek, güdüler, ilgi alanları, kendini gerçekleştirme, uzmanlıklar

Teaching During the Covid-19 Pandemic, A General Reflection

Ph.D Natalina HOTI

Catholic University "Our Lady of Good Counsel", ALBANIA. E-mail: n.hoti@unizkm.al

MS.C Erisa GJOKEJA

Catholic University "Our Lady of Good Counsel", ALBANIA. E-mail: e.gjokeja@unizkm.al

Abstract

The situation created due to the Covid-19 pandemic has caused a global shock in most areas of everyday life for human beings but also nations at the level of emergency management. The pandemic has affected particularly hard these fields: health, economy, education, and society.

This case study will be presented the impact of the pandemic in the field of education in general terms and that of the university in particular. The first part of this study contains a theoretical analysis of the situation, problems, difficulties encountered by the lack of facilities, but also the advantages that the pandemic had in the education system. The main protagonists are the educational staff (teachers/lecturers / academic staff) and pupils/students. The data collected is based on numerous interviews, discussions, and meetings with professors of the Catholic University "Lady of Good Counsel", where everyone has shared their experience during this academic year. Conclusions will be drawn regarding the data collected, with a special focus on the advantages and disadvantages that online and remote learning brought.

Another observation will be made on the contribution given by educational institutions at the local and national levels. Their access and interaction with schools and universities, the pace of interaction, and the autonomy that the Government gave to various structures.

The closure of schools and universities immediately made it possible for all components to move from the traditional system of teaching and learning to the online system. A phenomenon that shows the high ability of the human being to adapt to changes and innovations at different levels. The integration was immediate and all parties managed to adapt in a very short time to the new and modern teaching.

The integration of teaching with technology has led to a higher level of this whole complex process, also helping to further develop language and communication skills. Familiarity with all the facilities offered by technology has enabled the continuation of the teaching-educational process at the global level and the end of the academic year for all educational levels, some successfully and others less.

Keywords: teaching, technology, pandemic, competence, education..

Introduction

With the Covid-19 pandemic spread, there has been a "revolution" in our everyday life, habits, school, work, and job, affecting, in particular, the fields of health, economy, education, and society in general.

The Covid-19 has resulted in schools and Universities shut all across the world. Globally, over 1.2 billion children were out of the classroom. The pandemic has created an enormous disruption of educational systems, affecting 94 percent of learners in more than 190 countries on all continents (UN, 2020).

All the educational components are set in difficulty and an enormous challenge, putting into discussion all methods, practices, and processes of teaching. It was necessary to pass immediately from face-to-face learning in auditors of the Universities in online teaching at homes. The closure of schools at a national and international level has caused some disadvantages effects for teachers, graduated students, students, and heads of the educational system, putting into a very difficult challenge national systems of education. A very important and relevant role in sustaining the Covid-19 pandemic is the support of families, who have been adapted to the scholastic elements of their children, with the advent of unknown digital and informatics tools before, "supplier" physical presence of teacher or teachers, arranging working shifts with their children school timetable (UNICEF, 2021)

In one of the studies conducted by some professors of the University of Milan Bicocca (2020), there are many elements to be taken into consideration seriously in terms of the relationship and communication held during distance learning. Some students of the superior school, thanks to their autonomy in terms of using technology have managed to maintain their relationship with classmates but we can not confirm the same thing for kids and children of other ages. Meanwhile during remote communications with teachers and professors in center of attention has been concentrated in didactics and transmitted knowledge. Despite attempts to maintain communication at distance during the closure of the schools, this failed to fill the gaps and the desire for sociability and contact with peers and teachers/professors.

The topics discussed further in all aspects including the passage of a didactic in the presence and a didactic at a distance with advantages and disadvantages; continuity of didactics; digital instruments and informatics and arrangements for students, professors, alumni, students; difficulties encountered from all components; digital competences of teachers and professors; inclusion of students and students with special needs and social differences; very big families; difficulty in accessing the online lessons due to the scarce possibility of having the necessary means, such as computers, fixed internet connection; interaction and communication between teacher-pupil, professor-student, between academic staff and between pupils, students themselves; the assessment of learning, etc. This research study examines the attitudes of Albanian higher education students towards compulsory digital and distance learning university courses in Coronavirus (COVID-19). Let's state what distance or remote education is: Distance education is a formal learning activity, that occurs when students and instructors are separated by geographic distance or by time. Learning is supported by communications technology such as television, videotape, computers, e-mail, and e-mail.

Competences of a teacher or Professor for remote learning

In the last years, a lot of attention has been put on the figure of the teacher/professor, partly to "unload" on him the shortcomings and "failures" of remote teaching and, partly to put in evidence his ability to adapt to a didactic whose success depends a lot on the use of information technology. But the teacher has always been seen as the one who:

- has a high level of professional training and general training in diverse areas;

- know how to adapt the methodology of teaching based on the specific needs of the group/class;

- is constantly updated;

- organize the didactics;

- analyze student's needs;

- facilitate communication and interaction;

- give feedback on communication efficiency;

- manage the process of teaching and learning;

- transmit the content of discipline;

- evaluate students' understanding and performance;

- correct and evaluates the process of learning;

- is an expert of human psychology, of the group dynamics, with the main aim to bring success to the whole teaching process.

These and other elements, closely related to the competence of the subject, characterized the "traditional" teacher. But with the advancement and development of technology, the multimedia skills of all teachers/professors began to be added and expanded. And, due to this the teacher/professor should also:

- develop an educational project keeping in mind the needs of pupils and placing the pupil/students at the center of the whole process;

- manage the time, methods, and objectives of the entire teaching process by becoming a guide;

- be a point of reference for all the information necessary for the continuity of teaching;

- be an IT, audio, video "technician", etc.;

- facilitate the learning process, achieve all the educational objectives, including those relating to the autonomy of the pupil/student;

- technically support when pupils/students encounter difficulties;

- keep a high level of motivation;

- correct when and where it is considered important, intervening or setting aside according to didactic needs;

- prepare and propose possible interventions to recover the gaps in the learning process

- use capable teaching techniques and strategies to transmit the subject's competencies;

- have the ability to interact with pupils/students and compare and collaborate with colleagues from the same scientific sector.

Concerning the use of the solutions offered by the web, the teacher/teacher should:

- find the information needed to make a single argument to treat or supplement, consulting a specialized web site and determining the search field;

- catalogs of information found;

- use the technological means to transmit the knowledge and information acquired from the web.

Among the digital skills of the teacher/lecturer we could mention some deemed necessary for the success of distance teaching:

- know how to use the means of information technology in teaching;

- integrate IT at school/university;

- use educational software to promote its products and that of pupils/students;

- use the network to search for the data necessary for his / her teaching subject;

- elaborate multimedia texts, making use of images, audio, video, etc.;

- organize and process data using information technology.

Among the technological means to be able to use we can mention:

- Smartboards

- PC

- Tablet

- Smartphone

The most used support:

- Web

- Pendrive

- CD
- DVD
- Computer

Use fonts to use:

- Texts
- Audio
- Video
- Images
- Link

Common competencies of teacher/professor - pupil/student skills

The use of IT in teaching-learning requires other skills beyond those of traditional teaching common to the teacher/teacher and pupil/student:

- technical skills: they must know how to use technological means, do research on the internet, use programs, e-mail, forums, digital platforms, etc.;

- the ability to access and understand data: they must be familiar with multimedia environments, know how to interpret the data produced by others, etc.;

- time management: regularly check e-mails, respect established deadlines, etc.;

- interaction skills: learning to share elaborate materials, collaborate with others, etc.;

- teaching-learning through technology is always a "challenge" for both the teacher/teacher and the pupil/student;

- in the teaching-learning process, even if the main role belongs to the teacher/teacher, the pupil/student remains at the center of the whole process.

Materials and methods

According to Yin (2003) a case study design should be considered when: (a) the focus of the study is to answer "how" and "why" questions; With special attention to this, the article aims to answer this fundamental question words, what happened during the pandemic and how all managed to succeed beside all the difficulties faced under Covid-19 online education.

By keeping in mind research students, teachers, and professors, this article presents a systematic step-by-step case study in education discipline with specific attention at the Catholic University Our Lady of

Good Counsel. Briefly, a short review form of qualitative data sources will be presented, giving some additional statistics about students' evaluation results between academic years 2017-2018 and 2020-2021. This qualitative method is based on group discussions and individual interviews. Everyone has had a different experience. A focal point on this case study has been also teachers and professors of the same University. Having organized different meetings in terms of the ongoing process of teaching and learning we noticed the advantages and disadvantages of the whole pandemic learning process. In total, we dealt with 50 professors and 200 students from three different groups of two different academic years, by examing the results of the same subject, but organized in two different ways, face-to-face learning and the remote one. There is a simple calculation and assessment in the Italian system of an evaluation specifically with the grades from 18 as the minimum grade to 30 as the maximum. It is based on a simple subdivision of the elements such as the oral and written test, which gives the final grade.

This graphic shows the results of 100 students in the academic year 2017-2018. From the data depicted it's possible to notice grades 18 to 30 and the number of students who have taken each grade.

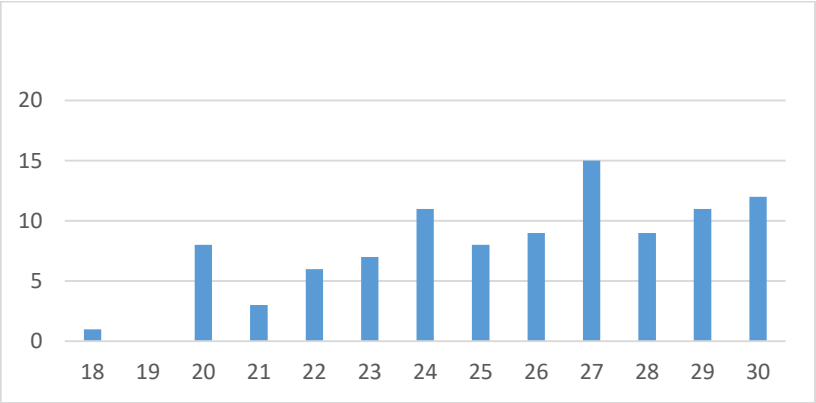

The second graphic shows the academic year 2020-2021.

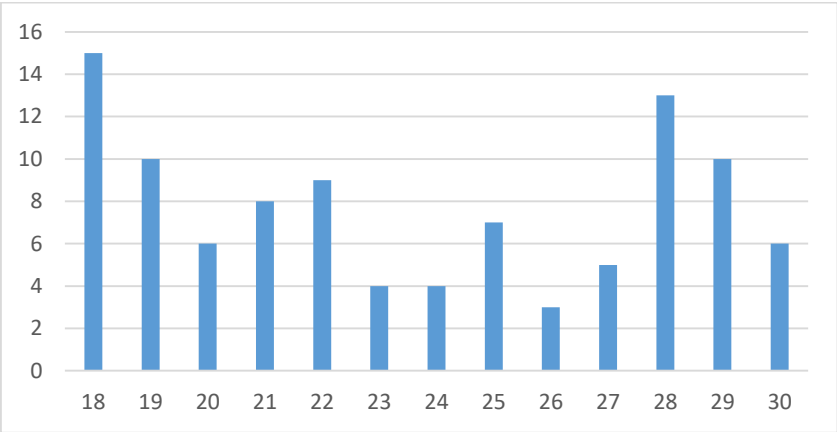

First of all, from a short comparison between these two academic years, it's noticeable that we have a higher number of students who got a better grade during face-to-face learning rather than those who attended online learning. Also, the open and closed questions discussed with teachers and professors claimed that students during face-to-face learning have a higher concentration, feel more confident, and could better manage their time during tests but even during lectures. So, they have a more positive attitude toward classroom learning in general. The findings of the study highlighted that online learning cannot produce desired results.

But on the other hand, this pandemic situation has stimulated innovation within the education sector. There has been a need for pieces of training, which has encouraged teachers to learn more about technology which can be an asset for them and facilitators. So, both teachers and students due to this technology have increased digital skills. From another point of view the education community has proved resilient and the ability to adapt to the new and face challenges with a very positive attitude. Based on different educational realities another advantage is the possibility to attend lessons from different places which means that the struggle of these years could be the trend of education in the future. Students from different countries can attend universities abroad through online platforms and can get a diploma.

Beside Universities, another issue to address is the situation in schools, which have been the subject of online education. The struggle for them has been real, due to the lack of facilities, internet connections and technological devices for children has made the process of teaching harder.

To sum up the whole process of online teaching it's apparent that regardless of the whole difficulties faced, all the society managed to do the best and to be an ally to the educational system and its structures. There's always space in our society for the new, for innovation and progress.

REFERENCES

Association for the Advancement of Computing in Education (AACE). Retrieved November 29, 2020 from https://www.learntechlib.org/primary/p/22909/2007

Balboni, Paolo E. (2012/2015) *Le sfide di Babele. Insegnare le lingue nelle società complesse*, Torino, UTET

Balboni, Paolo E., Caon F. (2015), *La comunicazione interculturale*, Marsilio, Venezia.

Capra, U. (2005) *Tecnologie per l'apprendimento linguistico*, Roma, Carocci

Coonan C.M., (2008), *CLIL e l'apprendimento delle lingue. Le sfide del nuovo ambiente di apprendimento*, Cafoscarina, Venezia

Danesi, Marcel (2013) *La comunicazione al tempo di Internet*, Bari, Progredit

Duan, Y., Berger, E., Kandakatla, R., Deboer, J., Stites, N., & Rhoads, J. F. (2018). *The Relationship Between Demographic Characteristics and Engagement in an Undergraduate Engineering Online Forum.* 2018 IEEE Frontiers in Education Conference (FIE). https://doi.org/10.1109/fie.2018.8658651

Impact of lockdown on learning status of undergraduate and postgraduate students during COVID-19 pandemic in West Bengal, India. Children and Youth Services Review, 116, 105194. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105194

Mascheroni, G., Saeed, M., Valenza. M., Cino, D., Dreesen, Th., Zaffaroni, L.G., & Winther, D.K., (2021) *La didattica a distanza durante l'emergenza Covid-19: l'esperienza italiana*, UNICEF, https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/la-didattica-a-distanza-durante-lE28099emergenza-COVID-19-l'esperienza-italiana.pdf

Mettelart, A. (1998) *La comunicazione globale*, Roma, Editori Riuniti

Mezzadri, M. (2001) *Internet nella didattica dell'italiano, in La formazione di base del docente di italiano a stranieri*, Bonacci Editore, Roma

Pakistan Journal of Medical Sciences, 36 (COVID19-S4). https://doi.org/10.12669/pjms.36.covid19-s4.2766

Pastori, G., Mangiatordi, a., Pagani, V., & Pepe, A. (2020). *Che ne pensi? La didattica a distanza dal punto di vista dei genitori*. Università degli Studi di Milano Bicocca. (https://bit.ly/report-dad)

Pichiassi, M. (2007) *Apprendere l'italiano L2 nell'era digitale. Le nuove tecnologie nell'insegnamento e apprendimento dell'italiano per stranieri*, Perugia, Guerra

Rotta M. (2001) Università e classi virtuali, in CALVANI A. (a cura di), *Innovazione tecnologica e cambiamento dell'università: verso l'università virtuale,* Firenze University Press, Firenze

Trentin, G. (2005) *Apprendimento in rete e condivisione delle conoscenze*, Franco Angeli, Milano

Viale, M. (2019) *Esperienze di e-learning per l'italiano: metodi, strumenti, contesti d'uso*, Bononia University Press, Bologna

UN. (2020) United Nations. Policy Brief: *Education during COVID-19 and beyond*. UN 2-5. http://bitly.ws/akji

Sygnalizoweanie Nieprawidłowości i Kanały Zgłoszeń Nieprawidłowości Oraz Ochrona Sygnalistów na Gruncie Prawa Zatrudnienia

dr Krystyna SZAŁKOWSKA-KOZYRA

Uczelnia Techniczno-Handlowa im. Heleny Chodkowskiej w Warszawie

Wydział Zamiejscowy w Płońsku

Streszczenie

Artykuł przedstawia problematykę wdrożenia do polskiego porządku prawnym przepisów Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1937 z dnia 23.10.2019 w sprawie ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii (Dz. Urz. UE L 305 z 26.11.2019) dotyczącej sygnalistów tzn. osób zgłaszających naruszenia prawa (w tym naruszania prawa ze stosunku do pracowników). Dyrektywa powinna być wdrożona do polskiego porządku prawnego w terminie do 17 grudnia 2021r. w formie ustawy. Ustawa będzie miała zastosowanie do wszystkich pracodawców, zarówno prywatnych jak i publicznych. Terminy wprowadzenia procedur ww zostały zróżnicowane w zależności od ilości osób zatrudnionych u danego pracodawcy. Ochrona sygnalistów polega przed wszystkim na zapobieżeniu działaniom odwetowym przez pracodawcę w stosunku do sygnalisty. Ponadto pracodawca ma obowiązek zapewnienia wewnętrznych i zewnętrznych kanałów komunikacji naruszeń oraz poufności danych osób zgłaszających (sygnalisty). Za brak regulacji dotyczących zapewnienia wewnętrznych i zewnętrznych kanałów komunikacji naruszeń oraz poufności danych osoby zgłaszającej a także za nie wprowadzenie procedur grozi kara grzywny, kara ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności. Sankcja karna może zostać także nałożona na osobę (sygnalistę) dokonującego zgłoszenia nieprawdziwych informacji. Aktualnie projekt ustawy przygotowany przez Rządowe Centrum Legislacji znajduje się na etapie konsultacji -dokonywania oceny projektu ustawy przez organizacje społeczne. Projekt ten jest także szeroko komentowany za pośrednictwem internetowego portalu www. prawo.pl. W analizach oraz komentarzach wskazano na niedoskonałość regulacji zawartych w projekcie. Na podstawie analizy ww opinii, projektu ustawy, regulacji zawartych w dyrektywie należy stwierdzić, że rządowy projekt ustawy o ochronie osób zgłaszających naruszenia prawa jest nie w pełni zgodny z przedmiotową Dyrektywą.

Pojęcia kluczowe: KODEKS PRACY, PRAWO ZATRUDNIENIA, SYGNALIŚCI, KANAŁY ZGŁOSZEŃ, SĄD PRACY.

Wstęp

W świetle Dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1937 z dnia 23 października 2019 r. w sprawie ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii (Dz.Urz. UE L 305 z 26.11.2019, str. 17 oraz Dz.Urz. UE L 347 z 20.10.202, str.1) każde z państw członkowskich winno wprowadzić do swojego porządku prawnego regulacje zapewniającą bezpieczeństwo osobom zgłaszającym naruszenie prawa - sygnalistom. Dyrektywa ta niesie za sobą szereg wymogów. Dotyczą one kwestii ochrony danych osobowych jak i procedur wewnętrznych danej organizacji. Procedury regulują między innymi katalog sfer naruszeń prawa, zakaz działań odwetowych, ochronę tożsamości sygnalistów. Wprowadzenie dyrektywy do porządku prawnego państwa wymaga wdrożenia zmian na płaszczyźnie: stworzenia i wdrożenia procedur przyjmowania i rozpatrywania zgłoszeń złożonych przez sygnalistów, bezpieczeństwa składania zgłoszeń, stworzenie kanałów do składania zgłoszeń, zasad rozpatrywania zgłoszeń oraz szkolenie pracowników z zakresu praw i obowiązków dotyczących ochrony sygnalistów. Celem wprowadzenia Dyrektywy jest zapewnienie minimalnej ochrony prawnej osób zgłaszających naruszenia prawa Unii, interesów finansowych Unii Europejskiej, zasad rynku wewnętrznego. Dyrektywa ma także zastosowania do naruszeń w zakresie stosowania aktów Unii w takich dziedzinach jak np.: zamówienia publiczne, dostawa usług i produktów, ochrona konsumentów, zdrowie publiczne, zapobiegania praniu pieniędzy czy też finansowanie terroryzmu.

Dyrektywa (UE) 2019/1937 w sprawie ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii obejmuje:

- podmioty prawne z sektora publicznego (także podmioty będące własnością lub znajdujące się pod kontrolą takich podmiotów), z tym że Polska, w przepisach krajowych, może podjąć decyzję o zwolnieniu z tego obowiązku gminy mające mniej niż 10 000 mieszkańców lub zatrudniające mniej niż 50 pracowników;
- podmioty z sektora prywatnego,
- podmioty prawne działające w sektorze finansowym niezależnie od tego, czy należą do sektora publicznego, czy prywatnego oraz niezależnie od liczby zatrudnionych pracowników,
- generują 10 mln euro obrotu rocznie.

Do wdrożenie procedur w przedmiocie zgłaszania naruszeń prawa także będą zobowiązani mikro- i mali przedsiębiorcy, jeśli w ramach swojej działalności biorą udział w przetargach na zamówienia publiczne lub wykorzystują środki unijne.

Pracodawca może przyjąć w wewnętrznych regulacjach, że naruszenie prawa może dotyczyć innych dziedzin prawa, aniżeli te wymienione w ustawie, np. mobbingu, dyskryminacji czy łapówkarstwa.

System zgłaszania nieprawidłowości

Wraz z Dyrektywą wprowadzono pojęcie Whistlblowing**,** czyli systemu zgłaszania nieprawidłowości, naruszeń prawa Unii. Procedura ma celu głównie ujawniania nielegalnych, niedopuszczalnych praktyk mających miejsce w instytucjach, organizacjach. Międzynarodowa Organizacja Pracy określa whistleblowing mianem raportowania nie tylko o nielegalnych, czy nieetycznych praktykach, ale też o tych niewłaściwych i niebezpiecznych. Aby whistleblowing funkcjonował w danym przedsiębiorstwie, pracodawca zobowiązany jest do wprowadzenia w organizacji konkretnych procedur przyjmowania i rozpatrywania owych zgłoszeń. Zgodnie z dyrektywą organizacja w procedurach winna wprowadzić termin odpowiedzi na zgłoszenie oraz termin zakończenia procedury i tak; termin odpowiedzi na

zgłoszenie nie powinien być dłuższy niż 7 dni, z kolei cały proces wraz z zastosowaniem środków naprawczych nie powinien trwać dłużej niż 3 miesiące. Sygnalista zatem winien mieć możliwość do anonimowego zgłoszenia nieprawidłowości w organizacji. Sygnalistami nazywamy osoby zgłaszające w dobrej wierze i dla ochrony interesu publicznego swoje podejrzenia o nieprawidłowościach, działaniach z naruszeniem prawa oraz uchybienia w organizacji. Mogą to być pracownicy (kandydaci bądź byli pracownicy), udziałowcy lub akcjonariusze, członkowie organów spółek, osoby pracujące pod nadzorem i kierownictwem wykonawców, podwykonawców, dostawców. Stanowią oni solidny filar kontroli, zwani są również whistleblowerami. Europejski Trybunał Praw Człowieka wyszczególnił przesłanki, pozwalające na dokonanie oceny, czy zgłaszającego można uznać za sygnalistę i czy może ta osoba korzystać z przewidzianej dla niej ochrony prawnej a w szczególności należy ustalić czy:

1) wykorzystano w pierwszej kolejności inne skuteczne środki umożliwiające właściwą reakcję na zaistniałe naruszenia,
2) sygnalizacja została podjęta w interesie publicznym,
3) ujawnione informacje są wiarygodne,
4) ewentualna szkoda podniesiona przez pracodawcę, w którego postępowaniu ujawniono nieprawidłowości, nie przewyższa korzyści, które powstały w wyniku aktywności sygnalistów,
5) proporcjonalny charakter sankcji wymierzonych w stosunku do sygnalisty. (Prawo Pracy 2021, Meritum, str. 1836)

W doktrynie prawa wskazuje się, że sygnalista w pierwszej kolejności, powinien o naruszeniu prawa powiadomić swojego pracodawcę (w zależności od schematu organizacyjnego – swojego przełożonego) lub też może skorzystać z wewnętrznego kanału zgłoszeń nieprawidłowości. Następnie w przypadku braku reakcji w ustalonym w procedurach terminie może dokonać zgłoszenia publicznego (np.do mediów).

Kanały zgłaszania nieprawidłowości

Jednym z elementów pomocniczych niezbędnych do realizacji celów oraz wymogów co do stworzenia bezpiecznego kanału sygnalizowania nieprawidłowości, czyli systemu, umożliwiającego:

1. dokonanie anonimowego zgłoszenia o nieprawidłowościach,
2. przyjęcie zgłoszenia i jego obsługę przez wyznaczony personel,
3. komunikację na linii anonimowy sygnalista – pracownik obsługujący zgłoszenie.

Dyrektywa przewiduje dwa kanały komunikacji naruszeń:

1. kanały wewnętrzne komunikacji naruszeń oraz
2. kanały zewnętrzne komunikacji naruszeń.

Zgodnie z projektem ustawy ale i dyrektywy na pracodawcy spoczywa obowiązek stworzenia regulaminu wewnętrznego. Będzie to regulamin analogiczny do regulaminu pracy, mający pierwszeństwo przed umową o pracę. Wewnętrzne kanały zgłoszeniowe zostały powołane do zgłaszania nieprawidłowości u pracodawców, co najmniej z zakresu objętego postanowieniami ww. Dyrektywy. Procedura określa sposób przekazywania informacji od pracownika do pracodawcy (dalej zamiennie nazywanym „Organizacją”) o zagrożeniach oraz nieprawidłowościach występujących w danej

organizacji. Na pracodawcy spoczywa obowiązek stworzenia i prawidłowego funkcjonowania owego kanału zgłoszeniowego w oparciu o odpowiednie procedury, przepisy prawne. Dzięki czemu Organizacja można podjąć kroki naprawcze, bądź też zapobiec zaistnieniu owej nieprawidłowości czy też zapobieżenia stratom finansowym. Kanały zgłoszeń zewnętrznych winne spełniać wymogi zachowania poufności, anonimowości**.** Dyrektywa nie wskazuje konkretnie, jakie powinny być formy kanałów zgłoszeniowych zapewnionych przez pracodawcę. Istotą jest zapewnienie poufności tożsamości sygnalisty. Sygnaliści dla własnego bezpieczeństwa powinni korzystać z ochrony prawnej tzw. "parasola ochronnego". Dodatkowo dyrektywa wymaga od państw UE zapewnienia analogicznej ochrony prawnej rodzinnie sygnalisty, gospodarczo lub faktycznie związanym z sygnalistą, jeżeli grożą im negatywne konsekwencje w związku z dokonanym zgłoszeniem. Osoby te chronione są przed wszelkimi formami odwetu (w tym przed groźbami i próbami odwetu, pośrednimi lub bezpośrednimi). Mowa tu o zawieszeniu, zwolnieniu, zwolnieniu z pracy, zdegradowaniu na niższe stanowisko lub wstrzymaniu awansu. W postępowaniu sądowym, sygnaliści chronieni są prawnie i jeśli "osoba zgłaszająca" dokonała ujawnienia w ramach dyrektywy to ciężar dowodu ulega odwróceniu, zatem pracodawca będzie musiał wykazać, że szkoda nie została poniesiona z powodu zgłoszenia (art. 21 Dyrektywy).

W praktyce istnieją różne możliwości, kanały zgłoszeniowe nieprawidłowości. Do najczęściej stosowanych należą:

- dedykowany adresy mailowe,
- dedykowana aplikacja zgłoszeniowa,
- infolinia telefoniczna (z zapewnieniem transkrypcji zgłoszenia),
- infolinia telefoniczna z rejestrem rozmów,
- inne sposoby komunikacji głosowej,
- osobiste spotkanie sygnalisty z osobą upoważnioną do przyjmowania zgłoszeń (na wniosek pracownika),
- tradycyjna skrzynka na dokumenty w formie papierowej.

Dopuszczalne jest dokonywanie zgłoszeń anonimowych, jak i nieanonimowych. Niezależnie od formy i rodzaju zgłoszenia, każde zgłoszenie powinno być rozpatrywane w oparciu o zasadę poufności.

Należy zauważyć, że dyrektywa pozostawia w zakresie wyboru kanałów zgłoszeń nieprawidłowości dość dużą swobodę, natomiast istotnym będzie, jakie rozwiązania zostaną przyjęte w ustawie implementującej te zagadnienia. Wewnętrzne zgłoszenie naruszeń prawa Unii to działanie najprostsze, najbardziej naturalne. Pracodawca jest tu bowiem podmiotem, który tuż po zgłoszeniu może natychmiast rozpocząć procedurę mająca na celu rozwiązanie problemu, naprawę ewentualnych naruszeń, jakie zachodzą w miejscu pracy. Jest to rozwiązanie najbardziej efektywne ekonomiczne, jak również najszybsze.

Alternatywą dla kanałów wewnętrznych są kanały zewnętrzne. Sygnalista, który nie skorzysta z pierwszej opcji może swoje uwagi dot. naruszeń prawa Unii skierować je do odpowiednich urzędów, np.: Rzecznika Praw Obywatelskich, Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Zewnętrzne kanały to zgłoszenie zewnętrzne, dokonywane za pomocą kanałów zewnętrznych to ustne lub pisemne przekazanie informacji na temat naruszeń właściwym organom. Chodzi o organy sądowe, regulacyjne, nadzorcze mające kompetencje w szczególnych dziedzinach lub organy o bardziej ogólnych

kompetencjach, takie jak organy ścigania czy rzeczników praw obywatelskich**.** Urzędnicy zobowiązani są do przeprowadzenia postępowania wyjaśniającego w odniesieniu do każdego zgłoszenia. Może przełożyć się to na kontrolę w przedsiębiorstwie oraz na nałożenie sankcji. Ponadto dłuższy termin obsługi zgłoszenia może oddalać szanse na szybkie i sprawne usunięcie nieprawidłowości. Podobnie jaki i w przypadku zgłoszenia wewnętrznego sygnalistę obejmuję tu ochrona prawna. Jeśli zgłoszenie kanałem urzędowym nie spotka się z odpowiednimi działaniami w wyznaczonym terminie, sygnalista zyskuje uprawnienie do publicznego ujawnienia nieprawidłowości, np. poprzez kontakt z mediami. Rządowy projekt ustawy w art. 15 zawiera postanowienia chroniące sygnalistę przed odpowiedzialnością za dokonanie zgłoszenia albo ujawnienie publiczne, jeżeli takie ujawnienie mogłoby stanowić podstawę odpowiedzialności za szkodę, z tytułu naruszenia praw innych osób lub obowiązków określonych w przepisach prawa.

Ochrona prawna sygnalistów w prawie polskim

Sygnalista w ramach wykonywania czynności sygnalizowania nieprawidłowości nie ponosi odpowiedzialności za złamanie obowiązku poufności lub naruszenia tajemnicy przedsiębiorstwa. Polskie przepisy prawa posiadają normy prawne, uregulowane w różnych dziedzinach prawa, chroniące tożsamość sygnalisty oraz zabezpieczające sygnalistę przed negatywnymi sutkami prawnymi.

Po pierwsze, ochrona taka uregulowana jest w Kodeksie pracy (dalej KP) i tak w:

art. 18(3a) mówiącym o zakazie dyskryminacji w zatrudnieniu (zasada niedyskryminowania),

art. 18(3b) traktujący o równym traktowaniu w zatrudnienie,

art. 18(3d) normujący prawo osoby, wobec której pracodawca naruszył zasadę równego traktowania w zatrudnieniu, prawo do odszkodowania w wysokości nie niższej niż minimalne wynagrodzenie za pracę, ustalone na podstawie odrębnych przepisów.

Art. 94 pkt. 4b działu IV KP normujący obowiązki pracodawcy, nakłada na pracodawcę obowiązek przeciwdziałania dyskryminacji w zatrudnieniu oraz art. 94 (3) KP tegoż działu mówiący o obowiązku pracodawcy przeciwdziałania mobbingowi.

Po drugie, przepisy prawa cywilnego także chronią sygnalistów przed działaniami odwetowymi pracodawcy w stosunku do sygnalisty. Ochrona prawna uregulowana jest w art. 23 i 24 ustawy kodeksu cywilnego (dalej KC) . I tak instytucja prawna – ochrona dóbr osobistych uregulowana jest w art. 23 KC oraz instytucja środków ochrony prawnej uregulowana jest w art. 24 KC.

Po trzecie, swoisty parasol ochronny dla sygnalistów został także uregulowany w przepisach prawa karnego (dalej KPK). Służy temu instytucja „świadka anonimowego" uregulowana w art. 184 KPK. Jeżeli zachodzi uzasadniona obawa niebezpieczeństwa dla życia, zdrowia, wolności albo mienia w znaczącym rozmiarze osoby zgłaszającej, który w dalszym etapie postępowania będzie świadkiem, sąd, a w postępowaniu przygotowawczym prokurator może wydać postanowienie o zachowaniu w tajemnicy okoliczności, tożsamości świadka, w tym danych osobowych świadka. Postępowanie w tym zakresie toczy się bez udziału stron i objęte jest tajemnicą, nadawana jest klauzula tajności.

Po czwarte, zauważyć należy, że przepisy prawa materialnego, regulacja w art. 218 par 1a Kodeksu karnego, że karze podlega złośliwe i uporczywe naruszanie prawa pracowników wynikające ze stosunku pracy. Sankcja karna za naruszenie ww to nie tylko kara grzywna ale także kara ograniczenia wolności lub pozbawienia wolności do lat dwóch.

Brak jest natomiast przepisów karnych materialnych bezpośrednio związanych z instytucją sygnalisty.

Implementacja dyrektywy 2019/1937 w państwach Unii Europejskiej

Aktualnie z dwudziestu siedmiu państw Unii Europejskiej żadne państwo nie implementowało kompleksowo regulacji przedmiotowej Dyrektywy. Dwadzieścia dwa państwa wszczęły prace nad wdrożeniem regulacji do ich porządków prawnych lub wprowadzeniem odpowiednich procedur. W różnych państwach prace te znajdują się na różnym etapie. W jednych państwach wyznaczono resorty do prac w zakresie wdrożenia Dyrektywy do ich porządków prawnych, a w innych przygotowano rozwiązania, znajdują się one na etapie konsultacji społecznych. Niektóre państwa UE takie jak Holandia, Irlandia, Szwecja, Słowacja, posiadają obowiązujące regulacje prawne poświecone sygnalistom lub sygnalizowaniu nieprawidłowości, jednak w ocenie praktyków prawa i specjalistów regulacje te są niewystarczające, nie są w pełni kompatybilne z przepisami Dyrektywy i będą musiały być znowelizowane. W niektórych państwach Unii Europejskiej regulacje w zakresie problematyki sygnalizowania nieprawidłowości uregulowane są w aktach prawnych regulujących różne dziedziny prawa. I tak np. w Słowenii nie ma jednego aktu prawnego regulującego ochronę sygnalistów. Istnieje natomiast szereg przepisów sektorowych regulujących tę tematykę. W Słowenii działa także Komisja ds. Zapobiegania Korupcji, jest ona niezależną agencją w zakresie zwalczania korupcji oraz naruszeń etyki i uczciwości publicznej. Do zadań ww Komisji należy także m.in. wsparcie sygnalistów.

Ochrona pracodawców przed bezprawnym działaniem sygnalisty

Organizacja także winna być chroniona przed negatywnym działaniem sygnalisty, dokonaniem nieuprawnionych, nieprawdziwych, szkodliwych lub złośliwych zgłoszeń na szkodę pracodawcy. W gospodarce rynkowej, rywalizacji gospodarczej może dojść do zwalczania konkurencji w sposób nieuprawniony, przestępczy. Aby korzystać z ochrony na mocy dyrektywy, osoby dokonujące zgłoszenia powinny mieć uzasadnione podstawy, by sądzić, w świetle okoliczności, że zgłaszane przez nią kwestie są prawdziwe. Nie podlega ochronie prawnej a nawet może stanowić przestępstwo, dokonane przez sygnalistę, zgłoszenie w złej wierze, szkodliwego, nieuprawnionego lub stanowiącego nadużycie. Projekt ustawy z dnia 14.10.2021r. o ochronie osób zgłaszających naruszenia prawa, znajdujący się na stronie internetowej Rządowego Centrum Legislacji w art. 59 normuje kwestie zgłoszeń lub ujawnień publicznych nieprawdziwych informacji. Ten kto dokonał zgłoszenia lub ujawnienia publicznego nieprawdziwych informacji podlega karze grzywny, karze ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 3. Kara ta jest uregulowania analogicznie do kar jakie zostały nałożone na osoby lub podmioty które utrudniają dokonanie zgłoszenia, podejmują działania odwetowe lub naruszają obowiązek zachowania poufności tożsamości osoby, która dokonała zgłoszenia.

Zakończenie

W polskim systemie prawa brak jest kompleksowej regulacji poświeconej ochronie sygnalistów, nie istnieje także definicja ustawowa sygnalisty lub jego odnośniki. W szczególności także na gruncie prawa pracy brak jest odrębnych regulacji w tym zakresie. Ochronie pracownika przed działaniami odwetowymi ze strony pracodawcy, z uwagi na zgłaszanie przez niego naruszeń, mogą służyć obowiązujące przepisy prawa pracy, praca cywilnego i prawa karnego oraz prawa postępowania karnego. Kwestie zgłaszania naruszeń prawa uregulowane są w polskim prawie w różnych aktach

prawnych, regulujących różne dziedziny prawa. Aktualnie żadne z 27 państw UE w tym Polska nie implementowała kompleksowo do własnych porządków prawnych dyrektywy 2019/1937. Przedmiotowa dyrektywa o ochronie sygnalistów to kompleksowy akt prawny. Stanowi jasny i ważny sygnał dla ustawodawców krajowych, jak również dla większości podmiotów sektora prywatnego i publicznego z perspektywy przydatności tych regulacji. Kraje Unii Europejskiej powinny podjąć wszelkie działania w celu wprowadzenia we własnych porządkach prawnych regulacje prawne o ochronie osób zgłaszających naruszenia prawa. Ustawodawcy krajowi winni obrać odpowiednie działania, narzędzia czy rozwiązania prawne dla osiągnięcia celu dyrektywy.

BIBLIOGRAFIA

1. Florek L, Pisarczyk Ł, Prawo Pracy, Wydanie 21, C.H.BECK, Warszawa, 2021
2. Jaśkowski K (red.) Meritum. Prawo Pracy 2021, Wydanie 18,Wolters Kluwer, Warszawa 2021.
3. Jaśkowski K, Maniewska E, Kodeks pracy. Komentarz, Wydanie 12, Wolters Kluwer, Warszawa 2021.

Wykaz aktów prawnych RP:

1. Projekt ustawy z dnia 14.10.2021r. o ochronie osób zgłaszających naruszenia prawa, znajdujący się na stronie www Rządowego Centrum Legislacji, https://legislacja.gov.pl/projekt/12352401/katalog/12822857#12822857
2. Uzasadnienie projektu z dnia 14.10.2021r. o ochronie osób zgłaszających naruszenia prawa, znajdujący się na stronie www Rządowego Centrum Legislacji, https://legislacja.gov.pl/projekt/12352401/katalog/12822857#12822857
3. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks postępowania karnego, (tj. Dz.U. z 2021., poz. 534 z późn. zm.)
4. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny, (tj. Dz.U. z 2021., poz. 2345 z późn. zm.)
5. Ustawa z dnia 26 października 1974 r. Kodeks pracy, (tj. Dz.U. z 2020r., poz. 1320 z późn. zm.)
6. Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny, (tj. Dz.U. z 2020r., poz. 1740 z późn. zm.)

Wykaz aktów prawnych UE:

1. Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2019/1937 z dnia 23.10.2019 w sprawie ochrony osób zgłaszających naruszenia prawa Unii (Dz.Urz. UE L 305 z 26.11.2019, str. 17 oraz Dz.Urz. UE L 347 z 20.10.202, str.1).

Wykaz stron internetowych:

1. legalis.pl

2. Sygnaliści - co się zmieni od grudnia 2021r.? (e-prawopracy.pl)
3. https://www.prawo.pl/kadry/sygnalisci-nowe-obowiazki-pracodawcow,512086.html
4. Wewnętrzne kanały zgłoszeniowe w zakładzie pracy – Sygnaliści (zglosnaduzycie.pl
5. Sygnaliści: nowe obowiązki pracodawców (prawo.pl)
6. Sygnaliści: tajemnica zawodowa a ochrona dyrektywy (prawo.pl)
7. Wdrożenie ochrony sygnalistów - Audyt zgodności z RODO, Inspektor Ochrony Danych osobowych, Compliance (rodosecurity.pl)

Frequently to get information? Generation Z and receiving content of Polish horizontal portals

Bartłomiej WOJNOWSKI, BA

NHL Stenden University of Applied Sciences (The Netherlands)

E-mail: bartek.wojnowski6@gmail.com

Contact number: +48 505 555 252

Abstract

Because of their deep-rootedness in the digital environment, representatives of the so-called Generation Z are also increasingly interested in the most classic projects of the online journalism segment, such as horizontal portals. Despite the undeniable merits that Sonia Livingstone's research on media use among children and adolescents has brought to the discourse of social sciences, both media scholars and representatives of management and quality sciences have not taken up the topic of the motivation of net users between the ages of 18 and 26 in Central Europe - specifically on the Polish market in the context of using horizontal portals.

The problems of this paper include both the frequency of visits and the motivations of the research group. The main hypothesis of this paper is that Internet users between 18 and 26 years old regularly play the role of consumers of horizontal portals, mainly relying on the informative function of online media, with a simultaneous emphasis on the reliability and credibility of publications by editors of horizontal portals.

The cited data were collected through author's research, based on quantitative methods (i.e., 2 survey questionnaires) and qualitative methods (i.e., 6 individual interviews). The research group included respondents who were between 18 and 26 years old at the time of data collection.

The presentation will consist of 4 parts. During the first part, the definitional components of Generation Z will be presented, with particular emphasis on the spectrum of terms defining the most important characteristics of the research group. The second part will outline the horizontal portals that have emerged in research on Generation Z, while providing a broader and more complete context for discussing the subject.

The third part will present the methodology and results of the author's research on the motivation of Generation Z in the context of using horizontal portals, present on the Polish Internet media market. The fourth part of the speech will cover the conclusions of the research, and open the field for

discussion on the future roles of Generation Z representatives in the process of development of online media.

Keywords: Polish media system, horizontal portals, Generation Z, media usage, media management

Bio of an author:

Bartłomiej Wojnowski (1999) is a graduate of The Faculty of Journalism, Information and Book Studies at the University of Warsaw (Poland) and a MA student at NHL Stenden University of Applied Sciences (The Netherlands); his research interests include media management, online media market, and creative industries; member of the executive team of the MEDIAdelcom Project: Finding Risks and Opportunities for Media (EU Horizon 2020), The Managing Newsroom Diversity (2021-2023) project, as well as a Secretary of Central European Journal of Communication.

Bibliography

1. Bryman, A. (2012). Social Research Methods (4th ed.). Oxford University Press.

2. Burns, A. C., & Bush, R. F. (2005). Marketing Research: Online Research Applications & Spss 13.0 – Student Version for Windows (5th ed.). Pearson College Div.

3. Caumont, A. (2014, March 12). What would you name today's youngest generation of Americans? Pew Research Center. Retrieved October 10, 2021, from http://www.pewresearch.org/fact-tank/2014/03/12/what-would-you-name-todays-youngest-generation-of-americans/

4. Corbin, J. M., & Strauss, A. (1990). Grounded theory research: Procedures, canons, and evaluative criteria. Qualitative Sociology, 13, 3–21. https://doi.org/10.1007/BF00988593

5. Gokhale, N. (2019). Online Content and Post-Purchase Behavior-A Study of Millennials. Journal of Communication Media Watch, 10, 64–77. https://www.mediawatchjournal.in/wp-content/uploads/2021/05/Online-Content-and-Post-Purchase-Behavior.pdf

6. Goldberg, L. R. (1990). An alternative "description of personality": The Big-Five factor structure. Journal of Personality and Social Psychology, 59(6), 1216–1229. https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.6.1216

7. Grabiwoda, B. (2018). E-konsumenci jutra. Pokolenie Z i technologie mobilne. Wydawnictwo Nieoczywiste.

8. Guest, G., Bunce, A., & Johnson, L. (2006). How Many Interviews Are Enough? Field Methods, 18(1), 59–82. https://doi.org/10.1177/1525822X05279903

9. Izdebski, P. (2019). Internet i gry internetowe. Osobisty rozwój czy ryzyko patologii zachowania? Wydawnictwo Naukowe PWN.

10. J. Walter Thompson Intelligence. (2012). Gen Z: Digital in Their DNA. http://www.jwtintelligence.com/wp-content/uploads/2012/04/F_INTERNAL_Gen_Z_0412122.pdf

11. Palfrey, J., & Gasser, U. (2010). Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives. Basic Books.

12. Revella, A. (2015). Buyer Personas: How to Gain Insight into your Customer's Expectations, Align your Marketing Strategies, and Win More Business (1st ed.). Wiley.

13. Rushkoff, D., & Koughan, F. (2014). Generation Like [Documentary].

14. Świderski, J. (2020, October 16). Wirtualna Polska ma 25 lat. „Polska to ewenement. Nie znam drugiego takiego kraju". Wirtualnemedia.pl. Retrieved October 11, 2021, from https://www.wirtualnemedia.pl/artykul/wirtualna-polska-ma-25-lat-polska-to-ewenement-nie-znam-drugiego-takiego-kraju?fbclid=IwAR07DntFXWuOukCBZ6xuwsi_BfefTbWz9-YQNtRpVD-EN9OZH9aZASFfO1Y

15. Taherdoost, H. (2016). Sampling Methods in Research Methodology; How to Choose a Sampling Technique for Research. SSRN Electronic Journal, 5(2), 18–27. https://doi.org/10.2139/ssrn.3205035

16. Taherdoost, H. (2019). What Is the Best Response Scale for Survey and Questionnaire Design; Review of Different Lengths of Rating Scale / Attitude Scale / Likert Scale. International Journal of Academic Research in Management, 8(1), 1–10. https://ssrn.com/abstract=3588604

17. Tewksbury, D. (2006). What Do Americans Really Want to Know? Tracking the Behavior of News Readers on the Internet. Journal of Communication, 53(4), 694–710. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2003.tb02918.x

18. Twenge, J. M. (2017). iGen: Why Today's Super-Connected Kids Are Growing Up Less Rebellious, More Tolerant, Less Happy—and Completely Unprepared for Adulthood—and What That Means for the Rest of Us. Atria Books.

Evolution of shaping the lubricating wedge by taking into account the microflows of liquid on broken curves defining the microgeometry of the sliding surfaces in the aspect of modeling the parameters of the oil film and friction losses of the components of ultralight aircraft engines

Dr inż. Piotr WRÓBLEWSKI

University of Technology and Economics, H. Chodkowska in Warsaw, Faculty of Engineering,

ul. Jagielońska 82f, 03-301 Warszawa, POLAND
e-mail: piotr.wroblewski@uth.edu.pl

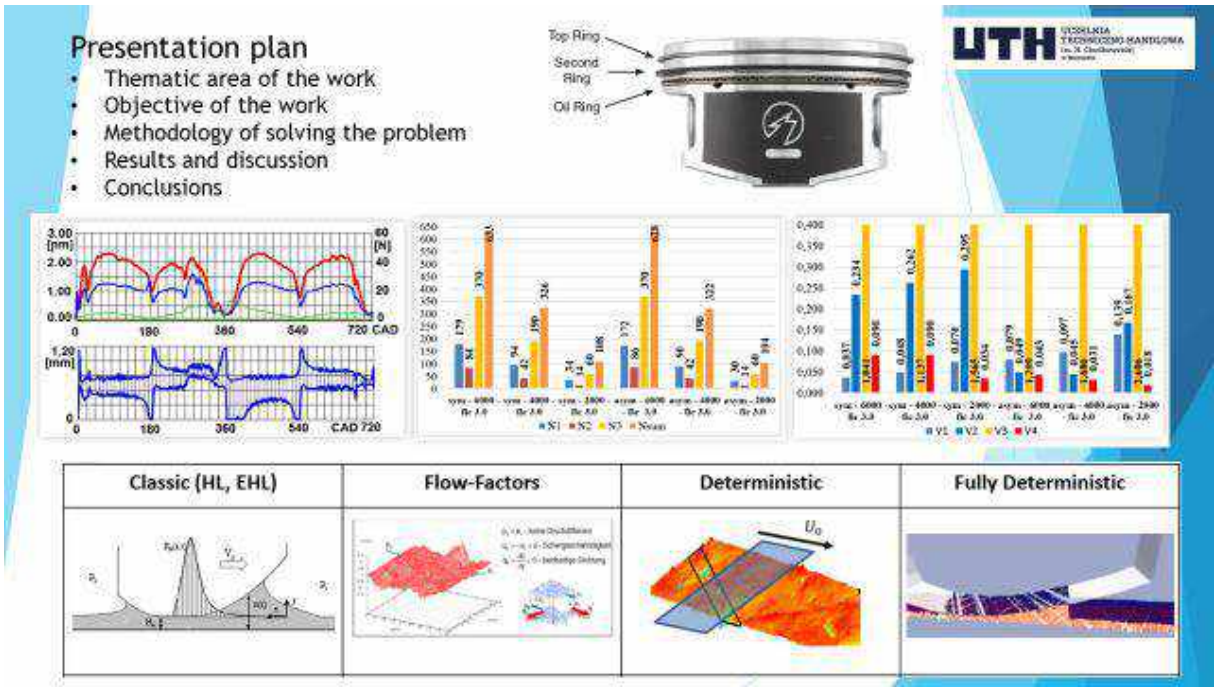
Presentation plan
Thematic area of the work
Objective of the work
Methodology of solving the problem
Results and discussion
Conclusions
Top Ring
Second Ring
Oil Ring
UTH
Classic (HL, EHL)
Flow-Factors
Deterministic
Fully Deterministic

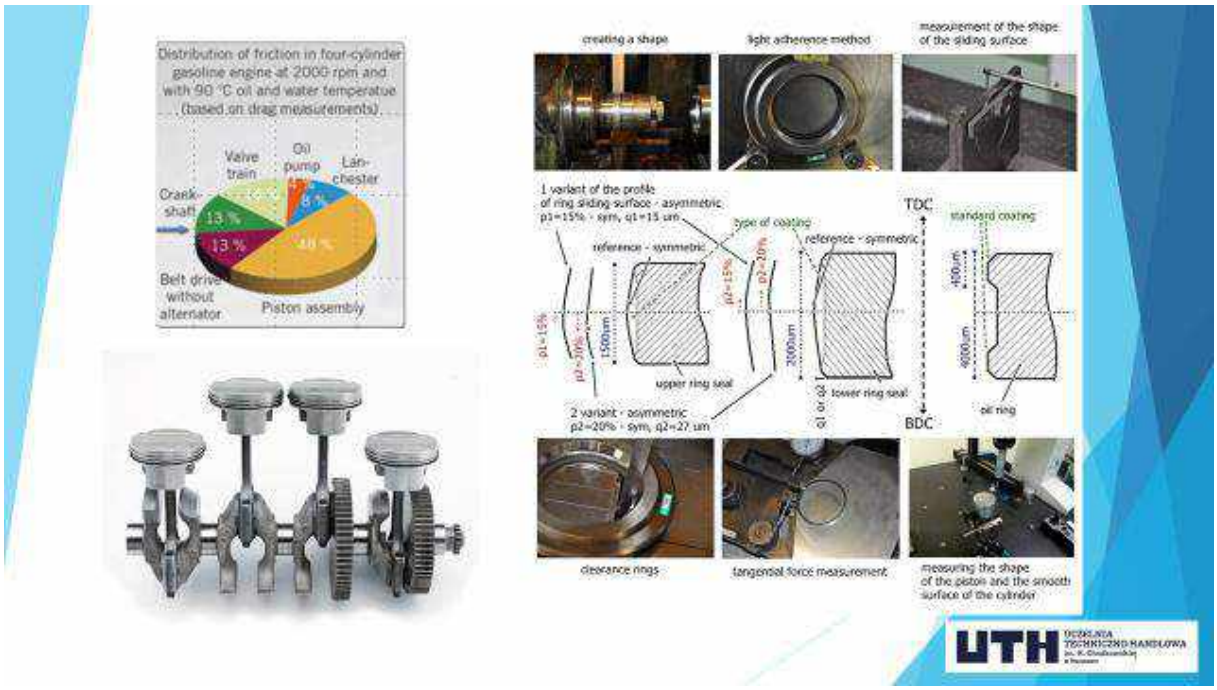
Distribution of friction in four-cylinder gasoline engine at 2000 rpm and with 90 °C oil and water temperature (based on drag measurements)
Valve train
Oil pump
Lan-chester
Crank-shaft
Belt drive without alternator
Piston assembly
creating a shape
light adherence method
measurement of the shape of the sliding surface
TDC
BDC
standard coating
upper ring seal
lower ring seal
oil ring
clearance rings
tangential force measurement
measuring the shape of the piston and the smooth surface of the cylinder
UTH

The most significant reduction in friction losses in the piston-cylinder group can be achieved by:

- limiting the number of rings;
- reduction of the dynamic viscosity of the oil, including the use of the oil's visco-elastic properties;
- optimization of the clearance between the piston rings and the cylinder running surface, ie changing the unit pressure of the piston rings against the cylinder bearing surface;
- selection of the degree of isochoric coefficient of pressure increase of the working medium and the rotational speed of the engine, taking into account the durability of the engine;
- reducing the total cylinder capacity while maintaining the useful power and torque of the engine, at the expense of increasing the pressure of the working medium;
- reduction of the height of the piston rings;
- changing the stereometry of the shape of the sliding surface of the piston rings;
- the use of anti-wear coatings and their specific features of surface stereometry, texturing with laser ablation, erosive micro-machining or diffusion sputtering, use of features hydrophilic and hydrophobic ;
- Improving mathematical models taking into account stochastic engine operating parameters, while increasing the accuracy of these models in forecasting the oil film distribution of the piston - rings - cylinder assembly

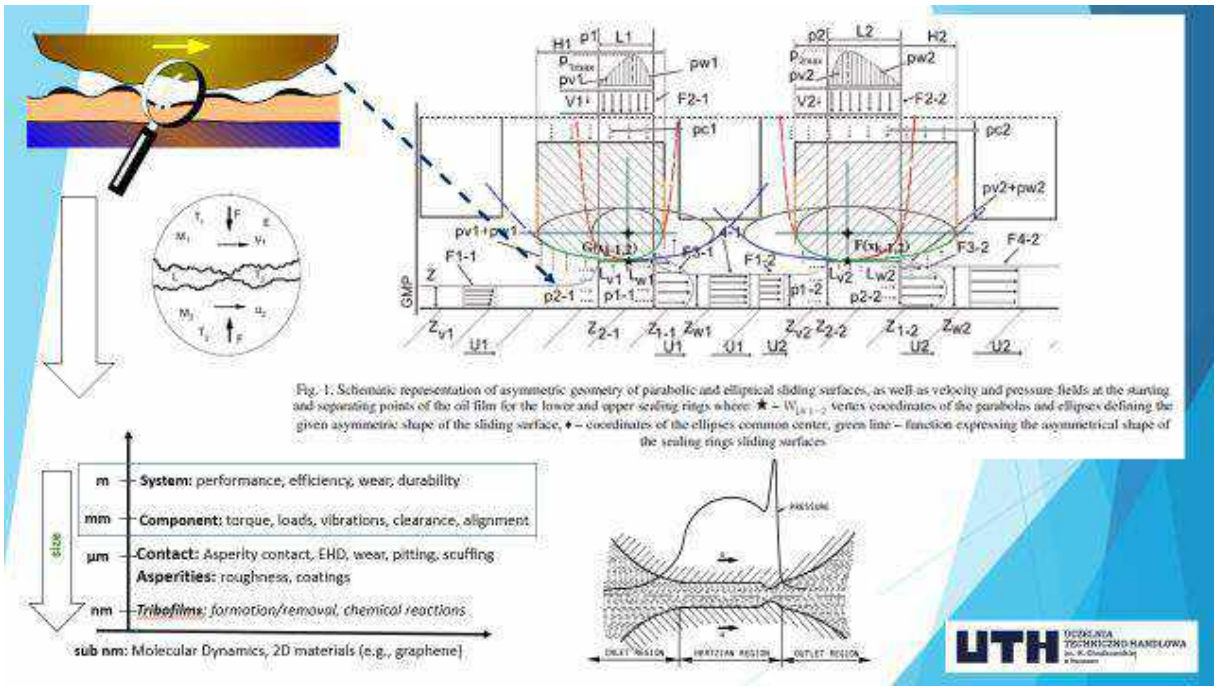

Fig. 1. Schematic representation of asymmetric geometry of parabolic and elliptical sliding surfaces, as well as velocity and pressure fields at the starting and separating points of the oil film for the lower and upper sealing rings where: ★ – W_{k+1-2} vertex coordinates of the parabolas and ellipses defining the given asymmetric shape of the sliding surface, ♦ – coordinates of the ellipses common center, green line – function expressing the asymmetrical shape of the sealing rings sliding surfaces

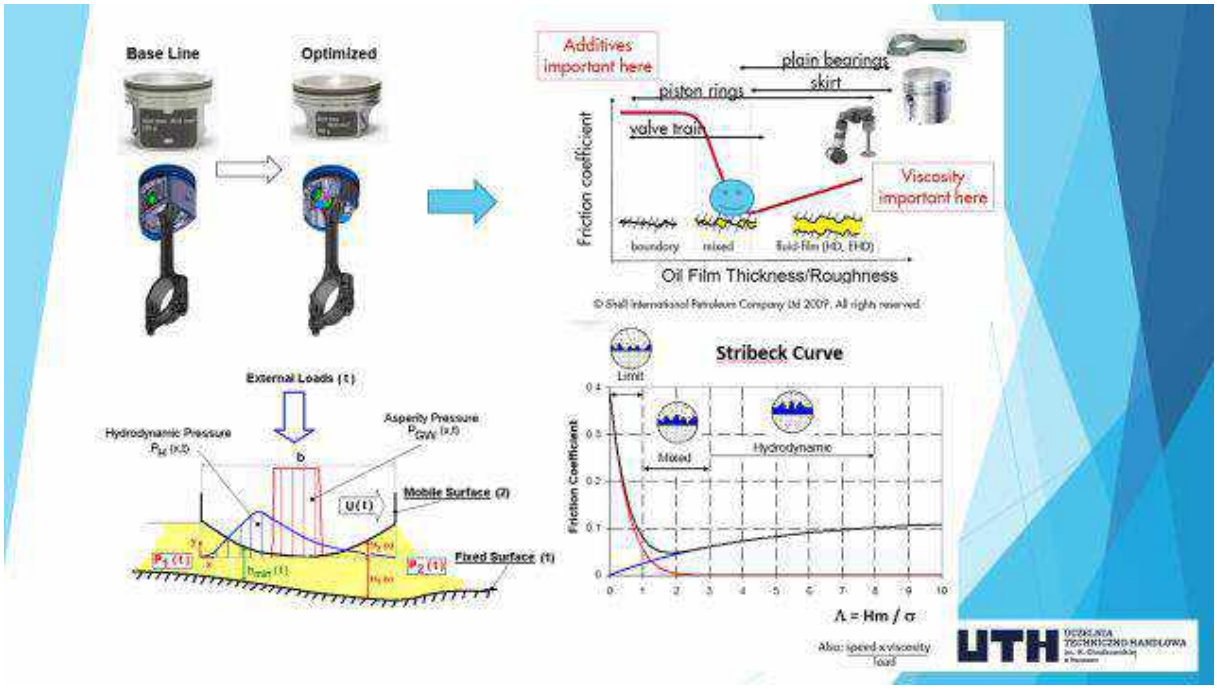
Base Line
Optimized
Additives important here
plain bearings
skirt
piston rings
valve train
Viscosity important here
Friction coefficient
boundary
mixed
fluid-film (HD, EHD)
Oil Film Thickness/Roughness
© Shell International Petroleum Company Ltd 2009. All rights reserved
Stribeck Curve
Limit
Mixed
Hydrodynamic
Friction Coefficient
Λ = Hm / σ
External Loads (t)
Hydrodynamic Pressure
Asperity Pressure
Mobile Surface (2)
Fixed Surface (1)
UTH

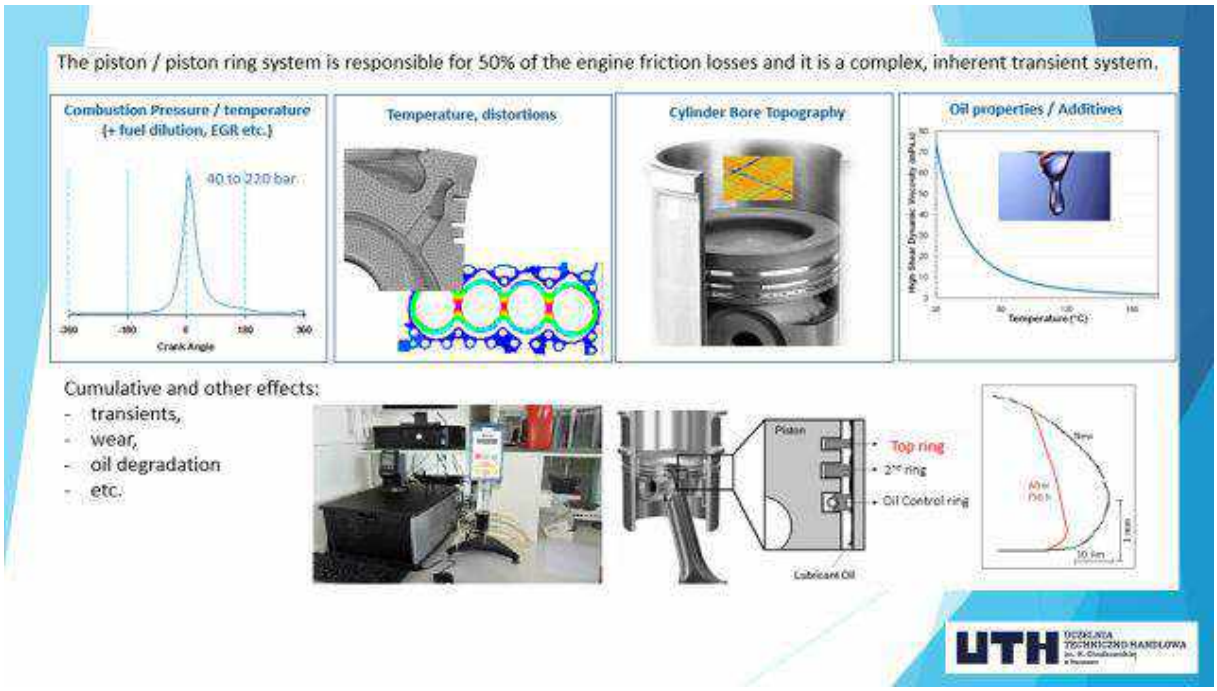
The piston / piston ring system is responsible for 50% of the engine friction losses and it is a complex, inherent transient system.
Combustion Pressure / temperature (+ fuel dilution, EGR etc.)
40 to 220 bar
Crank Angle
Temperature, distortions
Cylinder Bore Topography
Oil properties / Additives
Temperature (°C)
Cumulative and other effects:
- transients,
- wear,
- oil degradation
- etc.
Piston
Top ring
2nd ring
Oil Control ring
Lubricant Oil
UTH

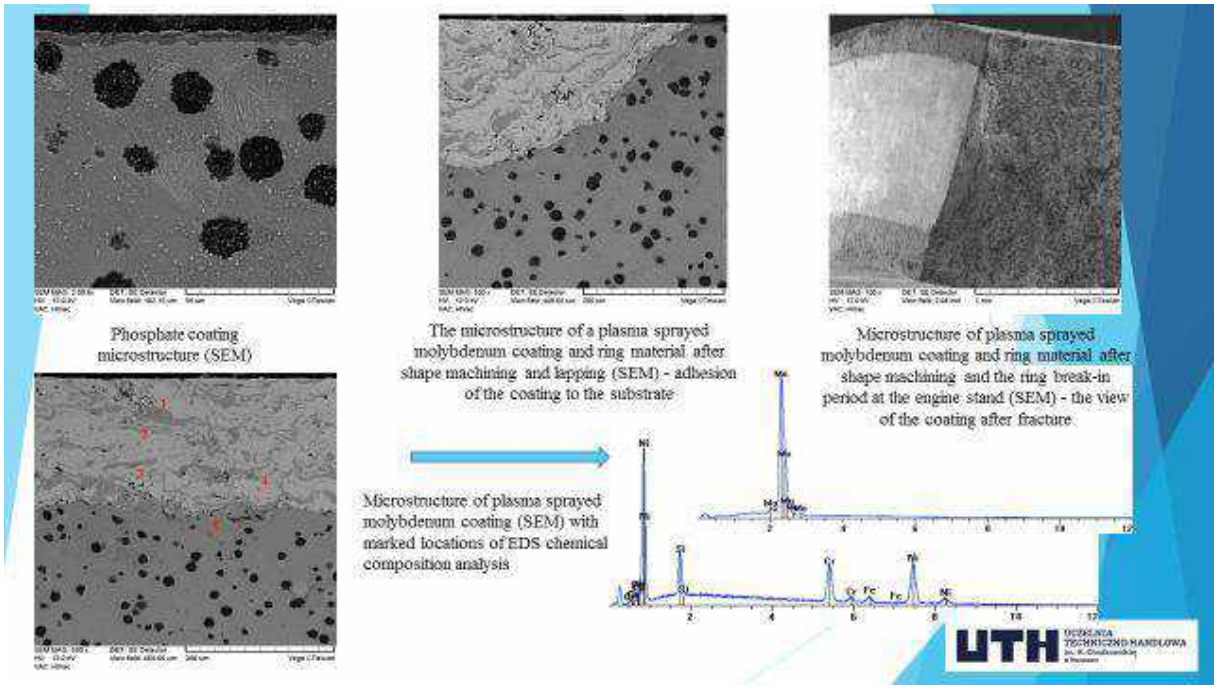

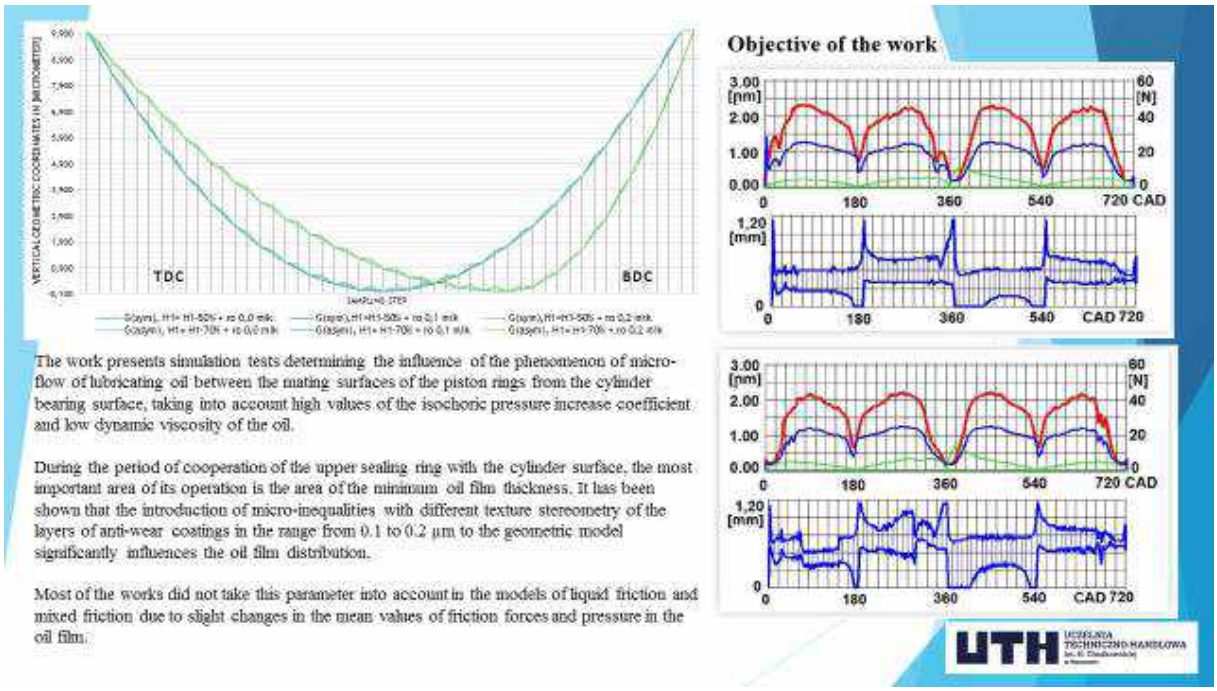

The work presents simulation tests determining the influence of the phenomenon of micro-flow of lubricating oil between the mating surfaces of the piston rings from the cylinder bearing surface, taking into account high values of the isochoric pressure increase coefficient and low dynamic viscosity of the oil.

During the period of cooperation of the upper sealing ring with the cylinder surface, the most important area of its operation is the area of the minimum oil film thickness. It has been shown that the introduction of micro-inequalities with different texture stereometry of the layers of anti-wear coatings in the range from 0.1 to 0.2 μm to the geometric model significantly influences the oil film distribution.

Most of the works did not take this parameter into account in the models of liquid friction and mixed friction due to slight changes in the mean values of friction forces and pressure in the oil film.

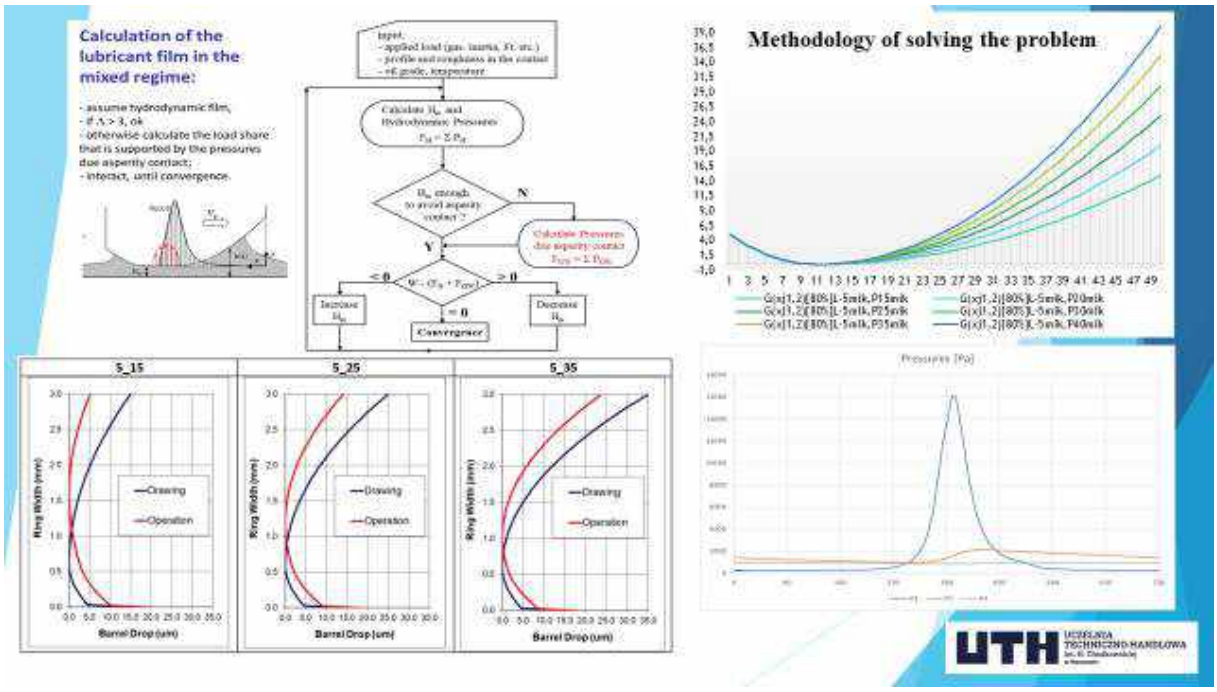

Results and discussion

symmetrical profiles without rough										
number / kąt [rad] / kąt symetryczne		P1 [W]	P2	P3	Psum	V1	V2	V3	V4	n
1	0,0073	9,64	3,33	6,48	25,92	0,090	0,727	1,216	0,024	1000
2	0,0073	50,13	18,88	38,21	145,44	0,051	0,350	1,126	0,073	3000
3	0,0154	13,77	5,11	10,22	39,33	0,064	0,372	1,285	0,060	1000
4	0,0154	77,28	29,74	61,33	229,68	0,029	0,289	0,700	0,082	3000
symmetrical profiles without rough 0,1										
5	0,0073	9,49	3,33	6,48	25,77	0,090	0,769	1,039	0,024	1000
6	0,0073	50,11	18,87	38,21	145,41	0,051	0,384	1,129	0,073	3000
7	0,0154	13,75	5,11	10,22	39,31	0,064	0,422	1,295	0,060	1000
8	0,0154	77,33	29,71	61,33	229,70	0,028	0,170	0,692	0,077	3000
symmetrical profiles without rough 0,2										
9	0,0073	9,61	3,34	6,48	25,90	0,090	0,721	0,538	0,023	1000
10	0,0073	50,40	18,89	38,21	145,71	0,051	0,390	1,137	0,073	3000
11	0,0154	13,77	5,11	10,22	39,33	0,063	0,552	1,314	0,060	1000
12	0,0154	77,80	29,72	61,33	230,38	0,028	0,058	0,624	0,082	3000
asymmetrical profiles without rough										
13	0,0073	9,35	3,33	6,48	25,64	0,227	0,296	3,165	0,031	1000
14	0,0073	48,71	18,88	38,21	144,02	0,101	0,054	2,384	0,028	3000
15	0,0154	13,60	5,11	10,22	39,16	0,129	0,218	2,648	0,026	1000
16	0,0154	73,77	29,74	61,33	226,17	0,065	0,043	1,617	0,038	3000
asymmetrical profiles without rough 0,1										
17	0,0073	9,30	3,33	6,48	25,59	0,227	0,295	2,041	0,023	1000
18	0,0073	49,82	18,87	38,21	145,12	0,102	0,036	2,036	0,026	3000
19	0,0154	13,26	5,11	10,22	38,81	0,129	0,323	2,385	0,022	1000
20	0,0154	74,97	29,71	61,33	227,33	0,065	0,043	1,276	0,039	3000
asymmetrical profiles without rough 0,2										
21	0,0073	9,32	3,34	6,48	25,62	0,227	0,293	1,400	0,029	1000
22	0,0073	48,97	18,89	38,21	144,28	0,102	0,060	2,408	0,027	3000
23	0,0154	13,60	5,11	10,22	39,16	0,129	0,323	2,709	0,026	1000
24	0,0154	74,27	29,72	61,33	226,85	0,065	0,009	1,441	0,039	3000

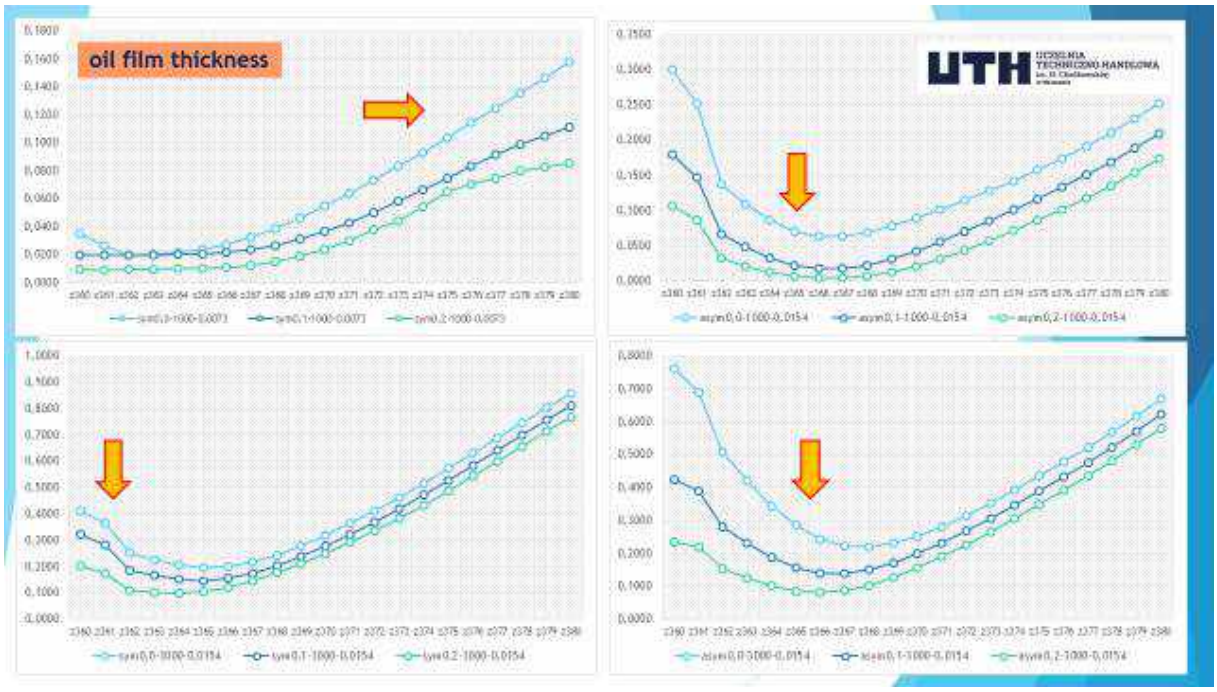
oil film thickness
UTH

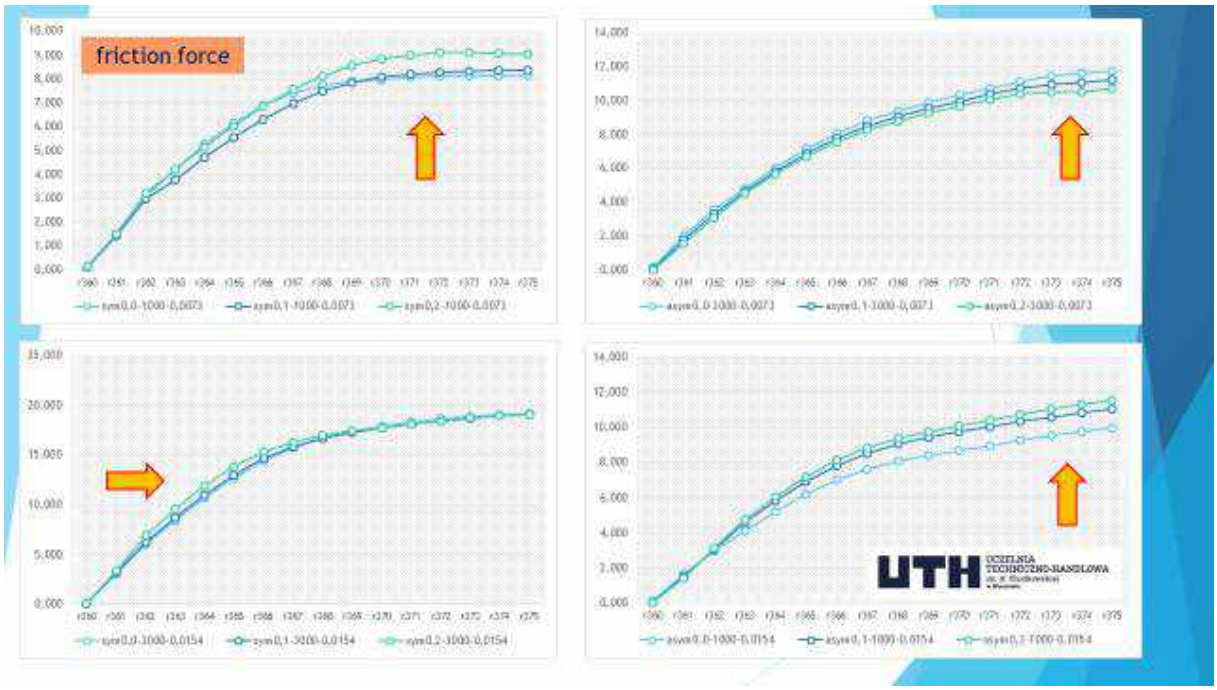
friction force
UTH

Conclusions

1. Wprowadzenie dodatkowych współrzędnych w skali mikro określających kształt stereometrii pierścieni tłokowych wpływa na rozkład mikroprzepływu oleju smarującego
2. Charakter zmian rozkładu filmu olejowego między powierzchnią ślizgową pierścieni a gładzią cylindra wynikających z wprowadzenia dodatkowych współrzędnych wyrażających zmiany kształtu w zakresie 0,01 do 0,2 mikrometra do modelu tarcia płynnego jest uzależniony od makrokształtu powierzchni ślizgowej – symetria, asymetria i współrzędnych zasadniczych kształtu parabolicznego i eliptycznego
3. Wprowadzenie dodatkowych współrzędnych pozwala ocenić zmianę grubości filmu olejowego w najbardziej obciążonych punktach pracy silnika, czyli w końcu suwu sprężania i początku suwu rozprężania
4. Nieprowadzenie tych współrzędnych pozwala błędnie ocenić wpływ makrokształtu na ilość zgarnianego oleju do komory spalania i wartość siły tarcia w okresie spalania mieszanki palnej.

1. The introduction of additional micro-scale coordinates defining the stereometry shape of the piston rings affects the distribution of the lubricating oil microflow
2. The nature of changes in the oil film distribution between the sliding surface of the rings and the cylinder bearing surface resulting from the introduction of additional coordinates expressing shape changes in the range of 0.01 to 0.2 micrometers to the fluid friction model depends on the macroform of the sliding surface - symmetry, asymmetry and essential coordinates of the parabolic shape and elliptical
3. The introduction of additional coordinates makes it possible to evaluate the change in the oil film thickness at the most loaded engine operating points, i.e. at the end of the compression stroke and the beginning of the expansion stroke
4. Failure to enter these coordinates allows for the erroneous assessment of the macroform's influence on the amount of oil scraped into the combustion chamber and the value of the friction force during the combustion of the fuel mixture.

UTH UCZELNIA TECHNICZNO-HANDLOWA im. H. Chodkowskiej w Warszawie

ONLINE
Eurasian Conference on Language & Social Sciences XIII
February 9–11, 2022 Daugavpils, Latvia

Consumer perception of eco-labels and their level of environmental awareness

Postrzeganie znaków ekologicznych przez konsumentów oraz poziom świadomości ekologicznej

Klaudia CICHALSKA

Weronika GRALAK

The Poznań University of Economics and Business, POLAND

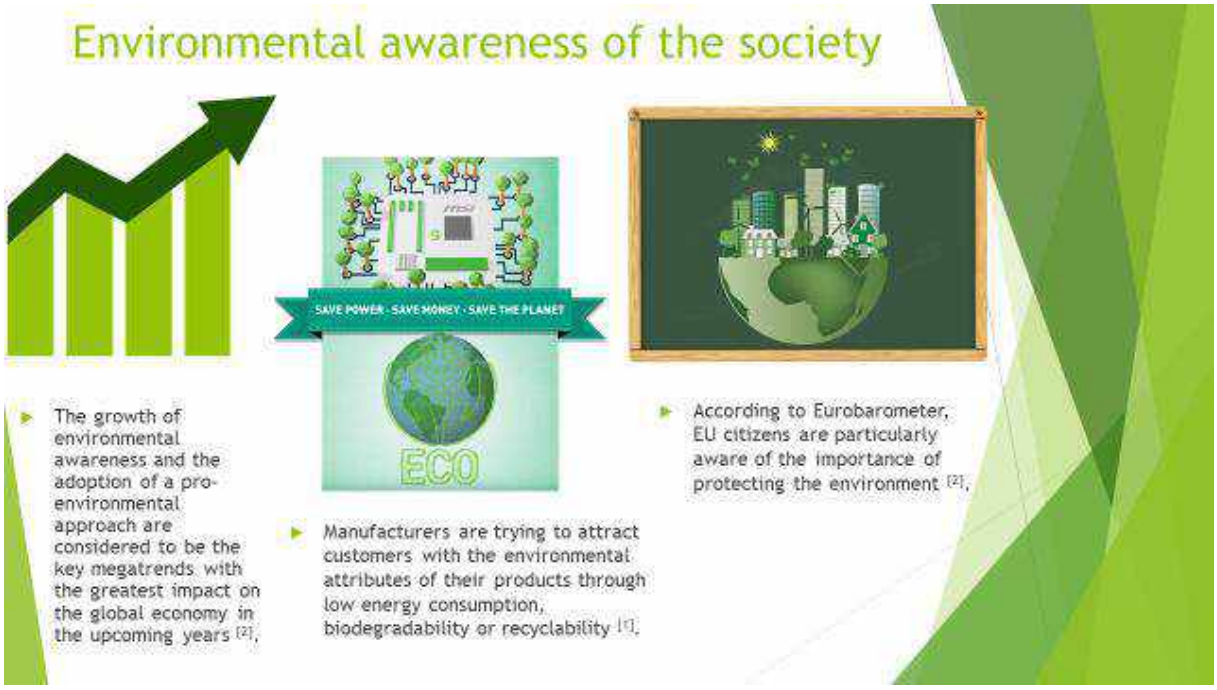

Chosen Eco-labels
1. Bio Label
2. Ecoland
3. Organic Farming
4. Euroleaf
5. Ecolabel
6. Energy Star
7. Fair Trade
8. Green Lungs of Poland
9. Blue Angel
10. Ozon Friendly
11. FSC
12. Biodegradable
13. Recyclable
14. Carbon Reduction Label
15. Not Tested on Animals

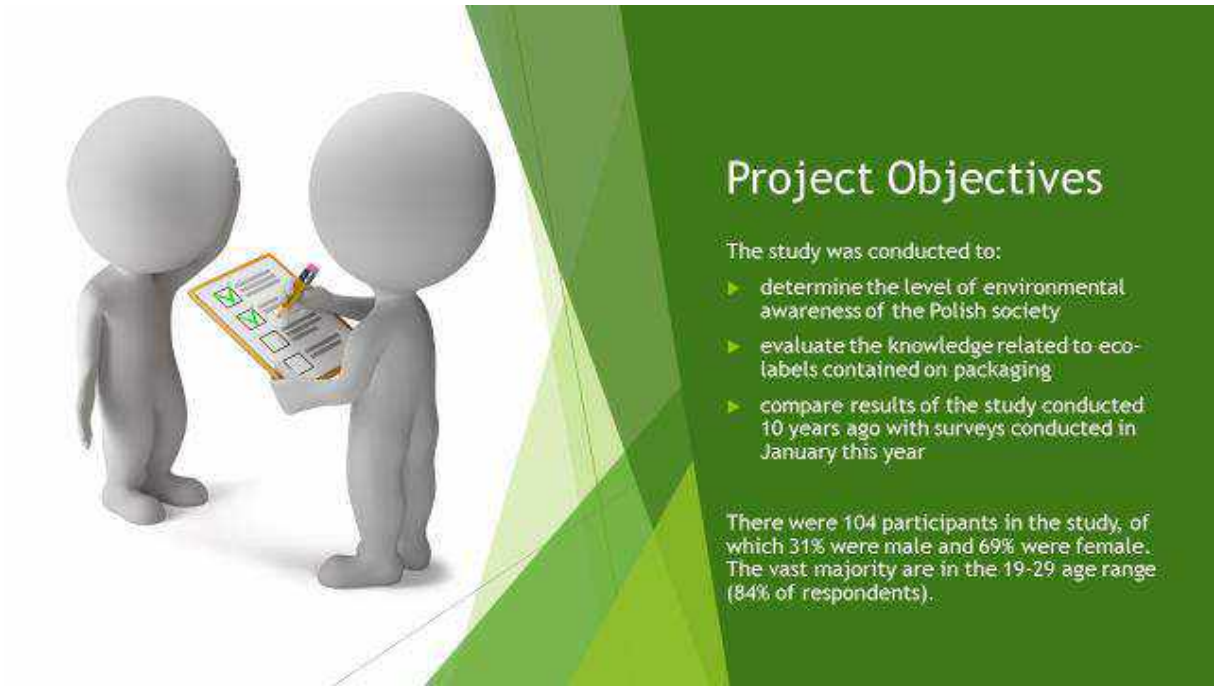
Project Objectives
The study was conducted to:
determine the level of environmental awareness of the Polish society
evaluate the knowledge related to eco-labels contained on packaging
compare results of the study conducted 10 years ago with surveys conducted in January this year
There were 104 participants in the study, of which 31% were male and 69% were female. The vast majority are in the 19-29 age range (84% of respondents).

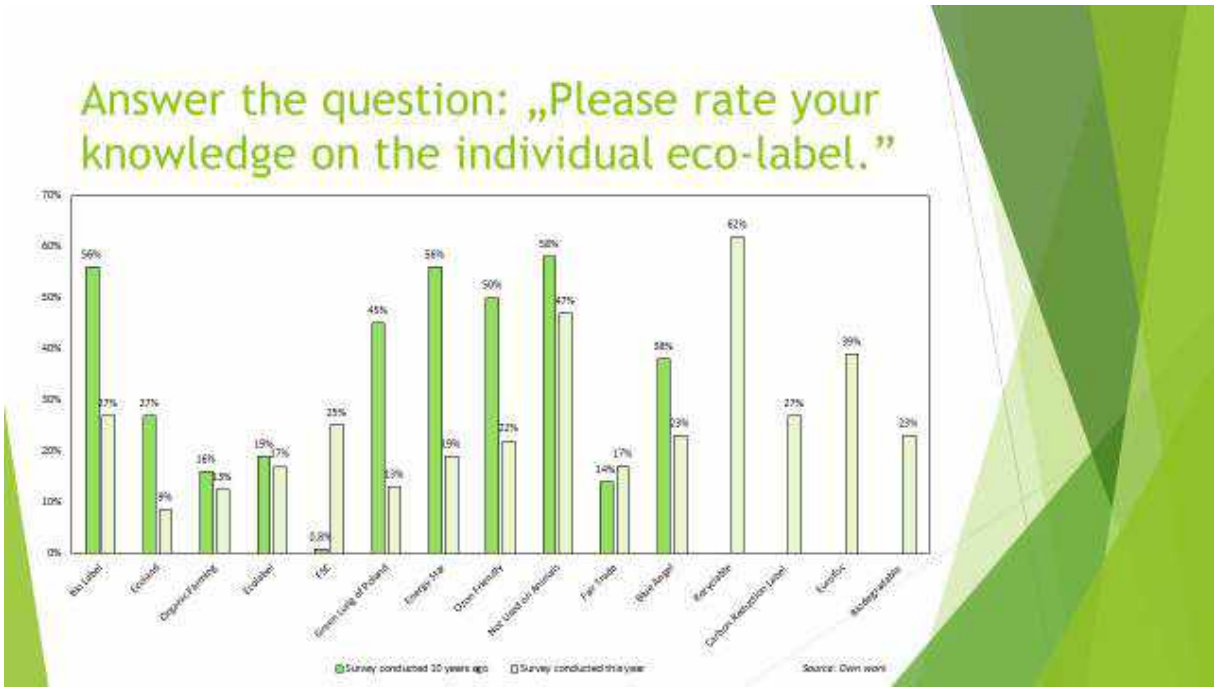
Answer the question: „Please rate your knowledge on the individual eco-label."
70%
60%
50%
40%
30%
20%
10%
0%
56%
27%
27%
9%
16%
13%
19%
17%
0,8%
25%
45%
13%
56%
19%
50%
22%
58%
47%
14%
17%
38%
23%
62%
27%
39%
23%
Bio Label
Ecolabel
Organic Farming
Ecoklimer
FSC
Green Lung of Poland
Energy Star
Ozon Friendly
Not Used of Animals
Fair Trade
Blue Angel
Recyclable
Carbon Reduction Label
Eurofoc
Biodegradable
Survey conducted 10 years ago
Survey conducted this year
Source: Own work

Answer the question: „Please assess how often you pay attention to eco-labels on product packaging."
70%
60%
50%
40%
30%
20%
10%
0%
2%
6%
22%
17%
34%
64%
32%
13%
13%
Always
Often
Sometimes
Rarely
Never
Survey conducted 10 years ago
Survey conducted this year
Source: Own work

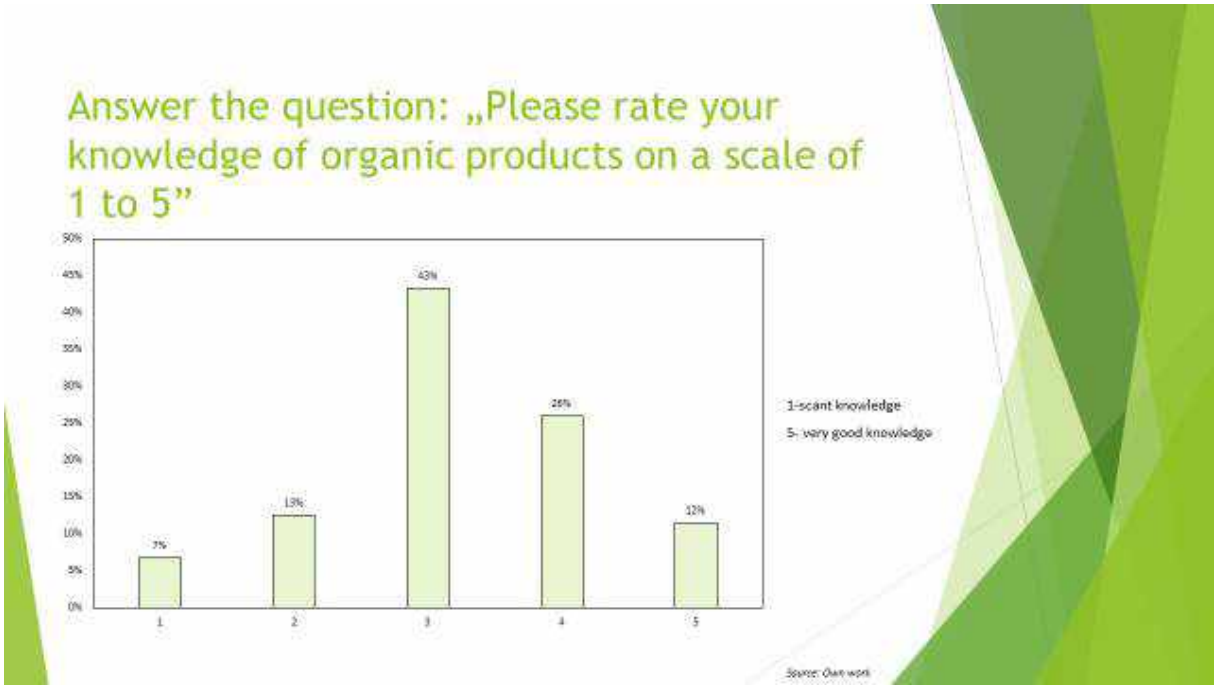
Answer the question: „Please rate your knowledge of organic products on a scale of 1 to 5”
50%
45%
40%
35%
30%
25%
20%
15%
10%
5%
0%
7%
13%
43%
26%
12%
1
2
3
4
5
1-scant knowledge
5- very good knowledge
Source: Own work

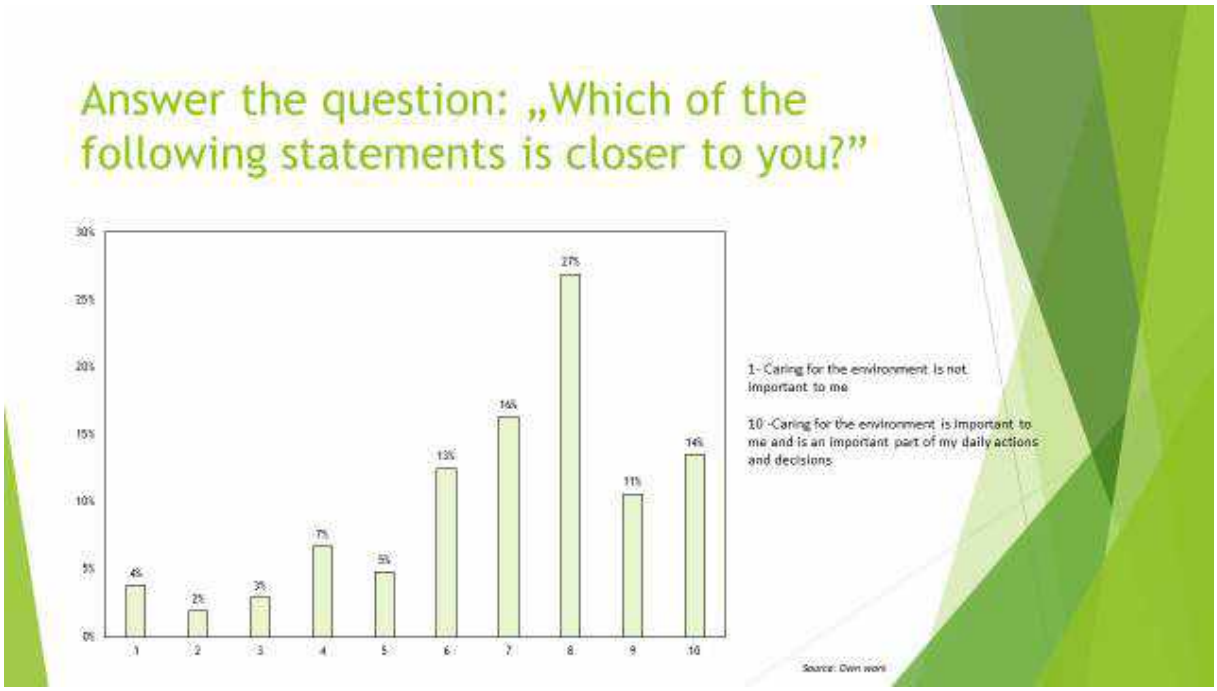
Answer the question: „Which of the following statements is closer to you?”
30%
25%
20%
15%
10%
5%
0%
4%
2%
3%
7%
5%
13%
16%
27%
11%
14%
1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
1- Caring for the environment is not important to me
10 -Caring for the environment is important to me and is an important part of my daily actions and decisions
Source: Own work

Conclusions

The survey indicated that most of the respondents said that caring about the environment is important to them and they have knowledge about it. However, when the knowledge of eco-labels was checked, it turned out that very few of the respondents pay attention to the eco-labels and know the meaning of the labels analyzed. Although the results obtained are based on the subjective opinion of the respondents, the data show that the respondents overestimate their level of knowledge regarding environmental aspects. Comparing surveys conducted 10 years ago to this year's surveys, unfortunately, despite our assumptions that label awareness levels should have increased during that period, the surveys indicated that levels have decreased by as much as 30%.

Source

- [1] Górzna M., Łobos D., Szkudlarek A., Szymańska E., Szyszka B. and Waleńska M. (2011). The Influence of Eco-Labels on Consumers' Purchasing Decisions. *Debiuty Ekonomiczne* (11), s. 98-110
- [2] Matuszak-Flejszman A., Paliwoda B. (2022). Effectiveness and Benefits of the Eco-Management and Audit Scheme: Evidence from Polish Organisations. *Energies 2022*, 15(2), 434
- https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLScSAPiz4skEow74wPVZR0C0nEc54WdfPRzSMzk8S6qzRTv5OQ/viewform?usp=sf_link

Principles for building a portfolio of investment wines and characteristics of its investment process

MSc Patrycja BEŁTOWSKA

University of Szczecin, Institute of Finance, Doctoral School, POLAND

Contents

- Introduction
  - Purpose of the presentation
  - Definition of the category of alternative investments
  - Classification of investments on the investment wine market
  - Characteristics of individual and institutional investors investing capital in the investment wine market
- The importance of of wealth management services
- Material and research method
- Selected research results
- Conclusions
- References

Purpose of the presentation

The aim of the presentation is to show financial services related to investing investors' capital in investment wines as well as a review of companies operating on the Polish market, providing wine banking services and managing alternative investments on alcohol markets, such as investment wines. The presentation also emphasizes the importance of services provided in the scope of investors' wealth management, so called wealth management.

The presentation is an attempt to solve a research problem concerning the identification of the existing principles of building a portfolio of investment wines as well as the characteristics of managing its investment process.

Definition of the category of alternative investments

Depending on the form of investing capital, the literature distinguishes two categories of the analyzed activity - traditional investment and alternative investment.

Traditional investments involve investing assets in two classes of financial assets - equity instruments (stocks) and debt instruments (bonds).

Source: J. Tomaszewski, *Instrumenty towarowe jako forma inwestycji alternatywnych w portfelach inwestorów finansowych*, Oficyna Wydawnicza SGH, Warsaw 2013.

Most often, Polish and foreign literature distinguishes two main trends in defining an alternative category of investing:

- Negative definition - it is based on the observation that alternative investments should be considered the totality of current activities for the benefit of future profits, which are not traditional investments. These are all investments other than investing capital in stocks or bonds,
- Enumerative definition - based on the enumeration of the existing types of financial instruments and forms of investing capital other than traditional ones.

Source: M. J. P. Anson, *An Introduction to Core Topics in Alternative Investments*, John Wiley&Sons, Nowy Jork 2009; I. Pruchnicka-Grabias: *Fundusze hedgingowe a inwestycje alternatywne*, [in:] I. Pruchnicka-Grabias (red.), *Inwestycje alternatywne*, CeDeWu, Warsaw 2017.

Classification of investments on the investment wine market

Investments in the investment wine market are classified as emotional investments, also known as investments in the passion market or the collector's items market.

The discussed investments are characterized by the fact that they combine economic and emotional value - the profit from the investment is achieved by the way, and the expenditure is primarily aimed at achieving non-material benefits, the most important of which is the pleasure of having, providing aesthetic experiences, increasing prestige and satisfaction from belonging to a small group of collectors.

Due to its nature, this type of alternative investment is the most frequently chosen form of allocating funds by the segment of individual investors, and especially by affluent market participants.

Characteristics of individual and institutional investors investing capital in the investment wine market

There is a general division of market participants into **investors that provide capital for allocation** and **financial institutions that offer services in the investment process.**

Among the classification of market participants cited above, there are two main groups of entities - **individual investors and institutional investors.**

Institutional investors include entities such as commercial and central banks, insurance companies, and pension funds.

The term "**Individual investor**" refers to a natural person investing his/her own capital in the market in order to gain profit. The category of individual investors is a heterogeneous group of market players who are highly diverse in terms of their knowledge of investing as well as the amount of capital at their disposal. Based on the values of financial assets held by individual investors, three types of alternative investment market participants can be distinguished - entities disposing of **low, medium or high value assets.**

Characteristics of individual and institutional investors investing capital in the investment wine market

From the point of view of basic features of alternative investments, which are high costs of servicing this type of investments and defining the target audience as a community of investors with high level of wealth, it can be concluded **that the main individual participants in the alternative investment market can be considered entities with high value assets.**

The most affluent individual investors with assets worth more than $1 million, referred to in academic publications as **High Net Worth Individuals (HNWI)**, are considered to be a particularly important group investing capital in this market.

The importance of this category of market participants from the point of view of capital provision is determined by **the imbalance in the distribution of wealth between different wealth classes of the population**. By far the greater part of the world's wealth is accumulated in the hands of a small group of the most wealthy households. The part of the population belonging to the group of the so-called HNWI and constituting 1.1% of the population accumulates in their hands 45.8% of the world household wealth.

The importance of wealth management services

In the context of the contemporary functioning of both individual investors and institutional participants in the alternative investment market, it is important to emphasize the importance of services provided in the field of wealth management. These activities are defined as comprehensive investment advice and a holistic process of servicing a wealthy client on all major financial aspects of the investor in order to protect and/or multiply his/her wealth.

The group of entities offering wealth management services includes many types of financial institutions, the most prominent of which are commercial banks. The target audience for the aforementioned institutions are the most affluent individual investors (HNWI). In such an assumption, the wealth management model creates a direct channel of investment distribution, from institutions providing services for alternative forms of capital placement (institutional investors) to private buyers (individual investors).

Material and research method

Aim of the survey - The aim of the analysis is to solve a research problem concerning the identification of the existing principles of constructing a portfolio of investment wines as well as the characteristics of managing its investment process. The objective has been achieved through critical analysis of Polish and foreign source materials.

Research method - The research method adopted was historical data analysis, descriptive analysis and literature studies. The study of the phenomenon in question was based on publications of a scientific nature, which also took into account empirical research. The selection of source materials and bibliographies for analysis was made on the basis of searches conducted both personally and with the use of digitized library materials and online resources. The selection of literature items used in the study took into account the timeliness of the materials and the relevance of their contribution to the research objective.

Scope and results of the study - In particular, the analysis focused on the study of the principles of selecting wine for the investment portfolio, as well as the characteristics of the standards of its construction. The author, on the basis of the existing source materials, has characterized the whole process of investment in the discussed type of liquor. The research carried out, as well as the conclusions drawn from the research process during the analysis, have allowed to deepen and to organize the knowledge on the way of building a portfolio of investment wines and the course of its investment process.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

The literature distinguishes several different ways to allocate money in the investment wine market. The most direct method is the creation of portfolios of selected wines by the investors. This form of investment is most often realized by professional brokers, who are elite members of the London wine exchange Liv-ex, who represent their clients at the beginning and further processing of transactions.

Another reason for the need to use professional brokers, besides the limited access to official trading venues, is the lack of realization of direct sales of liquors by wineries. Intermediaries involved in the selection of assets for the portfolios of their clients must have specialized knowledge of both the functioning of the market and the handling of investments, as well as enology, which allows to predict how the vintages of wine mature. There are specialized companies on the market that employ not only financial analysts, but also people from the wine industry. Investors who want to create their wine portfolio should choose to cooperate and purchase liquors from intermediaries known and respected in the environment, which can result in a good choice of assets and future benefits.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

Direct investing of funds in wines by individual participants is difficult - for the reasons mentioned above, it is practically impossible to make direct investments by selecting specific vintages of wines using the list of alcohols quoted on the London Stock Exchange. Investors who want to allocate their capital in wine on their own, independently, are left with the option of purchasing it at auctions or buying shares in vineyards, which are not within the scope of interest of this analysis. In order to be able to allocate capital on the wine investment market, in the form of organized trading realized on the stock exchange, individual investors are forced to use an indirect way. Therefore, they usually choose to invest through other entities, which then invest capital directly on behalf of clients. Most often the investment plans of individual market participants are carried out by professional brokers or funds investing in wine, which on behalf of clients make the selection of assets and transactions on the exchanges of the discussed species of liquor.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

The researchers point out that the doubts accompanying investments in the discussed type of wine are identical to the dilemmas of investing capital in shares on the market of classical financial instruments. These problems are related to the selection of specific assets from a package of products, because the investor can choose from a number of shares of different companies as well as different types and vintages of wine from different vineyards. Another dilemma, common to both traditional and alternative investment assets, concerns their valuation, which is subject to ongoing fluctuations and requires expert knowledge. The purpose of selecting assets for a portfolio, both in the case of shares and investment wines, is to achieve the most beneficial effects from the investment of capital. Profits from investments in the classic and alternative variant are achieved by optimal realization of the process of allocation of money, which consists of identifying the undervalued product, characterized by too low a valuation, investing capital in it, and then waiting for the growth of its price in time at least to the level of intrinsic value, and then even to the overvaluation of the product.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

An extremely difficult issue from the point of view of analysis and selection of potential components for the investment portfolio in the wine segment is the estimation of its intrinsic value. It depends mainly on the quality of the wine produced in a specific year by a specific vineyard as well as on the conditions and method of its storage. The quality and taste of a given vintage of wine depends on many factors, mainly weather and natural conditions, which are usually independent of its producers. In order for the purchase of assets in this category to be profitable for the investor and guarantee the highest possible profits in the future, the analysts of the investment wine market have to make the selection of products at the earliest possible stage and indicate among the whole package of goods those wines which have the greatest future potential for value increase.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

According to Krzysztof Borowski when selecting the assets for the investment portfolio, which includes the assets from the segment of investment wines, it is necessary to make a preliminary evaluation of the beverage, which is based on three components - the information about the origin of the analyzed wine species and about the vineyards that produce them, the data on the type of grape variety used to make the beverage and the year of its production. This evaluation is most often done by market analysts and professional intermediaries who make capital allocations on behalf of clients. When creating a review of a particular type and vintage of wine, various competitions and fairs are helpful, but most of all their assessment is based on the opinions of experts in the field of oenology, who classify the tasted beverages according to specific criteria. In the wine environment there are many expert systems of evaluation and classification of the best kinds of the discussed alcohol, which was presented in detail in the above part of the work, concerning the essence of investment wines. From the point of view of selection of assets for the investment portfolio the most significant type of classification is the system of opinions created by the American critic and sommelier Robert Parker. Reviews issued by this expert are highly valued in the wine community, they have the power to influence the economic situation in the entire market of investment wines, and also affect the level of intrinsic value of a given liquor and shape its final price. Simultaneously with the number of points for the reviewed wine, Parker's classification also determines the recommended time for the wine to reach its full bouquet of taste, which is usually about twenty years. This is considerable information for investors, because on the basis of repeated evaluations of a particular type and vintage of a drink every few years, its value is updated. In order for a given type of discussed alcohol to be considered in terms of investment potential at all, it has to score at least eighty points on Parker's scale. If the wine being evaluated does not achieve good enough reviews to achieve the aforementioned score, it cannot be considered an investment beverage that is allowed to be traded on the stock market.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

On the basis of the above presented characteristics of alternative investments in the wine market one can make a conclusion that decision making in the capital market is significantly different from the actions taken by the participants in the market of this type of alcohol. Yes, the dilemmas related to the choice and valuation of traditional and alternative assets are similar, as shown above. However, the methods and rationale for selecting specific assets differ significantly depending on the market segment in which their participants wish to invest. Capital market analysts most often use three methods of analysis - fundamental, technical and portfolio - to predict future changes in stock market prices and thus decide whether to purchase a particular stock. As part of portfolio construction, analysts may use various methods for determining investment portfolios, including those most widely recognized by researchers, such as the Markowitz Model or the Sharpe Model. The specific nature of the investment wine market makes the above methods of analysis marginally applicable to investment decision making by individual investors. Such documents as financial statements of wineries, indicators for assessing their economic situation are difficult to access, and historical index rates and technical indicators are available only to a small group of registered members of the Liv-ex exchange. The situation is further complicated by a considerable degree of subjectivity in expert assessments, which almost entirely determine the reputation of a vineyard and the price movements of various types and vintages of wine. Profitable purchases of wine on the primary market or at stock exchanges, or construction of an original portfolio of various vintages of spirits, require ability to identify the proper relation between price and quality of the alcohol in question. In order to make informed, well-considered transactions on the market in question, it is not enough to take advantage of the knowledge of the financial sector; one must have an in-depth and broad base of information on the entire wine sector.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

Another important difference between investments in classical financial instruments and investing capital in wines is the physical nature of the acquired assets. Participants of the market of the discussed type of alcohol, while making a deposit, simultaneously take part in the purchase of tangible existing products. From this point of view an extremely important condition for making a successful transaction is to take into account the possibility of investment realization while choosing a particular object. People who invest money in noble wines have to take into account the necessity of proper, professional storing of the liquor, its insurance against physical damage, as well as its transportation - vintages of investment liquors are not shares, which have no material dimension and do not require bearing many additional costs created around the proper investment, which are characteristic for trade of physically existing goods.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

The vast majority of alternative markets are characterized by a dispersion of trading venues, which results in their low transparency and poor level of asset liquidity compared to classical forms of investment. In this respect, the wine investment market stands out from other alternative markets, as it has a well-organized trading system, which is usually realized on stock exchanges. Researchers dealing with this topic point out that wine banking market has more in common with classic financial instruments market than with other alternative trading systems. The most important and the most recognized by experts exchange is the London International Vintners Exchange (Liv-ex) presented earlier in this work. It allows registered investors to observe historical and current purchase and sale offers for wines, including their prices as well as volume offers. In addition, it offers the possibility to make anonymous purchase and sale transactions via the Liv-ex online platform along with cash flow processing. Following the example of traditional stock or bond exchanges, wine indices have been created within Liv-ex, which reflect the trends and economic situation of the world trade in investment wines. They make it possible to compare the efficiency of investments, they include various lists of many kinds and vintages of wines, which reflect the volatility of the basket of listed wines. The detailed description of particular indices, functioning within the framework of Liv-ex was presented in the earlier part of this work concerning the characteristics of the investment wine trading venues.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

As it is the case with investments in traditional financial markets, investing money in the market of investment wines gives rise to certain risks. These investments are characterized by much lower liquidity than classical capital deposits, they are also accompanied by credit, market and operational risk. The first type of risk is related to the prospect of future financial loss, resulting from the counterparty's failure to meet its financial obligations. Within the segment of investment wines, the presented risk may occur in the investment process due to the lack of legal norms of the discussed market, which is not a strictly regulated trading system, unlike the market of classical financial instruments. The lack of well-defined rules creates a possibility of abuse, fraud and embezzlement on the part of intermediaries and other counterparties, which are unfavourable from the point of view of investors. Credit risk may also occur as a result of bankruptcy of companies storing liquor or intermediaries who purchase products on behalf of their clients. It can also occur as a result of a poor assessment of the credibility and reputation of the aforementioned companies that provide wine banking services, especially given the usually global, remote and indirect nature of their cooperation with investors. Another type of risk concerns the perspective of changes in future market situation. It is connected with the possibility of incurring a loss as a result of a decrease in the value of assets held by investors, which are subject to trading. In the perspective of deposits made on the market of investment wines, this risk will occur when trading in wines on stock exchanges - when buying the best, expensive wines, the investor should take into account the possibility of decrease in their price, especially bearing in mind the influence of subjective evaluations of experts and sommeliers on their valuation.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

Operational risk, on the other hand, concerning the possibility of incurring losses as a result of inefficient, erroneous systems, too low level of control, human errors or unprofessional, inappropriate management of capital allocation, is, according to researchers, characteristic for all investments in physical assets, which constitute the majority of various investments in the narrower category of emotional or collectible investments. As far as the wine market is concerned, this risk is particularly significant because individual investors put the decisions on the choice of assets to purchase or to construct a portfolio entirely in the hands of brokers. It is on the level of knowledge and experience of brokers that potential profits or losses from a given investment in the fine wine market depend. In such a situation, where all investment decisions depend on the expert information of analysts, it is not difficult to make human errors and lack of ownership control over the invested capital. Apart from the categories of risk presented above, Krzysztof Borowski points to the existence of one more type of risk in the perspective of investing in fine wines. Among the risks of the discussed market, the researcher mentions also the one related to the change of currency exchange rates. It appears when assets purchased by investors are denominated in a different currency from the one binding in the buyer's country. The investments in the best wines and vintages are burdened with the aforementioned risk, because the market of the discussed alcohol is a global trading place and the prices of the liquors are denominated in British pounds.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

In terms of the degree of risk involved in investing money in investment wines, publications distinguish between primary market and stock market investments. Buying wine in en primeur form, in barrels during ageing, carries a very high investment risk, but also offers the possibility of great benefits. Prices of aged wine are usually much lower than the value of bottled alcohol. On the other hand, the valuation of wine during two or three years of aging can increase by two hundred percent from the original price determined at the first tasting. Researchers point out, however, that the final effect of a given product may differ significantly from the expectations and initial assessment, which will result in a small increase in the value of the investment, and in extreme cases may expose the investor to losses. Participants of transactions of the nature of acquisition of liquor on the primary market will most often be investors with a high propensity for risk. With a successful investment of this kind, its participant must accept a high level of unpredictability of the transaction, but on the other hand can expect a significant rate of return, and often even above-average profits. Another way of investing in the wine market is its purchase in cases containing usually twelve bottles of the liquor. This method applies to alcohol after it passes the ageing period, after it is transferred from the barrels and after bottling, when another evaluation of a given vintage takes place and its original valuation is updated.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

Buying wine in boxes is characterized by a lower level of risk than investing en primeur, because the stage of maturing of the wine is already completed and there is no danger of misjudging its taste and quality, which are fully developed. On the other hand, the potential gains from investing money in finished, bottled products will not be as high as when purchasing alcohol on the primary market because the price of the finished, fully formed product will be higher than the value of a young wine in barrels with only preliminary assessment. The discussed method of investment is often chosen by market participants, especially those with a lower propensity to take risks, which is significantly influenced by greater predictability of such transactions compared to other methods.

When allocating capital in wine for investment purposes it is recommended to choose wines from the Bordeaux region, where the most valuable vintages come from. Researchers point out to the important role of these wines in diversification of the investment portfolio, as the recognized Bordeaux types usually reach very high or even record prices during sale. Other French spirits – Burgundy and Rhine wines – are considered next in terms of investment attractiveness. American and Australian products usually require professional verification before purchase, as they often differ in their qualities from the aforementioned wines. In many cases, the price of wines from New World countries is determined solely by demand and not their quality. According to experts, the supply of investment types of wine is limited and strongly controlled, whereas the demand for them is difficult to estimate, even for professional analysts. For an investor the surplus of demand to supply for the best vintages of the discussed beverage is a determinant of a profitable, advantageous purchase, and for the wine market it is the basis of its attractiveness, as well as stability.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

On the market of investment wines, different assumed investment time horizons interact with different reasons for achieving potential benefits from the investment. Investors planning to allocate their capital in the discussed type of wine for a short period have investment objectives focused mainly on price fluctuations related to unexpected changes in expert assessment of a given vintage or its unflattering reviews in oenological publications. In contrast, market participants looking to invest in wines with a long-term perspective place more emphasis on sustainable factors such as quality consistency among producers or greater brand awareness. Moreover, the potential most favorable characteristics of the return on investment in good vintages of the liquor in question assume a long-term horizon of capital allocation. In shaping the understanding of proper relations between the price and the quality of a given type of wine, an important principle of investment is the assumption that it is more profitable to buy fewer more expensive vintages than more cheaper ones, as well as to purchase a value cheaply and then sell it at the highest possible price. Knowing that over time wines become more noble and richer, it is very important to decide on the best time to buy them. For this reason, many professional buyers and brokers invest in wines as early as possible, usually on the primary market, while they are still in barrels.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

The time of the beginning of the transaction on the wine market is extremely important, very often it is the investor's reflex and sense of timing that determines the level of future benefits. Many of them start the investment process in wines on the primary market, because later on many fine vintages are no longer available in the offers, and if there are proposals of selling them, it is at a price even several times higher than the initial price. If an investor decides to purchase each year in the way discussed above, then in a relatively short period of time he has an opportunity to create an original collection of the best wines and vintages at an attractive low price and thus to construct his own investment portfolio, which in the future may even generate above average profits. For all entities participating in wine banking in the broadest sense, the anticipated effectiveness and efficiency of investing in luxury, outstanding vintages is of great importance. It causes a growing interest in investing in index portfolios, mainly in Liv-ex 100 and Liv-ex 500. The superior goal of investing capital in the discussed type of wine becomes obtaining rates of return higher than from other alternative investments with a similar risk level. The researchers also indicate as a profitable strategy of investing in the discussed spirit the purchase of several, usually two or three cases of a given vintage. This action influences the liquidity, as individual market participants willing to sell their assets may in this way attract wholesale customers, who are the main creators of turnover on the investment wine exchanges.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

From the formal point of view, the prerequisite for investing in the market of the best vintages of the analysed wine is opening an account with a broker or intermediary, where the changes in the state of the wine accumulated by the investors are registered. Most often the trading unit in which the portfolio is purchased on the stock exchange is a box containing twelve bottles of a given vintage, each of 0.75 liter capacity. The investor can deposit the acquired wine in professional certified warehouses specializing in the proper storage of the best wines. These companies ensure strict control of the conditions in which the wine matures, they have temperature and humidity monitoring installed, which is a guarantee of quality preservation for the wines. At the same time, any investor is entitled at any time to take his assets from the depository to inspect their condition, and in case of any irregularities, the company must compensate him for the damages incurred. He can also bear the costs of transportation and accumulate the purchased assets privately, which is not a very popular way of storage due to the potential failure to maintain proper conditions for the maturation of wine and thus loss of its value. In the situation of investment process termination, when a market participant decides to liquidate his deposit, it is the broker who makes the sale on his behalf.

Selected research results

Principles of investment wine portfolio construction and characteristics of its investment process:

Currently, Polish investors interested in investing their money in the best luxury wines may use the help of domestic companies which provide services in selecting the right assets and constructing an investment portfolio to be admitted to trading on the London Stock Exchange. These companies are the Polish companies detailed in the earlier part of this paper, describing the domestic investment wine market. The company Wealth Solutions offers advice in selecting appropriate vintages of alcohol for investment and further management of the invested capital, which initially should be a minimum of two thousand five hundred GBP, but it is recommended to invest at least five thousand GBP. The Wine Advisor company recommended an even higher entry amount of approximately ten thousand GBP for the purchase of designated vintages of liquor. This amount, according to the analysts of the company, allowed the construction of an investment portfolio of greater value and gave the opportunity to purchase not one, but several cases of outstanding wines, which at the same time resulted in lowering the level of investment risk.

Conclusions

The presented results of own research indicate that:

- in order to be able to invest capital on the market of investment wine species, in the form of organized trading realized on the stock exchange, individual investors are forced to use an indirect way,
- individual investors usually choose to invest through other entities, which in turn invest capital directly on behalf of customers,
- most often the investment plans of individual market participants are carried out by professional brokers or funds investing in wines, which on behalf of the clients select the assets and make transactions on the stock exchanges of the discussed type of wine,
- while assessing the investment wine market, it should be taken into account that it is characterized by high transparency, which is a result of the high level of organization of trade in the discussed beverage on various world stock exchanges,
- due to many advantages of such a form of capital investment, demonstrated throughout the analysis of the analysed phenomenon, investment wines are one of the more prospective areas of alternative investments,
- the benefits accruing to investors from including wine in their investment portfolios have strong factual foundations, which should result in further dynamic development of this segment of capital investments, as well as in future growing interest in wines as an investment category among investors in the world and in Poland.

References

1. Adamska A., *Aktywa jako przedmiot inwestycji alternatywnych*, [w:] „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia", nr 4/2016 (82), cz. 1, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2016, 171-179.
2. Cooke M. J. P., *An introduction to collectibles investment*, John Wiley&Sons, New York 2009.
3. Borkowski K., *Rynek inwestycji emocjonalnych*, OeDeWu, Warszawa 2014.
4. Borkowski K., *Inwestycje na rynku wina*, [w:] J. Prusinska-Grabias (red.), *Alternatywne instrumenty inwestycyjne*, OeDeWu, Warszawa 2017, 217-242.
5. Borkowski K., *Wina jako nowa dywersyfikacja inwestycyjna - rynek przedmiotów konsumpcyjnych*, [w:] J. Prusinska-Grabias (red.), *Inwestycje alternatywne*, OeDeWu, Warszawa 2017, 217-242.
6. Cedrowski F., *Bordeaux w portfelu – inwestycja w wino*, [w:] *Inwestycje emocjonalne i techniczne*, A. Adamska, A. Florek (red.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2014, 35-47.
7. Dziwgo L., *Private banking: bankowość dla zamożnych klientów*, Diforia Ekonomiczna, Wolters Kluwer, Cracow 2008.
8. Troiano P., Vernon W., *Components of investment grade wine prices*, „Journal of Wine Research", 24(3), 2013, s. 197-247, https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09571264.2013.793869 (13.06.2015).
9. Wierzyńska K., Kurek M., Nowak M., Nazarkiewicz A., *Wealth Management*, [w:] K. Wierzyńska (red.), *Private wealth management*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2009, 13-41.
10. Global Wealth Databook 2021, Credit Suisse Research Institute 2021.
11. Golicki T., *Rynek wina i sztuki*, [w:] *Tradycyjne i alternatywne inwestycje finansowe w świecie krzyżowej finansowego*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, w. Zbigniew Sierak (red.), OeDeWu, Warszawa 2012, 177-197.
12. Jagielowicz A., *Inwestycje alternatywne. Perspektywa rynku pieniądza*, Diforia, Gdańsk 2010.
13. Kamiński M., *Wine banking*, OeDeWu, Warszawa 2010.
14. Mandrykowska M., *Inwestycje w wino jako przykład inwestycji alternatywnych*, [w:] *Problemy rynku finansowego usług inwestycyjnych dla klienta indywidualnego w Polsce i doświadczenia*, M. Szyszka (red.), „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu", Poznań 2013, s. 30, 213-226.
15. Nowomiejska K., *Inwestycje w wino*, [w:] *Kryzys rynków współczesnych finansów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, M. Czerwińska (red.), Szkoła Główna Handlowa, Warszawa 2010, 217-231.
16. Oyedele K., Polcyn T., Sewt T., *Wealth Management. Bankowość dla zamożnych*, OeDeWu, Warszawa 2010.
17. Oziębowska K., *Rynek inwestycyjny kolekcjonerski alternatywny. Samochody zabytkowe*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.
18. Pieka W., *Inwestycje alternatywne jako innowacyjna forma lokaty kapitału*, [w:] M. Mikita, W. Pieka (red.), *Rynki inwestycji alternatywnych*, Poltext, Warszawa 2010, 23-35.
19. Pieka W., *Inwestycje emocjonalne*, [w:] M. Mikita, W. Pieka, *Rynki inwestycji alternatywnych*, Poltext, Warszawa 2010, 131-208.
20. Pobłocka M., *Rynki bankowości w usługi jako przykład inwestycji alternatywnej*, [w:] „Zarządzanie i Finanse", nr 1/1, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego, Sopot 2013, 249-256.
21. Prusinska-Grabias J., *Fundusze hedgingowe a inwestycje alternatywne*, [w:] J. Prusinska-Grabias (red.), *Inwestycje alternatywne*, OeDeWu, Warszawa 2017, 13-34.
22. Prusinska-Grabias J., *Istota inwestycji alternatywnych*, [w:] J. Prusinska-Grabias (red.), *Alternatywne instrumenty inwestycyjne*, OeDeWu, Warszawa 2017, 13-22.
23. Sokołowska E., *Alternatywne formy inwestowania na rynku papierów wartościowych*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2010.
24. Tarczyński W., *Fundamentalny portfel papierów wartościowych. Nowa koncepcja teorii portfelowej*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2002.
25. Tarczyński W., Łuszczuka M., *Dywersyfikacja ryzyka portfeli kapitałowych*, Wydawnictwo Placet, Warszawa 2004.
26. [Tomaszewski] J., *Instrumenty bankowe jako forma inwestycji alternatywnych w portfelach inwestorów giełdowych*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2010.

UNIVERSITY OF SZCZECIN
FACULTY OF ECONOMICS, FINANCE AND MANAGEMENT

Contact details:

Patrycja Bełtowska, MA
Doctoral School of the University of Szczecin

Faculty of Economics, Finance and Management
University of Szczecin
64 Mickiewicza Street
71-101 Szczecin
Poland

e-mail: patrycja.beltowska@phd.usz.edu.pl

Reklama Suplementów Diety a Ochrona Konsumentów

MSc Weronika WOŹNA-BURDZIAK

University of Szczecin, Faculty of Law and Administration, POLAND

Suplement diety – czyli co?

Środek spożywczy, którego celem jest uzupełnienie normalnej diety, będący skoncentrowanym źródłem witamin lub składników mineralnych lub innych substancji wykazujących efekt odżywczy lub inny fizjologiczny, pojedynczych lub złożonych, wprowadzany do obrotu w formie umożliwiającej dawkowanie, w postaci: kapsułek, tabletek, drażetek i w innych podobnych postaciach, saszetek z proszkiem, ampułek z płynem, butelek z kroplomierzem i w innych podobnych postaciach płynów i proszków przeznaczonych do spożywania w małych, odmierzonych ilościach jednostkowych, z wyłączeniem produktów posiadających właściwości produktu leczniczego w rozumieniu przepisów prawa farmaceutycznego (*Ustawa z dnia z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia*)

Według danych pochodzących z raportu Krajowej Rady Radiofonii i Telewizji sektor reklamy farmaceutyków i suplementów diety w Polsce z 12,1% udziałem w rynku reklamy plasuje się na drugim miejscu zaraz za sektorem handlu.

Jak wynika z powyższego raportu Polacy najwięcej informacji z zakresu zastosowania suplementów diety czerpią z przekazów handlowych.

Reklama – definicje normatywne

- Działanie lub zaniechanie przedsiębiorcy, sposób postępowania, oświadczenie lub informacja handlowa, bezpośrednio związane z promocją lub nabyciem produktu przez konsumenta (*Ustawa z dnia 23 sierpnia 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym*)
- Reklamą jest przekaz handlowy, pochodzący od podmiotu publicznego lub prywatnego, w związku z jego działalnością gospodarczą lub zawodową, zmierzający do promocji sprzedaży lub odpłatnego korzystania z towarów lub usług; reklamą jest także autopromocja (*Ustawa z dnia 29 grudnia 1992 r. o radiofonii i telewizji*)
- Reklamą produktu leczniczego jest działalność polegająca na informowaniu lub zachęcaniu do stosowania produktu leczniczego, mająca na celu zwiększenie: liczby przepisywanych recept, dostarczania, sprzedaży lub konsumpcji produktów leczniczych. (*Ustawa z dnia 6 września 2001 r. Prawo farmaceutyczne*)
- Reklama oznacza przedstawienie w jakiejkolwiek formie w ramach działalności handlowej, gospodarczej, rzemieślniczej lub wykonywania wolnych zawodów w celu wspierania zbytu towarów lub usług, w tym nieruchomości, praw i zobowiązań. *(Dyrektywa 2006/114/WE dotycząca reklamy wprowadzającej w błąd i reklamy porównawczej)*

Reklama w ujęciu poza prawnym

- Działania, których celem jest sprzedaż towaru bądź usługi, przekonanie odbiorcy do marki czy idei;
- Informowanie o towarach i usługach w celu wpłynięcia na podaż;
- Każda płatna bezosobowa forma prezentacji i promocji idei, dóbr lub usług przez określonego nadawcę komunikatu (*P. Kolter*);
- Odpłatne prezentowanie produktu lub usługi bez udziału sprzedawcy (*J. Kall*)

Reklama suplementów diety

- Zarówno w Polsce, jak i w Prawie Unii Europejskiej brakuje aktu, który w sposób kompleksowy uregulowałby kwestie suplementów diety i ich reklamy.
- Suplementy diety w świetle polskiego jak i unijnego ustawodawstwa są środkami spożywczymi (żywnością), a nie lekami, w związku z czym regulacje dotyczące prawa farmaceutycznego (produkty lecznicze), nie znajdą do nich zastosowania.

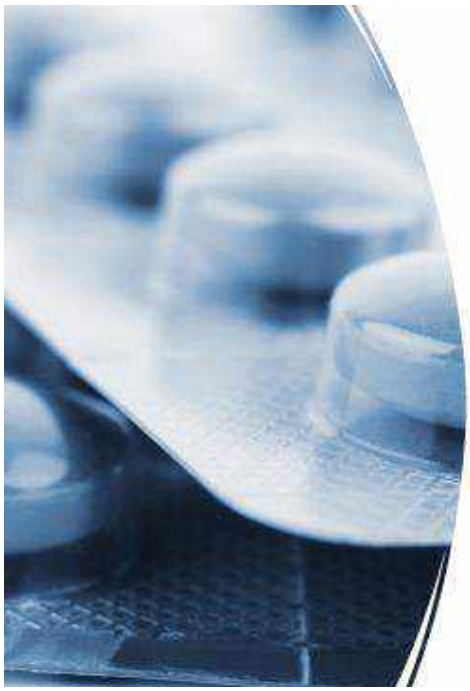

Czy polski ustawodawca zdefiniował pojęcie ‚reklamy suplementów diety'?

- W Polsce nie tylko brakuje aktu, który w sposób kompleksowy uregulowałby aspekty związane z suplementami diety i ich reklamą, ale nie ma również definicji reklamy suplementów diety. Co prawda polski ustawodawca wprowadził definicje reklamy w powiązaniu z kategorią produktów, których dotyczy, jak chociażby definicja produktu leczniczego wyrażona w ustawie Prawo farmaceutyczne. Nie ma natomiast definicji stricte odróżniającej reklamę suplementów diety od reklamy rozumianej ogólnie.
- Ponadto w Polskim ustawodawstwie brakuje również jednej kompleksowej definicji reklamy, która mogłaby być następnie rozszerzana ze względu chociażby na daną kategorie produktów.
- Powyższe stanowi utrudnienie dla wskazania definicji reklamy suplementów diety, nawet przy odwołaniu do dorobku doktryny i orzecznictwa.

Ustawa o bezpieczeństwie żywności i żywienia, a reklama suplementów diety

Zgodnie z art. 27 ust. 5 powyższej ustawy oznakowanie, prezentacja i reklama suplementów diety nie mogą zawierać informacji stwierdzających lub sugerujących, że zbilansowana i zróżnicowana dieta nie może dostarczyć wystarczających dla organizmu ilości składników odżywczych.

Przywołana regulacja, jest jedyną występującą w polskich aktach prawnych, wskazującą na konkretny zakaz reklamowy dotyczący reklamy suplementów diety.

Reklama suplementów diety, a prawo UE

Zgodnie z Dyrektywą 2002/46/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 10 czerwca 2002 r. w sprawie zbliżenia ustawodawstw Państw Członkowskich odnoszących się do suplementów żywnościowych:

etykietowanie, prezentacja i reklama nie mogą przypisywać suplementom żywnościowym właściwości zapobiegawczych, leczniczych lub uzdrawiających choroby ludzkie lub odnosić się do takich właściwości (art. 6 ust. 2);

etykietowanie, prezentacja i reklama suplementów żywnościowych nie będą zawierały żadnej wzmianki stwierdzającej lub sugerującej, że zrównoważona i zróżnicowana dieta nie jest w stanie zazwyczaj dostarczyć odpowiednich ilości substancji odżywczych.

Reklama suplementów diety, a prawo UE

Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) NR 1169/2011z dnia 25 października 2011 r. w sprawie przekazywania konsumentom informacji na temat żywności, zmiany rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1924/2006 i (WE) nr 1925/2006 oraz uchylenia dyrektywy Komisji 87/250/EWG, dyrektywy Rady 90/496/EWG, dyrektywy Komisji 1999/10/WE, dyrektywy 2000/13/WE Parlamentu Europejskiego i Rady, dyrektyw Komisji 2002/67/WE i 2008/5/WE oraz rozporządzenia Komisji (WE) nr 608/2004

Informacje na temat żywności nie mogą wprowadzać w błąd, w szczególności:

- co do właściwości środka spożywczego, a w szczególności co do jego charakteru, tożsamości, właściwości, składu, ilości, trwałości, kraju lub miejsca pochodzenia, metod wytwarzania lub produkcji;
- przez przypisywanie środkowi spożywczemu działania lub właściwości, których on nie posiada;
- przez sugerowanie, że środek spożywczy ma szczególne właściwości, gdy w rzeczywistości wszystkie podobne środki spożywcze mają takie właściwości, zwłaszcza przez szczególne podkreślanie obecności lub braku określonych składników lub składników odżywczych;
- przez sugerowanie poprzez wygląd, opis lub prezentacje graficzne, że chodzi o określony środek spożywczy lub składnik, mimo że w rzeczywistości komponent lub składnik naturalnie obecny lub zwykle stosowany w danym środku spożywczym został zastąpiony innym komponentem lub innym składnikiem.

Informacje na temat żywności muszą być rzetelne, jasne i łatwe do zrozumienia dla konsumenta.

Powyższe ma zastosowanie również do reklamy.

Reklama suplementów diety, a nieuczciwa praktyka rynkowa

Do reklamy suplementów diety, podobnie jak do każdej innej reklamy skierowanej do konsumentów zastosowanie mogą znaleźć regulacje z ustawy z dnia z dnia 23 sierpnia 2007 r. o przeciwdziałaniu nieuczciwym praktykom rynkowym.

Zgodnie z przywołaną ustawą reklama będzie stanowiła praktykę rynkową, a przypadku naruszenia dalszych przepisów ustawy może ona być uznana za nieuczciwą praktykę rynkową, za którą uznaje się praktykę sprzeczną z dobrymi obyczajami i w istotny sposób zniekształcają lub mogącą zniekształcić zachowanie rynkowe przeciętnego konsumenta przed zawarciem umowy dotyczącej produktu, w trakcie jej zawierania lub po jej zawarciu.

Reklama suplementów diety może stanowić nieuczciwą praktykę rynkową, jeżeli będzie:
-wprowadzać w błąd
-agresywna

Reklama suplementów diety, a kodeks dobrych praktyk

25 listopada 2019 r. nadawcy telewizyjni oraz podmioty zrzeszające producentów suplementów diety podpisali Kodeks Dobrych Praktyk Reklamy Suplementów Diety. Sama inicjatywa funkcjonuje od 2016 r.

Kodeks Dobrych Praktyk Reklamy Suplementów diety stanowi samoregulację, której celem jest ujednolicenie kwestii reklam suplementów diety w stacjach telewizyjnych, które owy kodeks podpisały, ze wskazaniem zobowiązań producentów suplementów w tym zakresie.

W kodeksie wskazano między innymi, że:

Reklama suplementu diety nie może być łączona w jednym spocie reklamowym z reklamą produktu leczniczego lub wyrobu medycznego;

Reklama suplementów diety nie powinna być nadawana w programie w bloku reklamowym bezpośrednio przed i bezpośrednio po audycji dla dzieci;

Reklama suplementu diety nie może sugerować, że spożycie suplementu może zastąpować zrównoważoną dietę.

Podsumowanie

- Zarówno w Polsce, jak i w prawie UE brakuje aktu w pełny sposób uregulowałbym kwestie związane z suplementami diety, w tym ich reklamą.
- Powyższe potwierdza chociażby fakt dokonania samoregulacji poprzez podmioty mające związek z reklamą suplementów diety.
- Samoregulacja, o której mowa powyżej, nie jest jednak wystraczająca, ponieważ nie stanowi ona aktu prawa powszechnie obowiązującego i podmioty, której jej nie podpisały nie są w żaden sposób zobowiązane do jej przestrzegania.
- Należy zwrócić uwagę, że suplementy diety mimo, że są traktowane jak żywność w świetle polskiego i unijnego prawa tą mimo wszystko stanowią szczególny rodzaj produktów.

The Tools of Corporate Social Responsibility in Aviation Industry

Prof. Piotr MAKOWSKI

PhD Agnieszka WILCZYŃSKA-STRAWA

Civil Aviation Management Institute

Faculty of Management and Command of War Studies University, POLAND

1. RESEARCH ASSUMPTIONS

Accepted assumption:

Corporate Social Responsibility, as a concept according to which companies at the stage of strategy building take into account social interests and environmental protection, as well as relations with various groups of stakeholders, can be successfully implemented in the activities of entities on the supply side of the aviation services market.

Guidelines on corporate social responsibility based on ISO 26000

The activities of the selected entity were presented - Krakow Airport, as the representative of the regional airports group (purposeful selection of the subject for analysis)

CSR tools used by the Krakow Airport were:
- ✓ indicated;
- ✓ assessed according to a specific group of criteria.

How can further research in this area be planned?

2. KRAKOW AIRPORT – BACKGROUND INFORMATION

Airport operator: John Paul II International Airport Krakow-Balice Ltd.

Patron of Krakow Airport: John Paul II

The data for the year 2021 as of January 21, 2021

KRAKOW AIRPORT
- connections: 145
- cities: 96
- countries: 32
- seats: 8 000 000
- airlines: 22

THE TOOLS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN AVIATION INDUSTRY

3. CSR (ISO: 26 000) – HOW IT WORKS AT KRAKOW AIRPORT

Pic. 1 Priority areas of commitment for Krakow Airport
Source: 2016 Sustainability Report

ISO 26000 SOCIAL RESPONSIBILITY

recognition of social responsibility

stakeholder identification and engagement

Pic. 2 Schematic overview of ISO 26 000
Source: ISO 26000: Guidance on social responsibility, Discovering ISO 26000

THE TOOLS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN AVIATION INDUSTRY

4. SUSTAINABILITY REPORTING OF KRAKOW AIRPORT

The first report was released in January 2018 and included data for 2016.
It was an introduction to regular reporting.

2016

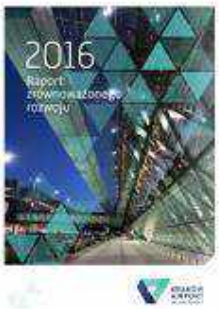

** All sustainability reports of Krakow Airport were created in accordance with the Global Reporting Initiative (GRI) reporting methodology (G4 version), including the indexes recommended by the sectoral supplement for airports G4 Sector disclosure – Airport Operators.*

THE TOOLS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN AVIATION INDUSTRY

5. EVALUATION OF KRAKOW AIRPORT'S ACTIVITY ACCORDING TO THE RESPONSIBLE BUSINESS FORUM IN POLAND

The Responsible Business Forum

- 6108 examples of good practices in Poland
- 700 companies involved in CSR
- 27 industries
- 19th edition of the good practice report

John Paul II International Airport Krakow-Balice

- Industry: transport and logistics
- number of practices: 27

Core subjects	Community involvement and development	Organizational governance	Labour practices	Consumer issues	The environment	Category /SDG
2013	❑ We support our neighbours - Krakow Airport					✓ charity and philanthropic activities
2015		❑ Krakow Airport's corporate social responsibility strategy for 2016-2018	❑ Christmas campaign to help co-workers			✓ management; ✓ employee support
2016	❑ Need Help internship programme		❑ Grant competition We support volunteers	❑ Enclosure for pets ❑ Facilities for traveling with children ❑ Krakow Airport mobile application		✓ job creation and competence development/ SDG's G4 ✓ employee volunteering/ SDG's G1 ✓ facilities for customers
2017	❑ Krakow Airport Aviation Education Center	❑ Information meetings with representatives of the local community ❑ Krakow Airport's sustainable development report for 2016	❑ A cool Krakow Airport library	❑ Induction loops for passengers with hearing impairment	❑ Hybrid cars in Krakow Airport	✓ education of children and youth/ SDG's G4 ✓ dialogue with stakeholders/SDG's G11 ✓ reporting/ SDG's G12 ✓ work life balance/ SDG's G8 ✓ availability of products and services/ SDG's G9 ✓ sustainable transport/ SDG's G 13
2018	❑ Near the airport	❑ Code of Ethics at Krakow Airport	❑ Captain Michalski's squadron ❑ Airport Rescue and Fire Fighting Service in the National Fire and Rescue System	❑ Training in servicing disabled people and people with reduced mobility	❑ Electric car fast charging station ❑ Map of the dying world	✓ good neighbor/ SDG's G11 ✓ ethics/ SDG's G8 ✓ employee support/ SDG's G17; G3 ✓ safety in the workplace/ SDG's G17; G3 ✓ availability of products and services/ SDG's G 10; G 12 ✓ sustainable transport/ SDG's G13 ✓ ecological education/ SDG's G12; G17
2019	❑ A programme to improve the acoustic comfort of the residents of the Limited Use Area for the Krakow-Balice Airport	❑ Local community opinion poll		❑ Co-financing of the 208 bus line ❑ Drinking water points ❑ Telephones for passengers	❑ Replacement of lighting in Krakow Airport car parks	✓ good neighbours/ SDG's G11 ✓ dialogue with stakeholders/ SDG's G 11 ✓ customer facilitation/ SDG's G11 ✓ availability of products and services/ SDG's G11; G8; G9 ✓ eco-efficiency/ SDG's G12; G7

Tab. 1. Good CSR practices in Poland in accordance with the Responsible Business Forum – date on Krakow Airport
Source: https://odpowiedzialnybiznes.pl/dobre-praktyki/; [24.01.2022].

5. EVALUATION OF KRAKOW AIRPORT'S ACTIVITY ACCORDING TO THE RESPONSIBLE BUSINESS FORUM IN POLAND

Practice record:

- company: John Paul II International Airport Krakow-Balice
- industry: transport and logistics
- core subject: environment
- category: sustainable transport
- source document: report 2017

Photo 1: New hybrid cars at the airport in Krakow
Source: Łukasz Sowiński EPKK Spotters

Criteria for assessing the practice:	Significance:	Justification:
cost criterion	capital intensive	the value of the order was PLN 318,720 net
time-consuming	medium length	it has been assumed that the purchase process is a matter of the procurement proces
acting for sustainable development (SDG's)	+	the practice accomplishes the goal 13 – *climate action*
scope of implementation for core subject	large	reduction of the environmental impact by minimizing fuel consumption, greenhouse gas emissions and noise emissions
convergence with the adopted strategy	+	the purchase of six new cars is in line with implementation of the *Krakow Airport Social Responsibility Strategy for 2016-2018*, which in the area of environmental protection assumes, among others: using energy-saving solutions at the stage of new investments
relevance to working conditions	+	new cars create more comfortable working conditions for coordinators who statistically spend 80-90% of their working time in the car
return on investment	predicted large	lack of car parts subject to frequent failures in vehicles with traditional drive (i.e. alternator, starter) due to the specificity of work

THE TOOLS OF CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN AVIATION INDUSTRY

6. CONCLUSIONS

- The CSR concept is successfully used by entities on the supply side of the aviation services market.
- As an example, the activity of Krakow Airport was presented.
- The tools used are adapted to the conditions of running a business and the specificity of the services provided.

How can further research in this area be planned?

a comparative analysis of the implementation of the assumptions of the CSR concept, including the tools used:
- in the same group - with other airports;
- outside the group - e.g. airlines, ground handling agents.

Implementation of the assumptions of the CSR concept during the Covid-19 pandemic - *black swan for the aviation industry*:
- the scale of activity under changed conditions;
- tools used in changed conditions.

The importance of NGOs in the prevention of selected social pathologies at the local level

Ph.D. Marlena NIEMIEC

Ph.D. Karina GÓRSKA-ROŻEJ

War Studies University, Faculty of Management and Command, POLAND

WAR STUDIES UNIVERSITY

Presentation layout

1. Methodological assumptions
2. Theoretical approach
3. Presentation of own research results

WAR STUDIES UNIVERSITY

1. Methodological assumptions

The main research problem expressed in the form of a question:

Do NGOs act preventively in the case of selected social pathologies at the local level?

WAR STUDIES UNIVERSITY

1. Methodological assumptions

Surveys were conducted among beneficiaries from the help of non-governmental organizations dealing with prisoners.

The survey covered a total of 149 people, including: 47 beneficiaries of non-governmental organizations and 102 convicted in the period up to 6 months before leaving penitentiary units.

WAR STUDIES UNIVERSITY

2. Theoretical approach

Non-governmental organizations are organizations that work for a chosen interest and do not act for profit [1].

Social pathologies are phenomenas of social behavior of individuals and groups and the functioning of social institutions, contradicting the values and principles accepted by a given socjety [2].

Local community is a kind of community inhabiting a separate, relatively small territory, such as a parish, village or housing estate, in which there are strong ties resulting from common interests and needs, as well as from the sense of rootedness and belonging to the inhabited place[3].

[1] https://fakty.ngo.pl/slownik
[2]https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/patologie-spoleczne;3955029.html#:~:text=patologie%20spo%C5%82eczne%2C%20zjawiska%20spo%C5%82ecznego%20zachowania%20s%C4%99%20jednostek%20i,z%20warto%C5%9Bciami%20%20zasadami%20akceptowanymi%20przez%20dane%20spo%C5%82ecze%C5%84stwo%3B
[3] Kurczewski.pdf (zut.edu.pl)

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 1. What NGOs, institutions and associations and foundations do you know that help prisoners?

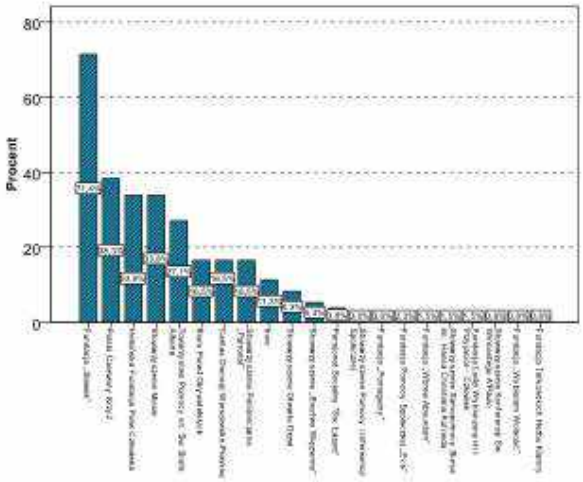

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 2. Which of the following non-governmental institutions have you turned to for help?

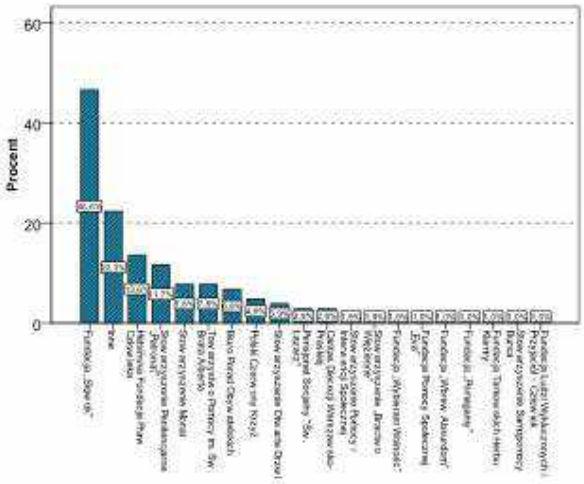

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 3. Why do you use (will use) the help of non-governmental organizations?

	Średnia	Odchylenie standardowe
Trudna sytuacja materialna	3,80	1,58
Trudna sytuacja mieszkaniowa	3,77	1,61
Trudności w znalezieniu pracy	3,71	1,62
Brak informacji, gdzie szukać pomocy i wsparcia	3,55	1,60
Samotność	3,12	1,67
Brak zainteresowania ze strony rodziny	3,09	1,73
Różnego rodzaju uzależnienia	2,85	1,74
Lęk przed byciem na wolności	2,67	1,72
Brak zaradności życiowej	2,45	1,58

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 4. Does your family also benefit (will use) the help of non-governmental organizations?

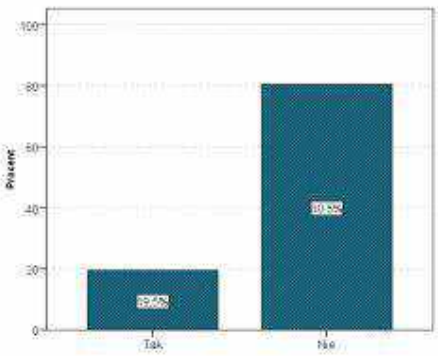

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 5. How do you assess each of the following types of assistance offered by NGOs?

	Średnia	Odchylenie standardowe
Pomoc prawna	4.15	1.28
Pomoc w znalezieniu pracy	3.91	1.42
Uregulowanie sytuacji mieszkaniowej	3.82	1.50
Kursy, szkolenia, warsztaty	3.75	1.34
Terapia uzależnień	3.77	1.52
Udostępnianie telefonu, internetu	3.73	1.37
Praca nad relacjami z rodziną	3.68	1.44
Zapewnienie biletów na podróż do domu	3.63	1.66
Udzielanie najpotrzebniejszych zasiłków	3.39	1.33
Porady psychologa, pedagoga	3.38	1.38
Pomoc z wypełnianiem dokumentów	3.38	1.63
Zapewnienie odzieży odpowiedniej do pory roku	3.29	1.63
Udział w różnego rodzaju terapiach	3.13	1.38
Częściowe zamieszkanie w ośrodku	3.00	1.73
Artykuły papierowe	2.98	1.47
Mediacje	2.91	1.40
Opieka dziecięcia	2.87	1.48

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 6. Do you think the assistance provided by NGOs is sufficient?

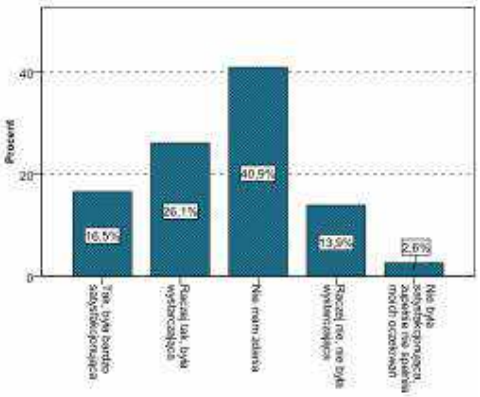

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

3. Presentation of own research results

Table 7. In your opinion, do the actions taken and the assistance provided by non-governmental organizations help to return to a fair life in accordance with social norms?

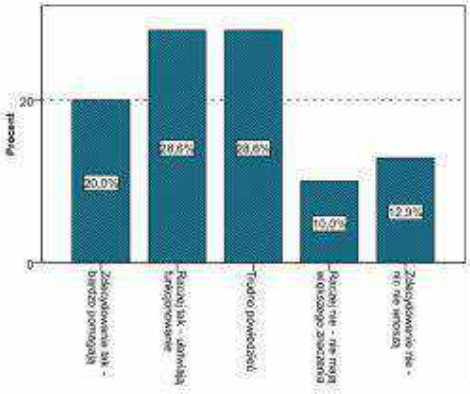

Source: own study.

WAR STUDIES UNIVERSITY

Conclusions

Based on the above empirical research data, it can be concluded that there is a relation between preventive action of non-governmental organizations and prevention of social pathologies at the local level.

Beneficiaries used from the assistance offered by NGOs and know where to look for help. Their families also turns to NGOs for help.

The assistance provided by non-governmental organizations prevent the return to crime and allow to return to proper functioning in the local community.

According to the respondents, the most important goals to be achieved in freedom are: taking up a job, improving the quality of life, changing the living environment, starting a family and cutting off from the criminal subculture.

The importance of NGOs in the prevention of selected social pathologies at the local level

Marlena Niemiec, PhD
Karina Górska-Rożej, PhD

Thank you for your attention

WAR STUDIES UNIVERSITY

International Conference on Economics & Social Sciences

Kyrenia, TRNC | May 7 - 8, 2022

7

Submit your abstract/s

May 1, 2022

further information:
https://www.eclss.org/

Issued by:

CSU Cyprus Science University · Fehmi Agani University · Wiedzy University · Universum · Ural Federal University · Politecnico Guardia · University of Roehampton London · ECLSS International